DE HEIDELBERGSCHE CATECHISMUS

ALS

CATECHETISCH LEERBOEK.

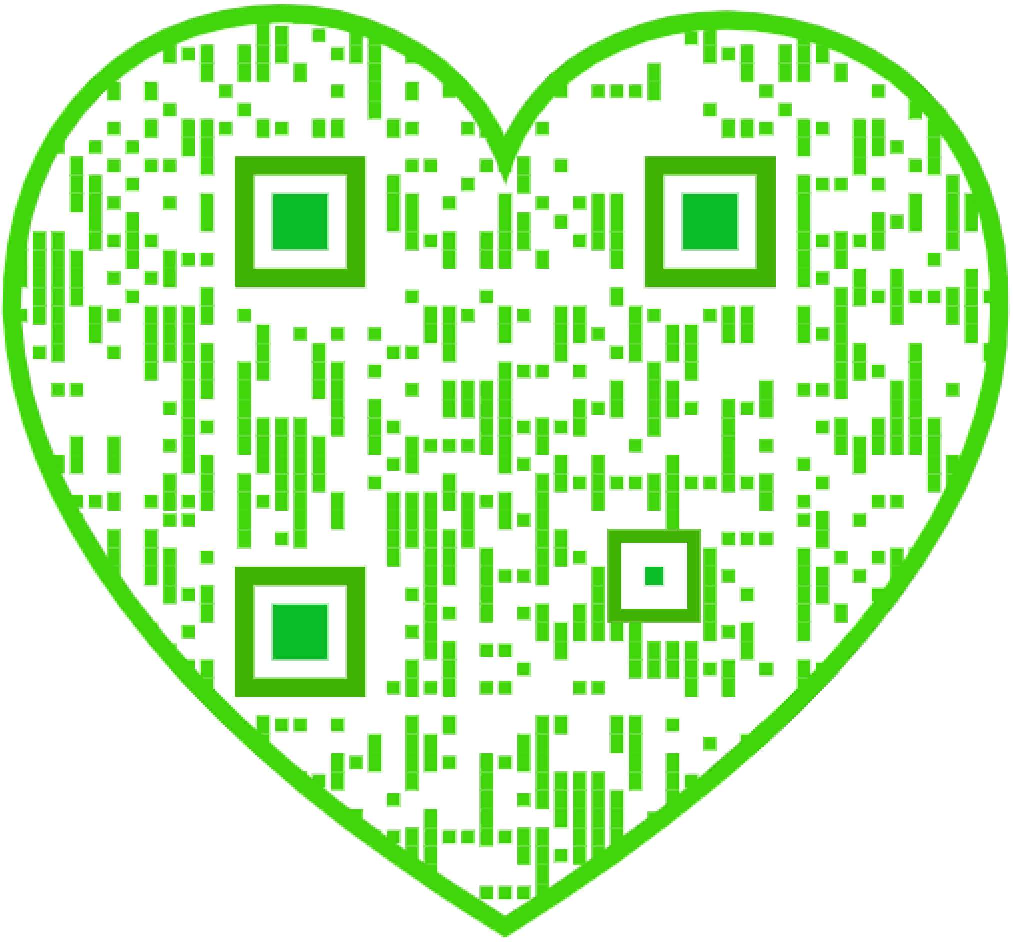

UITGEGEVEN IN

DE GODGELEERDE BIBLIOTHEEK

OF

REEKS VAN WETENSCHAPPELIJK-THEOLOGISCHE WERKEN.

DE HEIDELBERGSCHE CATECHISMUS

ALS

CATECHETISCH LEERBOEK

VERKLAARD EN TOEGELICHT DOOR

H. H. BARGER,

Ned. Herv. Predikant te Utrecht.

BEWERKT NAAR

O. THELEMANN'S

HANDREICHUNG ZUM HEIDELBERGER KATECHISMUS.

KEMINK & ZOON

OVER DEN DOM TE UTRECHT.

1914.

INHOUD.

Bladz.

VOORWOORD . . . . v.

INLEIDING . . . . xi.

I. De geschiedenis van den H. C. in Duitschland . . xi.

II. De Heidelbergsche Catechismus in Nederland . . . xxxv.

III. Vorm en indeeling van den Catechismus . . . . xlvii.

Van den eenigen troost en de indeeling (vr. 1—2). . . . 1.

HET EERSTE DEEL.

VAN 'S MENSCHEN ELLENDIGHEID.

Van de wet en de zonde (vr. 3—5) . . . . 11.

Van de schuld der zonde (vr. 6—9) . . . . 28.

Van de straf der zonde (vr. 10—11) . . . . 59.

HET TWEEDE DEEL.

VAN 'S MENSCHEN VERLOSSING.

Van de genoegdoening en van den Middelaar (vr. 12—18). 75.

Van het heilig Evangelie (vr. 19) . . . . 93.

Van het ware geloof (vr. 20—23) . . . . 112.

Van de heilige Drieëenheid (vr. 24—25). . . . . . 132.

I. Het eenig Goddelijk wezen in drie personen . . 133.

II. De eigenschappen Gods . . . . 146.

Van God den Vader (vr. 26—28) . . . . 153.

Bladz.

Van God den Zoon (vr. 29—52) . . . . 192.

A. *Van den persoon van Christus* (vr. 29—36).

De naam Jezus (vr. 29—30) . . . . 192.

De naam Christus (vr. 31) . . . . 201.

Het drievoudig ambt van Christus . . . . . . 204.

De naam christen (vr. 32) . . . . 217.

De godheid van Christus (vr. 33) . . . . . . 228.

De tweeërlei staat van Christus (vr. 35—52) . . . . 247.

De menschwording van Gods Zoon (vr. 35—36). 249.

B. *Van het werk van Christus* (vr. 37—52).

Het lijden van Christus (vr. 37) . . . . . . 265.

Eenige bijzonderheden over dat lijden (vr. 38—43). 282.

„Nedergedaald ter helle" (vr. 44) . . . . . . 300.

De opstanding van Christus (vr. 45) . . . . . 305.

„Opgevaren ten hemel" (vr. 46—49) . . . . . 316.

„Zittende ter rechterhand Gods" (vr. 50—51) . 327.

De wederkomst van Christus (vr. 52) . . . . 338.

Van God den Heiligen Geest (vr. 53—58) . . . . . . 353.

De Heilige Geest (vr. 53) . . . . 354.

De Christelijke kerk en de uitverkiezing (vr. 54).

A. De christelijke kerk . . . . 366.

B. De uitverkiezing . . . . 381.

De gemeenschap der heiligen (vr. 55) . . . 398.

De vergeving der zonden (vr. 56) . . . . . 403.

De opstanding des vleesches (vr. 57) . . . . 411.

Het eeuwige leven (vr. 58) . . . . 422.

Van de rechtvaardiging door het geloof (vr. 59—64) . . . . 429.

Bladz.
Van de Sacramenten (vr. 65--68) . . . . 455.
Van den heiligen Doop (vr. 69—74) . . . . . . 475.
Van het heilig Avondmaal (vr. 75—79). . . . . 495.
De Mis (vr. 80) . . . . 535.
De Avondmaalganger (vr. 81—82) . . . . . . 549.
Het ambt der sleutelen (vr. 83—85) . . . . . . 556.
Bijdrage tot de leer der sacramenten . . . . . 570.

HET DERDE DEEL.

VAN DE DANKBAARHEID.
Voorafgaande opmerkingen . . . . 580.
I. **Het uitgangspunt van het christelijk-zedelijke**
De noodzakelijkheid der goede werken (vr. 86—87) . . . . 585.
II. **De voorwaarde tot het christelijk-zedelijke.**
Van de bekeering des menschen (vr. 88—90) . 592.
III. **Het karakter van het christelijk-zedelijke.**
De goede werken (vr. 91) . . . . 611.
IV. **Het richtsnoer van het christelijk-zedelijke.**
Van de Wet (vr. 92—113) . . . . 620.
Het eerste gebod (vr. 94, 95) . . . . 625.
Het tweede gebod (vr. 96, 97, 98) . . . . . 632.
Het derde gebod (vr. 99, 100). . . . . . . 640.
De eed (vr. 101—102) . . . . 649.
Het vierde gebod (vr. 103) . . . . 661.
Het vijfde gebod (vr. 104) . . . . 681.
Het zesde gebod (vr. 105, 106, 107). . . . . 702.
Het zevende gebod (vr. 108, 109). . . . . . 712.
Het achtste gebod (vr. 110, 111) . . . . . . 727.

Bladz.
Het negende gebod (vr. 112) . . . . 736.
Het tiende gebod (vr. 113.) . . . . 746.
V. **De strijd van het christelijk-zedelijke** (vr. 114, 115). 752.
VI. **De kracht van het christelijk-zedelijke.**
Van het gebed (vr. 116—129) . . . . 763.
I. Het recht tot het gebed . . . . 763.
II. De noodzakelijkheid van het gebed . . . . . 764.
III. De gebruiken bij het gebed . . . . 769.
IV. Het wezen van het gebed (vr. 117) . . . . . 774.
V. Het onderwerp van het gebed (vr. 118). . . . 778.
Het Onze Vader (vr. 119). . . . . 781.
Onze Vader. die in de hemelen zijt (vr. 120, 121;. 786.
De eerste bede (vr. 122) . . . . 791.
De tweede bede (vr. 123). . . . . 795.
De derde bede (vr. 124) . . . . 804.
De vierde bede (vr. 125) . . . . 810.
De vijfde bede (vr. 126) . . . . 820.
De zesde bede (vr. 127) . . . . 827.
Het besluit van het gebed (vr. 128) . . . 837.
Het woordje Amen (vr. 129). . . . . . . 840.

VOORWOORD.

Toen de Redactie van de Godgeleerde Bibliotheek mij verzocht eene vertaling te geven van OTTO THELEMANN, Handreichung zum Heidelberger Katechismus, heb ik mij daartoe bereid verklaard, wetende dat dit werk reeds zijn derde uitgave beleefd had en door velen ook in ons land aanbevolen en gebruikt werd. Zelf had ik het toen nog maar vluchtig ingezien en er veel goeds in gevonden. Nadat ik evenwel met de vertaling begonnen was, bleek mij al duidelijker, dat ik met een eenvoudige overzetting nietmeer volstaan kon. Dit behoeft niemand te verwonderen. De eerste uitgave is van 1887. In de tweede uitgave 1891 zijn geen wezenlijke veranderingen aangebracht, dan dat alleen Vraag 44 op nieuw bewerkt werd, en bij enkele leerstukken sommige ophelderingen wat zijn uitgebreid. De derde uitgave bleef onveranderd. Nu schrijven wij het jaar 1913 en het is dus begrijpelijk, dat in een boek van vóór 25 jaar, dat zich beweegt op het gebied der Godgeleerde wetenschap, bepaaldelijk van de Dogmatiek, verouderde beschouwingen zullen worden aangetroffen, die door niemand meer worden gedeeld. Daarbij geeft Thelemann een getrouwe verklaring, ook op alle onderdeelen geheel in overeenstemming met den Catechismus, die nu 350 jaar oud is. Nergens wordt dit oude leerboek aan eenige aanmerking of kritiek onderworpen, terwijl ik meen, dat men op Gereformeerd standpunt

den Catechismus niet mag behandelen als een onfeilbaar geschrift. Zoo wordt dan ook door Thelemann de zondeschuld in het werk der verzoening geheel met geldschuld op éene lijn gesteld en het onderscheid met zedelijke schuld niet genoeg in het oog gehouden. Uit het begrip betaling, onder aanhaling van teksten als Mt. XVIII : 34, Filem. v. 18, 19, Ps. LXIX : 5 wordt een verzoeningstheorie geheel in Anselmiaanschen geest opgebouwd. Zijne opvatting van de profetie bracht mede, dat Thelemann de vervulling van Num. XXIV : 17: „Daar zal een ster opgaan uit Jacob", vond in Mt. II : 2, de ster der Wijzen. Ook in zijn Schriftgebruik kon ik hem niet altijd volgen. Om aan te toonen, dat het geloof niet berust op den wil des menschen, werden teksten aangehaald als Joh. VI : 29: „Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in hem dien Hij gezonden heeft," en Efez. II : 8: „Dat niet uit u het is Gods gave." Zoo vindt hij naar oud gebruik het leerstuk der Drieëenheid aangewezen in vele plaatsen des O. Testaments, o. a. Jes. XLVIII : 16. Van het scheppingsverhaal wordt gezegd: „Wij vergissen ons zeker niet, als wij het terugbrengen tot een openbaring Gods aan Adam, omdat wij weerklanken daarvan vinden bij de oudste volken, de Babyloniërs en Assyriërs." Het onderscheid tusschen het geocentrische standpunt van den Bijbel en het Copernicaansche van de wetenschap wordt geheel uit het oog verloren, en eene overeenstemming met de geologie vastgesteld, zooals dit voor 25 jaar misschien mogelijk was, maar nu nietmeer. Een zeer ondergeschikte plaats neemt bij Thelemann de gedachte in van het Koninkrijk Gods, behandeld bij de Voorzienigheid, bij het Koninklijk ambt van Christus, en bij de tweede bede. Met de nieuwere beschouwingen over den persoon van Christus voorgedragen kon Thelemann ook ter weerlegging nog geen rekening houden. Het licht, dat over de Apostolische belijdenis is opgegaan, moest hem nog onbekend zijn, zoodat nu ook eene vraag als die over de Nederdaling ter helle een geheel andere behandeling eischte. Dit

laatste was bovenal het geval met de zedeleer, of het derde stuk, dat der Dankbaarheid. Hier stelt onze tijd den Catecheet voor quaesties, die Thelemann niet aanroert, en die voor de opstellers van den Catechismus nog niet bestonden. Dat gedeelte heb ik dan ook geheel omgewerkt.

Om al deze redenen is dit boek, oorspronkelijk als vertaling bedoeld, eene bewerking geworden. Maar altijd eene bewerking van Thelemann. Zijne wijze van behandeling had in mijn oog naar vorm en inhoud zooveel goeds, en werd reeds zoo beproefd bevonden in de practijk, dat ik niet anders wenschen kon, dan haar als leiddraad vast te houden. Zoo is de vorm der toelichting dezelfde gebleven. De aanhalingen uit Ursinus, Olevianus en de oude Kerkvaders en Hervormers heb ik zoo goed als allen overgenomen. Uit historisch oogpunt blijven zij belangrijk, ook al konden wij ons met de wijze der voorstelling daarin niet altijd vereenigen en al dreigde de eenheid van het boek er schade door te lijden. Ik heb de vrijheid genomen de aanhalingen te vermeerderen met eenigen uit schrijvers van later dagen, meer tot toelichting dan tot bewijs, aan ieder hunner de verantwoordelijkheid voor het gezegde overlatende. Meermalen heb ik in den gang der bespreking gescheiden wat bijeenstond, en bijeengebracht wat m. i. verkeerdelijk gescheiden was Nieuwe hoofdstukken heb ik er aan toegevoegd, menig leerstuk historisch toegelicht; en ook in de bewijsplaatsen uit de Schrift, waarbij de onderscheidene beteekenis van het Oude en Nieuwe Testament niet altijd in het oog gehouden was, moest ik nog al eens mijn eigen weg gaan. Daarbij heb ik natuurlijk de Staten-Vertaling gevolgd, maar niet zonder, als ik het noodig achtte, rekening te houden met den oorspronkelijken tekst. Een oordeelkundig gebruik van de bijbelplaatsen is trouwens geheel in den geest van Thelemann. Hij zal o. a. niet aanhalen bij de Drieëenheid 1 Joh. V : 7 en geeft zelf meermalen een betere overzetting van den tekst. Dat ik zelf

nooit een foutieve vertaling over het hoofd gezien zou hebben, durf ik niet verzekeren. Daartoe is het aantal aangehaalde teksten wat te groot.

Voor den tekst van den Catechismus heb ik tot grondslag gelegd de 2e uitgave van J. J. van Toorenenbergen, De Symbolische Schriften, in vergelijking met J. I. Doedes, De Heidelbergsche Catechismus op nieuw overgezet. Belangrijke verschillen met den oorspronkelijken Hoogduitschen tekst worden onder elke vraag opgegeven.

Het Aanhangsel, dat de geschiedenis van den Catechismus bevat, heb ik grootendeels woordelijk in de Inleiding overgenomen, behoudens de aanvullingen naar de nieuwste onderzoekingen van Doedes, Gooszen e.a., die ik er bij in aanmerking heb genomen. Het hoofdstuk: Reformierte Katechesierkunst, in zijn opschrift meer beloovende dan het in zijn inhoud gaf, is weggevallen. Daarentegen heb ik een hoofdstuk gesteld over de geschiedenis van den Catechismus in ons land.

Het is duidelijk, dat ik nu dit boek in zijn Nederlandsch gewaad niet meer mocht laten uitgaan onder den naam van Thelemann, allerminst nu de schrijver niet meer in leven is. Ik mocht alleen mijzelf voor den inhoud verantwoordelijk stellen, wat ook in den titel wordt uitgedrukt.

Met dat alles is het karakter van dit boek onveranderd. Thelemann bedoelde een verklaring van den Heidelberger als Catechetisch leerboek te geven. Dat is ook mijn oogmerk. Preeken over den Catechismus zijn ér te over. Zij spreken soms uit den Catechismus, alsof hij Gods Woord was, of zij glijden behendig heen over zijn zwakheden en doen alsof zij hetzelfde zeggen. Dat gaat wel, want geen van de hoorders kan ooit een vraag doen of een bedenking opwerpen. Velen hebben er ook geen behoefte aan, bemerken het verschil niet, en gaan met de voorstelling van den Catechismus naar huis, hoewel de predikant

eene andere gegeven heeft. Eene uitzondering maken de m. i. nog niet overtroffen Catechismuspreeken van Van Oosterzee, die niet aarzelt de verkeerde beschouwingen van het leerboek nu en dan recht te zetten. Minder groot in aantal zijn de catechetische verklaringen. Uit de laatste jaren weet ik er niet één.

Misschien denkt iemand, dat daaraan ook geen behoefte is, omdat er weinig of niet uit dit leerboek gecatechiseerd wordt. Dit verwondert ons niet. Bij deze bewerking heb ik op nieuw ondervonden, dat de vraagstukken van onzen tijd betreffende de geloofs- en zedeleer voor ons geheel anders komen te staan dan voor Ursinus in zijn dagen. Wij moeten ze aan dit leerboek aanpassen, ze bij de behandeling hier en daar er in schuiven. Dat heeft men trouwens van ouds af al gedaan met de behandeling van Gods eigenschappen en de leer der uitverkiezing. Al heeft dan ook de Heidelberger als Catechetisch handboek zijn dagen gehad, hij bevat verscheidene vragen van haast onvergankelijke waarde. De Catecheet zal wel doen die ook nu nog zijnen leerlingen goed in het geheugen te laten prenten, als een kapitaal, waarvan zij de groote waarde op ouderen leeftijd zullen leeren kennen. Ook wordt het Kort Begrip, dat zich bij den Catechismus aansluit, nog veel gebruikt. Bovendien komt, bij welke handleiding ook, op de catechisatie dezelfde leerstof in behandeling. Ik vlei mij met de hoop, dat tot de voorbereiding voor de Catechismusprediking dit handboek zijn goede diensten bewijzen kan.

Wie dit boek in het openbaar mocht beoordeelen, bewijze mij den dienst mij een afdruk daarvan te zenden, of mij er althans opmerkzaam op te maken.

Het is nu juist drie honderd vijftig jaren geleden, dat de Catechismus voor het eerst verscheen. Toen hij drie honderd jaar oud was, heeft Dr. G. D. J. Schotel beproefd de Geschiedenis van den oorsprong, de invoering en de lotgevallen van den Heidelbergschen Catechismus te beschrijven,

een poging, die na een halve eeuw nog eens herhaald moest worden. „In het 300^{e} gedenkjaar der invoering" in Nederland (1867) gaf J. I. DOEDES De Heidelbergsche Catechismus in zijn eerste levensjaren, 1563—1567, „als een feestgave aan de vrienden van dit leerboekje." Zulk een jubileumsuitgave is dit boek niet. Het samenvallen van het 350^{e} jaar van den Catechismus met het verschijnen van dit Handboek is niet gewild maar toevallig. Toch hopen wij, dat het welkom mag zijn aan hen, die onder alle verandering „vrienden van dit leerboekje" gebleven zijn, en besluiten wij met den wensch uit Thelemann's tweede voorwoord: „De Heer, wien het dienen wil in zijne gemeente, geleide dit boek ook op zijn nieuwen uitgang en zegene, waar het wordt opgenomen, zijnen ingang."

Utrecht, 17 Mei 1913. H. H. BARGER.

INLEIDING.

I. GESCHIEDENIS VAN DEN HEIDELBERGSCHEN CATECHISMUS IN DUITSCHLAND.

Bij de waardeering van den Catechismus zal men hebben rekening te houden met de wijze en den tijd van zijn ontstaan, zoodat wie hem gebruikt als catechetisch handboek, of ook geroepen wordt hem voor de gemeente te behandelen, in de geschiedenis van dit boek geen vreemdeling wezen mag. Daarom volge hier een korte uiteenzetting daarvan.

De naam wijst reeds de afkomst aan. De Paltz in Duitschland is zijn geboorteland. De Keur-Paltz, het voornaamste gebied er van, met de hoofdstad Heidelberg aan de Neckar, lag aan den rechter en linker oever van den Middenrijn, ook behoorde er toe de Boven-Paltz met de hoofdstad Amberg en een aantal enclaven (kleinere ingesloten gebieden). Thans behoort het gedeeltelijk tot Beijeren (Rijn-Paltz en Boven-Paltz), Baden, Hessen, Elzas en Pruisen.

Het was niet een der streken in Duitschland, waarin de Hervorming van den aanvang af dadelijk doordrong. Tijdens Luther's eerste optreden regeerde er Lodewijk, een man, die beide partijen zocht tevreden te houden, nu eens de eene dan de andere begunstigde of tegenwerkte, maar niet kon verhin-

deren, dat een twistgesprek te Heidelberg door Luther gehouden (1518) krachtig nawerkte. Eerst in 1545 gaf Keurvorst FREDERIK II aan den drang zijner onderdanen toe, maar week terug, toen hij de gunst van Karel V verbeurde, en de reeds afgeschafte roomsche kerkgebruiken werden toen hersteld. De Hervorming ging zoo maar langzaam vooruit. Beter werd het, toen de Paltzgraaf OTTO HENDRIK 1556 aan het bewind kwam. Hij was eerst de Luthersche belijdenis toegedaan, maar neigde later tot de gereformeerde, zoodat hij godgeleerden dezer belijdenis als professoren aan de Universiteit te Heidelberg en als predikanten in de Paltzische gemeenten aanstelde. Bij zijn dood 1559 was het grootste deel van de predikanten en van het volk meer gereformeerd of „zwingliaansch" dan luthersch, zoodat, gelijk uit het vervolg bleek, het optreden van zijn opvolger, FREDERIK III, niet een geweldadige omzetting was, maar aan de voorafgaande ontwikkeling uitdrukking gaf en, terwijl hij haar voortzette, de Hervorming in de Paltz voltooide.

FREDERIK III was op den 14 Februari 1515 in het stadje Simmern op den Hunsrück geboren. Zijn vader was de Paltzgraaf Johan II van Paltz-Simmern, een verstandige en geleerde man, daarbij streng katholiek, die het zeer ter harte nam ook zijn twaalf kinderen, in het bijzonder zijn oudsten zoon Frederik, in zijn geloof te doen opvoeden. Dezen zond hij daarom eerst tot den bisschop Eberhard van Lüttich, een ijverig tegenstander der Hervorming, en later aan het hof van Keizer Karel V. Maar de mensch wikt, doch God beschikt. Reeds in dien tijd kwam Frederik tot de erkentenis, dat de bijbel de eenige bron der waarheid en Christus onze eenige Zaligmaker is; en nadat hij zich 1537 met de Markgravin Maria van Brandenburg-Bayreuth, die van harte in het evangelie geloofde, in het huwelijk verbonden had, beleed hij weldra openlijk en vrij

de evangelische waarheid, bereid er alles voor te wagen. Toen hij het Regensburger Interim moest onderteekenen (1541), waarmee men de Hervorming een strop om den hals zocht te leggen, verklaarde Frederik aan den Keizer: „Eer ik dat doe, wil ik liever met Gods hulp alles lijden, en als ik in dit land om het geloof niet veilig ben, zou ik met Gods hulp nog in andere plaatsen kunnen leven." Het kruis ontbrak niet in zijn gezin vanwege de vele zorgen voor het onderhoud zijner kinderschaar, maar ook niet de zegen van het kruis. Zijn vader, dien hij steeds met kinderlijken eerbied tot kennis der waarheid zocht te brengen, stierf (1557) met de belijdenis, dat hij zijn hoop stelde alleen op de verdienste van Christus, en onder hartelijke aanroeping van God, waaraan Frederik nog dikwijls in later jaren dacht met dank aan God. Hij werd nu Hertog van Simmern en voerde terstond in zijn gebied de Hervorming in. Maar beide, regeeren en reformeeren, was in Simmern voor hem slechts de school tot dat grootere, waartoe God hem had uitverkoren.

Hij was 44 jaar oud, als hij het bestuur over de Paltz aanvaardt. Hij wordt geroemd als „een der edelste en voortreffelijkste vorsten, die immer in Duitschland regeerden, even vroom van hart als ontwikkeld van verstand, bedachtzaam in het nemen van plannen, krachtig in het uitvoeren er van, matig en arbeidzaam, vijand van zinnelijk genot, weelde en gemak, vriend van waarheid en godzaligheid, naarstig onderzoeker van Gods Woord en van de schriften der voornaamste godgeleerden, met een warme, edele, onbewegelijke liefde en standvastigheid gehecht aan hetgeen hij voor waarheid erkend en aangenomen had" [1]). Bij den aanvang zijner regeering vond

1) Schotel, Geschiedenis van den Heid. Catechismus. blz. 31.

hij een heftigen strijd over het Avondmaal, die tot zoo ergerlijke tooneelen aanleiding gaf, dat Frederik daaraan een einde maakte door een geheele verandering in de kerkregeering te brengen. Hij werd daarbij gesteund door den goeden raad van Melanchton. Indien hij vroeger nog onbeslist mocht zijn, na een godgeleerd twistgesprek (3 Juni 1560) te Heidelberg bijgewoond te hebben, sloot hij zich voor goed aan bij de gereformeerde leer. Een grondige hervorming werd door hem tot stand gebracht. Crucifixen, beelden, kaarsen, altaren, doopvonten werden uit de kerken verwijderd, zoover dat niet reeds vroeger geschied was, waarvoor de avondmaalstafel en het doopbekken in de plaats kwamen. De latijnsche kerkzangen werden door Luther's psalmen en andere liederen vervangen. Sommige luthersche predikanten noodzaakten hem door hun weerbarstig gedrag hen te verdrijven. Maar nu zag hij ook duidelijk in, hoe zijne onderdanen behoefte hadden aan een gereformeerde kerkorde en een gereformeerden Catechismus, en de Hoogeschool te Heidelberg, die hij met uitnemende leeraren voorzag, kon hem daartoe de bekwame mannen bieden.

In verband met den Catechismus treden twee mannen in het bijzonder op den voorgrond.

Zacharias Ursinus (een latijnsche vervorming van zijn oorspronkelijken naam „Beer"), doctor in de Godgeleerdheid, werd 18 Juli 1534 te Breslau geboren, waar zijn vader geestelijke was. Van zijn jeugd af onderscheidde hij zich door grooten verstandigen aanleg, vromen zin en noeste vlijt. Nog maar 16 jaar oud ging hij naar de Universiteit te Wittenberg, waar hij met bijzondere liefde zich tot Melanchton aangetrokken gevoelde, die hem ook wederkeerig zijn hartelijke vriendschap gaf. Tot voltooiing zijner vorming bezocht Ursinus 1557 de beroemde hoogescholen in Zwitserland en Frankrijk, waar hij met Calvijn, Beza, Bullinger en Petrus Martyr van nabij bekend

en hun besliste aanhanger werd. Hij nam het ernstig op met zijn studie. Zoo las hij, om tot een vaste overtuiging over de gereformeerde leer der uitverkiezing te komen, den geheelen bijbel door van het begin tot het einde, en nadat hij meende deze leer klaar en duidelijk in Gods Woord geopenbaard te zien, hield hij, evenals Olevianus, zijn geheele leven lang onomstootelijk daaraan vast. Na zijn terugkeer, werd hij in zijn vaderstad als leeraar van het Elisabeth-Gymnasium aangesteld, maar toen hij daar in conflict dreigde te komen over de luthersche opvatting van het Avondmaal, nam hij afscheid. Op de vraag van zijn oom, die hem in zijn reis- en studiekosten te hulp kwam, waarheen hij nu wilde gaan, schreef hij goedsmoeds en getroost: „Niet ongaarne verlaat ik mijn vaderland, als dit de belijdenis der waarheid, die ik met een goed geweten niet kan opgeven, niet dulden kan. Nu mijn beste leermeester Filippus (Melanchton) gestorven is, wil ik mij tot de Zürichers wenden, wier aanzien hier weliswaar niet groot is, maar die bij andere kerken zulk een beroemden naam hebben, dat hij door onze predikanten niet kan verduisterd worden. Het zijn vrome, geleerde, groote mannen, met wie ik vast besloten ben mijn leven te verbinden. Voor het overige zal God zorgen." Zoo kwam Ursinus (1560) te Zürich, waar hij veel genoot van en steeds meer gesterkt werd in den geest der Duitsch-Zwitsersche hervorming. Een jaar later werd hij door Frederik III naar Heidelberg geroepen, eerst om op te treden als bestuurder van een predikanten-seminarie, het Collegium sapientiae, en als hij een jaar later tot doctor in de theologie is gepromoveerd, wordt hem de leerstoel in de dogmatiek gegeven, die juist door Olevianus verlaten was. Over zijn geloofszekerheid geeft hij een krachtig getuigenis in een brief. „Als gij meent, dat men van niemand met zekerheid zeggen kan, dat hij zalig zal worden, dan hebt gij gelijk, als gij daarbij over anderen spreekt;

maar met betrekking tot onszelven of het eigen geweten en tot de overtuiging van ieder voor zichzelf is deze gedachte vreeselijk en godslasterlijk en werpt den geheelen grond der zaligheid omver. Wie u dat geleerd heeft, die heeft u onderwezen als een duivel, al ware hij uit den hemel gekomen. Ja, ik wil u nog meer zeggen, als gij niet aan het einde uws levens zeker zijt, of gij een erfgenaam des eeuwigen levens zijt, zoo zult gij het na dit leven niet zijn. God beware u daarvoor. Want juist deze zekerheid is het geloof, dat de aanvang des eeuwigen levens is, dat allen, die het na dit leven willen hebben, reeds moeten hebben in dit leven. Dat gij toch de beteekenis van het woord hopen bedenken mocht, dat een zekere verwachting des eeuwigen levens uitdrukt, dan zoudt gij niet zoo iets schrijven, waarvan mij de haren te berge rijzen. Ik zou voor geen honderdduizend werelden willen, dat ik zoover van mijn Christus moest wezen en niet zeker weten of ik zijn eigendom ben of niet."

Caspar Olevianus (latijnsche vorm voor den naam Von der Olewig, de plaats, vanwaar zijn familie kwam) doctor, in de godgeleerdheid, werd den 10 Augustus 1536 te Trier geboren uit welgestelde ouders. Reeds op 14jarigen leeftijd ging de jonge Olevianus naar Frankrijk, om te Parijs, Orleans en Bourges in de rechten te studeeren. Daar zocht hij reeds de vervolgde gereformeerde gemeenten op, want als knaap had hij al diepe en ernstige indrukken ontvangen. Een schokkende gebeurtenis, waarbij hij uit onmiddellijk levensgevaar gered wordt, brengt hem tot volkomen overgave aan God, dien hij nu voortaan in den dienst van het evangelie zijn leven wijden wil. Na gepromoveerd te zijn in de rechten gaat hij om theologie te studeeren naar Genève, Lausanne, Zürich en keert 1559 te Trier terug, om er op te treden als leeraar aan eene

school. Maar in de school begint hij nu ook te prediken onder grooten toeloop. Als die prediking verboden wordt, zet hij haar onder nog grooteren toeloop voort in het Jacobs-hospitaal. Maar dat werk wordt door de vereende krachten van den vorst en den aartsbisschop met geweld onderdrukt. Met zijne volgelingen wordt Olevianus in de gevangenis geworpen, waaruit hij na tien weken door tusschenkomst van Frederik III bevrijd wordt, om te Heidelberg op te treden aan het hoofd van het Predikanten-seminarie en als Hoogleeraar. Maar spoedig liet hij deze plaats aan Ursinus over, om zelf naar zijn aard en roeping predikant te kunnen zijn.

Vroeger dacht men aan hen beiden alleen als de vervaardigers van ons leerboek. Maar het is meer dan waarschijnlijk, dat ook verschillende anderen bij de samenstelling hun invloed hebben uitgeoefend. Zelf zegt de Keurvorst in zijn voorrede voor de eerste uitgave, dat hij „met raad en toedoen van onze geheele theologische faculteit alhier, ook van alle superintendenten en voornaamste kerkdienaren, een in hoofdzaken samengevat onderricht of catechismus van onzen christelijken godsdienst uit het Woord Gods beide in de Duitsche en Latijnsche taal heeft doen vervaardigen en stellen."

Bij die ongenoemden hebben wij behalve aan Ursinus en Olevianus te denken aan mannen als [1]) den hofprediker Dr. Michael Diller, die geneigd was de hoogere eenheid te zoeken tusschen de luthersche en gereformeerde leer; dan Thomas Erastus, een hoogleeraar in de medicijnen, maar ook in den geloofsstrijd zijner dagen op den voorgrond tredende; Wenzeslaus Zuleger, een van de politieke raadsleden van den Keurvorst, en Petrus Boquinus, hoogleeraar in de

1) Verg. M. A. Gooszen, De Heidelb. Catechismus. Leiden E. J. Brill. 1890.

godgeleerdheid, allen met Olevianus leden van den kerkeraad; dan EMANUEL TREMELLIUS, den hoogleeraar in het Hebreeuwsch, Jood van afkomst maar Calvinist in zijne belijdenis. Deze mannen in dagelijks verkeerende met hunne ambtgenooten Ursinus en Olevianus, en door den Keurvorst geraadpleegd, hebben zeker met de schrijvers zelven over den inhoud van den Catechismus mede hun oordeel geoefend [1]).

Het sprak wel vanzelf, dat allereerst URSINUS, de hoogleeraar in de dogmatiek, in aanmerking kwam, als er sprake is van de samenstelling van een Catechismus. Reeds spoedig nadat hem de opdracht gegeven was, kon hij een concept overleggen. Hij onderwees reeds geruimen tijd de dogmatiek en had aan voorgangers geen gebrek. Daar lagen voor hem de Loci van Melanchton, die te Wittenberg zeven jaar lang zijn leermeester was geweest; de Catechismus van Genève, uit den geest van CALVIJN, dien Ursinus ook door persoonlijk onderwijs had leeren kennen, dan de Zürichsche leerboekjes, waaraan de namen van LEO JUDAE en BULLINGER verbonden waren; eindelijk ook de werken van A LASCO, door de vluchtelingen-gemeente uit Londen, die zich voor een goed deel te Frankenthal gevestigd had, hem nabij gebracht. Het waren: De kleyne Catechismus van MARTEN MICRON, de Corte onderzoeckinghe en de Emdensche Catechis-

1) Dat het gezag van Olevianus onder hen niet zoo groot was als men vroeger meende, schijnt men te kunnen opmaken uit een brief van Datheen aan Beza d.d. 5 Nov. 1570, gepubliceerd door Dr. A. A. VAN SCHELVEN in het Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis X blz. 1 1913. Daarin wordt melding gemaakt van een bezwaar van Olevianus omtrent vraag 36, die hij onzuiver oordeelde en waarover hij met Zuleger in heftigen strijd kwam; maar hij werd verhinderd dit bezwaar openlijk uit te spreken.

mus. Het was waarlijk niet de eerste handleiding, die Ursinus had samen te stellen, en hij heeft van al dat voorwerk een zelfstandig gebruik gemaakt, altijd weer den toetssteen aanleggende van de Schrift.

Zijn eerste concept met 324 vragen werd niet goedgekeurd door de andere theologen. Misschien was het te lang, of was er de Verbondsleer teveel in ontwikkeld, of liet het teveel in de Avondmaalsleer het groot verschil met de Augsburgsche Confessie op den voorgrond treden, waardoor de Paltz gevaar liep te missen wat aan de belijders dezer confessie was toegestaan. De leer der sacramenten moest niet teveel aanleiding geven om hen als Zwinglianen in verdenking te brengen.

Ursinus zet zich tot een nieuw concept, dat, weldra gereed, slechts 108 vragen bevat. Het verschilde grootelijks met het eerste. De goedkeuring der theologen bleef ditmaal niet achterwege. Hoe nu daaruit de Heidelberger is gevormd met zijn 129 vragen, niet meer oorspronkelijk in het Latijn, maar in het Duitsch gesteld? — zie, dat is ons niet recht bekend. Groot is nog het verschil van dat laatste concept met den Heid. Catechismus zelf. Men meent, dat zijn samenstelling, waarin van beide concepten en de andere genoemde Catechismi werd gebruik gemaakt, het werk zal geweest zijn van Olevianus, aan wien reeds eenigen tijd de catechismusprediking was opgedragen. Maar ook dan hebben wij onzen Catechismus nog niet. FREDERIK III heeft ook zelf dit concept nauwkeurig onderzocht en op sommige punten eigenhandig verbeterd.

Dan is de Keurvorst nog niet voldaan. Hij roept eene vergadering samen van alle superintendenten in het land, en alle predikanten van het hof en de stad Heidelberg. Acht dagen lang is deze „Heidelberger Synode" bij elkander geweest (18 Jan. 1563), en nadat zij hebben avondmaal gehouden, is de Catechismus, met eene kleine verandering van vr. 79, door allen

op één na „aangenomen, bewilligd en onderteekend." De voorrede van den Keurvorst, waarmede dit boekje werd ingeleid, is dan ook gedateerd op 19 Jan. 1563.

Daarmede was nu de Catechismus vastgesteld. Met bekwamen spoed verscheen hij eind Januari of begin Februari in het licht. De 128 vragen zijn nog niet genummerd. Op den rand worden de hoofdstukken aangewezen uit de Schrift, het zijn 515 plaatsen uit het N., 158 uit het O. Testament en een, reeds lang weggelaten, uit het Apocriefe boek van Jezus Sirach.

De tekst, zooals die nu werd gegeven, doet denken aan een bewerking van het eerste en tweede concept van Ursinus onder vergelijking met andere Catechismussen. Den invloed van den Keurvorst meent men vooral terug te vinden in de behandeling van het Avondmaal, en dien van Olevianus in de vooropstelling op vele plaatsen van de satisfactie door Christus' lijden. Zeker is van hem de schoone uiteenzetting van de Voorzienigheid Gods.

Met groote blijdschap werd de Catechismus ontvangen. Reeds enkele weken na de eerste was er een tweede uitgave noodig.

Een paar onbeduidende veranderingen waren aangebracht, maar ook was het nog ongenummerde getal vragen met één vermeerderd.

Wat nu de 80e vraag is, was er bijgevoegd en niet zonder reden. Het onderscheid tusschen het Avondmaal en de Mis, was over het hoofd gezien. De Hervormden hadden op dit punt te veel onderlinge strijd. Dit gebrek werd nu hersteld. Olevianus schreef er van aan Calvijn: „De Keurvorst door mij er op opmerkzaam gemaakt heeft gewild, dat (de vraag over het onderscheid van het avondmaal en de priesterlijke mis, in de eerste Duitsche editie overgeslagen) in de tweede Duitsche uitgave er bijgevoegd werd." In de derde uitgave van

Maart 1563 werd aan deze vraag nog een kleine uitbreiding gegeven [1]); de vierde verscheen in de Kerkorde van de Paltz, door Olevianus ontworpen, waarvan de voorrede van den Keurvorst gedateerd is 15 Nov. 1563. Dit werd nu de algemeen aangenomen tekst. Over het gebruik werd in die Kerkorde bepaald, dat de Catechismus vóór de preek zou gelezen worden, zoodat hij in negen Zondagen was uitgelezen. Hij werd in 52 Zondagen verdeeld, omdat er elken Zondagmiddag moest gepredikt worden. Later nam men uit de latijnsche vertaling de nummering der vragen over en de opgave der verzen bij de aangehaalde Schrifthoofdstukken.

Zoo lag daar nu het leerboek, dat van groote beteekenis zou worden. Het aantal uitgaven is niet te tellen. Het is vertaald geworden in allerlei talen, waaronder 't Hebreeuwsch, Oud en Nieuw-Grieksch, het Arabisch, het Maleisch. Zoo is het met graagte ontvangen, heeft der gereformeerde kerken grooten dienst bewezen, maar is niet zelden een oorzaak geworden van bitteren strijd.

De tegenstand begint al dadelijk. Van luthersche zijde ontving de Keurvorst reeds d.d. 4 Mei 1563 een Vermaanbrief van drie vorsten, Christoffel van Wurtemberg, Wolfgang van Tweebrugge en Karel van Baden, met aanwijzing van de gebreken van den Catechismus. Kort daarop verscheen eene Aanwijzing van de dwalingen in den Catechismus waarschijnlijk opgesteld door Brenz. De voornaamste grieven zijn, dat reeds in vr. 32 bij de bepaling van het Christen-zijn de doop is over het hoofd gezien; dat de sacramenten niet instrumenten of werktuig, maar slechts teekenen en zegelen der genade worden genoemd; dat niet geleerd wordt de wezenlijke

1) Men zie voorts over de geschiedenis dezer vraag blz. 536.

tegenwoordigheid van Christus in het Avondmaal, en dat bij vraag 46—52 over de Hemelvaart de christologie is aangelegd op de ontkenning der tegenwoordigheid van het vleesch en bloed van Christus bij het Avondmaal. De hoofdbeschuldiging is wel, dat de gereformeerden te veel voet gaven aan „het verstand der menschen in de filosofie", die zich aan de luthersche leer ergeren moeten. De Gereformeerden meenen evenwel staande te kunnen houden, dat ook zij erkennen het wezenlijke en waarachtige vleesch en bloed van Christus aan het Avondmaal te genieten. Een reeks van pamfletten verscheen, en herhaaldelijk wordt Ursinus gedrongen zijn Catechismus in geschriften te verdedigen, of geschiedt dat door de „geleerde mannen", die daartoe door den Keurvorst te hulp geroepen worden.

Ook is de Keurvorst zelf dadelijk voor zijn leerboek in het krijt getreden. De vorstelijke tegenstanders beantwoordde hij o. a. in een schrijven van 14 Sept. 1563. „Wij geven U. L. (u lieven, Eurer Liebden), vriendelijk te verstaan, dat wij niet twijfelen, of de door U L. ons gegevene herinnering (tegen den Catechismus) is uit een vriendelijk, zwagerlijk en broederlijk gemoed en uit goede welgemeendheid van uwe zijde voortgekomen, zooals wij het dan ook van U. L. niet anders verstaan noch opnemen. En zoo moet U. L. het ook zeker daarvoor houden, dat als wij van u, ook van anderen, ja van den geringste iets konden leeren uit Gods Woord, dat tot betering van ons zondig leven of meerdere kennis van Gods Woord en alzoo tot onze en onzer lieven onderdanen zaligheid (die ons eerlijk vóór alle dingen, ook vóór de tijdelijke welvaart zelfs, ter harte gaat) dienstig mocht wezen, wij hen uit den grond onzer harten daarvoor zouden willen danken, nademaal wij ons wel bewust zijn, dat wij allen, zoolang wij leven, niet meesters, maar leerjongens in de school van Christus blijven, dat wij

ook menschen zijn, die dwalen kunnen, en daarom een voortgaand onderricht en goede opbouwing wel noodig hebben. Maar wij hebben daarentegen op grond van de goddelijke Schrift evenwel geleerd en ook een behoorlijken tijd lang (omdat ons de almachtige God bij de aanvaarding onzer keurvorstelijke regeering met allerlei droevige tegenspoeden, door onrustige geesten, liefdelooze en eerzuchtige theologen verwekt, evenwel vaderlijk en tot onze betering heeft beproefd) zooveel ervaren, dat wij ons niet door iederen wind heen en weer waaien, door veroordeelde dwaalleeringen verleiden, of van eenmaal aangenomene en beleden waarheid afbrengen lieten; maar ons onbewegelijk fundament en vaste grond is altijd geweest en is nog: Deze is mijn geliefde Zoon, hem zult gij hooren. Daarnaar ook, als volgens een onvervalscht en onverwerpelijk richtsnoer van ons geheele leven, en naar het gegeven bevel richten wij ons gaarne door Gods genade, volharden daarbij, vermijden en verwijderen zooveel mogelijk wat daartegen over staat, en willen onze schuldige plichten naardat het voorkomt vervullen...... En het is toch ook niet zeldzaam, maar heeft zich voorgedaan van het begin der wereld, ook in onzen tijd, dat zij, die het christelijk en goed met den godsdienst gemeend en hem openlijk beleden hebben, ten hoogste gesmaad en vervolgd worden, en zoo zijn wij ook voor onze personen niet de eersten, die in zulk een onbehagelijk geroep geraken, maar anderen hebben dat nog meer ondervonden, zooals dan daarvan nog versche voorbeelden in onze herinnering aanwezig zijn, maar de goddelijke waarheid heeft dit desniettemin overal doorgestaan.... En onze Catechismus is als zoodanig, niet op eenige leer van menschen, maar op Gods Woord alleen gegrond, hetgeen blijkt uit de allegationes ad marginem (de op den rand aangehaalde Schriftplaatsen). Naardien nu zulke fundamenten der goddelijke Schrift, waarop onze Catechismus is

gevestigd, vast en onomstootelijk blijven, zoo konden wij ons niet herinneren, dat zulk een Catechismus valsche of slechte leer bevatte en daarom zou te veroordeelen zijn, of men moest tegelijk de goddelijke Schrift willen verwerpen en veroordeelen" [1]).

Ook toen de een of ander der bevriende vorsten Frederik te Heidelberg bezocht en tot terugneming van zijn Catechismus en van de kerkelijke verandering zocht te bewegen, bleef hij onverzettelijk. De Hertogen Wolfgang en Christoffel zonden een gezantschap, om een samenspreking, een colloquium met hun theologen voor te slaan. Over het antwoord van den Keurvorst berichtten de gezanten aan hunne heeren: „Betreffende het voorgeslagen colloquium, zoo waren de vruchten der colloquia en wat zij onder de onzen zelven en ook bij de tegenstanders gewerkt en met zich gebracht hadden, duidelijk en aan iedereen bekend. Zijne Keurvorstelijke Genade was er niet tegen, met zijne geliefde betrekkingen en vrienden (de vorsten) vertrouwelijk en broederlijk over deze zaken te handelen, maar met (hunne) onrustige theologen wilde Zijne Keurvorstelijke Genade volstrekt niets te maken hebben" [2]).

Het heftigst sprak de Keurvorst zijn schoonzoon, den Hertog Johan Frederik van Saksen toe. Hem schreef hij d.d 30 Maart 1563: „Gij hebt een overbodige zorg gehad, alsof ik mij door een werktuig des duivels verleiden liet, want ik ben, Godlof, nu tot zulk een ouderdom, verstand en kennis van het goddelijk Woord gekomen, dat ik mij niet van iederen wind heen en weer bewegen laat. Ik zou ook alle anderen van harte gunnen, dat zij met achterstelling van hunne eigene affecties en aanzien

1) Kluckhohn, Briefe, I 439 v.v.
2) Idem I, 466.

van menschen, alleen door Gods Woord zich lieten regeeren en leiden. Overigens beken ik mijzelf voor God een arme zondaar te zijn, zooals het behoort, en bid dagelijks om vergeving daarvan (van de zonden) en dat Hij door zijnen Heiligen Geest de kennis van zijn lieven Zoon, mijn getrouwen Heiland Jezus Christus, hoe langs zoo meer in mij moge doen toenemen. Amen". [1]).

In een brief van 21 Aug. 1563 bedankt Frederik zijn schoonzoon voor verschillende toegezonden geschriften, waarvan hij aanneemt, dat zij „christelijk vriendelijk en goed gemeend" zijn. Daarin zegt hij ook: „Dat ik in den muil des Satans zou gevallen zijn en gij u beijverd hebt mij daaruit te rukken, dat weet ik door Gods genade beter. Want ik ben geheel het eigendom van mijnen lieven en getrouwen Heiland Jezus Christus naar lichaam en ziel in leven en sterven, ik heb hem ook teveel gekost, dan dat hij mij in den muil des duivels zou overgeven, omdat hij mij met zijn dierbaar bloed heeft gekocht [2]). Zoo weet en geloof ik ongetwijfeld, dat de duivel met al zijn listen en kunsten zonder den wil mijns Vaders in den hemel mij het kleinste haar niet kronkelen, laat staan uitrukken kan. Ik wil echter bij God hopen, dat gij de waarheid beter verstaat, dan gij het aan mij laat blijken; mocht echter mijn hoop in dezen vergeefs zijn, dan wil ik desniettemin des te vlijtiger bij mijnen lieven en getrouwen God in het gebed aanhouden en niet twijfelen, of zijn almacht zal u, geliefde, door zijn heiligen en goeden Geest nog de oogen des harten openen,

1) KLUCKHOHN, Briefe, I, 391.

2) Men ziet uit zulk een brief en de overeenstemming daarvan met Vr. 1, hoe Frederik den inhoud van den Catechismus geheel in zich heeft opgenomen.

dat gij tot de rechte kennis komen mocht" [1]). Met welk een geduld en zachtmoedigheid heeft Frederik de sterkste smaadwoorden van den jongen man en schoonzoon beantwoord. Als deze evenwel, nadat hij het hart zijner gemalin van haar vader vervreemd had, eens zoo onedel was, dat hij vanwege den Catechismus ook de Keurvorstin Maria tegen haren gemaal in brieven wilde ophitsen, waardoor zij ziek werd, spreekt Frederik toch met hem op een anderen toon. „Ik zou gaarne zien", zoo luidt het dan in een brief van 7 Juli 1563, „dat gij u niet bekommerdet om mijne vriendelijke en hartelijk geliefde gemalin, en haar ongekrenkt en ongereformeerd liet. Ik heb u mijne dochter als uwe gemalin gegeven en gij hebt macht en recht om bij haar de reformatie ter hand te nemen. Ik heb haar u gegeven en haar daarom ook bij haar afscheid vermaand, dat zij u alle schuldige en christelijke gehoorzaamheid zou bewijzen; doet zij dat niet, dan hebt gij met haar daarover te spreken. maar voor mijne gemalin en mijne kinderen (behalve uwe gemalin) hebt gij niet te zorgen" [2]).

De hoofdaanval tegen den Keurvorst en zijn Catechismus moest nog komen. Voor het jaar 1566 had Keizer Maximiliaan II een rijksdag te Augsburg uitgeschreven, waarop over een oorlog met de Turken moest gehandeld worden. Daar kwamen eenige luthersche rijksvorsten, door hun theologen aangezet, overeen, den Keurvorst wegens zijne „Vernieuwing", waarmede hij naar hun oordeel van de Augsburgsche confessie afgeweken en van den godsdienstvrede uitgesloten was, bij Keizer en rijk aan te klagen. Ja, men liet verluiden, dat het hem zijn keurvorstelijke waardigheid, misschien wel zijn hoofd kon kosten. Met

1) Idem I, 440.
2) Idem I, 416.

broederlijke bezorgdheid waarschuwde hem zijn broeder Paltzgraaf Richard van Simmern, in twee brieven, dat hij toch niet naar Augsburg zou gaan. Maar hij antwoordde zijn „hartelijk geliefden" broeder onder anderen: „Ik sta vast in troostelijke hoop op mijnen lieven en getrouwen Vader in den hemel, dat zijne almacht mij tot een werktuig zal gebruiken om zijn naam in het heilige rijk der Duitsche natie [1]) in deze laatste tijden openlijk niet alleen met den mond maar ook metterdaad te belijden, zooals wijlen mijn lieve zwager, Hertog Johan Frederik van Saksen, de Keurvorst zaliger [2]) ook heeft gedaan; en hoewel ik niet zoo vermetel ben, dat ik mijn verstand met dat van den genoemden Keurvorst zaliger zou willen vergelijken, zoo weet ik daarentegen toch, dat die God, die hem destijds bij de rechte en ware kennis van zijn heilig evangelie heeft bewaard, nog leeft, en zoo machtig is, dat hij mij arm eenvoudig mannetje ook wel bewaren kan en zeker door zijn Heiligen Geest ook wel bewaren zal, al zou het daartoe moeten komen, dat het bloed kostte, waarover, als het mijnen God en Vader in den hemel alzoo behaagde mij tot zulk een eere te gebruiken, ik zijne almacht nooit genoeg zou kunnen danken, noch hier in den tijd noch ginds in de eeuwigheid."

In dit heldhaftig geloof ging Frederik naar Augsburg. Daar stonden achter zijn vorstelijke tegenstanders hun godgeleerden, en achter den Keizer stonden de bisschoppen van Worms en Speyer met den pauselijken nuntius. Frederik stond geheel

---

1) Het is opmerkelijk, dat Frederik hier het rijk niet noemt met den officiëelen titel: „het heilige roomsche rijk der Duitsche natie."

2) De Keurvorst in den Schmalkaldischen oorlog in den slag bij Mühlberg (1547) door Keizer Karel V overwonnen en gevangen genomen, werd van den troon vervallen verklaard en vijf jaar lang in gevangenschap gehouden, nadat hij hem eerst ter dood had laten veroordeelen.

alleen, maar de Heer was hem ter zijde. Op de aanklacht van de Hertogen Wolfgang van Tweebruggen en Christoffel van Wurtemberg, zijn „goede vrienden en getrouwe naburen", beval hem de Keizer in de vergadering van 14 Mei al zijne kerkelijke instellingen met den Catechismus weder af te schaffen, in het tegenovergestelde geval zou op de strengste wijze tegen hem gehandeld moeten worden. Frederik verwijderde zich daarop, om zich op het antwoord te bezinnen, maar verscheen spoedig weder in de vergadering, gevolgd door zijn zoon Johan Casimir, die hem als zijn „geestelijke wapendrager" den bijbel nadroeg. Zelf heeft de Keurvorst kort daarop de geheele toedracht en zijn verdedigingsrede opgeteekend, waarin hij o. a. zeide: „Wat den godsdienst betreft, dat ik dien zou moeten veranderen en afschaffen, zoo betuig ik, dat ik in geloofszaken niet meer dan éénen Heer erken, die een Heer aller Heeren en een Koning aller Koningen is en zeg daarom, dat het niet te doen is om een helm vol vleesch, maar dat het de ziel en hare zaligheid betreft, die mij door mijn Heer en Heiland Christus is opgedragen en die ik ook schuldig ben te bewaren; daarom kan ik uwe Keizerlijke Majesteit niet toegeven, dat zij, maar dat alleen God die haar geschapen heeft, daarover gebiedt. Betreffende mijn Catechismus, ik belijd hem. Hij is ook op den raad met fundamenten (gronden) uit de heilige Schrift zoodanig bewapend, dat hij onoverwonnen is en nog lang, naar ik hoop, met Gods hulp onoverwonnen zal blijven. Overigens troost ik mij daarmede, dat mijn Heer en Heiland Jezus Christus mij met al zijne geloovigen deze zoo gewisse belofte Gods gedaan heeft, dat alles wat ik om zijn eer of om zijns naams wille zou verliezen, mij in de andere wereld duizendvoudig zal vergoed worden. Daarmede beveel ik mij onderdanig aan de genade uwer Keizerlijke Majesteit."

Gedurende deze rede waren aller oogen op den Keurvorst

gevestigd. Volgens een oude overlevering trad, toen hij geëindigd had, de Keurvorst August van Saksen op hem toe, legde hem de hand op den schouder en zeide: „Frits, gij zijt vromer dan wij allen." Evenzoo zeide aan het slot der zitting de Markgraaf Karel van Baden tot de omstanders: „Waarom valt gij toch dezen vorst aan, hij is vromer dan wij allen." Ook heeft de geschiedenis hem Frederik den vrome genoemd. Maar de Keizer was volstrekt niet met zijn antwoord tevreden; hij zeide tot de vorsten, men moest „dat ongedierte verdelgen." Met recht zeide later Boquinus in zijn latijnsche lijkrede op den Keurvorst: „Als het bij het martelaarschap op de gerechtigheid der zaak, op de zielsstemming, op de blijde bereidwilligheid tot het lijden aankomt, dan mogen wij dezen heerlijken vorst tot de martelaren van Christus rekenen."

Frederik verliet den rijksdag vóór het einde er van. Vrijdag vóór Pinksteren kwam hij te Heidelberg aan, en het volk ontving hem met des te grooter blijdschap, omdat het gerucht gegaan was, dat hij te Augsburg was afgezet, ja zelfs onthoofd geworden. Daags daarop woonde hij in de Heilige-Geest-kerk de voorbereidingsprediking bij, waarna hij voor al het volk zijn hofprediker Olevianus de hand reikte en hem tot volharding vermaande. Op den Zondag ging hij openlijk met zijn gezin in de gemeente aan het Avondmaal.

Frederik III was een vorst bij Gods genade als weinigen, met een helder verstand, vast geloof, nuchteren zin, ongeveinsde vroomheid, door zijn volk bemind en nog heden in gezegend aandenken gehouden. Nadat God hem tot zegen van velen lang bewaard had, kwam zijn ure, waarop hij zich zijn leven lang had voorbereid. Vroeger door de jicht geplaagd, leed hij in de laatste jaren aan waterzucht, en zijn ziekbed was zeer smartelijk. Maar „de eenige troost" bewees, zooals vroeger in den strijd, ook nu in het lijden aan hem zijn kracht „in

leven en sterven." Op zijn sterfbed sprak hij tot de omstanders: „Ik heb voor u en de kerk lang genoeg geleefd, maar nu word ik tot een beter leven geroepen. Ik heb voor de kerk zooveel gedaan, als ik kon, maar ik vermocht niet veel. God, die alles vermag, en voor zijne knechten gezorgd heeft, voordat ik in de wereld kwam, leeft en heerscht in den hemel; Hij zal u geene weezen en mijn tranen en gebed, dat ik in dit vertrek knielend gedaan heb tot God voor mijne opvolgers en voor de kerk, niet zonder vrucht laten." Toen zeide hij tot zijn hofprediker Olevianus: „De goede God roepe mij wanneer Hij wil, ik heb een volkomen vrij geweten in den Heere Christus, dien ik van harte gediend heb en van wien ik beleefd heb, dat in mijn kerken en scholen de lieden door de menschen op hem alleen gewezen werden." Ook zeide hij: „Ik ben lang genoeg opgehouden geworden door het vrome gebed der christenen; het is tijd, dat ik mijn leven eindig en tot mijn Heiland in de ware rust worde overgebracht." Nadat hij zich nog Psalm XXXI en Joh. XVII had laten voorlezen en zelf overluid gebeden had, ontsliep hij zacht en zeker van zijn zaligheid, 61 jaar oud, op den 26 October 1576. Bovenaan op zijn grafsteen schreef men zijn levensspreuk: „Heer, naar uwen wil." Ook in zijn, in het jaar 1577 door Johan Casimir geopend, testament [1]) heeft Frederik zijn Catechismus herdacht met de woorden: „Inzonderheid belijden wij onzen van ons uitgeganen en gepubliceerden Catechismus en kerkordening, waarin alle vraagstukken der christelijke leer, duidelijk, verstaanbaar en ordelijk samengevat en gedeeltelijk uitvoeriger behandeld zijn."

Zoo beslist als Frederik III de gereformeerde belijdenis, was

---

1) Struve, Pfaltzische Kirchen-Historie. Frankfurt a. M. 1721. blz. 275 v.v.

zijn zoon en opvolger LODEWIJK VI de luthersche toegedaan. Maar hij had bij lange na zijns vaders geest niet. Nauwelijks was hij uit Amberg, waar hij tot nu toe als stadhouder van de Boven-Paltz resideerde, naar Heidelberg gekomen, terwijl het lijk van zijn vader nog boven aarde stond, of hij greep reeds met harde hand aan; hij liet bij de begrafenis niet een van de trouwe predikers zijns vaders een woord spreken, maar zijn medegebrachte luthersche hofpredikers moesten daarbij optreden. Bange bezorgdheid maakte zich meester van de Paltzers, bij wie de gereformeerde leer en het gereformeerde wezen in vleesch en bloed was overgegaan. Alle beden en voorstellen, ook die van zijn broeder Johan Casimir, zelfs de beden en vermaningen des vaders aan zijn opvolger in zijn testament, hielpen bij den nieuwen Keurvorst niets. Hij verbood den Heidelbergschen Catechismus, verdreef 600 gereformeerde predikanten en onderwijzers, die door de Zwitsers toen met groote liefde werden opgenomen, en voerde in de geheele Paltz het Lutherdom in. De Paltzgraaf Johan Casimir kon onder zulke omstandigheden niet meer in Heidelberg blijven. Hij ging naar Neustadt a. d. Haardt, daar hem Neustadt, Kaiserslautern, Böckelheim (met Frankenthal) door zijn vader als erfdeel was toegewezen. In dit gebied werd door hem ook de Catechismus behouden. De titel, waaronder het boek nu gedrukt werd, luidde: „Catechismus of Christelijke onderwijzing, zooals die in kerken en scholen van wijlen de keurvorstelijke, nu vorstelijke Paltz geleerd wordt.” (Katechismus oder christlicher Unterricht, wie der in Kirchen und Schulen weiland der kurfürstlichen, jetzt fürstlichen Pfalz getrieben wird.) Bijzonder verbitterd was Lodewijk op de beide geestelijke raadgevers van zijn vader, Olevianus en Ursinus.

URSINUS vond na zijn ontslag een plaats aan de, ter vervanging van de Heidelbergsche, te Neustadt a. d. Haardt nieuw opgerichte

gereformeerde hoogeschool. Vele geschriften hebben van zijne hand het licht gezien, die gewoonlijk een apologetisch of polemisch karakter dragen. Maar zijn levenskracht was onder den grooten arbeidslast te Heidelberg opgeteerd, waar hij niet alleen Hoogleeraar was, maar ook aan het hoofd stond van het collegium sapientiae, een predikanten-seminarie, waarvan hij een tijd lang de eenige leeraar was en de economische leiding had, waarom hij het somtijds in zijne brieven zijn „tredmolen" noemt. Hij was geen strijdlievende natuur, maar beminde en zocht oprecht den vrede, doch mocht den opgedrongen strijd om der waarheid wil niet uit den weg gaan, hoewel dit hem diep smartte. „Uit dezen strijd", schrijft hij aan Bullinger, „heb ik een wond meegedragen, waarvan ik de genezing in dit leven niet verwacht." Op 6 Maart 1583 ging hij heen, 49 jaar oud; hij werd begraven in het koor der stadskerk te Neustadt. Het grafschrift noemt hem „een groot theoloog, een overwinnaar van de dwaalleeringen over den persoon en het Avondmaal van Christus, machtig begaafd in woord en pen, een scherpzinnig philosoof, een wijs man en een ijverig onderwijzer der jeugd."

Olevianus werd, nadat hij te Heidelberg uit zijn ambt was ontzet, door Graaf Lodewijk van Wittgenstein, den opperhofmeester en vriend van Frederik III, naar Berleburg geroepen en was ook hier voor de inrichting der kerk werkzaam. In het jaar 1584 ging hij naar Herborn, waar een gereformeerde hoogeschool onder zijn leiding bloeide. Door de onder zijn voorzitterschap (1586) gehouden algemeene Synode werd voor het Nassausche, Wittgensteinsche, Solmsche en Wiedsche gebied de presbyteriale kerkregeering vastgesteld. In het volgende jaar werd hij zwaar ziek en zag zijn einde rustig tegemoet. In zijn testament zegt hij, na de inleidende woorden: „Eerstelijk dank ik mijn goeden God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, dat Hij

mij tot een redelijk schepsel op deze aarde geschapen heeft; daarna in het bijzonder, dat Hij mij krachtiglijk heeft geroepen en mij het geloof geschonken heeft, mij heeft levend gemaakt in onzen eenigen Middelaar en Heiland Jezus Christus, daar ik dood was in zonden, en mij in hem heeft geschonken de gerechtigheid Gods in het heilig offer van mijnen Heiland Jezus Christus en de toekomstige heerlijkheid, en mij heeft geopenbaard den rijkdom zijner genade, dat Hij mij heeft uitverkoren tot het kindschap in Christus uit genade, waaruit al deze genadegaven voortvloeien en mij die heeft deelachtig gemaakt door den Geest van het kindschap, waardoor wij roepen Abba, Vader." De eigenhandige onderteekening luidt: „Ik, Caspar Olevianus, heb met eigen hand onderteekend en betuig openlijk voor de heilige Drieëenheid, dat ik het onvervalscht christelijk geloof door den Geest en de genade Gods, beide met woord en schrift, heb geleerd en dat ik in datzelfde geloof en diezelfde leer door Gods genade tot de eeuwige zaligheid en door de verzegeling des Heiligen Geestes volhard in vertrouwen op zijne genade, die Hij mij in zijn Woord heeft geopenbaard. Amen, door Jezus Christus." — Op zijn sterfbed zeide hij eens: „In deze mijne ziekte heb ik eerst recht geleerd, wat zonde is, en hoe groot Gods Majesteit is." Daarop vertelde hij van een gezicht, dat hij gehad had. „Gisteren ben ik langer dan een uur met onuitsprekelijke vreugde vervuld geweest. Het was mij alsof ik op een blinkende weide wandelde, en terwijl ik er inging, droop hemelsche dauw niet in droppels maar in stroomen op mij neder. Daarin heeft zich lichaam en ziel meer dan in iets anders verlustigd." Toen zeide zijn vriend Johannes Piscator tot hem: „Zoo heeft u de goede Herder geleid op zijn grazige weide." „Ja", antwoordde hij, „Hij heeft mij tot de bron des levenden waters gevoerd." Herhaaldelijk liet zich Olevianus uit de Schrift voorlezen en riep: „Ik wil mijn reis

naar den Heer niet langer uitstellen, ik verlang ontbonden en bij Christus te zijn." Hij vroeg zijn vrienden, die om het bed stonden, het lied te zingen: „Nun bitten wir den Heiligen Geist" en zong zelf met zwakke stem mede. Daarop nam Hij van zijn bejaarde moeder en zijne vrienden afscheid, reikte hun de hand en zegende ze. Reeds was hij stervende, als zijn ambtgenoot Altstedt hem vraagt: „Lieve Broeder, ge zijt zonder twijfel zeker van uwe zaligheid in Christus, zooals gij die aan anderen hebt geleerd?" Toen legde de stervende de hand op het hart en zeide: „Certissimus!" (d. i.: volkomen zeker). Dit was zijn laatste woord. Hij stierf 15 Maart 1587.

Aldus hebben de drie vervaardigers van den Catechismus geleefd en gewerkt, zóó zijn zij gestorven, en hebben in leven en sterven metterdaad bevestigd, wat zij met het woord beleden hebben.

De regeering van den Keurvorst Lodewijk VI duurde niet lang. Naar zijn levensspreuk: „Alles vergankelijk" ging het ook in zijn met geweld doorgezet werk. Johan Casimir nam voor zijn minderjarigen neef, den lateren Keurvorst Frederik IV, de regeering over en voerde met de oude kerkorde ook den Heidelbergschen Catechismus in de geheele Beneden-Paltz weder in, waar hij onder de regeering van Frederik IV en Frederik V weder ijverig geleerd werd en zegen bracht. Met den dertigjarigen oorlog begon voor den Catechismus een wisselvallige tijd. Toen Frederik V na den ongelukkigen slag bij den witten berg bij Praag van zijne landen was vervallen verklaard en naar Holland gevlucht, werd de Paltz door Spaansche en Beijersche troepen bezet. Daarmede kwamen ook monniken van allerlei soort, die hun bekeeringswerk dreven. Voor alles werd de Heidelberger Catechismus verdrongen en zooveel mogelijk werden de exemplaren vernietigd. Nog enkelen zijn er uit dien tijd over, die den titel hebben: „Catechismus of christe-

lijke onderwijzing, zooals zij in de kerken en scholen van de Keurvorstelijke Pfaltz is geleerd geworden." Na Gustaaf Adolf's overwinning kwam hij weer voor eenigen tijd in algemeen gebruik; maar na den slag bij Nördlingen (1634) ging hij voor den verderen duur van den oorlog in de Paltz verloren. Eerst met den Westfaalschen vrede (1648), toen KAREL LODEWIJK, de zoon van Frederik V, weer in zijn vaderlijk erfdeel introk, keerde ook de Catechismus uit de verbanning terug en hielp het door den oorlog verwaarloosde geslacht wijzen op den den weg des heils en der tucht.

Met het jaar 1685 begon een nieuwe tijd van bestrijding, toen na den dood van Karel, den laatsten Keurvorst uit de gereformeerde Simmernsche linie, de Neuburger linie met den eerst kort tevoren roomsch geworden FILIP WILLEM aan de regeering kwam. De Jesuiten, die hij had medegebracht, vielen in het bijzonder heftig aan om de 80e vraag van den Catechismus. Deze vond in Lenfant, den hofprediker der Keurvorstin-weduwe, een waardigen verdediger (l'Innocence du Catechisme de Heidelberg, 1688). Omdat de Jesuiten hem daarom belaagden, moest hij naar Berlijn uitwijken, waar hij weder als predikant werd aangesteld. De bestrijding werd vervolging onder den volgenden Keurvorst JOHAN WILHELM en nog heviger onder KAREL FILIP, die den Catechismus geheel zocht uit te roeien. In die vervolging heeft „de eenige troost" velen verkwikt, aan wie huis en have was weggeroofd, en die in de gevangenis aan koude en ontbering waren bloot gesteld. Maar „de gereformeerden", zoo zeide een regeerings-ambtenaar „zijn als de wilgeboomen, wanneer men ze snijdt en hakt, spruiten zij altijd weer op nieuw uit." Ja, dat heeft de profeet Jeremia XVII : 7, 8 ook al gezegd. „Datum Heidelberg den 24 April 1719" verscheen een bevel, dat de ambtenaren „onfeilbaar binnen drie maanden al de exemplaren moesten bemach-

tigen, waarin de 80e vraag en andere Artikelen werden aangetroffen." De gerechtsdienaar ging van huis tot huis om de exemplaren in te zamelen. Aan ieder, bij wien daarna nog een catechismus gevonden werd, zou voor elk exemplaar 10 gulden straf worden opgelegd. Ook de boekbinders moesten de exemplaren, die zij nog konden terugkrijgen, inleveren. De burgemeester en raad der stad Odernheim, die aarzelden, werden tot de uitvoering van dat bevel genoodzaakt. Zoo werd de Catechismus op den brandstapel gebracht en op de roomsche kansels gaf men zich het genot hem voor de oogen der aandachtige hoorders met roeden te geeselen. De gereformeerde kerkeraad verzette zich tegen deze maatregelen. Hij beriep zich daarop, dat het keurvorstelijke wapen en de woorden: „op bevel van den Keurvorst" en „met privilegie van den Keurvorst", die men „vermetel, ergerlijk en strafbaar" genoemd had, van oudsher er op voorkwamen. De nieuwste uitgave was bovendien, zonder den kerkeraad te vragen, door een roomschen boekdrukker bezorgd. Ook wierp hij tegen, dat het boek door den Keurvorst Frederik III zelf was uitgegeven, daarna op den rijksdag te Augsburg zegevierend verdedigd was, dat het door alle gereformeerde kerken op een Synode te Dordrecht 1619 als belijdenisschrift was aangenomen en nu reeds meer dan anderhalve eeuw onverboden geleerd was; nog werd verzekerd, dat de 80e vraag alleen op de leer betrekking had, waarbij men geenszins de personen zelven verdoemde. Ten slotte beriep zich de kerkeraad op zijn „plicht", volgens welken hij voor de bewaring van de belijdenis der kerk heeft zorg te dragen.

Maar het bevel bleef gehandhaafd. Door een nieuwe machtsdaad werd de H. Geest-kerk te Heidelberg aan de gereformeerden ontnomen en aan de roomschen gegeven. De kerkeraad protesteerde daartegen, maar werd aldoor afgewezen. Toen richtte men zich

met een bezwaarschrift tot de protestantsche rijksstenden. De gereformeerde stenden kwamen voor hun Paltzische broeders op. De Landgraaf van Hessen-Kassel wees er in een schrijven aan den Keurvorst op, dat de besluiten van Trente niet alleen de leer der lutherschen en gereformeerden, maar ook hunne personen vervloekten. De gereformeerde Koning van Pruisen Frederik Wilhelm I zond zijn gezant, den Heer von Hecht, die zich alle moeite gaf om den Catechismus te doen vrijlaten, en met hem de gezanten van den Landgraaf van Hessen en van de gereformeerde landen van Europa, nl. die van den Koning van Groot-Brittanië en van de Hollandsche generaliteitslanden. Deze verlangden beslist, dat de Keurvorst het ongehinderd gebruik van den Catechismus weder zou toestaan. Voor het geval van verdere weigering, dreigden zij ook hunne roomsche onderdanen in de uitoefening van hun eeredienst te zullen beperken. De Paus wekte den Keurvorst op met zijn „lofwaardigen" ijver voort te gaan, en de Aartsbisschop van Canterbury schreef in naam der Engelsche kerk, om den Paltzischen kerkeraad steun te beloven en moed in te spreken. Toen de zaak voor den Keizer en den rijksdag gebracht werd, zag de Keizer zich wel genoodzaakt beslissing te nemen tegen de rechtskrenking van den Keurvorst. Deze trachtte nog den kerkeraad te bewegen tot verandering en verzachting, maar ook daartegen stond de kerkeraad pal en verklaarde zich onbevoegd eene verandering in een belijdenisschrift der kerk aan te brengen. Zoo kwam de Catechismus onverkort uit de vervolging te voorschijn. Alleen zou voortaan het keurvorstelijk wapen niet meer op het titelblad worden aangebracht. De kwellingen der gereformeerden bleven wel voortduren, maar hun Catechismus hadden zij behouden.

De keurvorstelijke Paltz ging in de eerste Fransche revolutie onder, zonder weer op te staan, en na den Franschen tijd was

er voor dergelijke vervolging geen plaats meer. Toen was het streven de gereformeerde en Luthersche kerken te vereenigen, waarbij de Catechismussen van beiden op den achtergrond geraakten. Het rationalisme gaf nu zijn Catechismus aan de Beyersche Paltz, waarvan een der eerste vragen was: „Waartoe is de mensch bestemd? Hij is bestemd de waarheid te erkennen, het goede te doen en daardoor deugdzaam en gelukzalig te worden.” Zoo bewerkten Ebrard en Ullmann Catechismussen, die den Paltzischen en den Lutherschen zochten samen te smelten. Ook deze leerboeken hielden ’t maar kort uit, maar de oude Heidelberger bleef in de stilte voortleven op verschillende plaatsen. Thelemann verhaalt daarvan o. a. het volgende uit zijn eigen ervaring.

„Het was in het jaar 1851, dat ik in mijn Paltzisch vaderland de gemeente te Billigheim bediende, een oud Keurpaltzisch stadje en geboorteplaats van den uit de hervormingsgeschiedenis bekenden Billicanus. Hoe moest ik nu naar den bovengenoemden rationalistischen Catechismus mijne leerlingen onderwijzen? Ik vond een uitweg, omdat het was toegelaten, daarnaast een eigen leerboekje, dat gedicteerd werd, te gebruiken. De gemeente was oorspronkelijk gereformeerd en volgens de „Union” moesten de belijdenisschriften „in behoorlijke eere gehouden worden.” Zoo begon ik met een goed geweten op de eerste catechisatie de kinderen uit mijn boekje te dicteeren den „eenigen troost”, de eerste vraag van den Catechismus. Na korten tijd bemerkte ik, dat verscheidene kinderen de vragen nietmeer opschreven, en toen ik ze daarover ondervroeg, antwoordden zij: „Dominee, we hebben het gedrukt, moeten we dan nog schrijven?” Als de kinderen het gedicteerde thuis uit het hoofd leerden, was bij de ouderen de herinnering wakker geworden, dat hun dit alles bekend voorkwam; en toen het bleek, dat het alles in den Heidelberger Catechismus stond,

werden door de kinderen alle zolders en rommelkamers doorzocht, en het gevolg daarvan was, dat dit oude leerboek in alle mogelijke vormen en gewaden weer te voorschijn kwam.

„Het was in dezelfde gemeente, dat ik den lang vergeten Heidelberger bij een arme weduwe, die op haar sterfbed lag, terugvond, niet in de rommelkamer, maar in de kamer haars harten. De vrouw toonde kennis van Gods Woord te hebben, en toen ik ten laatste met de woorden van den Catechismus wees op den eenigen troost, nam zij het woord dadelijk van mij over en bad vrij nauwkeurig het geheele antwoord der eerste vraag [1]).

---

1) Dergelijke ervaringen deed ook op Prof. PLITT (later in Bonn) in zijn tijd te Heidelberg: „In die gemeente .... heb ik niet weinig oude mannen en vrouwen leeren kennen, wier oogen glansden, als men ze in ziekte of op het sterfbed herinnerde aan de eerste vraag. De meesten kenden haar nog uit hun kinderjaren van buiten. Velen zeiden, dat zij deze vraag als kinderen nooit recht hadden begrepen en dat hun als kinderen het van buiten leeren daarvan heel moeilijk gevallen was, maar nu dankten zij God, dat zij haar kenden en baden haar tot hun troost en versterking. De latere generatie, die niet meer met den Heidelberger was gevoed, had zulk een ankergrond niet. Aan de ouderen, aan wie in de jeugd de schatten van den Heidelberger werden medegedeeld, waren een menigte wisselende tijdstroomingen voorbijgegaan, zonder ze innerlijk aan te raken. Zij stonden op een grond, die niet weggespoeld kon worden, Hoe groot was altijd de aandacht, als men eens de dispositie van een preek aan een vraag uit den Catechismus ontleende, hoe bewogen zich de lippen der ouden tot zacht meespreken, als men in een preek een der kern-vragen van den Catechismus aanhaalde. Dan begon de tijd hunner jeugd weer voor hen te leven, het deed hun goed de oude klanken weder te hooren, als een tijding uit hun vaderlijk huis vonden ze weerklank in hun binnenste .... De Heidelberger Catechismus leeft nog, hij is in driehonderd jaar nog niet gestorven. Hij leeft in de harten der christenen.... Hij zal niet sterven, hij zal leven, zoolang er een evangelische kerk wezen zal." Theol. Studien und Kritiken, 1863 p. 24 v.v.

„Toen in het jaar 1854 bovengenoemde nieuwe Catechismus werd ingevoerd, beleefde ik in een oude gereformeerde gemeente aan den Rijn, in Iggelheim, waar Keurvorst Frederik de vrome een klein jachtslot had en menigmaal vertoefde, evenzoo een opwaken van den ouden Heidelberger. Het is daar gewoonte, dat de kinderen bij de grootouders in het achterhuis of den deel slapen. Toen bemerkte ik op mijn huisbezoek, dat 's avonds voor het inslapen de oudjes in bed hun kleinkinderen, die de catechisatie bezochten, de aan den Catechismus ontleende vragen leerden en met hen bespraken. Bij het onderwijs kon ik goed bespeuren, waar zulk een huiselijke catechisatie was voorafgegaan. Ja, als onze oude Heidelberger, zijn geheele levens- en lijdensgeschiedenis vertellen kon, wat zouden wij daar niet te hooren krijgen."

II. DE HEIDELBERGSCHE CATECHISMUS IN NEDERLAND.

In ons land heeft de geschiedenis van den Catechismus een geheel ander verloop gehad dan in de Paltz. Hier kunnen wij haast spreken van één grooten triomftocht, die nu en dan door strijd werd afgewisseld, wat aan zijn invloed niet veel schade deed. Die triomftocht is vooral begonnen met de uitgave van het eerste kerkboek onzer vaderen, dat met de psalmberijming en een zeventien liturgische geschriften ook de vertaling van den Catechismus bevatte, in het jaar 1566 [1]). Wij hebben dit te danken aan Petrus Dathenus, destijds predikant bij de Neder-

1) Vergel. H. H. BARGER, Ons Kerkboek, 2e druk. J. M. Bredée, Rotterdam 1907.

landsche vluchtelingen-gemeente te Frankenthal, die daar veiligheid had gevonden onder bescherming van den Keurvorst van de Paltz. Vóór dit jaar waren er reeds andere vertalingen verschenen. Eén in 1563 te Emden bij Gillis van der Erven naar den tweeden Hoogduitschen druk, waarvan de vervaardiger onbekend is en één van Datheen in 1563 bij Michael Schirat te Heidelberg naar de 3e Hoogd. uitgave. Deze beiden verschillen, behalve in de vertaling, ook hierin, dat in de laatste reeds de vragen genummerd zijn en de teksten aan den rand niet alleen met aanwijzing der Hoofdstukken maar ook der verzen zijn aangegeven. De splitsing in zondagsafdeelingen is eerst in 1566 aangebracht. In dat jaar verscheen een tweede uitgave van de vertaling van Datheen, evenwel — iets onverklaarbaars — minder nauwkeurig dan de eerste. Ook is er nog een derde uitgaaf van vóór 1566 bekend, het eerst in het voorafgaande jaar verschenen bij Gillis van der Erven te Embden en daarna ook bij hem en andere uitgevers herdrukt [1]). Zij is vooral daarom merkwaardig, omdat zij een samensmelting van den Emdenschen en den Datheenschen tekst bevat, hier en daar gewijzigd naar het Hoogduitsch. Maar vooral met het Frankenthaalsche Kerkboek kwam de Catechismus in aller handen en werd met graagte ontvangen. In 1566 verschenen er drie, het volgend jaar vier en wederom het volgend jaar drie uitgaven. Allerwege als te Emden, Heidelberg, Deventer, Rouaan, Delft, Norwits, buiten Londen, waren de drukpersen bezig om aan de navraag naar dit boek te voldoen. Weldra was het bij alle Gereformeerden hoog gewaardeerd en werd het opgenomen in het kerkelijk

---

1) Men vergelijke voor de bijzonderheden der eerste uitgaven de bekende werken van Dr. J. I. Doedes, De Heidelbergsche Catechismus in zijn eerste levensjaren, en Nieuwe Bibliografische en Historische ontdekkingen.

gebruik. Op de Synoden te Wezel (1568) en Emden (1571) reeds aanbevolen, werd het op den kansel te Amsterdam al in 1566 gebruikt door Peter Gabriel. Telkens komt de Catechismus nu op de Synodale vergadering ter sprake. Nu eens om te vragen, dat er goede homilieën over vervaardigd zullen worden, dan weer om den raad te geven, dat toch de predikanten op de classes enkele vragen met elkander zouden bespreken, of om den eisch te stellen, dat men door onderteekening de predikanten en schoolmeesters zal verplichten, hunne instemming met de ware leer te bewijzen. Zoo werd het in de schatting van het volk allengs met den bijbel op eene lijn geplaatst, en als de groote Synode te Dordrecht den Catechismus opneemt onder de formulieren van eenigheid, is dit niet anders dan eene officiëele bevestiging van hetgeen reeds lang in de practijk was geschied, en met name op de Synode te Delft 1618 reeds besloten was.

Toch ontbrak het ook in ons land niet aan bestrijding, die evenwel een geheel ander karakter droeg dan in de Paltz, omdat zij niet allereerst van roomsche of luthersche zijde uitging. Zij hing samen met het karakter der Hervorming in onze landen.

In den beginne werden allen, die met de roomsche mis braken ook in ons land genoemd met den naam van Lutheranen, Zwinglianen, Sacramentariërs, Calvinisten, maar allengs kwam het onderscheid aan het licht. In Utrecht b.v. brak Huibert Duyfhuis op een andere wijze met Rome dan de consistorialen, wat aanleiding tot een scheuring gaf. De Duitsch-Zwitsersche had in ons land evengoed hare aanhangers als de Calvinistische Hervorming. Er was van den beginne af verscheidenheid van gevoelen ten opzichte van het avondmaal, de voorbeschikking, de vrijheid van de kerk tegenover de macht van de burgerlijke overheid, en wanneer daarover strijd

ontstond, werd ook de Catechismus er in betrokken, maar hij stond dan niet altijd als zoodanig in het hart van den strijd. Hij werd nu eenmaal door de Calvinisten geleerd, behoorde onder de formulieren van eenigheid, die men met kerkelijk gezag zocht te handhaven en ter onderteekening voorlegde. Hij werd dus, terecht of niet, als een zuiver Calvinistisch geschrift beschouwd en deelde zoo in den tegenzin, dien sommigen al vroeg openbaarden tegen het Calvinisme en zijn formulier-dwang. Misschien zou hij minder strijd hebben verwekt, als dit niet het geval geweest was. Dat blijkt o. a. in het geschil met Taco Sybrants, die te Utrecht pastor van St. Jacob was en ter wille van twisten met zijn ambtgenooten over de onderteekening der belijdenis en de leer der uitverkiezing zijn ambt neerlegde. Toen hij later te Medemblik beroepen werd, was dit beroep een oorzaak van machtsstrijd tusschen de kerk en den magistraat, waarbij natuurlijk de beschuldiging van onrechtzinnigheid de kracht der eerste moest uitmaken, en als voorwaarde der verzoening van de zijde der kerk de onderteekening van de Confessie en den Catechismus geëischt werd. Ook in den strijd van Caspar Coolhaas, hoogleeraar, later predikant te Leiden, zien wij hetzelfde. Wel verklaardde hij zich tegen het leeren van den Heidelbergschen Catechismus in de kerken, maar hoofdzaak was ook hier, dat hij, als Zwingliaan de handelingen der Synode van 1574 afkeurende, een ijverig verdediger was van het burgerlijk gezag in kerkelijke zaken. Meer van nabij was de inhoud van den Catechismus betrokken bij den strijd dien Dirck Volkertszoon Coornhert verwekte, die in 1582 uitgaf: „Proeve van den Heydelbergschen Catechismo omme te verstaen oft die voort ghecomen is uyte Godtlycke schrift dan wt het menschelike vernuft, wtghegheven tot allemans oordeel ende waarschuwinghe," waarin hij zich verzette tegen vraag 5, die leert de onmogelijkheid om de wet

te houden en dat wij allen van nature geneigd zijn God en den naaste te haten. Daaruit zou volgen, dat het werk van Christus vergeefs was geweest. Ook op vele andere punten week hij van de kerkelijke leer af. Er werden door partij en tegenpartij zulke uitvoerige en zooveel geschriften over opgesteld, dat de strijd daarin verliep. Maar Coornhert was ook geen predikant, en kon niet worden afgezet en de Staten lieten hem vrijwel zijn gang gaan. Herman Herbertsz, predikant te Dordrecht, daarna te Gouda, deed andere ondervindingen op. Hij weigerde in de namiddagbeurten den Catechismus te behandelen en stootte zich vooral aan hetgeen geleerd werd in vr. 114, dat ook de allerheiligste nog maar een klein beginsel der gehoorzaamheid heeft. Na veel twistgeschriften, conferentiën en disputatiën werd hij genoodzaakt toe te geven en zich te onderwerpen (1590). Niet allen stonden op het standpunt van Bastingius, die in dezen strijd moet hebben gezegd: „Neminem damno in quo aliquid Christi reperio" [1]. Dit heeft hem evenwel niet verhinderd mede in te stemmen in de veroordeeling van Cornelis Wiggertsz (1598), predikant te Hoorn, die „vele zonderlinge en tegensprakige sentimenten" had. Maar wie dat zeide begreep hem niet, of wilde hem niet begrijpen. Hij gaf aanstoot door veranderingen te brengen in het Doopsformulier, omdat hij, geestverwant van Bullinger, bezwaren had tegen sommige uitdrukkingen daarin. Hij meende, dat de verbondsgedachte niet genoeg was vastgehouden en door sommige uitdrukkingen de zekerheid van den verbonds-zegen voor den doopeling weer twijfelachtig gesteld werd [2]. De Catechismus was slechts van ter zijde betrokken in zijn strijd.

---

1) „Ik veroordeel niemand in wien ik iets van Christus vind"; verg. Schotel a. p. blz. 165.

2) Verg. Dr. A. J. Van 't Hooft, De Theologie van Heinrich Bullinger, 187 v.v.

Zoo naderen wij de Arminiaansche twisten. Het zou ons bestek verre te buiten gaan, daarvan eene beschrijving te geven. Dit behoeft ook niet. Behalve over de vijf bekende punten der leer, liep het over het gezag der belijdenisschriften, waartoe ook de Catechismus gerekend werd, maar de Confessie trad toch meer op den voorgrond. De Remonstranten eischten revisie, maar de Gereformeerden verzetten zich er tegen. Zij vorderden althans vooraf overlegging der bedenkingen. De Staten van Holland hebben toen de Remonstranten gered door te bepalen (1608), dat men die bedenkingen verzegeld bij hen zou inleveren. Later bleken die ingeleverde bedenkingen langs dien weg voor goed verdwenen te zijn. Toen de Dordtsche Synode er nu op nieuw om verzocht, heeft zij ze na veel dralen ontvangen, die op den Catechismus 28 Dec. 1618. Zij betroffen, evenals die op de Confessie, meer den vorm en de uitdrukkingswijze, dan de leer zelve, die trouwens in de vijf bekende artikelen ter sprake kwam. Deze „consideraties" zijn dan ook niet behandeld. Die op den Catechismus werden, op hun verzoek, in handen gesteld van de Paltzische afgevaardigden. Eene uitvoerige wederlegging, door hen gegeven, 84 bladzijden groot, is nog onder de autografa van de Synode, die in den Haag bewaard worden [1]).

Toch heeft de Synode zich niet aan eene revisie kunnen onttrekken. De Generale Staten gelastten dit (April 1619), maar de Synode heeft deze revisie uitdrukkelijk beperkt tot den inhoud der leer. Die van den Catechismus heeft plaats gehad op 1 Mei en liep op één dag af. Hij werd voorgelezen en vond algemeene instemming. Alleen in de verklaring van het artikel over de nederdaling ter helle behielden enkele bui-

1) Verg. Dr. H. H. KUYPER, De Post-Acta.

tenlandsche afgevaardigden voor hunne kerk het recht eener andere uitlegging voor. In het bijzonder prezen de Britsche Godgeleerden den Catechismus en zeiden: „dat noch de hare, noch de Fransche Kercken sulcken bequamen Catechismum hebben; dat die mannen, die de selve hebben ingestelt, te dier tijdt sonderlingh met den Geest Gods waren aangedaen geweest; dat die selve in verscheyden andere saecken eenighe Theologen waren te boven gegaen, maer in het stellen van dien Catechismum haer selven hadden overtreft" [1]).

In de Acta der Synode van dienzelfden dag — lang is er dus niet over gehandeld — wierd toen de volgende verklaring gesteld: „Is met eendrachtighe eñ over-eenstemmende advijsen, soo der uytheemsche als der inlandsche Theologẽ verclaert, dat de Leere inde Catechismo van den Paltz begrepen, in alles met Godes Woort was accorderẽde, en dat in de selve niet en was begrepen 't welcke soude schijnen als daermede niet over een comende, te moeten verandert ofte verbetert worden, ende dat dese Catechismus een seer wel gestelde cort begrijp was der rechtsinnige Christelicke Leere: seer wijselic geaccommodeert, niet alleẽlic naert begrijp der teerdere jonckheyt, maar ooc tot bequame onderwijsinghe der gener, die tot hare jaren waren gecomen. En dat de selve derhalvẽ met groote stichtinge in de Nederlanstche Kercken mochte gheleert, ende in alle manieren behoorde gehouden te worden." Van deze goedkeuring is toen acte van approbatie opgemaakt en aan de Staten verzonden. Later, na het vertrek der buitenlandsche afgevaardigden, is de tekst der Confessie behoorlijk nagezien en vastgesteld. Bij den Catechismus heeft men deze moeite niet genomen, of misschien omdat het geen oorspronkelijk

1) TRIGLAND, Kerckelycke Historien, 1145.

Nederlandsch geschrift was, zich daartoe niet gerechtigd geacht.

Wel heeft de Synode voor iets anders gezorgd. Van meer dan eene zijde was een gravamen ingebracht over de verwaarloozing van de Catechismus-prediking. In de 14e zitting heeft de Synode daarover gehandeld en toen het 61e Artikel van de laatste Nationale Synode vernieuwd, waarbij bepaald was: „Dat de Predicanten in alle plaetsen ordinarelick inde namiddaeghsche predicatie, de somme der Christelicke leere inden Catechismo nu ter tijdt inde Nederlandsche Kercken aengenomen, begrepen cortelicken sullen verclaeren, op dat hy also alle jaren geabsolveert moghe worden, naar de afdeelinge desselvighen Catechismi, tot dien eynde ghemaeckt." Alle mogelijke bezwaren daarvoor werden weersproken; zooals, dat deze namiddagdiensten „om de weynicheyt der toehoorderen in sommige dorpen niet sullen mogen versuijmt ofte naerghelaten worden, al ist dat de Predicantē maer alleene voor hare familien souden moeten predicken; dewyle sonder twijffel, indiē de herders met het exempel harer familie voorgaen, metter tijt vele genoech tot die predicatien sullen comen." De Magistraten zullen te hulp geroepen worden om „alle dienstbare ofte dagelicsche wercken ende voornemelic, de spelen, suyperijen ende swelgerijen ende andere ontheyliginghen des Sabbaths", waarmede men vooral op de dorpen den Zondagnamiddag pleegde door te brengen, met strenge plakkaten te verbieden. De combinatiën van twee gemeenten door een predikant bediend moeten dan ook zoo eenigszins mogelijk worden afgeschaft. Of anders moet om de beurt in beide gemeenten de Catechismus gepredikt worden. De visitatoren zullen op dit alles letten en, bij nalatigheid, zal de classis over zulke gevallen de kerkelijke censuur toepassen. Zooveel prijs stelde de Synode op de Catechismus-prediking.

Maar ook het onderwijs aan de kinderen en aan de aankomende leden der gemeente mocht niet vergeten worden, want reeds lang bestond het bezwaar, dat de Catechismus als leerboek daartoe minder geschikt was. De Gereformeerde kerken hebben voor dit onderwijs groote zorg gehad en ook de Dordtsche Synode heeft er in twee zittingen hare volle aandacht aan gewijd.

In de 14e zitting werden alle buitenlandsche afgevaardigden verzocht of „sy een bequame wegh wilden bedincken tot onderwysinghe der jonge en oude." Aan deze uitnoodiging werd gaarne voldaan en de rapporten werden reeds den volgenden dag ingeleverd. Zij bevatten goede raadgevingen en belangrijke mededeelingen, over de regeling dezer zaak in andere landen. Niet weinig werd daaruit in het besluit der Synode overgenomen. Dit ving aan met de herinnering waarop ook de Emdensche theologen gewezen hadden, dat er drieërlei wijze van catechiseeren moest waargenomen worden, dat door de ouders in de huizen, door de schoolmeesters in de scholen, en door de predikanten, ouderlingen, lezers en krankenbezoekers in de kerken. De Magistraat moet verzocht worden dit heilig en noodig werk te bevorderen. Dwangmaatregelen anders dan tot wering van verkeerde Catechismussen worden niet gevraagd. De Synode had ook dezen goeden raad van die van Bremen ontvangen: „Gelt boeten, gevanckenissen ende diergelycke politijcke correctie achten wij niet gheraden inde Kercke in te voeren als strijdende met de Christelycke sachtmoedicheyt eñ in geẽ van beyde de Testamenten eenigh exempel hebbende, jae dat selvige ooc schadelic te syn weten wy door ervaerenheyt van verscheydene kercken, 't welcke wy ooc van dese quartieren vreezen." Wat het onderwijs der meesters betreft, werd er op aangedrongen, dat zij een „eerlicke gagie" zouden ontvangen, dat ook op alle dorpen scholen moeten opgericht

worden en de kinderen der armen onderwijs zouden krijgen om niet.

Alle rapporten hadden nadruk gelegd op het noodzakelijk onderscheid in het onderwijs aan volwassenen en dat aan kinderen. In de Paltz werden aan de plattelandsbevolking alleen een twintigtal, de voornaamste, vragen van den Catechismus ingeprent. Tot die vragen beperkte men ook in Hessen het onderwijs der jongeren waar men de kinderen van omtrent 5 jaar al de voornaamste stukken naar die twintig vragen moest „instampen"; op de lagere en de latijnsche scholen moest alle dagen twee uur daaraan besteed worden. Die van Emden verklaardden, dat bij hen kinderen van 8, 9, 10 jaar al hun geheelen Catechismus kenden. Men begon ze daar ook op vijfjarigen leeftijd de voornaamste stukken te leeren. Voor elk Avondmaal moesten de predikanten voor de volwassenen in twee predicatiën op den voorafgaanden Zondag den geheelen Catechismus repeteeren. Niet alleen voor de toelating tot het Avondmaal werd een onderzoek ingesteld naar de kennis van den Catechismus, maar de Hessische afgevaardigden verlangden, dat bij het huisbezoek ook de huisvaders en huismoeders zouden ondervraagd worden, alleen niet in het bijzijn der huisgenooten. Het geschiedde bij hen vooral bij aangifte tot den Doop en tot een huwelijksinzegening. In Zwitserland had de predikant het recht het huwelijk op te schorten, als de kennis der aanstaande echtgenooten nog onvoldoende was.

De Synode nam zeker van dat alles met belangstelling kennis, maar bepaalde zich tot het besluit dat niet alleen het van buiten leeren, maar vooral het „tamelic verstaen' der leer moest bijgebracht worden; dat de predikanten om zich moesten verzamelen, die leerzaam waren, lidmaten en anderen, om ze nader te onderrichten; die zich tot de gemeenten begeven moesten drie of vier weken te voren naarstig onderwezen worden; en door schoolbe-

zoek moeten de predikanten zich op de hoogte stellen van het onderwijs der schoolmeesters. Voorts besloot de Synode, dat drieërlei boekjes of formulieren gebruikt zouden worden: een, inhoudende de 12 Artikelen, de tien geboden, het gebed des Heeren, de instelling der sacramenten en der kerkelijke tucht, met korte gebeden, eenvoudige vragen, en de voornaamste spreuken uit de Schrift; een tweede, dat een kort begrip zou bevatten van den Heid. Catechismus, naar het exemplaar van de Paltz of van Middelburg, of een door de Synode gesteld. Het derde was dan de Heidelbergsche Catechismus zelf. Tot opstelling van den kleinen Catechismus werden aangewezen Franciscus Gomarus, Johannes Polyander, Ant. Thysius, Herm. Faukelius, Balthazar Lydius en Godefridus Udemannus.

Deze commissie heeft in de 177e zitting, dus na het vertrek der buitenlandsche afgevaardigden, twee dagen voor het scheiden der Synode, rapport uitgebracht. Zij bracht twee kleinere leerboekjes ter tafel. Er was alleen nog maar tijd om het kleinste voor te lezen. Er heeft ook blijkbaar niet veel neiging bestaan het grootere in te voeren. Men vreesde, dat deze nieuwe boekjes op naam der Synode uitgegeven, verwarring in de gemeenten zouden brengen en tot disreputatie van den aangenomen Catechismus zouden strekken. En de bedoeling der Synode was nu eenmaal het voor goed vaststellen van de eenheid der leer. Over het kleinere boekje besloot men, dat dit niet afzonderlijk zou worden uitgegeven, maar dat men een gedeelte daarvan zou voegen bij het A B C boekje reeds voor het leesonderwijs op de scholen in gebruik. Zoo had men het immers ook in de Hessische kerken gedaan. Ten opzichte van het grootere boekje werd besloten, dat de kerken dat van de Synode zouden mogen gebruiken, of het andere door de kerk van Middelburg gesteld en uitgegeven.

Met dit laatste wordt bedoeld het bekende „Kort Begrip

der Christelijke godsdienst, voor hen die zich willen begeven tot des Heeren Avondmaal." Dit boekje, nog bij velen in gebruik, is gesteld door Herm. Faukelius in 1608, op verzoek van den Kerkeraad te Middelburg, om voor de jongere leerlingen eenheid te brengen in de leerwijze met den Catechismus. Want zoolang men de „Korte onderzoeking" door Micron uit den grooteren Catechismus van a Lasco gemaakt, volgde, bleef die eenheid ontbreken. Het heeft grooten ingang gevonden en, omdat het reeds jaren lang in gebruik was, heeft ook de Synode daaraan de voorkeur gegeven en haar eigen concept ongedrukt gelaten. Niet allen hebben zich daarmede vereenigd. Op de Zuid-Hollandsche Synode in 1619 werd onderzoek naar het boekje der Synode gedaan, maar het volgend jaar is deze begeerte terwille van de eenheid met den christelijken Catechismus onderdrukt en werd gewezen op het gebruik van het „Kort Begrip". In het vaderland van dit boekje, op de Zeeuwsche Synode van 1620, besloot men twee nieuwe vrageboekjes te laten ontwerpen door Ds. Teelinck, die ook op naam van die Synode uitgegeven zijn, hetgeen door Faukelius zelf, daartoe door de Staten geraadpleegd, niet verhinderd werd. Zijn boekje had eenmaal gezag verkregen. Het werd weldra opgenomen in de uitgaven der belijdenis- en liturgische schriften en heeft zich tot op heden gehandhaafd.

Het Kort Begrip is in veler oog een verkorte Catechismus. Inderdaad is het schoonste gedeelte van den Catechismus er om der wille van de kortheid uit weggevallen en het leergeraamte is overgebleven. De Wet wordt hier overgebracht naar het eerste deel, en over vr. 7—9 zegt Prof. Doedes niet ten onrechte, dat de leerling hier „dit monsterachtig begrip van zichzelf krijgt, dat hij van nature geneigd is God en den naaste te haten, dat hij toch goed door God geschapen is en tevens . . . . . geheel verdorven is ten gevolge van den val van Adam en Eva."

Neen, wie den leergang van den Catechismus volgen wil, neme den Heidelberger zelf of de voornaamste vragen er uit.

Wanneer wij nu verder de lotgevallen van den Catechismus moesten beschrijven, dan zou dit worden eene verkorte geschiedenis onzer vaderlandsche kerk, waarmede dit leerboek geheel is saamgeweven. In alle leertwisten en sectarische verschijnselen, waaraan onze kerk zoo rijk was, had de Catechismus een woord mede te spreken, en de namiddagpreek gaf vanzelf de aanleiding daartoe. Zij bood de gelegenheid om de gevoelens van andersdenkenden eens duchtig te geeselen. Het stichtelijke trad dan niet zelden voor de leerheiligheid op den achtergrond. En ieder wist dat leerboek naar zijn gevoelen uit te leggen. Wie zal een volledige lijst geven van de werken, die al tot verklaring, bestrijding, verdediging er van geschreven zijn? Uitdrukkelijk hebben de gereformeerden formeel op den voorgrond gesteld, dat de Catechismus aan de Schrift getoetst moest worden en daaraan onderworpen was, maar inderdaad was voor hen afwijking van den Catechismus afwijking van de waarheid, en in de schatting van het volk stond hij met Gods Woord gelijk.

Dit werkte vanzelf reactie. Zoo is hij vergood en verguisd, aangebeden en gegeeseld, geliefd en gehaat, i. e. w. hij heeft rijkelijk zijn deel gehad van de beroeringen en veranderingen, die er gingen door het leven der kerk. Het zou een boekdeel eischen dit alles te beschrijven. Dat is zoo voortgegaan tot in den Franschen tijd, toen hij zelfs in de staatkundige beroeringen werd betrokken en door een volksrepresentant in de Nationale Vergadering aangevallen, maar door Ewaldus Kist, predikant te Arnhem, zegevierend verdedigd werd. Ook destijds bleek nog uit de algemeene erkenning, die den ver-

dediger te beurte viel, dat dit leerboek zijn plaats in de harten behouden had [1]).

Maar andere tijden braken aan, die geheel het bestaan der kerk bedreigden en voor een strijd over geloofsvraagstukken geheel ongeschikt was. Na de herstelling der kerk 1816 drongen zij zich op nieuw op den voorgrond. Spoedig werd er weer getwist over het gezag der belijdenisschriften en weer nam de Catechismus daarbij zijn plaats in. Doch de ontwikkeling der wetenschap, ook der theologie, kon hij niet tegenhouden. Zij scheen al verder af te voeren van dit oude leerboek. Inderdaad kwamen tal van vraagstukken aan de orde, die men vroeger niet kende, waarop de oude Heidelberger uit 1563 geen antwoord geeft en de vraagstukken, die hij behandelt, kwamen geheel anders te staan voor de kinderen van later tijd. Als handleiding voor de catechisatie kon men met dit boek alleen niet meer volstaan. Tal van andere vrageboekjes verschenen, meer naar de behoeften onzer dagen, maar zij verdrongen elkander, vlinders van éénen dag in vergelijking van dit oude leerboek. Nog handhaaft het zich in de gemeente. De Catechismusprediking bleef voortduren, niettegenstaande in 1860 bepaald werd, dat de predikanten daartoe niet meer verplicht zouden wezen. De gemeente is, althans op het platte land, er op gesteld, en wij zouden deze goede gewoonte niet gaarne zien ophouden. Wie zal er wat beters voor in de plaats stellen? Eene uiteenzetting van de geloofs- en zedeleer in geregelde volgorde aan de hand van dat leerboek brengt den leeraar tot behandeling van onderwerpen, die anders niet zouden ter sprake komen. De afneming der belangstelling in deze prediking wijte men niet alleen aan de stof zelve, maar óf aan de behandeling der stof,

1) Dr. G. D. J. Schotel, t. a. p. blz. 346.

óf aan het uur der samenkomst, óf ook daaraan, dat zij gewoonlijk samenvalt met de doopsbediening. Dat men zooveel mogelijk deze bezwaren wegneme en de belangstelling zal herleven. Maar dan zal men den Catechismus moeten stellen in het licht van de behoeften en vraagstukken van onzen tijd. Hij biedt er overvloedig gelegenheid toe. Zoo kan hij ook nu nog der gemeente tot grooten zegen zijn, want de waarheid, die hij belijdt is onveranderlijk en dierbaar aan het hart, dat als dat van Frederik, den vader van dit leerboek „hervormd is naar Joh. III".

III. VORM EN INDEELING VAN DEN CATECHISMUS.

Catechismus beteekent een boek, waarin eenige leer of beschouwing wordt voorgedragen in den vorm van vragen en antwoorden. Deze methode van onderwijs noemt men de Socratische, omdat zij reeds door den wijsgeer Socrates, 4e eeuw vóór C., bij zijn onderwijs werd gevolgd. Als naam voor een boek komt deze uitdrukking eerst na de Hervorming in gebruik. Deze vorm van onderwijs sluit zich waarschijnlijk aan bij het middeleeuwsch gebruik van de ondervraging van den doopeling of zijn peeten bij den doop, cathecismus genoemd; ook de biechtboeken voor de geestelijken waren in dezen vorm van vraag en antwoorden. De Boheemsche Broeders hadden reeds vóór de Hervorming voor het onderwijs der kinderen een vragenboek. Luther verkoos dezen vorm, opdat de vader zijn kinderen zou kunnen onderwijzen en overhooren, en sinds is zijn voorbeeld door velen gevolgd.

Het eerste onderwijs in de christelijke kerk [1]) was gericht op de Doopsbelijdenis. Later, 3e eeuw, kwam er het gebed des Heeren bij. Augustinus voegde er een onderwijs in de voorschriften Gods (Praecepta Dei) aan toe. De roomsche kerk onderwees het Ave Maria, de evangelische raadgevingen, de drie theologische deugden (geloof, hoop en liefde), de 6 (of 7) werken der barmhartigheid (Mt. XXV : 35, 36); de acht zaligsprekingen (Mt. V : 3—10), de drie hoofdzonden, de zeven of acht voornaamste zonden, de zes zonden tegen den Heiligen Geest, de negen „vreemde" zonden (het deel hebben aan anderer zonden), de vier ten hemel schreiende zonden (Gen. IV : 10; XVIII : 20 vv.; Ex. II : 23; Jac. V : 4). De Hervorming bracht het catechetisch onderwijs weer terug tot de vijf voornaamste stukken, die naar Luther's voorbeeld in verschillende catechismussen behandeld werden, maar waarbij aan het bijbelsche onderwijs geen mindere zorg gewijd werd [2]).

In de behandeling en verdeeling van de leerstof onderscheidt zich onze catechismus zonder twijfel boven de anderen. De Gereformeerden zeiden van Ursinus, omdat zij dit boek geheel als zijn werk beschouwden, dat hij in zijn andere geschriften bijna al hunne andere theologen, maar in de vervaardiging van den Catechismus zichzelf overtroffen had. Luther behandelt achtereen de tien geboden, de geloofsbelijdenis, het Onze Vader en de sacramenten; Calvijn volgt in den Catechismus van Genève deze volgorde: Geloof, tien geboden, gebed, woord

1) L. W. Bakhuizen van den Brink, Praktische Theologie, Kemink en Zoon. blz. 297.

2) Verg. J. M. Reu, Quellen zur Geschichte des Kirchlichen Unterrichts in der ev. Kirche Deutschlands zw. 1530 uud 1600 en de bespreking daarvan in Die Theologie der Gegenw. Jhrg. 1907 en 1913.

Gods, de sacramenten. A. Lasco heeft deze verdeeling: de kennis Gods, de Wet, de macht der Wet, de christelijke vrijheid, de Apostolische geloofsbelijdenis, het Onze Vader, de sacramenten.

Een anderen weg volgt de Heidelberger. Hij gaat dadelijk uit van de behoefte des harten aan troost en de verzekerdheid daarvan bij den christen, om nu in de tweede vraag onmiddellijk de verdeeling op te geven, de drie stukken, ellende, verlossing en dankbaarheid, noodig te weten om in dezen troost zalig te leven en te sterven. Men heeft gevraagd, hoe Ursinus aan die verdeeling zou gekomen zijn. Zij werd teruggevonden in een luthersch geschrift Ein Kurze Ordenliche Summa der rechten Waren Lehre unsers .... glaubens, uit het jaar 1547. Evenwel is het waarschijnlijker, dat wij den oorsprong elders zoeken moeten. Gooszen zegt er van: „Ongetwijfeld hebben wij hier een bewijs van den invloed, door Melanchton nog steeds in de Paltz en vooral op Ursinus uitgeoefend. Want het schema wordt eenvoudig gevolgd, dat aan de Loci Theologici van Melanchton ten grondslag gelegd was, zooals het duidelijkst uitkomt in de eerste uitgave van 1521, en dat op zijn beurt door den Hervormer aan den brief aan de Romeinen was ontleend geworden. Immers had Paulus ook den troost, het heil, de verlossing in Christus, in hun geheelen omvang in het licht doen treden door eerst te spreken van de Zondige Menschheid buiten Christus (Rom. I : 13—III : 20); door vervolgens uiteen te zetten het groote drama der Verlossing zelf (Rom. III : 21—XI : 36), en door ten slotte van het dankbaar Leven des Christens te gewagen (Rom. XII : 1 e. v.)." Toch neemt dat het oorspronkelijke en voortreffelijke niet weg van de goede greep, die met deze verdeeling gedaan is, waarbij nu de verschillende stukken: de Wet, de Geloofsbelijdenis, het Onze Vader, de Sacramenten, die ook in de andere Catechis-

mussen besproken worden, hun eigene plaats en beteekenis ontvangen. Hoeveel wij nu van dit alles aan den invloed der verschillende godgeleerden in de Paltz moeten toeschrijven, is ons niet recht bekend. Dit weten wij, dat het eerste concept door Ursinus gemaakt, maar afgekeurd, een andere indeeling (in vier stukken) en leidende gedachte had. Daar staat de gedachte van het verbond op den voorgrond. Over het algemeen is het eerste concept veel meer speculatief-theologisch dan de Heidelberger; ook het tweede concept, daarna door Ursinus ingeleverd, was er niet vrij van, en men krijgt den indruk dat men daarna bij de opstelling van onzen Catechismus zich eerder van Calvijn verwijderd heeft dan dat men hem zou genaderd zijn. Dit is het geval b.v. met de sobere bespreking van de uitverkiezing en het weglaten van de vraag, of God wel rechtvaardig handelt tegenover hen, aan wie Hij de genade des geloofs en der bekeering niet geeft. De Kerkedienst neemt in het oorspronkelijk ontwerp een tiental vragen in beslag en blijft in den Catechismus tot eene vraag 65 beperkt. De tucht wordt van de dienaars en oudsten overgebracht bij de gemeente en de reden der tucht vooral gezocht in de bewaring van de zuiverheid der gemeente, waarbij de invloed van a Lasco's richting tegenover die van Calvijn duidelijk is, die in de tucht vooral de beveiliging vindt van de heiligheid van het Sacrament. Eindelijk onderging de beschouwing van het Avondmaal geen geringe wijziging, eerst in het tweede concept, daarna nog eens in den Catechismus zelf. Niet alleen als teekenen en zegelen, mochten brood en wijn worden opgevat. De unio mystica, zooals wij die in vr. 76 en 79 van den Catechismus vinden neergelegd, werd meer op den voorgrond gebracht, en dat was weer naar den geest van Calvijn, die in het Avondmaal zag eene vereeniging met het verheerlijkte lichaam van Christus in den hemel. Tegelijk is het ook een nadering tot de luthersche

beschouwing van de waarachtige tegenwoordigheid van Christus bij het Avondmaal. Zoo is het dan niet zoo gemakkelijk den Catechismus in zijn geheel in te deelen bij een van de richtingen, die in de Hervorming medespreken, omdat allerlei invloeden op zijne samenstelling hebben ingewerkt. Zuiver en alleen Calvinistisch is hij evenmin als Zwingliaansch of Melanchtoniaansch. Hij neemt zijn eigen plaats in, en wordt door sommigen beschouwd als de uiting van dien geest der Duitsch-Zwitsersche Hervorming, die vooral door Bullinger vertegenwoordigd wordt, — en dat op goede gronden [1]). Zeker is het, dat wij den ruimen geest, de heldere uiteenzetting, het bijbelsch karakter en de praktische toepassing van de geloofswaarheid, zooals zij ons in den Catechismus wordt uiteengezet, niet genoeg kunnen roemen. Waarmede niet gezegd is, dat hij zich overal onthoudt van een te verstandelijke redeneering, zooals die in zijn dagen niet was te ontgaan.

Naar de opgegeven verdeeling behandelt de Catechismus in het eerste stuk, van 's menschen ellende, achtereenvolgens den toetssteen, den oorsprong, den omvang en de straf der zonde. Daaraan worden negen vragen gewijd, en het is recht nieuw-testamentisch als hier de wet alleen maar in haar hoofdsom ter sprake komt.

Als zoo de behoefte gewekt is, gaat hij over tot het tweede stuk: Van 's menschen verlossing. De noodzakelijkheid van zulk een Middelaar als Christus is wordt nu aangetoond, waarna de vraag: „Waaruit weet gij dat?" ons bij het Evangelie bepaalt en bij de noodzakelijkheid en het wezen des geloofs. Nu is de overgang gevormd tot de uiteenzetting van den inhoud des geloofs aan de hand der Apostolische geloofsbelijdenis,

1) Zie M. A. Gooszen, De Heid. Catechismus, Inleiding, 149 e. vv.

waaraan zich dan aansluit de rechtvaardiging door het geloof en de goede werken, terwijl dit deel besluit met de bespreking van de Sacramenten en de tucht. In het derde stuk: Van de Dankbaarheid vormt dan de behandeling van de noodzakelijkheid der goede werken en van de bekeering den overgang tot de uitlegging van de tien geboden en van het gebed. Wij zullen niet tegenspreken, dat hier of daar niet eenige verbetering in de volgorde der vragen ware te brengen, maar over het geheel volgt de Catechismus toch een geregelden gedachtengang, en elk stuk, dat destijds gerekend werd te behooren tot het onderwijs in de leer der zaligheid, vindt hier zijn plaats.

Van den eenigen troost (Vr. 1—2).

1. Vraag. *Welke is uw eenige troost, beide in het leven en sterven?*

Antw. Dat ik met lichaam en ziel, beide in het leven en sterven, niet mijn, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben, die met zijn dierbaar bloed voor al mijne zonden volkomenlijk betaald en mij uit alle macht des duivels verlost heeft, en alzoo bewaart, dat, zonder den wil mijns hemelschen Vaders geen haar van mijn hoofd vallen kan, ja ook, dat mij alle ding tot mijne zaligheid dienen moet, waarom Hij mij ook door zijnen Heiligen Geest des eeuwigen levens verzekert, en Hem voortaan te leven van harte willig en bereid maakt.

Eenige troost = troost alleen. Eigen zijn = eigendom zijn, toebehooren, zooals een slaaf zijnen heer. Niet mijn eigen = niet van mij zelf zijn, mijn eigen heer en meester. Macht, and. geweld. De Lat. Vert. heeft: „ab omni potestate." Voortaan = voortdurend.

Welk is uw eenige troost? Mijn eenige troost is, dat ik het eigendom van mijn getrouwen zaligmaker Jezus Christus ben.

a. In welke mate zijt gij het eigendom van Christus? Met lichaam — sterven.

b. Hoe heeft Christus u tot zijn eigendom verworven? Met zijn dierbaar bloed — verlost.

c. Hoe bewaart hij u als zijn eigendom? Hij bewaart mij zoo dat — dienen moet.

d. Hoe verzekert hij u van dezen troost? Hij verzekert mij door zijnen Heiligen Geest van het eeuwige leven en maakt mij door dien Geest van harte gewillig en bereid, om voortaan voor Hem te leven.

I. Waarin de eenige troost bestaat.

1. Sedert de zonde in de wereld gekomen is, en om der zonde wil, is de mensch aan de moeiten des levens (Gen. III: 16—19: smarten — kommer — doornen en distelen — „zweet uws aanschijns") en de verschrikkingen des doods (Job XVIII:14: de koning der verschrikkingen; Hebr. II:15: vreeze des doods; Hebr. X:27: schrikkelijke verwachting des oordeels) onderworpen en dat betreft beiden lichaam en ziel, omdat zij tot een geheel zijn verbonden.

2. Moet dus deze vraag alleen gedaan worden aan bedroefde menschen? Neen, want als naar den eenigen troost, onder alle omstandigheden voldoende, gevraagd wordt, vraagt men naar uw waarachtig geluk. Zoo knoopt de Catechismus zich in deze eerste vraag aan bij de behoefte van het menschenhart. Allen hebben wij troost noodig in leven en sterven. Gen. V:29: Deze zal ons troosten over ons werk, en over de smart onzer handen, van wege het aardrijk, dat de Heere vervloekt heeft! Ps. XXV: 17: De benauwdheden mijns harten hebben zich wijd uitgestrekt; voer mij uit mijne nooden. Ps. CXVI:3: De banden des doods hadden mij omvangen, en de angsten der hel hadden mij getroffen; ik vond benauwdheid en droefenis.

3. Troost is geruststelling, verkwikking, opheffing der ziel, want het is in haar, dat wij alle smarten en nooden des lichaams gewaar worden. Mt. XI:28—30: Komt herwaarts tot mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven. Neemt mijn juk op u, en leert van mij, dat ik zachtmoedig ben en nederig van hart; en gij zult rust vinden voor uwe zielen.

4. Valsche troost wordt gezocht:

a) in rijkdom en genot. Job XXXI:24: Zoo ik het goud tot mijne hoop gezet heb, of tot het fijn goud gezegd heb: Gij zijt

mijn vertrouwen. Als de rijke mijnheer uit de stad, Lk. XVI, die zich kleedde in purper en fijn lijnwaad en leefde alle dagen vrolijk en prachtig; maar hij stierf en werd begraven — dan doet hij zijne oogen open in de hel zijnde in de pijn. Of als de rijke landbouwer, Lk. XII, die tot zijne ziel zeide: Ziel! gij hebt vele goederen, die opgelegd zijn voor vele jaren, neem rust, eet, drink, wees vrolijk. Maar God zeide tot hem: Gij dwaas! in dezen nacht zal men uwe ziel van u afeischen; en hetgeen gij bereid hebt, wiens zal het zijn?

b) in de gezondheid des lichaams. Het gewone spreekwoord: Gezondheid is de grootste schat. Maar: „heden rood, morgen dood." Ps. XC:6: In den morgenstond bloeit het, en het verandert, des avonds wordt het afgesneden, en het verdort. De menschen zijn als het gras.

c) in onverschilligheid en trotschheid. Ps. II:3. Laat ons hunne (van den Heer en van zijn Gezalfde) banden verscheuren en hunne touwen van ons werpen. Jona IV:9. Billijk is mijn toorn ontstoken ten dood toe. Een voorbeeld is Agag, 1 Sam. XV:32: Voorwaar, de bitterheid des doods is geweken.

d) in verstrooiing door wereldsche vermaken, zinnelijke lusten en dronkenschappen. 1 Joh. II:17: De wereld gaat voorbij en hare begeerlijkheid. Luk. VI:25: Wee u, die nu lacht (in vleeschelijken overmoed), want gij zult treuren en weenen. Jes. XXII:13, 14: Laat ons eten en drinken, want morgen zullen wij sterven. Jes. V:22, 21: Wee dengenen, die helden zijn om wijn (bier of sterken drank) te drinken;

of in de lichtzinnigheid: „Ik leef en weet niet hoe lang; ik sterf en weet niet wanneer; ik wandel en weet niet waarheen; 't verwondert mij, dat ik nog nog vroolijk ben."

e) bij andere menschen, die iemand den angst en droefheid wegpraten. Job XVI:2: Gij allen zijt moeilijke vertroosters (d. i. hinderlijke vertroosters, die geen verlichting geven, maar den last slechts vermeerderen).

Dit alles zijn waterlooze fonteinen en wolken zonder regen (2 Petr. II:17).

5. Al deze vertroostingen houden geen stand of maken het kwaad nog erger. Ware troost moet een volkomen troost zijn voor alle gevallen en voor alle tijden. Er is maar één ware troost en deze bestaat daarin, dat ik niet mijn maar mijns

getrouwen Zaligmakers eigen ben. Luk. X:42: Eén ding is noodig; doch Maria heeft het goede deel (het hooren naar Christus) uitgekozen, hetwelk van haar niet zal weggenomen worden. Hd. IV : 12: De zaligheid is in geenen anderen; want er is ook onder den hemel geen anderen naam, die onder de menschen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden. Lk. II:25 wordt Christus verwacht als de vertroosting Israëls. — „Ik ben mijn eigen heer" beteekent juist zooveel als: „ik ben mijn eigen knecht." Daarbij komt nog de dienstbaarheid der zonde (Rom. VI:20: dienstknechten der zonde — vrij van de gerechtigheid; 2 Petri II:19: vrijheid — dienstknechten der verdorvenheid). Zijn eigen heer was Kaïn (Gen. IV : 7, 8, 13), Ezau (Hebr. XII : 17), Saul (1 Sam. XV:19, 23; XXXI:4). Zoolang ik mijn eigen en daarmede op mij zelf en op mij zelf alleen aangewezen ben, heb ik ook zelf en voor mij zelf te zorgen; dit brengt en vermeerdert de onrust, maar geeft geen troost. Is Christus mijn heer en ben ik zijn eigendom, dan zorgt hij voor mij; dat stilt alle zorg en onrust en geeft den rechten troost. 1 Petr. II:9: Gij zijt een verkregen volk (volk des eigendoms). Rom. XIV:8: Hetzij dat wij leven, hetzij dat wij sterven, wij zijn des Heeren. En hij is de getrouwe Heiland en heeft dat bewezen. Verg. Mk. VIII, de spijziging: ik word innerlijk met ontferming bewogen over de schare — en zij hebben gegeten en zijn verzadigd geworden. Lk. XXII:35: Heeft u ook iets ontbroken? En zij zeiden: Niets. Joh. X:15: Ik geef mijn leven voor de schapen.

II. Waarop de eenige troost gegrond is.

Dat wij in Christus den eenig waren troost hebben, is daarop gegrond, dat hij ons van de oorzaak der ellende d. i. van de zonde verlost heeft. Dit is de diepere opvatting, waardoor het christendom zich onderscheidt van alle pogingen, die door den mensch gedaan zijn om tot waren troost te komen (b.v. wijsgeerige beschouwingen als het Stoïcisme, of het Boeddhisme).

1. Voordat ik bestond heeft hij reeds voor mij gezorgd, toen hij *a.* „met zijn dierbaar bloed voor alle mijne zonden volkomenlijk betaald heeft."

Zijn „bloed" is zijn geheele lijden en sterven; dierbaar, duur is het, omdat Christus het onschuldigste en voortreffelijkste offer

is. 1 Petri I: 18, 19: Wetende, dat gij niet door vergankelijke dingen, zilver of goud, verlost zijt uit uwe ijdele wandeling, die *u* van de vaderen overgeleverd *is;* maar door het dierbaar bloed van Christus, als van een onbestraffelijk en onbevlekt lam.

„Volkomenlijk", zoodat wij daartoe ook niet het geringste zouden kunnen of moeten bijdragen. Hebr. IX: 12: Hij is door zijn eigen bloed eenmaal ingegaan in het heiligdom, eene eeuwige verlossing teweeggebracht hebbende.

„Voor al mijne zonden"; geene zonde en geen getal van zonden is zoo groot, dat het zoenoffer van Christus daartoe niet voldoende zou zijn.

„Betaald", hij heeft door zijn verzoenend lijden ons de zekerheid gegeven van de wegneming onzer zonde-schuld. (zie onder vr. 12). 1 Petr. II: 24: Die zelf onze zonden in zijn lichaam gedragen heeft op het hout.

b. Terwijl hij „mij uit de macht des duivels verlost heeft." Door de zonde is de mensch de dienstknecht des duivels geworden, door de verlossing van de zonde werden wij ook bevrijd van de macht des duivels. 1 Joh. III: 8: Die de zonde doet, is uit den duivel. Efez. II: 3: Wij waren van nature kinderen des toorns. Rom. VI: 23: De bezoldiging der zonde is de dood. Hebr. II: 14, 15: Opdat hij door den dood zou te niet doen dengene, die het geweld des doods had, dat is, den duivel [1]).

1) Thelemann: „De wereld is zeer gevoelig voor den naam van den „duivel", wanneer hij haar tegenkomt in het woord Gods of in de verkondiging daarvan, terwijl zij zelve dezen naam dikwijls in den mond neemt, daarbij zweert en vloekt. Dat heeft een drievoudige oorzaak. 1. Of men wil gaarne zich zelf misleiden over het bestaan des duivels. Dan gelijkt men den struisvogel, die zijn kop voor den jager in het zand steekt en dan meent, dat de jager hem niet ziet, omdat hij den jager niet ziet. De domme vogel wordt des te gemakkelijker de buit van den jager. 2. Of men erkent en voelt het niet, dat men door de zonde onder de macht des duivels staat. Daarom zegt ook een harer grootste profeten tot de wereld: „Het volk bespeurt den duivel niet, ook als hij hen reeds bij den kraag heeft gevat." 3. Of de toorn der wereld, als er in heiligen ernst en naar Gods woord over den duivel gesproken wordt, bewijst juist, dat zij het niet verdragen kan, als haar heerscher (de overste dezer wereld Joh. XII: 31; XVI: 11) aangevallen wordt. De Catechismus houdt van het begin af in het oog, dat het woord des Heeren onloochenbaar het bestaan des duivels leert."

„Verlost" d. i. bevrijd niet alleen van de schuld maar ook van de dienstbaarheid der zonde. Wie zich het eigendom van Christus weet, kan niet meer in de zonde voortleven.

c. Omdat Christus de schuld mijner zonden verzoend of betaald en mij alzoo losgekocht heeft uit de dienstbaarheid der zonde, heeft hij mij zich tot een eigendom gemaakt; als zijn rechtmatig eigendom heb ik ook deze zekerheid dat ik

2. alzoo bewaard of beveiligd word, dat

a. „zonder den wil mijns hemelschen Vaders geen haar van mijn hoofd vallen kan." God, onder wiens macht alle dingen zijn, ken ik nu als mijn Vader door Jezus Christus. Joh. I:12: Zoo velen hem aangenomen hebben, dien heeft hij macht gegeven kinderen Gods te worden.

„Geen haar van mijn hoofd." Een haar is het allergeringste aan een menschelijk lichaam en men let er niet op, als er een uitvalt; en toch staat er Matth. X:29—31: de haren uws hoofds zijn allen geteld. Lichamelijke bewaring is ons verzekerd, Jes. XLIII:1—3: Vrees niet, want Ik heb u verlost: Ik heb u bij uwen naam geroepen, gij zijt mijne. Wanneer gij zult gaan door het water. Ik zal bij u zijn, en door de rivieren, zij zullen u niet overstroomen: wanneer gij door het vuur zult gaan, zult gij niet verbranden, en de vlam zal u niet aansteken. Want Ik ben de Heere uw God, de Heilige Israëls, uw Heiland. Mk. XVI:19: Al is het, dat zij iets doodelijks zullen drinken het zal hen niet schaden. Voorbeelden: Daniel in den leeuwenkuil, Dan. VI; de mannen in den vurigen oven, Dan. III:27 (het haar huns hoofds was niet verbrand); Paulus met den adder, Hd. XXVIII; uit den muil des leeuws, 2 Tim. IV:17; in al zijne gevaren, 2 Cor. XI:23—30. Als God voor de bewaring des lichaams zoo nauwkeurig zorgt, hoeveel meer zekerheid heb ik in Christus dan nog voor mijne ziel. Joh. X:28: zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid en niemand zal dezelven uit mijne hand rukken. 1 Kor. I:8: Welke *God* u ook zal bevestigen tot het einde toe. 1 Thess. V:23: Uw geheel oprechte geest, en ziel, en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus.

b. Als mij zonder den wil mijns hemelschen Vaders niets overkomen kan, dan is 't met en naar zijnen wil, als mij eenig

leed aan lichaam of ziel geschiedt. De bewaring doet zich dan daarin zien, dat mij niets van dit alles schaden kan, maar het veelmeer „alles tot mijne zaligheid dienen moet." Hand. XIV : 22: Wij moeten door vele verdrukkingen ingaan in het koninkrijk Gods. Jac. I : 12: Zalig is de man, die verzoeking verdraagt. Rom. VIII : 28: Wij weten, dat dengenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk dengenen, die naar zijn voornemen geroepen zijn. Voorbeelden zijn de leidingen met Jacob (Gen. XXXII : 10), Jozef (Gen. L : 20), David (Ps. CXVIII : 18, 21). Dat geeft een krachtigen troost en vroolijken moed.

3. Christus geeft hem, die zich door het geloof in Christus dezen eenigen troost toeëigent eene dubbele verzekering.

a. De innerlijke overtuiging, dat hij zeker is van het bezit des eeuwigen levens, die alleen uit de getuigenis des Heiligen Geestes in zijn hart te verklaren is. Eigengemaakte gevoelsaandoeningen en inbeeldingen geven die zekerheid niet, want zij begeven ons juist als wij die zekerheid noodig hebben. Zonder die zekerheid geen troost, hoe zwakker zij is des te minder troost. Rom. VIII : 9, 14, 16: Zoo iemand den Geest van Christus niet heeft, die komt hem niet toe; zoo velen, als er door den Geest Gods geleid worden, die zijn kinderen Gods; dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn.

b. Het tweede kenmerk van het bezit van dezen troost is, dat hij „mij van harte gewillig en bereid maakt om voortaan voor (God) te leven." Naar de geboden Gods, Hem ter eere te leven is ons dan niet een last maar een lust. Dit bewijs, dat wij door Christus verlost en zijn eigendom zijn, mag niet ontbreken, als wij den eenigen troost zullen smaken, dien hij ons geeft. Mt. XI : 30: Mijn juk is zacht en mijn last is licht. Ps. CX : 3: Uw volk zal zeer gewillig zijn in heilig sieraad. Ik ben dus in dien „eenigen troost" zeker, dat ik het eigendom van Christus ben en dat hij mijn eigendom is. Voor dezen heerlijken troost kan men dan ook al het andere opofferen en missen, zooals de man, die den verborgen schat in den akker, en de koopman, die de schoone parel vond (Mt. XIII). Ps. LXXIII : 25, 26: Wien heb ik *nevens U* in den hemel? Nevens U lust mij ook niets op de aarde (Hij gaat mij boven alles en in hem heb ik alles, hemel en aarde). Bezwijkt mijn vleesch en mijn hart, zoo is God de

Rotssteen mijns harten, en mijn Deel in eeuwigheid. Rom. VIII:38, 39: Want ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden (bovenaardsche machten) noch (menschelijke) machten, noch tegenwoordige, noch toekomende dingen, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods. welke is in Christus Jezus, onzen Heer.

Ursinus. „Het doel van den Catechismus en van de christelijke leer is onze troost en ons heil. Dit heil bestaat in het genot van het hoogste goed. De troost is het zeker vertrouwen daarop, verbonden met een begin van het genot. Het hoogste goed is hetgeen ons door het bezitten daarvan zalig, door het verliezen ongelukkig en ellendig maakt. Waarin deze troost bestaat en van welken aard hij is, wordt in de eerste vraag uitgelegd."

---

2. Vraag. *Hoeveel stukken zijn u noodig te weten, opdat gij in dezen troost zaliglijk leven en sterven moogt?*

Antw. Drie stukken. Ten eerste: hoe groot mijne zonde en ellende zijn. Ten tweede: hoe ik van al mijne zonden en ellendigheid verlost worde. Ten derde: hoe ik God voor zulke verlossing zal dankbaar zijn.

Moogt = kunt.

Drie stukken, waarin de overigens ondeelbare waarheid ter zaligheid voor ons verdeeld wordt.

Welke drie stukken moet ik weten? Ik moet hebben de kennis der *a*) ellende, *b*) verlossing, en *c*) dankbaarheid.

De eerste vraag is als de geopende poort, waardoor wij aanschouwen de heerlijke goederen, de zaligheid en het eeuwige leven in Christus, die in den Catechismus als in een schatkamer van

God ons in eene schoone rangschikking aangeboden worden. De tweede vraag toont ons de drie trappen, waarlangs wij binnengaan om die schatten deelachtig te worden. De eenige troost moet uw troost worden en blijven, anders kan het u geene nuttigtigheid geven dien te kennen.

I. Het eerste stuk.

Wie uit de ellende der zonde wil komen, moet voor alle dingen weten d. i. erkennen, dat hij in de ellende is en dat deze zoo groot is, dat noch hij zelf noch een ander mensch hem daaruit verlossen kan. Een zieke, die niet toestemt, dat hij ziek en gevaarlijk ziek is, zal niet naar den dokter verlangen of met eigen gekozen geneesmiddelen herstelling zoeken. De zonde is de ergste ziekte, waardoor lichaam en ziel voor tijd en eeuwigheid verloren gaan. Het eerste stuk moet alzoo het verlangen naar verlossing wekken. Mt. IX : 12: Die gezond zijn hebben den medicijnmeester niet van noode, maar die ziek zijn. Jer. III : 13: Alleen ken uwe ongerechtigheid, dat gij tegen den Heere uwen God hebt overtreden. De verloren zoon (Lk. XV) erkent voor alles hoe groot zijne ellende is en geeft zich dan aan de genade des Vaders over.

II. Het tweede stuk.

Als wij slechts weten hoe groot onze ellende is, maar ook niet, dat en hoe wij kunnen geholpen worden, dan zouden wij moeten versagen en vertwijfelen (Kaïn, Gen. IV : 13). Daarom is 't noodig te weten, dat ik een Heiland heb, die van de kribbe tot het graf, ja tot den troon, waarop men hem eert, mijn Heiland is. Dat leert ons het tweede stuk. Een zieke, die zijne ziekte erkent, gaat niet tot den eerste den beste, maar tot een beproefden dokter, dien hij zijn vertrouwen schenken kan. Joh. XVII : 3: Dit is het eeuwige leven, dat zij u kennen, den eenigen waarachtigen God en Jezus Christus, dien gij gezonden hebt. Mt. XI : 28: Ik zal u ruste geven. Lk. V : 17: En de kracht des Heeren was er om hen te genezen. Hd. IV : 12: En de zaligheid d. i. de redding uit het tijdelijk en eeuwig verderf, is in geenen anderen. De groote zondares (Lk. VII)

liet zich door niets terughouden, tot Jezus te gaan en vond bij hem de vergeving harer zonden, hoe groot ook de schade was, die zij daaronder geleden had.

III. Het derde stuk.

Voor iedere ondervonden weldaad betaamt ons dankbaarheid en deze maakt den weldoener ook voor het vervolg welgezind. Een dokter betaalt men. God kunnen wij voor de in Christus geschonken verlossing weliswaar niet betalen, maar door een nieuwen wandel naar zijn welgevallen ons Hem dankbaar toonen. Dat weten wij ook niet uit ons zelven, daarom is het noodig te leeren kennen, hoe dat geschieden moet, volgens zijne geboden en door het Hem welgevallige gebed. Ps. L:14: Offert Gode dank en betaalt den Allerhoogste uwe geloften. Het ware dankoffer, Rom. XII:1: Stelt uwe lichamen tot eene levende, heilige, Gode welbehagelijke offerande. Col. II:7: Overvloedig zijnde in hetzelve (het geloof) met dankzegging. De genezen Samaritaan (Lk. XVII) is ons een voorbeeld der dankbaarheid, het gedrag der negen joden waarschuwt ons voor ondank. Die éene dankbare wordt nog in het bijzonder verzekerd van zijn troost (vs. 19).

Als nu gezegd wordt, dat het noodig is deze drie stukken te weten, d. i. te erkennen, dan is daarmede niet gemeend, dat dit slechts met het hoofd geschieden zal, maar het moet eene zaak des harten zijn. Joh. XIII:17: Indien gij deze dingen weet, zalig zijt gij zoo gij dezelve doet. Ps. L:15: Roept Mij aan in den dag der benauwdheid; Ik zal er u uithelpen en gij zult Mij eeren.

IV. Indeeling van den Catechismus.

De „drie stukken" vinden wij bijeen in het woord Rom. VII:24, 25: Ik ellendig mensch, — wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods? — ik danke God door Jezus Christus onzen Heer. Hieruit zijn de opschriften voor de drie deelen van den Catechismus genomen, waarvan de indeeling is ontleend aan den gang van den Romeinerbrief, waarin de Apostel Paulus over deze drie stukken handelt. Eerst overtuigt hij Joden

en heidenen, dat zij ellendige en verdoemde zondaren zijn (I : 18 — III : 21); ten andere handelt hij van de verlossing door Christus (III : 21 — XI : 36); ten derde vermaant hij tot dankbaarheid door een christelijken wandel (XII : 1 — XVI : 27).

Vraag 1 en 2 zijn de inleiding van den Catechismus, gelijk Hoofdst. I : 1—17 die van den Romeinerbrief.

HET EERSTE DEEL.

VAN 'S MENSCHEN ELLENDIGHEID.

Van de Wet en de zonde (Vr. 3—5).

3. Vraag. *Waaruit kent gij uwe ellendigheid?*

Antw. Uit de Wet Gods.

Antw. Mijne ellende ken ik uit de wet Gods.

I. WAT „ELLENDIGHEID" BETEEKENT.

1. Het woord „ellendigheid" wil zeggen de toestand van „ellende" en dit woord beteekent oorspronkelijk zooveel als „uitlandig," in het buitenland, in den vreemde. Vroeger werd het ook gebruikt van de verbanning, die voor de hoogste burgerlijke straf gold. Daarom bedoelde men met het woord „ellende", de verwijdering wegens straf van vaderland en tehuis en verwanten, den ongelukkigsten toestand. Dit oorspronkelijke begrip van „ellende" bestond nog in den tijd der Hervorming. Luther vertaalt Jes. LVIII : 7: die, so im Elend sind, führe in das Haus. Woordelijk staat er: „de armen, die rondtrekken", dus de reizende armen. De LXX vertaalt: „daklooze armen", dus die zonder tehuis zijn [1]).

1) De Stat. Vert. heeft: dat gij de armen, verdrevenen in huis brengt; met de kantt.: „De zin is: Die als rebelle uyt haer vaderlant t' onrechte verdreven zijn. And. de elendige, bedruckte, t. w. voor de geweldige heerschappije der grooten."

2. Wat in vr. 2 „zonde en ellende" genoemd wordt, is in vr. 3 in ééne uitdrukking samengevat. Er wordt nu achtereenvolgens gehandeld over de zonde en hare macht (de zondigheid) en dan over hare gevolgen, nl. de schuld en straf.

De zonde is niet alleen eene menschelijke zwakheid, maar zij is misdaad en wel tegen God.

De zonde zelve is daarom de grootste ellende, omdat zij den mensch van God scheidt en van zijn aangezicht verbant, hem daardoor ongelukkig maakt naar lichaam en ziel, voor tijd en eeuwigheid. Jes. LIX : 2: Uwe ongerechtigheden maken eene scheiding tusschen ulieden en tusschen uwen God en uwe zonden verbergen het (zijn) aangezicht van ulieden.

Op de eerste zonde is dadelijk de ellende gevolgd, de verbanning uit het Paradijs, den omgang Gods met de menschen, naar het vervloekte aardrijk. Toen de zonde tot grooter openbaring kwam in den eersten moord, heeft zij den moordenaar Kaïn vol vertwijfeling gedreven naar het land Nod d. i. „Verbanning" (ellende). En toen aan Seth een zoon geboren was, noemde hij hem in het gevoel zijner diepste ellende Enos d. i. „zwak, broos". Enos beteekent vervolgens ook „mensch".

II. Wat te verstaan is onder de wet Gods.

1. Eene wet is iets dat vaststaat, eene bepaalde verordening, waarnaar men zich heeft te richten; zij eischt gehoorzaamheid. Iedere menschelijke wet heeft hare kracht slechts in de goddelijke verordeningen; waar zij daarmede in strijd is, geldt het woord: men moet Gode meer gehoorzamen dan de menschen (Hd. V : 29). De goddelijke wet daarentegen verlangt onbepaalde gehoorzaamheid, omdat God de hoogste en de alleen onfeilbare wetgever is.

2. De wet Gods is de medegedeelde wil van God en zegt ons, wat wij doen en wat wij laten moeten; haar vorm is daarom die van het gebod en het verbod. Wij onderscheiden tusschen de natuurlijke wet Gods of het geweten en de geopenbaarde of de geschreven wet van God in zijn woord.

a. Het geweten is het den menschen ingeschapen bewustzijn van goed en kwaad, recht en onrecht; een overblijfsel uit de school van het Paradijs van het beeld Gods in den mensch. Het

wordt ook „eene stem Gods in het hart des menschen" genaamd. Rom. II : 14, 15: Want wanneer de Heidenen, die de wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn, deze, de wet niet hebbende, zijn zich zelven eene wet: *Als* die betoonen het werk der wet geschreven in hunne harten, hun geweten medegetuigende.

Maar gelijk alle krachten en gaven der menschelijke ziel door de zonde verdorven zijn, zoo ook het geweten. De mensch kan daarom door het geweten alleen niet tot kennis der zonde komen, omdat zijn „geweten" dikwijls allerlei dingen voor geoorloofd houdt, die bij God onrecht zijn (b.v. te liegen, als het een ander niet schaadt of den leugenaar zelf of een ander uitwendig voordeel aanbrengt; iets „medenemen" of „behouden" d. i. stelen, als het weinig beteekenend is of als hij, wien het toebehoort, er veel van bezit. Zelfs eten de heidenen menschenvleesch ter eere van hun goden, als godsdienstige handeling). Het geweten van den natuurlijken mensch is daarom niet vertrouwbaar. Het zegt ons, dat er onderscheid is tusschen goed en kwaad, niet wat goed en kwaad is. De inhoud der zedewet is aan het geweten onbekend. Welke beteekenis heeft dus de uitdrukking: „God volgens zijn geweten dienen?" Rom. II : 15: De gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende. Het heeft noodig bestuurd en gescherpt te worden door de geschreven wet van God, zooals het uurwerk altijd weer naar de zon gericht en geregeld moet worden. Er is een dwalend geweten, het uurwerk gaat en slaat maar niet nauwkeurig; en een slapend geweten, het uurwerk gaat maar slaat niet. Onder een „goed" en „kwaad" geweten verstaat men het getuigenis van het geweten, dat men goed of kwaad gedaan heeft, maar ook het goed geweten kan dwalend zijn.

b. De geschreven wet van God is de in de heilige Schriften van het Oude en Nieuwe Testament geopenbaarde wil van God, waarnaar wij onzen wandel in ons doen en laten richten moeten.

1. Allereerst in het Oude Testament. Joh. I : 17: De wet is door Mozes gegeven. Micha VI : 8: Hij heeft u bekend gemaakt, o mensch, wat goed is en wat eischt de Heere van u?

De wet in het O. Verbond is van drievoudigen aard: zij heeft betrekking op de moraal en is dan zedewet, het ceremoniëele en is dan kerkelijke wet, den staat en de maatschappij en is

dan burgerlijke wet. De ceremoniëele wet is vervat in de bepalingen over den godsdienst en de godsdienstige gebruiken van het volk Israël; de burgerlijke wet bepaalt de staats-inrichting en regelt de rechtsverhoudingen van het volk. Beide wetten gelden slechts voor Israël en moeten ook het volk dienen tot kennis der zonden; de eerste wijst o. a. in de offers en wasschingen de onreinheid aan (Hebr. X : 3: Maar in dezelven (offers) geschiedt alle jaar weder gedachtenis der zonden), de andere overtuigt van de ongehoorzaamheid en het tegenstreven tegen de ordeningen Gods in het dagelijksch leven. Beide wetten zijn in Christus opgeheven, de ceremoniëele wet door zijn offerdood en zijn hoogepriesterlijk ambt (Col. II : 17: Welke zijn een schaduw der toekomende dingen, maar het lichaam is van Christus; Hebr. X : 12, 26; zij is dan ook door Christus zelf vervangen met den eisch tot aanbidding Gods in geest en in waarheid, Joh. IV : 21—24), de staatkundige wetten door zijn koningsambt en rijk, het koninkrijk der hemelen, de ware theocratie of Godsregeering (Mt. XXVIII : 18—20), nadat de zwaarste straf dezer wet, de doodstraf, aan den Zone Gods voltrokken (Joh. XIX : 7: Wij hebben eene wet en naar onze wet moet hij sterven; Deut. XXI : 23: Een opgehangene is Gode een vloek) en de joodsche staat door het oordeel Gods vernietigd was. In dezen zin geldt van de ceremoniëele en de burgerlijke wet in Israël: „Want het einde der wet is Christus" (Rom. X : 4).

De zedewet, die betrekking heeft op de moraal, in de tien geboden vervat, was de eerste wet, die God aan Israël, zoodra het na den uittocht uit Egypte tot eene volksgemeenschap geworden was, bij den Sinaï heeft gegeven (Exod. XX en Deut. V). Die wet is nog van kracht en is voor alle volken en tijden de van God gegeven grondslag der zedelijke wereldorde. Mt. V : 17: Ik ben niet gekomen, om de wet en de profeten te ontbinden, maar om die te vervullen (d. i. niet alleen de eischen daarvan in zijne dadelijke en de straffen in zijne tijdelijke gehoorzaamheid, maar hij heeft de wet ook „vervuld" in dezen zin, dat hij haar vol gemaakt heeft (Matth. VI : 17—48) en in zijn rijk een nauwkeuriger vervulling verlangt, dan die bij de Joden gewoonte of in het O. T. voorgeschreven (Deut. XXIV : 1, 3; Mk. X : 4, 5) was).

2. Het Nieuwe Testament bevat niet alleen het Evangelie, maar

ook de wet des N. Verbonds. Joh. XIV:15: Houdt mijne geboden. Joh. XIII:34: Een nieuw gebod geef ik u. Gal. VI:2: Draagt elkanders lasten en vervult alzoo de wet van Christus. 1 Thess. IV:3: Dit is de wil van God, uwe heiligmaking. Mt. V—VII, de bergrede.

III. Hoe men door de wet Gods tot kennis der zonde komt.

God heeft zijne wet gegeven tot een tweevoudig doel: zij moet ons ten eerste leiden tot kennis onzer zonden en dan tot richtsnoer van het nieuwe Gode welbehaaglijke leven dienen. Dit laatste gebruik maakt de Catechismus van de wet, de tien geboden, in het derde deel („van de dankbaarheid"); hier in het eerste deel hebben wij met de wet te doen in betrekking tot het eerste punt, de kennis der zonde. Dat de ellende als kwaad, het gevolg der zonde is, weet men uit de bittere ervaring, maar de zonde zelve als ellende kent men slechts uit de wet van God. Rom. III:20: Door de wet is de kennis der zonde. Het gaat hier ook niet om de grove uitspattingen der zonde en de zonden afzonderlijk, maar om het wezen der zonde en onze zondigheid. Rom. VII:7: Ik kende de zonde niet dan door de wet, want ook had ik niet geweten de begeerlijkheid zonde te zijn (dat zij zondig is), indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeeren.

Zonde is alles, wat met den heiligen wil en de wet Gods in strijd is, hetzij in gedachten, woorden of werken. 1 Joh. III:4: De zonde is de ongerechtigheid (woordelijk: onwettigheid). De zonde is dus opstand tegen den wil van God en dus afval van God.

Tot kennis der zonde komen wij, als wij ons geheele leven, in zijn doen en laten, in gedachten, woorden en werken met de eischen van Gods wet vergelijken en voor het leelijke beeld, dat ons als het onze uit dien zuiveren spiegel tegenkomt, de oogen niet sluiten. Wij mogen daarbij ook den man niet gelijken, welke zijn aangeboren aangezicht bemerkt in een spiegel en hij gaat weg en heeft terstond vergeten, hoedanig hij was (Jac. I:23, 24). Christus wijst den rijken jongeling, die hem naar den weg der zaligheid vroeg (Matth. XIX), zoowel als den Schriftgeleerde, die hem verzocht (Luk. X), naar de wet. Maar deze beiden hadden

hadden de wet slechts geheel oppervlakkig bekeken, anders zouden zij niet hebben kunnen zeggen: „al deze dingen heb ik onderhouden." Men moet de diepte der wet kennen, als men de grootte der zonde kennen wil.

---

4. Vraag. *Wat eischt de Wet Gods van ons?*

Antw. Dat leert ons Christus in eene hoofdsom, Mt. 22 vs. 37, 38, 39 en 40: *Gij zult liefhebben den Heere uwen God met geheel uw hart, met geheel uwe ziel en met geheel uw verstand en met geheel uwe kracht. Dit is het eerste en het groote gebod. En het tweede, dezen gelijk, is: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven. Aan deze twee geboden hangt de gansche Wet en de Profeten.*

Eischen = vorderen, dat iets geschieden zal. Hoofdsom = de geheele inhoud in korte woorden samengevat (verg. de som bij het rekenen). Als u zelven = gelijk u zelven. Hangt = het is daarin begrepen of vervat.

a. Hoe luidt de hoofdsom der wet?

Gij zult — u zelven.

b. Wat is het voornaamste en groote gebod?

Gij zult God liefhebben — kracht.

c. Wat is het andere gebod, aan het eerste gelijk? Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven.

d. Wat is dus de hoofdinhoud der goddelijke wet? Liefde tot God en tot den naaste.

e. Wat beteekent: aan deze twee geboden hangt de gansche wet en de profeten?

In deze twee geboden worden alle eischen der wet en der profeten vervuld.

De Heidelbergsche Catechismus heeft niet, als de bij zijne vervaardiging reeds aanwezige Catechismus van Luther, de

tien geboden, maar de door Christus zelf opgegeven hoofdsom daarvan als middel tot kennis der zonde in dit eerste deel aangegeven. Dit heeft zijn grond niet daarin, dat men alleen maar eene afwijking in de volgorde van de vijf hoofdstukken der beide Catechismussen wenschte, of dat 't niet goed liep, als de tien geboden tweemaal, in het eerste deel als spiegel tot kennis der zonde, en dan nog eens in het derde deel als richtsnoer van den wandel des Christens gebruikt werden. Het is duidelijk, dat de gronden daarvoor dieper liggen, en wel in de zaak zelve en in het doel van het boek. In de zaak zelve, want het gaat niet om de kennis van afzonderlijke zonden als overtreding der afzonderlijke geboden, maar om de kennis der zonde, der zondigheid en van den verloren toestand van den natuurlijken mensch. Deze kennis wordt veel gemakkelijker daardoor verkregen, dat de tien geboden in den saamgevatten vorm van de „hoofdsom", als een spiegel van kleine oppervlakte met zeer krachtige weerkaatsing ons worden voorgehouden. De grond, van waar alle waarachtige wetsvervulling moet uitgaan, en het doel, dat zij beoogt, is de liefde. Hebt gij die volkomen liefde — tot God boven alles en tot den naaste als u zelven —? Deze vraag gaat door tot den diepsten grond der ziel en tegenover deze vraag is geen ontwijken mogelijk, zooals wellicht bij een of ander gebod beproefd kon worden. „Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is" (Mt. V : 48), daarop kan maar eene bekentenis volgen: Dat ben ik niet en dat kan ik niet zijn uit mij zelf. De andere grond is van paedagogischen aard. 't Kon wel eens niet gelukken een Catechismusleerling ten opzichte van het 7e gebod (gij zult niet echtbreken) of van het 10e gebod (gij zult niet begeeren uws naasten vrouw, enz.) tot kennis van zijne algeheele zondigheid te brengen. Daarentegen biedt de aan het kind bekende liefde tot ouders, verwanten en weldoeners een aanknoopingspunt, om zelfs de jongste leerlingen tot de erkentenis te brengen, dat het God en den naaste niet liefheeft zooals het moet, en dus de geboden Gods in hoofdsom niet houdt.

Hoewel Calvijn in zijn Catechismus als eerste hoofdstuk de geloofsbelijdenis behandelt, zoo is toch het gebruik, dat de Heidelberger in zijn eerste deel van de Wet maakt, geheel calvinistisch.

Calvijn zegt: „Het doel der wet is gemakkelijk te kennen; zij leert de liefde, de liefde tot God en de liefde tot de broederen. De liefde tot ons zelven leert zij niet. Geen syllabe is er in, die ons zegt, wat wij om der wille van ons zelven moeten doen en laten. Want zonder dat denken wij aan ons zelven reeds het eerst en bovendien zorgen wij 't best voor ons zelven, als wij ons zelven in de liefde jegens anderen vergeten. — De geboden beoogen niet enkele afzonderlijke gevallen, maar een rechtstellen van onzen geheelen toestand. Niemand meene ze door een uitwendig gedrag te kunnen vervullen; wie niet van de liefde doordrongen is en alles van de liefde uit doet, die overtreedt de wet in iedere gedachte en iedere handeling. — Daar nu evenwel niemand zulk eene liefde in zich heeft, zoo zijn wij allen onbruikbaar en verloren voor God. Wij hebben vergeving noodig, wederaanneming uit genade, eene liefde, die zich in ons uitstort, opdat wij ook leeren liefhebben. Zoo wijst ons de wet op Christus."

De hoofdsom der goddelijke wet is weer te verdeelen in twee geboden. Het eerste beantwoordt aan de eerste tafel der wet (1e—4e gebod), het tweede aan de tweede tafel (5e—10e gebod). Vergl. vr. 93. Deze samenvatting vinden wij reeds bij Mozes, en daarom heeft de schriftgeleerde, die Jezus met zijn vraag verzocht (Mt. XXII), er ook geen woord op teruggezegd. Deut. VI : 5: Zoo zult gij den Heere, uwen God, liefhebben met uw gansche hart, en met uwe gansche ziel, en met al uw vermogen. Lev. XIX : 18: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven.

I. Het voornaamste en groote gebod.

God liefhebben met geheel uw hart, met geheel uwe ziel, met geheel uw verstand en met geheel uwe kracht [1]), beteekent: God liefhebben boven alles, met alle beslistheid en volkomen overgave. „Hart", „ziel", „verstand", „kracht". Liefde is niet alleen een gevoelsaandoening, maar zij omvat alle vermogens des

1) Deze laatste aanhaling is uit Lk. X : 27 en werd in de uitgave van 1737 en later verkeerdelijk uitgelaten.

menschen: het verstand (inzicht), het gevoel (aandoening), den wil (besluit), en de werkzaamheid van alle krachten der ziele en des lichaams. God liefhebben wil dus zeggen: *a*) dat ik Hem als het hoogste goed erken en eer (want waarachtige liefde berust op hoogachting). Ps. LXXIII : 25: Wien heb ik *nevens U* in den hemel? nevens U lust mij ook niets op de aarde; *b*) dat ik naar Hem bestendig verlang (want dat is de trekking der liefde), Ps. XXVII : 8: Ik zoek uw aangezicht, o HEERE!; en dat ik mij verheug in zijne gemeenschap (dat is de zaligheid der liefde), Ps. LXXXIV : 3: Mijn hart en mijn vleesch roepen uit tot den levenden God; *c*) dat ik zijn wil gaarne en vrijwillig doe (dat is het bewijs der liefde), 1 Joh. V : 3: Dit is de liefde Gods, dat wij zijne geboden bewaren; en den wil Gods stel boven den wil van het schepsel. Hand. V : 29: Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen.

II. HET ANDERE GEBOD DAT AAN HET EERSTE GELIJK IS.

1. Den naaste lief te hebben als u zelf, d. i. alsof gij zelf uw naaste waart of in zijne plaats. Daarmede wordt niet gezegd, dat de onedele en zondige zelfliefde (de zelfzucht en eigen liefde, het egoïsme) goed en rechtmatig is. Daartegen is de eisch tot zelfverloochening gericht, en zonder haar is ook de liefde tot den naaste niet mogelijk. De ware zelfliefde bestaat daarin, dat men zijn waarachtig welzijn en zijn eeuwig heil zoekt. Efez. V : 29: Want niemand heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat. Deze gezindheid moeten wij ook voor den naaste hebben en voor zijn tijdelijk welzijn en eeuwig heil in dezelfde mate bezorgd zijn als voor ons zelven, voor hem even oprecht en voortdurend werkzaam als wij geneigd zijn ons zelven lief te hebben en naar Gods wil verplicht zijn. Wij mogen niet zeggen met Kaïn: Ben ik mijns broeders hoeder? (Gen. IV : 9). Veel meer is hier toepasselijk Filipp. II : 4: Een iegelijk zie niet op het zijne, maar een iegelijk zie ook op hetgeen der anderen is. Mt. VII : 12: Alles wat gij wilt, dat u de menschen doen zullen, doet gij hun ook alzoo, want dat is de wet en de profeten. Jac. II : 8: De koninklijke wet: heb uwen naaste lief als u zelf.

2. Volgens de Schrift onderscheiden wij in de liefde jegens de menschen: *a*) broederliefde, *b*) naastenliefde en *c*) vijandsliefde.

a) Mijn broeder is ieder christen, die door het ware geloof een levend lid van het lichaam van Christus is. 1 Cor. XII:27: Gijlieden zijt het lichaam van Christus en leden in het bijzonder (d. i. elk voor zijn deel). 1 Petr. II:17: Hebt de broederschap lief. 1 Cor. XIII : 4—7 teekent de Apostel het wezen der broederliefde. Mt. XVIII : 21, 22: hoe dikwijls wij onzen broeder vergeven moeten. Hd. II:44, 45: Zij (de broeders, de eerste christenen) hadden alle dingen gemeen. 1 Joh. III:16: Wij zijn schuldig voor de broeders het leven te stellen. Een voorbeeld van broederliefde geeft Abraham in zijne verhouding tegenover Lot. Gen. XIII:8, 9: Laat er toch geen twisting zijn tusschen mij en tusschen u — want wij zijn mannen broeders, zoo gij de linkerhand kiest, zoo zal ik ter rechterhand gaan; en zoo gij de rechterhand, zoo zal ik ter linkerhand gaan.

b) Mijn naaste is ieder mensch, zonder onderscheid van afkomst of godsdienst, beter: wordt ieder mensch, dien ik op mijn weg ontmoet, over wien ik spreek, aan wien ik denk, in het bijzonder hij, die mijne hulp noodig heeft. Lk. X in de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan, die een voorbeeld der naastenliefde geeft, zet Jezus de vraag: „wie is mijn naaste?" om in die andere: „voor wien zijt gij de naaste?" Hd. XVII:26: God heeft uit éénen bloede het gansche geslacht der menschen gemaakt om op den geheelen aardbodem te wonen. Jes. LVIII:7: Dat gij u voor uw vleesch niet verbergt. 2 Petr. I:7: En bij de broederlijke liefde liefde *jegens* allen.

c) Onder hen, die ons 't naaste zijn, schijnt de vijand 't verst van ons af te staan, maar ook tot hem moet de naastenliefde zich uitstrekken. Mijn vijand is hij, die mijn kwaad zoekt, mij het slechte toewenscht of aandoet. Mt. V:44: Hebt uwe vijanden lief, zegent ze, die u vervloeken, doet wel dengenen, die u haten, en bidt voor degenen, die u geweld doen en die u vervolgen. — De vijandsliefde betoont zich niet alleen daarin, dat men den vijand niet kwaad met kwaad, maar dat men zijn kwaad met goed vergeldt (Rom. XII : 19–21). Voorbeelden van vijandsliefde hebben wij in den gekruisten Heiland, Lk. XXIII:34: Vader, vergeef het hun; in Stefanus. Hd. VII: 60: Heere, reken hun deze zonde niet toe; in David, 1 Sam. XXIV, XXVI.

III. De hoofdsom der wet in de twee geboden.

1. De eisch der goddelijke wet is liefde. 1 Tim. I:5: Het einde (doel) des gebods is liefde uit een rein hart en *uit* een goed geweten, en *uit* een ongeveinsd geloof. De vervulling der goddelijke wet bestaat dus in de liefde. Rom. XIII:10: De liefde is de vervulling der wet.

2. God eischt de liefde tot Hem om zijns zelfs wil; want Hij is onze God en Heer, onze Schepper en weldoener voor lichaam en ziel. 1 Joh. IV:19: Wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst liefgehad heeft.

3. Den naaste moeten wij liefhebben om Gods wil. Lev. XIX:18: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven: Ik ben de Heere!

4. De beide geboden zijn aan elkander gelijk: *a*) naar hun inhoud, omdat zij beiden liefde eischen; *b*) naar hun belangrijkheid, omdat God de vervulling van het eene en van het andere gebod verlangt met gelijken ernst; *c*) omdat het eene niet kan vervuld worden zonder het andere.

5. De beide geboden zijn onderscheiden in rang („het eerste en het groote" en het „tweede" of andere): *a*) met betrekking op het voorwerp der liefde (God en de mensch); *b*) met betrekking op de mate der liefde (boven alles en gelijk u zelf); *c*) met betrekking op hunne onderlinge verhouding (omdat de liefde tot den naaste eerst voortkomt uit de liefde tot God).

6. De liefde tot God is de bron van alle ware naastenliefde en de liefde tot den naaste is de proef op de liefde tot God. 1 Joh. IV:19–21: Die zijnen broeder niet liefheeft, dien hij gezien heeft, hoe kan hij God liefhebben dien hij niet gezien heeft? En dit gebod hebben wij van Hem, *namelijk* dat die God liefheeft, ook zijnen broeder liefhebbe.

7. Aan deze twee geboden hangt de gansche wet, die God door Mozes gegeven heeft, en de profeten, door wie God de wet laat prediken, uitleggen en inscherpen; de eischen der wet en der profeten zijn in de beide geboden samengevat; zij hangen er aan en hunne vervulling beweegt zich daarin, als eene deur om haar hengsels.

5. Vraag. *Kunt gij dit alles volkomenlijk houden?*

Antw. Neen ik, want ik ben van nature geneigd, God en mijnen naaste te haten.

Volkomenlijk = volkomen. Van nature = naar den natuurlijken aard, waarin ieder mensch geboren wordt.

Antw. Neen ik, d. i. ik kan niet God en mijn naaste volkomen liefhebben.

Waarom niet? Omdat ik van nature geneigd ben God en mijn naaste te haten.

I. Dat ik de wet Gods volkomen houden moet.

De wet staat voor mij als een spiegel; het is er niet om te doen den spiegel, maar mij zelf in den spiegel te zien, niet om de wet, maar om mij zelf uit de wet te leeren kennen. In een spiegel ziet men, hoe men er uit ziet, rein of onrein. Zonder beeld uitgedrukt: men moet met de geheele wet den geheelen mensch — gezindheid en wandel — gedachten, woorden en werken — in vollen ernst en met open oogen — vergelijken. Kunt gij dit alles — niet enkele geboden, maar den geheelen eisch der wet — volkomen — niet slechts hier en daar, maar altijd en overal en in die mate als God de vervulling eischt — houden? Tegenover deze vraag voegt niet het antwoord: „ik deed het zooveel mogelijk", of „ik doe mijn best, wat kan een mensch meer doen? (Ruskin: „Gij zoudt minder kunnen doen en toch beter, misschien doet gij uw best in het voortbrengen van een eeuwig slecht ding"), want — dit stelt de Catechismus terecht op den voorgrond — de wet vraagt volkomen gehoorzaamheid en waar deze ontbreekt, veroordeelt zij en kan alleen nog genade en vergeving den overtreder redden. — En niet alleen: hebt gij het gehouden? — maar ook: Kunt gij het houden? Niet om kennis van eenige verkeerdheid, maar om zelfkennis is het te doen. Alle zelfmisleiding moet een einde nemen, nu wij de wet kennen, zooals zij door Christus verklaard is. Nehemia mag nog zeggen (XIII: 14): „Gedenk mijner, mijn God, in dezen, en delg mijne weldadigheden niet uit, die ik aan het huis mijns Gods en aan

zijne wachten gedaan heb"; maar Paulus zegt (1 Tim. I:16): „Daarom is mij (den grootste der zondaren) barmhartigheid geschied." Geweten, Schrift, ervaring antwoorden dan ook: Neen! Rom. II:15: De gedachten onder elkander (in het geweten) hen beschuldigende. Jac. II:10: Want wie de geheele wet zal houden en in een (gebod) zal struikelen, die is schuldig geworden aan allen. 1 Joh. I:8: Indien wij zeggen, dat wij geene zonde hebben, zoo verleiden (bedriegen) wij ons zelven en de waarheid is in ons niet. Rom. VII:18, 21: Ik weet, dat in mij, dat is in mijn vleesch, geen goed woont; zoo vind ik dan deze wet *in mij*, dat het kwade mij bijligt.

Ons beeld, dat bij die vergelijking uit den spiegel ons aanziet, is niet liefelijk en schoon, maar leelijk en door de zonde geheel en al misvormd. Er blijft niet anders over dan de belijdenis van onze onmacht ten goede. Rom. VII:14: Wij weten, dat de wet geestelijk is, maar ik ben vleeschelijk, verkocht onder de zonde. Jes. I:5, 6: Het gansche hoofd is krank en het gansche hart is mat. Van de voetzool af tot het hoofd toe is er niets geheels aan hetzelve; *maar* wonden en striemen en etterbuilen, *die* niet uitgedrukt noch verbonden zijn en geene derzelve is met olie verzacht. — Welk een jammerlijke, diepe ellende!

II. Waarom ik de wet niet volkomen houden kan.

1. Dat komt daaruit voort, dat ik van nature ten kwade geneigd ben.

a) Het kwade is niet eerst in den loop des tijds in mijn hart gekomen, maar was daarin reeds toen ik geboren werd; omdat men het zich niet eerst aangewend heeft, kan men het zich ook niet afwennen; en omdat de neiging tot het kwade van nature in het hart woont, daarom oefent het er ook zulk eene groote macht uit en dus kan het niet met eigen kracht, die toch door het kwade verzwakt is, overwonnen en uit het hart verwijderd worden.

b) Woont de neiging tot het kwade van nature in het menschelijk hart, dan is dus geen mensch er vrij van, maar de zondige toestand strekt zich uit tot alle menschen. Gen. VIII:21: Het gedichtsel (hetgeen 't voortbrengt) van 's menschen hart is boos van zijne jeugd aan. Efez. II:3: Wij waren

van nature kinderen des toorns. Gen. VI:5: En al het gedichtsel der gedachten (de neiging en hetgeen zij voortbrengt) zijns harten te allen dage alleenlijk boos was. Jer. XIII: 23: Zal ook een Moorman zijne huid veranderen of een luipaard zijne vlekken? *Zoo* zult gijlieden ook kunnen goed doen, die geleerd (gewoon) zijt kwaad te doen. Job XIV:4; Wie zal eenen reine geven uit den onreine? niet één. Rom. III: 10—12: Allen zijn zij afgeweken, 'er is niemand, die goed doet, er is er ook niet tot één toe.

2. „Ik ben van nature geneigd God en mijn naaste te haten." In deze natuurlijke neiging openbaart zich onze zondige en verdorven toestand, niet in het uitbreken der zonden, die er de werking en het gevolg van zijn; ook is het verderf niet daarnaar af te meten, of die zonde in grover of fijner vorm naar buiten openbaar wordt. Goethe: „De mensch is niet waar zijn leven (wo er lebt), maar waar zijn hart is (wo er liebt)". Deze natuurlijke neiging des menschen doet de Catechismus zoo scherp mogelijk uitkomen: „geneigd God en den naaste te haten."

a) Ik ben van nature geneigd God te haten. Liefde en haat zijn als twee palen, waartusschen geen bemiddeling mogelijk is. Naar menschelijk oordeel meent men, dat de onverschilligheid in het midden staat. Maar dat is eene vergissing. God eischt, als het hoogste goed, volkomen liefde; deze eisch is zijn recht, de vervulling er van onze plicht. Onverschilligheid en liefdeloosheid jegens Hem zijn slechts een geringer graad van haat. Tegenover God is slechts het een of het ander mogelijk naar het woord van den Zone Gods: Wie met mij niet is, die is tegen mij (Mt. XII:30). Daarbij komt nog, dat hij, die doet, wat tegen mij is, toch niet zal kunnen zeggen, dat hij mij liefheeft. Wie nu de zonde doet, die bij God gehaat is, en de wereld, die God haat, liefheeft, is verbonden met hetgeen in haat tegenover God staat, en van hem kan men zeggen, dat hij God haat. 1 Joh. II:15: Zoo iemand de wereld liefheeft, de liefde des Vaders is niet in hem. De natuurlijke mensch bezit in den grond zijns harten een haat tegen alles, wat van God komt en Godes is. Tegen den Zoon van God, in wien de volheid der Godheid lichamelijk woont en de hoogste liefde des Vaders zich openbaart. Joh. XV:23: Wie mij haat, die haat ook mijnen Vader. Tegen het woord Gods en dan niet alleen tegen de

straffende wet, maar ook tegen de verkondiging van het zaligmakend evangelie. 1 Cor. I : 23: Wij prediken Christus, den gekruisigde, den Joden wel eene ergernis (een voorwerp van haat) en den Grieken eene dwaasheid. Tegen de wegen Gods in zijne voorzienigheid en wereldregeering. Ps. LXXVIII : 41: Zij stelden den Heilige Israëls een perk. Ps. XIV : 1: De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God. Tegen Gods kinderen en dienaren. Joh. XV : 18, 19: Indien u de wereld haat, zoo weet, dat zij mij eer dan u gehaat heeft. Indien gij van de wereld waart, zoo zou de wereld het hare liefhebben; doch omdat gij van de wereld niet zijt, maar ik u uit de wereld heb uitverkoren, daarom haat u de wereld. Lk. XXI : 17: Gij zult van allen gehaat worden om mijns naams wil.

Hier wordt niet gehandeld over de grove openbare betooningen van haat tegen God, zooals zij voorkomen bij hen, die tot de uiterste grens van snoodheid en onverschilligheid vervallen, terwijl zij den naam Gods lasteren en vervloeken; maar over de innerlijke neiging tegen Gods wezen en wil als tegen God vijandig. Maar het wezen der vijandschap kan niet anders dan haat genoemd worden. Als het vleesch en de wereld ook al beweren God lief te hebben, dan is dat slechts ijdel gepraat. Want de God, dien zij zeggen lief te hebben, is niet de ware levende God, die den mensch geschapen heeft naar zijn beeld in ware gerechtigheid en heiligheid, maar een afgod, dien zij in hunne gedachten naar hun eigen beeld maken en in wien zij hunne eigen zwakheden liefhebben. Het is er niet anders mede gesteld, dan met de afgoden der heidenen, de een is grof, de ander fijn. De haat tegen den waren God, spreekt zich juist daarin uit.

Of ook spreekt hij zich weinig merkbaar uit. De Catechismus gebruikt daarom het woord: geneigd. Wanneer wordt die neiging openbaar? Niet als en in zooverre onze wil met den wil van God overeenstemt (wat, als wij godsdienstig zijn opgevoed, zeer goed in eenige dingen het geval wezen kan), maar op die punten, waar Gods wil met onzen wil in strijd komt. Dan kiest de mensch van nature zijn eigen wil en de geloovige, die het niet doet, kiest Gods wil slechts na en in voortdurenden strijd met zijn eigen neiging. Daaruit blijkt dus, waarnaar deze uitgaat. Rom. VIII : 7: Het bedenken (de neiging, de gezindheid) des vleesches is vijandschap tegen God, want het (vleesch) onderwerpt zich der

wet Gods niet, want het kan ook (zich gehoorzaam aan God onderwerpen) niet (wegens zijne volkomen verdorvenheid en tegenstand tegen God). Gal. V:17: Want het vleesch begeert tegen den Geest en de Geest tegen het vleesch, en deze staan tegen elkander. Mt. VI:24: Niemand kan twee heeren dienen, of hij zal den eenen haten en den andere liefhebben — gij kunt niet God dienen en den Mammon. Jac. IV:4: De vriendschap der wereld is eene vijandschap Gods. Jes. LIX:2: Uwe ongerechtigheden maken eene scheiding tusschen u en uwen God (wie van God gescheiden is, is van God los, goddeloos). Rom. V:10: Want indien wij, vijanden zijnde, met God verzoend zijn. Col. I:21: En hij heeft u, die eertijds (voor de bekeering) vervreemd waart en vijanden door het verstand in de booze werken, nu ook verzoend.

b) Ik ben van nature geneigd mijnen naaste te haten. Uit denzelfden wortel der zondigheid als de uitgesproken haat of neiging tot haat tegen God komt ook voort de verhouding tot den naaste, want men heeft meer zich zelf lief dan hem, in plaats van hem lief te hebben als zich zelf. Hoe algemeen dit is, leert ons de dagelijksche ondervinding in den omgang met de menschen en hunne beginselen: „het hemd is nader dan de rok", „ieder is zich zelf 't naast." Waar eene zoogenaamde natuurlijke liefde bestaat, daar is zij toch altijd zeer onvolkomen en mist de eenig juiste beweegreden; men heeft lief of uit eigen lust of om eigen voordeel, dus ten laatste heeft men lief zich zelf en om zijn zelfs wil; waartegenover God wil, dat wij den naaste liefhebben uit liefde tot God, dus ook uit gehoorzaamheid aan Hem en op de Hem welgevallige wijze. Hoe weinig waarde zulk eene natuurlijke liefde heeft, blijkt reeds daaruit, dat zij zich zoo gemakkelijk en blijvend in doodelijken haat veranderen kan, zooals de dagelijksche ervaring leert. Wie zijn eigen hart kent en wien de oogen geopend zijn om het gewoel der menschen tot op den grond te doorzien, zal het woord moeten toestemmen: Ik ben van nature geneigd mijnen naaste te haten. Men lette ook hier op het woord: geneigd. De haat zelf wordt openbaar, als deze neiging een prikkel ontvangt, omdat de naaste, onbewust misschien, ons in den weg staat, of opzettelijk eenig kwaad heeft berokkend. Dan zijn de booze daden of woorden of gedachten over hem het bewijs van de brandstof, die maar een kleine vonk noodig heeft om in vlam gezet te

worden. Tit. III: 3: Want ook wij waren eertijds (voor onze bekeering) onwijs, ongehoorzaam, dwalende, menigerlei begeerlijkheden en wellusten dienende, in boosheid en nijdigheid levende, hatelijk zijnde, *en* elkander hatende. (Dat zegt een Apostel als Paulus van zich en andere christenen over hun vorigen wandel, hoewel hij van zich zelf getuigen kon: naar de rechtvaardigheid, die in de wet is, zijnde onberispelijk, Filipp. III: 6). Rom. I: 29: Vol van nijdigheid, moord, twist (zegt Paulus van de heidenen). Gal. V: 19, 20: De werken des vleesches nu zijn openbaar: welke zijn — vijandschappen, twisten, afgunstigheden, toorn, gekijf, tweedracht, ketterijen, nijd, moord.

Een voorbeeld van haat tegen den naaste is Kaïn, de eerste zoon van den eersten mensch (Gen. IV: 5—8), en Abel had hem niet de geringste oorzaak tot haat gegeven. — De zonen Jacobs waren hunnen broeder vijandig en benijdden hem, die jegens zijn vader zich gedroeg in liefde en gehoorzaamheid. (Gen. XXXVII: 14—28): — Saul tegen David. — Vooral Kajafas en de Joden tegen Jezus.

3. Dus ik weet nu, hoe groot mijne zonde en ellende is.

Ik moet liefhebben maar ik ben geneigd te haten. Niet dat ik bijna de wet volbracht heb, maar mijne natuurlijke neiging is juist op het tegenovergestelde gericht. (Een wegwijzer, die verkeerd wijst; iemand, die in den verkeerden trein is ingestapt; „tegen de draad in".)

(Corelli: „De leeuw eigent zich de manieren niet toe van de duif, hij kondigt luide zijn wilden aard aan. De cobra (hoedslang), hoe bedekt in hare bewegingen, openbaart hare bedoelingen door een waarschuwend gesis. Het gehuil van den hongerigen wolf wordt verre beneden den wind gehoord, den reiziger beangstigend, die zich haast over de sneeuwvlakte. Maar de mensch openbaart zijne bedoelingen niet; kwaadaardiger dan de leeuw, verraderlijker dan de slang, gretiger dan de wolf, neemt hij de hand zijns makkers in voorgewende vriendschap en een uur later lastert hij zijn karakter achter den rug; met een lachend gelaat koestert hij een valsch en zelfzuchtig hart; zijn dwergachtige spotternij werpende tegen het raadsel des heelals, staat hij daar God beschimpende, een zwak zich vastzetten op zijn eigen aard-

graf. Hemel, wat moet de eeuwigheid doen met zulk een ondankbare, blinde worm als hij." Zoo oordeelt de hedendaagsche letterkunde over den mensch.

Van de schuld der zonde (Vr. 6—9).

---

6. Vraag. *Heeft dan God den mensch alzoo boos en verkeerd geschapen?*

Antw. Neen Hij; maar God heeft den mensch goed en naar zijn evenbeeld geschapen, dat is in ware gerechtigheid en heiligheid, opdat hij God zijnen Schepper recht kennen, Hem van harte liefhebben en met Hem in de eeuwige zaligheid leven zoude, om Hem te loven en te prijzen.

Verkeerd = ongeschikt en onbekwaam.

Antw. Neen d. i. God heeft den mensch niet zooals hij nu is geschapen.

a) Hoe heeft God den mensch geschapen? Goed en naar zijn evenbeeld.

b) Waarin bestaat het beeld Gods in den mensch? In waarachtige gerechtigheid en heiligheid, opdat hij God — met Hem in eeuwige zaligheid leven zou.

c) Waartoe heeft God den mensch naar zijn beeld geschapen? Om God te loven en te prijzen.

I. Hoe God den mensch geschapen heeft.

Als dus de mensch zich de zonde niet allengs heeft aangewend, maar deze in zijne natuur ligt, hoe is dan dat booze in de

menschelijke natuur ontstaan; waar is die oorsprong der zonde te zoeken? De mensch is niet door een of ander natuurproces ontstaan of heeft zich uit een ander schepsel (een dier, b.v. den aap) ontwikkeld, maar God heeft hem geschapen. Heeft nu God het kwade in de schepping medegegeven? Zou Hij de oorsprong der zonde zijn en mede schuld dragen aan onze ellende? Reeds de eerste zondaren, Adam en Eva, zochten de schuld der zonde van zich af op anderen te werpen. Eva zegt: „De slang heeft mij bedrogen," en Adam wil zoo waar God de schuld geven, als hij zich aldus verontschuldigt: „De vrouw, die Gij bij mij gegeven hebt, die heeft mij van dien boom gegeven." En nog handelt men naar het woord: Dit heb ik gevonden, dat God den mensch recht gemaakt heeft, maar zij hebben vele vonden (d. i. uitvluchten) gezocht (Pred. VII : 29).

2. In God kan niet de oorzaak van het kwaad liggen, omdat Hij het hoogste goed is, en God kan den mensch niet zondig geschapen hebben, omdat Hij zelf rein en heilig (Joh. IV : 24: God is (een) geest. 1 Petri I : 16: Ik ben heilig), goed en recht (Ps. XCII : 16: Dat de Heere recht is en in Hem is geen onrecht) en licht (1 Joh. I : 5: God is licht. Jac. I : 17: Bij welken geene verandering is of schaduw van omkeering) is.

3. Zooals God naar het getuigenis der Schrift alles goed geschapen heeft, zoo heeft Hij ook den mensch niet boos maar goed geschapen, d. i. zoo naar lichaam en ziel toegerust, dat hij zijn doel, de verheerlijking Gods, kon vervullen. Gen. I : 31: En God zag al wat Hij gemaakt had, en ziet, het was zeer goed. Pred. VII : 30: God heeft den mensch recht (d. i. goed) gemaakt. De mensch is goed en in dien zin volkomen geschapen, dat aan hem geen gebrek en hij voor ontwikkeling bekwaam was.

4. Reeds door de wijze der schepping heeft God den mensch boven alle andere schepselen gesteld.

a) God heeft den mensch geschapen aan het einde van het geheele scheppingswerk, om daarmede aan te toonen, dat hij het voornaamste schepsel, de kroon der geheele schepping is.

b) Ook het scheppingsverhaal wijst daarop, want terwijl God bij de overige scheppingen alleen zeide: „Daar zij", of bij de planten: „dat de aarde uitschiete", en bij de dieren: „de aarde brenge voort", zoo spreekt God nu tot zich zelf: „Laat ons menschen maken" en formeerde zelf uit het stof der aarde de

gestalte van het menschelijk lichaam, dat, hoewel aan dat van het dier gelijkvormig, het toch in bouw ver overtreft, en Hij blaast hem uit Zijnen geest den adem des levens in. Gen. II:7: En de Heere God had den mensch geformeerd uit het stof der aarde en in zijne neusgaten geblazen den adem des levens; alzoo werd de mensch tot een levende ziel. Daarom zegt Paulus te Athene (Hand. XVII:28): Wij zijn ook zijn geslacht (of familie van God).

5. God heeft den mensch niet boos, maar goed geschapen; Hij heeft hem voorts niet verkeerd maar naar Zijn evenbeeld geschapen. Onder evenbeeld is niet eene volkomen gelijkheid, maar eene nauwkeurige gelijkenis met het oorspronkelijk beeld te verstaan. Gen. I:26, 27: God zeide: Laat ons menschen maken naar ons beeld, naar onze gelijkenis — en God schiep den mensch naar zijn beeld, naar het beeld van God schiep Hij hem.

6. Daardoor, dat God den mensch naar en tot zijn evenbeeld heeft geschapen, heeft Hij hem boven alle schepselen verheven en hem tot zijn vertegenwoordiger op aarde gemaakt, zooals wij dit beeld later volmaakt in Christus zien, die zeggen kon: Wie mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien. 1 Cor. XV:49: Gelijkerwijs wij het beeld des aardschen (door de zonde verdorven Adams, als van onzen vader naar het vleesch) gedragen hebben, zoo zullen wij ook (in de vernieuwing des lichaams bij de opstanding) het beeld des hemelschen (Adams d. i. Christus, die ook het eeuwige evenbeeld des Vaders op eenige wijze is en naar wien de mensch oorspronkelijk geschapen is) dragen. Rom. VIII:29: Den beelde zijns Zoons gelijkvormig te zijn. 2 Cor. III:18: Wij allen — worden *naar* hetzelfde beeld in gedaante veranderd.

7. Het wezenlijke van het evenbeeld Gods is de onsterfelijke persoonlijke geest, dien hij uit God heeft en van waar uit het goed geschapen lichaam geregeerd wordt. Maar daardoor ook kon hij in staat zijn heerschappij uit te oefenen over al het geschapene. Gen. I:26, 28. Gods eigenschappen als Gods almacht, alwetendheid, eeuwigheid, heiligheid, liefde worden weerkaatst in de menschelijke ziel, maar met het onderscheid, dat er noodwendig zijn moet tusschen den Schepper en het schepsel, tusschen God en den mensch. Wat de eerste in oneindige mate heeft, heeft de ander in beperkte mate.

8. Zulk een beelddrager Gods kan de mensch zijn, omdat hij

de zielsvermogens heeft, die daartoe noodig waren. Daardoor is hij van het dier in die mate onderscheiden, dat alle poging om den oorsprong des menschen anders te verklaren dan door eene schepping Gods (de evolutieleer) schipbreuk lijden moest op de groote klove, die er is tusschen mensch en dier.

Die zielsvermogens zijn:

a) het verstand, de rede des menschen, die zich ook in zijn spraak openbaart en vooral hierin van het dusgenaamde verstand der dieren onderscheiden is, dat hij daardoor kennis kan hebben of verkrijgen van God, waarvoor het meest ontwikkelde dier niet, de minst ontwikkelde mensch (de laagst staande heiden) wel vatbaar is.

b) het hart, opdat hij God zou liefhebben. Liefde is voor de natuurlijke gezindheid van het dier (zorg der moeder voor hare jongen, trouw van den hond voor zijn meester) een veel te hoog woord.

c) de wil, waardoor hij besluiten, zich zelf bepalen kan, terwijl het dier handelt uit instinct en ieder dier zijn eigen instinct heeft, dat zijn doen en laten beheerscht.

9. In ware gerechtigheid en heiligheid is de mensch geschapen, d. i. met de neiging en kracht ten goede in gezindheid en wandel; hij was dus zonder zonde en schuld; hij bevond zich in den staat der onschuld. Zijne zielsvermogens waren op God gericht. Hij had eene rechte, hoewel niet volkomen kennis van God, zijnen Schepper; zijn hart had God lief en dus wat rechtvaardig, goed, heilig en Gode welgevallig was; zijn wil was, niet als de evenaar in de onbelaste weegschaal rechtstandig tusschen het goede en kwade, maar geneigd om met God te leven. Dit zien wij ook uit de plaatsen des Nieuwen Testaments, die op de vernieuwing van het oorspronkelijke beeld Gods in den mensch betrekking hebben. Col. III : 10: Dewijl gij aangedaan hebt den nieuwen *mensch*, die vernieuwd wordt tot kennis, naar het evenbeeld desgenen, die hem geschapen heeft. Efez. IV : 23, 23: En dat gij zoudt vernieuwd worden in den geest uws gemoeds, en den nieuwen mensch aandoen, die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid. Rom. VIII : 6: Het bedenken des Geestes is het leven en vrede.

10. Volgens Ursinus bestond het evenbeeld Gods in den mensch: *a*) in het verstand, dat Gods wegen, wil en werk

recht kon kennen; *b*) in den wil, die God in vrijheid gehoorzaamde, terwijl alle neigingen, begeerten en handelingen met den wil Gods overeenstemden; *c*) in de geestelijke, onsterfelijke natuur der ziel, de reinheid en onbevlektheid van den geheelen mensch, de volkomen zaligheid, de blijdschap in God, de waarde en hoogheid des menschen, waardoor hij de overige schepping overtrof en beheerschte.

11. De mensch was naar het lichaam in voorwaardelijke onsterfelijkheid geschapen; hij had de onsterfelijkheid zoolang hij in den staat der onschuld was. Hij behoefde niet te sterven. Dit valt al te leiden uit:

a) de bedreiging Gods, Gen. II:17: Ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven.

b) den boom des levens in Eden. Gen. III:22: Dat hij zijne hand niet uitsteke en neme ook van den boom des levens en ete en leve in eeuwigheid.

c) de leer des N. Testaments, dat de sterfelijkheid een gevolg der zonde is. Rom. V:12: Door éénen mensch (Adam) is de zonde in de wereld gekomen en door de zonde de dood. Rom. VI:23: De bezoldiging der zonde is de dood.

d) de verwachting van Paulus aangaande de toekomstige verandering der geloovigen. 1 Cor. XV:51: Wij zullen wel niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden. 1 Thess. IV:17: Daarna wij, die levend overgebleven zijn, zullen tezamen met hen opgenomen worden in de wolken, den Heere tegemoet in de lucht. 2 Cor. V:4: Opdat het sterfelijke van het leven verslonden worde. Dit wordt dan ook verondersteld in de wegneming van Henoch (Gen. V: 24) en de hemelvaart van Elia (2 Kon. II: 11).

II. Waartoe God den mensch naar zijn evenbeeld geschapen heeft.

Oogmerk en doel, waartoe God den mensch naar zijn beeld geschapen heeft, is insgelijks goed. Het is om God te loven en te prijzen, in zijne geheele verschijning, als het heerlijkste schepsel, het meesterstuk Gods (als men dat zeggen mag), in woorden en werken. De eer en de verheerlijking Gods is het doel, waartoe de geheele wereld en in het bijzonder de mensch geschapen is. Spr. XVI:4: De Heere heeft alles gewrocht om

zijns zelfs wil; ja ook den goddelooze tot den dag des kwaads. Rom. XI:36: Uit Hem, door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

In het loven en prijzen van God zullen de menschen den Engelen gelijk zijn, want dit is hun heerlijk werk. Jes. VI:3: Heilig, heilig, heilig is de HEÉRE der heirscharen, de gansche aarde is van zijne heerlijkheid vol. Ps. CXLVIII:2: Looft Hem, al zijne engelen! Looft Hem, al zijne heirscharen! Luk. II:13: Eene menigte des hemelschen heirlegers lovende God en zeggende: Eere *zij* God in de hoogste *hemelen*, en vrede op aarde, in de menschen een welbehagen!

---

7. Vraag. *Vanwaar komt dan zulke verdorvenheid des menschen?*

Antw. Uit den val en ongehoorzaamheid onzer eerste voorouders, Adam en Eva, in 't paradijs, waar onze natuur alzoo is verdorven geworden, dat wij allen in zonde ontvangen en geboren worden.

(Verdorvenheid = verdorven aard, die zijne goede gesteldheid verloren heeft en slecht is geworden. Val = de inwilliging tot de zonde, waardoor Adam en Eva van God af- en der zonde toevielen. Paradijs (Eden) = lustgaarde of land der vreugde, het liefelijk oord, dat God aan de eerste menschen tot woonplaats had aangewezen.

a) Vanwaar komt die verdorvenheid der menschen? Die verdorvenheid des menschen, waardoor zijne natuur geneigd is God en den naaste te haten, komt voort uit den zondeval onzer eerste voorouders in het paradijs.

b) Wat gaat ons die val aan? Daardoor is onze natuur — geboren worden.

I WAARUIT DE ELLENDE DES MENSCHEN VOORTKOMT.

1. De 6e vraag heeft het resultaat gegeven, dat de booze en verkeerde neiging in de natuur des menschen, d. i. zijne verdorvenheid, zijne ellende, niet van God, zijn Schepper komt. De 7e vraag wijst nu aan, vanwaar die ellende wel komt en wie daaraan schuld heeft.

2. De mensch, goed geschapen, in den staat der onschuld levende, bekwaam om ontwikkeld te worden, was begaafd met het vermogen om vrij te kiezen en te beslissen tusschen het goede en het kwade; zijne ontwikkeling naar de eene of andere zijde moest daarop volgen. Omdat hij goed geschapen was, had hij van nature de neiging ten goede, waardoor hij bij de verzoeking, waarin hij beslissen moest, van te voren een overwicht tegen het kwade had. De opvolging van het gebod en de daarop volgende verzoeking gingen dus, zoolang hij bleef in de gemeenschap met God, niet boven zijn vermogen. Naar den hem bij de schepping gegeven staat der gerechtigheid en heiligheid kan men zeggen: hij kon niet-zondigen; en als hij in dezen staat door overwinning der verzoeking had volhard, dan zou, in dien stand der volharding, van hem gezegd kunnen worden: hij kan niet zondigen.

3.) De beslissing werd door de verzoeking te voorschijn geroepen. Deze was noodig, opdat de mensch zich door een daad van zijn vrijen wil óf voor het goede (voor God) óf voor het kwade (tegen God) zou verklaren. In de verzoeking onderscheiden wij de gelegenheid tot verzoeking en den verzoeker.

a) De gelegenheid tot verzoeking was de boom der kennis des goeds en des kwaads. Velen meenen, dat niet de boom of zijne vrucht de bijzondere eigenschap zou gehad hebben den mensch verstandig te maken, maar dat God zijn gebod aan dien boom verbonden had. Het is dan alleen een proefgebod. God kon niet dat gebod op abstracte wijze nemen uit de verhouding van den mensch tot God en b.v. zeggen: „gij moogt mij niet haten", want daarbij konden zich de eerste menschen in het geheel niets denken; of: „gij moogt mij niet ongehoorzaam zijn," want zij wisten niet wat ongehoorzaamheid was en konden het niet weten. God kon het gebod slechts ontleenen aan de meest voor

de hand liggende hoogst eenvoudige verhouding van den mensch tot de natuur, die hem uitwendig waarneembaar omringde en hem tot lichamelijk onderhoud diende. Het genot van de vrucht van een boom was hun verboden en deze droeg, om hem van anderen te onderscheiden, den naam van „den boom der kennis des goeds en des kwaads." De bestemming van dezen boom was dus een boom der kennis te zijn, in zoo verre hij tot werktuig der beproeving diende, waardoor de mensch, als hij die beproeving doorstond, gebracht moest worden tot het bewuste goede, en zoo tot bewustzijn en tot kennnis van het goede, zich reeds bij aanvang zalig voelende in het doen daarvan. Daarbij kwam hij dan tegelijk te staan in eene duidelijke tegenstelling tegen het kwade, dat hem als het tegenovergestelde zou brengen in ongeluk en ellende. De mensch behoefde dus niet eerst te vallen, om te komen tot kennis van het goede en het kwade.

Eene andere opvatting is, dat God den mensch verbiedt de kennis, het beoordeelen en onderscheiden van de buiten den mensch staande dingen. Deze kennis is u verboden, gij moet ze niet willen, ik, uw God maak uw weg, zegt God. De mensch wordt dan hier gesteld voor de keus te wandelen bij zijn licht of bij het licht Gods, bij zijne kennis of alleen bij de kennis Gods. „Des goeds, — des kwaads," wordt dan in overeenstemming met het Hebreeuwsche taaleigen opgevat als niet uitsluitend het zedelijk goed en kwaad bedoelende [1]). De boom der kennis wordt hier dus voorgesteld als (gelijk de boom des levens het leven mededeelt) hebbende het vermogen de kennis mede te deelen van wat goed en kwaad is voor den mensch. Dan heeft hij niet meer noodig te loopen aan den leiband Gods, hij beslist voor zich zelf, hij kan zijn leven in eigen hand nemen, hij zal als God zijn en als God de dingen kunnen beoordeelen. Dit gewild te hebben werd zijn val. God zal zijn weg maken, niet hij zelf. Heilige onkunde is beter dan de begeerte om het alles zelf te willen weten. Hierbij past het woord van Christus: „Ik dank u, Vader, Heere des hemels en der aarde, dat gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt, en hebt dezelve den kinderkens geopenbaard. Ja, Vader, want alzoo is geweest het welbehagen voor u" (Mt. XI : 25, 26).

1) Verg. J. J. P. Valeton, *De boom der kennis van het goed en het kwaad*, Oud-testamentische voordrachten, 1909.

b) De *verzoeker* was de duivel (d.i. de lasteraar) of Satan (d.i. de tegenstander), die zich van de *slang* als werktuig bediende. Hij is een door God oorspronkelijk goed geschapen engel, dus een geest, maar van God afgevallen, en met hem vele engelen, die nu als hij booze geesten werden en onder hem staan. Mt. IV : 1, 3 : Toen werd Jezus van den Geest weggeleid in de woestijn, om *verzocht te worden van den duivel.* En de *verzoeker* tot hem gekomen zijnde. (De eerste Adam is in den lusthof, de tweede Adam in de woestijn verzocht; beiden door den duivel; de eerste bezweek, de andere hield stand, opdat hij den duivel voor ons overwon). Lk. XXII : 31 : De *Satan* heeft ulieden zeer begeerd, om de ziften als de tarwe. Efez. VI : 11 : De *listige* omleidingen des *duivels.* 1 Petr. V : 8 : Zoekende, wien hij zou mogen verslinden. Openb. XII : 9 en XX : 2; de *oude slang*, welke genaamd wordt duivel en Satanas. Joh. VIII : 44 : Gij zijt uit den vader den duivel, en wilt de begeerten uws vaders doen; die was een menschenmoorder van den beginne, en is in de waarheid niet staande gebleven (bet. vert.: en staat niet, of is niet in de waarheid), want geene waarheid is in hem. Wanneer hij de leugen spreekt, zoo spreekt hij uit zijn eigen: want hij is een leugenaar, en de vader derzelve leugen. 2 Petri II : 4 : De *engelen*, die *gezondigd* hebben. Efez. VI : 12 : De geestelijke boosheden in de lucht (Luth. vert.: de booze geesten onder den hemel, vlg. and.: de boosheden, die ons omringen als de dampkring).

4 3. Laat ons den zondeval van naderbij beschouwen in zijn historisch verloop, zooals Gen. III ons dat beschrijft. Welke diepe inzichten verraadt dit verhaal! Het verklaart ons niet het ontstaan der zonde in het algemeen, noch hoe het reine menschenhart haar toegang gegeven heeft. De vraag: van waar het kwade? — wordt door de Schrift niet beantwoord. Maar Gen. III beschrijft ons de toedracht van den val, opdat wij het wezen, de kracht, de noodzakelijke gevolgen der zonde daaruit leeren kennen en dan openbaart zich hier eene geestelijke kennis, die alleen uit de leiding des H. Geestes verklaarbaar is. Daarom heeft ieder onderdeel van dat verhaal voor ons beteekenis.

A. De zonde.

a) *De verzoeking.* Gen. III : 1—5.

Vs. 1. De verzoeker, die een geestelijk wezen en den eersten

menschen onbekend is, treedt hier op in de gedaante van de slang, het dier waarvan de menschen de slimheid kenden. Hij beproeft eerst den mensch over het woord en gebod Gods in de war te brengen, twijfel en onzekerheid te wekken, terwijl hij het leugenachtig verdraait. Eerst richt hij zich tot de vrouw, niet omdat deze mogelijk iets minder goed dan de man geschapen was, maar wellicht, omdat zij niet onmiddellijk uit Gods mond (Gen. II:16, 17) het gebod had vernomen en daarom meer toegankelijk zou zijn voor de verzoeking naar het voorgenomen plan.

Vs. 2, 3. God had gewaarschuwd niet alleen voor de daad der zonde („gij zult daarvan niet eten") maar ook voor de lust („noch die aanroeren"). Eva spreekt in haar antwoord uit, dat zij Gods woord en gebod wel kent en weet welke gevolgen de overtreding na zich sleept („opdat gij niet sterft"). Eerst weêrstaat zij daardoor, zich aan het woord Gods versterkende, de verzoeking.

Vs. 4, 5. Eva had dadelijk zich van den verzoeker moeten afwenden. Omdat zij blijft komt zij tot hem in eene zekere betrekking en hij komt nu haar tegen mèt de rechtstreeksche onbeschaamde leugen: „gij zult niet sterven"; geheel tegen het duidelijke woord Gods in: „Gij zult den dood sterven". Hij, de leugenaar, zocht daarbij God als leugenaar voor te stellen en tegelijk het wantrouwen te wekken, alsof God afgunstig was van den mensch (een gedachte, die in de Grieksche godenleer ook gevonden wordt), en hem het beste onthield. De menschen waren Gode gelijk, d. i. Gode gelijkend (woordelijk I:26: „met ons beeld en naar onze gelijkenis") geschapen, en daarmede konden zij tevreden zijn. De verzoeker evenwel verblindt met zijne schitterende leugen de oogen van Eva en verzekert haar bovendien nog, als met haar spottende, dat hare oogen zullen geopend worden. Hij vermengt zijne leugen met een korreltje waarheid, die evenwel God hun reeds gezegd heeft, namelijk dat deze boom was tot verkrijging der kennis, van wat voor hen goed is en kwaad. Zij zouden in gehoorzaamheid aan en afhankelijkheid van Gods gebod levende deze kennis, die zij nu tot hun schade verkrijgen, niet noodig gehad hebben.

b) De val. Vs. 6—8.

Vs. 6. Zoodra Eva het woord Gods uit het oog verliest en luistert naar het woord van den verzoeker, is zij verloren; zij heeft geen hoû-vast meer en is de prooi van den verzoeker. Zij

valt van God af en den verzoeker toe, den duivel, dien zij meer gelooft dan God. De geheele ontwikkeling der zonde laat zich dadelijk zien: 1. de booze lust, die door de aandacht op het verbodene te vestigen in haar wordt opgewekt; 2. de zondige daad van het nemen en eten, die daarop volgt; 3. de verleiding tot zonde, waardoor zij ook Adam mede in het verderf trekt.

Vs. 7. Dat de menschen naakt waren, dat was noch schade, noch schande, noch zonde; want God had ze alzoo geschapen. Eene innerlijke waarneming en aandoening, deze namelijk, dat zij hunne heiligheid en gerechtigheid door de zonde verloren hebben, brengen zij nu over op het uitwendige. De schaamte is de eerste getuige van de werking van het geweten tegen de zonde. Zij zoeken uitwendig met bladeren hunne naaktheid (hunne schaamte) te bedekken, daar zij de innerlijke naaktheid, die ontstaan is, niet kunnen bedekken; zoo openbaart zich na de eerste zonde de kennis der zonde en de behoefte aan verlossing. De oogen waren hun opengegaan en nu komt de smart.

Vs. 8. Toen Adam en Eva aan den avond van dien dag de stem Gods in den hof hoorden, verborgen zij zich voor het aangezicht des Heeren onder de boomen. Dat is geheel in overeenstemming met hun kinderlijken toestand. De stem, die hun anders zoo vaderlijk en liefelijk tegenklonk, maakt hen nu bang. Dat lag niet in Gods stem, maar in de ooren des menschen. Het geweten klaagt hen van zonde aan, daarom schamen zij zich en vreezen voor de verschijning van den naderenden God en Heer. Ook hier is, evenals het vooraf bedekken met bladeren, het verbergen onder de boomen een gevolg en uitdrukking van hetgeen inwendig bij hen had plaats gehad. In de plaats van de vreeze Gods d. i.: de kinderlijke gehoorzaamheid, waarin zij zalig waren, komt nu de vrees voor God; in plaats van het naderen tot God de vlucht voor God. De zonde wordt door hen gevoeld als ellende

B. De rechtspraak.

a) Het onderzoek. Vs. 9—13.

Vs. 9, 10. De zonde is begonnen met de verzoeking, het gericht vangt aan met de onderzoeking, niet alsof God, als de menschelijke rechter dat noodig had, maar om der wille zijner gerechtigheid, opdat Hij den mensch niet onverhoord en zonder

dat Hij hem gelegenheid tot verantwoording gelaten had, zou veroordeelen, en om der wille des menschen, opdat Hij hem door het verhoor uitdrukkelijk van zijne zonde zou overtuigen. God roept allereerst Adam (niet Eva) voor het gericht, omdat Hij hem allereerst het gebod gegeven heeft en Adam het hoofd der vrouw is (in anderen zin dan later vs. 16, waar hij de heerschappij over haar verkrijgt). Adam kent zijne inwendige en uitwendige naaktheid, wijst evenwel alleen op de laatste als de oorzaak en verontschuldiging voor zijn zich verbergen, omdat deze naaktheid, waarin hij door God geschapen was, naar zijne meening niet strafbaar kon zijn. In werkelijkheid zat hem de schrik der wet in hart en leden: „Gij zult den dood sterven".

Vs. 11. De alwetende God vernietigt dadelijk de uitvlucht van den zondaar: Gij hebt gegeten van den boom en daarmede mijn gebod overtreden. De Heer kleedt dit evenwel in vragenden vorm in, opdat Adam zelf in zijn antwoord de bekentenis en toestemming zijner zonde zou uitspreken.

Vs. 12. Voordat Adam bekent: „ik heb gegeten", zoekt hij zich te verontschuldigen en de schuld op de vrouw, die hem verleid had, te werpen. Ten laatste wil hij zelfs God, die hem de vrouw gegeven had, daarvoor verantwoordelijk maken. Maar juist hem was het gebod bekend gemaakt, daarom is zijne verontschuldiging ongegrond.

Vs. 13. Ook de vrouw, voordat zij bekent: „ik heb gegeten", zoekt, als de man met de verleiding, zich met de verzoeking te verontschuldigen. Zij erkent slechts, dat de slang haar bedrogen heeft; zij was nu verstandigèr geworden maar tot haar schade.

b) Het oordeel. Vs. 14—19.

Vs. 14, 15. („Boven al het gedierte des velds", d. i. meer dan de andere dieren, die, Rom. VIII:20—22, ook in den val van den heerschappijvoerenden Adam betrokken werden). God begint de uitspraak van het vonnis bij den oorsprong der zonde, den verzoeker. Hij ondervraagt niet eerst de slang, het dier, het werktuig, zooals Hij Adam en Eva door zijne vragen tot kennis en belijdenis der zonde gebracht had. Daarmede erkent God de aanklacht der vrouw tegen de slang als volkomen gegrond, hoewel niet verontschuldigend voor Eva. Hij spreekt den vloek uit allereerst tegen het dier, verder ook tegen hem, wien het ten werktuig gediend heeft. Het woord over de slang, dat zij als vervloekt

in het stof moet kruipen, wil te kennen geven, dat zij het laagste en verachtelijkste dier zal wezen; niet alleen de mensch, maar ook de dieren hebben een natuurlijken afkeer van dit roofdier.

De vijandschap heeft allereerst betrekking op de slang en de vrouw en op hun beider nakomelingen. De slang kan slechts door het vermorzelen van den kop gedood worden, en steekt hem, die haar aldus vertreedt, in de verzenen. Maar deze vloek over de slang heeft, meer dan voor het dier, voor den mensch beteekenis, die door de kruipende slang aan zijn val zal herinnerd worden. Hem betreft ook meer het tweede deel van het oordeel. Dat moet eene vertroostende hoop op verlossing bij hem opwekken. (Prot.-evangelium d. i. eerste verkondiging van de toekomstige verlossing, de moederbelofte). Het is niet noodig hier al de voorspelling te vinden van een bepaalden persoon. Het schijnt toch meer betrekking te hebben op de menschheid in haar geheel. Ook Calvijn las er dat in. Deze profetie bevat dus de aanduiding van den strijd, dien de mensch, nu hij eenmaal de verstandige had willen wezen en niet de God-volgende, met de zonde zal hebben te strijden, waarbij zich het geweten zal laten gelden en het gevoel der ellende. De overwinning in dien strijd zal zijn aan de zijde des menschen. De uitbreiding en uitwerking dezer belofte wordt aan later tijden overgelaten en hare vervulling vindt zij in het zaad der vrouw, in Christus.

Vs. 16. Van den verzoeker keert God zich tot de verleidster, de vrouw. Eva ontvangt lichamelijke en geestelijke straf. *a*) Smarten des lichaams (en wel in de hoogste roeping der vrouw; in Christus is de vloek in een zegen veranderd, 1 Tim. II : 14, 15) en *b*) volkomen afhankelijkheid van den man (verlangen naar hem en onderwerping onder zijn wil; in Christus is deze verhouding geheiligd, Ef. IV : 28).

Vs. 17—19. Nu richt God zich tot hem, die verleid is, die evenwel de grootste verantwoording draagt, waaraan God hem herinnert, door hem het gebod voor te houden, dat juist aan hem werd gegeven. In plaats van den heiligen wil van God heeft Adam den zondig geworden wil der vrouw gehoorzaamd. Met deze herinnering aan het gebod, de openbaring van den goddelijken wil, antwoordt de Heer tegelijk op de ten laatste tegen Hem zelf gerichte verontschuldiging van Adam (vs. 12). De straf is ook voor Adam een lichamelijke (in zijn beroep, n.l. het moeilijk

bebouwen van den om zijnentwil vervloekten akker, waarvan hij nu eten moet in plaats van de paradijsvruchten te genieten) en een geestelijke (bekommernis en moeite der ziel, allerlei nooden des levens). Tegenover hem, die de bedreiging van het gebod voor zich en de vrouw ontvangen had, wordt nu ook de zwaarste straf na het vonnis over hem en de vrouw uitgesproken: de dood. De zondig geworden mensch wordt nu sterfelijk. De dood is nu in kiem in het lichaam des menschen gelegd en gaat van hem op al zijne nakomelingen over; de vrucht daarvan is ten laatste het vervallen van het lichaam, wat wij den dood noemen in den engeren zin. Het woord Gods: „ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven" vervult zich, niet in dezen zin: „op dien dag zult gij tot stof worden," maar: „van dien dag af zult gij aan den dood onderworpen zijn." Dat neemt van de scherpte, waarin de dreiging is uitgesproken, niets weg, omdat de mensch niet wist, maar slechts vermoeden kon, wat sterven is. Hoe God 't van den beginne af bedoeld heeft, hooren wij uit zijne eigen uitlegging in de rechtspraak gegeven, (smart, moeite, ellende, „totdat" hij tot stof wordt). Het geheele leven van den door de zonde verdorven mensch met al zijne ellende is sterven te noemen; van den dag onzer geboorte af en met iederen nieuwen dag, waarop wij steeds verder in het leven ingroeien, rijpen wij den dood tegen. Ten laatste is het einde: „tot de aarde wederkeere". Dit is het tegenovergestelde van hetgeen Paulus verlangt, niet ontkleed maar overkleed te worden, opdat het sterfelijke van het leven niet rijpe, maar verslonden worde tot overwinning (2 Cor. V : 4). Rom. V : 12: Door éénen mensch is de zonde in de wereld gekomen en door de zonde de dood. Rom. VI : 23: De bezoldiging (het loon in den zin van straf) der zonde is de dood.

5. Door de zonde verkreeg de duivel macht over den zondaar; deze is onder zijne heerschappij gekomen, waarop reeds vraag 1 ons wees. In hoogmoed wilden de menschen Gode gelijk worden; in werkelijkheid zijn zij het eigendom des duivels geworden, daar zij zich aan zijn wil onderworpen hebben. Joh. VIII : 44: Gij zijt uit uwen vader den duivel en wilt de begeerten uws vaders doen. Hebr. II : 14, 15: Omdat hij door den dood te niet doen zou dengenen, die het geweld des doods had, dat is, den duivel: en verlossen zou al degenen, die met vreeze des doods, door al hun leven, der dienstbaarheid onderworpen waren.

6. Voor Adam en Eva had de val (afvallen van God en vallen in de macht der zonde en des duivels) en de ongehoorzaamheid (opstand tegen het goddelijk gezag, waaruit de val voortkwam en waarin hij feitelijk voltrokken werd) zijne gevolgen:

a) Verlies van het evenbeeld Gods in zooverre als met den val de in de schepping ontvangen heiligheid en gerechtigheid (die goddelijke genadegaven) wegvielen en het met de volstrekte heerschappij over de aardsche schepping gedaan was (Vijandschap van de slang en de andere dieren, waartegen hij zich nu moet beveiligen, doornen en distelen op de aarde). Het wezen van het beeld Gods, d. i. de onsterfelijke persoonlijke geest, behield de mensch, maar het werd door de zonde verduisterd. Zoo behield hij dus het verstand, het vermogen om kennis te hebben van God, het hart, het vermogen om God en den naaste lief te hebben, den wil, het vermogen om te beslissen. Maar deze vermogens zijn nu door zijne zondige natuur in de verkeerde richting werkzaam. Dit maakt zijn toestand des te gevaarlijker. Zijn verstand, zonder in zich zelf kennis der geestelijke dingen te hebben, vergadert zich kennis buiten God, en gebruikt die tegen God, maar stoot dan telkens het hoofd tegen de mysteriën van het leven, die het met zijne kennis niet verklaren kan en dan toch verklaren wil. Dan toont het verduisterd te zijn. Zijn hart laat zijne liefde door zijn zelfzucht beheerschen en komt dan onophoudelijk in tegenspraak met het geweten, de stem, die hem herinnert, dat de zonde niet behoort tot zijne natuur, en die hem daarom niet op de vervulling der natuurlijke behoeften (b.v. eten, drinken, slapen) maar wel op het zedelijk kwaad bestraft. Zijn wil is nog altijd de beweegreden zijner handelingen. Geen wil meer te hebben is een schuldige ziekte-toestand. De mensch doet het kwade, dat hij wil, laat het goede na, dat hij niet wil (Lombroso's leer van den geboren misdadiger; het verontschuldigen van iederen aangeklaagde voor den rechtbank wegens uiet-toerekenbaarheid; het atavisme d. i. de leer van de erfelijkheid der eigenaardigheden van de voorouders, als verontschuldiging voor de zonden gebruikt; dit alles maakt de zonde uitsluitend tot een ziekte, verlangt dat de gevangenis een hospitaal zal worden, vernietigt de schuld der zonde en het verantwoordelijkheidsbesef en wordt hoogst gevaarlijk in zijne gevolgen. Daartegen leert de Schrift, dat ook de gevallen mensch is een beelddrager Gods). De mensch

werd niet tot een „stok en een blok", noch tot een dier, noch tot een duivel (bij wien het kwaad, de zonde, zijn substantie of wezen is), maar naar zijn wezen bleef hij mensch, hoewel geheel doortrokken van de zonde. In de wedergeboorte wordt nu het beeld Gods weer in hem hersteld en — hoewel daarom niet terstond zonder zonde — ontvangen zijne vermogens weer de goede richting. Zijn verstand wordt verlicht, zijn hart vernieuwd en zijn wil ten goede geneigd.

Calvijn. „Niet in de substantie van het lichaam of van de ziel heeft de besmetting der erfzonde haar oorzaak, maar omdat God het zoo heeft verordend, dat de eerste mensch de gaven, die hem medegedeeld waren, zoowel voor zich als voor zijne nakomelingen zou hebben en ook voor hen zou verliezen". Maar deze verordening Gods zal zeker niet willekeurig zijn en het traducianisme, dat hoewel niet historisch toch logisch gepaard moet gaan met de erkenning der erfzonde, geeft ons van hare noodwendigheid eene betere verklaring.

b) Zondigheid. De zonde stond nu niet meer op zich zelve maar hechtte zich vast aan den mensch. In zijn hart, was haar prikkel, in al zijne werken vertoonden zich hare sporen, zoodat hij, tevoren tot het goede, nu ten kwade geneigd is.

c) Sterfelijkheid. Slechts „met God" (vr. 6) kon de mensch „in eeuwige zaligheid" leven. Nu hij van God gescheiden is door de zonde, wordt hij uit het paradijs gedreven, opdat hij niet „neme ook van den boom des levens, en ete, en leve in eeuwigheid". De sterfelijkheid heeft allereerst betrekking op den lichamelijken, tijdelijken dood; daarmede staat evenwel de geestelijke en eeuwige dood in de nauwste betrekking. De straf van den lichamelijken dood was tegelijk eene weldaad Gods voor eene zondige wereld, die zonder den dood zich zelve in nog dieper ellende storten zou.

7. Over hetgeen van het evenbeeld Gods in den mensch door den val verloren ging en hetgeen gebleven is, spreekt Ursinus zich aldus uit: Na den val heeft de mensch door de zonde het heerlijk evenbeeld Gods verloren; maar er bleven eenige overblijfsels en sporen over na den val, die ook in den onwederge-

boren mensch nog aanwezig zijn: 1. het geestelijk, redelijk onsterfelijk wezen der ziel met hare krachten en daaronder de vrijheid van den wil, zoodat de mensch, in alles wat hij wil, toerekenbaar is; 2. menigerlei kennis van God, van de natuur, van het onderscheid tusschen recht en onrecht; 3. zekere overblijfselen en kiemen van zedelijke deugden en uitwendige tucht; 4. het gebruik van vele tijdelijke goederen; 5. eene zekere heerschappij over de natuur. Deze overblijfselen van het evenbeeld Gods in den mensch zijn, hoewel zeer verduisterd en verzwakt, eenigermate bewaard gebleven en wel: 1. opdat zij eene getuigenis der barmhartigheid Gods ook jegens de onwaardigen zouden zijn; 2. opdat God daaraan een aanknoopingspunt zou hebben bij de vernieuwing van zijn evenbeeld in ons; 3. opdat aan de goddeloozen alle verontschuldiging zou ontnomen worden. — Maar veel meer trekken, en van grooter waarde, van het evenbeeld Gods zijn verloren gegaan: 1. de ware, volkomen en heilzame kennis van God en van zijn wil; 2. de volledige kennis van de werken Gods en het heldere licht des geestes, waarvoor onwetendheid, blindheid en verduistering in de plaats getreden is; 3. de volkomen gelijkvormigheid van al onze neigingen, bedoelingen en handelingen met de wet Gods, waarvoor in de plaats eene verschrikkelijke ongeregeldheid en verkeerdheid onzer neigingen en begeerten in het hart regeert; 4. de volkomen heerschappij over de schepping, want terwijl de wilde dieren den mensch tevoren vreesden, bestrijden zij hem en richten schade aan en de akker brengt doornen en distelen voort; 5. het onbeperkte recht de schepselen te gebruiken, dat God niet aan zijne vijanden, maar aan zijne kinderen opdraagt; 6. eindelijk de gelukzaligheid in dit en in het toekomende leven, waarvoor in de plaats getreden is de eeuwige en de tijdelijke dood op allerlei wijze.

II. Hoe de ellende der zonde op ons is overgegaan.

1. Wat gaat de val van Adam en Eva ons aan? Zeer veel. De gevolgen daarvan strekken zich ver over Adam en Eva heen uit op al hunne nakomelingen zonder uitzondering. De zonde is

weliswaar den eersten menschen niet tot hun natuur, d. i. tot hun eigenlijk wezen geworden; maar hunne natuur is daardoor ten diepste verdorven geworden. De menschelijke natuur is vergiftigd, zooals het vergif, als het in 't lichaam des menschen komt, overgaat in het bloed en dit bederft, — zonder dat het zelf bloed wordt of het bloed ophoudt bloed te zijn, — en dan den dood ten gevolge heeft; zoo heeft de eerste zonde op het wezen, de natuur van den eersten mensch ingewerkt. En omdat de geboorte (verwekking) van een mensch niet eene nieuwe scheppingsdaad van Gods zijde is maar eene voortplanting en eene mededeeling van de natuur des menschen, maar deze natuur zondig is, zoo „worden wij allen (van deze eerste ouders afstammende) in zonde ontvangen en geboren," en dus is onze aard zondig van het eerste oogenblik van ons ontstaan af. Gen. V : 3: Adam leefde honderd en dertig jaar en gewon *eenen zoon* naar zijne gelijkenis, naar zijn evenbeeld, en noemde zijnen naam Seth. Dezelfde uitdrukkingen, die bij de schepping des menschen van God gebruikt zijn, worden hier bij de verwekking van een menschenkind overgebracht op den eersten vader, Adam. Bestond het evenbeeld Gods in de bij de schepping gegeven heiligheid en gerechtigheid, zoo bestond het evenbeeld van Adam in de door de verwekking en geboorte overgebrachte zondigheid [1]).

Calvijn (op Rom. V : 12): Onder dit zondigen („allen gezondigd hebben") is de volkomen verdorven toestand des menschen te verstaan. Want die natuurlijke verdorvenheid, die wij van moeders schoot af medebrengen, hoewel zij niet zoo spoedig hare vruchten openbaart, is toch zonde voor God en roept zijne straffende gerechtigheid te voorschijn. Dat is het, wat men erfzonde noemt. Want zooals Adam in het begin bij zijne schepping goddelijke genadegaven voor zich en zijne nakomelingen ontvangen

---

1) Misschien moet Gen. V : 3 anders worden opgevat dan boven geschiedt. Men kan er ook het bewijs in zien, dat naar den schrijver van de beide mededeelingen aangaande de schepping van Adam en de geboorte van Seth, het beeld Gods, waarnaar Adam geschapen is ook op den zoon overgaat en dus, hoewel verduisterd door de zonde, naar zijne meening niet vernietigd is. Veeleer schijnt deze auteur van gevoelen, dat ook de zondige mensch blijft een beelddrager Gods.

had, zoo heeft hij ook, toen hij van God afviel, in zich zelven onze natuur verdorven, geschandvlekt en omgekeerd. Want toen hij het evenbeeld Gods (de goddelijke genadegaven) verloren had, kon hij slechts nakomelingen naar zijn evenbeeld verwekken. Wij hebben dus allen gezondigd, omdat wij allen van het natuurlijk bederf vervuld en dus geheel en al verkeerd zijn.

2. De eerste zonde is de moeder van alle zonden der geheele wereld en de wijze van haar ontstaan is een voorbeeld ten opzichte van alle zonden. Jac. I : 13—15. God kan niet verzocht worden met het kwade, en Hij zelf verzoekt niemand. Maar een iegelijk wordt verzocht, als hij van zijne eigene begeerlijkheid afgetrokken en verlokt wordt. Daarna de begeerlijkheid ontvangen hebbende baart zonde; en de zonde voleindigd zijnde baart den dood.

De eerste zonde omvat reeds de drie hoofdzonden (1 Joh. II : 16): de begeerlijkheid der oogen — de boom, „een lust voor de oogen"; de begeerlijkheid des vleesches — „goed tot spijze"; de grootschheid des levens — „als God zijn" (Gen. III : 5, 6). In eene daaraan beantwoordende drievoudige verzoeking heeft de tweede Adam, Christus, overwonnen: de lust des vleesches — „brood"; lust der oogen – voor aller oog van „de tinne des tempels" zich afwerpen; grootschheid des levens — „alle koningrijken der wereld" (Mt. IV).

3. Men onderscheidt erfzonde of aangeboren zonde en werkelijke of begane zonden.

A. Erfzonde is de allen menschen aangeboren natuurlijke neiging tot het kwade. Joh. III : 6: Wat uit het vleesch (de verdorven zondige natuur des menschen) geboren is, dat is vleesch (een zondige natuur). Rom. V : 19: Gelijk door de ongehoorzaamheid van dien éénen mensch velen *tot* zondaars gesteld zijn geworden. Ps. LI : 7: Zie ik ben in ongerechtigheid (woordelijk in misdaad) geboren en in zonde heeft mij mijne moeder ontvangen.

B. Werkelijke zonden zijn de zondige handelingen, die uit de erfzonde (de aangeboren zondigheid) voortkomen. „Werkelijk" staat hier niet in tegenstelling van „schijnbaar", maar beteekent; wat gewerkt, in het werk gezet, uitgeoefend wordt. Jac. I : 15: De begeerlijkheid ontvangen hebbende (als de begeerlijkheid ontvangt, de wil van den mensch op de prikkeling tot

het kwade ingaat), baart de zonde (zoo komt de werkelijke of dadelijke zonde tot stand). Zij zijn:

a) Bewuste en onbewuste zonden. De eersten zijn de zonden, die men als zoodanig kent; de anderen, die men als zonden niet erkent of waarop men niet let. Ps. XXXII : 5: Mijne zonde maakte ik U bekend (bekende ik u). Ps. XL : 13: Mijne ongerechtigheden zijn menigvuldiger dan de haren mijns hoofds. Ps. XIX : 13: Wie zou de afdwalingen verstaan? reinig mij van de verborgene *afdwalingen* (de niet erkende en onbekende zonden). 1 Cor. IV : 4: Ik ben mij zelven van geen ding bewust, doch ik ben daardoor niet gerechtvaardigd.

b) Zonden door gedachten, woorden en daden zijn zulke zonden, die in gedachten, door woorden of met handelingen begaan worden. Mt. XV : 19, 20: Uit het hart des menschen komen voort booze bedenkingen. Mt. XII : 36: Maar ik zeg u, dat van elk ijdel woord, hetwelk de menschen zullen gesproken hebben, zij van hetzelve zullen rekenschap geven in den dag des oordeels („ijdel" niet in den zin van vergeeflijk of overbodig, maar, dat nergens toe deugt). Efez. IV : 29: Geen vuile rede ga uit uwen mond. Efez. V : 4: Noch oneerbaarheid (onkiesche, vuile woorden), noch zot geklap (onzinnig dom gepraat) of gekkernij (eene scherts of aardigheid, maar die lichtvaardig, dubbelzinnig, of ook leugenachtig is), welke niet betamen. Gal. V : 19—21. De werken des vleesches nu zijn openbaar: welke zijn overspel, hoererij, onreinigheid, ontuchtigheid. Afgoderij, venijngeving, vijandschappen, twisten, afgunstigheden, toorn, gekijf, tweedracht, ketterijen. Nijd, moord, dronkenschappen, brasserijen, en dergelijke: van dewelke ik u te voren zeg, gelijk ik ook te voren gezegd heb, dat die zulke dingen doen, het koninkrijk Gods niet zullen beërven.

c) Zonden door doen en nalaten. De eersten ontstaan door minachting van een verbod, de anderen door minachting van een gebod. Hos. VI : 7: Zij hebben het verbond overtreden als Adam (aan wien de wet gegeven was in den vorm van een verbod). Jac. IV : 17: Wie weet goed te doen en het niet doet, dien is het zonde. Voorbeelden zijn de priester en de leviet in de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan, Luk. X.

d) Opzettelijke en zwakheids-zonden. De eersten zijn, die te voren als zoodanig erkend en met overleg begaan zijn (Num. XV : 30 noemt ze zonden „met opgeheven hand gedaan");

de laatste zijn zonden, die onbedachtzaam, uit overijling of uit verslapping in den strijd tegen de verzoeking, begaan zijn. Voor de eersten dient, dat men daarbij een goed doel in het oog heeft gehad (Rom. III: 8), of dat men zich in nood bevond („noodleugen") evenmin tot verontschuldiging, als voor de anderen, dat men de noodige kracht tot tegenstand niet in zich heeft gehad. (Daartegen getuigt Ps. CXLI: 1; XXXIV: 7; Jes. XL: 29—31; LXV: 24; Lk. XVIII: 7, 8).

Een voorbeeld van de zoogenoemde „noodleugen" treffen wij aan in het leven van Abraham, als hij zijne vrouw Sara in Egypte en in Gerar voor zijne zuster uitgeeft, maar door God gered en door den heidenschen vorst beschaamd wordt (Gen. XII en XX). Opzettelijke zonden begingen de broeders van Jozef, toen zij hem verkochten en hun vader belogen (Gen. XXXVII, en Judas, toen hij den Heer verried (Mt. XXVI: 15). Zwakheids-zonden zien wij bij Noach, toen hij uit onbekendheid met de kracht van den wijn teveel dronk (Gen. IX: 21), en bij Petrus, toen hij den Heer verloochende (Mk. XIV: 66—72).

e) Eigen en anderer zonden; gene zijn de zonden, die een mensch zelf begaat; deze zijn de zonden van anderen, waaraan men zich medeschuldig maakt, omdat men een welgevallen daaraan heeft, of aan hare uitvoering medehielp, of deze uitdrukkelijk of stilzwijgend billijkte. Hebr. VII: 27: Gelijk de hoogepriesters, eerst voor zijne eigene zonden slachtofferen op te offeren, daarna *voor de zonden* des volks. Lev. V: 1: Als nu een mensch zal gezondigd hebben, dat hij gehoord heeft eene stem des vloeks, waarvan hij getuige is, hetzij hij het gezien of geweten heeft; indien hij het niet te kennen geeft, zoo zal hij zijne ongerechtigheid dragen. 1 Tim. V: 22: Heb geene gemeenschap aan anderer zonden.

f) De zonde tegen den Heiligen Geest, of de lastering des H. Geestes, die alleen van alle zonden noch in deze noch in de toekomende wereld vergeven wordt, of de zonde tot den dood, waarop onverbiddelijk de eeuwige verdoemenis staat, is de bewuste en moedwillige loslating, zoowel als de boosaardige bestrijding en lastering van de erkende en ervaren goddelijke waarheid. Hier is de vatbaarheid voor het berouw verloren geraakt. Mt. XII: 31: Alle zonde en lastering zal den menschen vergeven worden, maar de lastering tegen den Geest zal den menschen niet

vergeven worden. Mk. III: 29: Zoo wie gelasterd zal hebben tegen den Heiligen Geest, die heeft geene vergeving in der eeuwigheid, maar hij is schuldig des eeuwigen oordeels. 1 Joh. V: 16: Eene zonde tot den dood. Hebr. VI: 4—6: Want het is onmogelijk, degenen, die eens verlicht geweest zijn, en de hemelsche gave gesmaakt hebben, en des Heiligen Geestes deelachtig geworden zijn, en afvallig worden; *die, zeg ik*, wederom te vernieuwen tot bekeering, als welke zich zelven den Zoon van God wederom kruisigen en openlijk te schande maken.

Ursinus. „Van de oorzaak der eerste zonde. Den eersten oorsprong heeft de zonde des menschen niet van God, maar van de aansporing des duivels en van den vrijen wil des menschen. Want de duivel heeft den mensch aangezet tot den afval van God en de mensch heeft zich, de aansporing des duivels volgend, vrijwillig van God afgewend. Hoewel God den mensch in de verzoeking verlaten heeft, is Hij toch niet de bewerker van den val of de zonde of het verderf van den mensch, omdat God niets daarvan bij die verlating bedoelde of bewerkte, maar den mensch op de proef stelde, terwijl Hij toonen wilde, dat het schepsel niets goeds doen noch daarin volharden kan, als God het niet vasthoudt en leidt. — Als de menschelijke rede daartegen inbrengt: Wie in de verzoeking de genade onttrekt, die tot vermijding van den val onmisbaar is, is de bewerker van den val; dan zou dit slechts dan van gewicht zijn, als God de genade schuldig ware geweest en haar aan Adam tegen zijn wil had onttrokken. — God kon, als Hij gewild had, den mensch voor den val beveiligen; maar Hij liet toe, dat deze viel, d. i. Hij verleende hem niet de genadegaven om de verzoekingen des duivels te wederstaan, en wel op twee gronden; vooreerst opdat de zwakheid van het schepsel zou openbaar worden, als het niet door den Schepper bewaard bleef in de oorspronkelijke rechtheid, waarin het geschapen was; en ten andere opdat naar aanleiding daarvan God zijn goedheid, barmhartigheid en genade openbare in de redding der uitverkorenen door Christus, maar zijn gerechtigheid en macht in de bestraffing der goddeloozen en verworpenen vanwege de zonden, naar het woord: God heeft hen allen onder de zonde [1])

1) Naar de Latijnsche vertaling van Ursinus.

(ongehoorzaamheid) besloten, opdat Hij hen allen zou barmhartig zijn (Rom. XI : 32), opdat alle mond gestopt worde, en de geheele wereld voor God verdoemelijk zij (Rom. III : 19). Evenzoo: En of God, willende zijnen toorn bewijzen, en zijne macht bekend maken, met vele lankmoedigheid verdragen heeft de vaten des toorns tot het verderf toebereid. En opdat Hij zou bekend maken den rijkdom zijner heerlijkheid over de vaten der barmhartigheid, die Hij te voren bereid heeft tot heerlijkheid? (Rom. IX : 22, 23)."

Roozemeijer: „Hoe kon de rein geschapen mensch tot zonde komen? De mogelijkheid, — niet de noodzakelijkheid, — der zonde hangt samen met de voortreffelijkheid der menschelijke natuur. De plant, het dier kan niet zondigen, maar de mensch kan het, omdat God hem vrijheid van keuze, van zelfbepaling gegeven heeft. Het moest hem mogelijk zijn, het kwade te doen; zonder dat zou het doen van het goede niet de daad van die vrijwillige gehoorzaamheid kunnen zijn, die allermeest den Allerhoogste verheerlijkt." Daarin ligt de reden, waarom God niet verhinderend kon tusschen beide treden.

---

8. Vraag. *Maar zijn wij alzoo verdorven, dat wij ganschelijk onbekwaam zijn tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad?*

Antw. Ja wij; tenzij dan, dat wij door den Geest Gods wedergeboren worden.

Alzoo = zoozeer, in zoo groote mate. Tenzij dan dat wij = zoolang wij niet, totdat.

Antw. Ja, d. i. onze natuur is zoo verdorven. Hoelang zijn wij zoo verdorven? Totdat wij zijn wedergeboren.

I. Hoe diep de menschelijke natuur verdorven is.

1. De 7e vraag heeft den oorsprong der zonde en de uitbreiding der zondigheid tot het geheele menschelijke geslacht geleerd; vr. 8 wijst er ons op hoe groot en diep onze ellende is. Is er

dan nog niet eenige kracht in den mensch overgebleven, dat hij het goede doen en het kwade wederstaan kan? Daarop antwoordt de Heilige Schrift met een beslist neen. Rom. VIII:7. Want het (vleesch) onderwerpt zich der wet Gods niet, want het kan ook niet. De natuurlijke mensch is dood in de zonde, Efez. II:5; onder de zonde verkocht, Rom. VII:14; Mt. VII:16: Leest men ook druiven van doornen en vijgen van distelen? Gen. VIII: 21. Het gedichtsel (denken, trachten, begeeren) van 's menschen hart is boos van zijne jeugd aan.

a) De natuurlijke mensch kan het goede niet kennen; wat hij zelf goed noemt en goed vindt, is willekeur; hij maakt zich zijne eigen zedewet, die niet in overeenstemming is met de wet Gods. 2 Cor. III:5: Niet dat wij van ons zelven bekwaam zijn iets (goeds) te denken, als uit ons zelven, maar onze bekwaamheid is uit God.

b) Hij kan niet het goede willen, omdat de zonde in hem heerscht en hij van God is afgekeerd. Efez. II:3: Onder dewelken ook wij allen eertijds verkeerd hebben in de begeerlijkheden onzes vleesches, doende den wil des vleesches en der gedachten. Rom. VI:17: Dat gij wel dienstknechten der zonde waart.

c) Zijne leden staan in den dienst der zonde. Rom. VI:19: Gelijk gij uwe leden gesteld hebt, *om* dienstbaar *te zijn* der onreinigheid en der ongerechtigheid tot ongerechtigheid. Ps. X:7: Zijn mond is vol van vloek en bedriegerijen en list; onder zijne tong is moeite en ongerechtigheid. Jes. LIX:3, 7, 8: Want uwe handen zijn met bloed bevlekt, en uwe vingeren met ongerechtigheid: uwe lippen spreken valschheid, uwe tong dicht onrecht. Hunne voeten loopen tot het kwade, hunne gedachten zijn gedachten der ongerechtigheid, verstoring en verbreking is op hunne banen. Den weg des vredes kennen zij niet, en er is geen recht in hunne gangen; hunne paden maken zij verkeerd voor zich zelven, al wie daarop gaat, die kent den vrede niet.

2. Maar komt het evenwel niet voor, dat ook de natuurlijke mensch iets goeds doet en zich van het kwade onthoudt; b.v. den armen weldoet, zich toelegt op matigheid en nuchterheid, enz.? Immers is niet alles, wat boven is aangehaald op alle zondaren van toepassing (de rijke jongeling, Mk. X:21: Jezus, hem aanziende, beminde hem). Zulke uitwendige goede werken missen den rechten grond, de liefde tot God, en het rechte doel, de eere

Gods; er kan eene natuurlijke goedmoedigheid of gevoeligheid aan ten grondslag liggen; men kan uit eerbied, of krachtens eene zorgvuldige opvoeding, of om uitwendig voordeel, of uit vrees voor straf, schande of schade, goed doen en het kwade nalaten. Daarop is van toepassing het woord des Apostels, Rom. XIV:23: Wat uit het geloof niet is, dat is zonde. Hebr. XI:6: Zonder geloof is het onmogelijk *Gode* te behagen.

3. Ook heeft men in het oog te houden, dat het goede hier bedoeld, in dien hoogeren en alleen juisten zin moet verstaan worden, dien de Heer er aan gaf, toen hij tot den rijken jongeling zeide: Wat noemt gij mij goed? niemand is goed dan één, *namelijk* God (Luk. XVIII:19). De „neiging" tot alle kwaad kan lang en diep verborgen zijn, zoolang de aanleiding tot openbaring daartoe niet gegeven wordt en eene zorgvuldige opvoeding deze beteugelt. Voorbeelden: Saul, die zoo goed begon en toen niet vermoeden liet, dat hij als een zelfmoordenaar zou eindigen. David in zijne zonde met Bathseba.

4. Van de diepte en grootte van het menschelijk verderf geeft getuigenis de geschiedenis van het heidendom (Rom. I), het Jodendom, geheele tijdperken van het ontaarde Christendom en niet te vergeten de openbaring van de macht der zonde in den tijd, waarin wij leven, waarvan b.v. de dagbladen ons dag aan dag bericht geven.

5. Deze kennis van de grootte van ons verderf, dat wij *a*) onbekwaam (onmachtig, ongeschikt) zijn tot eenig (welk ook) goed en *b*) geneigd (geschikt, gewillig, bekwaam) tot alle kwaad, moet ons brengen: 1. tot verootmoediging en vertwijfeling aan ons zelven en 2. tot verlangen naar redding uit deze groote ellende. Rom. VII:24: Ik ellendig mensch! wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods? Want voordat de mensch de kennis erlangt van zijn volkomen verderf, komt hij niet tot het verlangen naar verlossing.

II. Hoe lang een mensch in dit verderf blijft.

1. Tot aan zijn levenseinde blijft de mensch in dit hem aangeboren volkomen verderf, als er niet gedurende zijn leven een verandering komt. Deze kan niet het gevolg zijn eener van den mensch uitgaande zoogenaamde verbetering. Want het

uiterlijk afleggen van enkele zonden en ondeugden helpt hem niet en den natuurlijken mensch ontbreekt de kracht zich zelf in den grond des harten te vernieuwen. Die vermeende verbetering is in haar laatsten grond toch slechts schijn en een voedsel voor eigengerechtigheid en zelfbehagen. Jer. XIII : 23: Zal ook een Moorman zijne huid veranderen en een luipaard (panter) zijne vlekken? *Zoo* zult gijlieden ook kunnen goed doen, die geleerd zijt kwaad te doen. Jes. LVII : 12: Ik zal uwe (vgl. and. mijne) gerechtigheid bekend maken, en uwe werken (bedoeld zijn hier de afgodsbeelden), dat zij u geen nut doen zullen. Openb. III : 17: Gij zegt: Ik ben rijk, en verrijkt geworden, en heb geens dings gebrek, en gij weet niet, dat gij zijt ellendig, en jammerlijk, en arm, en blind, en naakt.

2. Evenmin kan de opvoeding of de beschaving en „veredeling" des geestes den mensch afhelpen van de ellende der zonde. Hertog Wellington zeide met recht, dat louter verstandelijke ontwikkeling geraffineerde duivels kon maken. Mt. VII : 17: Een kwade boom kan geen goede vruchten voortbrengen. Men kan wel goede vruchten aan zijn takken aanbinden, maar dat zijn zijne vruchten niet, niet uit hem gegroeid; men kan hem wel de takken stutten en snoeien en om hem graven en mest leggen, maar de wilde appelboom draagt toch slechts wilde appelen. Het ligt aan de sappen; op den wilden boom wordt eene goede ent ingebracht, die het toegevoerde levenssap veredelt en een edelen aard in de vruchten brengt. Deze vernieuwing van het levenssap kan niet voortkomen uit een anderen evenzoo verkeerden menschelijken geest, maar slechts uit den heiligen, goddelijken geest; de mensch moet niet alleen verstandelijk („geistich") maar moet ook geestelijk („geistlich") geholpen worden. De Geest Gods is het, die levend maakt; het vleesch (ook het veredelde, beschaafde, geleerde) is niet nut. Daarom blijft de mensch ook bij alle „geestesbeschaving" zonder den Geest Gods geestelijk dood, blijft zoolang onbekwaam tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad, totdat hij door den Geest Gods is wedergeboren. Joh. III : 3: Voorwaar, voorwaar zeg ik u: tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koninkrijk Gods niet zien (noch veel minder er binnengaan).

Eene andere gelijkenis tot verduidelijking. Als een geldstuk op de straat verloren gaat en door de menschen in de modder

getrapt wordt, dan kleeft er niet alleen vuil aan, maar ook het beeld des konings, dat op de munt geslagen is, wordt er tot onkenbaar wordens toe van afgeloopen. Dit kan niet door oppoetsen („verbetering") weer hersteld worden, maar de munt moet in den smeltoven omgegoten en het beeld des konings moet er nieuw opgeslagen worden. Dat geschiedt bij den mensch, in wien het evenbeeld Gods door de zonde misvormd is, in de wedergeboorte. Mt. III:11: Hij zal u met den Heiligen Geest en met vuur doopen. Mal. III:2, 3: Hij zal zijn als het vuur van eenen goudsmid en hij zal zitten, louterende, en het zilver reinigende.

3. De wedergeboorte is een genadewerk Gods. Evenmin als een mensch zich zelf baren, ter wereld brengen kan, kan hij zich wederbaren, zich zelf in het rijk Gods brengen. De wedergeboorte is Gods werk, eene werking des Heiligen Geestes. Ezech. XI:19: Ik zal eenen nieuwen geest in het binnenste van u geven. 2 Cor. V:17: Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel. De wedergeboorte, d. i. de geboorte van den nieuwen mensch tot het evenbeeld des Zoons van God, is een werk der goddelijke genade. Pilipp. II:13: God is het, die in u werkt, beiden het willen en het volbrengen, naar zijn welbehagen (d. i. daar, waar, en zoo, als Hem behaagt). Joh. III:8. De wind blaast, waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet, van waar hij komt, en waar hij heen gaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is. Rom. VIII:29: Want die Hij tevoren gekend heeft, die heeft Hij ook tevoren verordineerd, den beelde zijns Zoons gelijkvormig te worden.

---

9. **Vraag.** *Doet dan God den mensch geen onrecht, dat Hij in zijne Wet van hem eischt wat hij niet doen kan?*

Antw. Neen Hij; want God heeft den mensch alzoo geschapen, dat hij dat konde doen; maar de mensch heeft zichzelven en al zijne nakomelingen, door het ingeven des duivels en door moedwillige ongehoorzaamheid, van die gaven beroofd.

D o o r h e t i n g e v e n, Duitsch: Aus Anstiftung, op aanstoken, of aanzetting.

Antw. Neen d. i. God doet den mensch geen onrecht, dat Hij de volkomen gehoorzaamheid aan de wet van hem eischt, hoewel hij die niet kan volbrengen.

I. God heeft recht de vervulling der wet van den mensch te eischen.

1. Na vraag 8 komen wij te staan voor de tegenstrijdigheid van het k u n n e n en m o e t e n, de onmacht des menschen en den eisch Gods. Ik kan de wet niet houden, toch eischt God dit van mij; maar is het geen onrecht het onmogelijke te eischen?

2. Het antwoord zou kunnen zijn, dat God nooit iets doet dat onrecht is, Deut. XXXII:4: Hij is de Rotsteen, wiens werk volkomen is: want al zijne wegen zijn gerichte (alwat Hij doet is recht). God is waarheid, en is geen onrecht, rechtvaardig en recht is Hij. Job XXXIV:10: Verre zij God van goddeloosheid en de Almachtige van onrecht.

3. Het antwoord zou kunnen leiden tot de gevolgtrekking: dus kan ik mij van de wet ontslagen achten. Daarom geeft de Catechismus een ander antwoord; maar dit kan bij eenig nadenken niet bevredigen en de ernstige catecheet, die voor alle dingen den indruk van de waarheid van zijn onderwijs geven wil, moet niet trachten dit om der wille van het gezag van een menschelijk geschrift te bedekken. Dit is de fout: het woord mensch wordt in de vraag in eene andere beteekenis genomen dan in het antwoord. Gevraagd wordt naar het recht Gods tegenover ons, den gevallen mensch; geantwoord wordt over het recht Gods tegenover Adam, den eersten mensch. Deze is alzoo geschapen, „d a t h i j d a t k o n d e d o e n", wij, met de erfzonde belast, niet. Wij moeten dus naar een ander antwoord zoeken, maar blijven daarbij in den gedachtengang van den Catechismus als wij letten op Gods recht tegenover

a) d e e e r s t e m e n s c h e n. De val volgt op het aanzetten des duivels, maar de mensch was niet gedwongen aan de verzoeking gehoor te geven (Dit tegen „de boven-valdrijvers", die leeren,

dat de val zoodanig in Gods raad was besloten, dat de mensch gedwongen was te zondigen). Het was moedwillige ongehoorzaamheid. Niet door nood of behoefte werden zij tot de overtreding aangezet, want zij mochten eten van alle boomen des hofs; ook had de duivel geen macht over hen. Zoo hebben zij zich zelf van die gaven beroofd, d. i. van die krachten waardoor de mensch volkomen gehoorzaamheid had kunnen bewijzen. God heeft dus recht tegenover hen zijn eisch te blijven handhaven.

b) hunne nakomelingen. Zij hebben de gevolgen van de schuld der eerste menschen te dragen. Als een vader bankroet gaat dan geraakt zijne geheele familie in behoeftige omstandigheden; toch blijft de eisch der schuldeischers aan den schuldenaar en zijne erven bestaan. De rechtgeaarde zoon zal jaren later, als hij dit kan, nog die schulden voldoen, ook al eischt de menschelijke rechter het niet meer. Dan laat zich het recht Gods in het geweten gelden. Zoo drukken ook op ons de gevolgen van Adams zonden en in dien zin kan men van erfschuld spreken.

Hier past den catecheet de grootste behoedzaamheid. Het is onpaedagogisch een leerling aan te praten, dat hij schuldig is aan een zonde, die 6000 jaar geleden in het paradijs is geschied, omdat het in het algemeen gevaarlijk is jonge menschen een zonde-begrip voor te houden, waarop het geweten niet reageert. De Catechismus roept telkens de behoefte van het menschelijk hart te hulp om de waarheid des Evangelies te bevestigen, als hij vraagt: „Wat nut ons?" „wat troost u?" — zoo moet de leer der zonde hare bevestiging vinden in het geweten. Maar wie heeft ooit berouw gevoeld over de zonde, waaraan hij zelf geen deel had, omdat hij nog niet bestond? Men dringe hier vooral niets op. Niets is verderfelijker dan in het godsdienstonderwijs het waarheidsgevoel te kwetsen, al geschiedt het ook met de goede bedoeling om het gezag der leer te handhaven.

De erfschuld is eene schuld, die niet door de kinderen zelven gemaakt is maar toch voor hen hare noodlottige gevolgen met zich brengt, omdat de gerechtigheid Gods zich niet kan verloochenen. Exod. XX:5: Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en het vierde *lid* dergenen, die Mij haten. Daartegen schijnt te

strijden Ezech. XVIII : 2. Wat is ulieden, dat gij dit spreekwoord gebruikt van het land Israëls, zeggende: De vaders hebben onrijpe druiven gegeten en de tanden der kinderen zijn stomp geworden? (d. w. z. wij lijden onder zonden, die de onzen niet zijn, de ballingschap is onze schuld niet); vs. 20: De ziel die zondigt, die zal sterven (niemand verontschuldige zich met de zonden zijner ouders, ieder heeft zijne eigen verantwoordelijkheid); de zoon zal niet dragen (de verantwoordelijkheid voor) de ongerechtigheid des vaders en de vader zal niet dragen de ongerechtigheid des zoons; de gerechtigheid des rechtvaardigen zal op hem zijn en de goddeloosheid des goddeloozen zal op hem zijn (d. w. z. de rechtvaardige draagt zijne eigen gerechtigheid en de goddelooze zijne eigen goddeloosheid). Gal. VI : 5: Een iegelijk zal zijn eigen pak dragen. De erfschuld of erfzonde zal ons dus niet als verontschuldiging kunnen dienen, maar veeleer onze verootmoediging nog dieper maken. Ps. LI : 7: Zie (ik heb niet alleen deze zonde met Bathseba gedaan, maar) ik ben in ongerechtigheid geboren en in zonde heeft mij mijne moeder ontvangen. Ook de erfzonde valt onder het woord: Gal. VI : 2: Draagt elkanders lasten en vervult alzoo de wet van Christus (die zelf zich gegeven heeft in een plaatsbekleedend lijden over de zonden, die de zijnen niet waren).

4. Vraagt nu de Catechismus naar het recht Gods in deze beschikking, dan blijft ons dit antwoord, dat zij geene beschikking is, maar een onvermijdelijk gevolg van de eenheid van het menschelijk geslacht, dat, niet als een duin, bestaat uit millioenen korrels, die ieder eene zelfstandigheid op zichzelve zijn, maar als een boom, die uit één zaad is opgegroeid. Als de stam ziek is, ondervinden en openbaren ook de takken en de bladeren en de vruchten het gevolg er van. De vraag of dat recht is, komt daarbij niet te pas. Het kan niet anders. „God heeft uit éénen bloede het gansche geslacht der menschen gemaakt" (Hd. XVII : 26). Het is dus een organisme. Als één lid lijdt, lijden alle leden mede. Wij laten dus noodwendig anderen lijden onder onze zonden. Dit is waar niet alleen in de verhouding van ouders en kinderen, maar ook van onderwijzers en leerlingen, overheid en burgers, predikant en gemeente, kinderen en dienstbaren onderling (Voorbeelden: Gen. L : 20, Jozefs broeders; 1 Kron. XXI : 17, David; 1 Kon. XVIII : 18, Achab; 2 Sam. IV : 4, de dienstmaagd, die

Mefiboseth liet vallen, dat hij kreupel werd; Mt. XXIV:49, de kwade dienstknecht). Dit moet ons te meer voor de zonde waarschuwen.

Zijn wij nu door Adam's val in een toestand gekomen, dat wij van nature de wet niet volkomen houden kunnen, dan blijft toch de wet Gods staan, want zij is de uitdrukking der gerechtigheid Gods en die gerechtigheid kan God niet wijzigen, want dan zou Hij zich zelf moeten verloochenen. Het is dus onrecht te vorderen, dat God wat zal laten vallen van zijne eischen, alleen omdat de mensch in een toestand gekomen is, dat hij deze eischen niet kan volbrengen. Deze eisch aan God is de fout van hen, die zich met hun aangeboren zondigheid verontschuldigende nu verwachten, dat God wel zal toegeven. Zij verstaan niets van de gerechtigheid Gods en komen daardoor ook nooit tot de rechte kennis van hun zondigen toestand.

Wie ter verklaring der erfschuld Rom. V:12—21 te hulp roept, leze dit dan ook met zijne leerlingen, maar vergete niet op te merken, dat juist hier de vertaling zeer gebrekkig is. Bekend is dat vs. 12 ἐφ' ῷ, (Stat. Vert. in welken), hier zeer verschillend verklaard wordt o. a. als: in wien (d. w. z. in Adam), door wien, op wien (n.l. op Adam als de takken op een boom), in welken (doodstoestand), maar door de meeste uitleggers vertaald wordt met o m d a t. Men kan dan ook met, v o o r, d o o r een ander zondigen, maar bij de uitdrukking zondigen i n een ander laat zich moeilijk iets verstaanbaars denken. Waar vs. 16 en 18 in de vertaling het woord „de schuld" is ingevoegd, steunt dit op vs. 16*b*, waar *το κρίμα* het oordeel, nl. de veroordeeling bepaaldelijk tot den dood als gevolg van de zonde, geheel verkeerd met „schuld" vertaald is. Zoo is er meer in deze pericoop.

II. De eisch Gods moet den Mensch brengen tot kennis zijner ellende.

God weet wel, dat de mensch in zijn tegenwoordigen toestand de wet niet volkomen houden kan; Hij blijft er evenwel bij om der wille zijner h e i l i g h e i d en o n v e r a n d e r l ij k h e i d en om

den mensch te brengen tot kennis zijner zonde en der uit haar voortkomende onmacht. 1 Cor. XV:56: De kracht der zonde is de wet. Rom. III:20: Door de wet is de kennis der zonde. Door dezen eisch Gods geschiedt den mensch, al kan hij dien niet vervullen, geen onrecht, maar veeleer wordt hem daarmede een groote weldaad van God bewezen, omdat juist deze eisch het middel is, om ons tot kennis van onze volkomen onmacht en grenzenlooze ellende te brengen.

Van de straf der zonde (Vr. 10 en 11).

10. Vraag. *Wil God zulke ongehoorzaamheid en afval ongestraft laten?*

Antw. Neen Hij, geenszins; maar Hij vertoornt zich schrikkelijk, beide over de aangeboren en werkelijke zonden, en wil die door een rechtvaardig oordeel tijdelijk en eeuwiglijk straffen, alzoo Hij gesproken heeft: *Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al hetgeen geschreven is in het boek der Wet, om dat te doen.*

„Neen Hij," eene versterkte ontkenning.

a) Waarover toornt God? Beide over, d. i. zoowel over de aangeboren als over de werkelijke zonden.

b) Hoe wil God de zonden straffen? Tijdelijk en eeuwiglijk.

c) Waarop grondt zich deze straf? Op zijn rechtvaardig oordeel en op zijne bedreiging: Vervloekt — dat te doen.

I. De toorn Gods over de zonde.

1. De zonde en hare schuld is het eerste stuk, de straf der zonde het tweede stuk onzer ellende.

2. De toorn Gods is niet eene heftige aandoening des gemoeds of een hartstocht, zooals de toorn des menschen, die uit het zondig vleesch voortkomt. Spr. XXVII:4: (bet. vert.) Wreed is de gramschap, overstelpend de toorn (des menschen). Jac. I:20: De toorn des mans werkt Gods gerechtigheid niet. De toorn Gods, waarvan de Schrift des O. en N. Testaments op talrijke plaatsen spreekt, is veeleer de heilige wil Gods, waardoor Hij haat en straft alles, wat tegen zijne heiligheid is. De toorn Gods berust op zijne heiligheid, gerechtigheid en liefde, die zich daarin openbaren. Naar zijne heiligheid haat God (heeft een misnoegen tegen) het kwade. Ps. V:5, 6: Want Gij zijt geen God, die lust heeft aan goddeloosheid; de booze zal bij U niet verkeeren. Gij haat alle werkers der ongerechtigheid. Naar zijne gerechtigheid straft God het kwade, dat Hij verboden heeft. Rom. I:18: De toorn Gods wordt van den hemel geopenbaard over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der menschen. Naar zijne liefde kan Hij het kwade niet toelaten in de voorwerpen zijner liefde: Jes. I:2: Ik heb kinderen groot gemaakt en verhoogd, maar zij hebben tegen Mij overtreden. Daarom „wil" en kan God de ongehoorzaamheid en afval niet ongestraft laten.

3. God vertoornt zich schrikkelijk; dat beteekent niet alleen, dat God de zonde straft met zoo zware straf, dat men daarvoor verschrikken moet (Ps. II:5: In zijne grimmigheid zal Hij hen verschrikken; Hebr. X:27, 31: Eene schrikkelijke verwachting des oordeels, en hitte des vuurs, dat de tegenstanders zal verslinden. Vreeselijk is het te vallen in de handen des levenden Gods), maar ook de grootte en de energie van Gods toorn; „schrikkelijk" d. i. met allen ernst en ijver. Deut. IV:24: De HEERE, uw God, is een verterend vuur, een ijverig God. Hebr. XII:29: Want onze God is een verterend vuur. Nah. I:6: Wie zal voor zijne gramschap staan? en wie zal voor de hittigheid zijns toorns bestaan? zijne grimmigheid is uitgestort als vuur.

De grootte en de energie zijner liefde beantwoordt wederom aan den toorn Gods, ja ook zijn toorn getuigt voor zijne liefde, daar die alle onverschilligheid uitsluit.

4. God toornt niet alleen over de werkelijke, door gedachten, woorden en daden bedreven zonden (Rom. II:8, 9: Maar den-

genen, die twistgierig zijn, en die der waarheid ongehoorzaam, doch der ongerechtigheid gehoorzaam zijn, zal verbolgenheid en toorn vergolden worden, verdrukking en benauwdheid over alle ziel des menschen, die het kwade werkt), maar ook over de aangeboren zonden, de erfzonde, de aangeboren booze lust; Efez. II:3: Van nature kinderen des toorns (op wie de toorn Gods rust); Rom V:14: de dood heeft geheerscht van Adam tot Mozes (hoewel God in dezen tijd geen andere wet dan het geweten gegeven had tot openbaring van zijn wil), ook over hen, die niet gezondigd hadden in de gelijkheid der overtreding van Adam. Daaronder zijn alle menschen van Adam tot Mozes te verstaan, die niet hadden eene uitdrukkelijk bij bijzondere openbaring gegeven wet, zooals God deze rechtstreeks aan Adam en later door Mozes aan Israël gegeven had, waartegen zij zondigden; daardoor wordt dit woord ook toepasselijk op de kinderen, die nog niet bewust zondigen en toch aan den dood onderworpen zijn. Dus is naar deze uitspraak van den Apostel met de zonde erfschuld verbonden, in zooverre als alwat zondig is God moet mishagen en dus de toorn Gods daarop rust.

Beets: „Geen oogenblik is het denkbeeld in ons hart, dat de liefderijke God den kleinen kinderen, die vóór zij nog de bewustheid en de daad van zondigen kenden, de aangeborene natuur tot verdoemenis zou toerekenen; de gemeente heeft het nimmer beleden; maar dit belijdt zij bij het doopbekken, dat zij niet anders zalig worden, dan door toepassing van het offer van Christus en door de toerekening zijner verdiensten. Evenmin wordt geleerd of beweerd, dat God den aangeboren zondigen aard op zich zelven aan iemand wie hij zij tot verdoemenis toerekenen zou; maar heeft Hij daarom geen recht dien te veroordeelen, er tegen te toornen, en te eischen, dat waar hij zich ook tot bewuste, gewilde en bedrevene zonde ontwikkeld heeft, zijne genadige vergeving en de opheffing van zijn toorn gewild en gezocht worde in den weg dien Hij gesteld heeft, en immers opengezet, voor een iegelijk, die onder de macht en den smet der zonde verzucht en voor de straf der zonde siddert?"

II. De straf der zonde.

1. Evenmin als Gods toorn een hartstocht is, berust zijn oordeel over de zonde op willekeur. Het is een rechtvaardig oordeel, want de mensch heeft door zijn afval van God het leven verbeurd en den dood verdiend. Gen. II:17: Gij zult den dood sterven. Rom. VI:23: De bezoldiging der zonde is de dood. 1 Cor. XV:56: De prikkel (het gevaarlijke) nu des doods is de zonde. Rom. II:5, 6, 11: Maar naar uwe hardigheid, en onbekeerlijk hart, vergadert gij u zelven toorn als eenen schat, in den dag des toorns en der openbaring van het rechtvaardig oordeel Gods, welke een iegelijk vergelden zal naar zijne werken; want er is geene aanneming des persoons bij God.

2. Daarom treft ook de dood, in welk woord alle straffen der zonde zijn samengevat, zonder uitzondering het geheele menschelijke geslacht. Rom. V:12: Daarom, gelijk door eenen mensch de zonde in de wereld ingekomen is, en door de zonde de dood; en alzoo de dood tot alle menschen doorgegaan is.

Calvijn zegt: „Nu hebben wij een afschrik van den dood, allereerst omdat hij met betrekking tot het lichaam zooveel als eene vernietiging is; ook omdat de ziel de vloek Gods voelt; eindelijk omdat de oorzaak van den dood de vervreemding van God is. Daaruit volgt, dat onder het woord „dood" alle ellende wordt samengevat, waarin Adam door zijn afval is geraakt; want zoodra hij van God, de bron des levens, afviel, werd hij uit zijn vroegeren toestand uitgeworpen, omdat hij voelen moest, dat het leven des menschen zonder God ellendig en aan het verderf toegevallen is en daarom van den dood niet onderscheiden. Daarom wordt met recht de toestand des menschen na den zondeval zelf dood genoemd. De ellende des lichaams en der ziele is gedurende het aardsche leven als de voorhof des doods, totdat de dood hem geheel verslindt."

3. Wij onderscheiden als straf der zonde een drievoudigen dood: als „tijdelijke" straf *a*) den lichamelijken en *b*) den geestelijken dood, en als „eeuwige" straf *c*) den eeuwigen dood.

a) De lichamelijke dood omvat allerlei smarten, krankheid, jammer en nood des lichaams tot zijne eindelijke ontbinding. Rom. VII:24: Wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?

Gen. III:19: Gij zijt stof en gij zult tot stof wederkeeren. Ps. XC:7: Wij vergaan door uwen toorn en door uwe grimmigheid worden wij verschrikt.

b) De geestelijke dood bestaat daarin, dat de natuurlijke mensch innerlijk gescheiden is van den levenden God en in hetgeen daarmede samenhangt.

1. Het verstand is verduisterd en daarom is de natuurlijke mensch onbekwaam God recht te kennen. Efez. IV:18: Verduisterd in het verstand. Rom. I:21, 23: Hun onverstandig hart is verduisterd geworden. Zij hebben de heerlijkheid des onverderfelijken Gods veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijk mensch. 1 Cor. II:14: De natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen, die des Geestes Gods zijn, en hij kan ze niet verstaan. Col. I:21: Door het verstand in de booze werken.

2. De vrije wil is verloren gegaan en de mensch een dienstknecht der zonde geworden. Joh. VIII:34: Wie de zonde doet, is een dienstknecht der zonde. Rom. VII:14: Verkocht (als slaaf) onder de zonde. Efez. II:3, 5: Doende den wil des vleesches en der gedachten, wij waren dood door de misdaden.

3. Uit het hart is de vrede geweken. Jes. XLVIII:22: De goddeloozen, hebben geenen vrede, zegt de Heere. Ps. XXXVIII:4: Er is geen vrede in mijne beenderen vanwege mijne zonde. Jes. LIX:2: Uwe zonden verbergen het aangezicht (Gods) van ulieden, dat Hij niet hoort.

c) De eeuwige dood bestaat in de zielepijnen, die den zondaar na dit leven ten deele vallen en in eeuwigheid duren. Lk. XVI:23: Toen hij nu zijne oogen ophief in de hel, zijnde in de pijn — ik lijd smarten in deze vlam. Mt. XXV:46: Deze zullen gaan in de eeuwige pijn. Mk. IX:44: Waar hun worm niet sterft en het vuur niet wordt uitgebluscht. (Verg. Jes. LXVI:24, waar dit als een teeken wordt aangehaald van het groot aantal der verslagenen op het slagveld, Christus heeft de beeldspraak een andere beteekenis gegeven). Mt. XXII: 13: Werpt *hem* uit in de buitenste duisternis, daar zal zijn weening en knersing der tanden. Openb. XI:8: De poel die daar brandt van vuur en sulfer, hetwelk is de tweede dood. — Dit zijn beelden; letterlijk opgevat zouden zij elkaar tegenspreken.

De zielepijnen van den eeuwigen dood bestaan: 1. in de verstooting van voor het aangezicht Gods. Mt. XXV:41: Gaat

weg van mij, gij vervloekten, in het eeuwige vuur, dat den duivel en zijne engelen bereid is; 2 Thess. I:9: Dewelke zullen *tot* straf lijden het eeuwig verderf, van het aangezicht des Heeren (weg, verwijderd).

2. In de voortdurende verwijten des gewetens. (Hebr. XII:17: Want gij weet, dat hij (Ezau) ook daarna, de zegening willende beërven, verworpen werd; want hij vond geene plaats des berouws, hoewel hij dezelve met tranen zocht.)

3. In de vertwijfeling daarover, dat deze toestand in eeuwigheid geen einde neemt. Mt. VIII:12: Aldaar zal weening zijn en knersing der tanden (het teeken van machtelooze woede). Mt. XVIII:34: Totdat hij betaald zal hebben alles, wat hij hem schuldig is (wat nooit mogelijk is). Openb. XIV:11: De rook van hunne pijniging gaat op in alle eeuwigheid, en zij hebben geen rust dag en nacht.

III. De strafwet.

1. „Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in alwat geschreven is in het boek der wet, om dat te doen." Dat is de strafwet, en de straf der wet, die op de overtreding, de zonde, volgt. (Deut. XXVII : 26. Gal. III:10). „Vervloekt" d. i. uitgesloten uit de genade Gods en overgegeven aan het verderf.

2. De straf op de zonde is zeker en gewis. Gal. VI:7: Dwaalt niet, God laat zich niet bespotten: want zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien. Ps. L:21: Deze dingen doet gij, en Ik zwijg; gij meent, dat Ik ten eenenmale ben gelijk gij; Ik zal u straffen, en zal het ordentelijk (scherp, zonder iets te vergeten) voor uwe oogen stellen. Hebr. IX:27: Het is den mensch gezet eenmaal te sterven en daarna het oordeel.

IV. De Goddelijke strafgerichten.

In de H. Schrift worden ons bepaalde goddelijke strafgerichten voor oogen gehouden als bewijzen van de straffende gerechtigheid Gods, gelijk ook tot waarschuwing en vermaning voor ons.

a) Goddelijke strafgerichten over enkele of meerdere personen:

1. Onze eerste voorouders Adam en Eva. Gen. III:16. 19.

2. Kaïn, het eerste menschenkind en de eerste moordenaar. Gen. IV:12: Nu zijt gij vervloekt van den aardbodem — als gij den aardbodem bouwen zult, hij zal u zijn vermogen niet meer geven; gij zult zwervende en dolende zijn op aarde. Jud. vs. 11: Wee hun! want zij zijn den weg van Kaïn ingegaan.

3. De Israëlieten in de woestijn. Het gouden kalf, Exod. XXXII:28: Er vielen van het volk, op dien dag, omtrent drie duizend man. De graven van den lust (Kibrôth Tháava) Num. XI:33: Zoo ontstak de toorn des HEEREN tegen het volk en de HEERE sloeg het volk met eene zeer groote plaag. 1 Cor. X:5, 6: Zij zijn in de woestijn ter neder geslagen. En deze dingen zijn geschied ons tot voorbeelden, opdat wij geenen lust tot het kwaad zouden hebben, gelijkerwijs als zij lust gehad hebben.

4. Korach, Dathan en Abiram. Num. XVI:31—33: De aarde werd onder hen gekloofd en verslond hen en zij voeren neder levend ter helle. Jud. vs. 11: Zij zijn door de tegenspreking van Korach vergaan.

5. Achan. Joz. VII:25, 26: Gansch Israël steenigde hem. Alzoo keerde zich de HEERE van de hittigheid zijns toorns.

6. Saul. 1 Sam. XV:26: De HEERE heeft u verworpen; XXXI:4: Toen nam Saul het zwaard en viel daarin (stortte zich daarin).

7. Achab en Izebel. Justitie-moord aan Naboth. 1 Kon. XXII:35, 38: De koning stierf en de honden lekten zijn bloed, naar het woord des HEEREN, dat Hij gesproken had (op de plaats, waar Naboth gesteenigd was). 2 Kon. IX:33—36.

8. Judas, de verrader. Joh. XIII:27: Toen voer de Satan in hem. Mt. XXVII:5: En heengaande verworgde zich zelven.

9. Ananias en Saffira. Zij hadden Gode gelogen. Hd. V:5. Ananias viel neder en gaf den geest; evenzoo Saffira (vs. 10).

b. Goddelijke strafgerichten als voorbeelden van het eind-gericht:

1. De zondvloed. Gen. VII:23: Alzoo werd verdelgd alwat bestond, dat op den aardbodem was, — doch Noach alleen bleef over en wat met hem in de ark was. Mt. XXIV:38, 39. Want gelijk zij waren in de dagen vóór den zondvloed, — totdat de zondvloed kwam en hen allen wegnam; alzoo zal ook zijn de

toekomst van den Zoon des menschen. 2 Petr. II:5: Als Hij den zondvloed over de wereld der goddeloozen heeft gebracht.

2. Sodom en Gomorra. Gen. XIX : 24, 25: God keerde deze steden om en die gansche vlakte en alle inwoners dezer steden. Mt. X:15: Het zal den lande van Sodom en Gomorra verdragelijker zijn in den dag des oordeels. 2 Petr. II: 6: En de steden van Sodoma en Gomorra tot asch verbrandende met omkeering veroordeeld heeft, en tot een voorbeeld gezet dengenen, die goddelooslijk zouden leven.

3. Farao en de Egyptenaren. Exod. XIV:27: De Heere stortte de Egyptenaren in het midden der zee. Rom. IX:17: Tot ditzelve heb Ik u verwekt, opdat Ik in u mijne kracht bewijzen zou.

4. Jeruzalem. Mt. XXIV.

Ursinus: „In deze vraag wordt gehandeld over het tweede deel der menschelijke ellende of het kwaad der straf en aangetoond, dat God de zonde hoogst ernstig, rechtvaardig en zeker straft. Ernstig, d. i. door tijdelijke en eeuwige straffen, wegens de grootte der zonde, omdat het oneindig goede daardoor gekwetst is. Rechtvaardig, omdat iedere, ook de kleinste zonde, de wet Gods aanrandt en daarom naar de ordening der goddelijke gerechtigheid eeuwige straf en verwerping verdient. Zeker, omdat God waarachtig is, en zijn oordeel niet verandert, dat Hij eenmaal in zijn wet heeft uitgesproken: Vervloekt is een iegelijk," enz.

---

11. Vraag. *Is dan God ook niet barmhartig?*

Antw. God is wel barmhartig, maar Hij is ook rechtvaardig; daarom zoo eischt zijne gerechtigheid, dat de zonde, welke tegen de allerhoogste majesteit Gods gedaan is, ook met de hoogste, dat is met de eeuwige straf, aan lichaam en ziel gestraft worde.

Eischt nl. dat iets geschiede. Majesteit = hoogste macht en aanzien; titel der machtigste heerschers op aarde, keizers en koningen.

a) Wederspreekt Gods barmhartigheid niet, dat de zonde gestraft worde? God is wel barmhartig, maar Hij is ook rechtvaardig.
b) Wat eischt zijne gerechtigheid? Dat de zonde aan lichaam en ziel gestraft worde en wel met de hoogste, d. i. de eeuwige straf.
c) Waarom moet de zonde met de hoogste straf gestraft worden? Omdat zij tegen de allerhoogste majesteit Gods is begaan.

I. Gods barmhartigheid.

1. God wil de zonde tijdelijk en eeuwig straffen. Men brengt tegen de strafwet Gods in, dat Hij toch barmhartig is en het daarom zoo gestreng met de zonde des menschen niet nemen mag en zal.

2. God is wel barmhartig. Ps. LXXXVI : 15: Gij, Heere! zijt een barmhartig en genadig God, langmoedig, en groot van goedertierenheid en waarheid (d. i. trouw). Maar de natuurlijke mensch heeft van deze barmhartigheid een verkeerde voorstelling. Gods barmhartigheid is niet een zwakheid; zij bestaat niet daarin, dat Hij over de zonde des menschen heenziet, als een Eli (1 Sam. III : 13) of een andere zwakke vader over de ondeugden en zonden zijner kinderen, en haar ongestraft laat, maar daarin, dat Hij middelen en wegen opent, waardoor Hij de zonde vergeven kan, zonder zijn gerechtigheid te krenken.

3. Als God de zonde ongestraft haar gang liet gaan, wie zou er dan nog een afschuw van hebben? Men zou met God spelen. Ps. L : 21: Deze dingen doet Gij, en Ik zwijg; gij meent, dat Ik ten eenenmale ben, gelijk gij (als God maar de straf uitstelt, dan reeds verheft zich de mensch boven Hem). Jes. LVII : 11: Is het niet, *om*dat Ik zwijg, en dat van ouds af, en gij vreest Mij niet? Ezech. XXXIII : 28—33: Ik zal het land stellen tot tot eene verwoesting — dan zullen zij weten, dat Ik de Heere ben; — en zij komen tot u — en hooren uwe woorden, maar doen ze niet — maar als het komt, (zie, het zal komen!) dan zullen zij weten, dat er een profeet in het midden van hen geweest is. Gal. VI : 7: Dwaalt niet, God laat zich niet bespotten.

II. Gods gerechtigheid.

1. Die gerechtigheid is evenals de barmhartigheid een wezenlijke eigenschap Gods, d. i. zij behoort evenzoo tot zijn wezen. Daar God in zichzelf in volmaakte overeenstemming is, kan de eene eigenschap de andere niet uitsluiten en kan God zijn barmhartigheid tegenover zijn gerechtigheid niet verloochenen. Ps. XI: 7: De Heere is rechtvaardig. 2 Tim. II: 13: God kan zich zelf niet verloochenen. Augustinus zegt: „Hetzij God dreigt, hetzij Hij belooft, Hij stelt niemand teleur." De gerechtigheid Gods sluit ook zijn waarachtigheid in. Ps. XXXIII: 4: Want des Heeren woord is recht en al zijn werk getrouw. Hij heeft nu eenmaal in zijn strafwet gesproken: „Vervloekt is een iegelijk, enz."

2. Men zou kunnen inbrengen, dat het te streng en te hard is, als de zonde, die alleen tijdelijk is, door God niet alleen met een tijdelijke, maar ook met een eeuwige straf van te voren wordt bedreigd. Daarop kan geantwoord worden, dat de straf niet alleen aan de misdaad, maar ook aan de verhoudingen moet beantwoorden. De zonde is begaan door den voor de eeuwigheid geschapen mensch tegen de allerhoogste majesteit van den eeuwigen God; zij is alzoo opstand tegen God, een majesteitsschennis tegen den koning aller koningen. Exod. V: 2: Wie is de Heere, wiens stem ik gehoorzamen zou? Ik ken den Heere niet. Ps. II: 3, 4: Zij beraadslagen tezamen tegen den Heere en tegen zijnen Gezalfde, *zeggende:* Laat ons hunne (van den Heer en van zijnen Gezalfde) banden (rechten) verscheuren en hunne touwen (wetten) van ons werpen. Lk. XIX : 14: Wij willen niet, dat deze over ons koning zij.

De straf richt zich ook in de aardsche verhoudingen naar het aanzien van den beleedigden persoon; majesteits-schennis en hoogverraad worden strenger gestraft dan gewone beleediging en trouwbreuk.

3. De zonde is geen kleinigheid, maar iedere zonde is een majesteits-schennis en er is tegenover God geen onderscheid tusschen „groote" en „kleine" zonden, doodzonden en vergefelijke zonden, omdat iedere zonde een handeling is in strijd met den wil der allerhoogste majesteit. Door de strenge straffen, die God op de

zonde gezet heeft en die Hij naar zijn gerechtigheid ook voltrekt, moet zij in haar ware beteekenis en grootte erkend en ingezien worden. Die straffen doen ons zien, dat de zonde niet iets is van voorbijgaande beteekenis.

Bavinck: „God beoordeelt en straft de zonde naar haar innerlijke qualiteit. En dan is de zonde oneindig in dien zin, dat zij begaan wordt tegen de hoogste Majesteit, die een absoluut recht op onze liefde en onze vereering heeft. God is onze gehoorzaamheid en toewijding waardig op absolute, oneindige wijze; de wet, waarin Hij deze eischt is daarom absoluut verbindend, hare verbindbaarheid oneindig groot; en de overtreding van die wet is dus intensief beschouwd, een absoluut, een oneindig kwaad."

4. Eindelijk bedenke men, dat de straf geen willekeur is van God. Sommige zonden brengen haar noodzakelijke gevolgen van zelf mede, b.v. slordigheid, luiheid, drankzucht, onzedelijkheid. Het verband tusschen deze zonden en haar straf valt dadelijk in het oog. Dit is niet altijd even duidelijk: b.v. de torenbouw van Babel en de verwarring der spraken, Davids zonde met Bathseba en het gedrag zijner zonen, de onwaardige Avondmaalsviering in Corinthe en de vele zwakken, kranken en slapenden in de gemeente. Zooals iedere verbreking der natuurorde straft zich ook iedere verbreking der gerechtigheid. Deze overtuiging leeft zoo diep in het menschenhart, dat bij de Joden alle rampen als gevolgen van zonden beschouwd werden (Jobs vrienden). Christus moest dit gevoelen uitdrukkelijk bestrijden: Joh. IX : 3; Lk. XIII : 2—5.

5. Even onvermijdelijk is ook de straf na den dood. Wie buiten God geleefd heeft en buiten God sterft, kan niet door het sterven alleen in Gods gemeenschap worden overgebracht. De lijn wordt voortgezet en hij leeft ook in de eeuwigheid voort buiten God.

6. Bedenkingen tegen de eeuwigheid dezer straf, voortkomende niet uit lichtzinnigheid, maar uit echt menschelijk gevoel over het vreeselijke dezer gedachte (men mag ieder die een afwijkend gevoelen heeft daarom niet voorstellen als verdacht in zijn beginsel;

er kan een vader, een geacht leermeester van den leerling bij zijn, die dan genoodzaakt wordt te kiezen tusschen hen en de waarheid, die door den catecheet wordt voorgesteld en — deze keuze kon wel eens een verkeerde richting nemen) worden ontleend:

a. aan het christelijk denken, dat behalve vraag 11, ook vragen doet als deze: Is het eeuwig voortbestaan van het kwade niet in strijd met Gods macht? Antw. Maar het tijdelijk bestaan van het kwaad is het dan evenzeer en God gaf eenmaal aan den mensch de vrijheid om te zondigen en dus ook om zich door die zonde de eeuwige rampzaligheid te bewerken. — Welke nuttigheid heeft een straf, die niet meer tot verbetering leiden kan? Antw. De straf behoeft niet alleen te dienen tot verbetering, zij kan ook zijn tot vergelding en openbaring der gerechtigheid;

b. aan de Schrift, waarop zich vooral beroept de leer der voorwaardelijke onsterfelijkheid. Zij leert dat de straf een dood genoemd wordt en dus, als zij niet leidt tot bekeering, in een wegsterven of vernietigd worden van den zondaar eindigt, en dat de zaligheid als het eeuwige leven wordt gekenmerkt, zoodat alleen de geloovigen blijven voortleven tot in eeuwigheid. Nu moet men toegeven dat het woord: eeuwig in de Schrift meermalen beteekent een tijdperk van langen duur, hoewel toch niet overal b.v. in de tegenstelling Mt. XXV:46: de eeuwige pijn, het eeuwige leven; dat de toestand na den dood een duister punt in de openbaring is, door ons slechts op grooten afstand te benaderen; dat ook de gelijkenis van den rijken man en Lazarus (Lk. XVI) uitgaat van de gedachte aan een onderwereld, waar zaligen en rampzaligen niet ver van elkander verwijderd zijn, maar ook dat zij haar geheele beteekenis verliest als die onoverkomelijke „klove" er uit zou wegvallen; dat de gedachte aan een tusschentoestand, waarin den afgestorvenen nog gelegenheid tot bekeering gegeven wordt liefelijk is, met „de nederdaling ter helle" van Christus kan in verband gebracht worden en ook een oplossing schijnt te geven over de zaligheid der heidenen, die het evangelie op aarde niet hebben gekend. Maar daar staat tegenover, dat het N. Testament op vele plaatsen het eeuwig verderf van den zondaar te duidelijk leert, dan dat wij ons niet in gehoorzaamheid aan Christus en de Apostelen, daarvoor zouden buigen.

III. De barmhartigheid en de gerechtigheid Gods sluiten elkander niet uit.

1. Beiden zijn in God op zulk een wijze met elkaar vereenigd, dat zij niet met elkander in strijd zijn noch afgescheiden van elkaar tot uitdrukking komen. Exod. XXXIV : 6, 7: Heere, Heere, God, barmhartig en genadig — die de ongerechtigheid en overtreding en zonde vergeeft — die (tegelijk) de misdaad der vaderen bezoekt aan de kinderen. 2 Thess. I: 5—10: Een bewijs van Gods rechtvaardig oordeel, — alzoo het recht is bij God verdrukkingen te vergelden — en u die verdrukt wordt verkwikking met ons, — wraak doende over degenen, die God niet kennen en over degenen die — niet gehoorzaam zijn; dewelken zullen tot straf lijden het eeuwig verderf, — wanneer hij zal gekomen zijn. Rom. XI : 22: Zie dan de goedertierenheid en de gestrengheid van God.

2. Bijbelsche voorbeelden.

a) De zondvloed en Noach. (Gen. VI—VIII). Als het geheele menschelijke geslacht aan gericht en verderf wordt overgegeven, is deze gerechtigheid tegelijk barmhartigheid, want dit oordeel staat in verband met de paradijsbelofte; voor de verlossing daarbij beloofd was dit menschengeslacht onvatbaar geworden, maar de belofte gaat door en Noach vindt genade bij God.

b) Sodom en Lot (Gen. XIX). Sodom is met al zijne inwoners verwoest om zijn ten hemel schreiende zonden (vs. 18, 20) en wordt geheel vernietigd, maar het gebed van Abraham wordt verhoord, zoodat niet de rechtvaardige werd omgebracht met den goddelooze. Gods gerechtigheid en barmhartigheid bewijst zich aan Lot en de zijnen.

c) Mozes, Aäron, Samuel. Ps. XCIX : 8: Gij zijt hun geweest een vergevend God, hoewel wraak doende over hunne daden.

d) De gelijkenis van den onvruchtbaren vijgeboom (Lk. XIII : 6—9). Gods barmhartigheid, lankmoedigheid: „laat hem nog dit jaar;" Gods gerechtigheid: „daarna zult gij hem uithouwen."

3. Barmhartigheid toont God ook in zijn gerechtigheid, als Hij de zonde straft met den eeuwigen dood, opdat de zonde niet tot heerschappij zou komen, en niet ook na den dag des toorns de toorn (evenals de schuld) zou opgehoopt worden; gerech-

tigheid toont God ook in zijn barmhartigheid, want dienovereenkomstig draagt de onschuldige (gelijk wij zien zullen), voor de schuldige zondaren de straf, die ons den vrede aanbrengt.

IV. Slot.

Wij zien, dat de wet, die den heiligen wil van God openbaart en op welker overtreding de hoogste straf staat, den mensch niet kan helpen uit zijn ellende. Haar taak is slechts het geweten wakker te maken en te verlichten, opdat de mensch zijn ellende zeer grondig kenne, en daardoor het verlangen naar verlossing zou gewekt worden. Rom. III : 19, 20: Wij weten nu, dat al wat de wet zegt, zij dat spreekt tot degenen, die onder de wet zijn, opdat alle mond gestopt worde en de geheele wereld voor God verdoemelijk zij; want door de wet is de kennis der zonde.

De Catechismus wil in het eerste deel ons tot de kennis brengen, dat de zonde met haar schuld en straf onzer ellende en dat een verlossing van de zonde voor ons noodzakelijk is, om daardoor het verlangen naar verlossing te wekken. Daartoe beroept hij zich op Gods woord en de ervaring. De rede van den natuurlijken mensch, die zich niet zoo gemakkelijk van de zonde wil laten overtuigen, heeft velerlei tegenwerpingen, waartoe de Catechismus ingaat, voorzoover ze in den tijd zijner vervaardiging aan de orde waren, om ze te weerleggen. Het zijn de volgende: 1. of God niet de bewerker der zonde was? Vr. 6; — 2. of er toch niet eenige kracht ten goede in den mensch aanwezig is? Vr. 8; — 3. of God met zijn eisch den mensch geen onrecht aandoet? Vr. 9; — 4. of de barmhartigheid Gods niet in tegenspraak is met de straf? Vr. 11. — Wij hebben er nog andere tegenwerpingen uit onze dagen bijgevoegd. Het doel is dus om te overreden, d. i. om de overtuiging bij te brengen van de waarheid Gods; Ps. LI : 6: Opdat Gij rechtvaardig zijt in uw spreken, *en* rein zijt in uw richten; en om te brengen tot de bekentenis (Rom. VII : 24): Ik ellendig mensch! wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?

HET TWEEDE DEEL.

VAN DES MENSCHEN VERLOSSING.

Het tweede deel van den Catechismus begint, in aansluiting aan Vraag 11, met de veronderstelling, dat er voor ons denken (natuurlijk niet in God zelf) een strijd is tusschen zijn gerechtigheid en zijn barmhartigheid en wil nu aantoonen, dat er een bemiddeling is gegeven naar den raad zijner wijsheid en wel door de gehoorzaamheid en het offer van zijn eigen Zoon Jezus Christus voor onze zonden (m. a. w. hoe deze eigenschappen Gods in deze verlossing zich gelijkelijk openbaren). Verlossing is bevrijding, loskooping, herstelling in den vorigen toestand, of naar Vraag 12: dat wij de tijdelijke en eeuwige straf ontgaan en wederom tot genade komen, d. i. Gode weder welgevallig en in zijn gemeenschap opgenomen worden. Hoe en van welken aard die verlossing is, zegt Ursinus op de volgende wijze: „Iedere verlossing (bevrijding) heeft betrekking op een toestand, waaruit, en op een, waarin men verplaatst wordt, b.v. uit de gevangenschap in de vrijheid. De menschen zijn van nature gevangenen der zonde, des duivels en des doods. Des menschen verlossing kan men niet beter verstaan, dan als men erkent, wat zijn ellende is. Deze bestaat allereerst in het verlies van de ware gerechtigheid en heiligheid en in het aangeboren verderf, d. i. in de zonde en dan in de straf der zonde. De verlossing van deze velerlei ellende eischt daarom allereerst de vergeving en opheffing der zonde en de herstelling van het verloren evenbeeld Gods in ons, daarbij de bevrijding van alle lijden en straf. Gelijk de ellende tweevoudig is: zonde en dood, zoo is ook de verlossing tweevoudig: van de zonde en van den dood. De verlossing van de zonde bestaat zoowel in de vergeving der zonde, zoodat zij niet toegerekend wordt, alsook in de opheffing der zonde in ons, door de vernieuwing der natuur (van den inwendigen mensch), zoodat de zonde den mensch niet meer beheerscht. De verlossing van den dood bestaat in de bevrijding van de vertwijfeling en van het gevoel des toorns Gods, van de nooden en moeiten des levens, ten laatste van den tijdelijken en eeuwigen dood. Hieruit blijkt,

hoe en van welken aard deze verlossing is n.l. een volkomen bevrijding van den gevallen mensch van alle ellende der zonde en des doods, een volkomen herstelling der gerechtigheid, der heiligheid, des levens en der eeuwige zaligheid door Jezus Christus in alle geloovigen, aanvangende in dit leven om voltooid te worden in het toekomende leven."

Tegen den Heidelberger Catechismus wordt door menigeen de tegenwerping ingebracht, dat hij in vraag 12—17 het hem anders doorgaans karakteriseerende bijbelsche standpunt verlaat en een scholastieke theorie ontwikkelt. De Catechismus had ook eenvoudig kunnen zeggen, dat geen mensch door zich zelf of door een ander mensch uit zijn ellende verlost kan worden, en dat God naar zijn barmhartigheid door de overgave van zijn Zoon, zooals Hij van eeuwigheid besloten had, een eeuwige verlossing heeft aangebracht voor allen, die in Jezus Christus gelooven. Maar het is inderdaad geen andere gedachtegang, die in vraag 12—17 wordt gevolgd, alleen, omdat men uitvoeriger verklaren en voor de menschelijke rede rechtvaardigen wil, hoe en waarom langs dezen weg de verlossing moest tot stand komen. Van dezen Anselmiaanschen betoogtrant zegt Anselmus zelf, dat die niet dient „om door de rede tot het geloof te komen, maar om zich te kunnen verlustigen in het inzicht en de beschouwing dier dingen die wij gelooven, en opdat wij zooveel mogelijk altijd bereid zouden zijn tot verantwoording aan een iegelijk, die rekenschap afeischt van de hope, die in ons is (1 Petr. III : 15)." Een dergelijke redeneering, maar ten opzichte van het hoogepriesterschap van Christus, treffen wij ook aan Hebr. VII : 22—28. De Catechismus wil dus niet, dat wij ook hier het standpunt des geloofs zullen verlaten, om ons op dat der rede te plaatsen, want aldus zal het Evangelie niet gerechtvaardigd worden, dat zich uitdrukkelijk aandient als een evangelie niet van menschen noch naar den mensch (Gal. I : 11, 12). Het is allereerst de behoefte aan een middelaar, waarop hier gewezen wordt, dan de hoedanigheden van dien middelaar, die in ons geval noodzakelijk is, en ten laatste wordt in vraag 18 de Middelaar genoemd. Dit wordt nu geenszins voorgesteld, als verkregen door het menschelijk nadenken, want de vraag, die dan volgt: waaruit weet gij dat, geeft uitdrukkelijk te kennen, dat ook dit alles is ontleend aan het Evangelie.

Van de genoegdoening en van den Middelaar (Vr. 12—18).

12. **Vraag.** *Aangezien wij dan naar het rechtvaardig oordeel Gods tijdelijke en eeuwige straf verdiend hebben, is er eenig middel waardoor wij deze straf ontgaan mochten, en wederom tot genade komen?*

Antw. God wil, dat zijner gerechtigheid genoeg geschiede: daarom moeten wij aan dezelve óf door ons zelven, óf door eenen anderen, volkomen betalen.

Is er eenig middel, naar den Lat. tekst. In 't Duitsch: „Wie möchten wir" = hoe zouden wij deze straf kunnen ontgaan?

Ontgaan = verschoond of bevrijd worden. Genoeg geschiede, = voldaan, bevredigd worde.

Antw. De verdiende straf kunnen wij niet anders ontgaan dan door volkomen betaling.

a) Waarom moet volkomen betaling geschieden? Omdat God wil, dat zijn gerechtigheid genoeg geschiede, d. i. dat de beleedigde gerechtigheid verzoend, dat het misdrijf door straf geboet worde.

b) Door wien moet deze volkomen betaling geschieden? Of door ons zelven óf door een ander.

I. Er moet voldaan worden aan de gerechtigheid Gods.

1. „Betalen" veronderstelt schuld. Zonde is *a*) niet onvolkomenheid, onvoltooide ontwikkeling, 1 Cor. XIII : 11: Toen ik

een kind was sprak ik als een kind, *b*) niet ziekte (Lombroso, de theorie van het atavisme), *c*) maar schuld. Lk. VII:41—42, de gelijkenis van de twee schuldenaren, gaat uit van de veronderstelling, dat zonde schuld is. Schuld ontstaat als men iemands eigendomsrecht verkort. God heeft op ons het recht eens konings op zijn onderdanen (Jes. XXXIII:22: De HEERE is onze rechter), het recht eens vaders, het recht der liefde (Ps. CXVI:12: Wat zal ik den HEERE vergelden), maar voor alles het recht van den eigenaar, Rom. IX:20: Maar toch, o mensch, wie zijt gij, die tegen God antwoordt? zal ook het maaksel tot dengene, die het gemaakt heeft, zeggen: Waarom hebt gij mij alzoo gemaakt? Evenwel hebben wij in het oog te houden het onderscheid tusschen zedelijke schuld en geldelijke schuld. Niet alwat van de laatste geldt laat zich ook op de eerste overbrengen. Geldelijke schuld kan betaald worden maar zedelijke schuld niet. Zij moet vergeven worden. Lk. VII:42: Als zij niet hadden om te betalen schold hij het hun beiden kwijt. Mt. XVIII:27: En de heer van dezen dienstknecht heeft hem ontslagen en de schuld hem kwijtgescholden. Waar de vergeving ontbreekt moet de straf komen. Daarom de tweeledige vraag: „Is er eenig middel, waardoor wij deze straf ontgaan mochten en wederom tot genade komen?" En het antwoord zal aantoonen, dat straf en genade hier geen van beiden kunnen gemist worden.

„Betaling der zonden" is geen nieuw-testamentische uitdrukking. Col. III:14: Uitgewischt hebbende het handschrift, dat tegen ons was, in inzettingen, — ziet op de wet, die met hare ceremoniëele voorschriften in den kruisdood van Christus is te niet gedaan, zoodat de christen daarvan bevrijd is (zie vs. 16, 20, 21). Evenzoo wordt Christus nergens in de Schrift een borg genoemd (ook de Catechismus gebruikt deze uitdrukking niet), dan in Hebr. VII:22: Van een zooveel beter verbond is Jezus borg geworden; omdat hij de persoonlijkheid is, in wien het Nieuwe Verbond is gewaarborgd, zooals het priesterschap dit was voor het Oude Verbond. Als Jezus ons een borg is, dan is hij ons de waarborg, de openbaring der liefde Gods, Joh. III:16.

2. De „gerechtigheid Gods" is hier niet bedoeld als de

eigenschap, volgens welke Hij de zonde straft (Exod. XX:7: Die den schuldige geenzins onschuldig houdt; Exod. XXIII:7: Want Ik zal den goddelooze niet rechtvaardigen; Rom. II:6: Welke een iegelijk vergelden zal naar zijne werken); ook niet als de trouw en genade, die Hij betoont aan zijn volk (Ps. XL:11: Uwe gerechtigheid bedek ik niet, uwe waarheid en uw heil spreek ik uit; uwe weldadigheid en uwe trouw verheel ik niet. Ps. LXXXIX:15: Gerechtigheid en gericht zijn de vastigheid uws troons, goedertierenheid en waarheid gaan voor uw aangezicht henen. 1 Joh. I:9: Indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons de zonden vergeve); maar het recht Gods, dat Hij heeft als Schepper en Heer op al het zijne, dus ook op den mensch. Rom. IX:20: Maar toch, o mensch, wie zijt gij die tegen God antwoordt? zal ook het maaksel tot dengene, die het gemaakt heeft zeggen: Waarom hebt gij mij alzoo gemaakt? Ps. XXIV:1: De aarde is des HEEREN, mitsgaders hare volheid, de wereld en die daarin wonen. — Der gerechtigheid Gods „geschiedt genoeg" (zij wordt voldaan) óf door volkomen gehoorzaamheid, óf door een aan de ongehoorzaamheid (d. i. de zonde) geëvenredigde straf (Lk. X:28: Doe dat en gij zult leven; Ezech. XVIII : 4: De ziel die zondigt, die zal sterven).

3. Gerechtigheid is de grondwet Gods. Jes. I:27: Zion zal door recht verlost worden en hare wederkeerenden door gerechtigheid. Jes. V:16: De HEERE der heirscharen zal verhoogd worden door het recht; en God, die Heilige, zal geheiligd worden door gerechtigheid. Joz. XXIV:19: Want Hij is een heilig God; Hij is een ijverig God (ijverzuchtig, d. i. die met ernst en ijver zijne eere zoekt en de beleediging daarvan bestraft); Hij zal uwe vertredingen en zonden niet vergeven (d. i. verschoonen). Mt. V:20: Want ik zeg u: tenzij uwe gerechtigheid overvloediger zij, dan der schriftgeleerden en der farizeën, dat gij in het koninkrijk der hemelen geenszins zult ingaan. Lk. XVIII:17: Zal God dan geen recht doen zijnen uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen? — Ik zeg u, dat Hij hun haastelijk recht doen zal.

4. De geëischte genoegdoening bestaat dus hierin, dat de goddelijke genade, waartoe ik kom, een zoodanige zij, dat het recht Gods daarbij niet gekrenkt worde. „Heeft Hij mij vergeven door afmatting, door zwakheid, door onverschilligheid? Verre zij

mijn geest van dergelijke lasteringen. De Koning des hemels kan slechts een eervollen vrede teekenen. Wanneer Hij zich verwaardigt te vergeven, dan kan dat niet zijn met opoffering van een deel van zijn gerechtigheid, noch van zijn heiligheid. De eer zijner regeering duldt geen enkele aanranding. Een buitengewone gave, een mateloos offer, verkondigen tot de uiterste grenzen der schepping, dat de eeuwige orde niet straffeloos zou kunnen verbroken worden" (Vinet).

II. Door welk middel voldoening aan de gerechtigheid Gods geschieden moet.

1. Bij geldelijke schuld is het aangegeven, dat hij, die schuldig is, de betaling doe; bij zedelijke schuld, dat hij die gezondigd heeft de straf onderga. Deut. XXVII : 26 : Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in alles, enz. Ezech. XVIII : 4: De ziel, die zondigt, die zal sterven.

2. Bij geldschuld is ook in het gewone leven toegelaten, dat een ander, een borg, in de plaats treedt, zich verplicht en verbindt in geval van onvermogen bij den schuldenaar de betaling der schuld over te nemen en de straf te lijden. Gen. XLIV : 32, 33: Want uw knecht is voor dezen jongeling borg bij mijnen vader, zeggende: Zoo ik hem tot u niet wederbreng, zoo zal ik tegen mijnen vader alle dagen gezondigd hebben! Nu dan, laat toch uwen knecht voor dezen jongeling slaaf van mijnen heer blijven, en laat den jongeling met zijne broederen optrekken; Filem. v. 19: Ik, Paulus, zal het betalen (voor den slaaf Onesimus).

3. De mensch heeft het antwoord daarin gezocht, dat hij of anderen of zich zelf een buitengewone straf voor de zonde oplegde. Dit zien wij in de offers onder de heidenen en de zelfkwellingen onder de christenen (de Juggernautwagen, die vroeger in Voor-Indië rondreed en waardoor men zich liet overrijden; Kronos bij de Karthagers, op wiens armen de kinderen gelegd werden, die er afgleden in een kolk van vuur; de menschenoffers aan Baäl gebracht; de Fakirs-kwellingen b.v. zich laten heen en weer slingeren boven een vuur, of staande leven, of in de zon zien tot men blind is; de pilaar-heiligen in Egypte; de Flagellanten of geeselaars in de middeneeuwen; de monniken-kwellingen). Dit was de wanhoopsvraag des zondaars: Is er eenig middel?

Israël had zijn dieroffers, waaraan ook de gedachte ten grondslag ligt van het plaatsvervangend dragen van de straf der zonde, niet in werkelijkheid, maar dan toch zinnebeeldig. Lev. XVII : 11: De ziel des vleesches is in het bloed, daarom heb Ik het u op het altaar gegeven, om over uwe zielen verzoening te doen; want het is het bloed, dat voor de ziel verzoening zal doen. Lev. IX : 7: En Mozes zeide tot Aäron: Nader tot het altaar, en maak uw zondoffer, en uw brandoffer toe; en doe verzoening voor u en voor het volk; daarna maak de offerande des volks toe, en doe de verzoening voor hen, gelijk als de HEERE geboden heeft. Ook Jes. LIII spreekt van het plaatsvervangend lijden van den knecht des Heeren.

4. Zoo wordt ook in de uiteenzetting der verlossing door Christus, deze voorgesteld als het zondoffer, dat de straf der zonde draagt en aldus voor ons de zonde boet en verzoent. 1 Petr. II : 24: Die zelf onze zonden in zijn lichaam gedragen heeft aan het hout — het kruis als het altaar (naar Exod. IX : 7). Rom. VIII : 3: God heeft, zijnen Zoon zendende in de gelijkheid des zondigen vleesches en dat voor de zonde (als zoenoffer), de zonde veroordeeld in het vleesch. 2 Cor. V : 21: Want dien, die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde (tot drager van de schuld en de straf der zonde, tot offer voor de zonde) gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in hem. Mt. XX : 28: De Zoon des menschen is gekomen om zijne ziel te geven *tot* een rantsoen (losmiddel, gebruikt bij vrijkooping ter bevrijding ook van een straf. Het wordt altijd gebruikt van een zaak, niet van een persoon. Hier ziet het niet op de ziel, maar op het geven zijner ziel van den Zoon des menschen) voor (in de plaats van) velen (dikwijls in het N. T. gebruikt voor allen). Als hier van betaling sprake was, dan zou deze op Sociniaansche wijze aan den duivel moeten plaats hebben. De dood van Christus is dus plaatsvervangend voor den dood van anderen.

Ursinus. „De verlossing is in dit leven in haar aanvang volkomen, in het leven hiernamaals zal zij volkomen zijn in hare voltooiing. Nu is zij gedeeltelijk volkomen als verlossing van de straf en de schuld; dan zal zij volkomen zijn, als alle tranen van de oogen zullen worden afgewischt, het beeld Gods in ons volkomen vernieuwd wordt en God zal zijn alles in allen.”

2. „De verlossing is volgender wijze mogelijk: 1. door een de schuld voldoende genoegdoening, d. i. een eeuwige straf of een er mede gelijkstaande; 2. door reiniging van de zonde en vernieuwing des levens, d. i. door herstelling der verloren rechtgeaardheid en des evenbeelds Gods in ons, of door volkomen vernieuwing der natuur. Beide behoort noodzakelijk tot de verlossing."

„Genoegdoening wordt geëischt, omdat de barmhartigheid Gods zijn gerechtigheid, waaraan voldaan moet worden, niet opheft. Maar de wet verplicht zoowel tot gehoorzaamheid als tot straf. Door gehoorzaamheid kan de genoegdoening niet geschieden, omdat de vorafgaande gehoorzaamheid reeds ontbreekt en de volgende gehoorzaamheid de vroegere tekortkomingen niet te niet kan doen, omdat de mensch onder alle omstandigheden geheel zijn leven tot gehoorzaamheid verplicht is. Nadat nu eenmaal aan de gehoorzaamheid is tekort gedaan, zoo blijft er geen andere genoegdoening over dan door de straf, naar de dreiging: ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven. Nadat de straf genoegzaam gedragen is, wordt God met den zondaar verzoend en kan de verlossing volgen."

„Ook wordt geëischt de reiniging van de zonde en de vernieuwing des levens. Want onder deze voorwaarde zal God de genoegdoening aannemen en de zonde vergeven. als wij ook voor de toekomst ophouden Hem te beleedigen en voor de verzoening Hem dankbaar zijn. Want als wij door God in genade willen aangenomen worden, maar niet van de zonde aflaten, dan zouden wij God bespotten. Maar wij kunnen niet aflaten van de zonde, als niet onze natuur vernieuwd wordt. Op deze wijze is dus de verlossing van den mensch mogelijk; als werkelijk zulk een genoegdoening geschiedt, waardoor een met de schuld overeenkomende straf wordt gedragen en waarop daarna geen nieuwe zonde meer zou volgen."

13. Vraag. *Maar kunnen wij door ons zelven betalen?*

Antw. In geenerlei wijze, maar wij maken ook de schuld nog dagelijks meerder.

Antw. Door ons zelven kunnen wij de betaling niet volbrengen. Waarom niet? Omdat wij daartoe niet („in geenerlei wijze") in staat zijn en wij veeleer onze schuld dagelijks grooter maken.

Nadat (vr. 12) vastgesteld is, dat en waarin de schuld bestaat en hoe zij kan betaald d. w. z. voor haar als zedelijke schuld de straf kan gedragen worden, wordt nu verder gevraagd wie haar betalen kan: óf wij zelven (vr. 13) óf een ander schepsel (vr. 14), en wanneer geen van beiden het geval is, wat voor een middelaar wij dan zoeken moeten (vr. 15).

1. Er is een tweevoudige wijze, waarop aan Gods gerechtigheid genoeg geschiedt, n.l. door de vervulling der wet en door het ondergaan van de straf. De genoegdoening kan in beide gevallen niet door ons zelven geschieden.

2. Door de vervulling der wet is het ons niet mogelijk:

a) De mensch heeft alle kracht ten goede verloren. Job IX: 2, 3: Waarlijk ik weet, dat het zoo is, want hoe zou de mensch rechtvaardig zijn bij God? Zoo Hij lust heeft, om met hem te twisten, niet één uit duizend zal hij Hem beantwoorden. Ps. CXLIII: 2: Ga niet in het gericht met uwen knecht, want niemand, die leeft, zal voor uw aangezicht rechtvaardig zijn. Rom. VIII: 7: Het (vleesch) onderwerpt zich der wet Gods niet, want het kan ook niet. Mt. XVI: 26: Wat zal een mensch geven tot lossing (loskooping) van zijne ziel?

b) Een beroep op een uitwendig eerbaren wandel, de zoogenaamde burgerlijke gerechtigheid, komt tegenover God niet in rekening, die alleen door een volkomen gerechtigheid voldaan kan worden. Jes. LXIV: 6: Al onze gerechtigheden zijn als een wegwerpelijk kleed.

c) Een „weer goed maken" is hier ook niet mogelijk; want wat wij mogelijk goeds konden doen, zijn wij te zijner tijd aan God schuldig; kunnen wij nu voor het tegenwoordige uit ons zelven

niets goeds doen, dan nog veel minder iets, wat daar boven gaat en ook voor het verledene gelden kan.

d) „Wij maken veeleer onze schuld (door nieuwe zonden) nog dagelijks grooter." Dat wij dagelijks op nieuw zondigen, daarvan overtuigt ons het geweten en ook Christus, als hij ons dagelijks doet bidden: vergeef ons onze schulden. 1 Kon. VIII: 46: Want geen mensch is er, die niet zondigt. Jac. III: 2: Wij struikelen allen in velen (menigvuldig). Rom. II: 5: Vergadert gij u zelven toorn, als een schat in den dag des toorns en der openbaring van het rechtvaardig oordeel Gods.

Hij, die zich verbeeldt zijn eigen verlosser te zijn, gelijkt op een mensch, die in de modder is verzonken en zich met eigen hand aan zijn haar er uittrekken wil; niet alleen dat dit er uittrekken mislukt, maar hij werkt zich ook hoe langer zoo dieper in de modder.

Ursinus. „Wij zondigen onophoudelijk en vermeerderen door ons zondigen de beleediging Gods en onze schuld. Wie niet ophoudt te beleedigen, zal nooit den beleedigde verzoenen; zooals een schuldenaar nooit vrij wordt van zijn schulden, als hij bij de vorige altijd nieuwe schulden voegt.

3. Het is niet mogelijk, dat de voldoening door ons geschiedt door het ondergaan der straf, want dan behoort daartoe niet de tijdelijke, eindige alleen, maar ook de eeuwige straf, waarvan wij in eeuwigheid niet meer bevrijd worden. Jes. XXXIII: 14: De zondaren te Zion zijn verschrikt, beving heeft de huichelaren aangegrepen; *zij zeggen:* Wie is er onder ons, die bij een verterend vuur wonen kan? wie is er onder ons, die bij eenen eeuwigen gloed wonen kan?

Ursinus. „Ook door de straf kunnen wij niet voldoen, omdat onze oneindige schuld een oneindige straf verdient, d. i. een eeuwige of een daarmede gelijkstaande. Want zonde is een beleediging van den oneindig Goede (d. i. van God), waarmede de eeuwige verdoemenis verdiend wordt of een tijdelijke aan die eeuwige gelijk. De eeuwige kunnen wij niet op ons nemen, omdat wij nooit er zouden uit komen. Wij zouden weliswaar daarin aan de gerechtigheid Gods voldoening geven, maar nooit

zou haar daardoor genoeg geschieden, de genoegdoening zou nooit voltooid wezen en nooit tot een overwinning over dood en zonde worden, maar onvoltooid zou zij voortduren tot in alle eeuwigheid; een genoegdoening, zooals de eeuwige pijn der duivelen en der verworpenen is, die nooit ophoudt. Een tijdelijke, aan de eeuwige gelijkwaardige, straf, zooals zij zou moeten zijn als deze genoegdoening een overwinning over den dood zou wezen, kan geen enkel schepsel geven wegens zijn zwakheid en onvolkomenheid."

4. Als alzoo door ons zelven aan de gerechtigheid Gods niet voldaan kan worden, zoo komt van zelf de vraag aan de orde, of dit door een ander in onze plaats geschieden kan, en wie die andere dan zijn moet, opdat wij de straf ontgaan en wederom tot genade komen, d. i. verlost worden.

---

14. Vraag. *Kan ook ergens een bloot schepsel gevonden worden, dat voor ons betale?*

Antw. Neen; want ten eerste wil God aan geen ander schepsel de schuld straffen, die de mensch gemaakt heeft; ten andere, kan ook geen bloot schepsel den last des toorns Gods tegen de zonde dragen, en andere schepselen daarvan verlossen.

Bloot schepsel = slechts een schepsel, niet meer dan dit.

Des toorns, naar de Lat. uitgave. Anderen naar de uitg. van 1563: „des eeuwigen toorns."

Antw. Voor ons kan geen ander schepsel, dat niet meer dan een schepsel is, aan de gerechtigheid Gods voldoen.

a) Geen ander schepsel, omdat God aan geen ander schepsel de schuld wil straffen, die door den mensch gemaakt is.

b) Geen „bloot schepsel," omdat een schepsel, niet meer dan dit zijnde, niet kan dragen den last des toorns Gods en anderen daarvan verlossen.

1. Geen ander schepsel kan ons hier helpen, want:

a. het is zedelijke schuld en die laat zich niet overdragen. Gen. II:17: Ten dage als gij daarvan eet, zult gij (mensch) den dood sterven. Ezech. XVIII:20: De ziel, die zondigt, die zal sterven: de zoon zal niet dragen de ongerechtigheid des vaders, en de vader zal niet dragen de ongerechtigheid des zoons: de gerechtigheid des rechtvaardigen zal op hem zijn, en de goddeloosheid des goddeloozen zal op hem zijn (d. w. z. de rechtvaardige en de goddelooze draagt ieder zijn eigen rechtvaardigheid en goddeloosheid). Hiermede is niet in strijd Exod. XX:5: Die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, omdat dit meer ziet op de gevolgen der zonde, maar niet op de schuld en de verantwoordelijkheid. Gal. VI:7: Dwaalt niet, God laat zich niet bespotten; want zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien;

b. zedelijke schuld laat zich wel overnemen. Mozes, Exod. XXXII:32: Delg mij nu uit uw boek, hetwelk gij geschreven hebt. Toen zeide de HEERE tot Mozes: Dien zou Ik uit mijn boek delgen, die aan Mij zondigt. Rom. IX:3: Ik zou zelf *wel* wenschen verbannen te zijn van Christus, voor mijne broederen, die mijne maagschap zijn naar het vleesch. Gal. VI:2: Draagt elkanders lasten en vervult alzoo de wet van Christus.

c. Maar daarmede is Gods gerechtigheid niet voldaan; want ieder schepsel is voor zich zelf Hem volkomen gehoorzaamheid schuldig.

2. Een bloot schepsel, d. i. een die niet meer dan schepsel is, kan dus niet voor ons betalen, want:

a) een schepsel, dat den last des toorns Gods tegen de zonde moet dragen, vergaat er onder. Ps. XC:7: Wij vergaan door uwen toorn; en door uwe grimmigheid worden wij verschrikt. Deut. IV:24: Want de HEERE, uw God, is een verterend vuur, een ijverig God. Ps. CXXX:3: Zoo gij, HEERE, de ongerechtigheden gadeslaat, HEERE, wie zal bestaan? Nah. I:6: Wie zal voor zijne gramschap staan? en wie zal voor de hittigheid zijns toorns bestaan?

b) waar kan het schepsel gevonden worden, dat, zooal de bekwaamheid, ook de gewilligheid heeft de schuld en straf op zich te nemen voor de zonde van het gansche menschelijke geslacht? Rom. V:7, 8: Want nauwelijks zal iemand voor eenen

rechtvaardige sterven, want voor den goede zal mogelijk iemand ook bestaan te sterven; maar God bevestigt zijne liefde jegens ons, dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren;

c) welk schepsel zou in staat zijn, om, indien het ook al die gewilligheid had, ons de verzekering te geven, dat God met zijn plaatsvervanging genoegen neemt en daardoor Gods toorn van ons wordt afgekeerd?

1) Door een mensch zooals wij zelven zijn kan dit niet geschieden, want wij zijn het juist, die gezondigd hebben. Ps. XLIX : 8, 9: Niemand van hen zal zijnen broeder immermeer kunnen verlossen; hij zal Gode zijn rantsoen niet kunnen geven: want de verlossing hunner ziel is te kostelijk, en zal in eeuwigheid ophouden (d. i. hij zal dat nooit kunnen tot stand brengen). Rom. III : 23: Want er is geen onderscheid, want zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods.

2) Wie aan een engel denken mocht, zou over het hoofd zien, dat dit een wezen is van een andere natuur en het de verlossing niet der engelen maar der menschen betreft. Hebr. II : 16: Want waarlijk, hij neemt de engelen niet aan, maar hij neemt het zaad Abrahams aan.

3) Een dier kan het allerminst. De offers des O. Verbonds konden in Gods oog ook geen betaling van de zonde zijn. Maar er „geschiedt in dezelve (offers) alle jaar weder gedachtenis der zonden; want het is onmogelijk, dat het bloed van stieren en bokken de zonden wegneme” (Hebr. X : 3, 4). De vromen des O. Verbonds waren zelven van het ongenoegzame dier offers diep doordrongen. Ps. LI : 18, 19. Ps. L : 8—14. Jes. I : 11—18.

15. *Wat moeten wij dan voor een Middelaar en Verlosser zoeken?*

Antw. Zulk eenen, die een waarachtig en rechtvaardig mensch zij, en nochtans ook sterker dan alle schepselen, dat is, die ook waarachtig God zij.

Antw. Drie eigenschappen worden hier als noodzakelijk ondersteld in den Middelaar en Verlosser, als hij onze behoefte zal kunnen voldoen.

a) Welke is de eerste eigenschap? Hij moet een waarachtig mensch zijn.

b) De tweede? Hij moet een rechtvaardig mensch zijn.

c) De derde? Hij moet sterker dan alle schepselen dus ook waarachtig God zijn.

---

16. Vraag. *Waarom moet Hij een waarachtig en rechtvaardig mensch zijn?*

Antw. Omdat de rechtvaardigheid Gods vorderde, dat de menschelijke natuur, die gezondigd had, voor de zonde betaalde, en dat een mensch, zelf een zondaar zijnde, niet kon voor anderen betalen.

a) Waarom moet de Middelaar een waar mensch zijn? Omdat de gerechtigheid eischte, dat de menschelijke natuur, die gezondigd heeft, voor de zonde betaalde.

b) Waarom moet hij een rechtvaardig mensch zijn? Omdat een, die zelf een zondaar is, niet kan voor anderen betalen.

---

17. Vraag. *Waarom moet Hij te gelijk een waarachtig God zijn?*

Antw. Opdat Hij, uit kracht zijner Godheid, den last des toorns van God aan zijne menschheid dragen, en ons de gerechtigheid en het leven verwerven en wedergeven mocht.

Te gelijk = tezamen Hoogd. tekst: „zugleich".

Aan zijne menschheid. Lat. tekst: „carne sua, aan zijn vleesch.

Mocht = kon of vermocht.

Antw. Om drie redenen moet de Middelaar waarachtig God zijn.

a) Opdat hij uit kracht — aan zijn menschheid dragen kon.

b) Opdat hij ons de gerechtigheid — verwerven kon.

c) Opdat hij beide, de gerechtigheid en het leven, ook zou kunnen wedergeven.

1. Wij blijven dus zoeken. Alle wegen zijn nu afgesneden. Betaling der zonden is onmogelijk. Daartoe is geen schepsel in staat. Alleen door schuldvergeving van Gods zijde kunnen wij gered worden; maar waar vinden wij nu de zekerheid der vergeving op den onveranderlijken grondslag der gerechtigheid. Daar is noodig een Middelaar en Verlosser.

2. Een Middelaar is iemand, die staat tusschen twee partijen en, met het noodige aanzien toegerust, die verzoent en tot elkander brengt. Vergelijk het ambt van een scheidsrechter. Deze moet onpartijdig zijn. Gal. III : 20: En die middelaar is niet *middelaar* van éénen (van één partij). Hij moet ten opzichte van beide partijen even ver en even nabij staan.

3. Een Verlosser zal hij zijn, als hij ons ontheffen kan van de zonde en al haar gevolgen, d. i. dus van de schuld, de macht en de straf der zonde, zooals wij die hebben leeren kennen in de leer der ellende.

4. De vereischten daartoe zijn, dat hij is:

a) waarachtig mensch, d. i. een mensch, die dat waarlijk is, naar lichaam, ziel en geest, want daaruit bestaat de menschelijke natuur. Hij moet dus alle wezenlijke eigenschappen van een mensch bezitten. Als God in een menschelijk lichaam, of in een menschelijke verschijning (verg. Gen. XVIII, de drie mannen bij Abraham; Joz. V : 13, Jozua voor Jericho) zich vertoonde, zou Hij niet waarachtig mensch zijn. „Onze zaligheid en verrijzenis hangen mede aan de waarheid zijns lichaams" (Ned. geloofsbel. Art. XIX), d. i. zijner menschelijke natuur. Als hij niet onzer een is, wordt zijn lijden dat van een schijnmensch, dus een schijnlijden, een vertooning, niet een openbaring van de gerechtigheid Gods. Deze vereischt, dat de straf der zonde ook gedragen worde in de

menschelijke natuur, die gezondigd heeft. Ook kan hij anders niet onze plaatsvervanger bij God zijn, aan het hoofd der menschheid staan en de tweede Adam wezen, die herstelt, wat wij in den eersten Adam verloren hebben. Rom. V : 12: Want gelijk door de ongehoorzaamheid van dien éénen mensch velen tot zondaars gesteld zijn geworden, alzoo zullen ook door de gehoorzaamheid van éénen velen tot rechtvaardigen gesteld worden. Dan eerst kunnen wij met vertrouwen tot dien Verlosser naderen, die zelf onze ellende heeft ondervonden. Hebr. V : 2: Die behoorlijk medelijden kan hebben met de onwetenden, overmits hij ook zelf met zwakheid omvangen is. Eindelijk wordt dit vereischt door de waarheid Gods, die beloofd heeft, Gen. III : 15: Dat zaad (der vrouw) zal u (der slang, den duivel) den kop vermorzelen;

b) een rechtvaardig mensch, d. i. zulk een, die zelf zonder eenige zonde is en de geheele wet Gods volkomen houdt. Hebr. VII : 26: Zoodanig een Hoogepriester betaamde ons, heilig, onnoozel (onschuldig), onbesmet, afgescheiden van de zondaren. De mensch, die zelf een zondaar is, kan zeker geen grond geven van vertrouwen voor de verlossing van anderen. „Of kan een pest gebannen worden door een harer eigene slachtoffers; een dwingeland onttroond worden door zijnen eigenen gevangenen; eene schuld betaald worden, door wie zelf in schulden is?" (van Oosterzee).

c) waarachtig God; want „hij moet sterker zijn dan alle schepselen," of hoe kunnen wij anders voor onze eeuwige zaligheid ons vertrouwen op hem stellen; hij moet den last des toorns Gods, die op de menschheid rust, en waaronder dus ook hij als mensch komt te staan, kunnen dragen, maar zonder dat hij, gelijk met ons het geval zou moeten zijn, daaronder vernietigd wordt; hij moet ons God zelf openbaren, opdat wij weten dat, wat hij ons van de gerechtigheid en de genade zegt en aanschouwen doet, waarlijk de gerechtigheid en genade van God is; en zoo moet hij ons de gerechtigheid en het leven, die wij door de zonde verloren hebben, verwerven en wedergeven en de persoonlijkheid zijn, die nieuwe goddelijke kracht instort aan ons geslacht;

d) tegelijk waarachtig God, d. i. God en mensch in één persoon. Middelaar kan hij niet wezen, als hij alleen God is. Verlosser kan hij niet zijn, als hij alleen mensch is. Immanuël, God met ons (Jes. VII : 14), moet in de volle beteekenis zijn naam kunnen zijn, want dan alleen hebben wij in zijn persoon en

werk de openbaring, dat wij de straf ontgaan en wederom tot genade gekomen zijn.

5. Hij moet zoo zijn, omdat hij zoo geweest is. Als geheel de redeneering van den Catechismus, of iedere andere, die wij daarvoor in de plaats zouden stellen, moest wegvallen, dan blijft nog het feit der verlossing zelve in Jezus Christus gegeven. Bij al de vereischten kan men nog deze voegen: 1. dat de Middelaar moet aangewezen worden door de beleedigde partij, d. i. door God, terwijl de mensch slechts kan zeggen welken Middelaar hij wenscht; 2. dat de verlosser, naarmate de verlossing moeilijker is, ook des te meer gewillig en bereid moet zijn, om de verlossing op zich te nemen. „Het mysterie der verzoening is en zal altijd blijven een mysterie, en het wordt dan ook door het Evangelie zelf wel aangekondigd, maar niet verklaard" (Vinet). Want de persoonlijkheid van den Verlosser en Middelaar zelf is een mysterie. Het wordt bestreden, dat hij God en mensch kan zijn in één persoon. De mogelijkheid daarvan is ons gegeven in de schepping des menschen, die in onderscheiding van alle andere schepselen het leven heeft ontvangen uit God (Gen. II : 7, Hand. XVII : 29). De zekerheid wordt openbaar in de verlossing zelve, als een verlossing van de schuld, van de macht en van de straf der zonde, zooals wij die nader zullen leeren kennen.

Olevianus. Het was noodig, dat de Middelaar, die zich voor ons tot een offer in den dood moest geven, waarachtig mensch ware en wel ons in alles gelijk, uitgenomen de zonde, en tegelijk waarachtig en eeuwig God. „Want ten eerste wilde God zich niet met zulk een verzoening inlaten, waardoor Hij onwaarachtig en onrechtvaardig zou blijken te wezen. Daarom eischt de waarheid Gods, die gezegd heeft: Ten dage als gij daarvan eet zult gij den dood sterven (Gen. II : 17), dat hij het zaad der vrouw, d. i. een waar mensch naar lichaam en ziel, zij, die deze onveranderlijke waarheid Gods voldeed en de smarten van den eeuwigen dood op zich nam (Hebr. II; 2 Cor. V). Daarbij eischt ook nog de gerechtigheid van God, die gezegd heeft: Ik zal den goddelooze niet rechtvaardigen (Exod. XXIII : 7), dat Hij met goddeloozen en onrechtvaardigen geen verbond en vriendschap aangaat, tenzij de rechtvaardige (n.l. Christus) sterft voor de onrechtvaardigen (1 Petr. III : 18)."

„Alzoo moest de Middelaar niet alleen een waarachtig mensch, maar ook waarachtig God zijn, die zich voor allen overgaf tot een offer. Allereerst, opdat hij een Zaligmaker zou kunnen zijn. Buiten God is er geen Zaligmaker, zooals de Heer zegt door den profeet, Jesaja XLIII : 11: Ik, Ik ben de HEERE en er is geen Heiland behalve Mij. Ten tweede, omdat hij aller schepselen onverdraaglijke smart op zich nemen moest (daar hij aan het rechtvaardig oordeel Gods over onze ontelbare zonden tegen de oneindige majesteit Gods begaan, moest voldoen) zoo moest hij ook op zulk een wijze waarachtig mensch zijn, dat hij tegelijk oneindig, d. i. waarachtig God was, opdat hij de menschelijke natuur door de oneindige macht zijner godheid versterken, den last des eeuwigen toorns Gods dragen en overwinnen en door zulke middelen ons een oneindige, eeuwigdurende betaling voor onze zonden en een eeuwige genade bij God verwerven zou."

---

18. Vraag. *Maar wie is deze Middelaar, die te zamen waarachtig God, en een waarachtig, rechtvaardig mensch is?*

Antw. Onze Heere Jezus Christus, die ons van Gode tot wijsheid, rechtvaardigmaking, heiligmaking en tot eene volkomene verlossing geschonken is.

Die ons — geschonken is. Hoogd. tekst naar de oude uitgaven: die ons tot volkomene verlossing en gerechtigheid geschonken is.

Antw. Zulk een middelaar, die God en mensch is, is alleen onze Heere Jezus Christus.

a) Wie heeft hem ons geschonken? God.

b) Waartoe heeft God hem ons geschonken? Tot eene volkomene verlossing.

c) Waarom is hij de volkomene verlossing? Omdat hij ons gegeven is tot wijsheid, rechtvaardigmaking en heiligmaking.

I. Christus is de Middelaar ons van God geschonken.

1. Als de zondige menschheid den verlosser, dien wij noodig hadden niet kon voortbrengen, had alleen God naar zijn eeuwigen raad, middel en weg, waarin Hij zijn ondoorgrondelijke liefde gelijkelijk met zijn gerechtigheid openbaart, als Hij ons uit vrije genade den eenigen waren Middelaar, Jezus Christus, schenkt. Joh. III : 16.

2. Tot uitoefening van het middelaarsambt was Christus

a) door God bestemd. Gal. IV : 4, 5: Maar wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God zijnen Zoon uitgezonden, geworden uit eene vrouw, geworden onder de wet; opdat hij degenen, die onder de wet waren, verlossen zou, en opdat wij de aanneming tot kinderen verkrijgen zouden. Hebr. V : 5 : Alzoo heeft ook Christus zich zelven niet verheerlijkt — maar die tot hem gesproken heeft: Gij zijt mijn Zoon, heden heb ik u gegenereerd.

b) uit vrijen wil bereid. Joh. X : 18. Niemand neemt het leven van mij, maar ik leg het van mij zelven af. Mt. XXVI : 42: Uw wil geschiede.

II. Jezus Christus is de eenige en ware middelaar.

1. Mozes wordt ook een middelaar genoemd; hij is de middelaar van het Oude Verbond geweest, tusschen God en het volk Israël. Maar zijn middelaarsambt bestond slechts daarin, dat hij in de kracht Gods zijn volk uit de uitwendige dienstbaarheid uitleidde en het door zijn bemiddeling de wet gaf, waaruit Israël moest putten de kennis en den dienst van God. Gal. III : 19 : Zij (de wet) is door de engelen besteld in de hand des middelaars (Mozes). Maar hij was een zondig mensch als anderen; vanwege zijn zonde kon hij zijn volk zelfs niet binnenleiden in het land der belofte. De wet, waarvan hij de middelaar is, dient alleen tot kennis der zonde, maar kan geen leven, heil en zaligheid schenken.

2. Christus wordt als de ware middelaar tegenover Mozes gesteld. Joh. I : 17: De wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid is door Jezus Christus geworden. Hebr. III : 1—6: Christus is grooter eere waardig geacht dan Mozes; Mozes is wel getrouw geweest in geheel zijn huis als een dienaar,

tot getuiging der dingen, die *daarna* gesproken zouden worden; maar Christus als de Zoon over zijn eigen huis.

3. Christus heeft het getuigenis dat hij de eenige Middelaar is. 1 Tim. II: 5, 6: Want er is een God, er is ook een Middelaar Gods en der menschen, de mensch Christus Jezus, Die zich zelven gegeven heeft tot een rantsoen (losgeld). Hebr. VIII, IX en XII wordt Christus de Middelaar van het betere, het Nieuwe Verbond genoemd. Joh. XIV: 6: Niemand komt tot den Vader dan door mij (door mijn bemiddeling).

III. Het bewijs, dat Christus de ware Middelaar is.

1. Tot een volkomen verlossing behooren drie dingen: *a*) wijsheid, want wij moeten vernieuwd worden tot kennis naar het evenbeeld desgenen, die ons geschapen heeft (Col. III: 10); tot ware kennis Gods, zooals Adam die had voor den val, ook tot rechte kennis van de zonde en van den weg der verlossing; *b*) rechtvaardigheid, want de rechte verhouding tot God, die door de zonde verbroken is, moet weer hersteld worden; *c*) heiligmaking, want in die verhouding hersteld, moeten wij ook in staat zijn daarin te wandelen en te volharden. M. a. w. de weg der zaligheid moet gekend, geopend, bewandeld kunnen worden door ons, die in ons zelven zondaren zijn, of de dwaling (het verduisterd verstand), de schuld (het onreine hart) en de macht (het zondig leven) der zonde moeten weggenomen worden.

2. Die volkomen verlossing hebben wij in Christus, „die ons geworden is wijsheid van God en rechtvaardigheid en heiligmaking" (1 Cor. I: 30).

a) Wijsheid. Col. II: 3: In denwelken (Christus) al de schatten der wijsheid en der kennis verborgen zijn. Joh. VIII: 12: Ik ben het licht der wereld; die mij volgt, zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben.

b) Rechtvaardigmaking of gerechtigheid (beter dan: rechtvaardigheid, St. V.), want bedoeld is de toestand des menschen voor God zooals die zijn moet en waarin wij door Christus d. w. z. in zijn gemeenschap worden overgebracht. Rom. I: 17: De rechtvaardigheid (gerechtigheid) Gods (door God tot stand gebracht en medegedeeld) wordt in hetzelve (het Evangelie) geopenbaard. 2 Cor. V: 21: Dien, die geene zonde gekend heeft, heeft Hij zonde

voor ons gemaakt (als de persoonlijke zonde behandeld), opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in hem.

c) Heiligmaking. Joh. XVII:19: Ik heilig mij zelven voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in waarheid. 1 Joh. I:7: Het bloed van Jezus Christus, zijnen Zoon, reinigt ons van alle zonde.

3. Zoo is hij ons een volkomen verlossing. Ef. I:7: In welken wij hebben de verlossing door zijn bloed, *namelijk* de vergeving der misdaden, naar den rijkdom zijner genade. Hebr. IX:12: Door zijn eigen bloed eenmaal ingegaan in het heiligdom, eene eeuwige verlossing teweeggebracht hebbende. Onder „verlossing" hebben wij hier niet alleen de verlossing van de zonde, maar ook de laatste, die van alle kwaad, te verstaan. Lk. XXI:28: Als nu deze dingen (de teekenen aan den hemel en op de aarde en het komen van den Zoon des menschen op de wolken) beginnen te geschieden, zoo ziet omhoog, en heft uwe hoofden opwaarts, omdat uwe verlossing nabij is. Openb. XXI:4, 5: En God zal alle tranen van hunne oogen afwisschen; en de dood zal niet meer zijn, want de eerste dingen zijn weggegaan. En die op den troon zat (Christus) zeide: Ziet, Ik maak alle dingen nieuw. En Hij zeide tot mij: Schrijf, want deze woorden zijn waarachtig en getrouw. 2 Tim. IV:18: En de Heere zal mij verlossen van alle boos werk, en bewaren tot zijn hemelsch koninkrijk; denwelken zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid. Amen.

Van het heilig Evangelie.

19. Vraag. *Waaruit weet gij dat?*

Antw. Uit het heilig Evangelie, hetwelk God zelf eerstelijk in het paradijs geopenbaard heeft en namaals door de heilige Patriarchen en Profeten heeft laten verkondigen, en door de offeranden en andere ceremoniën der Wet laten voorbeelden, en ten laatste door zijnen eeniggeboren Zoon vervuld.

Evangelie (uit het Grieksch) = goede, blijde boodschap. Eerstelijk = bij aanvang, om te beginnen. Paradijs (uit het Persisch) = een afgezonderde landstreek of park, gebruikt voor den „hof (Gods) van Eden", d. i. lust- of vreugde-hof. Namaals = vervolgens, daarna. Patriarchen = aarts- of eerste vaders, stamvaders, zoowel van het menschelijk geslacht (van Adam tot Noach), als ook van het volk Israël (Abraham, Izaäk en Jacob). Profeten = de mannen, die, gedreven door den Heiligen Geest, den raad en wil van God, ook in het bijzonder toekomstige dingen, openbaarden. Offeranden = voorwerpen (dieren of landvruchten), die door de menschen aan God aangeboden worden tot verzoening of tot dank of tot verheerlijking. Ook de handeling der aanbieding zelve wordt zoo genoemd. Ceremoniën = plechtige, vooral godsdienstige, gebruiken; ceremoniën der Wet zijn de godsdienstige gebruiken, die door de wet des Ouden Verbonds verordend zijn. Voorbeelden = voorafschaduwen; iets in een voorbeeld of teekening doen zien, terwijl later dat voorbeeld door de werkelijkheid vervangen wordt; zoo geeft men iemand bij een feest wel een teekening van het geschenk, dat nog niet gereed is, maar later wordt overhandigd. De afbeelding is tegelijk de waarborg der belofte. Eeniggeboren, Duitsche tekst: „eingeliebten" = eengeliefden, eenigen beminden. Het zou ook „eingeleibt" kunnen beteekenen, d. i. in het lichaam, in het vleesch verschenen Zoon van God. Daarop zou kunnen wijzen, dat Ursinus in den Latijnschen tekst dit woord wedergeeft met „unigenitus", eeniggeboren.)

Antw. Dat Jezus Christus onze volkomene Middelaar is, weet ik uit het heilig Evangelie.

a) Van wien komt dat Evangelie? Van God zelf.

b) Waar heeft Hij het 't eerst geopenbaard? In het paradijs.

c) Door wien heeft Hij het daarna laten verkondigen? Door de heilige aartsvaders en profeten.

d) Waardoor heeft Hij het laten voorbeelden? Door offeranden en andere ceremoniën der Wet.

e) Hoe heeft Hij dat alles vervuld? Door Zijnen eeniggeboren Zoon.

I. Het heilig Evangelie.

1. Evenmin als de menschheid zelve in staat was den Middelaar voort te brengen, is zij het geweest, die Jezus Christus, den Zone Gods, daartoe gemaakt of gekozen heeft. Ook kan een mensch uit zich zelf den weg ten leven niet weten; God moet dien openbaren. God heeft Christus aan de menschen gegeven en zijn verschijning door woord en daad in de geschiedenis des Ouden Verbonds voorbereid; Hij heeft dat niet in het verborgene gedaan, maar heeft hem onder zijn volk laten verkondigen, opdat, als de Middelaar komt, de Schrift, die al deze openbaringen bevat, van hem en voor hem getuigen zou. Joh. V : 30: Zij zijn het die van mij getuigen (n.l. de Schriften des O. Testaments). De vervulling door Christus wordt in de Schriften des Nieuwen Verbonds aangekondigd en zij bevestigt weder de waarheid van de verkondiging des Ouden Verbonds.

De bron van het Evangelie is „God zelf", niet alleen in het paradijs (waar Hij het onmiddellijk aan de eerste menschen „geopenbaard" heeft) maar ook voor de patriarchen en profeten (door wie Hij het heeft „laten verkondigen") en in de offers en de Wet des Ouden Verbonds (waardoor Hij het heeft laten „voorbeelden") en ook onder het Nieuwe Verbond (waardoor Hij het heeft „vervuld"). De Heilige Schrift des Ouden en Nieuwen Verbonds, als oorkonde dezer openbaringen, is evenzoo goddelijk van oorsprong. 2 Tim. III : 16: Alle Schrift (n.l. des Ouden Verbonds) is van God ingegeven; 2 Petri I : 21: De Heilige menschen Gods van den Heiligen Geest gedreven zijnde, hebben ze (n.l. de profetie) gesproken. Vandaar het goddelijk aanzien en het onbepaald gezag, dat de gansche Heilige Schrift als de oorkonde der Godsopenbaring bezit in de ware kerk van Christus.

2. Men spreekt van Schriftkritiek en heeft daarbij te onderscheiden:

a) De tekstkritiek, d. i. de wetenschap, die de fouten, bij het jarenlang overschrijven van de bijbelboeken, voordat de boekdrukkunst was uitgevonden, ingeslopen, zoekt te verbeteren en aldus tracht vast te stellen, wat de schrijver oorspronkelijk zal hebben neergeschreven. Voor het N. T. telt men 2339 handschriften, en wel 1725 van de Evangeliën, 520 van de Hande-

lingen en Algemeene Zendbrieven, 619 van de brieven van Paulus en 229 van de Openbaring van Johannes. Men heeft 120 à 130 duizend verschillende lezingen geteld.

b) De Inleidings-wetenschap, die nagaat den tijd waarop de verschillende boeken zijn geschreven, samengesteld en bij elkaar gebracht. Deze wetenschap boezemt elk christen, die zijn bijbel liefheeft, groot belang in, omdat zij onmisbaar is tot het verstaan van het bijbelboek. Zij behandelt ook de vragen of een boek echt is (d. w. z. of het is van den schrijver, waarvan het boek zelf zegt dat het is), of het is van den schrijver, waaraan de overlevering blijkens het opschrift het heeft toegeschreven, of een boek ongeschonden is, d. w. z. in dien vorm tot ons is gekomen als het oorspronkelijk geschreven werd. Het is van groot belang dat deze wetenschap beoefend wordt door iemand, die staat op bijbelsch-geloovig standpunt. Overigens is de eenstemmigheid der godgeleerden op dit gebied nog niet verkregen.

c) De kritiek op den inhoud des bijbels zelf. Hier ontstaat een groot gevaar. De grenzen der menschelijke rede en die der openbaring zijn niet dezelfde, al zal de laatste niets onredelijks bevatten. Als openbaring moet zij toch de rede te boven gaan. Wie op geloovig standpunt staat, plaatst zich dus in dit opzicht onder den Bijbel. Maar dit zal hem niet verhinderen, om door een gezonde uitlegging, waarbij ook de wetenschappelijke kennis van den tijd der te-boek-stelling wordt in rekening gebracht, door te dringen tot de oorspronkelijke bedoeling van den schrijver.

3. Evangelie beteekent goede, blijde boodschap of bericht, maar niet iedere blijde boodschap, b.v. dat een geliefde, ver verwijderde bloedverwant is genezen, of dat iemand een groote erfenis heeft gekregen; dit is geen evangelie, zooals het hier bedoeld wordt. Om dit te onderscheiden van alle andere boodschappen heet het, „heilig evangelie" en beteekent de blijde boodschap of verkondiging aangaande den Middelaar Gods en der menschen, den Verlosser en Zaligmaker. Jes. LII : 7. Hoe lieflijk zijn op de bergen de voeten desgenen, die het goede boodschapt, die den vrede doet hooren: desgenen, die goede boodschap brengt van het goede, die heil doet hooren; desgenen, die tot Zion zegt: Uw God is Koning! Deze goede boodschap is gebracht in het O. Testament door de openbaring Gods, door de verkondiging in profetieën en door de afbeelding in voorbeelden; in het N. Tes-

tament brengt zij ons de vervulling van dit alles door Jezus Christus, zijn persoon en zijn werk. Het Evangelie in het O. Testament spreekt over den Heiland, die komen zal, in het N. Testament over den Heiland, die gekomen is. Zach. IX:9: Verheug u zeer, gij dochter Zions! juich, gij dochter Jeruzalems! Ziet uw Koning zal u komen rechtvaardig, en hij is een Heiland. Lk. II:11: Ziet, ik verkondig u groote blijdschap (Grieksch: „evangeliseer"), die al den volke wezen zal *namelijk*, dat u heden geboren is de Zaligmaker, welke is Christus, de Heere, in de stad Davids. Het Oude Verbond geeft dus het Evangelie als belofte, het Nieuwe Verbond als vervulling, die nog niet is afgesloten (Hand. III:21).

3. Olevianus: „Het Evangelie of de blijde boodschap, die de harten der arme verdoemde zondaren verblijdt, is een openbaring van den vaderlijken en onveranderlijken wil van God, waarin Hij aan alle geloovigen toezegt, dat hunne zonden hun van eeuwigheid af vergeven zijn en tot in eeuwigheid vergeven blijven, alzoo dat daaraan in eeuwigheid niet gedacht zal worden; dat Hij ook den Heiligen Geest en het eeuwige leven geeft, om niet, zonder eenige onzer vroegere, tegenwoordige en toekomstige verdiensten, wegens het vrijwillig offer van den voortreffelijken persoon Jezus Christus, waarachtig God en waarachtig mensch, welk offer voor Gods aangezicht van eeuwigheid af aanwezig, diensvolgens beloofd, maar nu gebracht en volbracht is en in eeuwigheid zijn kracht behoudt tot onze volkomene verlossing."

Ursinus: „Het Evangelie is de op Goddelijke wijze in het paradijs door den Zone Gods terstond na den val geopenbaarde en uit het hart van den eeuwigen Vader gevloeide leer, waardoor beloofd en verkondigd wordt naar de onverdiende barmhartigheid Gods aan allen, die in den Zoon Gods gelooven en zich bekeeren, verlossing van de zonde, den dood, den vloek en den toorn Gods, d. i. vergeving der zonden en zaligheid en eeuwig leven, door en om der wille van dien Zone Gods, den Middelaar, door welke leer de Heilige Geest met vrucht werkt in de harten der geloovigen, omdat hij daar ontsteekt het geloof, het berouw en den aanvang van het eeuwige leven."

4. Wet en Evangelie.

A. Evangelie en wet komen daarin overeen, dat beide een openbaring van God zijn en dat in beiden over het wezen, den wil en de werken Gods gehandeld wordt. Maar onderscheiden zijn zij ook en wel in de volgende stukken:

a) De Wet is ingedrukt in de harten der menschen bij de schepping en daarom aan allen van nature bekend (Rom. II : 15). Het Evangelie is niet van nature bekend, maar alleen aan de kerk des Ouden en Nieuwen Verbonds door God geopenbaard (Mt. XI : 27; XVI : 17; Joh. I : 18).

b) De Wet leert hoe wij zijn en wat wij voor God doen moeten, maar zij deelt niet de kracht daartoe mede, noch toont zij den weg, waarop wij zulke menschen kunnen worden, die het doen. Maar het Evangelie leert, langs welken weg wij zulke menschen kunnen worden, als de wet eischt (Mt. XVIII : 23; Lk. X : 28: Mk. V : 26).

c) De Wet belooft het leven aan hen, die naar de wet rechtvaardig zijn (Lev. XVIII : 5; Mt. XIX : 17). Het Evangelie belooft het leven aan hen, die door het geloof in Christus gerechtvaardigd zijn. Maar daarin wederspreken zij elkander niet.

d) De Wet is de letter, die doodt, en de bediening des doods, de bediening der verdoemenis. Onder „de letter" is de uitwendige verkondiging en de kennis, niet meer dan dat, te verstaan van hetgeen er te doen is (Rom. III : 23; IV : 15; 2 Cor. III : 7, 9). Het Evangelie is geest, de bediening des levens, de bediening der rechtvaardigheid (Rom. I : 17; 2 Cor. III : 8, 9). (Naar Ursinus).

B. Over de verhouding van Wet en Evangelie zegt Olevianus:

De Wet is de leer, die God in de natuur heeft ingeplant en in zijn geboden herhaald en vernieuwd heeft, waarin Hij ons als in een handschrift voorhoudt, wat wij schuldig zijn te doen en te laten, namelijk een volkomene, inwendige en uitwendige, gehoorzaamheid, en Hij belooft het eeuwige leven onder de voorwaarde, dat wij de wet volkomen ons leven lang houden; daarentegen bedreigt Hij de eeuwige verdoemenis, als wij haar niet houden maar in een of meer stukken overtreden (Deut. XXVII : 26). Nadat de wet eenmaal overtreden is, heeft zij geen belofte, dat de zonde ons door haar hulp, d. w. z. door de

werken der wet, vergeven worden, maar zij spreekt onmiddellijk het oordeel der verdoemenis uit. — Het Evangelie echter, of de blijde boodschap, is de leer, waarover de verstandigste mensch van nature niets geweten heeft, maar die van den hemel geopenbaard is; daarin komt God niet tot ons met eischen, maar met aanbiedingen, n.l. dat Hij ons schenkt de gerechtigheid, die de wet van ons eischt, namelijk de volkomen gehoorzaamheid van het lijden en sterven van Jezus Christus, waardoor ons alle zonden en verdoemenis, waarmede ons de wet bedreigt, gedelgd en weggenomen is (Rom. V, Gal. III). God schenkt ons in het evangelie de vergeving der zonden niet onder de voorwaarde dat wij de wet houden, maar, — hoewel wij haar nooit gehouden hebben en ook niet volkomen houden kunnen, heeft Hij ons nochtans de zonden vergeven en schenkt het eeuwige leven, — als een onverdiende gave door het geloof in Jezus Christus (Joh. I : 17; Rom. VIII : 3, 4; Gal. III : 12—15)."

5. Het Evangelie werkt:

a) het geloof (Rom. X : 17; 2 Cor. III : 8; Rom. I : 16).

b) door het geloof de geheele bekeering, rechtvaardiging en vernieuwing des menschen.

6. De zekerheid en waarheid des evangelies wordt bevestigd:

a) door de overeenstemming van hetgeen het Evangelie schenkt met wat de profetie belooft.

b) door den gezegenden invloed, dien het Evangelie in de wereld heeft uitgeoefend en nog heeft; want indien andere godsdiensten in de kracht hunner uitbreiding en hun zielenaantal naast het Christendom kunnen gesteld worden, er is er geen, die het in zedelijken invloed evenaart.

c) door de ervaring van alle geloovigen, want het maakt zalig, het verlost, troost, heiligt en schenkt alzoo vrede aan het ontrust geweten.

d) door het getuigenis des Heiligen Geestes, dat leeft in het hart van den geloovige. Ook ten opzichte van de waarheid der Bijbelboeken beroept zich de Ned. Geloofsbelijdenis daarop, Art. V.: Wij gelooven zonder eenige twijfeling al wat in dezelve begrepen is; en dat niet zoozeer omdat de Kerk ze aanneemt en voor zoodanige houdt; maar inzonderheid, omdat de H. Geest getuigenis geeft in onze harten, dat zij van God zijn.

Voorbeeld: Gij krijgt een brief van een vriend, dien gij door en door kent en nu behoeft gij niet de handteekening er onder te hebben, om terstond te weten, dat die brief van hem is; gij kunt er hem „wel uit proeven." Iemand is jarenlang onderwezen door een leermeester en krijgt later een boek van hem onder de oogen. De naam van den schrijver behoeft er niet bij te staan, want hij herkent hem. Wie den persoon kent, herkent hem in zijn geschriften. De Christen is wedergeboren door den H. Geest. Zoo kent hij den Geest en herkent hem nu in de Schrift. Deze grond geldt natuurlijk alleen voor den geloovige.

e) door de wonderen, waarmede het evangelie bekrachtigd is, en waarop men zich bij voorkeur in vroeger dagen beriep. Dat deed immers Christus zelf ook (Mt. XI : 5, 21; XII : 28). Maar hij veronderstelt, dat ook anderen wonderen kunnen doen en zich daarop in het oordeel beroepen zullen (Mt. VII : 22; XII : 27; XXIV : 24). Zijn beroep op de wonderen heeft dan ook meer betrekking op den **aard** zijner wonderen, dan op het wonder als zoodanig. Daarom stelt hij ze op één lijn daarmede, dat den armen het evangelie verkondigd wordt (Mt. XI : 5), laat hij zich op eigenaardige wijze uit over het groote wonder van het manna in de woestijn (Joh. V : 49), en beroept hij er zich op als op „teekenen" en „werken" en „werken des Vaders" (Joh. X : 32, 38; XV : 24). Ook wordt ons het wondergeloof telkens als iets onvoldoends of voorloopigs voorgesteld, wel te onderscheiden van het ware geloof (Joh. II : 23; III : 2; IV : 48; XIV : 11).

II. De trapsgewijze mededeeling van het evangelie in het Oude Testament.

De mededeeling van het Evangelie in het Oude Testament geschiedde op drievoudige wijze: 1. door de onmiddellijke openbaring Gods aan de eerste menschen in het **paradijs**, het zoogenaamde protevangelie, de moederbelofte; 2. door de verkondiging der **patriarchen** en **profeten** in beloften en voorspellingen; 3. door voorstelling in **voorbeelden** (personen, handelingen en gebruiken).

De op deze verschillende wijze gedane mededeelingen en voorstellingen waren altijd ingericht overeenkomstig de omstandigheden der personen en de verhoudingen des tijds en konden eerst in het

licht van het N. Testament recht gekend en verstaan worden, zooals men wel uit een schaduw tot het lichaam dat haar vooruitwerpt besluiten kan, maar dit laatste eerst nauwkeurig kent, als het zelf verschenen is. Zoo wordt alles, wat in het Oude Testament wijst op de verschijning van den Christus in het vleesch, in het Nieuwe Testament aangeduid als een schaduw. Col. II : 17: Welke zijn eene schaduw der toekomende dingen, maar het lichaam is van Christus.

In het geheele Nieuwe Testament wordt een groot gewicht gelegd op deze voorafgaande verkondigingen en dikwijls wordt er op gewezen dat „de Schrift vervuld is.” Daarmede rechtvaardigden de nieuw-testamentische schrijvers het Evangelie in de oogen hunner tijdgenooten, die niet als wij, een ervaring van negentien eeuwen hadden, waardoor de kracht en de waarheid van het Evangelie bevestigd wordt in de geschiedenis der wereld en der gemeente. Christus zelf beroept zich op hetgeen van hem gezegd was. Lk. XXIV : 44: Dat het alles moest vervuld worden, wat van mij geschreven is in de wet van Mozes, en de profeten, en psalmen. — Overigens moeten wij de uitdrukking: „opdat de Schrift vervuld worde” verklaren naar den zin, dien zij volgens de opvatting van den schrijver heeft. Joh. XIX : 24 wil zij niet zeggen, dat de krijgsknechten de bedoeling hadden de Schrift te vervullen en evenmin vs. 28, dat Jezus daarom het 5e kruiswoord heeft uitgesproken. Zoo wil Mt. II : 15 onder aanhaling van Hos. XI : 1 (waar het woord: „mijn zoon” onmiskenbaar ziet op het volk Israël) nog niet zeggen, dat deze laatste tekst *bedoeld* is op Christus, hoewel hij op hem van toepassing is. De Bijbelschrijvers hebben blijkbaar een ruimere opvatting van deze uitdrukking gehad en haar gebruikt bij iedere overeenstemming, die zij aantroffen tusschen hetgeen zij beschreven en een of ander woord van het O. Testament. Dat dit niet altijd werd ingezien, heeft aanleiding gegeven dat men de profetie als een waarzeggerij ging beschouwen aangaande iedere bijzonderheid betreffende het leven of het werk van Christus, waartegen de Catecheet heeft te waken. Hier is Filippus (Hand. VIII : 34, 35) zijn voorbeeld. Op de vraag: van wien zegt de profeet dit? geeft Filippus geen antwoord, maar „beginnende van diezelve Schrift verkondigde hij hem Jezus”.

A. *De moederbelofte in het paradijs.*

Zoo worden de woorden genoemd, die God tot de slang sprak, Gen. III : 15: Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouw, en tusschen uw zaad en tusschen haar zaad: datzelve zal u den kop vermorzelen, en gij zult het de verzenen vermorzelen. Dit woord, dat een zegepraal van den mensch over de slang, dat wil zeggen over de zonde, voorspelt, geeft dus een belofte van toekomstige verlossing uit de macht, waaronder de mensch zich gebracht heeft. Wellicht heeft Eva die verlossing reeds verwacht door de geboorte van haar eersten zoon, het eerste vrouwenzaad: Ik heb eenen man, den HEERE (Gen. IV : 1; verg. kantt. op de Stat. Vert.). Doch zij vergiste zich; de eerste menschenzoon werd geen verlosser maar een moordenaar. In de belofte zelve ligt ook nog niet de aanduiding, dat zij in een persoon haar vervulling zal vinden. De menschheid zal eenmaal zich ontworstelen aan de heerschappij waaronder zij nu gekomen is. Dat is vervuld in de volheid des tijds. Gal. IV : 4: Wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God Zijnen Zoon gezonden, geworden uit eene vrouw. Christus heeft geen menschelijken vader, maar is naar het vleesch uitsluitend eener vrouwe zoon (het zaad der vrouw). Mt. I : 18—20.

Het is Christus die aan de slang den kop vermorzeld, d. i. den duivel overwonnen heeft en hem voor de kinderen Gods de macht heeft ontnomen. 1 Joh. III : 8: Hiertoe is de Zoon van God (als menschenzoon) geopenbaard, opdat hij de werken des duivels verbreken zou. — De strijd is begonnen, zooals in het paradijs, zoo ook in de woestijn met de verzoeking, naar den raad en wil van God, Mt. IV : 1: Toen werd Jezus van den Geest weggeleid in de woestijn, om verzocht te worden van den duivel. — Den drievoudigen aanval slaat de menschenzoon af. Lk. IV : 13: En als de duivel alle verzoeking voleindigd had, week hij van hem voor een tijd. Maar niet voor altijd. Hij strijdt daarna met zijn werktuigen, de farizeën en schriftgeleerden, tegen Jezus. Joh. VIII : 44: Gij zijt uit uwen vader den duivel en wilt de begeerten uws vaders doen. Door hen nadert hij in denzelfden vorm als bij de eerste verzoeking ten laatste zelfs nog den gekruisigde. Mt. XXVII : 40: Indien gij de Zone Gods zijt, zoo kom af van het kruis. — Zooals tegen de eerste menschen in de

listige slang, vindt Satan ook tegen dezen menschenzoon een werktuig in Judas, den begaafden discipel. Lk. XXII: 3: En de Satan voer in Judas, die toegenaamd was Iskáriot, zijnde uit het getal der twaalven; en hij ging heen en sprak met de overpriesters en de hoofdmannen, hoe hij hem hun zou overleveren. Maar dat is bij Christus alles tevergeefs geweest. Joh. XIV: 30: De overste dezer wereld komt en heeft aan mij niets; Hebr. IV: 15: Want hij is in alle dingen verzocht geweest doch zonder zonde. Zoo wordt de strijd, in het paradijs begonnen, beslecht in Christus, den tweeden Adam, die het hoofd wordt der nieuwe verloste menschheid.

B. *Verkondiging van het evangelie door beloften en voorzeggingen.*

1. De verkondiging van het evangelie toont een trapsgewijze opklimming in toenemende duidelijkheid van de Paradijsbelofte af tot Johannes den Dooper, den laatsten profeet des O. Verbonds.

2. „Het evangelie” heeft God in het paradijs laten verkondigen, d. i.: niet den verlosser, maar de verlossing, de overwinning, zonder dat de mensch nog eenigszins bevroeden kon, op welke wijze zij zou verkregen worden.

Met die belofte heeft de mensch het paradijs verlaten, maar haar niet vergeten. Hoe verheugde zich Lamech uit Kaïn's geslacht over het zwaard dat gemaakt was, dat hem verlossing zou geven van al zijn vijanden, en Lamech uit Seth's geslacht verwacht bij Noach's geboorte: deze zal ons troosten van wege het aardrijk, dat de HEERE vervloekt heeft (Gen. V: 29). De volken, die uitgingaan na Babel's mislukten torenbouw nemen deze belofte mede op hunnen weg en straks, eeuwen later zelfs, ontmoeten wij die verwachting van den heilsstaat, die komt, den verlosser, die nadert, de gouden eeuw die aanbreekt en zij spreekt zich in verschillenden vorm uit onder de heidenen. Maar wat verwachting is onder de heidenen, wordt profetie onder Israël.

3. De profetie wortelt in het verbond Gods met zijn volk, de vrucht der uitverkiezing van Abraham en de andere patriarchen. Zij is als de voortzetting der beloften aan en door hen gegeven. (Jes. LI: 1—3). Den Israëliet stond deze gang der ontwikkeling voor oogen:

a) S e m. Onder de drie groote volkengroepen, waarin de menschheid na den zondvloed uiteenging, zijn het de Semieten, op wie Gods zegen zal rusten. Gen. IX : 26: Gezegend zij de HEERE, de God van Sem (d. i. de zegen van Sem is deze, dat hij de HEERE, Jehova, tot God heeft); God breide Jafeth uit en hij (God) wone in Sems tenten! (of: God zal Jafeth groot maken en zal wonen in Sems tenten, of: hij, Jafeth, wone in Sems tenten, deele met hem, krijge zijne voorrechten).

b) A b r a h a m, Onder de Semietische volken zal Gods gunst rusten op het volk Israël. Gen. XII : 3: In u zullen alle geslachten des aardrijks gezegend worden. (And. Bij uw zaad zullen zich zegenen, uwen zegen zullen zich toewenschen alle geslachten der aarde), verg. Gen. XXVI : 4 (Izaäk), XXVIII : 14 (Jacob).

c. J u d a. Onder het volk Israël heeft God den stam van Juda bestemd de eerste plaats in te nemen. Jacob (Gen. XLIX), die stervende getuigt (vs. 18): Op uwe (beloofde) zaligheid (verlossing) wacht ik, HEERE, — zegt tot Juda (vs. 8): Gij zijt het, u zullen uwe broeders loven; Juda is een leeuwenwelp [1]).

d) J o z e f getuigt stervende van de belofte (Gen. L : 24, 25) als hij in Kanaän wil begraven worden; M o z e s spreekt door geheel zijn leven de verwachting uit, die hij heeft op Israëls toekomst (Hebr. XI : 25); J o z u a vernieuwt het verbond des volks met God (Joz. XXIV). Alleen in den duisteren tijd der Richteren treedt de belofte geheel op den achtergrond.

e) De S c h r i f t p r o f e t e n. Vooral na het koningschap spreekt de profetie zich uit.

De instelling van het koningschap scheen gekeerd tegen God, een verwerping van den Koning Israëls te zijn; in werkelijkheid werd zij onder David en Salomo een bevestiging van den dienst van Jehova. De godsdienst is in eere, de heidenen zijn onderworpen, het volk is tot grooten bloei en voorspoed gebracht, en wat het voor de toekomst verwacht, plaatst zich voor hen in het beeld van een toekomstigen Koning (2 Sam. VII : 11—16). De scheuring van het

1) Gen. XLIX : 10: De scepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusschen zijne voeten, totdat de Silo komt en denzelven zullen de volken gehoorzaam zijn, — is zeer onzeker in de vertaling. Luth. Vert.: totdat de held komt (hij wien dat toekomt). Leidsche Vert.: totdat er een komt, wien de volken gehoorzaam zijn.

rijk schijnt deze verwachting te niet te doen. De profeten komen de godsgerichten aankondigen over het volk, maar altijd met de belofte des heils en van het toekomstig koninkrijk, al schijnt deze in tegenspraak met hetgeen zij beleven en prediken.

Amos (IX:11—15): Te dien dage zal Ik de vervallene hut van David weder oprichten.

Hosea profeteert van een heilstaat (XIII:12—XIV:10) en wel door een nakomeling van David, III:5: Daarna zullen de kinderen Israëls zich bekeeren en zoeken den HEERE, hunnen God en David, hunnen koning. Noch duidelijker wordt dit door

Jesaja voorspeld, die het licht ziet opgaan over het land dat in duisternis zit (VIII:23—IX:2) en van een vrederijk spreekt, waarbij de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken (XI:6—9), en dit alles verwacht door een kind (IX:51) uit Davids geslacht (XI:1—5), die het verlangen der heidenen zal opwekken om onder zijn banier te staan (XI:10—12). Als

Micha in ernstige tijden bange oordeelen moet aankondigen, profeteert hij ook van de verheffing van den berg Sion, van de heerschappij Israëls over de heidenen (IV:1—7) en zijn oog is daarbij gericht naar Bethlehem als de stad Davids (V:1).

Zefanja (III:19—12), Nahum, Habakuk hebben geen andere verwachtingen, dan dat de vijanden van Israël zullen vergaan.

Jeremia, die den ondergang voorspelt en beleeft van het koninkrijk van David, zegt toch ook (XXIII:5, 6): Ziet, de dagen komen, spreekt de HEERE, dat Ik aan David eene rechtvaardige SPRUIT zal verwekken, die zal koning zijnde regeeren — dit zal zijn naam zijn: De HEERE, ONZE GERECHTIGHEID. De volksgodsdienst loopt ten einde, maar hij ziet het Nieuwe Verbond komen (XXXI:31—34; Hebr. VIII:8—13), dat gepaard gaat met de verandering van den inwendigen mensch. De godsdienst zal daar een persoonlijke zaak zijn. Hij kondigt aan het geestelijk karakter der beloofde bedeeling.

Met de ballingschap schijnt de gekoesterde verwachting vernietigd te wezen. Maar

Ezechiël spreekt van de herleving des volks (XXXVII) en wel na 40 jaar (IV:6), met de herleving van het huis van David (XVII:22, 23). Eenen eenigen herder zal de Heer over hen ver-

wekken, mijnen knecht David (XXXIV : 23, 24), en mijn knecht David zal koning over hen zijn en Ik zal hen tot een God zijn en zij zullen mij tot een volk zijn, als mijn heiligdom in het midden van hen zijn zal tot in eeuwigheid (XXXVII : 24—28).

Vooral de profetieën in Jesaja XL—LXVI „de Evangelist des O. Verbonds" zijn rijk aan voorzeggingen over het Messiaansche heil, dat zich zal uitstrekken tot de einden der aarde. Het universeele van het heil dat komt, wordt al duidelijker uitgesproken. Alle knie zal zich buigen voor den God van Israël (XLV : 23), de gewisse weldadigheden Davids zullen komen door hem, dien God geven zal tot een Vorst en Gebieder der volken (LV : 1—4), hij mag uitroepen het jaar van het welbehagen des Heeren (LXI : 1—3; Lk. IV : 17—20), en als wij vragen hoe Jesaja dat verwacht, dan profeteert hij van den knecht des Heeren (XLII : 1—4; LII : 13—LIII : 12), die dit door zijn plaatsvervangend lijden zal tot stand brengen. Dit is een nieuwe gedachte, die de profetie hier in zich opneemt, zooals reeds vroeger naast den koning de profeet verwacht werd, Deut. XVIII : 15: Een profeet, uit het midden van u, uit uwe broederen, als mij, zal u de Heere uw God verwekken, naar hem zult gij hooren.

Na de ballingschap wordt de verwachting op dit Messiaansche heil niet minder beslist. Haggaï spreekt (II : 2—10) van de heerlijkheid van den nieuwen tempel en Zerubbabel, de vorst uit het huis van Juda, is hem als een zegelring (vs. 24) voor de vervulling der heilsbeloften; Zacharias herinnert aan de beloofde spruit (VI : 12) die priester en koning tegelijk zal wezen, terwijl Maleachi (III : 1; IV : 5, 6) reeds gewaagt van een voorlooper, dien de Heer, als hij komt, voor zich zal henen zenden, ook een andere Elia genoemd.

f) De Psalmen geven natuurlijk op deze heilsverwachting, onder Israël eeuwen aaneen door de profeten verkondigd, een duidelijken terugslag. Zij zijn vol van verwachting op de heerschappij des Heeren over de heidenen, Ps. XCVI, XCVII, XCVIII. Zij bezingen het Messiaansche heil, Ps. LXXXIX, CXXXII. De koningspsalmen zijn op hun beurt profetieën, Ps. II, XLV, LXXII, CX. In Ps. XXII wordt de lijdende knecht des Heeren geteekend op een wijze, dat Jezus zelf dien op zich heeft toegepast (4e kruiswoord).

g) Daniël, het boek dat na de ballingschap in de synagoge

veel gelezen werd, bewijst dat de Messias-verwachting bleef leven, ook als het woord der profetie zwijgt. Op grond der profetieën berekent de schrijver, dat nog 70 jaarweken (490 jaar) moeten verloopen (IX : 25, 26) tot op den Messias. Ook ligt in dit boek de aanleiding tot den naam „de Zoon des menschen" (VII : 12, 13), door de Joden van den Messias gebruikt (Joh. XII : 34) en door Jezus op zichzelf toegepast, „om daardoor de idee van den geweldadigen Messias, die door kracht van wapenen den vijand verslaan zal, af te wijzen" (Wildeboer). De eeuwige heerschappij, die Daniël verwacht, zal gegeven worden „den volke der heiligen der hooge plaatsen" (d. i. Israël), VII : 27. De steen, die het beeld der wereldheerschappijen vernielt, is het koninkrijk, dat in alle eeuwigheid bestaan zal (II : 44).

C. *Voorstelling van het Evangelie door voorbeelden in het Oude Testament.*

1. God heeft het evangelie laten voorbeelden. Men noemt dat de typiek van het O. T., die evenwel niet willekeurig zijn of in vernuftige aardigheden ontaarden mag. Wij hebben ons hier te houden aan de aanduidingen en parallellen in het N. Testament. Hebr. VIII : 5: Welke (n.l. de priesters in hunne bediening) het voorbeeld en de schaduw der hemelsche dingen dienen; Col. I : 16: Welke (n.l. de ceremonieele gebruiken) zijn eene schaduw der toekomende dingen.

2. De geheele eeredienst onder Israël is een rechtstreeksche voorbereiding van Christus. (Het is hier de plaats om te bespreken de inrichting van den eeredienst). In dien tabernakel of tempel woonde God onder het volk. Joh. I : 14: Het Woord is vleesch geworden en heeft onder ons gewoond (woordelijk: getabernakeld). Openb. XXI : 1, 3: Ziet, de tabernakel Gods is bij de menschen en Hij zal bij hen wonen. Jezus zelf is in dit opzicht de ware tempel. Joh. II : 19: Breekt dezen tempel en in drie dagen zal ik denzelven oprichten. Mt. XII : 6: Doch ik zeg u, dat een meerder dan de tempel hier is. — Maar tot het heilige der heiligen mocht het volk niet naderen. Besef van de heiligheid Gods, bewustzijn van zonden, verlangen naar verlossing moet daardoor gewekt worden. Zoo ligt de afbeelding van het middelaarswerk van Christus in de offers en het priesterschap. De

Hebreërbrief (vooral Hoofdst. V—X) zet dit duidelijk uiteen. Mt. XXVII: 51: Het voorhangsel des tempels scheurde.

3. De offers, in het bijzonder het zondoffer en het groote zoenoffer. Offers zijn aanbiedingen van den mensch aan God tot verzoening of tot dank en in beide gevallen zijn zij een zinnebeeldige voldoening eener schuld; want een aequivalent daarvoor (d. i. gelijkwaardig tegenover die schuld) willen en zullen zij niet zijn. Hebr. X: 3: Maar *nu geschiedt* in dezelve alle jaar weder gedachtenis (herhaalde herinnering) der zonden.

Het zondoffer werd gebracht door het slachten en verbranden van een rein mannelijk dier zonder gebrek. De offeraar legde zijn hand op den kop van het dier, zinnebeeldig zijn zonde daarop overdragende of het daarmede als zijn offer aanwijzende; dan werd het door den priester gebonden en geslacht, om den dood plaatsvervangend te ondergaan voor de zonde des menschen, en zijn bloed werd op het altaar gesprengd als de zinnebeeldige plaats van de tegenwoordigheid Gods; ten laatste werd het verbrand opdat de reuk tot God zou opstijgen, Exod. XXIX: 18, 25. Lev. XVII: 11: De ziel van het vleesch is in het bloed, daarom heb Ik het u op het altaar gegeven, om over uwe zielen verzoening te doen; want het is het bloed, dat voor de ziel verzoening zal doen. Hebr. IX: 22: Zonder bloedstorting geschiedt geene vergeving. (Christus zonder gebrek, Hebr. VII: 26; IX: 14; gebonden, Joh. XVIII: 12; zijn bloed, 1 Joh. I: 7; verbrand op het altaar des kruises door den zonnegloed van buiten en de verterende hitte in zijn lichaam, Joh. XIX: 28; Efez. V: 2). Werden door de zondoffers de zonden van den zondaar verzoend, op den grooten verzoendag werd het offer door den hoogepriester gebracht voor de zonden van het geheele volk. Lev. XVI: 23; Num. XXIX; Joh. XI: 50—52; Hebr. IX: 11—28. Christus is hoogepriester en offer tegelijk.

4. Voorts worden met Christus vergeleken de volgende:

a) zaken:

Het Pascha en zijn herhaling, Exod. XII; 1 Cor. V: 7; Joh. XIX: 36. Christus verbindt aan het Pascha en zijn beteekenis de inzetting van het heilig avondmaal, Mt. XXVI: 17, 26—29.

Het manna, Exod. XVI: 15; en de rots, die water gaf, Exod. XVII: 6, in de woestijn; 1 Cor. X: 3, 4; Joh. VI: 31—35.

De koperen slang, Num. XXI: 4—9; Joh. III: 14, 15.

De slang, het beeld van den vloek, — Christus werd een vloek voor ons, Gal. III : 13; verhoogd aan een staak, — Christus aan het hout, 1 Petr. II : 24; het geloovig zien op de slang bracht genezing, — het geloof in Christus, aan het kruis en in den hemel verhoogd, bracht verlossing, redding van het verderf, Joh. III : 16.

b) personen:

1. Adam. Rom. V : 14: Welke een voorbeeld is desgenen, die komen zou; 1 Cor. XV : 22: In Adam sterven — in Christus levend gemaakt worden; vs. 47, 49: De eerste en de tweede mensch; het beeld des aardschen en het beeld des hemelschen.

2. Melchizedek, Gen. XIV : 18—20; Hebr. VI : 20—VII : 4. Punten van vergelijking zijn: zijn geheimzinnige afstamming en geheele verschijning; zijn naam „koning der gerechtigheid" en koning van Salem" (d. i. vrede); zijn ambt als koning en priester; zijne gaven brood en wijn; hij is hooger dan Abraham en zegent hem.

3. Izaäk bij de offerande, Gen. XXII. Punten van vergelijking: hij is de geliefde en eenige zoon zijns vaders; gedurende de drie dagen der reis gold hij Abraham als een doode; hij werd gebonden en op het hout, nadat hij het zelf gedragen had, gelegd (1 Petr. II : 24); zijn zwijgen en zijn gewilligheid; het woord des Heeren tot Abraham (Rom. VIII : 32).

4. Jozef, Gen. XXXVII—XLV. Punten van vergelijking: hij is de lievelingszoon (de uitverkorene) zijns vaders; wandelt in gehoorzaamheid; wordt daarom van zijn broederen gehaat; ontvangt openbaringen van zijn toekomstige heerlijkheid; wordt door zijn broederen op voorslag van Juda verkocht en tot een slaaf vernederd; blijft staande in de verzoeking; wordt valschelijk aangeklaagd en buiten wet en recht veroordeeld; treft samen met twee misdadigers, waarvan één begenadigd wordt; is in den onderaardschen kerker als in een graf, vergeten door de levenden; wordt verhoogd; genoemd Vader des lands, die zijn broederen en vreemden (Joden en heidenen) met brood verzorgt dat zij leven; vergeeft zijn broederen (Lk. XXIII : 34); zijn woord tot zijn broederen, Gen. L : 20, 21.

5. Mozes wordt Hebr. III met Christus vergeleken. Punten van vergelijking: hij wordt als pasgeboren kind vervolgd; is veertig jaar in de woestijn van het land Midian; leidt het volk Gods uit het diensthuis van Egypte door de Roode Zee (1 Cor.

X:1, 2); door hem is de wet gegeven als door den Middelaar des Ouden Verbonds (Joh. I:17; Hebr. III:2).

6. Jozua. Punten van vergelijking: zijn naam (Jozua = Jezus, een redder); hij leidt het volk Gods in het beloofde land, naar Kanaän, en deelt dat onder hen uit. Hebr. IV:8 (waar voor het woord Jezus, Jozua gelezen moet worden).

7. David, als de van God uitverkoren koning; zijn troon en rijk; zijn volk staat tegen hem op en hij gaat over de beek Kedron (Joh. XVIII:1) in zijn lijden; in het bijzonder een voorbeeld van Christus in zijn woorden, de Messiaansche psalmen.

8. Jona, de profeet, dien Christus zelf heeft aangewezen, als een teeken van hem zelf, Mt. XII:40.

III. De vervulling in het Nieuwe Testament aangewezen.

1. Zoo loopt de heilsbelofte als een gouden ader door het O. Testament en de beteekenis daarvan ligt niet zoozeer in de toevallige overeenkomst van enkele bijzonderheden in den persoon en het leven van Christus met sommige bijkomstige uitdrukkingen in de profetie, dan wel daarin, dat de persoonlijkheid gekomen is, die den geestelijken achtergrond der Godsbeloften naar voren gebracht hebbende, haar ook in de vestiging van het Godsrijk op aarde door zijn woord en werk volkomen heeft vervuld. Rom. I:1, 2: Het evangelie van God, hetwelk Hij tevoren beloofd had door zijne profeten, in de heilige Schriften. 2 Cor. I:20: Want zoovele beloften Gods als er zijn, die zijn in hem ja, en zijn in hem amen. Hebr. I:1: God voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon.

2. Op de beteekenis der profetie en hare vervulling wordt onophoudelijk in het N. Testament gewezen,

a) door Christus zelf: Mk. I:15: De tijd is vervuld en het koninkrijk Gods nabij gekomen. Lk. XXII:37: Want ook die dingen, die van mij *geschreven zijn*, hebben een einde (worden nu vervuld). Lk. XXIV:25—27: Begonnen hebbende van Mozes en van al de profeten, leide hij hun uit, in al de Schriften, hetgeen van hem *geschreven* was. Vs. 44: Dat het alles moest vervuld worden, wat van mij geschreven is in de wet van Mozes en de profeten en de psalmen. Joh. V:46: Hij (Mozes) heeft van mij geschreven.

b) door de Apostelen:
het Evangelie van Mattheüs in zijn geheel heeft de strekking om aan te wijzen, dat Jezus de Christus is, in wien de profetieën zijn vervuld. Joh. I:46: Wij hebben *dien* gevonden, van welken Mozes in de wet geschreven heeft en de profeten, *namelijk* Jezus, den zoon van Jozef van Nazareth. Hand. III:18: Maar God heeft alzoo vervuld, hetgeen Hij door den mond al zijner profeten te voren verkondigd had, dat de Christus zou lijden. „Vervuld" d. w. z. wat in woord en daad onder het O. Verbond werd aangeduid, is in Christus werkelijkheid geworden. Zoo is hij, Mt. I:23, de Immanuel, d. i.: God met ons, hoewel Jes. VII:14 blijkens het verband (vs. 16) het oog heeft op een kind, dat in Jesaja's dagen een teeken zal zijn, dat in den strijd van Syrië en Efraïm tegen Juda gegeven wordt; de beloofde Zoon van David, hoewel 2 Sam. VII:12—16 blijkbaar het oog heeft op Salomo of althans een nakomeling van David, die „misdoen" kan; de leeuw uit Juda's stam, Openb. V:5, hoewel Gen. XLIX:9 slaat op den stam van Juda in zijn geheel; de knecht des Heeren. Mt. XII:17—21, hoewel Jes. XLII en vv. meer den indruk geeft dat hier Israël als het uitverkoren volk bedoeld is, althans de hier bedoelde knecht niet volkomen is (XLII:19). Zoo vinden wij Jes. LIII aangehaald o. a. Mt. VIII:17, Joh. XII:38, Hand. VIII:32, Rom. X:16; 1 Petri II:24.

Christus is de profeet, Joh. VI:14 (ook naar zijn eigene overtuiging, Joh. VII:16; VIII:26), Hand. III:22; — de hoogepriester, Hebr. VII:28; — de koning uit Davids geslacht; Mt. I:1; II:4—6; Mt. XXII:42; Rom. I:1—3.

3. Thelemann geeft nog de volgende aanhalingen uit het Oude Testament door

a) Christus: Mt. XXI:16 (Ps. VIII:3) — Mt. XXI:42 (Ps. CXVIII:22) — Mt. XXII:43, 44 (Ps. CX:1) — Lk. IV:21 (Jes. LXI:1) — Joh. XIII:18 (Ps. XLI:10) — Joh. XV:25 (Ps. LXIX:5).

b) de Apostelen: Mt. XIII:35 (Ps. LXXVIII:2) — Mt. XXI:4 (Zach. IX:9) — Mt. XXVII:35 (Ps. XXII:19) — Joh. II:17 (Ps. LXIX:10) — Joh. XII:39—41 (Jes. VI:9, 10) — Joh. XIX:24 (Ps. XXII:19 — vs. 28 (Ps. XXII:16) — vs. 36 (Ps. XXXIV:21) — vs. 37 (Zach. XII:10) — Hand. II:34—36

(Ps. CX : 1) — Hand. XIII : 33 (Ps. II : 7) — vs. 47 (Jes. XLII : 6) — 1 Cor. XV : 54 (Jes. XXV : 8; Hos. XIII : 14) — Hebr. II : 6—9 (Ps. VIII : 5—7) — Hebr. X : 5—10 (Ps. XL : 7—9).
(Voor het gewone onderricht beperke men zich tot de voornaamste profetieën, die den leerling een inzicht kunnen geven in het karakter der profetie).

Van het ware geloof.

20. Vraag. *Worden dan alle menschen wederom door Christus zalig, alzoo zij door Adam zijn verdoemd geworden?*

Antw. Neen zij, maar alleen degenen, die Hem door een oprecht geloof worden ingelijfd en alle zijne weldaden aannemen.

Alzoo = gelijk.
Ingelijfd = als leden in het lichaam van Christus ingevoegd worden.
Antw. Niet alle kinderen van Adam worden zalig, maar alleen de geloovigen.
Wat wordt er toe vereischt om door Jezus zalig te worden? Dat men door een waar geloof hem wordt ingelijfd en al zijn weldaden aanneemt.

1. Alle menschen zijn, als nakomelingen van Adam, in de zonde ontvangen en geboren en in de zonde levende „verloren", d. i. aan het oordeel en het eeuwig verderf onderworpen. Rom. V : 12: Gelijk door éénen mensch de zonde in de wereld gekomen is en door de zonde de dood en de dood is doorgegaan tot alle menschen.

Calvijn op Rom. V:18: „Gelijk door het oordeel van God de zonde van een enkele blijft tot verdoemenis van velen, zoo wordt ook de genade werkzaam tot rechtvaardiging van velen." Lampe: „Daardoor wordt niets anders aangetoond, dan dat Christus het hoofd is van allen, die zalig worden, zooals Adam het hoofd geweest is van allen, die in de verdoemenis zijn vervallen."

Niet alle menschen worden zalig. Mt. VII:13, 14: Want wijd is de poort, en breed is de weg, die tot het verderf leidt, en velen zijn er, die door dezelve ingaan: want de poort is eng, en de weg is nauw, die tot het leven leidt, en weinigen zijn er, die denzelven vinden. Mt. XXII:14: Want velen zijn geroepen maar weinigen uitverkoren.

2. Opdat wij aan het verderf ontrukt en zalig, d. i. gered zouden worden, wat naar het Evangelie alleen door Christus geschieden kan, moeten wij met hem in gemeenschap komen, wat wederom slechts mogelijk is door het geloof in hem. Joh. III:16, 36: Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft niet verderve maar het eeuwige leven hebbe. Die in den Zoon gelooft die heeft het eeuwige leven. Mk. XVI:16: Die niet zal geloofd hebben, zal verdoemd worden.

3. Het geloof is de voorwaarde, het van God verordende middel, omdat dit het eenig mogelijke middel is. Wil of kan Christus den niet-geloovige niet zalig maken? Ook als hij het zou willen kan hij het niet. (Voorb. Gij vraagt den weg aan een gids, die wel vertrouwbaar is, maar gij vertrouwt hem niet en wijkt af van zijn aanwijzingen. Hoe goed hij nu ook wezen mag, hij kan u niet brengen, waar gij moet zijn). Vertrouwen moet de band zijn, die ons aan Christus verbindt.

4. Het geloof is zoodanig een vertrouwen, dat wij daardoor Christus worden ingelijfd. Dit is er het noodwendig gevolg van, dat wij een met hem worden en al zijn weldaden aannemen. Dit is de openbaring van dat geloof. Al zijn weldaden, ook als ze gaan verre boven onze bevatting. Wie zal b.v. de wondere genade begrijpen van de vergeving van al zijn zonden?

5. Over den oorsprong des geloofs wordt gehandeld in vr. 65.

Roozemeijer, nadat door hem aangehaald is Fil. II:13: God is het, die in u werkt het willen en het volbrengen naar zijn welbehagen; Efez. II:5: Hij heeft ons mede levend gemaakt, daar wij dood waren in de zonden en misdaden; 1 Cor. XII:3: Niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest; zegt: „Wat van God gewrocht wordt, heeft daardoor van zelf in zijne wording een bestanddeel van verborgenheid. Ondoorzoekelijk zijn de wegen des Heeren op ieder gebied. Ook in het rijk der natuur ontsnapt Gods levenscheppend werk aan onze waarneming. Verschijnselen kunnen gadegeslagen, gevolgen kunnen aangewezen worden, maar hoe God leven doet ontstaan, wij begrijpen het niet. Zou het dan op het hoogste gebied anders kunnen zijn? De aanleidingen en middelen kunnen nagespoord worden, die tot het geloof voeren, — maar dat, wat de levensvonk in de ziel doet indalen; dat, wat den vroeger zoo zelfgenoegzamen mensch herschept tot eenen geloovige in den Heere Jezus Christus, — dat is niet zichtbaar voor menschelijke waarneming. Evenals alle leven, is ook dit hoogste leven in zijn ontstaan een ondoorgrondelijk wonder Gods. Wie tot den diepsten grond zoekt door te dringen, vindt tot verklaring zijns geloofslevens geen ander woord, dan wat de blindgeborene sprak, toen hij ziende was geworden (Joh. IX:25): Hoe hij mijne oogen geopend heeft weet ik niet; een ding weet ik, dat ik blind was, en nu zie."

6. Het niet-gelooven maakt schuldig, want de openbaring van Gods liefde in Christus is zoo groot, dat het onwil wordt, als men haar zijn vertrouwen weigert. Joh. V:40: Gij wilt tot mij niet komen, opdat gij het leven moogt hebben. Joh. VIII:45: Maar mij, omdat ik u de waarheid zeg, gelooft gij niet. 1 Joh. V:10: Die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl hij niet geloofd heeft de getuigenis, die God getuigd heeft van zijnen Zoon.

7. Door het geloof worden wij in Christus ingelijfd d. i. in zijn lichaam ingevoegd. Daaronder is allereerst te verstaan, dat wij innerlijk, op geestelijke wijze, met zijn persoon in de innigste gemeenschap worden overgebracht, en het gevolg daarvan is, dat wij dan ook ware leden van zijn geestelijk lichaam zijn, hetwelk is de gemeente der door hem verlosten en geheiligden. Het „inge-

lijfd worden" wijst ook daarop, dat de band met Christus geen mechanische, uitwendige, maar een organische, levende is. Gelijk uit den stam in de den boom ingeënte en aangegroeide takken, de levenssap instroomt, en gelijk uit het hart, het middenpunt van het menschelijk organisme, het bloed door de aderen aan de leden van het lichaam als levenskracht wordt toegevoerd en alle leden door de pezen en gewrichten worden samengehouden, zoo gaat van Christus het leven slechts uit op hen, die hem ingelijfd zijn. Joh. XV:5: Ik ben de wijnstok en gij de ranken; die in mij blijft en ik in hem, die draagt veel vrucht. Efez. V:30: Wij zijn leden zijns lichaams, van zijn vleesch en van zijn beenen. Efez. IV:16: Uit wien (n.l. Christus, die het hoofd is) het geheele lichaam bekwamelijk samengevoegd en samen vastgemaakt zijnde, door alle voegselen der toebrenging. Tot verklaring van dat „ingelijfd worden" kan ook het beeld uit Rom. XI:17 e. vv. bijgebracht worden, waarin gezegd wordt, dat wilde takken op den edelen stam ingeënt worden en door mededeeling van zijn sap ook edele vruchten dragen. Oogenschijnlijk zou men kunnen meenen, dat deze beeldspraak niet juist is, want men ent wel edele takken op een wilden stam, doch niet omgekeerd wilde takken op een edelen stam. Maar Thelemann meent, dat deze wijze van veredeling, of veelmeer verzorging en vernieuwing, van den olijfboom nog heden ten dage in het oosten in gebruik is.

8. Evenzoo is het alleen door het levend, van den Heiligen Geest gewerkt, geloof mogelijk, dat wij de weldaden van Christus, d. i. de vergeving der zonden, de gerechtigheid en het eeuwige leven, aannemen; want de natuurlijke mensch heeft er geen begrip van noch lust daartoe. 1 Cor. II:14: De natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn, want ze zijn hem eene dwaasheid en hij kan ze niet verstaan. Joh. I:12: Zoovelen hem aangenomen hebben, dien heeft hij macht gegeven kinderen Gods genaamd te worden, *namelijk* die in zijnen naam gelooven. Hand. XXVI:18: Om hunne oogen te openen, dat zij zich bekeeren — opdat zij vergeving der zonden ontvangen en een erfdeel — door het geloof.

9. Niet alles wat er blinkt is goud en niet alles is geloof, wat zoo genoemd of er voor gehouden wordt. Zoo is er

a) een ingebeeld of zelfgemaakt geloof. Mt. VII:21—23:

Niet een iegelijk, die tot mij zegt: Heere, Heere, zal ingaan in het koningrijk der hemelen. 2 Tim. III:5: Hebbende eene gedaante van godzaligheid, maar die de kracht derzelve verloochend hebben. 2 Tim. IV:3, 4: Want er zal een tijd zijn, wanneer zij de gezonde leer niet zullen verdragen; maar ketelachtig zijnde van gehoor, zullen zij zich zelven leeraars opgaderen naar hunne eigene begeerlijkheden (zooals voor het vleesch aangenaam is om te hooren), en zullen hun gehoor van de waarheid afwenden, en zullen zich keeren tot fabelen.

b) een historisch of verstandelijk geloof, alleen een zaak van het hoofd, de toeëigening der heilsverkondiging alleen door het geheugen, het weten er van en meer niet. Hand. XXVI:27: Gelooft gij, o Koning Agrippa, de profeten? Ik weet, dat gij ze gelooft. Jac. II:19: De duivelen gelooven het ook, en zij sidderen.

c) een tijdgeloof, d. i. de toestemming der waarheid maar zonder daarbij te volharden. Lk. VIII:13. En die op de steenrots *bezaaid worden*, zijn deze, die, wanneer zij het gehoord hebben, het woord met vreugde ontvangen; en deze hebben geenen wortel, die maar voor eenen tijd gelooven, en in den tijd der verzoeking wijken zij af. Joh. VI:66: Van toen af gingen velen zijner discipelen terug en wandelden niet meer met hem. Hebr. VI:4—6: Gesmaakt hebbende het goede woord Gods — en afvallig worden.

d) een wondergeloof, d. i. een geloof, dat wonderen verricht, zonder dat het er een is, dat leeft in de liefde. 1 Cor. XIII:2: Wanneer ik al het geloof had, zoodat ik bergen verzette, en had de liefde niet, zoo ware ik niets. Mt. VII:22, 23: Hebben wij niet in uwen naam geprofeteerd — duivelen uitgeworpen — vele krachten gedaan? Dan zal ik hun openlijk aanzeggen: Ik heb u nooit gekend; gaat weg van mij, gij die de ongerechtigheid werkt.

10. Alleen het rechte geloof is het, waardoor wij Christus worden ingelijfd en al zijn weldaden aannemen.

Als voorbeelden dienen: de moordenaar aan het kruis, Lk. XXIII:42, 43; de afwijzing en aanneming der uitnoodiging in de gelijkenis van het bruiloftsmaal Lk. XIV:16—24; het gemis van het bruiloftskleed in de gelijkenis Mt. XXII:1—14.

Olevianus: „Het geloof is zulk een gave des Heiligen Geestes, waardoor de mensch, nadat hij Gods wil uit zijn

woord kent, daarin van harte toestemt en God de eere geeft, dat Hij al zijn woorden met wijsheid heeft gesproken en dat het dus goed is, wat Hij gesproken heeft; hij houdt Hem ook voor den waren, almachtigen God, die met getrouwheid wil en met macht kan houden alles, wat Hij beloofd heeft; geeft alzoo God de eer en ziet niet aan, wat in onze eigene wijsheid en in alle andere schepselen er tegen schijnt te zijn.

In het woord Gods in zijn geheel ziet het geloovige hart voornamelijk op de belofte des Evangelies, dat God, die zich aan ons tot een Vader gegeven heeft, zoo volkomen met ons in Christus verzoend is, dat Hij ons onmogelijk kan toezenden, wat ons niet ten goede dient; en dat Hij ons uit genade rechtvaardig verklaard heeft van al onze zonden en ons door zijnen Heiligen Geest van dag tot dag heiligen wil ten eeuwigen leven, ook middelerwijl met dezelfde kracht onderhouden, waarmede Hij zijnen Zoon van de dooden heeft opgewekt en waardoor Hij hem alle dingen heeft onderworpen, opdat de hope des eeuwigen levens, die in de waarheid en almacht Gods gegrond is, volkomen zeker en onbewegelijk zij, een hope, die ook nimmer te schande maakt.

Deze omschrijving van het geloof omvat het geheele leven des menschen, gelijk ook al zijn doen en laten uit waarachtig geloof (d. i. uit het geloof alleen) voortkomen en in gelooven bestaan moet, indien het Gode welgevallig zal zijn. Want wat in den Brief aan de Hebreën gezegd wordt (XI. 6): Zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen, heeft niet alleen betrekking op de rechtvaardigmaking, maar op alles wat wij ondernemen willen.

Daarbij wijst de omschrijving op de verzoening en de bijzondere genade van de rechtvaardiging van zonden, die om niet in Christus wordt aangeboden en geschonken, wat, omdat het ons bewijst het verzoende vaderlijke hart Gods, van zelf de grond is in God, waarop alles, wat wij te gelooven of in het geloof van God te verwachten hebben, gegrond moet wezen.

Eindelijk wordt ook de heiliging ten eeuwigen leven, die door het geloof in Christus verkregen wordt, er aan toegevoegd, met de volharding tot aan het einde, die God ook door Christus geven wil.

De plaatsen der H. Schrift, waarnaar deze omschrijving vervaardigd is, zijn voornamelijk het 4e Hoofdstuk van den Romeiner-

brief, van het 16e vers af en het 1e Hoofdstuk van dien aan de Efeziërs van het 17e vers af, tot het einde der beide hoofdstukken."

Nadat in vr. 20 is vastgesteld, dat wij alleen door het rechte geloof kunnen zalig worden, handelt vr. 21 er over, hoe dat geloof moet zijn of over het wezen des geloofs, en daarna vr. 22 en 23, wat wij te gelooven hebben of over den inhoud des geloofs.

---

21. *Wat is een oprecht geloof?*

Antw. Een oprecht geloof is niet alleen een zeker weten of kennis, waardoor ik alles voor waarachtig houde dat ons God in zijn Woord geopenbaard heeft, maar ook een hartelijk vertrouwen, hetwelk de Heilige Geest door het Evangelie in mij werkt, dat niet alleen anderen, maar ook mij, vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken zij, uit loutere genade, alleen om de verdienste van Christus.

Oprecht = waar geloof.

Zeker = vast, stellig. Lat. certa notitia.

Weten of kennis, Hoogd. erkenning.

Voor waarachtig houde = voor waar houde.

Een hartelijk vertrouwen — in mij werkt, Lat. tekst: een zeker vertrouwen — in mijn hart werkt. Bovenstaande oorspronkelijke lezing van Datheen verdient volgens van Toorenenbergen de voorkeur, omdat het naast het verstandelijk weten hier aankomt op de hartelijkheid van het vertrouwen.

Loutere genade = genade alleen.

Antw. Het ware geloof bestaat in de kennis van het woord Gods en in de toestemming daarvan, zoowel als in het vertrouwen op de belofte des Evangelies.

a) Wat moet uw geloof kennen en voor waar houden? Alles, wat ons God in zijn woord heeft geopenbaard.

b) Van welken aard moet dat vertrouwen zijn? Hartelijk.

c) Wie werkt zulk een vertrouwen? De Heilige Geest.

d) Waardoor werkt de Heilige Geest dat? Door het Evangelie.

e) Wat moet gij vast vertrouwen? Dat niet alleen aan anderen, maar ook aan mij vergeving van zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken is.

f) Van waar komt het, dat u deze weldaden van God geschonken worden? Uit loutere genade, alleen om der wille van de verdienste van Christus.

In het spraakgebruik onderscheiden wij: iets gelooven en in iemand gelooven; het eerste beteekent het voor-waar-houden van iets, het andere het vertrouwen in iemand. Het voor-waar-houden, alleen omdat een mensch iets gezegd heeft, is een blind geloof; tot het waar geloof in de goddelijke dingen behoort voor alles de kennis der waarheid en de overtuiging daarvan, omdat God ze heeft geopenbaard (kennen en erkennen). Zoo onderscheiden wij ook in het „oprecht geloof" 1. de kennis en aanneming der goddelijke waarheid, dat wij dat gelooven, wat ons geopenbaard is, en 2. het vertrouwen op God en de persoonlijke overgave aan Hem, dat wij in Hem gelooven (op Hem ons vertrouwen stellen en in zijn gemeenschap ingaan).

I. Het oprecht geloof is een zekere kennis en een voor waarachtig houden.

A. *De kennis.*

1. Kennis is het eerst noodige, want zonder kennis kunnen wij niet gelooven. Wie kan aan God gelooven zonder iets van Hem te weten? Wie kan in Jezus gelooven zonder hem te kennen? Rom. X : 14, 17: Hoe zullen zij *in hem* gelooven van welken zij niet gehoord hebben? Zoo is dan het geloof uit het gehoor en het gehoor door het woord Gods. Joh. IX : 35, 36. Gelooft gij in den Zoon van God? Hij antwoordde en zeide: Wie is hij Heere! opdat ik in hem moge gelooven?

2. Die kennis betreft de openbaring Gods. God moet

zich aan ons bekend maken, als wij Hem kennen zullen. Dat heeft Hij gedaan in de natuur, Rom. I: 19, 20: Overmits hetgeen van God kennelijk is (d. i. te kennen is, aangaande zijn bestaan en zijn wezen, zonder buitengewone openbaring), in hen openbaar is, want God heeft het hun geopenbaard, want zijne onzienlijke dingen worden — uit de schepselen (d. i. uit de schepping) verstaan en doorzien. Maar dat wij niet alleen een almachtigen maar ook een barmhartigen God hebben, die den zondaar zalig maakt, dat weten wij alleen door de openbaring in Jezus Christus, Zijn eengeboren Zoon.

3. Daarom moeten wij ook de Schrift kennen, die de oorkonde dezer openbaring is. Jezus zelf heeft in de woestijn door de kennis der Schrift den verzoeker herkend en afgewezen. Mt. IV: 4, 7, 10: Er staat geschreven. Jer. VIII: 9: Zij hebben des HEEREN woord verworpen, wat wijsheid zouden zij dan hebben?

4. Een „zeker" weten of kennis beteekent niet hetzelfde als „eenige", maar een nauwkeurige, bepaalde, vaststaande kennis, gelijk de openbaring Gods in zijn woord ook een duidelijke en bepaalde is. 2 Petr. I: 19: Wij hebben het profetische (en apostolische) woord, dat zeer vast is, en gij doet wel, als gij daarop acht hebt. Joh. IV: 42: En zeiden tot de vrouw: Wij gelooven niet meer om uws zeggens wil: want wij zelven hebben hem gehoord, en weten, dat deze waarlijk is de Christus, de Zaligmaker der wereld. Verg. ook vs. 10: Indien gij de gave Gods kendet.

5. Die kennis moet omvatten al wat God in zijn woord geopenbaard heeft. De Christen moet er meer van kennen dan de onlangs bekeerde Heiden. Wij onder het N. Verbond meer dan Israël onder het Oude. Tekstenkennis is nuttig, maar om ons te brengen tot kennis der openbaring Gods. Daarbij komen vragen als deze te pas. Is de openbaring Gods altijd even duidelijk geweest? Is er een voortgaande ontwikkeling in die openbaring? Welk onderscheid is er tusschen de openbaring onder het Oude en die onder het Nieuwe Verbond? Vooral op de kennis der openbaring in Christus komt het aan. Gebrekkige, eenzijdige, onzekere kennis, zonder duidelijk inzicht, voert tot bijgeloof en dwaling. Vooral in onzen tijd, met zijn vele oude en nieuwe richtingen, stelsels, opvattingen, moet de Christen goed onderlegd zijn. Uitgeleerd zijn wij nimmer, daarom blijft ieder geloovige altijd streven naar meer kennis van de openbaring Gods. 2 Tim. III: 15—17. Dat gij van kinds

af de Heilige Schriften geweten hebt. 1 Petr. I : 11 : Onderzoekende op welken of hoedanigen tijd de Geest van Christus, die in hen (de profeten) was, beduidde en te voren getuigde. 1 Petr. III : 15 : Zijt altijd bereid tot verantwoording aan een iegelijk, die u rekenschap afeischt van de hope, die in u is. Voorbeeld: De Bereërs. Hd. XVII : 11.

B. *De aanneming of toestemming.*

1. Voor waarachtig houden, want geloof en twijfel gaan niet samen (Het gebruik van het woord geloof in de dagelijksche samenleving, aldus: „Ik weet het niet zeker maar geloof wel, dat het zoo is", — is foutief.) Geloof is een zoodanige innerlijke overtuiging, dat zij ons zekerder is dan het weten. Onze handelingen komen voort niet uit ons weten, maar omdat de inhoud van dit weten onze overtuiging, d. i. ons geloof geworden is. Daarom wordt het geloof in den Bijbel ook weten, aanschouwen, zien genoemd. Hebr. XI : 1: Het geloof nu is een vaste grond der dingen, die men hoopt, en een bewijs der zaken, die men niet ziet. vs. 27 : Hij (Mozes) hield zich vast als ziende den Onzienlijke. Ps. LVI : 10: Dit weet ik, dat God met mij is. Joh. VI : 40: Die den Zoon aanschouwt en in hem gelooft.

2. Voorwerp van het voor waarachtig houden is, evenals van de kennis al wat God ons in zijn woord heeft geopenbaard. Voor den Catechismus zijn woord Gods en Bijbel synoniem, maar niet zaligmakend geloof en bijbelgeloof. Wat wij door den Bijbel leeren kennen als openbaring Gods, dat hebben wij aan te nemen. Dus mag de Bijbel geen teksten-boek voor ons zijn, want iedere tekst bewijst slechts zooveel als hij waard is in het geheel der openbaring Gods. (Voorbeelden: De reden van Jobs vrienden bevatten volgens Job XLII : 7 geen openbaring van God; Ps. CXXXVII : 8, 9 slaat een geheel anderen toon aan dan Christus zelf in Lk. XXIII : 34; Mt. V : 38—42 weerspreekt den rechtsregel, die gold onder het O. Verbond; Joh. IV : 21, stelt 1 Kon. IX : 3 ter zijde). Slechts door dit bij het onderwijs in het oog te vatten beveiligt men den Bijbel tegen de beschuldiging, dat hij een boek vol tegenstrijdigheden is, bewaart men den leerling voor een conflict tusschen hetgeen hij op de school en wat hij op de catechisatie leert, wordt het Christelijk, zaligmakend geloof behoed

voor een verkeerde voorstelling, die aan het ongeloof een wapen en den zondaar een verontschuldiging in de hand geeft, die wij hun niet laten mogen, en wordt de misvatting bestreden, dat men een goed geloovige is, omdat men den Bijbel vereert als het woord van God. Maar dan behoort ook tot het waar geloof, dat men niet alleen aanneemt, wat iemand in Gods woord aangenaam is, maar alles, wat God daarin geopenbaard heeft. Jer. VII : 4: Vertrouwt niet op valsche woorden, zeggende: des HEEREN tempel, des HEEREN tempel, des HEEREN tempel, zijn deze (ons bijbelgeloof mag niet zijn van het karakter van dit afgekeurde tempelgeloof onder Israël). Jer. XV : 16: *Als* uwe woorden gevonden zijn, zoo heb ik ze opgegeten. Ps. CXIX : 105: Uw woord is een lamp voor mijn voet. Joh. V : 39: Onderzoekt (bet. vert.: gij onderzoekt, want dat deden de schriftgeleerden, maar niet op de rechte wijze) de Schriften, en die zijn het, die van mij (de openbaring Gods in Christus) getuigen.

II. HET OPRECHT GELOOF IS EEN HARTELIJK VERTROUWEN.

1. „Niet alleen" — „maar ook". Daarmede is aangeduid dat het oprecht geloof in weten en vertrouwen bestaat. In dat: „niet alleen" wordt aan het weten geen mindere plaats gegeven, maar dit als gelijkwaardig met het vertrouwen voorgesteld. Daarmede is nu ook uitgedrukt, dat de kennis, ingesloten daarbij de erkenning, het rechte geloof nog niet is; dat noodzakelijk daartoe, dat men de waarheid kent en aanneemt, ook behoort, dat men aan den Waarachtige zich in vertrouwen overgeeft. 1 Cor. XIII : 2: Al ware het, dat ik wist al de verborgenheid en al de wetenschap — en de liefde niet had, zoo ware ik niets.

2. De kennis en aanneming der geopenbaarde waarheid kan een bloot natuurlijk gevolg zijn van opvoeding of van overtuiging des verstands door redeneeringen en betoogen, maar als het hartelijk (d. i. een uit het hart komend en geheel het hart vervullend, dus ook een „zeker" of vast) vertrouwen in Jezus Christus daaruit voortkomt, dan openbaart zich daarin de werking van den Heiligen Geest door het Evangelie. Deze kracht des Heiligen Geestes ligt reeds in het Evangelie zelf, omdat dit het woord van God is en zij openbaart zich in de ervaring, die wij onder zijn leiding ver-

krijgen. „Niet alleen anderen maar ook mij" — wijst er op, dat onze geloofsverhouding tot God een persoonlijke zijn moet. Deze door den Heiligen Geest gewerkte heilskennis en heilservaring brengt ons tot de zekerheid des heils, die aan het hart volkomen troost, rust, vrede en blijdschap geeft in leven en sterven.

a) „Hartelijk vertrouwen" Rom. X:10: Met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid. Hebr. XI:1: Het geloof nu is een vaste grond der dingen, die men hoopt en een bewijs der zaken, die men niet ziet. Joh. XX:29; Zalig *zijn zij*, die niet zullen gezien hebben en *nochtans* zullen geloofd hebben. 2 Cor. IV:18: Dewijl wij niet aanmerken de dingen die men ziet, maar de dingen die men niet ziet. — Onder alle voorbeelden des geloofs in de H. Schrift staat vooraan Abraham, de vader van allen, die gelooven (Rom. IV:11). Rom. IV:10, 21: Hij heeft aan de beloftenis Gods (dat hij van Sara een zoon zou krijgen, als beiden bijna honderd jaar oud waren) niet getwijfeld door ongeloof; maar is versterkt geworden in het geloof gevende Gode de eer; en ten volle verzekerd zijnde, dat hetgeen beloofd was, Hij ook machtig was te doen. Hebr. XI:17—19: Door het geloof heeft Abraham, als hij verzocht werd, Izaäk geofferd, en hij, die de beloften (aangaande zijn nakomelingschap) ontvangen had, heeft *zijnen* eeniggeborene (d. i. den eenigen zoon der belofte) geofferd; (tot denwelken gezegd was: In Izaäk zal u het zaad genoemd worden) overleggende, dat God machtig was, *hem* ook uit de dooden te verwekken.

b) „Hetwelk de Heilige Geest in mij werkt." Mt. XVI:27: Vleesch en bloed hebben u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is. Hand. XVI:14: Welker (van Lydia) hart de Heere heeft geopend, dat zij acht nam op hetgeen van Paulus gesproken werd. 1 Cor. XII:3: Niemand kan zeggen Jezus den Heere *te zijn*, dan door den Heiligen Geest.

c) „Door het Evangelie." Rom. I.16: Het (Evangelie) is eene kracht Gods tot zaligheid een iegelijk die gelooft. X:17: Zoo is dan het geloof uit het gehoor en het gehoor door het woord Gods.

d) Zekerheid des heils („ook mij"). Efez. III 12: In denwelken wij hebben de vrijmoedigheid en den toegang met vertrouwen door het geloof aan hem. 1 Tim. I:16: Daarom

is mij barmhartigheid geschied. 2 Tim. I:12: Ik weet, wien ik geloofd heb en ik ben verzekerd, dat Hij machtig is mijn pand (de geschonken zaligheid) bij *Hem* weggelegd, te bewaren tot dien dag. Rom. VIII:28: Wij weten, dat dengenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, *namelijk* dengenen, die naar *zijn* voornemen geroepen zijn. Vs. 38, 39: Want ik ben verzekerd dat — (niets) ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus onzen Heere. 2 Petr. I:10: Benaarstigt u te meer, om uwe roeping en verkiezing (waarop uwe roeping gegrond is) vast te maken, d. i. daarvan zelf zeker te worden en anderen te overtuigen door een godzaligen wandel.

3. De „weldaden" (vr. 20) Gods, die wij door het ware geloof ontvangen en aannemen, zijn:

a) „Vergeving der zonden." Mt. IX:2: Jezus hun geloof ziende (ook dat van den kranke zelf) zeide tot den geraakte: Zoon, wees welgemoed, uwe zonden zijn u vergeven. Ps. CIII:1, 3: Loof den HEERE, mijne ziel! — die al uwe ongerechtigheid vergeeft, die al uwe krankheden geneest. Hd. XIII:38: Zoo zij u dan bekend, mannen broeders, dat door dezen u vergeving der zonden verkondigd wordt.

b) „Eeuwige gerechtigheid" Dan. IX:24: Om de zonden te verzegelen en om de ongerechtigheid te verzoenen en om eene eeuwige gerechtigheid aan te brengen. Hand. XIII:39: En dat van alles — een iegelijk, die gelooft, gerechtvaardigd is. Gal. II:20: Ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vleesch leef, dat leef ik door het geloof des Zoons van God, die mij liefgehad heeft, en zich zelven voor mij overgegeven heeft.

c) „Eeuwige zaligheid". Joh. VI:47: Die in mij gelooft, heeft het eeuwige leven. Joh. X:28: Ik geef hun het eeuwige leven en zij zullen niet verloren gaan en niemand zal ze uit mijne hand rukken. Joh. XII:26: Waar ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn. 2 Tim. IV:7, 8: Ik heb het geloof behouden; voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid, welke mij de Heere, de rechtvaardige Rechter, in dien dag geven zal; en niet alleen mij, maar ook allen, die zijne verschijning liefgehad hebben.

4. De grond van dit vertrouwen is de genade Gods, die ons

geopenbaard is in Christus. Voor den geloovige is dus alle eigen verdienste, ook de gedachte aan een mogelijke verdienste van het geloof zelf, volkomen uitgesloten.

a) „Uit loutere genade" Efez. II: 8, 9: Want uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof: en dat (zalig worden) niet uit u, het is Gods gave; niet uit de werken, opdat niemand roeme.

b) „Alleen om de verdienste van Christus." Dit is de verdienste van Christus, dat hij ons de genade Gods (niet verwerft, want de zending van Christus is zelve een uitvloeisel der genade Gods) maar openbaart en verzekert, omdat hij voor onze zonden gestorven is. Rom. V: 8: God bevestigt zijne liefde jegens ons, dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren. Efez. I: 7: In welken wij hebben de verlossing door zijn bloed, *namelijk* de vergeving der misdaden, naar den rijkdom zijner genade.

5. Het streven van het geloof, dat naar zijn aard op Christus en hem alleen gericht is, bestaat dus daarin, dat het Christus geheel zoekt op te nemen in het hart en daarin bestendig te bewaren. Er is een wasdom en er zijn trappen des geloofs. Efez. III: 17: Opdat Christus door het geloof in uwe harten wone. Col. I: 10: Wassende in de kennis van God. Efez. IV: 15: Allezins zouden opwassen in hem, die het hoofd is, *namelijk* Christus. Vs. 13: Totdat wij allen zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zoon Gods, tot eenen volkomenen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus. — Er is een zwak en een sterk geloof. Een zwak geloof is ook waar geloof als het overigens van den waren aard is; een vuur is niet dadelijk een hel oplaaiende vlam, maar het begint dikwijls met een klein vonkje. Mk. IX: 24: De vader van het kind zeide: Ik geloof, Heere, kom mijne ongeloovigheid te hulp. Lk. XVII: 5: De apostelen zeiden tot den Heere: Vermeerder ons het geloof. Filip. I: 6: Vertrouwende ditzelve, dat Hij, die in u een goed werk begonnen heeft, *dat* voleindigen zal. Hebr. XII: 2: Ziende op den oversten leidsman en voleinder des geloofs Jezus. — Van het zwakke geloof moet evenwel goed onderscheiden worden het verwerpelijk kleingeloof. Mt. XIV: 31: Gij kleingeloovige, waarom hebt gij gewankeld? Lk. XXIV: 25: O, onverstandigen en tragen van

hart om te gelooven. — Een sterk geloof ontving Paulus. Hd. IX:20, 22: En hij predikte terstond Christus in de synagogen, dat hij de Zoon van God is, — en overtuigde de Joden — bewijzende (uit de Schrift aantoonende) dat deze de Christus is. Een sterk geloof is zulk een, dat wereld en dood overwint. Hd. VI: 10: Zij konden niet wederstaan de wijsheid en den Geest, door welken hij (Stefanus) sprak. 1 Joh. V:4: Dit is de overwinning, die de wereld overwint, *namelijk* ons geloof. 1 Cor. XV:55: Dood, waar is uw prikkel? Hel (doodenrijk), waar is uwe overwinning? Dit sterk geloof, in het bijzonder door de martelaren der eerste Christenen en van den hervormingstijd betoond, vindt vooral zijn grond in de zekerheid der verkiezing in Christus. Mk. XIII:22: Om te verleiden, indien het mogelijk ware ook de uitverkorenen (door de groote verdrukking). 2 Petr. I:10. Daarom, broeders! benaarstigt u te meer, om uwe roeping en verkiezing vast te maken (daarvan zeker te worden en u daarop te verlaten), want dat doende zult gij nimmermeer struikelen; want alzoo zal u rijkelijk toegevoegd worden de ingang in het eeuwig koninkrijk van onzen Heere en Zaligmaker Jezus Christus.

6. De beletselen voor het geloof zijn velen, want allerlei machten verzetten zich tegen het geloof, dat dus alleen onder voortdurenden strijd zich kan handhaven.

I. Beletselen van buiten:

a) „Het is in strijd met de wetenschap". — Dat zou ongelukkig zijn. De Catechismus leert, dat ons weten en ons vertrouwen de twee deelen zijn van het zaligmakend geloof. Bij onderlingen strijd tusschen deze beiden kan er geen geloof zijn. Deze strijd ontstaat niet omdat wij te veel, maar omdat wij te weinig weten. Dan vullen wij wat wij niet weten aan met veronderstellingen, redeneeringen, beschouwingen, maar dat is geen wetenschap meer in den engen zin van het woord (1 Tim. VI:20: „valschelijk dusgenaamde wetenschap"). Of het ontbreekt ons aan de ware kennis van hetgeen God geopenbaard heeft. Wie haar mist, draagt, alsof zij tot het zaligmakend geloof behoorden, beschouwingen voor, die inderdaad met hetgeen wij weten in strijd zijn. Wat God geopenbaard heeft kan niet in strijd zijn met de wetenschap, want omdat de mensch het niet wist of weten kon uit zich zelf, heeft God het moeten openbaren. Van den natuurlijken mensch zegt Paulus (Efez. IV:18): Verduisterd in het verstand, — door

de onwetendheid, die in hen is, — en (2 Cor. IV : 4): In dewelke de God dezer eeuw de zinnen verblind heeft, *namelijk* der ongeloovigen, opdat hen niet bestrale de verlichting van het evangelie der heerlijkheid van Christus. — „Met begrijpen zal 't niet gaan, grijp het onbegrepen aan". Als men het geloof bespot als „kindergeloof", dan antwoorden wij met het woord van Christus, Mt. XI : 25: Ik dank u, Vader, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt en hebt dezelve den kinderkens geopenbaard. Mt. XVIII : 3: Indien gij u niet verandert en wordt gelijk de kinderkens, zoo zult gij in het koninkrijk der hemelen geenszins ingaan.

b) „Het gaat niet samen met de beschaving". — Dan is die beschaving de ware niet. Zoo is het inderdaad. Wat de wereld in 't algemeen „beschaving" noemt, is slechts op het aardsche, lichamelijk en geestelijk genomen, gericht en laat het hart ledig. Maar „wij allen met ongedekten aangezichte de heerlijkheid des Heeren als in eenen spiegel aanschouwende, worden naar hetzelfde beeld in gedaante veranderd, van heerlijkhoid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest" (2 Cor. III : 18). Dit is de hoogste vorming en beschaving, die wij verkrijgen, als wij naar dat beeld veranderd worden.

c) „Het is niet meer in overeenstemming met den geest des tijds". — Maar dat is het nooit geweest. Wat de „tijdgeest" is, heeft een profeet dezer wereld (Goethe) treffend aldus gezegd: „Wat gij der tijden geest noemt, is in den grond der zaak de geest der heeren zelven". Deze „tijdgeest" verandert met de tijden en de menschen. Maar wij richten ons naar „den Heer, die de Geest is" (2 Cor. III : 17), van wien de Schrift zegt: Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en tot in eeuwigheid" (Hebr. XIII : 8). Col. III : 20: Onze wandel (burgerrecht) is in den hemel. Wij hebben ontvangen „een onbewegelijk koninkrijk" (Hebr. XII : 28).

d) „Het brengt in voortdurenden strijd met de wereld". — Dat kan niet anders en voor dien strijd wijkt ieder, die niet waarlijk wil gelooven. Joh. V : 40: Gij wilt tot mij niet komen, opdat gij het leven moogt hebben.

II. Beletselen van binnen. Zij komen voort uit het eigen hart des menschen, uit de lusten des vleesches:

a) Hoogmoed. Ps. LXXIII : 6: De hoovaardij omringt hen als

een keten. Mt. IX:12: Die gezond zijn hebben den medicijnmeester niet van noode.

b) Eerzucht. Joh. V:44: Hoe kunt gij gelooven, gij die eer van elkander neemt, en de eer, die van God alleen is, niet zoekt?

c) Afkeer van de waarheid. Joh. VIII:45: Mij, omdat ik *u* de waarheid zeg, gelooft gij niet. Joh. XVIII : 37: Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne stem.

d) Zinnelijkheid. Gal. V:16: Wandelt door den Geest en volbrengt de begeerlijkheid des vleesches niet. Rom. VIII:7: Het bedenken des vleesches is vijandschap tegen God.

III. De tegenstand van den Satan, die twijfel zoekt te verwekken. Gen. III:4: Gijlieden zult den dood niet sterven. Mt. XIII:39: De vijand, die hetzelve gezaaid heeft is de duivel. Lk. XXII:31, 32: De Satan heeft ulieden zeer begeerd — maar ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude. Jac. I:6, Maar dat hij ze begeere in geloof, niet twijfelende: want die twijfelt, is eene baar der zee gelijk, die van den wind gedreven en op en neder geworpen wordt.

7. Men mag zich door niets in de wereld laten afschrikken van het ware geloof of in twijfel laten brengen. Zwingli zegt: „Niet vreezen is het beste harnas". De Schrift waarschuwt en vermaant. 2 Petr. III:17: Gij dan, geliefden, wacht u, dat gij niet door de verleiding der gruwelijke menschen mede afgerukt wordt en uitvalt van uwe vastigheid. 1 Tim. I:18, 19: Dit gebod beveel ik u, mijn zoon Timotheus, dat gij — den goeden strijd strijdt, houdende het geloof en een goed geweten, hetwelk sommigen verstooten hebbende van het geloof schipbreuk geleden hebben. — Wij alleen hebben vasten grond onder de voeten, de anderen niet. Joh. IV:22: Gijlieden aanbidt wat gij niet weet, wij aanbidden wat wij weten. Hebr. X:39: Wij zijn niet van degenen, die zich onttrekken ten verderve, maar van degenen, die gelooven tot behouding der ziel. Spr. XVIII:10: De naam des Heeren is een sterke toren; de rechtvaardige zal daarhenen loopen en in een hoog vertrek gesteld worden. Keizer Wilhelm I van Duitschland († 9 Maart 1888) heeft op zijn sterfbed betuigd: „De Heer heeft mij met zijnen naam geholpen.

22. Vraag. *Wat is dan eenen Christen noodig te gelooven?*

Antw. Al wat ons in het Evangelie beloofd wordt, hetwelk ons de Artikelen onzes algemeenen en ongetwijfelden christelijken geloofs in eene hoofdsom leeren.

Noodig = onmisbaar. Artikelen (leden) = stukken, gedeelten. Geloof (hier) = geloofsbelijdenis. Hoofdsom = korte samenvatting.

Antw. Een Christen is noodig te gelooven alle beloften des Evangelies.

Waar worden die beloften kort samengevat? In de artikelen der algemeene Christelijke geloofsbelijdenis.

23. Vraag. *Hoe luiden die Artikelen?*

Antw. 1. Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

2. En in Jezus Christus, zijnen eeniggeboren Zoon, onze Heere,

3. Die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria;

4. Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruist, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle;

5. Ten derde dage weder opgestaan van de dooden;

6. Opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods, des almachtigen Vaders;

7. Vanwaar Hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden.

8. Ik geloof in den Heiligen Geest.

9. Ik geloof eene heilige, algemeene, christelijke Kerk, de gemeenschap der heiligen;

10. Vergeving der zonden;

11. Wederopstanding des vleesches

12. En een eeuwig leven.

1. Het ware geloof grondt zich op de beloften des evangelies en heeft dezen tot zijn voorwerp of inhoud („wat noodig is te gelooven"). Hand. XXIV: 14: Dit beken ik u, dat ik naar dien wog (het christelijk geloof), dien zij sekte noemen, den God der vaderen alzoo diene, geloovende alles wat in de wet en de profeten geschreven is. Daar komen nu voor ons bij de evangelisten en apostelen d. w. z. dat dus de inhoud van het ware geloof zich bij den voortgang der openbaring en der kennisse dier openbaring wijzigen kan. Joh. III: 33: Die zijne getuigenis (getuigenis van den Zone Gods) aangenomen heeft, die heeft verzegeld (bekrachtigd, beleden), dat God waarachtig is.

2. Het Evangelie als het woord Gods is daarom het eenige richtsnoer van ons geloof. Jes. XXX:21: Dit is de weg, wandelt in denzelven; als gij zoudt afwijken ter rechter- of ter linkerhand. Deut. XXVIII: 14: Gij zult niet afwijken van al de woorden, die ik ulieden heden gebiede, ter rechter- of ter linkerhand. Daarom is het eerste deel des waren geloofs, „een zeker weten of kennen", van zoo groote beteekenis, opdat men zich niet door een verkeerde uitlegging en toepassing van Gods woord op een dwaalweg late brengen en men zich goed rekenschap geve van hetgeen de teksten zeggen, die men aanhaalt. De wetenschap der exegese of uitlegging der H. Schrift is dus van groote waarde. Uitgesloten toch zijn alle opvattingen en meeningen der menschen, ook de zoogenaamde mondelinge overleveringen der apostelen. De algemeene geloofsbelijdenis staat daarom niet gelijk met de Heilige Schrift, maar bevat slechts een samenvatting van de gewichtigste heilsfeiten en van de heilsleer uit de Heilige Schrift.

3. Een geloofsbelijdenis wordt ook een symbool („symbolum") genoemd, dat de leuze beteekent, waaraan de soldaten elkander herkennen, of het veldteeken (vaandel) waarom zij zich verzamelen.

4. „Algemeen" heet zij, omdat zij als de oudste geloofsbelijdenis door alle christelijke kerken wordt aangenomen en een band tusschen dezen is.

5. „Ongetwijfeld", d. i. buiten allen twijfel staande, omdat hare artikelen gegrond zijn op de Heilige Schrift.

6. „Christelijk" wordt zij genoemd, omdat zij de grondwaarheden van het christelijk geloof bevat en alle christelijke

kerken, ook de Roomsch-katholieke, en Grieksch-orthodoxe, in deze belijdenis zich vereenigden.

7. Zij wordt ook nog „de Apostolische" genoemd. Dezen naam draagt zij, omdat men in de kerk vóór de Hervorming meende en nog heden ten dage in de kerk buiten de Hervorming (de Roomsche en de Grieksche) aanneemt, dat zij door de apostelen (ieder hunner één artikel) is gemaakt, voordat zij van Jeruzalem uit elkander gingen naar alle zijden der wereld. Dit is een ongegronde legende. De Catechismus heeft daarom met bedachtzaamheid dezen naam niet opgenomen, om daardoor geen verwarring te stichten. Men kon de belijdenis in zooverre nog „apostolisch" noemen, omdat, als zij ook niet van de apostelen vervaardigd is, zij toch wat haar inhoud betreft, in hunne geschriften gegrond is.

8. Het kon wel niet achterblijven, of reeds in den allereersten tijd der gemeente werd de behoefte gevoeld aan de omschrijving der belijdenis, waartoe men door het geloof in Christus gekomen was. Sporen daarvan vinden wij o. a. reeds in 1 Cor. XV : 3, 4; 1 Tim. VI : 13 vv.; 2 Tim. II : 8 vv. Vooral deed deze behoefte zich gelden bij den doop, Hd. VIII : 37. Zoo ontstonden reeds vroeg Doopsbelijdenissen, die zich niet zelden aansloten aan Mt. XXVIII : 19 en uit zulk een doopsbelijdenis is te Rome ± 100 n. Chr. deze Apostolische gevormd, die de grondslag geworden is voor de geheele westersche kerk. Zij luidde oorspronkelijk aldus: 1. Ik geloof in God, den Vader, den Almachtige, 2. en in Jezus Christus, zijnen eeniggeboren Zoon, onzen Heer, 3. die geboren is van den Heiligen Geest uit de maagd Maria, 4. gekruisd onder Pontius Pilatus en begraven; 5. ten derden dage is hij opgestaan van de dooden; 6. hij is opgevaren in de hemelen, 7. zit aan de rechterhand des Vaders, 8. van waar hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden; 9. en in den Heiligen Geest, 10. de heilige kerk (4e naamval), 11. de vergeving der zonden, 12. de wederopstanding des vleesches. — Deze belijdenis gold nu als de regel des geloofs, waarnaar de leer werd ontwikkeld en getoetst. Allengs zijn er artikels bijgevoegd, niet tot afwijzing van ketterijen, maar tot verduidelijking en aanvulling. Waar, waarom, door wien dat geschied is, dat blijven vooralsnog vragen, waarover men niet tot zekerheid gekomen is. Misschien was deze nieuwere vorm tegen het einde der 5e eeuw aanwezig. In de 9e eeuw was het

te Rome nog niet „de belijdenis". Waarschijnlijk is zij in den tijd van Karel den Groote de in Frankrijk algemeen aangenomen formule geworden. Voor den eeredienst werd het symbool oudtijds alleen bij den Doop gebruikt. De Oostersche kerk nam het eerst eene geloofsbelijdenis, n.l. die van Constantinopel, in gebruik bij de mis. Het zijn de protestantsche kerken geweest, die de Twaalf artikelen het eerst in gebruik genomen hebben bij de gewone zondagsgodsdienstoefeningen. De bedoeling is duidelijk, waarom de Catechismus deze Artikelen ten grondslag legt van zijn onderwijs. Daarmede betuigden de Hervormden, dat zij van de oorspronkelijke christelijke leer niet waren afgeweken.

9. De Geloofsbelijdenis der Gereformeerde kerken in Nederland is vervat in een drietal geschriften, die als zoodanig door de Synode van Dordrecht in het jaar 1618 en 19 zijn aangenomen. Zij zijn samengevat onder den naam van: „De drie formulieren van eenigheid" (d. w. z. dat de Gereformeerde kerken dier dagen daarin eenig of eensgezind, overeenstemmend waren). Zij zijn de Belijdenis des Geloofs van Guido de Brès, de Heidelbergsche Catechismus en de Leerregels van Dordrecht. Er is veel verschil van gevoelen over de waarde en de beteekenis dezer belijdenisschriften voor de kerk van onzen tijd. Ook de Gereformeerde kerk in Duitschland heeft behalve de Twaalf artikelen, de Paltzische of Heidelbergsche catechismus als belijdenisschrift.

Van de heilige Drieëenheid.

---

24. Vraag. *Hoe worden deze Artikelen gedeeld?*

Antw. In drie deelen, Het eerste is van God den Vader en onze schepping. Het tweede van God den Zoon en onze verlossing, Het derde van God den Heiligen Geest en onze heiligmaking.

Is = handelt.

1. De belijdenis wordt ingedeeld in 12 artikelen en deze worden weer, zooals zij bij elkaar hooren, verdeeld in drie deelen.

2. Deze verdeeling beantwoordt aan de wijze van het ontstaan dezer belijdenis, als een uitbreiding der Doopsbelijdenis. Tegelijk worden de werken aangeduid, die aan ieder persoon in het bijzonder worden toegeschreven. Dit geschiedt echter niet in dien zin, alsof ieder der drie personen van het eene Goddelijke wezen zijn werk uitsluitend op zich zelf gedaan heeft. De werken der heilige Drieëenheid zijn van elkaar niet af te scheiden, evenals deze zelve ondeelbaar is. Zoo wordt deze onderscheiding alleen gemaakt ter wille van de duidelijke uiteenzetting en verklaring van deze werken op zich zelven en omdat in ieder daarvan een persoon in de openbaring bijzonder op den voorgrond treedt.

---

25. Vraag. *Aangezien er maar een eenig Goddelijk wezen is, waarom noemt gij den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest?*

Antw. Omdat God zich alzoo in zijn Woord geopenbaard heeft, dat deze drie onderscheiden personen de eenige waarachtige eeuwige God zijn.

Waarom noemt gij? — Duitsche tekst: Waarom noemt gij er drie?

Waarachtige = ware, werkelijke.

Antw. Er is een eenig Goddelijk wezen, en drie personen: Vader, Zoon en Heilige Geest, die waarachtig onderscheiden en toch tegelijk de eenige eeuwige God zijn.

Waarom gelooft gij dit? Omdat God zich alzoo in zijn Woord geopenbaard heeft.

I. Het eenig Goddelijk wezen in drie personen.

1. Het woord: „Drieëenheid", „drieëenig" komt in de Heilige Schrift niet voor en ook de Catechismus naar zijn zuiver

bijbelsch karakter vermijdt het gebruik er van; maar het is een korte uitdrukking voor de leer, die de Catechismus op grond der goddelijke openbaring in het woord Gods als de grondwaarheid van het christelijk geloof hier uitspreekt. Zij is geboren uit den strijd over de leer in de eerste eeuwen. De zoogenaamde Belijdenis van Athanasius vat het resultaat samen in de volgende uitspraken:

Het algemeen geloof is dit, dat wij den eenigen God in de drievuldigheid en de drievuldigheid in de eenheid eeren.

Zonder de personen te vermengen of het wezen en de substantie te deelen

Want het is een ander persoon des Vaders, een ander des Zoons, een ander des Heiligen Geestes.

Maar de Vader, Zoon en Heilige Geest hebben ééne Godheid, gelijke heerlijkheid en gelijke eeuwige majesteit.

Hoedanig de Vader is, zoodanig is ook de Zoon, zoodanig is ook de Heilige Geest.

De Vader is ongeschapen, de Zoon is ongeschapen, de Heilige Geest is ongeschapen.

Onmetelijk is de Vader, onmetelijk is de Zoon, onmetelijk is de Heilige Geest.

De Vader is eeuwig, de Zoon is eeuwig, de Heilige Geest is eeuwig.

Nochtans zijn het niet drie eeuwigen, maar één eeuwige.

Gelijk ook niet drie ongeschapenen, noch drie onmetelijken, maar één ongeschapene, en één onmetelijke.

Desgelijks is de Vader almachtig, de Zoon almachtig, de Heilige Geest almachtig.

En nochtans zijn het niet drie almachtigen, maar één almachtige.

Alzoo ook is de Vader God, de Zoon God, de Heilige Geest God.

En nochtans niet drie Goden, maar het is één God.

Alzoo is de Vader Heer, de Zoon Heer, de Heilige Geest Heer.

En nochtans zijn het niet drie Heeren, maar één Heer.

Want gelijk wij door de Christelijke waarheid genoodzaakt worden een iegelijk persoon bijzonder als God of Heer te belijden, alzoo is ons ook door het algemeen geloof verboden drie Goden of Heeren te noemen.

De Vader is van niemand gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd.

De Zoon is van den Vader alleen, niet gemaakt, noch geschapen, maar gegenereerd.

De Heilige Geest is van den Vader en den Zoon, niet gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd, maar uitgaande.

Zoo is daar dan één Vader, niet drie Vaders; één Zoon, niet drie Zonen; één Heilige Geest, niet drie Heilige Geesten.

En in deze Drievuldigheid is niets eerst of laatst, niets meest of minst, maar de gansche drie personen hebben onderling gelijke eeuwigheid.

Zoodat alom, gelijk reeds boven gezegd is, de eenheid in de drievuldigheid en de drievuldigheid in de eenheid moet geëerd worden.

Deze belijdenis is een voorbeeld van het nutteloos en vruchteloos uitpluizen eener waarheid, die voor ons denken veel te hoog, alleen door het geloof kan aangegrepen en verstaan worden. En wanneer er dan nog deze uitspraak bijkomt: „Daarom, zoo wie wil zalig zijn, die moet aldus van de Drievuldigheid gelooven", dan beseffen wij, dat de Schrift toch geen recht geeft, om de zaligheid te verbinden aan een menschelijke formule der waarheid, al blijft de waarheid zelve ons onmisbaar en dierbaar.

I. De historische ontwikkeling van deze leer.

1. Van den beginne is er binnen de grenzen van het Christendom verscheidenheid van inzichten geweest op allerlei punten en daaronder behoorde ook zeer spoedig de voorstelling, die men van den Christus had. De Apostolische Vaders, de eersten na de Apostelen, zijn in hun denkbeelden niet duidelijk en overeenstemmend. Van een vrees, dat de godheid van Christus of de drieheid in de doopsformule met de eenheid Gods in strijd zou kunnen zijn, is men zich nog niet bewust. Tastend en zoekend komt men aangaande de persoonlijkheid van den Christus tot helderheid. Zijn godheid stond op den voorgrond. Hij is het Woord, de Logos, die bestond eer de wereld was, maar het was hun niet duidelijk in welke verhouding hij naar zijn wezen tot God staat. De Heilige Geest, de wijsheid Gods, blijft nog op den achtergrond. Verkeerde gevoelens dwingen dan de Christenen zich van den

inhoud des geloofs rekenschap te geven en dien in een kerkleer samen te vatten. In de 2e eeuw spreekt Tertullianus reeds van triniteit, één wezen en drie personen, maar de uitwerking dezer formules zou later volgen. Origenes, die het Christendom als een redelijke wijsbegeerte wil voorstellen erkent wel de wezenseenheid van den Vader en den Zoon, maar als afzonderlijk wezen naast den Vader noemt hij den Zoon een „tweeden God". De Vader alleen is de God, de Zoon is God en door Hem is de Heilige Geest als het meest verheven geestelijke wezen geschapen. Anderen zochten de eenheid Gods te redden door te leeren, dat Jezus, de uit de maagd geboren mensch bij zijn doop met den van boven komenden Christus, d. i. met den H. Geest vereenigd was. Sabellius sprak van drie verschijnings- of openbaringsvormen, waarmede dus de drie-persoonlijkheid geheel werd ten offer gebracht. De drieheid van den eenen God stond meer op den voorgrond dan de eenheid der drievuldigheid.

2. Toen kwam de Ariaansche strijd. Arius leerde dat de Zoon het eerste schepsel des Vaders was, want dat er maar één ongeschapen wezen zijn kan, d. i. God. Christus is dus niet God, maar in den mensch Jezus is de Zoon de ziel. De „tweede God" wordt hier een onder-god, zooals de heidenen een Hercules en anderen beschouwden. Zijn optreden verwekte langdurige twisten. Athanasius was zijn groote tegenstander, die daarin zag de vernietiging van de verlossing en, „de vader der orthodoxie" genoemd, toch niet den strijd aanbond terwille van een formule alleen. maar uit godsdienstige behoefte. Een tweeden God kon het Christendom niet toelaten, evenmin als het de godheid van Christus kon loslaten. Op het concilie te Nicea (325 n. C.) werd Arius veroordeeld en deze belijdenis opgesteld:

Wij gelooven in eenen almachtigen God, Schepper van alle zienlijke en onzienlijke dingen. En in eenen Heer, Jezus Christus, den Zoon van God, uit den Vader, als den eeniggeborene geboren uit het wezen des Vaders, God uit God, licht uit licht, waarachtig God uit waarachtig God, geboren en niet gemaakt, eenswezens met den Vader, door wien alle dingen geworden zijn, die in den hemel en op de aarde zijn; die om ons, menschen, en om onze behoudenis is nedergekomen en vleesch is geworden, die geleden heeft en opgestaan is ten derde dage, opgevaren ten

hemel, die komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden. En in den Heiligen Geest. Zij die zeggen: er was een tijd dat hij er niet was en dat hij geworden is uit de dingen die niet zijn of uit een andere zelfstandigheid of wezen, hen die zeggen dat de Zoon van God is geschapen of veranderd, hen vervloekt de heilige en apostolische kerk.

3. Maar de tegenstanders waren niet tot zwijgen gebracht. Zij behielden de overhand op sommige synoden en de afwisselende gunst der keizers bracht dan de eene, dan de andere partij tot overwinning. De Arianen beschuldigden hun tegenstanders van drie-godendom. Sommigen hielden vol, dat de Zoon ongelijk moest zijn aan den Vader, anderen veranderden de wezenseenheid (homoousios) in een wezensgelijkheid (d. i. niet één maar wel hetzelfde wezen, gelijkheid van waarde en macht, uitgedrukt in het woord: homoiousios). De strijd liep dus ten slotte over één letter: i, die hier inderdaad van beteekenis was. Langen tijd had men de uitdrukkingen w e z e n en p e r s o o n door elkander gebruikt, maar nu begon men deze scherp van elkander te onderscheiden; ook de wezenseenheid des H. Geestes werd uitvoerig aangetoond. Men leert nu duidelijk dat de drie personen één zijn in wezen en in plaats van de drievuldigheid was nu de drieëenheid gekomen. Nadat op het concilie van Constantinopel 381 de belijdenis van Nicea was bevestigd, waren de Arianen overwonnen. Latere kerkleeraren hebben op den gelegden grondslag voortgebouwd en in de zesde eeuw is het, ook onder invloed van Augustinus, gekomen tot de boven afgedrukte belijdenis, waarschijnlijk in Zuid-Gallië ontstaan en verkeerdelijk op naam van Athanasius gesteld.

II. De bijbelsche grond voor deze leer.

1. Evenmin als het woord: „D r i e ë e n h e i d”, vinden wij het woord: „p e r s o o n” in de Schrift, maar wel een uitdrukking (Hebr. I : 3: het uitgedrukte beeld zijner z e l f s t a n d i g h e i d), die hetzelfde bedoelt te zeggen. Men verstaat er onder een zelfbewust en zelfstandig wezen, dat uit het besef zijner eigene macht van zich zelf „Ik” zeggen kan. Het blijft een menschelijke wijze van uitdrukking, die als zoodanig gebrekkig is. „Persoon” en „wezen” zijn woorden, die aan het vraagstuk een oplossing

moeten geven, maar die niet nader gedefinieerd konden worden. God zelf kan ook niet gedefinieerd (begrensd), begrijpelijk voorgesteld worden, omdat Hij onbegrensd is, en Hem volkomen te begrijpen de perken van ons denkvermogen te boven gaat. God woont in de donkerheid (1 Kon. VIII: 12) en Hij woont in het ontoegankelijk licht (1 Tim. VI: 16). Dit komt hierop neer, dat het goddelijk wezen ondoorgrondelijk is voor den mensch en deze Hem slechts in zoover kan kennen, als God zich aan hem wil openbaren.

2. Den onzichtbaren God kunnen wij slechts kennen uit Zijn openbaring. Er is tweeërlei openbaring Gods: de algemeene en de bijzondere.

A. *De algemeene openbaring* vinden wij in:

a) De Schepping. Rom. I: 19—20. Alle menschen kunnen weten, dat God bestaat, want God heeft het hun geopenbaard, opdat Gods onzichtbaar wezen en wel zijn eeuwige kracht en goddelijkheid (d. i. verhevenheid, heerlijkheid) gezien worde, zooals men die waarneemt in zijn werken, n.l. de schepping. Hebr. III: 4: Want ieder huis wordt van iemand gebouwd, maar, die dit alles gebouwd heeft, is God.

b) Het geweten. Rom. II: 14, 15: Wanneer de heidenen (dus alle menschen van nature), die de wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn, deze, de wet niet hebbende zijn zich zelven eene wet, *als* die betoonen het werk der wet geschreven in hunne harten, hun geweten medegetuigende.

c) De geschiedenis. Jes. XLVI: 10: Mijn raad zal bestaan en Ik zal al mijn welbehagen doen. Hand. XVII; 26: Bescheiden hebbende de tijden tevoren verordend en de bepalingen van hunne (n.l. het geslacht der menschen) woning. In het algemeen zag de Israëliet in alle gebeurtenissen de hand van God. Wanneer men den gang der geschiedenis gaat verklaren buiten God, dan stuit men op den onbetwistbaren ontwikkelingsgang, op de beteekenis der persoonlijkheid, op het samenvallen van gebeurtenissen, die een hoogere leiding in de lotgevallen der menschheid en van den enkelen mensch aanwijzen. Ook de heidenen erkennen de lotgevallen als een openbaring hunner goden.

B. *De bijzondere openbaring:*

a) Uit de schepping en evenzoo uit de geschiedenis kan in het

algemeen erkend worden, dat er een God is en dat Hij almachtig is en alwijs; uit het geweten, dat er een heilig en rechtvaardig God is, die het kwade haat en straft; maar deze wegen der openbaring brengen ons niet tot de rechte kennis van God. Daarop ontmoeten wij zoovele raadselen, die ons verhinderen God te zien. Het wezen Gods, zoowel als zijn genade voor zondaren blijft daarbij verborgen. Eerst als wij God kennen, herkennen wij Hem in de algemeene openbaring.

b) Daarom hebben wij noodig de bijzondere openbaring eerst aan Israël, daarna volkomen in Christus gegeven en dus vervat in de Heilige Schrift, die ons om deze reden is het woord Gods. Deze openbaring laat ons nu voorzoover het aan menschen mogelijk is (Ex. XXXII : 18—23), tot de rechte kennis van God komen, zonder dat evenwel hier de laatste sluier gescheurd wordt, wat eerst plaats heeft, als wij van geloof tot aanschouwen komen en God zullen zien „van aangezicht tot aangezicht" (1 Cor. XIII : 12).

3. In deze bijzondere openbaring is een steeds duidelijker-worden op te merken, dat aanwijst, hoe vroegere geslachten niet wisten, wat aan lateren werd medegedeeld. Exod. VI : 2: Ik ben aan Abraham, Izaäk en Jacob verschenen als God de Almachtige, doch met mijnen naam HEERE ben ik hun niet bekend geweest. 1 Sam. IX : 9: Eertijds zeide een ieder aldus in Israël, als hij ging om God te vragen: Komt en laat ons gaan tot den ziener; want die heden een profeet genoemd wordt (wiens geheele optreden en prediking een meer geestelijk karakter droeg), die werd oudtijds een ziener genoemd. Joh. XVII : 6: Ik heb uwen naam (d. i. uw wezen) geopenbaard.

4. Aangaande God vinden wij openbaringen in *a*) zijn namen, *b*) getuigenissen over Hem. *c*) Zich zelf, zijn wezen heeft Hij ons in Christus geopenbaard, waarom wij de Drieëenheid ook eerst leeren kennen uit het Nieuwe Testament.

a) De voornaamste namen zijn God, Jehova (Jahwe), Heere Sebaoth, Heer. God of Elohim beteekent (in het enkelvoud: el waarschijnlijk de machtige, in den meervoudsvorm: de samenvatting der verschillende verschijningsvormen waarin men de godheid aantrof en zoo) de volheid van alle volkomenheid; Jehova (in de statenvertaling overgezet met het woord: HEER, in hoofdletters gedrukt, zijn onveranderlijkheid en getrouwheid; Sebaoth (God der hemelsche of aardsche legerscharen) de volheid van zijn macht en

Heer (waar het woord in onze statenvertaling niet met hoofdletters gedrukt staat) het bezit der hoogste, onbeperkte macht, zijn souvereiniteit.

b) De getuigenissen aangaande Hem:

1. God is de eenige; Hij is in zich zelf eenig en is de eenig ware God, er is geen andere buiten Hem. Deut. VI:4 (Mk. XII:29): Hoor Israël, de HEERE, onze God, is een eenig HEERE. (Dit was de hooge taak van Israël onder alle volken, de kennis van den eenigen waren God als een banier omhoog te houden). Jes. XLIII:11: Ik, ik ben de HEERE, en er is geen Heiland behalve Mij. Hos. XIII:4: Daarom zoudt gij geenen God kennen dan Mij alleen want er is geen Heiland dan Ik. Jes. XLII:8; Ik ben de HEERE, dat is mijn naam; en mijne eer zal Ik geen anderen (die niet God is) geven, noch mijnen lof den gesnedenen beelden. 1 Cor. VIII:4—6: Dat er geen ander God is dan een. Wij hebben dus maar eenen God.

Het een-godendom (monotheïsme) is dan ook de vrucht der openbaring. Het is aan de heidenen onbekend gebleven en niet als resultaat van het menschelijk denken verkregen. Daarom vinden wij het in Israël en niet bij de volken der oudheid als de Assyriërs, Babyloniërs, Egyptenaren, die aan de spits der beschaving stonden.

2. God is geest; Hij bezit de volmaaktste eigenschappen en is onbegrensd, Hij doordringt en vervult alles. Joh. IV:24: God is (niet: „een") geest.

3. God is licht; Hij is de volmaakte, de heilige, een eigenschap Gods, die aan de heidenen, staande buiten de bijzondere openbaring, onbekend was. 1 Joh. I:5: En dit is de verkondiging, die wij van hem gehoord hebben, en wij u verkondigen, dat God (niet: „een") licht is, en gansch geene duisternis in Hem is. Jac. I:17: Bij welken geene verandering is of schaduw van omkeering.

4. God is leven; Hij alleen is de levende en de bron van alle leven. Jer. X:10: Hij is de levende God. Joh. V:26: Gelijk de Vader het leven heeft in zichzelven, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven het leven te hebben in zichzelven. Joh. XIV:6: Ik (Christus) ben het leven.

c) De Drieëenheid is gegrond in het Nieuwe Testament en ons daarin geopenbaard, want bij herhaling is sprake van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, die in éénen adem genoemd worden en in allerlei uitspraken op één lijn gesteld worden. Mt. III: 16, 17: Hij (Jezus) zag den Geest Gods nederdalen, gelijk eene duive en op hem komen. En ziet eene stem (des Vaders, van wien dus hier de Zoon en de Geest uitdrukkelijk onderscheiden worden) uit de hemelen, zeggende: Deze is mijn Zoon, mijn Geliefde, in denwelken Ik mijn welbehagen heb. Joh. XIV: 16: Ik zal den Vader bidden en Hij zal u eenen anderen Trooster geven. Mt. XXVIII: 19: Dezelven doopende in den naam (enkelvoud, dus één naam) des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. Hand. XX: 28: Zoo hebt dan acht op de geheele kudde, over dewelke u de Heilige Geest tot opzieners gesteld heeft, om de gemeente Gods te weiden, welke Hij (Christus) verkregen heeft door zijn eigen bloed. 2 Cor. XIII: 13: De genade van den Heere Jezus Christus, en de liefde van God en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen. 1 Petr. I: 2: Naar de voorkennis van God den Vader, in de heiligmaking des Geestes, tot gehoorzaamheid en besprenging des bloeds van Jezus Christus [1]).

Bij het licht van de openbaring des N. Verbonds meent men ook aanduidingen der Drieëenheid Gods te zien in het Oude Testament, waar deze kennis nog omsluierd is. Gen. I: 2, 3: De Geest Gods zweefde over de wateren. En God (de Vader) zeide (het Woord, de Zoon Gods, Joh. I: 1—3): Daar zij licht (voor „licht" vergel. ook Joh. I: 4, 5), Ps. XXXIII: 6: Door het woord des HEEREN zijn de hemelen gemaakt en door den Geest zijns monds al hun heir. Num. VI: 24—26. De HÉERE zegene u, en behoede u! De HEERE doe zijn aangezicht over u lichten, en zij u genadig! De HEERE verheffe zijn aangezicht over u, en geve u vrede! Jes. VI: 3: Heilig, heilig, heilig is de HEERE der heirscharen (Sebaoth). Jes. LXIII: 9: In al hunne benauwdheid was Hij benauwd en de Engel zijns

1) 1 Joh. V: 7, dat vroeger als de sterkste bewijsplaats werd aangehaald, moet nu vervallen, omdat algemeen aangenomen wordt, dat deze plaats eerst in de 13e eeuw in de handschriften is ingevoegd.

aangezichts heeft hen behouden — en zij hebben Zijnen Heiligen Geest smarten aangedaan.

5. De persoonlijkheid, d. i. het zelfbewustzijn en de zelfstandigheid (de Ik-heid) des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes treedt duidelijk aan het licht in de volgende Schriftplaatsen, waarin aan ieder der drie personen persoonlijke eigenschappen, verstand en wil, verder eigene werken en eindelijk verschillende namen (Vader, Zoon en Heilige Geest) worden toegekend. De volgorde richt zich naar het werk, waarin zij zich bijzonder geopenbaard hebben (schepping, verlossing, heiliging).

a) God de Vader; Hij is de onzichtbare. Efez. IV:6: Een God en Vader. Mt. III:17: Deze is mijn Zoon, mijn Geliefde, in denwelken Ik mijn welbehagen heb.

b) God de Zoon; Hij is degene, die openbaart. Joh. I:18: Niemand heeft ooit God gezien; de eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, die heeft *Hem ons* verklaard. Mt. XI:27: Niemand kent den Vader, dan de Zoon en dien het de Zoon wil openbaren. Joh. I:1, 14: In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God („God" is hier gezegde). En het Woord is vleesch geworden en heeft onder ons gewoond (en wij hebben zijne heerlijkheid aanschouwd als des Eeniggeborene van den Vader), vol van genade en waarheid. Joh. V:26: De Vader heeft den Zoon gegeven, het leven te hebben in zich zelven. Hebr. I:3: Hij (de Zoon) is gezeten (heeft zich gezet) ter rechter*hand* der Majesteit Gods in de hoogste *hemelen.* 1 Joh. III:8: Hiertoe is de Zoon van God geopenbaard, opdat hij de werken des duivels verbreken zou. Joh. X:30: Ik en de Vader zijn een. Hand. IX:5: Ik ben Jezus, dien gij vervolgt.

De oudere godgeleerden in vroeger eeuwen zagen in de verschijningen van den Engel des Heeren, des aangezichts en des verbonds openbaringen van den Zone Gods vóór zijne menschwording gelijk ook in de wolk- en vuurkolom, de Schechina. Er wordt nu en dan in het N. T. op gezinspeeld. Ook Thelemann meent, dat „wie een dieperen blik in de openbaring des Vaders door den Zoon reeds in het O. T. wil verkrijgen de volgende schriftplaatsen overwegen en vergelijken moet."

a) De verschijningen Gods in het paradijs' Gen. III: 8; bij Abraham, Gen. XII: 7. — *b*) De Engel des Heeren, — dit is een Engel of gezant en toch spreekt hij als God zelf, Gen. XVI: 11; XVIII: 1 vv., in het bijzonder vs. 17 en 22; XXII: 11 vv., in het bijzonder vs. 15 en 16; XXVIII: 12, 13; XXXII: 24 vv. verg. Hos. XII: 5, 6; XLVIII: 15, 16; Exod. III: 1 vv. verg. Deut. XXXIII: 15; XIV: 19. — *c*) De Engel des aangezichts — het aangezicht toonen d. i. zich openbaren, Exod. XXIII: 20 vv.; XXXIII: 14 vv. verg. 2 Cor. III: 18; XXXII: 30; Jes. LXIII: 9. — *d*) De Engel des verbonds, Mal. III: 1 vv. — *e*) De wolk en vuurkolom, de Schechina. Door haar geleidt God, die daarin verschijnt, zijn volk, terwijl Hij het den weg wijst, beveelt op te breken en halt te houden, het beschut en beschermt; Exod. XIII: 21, 22; XIV: 19, 20, 24; XL: 36 vv.; Num. XIV: 14; Deut. I: 23; verg. Neh. IX: 12, 19 en Ps. LXXVIII: 14. Van haar uit spreekt God met Mozes bij de deur van de tent der samenkomst; Exod. XXXIII: 9 vv.; Num. XII: 5 vv.; Deut. XXXI: 15; verg. Ps. XCIX: 7. God verschijnt in haar bij verschillende aanleidingen aan het geheele volk; Exod. XVI: 7, 10; Lev. IX: 6, 23; Num. XIV: 10; XVI: 19. Door haar wijdt God den tabernakel in, Exod. XL: 34, en den tempel, 1 Kon. VIII: 10 vv., als plaatsen zijner woning, van zijne tegenwoordigheid onder zijn volk. Daarop zinspeelt misschien Joh. I: 14: Het Woord (de Zone Gods) is vleesch geworden en heeft onder ons gewoond (woordelijk: „getabernakeld") en wij hebben zijne heerlijkheid gezien, eene heerlijkheid als des Eeniggeborenen van den Vader. Zoo zegt ook Paulus Col. II: 9: In hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk. Gelijk God voormaals door de Schechina boven de ark en in de tent der samenkomst met zijn tegenwoordigheid zichtbaar onder zijn volk verschenen was en gewoond had, zoo woont God nu in Jezus en door Jezus onder ons.

Inderdaad vergelijkt Jezus zich zelf bij den tempel Mt. XII: 6: Ik zeg u, dat een meerder dan de tempel hier is. Ook sluit zich hierbij aan Openb. XXI: 3: Ziet, de tabernakel Gods is bij de menschen, en Hij zal bij hen wonen, en zij zullen zijn volk zijn en God zelf zal bij hen en hun God zijn.

c) God de Heilige Geest; Hij is het, door wien God zich

mededeelt, God in ons. Joh. XIV: 26: Maar de Trooster, de Heilige Geest, welken de Vader zenden zal in mijnen naam, die zal u alles leeren en zal u indachtig maken alles, wat ik u gezegd heb. Hand. V: 34: Ananías, waarom heeft de Satan uw hart vervuld, dat gij den Heiligen Geest liegen zoudt. — Gij hebt den menschen niet gelogen, maar Gode. Hand. X: 19, 20: De Geest zeide tot hem (Petrus): Zie, drie mannen zoeken u, — Ik heb hen gezonden. Hand. XIII: 2: En als zij den Heere dienden, en vastten, zeide de Heilige Geest: Zondert Mij af beide Barnabas en Saulus tot het werk, waartoe Ik hen geroepen heb. 1 Cor. XII: 11: Deze dingen (de onderscheidene genadegaven) allen werkt de eene en dezelfde Geest, deelende aan een iegelijk in het bijzonder, gelijkerwijs Hij wil.

d) Bij de onderlinge verhouding der drie personen wachte men zich, ze af te scheiden, of ook de onderscheiding van hunne bestaanswijze of werk al te scherp te formuleeren.

De Vader heeft ons (en de geheele wereld) geschapen (Gen. I: 1); maar door den Zoon; Joh. I: 3: Alle dingen zijn door hetzelve (Woord) gemaakt en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dus gemaakt is; Col. I: 16: Want door hem (den Zoon) zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn; Hebr. I: 2: Door welken (Zoon) Hij (God) de wereld gemaakt heeft (Dit is almede het krachtigste bewijs voor de eenheid van den Zoon met den Vader); 1 Cor. VIII: 6: Nochtans hebben wij *maar* eenen God den Vader, uit welken alle dingen zijn en wij tot hem; en maar eenen Heere, Jezus Christus, door welken alle dingen zijn en wij door hem.

De Zoon heeft ons verlost (1 Tim. II: 6); vgl. echter Joh. V: 19: De Zoon kan niets van zich zelven doen, tenzij hij dat den Vader ziet doen; Hebr. IX: 14: Hoeveel te meer zal het bloed van Christus, die door den eeuwigen Geest zich zelven Gode onstraffelijk opgeofferd heeft, uw geweten reinigen van doode werken; 2 Cor. III: 16: De HEERE nu is de Geest; Col. I: 15: Dewelke het beeld is des onzienlijken Gods, de eerstgeborene aller kreature; Hebr. I: 2: Welken (Zoon) Hij gesteld heeft tot een erfgenaam van alles; 1 Cor. XV: 28: Dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden Dien, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen.

De Heilige Geest heiligt ons (werkt onze vernieuwing en heiliging, 2 Thess. I: 13), maar: 1 Cor. I: 30: Christus Jezus, die ons geworden is wijsheid van God en rechtvaardigheid en heiligmaking. Jud. vs. 1: De geroepenen, die door God den Vader geheiligd zijn en *door* Jezus Christus bewaard; Hebr. X: 29: Die het bloed des testaments onrein geacht heeft, waardoor hij geheiligd was en den Geest der genade smaadheid heeft aangedaan; Efez. VI: 26: Opdat hij (Christus) haar (de gemeente) heiligen zou.

Het is dus God de Vader, die alle dingen werkt door den Zoon in den Heiligen Geest.

III. De beteekenis dezer leer.

De leer der Drieëenheid is de grondslag der christelijke geloofsleer en de altijd gebrekkige vorm, hoe ook geformuleerd, waardoor het onderscheid aan het licht treedt tusschen het christelijk geloof en het starre monotheïsme van het Jodendom en het Mohammedanisme eenerzijds en de vergoddelijking van het Al (Pantheïsme) en de veelgoderij van het heidendom aan den anderen kant. Zij geeft te kennen, dat God ons niet alleen zijn woord en zijn werken, maar ook zich zelf, zijn wezen, heeft geopenbaard. Wij belijden daarin te kennen niet een Godsbegrip maar God zelf. Daarom heeft zij een geheel eenigen inhoud. De catecheet zoeke geen voorbeelden ter opheldering, want de Drieëenheid is met niets te vergelijken. Alleenlijk kan op de laffe tegenwerping, dat onmogelijk $3 = 1$ en $3 \times 1 = 1$ kan wezen, geantwoord worden, dat de onbegrijpelijke God geen rekenvoorbeeld is. De kerk heeft die tegenwerping zoeken te ontgaan door de formuleering, dat de drie personen niet zijn één persoon, want dat zou met de rede strijden, maar dat zij zijn één wezen; de godheid is drie in wat anders dan waarin zij één is. De waarde dezer formuleering hangt af van de beteekenis, die men hecht aan de woorden „persoon" en „wezen". De Drieëenheid gaat niet in tegen de rede, maar is boven de rede verheven en blijft bij alle openbaring voor ons, in het nadenken over de goddelijke verhoudingen beperkte menschen, nog altijd een ondoorgrondelijke verborgenheid, die wij gelooven, maar waarover wij niet moeten mugge-ziften. Rom. XI: 33: O, diepte des rijkdoms

beide der wijsheid en der kennisse Gods. God blijft voor ons onbegrijpelijk. Dit verstaan wij er van, dat deze God, als de Vader onze schepper, als de Zoon onze verlosser, als de Heilige Geest onze vernieuwer en heiligmaker, die God is, in Wien wij alles hebben, wat tot ons heil van noode is, de God van volkomen zaligheid. Zoo hebben wij als christenen niet een God, naar wien wij gissen, wiens wezen wij zoeken te bepalen bij het licht onzer eigene rede, maar dien wij kennen, „omdat Hij zich alzoo in zijn woord heeft geopenbaard."

II. De eigenschappen Gods.

Het is gebruikelijk in aansluiting aan vr. 25 de eigenschappen Gods te behandelen. Het is niet genoeg alleen een optelling en omschrijving daarvan te geven; het onderwijs moet zoowel leering als troost daaraan ontleenen en door het aanhalen van bijbelsche geschiedenissen en toepasselijke liederen duidelijk en toepasselijk gemaakt worden. Daarbij verdient het aanbeveling, de leerlingen zelven op te wekken, dat zij uit de hun bekende bijbelsche geschiedenissen zulke voorbeelden opzoeken; zij ontvangen daardoor aanleiding het woord Gods op het leven toe te passen.

1. Het wezen Gods valt niet uiteen in zijn eigenschappen, gelijk het geheel in zijn deelen, maar deze „eigenschappen" zijn alleen uitstralingen, openbaringen van zijn wezen in verschillende verhoudingen, zooals het licht der zon zich vertoont in de verschillende kleuren van den regenboog.

2. Wij maken onderscheid tusschen de eigenschappen Gods, die Hem eigen zijn A. in betrekking tot de wereld; B. in betrekking tot de menschen; C. in betrekking tot zich zelf.

A. *In betrekking tot de wereld.*

1. Almacht. God heeft alles gemaakt en kan ieder oogenblik scheppen, wat Hij wil. Hij kan doen wat Hem behaagt en dus in overeenstemming is met zijn heilig wezen. Gen. XVII : 1: Ik ben God de Almachtige. Jes. XL : 26: Omdat Hij sterk van vermogen is, wordt er niet een gemist. Ps. XXXIII : 9: Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het staat er. Ps. CXV : 3: Onze God is toch in den hemel, Hij doet alwat Hem behaagt. Lk. I : 37: Geen ding zal bij God onmogelijk zijn.

a) Vermaning: dat wij ons voor God verootmoedigen. Mt. X : 28:

Vreest veel meer Hem, die beide ziel en lichaam kan verderven in de hel. De ootmoed van Abraham, den „vriend van God". Gen. XVIII : 27: Ik heb mij onderwonden te spreken tot den HEERE, hoewel ik stof en asch ben.

b) *Troost:* dat wij niet bang behoeven te zijn voor God, zooals de heidenen voor hunne goden, want zijn almacht is geen willekeur, maar gegrond is zijn heilig wezen. Job XXXIV : 10: Verre zij God van goddeloosheid en de Almachtige van onrecht; en dat wij in alle gevallen op Gods bewaring en hulp mogen vertrouwen. 1 Sam. XIV : 6: Want bij den HEERE is geene verhindering om te verlossen door velen of door weinigen. Gideon met zijn driehonderd mannen (Richt. VII).

2. Alomtegenwoordigheid. God is en werkt overal tegelijkertijd en niets kan den Onmetelijke omvatten of beperken. Ps. CXXXIX : 7—10: Waar zou ik heengaan voor uwen Geest? en waar zou ik heenvlieden voor uw aangezicht? — ten hemel — in de hel — aan het uiterste der zee — Gij zijt daar. Jer. XXIII : 23, 24: Ben Ik een God van nabij — en niet een God van verre? — vervul Ik niet den hemel en de aarde? 1 Kon. VIII : 27: Zie, de hemelen (het heelal), ja de hemel der hemelen (het boven-wereldlijke) zouden u niet begrijpen (omvatten).

a) *Vermaning:* dat wij ons voor God schamen ook in het verborgene een zonde in te willigen. Jozef's verzoeking; Gen. XXXIX : 11: — niemand van de lieden des huizes was daar binnenshuis; vs. 9: hoe zoude ik dan dit een zoo groot kwaad doen en zondigen tegen God (en niet alleen tegen Potifar, zijn heer)?

b) *Troost:* dat wij overal en ten allen tijde in Gods hand zijn. Mt. XXVIII : 20: Zie, ik ben met ulieden alle de dagen tot aan de voleinding der wereld. Jes. XLIII : 1—3: — door het water — door het vuur — Ik zal bij u zijn. Jacob op zijn reis; Gen. XXVIII : 15: Ik ben met u en Ik zal u behoeden overal, waarheen gij trekken zult.

3. Alwetendheid. God weet alles, zoowel het verledene als het tegenwoordige en het toekomstige, en ziet ook de verborgene gedachten des menschen. Hd. XV : 18: Gode zijn al zijn werken van eeuwigheid af bekend. Ps. CXXXIX : 16: Uwe oogen hebben mijnen ongevormden klomp (toen ik nog niet toebereid was) gezien; en al deze dingen waren in uw boek geschreven, de dagen als zij (n.l. die dagen) geformeerd zouden worden, toen

er nog geen van die was. vs. 1—4: Gij doorgrondt en kent mij — Gij verstaat van verre mijne gedachten — al mijne wegen — als er nog geen woord op mijne tong is, zie HEERE, Gij weet het alles.

a) *Vermaning:* dat wij ten allen tijde gedachtig moeten zijn, dat Gods oogen open over ons zijn. Hebr. IV: 13: Er is geen schepsel onzichtbaar voor Hem, maar alle dingen zijn naakt en geopend voor de oogen desgenen, met welken wij te doen hebben. Ps. XIV: 2: De HEERE heeft uit den hemel nedergezien op de menschenkinderen, om te zien, of iemand verstandig ware, die God zocht. Achan's diefstal; Joz. VII: 13: Er is een ban in het midden van u, Israël.

b) *Troost:* dat wij overtuigd zijn, dat al onze nooden, uit- en inwendige, bij God bekend zijn. Mt. VI: 32: Uw hemelsche Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft. Openb. II: 9: Ik weet uwe verdrukking en armoede en de lastering (uwer vijanden). De zending van Elia naar de weduwe te Zarfath (Sarepta), 1 Kon. XVII: 8—16.

4. Wijsheid. Bij de schepping en de regeering der wereld, zoowel als bij de levensleiding zijner kinderen zijn de bedoelingen en middelen Gods altijd de beste. Ps. CIV: 24: Hoe groot zijn uwe werken, HEERE, Gij hebt ze allen met wijsheid gemaakt. Jes. XXVIII: 29: Hij is wonderlijk van raad, Hij is groot van daad. Jes. LV: 9: Mijne wegen zijn hooger dan uwe wegen en mijne gedachten dan ulieder gedachten. Rom. XVI: 27: Den alleen wijzen God zij door Jezus Christus de heerlijkheid in der eeuwigheid.

a) *Vermaning:* dat wij niet twijfelen aan Gods leiding, als wij ze niet verstaan, en niet eigenwillig onze wegen kiezen. Joh. XIII: 7: Wat ik doe, weet gij nu niet, maar gij zult het na dezen verstaan. Petrus te Joppe. Hd. X: 9—17, 34; XI: 12.

b) *Troost:* dat wij de leiding Gods volkomen mogen vertrouwen, in het kleinste en het grootste. Ps. XXXVII: 5: Wentel uwen weg op den HEERE en vertrouw op Hem, Hij zal het maken. Ps. LXXIII: 24: Gij zult mij leiden door uwen raad en daarna zult Gij mij in heerlijkheid opnemen. Jozef en zijne broeders; Gen. L: 20: Gijlieden wel, gij hebt kwaad tegen mij gedacht; *doch* God heeft dat ten goede gedacht.

B. *In betrekking tot de menschen.*

5. Heiligheid. God is verheven, heerlijk, volmaakt, zonder het geringste gebrek; Hij bemint het goede en haat het kwade. Jes. VI : 3: Heilig, heilig, heilig is de HEERE der heirscharen. 1 Petr. I : 16: Zijt heilig, want Ik ben heilig. Ps. V : 5: Want gij zijt geen God, die lust heeft aan goddeloosheid, de booze zal bij u niet verkeeren.

a) *Vermaning:* dat wij met heiligen eerbied voor God vervuld zijn en een afschuw van de zonde hebben. Mt. VI : 9: Uw naam worde geheiligd. 1 Petr. III : 15: Heiligt God, den HEERE, in uwe harten. De heiliging van het volk Israël voor de nederdaling van den heiligen God op den Sinaï; Ex. XIX : 10.

b) *Troost:* dat de Heer zelf door Jezus Christus onze onreinheid, die ons van zijn heiligheid scheidt, van ons wegneemt. Ezech. XXXVI : 25, 29: Dan zal Ik rein water op u sprengen en gij zult rein worden — en Ik zal verlossen van al uwe onreinigheden. Joh. XVII : 19: Ik (Christus) heilig mijzelven voor hen. 1 Joh. I : 7: Het bloed van Jezus Christus, zijnen Zoon, reinigt ons van alle zonde. De boetvaardige zondares; Lk. VII : 36—50.

6. Rechtvaardigheid. God zelf handelt in al zijn doen rechtvaardig; Hij straft het kwade zonder aanzien des persoons, en zegent in Christus hen, die Hem geheiligd zijn en naar zijn welgevallen leven. Ps. CXLV : 17 : De HEERE is rechtvaardig in al zijne wegen. Rom. II : 6: Welke een iegelijk vergelden zal naar zijne werken. vs. 11: Want er is geene aanneming des persoons bij Hem. Ps. V : 13: Gij, HEERE, zult den rechtvaardige zegenen. Mt. X : 41: Die eenen rechtvaardige ontvangt in den naam eens rechtvaardigen, zal den loon eens rechtvaardigen ontvangen. Lk. VI : 23: Uw loon is groot in den hemel.

a) *Vermaning:* dat wij vreezen den rechtvaardigen toorn Gods door onze zonden op te wekken en zoeken rechtvaardig te worden voor Hem. Hebr. XII : 29: Want onze God is een verterend vuur. Israël's ongehoorzaamheid; Num. XIV : 35.

b) *Troost:* dat wij in Christus zoodanige openbaring der rechtvaardigheid Gods hebben, dat ook den grootsten zondaar door het geloof in Christus de weg is ontsloten tot verzoening met dien rechtvaardigen God. Rom. IV : 5: Die den goddelooze rechtvaardigt. Rom. III : 25: Opdat Hij rechtvaardig zij en rechtvaardigende dengene, die uit het geloof van Jezus is. 1 Petr. III : 9: Wetende,

dat gij daartoe geroepen zijt, opdat gij zegening zoudt beërven. De zegen van Abraham, toen hem zijn geloof tot gerechtigheid gerekend werd; Gen. XXII : 16—18.

7. Liefde; 1 Joh. IV : 8: God is liefde; vs. 9: Hierin is de liefde Gods jegens ons geopenbaard, dat God zijnen eeniggeboren Zoon gezonden heeft; barmhartigheid en genade, lankmoedigheid, goedertierenheid. Ps. CIII : 8: Barmhartig en genadig is de HEERE, langmoedig en groot van goedertierenheid. Dat zijn allen vormen en uitvloeisels der liefde Gods. Exod. XXXIV : 6. HEERE, HEERE, God, barmhartig en genadig, langmoedig en groot van weldadigheid en waarheid! Zijn goedheid, d. i. zijn welgezindheid als Schepper, richt zich op al het geschapene, dus ook op de menschen. Ps. CXLV : 9: De HEERE is aan allen goed en zijne barmhartigheden zijn over al zijne werken. Ps. XXXVI : 7, 8: Gij behoudt menschen en beesten. Hoe dierbaar is uwe goedertierenheid o God! Mt. V : 45: Hij doet zijn zon opgaan over boozen en goeden en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Zijn barmhartigheid, d. i. zijn medelijden met hen, die in ellende zijn, en dat zijn wij allen door de zonde. Zijn genade, d. i. zijn onverdiende liefde, zich ook openbarende in de vergeving der zonden, en zich in dat opzicht slechts richtende tot de geloovigen. In die genade is God vrij, Exod. XXXIII : 19: Ik zal genadig zijn, wien Ik zal genadig zijn, en Ik zal mij ontfermen, over wien Ik mij ontfermen zal. Zijn lankmoedigheid is het geduld, dat Hij zoowel met de nog onbekeerde zondaren, als ook met zijne zwakke kinderen heeft. 1 Petr. III : 20: Wanneer de lankmoedigheid Gods eenmaal verwachtte in de dagen van Noach, als de ark toebereid werd. 2 Petr. III : 9: De HEERE is langmoedig over ons, niet willende, dat eenigen verloren gaan, maar dat zij allen tot bekeering komen. Lk. XIII : 1—9, gelijkenis van den onvruchtbaren vijgeboom. Goedertierenheid onderstelt, dat de liefde niet door haar voorwerpen is opgewekt, maar haar grond en oorzaak heeft in dengene die leefheeft. Ps. XXXIII : 22: Uwe goedertierenheid, HEERE, zij over ons gelijk als wij op U hopen.

a) *Vermaning:* dat wij Gods lankmoedigheid en geduld niet verachten (Rom. II : 4), noch zijn genade moedwillig misbruiken, terwijl wij met bewustheid zondigen. Jud. vs. 4; Hebr. X : 26. De zondvloed; Gen. VI : 3, 17; VII : 23.

b) *Troost:* dat wij troost hebben tegenover de aanvechting der zonde en alle kwaad. Ps. XXXII : 10: Die op den HEERE vertrouwt, dien zal de goedertierenheid omringen. 2 Cor. XII : 9: Mijne genade is u genoeg, want mijne kracht wordt in zwakheid volbracht. 2 Petr. III : 15: Acht de lankmoedigheid onzes Heeren voor zaligheid. De gelijkenis van den verloren zoon; Lk. XV.

8. Waarachtigheid en trouw. Hij houdt zijn woord en zijn verbond. Ps. XXXIII 4: Des HEEREN woord is recht en al zijn werk getrouw. Num. XXIII : 19: God is geen man, dat Hij liegen zou, nog eens menschen kind, dat het Hem berouwen zou! zou Hij het zeggen, en niet doen? of spreken, en niet bestendig maken? Deut. XXXII : 4: God is waarheid en is geen onrecht, rechtvaardig en recht is Hij. Ps. CXXXVIII : 2: Ik zal uwen naam loven om uwe goedertierenheid en om uwe waarheid. 1 Thess. V : 24: Hij, die u roept, is getrouw, die het ook doen zal.

a) *Vermaning:* dat wij waarlijk erkennen, dat God alleen waarachtig is en alle menschen (zoolang zij niet uit de waarheid zijn) leugenachtig (Ps. CXVI : 11) en dat wij ons bevlijtigen in de waarheid te wandelen. Joh. XVII : 17: Heilig hen in uwe waarheid, uw woord is de waarheid. 3 Joh. vs. 4: Ik heb geen meerdere blijdschap dan hierin, dat ik hoor, dat mijne kinderen in de waarheid wandelen. Ananias en Saffira, Hand. V.

b) *Troost:* dat wij in alle aanvechting verzekerd zijn, dat God het verbond zijner genade tot in eeuwigheid houdt. Jes. LIV : 10. Want bergen zullen wijken, en heuvelen wankelen; maar mijne goedertierenheid zal van u niet wijken, en het verbond mijns vredes zal niet wankelen, zegt de HEERE, uw Ontfermer. Ps. XCI : 4: Zijne waarheid (getrouwheid) is een rondas en beukelaar. Lk. XVIII : 7: Zal God dan geen recht doen zijnen uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen, hoewel Hij langmoedig is over hen (d. i. geduld heeft en het langen tijd uitstelt)? 2 Thes. III : 3: De Heere is getrouw, die u zal versterken en bewaren van den booze. 1 Cor. X : 13: God is getrouw, die u niet zal laten verzocht worden boven hetgeen gij vermoogt. De gelijkenis van het verloren schaap; Lk. XV. Het verbond Gods met Abraham, Izaäk en Jacob en het volk Israël.

C. *In betrekking tot zich zelf.*

c) Eeuwigheid en onveranderlijkheid. God heeft geen begin gehad en kent geen einde; Hij blijft de onveranderlijke,

dezelfde in zijn wezen, raad en werken. Ps. XC: 2—4: Gij zijt ons geweest een toevlucht van geslacht tot geslacht — ja van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God. Jac. I: 17: Bij wien geene verandering is of schaduw van omkeering.

a) *Vermaning:* dat wij niet zien op het zichtbare maar op den onzichtbare. Want de dingen, die men ziet, zijn tijdelijk, maar de dingen, die men niet ziet, zijn eeuwig (2 Cor. IV: 18). De geloofsgetuigen in Hebr. XI (vs. 13, 14).

b) *Troost:* dat wij naar het beeld van den eeuwigen God vernieuwd zijn tot in eeuwigheid. Hebr. XII: 28: Alzoo wij een onbewegelijk koninkrijk ontvangen. Openb. XXII: 5: Zij zullen als koningen heerschen in alle eeuwigheid.

10. Algenoegzaamheid en zaligheid. God bezit in zich zelf van eeuwigheid de volheid van alle volkomenheid. Hand. XVII: 24, 25: — niet als iets behoevende. 1 Tim. VI: 15: De zalige en alleen machtige Heer.

a) *Vermaning:* dat wij bij Hem alleen onze zaligheid zoeken. Jes. XLV: 22: Wendt u naar Mij toe, wordt behouden, alle gij einden der aarde.

b) *Troost:* dat wij aan en in God volkomen genoeg hebben. Ps. LXXIII: 25, 26: Wien heb ik nevens u in den hemel? Nevens u lust mij ook niets op de aarde. Bezwijkt mijn vleesch en mijn hart, zoo is God de rotssteen mijns harten en mijn deel in eeuwigheid.

11. Heerlijkheid en Majesteit. Het wezen en de macht Gods is boven alles verheven en onvergelijkelijk, onbegrijpelijk en toch te zien in al zijn werken en wegen. Ps. CIV: 1: O HEERE, mijn God, Gij zijt bekleed met majesteit en heerlijkheid. Jer. X: 6: Omdat niemand u gelijk is, o HEERE, zoo zijt Gij groot, en groot is uw naam in mogendheid Num. XIV: 21: *Zoo waarachtig als* Ik leef, zoo zal de gansche aarde met de heerlijkheid des HEEREN vervuld worden. Die heerlijkheid en majesteit des HEEREN zag Mozes (omhuld, Exod. XXXIII), alsmede Jesaja en Johannes, beiden in een visioen (Jes. VI, Openb. I). Hem nu, die machtig is u van struikelen te bewaren, en onstraffelijk te stellen voor zijne heerlijkheid, in vreugde, den alleen wijzen God, onzen Zaligmaker, zij heerlijkheid en majesteit, kracht en macht, beide nu en in alle eeuwigheid. Amen. (Jud. vs. 24, 25).

Van God den Vader.

26. Vraag. *Wat gelooft gij met deze woorden: Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde?*

Antw. Dat de eeuwige Vader onzes Heeren Jezus Christus, die hemel en aarde met al wat er in is uit niet geschapen heeft, die ook dezelve nog door zijnen eeuwigen raad en voorzienigheid onderhoudt en regeert, om zijns Zoons Christus wille, mijn God en mijn Vader zij, op wien ik alzoo vertrouw, dat ik niet twijfel, of Hij zal mij met alle nooddruft des lichaams en der ziel verzorgen, en ook al het kwaad, dat Hij mij in dit jammerdal toeschikt, mij ten beste keeren; want Hij zulks doen kan als een almachtig God, en ook doen wil, als een getrouw Vader.

Gelooven in God, d. i. niet hetzelfde als aan God gelooven [1]. „Nooddruft" = alles wat wij tot stilling van onzen nood aan lichaam en ziel behoeven; of: alles wat wij noodig hebben (niet

---

1) In afwijking van het spraakgebruik van zijn tijd heeft de Catechismus dezen vorm: Ik geloof *in* God, om daarmede den nadruk te leggen op hetgeen het wezenlijke is in het geloof, dat men zijn vertrouwen op God stelt. Iets of iemand gelooven beteekent: voor waar houden; aan iets of iemand gelooven beteekent: het bestaan aannemen; zoo kan men zeggen: Ik geloof aan een God. In iemand of iets gelooven beteekent: zijn ververtrouwen op iemand of iets stellen. „Zoo vroeg mij iemand eens: Gelooft gij in een duivel? Neen, antwoordde ik; ik geloof in God; maar ik geloof, dat er een duivel bestaat" (Thelemann).

het overvloedige) voor lichaam en ziel. Jammerdal = de aarde als de plaats der zonde en ellende. Want = omdat.

Antw. Van God den Vader geloof ik, dat Hij ook mijn God en mijn Vader is, op wien ik vertrouw.

a) Wie wordt hier verstaan onder God den Vader? De eeuwige Vader van onzen Heer Jezus Christus.

b) Waarom wordt Hij de Almachtige en de Schepper des Hemels en der aarde genoemd? Omdat Hij hemel en aarde met alles — regeert.

c) Hoe is Hij uw God en uw Vader geworden? Om zijns Zoons Christus wil, d. i. omdat ik door Christus zijn kind geworden ben.

d) Hoe zult gij hem vertrouwen? Alzoo, dat ik niet twijfel of Hij zal — ten beste keeren.

e) Waarop grondt gij dat vertrouwen? Want Hij dit doen kan — getrouw Vader.

I. Wat te verstaan is onder „gelooven in God".

1. Het geloof in God onderstelt het geloof aan God. Ps. LIII : 2: De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God. Mt. XI : 25: In dienzelven tijd antwoordde Jezus en zeide: Ik dank U, Vader, Heere des hemels en der aarde, dat gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt en hebt dezelve den kinderkens geopenbaard. — Wat dwaas is van het standpunt des geloofs is dikwijls wijs van het standpunt der wetenschap. Daarom zijn er met de toenemende kennis velen, die niet gelooven aan God.

Het Atheïsme is de loochening, dat er een God is. Het Materialisme ontkent het bestaan van den geest en dus ook van God. Alle geestes-werkzaamheid bij den mensch is dus alleen het gevolg van het lichamelijk leven. „Wat de mensch eet, dat is hij." — Het Pantheïsme maakt het Al, d. i. het heelal als één geheel gedacht, tot zijn God, die dus aanwezig is in alle deelen van het heelal. Het heft dus het onderscheid op tusschen God en de wereld. — Het Deïsme ontkent dat God nog alle dingen onderhoudt en regeert m. a. w. dat Hij nog met het heelal in betrekking staat. Zoo beteekent het woord God

niet meer bij allen hetzelfde. Wij verstaan er onder een persoonlijk van zich zelf bewust wezen boven de wereld verheven en met die wereld in voortdurende betrekking (Theïsme). Dat is de God des Bijbels, het Opperwezen.

2. Bewijzen voor het bestaan van God zijn ontleend aan *a.* het begrip: God, d. i. het hoogste wezen. Hooger dan het bestaan in de gedachte is het bestaan in de werkelijkheid; dus God bestaat in de werkelijkheid (het ontologisch bewijs), *b.* aan het bestaan van en het leven in de wereld, waarbij men besluit tot een laatste oorzaak van dit alles buiten de wereld, dus tot het bestaan van God (het kosmologisch bewijs), *c.* aan de orde en het doeltreffende van de inrichting der natuur, die wijzen op een denkend wezen, die dit alles zoo geordend heeft (het physico-theologisch of teleologisch bewijs), *d.* aan de algemeenheid van het geloof aan een of andere godheid, waaruit de behoefte van het menschenhart zich openbaart (het historisch bewijs). Men kan aan deze bewijzen gronden ontleenen ter rechtvaardiging van het geloof tegenover de ongeloovigen, die ons de eerste oorzaak der wereld, van het leven, van 's menschen behoefte aan [God enz. niet verklaren; maar bewijzen zijn het niet, want die zouden het einde van alle tegenspraak zijn. Wie niet gelooven wil, is voor overtuiging niet vatbaar, en velen willen niet, want wie aan God gelooft moet zijn wil opgeven voor Gods wil. Joh. V:44: Hoe kunt gij gelooven, gij die eere van elkander neemt en de eer, die van God alleen is, niet zoekt.

3. „Ik geloof in God", ik geef mij met vertrouwen des harten aan God over. Het is niet de verstandelijke overtuiging, maar de zielservaring die zich hier uitspreekt, die niet op de wetenschap rust en ook door de wetenschap niet weerlegd kan worden. Ook blijft het een verborgenheid, hoe de eene mensch er aan komt en de andere niet. Ps. LVI:10: Dit weet ik, dat God met mij is. Job XLII:5: Met het gehoor des oors heb ik u gehoord, maar nu ziet u mijn oog. Mt. V:8: Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien.

Maar bij het geloof gaat het niet alleen om het vertrouwen des harten, maar ook om „eene zekere kennis" en die verkrijgen wij aangaande God uit de Schrift.

I. Wat 't beteekent, dat God „Vader", de „Almachtige" en „Schepper" genoemd wordt.

Hier gaat het ten opzichte van het oprecht geloof allereerst over de „zekere kennis".

A. *God de Vader.*

1. God heet Vader, omdat Hij de eeuwige Vader van onzen Heere Jezus Christus is. Het is voor ons de alleen ware God, die zich als Vader in Christus Jezus door den Heiligen Geest heeft geopenbaard. Efez. I : 3: Gezegend zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegening in den hemel in Christus. Joh. XVII : 3: Dit is het eeuwige leven, dat zij u kennen den eenigen waarachtigen God en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt.

2. God is de Vader van Jezus Christus niet sedert diens tijdelijke geboorte en menschwording, maar Hij is zijn eeuwige Vader, d. i. van eeuwigheid af is God Vader, gelijk evenzoo de Zoon van eeuwigheid is. Een mensch kan man zijn zonder vader te wezen, maar God was nooit God zonder Vader te zijn. Col. I : 15: Dewelke (de Zoon) het beeld is (d. i. de Gode evenarende openbaring) des onzienlijken Gods, de eerstgeborene (niet: eerstgeschapene) van (dus voor) alle creaturen. Joh. XVII : 5: En nu verheerlijk mij, gij Vader, met de heerlijkheid, die ik bij u had, eer de wereld was.

B. *De Almachtige.*

1. In de apostolische geloofsbelijdenis moet het eerste artikel eigenlijk aldus gelezen worden: Ik geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde, zooals ook de eerste uitgaven van den Catechismus het hebben. In de middeneeuwen b.v. in de doopsbelijdenis, die de Franken en Saksen aflegden, werd het woord „Almachtige" met „Vader", later met „Schepper" in verband gebracht, wat nu in het algemeen het geval is.

2. De almacht is die kracht Gods, die Hij in zijne werken openbaart. Jer. XXXII : 17: Heere Heere, zie Gij hebt de hemelen en de aarde gemaakt door Uwe groote kracht en door uwen uitgestrekten arm, geen ding is u te wonderlijk.

3. Ursinus. „Gelooven in God den Almachtige beteekent: gelooven in zulk een God, 1. die alles wat Hij wil kan te voor-

schijn roepen, ja ook dat wat Hij niet wil, als het niet strijdt met zijn wezen, zoodat Hij Christus in den dood kon geven, hoewel Hij het niet wilde; 2. die alles zonder moeite door een wenk tot stand brengt; 3. die alleen macht heeft alles uit te werken en de oorsprong dier kracht is, die in alle schepselen aanwezig is; 4. die ook voor mij de almachtige is en alles kan en wil doen dienen tot mijn heil."

4. Olevianus. „Dat God almachtig is versta ik zoo, dat Hij niet een ledige, maar een krachtige en werkelijke of werkzame almacht heeft, alzoo dat, zooals Hij door zijn almacht alle schepselen geschapen heeft, Hij ze ook met zijn macht en als met zijn hand onderhoudt, en alles door zijn voorzienigheid alzoo ordent, dat niets geschiedt dan door Hem en door zijn beschikking. Laat ons dus aan zulk een machtigen en voorzichtigen vader ons geheel en al met een waarachtig geloof overgeven, in wiens hand en macht alle dingen zijn en wiens macht niemand kan wederstaan. Omdat wij dan een verbond en eeuwige verzoening met den almachtigen God hebben, is het gewis en zeker, dat geener schepselen macht ons schaden kan. Joh. X : 28—30".

C. *De Schepper des hemels en der aarde.*

1. God heeft den hemel en de aarde, met alles wat daarin is (uit niet) geschapen. Scheppen is: iets uit niets, d. i. zonder dat de stof voorhanden is en zonder het gebruik van werktuigen, alleen door den wil te voorschijn roepen. Maken daarentegen is iets uit een stof en met werktuigen vervaardigen. Waar „schepper" van menschen gebruikt wordt, heeft het betrekking op het gebied des geestes (eene schepping van het genie, waarbij minder nog de wil dan de innerlijk drang de bewegende oorzaak is); en waar „maker" van God gebruikt wordt, is het in den zin van scheppen bedoeld. Hebr. XI : 3: Door het geloof (want daardoor alleen kunnen wij hierover zekerheid verkrijgen), verstaan wij, dat de wereld door het woord Gods is toebereid, alzoo, dat de dingen die men ziet, niet geworden zijn uit de dingen die gezien worden. Rom. IV : 17: En (God) roept de dingen, die niet zijn, alsof zij waren.

2. Onder „hemel en aarde met al wat daarin is" verstaan wij de geheele wereld, de zichtbare en onzichtbare.

3. Hemel (Gen. I : 1 heeft in het Hebreeuwsch een meervoudig woord er voor) beteekent in de Schrift niet altijd hetzelfde. De Israëlieten maakten onderscheid tusschen den wolkenhemel, als den laagste, den sterrenhemel, den hoogere, en den hemel der heerlijkheid (2 Cor. XII : 2: den derden hemel). In deze laatste, voor ons onzichtbare oneindige ruimte (1 Kon. VIII : 27: de hemel der hemelen) openbaart zich de volle heerlijkheid Gods onbedekt en daarin bevinden zich naar de bijbelsche voorstelling de reine geschapene geesten, de engelen, in ontelbare scharen. God heet daarom de Heere Sebaoth, d. i. de Heer der heirscharen. Gen. XXXII : 1, 2: En de engelen Gods ontmoetten hem en Jacob zeide: Dit is een heirleger Gods. Dan. VII : 10: Duizendmaal duizenden dienden Hem en tienduizendmaal tienduizenden stonden voor Hem. Lk. II : 13: En van stonden aan was er met den engel een menigte des hemelschen heirlegers.

De schepping van den onzichtbaren hemel is waarschijnlijk voorafgegaan aan de schepping der aarde met haar lucht en sterrenhemel. De engelen, de bewoners daarvan, zijn door God als goede en reine geesten geschapen; maar een deel is van God afgevallen, en zoo worden onderscheiden de goede en de kwade engelen of duivelen, die hun beginsel niet bewaard hebben (Jud. vs. 6).

a) De goede of heilige engelen (het woord: „engel" beteekent bode, gezant) zijn reine geesten, die staan in een voortdurende aanschouwing en dienst van God. Mt. XVIII : 10: Zij zien altijd het aangezicht mijns Vaders, die in de hemelen is. Ps. CIII : 20: Gij krachtige helden, die zijn woord doet, gehoorzamende de stem zijns woords. Als zoodanig strekt zich hunne werkzaamheid uit tot de geheele Schepping en de Schrift kent niet een werking van blinde natuurkrachten, verg. Hebr. I : 7. (Joh. V : 4: Want een engel daalde neer op zekeren tijd in dat badwater en beroerde het water; die dan het eerst daarin kwam, na de beroering des waters, die werd gezond van wat ziekte hij ook genezen was. Deze mededeeling is het bewijs, hoe het engelen-geloof in het hart des volks leefde, zoodat men ieder natuurverschijnsel, dat men niet kon verklaren, aan de werking van een onzichtbaren engel toeschreef.)

In het bijzonder werken de engelen naar Gods wil en bevel voor het rijk Gods op aarde.

1) Bij de voorbereiding — in het leven der aartsvaders, richters en profeten en bij de wetgeving, Hd. VII: 53.

2) Bij de stichting — in het leven van Jezus, Lk. I: 26; Lk. II: 8, 13; Mt. IV: 11; Joh. I: 51; Lk. XXII: 43; Mt. XXVIII: 2; Hd. I: 10; — in het leven der Apostelen, Hd. V: 19; VIII: 26 (Philippus); XII: 7 (Petrus).

3) Voor zijn burgers tot dienst en bescherming — Hebr. I: 14: Zijn zij niet allen gedienstige geesten, die tot dienst uitgezonden worden, om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen? Ps. XCI: 11, 12: Hij zal zijne engelen van u bevelen, dat zij u (den vrome of het volk Israël in zijn geheel) bewaren in al uwe wegen, zij zullen u op de handen dragen, opdat gij uwen voet aan geen steen stoot. (Verg. Mt. IV: 6. Dit woord moet zich, bedoelt de satan, dus allereerst vervullen aan Gods Zoon.) Mt. XVIII: 10: Zie toe, dat gij niet een van deze kleinen (kinderen, maar ook naar vs. 6 de kleinen in het geloof) veracht; want ik zeg ulieden, dat hunne engelen in de hemelen altijd zien het aangezicht mijns Vaders, die in de hemelen is.

4) Bij zijn voltooiing — in de wederkomst van Christus. Mt. XXV: 31: Wanneer de Zoon des menschen komen zal in zijne heerlijkheid en al zijne heilige engelen met hem —; Mt. XXIV: 31: Hij zal zijne engelen uitzenden en die zullen zijne uitverkorenen vergaderen; Mt. XIII: 41: De Zoon des menschen zal zijne engelen uitzenden en zij zullen uit zijn koninkrijk vergaderen al de ergernissen en degenen die de ongerechtigheid doen.

b) De kwade of gevallen engelen. Hun hoofd is de duivel. Mt. IX: 34: Hij werpt de duivelen uit door den overste der duivelen. (Het woordt stamt af van het grieksche diabolos en beteekent de lasteraar). Hij wordt ook genoemd Satan (Job II: 7; Mt. IV: 10) d. i. vijand, tegenstander; de verzoeker (Mt. IV: 3); de overste dezer wereld (Joh. XIV: 30); leugenaar, de vader der leugen, moordenaar (Joh. VIII: 44); de overste van de macht der lucht, Efez. II: 2; Belial, d. i. tot niets nut, (2 Cor. VI: 15); de verklager onzer broederen (Openb. XII: 10, verg. Job I: 9—11; II: 4, 5 en Zach. III); de draak, de oude slang (Openb. XX: 2); Beëlzebul (Mt. XII: 24), de naam van een Filistijnschen god, „Heer der vliegen", waarschijnlijk door een misverstaan van de oorspronkelijke beteekenis op den duivel overgebracht. Naar hem worden de booze geesten duivelen genoemd

(Mt. VII : 22; VIII : 31; XII : 24). Hun macht openbaarde zich in het bijzonder gedurende den tijd der werkzaamheid van den Zone Gods op aarde (in de bezetenen). Tot aan het eind werkt de duivel het rijk Gods tegen (Openb. XX : 10), de burgers van dat rijk tot afval, de vijanden tot boosheid aanzettende. Lk. XXII : 31: De satan heeft u zeer begeerd te ziften als de tarwe (zooals men dit in de wan schudt en omwerpt). 1 Petr. V : 8, 9: Zijt nuchteren en waakt, want uw tegenpartij, de duivel, gaat om als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden. Efez. VI : 11: De listige omleidingen (kunstgrepen) des duivels. Efez. II : 2: De geest, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid. 2 Tim. II : 26: Dat zij wederom ontwaken mochten uit den strik des duivels, onder welken zij gevangen waren tot zijnen wil. 2 Cor. IV : 4: In dewelken (n.l. die verloren gaan) de god dezer eeuw de zinnen verblindt.

Het gericht over den duivel en zijn engelen is de eeuwige verdoemenis, 2 Petr. II : 4.

c) De leer van den satan vormt een hoofdstuk in de ontwikkeling van het vraagstuk: hoe zich de zonde met het Godsbestuur laat overeenbrengen. Toen dat vraagstuk nog niet bestond en alles dus rechtstreeks aan God moest worden toegeschreven, schreef de auteur van 2 Sam. XXIV : 1: Hij (de Heere, als Hij op hem vertoornd is) porde David aan tegen henlieden, zeggende: Ga, tel Israël en Juda. Toen dat vraagstuk wel bestond, schreef de Kroniekschrijver (1 Kron. XXI : 1): Toen stond de Satan op tegen Israël en hij porde David aan, dat hij Israël telde. Zooals de kennis Gods, heeft ook de kennis des satans hare ontwikkelingsgeschiedenis. In Gen. III wordt hij niet genoemd. De slang treedt daar op, wat ons doet denken aan de heidensche mythen, die ook een draak of slang als aartsvijandin der goden kennen. De bedoeling is, er de verpersoonlijking van het kwaad in te doen zien, den satan, „de figuur, die zelve in hoofdzaak uit de geschiedenis der Israëlietische religie moet verklaard worden" (Wildeboer). In het boek Job wordt de satan voorgesteld als hebbende God „opgehitst", waardoor hij de oorzaak is van het leed dat komt over Job, maar de schrijver is met deze verklaring zelf zoo weinig tevreden, dat hij aan het eind van het boek de onbeantwoorde vragen Gods over het rijk der natuur gebruikt om zijn lezers tot de erkenning te brengen, dat wij Gods daden in

ons leven niet altijd kunnen verklaren en het waarom daarvan onbeantwoord moeten laten. In het visioen van Zacharias (Hfdst. III) heeft de aanklacht van den satan tegen Jozua den hoogepriester als vertegenwoordiger des volks, bij God geen uitwerking meer. Hij wordt afgewezen. Nu wordt David's zonde niet meer aan God, maar aan hem toegeschreven (1 Kron. XXI : 1). Deze gedachte komt in het N. T. tot grooter ontwikkeling. In dien tijd wordt hij aangezien als de bewerker van alle kwaad. De krankheden, althans die waarvan men vergeefs in den gewonen weg genezing zocht, vooral de krankzinnigheid, hebben altijd haar oorzaak in het bezeten zijn van den duivel (Mt. XVII : 15, een epilepticus; Mk. V : 3, een krankzinnige; Lk. XIII : 11, een jichtlijder; Mt. XII : 22 een die blind en stom is). Christus zelf heeft de kranken als bezetenen behandeld, want, omdat het verband tusschen ziekte en zonde niet volstrekt ontkend kan worden, zoo was het niet voor zijn dagen bestemd, het juiste licht daarover te doen opgaan. Eerst eeuwen later zou de menschelijke wetenschap, tot wier gebied de krankheden behooren, ons in staat stellen een beter inzicht te ontvangen. Toch heeft Christus ook uitzonderingen gemaakt (de blindgeborene Joh. IX : 1—3; de krankheid van Lazarus had ook een andere oorzaak Joh. XI : 15). Paulus schrijft de verhindering van zijn voornemen toe aan God (Rom. I : 10, 13) en aan den satan (1 Thess. II : 8). In zijn eigen ziektetoestand ziet hij den invloed van den satan (2 Cor. XII : 7: een scherpe doorn in het vleesch, namelijk een engel des Satans), maar bij dien van Epafroditus (Filip. II : 27) en Timotheus (1 Tim. V : 23) is er geen sprake van. Zoo is er ten opzichte van den satan geen duidelijke openbaring in de Schrift. Het verband tusschen zijn invloed en het tijdelijk kwaad kunnen wij niet zoo nauw maken als men het vroeger deed. Deze beschouwing heeft eeuwen lang veel ellende gebracht (tooverijen, Godsoordeelen, heksenprocessen). Maar eenstemmig is de Schrift, als zij het zedelijk kwaad, de zonde, met den satan in verband brengt en ons op vele plaatsen (zie boven) hem als den bewerker daarvan voor oogen stelt.

d) In de kennis der geesten-wereld zoekt het Spiritisme in te dringen. Het leert, dat men door middel van een medium met de geesten der afgestorvenen in betrekking kan treden. Op dit gebied is veel bedrog gepleegd en menige spiritistische séance werd ontmaskerd. Sommige dusgenaamde openbaringen laten zich ook

verklaren uit zelfbedrog. Men zoekt allengs naar een meer wetenschappelijke methode van onderzoek. De welgestaafde en onverklaarbare verschijnselen op dit gebied vallen onder het woord van Goethe: „Er is meer tusschen hemel en aarde dan waarvan uw wijsbegeerte droomt.” Als verschijnsel van onzen tijd levert het stof voor de wetenschap der zielkunde (psychologie), maar het is nog niet gebleken, dat het ons iets verder gebracht heeft in de kennis der geestelijke dingen. Menigeen heeft zijn zenuwgestel geschokt, door langs dezen weg in het verborgene te willen indringen. De Christen zal genoeg hebben aan hetgeen God ons heeft geopenbaard in zijn woord (Deut. XXIX : 29). Een beroep op 1 Sam. XXVIII (de profetes te Endor) moet hier worden afgewezen, als op iets buitengewoons, ons niet zoo nauwkeurig bekend, dat wij de toedracht der zaak goed kunnen beoordeelen. Ook waren de gevolgen er van voor Saul noodlottig. Reeds aan Israël was het verboden (Deut. XVIII : 11; Jes. VIII : 19) de dooden te vragen.

4. De schepping des hemels en der aarde, der zichtbare wereld. Wie de schepping loochent, kan over den oorsprong van het heelal geen uitsluitsel geven. Uit niets wordt niets, namelijk van zelf. „Gij begint”, — zoo zegt men dan tot den geloovige — „met een God, ik met een oerstof aan te nemen, waaruit alles geworden is.” Dat eerste is evenwel veel redelijker dan het laatste. De Bijbel begint met eene schepping [1]), maar de oorsprong van dat verhaal ligt voor ons in het duister. Sommigen brengen het terug tot een openbaring Gods aan Adam gegeven (Thelemann), anderen dachten aan visioenen, waarin God aan Mozes de ontwikkeling van het scheppingswerk te aanschouwen gaf (verg. Ten Kate, De Schepping); maar wie ook de vervaardiger wezen mag, wij zullen het in ieder geval hebben te beschouwen niet als een kroniekmatige geschiedenis, maar als een profetie. De latere

1) Het is bekend, dat de Leidsche Vertaling Gen. I : 1, 2 aldus overzet: „Toen God een aanvang maakte met de schepping van hemel en aarde — de aarde was woest en vormeloos, duisternis heerschte op den Oceaan, en Gods geest dekte het water — sprak God: Er zij licht.” Zoo opgevat is dit niet meer een bericht over de schepping maar alleen over de vorming der aarde. Gesteld dat deze vertaling juist is, dan is daarmede nog niet de idée der schepping zelve weggevallen, die ons in de Schrift op tallooze plaatsen geleerd wordt.

profetie ziet in de toekomst, deze in het verleden. De dichter-profeet dezer scheppingsgeschiedenis doet zich kennen als een kind van zijn tijd en zijn omgeving. Hij is oosterling, daarom wordt de avond vóór den morgen gesteld als het begin van het etmaal. Hij kent slechts de vóór-copernicaansche wereldbeschouwing en dus is de aarde voor hem nog het middenpunt van het heelal. Van dien aard kunnen meer opmerkingen gemaakt worden. Dit vermindert niet de waarde van den inhoud van dit scheppingsverhaal. Het kon alleen opkomen in den geest van een man uit Israël, het volk, dat in het bezit der bijzondere openbaring Gods was. Zoo blijft ons dit scheppingsverhaal een onthulling, bij het licht van Gods Geest ons gegeven over de wording der wereld.

a) Men onderscheidt twee scheppingsverhalen, waarvan het eene (Gen. I : 1—II : 4a) den naam „God", het andere (Gen. II : 4b—7) dien van „HEERE God" gebruikt. Het eerste geeft in het algemeen de geschiedenis der schepping, het tweede de schepping des menschen, het dient tot inleiding der paradijsgeschiedenis.

b) „In den beginne", d. i.: niet toen God begon, maar toen de wereld begon en dus ook de tijd. De Bijbel zegt niet hoelang dit geleden is. De geologen verschillen in hun opgave over den ouderdom der aarde tusschen honderde millioenen en zeven millioen jaren.

c) „De aarde nu was woest en ledig". God heeft eerst de materie, de wereldstof, in het aanzijn geroepen, maar deze ongevormde stof is een chaos, waaruit Hij scheppend een tot in de kleinste bijzonderheden geordenden kosmos gevormd heeft. In ons planetenstelsel is de aarde een der kleinste lichamen. Toch is de schepping daarvan ons zoo nauwkeurig beschreven, omdat deze openbaring voor hare bewoners bestemd is, waarom zij ook in dit bericht het middenpunt der schepping is (dit verhaal is geocentrisch). Maar in het geringste wil God zich op het hoogste verheerlijken, wat ook daardoor geschied is, dat op deze kleine aarde Gods Zoon mensch is geworden.

d) Dat God de wereld schiep heeft zijn grond niet in een buiten Hem of in Hem liggende noodzakelijkheid, maar in zijn vrijen raad en wil; het doel waartoe Hij haar schiep is zijn eer en verheerlijking.

e) Na de schepping bracht God orde in de wereld in zes „dagen". Dat de scheppingsdagen ieder voor zich een tijdruimte

van 24 uur geweest zijn, ligt wel in de voorstelling van het scheppingsverhaal, maar desniettemin worden zij op goede gronden algemeen als tijdperken beschouwd van ongelijken duur [1]. Daarmede wordt aan de almacht des Scheppers niets te kort gedaan. Het zou mogelijk geweest zijn, als God gewild had, dat Hij de geheele wereld klaar tot in de kleinste bijzonderheid met een wenk had te voorschijn geroepen. 2 Petr. III : 8: Doch deze eene zaak zij u niet onbekend, geliefden, dat één dag bij den Heere is als duizend jaren en duizend jaren als één dag.

f) De scheppingsmythen der heidenen. Onder dezen beschouwt men het scheppingsverhaal van Babel als het meest aan dat van Israël verwant. Het is onlangs ontdekt, geschreven op 7 tafelen, hier en daar is de tekst onduidelijk en het begint aldus:

„Toen boven de hemel nog niet genoemd werd, beneden de aarde nog niet met name genoemd, terwijl de Oceaan het eerst oorspronkelijke was — hun verwekker Mummu en Tiâmat, die ze allen baarde, vereenigden hunne wateren tot een — als het rietgewas zich nog niet vereenigd had en een rietbosch nog niet ontstaan was, als er van de goden nog geen geschapen was, een naam nog niet genoemd en een lot nog niet bepaald was [d. i. er waren noch hemelsche noch aardsche wezens], toen werden de goden geschapen in het midden van de" [hier waarschijnlijk in te voegen: zee].

Daarop moet waarschijnlijk volgen een mededeeling over het ontstaan der goden uit Tiamat en Apsu, de moeder der goden; maar deze is alleen in onduidelijke brokstukken bewaard. Dan ontstaat er een strijd in de godenwereld (Taf. I). — Marduk aanvaardt den strijd, waarin Tiamat door elf monsters geholpen wordt, onder voorwaarde, dat hij het wereldbestuur zal krijgen (Taf. II). — In een godenvergadering bij een feestmaal wordt hem de strijd opgedragen (Taf. III). — Marduk overwint Tiamat (uitgebeeld nu eens als een slang dan als een viervoetig gedrocht) en deelt het doode lichaam als een visch in twee deelen, uit het bovenste den hemel uit het onderste de aarde makende (Taf. IV). — Dan volgt de schepping der hemellichamen (Taf. V). — De

---

1) Verg. *Bavinck*, Gereformeerde Dogmatiek II, 480.

schepping der menschen wordt aldus beschreven: „Toen Marduk de rede [alleen maar in fragmenten over] der goden hoorde, toen nam hij zich voor te scheppen [iets kunstvols?]. Hij opende zijn mond en sprak tot Ea [de god van den oceaan], wat hij in zijn binnenste voornam [hem] mededeelend: Bloed wil ik nemen en been wil ik [vormen?], wil daarstellen den mensch, de mensch moge [.....]; wil scheppen den mensch, dat hij bewone [....]. Opgelegd zal [hem] zijn de dienst der goden, dezen mogen zijn in [hunne] godenkameren". Verder is de tekst bedorven (Taf. VI). — Lofprijzing van Marduk, die 50 eerenamen ontvangt (Taf. VII).

Deze voorstelling schijnt aan de latere schrijvers van het O. T. niet onbekend geweest te zijn. Daarop wijzen „Rahab" en „de zeedraak" (Jes. LI : 9), ook Job IX : 13 (Stat. vert. heeft hier „hoovaardige helpers" voor: helpers van Rahab); Job XXIV : 12 (Stat. vert. heeft „verheffing" voor het woord Rahab); Ps. LXXXIX : 11: Gij hebt Rahab verbrijzeld als een verslagene. Job III : 8. Dat hem vervloeken de dagvervloekers, die bereid zijn hunnen rouw (Hebr. Leviathan) te verwekken. Jes. XXVII : 1 spreekt van twee Leviathans, n.l van de langwemelende (d. i. vluchtende) en de kromme slomme (d. i. kronkelende) slang en van den draak (Hebr. Tannin). Sommigen meenen zelfs het woord „afgrond" Gen. I : 1 (Hebr. tehom) met Tannin in verband te moeten brengen, omdat de Hebreeuwsche afleiding van dat woord niet voldoende verklaard kan worden. Verg. nog Job XL : 20; Ps. LXXIV : 13, 14; Ps. CXIV : 26.

De overeenkomst van de heidensche mythen met het scheppingsverhaal is: dat, hoeveel verduistering zich ook in die mythen uitspreekt, het toch een godheid of goddelijke kracht is, waarop als laatsten grond het ontstaan der wereld teruggebracht wordt, al is het ook niet overal ten gevolge eener scheppende handeling; dat het heelal gevormd wordt uit een chaos, de vormlooze en ongeordende materie; dat er een opklimming is van het anorganische tot het organische, van het levenlooze tot het levende schepsel, waarbij de mensch het einde en de kroon is. — Het onderscheid is: dat het phantastische er in ligt, tot in het avontuurlijke en monsterachtige toe, terwijl de voorstelling des bijbels zich kenmerkt door grootschen eenvoud en nuchterheid; bovendien zijn de heidensche kosmogonieën tegelijk theogonieën, want de meesten laten de goden

tegelijk met de wereld ontstaan, terwijl het scheppingsverhaal der Schrift zuiver monotheïstisch is en het de eeuwige, almachtige persoonlijke God is, die hemel en aarde, niet uit een oorspronkelijk aanwezige stof, maar uit niets heeft geschapen; die niet zelf uit de stof ontstaat en uit wien de stof niet emaneert of uitvloeit; die boven de wereld staat en toch in de wereld werkt; de Schepper, niet gescheiden, maar toch onderscheiden van de schepping. Dit verschil tusschen de heidensche mythen en Israël's scheppingsverhaal wijst op de kracht van dien Geest, die in het volk werkt, dat zich mocht verheugen in het bezit der bijzondere openbaring Gods.

g) De wetenschappelijke beschouwing van het ontstaan der aarde leert het volgende: De ring, die zich van de planeet Saturnus afscheidt en er om heenzweeft; de zoogenaamde „nieuwe sterren"; de Orion-nevel bestaande voor het grootste gedeelte uit zeer fijn verdeelde gassen met daarin vier heldere sterren, vanwaar, waarschijnlijk door het tegen elkander stooten van twee groote hemellichamen (of zonnen), deze gas-massas uitgeworpen zijn; de spiraalnevels, die al meer aan den hemel worden waargenomen en zich in het midden duidelijk verdichten; deze en andere verschijnselen hebben gebracht tot of versterkt in de hypothese, die reeds door den wijsgeer Kant in Duitschland en door den natuurkundige Laplace in Frankrijk, beiden onafhankelijk van elkander, is voorgedragen.

Beiden beginnen met aan te nemen het bestaau eener oorspronkelijke stof, zoo ongevormd als mogelijk, (geen schepping dus, want in Kant's bedoeling heeft het niet gelegen God te loochenen), die verkeerde in een gasvormigen toestand. Daarin waren sommige plaatsen dichter dan anderen. Die dichtere elementen trokken de stof van mindere zwaarte tot zich (Kant) en door de draaiing, die tegelijk met deze samentrekking in den oorspronkelijken nevel wordt aangenomen (Laplace), vormden zich aan den omtrek der allengs zich scheidende nevel-massas ringen, die zich daarvan afscheiden, weer in verschillende zeer ongelijke deelen zich splitsten en zoo tot afzonderlijke hemellichamen werden, draaiende om het middenpunt, van waar zij uitgegaan zijn.

Daaraan zal ook onze aarde haar ontstaan te danken hebben.

Omdat bovenbedoelde hypothese in sommige harer onderdeelen op natuurkundige bezwaren stuit, denkt men tegenwoordig liever aan

het samenstooten van hemellichamen, een geweldige katastrophe in het wereldstelsel, waarna de zon als het in massa zwaarste punt ook het middenpunt werd, waarom de andere lichamen hunne beweging regelen moesten. De krachten, die dit alles beheerschen, zijn in hoofdzaak de algemeen erkende wetten der zwaartekracht, der aantrekkingskracht van de massa, der middenpuntvliedende kracht, en de wet van het behoud van het arbeidsvermogen.

Na de afscheiding begint ook de massa te stollen, en die verharding moet bij onze aarde sneller gegaan zijn dan bij de grootere planeten, die grooter volumen te verwerken hebben, waarom zij veel verder is op de baan der ontwikkeling.

De geologie tracht ons nu in te lichten over de vorming van de aardkorst. Hier zijn wij op vaster bodem. Er is geen eenheid van meening over den toestand van het hart der aarde. Sommigen denken, dat het een gloeiend vuur is; anderen verklaren de warmte in den boezem der aarde uit de drukking van de boven-massa. Algemeen onderscheidt men op grond van de aardlagen en versteeningen daarin gevonden, de volgende perioden. 1° De urformatie, bepaalde steensoorten, zonder organisch leven. 2° de primaire formatie, de steenkoolplanten van de laagste soort en dieren (geen vogels en zoogdieren) 3° de secundaire formatie, de krijtlaag, rijk aan versteeningen, steeds hooger vormen van planten en dieren; ten laatste is de levende wereld geheel aan de onze gelijk. 4° Dan komt plotseling (de tertiaire periode) het wonder van den ijstijd (de diluviale lagen), waarbij Europa met 70 millioen kubiek kilometer ijs zal bedekt geweest zijn. 5° De quaternaire periode; te midden der reusachtige zoogdieren (b.v. den mammouth, e. a., nu uitgestorven,) verschijnt de mensch (vlg. somm. al in de vorige periode) plotseling, kant en klaar, als een onverwacht wonder. Weer volgen veranderingen van temperatuur en bodem, o. a. een tweede ijstijd, totdat vermoedelijk 5 à 6 duizend jaar geleden de eerste paalwoningen, aan de zwitsersche meeren teruggevonden, gebouwd werden.

Tegenover deze beschouwingen, op de scholen aan onze jeugd onderwezen, kan de catechese de volgende standpunten innemen.

a) Alwat de wetenschap leert, dat in strijd is met het scheppingsverhaal, is onwaar; wij negeeren dat dus. Maar „feiten zijn evengoed woorden Gods als de inhoud der H. Schrift, en dus door ieder geloovige te aanvaarden". (Bavinck.)

b) Het scheppingsverhaal zoeke men in overeenstemming te brengen met de wetenschap. Vs. 1 en 2 wordt geheel apart gesteld en de eerste dag begint met vs. 3. De dagen worden tijdperken, en wel van geheel verschillende lengte. De hemellichamen zijn niet geschapen, maar ten dienste gesteld van de aarde op den 4en dag.

Bavinck: „Er ligt niet in opgesloten, dat de stofmassa voor deze planeten toen eerst geschapen werd, maar alleen, dat al die duizenden planeten nu eerst op dezen dag werden, wat ze voortaan *voor de aarde zouden zijn* [1]); dat ze saam de plaats van het licht vervullen en voor de aarde zijn tot teekenen. — De vierde dag verhaalt dus de *verschijning* [1]) van den sterrenhemel voor de aarde."

c) Men kan het onderscheid aanvaarden. De geheele bijbelbeschouwing is geocentrisch, d. i. voor de bijbelschrijvers is de aarde het middenpunt van het heelal. Sinds deze ptolemëische wereldbeschouwing door de copernicaansche vervangen is, heeft dit toch het geloof aan den bijbel niet weggenomen. De geologie is als wetenschap nog jong en staat zelve voor vele raadselen. Daarom past ons bedachtzaamheid tegenover hare beschouwingen. Een geoloog, M. W. Meyer, heeft gezegd: „Wie zal in staat zijn, in die eeuwige wisseling (die wij in de aardlagen terugvinden) de wet te ontdekken, die deze schijnbaar zoo ongeregelde veranderingen te voorschijn riep? De geologen van heden staan voor deze vraag bijna nog verlegener dan hunne gelukkige voorgangers, wien een groote menigte van feiten niet bekend was, die nu deze taak ongemeen veel zwaarder maken." En dat zal wel zoo blijven als Gods scheppende macht als factor in de wording der wereld wordt uitgeschakeld. De vragen in Job. XXXVIII en XXXIX zijn nog niet beantwoord. Wat de wetenschap bewijst, moeten wij aanvaarden, zooals wij de copernicaansche wereldbeschouwing hebben aanvaard, maar zonder dat dit ons geloof heeft geschaad. Het is alleen een bepaalde bijbelschouwing, die daardoor in de engte komt, deze n.l., die den Bijbel als een handboek voor natuurkunde of geschiedenis gebruiken wil. De gedachte der schepping en

1) Cursiveering van mij. H. H. B.

vorming en onderhouding der wereld door God kan de natuurkennis ons niet leeren. Zij blijft een zaak des geloofs en het is de heerlijkheid van het scheppingsverhaal, dat het deze gedachte geeft en uitwerkt op een wijze, die duidelijk spreekt van den profetischen, d. i. van den Heiligen Geest, zooals die alleen onder het volk der openbaring Gods werkzaam was.

h. De wetenschap gaat bijna algemeen uit van

1. de evolutieleer, ook wel het Darwinisme genoemd, die de verscheidenheid der samengestelde wereld (de klassen, orden, geslachten, variëteiten en soorten), zooals wij die aanschouwen, verklaart uit één of meerdere cellen, waaruit alles zich zal ontwikkeld hebben, zooals uit den knop de bloem, uit de bloem de vrucht, geheel langs natuurlijken weg. De wet der causaliteit, die van oorzaak en gevolg, beheerscht die ontwikkeling.

Ten opzichte van deze leer valt op te merken:

a) dat zij is een theorie, die berust op redeneering maar niet op feiten;

b) dat zij het vraagstuk der schepping ter zijde laat, omdat zij uitgaat van het bestaan van een levende cel en den oorsprong daarvan niet kent;

c) dat het bestaan der soorten het groote struikelblok voor haar is en zij tot heden nog geen voldoende verklaring daarvan heeft gegeven;

d) dat zij met de feiten in strijd is en de bewijzen nog niet heeft geleverd van de overgangen der soorten tot anderen, allerminst van den overgang van dier tot mensch;

e) dat wij, als geloovigen, haar slechts aanvaarden kunnen als een werkhypothese. d. w. z. als een veronderstelling, die de wetenschap, welke als zoodanig met geen geloofsdogmas rekenen kan, prikkelt, om, zooveel haar mogelijk is, de eenheid der verschijnselen en de natuurlijke oorzaak der dingen te leeren kennen, waardoor zij geleid wordt tot ontdekking van veel, dat vroeger verborgen was.

2. de mutatie-theorie zoekt het ontstaan der soorten te verklaren uit sprongvariaties, die in de natuur optreden, maar zonder dat de oorzaak daarvan bekend is. Dit verschijnsel werd waargenomen door prof. Hugo de Vries bij de Teunisbloem. Deze theorie weerspreekt de vroegere verklaring van het ontstaan der soorten door de evolutieleer gegeven (n.l. de selectie, d. i. dat de

natuur, door zuiver natuurlijke oorzaken geleid, sommige eigenschappen deed versterven en anderén ontwikkelde en zoo van zelf al rijker levensvormen voortbracht), maar zelve verklaart zij eigenlijk niets, omdat zij de oorzaak der sprongvariaties niet kent en dus ruimte laat voor het geloof aan de werkzaamheid eener bovennatuurlijke kracht.

De catechese mag deze theorieën niet onbesproken laten, want al steunt het geloof niet op de wankelende en altijd wisselende dusgenaamde wetenschap, zoo mag toch de catecheet een dualisme, tusschen de kennis, die men leert op de school, en het geloof, dat men onderwijst op de catechisatie, niet laten bestaan.

i) Er valt in de scheppings-orde een opklimming op te merken van het lagere tot het hoogere, het eerst-noodige tot het meest ontwikkelde. Eerst het licht, toen de lucht, ten laatste de mensch; eerst het delfstoffenrijk (levenlooze lichamen) dan het plantenrijk (leven zonder vrije beweging), en ten laatste het dierenrijk (bezielde lichamen). Maar waartoe behoort de mensch? Koning Frederik Wilhelm van Pruisen kwam eens in een school. Hij toonde zijn gouden ring met een edelsteen aan zijn vinger en vroeg: „Tot welk van de drie rijken der natuur behoort dit?" — „Tot het delfstoffenrijk," was het antwoord. Toen nam hij een sinaasappel uit zijn zak en vroeg: „waartoe behoort dit?" — „Tot het plantenrijk" werd nu gezegd. Toen wees hij op een vogel: „En waartoe deze?" — „Tot het dierenrijk," riepen de kinderen. „Maar", vroeg toen de koning verder, „waartoe behoor ik?" Er ontstond eerst stilte. Eindelijk stak een klein meisje den vinger op en zeide met heldere stem: „Tot het hemelrijk." Den vromen koning kwamen de tranen in de oogen; hij nam het kind in zijn armen en kuste het. — Ook is er onderscheid in de wijze van scheppen. Het licht wordt te voorschijn geroepen door het woord van God alleen, onmiddellijk. Planten en dieren worden voortgebracht uit het land en het water. Weer anders gaat het bij den mensch.

j. De eerste drie en de laatste drie dagen beantwoorden aan elkander. Op den eersten dag schiep God het licht en op den vierden de lichtdragers, den sterrenhemel; op den tweeden de scheiding tusschen de wateren boven (de wolken) en de wateren op de aarde (de zee), den dampkring, de lucht, en op den vijfden bevolkte Hij die wateren met de visschen en de

vogelen, de dieren die in het water leven en in de lucht; op den derden dag het land en de plantenwereld en op den zesden de landdieren en den mensch.

5. „Slechts daar is het geloof aan de schepping Gods, waar ook het geloof is aan zijn voorzienigheid. In de praktijk van het geloofsleven zal het geloof aan de schepping zich eerst duidelijk bewijzen door de overtuiging, dat de geloovige zich zelf ook in alles afhankelijk weet van God" (Bornemann). God heeft de wereld niet gemaakt als een uurwerk, dat men opwindt en dan op den bestemden tijd laat afloopen, maar met dezelfde levende kracht, waarmede Hij haar geschapen heeft, werkt Hij onafgebroken tot hare onderhouding en besturing. „Door zijnen eeuwigen raad en voorzienigheid." De raad Gods is het oorspronkelijk plan waarnaar Hij de wereld gemaakt heeft (Hand. XV : 18), de voorzienigheid is de voortdurende inwerking Gods op de wereld.

a) God onderhoudt de wereld, d. i. God maakt, dat al het geschapene bestaat en voortduurt zoolang Hij wil; of Hij maakt door zijn almachtige en alomtegenwoordige kracht, dat de wereld blijft voortbestaan. Ps. CXLVIII : 6: Hij heeft ze bevestigd voor altoos in eeuwigheid (hetgeen niet zeggen wil dat de aarde nooit vergaan zal, want het woord eeuwigheid beteekent in het O. T. dikwijls voor langen duur). Hebr. I : 3: Hij (de Zoon) draagt alle dingen door het woord zijner kracht.

b) God regeert de wereld, d. i. God leidt alle gebeurtenissen en veranderingen in de wereld zoo, dat alles eindelijk zijn goddelijk doel vervult; of, Hij maakt door zijn almachtige en alomtegenwoordige kracht, dat alles in de wereld naar zijn wil geschiedt. Jes. XLVI : 10, 11: Mijn raad zal bestaan en Ik zal al mijn welbehagen doen; Ik heb *het* gesproken, Ik zal het ook doen komen, Ik heb *het* geformeerd, Ik zal het ook doen. Klgl. III : 37: Wie zegt wat, hetgeen geschiedt, *zoo het* de HEERE niet beveelt?

II. WAT HET BETEEKENT, DAT GOD „MIJN GOD EN MIJN VADER" IS.

In het oprecht geloof moet met de zekere, d. i. nauwkeurige kennis, ook het hartelijk vertrouwen verbonden zijn. Het is niet genoeg aan den waren God te gelooven, d. i. te gelooven,

dat Hij er is en de wereld geschapen heeft, maar wij zeggen: ik geloof in God, d. i. ik heb op Hem mijn vast vertrouwen gesteld. Daarom niet: Wij gelooven, maar: ik geloof, omdat ieder, die zalig wil worden, het hartelijk vertrouwen voor zich zelf moet hebben: ik geloof, dat God mijn God en mijn Vader is.

1. God is in zekeren zin de God en Vader van alle menschen, omdat Hij in den beginne den mensch geschapen heeft en alle menschen onderhoudt. Evenwel is de van Hem afgevallen wereld door de zonde verloren. Door die zonde is de mensch gekomen in den toestand van den verloren zoon in de gelijkenis (Lk. XV), die erkende, dat hij het recht op het kindschap verbeurd had, en bij vernieuwing door den Vader wordt aangenomen tot zijn kind. Van die wederaanneming des zondaars bij God zijn wij door Christus en door Christus alleen verzekerd. In de gelijkenis was er geen middelaar noodig, want uit het verhaal zelf blijkt, dat de vader den zoon aanneemt. Voor ons ontleent zij haar waarde daaraan, dat zij door den Middelaar verteld wordt, dus is de waarheid van haar geestelijken inhoud afhankelijk van den persoon van Christus. In onze verhouding tot God zou ons de zekerheid der aanneming ontbreken, als God die niet had geopenbaard door de zending van zijn Zoon, om zondaren zalig te maken. Zoo is het geloof in Christus de weg tot, de vernieuwing door den Heiligen Geest naar zijn beeld de verzegeling van het kindschap Gods. „Ik geloof, dat de eeuwige Vader van onzen Heere Jezus Christus — om zijns Zoons Jezus Christus wil — mijn God en mijn Vader zij." Joh. I:12: Zoovelen hem (Christus) aangenomen hebben (als hun Zaligmaker), die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, *namelijk* die in zijnen naam gelooven. Efez. I: 5, 6: Die ons te voren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen, door Jezus Christus, in zich zelven, naar het welbehagen van zijnen wil, tot prijs der heerlijkheid zijner genade, door welke Hij ons begenadigd heeft in den geliefde (Christus). Joh. XX:17: Ik vaar op tot mijnen Vader en uwen Vader, tot mijnen God en uwen God. Rom. VIII:14: Zoovelen als er door den Geest Gods geleid worden, die zijn kinderen Gods. 2 Cor. VI:16, 18: Gelijkerwijs God gezegd heeft: Ik zal in hen wonen en Ik zal onder *hen* wandelen en Ik zal hun tot een God zijn — en Ik zal u tot een Vader zijn en gij zult Mij tot zonen en dochteren zijn, spreekt de Heere, de Almachtige. — Onze heidensche voorvaderen noemden

hun oppersten God (Wodan) „Alvader"; en het is ook nu nog heidensch onverstand, als men den levenden God als zulk en al-vader der wereld aanziet; in den nauweren zin van het woord is Hij niet de vader der wereld, maar door en in Christus „onze" en „mijn Vader."

2. De onmetelijke liefde, die God ons in Christus bewezen heeft (Joh. III : 16), wekt zulk een vertrouwen, „dat ik niet twijfele." Het kinderlijk geloovig vertrouwen sluit allen twijfel en onzekerheid uit. Ps. CXXV : 1; Die op den HEERE vertrouwen zijn als de berg Zion, *die* niet wankelt, *maar* blijft in eeuwigheid. Rom. IV : 20, 21: En hij (Abraham) heeft aan de beloftenis Gods niet getwijfeld door ongeloof; maar is gesterkt geweest in het geloof, gevende Gode de eer, en ten volle verzekerd zijnde, dat hetgeen beloofd was, Hij ook machtig was te doen. Mt. VI : 32: Uw hemelsche Vader (zoo kent gij God in onderscheiding van de heidenen) weet, dat gij al deze dingen behoeft.

3. De voorzienigheid of voorzorg, die God voor zijn kinderen gebruikt, bestaat in de onderhouding en de regeering.

a) God onderhoudt mij, als Hij mij in alle behoeften („nooddruft") des lichaams en der ziel verzorgt. De nooddruft voor het lichaam, hoofdzakelijk voedsel en kleeding, noemen wij het dagelijksch brood; de nooddruft voor de ziel is het woord Gods, het brood des levens, en de hemelsche gaven. Uit het rechte vertrouwen tot God komt dan voort de rechte onbezorgdheid (Fil. IV : 6: Weest in geen ding bezorgd; 1 Petr. V : 7: Want Hij zorgt voor u) en tevredenheid (1 Tim. VI : 6—8: Doch de godzaligheid is een groot gewin met vergenoeging; maar als wij voedsel en deksel hebben, wij zullen daarmede vergenoegd zijn). God heeft niet alleen vroeger tot onderhoud der zijnen, als het noodig was, wonderen gedaan (voor bijzondere personen als b.v. Noach en Elia, en voor zijn volk, b.v. Israël in de woestijn), maar zijn arm is nog niet verkort, dat Hij ook nu niet wonderbaar zou kunnen uithelpen. Maar „alzoo vertrouwen, dat ik niet twijfel!"

b) God regeert mij, terwijl Hij „alles wat Hij mij in dit jammerdal toeschikt mij ten beste keert." God bestuurt onze wegen en leidt onze schreden door goede en booze dagen heen, met het doel, dat wij daardoor komen tot de zaligheid onzer ziel. De goede dagen mogen ons niet overmoedig, en de kwade dagen

niet bevreesd maken, maar wij moeten zoo vertrouwen, dat wij niet twijfelen. Hoewel wij vergeving van zonden hebben, wordt de aarde toch niet tot een paradijs. Dat men in de dagen der geloofsvervolging haar een „jammerdal" kon noemen, is volkomen begrijpelijk. Zonder het goede te miskennen, dat God geeft, blijft toch geen kind Gods verschoond van het leed, en zal hij dus verlangen uit dit leven te komen tot het Kanaän der rust. Het „kwade" d. i. allerlei nood en lijden, is evenwel voor hem niet meer een straf der zonde, maar een „kastijding" d. i. een opvoedingsmiddel in de hand van God; daarom dient hem dat kwade ten goede. Een voorbeeld is het leven van Jozef. Gen. L: 20: Gijlieden wel, gij hebt kwaad tegen mij gedacht, *doch* God heeft dat ten goede gedacht. Hebr. XII; 11: En alle kastijding, als die tegenwoordig is, schijnt geene zaak van vreugde, maar van droefheid te zijn: doch daarna geeft zij van zich eene vreedzame vrucht der gerechtigheid dengenen, die door dezelve geoefend zijn. Hd. XIV: 22: Dat wij door vele verdrukkingen moeten ingaan in het koninkrijk Gods. Rom. VIII: 28: Wij weten, dat dengenen die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede.

4. Ons vertrouwen is gegrond op de almacht Gods, dat Hij dit doen kan en op zijne trouwe vaderliefde, die het ook doen wil. Menschenhulp is onbetrouwbaar; velen konden helpen maar willen niet; velen zouden willen helpen maar kunnen het niet. God kan en wil. Lk. I: 37: Geen ding zal bij God onmogelijk zijn. Ps. CIII: 13: Gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen, ontfermt zich de HEERE over degenen, die Hem vreezen. Jes. XLIX: 15: Kan ook eene vrouw haren zuigeling vergeten — zoo zal Ik toch u niet vergeten. Jer. XXXI: 20: Is *niet* Efraïm Mij een dierbare zoon? is hij *Mij niet* een troetelkind? want sinds Ik tegen hem gesproken heb (hem bestrafte), denk Ik nog ernstelijk aan hem; daarom rommelt mijn ingewand (in mijn binnenste bewogen) over hem. Ik zal mij zijner zekerlijk ontfermen, spreekt de HEERE.

27. Vraag. *Wat verstaat gij door de voorzienigheid Gods?*

Antw. De almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods, door welke Hij hemel en aarde, mitsgaders alle schepselen, gelijk als met zijne hand nog onderhoudt, en alzoo regeert, dat loof en gras, regen en droogte, vruchtbare en onvruchtbare jaren, spijs en drank, gezondheid en krankheid, rijkdom en armoede, en alle dingen, niet bij geval, maar van zijne vaderlijke hand ons toekomen.

Bij geval = bij toeval.

Antw. De voorzienigheid Gods is de kracht Gods, waardoor Hij alles onderhoudt en regeert.

a) Wat voor een kracht is dit? De almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods.

b) Hoever strekt zij zich uit? Tot loof en gras — alle dingen.

c) Hoe regeert God dit alles? Zoo, dat niets bij geval — ons toekomt.

I. Wat wij verstaan onder de voorzienigheid Gods.

1. De naam heeft zijn oorsprong uit Gen. XXII:14: De Heere zal het voorzien, d. i. er voor zorgen. De voorzienigheid (of beter: voorziening) Gods is alzoo de goddelijke voorzorg voor het tegenwoordige en de toekomst. Die voorzienigheid rust op zijn almacht en alomtegenwoordigheid. Ps. LXXIX:14: Gij hebt eenen arm met macht, uwe hand is sterk, uwe rechterhand is hoog. Jes. XL:26: Van wege de grootheid *zijner* krachten en omdat Hij sterk van vermogen is, wordt er niet een (der hemellichamen) gemist. Jes. XLVI:10: Mijn raad zal bestaan en Ik zal al mijn welbehagen doen. — Hand. XVII:27, 28: Hoewel Hij niet verre is van een iegelijk van ons, want in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij. — De voorzienigheid Gods kan dus, omdat zij dezelfde kracht is, waardoor God de wereld geschapen heeft, als voortgaande schepping aangeduid worden.

2. „Kracht Gods.” De voorzienigheid is dus de verhouding van God tot de wereld, een werkzaamheid, die van God op de wereld uitgaat, niet God zelf. Daarom moet men den naam van God niet door dien van de „Voorzienigheid” vervangen.

3. „Gelijk als met zijne hand.” De wijze waarop God de wereld onderhoudt en bestuurt zal ons wel evenzoo als de wijze der schepping een verborgenheid blijven. Drie vraagstukken doen zich hier voor:

a) De natuurwet. Zij is de afgod van onzen tijd. De bijbelschrijvers kenden haar niet, maar de wetenschap onzer dagen is er op gebouwd. Het valt niet te ontkennen, dat alwat in de natuur voorvalt door oorzaken bepaald wordt en volgens wetten geschiedt. Maar dit behoeft het geloof aan Gods voorzienigheid niet uit te sluiten, zooals vele geloovige natuurkundige geleerden ons bewijzen. De natuurwet is een uitdrukking van den wil des Scheppers. Om wereldbestuurder te zijn behoeft Hij dien uitgedrukten wil niet telkens te wijzigen, maar te handhaven en te leiden. De samenwerking der omstandigheden, die allen naar de natuurwet plaats hebben, blijft in zijn hand. Daarom zien wij met de bijbelschrijvers, die de natuurwet niet kenden, God in alles. — „Met zijne hand” wil dus zeggen, dat God niet alleen van verre, van den anderen kant der zichtbare wereld, door natuurwetten en natuurkrachten daarop inwerkt, hoewel ook dezen uit God haar oorsprong hebben, maar ook persoonlijk en onmiddellijk, zoodat Hij niet door die krachten en wetten gebonden is, maar ten allen tijde om zoo te zeggen, de hand vrij houdt. Job XII : 10: In wiens hand de ziel is van al wat leeft en de geest van alle vleesch des menschen. Ps. CXXXV : 6: Al wat den Heere behaagt doet Hij, in de hemelen en op de aarde, in de zeëen en alle afgronden. Ps. CXXX : 3, 4: Looft den Heer der heeren — dien, die alleen groote wonderen doet.

b) Het wonder, is „des geloofs liefste kind”. De wetenschap kan er niet mede rekenen. Zij moet, als zij slagen zal, uitgaan van de veronderstelling, dat ieder verschijnsel of feit zijn natuurlijke oorzaak heeft. Dan alleen komt zij tot hare ontdekkingen. Maar zoolang zij niet alles verklaard heeft — en wanneer zal zij daartoe komen? — mist zij als wetenschap het recht om te zeggen, dat wonderen onmogelijk zijn. Wij noemen een wonder een verschijnsel of feit, dat voor ons in strijd is met

den gewonen loop der natuur. Maar terecht zegt Augustinus, dat het in strijd is met de ons bekende natuur. Hoeveel is ons nog onbekend. Zoo heeft een vroeger geslacht voor wonderen gehouden, wat in later tijden, als iets geheel natuurlijks is opgehelderd. Zoo zal een later geslacht nog de verklaring vinden van dingen, die wij niet begrijpen. De waardeering der wonderen van Christus is ten nauwste verbonden met de beschouwing, die wij hebben over zijn persoon. De christelijke belijdenis kan de wondermacht bij hem, den Zone Gods, niet anders dan natuurlijk vinden. De andere bijbelsche wonderverhalen staan niet met elkaar op één lijn. Ieder voor zich eischt een bijzondere verklaring.

Maar wonder of geen wonder, het wordt alles bestuurd „gelijk als met zijne hand." De wijze van dat Godsbestuur blijft ons even onbegrijpelijk, wanneer wij de keten der natuurlijke oorzaken en gevolgen daarin kunnen nagaan, als wanneer zij voor ons verborgen is of afgebroken schijnt.

Wondergeloof kan ook bijgeloof zijn als het wonder, waaraan wij gelooven, zonder geestelijken inhoud en goddelijke bedoeling is. Zoo is het in de roomsche kerk. (Voorbeelden: Op bevel van den heiligen Martinus van Tours (St. Maarten), keerde een slang om, zweeg een blaffende hond, verspreidden zich de reigers als zij jacht maakten op riviervisch en staakten de jachthonden de vervolging van een haas. Hij riep door het gebed een doode op, die verklaarde, dat hij een roover was maar bij vergissing voor een heilige was gehouden en zoo was er een altaar op zijn graf gekomen. Het mirakel van Amsterdam van den uitgespogen ouwel, die in het vuur niet verbrandt en allerlei wonderen verricht.)

c. Het gebed. Het is een bekende tegenwerping, dat Gods wereldbestuur niet vaststaat als wij door ons gebed zijn plan kunnen veranderen. Juist het geloof aan Gods voorzienigheid dringt tot bidden. En al kunnen wij niet nagaan of zijn bestuur ons gebed dan wel ons gebed zijn bestuur te voorschijn geroepen heeft, wij zullen niet eischen, dat zijn wegen voor ons denken geen tegenspraak of geheim meer bevatten mogen, aleer wij ons toevertrouwen aan onzen God en Vader. Wij gelooven en ervaren de verhooring des gebeds. Hij die gezegd heeft: Uw hemelsche

Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft (Mt. VI : 32), heeft ook gezegd: Bidt en u zal gegeven worden (VII : 7).

4. „Niet bij geval, maar van zijn vaderlijke hand.” Hoewel dezelfde bijbel, die op iedere bladzijde als het ware het geloof aan de voorzienigheid Gods op den voorgrond brengt, zich ook wel eens bedient van het woord uit de gewone spreektaal: „bij geval” (Ruth II : 3; 2 Sam. XX : 1; Christus zelf ook, Lk. X : 31: Bij geval kwam een priester dienzelfden weg af), zoo zijn toch de begrippen „toeval” en noodlot” door het geloof aan de voorzienigheid uitgesloten. Onder toeval verstaan wij een willekeurig samenvallen der omstandigheden, zonder oorzaak, leiding of doel; onder noodlot, de uitoefening van een redeloozen dwang, waardoor de omstandigheden en ook wij zelven beheerscht worden. Deze begrippen zijn heidensch. Er is een natuurorde, die de mensch niet straffeloos kan verbreken, maar door God zelf is daargesteld. Zoo heeft voor het geloof God zijn hand in alles, zoowel in den gewonen loop der dingen als daar, waar zij ons toeschijnen bij geval te gebeuren. Spr. XVI : 23: Het lot wordt in den schoot geworpen, maar het geheele beleid daarvan is van den Heere. Den kinderen Gods wordt alles toegezonden uit de hand van hun hemelschen Vader (Mt. VI : 32), die het goed met hen meent; ook als het kwaad schijnt. Daarom zou een kind van God, zelfs als 't hem uitwendig nog zoo slecht schijnt te gaan, op de vraag: „Hoe gaat 't?” altijd moeten kunnen antwoorden: „Goed!”

II. Waarover de voorzienigheid Gods zich uitstrekt.

1. De voorzienigheid Gods, waardoor Hij de wereld onderhoudt en regeert, strekt zich uit tot „alle schepselen”, d. i.: alles wat God geschapen heeft en wat zich bevindt in den hemel, op de aarde en in de hel. Ps. CXXXIX : 8—10: Hemel — hel (doodenrijk) — het uiterste der zee. Over de natuur gaat zij anders dan over de menschen (Mt. VI : 26: Aanziet de vogelen des hemels, dat zij niet zaaien, noch maaien, noch verzamelen in de schuren en uw hemelsche Vader voedt *nochtans* dezelven), en zij heeft ten doel de eere Gods en het geluk zijner schepselen, dus zijn rijk en de zaligheid zijner uitverkorenen. Daarom maken sommigen een onderscheid tusschen algemeene, bijzondere en allerbijzonderste voorzienigheid Gods.

a) De natuur. „Loof en gras”. Ps. CIV: Hemel — wolken — wind — zee — bergen — rivieren — gras en kruid — wijn en brood — maan en zon — nacht en dag — vs. 29, 30: Verbergt Gij uw aangezicht, zij worden verschrikt: neemt Gij hunnen adem weg, zij sterven, en zij keeren weder tot hun stof; zendt Gij uwen Geest uit, zoo worden zij geschapen, en Gij vernieuwt het gelaat des aardrijks. — „Regen en droogte”. Jer. V:24: Laat ons nu den HEERE, onzen God, vreezen, die den regen geeft, zoo vroegen regen als spaden regen (van welke beide regentijden de vruchtbaarheid van het land Kanaän afhing), op zijnen tijd, die ons de weken, de gezette tijden van den oogst, bewaart. — „Vruchtbare en onvruchtbare jaren”. Hos. II: 21, 22: En het zal te dien dage geschieden, dat Ik verhooren zal, spreekt de HEERE: Ik zal den hemel verhooren, en die zal de aarde verhooren. En de aarde zal het koren verhooren, mitsgaders den most en de olie.

b) De menschen.

1) De lichamelijke behoeften der menschen. „Spijs en drank” Ps. CXLV: 15, 16: Aller oogen wachten op U, en Gij geeft hun hunne spijs te zijner tijd. Gij doet uwe hand open, en verzadigt al wat er leeft, naar uw welbehagen. Hd. XIV: 17: Goed doende van den hemel, ons regen en vruchtbare tijden gevende, vervullende onze harten met spijze en vrolijkheid. Ps. CIV: 15: Den wijn, die het hart des menschen verheugt — en het brood, dat het hart des menschen sterkt. — „Gezondheid en krankheid”. Job V: 18: Want Hij doet smart aan en Hij verbindt; Hij doorwondt en zijne handen heelen. Exod. XV: 26: Is het, dat gij met ernst naar de stem des HEEREN uws Gods hooren zult en uwe ooren neigt tot zijne geboden, zoo zal ik geene der krankheden op u leggen, die Ik op Egypteland gelegd heb; want Ik ben de HEERE uw heelmeester. — Zooals de krankheid van iederen persoon op zich zelf, zoo staan ook besmettelijke ziekten en landplagen in de hand Gods, wat niet verhindert, dat Hij ons ook de middelen geeft tot bestrijding daarvan en wil, dat wij die gebruiken zullen (b. v. pokken, cholera). Jer. XIV: 12: Door het zwaard, door den honger en door de pestilentie (besmettelijke krankheden) zal Ik hen verteren. Ps. XCI: 6: Gij zult niet vreezen — voor de pestilentie, die in de donkerheid wandelt, voor het verderf, dat op den middag verwoest. — „Rijkdom en armoede” 1 Sam. II: 7: De HEERE

maakt arm en maakt rijk; Hij vernedert ook verhoogt Hij (Voorbeelden: Job, Job I : 11; Salomo, 1 Kon. III : 13). Spr. XXII : 2: Rijken en armen ontmoeten elkander, de HEERE heeft hen allen gemaakt. Spr. XIV : 31: Die den arme verdrukt smaadt deszelfs Maker; maar die zich des nooddruftigen ontfermt, eert Hem. — „alle dingen": het alledaagsche en het bijzondere; Mt. VI : 11: Geef ons heden ons dagelijksch brood; 2 Kon, XXI : 12: Ziet, Ik zal een kwaad over Jeruzalem en Juda brengen, dat een ieder, die het hoort, beide zijne ooren zullen klinken; — het kleine en het groote; Mt. X : 30: De haren uws hoofds zijn allen geteld.

2) De gedachten en raadslagen der menschen. Spr. XXI : 1: Des konings hart is in de hand des HEEREN *als* waterbeken; Hij neigt het tot al wat Hij wil. Ps. XXXIII : 10: De HEERE vernietigt den raad der heidenen, Hij breekt de gedachten der volken. Spr. XVI : 9: Het hart des menschen overdenkt zijnen weg, maar de HEERE bestiert zijnen gang. Spreekwoord: De mensch wikt, God beschikt.

3) De uitwendige lotgevallen van het menschelijk geslacht. De wereldgeschiedenis is niet het wereldgericht, maar in de wereldgeschiedenis openbaren zich de gerichten Gods. Dan. II : 37—45 beschrijft in groote omtrekken het godsbestuur in de wereldgeschiedenis en gaat ook uit van de gedachte, dat God heeft voorzien (niet alleen vooruitgezien, maar vooruitbepaald) de heerschappij der wereldrijken: 1. het assyrisch-babylonische (Nebukadnezar en Belzasar), 2. het medisch-persische (Darius, Ahasveros en Kores of Cyrus), 3. het grieksch-macedonische (Alexander de Groote), 4. het romeinsche rijk (Augustus). Nog altijd oefenen het romeinsche recht en de grieksche beschaving hun invloed uit op de wereld van onzen tijd. Hd. XVII : 26: God heeft uit éénen bloede het gansche geslacht der menschen gemaakt, om op den geheelen aardbodem te wonen, bescheiden hebbende de tijden tevoren verordend en de bepalingen van hunne woning.

c) Het koninkrijk Gods is het doel der voorzienigheid, die daarom in de geschiedenis van het Godsrijk en van de kinderen Gods in het bijzonder openbaar wordt. Ps. CII : 27, 29: Die (aarde en hemel) zullen vergaan — en zij allen zullen als een kleed verouden, Gij zult ze veranderen als een gewaad en zij zullen veranderd zijn. — De kinderen uwer knechten zullen wonen

en hun zaad zal voor uw aangezicht bevestigd worden. Mt. XXIV: 22: Maar om der uitverkorenen wil zullen die dagen verkort worden. Hebr. I : 2: Welken Hij gesteld heeft tot een erfgenaam van alles, door welken Hij ook de wereld gemaakt heeft. Openb. V : 9: Gij zijt waardig het boek (van Gods raad) te nemen en zijne zegelen te openen — en wij zullen als koningen heerschen op de aarde.

l) In de geschiedenis van het Godsrijk. De roeping van Abraham, den stamvader, tot de uitvoering van het volk uit Egypte; de ontwikkeling van het volksleven in de woestijn en de leiding van het staatkundig leven in Kanaän. De Egyptenaren, Assyriërs, Babyloniërs, Perzen, Grieken en Romeinen als tuchtroeden voor Israël in de hand des Heeren. De verschijning van het in Israël voorbereide koninkrijk der hemelen. Dan. II : 44: Doch in de dagen van die koningen (het vierde rijk) zal de God des hemels een koninkrijk verwekken, dat in der eeuwigheid niet zal verstoord worden — zelf zal het in eeuwigheid bestaan. En Haggaï profeteert (II : 8): Ja, Ik zal al de heidenen doen beven en zij zullen komen tot den wensch aller heidenen. Tot vervulling daarvan bedient God zich van het romeinsche rijk en zijnen machtigen heerscher Augustus (Lk. II : 1). Naar dien eeuwigen raad en voorzienigheid Gods gaat sedert ook de uitbreiding van zijn rijk in de zending voort; eerst van Jeruzalem uit in Palestina, dan in de grieksche en romeinsche wereld (Hd. XVII : 6: Die de wereld in oproer hebben gebracht), d.i. den kring der landen om de Middellandsche Zee en daarna over de geheele wereld. De uitbreiding van het koninkrijk Gods volgt het plan van den veldtocht, zooals koning Jezus (Hand. I : 8) dat heeft ontworpen: Gij zult mijne getuigen zijn, zoo te Jeruzalem, als in geheel Judea en Samaria, en tot aan het uiterste der aarde. 1 Cor. XVI : 9: Mij (Paulus) is een groote en krachtige deur geopend. Openb. III : 8: Ik heb eene geopende deur voor u gegeven en niemand kan die sluiten.

De voorzienigheid Gods in de onderhouding en regeering van zijn rijk heeft ook betrekking op de inwendige ontwikkeling (Reformatie) en de bescherming er van tegen zijne vijanden (Joden, heidenen en naamchristenen, — christenvervolgingen in de eerste eeuwen en in den tijd der Hervorming). — Hoewel ook in die geschiedenis vele raadselen zijn (b.v. de vestiging van het

Mohammedanisme als wereldgodsdienst na het christendom), zoo wijst alles toch op een voortgaande ontwikkeling naar de eindelijke voltooiing, zooals zij in de Openbaring van Johannes is geteekend. Openb. XI : 15: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van zijnen Christus en hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid. Openb. XIX : 6: Halleluja! want de Heere, de almachtige God heeft als Koning geheerscht.

2) In de persoonlijke leidingen der kinderen Gods. In alle leidingen met hen is te zien: Gijlieden zijt den HEERE gezegend, die den hemel en de aard gemaakt heeft (Ps. CXV : 5). God is rijk over allen, die hem aanroepen (Rom. X : 12). Zij kunnen het vertrouwen hebben, dat er geen haar van hun hoofd valt zonder den wil des hemelschen Vaders (Lk. XXI : 18). God beschermt de zijnen. Zach. II : 8: Die ulieden aanraakt, die raakt zijn oogappel aan. Ps. XXXVII : 25: Ik ben jong geweest, ook ben ik oud geworden, maar heb niet gezien den rechtvaardige verlaten noch zijn zaad zoekende brood. Ps. XXXIV : 8 : De Engel des HEEREN legert zich rondom degenen die Hem vreezen en rukt hen uit. Waar zij in het nauw gebracht worden is Hij op hun redding bedacht. Lk. XVIII : 7: Zal God dan zijnen uitverkorenen geen recht doen, die dag en nacht tot Hem roepen, hoewel Hij langmoedig is over hen (d. i. de verhooring somtijds lang kan uitstellen)? Job V : 19: In zes benauwdheden zal Hij u verlossen en in de zevende zal u het kwaad niet aanroeren. — Voorbeelden van goddelijke leiding en voorzienigheid: Abraham, Jozef, Mozes, David, Daniël. — Eindelijk hebben wij altijd in het oog te houden Ps. CXXI : 7: De HEERE zal u bewaren van alle kwaad (d.i. niet hetzelfde voor den geloovige als alle lijden); uwe ziel zal Hij bewaren. De Heere zal uwen uitgang en uwen ingang (uitgang eerst, want ons vertrouwen op de bewaring kan eerst beginnen, als wij zijn uitgegaan tot de reize en op den weg, die naar God voert waarop wij bewaard worden tot aan den ingang in het eeuwige leven) bewaren van nu aan tot in der eeuwigheid.

II. DE VERHOUDING VAN DE VOORZIENIGHEID GODS TOT HET TIJDELIJK EN HET ZEDELIJK KWAAD.

A. *Het tijdelijk kwaad.*

Dit brengt ons voor vele raadselen. Een zondige wereld kan geen paradijs meer wezen, daarin moet smart zijn. Gen. III : 17:

Het aardrijk zij vervloekt om uwentwil en met smart zult gij daarvan eten al de dagen uws levens. De goddelijke bedoeling mag daarbij niet misverstaan worden. Hebr. XII : 5—11: Mijn zoon, acht niet klein de kastijding des Heeren en bezwijkt niet als gij van Hem bestraft wordt — alle kastijding, als die tegenwoordig is, schijnt geene zaak van vreugde, maar van droefheid te zijn: doch daarna geeft zij van zich eene vreedzame vrucht der gerechtigheid dengenen, die door dezelve geoefend zijn. Ook verzacht God het lijden voor hen, die het in zijne gemeenschap dragen. Ps. XLI : 4: In zijne krankheid verandert Gij zijn gansche leger. — Dit vraagstuk wordt in het boek Job behandeld en de oplossing, gegeven in Hoofdst. XXXVIII—XLI, zegt ons dat wij, evenmin als wij de werken Gods in het rijk der natuur verstaan, zoo ook de daden Gods in ons leven niet altijd kunnen begrijpen, maar ze in het geloof aanvaarden moeten. Ps. LXXIII leert ons ook, dat wij niet tot twijfelingen moeten komen, als het den goddelooze goed, den rechtvaardige slecht gaat. Van het einde (vs. 17) verwacht de dichter Asaf andere ervaringen en daarom heft hij zich op in het geloof, dat „Gods raad" en „heerlijkheid" (vs. 24) onafscheidelijk aan elkander verbonden zijn. Diezelfde oplossing geeft Mal. III : 14—IV : 2. Ons christenen, die de bevestiging van deze verwachting in het kruis van Christus hebben, waar het zwaarste lijden met de openbaring der hoogste liefde Gods samenvalt, is het nog zooveel gemakkelijker gemaakt tegen het tijdelijk kwaad in te blijven gelooven aan de voorzienigheid Gods.

B. *Het zedelijk kwaad, de zonde.* God kan nooit zijn de oorsprong van dat kwaad, maar Hij regeert ook de zonden en de zondaren. De gedachte dat God de zonde toelaat bevredigt ons niet, want wie het kwade toelaat, dat hij zou kunnen verhinderen, is zelfs naar de menschelijke strafwet ook er aan schuldig. De gedachte der Schrift gaat dieper. Gods voorzienigheid heeft ook de zonde opgenomen als factor in zijn wereldregeering, maar zonder dat de zondaar daarin zijn verontschuldiging kan hebben. Hij bedrijft de zonde niet, omdat God het wil, maar omdat hij het zelf wil, en toch werkt hij daarmede Gods raad uit. Deze verhouding behoort tot de dingen, die alleen mogelijk zijn bij God. Verstaan zullen wij haar eerst in den hemel, maar hare duidelijke bevestiging hebben wij in de kruisiging van Christus. Hand. IV : 27, 28. Want in der waarheid zijn vergaderd tegen uw heilig

kind Jezus, welken Gij gezalfd hebt, beide Herodes en Pontius Pilatus, met de heidenen en de volken Israëls om te doen al wat uwe hand, en uw raad te voren bepaald had, dat geschieden zou. Mt XVIII : 7: Het is noodzakelijk, dat de ergernissen komen, maar wee dien mensch, door welken de ergernis komt. Lk. XXIV : 46: Alzoo is er geschreven en alzoo moest de Christus lijden. — Het is de mensch, die het kwade wil, maar niet altijd is hij vrij in de uitvoering van zijnen wil. Spr. XVI : 9: Het hart des menschen overdenkt zijnen weg, maar de HEERE stiert zijnen gang. God beperkt niet zelden de zonde. Pharao aan de Roode zee. Saul die David wilde dooden. De zondvloed. De torenbouw van Babel. Sanherib. Jeremia (XXXVIII : 4). Ook straft Hij zonde met zonde (Rom. I : 24, 26) en keert voor de zijnen het kwade ten goede (Jozef, Gen. L : 19, 20).

Zwingli zegt in zijn Geloofsbelijdenis: „Ik weet, dat dit hoogste Wezen, die mijn God is, vrij beschikt over de geheele wereld, zoodat zijn raadsbesluit niet afhangt van welk schepsel ook; want dit is der onvolkomene menschelijke wijsheid eigen, dat zij zich bij hare besluiten afhankelijk maakt van eene overlegging of van een voorbeeld. God evenwel, die van eeuwigheid tot in eeuwigheid alles met een enkelen blik overziet, heeft niet noodig te overleggen of iets af te wachten: want onafhankelijk leidt en ordent Hij alle dingen goed, wijs, voorzichtig, enz.; want alles wat daar is, is van Hem."

Olevianus: „Een geloovige moet volkomen zeker bij zich zelf overtuigd zijn, dat alle dingen door Gods beschikking en niet bij geval of bij geluk of ongeluk geschieden, en moet daarom de oogen zijns gemoeds in alle dingen strak gevestigd houden op God, met wien hij in het verbond staat, als op den eersten oorsprong en oorzaak van alle dingen. Dit zegt ook de Heilige Schrift. Jozef zegt: Gij zijt het niet, die mij verkocht hebt naar Egypteland, maar door den wil Gods ben ik voor uw aangezicht henengezonden tot behoudenis des levens. Zoo blijft ook Job met zijn gedachten niet hangen aan de Chaldeeën, door wie hem zijn goed geroofd was, maar hij zegt: De Heere heeft gegeven, de Heere heeft genomen, de naam des Heeren zij geloofd. — Jac. IV : 15: In plaats dat gij zoudt zeggen: Indien de Heere wil en wij leven zullen, zoo zullen wij dit of dat doen."

Ursinus: „De voorzienigheid Gods is de eeuwige, volmaakt vrije, onveranderlijke, meest wijze en rechtvaardige raad van God, waarnaar God al het goede in alle schepselen werkt, de zonden toelaat en al het goed en kwaad tot zijn eer en het heil der uitverkorenen dienen doet. Deze raad Gods is niet alleen een weten in God, maar een daadwerkelijk besluit en wil van God, waarin Hij van eeuwigheid bepaald heeft, wat Hij zelf doen wil en wat er met zijn werken geschieden moet. En wat Hij besloten heeft voert Hij uit op zijn tijd en naar zijn wil."

---

28. Vraag. *Waartoe dient ons, dat wij weten, dat God alles geschapen heeft en nog door zijne voorzienigheid onderhoudt!*

Antw. Dat wij in allen tegenspoed geduldig, in voorspoed dankbaar zijn mogen, en in alles, dat ons nog toekomen kan, een goed toevoorzicht hebben op onzen getrouwen God en Vader, dat ons geen schepsel van zijne liefde scheiden zal, aangezien dat alle schepselen alzoo in zijne hand zijn, dat zij tegen zijnen wil zich noch roeren noch bewegen kunnen.

Tegenspoed = alles wat ons tegen is en ons verontrust. Voorspoed = veel geluk, aangename levensomstandigheden; beide worden dus genomen in betrekkelijken zin. Alles, dat ons nog toekomen kan (uitbreiding van Datheen) = dat in de toekomst ligt, Hoogd. het toekomstige. Toevoorzicht = vertrouwen.

Antw. Uit de erkenning der schepping en voorzienigheid Gods verkrijgen wij een drievoudig nut.

a) Dat wij in allen tegenspoed geduldig zijn.

b) Dat wij in voorspoed dankbaar zijn.

c) Dat wij in alles dat ons nog toekomen kan — scheiden zal.

d) Waarop is dat vertrouwen gegrond? Aangezien alle schepselen — bewegen kunnen.

Wat wij nu weten aangaande de schepping en voorzienigheid God, brengt ons dit nut, dat wij daardoor in het geloof, in het hartelijk vertrouwen op God den Vader en almachtigen Schepper bevestigd en versterkt worden.

Waartoe dient ons, of, zooals het in andere vragen (in het Hoogduitsch ook in deze vraag) luidt: „wat nuttigheid bekomen wij, wat nut ons?" Het is zakelijk noch catechetisch juist — om dit nu maar hier eens en voor het vervolg uit te spreken — bij de behandeling van den Catechismus, zoo dikwijls het woord „nut" voorkomt, dit met „zegen" te verwisselen. Zakelijk niet, omdat „nut" en „zegen", hoe ook verwant, toch verschillende begrippen zijn. „Nut" of voordeel is het heilzame gevolg der kennis, als wij haar toepassen, terwijl „zegen" de genadige leiding en uitwerking van God is, waardoor wij uit de verschillende verhoudingen, waarin Hij ons brengt, nut of voordeel trekken. Evenmin hier, als in de latere dit woord betreffende antwoorden, wil het zeggen: dat God dit of dat aan ons doet, maar, „dat wij zoo en zoo moeten zijn", dat wij dit of dat voordeel voor ons zelven uit de kennis aangaande een of ander punt van de leer der zaligheid moeten trekken. Maar ook catechetisch is die verwisseling niet te rechtvaardigen. Hoewel het geoorloofd is een verwant begrip tot opheldering of tot een beter begrijpen er bij aan te brengen, zoo is dit toch hier niet het geval, omdat den eenvoudige het dikwijls in het dagelijksch leven voorkomende begrip „nut" bevattelijker is dan dat van „zegen". Beslist verwerpelijk is het, als de catecheet zijn leerlingen zegt: „Wat de Catechismus nut noemt, daarvoor zeggen wij zegen".

Van Oosterzee: „Wat nuttigheid", — aan die vraag herkent gij den voortreffelijken, echt practischen geest van ons leerboek. Hier wordt duidelijk de waarheid tot zaligheid als een voorwerp niet van bespiegeling alleen, maar vooral van beoefening voorgesteld".

I. In tegenspoed geduldig.

1. Dit weten wij dus, dat God door zijne voorzienigheid de hand heeft ook in allen tegenspoed; het nut, dat wij daaruit trekken, is, dat wij geduldig moeten zijn, dus het geduld.

Hebr. X : 36 : Want gij hebt lijdzaamheid van nooden, opdat gij, den wil van God gedaan hebbenden, de beloftenis moogt verkrijgen. Jac. I : 2, 3 : Acht het voor groote vreugde, mijne broeders, wanneer gij in menigerlei verzoekingen valt, wetende, dat de beproeving uws geloofs lijdzaamheid werkt.

2. Het geduld, dat de rechte verhouding in den tegenspoed (d. i. in allerlei leed en nood) bij de kennis der voorzienigheid Gods, bestaat:

a) In de ootmoedige onderwerping onder Gods wil. Dan. IV : 35: Hij doet naar Zijnen wil — en er is niemand, die Zijne hand afslaan, of tot Hem zeggen kan: Wat doet Gij? 2 Sam. XV : 25, 26: Indien ik genade zal vinden in des HEEREN oogen, zoo zal Hij mij wederhalen, waar indien Hij alzoo zal zeggen: Ik heb geenen lust tot u; zie, *hier* ben ik. Hij doet mij, zooals het in zijne oogen goed is. 2 Sam. XVI : 10: Laat hem vloeken! want de HEERE heeft tot hem gezegd: Vloek David; wie zou dan zeggen: Waarom hebt gij alzoo gedaan? 1 Tim. VI : 7: Wij hebben niets in de wereld gebracht, het is openbaar, dat wij ook niet kunnen iets daaruit dragen.

b) In de stille overgave aan Gods wil. Ps. XXXIX : 10: Ik ben verstomd (ik zal zwijgen), ik zal mijnen mond niet opendoen, want Gij hebt het gedaan Ps. LXXIII : 24: Gij zult mij leiden door uwen raad en daarna zult Gij mij *in* heerlijkheid opnemen. 2 Cor. XII : 8, 9: Hierover heb ik den HEERE driemaal gebeden, opdat hij (de engel des satans) van mij zou wijken, en Hij heeft tot mij gezegd: Mijne genade is u genoeg; want mijne kracht wordt in zwakheid volbracht.

3. Het leven op aarde is voor ieder kind Gods een lijdensschool. Daarin zijn vier klassen. De eerste die der onderwerping: „ik moet lijden" (Hand. XIV : 22: Dat wij door vele verdrukkingen moeten ingaan in het koninkrijk Gods). De tweede die der beradenheid: „ik wil lijden (Rom. VIII : 18: Ik weet, dat het lijden dezes tegenwoordigen tijds niet te waardeeren is tegen de heerlijkheid, die aan ons zal geopenbaard worden). De derde, die der ervaring: „Ik kan lijden (1 Cor. XII : 10: Daarom heb ik een welbehagen in zwakheden, in smaadheden, in nooden, in vervolgingen, in benauwdheden, om Christus wil; want als ik zwak ben, dan ben ik machtig). De vierde, die der dankbaarheid: Ik mag lijden, want ik heb daarin het zegel van mijn kindschap in

Christus (Hebr. XII : 5—9; Rom. V : 3: Wij roemen ook in de verdrukking; 2 Cor. IV : 10: Altijd de dooding van den Heere Jezus in het leven omdragende. Verg. Hebr. XII : 8.

Olevianus: „Dit brengt alle ongeduld voort, dat wij op de schepselen zien, die ons tegen zijn, maar niet op God, terwijl toch Hij het alles doet, die niet onze vijand maar onze vader is. Want de aanvechtingen, waardoor Hij ons geloof oefent, wat zijn deze anders dan werktuigen, waardoor Hij maakt, dat naar zijn belofte ons alle dingen ten goede medewerken, de grootste bekommernis evenzoo goed als de kleinste. Daarom moet de geloovige mensch, nadat hij de leer der voorzienigheid heeft erkend, niet met zijn gedachten aan de schepselen, waardoor hij geplaagd wordt, blijven hangen, en ook niet met zijn gedachten altijd bezig zijn over datgene, dat hem smart aandoet, maar veeleer zijn gemoed verheffen om te letten op de vaderlijke hand Gods, waardoor hij getuchtigd wordt, want daardoor zal die vaderlijke hand zeer krachtig blijken te zijn om allerlei geduld en zachtmoedigheid aan het kinderlijk hart mede te deelen, waarvan wij schoone voorbeelden hebben in Jozef, Job en David".

II. In voorspoed dankbaar.

Dit weten wij ook, dat wij niet zelven onze aangename levensverhoudingen in onze hand hebben, maar dat wij ze uit Gods hand te ontvangen hebben; het nut er van is dus de dankbaarheid. Gen. XXXII : 10: Ik (Jacob) ben geringer dan al deze weldadigheden en dan al deze trouw, die Gij aan uwen knecht gedaan hebt; want ik ben met mijnen staf over deze Jordaan gegaan en nu ben ik tot twee heiren geworden. 1 Thess. V : 18: Dankt God in alles, want dit is de wil van God in Christus Jezus over u.

2. De dankbaarheid, als de rechte gezindheid onder den voorspoed (d. i. in aangename levensomstandigheden) bij de kennis der voorzienigheid God, bestaat daarin, dat wij er ons niet op verheffen, maar de onverdiende goedheid Gods erkennen, en bewijst zich in den lof en dienst van God met:

a) het hart; Ps. CXXXVIII : 1: Ik zal u loven met mijn geheele hart,

b. den mond; Ps. LXIX : 31 : Ik zal Gods naam prijzen met gezang en Hem met dankzegging groot maken. Ps. CXVI : 17 : Ik zal u offeren eene offerande van dankzegging en den naam des Heeren aanroepen.

c. en de handen; Ps. L : 14: Offert Gode dank en betaalt den Allerhoogste uwe geloften. Voorbeeld: de dankbare Samaritaan, Lk. XVII : 11—19.

3. Olevianus „Een ander nut is de dankbaarheid, als het ons goed gaat, Want alles, wat ons voorspoedig maakt en naar onzen wensch is, zullen wij God toeschrijven en hem daarvoor danken, hetzij, dat wij Gods goedheid door middel van menschen ondervinden, hetzij, dat ons door andere schepselen Gods hulpe wedervaart. Want een geloovig hart bedenkt dit bij zich zelf: Zeker, de Heer is het, die het gemoed dezer menschen tot mij geneigd heeft, Hij is het ook, die zijn kracht aan andere schepselen gegeven heeft en nog geeft, opdat zij werktuigen zijn zijner goedheid en barmhartigheid jegens mij. Ja dit gaat zoover, dat wij geen druppel water drinken, die niet een weldaad Gods is".

III. Toevoorzicht voor de toekomst.

1. Eindelijk weten wij, dat de eeuwige en onveranderlijke God niet alleen voor het tegenwoordige voor ons zorgt, maar naar zijn voorzienigheid ook alles, wat ons nog toekomen kan, bepaald en vastgesteld heeft; het nut van dit weten is, dat wij voor de toekomst van Hem met verzekerdheid des geloofs het beste verwachten, waardoor wij van vreeze voor de toekomst verlost zijn, dus de onbezorgdheid. Ps. XCI : 9—12. Want Gij, Heere, zijt mijne toevlucht, enz.

2. Voor ieder menschelijk oog is de toekomst in duisternis en onzekerheid gehuld. Daarover zullen wij echter noch bevreesd noch onverschillig worden, maar een goed toevoorzicht hebben op de voorzienigheid Gods.

Dit bestaat:

a) in een blijmoedig zorgen.

De voorzienigheid Gods sluit ons zorgen niet uit. Dat is het middel, waarvan God zich bedient. Voorzorg hebben wij te nemen tegen de winterkoude, tegen brandschade, tegen besmettelijke

ziekten, tegen den dag des ouderdoms, voor ons eten, drinken, kleeding. Maar wij blijven daarin van God afhankelijk. Van God komt de kracht er toe, van God komt de zegen er op. Voor een christen is niet ieder middel goed om in zijn onderhoud te voorzien. Gods zegen moet er op kunnen rusten. Wat niet .mogelijk is bij oneerlijkheid, onzedelijkheid — ook niet bij wispelturigheid, slordigheid, enz. Mt. VI : 25—34: Daarom zeg ik u: zijt niet bezorgd. (Tel eens op de redenen, die Christus hier aangeeft, waarom wij niet bezorgd mogen wezen). Maar God zorgt voor ons, anders dan voor de dieren (vs. 26) en de planten (vs. 28).

b) in een vast vertrouwen. Ps. XXVII : 1: De HEERE is mijn licht en mijn heil voor wien zou ik vreezen? Ps. XCI : 1, 2: Die in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen. Ik zal tot den HEERE zeggen: Mijne toevlucht en mijn burg, mijn God, op welken ik vertrouw. Ps. XXXI : 16: Mijne tijden zijn in uwe hand. Jer. XVII : 7: Gezegend is de man, die op den HEERE vertrouwt, en wiens vertrouwen de HEERE is.

c) in een blijde hoop. Ps. XXXVII : 5, 7: Wentel uwen weg op den HEERE en vertrouw op Hem, Hij zal het maken. Ps. CXXX : 7: Israël hope op den HEERE, want bij den HEERE is goedertierenheid en bij Hem is veel verlossing. Rom. V : 5: De hoop beschaamd niet, omdat de liefde Gods in onze harten is uitgestort, door den Heiligen Geest, die ons gegeven is.

Voorbeeld: Jacob en de hemelladder, Gen. XVIII : 10—15; Abraham, Rom. IV : 18.

3. Naar zijn karakter houdt dit toevoorzicht in het oog, dat wat ons ook bejegenen mag, wij door niets kunnen gescheiden worden van de liefde Gods. Rom. VII : 35—39: Ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, nog tegenwoordige noch toekomende dingen, noch eenig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke (ons verzekerd) is in Christus Jezus, onzen Heer. Joz. 1 : 7: Wees sterk en heb goeden moed.

4. De zekerheid van dit toevoorzicht ligt hierin, dat „alle schepselen alzoo in Gods hand zijn, dat zij tegen zijnen wil zich noch roeren noch bewegen kunnen." Ook de ergste vijand der kinderen Gods, de satan, is voor hen als een vastgelegde leeuw, die niet verder gaan kan dan zijn keten reikt. Joh. X : 28: Ik geef hun (mijne schapen) het eeuwige leven en zij zullen niet

verloren gaan in der eeuwigheid en niemand zal dezelve uit mijne hand rukken. Rom. VIII : 31: Zoo God voor ons, wie zal tegen ons zijn? Rom. XVI : 20: De God des vredes zal den Satan haast onder uwe voeten verpletteren.

Voorbeelden: Israëls verlossing uit Egypte, Jeruzalems bevrijding van Rabsake (Jes. XXXVII), Petrus (Lk. XXII : 31).

5. Olevianus: „Het is een goed, gerust en stil hart, waarmede de christen onmiddelijk alles van de hand Gods ten goede verwacht. Want terwijl het leven des menschen met ontelbare gevaren omringd is, die ons dagelijks met den dood dreigen, zoo wordt dan zeker het hart van alle angst en vrees, ja ook van alle zorg bevrijd en ontledigd, als hem (den christen) het licht der voorzienigheid Gods door de genade des Heiligen Geestes in het hart is opgegaan. Door dit licht erkent hij en is verzekerd, dat hij opgenomen in de bescherming en bewaring Gods en met Hem verbonden, den engelen ter verzorging aanbevolen en van alle schade en gevaar der schepselen vrij is, en dat hem niets hinderlijks van hen kan aangedaan worden, dan voorzoover God, die alles regeert, door hen hem wil toezenden en alzoo toezendt, dat 't hem ten goede moet dienen. Dit is het verbond, dat de geloovigen, die met God hun Schepper verbonden zijn, ook met de schepselen hebben, die zonder den wil des Scheppers zich niet roeren of bewegen kunnen. Van dit verbond schrijft reeds de profeet Hosea in Hoofdst. II vs. 18".

6. Het geloof aan de voorzienigheid Gods is de beste „levensverzekering". Het heeft niets gemeen met het bijgeloof aan een blind noodlot, dat men niet ontloopen kan, maar is integendeel de blijde overgave aan den „getrouwen God en Vader". Maar dat is de almachtige God alleen voor zijn kinderen in Christus Jezus; voor de goddeloozen is en blijft Hij een verterend vuur, dat zij niet kunnen ontgaan. (2 Thess. I : 3—10).

Van God den Zoon.

A. *Van den persoon van Christus.* (Vr. 29—36).

29. Vraag. *Waarom wordt de Zoon Gods Jezus, dat is Zaligmaker, genoemd?*

Antw. Omdat Hij ons zalig maakt en van onze zonden verlost; daarbenevens, dat bij niemand anders eenige zaligheid te zoeken of te vinden is.

Omdat Hij ons — verlost. Hoorgd.: Omdat Hij ons zalig maakt van onze zonden.

Daarbenevens. Hoogd.: en

Eenige = welke ook, de geringste.

Antw. Twee gronden waarom deze naam hem toekomt.

a) De eerste grond: omdat Hij ons zalig maakt en verlost.

b) De tweede grond: omdat bij geen ander — te vinden is.

„Ons zaligmaken" en „van onze zonden verlossen" zijn synoniem. Het een is niet mogelijk zonder het ander.

Het tweede deel van de twaalf artikelen handelt van God den Zoon en onze verlossing, of eerst van den persoon en daarna van het werk des Verlossers. Op den persoon hebben betrekking de artikelen: En in Jezus Christus — geboren uit de maagd Maria; op het werk de artikelen: Die geleden heeft onder Pontius Pilatus — van waar hij wederkomen zal om te oordeelen de levenden en de dooden. Van deze laatsten hebben met inbegrip van het „geboren" vijf artikelen betrekking op den staat der vernedering, de vier anderen (van het: „opgestaan" tot den wederkomst ten oordeel) op den staat der verhooging van Christus.

I. De naam Jezus.

1. Voor: „En in Jezus Christus", hebben wij in te voegen: „Ik geloof". Gelijk wij gelooven in God den Vader, zoo ook in

den Zoon van God, omdat hij met den Vader een in wezen is, en omdat dit des Vaders wil en gebod is. Joh. XIV:1, 11: Gijlieden gelooft in God, gelooft ook in mij; gelooft mij, dat ik in den Vader *ben* en de Vader in mij is. Joh. X:30: Ik en de Vader zijn een. Joh. VI:40: Dit is de wil desgenen, die mij gezonden heeft, dat een iegelijk, die den Zoon aanschouwt en in hem gelooft, het eeuwige leven hebbe. Joh. V:23: Opdat zij allen den Zoon eeren, gelijk zij den Vader eeren, die den Zoon niet eert, eert ook den Vader niet, die hem gezonden heeft.

2. Jezus (een uit het hebreeuwsch overgenomen grieksche naam) was een zeer gebruikelijke naam (Jezus Sirach; Bar-Jezus, Hd. XIII:6; Jezus, gezegd Justus, Col. IV:11) en beteekent: helper, heiland, zaligmaker, woordelijk: „heil van Jehova". Eerst als naam van den Zoon van God verkrijgt hij zijn volkomen vervulling. Jezus is de grieksche vorm voor Jozua. De zoon van Nun leidde het volk Gods uit de woestijn in Kanaän. Jezus leidt het volk Gods onder het N. Verbond uit de ellende der zonde in zijn rijk en in den hemel; hij is „de overste leidsman hunner zaligheid") Hebr. II:10). Ook vinden wij den naam Jezus (Col. IV:11) als dien van een helper van den Apostel Paulus; maar de bijvoeging: „gezegd (of, genaamd) Justus", doet ons vermoeden, dat hij den eersten naam als Jood gedragen heeft en den anderen na zijn bekeering heeft aangenomen, omdat niemand meer den naam Jezus kan aannemen, daar de Zoon van God alleen de ware Jezus is.

3. Jezus is de persoons- of eigennaam van den Heiland, maar die tegelijk wijst op zijn werk. Reeds vóór zijn geboorte werd hij hem door den Engel, dus op Gods bevel (Mt. I:21), en dan bij de besnijdenis door Jozef (Lk. II:21) gegeven. „Jezus van Nazareth" werd hij door het volk genoemd (Mt. XXI:11; XXVI:71; Lk. XVIII:37; XXIV:19; Joh. XIX:19); onder dezen naam was hij bekend bij de engelen (Mk. XVI:6) en bij de duivelen (Mk. I:24); ja, hij heeft zich zelf na zijn hemelvaart nog zoo genoemd (Hand. XXII:8).

II. Jezus is de ware Zaligmaker.

1. Zaligmaken (het grieksche woord beteekent: „redden") wil zeggen den zondaar naar lichaam en ziel van de schuld, de

macht en de straf der zonde bevrijden, dus „van de zonde verlossen", die de gevaren veroorzaakt waarvan wij gered moeten worden. De zonde heeft onze eerste ouders de zaligheid van het paradijs doen verliezen en nog altijd is zij de oorzaak van ons niet-zalig zijn. Lk. XIX : 10: De Zoon des menschen is gekomen om te zoeken en zalig te maken dat verloren was. 1 Tim. 1 : 15: Dit is een getrouw woord en alle aanneming waardig, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is om de zondaren zalig te maken. 1 Joh. IV : 14: Wij hebben het aanschouwd en getuigen, dat de Vader *zijnen* Zoon gezonden heeft *tot* een Zaligmaker der wereld. Gal. III : 13, 14: Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons, — opdat de zegening van Abraham tot de Heidenen komen zou in Christus Jezus, en opdat wij de belofte des geestes verkrijgen zouden door het geloof.

2. Jezus maakt zalig door ons te herstellen in de gemeenschap met God, dus door alles wat hij geweest is en gedaan heeft op aarde en door hetgeen hij nog in den hemel voor ons is en doet. Hebr. V : 9: Geheiligd zijnde is hij allen, die hem gehoorzaam zijn, een oorzaak (d. i. bewerker) der eeuwige zaligheid geworden. 2 Tim. I : 10: De kracht Gods, die nu geopenbaard is door de verschijning van onzen Zaligmaker Jezus Christus. Joh. XIV : 6: Ik ben de weg, de waarheid en het leven; niemand komt tot den Vader dan door mij.

3. Hij is gekomen om zalig te maken wat verloren was (Lk. XIX : 10). Het besef, dat wij verloren zijn, moet dus aan het zalig worden voorafgaan. Anders kan hij niet redden. Dus maakt hij zijn volk zalig, want zijn doel bereikt hij in de geloovigen of uitverkorenen. Mt. IX : 13: Ik ben niet gekomen om te roepen rechtvaardigen maar zondaars tot bekeering. Mt. I : 21: Hij zal zijn volk zalig maken van hunne zonden.

III. Jezus de eenige en volkomen Zaligmaker.

1. „Dat ook bij niemand anders eenige (ook maar de geringste ware) zaligheid te zoeken of te vinden is".

a) Jezus is onze eenige Heiland, naar het getuigenis der Schrift en der ervaring. 1 Tim. II : 5, 6: Er is een God, er is ook een Middelaar Gods en der menschen, de mensch

Christus Jezus, die zich zelven gegeven heeft tot een rantsoen voor allen. Hand. IV : 12: De zaligheid is in geenen anderen; want er is ook onder den hemel geen andere naam, die onder de menschen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden. Joh. III : 18: Die niet gelooft, is alreede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den naam des eeniggeborenen Zoons van God.

b) Jezus alleen kan onze Zaligmaker zijn, ook naar het getuigenis des Heiligen Geestes in het O. Testament, volgens hetwelk aan God zelf en Hem alleen het heil en de verlossing wordt toegekend. Maar in Jezus is God zelf tot ons gekomen. Ps. CXXX : 8: Hij zal Israël verlossen van al zijne ongerechtigheden. Jes. XLIII : 11: Ik, Ik ben de HEERE en er is geen Heiland behalve Mij. Hos. XIII : 9: Want in Mij is uwe hulp.

2. Jezus is onze volkomen Heiland, zoodat wij niet noodig hebben nog naar een ander buiten of naast hem te zoeken.

Dit volgt uit:

a) de eigenaardigheid van zijn persoon. Hebr. VII : 24, 25: Maar deze, omdat hij in der eeuwigheid blijft, heeft een onvergankelijk priesterschap. Waarom hij ook volkomenlijk kan zalig maken degenen, die door hem tot God gaan, alzoo hij altijd leeft om voor hen te bidden.

b) de uitgebreidheid der verlossing. 1 Joh. II : 2: Hij is eene verzoening voor onze zonden; en niet alleen voor de onze, maar voor de zonden der geheele wereld (d. i. van de menschheid in haar geheel). Hd. II : 21: Het zal zijn, dat een iegelijk, die den naam des Heeren zal aanroepen, zal zalig worden. Hd. XIII : 48: Er geloofden (te Antiochië) zoovelen als (d. i. allen, die) er geordineerd waren tot het eeuwige leven.

c) de menigte der zonden. 1 Joh. I : 7: Het bloed van Jezus Christus, zijnen Zoon, reinigt ons van alle zonde.

d) de volkomenheid der genoegdoening. Rom. VIII : 1: Zoo is er dan nu geene verdoemenis voor degenen, die in Christus Jezus zijn.

e) den duur der verlossing. Hebr. X : 14: Met ééne offerande heeft Hij in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden.

3. Olevianus: „Zoo dikwijls ik den naam Jezus hoor, moet ik aan de geheele zaligheid denken, die in den naam

Jezus aan mij en alle geloovigen wordt beloofd, gelijk de engel zelf den naam Jezus door de belofte, die daarin begrepen is, verklaart, als hij zegt: Want hij zal zijn volk zalig maken van hunne zonden. Zoo weet ik, dat hij ook mij, die in hem geloof en tot zijn volk behoor, en daarom ook tot een lid van Christus en van zijn volk gedoopt ben, door zijn verdienste zalig gemaakt heeft van mijn zonden, die mij voor eeuwig vergeven zijn, en ook door zijn kracht van de overige zonden, die mij bedroeven, zal ontdoen, en het eeuwige leven, dat hij door zijnen Geest in mij heeft aangevangen, volkomen in mij zal openbaren, als hij verschijnen zal tot onze verlossing. Zoo geloof ik, dat ook om mijnentwil de Zoon van God dezen heerlijken naam Jezus, dat is Zaligmaker voert, opdat hij de waarheid van zijn naam in mijne en aller geloovigen zaligheid waarlijk en metterdaad bewijze. Hij is getrouw, die dezen heerlijken naam Jezus draagt en die het beloofd heeft, zal het ook doen".

---

30. Vraag. *Gelooven dan die ook aan den eenigen Zaligmaker Jezus, die hunne zaligheid en welvaart bij de heiligen, bij zichzelven of ergens elders zoeken?*

Antw. Neen zij; maar zij verloochenen metterdaad den eenigen Heiland en Zaligmaker, Jezus, ofschoon zij zich in Hem met den mond beroemen, want van tweeën een; òf Jezus moet geen volkomen Zaligmaker zijn, òf die dezen Zaligmaker met waar geloof aannemen moeten alles in Hem hebben, dat tot hunne zaligheid van noode is.

Welvaart, Hoogd.: „Heil".

Ofschoon — beroemen, Hoogd.: „ofschoon zij zich al op hem beroemen." Gewoonlijk: „ofschoon zij Hem met den mond roemen", waarschijnlijk het gevolg van een drukfout in een uitgave van 1725, later aldus hersteld.

Antw. Zij, die hun zaligheid en welvaart bij de heiligen,

bij zich zelven of ergens elders zoeken, gelooven niet den eenigen Zaligmaker Jezus, maar verloochenen hem metterdaad.

a) Waar mogen dus zij, die aan Jezus gelooven, hun zaligheid niet zoeken? Niet bij de heiligen, bij zich zelven of ergens elders.

b) Waarom niet? Omdat zij dan niet waarlijk aan den eenigen Zaligmaker Jezus gelooven maar hem verloochenen.

c) Hoe bewijst gij dat? Of Jezus moet geen volkomen Zaligmaker zijn, of wie dezen Heiland — van noode is.

1. Het gaat hier niet over heidenen, Joden of Turken, die niet aan Jezus gelooven, ook niet over zulke naam-christenen, die bepaald niets van Jezus weten willen, maar over zulke christenen, die hem nog als den Zaligmaker, maar niet uitsluitend als den eenige erkennen.

2. Dit is eerst en in het algemeen het geval met de roomsch-katholieke kerk. Men gelooft wel aan Jezus als den Zaligmaker, maar men zoekt zijn zaligheid nog buiten hem.

a) Bij de heiligen, in het bijzonder bij de maagd Maria, de moeder des Heeren, namelijk door hun voorbede. „Heiligen" worden in de Schrift genoemd alle geloovigen, die in Christus Jezus geheiligd zijn; daarbij zijn en blijven zij, zoolang zij in het vleesch verkeeren, arme zondaren, die de genade Gods en de dagelijksche vergeving hunner zonden van noode hebben. De „heiligen" in de roomsche kerk zijn gestorven christenen, die door den paus heilig verklaard zijn; uit de lijst dezer „heiligen" zijn de namen in den kalender overgenomen. Zij worden om hun voorbede bij God aangeroepen en vereerd, terwijl men gebeden tot hen richt en hen door geloften, die men hun doet, zoekt te winnen. Men gelooft door hen en door hun „voorbede" eerder bij God verhooring te vinden, dan wanneer men zich rechtstreeks tot Hem richt. Maar zoowel de heilige Apostelen als de engelen hebben zulk een vereering afgewezen en Maria stond niet boven haar zoon (Joh. II : 4; Mt. XII : 46, 50), maar had, als ieder ander zondig mensch, de verlossing door hem noodig. Toen de hoofdman Cornelius in Cesarea (Hd. X : 25, 26) aan de voeten van Petrus neerviel om hem te aanbidden, zeide deze: Sta op ik ben ook zelf een mensch. Toen het volk in Lystre aan Paulus en Barnabas wilde offeren, sprongen zij onder de

schare, roepende en zeggende: Wij zijn ook menschen van gelijke bewegingen als gij (Hd. XIV : 15). En toen Johannes voor een engel nederviel om hem te aanbidden zeide deze: Zie, dat gij dat niet doet, want ik ben uw mededienstknecht, — aanbid God. Daarentegen lezen wij in de evangelieën, dat, zoo dikwijls iemand voor Jezus nederviel om hem te aanbidden, dus ook in de dagen zijner vernedering, hij het niet afweerde, omdat hem als den Zoon van God zulk een vereering toekwam.

Wij hebben maar een Middelaar Gods en der menschen (1 Tim. II : 5) en een voorspraak bij den Vader (1 Joh. II : 1) — Jezus alleen, die Gods eengeboren Zoon en onze broeder is.

De Schrift zegt ons uitdrukkelijk, dat de voorbede der geloovigen op aarde, niet vruchteloos is (de Kananesche vrouw voor hare dochter, Mt. XV : 22; de hoofdman te Kapernaum voor zijn knecht, Lk. VII : 3; zie ook 2 Cor. I : 10, 11; Jac. V : 15), maar wij hebben geen bevel of voorbeeld in den bijbel, dat wij gestorvenen om hun voorspraak bij God moeten aanroepen. Wel wordt door den Apostel gezegd (Efez. VI : 18), dat wij voor „al de heiligen", d. i. de geloovige christenen, bidden moeten, maar nergens wordt gezegd, dat de gestorven „heiligen" voor ons bidden. Dit wordt ook niet bedoeld, als er in de Openbaring van Johannes (V : 8; VIII : 3, 4) wordt gezegd, dat de gebeden der heiligen als reukwerk voor het Lam worden gebracht.

Toen men in Bohemen na de Hervorming de evangelischen door overreding en door geweld in de roomsche kerk weer wilde terug brengen, kwam een evangelisch pachter op het kasteel van zijn roomschen landheer, om wegens misgewas kwijtschelding van de landpacht te vragen. Hij ging eerst naar den kamerdienaar en den rentmeester, maar werd afgewezen. Terwijl hij wilde weggaan, kwam de landheer juist de deur binnen en vroeg hem, wat hij verlangde. Toen droeg de man zijn nood en zijn verlangen voor en de vriendelijke landheer schold hem voor dat jaar de pacht kwijt. Tegelijk wilde deze de gelegenheid te baat nemen, om den man tot zijn kerk over te halen; hij wees hem op de beelden der heiligen, die aan den wand hingen in de vestibule en zeide, dat dit zijn voorbidders bij God waren; als de pachter zich ook tot hen wilde richten, dan kon hij zalig worden. De man schudde het hoofd en zeide: „Ik heb zoo even juist het tegenovergestelde ondervonden. Toen ik uwe dienaren vroeg vrijstelling van pacht

voor mij te vragen, werd ik afgewezen, maar toen ik mij rechtstreeks tot mijn landheer zelf richtte, waart gij zoo goed mijn verzoek terstond in te willigen. Zou nu de Heere Jezus minder barmhartig zijn?"

b) „Bij zich zelven". Dat ziet op de goede werken als het vasten, aalmoezen geven, bedevaarten doen en zich zelf op allerlei wijze kastijden, waardoor men naar de leer der roomsche kerk den hemel of een hoogere plaats in den hemel zich verdienen kan. Rom. III : 28: Wij besluiten dan dat de mensch door het geloof gerechtvaardigd zonder de werken der wet. Mt. XX : 20—23: Het zitten tot mijne rechter- en tot mijne linker*hand*, staat bij mij niet te geven; maar *het zal gegeven worden* dien het bereid is van mijnen Vader.

c) „Ergens elders". Tot de heilsmiddelen der roomsche kerk behooren ook de mis en de aflaat. Het door de priesters gebrachte misoffer (dat een onbloedige herhaling is van het bloedig offer van Christus) moet niet alleen voor hen, die aan de viering der mis deelnemen, betalen en ten goede komen, maar ook aan anderen voor wie men missen kan laten lezen, ja zelfs aan de gestorvenen (de zoogenaamde zielmissen), opdat zij des te eerder uit het vagevuur in den hemel komen. — Naar de leer der Roomsche kerk moeten de „heiligen" meer goede werken gedaan hebben dan zij voor zich zelven noodig hadden. Daaruit is een overtollige schat van verdiensten ontstaan, waarover de paus te zeggen heeft en waaruit hij aan de zijnen kan mededeelen ter vervanging van de verdiensten, die zij missen, en tot vergeving van zonden. Dat geschiedt in den zoogenaamden aflaat, de ontheffing van zonden om der wille van de overvloedige verdiensten der heiligen. (Vroeger was de aflaat alleen de ontheffing van de kerkelijke straffen). Christus, niet het misoffer, heeft God ons voorgesteld tot een verzoening (of zoenmiddel, Rom. III : 25) door het geloof in zijn bloed, en de vergeving der zonden ontvangen wij (Rom. III : 24) zonder eenige verdiensten van ons zelven of van anderen — uit genade — door de verlossing die in Christus Jezus is.

3. Maar ook onder de Hervormden zijn er velen, die daartegen zondigen, dat Jezus de eenige Zaligmaker is.

a) Wie in Jezus gelooft, maar dit geloof in zijn laatsten grond beschouwt alleen als een daad van den vrijen wil des menschen,

moet ook den laatsten grond van zijn zalig worden door Christus in zich zelf vinden. Daartegenover leert Paulus als het doel der verkiezing Gods (1 Cor. I : 26—31): „opdat geen vleesch zou roemen voor Hem", d. i. opdat geen mensch zich zelf de verdienste zijner zaligheid zou toeschrijven.

b) Wie in Jezus gelooft en door Gods genade bekwaam gemaakt wordt tot goede werken (2 Tim. III : 17), maar zich daarop verheft, geeft niet de eer aan Jezus als den eenigen Zaligmaker. 2 Cor. III : 5, 6 : Onze bekwaamheid is uit God.

c) Wie in Jezus gelooft, maar hem houdt voor een wijzen leeraar, wiens evangelie een moraal of zedeleer is, waardoor men zich tot een vroom mensch kan ontwikkelen, en wie alzoo meent, dat hij op grond van zijn voortreffelijken wandel den hemel verdient, ziet eigenlijk in zich zelf zijn heiland en in Jezus alleen een wegwijzer, die door zijn woord en voorbeeld de Zaligmaker is. Rom. III : 20 : Daarom zal uit de werken der wet geen vleesch gerechtvaardigd worden voor Hem. Lk. XVIII : 22, 23 : Nog een ding ontbreekt u; verkoop alles wat gij hebt en deel het onder de armen en kom herwaarts, volg mij, maar als hij dit hoorde werd hij geheel droevig.

4. Alle dezen — zoowel in de roomsche als in de hervormde kerken — „verloochenen metterdaad den eenigen Heiland en Zaligmaker Jezus, ofschoon zij zich in Hem met den mond beroemen". Want „in Jezus gelooven" wil zeggen, op hem als den Heiland geheel en alleen ons vertrouwen stellen. Jer. II : 13 : Mijn volk heeft twee boosheden gedaan: Mij, de springader des levenden waters, hebben zij verlaten, om zich zelven bakken uit te houwen, gebrokene bakken, die geen water houden. 1 Cor. I : 13 : Is Paulus voor u gekruisd? Gal. V : 4 : Christus is u ijdel geworden, die door de wet gerechtvaardigd *wilt* worden, gij zijt van de genade vervallen.

5. Slechts twee dingen zijn mogelijk: „óf Jezus moet geen volkomen Zaligmaker zijn", — dat weerspreekt evenwel de Schrift; Col. I : 19, 20 : Want het is des Vaders welbehagen geweest, dat in hem al de volheid wonen zou; en dat Hij, door hem vrede gemaakt hebbende door het bloed zijns kruises, door hem, *zeg ik*, alle dingen verzoenen zou tot zich zelven, hetzij de dingen, die op de aarde, hetzij de dingen, die in de hemelen zijn, — „óf, die hem met een waar geloof aannemen, moeten alles in hem

hebben, wat tot hunne zaligheid van noode is". Joh. X: 10: Ik ben gekomen, opdat zij het leven hebben en overvloed hebben. Hebr. VII: 25: Waarom hij ook volkomenlijk kan zaligmaken, degenen die door hem tot God gaan. — Daarmede is alles uitgesloten, waarin men bovendien nog heil en zaligheid zou willen zoeken.

---

31. Vraag. *Waarom is Hij Christus, dat is een Gezalfde genaamd?*

Antw. Omdat Hij van God den Vader verordineerd en met den Heiligen Geest gezalfd is, tot onzen hoogsten Profeet en Leeraar, die ons den verborgen raad en wil van God van onze verlossing volkomenlijk geopenbaard heeft; en tot onzen eenigen Hoogepriester, die ons met de eenige offerande zijns lichaams verlost heeft, en voor ons met zijne voorbidding steeds intreedt bij den Vader; en tot onzen eeuwigen Koning, die ons met zijn woord en Geest regeert, en ons bij de verworvene verlossing beschut en behoudt.

Verordineerd = bestemd. Eenig = eenig in getal en beteekenis. Voor ons intreedt, Hoogd. vertritt d. i. vervangt; gewone tekst: ons voortreedt. Behoudt, want „behoedt" is vlg. v. Toorenenbergen een oude drukfout.

Antw. De Zoon Gods wordt Christus, d. i. Gezalfde genoemd en als zoodanig heeft hij drie ambten.

1. Profeet, 2. Hoogepriester, 3. Koning.

a) Door wien is Christus gezalfd? Van God den Vader.

b) Waarmede is hij gezalfd? Met den Heiligen Geest.

c) Waartoe is hij gezalfd? Hij is verordineerd en gezalfd tot onzen hoogsten profeet, tot onzen eenigen hoogepriester en tot onzen eeuwigen koning.

d) Hoe oefent hij zijn profetisch ambt uit? Hij heeft ons den verborgen raad — volkomenlijk geopenbaard.

e) Hoe oefent hij zijn hoogepriesterlijk ambt uit?

Hij heeft ons met de eenige offerande zijns lichaams verlost en treedt voor ons met zijne voorbidding in bij den Vader.

f) Hoe oefent hij zijn koninklijk ambt uit? Hij regeert ons door zijn woord en Geest en behoudt ons bij de verworvene verlossing.

I. De naam Christus.

1. Christus (het grieksche woord) en Messias (het hebreeuwsche woord) hebben dezelfde beteekenis n.l. gezalfde. Het is de ambtsnaam van onzen Heiland, zooals Jezus zijn eigennaam is. In onze statenvertaling vinden wij dezen naam Dan. IX : 25, 26 onvertaald gelaten. Zoo wordt Jezus genoemd bij zijn geboorte door den engel. Lk. II : 11: Welke is Christus, de Heer. Dit erkennen ook zijn discipelen, Joh. I : 42: Wij hebben gevonden den Messias, hetwelk is overgezet zijnde de Christus. Petrus belijdt dit Mt. XVI : 16: Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods. Jezus zelf heeft deze belijdenis genoemd de petra of rots, waarop hij zijn gemeente bouwen zal, vs. 18. Reeds in zijn woord als twaalfjarige knaap (Lk. II : 49), heeft hij getoond de eerste ontwaking van het besef zijner Messiaswaardigheid. Bij zijn doop is hij daarin versterkt. Maar hij heeft het niet terstond bij zijn optreden op den voorgrond gesteld. In het Samaritaansche land (Joh. IV) sprak hij het uit. Onder zijn volk noemt hij zich bedekt de Zoon des menschen (Dan. VII : 13, 14). Maar vóór zijn sterven bij Kajafas bevestigt hij het onder een eed (Mt. XXVI : 63, 64). Het volk hield zich bezig met de vraag: „Indien gij de Christus zijt, zeg het ons vrij uit" (Joh. X : 24). In de verwerping van Jezus door het volk ligt de Christus-verwerping, want van den Messias had men een geheel andere voorstelling. Hij moest een tweede David, maar nog grooter in heerlijkheid zijn. Na zijn opstanding bevestigt Jezus het nog weer aan zijn jongeren, Lk. XXIV : 46: Alzoo moest de Christus lijden en van de dooden opstaan. Het doel van de prediking der Apostelen is dan ook om

te bewijzen, dat Jezus de Christus is (Hd. IX : 22) en geheel het Evangelie van Mattheus is met dit doel geschreven.

2. De zalving is een oud gebruik met de beteekenis om door haar iets te wijden (Gen. XXVIII : 18). Dit geschiedde met olie en daarmede werden koningen en priesters (het recept der zalfolie Exod. XXX : 22—33) aan God gewijd. Voorbeelden dezer zalving *a.* van een koning: Saul (1 Sam. X : 1), David (1 Sam. XVI), Salomo (1 Kon .I : 39). *b.* van den Hoogepriester: Aäron (Lev. VIII : 22), en zijne opvolgers (Exod. XXX : 30, Ps. CXXXIII).

Voor de zalving van een profeet wordt geen voorbeeld gevonden. Elia kreeg bevel Eliza tot zijn opvolger te zalven, maar wij weten hoe hij dat opgevat en volbracht heeft (1 Kon. XIX : 16, 19—21), n.l. niet in letterlijken zin. Ps. CV : 15: Tast mijne gezalfden niet aan en doet mijnen profeten geen kwaad, heeft blijkens het verband betrekking op de aartsvaders. Het ontbreken van zulk een voorbeeld is begrijpelijk, omdat de ware profeet niet door middel van menschen aangesteld, maar onmiddellijk door God geroepen werd.

3. Christus is gezalfd met den Heiligen Geest. Als Zoon van God is hij vervuld van den H. Geest. Dit werd bevestigd bij zijn doop. Joh. I : 32: Johannes (de Dooper) getuigde, zeggende: Ik heb den Geest zien nederdalen uit den hemel, gelijk een duif, en bleef op hem; Joh. III : 34: Want God geeft *hem* den Geest niet met mate. Christus zelf zegt het, Lk. IV : 18: De Geest des Heeren is op mij, daarom heeft Hij mij gezalfd; Hij heeft mij gezonden. De Apostelen zeggen het Hd. IV : 27: Jezus, welken Gij gezalfd hebt; Hd. X : 38: Jezus van Nazareth, hoe hem God gezalfd heeft met den Heiligen Geest en met kracht.

4. „Gezalfde des Heeren" is in het O. Testament de vaststaande uitdrukking voor den koning onder Israël. 1 Sam. II : 10, Ps. II : 2. Daarom werd ook de Messias, de gezalfde bij uitnemendheid, verwacht als een koning. Jezus is de Christus, omdat hij is de verwachte verlosser, „de koning Israëls" (Nathanaël, Joh. I : 50); maar naast dit ambt heeft hij nog die beide anderen en zoo is hij door God gegeven tot onzen Profeet, en wel den hoogste, tot onzen Hoogepriester en wel den eenige, tot onzen Koning en wel den eeuwige.

II. Het drievoudig ambt van Christus.

Het drievoudig ambt, waartoe Christus van God den Vader verordineerd is, bestaat dus: 1. in het profetisch of leer-ambt, 2. in het hoogepriesterlijk of verzoenings-ambt, 3. in het koninklijk of regeer-ambt. De vervulling der drie ambten blijft niet beperkt tot hetgeen hij op aarde gedaan heeft, maar in alle drie zet hij de vervulling nog voort van uit den hemel.

A. *Het profetisch of leer-ambt.*

1. De profeten des Ouden Verbonds (over de profetie werd bij vr. 19 gehandeld) mogen wij ons vooral niet voorstellen als waarzeggers, die uitsluitend voorspellingen over de toekomst doen. Er zijn twee lijnen op te merken: *a.* die over Samuel, Elia en Eliza (de profeten van de daad) loopt en verzandt in de profetenscholen (het oordeel der profeten daarover Amos VII : 14; van Jezus Lk. IX : 55); *b.* die voor ons bij Amos aanvangt en na de ballingschap ophoudt (de Schrift-profeten), als het geschreven woord het bezit der gemeente wordt. Deze laatsten zijn het die voor Israël de profeten zijn, die Christus bedoelt, als hij zegt, dat hij gekomen is om de profeten te vervullen. Bij hen sluit zich zijne prediking van het koninkrijk Gods aan.

Zij zijn mannen, die het helder bewustzijn hebben onmiddellijk door God geroepen te zijn (Amos VII : 14, 15; Jes. VI; Jer. I : 4—10) tot tolken van zijn woord („Alzoo spreekt de Heer"), herauten van zijn wil (Jer. I : 7: Alles wat Ik u gebieden zal zult gij spreken; 2 Kron. XVIII : 13: Hetgeen mijn God zeggen zal, dat zal ik spreken), dragers van Gods openbaring (Am. III : 7), die zich voelen aangegrepen door de kracht van den Geest des Heeren (Jes. LXI : 1) en het verleden, het heden en de toekomst anders zien dan hunne tijdgenooten (Jer. XXVIII, Hananja). Hoewel in worsteling met het maatschappelijk (Amos V) en het godsdienstig (Jer. VII) leven des volks, kunnen zij toch niet zwijgen (Am. III : 8: De Heere Heere heeft gesproken, wie zou niet profeteeren?), als de Heer gesproken heeft. Zij bestraffen de zonden, roepen tot bekeering, maar zien de toekomst des volks in het licht van Gods trouw en getuigen zoo van het Messiaansche heil als het doel van Gods weg met Israël.

Dit profetisme is een geheel eenig verschijnsel, dat zich alleen kon voordoen in het volk der openbaring Gods; daarom kan het niet geplaatst worden naast de heidensche mantiek, waarbij in een toestand van extase of van bewusteloosheid (de Pythia) of met allerlei kunstenarijen (Jes. XXIX : 4) voorspellingen gedaan worden.

2. Christus is profeet. Als zoodanig wordt hij aangeduid Deut. XVIII : 15: Eenen profeet uit het midden van u, uit uwe broederen, als mij (Mozes), zal u de HEERE, uw God verwekken; naar hem zult gij hooren; door den Vader aangewezen: Mt. XVII : 5: Hoort hem; door het volk verwacht: Joh. VI 14: Deze is waarlijk de profeet, die in de wereld komen zou (verg. Mt. XVI : 14), en op sommige oogenblikken erkend: Lk. VII : 16: Een groot profeet is onder ons opgestaan en God heeft zijn volk bezocht; Lk. XXIV : 19: Welke een profeet was, krachtig in werken en woorden (verg. Mt.VII : 29, Joh. IV : 19, Mt. XXVI : 68).

3. Christus is de hoogste profeet, omdat de andere profeten slechts ieder voor zijn deel, maar hij ons den verborgen raad en wil van God volkomen geopenbaard heeft. Daarom staat voor den christen het woord van Christus boven dat des O. Verbonds, is het 't einde van alle tegenspreking en heeft de kerk ten allen tijde terecht tot dweepers en secten gestempeld allen, die zich op hoogere openbaring beriepen met het woord van Christus in strijd. Wie aangaande de geestelijke waarheden zich aan het woord van Christus niet onderwerpt, heeft den bodem van het christendom verlaten. Joh. III : 31: Die van boven komt is boven allen, — hetgeen hij gezien en gehoord heeft, dat getuigt hij. Joh. XVII : 8: Want de woorden, die Gij mij gegeven hebt, heb ik hun gegeven en zij hebben ze ontvangen, en zij hebben waarlijk bekend, dat ik van U uitgegaan ben, en hebben geloofd, dat Gij mij gezonden hebt. Col. I : 20: De verborgenheid, die verborgen is geweest van *alle* eeuwen en van *alle* geslachten — welke is Christus onder u. Mt. XIII : 17: Vele profeten hebben begeerd te zien de dingen, die gij ziet, en hebben ze niet gezien. Joh. I : 18: De eengeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, die heeft *Hem ons* verklaard. Joh. XV : 15: Al wat ik van mijnen Vader gehoord heb, *dat* heb ik u bekend gemaakt. — De profeten hebben op een ander, op Christus, gewezen, maar Christus heeft op zich zelf en

niet op een ander gewezen, ook begint hij nooit met: Alzoo spreekt de Heer. Hd. X : 43: Dezen geven getuigenis al de profeten. Joh. XIV : 6: Ik ben de waarheid. Mt. V : 22: Doch ik zeg u.

4, Christus heeft zijn profetisch ambt uitgeoefend,

a) door zijn onderwijs en prediking; hij heeft bekeering gepredikt en het Godsrijk aangekondigd (Mk. I : 15) en de zedelijkheid binnen dat Godsrijk (Bergrede, Mt. V—VII). Dikwijls spreekt hij in gelijkenissen (nooit in fabels, verg. Richt. IX : 8—15 of allegorieën, verg. Gal. IV : 24—26), waartoe hij de stof ontleent aan de natuur of aan de menschelijke samenleving; want het natuurlijk leven is hem de afbeelding van de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen, b.v. Mt. XIII en Lk. XV. De reden van het gebruik der gelijkenissen wordt Mt. XIII : 13 aldus opgegeven: Daarom spreek ik tot hen door gelijkenissen, omdat (Mk. IV : 12 en Lk. VIII : 10: „opdat" [1]) zij ziende niet zien, en hoorende niet hooren noch ook verstaan. Mt. XIII : 11: Omdat het u gegeven is de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen te weten, maar dien is het niet gegeven. Terwijl zij tot verduidelijking dienen voor de discipelen, blijven deze gelijkenissen verhaaltjes of beelden voor degenen, die buiten het Godsrijk staan en daarom de beteekenis niet begrijpen. Sommigen meenen daarbij de bedoeling om niet begrepen te worden aan Jezus te moeten toeschrijven.

b) door zijn toekomst-prediking, waarbij Christus zich, geheel naar den aard der O. T.ische profetie, bedient van haar beelden, uitdrukkingeu (het koninkrijk Gods) en verwachtingen, van het nabijzijnde (de verwoesting van Jeruzalem) uitgaat, om daaraan een verre toekomst (zijn komen — „parousie" is aankomst niet wederkomst — in heerlijkheid en ten oordeel) onmiddellijk (Mt. XXIV : 29 terstond na de verdrukking dier dagen; verg. vs. 36, Mk. XIII : 32) te verbinden, en zoo de verwachting uitspreekt van de zegepraal van het Godsrijk; Mt. XIII : 24—30, 36—43. Mt. XIII : 31—33, de gelijkenissen van het onkruid onder de tarwe, het mosterdzaad, het zuurdeesem; Mt. XIX : 28: Dat gij zult zitten op twaalf tronen; Mt. XXVI : 64; Van nu aan zult

1) Dr. *De Zwaan*, Theol. Tijdschr. 44e Jrg. 1910, meent uit het Nieuw-Grieksch waarschijnlijk te kunnen maken, dat dit „opdat" ook „zoodat" beteekenen kan. De verblinding is er dan het gevolg niet de bedoeling van.

gij zien den Zoon des menschen, zittende ter rechter*hand* der kracht *Gods* en komende op de wolken des hemels.

c) door de tempelreiniging, een profetische daad, die Johannes (II : 13 – 17) stelt aan het begin en Mattheus (XXI : 11—13) aan het einde van het openbare leven van Jezus, en waarvan sommigen meenen, dat Christus ze tweemaal verricht zal hebben.

d) door zijn geheele zijn op aarde en zijn wandel. Joh. XIV : 6: Ik ben de waarheid. Joh. VIII : 12: Ik ben het licht der wereld; vs. 46: Wie van u overtuigt mij van zonde? en indien ik u de waarheid zeg, waarom gelooft gij mij niet? Joh. IV : 34: Ik doe den wil desgenen, die mij gezonden heeft.

e) door het bewustzijn, waarmede hij zijn gezag stelt tegenover hetgeen van de ouden geleerd was. Bergrede. Mt. V. („Maar ik zeg u").

f. door den Heiligen Geest, dien hij na zijn heengaan zendt. Joh. XVI : 13, 14: Maar wanneer die zal gekomen zijn, namelijk de Geest der waarheid, Hij zal u in al de waarheid leiden: want Hij zal van zich zelven niet spreken, maar zoo wat Hij zal gehoord hebben, zal Hij spreken, en de toekomende dingen zal Hij u verkondigen, die zal mij verheerlijken: want Hij zal het uit het mijne nemen, en zal het u verkondigen.

g. door de prediking des evangelies in zijn naam en het ambt der evangelie-dienaren in de kerk. Mt. XXVIII : 19: Gaat heen, onderwijst alle volken. Lk. X : 16: Wie u hoort, die hoort mij. 2 Cor. V : 20: Zoo zijn wij dan gezanten van Christus wege. Efez. IV : 11: Dezelve heeft gegeven sommigen tot apostelen, en sommigen tot profeten, en sommigen tot evangelisten, en sommigen tot herders en leeraars.

B. *Het hoogepriesterlijk of verzoeningsambt.*

1. Het ambt des priesters onder het Oude Verbond was te offeren en het volk voor God te vertegenwoordigen. De hoogepriester (opperste priester) moest alle jaren eenmaal op den grooten verzoendag, nadat hij voor zijn eigen zonden geofferd had, het offer brengen voor de zonden van het geheele volk, en met het bloed van het offer ging hij dan in het Heilige der Heilige, dat hij alleen mocht betreden om het bloed te sprenkelen

voor en op het verzoendeksel (Lev. XVI). Ook droeg de hoogepriester op zijn schouders twee edelgesteenten, waarop de namen der 12 stammen gegraveerd waren en op zijn borst een borstlap of borsttasch, waarop twaalf edelgesteenten met dezelfde namen (Ex. XXVIII : 15—30). In den borsttasch droeg hij de Urim en Thummim („licht en volkomenheid"), steenen waarmede hij den wil des Heeren ondervroeg. „Alzoo zal Aäron dat gericht (de godsspraak) der (of voor de) kinderen Israëls geduriglijk op zijn hart dragen voor het aangezicht des Heeren." Voor zijn voorhoofd droeg hij een gouden plaat, waarin gegraveerd waren de woorden: De heiligheid des Heeren. Zoo drukte zijn kleeding uit, dat hij voor God de vertegenwoordiger van het geheele volk en voor het volk de vertegenwoordiger van God was. Hij droeg het volk voorbiddend aan God op en zegende in naam van God het volk met opgeheven handen (Lev. IX : 22; Num. VI : 22—27, de zegen Aärons).

2. Christus is de hoogepriester des N. Verbonds; van wien de hoogepriester des O. Verbonds een voorbeeld was. Hebr. III : 1: Aanmerkt den Apostel en Hoogepriester onzer belijdenis, Christus Jezus. Hebr. IV : 14: Dewijl wij dan eenen grooten Hoogepriester hebben — namelijk Jezus. De geheele Hebreërbrief is aan de uiteenzetting van dit hoogepriesterlijk ambt gewijd. Dit schijnt te strijden met de Israëlietische instelling, volgens welke de priesters moesten zijn uit den stam van Levi. Daarom wordt Christus genoemd: „Priester naar de ordening van Melchizedek" (Hebr. V : 6) en niet naar de ordening van Aäron, d. w. z. niet door geboorte maar door bijzondere aanstelling en roeping Gods.

3. Christus is de eenige hoogepriester, gelijk hij de eenige Middelaar is. 1 Tim. II : 25 Daar is ook één Middelaar Gods en der menschen. Hebr. X : 14: Want met ééne offerande heeft hij in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden. Het is dus miskenning van de volmaaktheid van het hoogepriesterschap van Christus als de roomsche kerk nog priesters aanstelt tusschen God en de menschen.

4. Hij oefent zijn hoogepriesterlijk ambt uit:

a) door de eenige offerande zijns lichaams, waarmede hij ons verlost heeft. Hebr. X : 10: Door de offeranden des lichaams van Christus, eenmaal *geschied.* Efez. V ; 2: Christus heeft zich

zelven voor ons overgegeven tot eene offerande en een slachtoffer Gode tot eenen welriekenden reuk. 1 Petr. II : 24: Die zelf onze zonden in zijn lichaam gedragen heeft op het hout.

b) door de voorbede, waarmede hij de zijnen (Joh. XVII: Ik bid niet voor de wereld) in den hemel voor God brengt, niet alsof hij God tot genade jegens hen moest bewegen, maar hij „vervangt" hen daar als het hoofd zijner gemeente. Joh. XVII, het hoogepriesterlijk gebed. 1 Joh. II : 1: Indien iemand gezondigd heeft, wij hebben eenen voorspraak (Grieksch: „paracleet", ditzelfde woord wordt Joh. XVI : 7 van den H. Geest, „den Trooster" gebruikt en beteekent eigenlijk „advocaat", iemand die onze belangen verzorgt) bij den Vader, Jezus Christus, den rechtvaardige. Rom. VIII : 34: Wie is het die verdoemt? Christus is het — die ook voor ons bidt (Grieksch: voor ons tusschen beide komt als onze voorspraak). Hebr. VII : 25: Alzoo hij altijd leeft om voor ons te bidden (Grieksch wederom hetzelfde woord als Rom. VIII : 34).

c) door den zegen, dien hij op de zijnen legt. Die zegen is niet een wensch, maar een mededeeling. Mk. X : 16: De handen op hen (de kinderkens) gelegd hebbende, zegende hij dezelve. Lk. XXIV : 50: En zijne handen opheffende zegende hij hen. Joh. XIV : 27: Vrede laat ik u, mijnen vrede geef ik u, niet gelijkerwijs de wereld *hem* geeft, geef ik *hem* u. Efez. I : 3: Gezegend zij de God en Vader — die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegening in den hemel in Christus.

Olevianus: „Het was alzoo in den onveranderlijken raad Gods besloten en met een eed Gods bevestigd, dat Christus na het volbrachte offer zijn lichaam en ziel, die hij in eenigheid des persoons had aangenomen, waarin onze zonden volkomen gestraft en betaald zijn, voortdurend toonde voor het aangezicht des Vaders voor den troon der Majesteit Gods in den hemel, opdat dit pand, namelijk Christus' lichaam en ziel, waaraan onze zonden gestraft zijn, alle oogenblikken voor Gods aangezicht aanwezig zij. Maar het zou onmogelijk geweest zijn, dat hij met het lichaam en de ziel, waarop al onze zonden geworpen waren, voor den troon Gods kon verschijnen, als die zonden daarin niet voor eeuwig geboet en betaald waren (Hebr. X : 12, 14)".

„De andere nuttigheid is, dat wij en ons gebed, ook alles wat wij hebben, geheiligd is door het offer of het lijden van Jezus

Christus, en dat wij nu den Heiligen Geest, dien hij ons door zijn offer aan het kruis verworven heeft, hebben ontvangen door het geloof in hem. Daaruit volgt dan, dat onze onwaardigheid voor het aangezicht Gods ons niet meer afschrikken kan, maar dat wij met een waarachtig vertrouwen op het offer van Christus tot God mogen gaan en ons zelven en ons gebed met al wat wij hebben, Hem mogen offeren tot een welgevallig dankoffer, omdat het alles te zamen overgoten en geheiligd is met het welriekend offer van Jezus Christus, en aldus deelt hij zijne priesterlijke waardigheid aan ons mede (1 Petr. II : 5, 9, 10; Rom. XII : 1)."

5. Christus is als hoogepriester des Nieuwen Verbonds grooter dan die des Ouden Verbonds. Vergelijken wij beiden.

a) De hoogepriester des O. Verbonds was een zondig mensch, die eerst voor zijn eigen zonden offeren moest, — Christus, de Heilige Gods, was zelf zonder zonde. Hebr. VII : 27: Dien het niet alle dagen noodig was, gelijk den hoogepriesters, eerst voor zijne eigene zonden slachtofferen op te offeren.

b) Hij heeft een dier geofferd — Christus zich zelf. Hebr. XIII : 12: Opdat hij door zijn eigen bloed het volk zou heiligen.

c) Hij ging in het aardsche heiligdom. — Christus in het hemelsche. Hebr. IX : 24: Want Christus is niet ingegaan in het heiligdom, dat met handen gemaakt is, maar in den hemel zelven.

d) Hij moest het offer ieder jaar herhalen — Christus is eenmaal geofferd om veler zonden weg te nemen." (Hebr. IX : 28).

e) Hij heeft geofferd alleen voor de zonden van het volk Israël. — Christus is de verzoening voor de zonden der geheele wereld, zoodat nu ieder in die wereld door het geloof in hem tot God kan gaan (1 Joh. II : 2).

f) Hij was een sterfelijk mensch en had opvolgers in zijn ambt — Christus leeft tot in eeuwigheid als onze hoogepriester en heeft een eeuwige verlossing teweeggebracht; daarom is hij onze eenige hoogepriester. Hebr. VII: 21, 23, 24: Gij zijt Priester in der eeuwigheid, naar de ordening van Melchizedek (Ps. CX : 4); en genen zijn wel vele priesters geworden, omdat zij door den dood verhinderd werden altijd te blijven, maar deze, omdat hij in der eeuwigheid blijft, heeft een onvergankelijk priesterschap.

6. De roomsche kerk miskent dezen eenigen Hoogepriester, als zij bovendien nog andere priesters stelt tusschen God en den mensch. De priester toch wil en moet krachtens zijn ambt middelaar zijn. Daarin ligt ook het groote gevaar, dat deze kerk oplevert voor den staat en het maatschappelijk leven. De roomsche moet wat de priester zegt en aanraadt en leert, beschouwen als van Godswege hem gezegd. Zoo heerscht de priester over het geweten van den leek en als deze macht in slechte handen komt en tot verkeerde doeleinden gebruikt wordt, kan dit in het leven van het gezin, van den staat, van de staten onderling de noodlottigste gevolgen met zich brengen. De geschiedenis bewaart daarvan vele voorbeelden. Had niet Jean Jauregui, toen hij een aanslag deed op het leven van den Prins van Oranje (1582), reeds vooraf de priesterlijke absolutie voor deze misdaad ontvangen?

C. *Het koninklijk of regeer-ambt.*

1. Het ambt des konings onder het O. Verbond — want vandaar moeten wij ook bij dit derde ambt uitgaan — had zijn glanspunt onder David en Salomo. Oorspronkelijk beschouwd (omdat het alleen gezien werd in zijn heidenschen Kanaänietischen vorm) als verwerping van God (1 Sam. VIII : 6—9), wordt het, evenals het profetische en priesterlijke, een plaatsvervangend ambt, dat God vertegenwoordigt (Ps. II; de overheidspersoneu in het algemeen: Ps. LXXXII : 6 : Ik heb wel gezegd: Gij (de rechters) zijt goden en gij zijt allen kinderen des Allerhoogsten), het voorbeeld, de afschaduwing van het verwachte heil, dat in Christus vervuld is.

2. Christus is een koning;

a) van God aangesteld en in geheel eenigen zin Gods plaatsvervanger. Joh. I : 50: Gij zijt de Zone Gods, gij zijt de koning Israëls. Mt. XXVIII : 18: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Efez. I : 20—22: God heeft hem gezet tot zijne rechterhand in den hemel, verre boven alle overheid en macht en kracht en heerschappij — en heeft alle dingen zijnen voeten onderworpen.

b) die zijn rijk heeft, „het koninkrijk Gods" of der „hemelen". Joh. XVIII : 37: Pilatus dan zeide tot hem: Zijt gij dan een koning? Jezus antwoordde Gij zegt, dat ik een Koning ben. Mt. XXI : 1—11: de intocht in Jeruzalem. — Dit koninkrijk heeft

Christus in zijn onderwijs op den voorgrond gesteld en moet dus ook in de catechese onder de hoofdpunten gerekend worden, meer dan dit in den Catechismus geschiedt.

3. Christus is de *eeuwige* koning; daarom kan hij van ons niet koning „gemaakt" worden of als koning worden afgezet. Hij vervult de verwachting van 2 Sam. VII : 16: Uw huis zal bestendig zijn en uw koninkrijk tot in eeuwigheid voor uw aangezicht, uw stoel zal vast zijn tot in eeuwigheid. Lk. I : 33: Hij zal over het huis Jacobs koning zijn in der eeuwigheid en zijns koninkrijks zal geen einde zijn. Openb. XI : 15: Hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid; XVII : 11: Een Heer der heeren en een Koning der koningen.

4. Zijn koninklijk ambt oefent Christus uit „*door zijn woord en Geest.*" Het tegenovergestelde is: „door geweld", zooals de aardsche koningen regeeren. Daaruit volgt, dat men niet door geweld de menschen tot christenen maken mag (b.v. Karel de Groote met de Saksers) of bij de kerk mag behouden (de Roomsche kerk met de inquisitie). Christus wil geen dwang (Joh. VI : 67: Jezus zeide tot de twaalven: Wilt gijlieden ook niet weggaan? — Lk. XIV : 23: Dwing ze in te komen, opdat mijn huis vol worde; bedoelt geen uitwendig geweld, maar zedelijken dwang, want in het tegenovergestelde geval had de heer uit de gelijkenis meer dan één dienstknecht moeten uitzenden, daar deze éene toch zeker niet bij machte was om tegenover velen op de wegen en in de heggen geweld te gebruiken) maar alleen redelijke overtuiging. Joh. XVII : 14: Ik heb hun uw woord gegeven. Joh. XIV : 23: Zoo iemand mij liefheeft, die zal mijn woord bewaren. Hebr. IV : 12: Want het woord Gods is levend en krachtig, en scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard. Joh. XVI : 13: De Geest der waarheid, Hij zal u in al de waarheid leiden. Reeds de profeet Zacharias verstond dit, als hij zegt (IV : 6): Niet door kracht noch door geweld, maar door mijnen Geest *zal het geschieden*, zegt de HEERE der heirscharen. Ook Jer. XXXI : 31—34 zegt dit van het Nieuwe Verbond.

5. Hij *beschut* en *behoudt* de zijnen bij de verworvene verlossing tegen de gevaren van buiten (den satan, de wereld) en van binnen (het eigen vleesch). Mt. XVI : 18: De poorten der hel (d. i. van het doodenrijk) zullen dezelve (mijne gemeente) niet overweldigen. Joh. X : 28: Niemand zal ze (mijne schapen) uit mijne

hand rukken. 1 Petri I : 5: Die in de kracht Gods bewaard wordt door het geloof tot de zaligheid. Rom. VIII: 37: In dit alles zijn wij meer dan overwinnaars door hem (Christus), die ons heeft liefgehad.

III. Het koninkrijk Gods.

Het koninkrijk Gods of der hemelen (ook wij gebruiken „God" en „de hemel" door elkander, b.v. „God" of „de hemel weet het") is de orde der dingen, die ontstaat, waar God zelf volkomen heerscher is en alleen met zijn wil wordt rekening gehouden.

Dat Christus niet sprak van het stichten van een nieuwen godsdienst of kerk maar van een Godsrijk, laat zich daaruit verklaren, dat zijn persoon en werk wortelt in den bodem des O. Verbonds. (Hier laat zich duidelijk zien hoe het Nieuwe niet te verstaan is zonder kennis van het Oude Testament).

I. Het Godsrijk onder Israël. De Godsregeering (theocratie) was daar de alles beheerschende gedachte. Jes. XXXIII : 22: De Heere is onze Rechter, de Heere is onze Wetgever, de Heere is onze Koning. Daarom verwacht Israël de verheffing boven alle natiën en daarmede door middel ook van den toekomstigen Messias de heerschappij van hun God (den Heere, Jehova) over de geheele wereld. Dan zal de geheele wereld den eenig waren God leeren kennen en erkennen. Jes. XI : 9: De aarde zal vol van de kennis des Heeren zijn, gelijk de wateren *den bodem* der zee bedekken. Verg. Jes. II : 2—4; Micha IV : 1—4; Jer. III : 17; Jes. LVI : 7; Zach. VIII : 22. Deze verwachting, oorspronkelijk haar oorsprong nemende uit het geloof aan den eenen waren God, maar in het latere Jodendom door aardschgezindheid bedorven en vervormd tot een verlangen naar de verlossing uit de Romeinsche heerschappij, wordt nu door Christus weer gezuiverd op den voorgrond gesteld.

2. Het Godsrijk naar het N. Testament.

a) Het karakter van het Godsrijk. Het is geen staat naast andere staten met aanwijsbare grenzen, geen godsdienst naast andere godsdiensten met bepaalde vormen, geen kerk naast andere kerken met een bepaalde kerkinrichting, die samenvalt met de inrichting van het Godsrijk. Het is zuiver geestelijk van aard, de heerschappij Gods in de harten der geloovigen. Joh. XVIII : 36:

Mijn koninkrijk is niet van deze wereld. Mt. XX:25, 26: Gij weet, dat de oversten der volken heerschappij voeren over hen en de grooten gebruiken macht over hen., doch alzoo zal het onder u niet zijn. Lk. XII:14: Maar hij (Christus) zeide tot hem: Mensch, wie heeft mij tot een rechter of scheidsman over ulieden gesteld? Lk. XVII:20: Het koninkrijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat. Rom. XIV:17: Want het koninkrijk Gods is niet spijs en drank, maar rechtvaardigheid en vrede en blijdschap, door den Heiligen Geest. Het wordt opgemerkt en onderscheiden alleen door den wedergeborene: Joh. III:3: Tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koninkrijk Gods niet zien. Het blijft hier op aarde vermengd en kan niet worden afgescheiden. Mt. XIII:24: Het onkruid onder de tarwe; vs. 47: Het vischnet.

b) De onderdanen of burgers van dit rijk zijn de geloovigen, dat zijn zij, die luisteren naar den eisch Mt. IV:17: Bekeert u, want het koninkrijk Gods is tot u gekomen; die Jezus erkennen als den Messias, Joh. VI:69: Wij hebben geloofd en bekend, dat gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods; bij wien zich de waarheid daarvan in de daden openbaart, Mt. VII:21: Niet een iegelijk, die tot mij zegt: Heere, Heere, zal ingaan in het koninkrijk der hemelen; die er dan ook alles voor kunnen prijsgeven, wat hen zou verhinderen in het bezit van dit rijk gesteld te worden, Mt. XIII:44, 45: De schat in den akker, de koopman in parelen; die dus tot vernieuwing des levens gekomen zijn: Joh. III:8: Zoo iemand niet geboren wordt uit water en geest (d. i. die inwendige geestelijke vernieuwing deelachtig is, die zichtbaar en uitwendig wordt afgebeeld in den doop van Johannes), hij kan in het koninkrijk Gods niet ingaan.

c) De bestemming van het Godsrijk. Oorspronkelijk voor Israël (Mt. VIII:12: De kinderen des koninkrijks), zal het overgaan naar de heidenen: Mt. XXI:33: De goddelooze landlieden. Mt. VIII:11: Velen zullen komen van oosten en westen en zullen aanzitten in het koninkrijk der hemelen. Openb. XXI:24: De volkeren, die zalig worden, zullen in haar licht (van de kaars van het Lam) wandelen. Rom. I:16: Eerst den Jood en ook den Griek. Gal. III:28: Daarin is noch Jood noch Griek, daarin is noch dienstbare noch vrije, daarin is geen man en vrouw. — Zoo heeft het op alle onderscheid van geslacht, leeftijd en stand.

(Hand. II : 17: Zonen en dochteren, jongelingen en ouden, dienstknechten en dienstmaagden). Het richt zich tot de zondaren. Mt. V : 6: Zalig zijn de armen van geest, want hunner is het koninkrijk der hemelen. Mt. IX : 12: Die gezond zijn hebben den medicijnmeester niet van noode maar die ziek zijn; en tot de kleinen in eigen oog: Mt. XIX : 14: Laat af van de kinderkens en verhindert hen niet tot mij te komen, want derzulken is het koninkrijk der hemelen; vs. 24: Het is lichter, dat een kemel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke inga in het koninkrijk Gods.

d) De zegeningen of weldaden van dit koninkrijk zijn de vergeving der zonden en het eeuwige leven. Mt. XVIII : 23, 27: Daarom wordt het koninkrijk der hemelen vergeleken bij een zeker koning — en de heer van dezen dienstknecht heeft hem ontslagen en de schuld hem kwijtgescholden. Hand. V : 31: Dezen heeft God door zijne rechter*hand* verhoogd *tot* eenen Vorst en Zaligmaker, om Israël te geven bekeering en vergeving der zonden. Mt. XIX : 29: Zoo wie zal verlaten hebben huizen — of akkers om mijns naams wille, *die* zal honderdvoud ontvangen en het eeuwige leven beërven. Daarin liggen opgesloten alle geestelijke zegeningen, die wij door Christus ontvangen als kennis, macht, liefde, vrijheid, vrede. Mt. XI : 11: Voorwaar zeg ik u, onder degenen, die van vrouwen geboren zijn is niemand opgestaan meerder dan Johannes de Dooper; doch die de minste is in het koninkrijk der hemelen, is meerder dan hij.

e) De wet of de eisch van dit koninkrijk. Die eisch is de gerechtigheid. Mt. V : 20: Want ik zeg u: tenzij uwe gerechtigheid overvloediger zij dan der schriftgeleerden en farizeën, dat gij in het koninkrijk der hemelen geenzins zult ingaan. Mt. XXIII : 23: Wee u, gij schriftgeleerden en farizeën, gij geveinsden! want gij vertient de munt en de dille en den komijn, en gij laat na het zwaarste der wet, *namelijk* het oordeel, en de barmhartigheid, en het geloof (d. i. de trouw). De bergrede Mt. V—VII stelt die gerechtigheid (VI : 33: „zijne gerechtigheid") in onderscheiding van die der „ouden" en van het Oude Verbond in het licht. Joh XIII : 34: Een nieuw gebod geef ik u, dat gij elkander liefhebt, gelijk ik u liefgehad heb. 1 Cor. X : 24: Niemand zoeke dat zijns zelfs is, maar een iegelijk *zoeke* dat des anderen is. Gal. V : 13: Dient elkander door de liefde. — Deze liefde is die duur-

zame gezindheid, die den geheelen mensch doordringt en waardoor iemand het heil van den naaste in zich opneemt om het ook als zijn eigen heil te verwerkelijken. — In deze wet der gerechtigheid ligt ook de sociale beteekenis van het Godsrijk, dat naarmate het de maatschappij meer doordringt deze wet zal maken tot den grondslag der maatschappelijke samenleving.

f) De openbaring van dat Godsrijk is gegeven in Christus, den eenigen mensch, bij wien God in den vollen zin des woords koning was. Geen Abraham of Paulus, hoe groot een geloovige zij waren, bracht het op aarde, want zij waren zondaren. Maar als de Christus er is, is er ook het Godsrijk. Voor Israël iets toekomstigs, is het naar het woord van Christus iets, dat aanwezig is. Mt. XII: 28: Zoo is dan het koninkrijk Gods tot u gekomen (Grieksch: over u gekomen, n.l. met grooter snelheid dan verwacht werd). Lk. XVII: 21: Men zal niet zeggen: Ziet hier, of ziet daar! want, ziet, het koninkrijk Gods is binnen ulieden (betere vert.: „midden onder u," of: „onder uw bereik"). Mt. IV: 17: Het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen.

Dit is het groote punt, waarin het christendom zich van alle andere godsdiensten onderscheidt. Bij de volksgodsdiensten, b.v. den Israëlitischen, is het godsdienstig leven gebonden aan de voorschriften en instellingen, niet aan het gedrag en leven van den stichter. Bij de wereldgodsdiensten (dat zijn met het christendom het Boeddhisme en het Mohammedanisme) is het eenigszins anders. Mohammed is daar de hoogste profeet, Boeddha het groote voorbeeld. Deze tweeërlei beteekenis heeft ook de Christus voor het christendom maar bovendien is hij de koning, in wien het Godsrijk op aarde gekomen is. Met de erkenning van zijn leer en voorbeeld komen wij er dus niet. Zijn persoonlijkheid zelf vormt den grondslag van het christelijk geloof. Waar dit niet erkend wordt, is het kenmerkende onderscheid uitgewischt tusschen het christendom en de andere godsdiensten, en heeft men den bodem van het christelijk geloof verlaten.

Olevianus: „Een koninkrijk is een zoodanige regeering over een volk, waarbij een persoon het hoofd is, die met wijsheid, macht en kracht in hooge mate begiftigd is, opdat de onderdanen van die wijsheid en andere gaven genieten en in goeden vrede

onder zulk een hoofd leven mogen. Daaruit kunnen wij opmaken, wat het rijk van Christus is, namelijk: dat het is zulk een regeering van het volk Gods, dat het staat onder een hoofd, Christus, een Heer en Schepper aller creaturen, die in zijne menschheid, met wijsheid, macht en kracht en alle gaven voortreffelijk meer dan alle menschen en engelen is toegerust. Dit hoofd Christus regeert aldus zijne onderdanen ook in dit leven, dat hij door de prediking van zijn heilig evangelie en de kracht van zijnen Heiligen Geest in de harten van alle uitverkorenen de eeuwige zaligheid uitwerkt, terwijl hij hen zich zelven inlijft door het geloof en het getuigenis van den heiligen doop, hun uit genade de zonde niet toerekent, hen dagelijks van de zonden reinigt, in hen woont en hunne harten regeert door zijnen Heiligen Geest, waartoe hij als middel gebruikt de prediking van het evangelie en het gebruik der heilige sacramenten en de christelijke straf of tucht, opdat zij in dit leven zalig in den Heer leven en vrede hebben met God en eindelijk in eeuwigheid in volkomen heiligheid met hunnen koning leven en regeeren. Dat is het rijk van Christus, dat in dit leven moet aanvangen en toenemen in ieder geloovig hart."

IV. Het nut van het drievoudig ambt van Christus.

1. Wij vatten samen wat Christus naar zijn drievoudig ambt voor ons gedaan heeft: als profeet wijst hij ons den weg der zaligheid; als hoogepriester is hij door zijn verzoenend lijden ons de weg; als koning voert en bewaart hij ons op dien weg.

2. Daarmede komt overeen wat Christus naar zijn drievoudig ambt in ons doet: door zijn profetisch ambt wordt ons verstand verlicht; door zijn hoogepriesterlijk werk wordt ons geweten gestild; door zijn koninklijke macht wordt onze wil geheiligd.

---

32. Vraag. *Maar waarom wordt gij een Christen genaamd?*

Antw. Omdat ik door het geloof een lidmaat van Christus en alzoo zijner zalving deelachtig ben, opdat

ook ik zijnen naam bekenne, en mij zelven tot een levendig dankoffer Hem offere, en met een vrij geweten in dit leven tegen de zonde en den duivel strijde, en hiernamaals in eeuwigheid met Hem over alle schepselen regeere.

Levendig, gew. tekst: levend.

Vrij geweten, gew. tekst: vrij en goed geweten; dit is een latere bijvoeging.

Antw. Aan het drievoudig ambt van Christus beantwoordt het drievoudig ambt van den christen, die ook gezalfd is, namelijk, met den Heiligen Geest.

a) Hoe wordt gij genaamd? Een christen.

b) Waardoor zijt gij een lidmaat van Christus? Door het geloof.

c) Wat verstaat gij door „zijne zalving"? De mededeeling van zijnen Geest.

d) Hoe vervult gij uw profetisch ambt? Daardoor, dat ik den naam van Christus bekenne of belijde.

e) Hoe vervult gij uw priesterlijk ambt? Daardoor, dat ik mij zelven aan Christus offere tot een levendig dankoffer.

f) Hoe vervult gij uw koninklijk ambt? Daardoor, dat ik met een vrij geweten in dit leven tegen de zonde en den duivel strijde.

g) Wat hebt gij bij deze vervulling van uw christenambt voor de toekomst te wachten? Dat ik hiernamaals in eeuwigheid met Christus over alle schepselen regeere.

I. Van den naam en den staat des Christens.

Ursinus: „Hier wordt niet gevraagd: Waarom zijt gij een christen? — maar: Waarom wordt gij een christen genaamd? Als men vraagt: Waarom zijt gij een christen? dan vraagt men, waarom de mensch (die ondervraagd wordt) onder het volk behoort, dat men christenen noemt. Op deze vraag zou terecht geantwoord kunnen worden: Omdat hij in Christus gelooft en in zijnen naam gedoopt is. Want dit behoort er toe, als men zich zelf een christen zal noemen. De Catechismus heeft eerst verklaard, waarom de Zone Gods Christus, d. i. gezalfde, ge-

noemd werd; opdat de jeugd leeren zou, welke leer en troost deze naam hun geeft en wat het beteekent: te gelooven in Christus. Maar omdat ook wij christenen, d. i. gezalfden, genaamd worden, zoo wordt tot beter verstand van de voorgaande leer verder gevraagd, niet waarom wij behooren bij de gemeente en de leden van Christus, maar waarom wij, die in Christus gelooven en gedoopt zijn, dezen naam van christenen of gezalfden dragen. Op deze vraag is geen ander antwoord dan, dat de geloovigen door hun geloof lidmaten van dezen Gezalfde worden, van wien als van hun hoofd de zalving, d. i. de genade des Heiligen Geestes, op hen afvloeit, zoodat zij door zijn profetisch, priesterlijk en koninklijk ambt geleerd, verlost, geregeerd en bewaard worden en ook zij tot profeten, priesters en koningen gemaakt worden, die zijn naam bekennen en prijzen, zich hem tot een dankoffer hun geheele leven door overgeven, en door zijn kracht tegen de zonde en den duivel in dit leven strijden en overwinnen en hiernamaals met hem in eeuwigheid over alle schepselen heerschen."

1. Christus noemde de zijnen „discipelen" (d. i. leerlingen), „vrienden" en „broeders" Joh. XIII : 35: Hieraan zullen zij allen bekennen, dat gij mijne discipelen zijt. Joh. XV : 14: Gij zijt mijne vrienden. Joh. XX : 17: Ga heen tot mijne broederen en zeg tot hen. — Ook spreekt Jezus van zijn „dienaren". Joh. XII : 26: Waar ik ben aldaar zal ook mijn dienaar zijn.

2. De eerste christenen noemden zich „discipelen" (n.l. van Christus), of „broeders" (en „zusters") of „heiligen", d. i. geheiligden, van de wereld afgezonderd en gewijd aan God. Hd. VI : 7: Het getal der discipelen vermenigvuldigde. Hd. IX : 30: Doch de broeders dit verstaande. Jac. II : 15: Indien er nu een broeder of zuster naakt zouden zijn. Rom. XVI : 16: Febé, onze zuster. Efez. VI : 18: Met alle bidding en smeeking voor al de heiligen.

3. Te Antiochië in Syrië kwam het eerst de naam „christenen" in gebruik, als scheldnaam, zooals men de gereformeerden ook Zwinglianen noemde, of in ons land van de geuzen sprak. De christenen zelven hebben met het oog op hun heerlijk hoofd Christus dezen naam als een eerenaam aanvaard, wat hij nu ook sinds vele eeuwen is. Hd. XI : 26: En het is geschied, dat de discipelen eerst te Antiochië christenen genaamd werden. Verder

komt deze naam in det N. Testament alleen nog voor Hd. XXVI : 28 en 1 Petr. IV : 16. (Naar den naam Jezus noemen zich de Jezuïten.)

4. „Christen" beteekent evenals Christus „gezalfde", n.l. met dien geest waarmede ook Christus vervuld is. Gal. IV : 6 : Overmits gij kinderen zijt, zoo heeft God den Geest zijns Zoons uitgezonden in uwe harten. 2 Cor. I : 21, 22: Die ons met u bevestigt in Christus en die ons gezalfd heeft, is God — die ons ook het onderpand des Geestes in onze harten gegeven heeft. 1 Joh. II : 20 : Doch gij hebt de zalving van den Heilige.

5. Niet de doop alleen maakt den levenden band met Christus, maar men wordt zijner zalving deelachtig, als men „door het geloof een lidmaat van Christus" is. De doop is dan het zegel des verbonds voor hen, die door een waar geloof Christus ingelijfd zijn en tot het genadeverbond behooren. Mk. XVI : 16 : Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden, maar die niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden (hoewel hij gedoopt is). Gelijk door de levende ranken vau een wijnstok (Joh. XV) een levenssap en door alle levende leden van een lichaam een bloed vloeit, zoo gaat door alle levende christenen één geest, d. i. de Heilige Geest, de geest van Christus. Efez. III : 17 : Opdat Christus door het geloof in uwe harten wone. 1 Cor. XII : 27 : Gijlieden zijt het lichaam van Christus en leden in het bijzonder. Efez. V : 30 : Wij zijn leden van zijn lichaam, van zijn vleesch en van zijne beenen.

6. Naar haren aard is het dezelfde zalving als die van Christus. 1 Cor. VI : 17 : Die den Heere aanhangt is een geest met hem. In graad is zij onderscheiden, omdat Christus den Geest heeft „niet met mate" (Joh. III : 34) en wij dien van hem (Joh. XV : 26), en „een iegelijk in het bijzonder" (1 Cor. XII : 11) naar de mate als het de Heer beschikt (Efez. IV : 7), ontvangen.

7. Men onderscheidt naam-christenen en ware christenen.

a) Naam-christenen zijn zij, die een gedaante van godzaligheid hebben, maar de kracht daarvan verloochenen (1 Tim. III : 5).

b) De ware christenen zijn in Christus en openbaren zich in een woord en wandel naar zijn beeld. 2 Tim. II : 19 : Het vaste fondament Gods staat, hebbende dezen zegel: De Heere

kent degenen, die de zijne zijn; en: Een iegelijk, die den **naam van Christus** noemt (dien belijdt en draagt), sta af van ongerechtigheid.

Olevianus: „Christenen worden wij genoemd, omdat wij gelooven in Christus en in zijnen naam gedoopt zijn, en juist het geloof in Christus is de zalving, die wij van Christus ontvangen hebben en die bij ons blijft in der eeuwigheid, zooals Johannes leert (1 Joh. II : 27). Met deze zalving zijn wij door Christus, onzen God, gezalfd tot koningen en priesters en profeten, als leden van Christus den Heer, die gemeenschap hebben aan de geestelijke gaven van hun hoofd Christus, naar de mate die God weet dat zij voor een ieder in het bijzonder en voor het lichaam der kerk in zijn geheel dienstig is (Efez. I : 23; IV : 11.) Daarom moeten wij dezen heerlijken bijnaam, dat wij christenen genaamd worden en ook zijn, indachtig zijn en bedenken, dat wij niet meer in het rijk des duivels, maar in het rijk van Christus zijn, en dat hij ons door het geloof en het getuigenis van den heiligen doop met zijnen Heiligen Geest gezalfd heeft."

Ursinus: „Christenen alleen naar hun uitwendige verschijning zijn zij, die gedoopt zijn, zich onder de schare der geroepenen bevinden en het christelijk geloof belijden, maar zonder waarachtige bekeering zijn; zij zijn de naam-christenen, huichelaars en mond-christenen. Van hen wordt gezegd: Velen zijn geroepen maar weinigen uitverkoren (Mt. XX : 16). Mt. VII : 21 : Niet een iegelijk, die tot mij zegt: Heere Heere, zal ingaan in het koninkrijk der hemelen. — Ware christenen zijn zij, die niet alleen gedoopt zijn en de leer van Christus belijden, maar ook met het ware geloof begiftigd zijn en dit in vruchten der bekeering toonen; of zij, die door het geloof waarlijk leden van Christus en zijner zalving deelachtig zijn. Alle ware christenen zijn ook christenen in hun uitwendige verschijning, omdat er gezegd is: Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen (Mt. V : 16); toon mij uw geloof uit uwe werken (Jac. II : 18); maar niet allen, die het naar het uitwendige schijnen te zijn, zijn ook ware christenen, want tot velen zal gezegd worden: Ik heb u nooit gekend (Mt. VII : 23). Hier (in onze vraag) is slechts van den waren christen, niet van den naam-christen, sprake."

II. Van het drievoudig ambt des christens.

Door de zalving van Christus, die wij ontvangen, worden wij niet alleen met hem persoonlijk vereenigd, maar ook tot een aan het zijne beantwoordend drievoudig ambt geroepen, waartoe de Heilige Geest ons door zijn gaven bekwaam maakt. Deze koninklijke, priesterlijke en profetische roeping is vervat in 1 Petri II:9: Maar gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk, opdat gij (als profeten) zoudt verkondigen de deugden desgenen, die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht.

A. *De christen als profeet.*

1. „Opdat ik zijnen naam bekenne". Christus heeft als profeet den naam des Vaders bekend. Joh. XVII:26: Ik heb hun uwen naam bekend gemaakt en zal *hem* bekend maken. De christen moet den naam van Christus bekennen en al de heerlijkheid, die daarin gelegen is. Hij wordt geen profeet door bijzondere openbaringen, want de openbaring is gegeven, die hij met profetische kracht heeft te belijden.

2. Den naam van Christus bekennen beteekent (in engeren zin), voor ieder er voor uitkomen, dat ik in Jezus Christus als mijn eenigen Zaligmaker geloof en met lichaam en ziel in leven en sterven zijn eigendom ben. Deze bekentenis of belijdenis veronderstelt de rechte erkenning en wordt bevestigd door een heiligen wandel en door de verbreiding en verdediging der goddelijke waarheid. Ook de wandel in den geest van Christus is als een bekennen van den naam van Christus in ruimeren zin te beschouwen. Mt. X:32: Een iegelijk dan, die mij belijden zal voor de menschen, dien zal ik ook belijden voor mijnen Vader, die in de hemelen *is*. Rom. X:10: Want met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid en met den mond belijdt men ter zaligheid. 1 Petr. II:12: Houdt uwen wandel eerlijk onder de heidenen, opdat in hetgeen zij kwalijk van u spreken als van kwaaddoeners, zij uit de goede werken, die zij in *u* zien, God verheerlijken mogen in den dag der bezoeking. 2 Tim. II:2: En hetgeen gij gehoord hebt onder vele getuigen, beveel dat aan getrouwe menschen, welke bekwaam zullen zijn, om ook anderen

te leeren. Num. XI : 29: Och, of al het volk des HEEREN profeten waren, dat de HEERE zijnen Geest over hen gave!

3. Het tegenovergestelde van belijden is verloochenen, d. i. loochenen dat men Jezus kent en in of aan hem gelooft, hetzij om een nadeel af te wenden of een voordeel te verkrijgen, uit menschenvrees of menschenbehagen. Verloochend wordt de naam van Christus ook, als men hem wel met den mond belijdt maar in een onchristelijken wandel schande aandoet. Mt. X : 33: Zoo wie mij verloochend zal hebben voor de menschen, dien zal ik ook verloochenen voor mijnen Vader, die in de hemelen is. — Een voorbeeld is Petrus, Mt. XXVI: 69—75, en Demas, 2 Tim. IV : 10. Hartgrondig berouw voor God en de menschen is de eenige weg voor hem, die verloochend heeft, om uit zijn val weer op te staan.

4. Ursinus: „Ons profetisch ambt is: 1. Een rechte kennis van God en zijn wil te hebben, 2. en dit recht gekende met trouw, moed en volharding te bekennen."

5. Olevianus: „Christus behoudt zijn leerambt en de kracht des Heiligen Geestes niet voor zich alleen, maar brengt dit over op zijn geheele lichaam, hetwelk is zijn kerk, daar hij aan ieder lid den wil zijns Vaders openbaart en alzoo tot profeet maakt, — daar hij ook van de geloovigen, ook als zij niet het openbare predikambt en de bediening der sacramenten uitoefenen, toch eischt, dat zij het profetisch of leerambt uitoefenen inzoover, ten eerste dat zij God verheerlijken door eeu oprechte en openlijke belijdenis van het ware geloof, ten tweede ook hun onderhoorigen (de geheele familie) onderrichten, en ten derde een ieder zijn naaste in den Heer opbouwe, zoo dikwijls er de gelegenheid en mogelijkheid voor is, maar zonder verstoring der orde, die God eenmaal in zijn kerk heeft daargesteld Dat echter alle geloovigen en hunne kinderen deze geestelijke profetische zalving van hun hoofd Christus deelachtig zijn en deze ook ons en onzen kinderen, die in deze laatste tijden leven, beloofd is, is door den apostel bevestigd, toen hij de profetie van Joël aanhaalde op den Pinksterdag (Hd. II : 16—21). Daarbij onderzoeke nu ieder geloovige, of hij zelf met zijne kinderen en zijne onderhoorigen dezen zegen Gods, dien God aan deze onze tijden beloofd heeft, deelachtig is. en roepe God aan om zulk een groote gave, zoo

zal Hij die hem geven en vermeerderen, opdat hij eindelijk dit zalig einde met de zijnen bereike, waarvan God zegt: En het zal zijn, dat een iegelijk, die den naam des Heeren zal aanroepen, zal zalig worden (Joël II : 32, Rom. X : 13). Ik en de mijnen roepen den naam des Heeren van harte aan; dit zegt mij mijn geweten en dus zullen wij zalig worden. Hij die het beloofd heeft is getrouw, die het ook doen zal."

B. *De christen als priester.*

„Dat ik mijzelven Christus tot een levendig dankoffer offere."

1. Het offer dat Christus in zijn sterven als hoogepriester gebracht heeft was een zoenoffer; het offer, dat ik door de toewijding van mijn gansche leven hem brengen zal, is een dankoffer. 1 Petr. II : 5: Zoo wordt gij ook zelven gebouwd *tot* een heilig priesterdom om geestelijke offeranden op te offeren, die Gode aangenaam zijn door Jezus Christus. Rom. XII : 1: Ik bid u dan, broeders, door de ontfermingen Gods (in het offer van Jezus Christus geopenbaard), dat gij uwe lichamen (door dooding der begeerlijkheden om Gode te leven) stelt (overgeeft) tot eene levende, heilige *en* Gode welbehagelijke offerande, *welke is* onze redelijke godsdienst (hier bedoeld in den zin van eeredienst, die moet aangelegd zijn op de persoonlijke overgave aan God).

2. Zulke dankoffers zijn:

a) de volkomen overgave van het leven, dus van het hart met zijn wenschen en begeerlijkheden. „Mij zelven", d. i. mijn wil, moet ik ten offer brengen voor den wil van God. Voorbeeld: Abraham toen hij Izaäk offerde, Gen. XXII. Christus zelf, Mt XXVI : 39: Doch niet gelijk ik wil, maar gelijk Gij *wilt.* Ps. L : 14: Offert Gode dank en betaalt den Allerhoogste uwe geloften (die gij, kind des N. Verbonds, hem vooral na uwe verlossing door Christus hebt gedaan). — Onder een afbeelding van Calvijn, waarbij hij een hart in de hand houdt, staat dit woord van hem: „Ik breng mijn bloedend hart Gode tot een offer."

b) het gebed, want ook door mijn woorden moet ik God een dankoffer brengen. Welk priester bidt niet? Ps. CXIX : 108: Laat u toch, o HEERE, welgevallen de vrijwillige offeranden mijns monds. Hebr. XIII : 15: Laat ons dan door hem (Jezus) altijd

Gode opofferen eene offerande des lofs, dat is de vrucht der lippen, die zijnen naam belijden.

c) liefdegaven en weldadigheid, want ook door onze gaven hebben wij dankoffers te brengen. Hebr. XIII : 16: Vergeet de weldadigheid en de mededeelzaamheid niet. Fil, IV : 18 noemt Paulus de gave, die hij van de gemeente door Epafroditus ontvangen heeft, „eenen welriekenden reuk, eene aangename offerande, Gode welbehagelijk." Verg. de aanbeveling tot een buitengewone kollekte 1 Cor. XVI.

3. Ursinus: „Ons priesterambt bestaat daarin, dat wij Gode welgevallige en door het offer van Christus geheiligde dankoffers brengen, namelijk *a*) ons zelven, als wij den ouden mensch in ons dooden en onze leden Gode stellen tot wapenen der gerechtigheid; *b*) onze gebeden; *c*) onze aalmoezen; *d*) de belijdenis van het Evangelie (Rom. XV : 16: opdat ik een (priesterlijk) dienaar van Jezus Christus onder de heidenen zij, het evangelie van God bedienende, opdat de offerande der heidenen aangenaam worde (d. i. dat de Apostel als een priester door de verkondiging van het evangelie de heidenen toebrengt, en zoo aan God offert de gemeenten, die hij gesticht heeft); *e*) het verdragen van kruis en lijden, dat God ons toezendt (Fil. II : 17: Indien ik ook tot een drankoffer geofferd worde over de offerande en bediening uws geloofs, zoo verblijd ik mij; 2 Tim. IV : 6: Want ik word nu tot een drankoffer geofferd en de tijd mijner ontbinding is aanstaande)."

4. De leer van het algemeen priesterschap der ware christenen beteekent, dat wij geen menschelijke priesters als middelaars tusschen God en ons meer noodig hebben, gelijk dit onder het O. Verbond wel het geval was; maar dat wij in Christus den vrijen toegang tot God hebben. Efez. II : 18: Want door hem (Christus) hebben wij beiden (joden en heidenen) den toegang door éénen geest tot den Vader. Aan de eene zijde weerspreekt dit het priesterschap (de hierarchie) in de roomsche kerk, maar aan den anderen kant legt het op allen, die als gemeenteleden zonder onderscheid gelijke rechten willen hebben in de besturing der kerk, de verplichting ook waarlijk priesters te zijn, die zich zelven Gode offeren door Christus.

C. *De christen als koning.*

„Dat ik met een vrij geweten in dit leven tegen de zonde en den duivel strijde en hiernamaals in eeuwigheid met Hem over alle schepselen regeere."

1. De uitoefening van dit koningsambt wordt onderscheiden naar den tijd en de wijze waarop: *a*) in dit leven — strijden en *b*) hiernamaals in eeuwigheid — regeeren.

2. Een koning, die regeeren zal, moet zich in den strijd tegen de vijanden van zijn rijk kunnen handhaven. Zoo kent men hier op aarde niet anders dan strijdende koningen, tegen buitenlandsche (dat was in vroeger eeuwen vooral het geval) of binnenlandsche vijanden (den revolutiegeest, het socialisme en anarchisme in onze dagen). Zoo strijdt de christen (1 Tim. I : 18: Dit gebod beveel ik u, dat gij den goeden strijd strijdt; VI : 12: Strijdt den goeden strijd des geloofs) tegen de vijanden van het Godsrijk:

a) de zonde. 1 Cor. VI : 9: Of weet gij niet dat de onrechtvaardigen het koninkrijk Gods niet beërven zullen. Rom. VI : 12, 13: Dat dan de zonde niet heersche in uw sterfelijk lichaam, om haar te gehoorzamen in de begeerlijkheden deszelven *lichaams* — en stelt uwe leden Gode tot wapenen der gerechtigheid. 1 Cor. IX : 27: Ik bedwing mijn lichaam en breng het tot dienstbaarheid.

b) de wereld. Joh. XV : 18: Indien u de wereld haat, zoo weet, dat zij mij eer dan u gehaat heeft. 2 Tim. II : 3: Gij dan lijdt verdrukkingen als een goed krijgsknecht van Jezus Christus. Rom. XII : 2: En wordt dezer wereld niet gelijkvormig.

c) den duivel, die met allerlei aanvechtingen ons prikkelt en lokt, dreigt en verschrikt en als een engel des lichts zich kan voordoen (2 Cor. XI : 14) om ons ten val te brengen. Jac. IV : 7: Wederstaat den duivel en hij zal van u vlieden. 1 Petr. V : 8, 9: Zijt nuchteren, en waakt; want uwe tegenpartij, de duivel, gaat om als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden; denwelken wederstaat, vast zijnde in het geloof.

3. Een strijder, die met gebonden handen en voeten wil strijden, zal niets uitrichten, daarom moeten wij kunnen strijden „met een vrij geweten", d. w. z. in het bewustzijn, dat wij niet met de vijanden heulen, die wij zeggen te bestrijden; dat wij zelven vrij zijn van de banden der zonden, omdat wij de verlossing door Christus hebben en dus de overwinning in ons door

Christus verkregen is. De zekerheid der overwinning geeft het koninklijke aan onzen strijd en doet ons alle wapenen verachten, die wereldsch, zondig, onzuiver zijn.

4. De wapenen in dezen strijd. De wapenrusting, Efez. VI : 10—18. De aanvals- en verdedigingsmiddelen zijn dus: waarheid, gerechtigheid, bereidheid, geloof, de gewisheid der zaligheid, het woord Gods.

5. De wijze van den strijd. Het is een geestelijke strijd, die ook geestelijk moet gestreden worden. De koning gebruikt geen geweld, evenmin zijn onderdanen. 2 Cor. X : 3, 4: Want wandelende in het vleesch voeren wij den krijg niet naar het vleesch; want de wapenen van onzen krijg zijn niet vleeschelijk, maar krachtig door God. 2 Tim. II : 5: En indien iemand ook strijdt, die wordt niet gekroond, zoo hij niet wettelijk heeft gestreden.

6. Hier de strijdende wordt zij later de triumfeerende kerk. 2 Tim. II : 12: Indien wij verdragen, wij zullen ook met *hem* heerschen. Openb. III : 21: Die overwint, ik zal hem geven met mij te zitten in mijnen troon, gelijk als ik overwonnen heb, en ben gezeten met mijnen Vader in zijnen troon. 1 Cor. VI : 2, 3: Weet gij niet, dat de heiligen de wereld oordeelen zullen? Weet gij niet, dat wij de engelen oordeelen zullen?

7. Deze heerschappij met Christus is veel hooger en omvangrijker, dan die bij de schepping aan Adam door God over de aarde gegeven werd, Gen. I : 28. Hebr. II : 5: Want Hij heeft aan de engelen niet onderworpen de toekomende wereld, van welke wij spreken.

Ursinus: „De nuttigheid van dit leerstuk (het drievoudig ambt des christens) is zeer groot. 1. Tot troost, n.l. dat wij door het geloof aan Christus zijn toegevoegd als de leden aan het hoofd, zoodat wij voortdurend door hem geleid, geregeerd en levend gehouden worden en dat hij ons door de mededeeling zijner zalving Gode zijnen Vader, tot profeten, priesters en koningen maakt. Dit geeft den christen een onuitsprekelijke waarde. 2. Tot vermaning, want wij moeten, omdat wij allen leeraren en profeten Gods zijn, Hem voortdurend verheerlijken; omdat wij priesters zijn, ons Hem geheel en al tot een levend offer offeren; omdat wij koningen zijn, dapper strijden tegen de vijanden, opdat wij met Hem heerschen."

33. Vraag. *Waarom is Hij Gods eeniggeboren Zoon genaamd, zoo wij toch ook Gods kinderen zijn?*

Antw. Daarom, dat Christus alleen de eeuwige natuurlijke Zoon Gods is, maar wij zijn om zijnentwil uit genade tot kinderen Gods aangenomen.

Natuurlijke = werkelijke, naar zijn natuur en wezen. Tot kinderen Gods, de Lat. tekst heeft: tot kinderen door God; de bedoeling blijft dezelfde.

Antw. Jezus Christus wordt de eeniggeboren Zoon Gods genoemd, omdat hij alleen de eeuwige Zoon Gods van nature is.

Hoe zijn wij Gods kinderen? Wij zijn om Christus' wil uit genade tot kinderen van God aangenomen.

Deze vraag handelt dus over de Godheid van Jezus Christus.

I. Waarom Christus de Zoon van God genaamd wordt.

1. Met de uitdrukking „Zoon Gods" wordt de verhouding van onzen Heiland Jezus Christus tot God te kennen gegeven. Als wij van goddelijke dingen spreken, dan hebben wij altijd te bedenken, dat wij dit slechts kunnen doen in benaderende vergelijking met menschelijke verhoudingen, omdat het de menschelijke taal ontbreekt aan uitdrukkingen, die geheel aan den aard van het goddelijke beantwoorden en dit algemeen verstaanbaar kunnen maken. De zoon van een mensch is weer een mensch, heeft het wezen des vaders, van wien hij afstamt. Zoo wil ook de aanduiding „Zoon Gods" zeggen, dat Jezus Christus het wezen of de natuur Gods heeft en dus zelf God is. De goddelijke verborgenheid, die ook in de openbaring op dit punt voor ons overblijft, zullen wij met ons denken nooit doorgronden of in woorden duidelijk kunnen uitdrukken. Ook daarvan kunnen wij zeggen, evengoed als van Gods alwetendheid: „De kennis is mij te wonderbaar, zij is hoog, ik kan er niet bij" (Ps. CXXXIX : 6).

2. De uitdrukking Gods Zoon of kinderen Gods wordt in de Schrift gebruikt van *a.* de engelen. Job I:6, II:1; (over de uitdrukking: „Gods zonen" in Gen. VI:2 is veel verschil van gevoelen. Sommigen zien er in de aanduiding van het geslacht van Seth, dat zich met het geslacht van Kaïn vermengde. Volkomen duidelijk is de beteekenis van deze plaats niet).

b) Israël. Hos. XI:1: Ik heb mijnen Zoon uit Egypte geroepen.

c) De geloovigen, de gemeente. Joh. I:12: Zoovelen hem (Jezus Christus) aangenomen hebben, dien heeft hij macht gegeven kinderen Gods te worden, *namelijk*, die in zijnen naam gelooven.

d) De rechters of overheidspersonen onder Israël. Ps. LXXXII:6: Ik heb wel gezegd: Gij zijt Goden en gij zijt allen kinderen des Allerhoogsten (omdat zij de vertegenwoordigers Gods zijn).

e) De Koning onder Israël, als een ambtsnaam. Ps. II:7: Gij zijt mijn Zoon, heden heb ik u gegenereerd. 2 Sam. VII:14: Ik zal hem tot eenen Vader zijn en hij zal Mij zijn tot eenen Zoon.

f) De koning bij uitnemendheid, de verwachte Messias. Joh. I:50: Gij zijt de Zone Gods, gij zijt de Koning Israëls. Joh. XI:27: Zij (Martha) zeide tot hem: Ja Heere! ik heb geloofd, dat gij zijt de Christus (de beloofde Messias en dus ook), de Zone Gods, die in de wereld komen zou. Ps. LXXXIX:27, 28: Hij zal Mij noemen: Gij zijt mijn Vader, mijn God, en de Rotssteen mijns heils! Ook zal Ik hem ten eerstgeborenen zoon stellen, ten hoogsten over de koningen der aarde.

3. Christus wordt genaamd

a) de Zoon Gods door Christus zelf. Joh. X:36: Ik ben Gods Zoon. Hij sprak van God als zijn Vader. — door zijne discipelen: Mt. XVI:16: Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods. — door de evangelisten. Lk. I:35: Daarom ook dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden. Mt. XVII : 5: Deze is mijn geliefde Zoon, in denwelken Ik mijn welbehagen heb. Joh. XX:31: Deze (n.l. het evangelie van Johannes) zijn geschreven, opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus, de Zone Gods.

b) Gods eeniggeboren Zoon, en dit onderscheidt hem van alle anderen, die kinderen Gods heeten. Hij is als Zoon van God geboren, niet geschapen, noch gemaakt. Hij is dit krachtens zijn wezen, en als zoodanig de eenige. Joh. I:14: Eene heer-

lijkheid als des Eeniggeborenen van den Vader. Joh. III:16: Dat Hij zijn eeniggeboren Zoon gegeven heeft. 1 Joh. IV:9: Dat God zijnen eeniggeboren Zoon gezonden heeft in de wereld. Col. I:15: Dewelke het beeld is des onzienlijken Gods, de eerstgeborene aller kreature (op dezen tekst beriepen zich de Arianen, maar alle nadruk moet hier vallen op het „geborene" in tegenstelling met het geschapene, en geboren vóór het geschapene wil zeggen vóór den aanvang van den tijd).

c) De natuurlijke Zoon van God, wil zeggen, dat hij niet tot Zoon van God is gemaakt of aangenomen, maar het is naar zijn wezen. Paulus noemt dit: Gods eigen Zoon. Rom. VIII:32: Die ook zijnen eigenen Zoon niet gespaard heeft. Col. II:9: In hem woont al de volheid der godheid lichamelijk.

4. De geheel eenige beteekenis van dit Zoonschap wordt dus duidelijk op den voorgrond gesteld. Christus onderscheidt tusschen zijne verhouding tot God en die der geloovigen. Als hij sprak met zijne discipelen over God dan zeide hij mijn Vader, of uw Vader (Joh. XV:1, Mt. VI:32), nooit „onze Vader". Joh. XX:17: Ik ben nog niet opgevaren tot mijnen Vader; maar ik vaar op tot mijnen Vader en uwen Vader, en *tot* mijnen God en uwen God. De Joden begrepen zeer goed, dat Jezus met dezen naam zich zelf God maakte en Jezus ontkent dit niet, maar werpt slechts de beschuldiging van Godslastering af, als hij herinnert, dat ook de overheidspersonen onder het O. Verbond goden genoemd werden, omdat zij als zoodanig gedacht werden in levende betrekking tot God te staan. Als dit geen godslastering is, dan nog veel minder van hem, dien de Vader zelf geheiligd en in de wereld gezonden heeft. Joh. X:35, 36: Indien *de wet* (de Schrift des O. Testaments) die goden genaamd heeft, tot welken het woord Gods geschied is, en de Schrift niet kan gebroken worden; zegt gijlieden tot Mij dien de Vader geheiligd (dat zien zij aan de werken, die hij doet) en in de wereld gezonden heeft: Gij lastert God, omdat ik gezegd heb: Ik ben Gods Zoon? — Kajafas heeft het ook zoo opgevat. Mt. XXVI:65: Toen verscheurde de hoogepriester zijne kleederen, zeggende: Hij heeft God gelasterd, nu hebt gij zijne *Gods*lastering gehoord (omdat Christus toegestemd had, dat hij Gods Zoon was).

Afgewezen moet dus worden de voorstelling, alsof volgens de Schrift Christus de Zoon van God is óf door de aanneming door God (adoptie) óf krachtens zijn voortreffelijke liefde tot God en

de liefde Gods tot hem, óf wegens zijn bovennatuurlijke geboorte als mensch, óf alleen omdat hij is de theokratische koning, de Messias. Maar hij is het van nature en daarom ook van eeuwigheid.

5. De eeuwige Zoon van God. Joh. VIII: 58: Eer Abraham was ben ik. Joh. XVII: 5: En nu verheerlijk mij, gij Vader, bij U zelven, met de heerlijkheid, die ik bij u had, eer de wereld was. Joh. I: 1: In den beginne was het Woord. Col. I: 17: En hij is vóór alle dingen.

6. De godheid van Christus wordt duidelijk in de Schrift geleerd.

a) Hij wordt God genaamd. Joh. XX: 28: Thomas antwoordde en zeide tot hem (niet bij wijze van uitroep der verwondering): Mijn Heer en mijn God. Rom. IX: 5: Dewelke (n.l. Christus) is God boven allen te prijzen in der eeuwigheid. 1 Joh. V: 20: Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven. Tit. II: 13: Verwachtende de zalige hoop en verschijning van den grooten God en onzen Zaligmaker Jezus Christus. Zoo wordt hij genoemd het Woord (Joh. I: 1) d. i.: de zelfopenbaring Gods; het beeld Gods (Hebr. I: 3: Alzoo hij is het afschijnsel zijner heerlijkheid en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid — in het Grieksch: het karakter der persoonlijkheid of van het wezen Gods). Col. I: 15: Dewelke is het beeld des onzienlijken Gods; de Heer en deze naam is geen andere dan de oud-testamentische Godsnaam Jehova (zooals dit blijkt uit de Grieksche overzetting van het O. Testament) (Rom. X: 9, XIV: 8; Fil. II: 11); de Alfá en de Oméga (de eerste en laatste letter van het Grieksche alphabet). Openb. I: 8: Ik (Christus) ben de Alfa en de Omega (het begin en het einde) spreekt de Heere God, Die is, en Die was, en Die komen zal, de Almachtige.

b) Hij spreekt en handelt uit het bewustzijn zijner godheid. Hij zegt: Ik ben het licht der wereld (Joh. VIII: 12), het brood des levens (VI: 48), de goede herder (X: 11), de deur der schapen (X: 7), de ware wijnstok (XV: 1), de weg, en de waarheid en het leven (XIV: 6). Joh. XIV: 9: Die mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien. Joh. X: 30: Ik en de Vader zijn één. Hij verricht wonderen; ook wekt hij dooden op (op geheel andere wijze dan dit verhaald wordt van Elia en Eliza of van de Apostelen; aan Lazarus' graf dankt Jezus reeds, dat hij gehoord is door den Vader nog voordat het wonder is verricht); hij vergeeft de zonden,

vindt het zeer natuurlijk dat men hem „Heere Heere" noemen zal (Mt. VII : 22), kent Nathanaël voordat hij hem heeft ontmoet (Joh. I : 49: Eer u Filippus riep, daar gij onder den vijgeboom waart, zag ik u), belooft na zijn verheerlijking zijn alomtegenwoordigheid (Mt. XXVIII : 20: Ziet, ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld; XVIII : 20: Waar twee of drie vergaderd zijn in mijnen naam daar ben ik in het midden van hen); doet verzekering van zijn almacht (Mt. XXVIII : 18: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde), schrijft zich zelf heerlijkheid toe bij den Vader, eer de wereld was (Joh. XVII : 5), eischt voor zich dezelfde eer als voor den Vader (Joh. V : 23: Opdat allen den Zoon eeren, gelijk zij den Vader eeren) en heeft zich, zonder één poging te doen om zich te redden, laten veroordeelen ter dood, omdat hij zich Gode gelijk gemaakt had naar het oordeel zijner rechters.

c) Goddelijke werken worden hem toegeschreven of schrijft Christus zich zelf toe. 1. De schepping en onderhouding der wereld. Joh. I : 3: Alle dingen zijn door hetzelve (het Woord, d. i. de Zoon Gods) gemaakt en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is. Hebr. I : 3: Dewelke (n.l. Christus) alle dingen draagt door het woord zijner kracht. — 2. De mededeeling van en de bewaring tot het eeuwige leven. Joh. X : 28: Ik geef hun het eeuwige leven en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, en niemand zal dezelve uit mijne hand rukken. — 3. De vergeving der zonden. Mk. II : 7: Wie kan de zonden vergeven dan alleen God? (Dit zeiden de Schriftgeleerden en terecht). — 4. De opwekking der dooden. Joh. V : 21: Want gelijk de Vader de dooden opwekt en levend maakt, alzoo maakt ook de Zoon levend, die hij wil. — 5. Het houden van het wereldgericht. Mt. XXV : 31—46: En hij zal de schapen tot zijn rechter*hand* zetten, maar de bokken tot *zijne* linker*hand*. Hd. X : 42: Dat hij is degene, die van God verordend is tot een rechter van levenden en dooden.

d) De aanbidding wordt hem gebracht, die uitsluitend aan God toekomt, maar door Jezus op aarde niet wordt afgewezen en ook na zijn verheerlijking hem wordt toegebracht. Mt. XIV : 23: Die nu in het schip waren kwamen en aanbaden hem; Joh. XX : 28, Thomas; Hd. VII : 58: Zij steenigden Stefanus, aanroepende en zeggende: Heere Jezus! ontvang mijnen geest. 1 Cor. I : 2: Met

allen, die den naam van onzen Heere Jezus Christus aanroepen in alle plaats, beide hunnen en onzen Heere. Hebr. I : 6: Dat alle engelen Gods hem aanbidden. Openb. V : 12: Het Lam, dat geslacht is, is waardig te ontvangen de kracht, en rijkdom en wijsheid en sterkte en eer en heerlijkheid en dankzegging.

7. Als Zoon is hij den Vader onderworpen, (omdat hij de Zoon is en niet de Vader,) en dat niet alleen gedurende zijn leven der vernedering, maar ook na zijn verhooging. Joh. XIV : 28: Mijn Vader is meerder dan ik. Mk. XIII : 32: Van dien dag en die ure weet niemand, noch de engelen, die in den hemel zijn, noch de Zoon, dan de Vader. Joh. V : 19: Voorwaar, voorwaar zeg ik u: de Zoon kan niets van zich zelven doen, tenzij hij den Vader dat ziet doen; want zoo wat die doet, hetzelve doet ook de Zoon desgelijks. Efez. I : 20: En (God) heeft *hem* gezet tot zijne rechter*hand* in den hemel (de hoogste plaats dus naast God). Mt. XXVIII : 18: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. 1 Cor. XV : 28: Wanneer hem alle dingen zullen onderworpen zijn, dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden Dien, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen.

II. De beteekenis der belijdenis van de godheid van Christus.

1. Met deze belijdenis staat en valt het christelijk geloof. Bij hare ontkenning verliest het christendom zijn absoluut karakter (1 Joh. II : 22: Die loochent, dat Jezus is de Christus, deze is de antichrist, die den Vader en den Zoon loochent, d. i. hij gaat uit van den tegenovergestelden geest dan dien van Christus) en komt te staan naast de andere godsdiensten als een van de vele pogingen der menschheid om zich te verheffen tot de wereld der onzienlijke, der geestelijke dingen. Met die godheid gaat dan ook verloren de openbaring Gods in Christus (1 Joh. II : 23: Een iegelijk, die den Zoon loochent, heeft ook den Vader niet), die de feitelijke grondslag is van het christelijk geloof. Feit en leer zijn hier niet te scheiden. De godheid van Christus is geen leer (en mag ook op de catechisatie als zoodanig niet behandeld worden), maar het evangelie zelf. Als zoodanig heeft de christelijke kerk deze belijdenis altijd beschouwd en beleden.

2. De **bestrijding** levert vooral in onze dagen groote moeilijkheid op, zoodat wij het rechte standpunt daartegenover moeten zoeken in te nemen. Men spreekt van en zoekt den **historischen Jezus**. Daarom moet het ook den geloovigen Christen te doen zijn. Wat bedoelt men er mede en hoe kwam men daartoe dezen historischen Jezus te stellen boven den dogmatischen? Zie hier een kort overzicht [1]) van den gang der Christusbeschouwingen in de laatste eeuw.

Het was door Lessing, dat een geschrift werd uitgegeven, dat lang in den lessenaar had geslapen, maar krachtiger dan vroeger de tegenspraak op den voorgrond bracht, die men in de evangelische verhalen aantrof. Dat was een krachtige hulp voor de machtige beweging, die tegen het einde der 18e eeuw den boventoon had en nog haar invloed doet gelden. Zij zocht verlichting aan te brengen. In naam van het gezond verstand werd geprotesteerd tegen de geloofswaarheden, die dat verstand te boven gingen en in dienzelfden tijd voor velen niet anders dan leerstukken (dogma's) geworden waren. Men verlangde een natuurlijken of redelijken godsdienst en wilde dien dekken met den naam van Christus. Jezus zelf zou geen ander Christendom gepredikt hebben dan wat kan samengevat worden in het geloof aan God, deugd en onsterfelijkheid (Gezang 53 : 1: „Mijn God, wat ooit in mij verdoov', Dat ik altijd aan U geloov', Aan deugd en eeuwig leven". Berijmde Psalm 1 : 4: „Met vasten gang het pad der deugd betreden"). In verbinding met Johannes den Dooper had Christus dat geloof tot erkenning zoeken te brengen, zich daarbij richtende naar de zwakheden van zijn volk, maar de toeleg was mislukt en toen hadden de jongeren, teleurgesteld in hun verwachting, zijn lichaam uit het graf gestolen, de opstanding verzonnen en zoo door het geloof aan Christus een schare zoeken te verzamelen en een gemeente te stichten. Dat was de verklaring van den oorsprong van het christendom, zonder de godheid van Christus. De tegenspraak daarin werd spoedig ontdekt. Jezus, de hoogste zedeleeraar en tegelijk zoo diplomatisch handelende, dat hij in zijn optreden aan de vooroordeelen van zijn tijd tegemoet

---

1) Vrij gevolgd naar HEINRICH WEINEL, *Jesus im neunzehnten Jahrhundert.*

komt. De Apostelen met een leugen begonnen en daarvoor zich zelf aan den marteldood prijsgevende. Neen, de wonderen moesten op een andere wijze verklaard kunnen worden.

Toen kwam de zoogenaamde „natuurlijke" verklaring. Jezus wandelt niet op, maar aan de zee van Tiberias, de engelstemmen worden donderslagen (Joh. XII : 28), de opstanding een ontwaken uit den schijndood. Maar het belachelijke van deze oplossing lag voor de hand.

David Friedrich Strauss sloeg toen een anderen weg in. Met groote belezenheid en scherpzinnigheid stelde hij de tegenstrijdigheden in de evangeliën, b.v. in de geboorte en opstandingsverhalen, in het licht met het onvoldoende van de verklaringen, die tot nu toe gegeven waren. Vergeefs zochten anderen op kunstmatige wijze die overeenstemming te herstellen. In de wereldgeschiedenis had men met goed gevolg onderscheid leeren maken tusschen de werkelijke toedracht der gebeurtenissen en hetgeen de volksverbeelding er van gemaakt had en zoo was men nader gekomen tot de waarheid. De evangelische verhalen konden aan dezelfde methode onderworpen worden. Engelen en duivelen, droomen en gezichten, de wonderen, zooals de genezingen en doodenopwekkingen, het stillen van den storm en het wandelen op de zee, de wondervolle geboorte en de opstanding van Christus, van al deze verhalen werd een goed deel aan de volksverdichting toegeschreven. Het werden mythen en sagen. Wat bleef er over van den Christus der Schrift? Men wist beter te zeggen wat niet, dan wat wel geloofd moest worden. Alleen, de als historie afgewezen mythen bleven haar waarde behouden, wanneer zij als ideeën verstaan, verklaard en beleefd werden. De geschiedenis van Jezus werd de mythe der menschheid, die ook uit God en uit de aarde geboren, in hare ontwikkeling als het ware een wondermacht over de natuur uitoefent, stervende, opstaande en ten hemel varende, omdat zij al meer zich verheft boven hare eindigheid en met God, den oneindige, vereenigt.

Eindelijk werd deze bleeke Jezusfiguur nog bleeker, toen men trachtte aan te toonen, dat zij niets was dan een door den onbekenden eersten evangelist verdichte ideale gestalte.

Maar het gelukte niet langs dezen weg een juiste en overtuigende verklaring te geven van het ontstaan en de kracht van het

christendom, waartoe dan de volks- of individueele verdichting van een of anderen schrijver den stoot moest gegeven hebben.

De kritiek keert op haar schreden terug. De persoonlijkheid van den Christus is er wel geweest, maar wat weten wij van haar met zekerheid? De zin voor historie was ontwaakt en de geschiedenis werd nu op geheel andere wijze dan vroeger beoefend. En dat met goed gevolg. Men kreeg op vorige toestanden en personen een geheel anderen blik. Niet de geschiedschrijver zijner dagen heeft het meer te zeggen, het is de vraag of hij zelf de werkelijkheid heeft gezien en beschreven. Waarom zou men de kritiek, die men op andere historieschrijvers toepast, ook niet aanwenden bij de geschriften des N. Testaments? De gedachte aan de inspiratie-theorie mocht daarvan niet terughouden. Daarbij ontsloot zich de wetenschap van de geschiedenis der godsdiensten en de kennis van den tijd waarin Jezus Christus geleefd had. Wat vroeger nieuw scheen bij Christus bleek reeds te voren door anderen ook alzoo gezegd te zijn of van anderen eveneens verhaald te worden. De vergelijking der evangeliën en het onderzoek naar hun oorsprong deed allerlei vragen opkomen. Welke waarde hebben de geboorteverhalen van Jezus, die nu eenmaal niet op elkander sluiten? Waarom wordt de wondervolle ontvangenis in de brieven niet vermeld? Heeft Jezus niet geweten, dat de vóór-copernicaansche wereldbeschouwing, die in zijn onderwijs zich uitspreekt, de ware niet is? Heeft Jezus zich vergist, toen hij zooals zijne tijdgenooten bijna alle ziekten aan den duivel toeschreef of moeten wij dit dan ook nog doen? Geeft de weinige overeenstemming der opstandingsverhalen onderling en met 1 Cor. XV niet veel te denken? Welke is de oorspronkelijke bergrede, die bij Mattheus of bij Lukas? Wanneer heeft de tempelreiniging plaats gehad, bij het begin volgens Johannes, of bij het einde van Jezus' optreden naar Mattheus? Zoo werden er honderd vragen voor één gedaan en de antwoorden loopen kris en kras door elkander. Wie maakt nu met zekerheid uit, wat historie is in dit alles? Men meende te kunnen zeggen, dat ook de zekerheid ontbreekt, of Jezus zelf zich wel voor meer dan mensch had gehouden, want het geloof heeft over den historischen Jezus heengeschilderd. Blijkbaar bevatten de evangeliën geen zuivere geschiedenis. Dat bleek wel uit de wijze hunner samenstelling,

hun onderlinge tegenspraak, het uitgesproken doel waarmede zij zijn teboek gesteld. Niet den Jezus der historie, maar den Christus zooals de schrijver hem zag en beleed, krijgen wij te aanschouwen. De Christus der Schrift is niet de grondslag maar de vrucht van het geloof der eerste gemeente.

Sommigen zochten — want op het terrein der wetenschap mag het geloof niet medespreken — de oplossing der moeilijkheid in de toepassing van het historisch materialisme op het ontstaan van het Christendom. Dit zocht den gang der geschiedenis te verklaren uit het instinct en de beweging der massa, die daarin geleid wordt langs de keten van bloot natuurlijke oorzaken en gevolgen. Van een leiding Gods is op dit standpunt geen sprake meer. Zoo zal ook het Christendom door den eisch des tijds van zelf geboren zijn uit de gemengd oostersch-grieksche godsdienst en wijsbegeerte onder aanraking van de Messias-idee van het Jodendom, bij maatschappelijke toestanden, die daartoe in die dagen ontvankelijk en er mede toe werkzaam waren. Deze geschiedbeschouwing in het algemeen miskent geheel de beteekenis der persoonlijkheid (b.v. neem Napoleon eens weg uit zijn tijd, zouden dan de toestanden zich op dezelfde wijze ontwikkeld hebben?) en moet reeds bij de algemeene geschiedenis noodzakelijk schipbreuk lijden. Zal zij ons nu den oorsprong van het Christendom kunnen verklaren?

Zoo krijgt men de verschillende Christussen van onzen tijd: de moraalprediker (Strauss), wiens gansche Christendom zich laat samenvatten in dit ééne, dat God onze Vader is (Harnack); de prediker van den passieven tegenstand tegen het kwaad en van het ascetisme (Tolstoï); een overspannen gemoed, dat in zelfbedrog tot wondere dingen in staat is maar met teleurstelling eindigt (Frenssen); de revolutionair zijner dagen, de sociale hervormer, die voor de armen en bedrukten opkwam, maar zich dood liep, omdat hij de organisatie van onzen tijd niet kende (Kalthoff).

De kwesties worden dus nu geheel anders gesteld dan vroeger. Men vraagt niet meer: Wat zegt Jezus tot onzen tijd? Dat gaat toch niet, zoo zegt men, dat eens voor alle tijden de absolute waarheid zou gegeven zijn. Wij denken en voelen en leven zoo geheel anders dan in Jezus' dagen. Dit is de vraag geworden: Wat zegt onze tijd van Jezus? Het mag ons verblijden, dat men zooveel met hem bezig is. Ook mag de Christen nooit anders

dan met historischen zin het verleden bezien. Om waarheid, niet om een dogma is het hem ten laatste te doen. Maar wat is er van den historischen Christus geworden? Ieder heeft nu zijn eigen christusbeschouwing, die op den naam van wetenschappelijk aanspraak maakt. Daarmede heeft de wetenschap haar onmacht bewezen. Zij brengt er ons niet. Tegenover haar behoeft de gemeente haar geloof nog niet prijs te geven, al zal zij het misschien op andere wijze uitspreken dan vroeger. Goethe heeft gezegd: „Laat de geestesbeschaving voortdurend klimmen, laten de natuurwetenschappen groeien in diepte en omvang, laat de menschelijke geest zich verbreeden zooveel hij wil, het hooge zedelijke standpunt van het christendom, zooals het in de evangeliën schemert en licht, gaat hij nimmer te boven" — en de verklaring daarvan vindt de christen in zijne belijdenis: God geopenbaard in het vleesch.

3. De handhaving. De „historische" Jezus is tot heden nog slechts een willekeurige Jezus. Wetenschappelijk laat hij zich niet vinden. Wij ontleenen, wat wij van Jezus weten, zoo goed als uitsluitend aan de Evangeliën. Daarin ligt toch ook naar het nieuwste wetenschappelijk onderzoek de overlevering aangaande hem bewaard van vóór de verwoesting van Jeruzalem (70 n. C.). Als wij daarin eene volksverdichting moeten zien, dan is deze wel zeer vroeg, al met Paulus, begonnen. Alleenlijk moeten wij de evangeliën recht laten wedervaren. Geschiedenis in den strikten zin van het woord zijn zij niet, maar als getuigenis aangaande den Christus willen zij aangenomen worden. Daarom zijn zij alleen te verstaan door hen, die niet slechts den moreelen of religieusen of socialen Christus zoeken, maar Hem, in wien de Apostelen hun Zaligmaker gevonden hebben. En Hem zullen wij alleen vinden langs denzelfden weg dien deze gegaan zijn. Het dogma der godheid van Christus is bij hen niet het eerste geweest, maar door de kennis van den Christus zijn zij tot de belijdenis zijner godheid gekomen. Hun geloof is niet los te maken van den historischen grondslag der persoonlijkheid van Christus. Die grondslag is voor ons neergelegd in de evangeliën, daarbij voegt zich de ervaring van vele eeuwen. Men doe in zijn onderwijs acht geven op de kracht en den zegen, die van den Christus is uitgegaan; op het getuigenis der gemeente door alle eeuwen, die waarlijk niet alle artikelen en stukken der leer met dezelfde eenparigheid heeft

beleden als de godheid van Christus; op de geloovigen in het bijzonder, wier eigen ervaring nadat zij zich aan Christus hebben overgegeven op deze belijdenis het zegel drukt, zoodat zij voor zich zelven geen anderen „historischen Jezus" kennen dan den Zoon van God, die in het vleesch gekomen is. Zoo is hij hun de openbaring der liefde Gods (Joh. III: 16), zoo laat zich de geheel eenige beteekenis verklaren, die zijn woord en werk in de wereld verkregen heeft, en zoo blijft hij het voorwerp van het onderzoek en de aanschouwing des geloofs, dat in elken tijd den Christus weer anders beziet en belijdt, omdat in hem woont de volheid der godheid die nooit uitgeput wordt.

P. D. Chantepie de la Saussaye: „In de wereld vraagt men alleen wat is in de Evangeliën geschiedenis in den gewonen, profanen zin? In de kerk vraagt men al te uitsluitend: wat is leerwaarheid? De vrome christen zoekt naar het leven Gods daarin geopenbaard, op aarde verwezenlijkt, vleesch geworden, waarvan licht en leven voor ons uitgaat. — 't Blijft een vraag. De kerkelijke dogmaticus is al te gauw klaar met zijn antwoord: hij zocht het in vergankelijke en vergane vormen, waarin 't verleden het geloof beleden heeft, dat geloof dat zelf onvergankelijk is maar zijn uitdrukking altijd vernieuwt. Ook de kritische wetenschap is klaar: niet minder sacrosanct dan eenig kerkelijk dogma is haar wetenschappelijke methode. Maar de geloovige, die het oneindige van de taak gevoelt, die met Kierkegaard het paradoxale karakter der waarheid, der prediking „het Woord is vleesch geworden" inziet, hij leert allengs meer, ook door de studie der Evangeliën verstaan hoe de volheid der eeuwige geestelijke goederen in den historischen Jezus der menscheid geschonken is."

Pontus Wikner gebruikt het beeld van een portretalbum. Dat is de bijbel. Op iedere bladzijde, die ik opsla, zie ik het beeld van den Verlosser der wereld, dat, hoe verder ik er in blader, des te duidelijker wordt. Nooit zal zijn beeld met meer oorspronkelijkheid en meesterschap, ik bedoel die der geloofsbezieling, geschreven worden. Ik zou een onredelijken eisch stellen, wanneer ik zou willen, dat iedere penseelstreek op zijne schilderij volkomen de werkelijkheid kon weergeven, ofschoon hij natuurlijk niet vervuld is met dezelfde bezieling, wanneer hij de plooien van de kleederen schildert als wanneer hij de gelaatstrekken

wedergeeft. Zoo geloof ik ook niet dat ik zulk een eisch mag stellen aan het beeld van Christus, dat in de Schrift geteekend is. Zijn persoon zelf is zeer zeker daarin zóó naar waarheid geteekend, als slechts een meester, die door Gods eigen Geest verlicht is, dat doen kan. Maar in de teekening der kleederen kan hij zich de een of andere vrijheid veroorloofd hebben. Valt het nu uit te maken hoever die afwijking aan de werkelijkheid tekort doet? Men vergelijke het portret met het origineel. Het is zeer wel mogelijk b.v. aan een druk station met een beeltenis een persoon op te sporen, die men nooit gezien heeft. Maar heeft men eenmaal met hem kennis gemaakt, dan ontdekt men dat het portret toch eenigszins afwijkt van het origineel. Zoo kunnen wij met behulp van het bijbelbeeld Christus vinden, persoonlijk met hem kennis maken. Komen nu anderen mij opmerkzaam maken, dat het portret en het origineel niet hetzelfde zijn, dan heb ik dat zelf ook al wel opgemerkt. Daarmede verlies ik den Christus niet meer. Hoe meer ik den persoon leer kennen, des te grooter wordt de gelijkenis met het portret, dat ik onophoudelijk ter vergelijking in de hand houd. Ben ik dan nu voor dwaling geheel bewaard? Kan ik mij niet bedriegen in de opvatting van den persoon van Christus en in de uitlegging mijner eigene ervaring? Zeer zeker. Daarom is er ook geen zuivere uiterlijke toetssteen voor de waarheid. De eenige onbedriegelijke toetssteen is het getuigenis van den Geest Gods, m. a. w. mijne zekerheid blijft eene zekerheid des geloofs, maar die haren onverwrikbaren steun vindt in de overeenstemming van Schrift en ervaring, van het portret en den persoon, van den Heiland der wereld en van mijn Zaligmaker.

III. Waarom wij kinderen Gods genaamd worden.

1. Terwijl Jezus Gods eigen Zoon is worden de geloovigen tot kinderen Gods

a) aangenomen. Joh. I : 12: Zoovelen hem aangenomen hebben, dien heeft hij macht gegeven kinderen Gods te worden, *namelijk* die in zijnen naam gelooven. Efez. I : 5: Die (God) ons te voren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen, door Jezus Christus, in zich zelven, naar het welbehagen van zijnen wil. Gal. III : 26, 27: Gij zijt allen kinderen Gods door het geloof in

Christus Jezus, want zoovelen als gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aangedaan. Rom. VIII : 16: Dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn. Mk. III : 34: Wie den wil van God doet, die is mijn broeder en zuster.

b) uit genade, want als zondaren hebben wij, gelijk de verloren zoon, het recht op het kindschap verbeurd. Lk. XV : 19: Ik ben niet meer waardig uw zoon genaamd te worden. 2 Cor. VI : 17, 18: Ik zal ulieden aannemen, en Ik zal u tot een Vader zijn, en gij zult mij tot zonen en dochteren zijn, zegt de Heere, de Almachtige.

c) om zijnentwil, want door Christus is de betrekking en gemeenschap tusschen God en ons hersteld. Efez. I : 6: Tot prijs der heerlijkheid zijner genade door welke hij ons begenadigd heeft in den Geliefde. Hebr. II : 11: Want en hij, die heiligt, en zij die geheiligd worden, zijn allen uit een, om welke oorzaak hij (Christus) zich niet schaamt hen broeders te noemen.

2. De kindsheid geldt in de wereld voor den gelukkigsten tijd en voor de liefelijkste verhouding des levens. De zaligste toestand op aarde is evenwel, door het geloof in Jezus, Gods Zoon, een kind Gods te zijn, want dat blijft men tot in eeuwigheid. Dit kindschap sluit in zich

a) den kinderlijken zin; Mt. V : 9: Zalig zijn de vreedzamen, want zij zullen Gods kinderen genaamd worden.

b) het kinderlijk recht om met alles tot den Vader te gaan; Rom. VIII : 15: Gij hebt ontvangen den Geest der aanneming tot kinderen, door welken wij roepen: Abba, Vader!

c) de kinderlijke tucht; Hebr. XII : 6, 7: Dien de Heere liefheeft, kastijdt Hij en Hij geeselt een iegelijken zoon, dien Hij aanneemt; indien gij de kastijding verdraagt, zoo gedraagt zich God jegens u als zonen; (want wat zoon is er dien de vader niet kastijdt?) — De tuchtiging behoort tot de opvoeding.

d) de kinderlijke liefde; 1 Joh. IV : 19: Wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst liefgehad heeft. 1 Joh. IV : 7: Geliefden, laat ons elkander liefhebben, want de liefde is uit God, en een iegelijk die liefheeft is uit God geboren.

e) de kinderlijke erfenis, de eeuwige zaligheid en heerlijkheid; Rom. VIII : 17: Indien wij kinderen zijn, zoo zijn wij ook erfgenamen, erfgenamen van God en mede-erfgenamen van Christus.

Als kinderen van God hebben wij dus God tot een Vader, Christus tot een broeder, de engelen tot dienaren, den hemel tot een vaderhuis en de eeuwige heerlijkheid tot onze erfenis.

3. Olevianus: „Dat God ons zijne kinderen noemt, is niet alleen een naam of een titel; maar omdat wij waarlijk leden van Gods Zoon zijn, zoo hebben wij ook waarachtige gemeenschap met hem, om welke gemeenschap hij genoemd wordt „de eerstgeborene onder vele broederen" (Rom. VIII : 29). Indien nu de aanneming van eens anders kind niet slechts een naam of titel is, maar zulk een aanneming, waardoor aan het kind om niet waarlijk medegedeeld wordt alle recht en vrijheid om te erven en alles te bezitten, wat van hem, die het tot kind heeft aangenomen, nagelaten wordt, alsof het zijn natuurlijk (eigen) kind was, dat uit zijn vleesch en bloed geboren is; dan moet veelmeer dat heerlijk kindschap, waarin God ons door den Geest zijnen Zoon heeft ingelijfd, zoodat wij nu door zijnen Geest geregeld en levend gemaakt worden, niet alleen een naam of titel zijn, maar alle rechten van het kindschap met zich brengen, zoodat wij uit genade alles met Christus gemeen hebben, als erfgenamen Gods en medeerfgenamen van Christus (Rom. VIII: 17). Daarom staat er 1 Joh, I: 3, 4: Hetgeen wij gezien en gehoord hebben dat verkondigen wij u, opdat ook gij met ons gemeenschap zoudt hebben, en deze onze gemeenschap ook *zij* met den Vader en met zijnen Zoon Jezus Christus. En deze dingen schrijven wij u, opdat uwe blijdschap vervuld (volkomen) zij".

---

34. Vraag. *Waarom noemt gij hem onzen Heer?*

Antw. Omdat Hij ons met lichaam en ziel van al onze zonden, niet met goud of zilver, maar met zijn dierbaar bloed gekocht, en van alle geweld des duivels verlost, en ons alzoo zich tot een eigendom gemaakt heeft.

Deze bij ons gebruikelijke vertaling van het antwoord is die van Datheen overeenkomstig den Latijnschen tekst. De vertaling

uit het Duitsch luidt: „Omdat hij ons met lichaam en ziel van de zonden en uit alle macht des duivels, niet met goud of zilver, maar met zijn dierbaar bloed, zich ten eigendom verlost en gekocht heeft." De inhoud van het antwoord blijft dezelfde, maar de rangschikking der woorden is o. i. naar den Lat. tekst schooner.

Antw. Christus wordt onze Heer genaamd, omdat hij ons met lichaam en ziel zich tot een eigendom heeft gemaakt.

Dit antwoord is niet gegeven overeenkomstig Fil. II : 9: Daarom (omdat Christus zich zoover heeft vernederd) heeft hem God uitermate verhoogd en heeft hem eenen naam gegeven, welke boven allen naam is (n.l. den naam: „de Heer", zie vs. 11). Deze naam, de vertaling van het O. Testamentische Jehova, ziet op de belijdenis zijner godheid. De Catechismus dacht hier aan de betrekking van heer en slaaf.

a) Waarvan heeft Christus ons verlost? Van de zonde en uit alle geweld des duivels.

b) Waardoor heeft Christus ons verlost? Niet met goud of zilver maar met zijn dierbaar bloed.

c) Waartoe heeft Christus ons verlost? Opdat wij met lichaam en ziel zijn eigendom zouden zijn.

I. Waarvan Christus ons verlost heeft.

Verlossen is zooveel als losmaken, bevrijden, in het bijzonder loskoopen. Hij heeft ons van de zonde losgekocht, niet opdat wij ons zelven zouden toebehooren of iemand anders, maar opdat hij ons daarmede tegelijk zich zelf tot een eigendom zou maken.

1. Naar de wet van Mozes kon een verarmde Israëliet zich aan een vreemde, die in Kanaän woonde, als knecht (slaaf) verkoopen. Hij kon dan reeds vóór het jubel- of vrijlatingsjaar, waarin alle slaven zonder losgeld vrij werden, losgekocht worden, en zijn broeder of naaste verwante was verplicht dit te doen, als hij niet zich zelf zooveel verwierf, dat hij zich loskoopen kon. Lev. XXV : 47—54.

2. Van nature zijn wij allen verarmd en schuldig door de zonde. Rom. III : 23: Want zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods. — Wij zijn dan ook verkocht onder de zonde en gekomen in de macht van den bewerker der zonde, den

duivel, den vreemde. Rom. VII : 14: Ik ben verkocht onder de zonde. Rom. VI : 17: Dienstknechten der zonde. — Wij zelven kunnen voor God in deze dienstbaarheid niets verdienen, waardoor wij ons zelven kunnen loskoopen. Rom. III : 12: Er is niemand, die goed doet, er is ook niet tot één toe. — Ook een broeder of een ander mensch kan ons niet loskoopen. Ps. XLIX : 8, 9: Niemand van hen zal *zijnen* broeder immermeer kunnen verlossen; hij zal Gode zijn rantsoen niet kunnen geven. – Opdat wij niet eeuwig in die slavernij zouden blijven, is de Zoon van God mensch, dat is onze broeder geworden om ons los te koopen. 1 Tim. II : 5, 6. Want er is een God; er is ook een Middelaar Gods en der menschen, de mensch Christus Jezus, die zich zelven gegeven heeft tot een rantsoen of losprijs voor allen.

3. Christus heeft ons van de zonde verlost en vrijgekocht,

a) van de schuld der zonde. Col. I : 14: In denwelken wij de verlossing hebben door zijn bloed, *namelijk* de vergeving der zonden.

b) van de macht der zonde. Rom. VIII : 10: Indien Christus in ulieden is, zoo is wel het lichaam dood om der zonden wil, maar de geest is leven om der gerechtigheid wil.

c) van de straf der zonde, d. i. van den dood; 1. van de vrees voor den dood. Hebr. II : 15: En verlossen zou al degenen die met vreeze des doods, door al *hun* leven, der dienstbaarheid onderworpen waren; 2. van den geestelijken dood, 1 Joh. III : 14: Wij weten, dat wij overgegaan zijn uit den dood in het leven; 3. van den eeuwigen dood, Joh. VIII : 51: Zoo iemand mijn woord zal bewaard hebben, die zal den dood niet zien in der eeuwigheid.

4. Christus heeft ons verlost en vrijgekocht van de macht des duivels. Door de zonde zijn wij niet het eigendom des duivels geworden, maar onder zijn macht gekomen. God blijft de eenige eigenaar der geheele aarde, dus ook van alle menschen. Daarom heeft Christus geen losgeld te betalen aan den duivel, maar wel heeft hij zich overgegeven aan de macht der duisternis als een getuigenis tot zijn tijd (1 Tim. II : 6) en tot alle tijden, dat hij waarlijk de Verlosser is. Lk. XXII : 53: Dit is uwe ure en de macht der duisternis. Joh. XIV : 30: De overste dezer wereld komt en heeft aan mij niets. Hebr. II : 14: Opdat hij door den dood te niet zou doen dengene, die het geweld des doods had, dat is, den duivel.

II. Waardoor Christus ons verlost heeft.

1. Bij de loskooping van een slaaf bestond het losgeld in zilver of goud. Daarbij ging het om een uitwendige dienstbaarheid en tijdelijke vrijheid. Bij de verlossing der zonde gaat het daarom, dat lichaam en ziel worden verlost van de inwendige gebondenheid aan de zonde en dat voor eeuwig, hetgeen met vergankelijk zilver en goud niet geschieden kan. Ook is de waarde van éène menschenziel zóó groot, dat zij die van al het goud en zilver der geheele wereld verre te boven gaat. Mt. XVI : 26: Wat baat het een mensch, zoo hij de geheele wereld gewint en lijdt schade zijner ziel? Of wat zal een mensch geven tot lossing van zijne ziel?

2. Naar den raad der barmhartige liefde Gods moest en kon het losgeld slechts bestaan in het bloed zijns Zoons, d. i. in de volkomene overgave van zijn leven tot in den geweldigen bloedigen dood. Het bloed van Christus is dierbaar d. i. duur, omdat het als het bloed van den Zone Gods van zoo groote waarde is. Mt. XX : 28: De Zoon des menschen is gekomen om zijne ziel te geven tot een rantsoen voor velen [1]). Mt. XXVI : 28: Dit is mijn bloed, het bloed des nieuwen testaments, hetwelk voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonde. Efez. I : 7: In welken wij hebben de verlossing door zijn bloed, *namelijk* de vergeving der misdaden. 1 Petr. I : 18, 19: Wetende, dat gij niet door vergankelijke dingen zilver of goud verlost (woordelijk: losgekocht) zijt uit uwe ijdele (nietige) wandeling (levenswandel), die *u* van de vaderen overgeleverd *is* (d. i. naar de wijze uwer vaderen), maar door het dierbaar (duur, kostbaar) bloed van Christus, als van een onbestraffelijk en onbevlekt lam. Openb. V : 9: Gij zijt geslacht en hebt ons Gode gekocht met uw bloed.

III. Waartoe Christus ons verlost heeft.

1. Allen, die zich door Christus verlost weten, weten ook daarmede zich door hem gekocht, zoodat zij zijn eigendom

1) Zie blz. 79.

zijn en hij **hun Heer** geworden is. Tit. II : 14: Die zich zelven voor ons gegeven heeft, opdat hij ons zou verlossen van alle ongerechtigheid en zich zelven **een eigen volk** zou reinigen, ijverig in goede werken.

2. Het eigendom van Christus zijn dus de geloovigen, en als wij zijn wedergeboren door den H. Geest zullen wij hem **onzen** Heer **noemen**. Joh. XX : 28: **Mijn** Heere en mijn God. Efez. I : 13, 14: In welken gij ook, nadat gij geloofd hebt, zijt verzegeld geworden met den Heiligen Geest der belofte, die het onderpand is van onze erfenis tot de verkregene verlossing (beter: tot verlossing zijns eigendoms, d. i. van zijn gemeente) tot prijs zijner heerlijkheid. — Alle geloovigen, de gemeente door alle tijden, hebben hem dan ook als hun Heer beleden.

3. Als het eigendom van Christus zullen wij ons betoonen, als wij

a) met **lichaam** en **ziel** hem verheerlijken; 1 Cor. VI : 20: Gij zijt duur gekocht. Verheerlijkt dan God in uw **lichaam** (en in uwen **geest**, welke Godes zijn. Deze laatste toevoeging, hoewel waarschijnlijk van latere hand is toch een geheel Paulinische gedachte.)

b) met vreugde hem **gehoorzamen**; Lk. I : 74, 75: Dat wij, verlost zijnde uit de hand onzer vijanden, Hem (God) dienen zouden zonder vreeze, in heiligheid en gerechtigheid voor Hem, al de dagen onzes levens (Als Israël zich daardoor Gods volk toonde te zijn, dan niet minder de gemeente, het volk Gods des N. Verbonds.)

c) ons ootmoedig **buigen** onder zijn en dus ook Gods wil; 1 Petr. V : 6: **Vernedert** u dan onder de krachtige hand Gods, opdat Hij u verhooge te zijner tijd.

d) **uitsluitend** hem dienen; 1 Cor. VII : 23: Gij zijt duur gekocht; wordt **geene dienstknechten van menschen**. 2 Petr. II : 1: Gelijk ook onder u valsche leeraars zullen zijn, ook den Heere, die hen gekocht heeft, verloochenende en een haastig verderf over zich zelven brengende.

4. Aan Jezus als den Heer komt ook toe **de erve der heidenen** (Ps. LXXXII : 8). Joh. XI : 51, 52: Dat Jezus zou sterven voor het volk en niet alleen voor het volk, maar opdat hij ook de kinderen Gods, die verstrooid waren, tot een zou vergaderen. Openb. VII : 9, 10: Na dezen zag ik, en ziet, eene

groote schaar, die niemand tellen kon, uit alle natie, en geslachten, en volken, en talen staande voor den troon en voor het Lam, bekleed zijnde met lange witte kleederen, en palmtakken waren in hunne handen. En zij riepen met groote stem, zeggende: De zaligheid zij onzen God, die op den troon zit, en het Lam.

5. Christus is Heer over allen en over alles, ook over de ongeloovigen en zijne vijanden, hoewel zij hem als den Heer niet kennen en zich hem niet onderwerpen, en Hij zal eenmaal over de geheele wereld zegevieren. Lk. XIX : 14: Wij willen niet, dat deze over ons koning zij. Efez. I : 22: Hij (God) heeft alle dingen zijnen voeten onderworpen en heeft hem der gemeente gegeven tot een Hoofd boven alle dingen. Hebr. I : 2: Welken Hij gesteld heeft tot een erfgenaam van alles. 1 Cor. XV : 25: Hij moet als Koning heerschen, totdat Hij al de vijanden onder zijne voeten zal gelegd hebben. Hd. II : 36: Zoo wete dan zekerlijk het gansche huis Israëls, dat God hem tot eenen Heere en Christus gemaakt heeft. Filip. II . 10: Opdat in den naam van Jezus zich zou buigen alle knie dergenen, die in den hemel, en die op de aarde en die onder de aarde (in het doodenrijk, dus zoowel hen, die het met vreugde, als die het tandenknarsend zullen doen) zijn en alle tong zou belijden, dat Jezus Christus de Heere zij, tot heerlijkheid Gods, des Vaders.

DE TWEEËRLEI STAAT VAN CHRISTUS (Vr. 35 - 52).

1. Wij spreken van den tweevoudigen staat van Christus, den staat zijner vernedering en den staat zijner verhooging. Door den eersten heeft hij ons de zaligheid verworven, door den tweeden is hij in staat ons die verworven zaligheid toe te eigenen. Hebr. II : 7 - 10.

2. In den staat der vernedering onderscheiden wij vijf trappen: 1. zijn menschwording, 2. zijn lijden, 3. zijn sterven, 4. zijn begraven worden, 5. zijn nederdaling ter helle. De staat der verhooging bevat vier trappen: 1. zijn opstanding, 2. zijn hemelvaart, 3. zijn zitten ter rechterhand Gods, 4. zijn wederkomen ten oordeel.

3. Van dezen tweeërlei staat vinden wij reeds gesproken in de Messias-verwachting des Ouden Verbonds. Verg. Jes. XI, LIII,

Ps. XXII. Lk. XXIV:26: Moest de Christus niet deze dingen lijden en *alzoo* in zijne heerlijkheid ingaan?

4. In het Nieuwe Testament wordt deze tweeërlei staat ons o. a. voorgesteld door den Apostel Paulus in Fil. II:5—11: Want dat gevoelen (der ootmoedigheid) zij in u, hetwelk ook in Christus Jezus was, die in de gestaltenis Gods zijnde (dus vóór zijn menschwording, in het bezit der heerlijkheid Gods), geenen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn (als geen roof, dus zijn wettig eigendom, kon beschouwen gelijk aan God te zijn; vlg. and. hoewel hij in goddelijke gestalte was er niet aan dacht het gelijk zijn aan God als een roof zich toe te eigenen), maar heeft zich zelven vernietigd (beter vlg. het oorspronkelijke: ontledigd, zooals men zich ontledigt van of aflegt een kleed — wij spreken daarom van „de kenosis", d. i. de aflegging van de goddelijke gestalte, niet de goddelijke natuur, toen de Zone Gods mensch werd, waarbij straks de vraag moet beantwoord worden; wat heeft hij eigenlijk afgelegd?), de gestaltenis eens dienstknechts (niet eenmaal die van een koning) aangenomen (dus niet als iets dat hem oorspronkelijk eigen was) hebbende, en is den menschen gelijk (niet slechts gelijkvormig [1]), maar zoo dat hij waarlijk mensch was) geworden; en (zijn vernedering is nog verder gegaan) in gedaante (zoodat hij naar het oog in niets verschilde) gevonden als een mensch, heeft hij zich zelven (nog dieper) vernederd, gehoorzaam geworden zijnde (in plaats van zich te behagen in zijn Goddelijke gestalte of daarin te grijpen naar het Gode even gelijk zijn) tot den dood, ja (nog verder in de vernedering) tot den dood des kruises. Daarom (nu is op die vernedering ook de bijzondere verhooging gevolgd) heeft hem (van wien hier niet gezegd wordt, dat hij de gelijkheid des menschen eerst weer heeft afgelegd) God ook uitermate verhoogd en heeft hem een naam gegeven welke boven allen naam is (blijkens vs. 10, den naam van Heer), opdat in den naam van Jezus zich zou buigen alle knie dergenen die in den hemel (de engelen en gezaligden) en die op de aarde (de menschen over de geheele aarde) en die onder de

1) Verg. Baljon, *Grieksch-Theologisch Woordenboek*, i. v.

aarde (in het doodenrijk, waarvan men oudtijds dacht, dat het in de diepte der aarde was) zijn, en alle tong zou belijden (dat is de groote heerlijkheid, die Jezus nu toekomt), dat Jezus Christus de Heere (naar de Grieksche vertaling van het O. T. de overzetting van het woord Jehova, dus nu toch, niet in den weg van roof of overweldiging, maar van vernedering, Gode gelijk) zij, tot heerlijkheid Gods, des Vaders.

---

35. Vraag. *Wat is dat gezegd: die ontvangen is van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria?*

Antw. Dat de eeuwige Zoon Gods, die waarachtig en eeuwig God is en blijft, ware menschelijke natuur, uit het vleesch en bloed der maagd Maria, door de werking des Heiligen Geestes, àangenomen heeft, opdat Hij ook het ware zaad Davids zij, zijnen broederen in alles gelijk, uitgenomen de zonde.

Wat is dat gezegd? = wat beteekenen deze woorden. Zaad Davids = nakomeling van David.

Antw. Het artikel van de ontvangenis en geboorte van Christus behandelt de verborgenheid van de menschwording van den Zoon van God.

a) Wie is geboren uit de maagd Maria? De eeuwige Zoon van God.

b) Was hij dat nog ook na de geboorte? Ja, hij is en blijft waarachtig en eeuwig God.

c) Wat heeft hij aangenomen? Ware menschelijke natuur.

d) Van waar heeft hij die aangenomen? Uit het vleesch en bloed der maagd Maria.

e) Hoe is dat geschied? Door de werking des Heiligen Geestes.

f) Wat is hij daardoor geworden? Den broederen in alles gelijk, uitgenomen de zonde.

I. Hoe de Zoon van God mensch is geworden.

1. De gemeente belijdt, dat hij is ontvangen van den Heiligen Geest op grond der geboortegeschiedenissen in Mattheus I en Lukas I en II. Lk, I:35: De engel, antwoordende, zeide tot haar (Maria): De Heilige Geest zal over u komen en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen; daarom ook dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden. God heeft niet een mensch Jezus geschapen, met wien zich de eeuwige Zoon Gods vereenigd heeft, maar de eeuwige Zoon van God is in de menschheid ingegaan, toen hij de menschelijke natuur aannam. Hoe dat mogelijk is? dat heeft ook Maria gevraagd en zij heeft ten antwoord gekregen (Lk. I:37): Geen ding zal bij God onmogelijk zijn. De menschwording van Gods Zoon is het wonder der wonderen, en blijft (1 Tim. III:16) „de verborgenheid der godzaligheid, die groot is." Wij moeten blijven bij het dat en zullen het hoe dezer heilsdaad nooit verstaan, en wij zullen niet trachten daarin te diep in te dringen.

Lhotzky: „Het is over het algemeen moeilijk te begrijpen, dat men over dit punt zulke niets ontziende onderzoekingen heeft kunnen instellen en dat in het publiek op de breedste en meest schaamtelooze wijze, terwijl toch maar twee der bijbelsche mededeelingen over de levensomstandigheden van Jezus noodig gevonden hebben dit punt uiterst kuisch en teer en licht aan te roeren, zeker zonder eenig vermoeden, dat deze teere geschiedenis het uitgangspunt zou worden van geloofstwisten met grooten omvang. Blijkbaar hebben die vechtgragen om het geloof geen besef, dat de Verrezene daarbij tegenwoordig was. Zij zouden anders eerbiediger geweest zijn. Zij zijn het eigenlijk, die de opstanding loochenen. Niet met woorden misschien, maar in hun geheele gedrag. Men zou zich toch niet veroorloven in iemands tegenwoordigheid twijfelachtige omstandigheden van zijn geboorte te beredeneeren. Waarom doen zij dat met Jezus, dien zij tegelijk belijden, als een die alle dagen bij ons is?"

2. Jozef wordt wel genoemd de „vader" van Jezus, b.v. Lk. II:48: Uw vader en ik hebben u met angst gezocht; vs. 41: zijne ouders; — en hij wordt gehouden voor den zoon van Jozef,

Joh. VI:42: Is deze niet de zoon van Jozef, wiens vader en moeder wij kennen; — maar dit weerspreekt het feit zijner wondervolle geboorte niet.

Andere tegenwerpingen zijn te ingewikkeld om op de catechisatie te behandelen of voor het meerendeel ontleend aan het altijd gevaarlijke argumentum e silentio. Zij zijn in hoofdzaak de volgende: 1. slechts twee evangeliën deelen dit feit mede, de beide anderen gaan het stilzwijgend voorbij; 2. Jezus zelf beroept zich wel op zijn komen van boven, maar nooit op zijn wondervolle geboorte; 3. In de Handelingen en Brieven wordt duidelijk zijn hemelsche afkomst betuigd en o. a. zijn opstanding vooral als bewijs er van bijgebracht, maar niet zijn wondervolle ontvangenis (Hd. XIII:23 moet het woord „verwekt" blijkbaar opgevat worden in dezelfden zin, waarin het ook van David gebruikt wordt). 4. De onderlinge tegenstrijdigheid der geboorteverhalen, terwijl wij niet bij machte zijn op ieder punt de overeenstemming te herstellen. Op deze en andere historische gronden meenen sommigen dit geloofsartikel te moeten prijsgeven, maar zonder dat zij daarom de belijdenis loslaten, dat in den zondeloozen Jezus het Woord is vleesch geworden, dat hij is de waarachtige God en het eeuwige leven. Alleen met zeer ontwikkelde catechisanten zal men dit standpunt kunnen bespreken.

3. Als een koningszoon zijns vaders paleis vrijwillig en met toestemming zijns vaders verlaat en in een ver land trekt, daar knechtsdiensten doet en knechtskleeren aantrekt, dan blijft hij toch de koningszoon. Zoo heeft ook de Zoon van God, die waarachtig en eeuwig God is en blijft, de heerlijkheid, die hij bij zijnen Vader had („de gestaltenis Gods") verlaten, zonder dat hij daarmede de goddelijke natuur heeft afgelegd. Bij zijn terugkeer in den hemel, bij zijn hemelvaart, heeft de koningszoon den koningstroon bestegen ter rechterhand der Majesteit Gods, als Gods Zoon, maar die ook mensch is en blijft, omdat hij zich den tijd van zijn knechtsgetalte en zijne knechtsdiensten op aarde niet te schamen heeft.

4. De Zoon van God is mensch geworden in Davids geslacht, „opdat hij het ware zaad van David zij." Daaruit werd de Verlosser verwacht (2 Sam. VII:12 vv.; Jes. IX:6; XI:1; Jer.

XXIII : 5, 6; XXXIII : 15, 16) en daarom leggen de evangelisten en apostelen nadruk op deze afstamming. Mt. I : 1—16, Lk. III : 23—38, de geslachtsregisters van Jezus. Petrus, Hd. II : 30: Dat hij (David) uit de vrucht zijner lendenen zooveel het vleesch aangaat den Christus verwekken zou. Paulus, Hand. XIII : 23: Van het zaad dezes (van David) heeft God Israël naar de belofte verwekt den Zaligmaker Jezus; Rom. I : 3: Die geworden is uit het zaad van David naar het vleesch. Johannes, Openb. V : 5: De Leeuw, die uit den stam van Juda is, de wortel Davids, heeft overwonnen. XXII : 16: Ik, Jezus, Ik ben de wortel en het geslacht Davids. Het volk, Mt. XXI : 9: Hosanna, den zone Davids!

De geslachtsregisters van Jezus zetten ons voor een moeilijk vraagstuk. Zij zijn niet eensluidend en behandelen beiden de afstamming van Jozef, zoodat zij dus niet bewijzen, dat Jezus uit Davids geslacht is. Mattheus, die voor Christenen uit de Joden schreef, berekent de afstamming van Abraham af, terwijl Lukas tot Adam opklimt, omdat hij, de Paulinische evangelist, de komst van Jezus Christus voor de menschheid in het oog heeft. Sommigen meenen dat het eene register de afstamming van Maria, het andere die van Jozef behandelt. De een geeft de voorkeur aan Mattheus, de ander aan Lukas; het vraagstuk, waarvoor wij hier geplaatst worden zal wel niet voor oplossing vatbaar zijn.

II. Dat de Zone Gods ware menschelijke natuur heeft aangenomen, maar zonder zonde.

A. De Zone Gods heeft aangenomen ware menschelijke natuur. Hij is niet een schijnmensch geweest, God naar den geest en mensch naar het lichaam, ook is hij geen verschijning geweest zooals van een engel, maar waarlijk mensch naar lichaam en geest. Hebr. II : 14: Overmits dan de kinderen des vleesches en bloeds deelachtig zijn, zoo is hij ook desgelijks derzelven deelachtig geworden. Hebr. X : 5: Gij hebt mij het lichaam toebereid. 1 Tim. II : 5: De mensch Christus Jezus. Hebr. II : 17: In alles den broederen gelijk.

1. Hij is geboren als ieder ander menschenkind en niet vol-

wassen uit den hemel neergedaald. Lk. II : 7: En zij baarde haren eerstgeboren zoon en wond hem in doeken; vs. 11: Dat u heden geboren is de Zaligmaker.

2. Hij ontwikkelde zich naar lichaam en ziel als ieder ander kind, en moest onderwezen worden. Lk. II : 40: En het kindeke wies op en werd gesterkt in den geest; vs. 46: Het geschiedde, dat zij hem vonden in den tempel, zittende in het midden der leeraren, hen hoorende en hen ondervragende (om onderwezen te worden); vs. 52: Jezus nam toe in wijsheid en in grootte en in genade bij God en de menschen. Hebr. V : 8: Hoewel hij de Zoon was, *nochtans* gehoorzaamheid geleerd heeft uit hetgeen hij heeft geleden. — Deze ontwikkeling had bij hem dit groote doel, om hem door aanraking met de Schrift te doen verstaan, wie hij was en welke taak hij als de Christus op aarde had te volbrengen.

Menken: „Hij heeft in geloof gewandeld en niet in aanschouwen, is in het geloof begonnen bij het eerste onderricht zijner moeder Maria, heeft het in alles, ook in de drukkendste, verwarrendste omstandigheden des levens vastgehouden en het onder de grootste donkerheden, bloot gesteld aan alle listige aanslagen des duivels, verlaten van God en menschen, aan het kruis voleindigd en vervuld."

3. Hij was voor de verzoeking toegankelijk en moest tegen haar strijden. Mt. IV : 1: Toen werd Jezus van den Geest weggeleid in de woestijn, om verzocht te worden van den duivel. Hebr. II : 13: Want in hetgeen hij zelf verzocht zijnde geleden heeft, kan hij degenen, die verzocht worden tehulp komen.

4. Hij had menschelijke behoeften, honger, dorst, rust, slaap. Mt. IV : 2: Hongerde hem ten laatste. Joh. XIX : 28: Mij dorst. Joh. IV : 6: Jezus dan vermoeid zijnde van de reize zat alzoo neder. Mt. VIII : 24: En zie, er ontstond eene groote onstuimigheid in de zee, doch hij sliep.

5. Hij had menschelijke aandoeningen, hij verheugde zich, werd angstig en bedroefd en weende. Lk. X : 21: Te dier ure verheugde zich Jezus in den geest. Lk. XII : 50: Ik moet met eenen doop gedoopt worden en hoe word ik geperst, totdat het volbracht zij. Mt. XXVI : 32, 38: Hij begon droevig en zeer beangst te worden. Toen zeide hij tot hen: Mijne ziel is geheel

bedroefd tot den dood toe. Joh. XI:33, 35: Hij werd zeer bewogen in den geest en ontroerde zich zelven. Jezus weende. Mk. III:5. Als hij hen met toorn rondom aangezien had, meteen bedroefd zijnde over de verharding van hun hart. Lk. XIX:41: Als hij nabijkwam en de stad zag, weende hij over haar. Hebr. V:7: Die in de dagen zijns vleesches, gebeden en smeekingen, met sterke roeping en tranen geofferd hebbende.— Men heeft wel eens de vraag gedaan, of Jezus nooit heeft gelachen. Maar vriendelijk is hij geweest b.v. tegenover de kinderen (Mt. XVIII).

6. Hij was sterfelijk. 1 Cor. XV:3: Dat Christus gestorven is voor onze zonden naar de Schriften.

B. „Uitgenomen de zonde."

1. De overtuiging zijner zondeloosheid *a*) bij Jezus zelf: Joh. VIII:46: Wie van u overtuigt mij van zonde? VIII:29: De Vader heeft mij niet alleen gelaten, want ik doe altijd wat Hem behagelijk is. Mt. VII:11: Indien dan gij, die boos zijt (zoo kan Christus alleen spreken in het bewustzijn zijner zondeloosheid) weet uwen kinderen goede gaven te geven. — *b*) bij de Apostelen: 2 Cor. V:21: Want dien, die geene zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt. Hebr. IV:15: Die in alle dingen gelijk als wij is verzocht geweest, doch zonder zonde. 1 Joh. III:5: Gij weet, dat hij geopenbaard is, opdat hij onze zonden zou wegnemen, en geene zonde is in hem.

2. Dit is alleen mogelijk en denkbaar, omdat hij is ontvangen van den Heiligen Geest. Daarom is hij zonder erfzonde. Ps. LI:7 is op hem niet van toepassing. Hebr. VII:26: Want zoodanig een Hoogepriester betaamde ons, heilig, onnoozel (onschuldig), onbesmet, afgescheiden van de zondaren en hooger dan de hemelen geworden.

3. Hij heeft ons vleesch en bloed aangenomen, d.w.z. de menschelijke natuur in haar door de zonde verzwakten toestand. Joh. I:1: Het Woord is vleesch geworden. Rom. VIII:3: (bet. vert.) Want — onmogelijke zaak voor de wet, dewijl zij door het vleesch krachteloos was! — God heeft, zijnen Zoon zendende in de gelijkheid van het zondige vleesch (niet: in de gelijkheid des vleesches, — dan was Jezus een schijnmensch geweest; ook niet: in het vleesch der zonde, — dan zou aan Jezus dus een zondige staat zijn toegekend; maar Paulus leert, dat het

vleesch in alles op het zondige vleesch geleek en niet op dat waarin Adam zonder zonde geschapen was) en voor de zonde, de zonde veroordeeld in het vleesch (want Christus heeft in het vleesch de zonde afgewezen, getoond dat zij niet bij den mensch behoort, den mensch onwaardig is).

4. Toch is hij, hoewel zelf zonder zonde, door de zonde in strijd gekomen en heeft den last, niet van zijne eigene, maar van onze zonden aan lichaam en ziel gedragen, ja is zonde gemaakt, d. i. behandeld alsof hij de persoonlijke zonde was, en heeft dat gewillig en vrijwillig gedragen van zijn geboorte tot zijn dood aan het kruis. (Joh. I; Mth. XIV : 34; Lk. XXII : 44; Mt. XXVII : 46; Hebr. V : 7; 2 Cor. V : 21).

III. De beide naturen in Christus.

1. Wij onderscheiden dus in Christus, Gods mensch geworden Zoon, een goddelijke en een menschelijke natuur, maar hebben ons wel te wachten deze beiden van elkaar af te scheiden. Wij mogen niet zeggen van het éene woord: „dit zegt Christus naar zijn godheid", en van het andere: „dit zegt hij naar zijn menschheid." De christelijke kerk heeft beleden, dat die twee naturen in Christus onvermengd en onveranderd, ongedeeld en ongescheiden vereenigd waren, of ook, dat zij vereenigd zijn „in eenigheid des waren persoons". D. w. z. hij heeft één Ik, één Mij, alles wat hij spreekt of doet, spreekt en doet hij als Gods mensch geworden Zoon, of — zooals wij het ook mogen uitdrukken, al komt het woord in den Bijbel niet voor — als de Godmensch.

De veroordeeling van Arius (325 te Nicea, z. b. blz. 136) gaf aanleiding, dat men Christus beschouwde als een mensch, in wien „het Woord" of de Geest Gods de plaats had ingenomen van den menschelijken geest. Dit gaf het gevaar om tot het docetisme te komen, d. i. de leer, dat Christus maar in schijn mensch geweest was. De historische Christus werd op deze wijze prijs gegeven. Maria werd de „Moeder Gods" genoemd. Anderen, de Nestorianen (naar Nestorius), kwamen er toe de twee naturen te veel van elkander te scheiden en daarin de verklaring te zoeken van hetgeen voor ons verstand onverklaarbaar en tegenstrijdig is

in den Christus der evangeliën. Dit gevoelen werd door de kerk veroordeeld op een concilie. Toen kwam daartegenover een ander (Eutyches) met de leer, dat de twee naturen in Christus tot ééne natuur geworden waren. Met allerlei aan de wijsbegeerte ontleende uitdrukkingen trachtte men de verhouding der beide naturen duidelijk te maken. Maar tevergeefs. De strijd bleef aanhouden. Ten slotte werd de conclusie gemaakt, dat Christus als hij twee naturen gehad had ook twee willen had, hetgeen, hoewel geheel in strijd met de Schrift, als kerkelijke leer werd bevestigd op het concilie van Constantinopel 680. Deze strijd der eerste eeuwen brengt duidelijk aan het licht, dat de persoonlijkheid van Christus zich niet zoo nauwkeurig in een bepaalden leervorm laat omschrijven, dat daartegen niet weer rechtmatige bedenkingen kunnen worden ingebracht.

2. De menschwording van den Zone Gods is een vernedering. De eeuwige Zoon van God blijft „waarachtig en eeuwig God." Toch heeft hij de gestaltenis Gods afgelegd. Sommigen zeggen: hij behield het bezit, maar verzaakte het gebruik der goddelijke eigenschappen. Hoever nu die vernedering (Kenosis, z. b. blz. 248) een verandering in het bezit der goddelijke eigenschappen gebracht heeft, laat zich moeilijk nauwkeurig aanwijzen.

a) God is almachtig maar van Christus staat, hoewel hij vele wonderen deed, toch ook geschreven Mk. VI : 5 : Hij kon aldaar geen kracht doen, en Joh. V : 19 : De Zoon kan niets van zich zelven doen, tenzij hij den Vader dat ziet doen. Mk. X : 40 : Het zitten tot mijne rechter- en tot mijne linker*hand* staat bij mij niet te geven. — Zijn almacht is dus niet de almacht Gods. —

b) God is alwetend maar van Christus, al ziet hij Nathanaël onder den vijgeboom (Joh. I : 49), en weet hij wat in den mensch is (Joh. II : 25) en voorspelt hij het verraad van Judas (Mt. XXVI : 21) en vele andere dingen, staat toch ook geschreven, dat hij vragen moet aan zijne discipelen (Mt. XV : 34): Hoevele brooden hebt gij? — aan Maria (Joh. XI : 34): Waar hebt gij hem (Lazarus) gelegd? — aan de schare (Mk. V : 30): Wie heeft mij aangeraakt? en dat hij zich als over iets onverwachts verwondert over het geloof van den Hoofdman (Lk. VII : 9) en over het ongeloof der Joden in zijn vaderland (Mk. VI : 6). Ook spreekt hij op één punt zijn onwetendheid openlijk uit (Mk. XIII : 32): Van dien

dag en die ure weet niemand, noch de engelen, die in den hemel zijn, noch de Zoon, dan de Vader. Zijn alwetendheid is dus niet de alwetendheid Gods. — God is heilig Jac. I : 13 : God kan niet verzocht worden met het kwade; God kan niet zondigen; maar Christus is wel verzocht (Mt. IV) en deze verzoeking mogen wij niet als een vertooning behandelen. Zij was verzoeking, bracht strijd mede en moest door Christus overwonnen worden. Bij de vraag: kon Christus zondigen? — staan wij wel wat verlegen. Misschien brengt dit ons meer helderheid, als wij goed onderscheiden tusschen volstrekte (absolute) en zedelijke onmogelijkheid. Het is volstrekt onmogelijk, dat een mensch met zijn hand tot de sterren reikt; het is zedelijk onmogelijk, dat een rechtgeaard vader zijn kind vermoordt. Zoo was het zedelijk onmogelijk, dat Christus zondigde, volstrekt onmogelijk was het niet, daar anders de verzoeking een vertooning en de gehoorzaamheid zonder verdienste is.

3. De mogelijkheid, dat Gods Zoon mensch wordt, zonder dat hij daarbij zijn godheid behoeft af te leggen, is gelegen in de wijze waarop God den mensch heeft geschapen. De dieren komen uit de aarde voort, de mensch heeft het leven uit God zelf. Gen. II : 7 : De HEERE God had den mensch geformeerd uit het stof der aarde en in zijne neusgaten geblazen den adem des levens (uit zich zelf); alzoo werd de mensch tot een levende ziel. Hd. XVII : 29 : Wij dan zijnde Gods geslacht (familie van God).

4. Zwingli. „De Zoon Gods, God uit God, heeft de menschelijke natuur zoo aangenomen, dat de goddelijke niet verloren of in de menschelijke veranderd is, maar beiden zijn in hem waarachtig, eigenlijk en wezenlijk, en wel zoo, dat hij van zijne natuur niets heeft ingeboet, en dus niettemin waarachtig, eigenlijk en wezenlijk God is; maar de menschelijke natuur is niet zoo in de goddelijke overgegaan, dat zij niet waarachtig, eigenlijk en wezenlijk mensch zou zijn, uitgenomen de neiging tot zondigen, en inzoover hij God is, is hij het met den Vader en den Heiligen Geest zoo, dat hij alles bezit wat tot het wezen en de eigenaardigheid der menschelijke natuur behoort en wegens de vereeniging met de goddelijke natuur hem niets is onthouden behalve de zondigheid. Daarom zijn de eigenschappen der beide naturen in alle woorden en handelingen dermate te zien, dat een vrome zin gemakkelijk onderscheidt, wat aan de eene of aan de

andere natuur is toe te kennen, hoewel men zeggen moet, dat alles is van den éénen Christus.

5. De Nederlandsche Geloofsbelijdenis Art. XIX: „Wij gelooven, dat door deze ontvangenis de persoon des Zoons onafscheidelijk vereenigd en tezamen gevoegd is met de menschelijke natuur; zoodat er niet zijn twee zonen Gods, noch twee personen, maar twee naturen in een eenigen persoon vereenigd, doch elke natuur hare onderscheidene eigenschappen behoudende. Gelijk dan de goddelijke natuur altijd ongeschapen gebleven is, zonder begin van dagen of einde des levens, vervullende hemel en aarde, alzoo heeft de menschelijke natuur hare eigenschappen niet verloren, maar is een schepsel gebleven, hebbende begin van dagen, zijnde eene eindige natuur en behoudende al hetgeen dat een waar lichaam toebehoort. En hoewel Hij derzelve door zijne verrijzenis onsterfelijkheid gegeven heeft, nochtans heeft Hij de waarheid zijner menschelijke natuur niet veranderd, dewijl onze zaligheid en verrijzenis mede hangen aan de waarheid zijns lichaams. Doch deze twee naturen zijn alzoo tezamen vereenigd in één persoon, dat ze ook zelfs door zijn dood niet gescheiden zijn geweest. Zoo was dan hetgeen Hij stervende in de handen zijns Vaders bevolen heeft een ware menschelijke geest, die uit zijn lichaam scheidde; maar hier-en-tusschen bleef de Goddelijke natuur altijd vereenigd met de menschelijke, ook zelfs als Hij in het graf lag; en de Godheid hield ook toen niet op in Hem te zijn, gelijk zij in Hem was, als Hij een klein kind was, hoewel zij zich voor een kleinen tijd zoo niet openbaarde. Hierom bekennen wij dat Hij ware God en ware mensch is: ware God, om door zijne kracht den dood te overwinnen, en ware mensch, opdat Hij voor ons mocht kunnen sterven naar de zwakheid zijns vleesches."

6. Olevianus: „Eene persoonlijke vereeniging is zulk eene verbinding van twee ongelijke naturen, dat zij beiden één persoon vormen. Zoo zijn lichaam en ziel in den mensch ongelijke naturen; want het lichaam kan men betasten, de ziel niet; het lichaam wordt gewond en sterft, maar de ziel niet enz. en toch zijn zij zoo met elkander verbonden, dat beide, lichaam en ziel, tot het wezen des menschen behooren. Zooals nu lichaam en ziel een mensch is, zoo is God en mensch een Christus,

zooals de Christelijke kerk overal terecht beleden heeft. Daaruit is des te gemakkelijker te verstaan hetgeen Gods woord ons leert van de persoonlijke vereeniging der beide naturen in Christus, welke zij is, n.l. zulk eene verbinding van twee ongelijke naturen, d. i. de goddelijke en de menschelijke natuur in Christus, dat, hoewel de eene, namelijk de goddelijke, hemel en aarde geschapen heeft en zonder begin is, de andere evenwel, namelijk de menschelijke, is en blijft geschapen en haar begin heeft. De eene is almachtig, want zij is waarachtig God, de andere niet. Want het schepsel namelijk de menschheid van Christus is niet de Schepper en het zijn niet twee almachtigen, maar één almachtige, hoewel het twee naturen zijn. De eene, namelijk de goddelijke, is oneindig, kan niet tot één plaats beperkt of omschreven worden; de andere is niet oneindig, maar heeft bepaalde leden, hoofd, armen, borst, beenen, voeten, allen onderscheiden in de plaats, die zij innemen. Hoewel, zeg ik, deze beide naturen haren bijzonderen aard en eigenschappen hebben, toch zijn zij zoo samen verbonden, dat zij beide, de een zoowel als de ander, behooren tot het wezen en de substantie van dezen persoon, n.l. Christus. — Deze beschrijving der persoonlijke vereeniging is af te leiden uit de ontvangenis van Christus. Want toen heeft de persoonlijke vereeniging volkomen plaats gehad en is daarna niet eene andere persoonlijke vereeniging der beide naturen in Christus geworden."

7. Ursinus, in de door hem vervaardigde „Belijdenis der Theologen (Professoren) en kerkdienaren (Predikanten) te Heidelberg": „Het woord mensch wil zeggen een persoon, die in zijn wezen de menschelijke natuur heeft, onverschillig of hij naast deze ook nog een andere natuur heeft, zooals de mensch Christus ook de goddelijke had, dan of hij deze slechts alleen heeft, zooals de andere menschen. Maar het woord menschheid of menschelijke natuur, omvat niet beide of meer naturen, maar alleen deze éene natuur, die uit een menschelijk lichaam en ziel bestaat. Zoo beteekent het woord God een persoon, die God is, d. i. goddelijke natuur in zich heeft, hetzij hij tegelijk iets anders is, zooals de [tweede] persoon der godheid de eeuwige Zoon ook tegelijk mensch is, hetzij hij niets anders dan God is, zooals de Vader en de Heilige Geest. Maar het woord Godheid omvat

niets meer dan alleen goddelijke natuur en wezen. Daarom kan men naar recht en waarheid zeggen: God is mensch, God heeft geleden en is voor ons gestorven [1]), opgestaan, ten hemel gevaren. Maar het zou niet waar zijn, als men wilde zeggen: De godheid is mensch of menschheid, heeft geleden, is gestorven, opgestaan, ten hemel gevaren. Zoo is ook waar, dat de mensch Christus God is, maar het is niet waar, dat de menschheid van Christus God is. Derhalve is ook waar, dat de mensch Christus almachtig, alwetend, alomtegenwoordig is en alles werkt, wat de godheid werkt. Dat echter de menschheid van Christus almachtig, alwetend, alomtegenwoordig is en alles doet, wat de godheid doet, is evenmin waar, als dat de menschheid God is."

---

36 Vraag. *Wat nuttigheid bekomt gij door de heilige ontvanging en geboorte van Christus?*

Antw. Dat Hij onze Middelaar is, en met zijne onschuld en volkomene heiligheid mijne zonde, waarin ik ontvangen en geboren ben, voor Gods aangezicht bedekt.

1. Hier wordt gevraagd naar de zegeningen, die ons toekomen uit de geboorte van Jezus Christus (verg. daarbij hetgeen besproken is onder vr. 16). Zij laten zich niet in een enkel woord samenvatten. Col. I : 19: Want het is *des Vaders* welbehagen geweest, dat in hem al de volheid wonen zou. — Het verband van dezen tekst doet zien, hoe groot Paulus zich deze volheid denkt, want de komst van Christus staat in verband met de kennis van God (vs. 15), al de geschapene dingen (vs. 16), de beteekenis der gemeente (vs. 18), de verzoening (vs. 20) de be-

---

1) Wij herinneren hierbij, dat wij deze aanhalingen alleen hebben behouden om het karakter van het boek, maar zonder dat wij willen gehouden zijn, dat wij met al het daarin gezegde instemmen.

doeling van het evangelie (vs. 23). Het woord alle keert hier telkens terug. En al die volheid woont nu in Christus.

2. De beteekenis dezer geboorte voor

a) het maatschappelijk leven. Men vergelijke de christelijke en heidensche volken; de toestand der armen, der slaven, der vrouw, de opvatting van het huwelijk en van het huiselijk leven, ja geheel de gedaante der wereld is door de komst van Christus veranderd, gelijk Christus ook de wedergeboorte der wereld heeft voorspeld (Mt. XIX : 28).

b) het godsdienstig leven, dat een geheel ander karakter krijgt. Joh. IV : 23: De ure komt en is nu, wanneer de ware aanbidders den Vader aanbidden zullen in geest en waarheid. — Hoe geheel anders was het begrip, dat de heidenen van godsdienst hadden. De Israëlitische godsdienst bleef beperkt tot één volk. In het christendom bezitten wij den godsdienst der menschheid.

c) het geestelijk leven. Door de menschwording van Gods Zoon wordt ons de weg geopend tot de zekere kennis van God, van zijn liefde en genade en tot de gemeenschap met God. Tot dezen Middelaar zelf, door wien wij tot God komen, kunnen wij met vertrouwen naderen, als tot hem, die, onzer een, ook met onze zwakheden en onzen strijd bekend is. Hebr. II : 17, 18: Waarom hij in alles den broederen moest gelijk worden, opdat hij een barmhartig en een getrouw Hoogepriester zou zijn, in de dingen, die bij God te doen waren, om de zonden des volks te verzoenen. Want in hetgeen hij zelf, verzocht zijnde, geleden heeft, kan hij dengenen, die verzocht worden, te hulp komen. Maria's lofzang, Lk. I : 46: Mijne ziel maakt groot den Heere en mijn geest verheugt zich in God, mijnen Zaligmaker.

Menken: „De menschelijke natuur (om welker verheffing en verheerlijking tot vernietiging van het rijk der duisternis en tot prijs van God en zijnen Zoon het te doen was), die door het verkeerde gedrag eens menschen haar eer en waarde verloren had, kon volgens recht niet anders weder tot eer en waarde geraken dan door een mensch. Door een mensch was de menschheid aan de zonde en den dood onderworpen geworden; door een mensch moest zij verlost en tot gerechtigheid en leven opgeheven worden. Door de zonde van een mensch was over alle menschen de verdoemenis gekomen, door de gerechtigheid van een mensch

moest over alle menschen de rechtvaardiging des levens komen. Door de ongehoorzaamheid van een mensch waren vele zondaren geworden, door de gehoorzaamheid van een mensch zouden velen gerechtvaardigd worden. Geloofd zij God, die rechtvaardig is in al zijne wegen en heilig in al zijne werken! (Rom. V : 11—21) [1]. — Alle nakomelingen van Adam bevonden zich in den toestand der zondigheid en sterfelijkheid. Onder de zondaren op aarde was er niet één, die in de plaats en in naam van het gevallen geslacht kon optreden, in de zaak der menschheid met God handelen, de schuld en schande, die haar aankleefde, betalen en uitdelgen, den grooten eerestrijd voor haar uitstrijden, de zwaarste en heetste beproevingen voor haar overnemen en bestaan, het verkeerd gedrag met een heilig gedrag, ongehoorzaamheid met gehoorzaamheid, zonde met gerechtigheid betalen en goed maken kon. En zoo zou de menschheid in haar ellende, zonde en dood gebleven zijn en had nooit de heerschappij, de koninklijke majesteit van het beeld Gods, weder erlangd, indien niet de Heer der heerlijkheid zelf, Jezus Christus, zich met volkomen aflegging zijner goddelijke heerlijkheid harer met medelijden had aangetrokken, om haar te verlossen. Daartoe trok hij zich niet alleen de menschheid aan, maar hij nam de menschheid, de menschelijke natuur aan. Als een tweede Adam kwam hij in de wereld."

3. „Dat hij onze Middelaar is". Eerst als mensch kon hij zijn middelaarswerk verrichten.

a) Olevianus wijst een drievoudig nut van de heilige ontvangenis en geboorte van Christus aan:

„Ten eerste dat hij onze eenige ware middelaar is in alle dingen, die wij bij God te doen hebben, als degene, die niet één, maar beide naturen deelachtig is.

„Ten tweede, dat hij zulk een middelaar is, in wien het wezen der goddelijke liefde, die hemel en aarde overtreft, aanwezig is

---

1) De Apostel Paulus maakt hier de tegenstelling van den eenen mensch Adam tegenover den eenen mensch Christus. Menken legt den nadruk op het woord mensch.

en persoonlijk woont, zoodat zijn hart een ware broederlijke liefde en trouw voor ons heeft. Joh. XIII : 1 : Alzoo hij de zijnen, die in de wereld waren liefgehad had, zoo heeft hij hen liefgehad tot het einde.

„Ten derde, dat hij ook zulk een middelaar is, wien lichaam en ziel in de ontvangenis volkomen geheiligd zijn; eerstelijk, opdat hij een rein, heilig offer zou wezen, waaraan onze zondige ontvangenis gestraft en betaald is met hare vruchten en wij alzoo daarvan vrijgesproken zijn, niet zoo, dat er geen erfzonde meer in ons is, maar dat zij ons niet toegerekend wordt. Daarna ook, dat hij door de kracht zijner volkomene heiligheid dit ons bevlekte lichaam en ziel allengs heiligt, totdat hij ons eindelijk van het ons aangeboren verderf geheel en al ontledige en met denzelfden Heiligen Geest, door wien het eeuwige Woord, namelijk de Zoon, zijn lichaam en ziel in den moederschoot geheiligd heeft, ook onze natuur tot het evenbeeld Gods uit genade ten laatste volkomen vernieuwen zal. Hebr. II : 11 : Want en hij die heiligt, en zij die geheiligd worden zijn allen uit één. VII : 26 : Zoodanig een Hoogepriester betaamde ons, heilig, onnoozel (onschuldig), onbesmet, afgescheiden van de zondaren."

b) Ursinus. „De nuttigheid der heilige ontvangenis en geboorte van Christus is eene tweevoudige: 1. de versterking des geloofs, dat deze de Middelaar is; 2. de troost, dat wij door dezen Middelaar voor God rechtvaardig worden. Het is het gevolg daarvan, dat er niet een middelaar tusschen God en de menschen zijn kan, die niet zelf mensch is, niet zelf rechtvaardig is, niet één met het eeuwige woord (Joh. I), d. i. waarachtig en wezenlijk God en mensch en in staat ons de verworvenen verlossing te bewaren. Hebr. VII : 26 : Zulk een Hoogepriester, enz."

4. Dat hij „met zijne onschuld en volkomene heiligheid mijne zonde, waarin ik ontvangen en geboren ben, voor Gods aangezicht bedekt."

Van Oosterzee: „De Catechismus stelt het voor, alsof bepaald onze dusgenoemde erfsmet, in onderscheiding der dadelijke zonde, juist door de heilige ontvangenis en geboorte van Christus, evenzoo *geheel op zich zelve beschouwd* [1]), voor het oog van

1) Cursiveering van ons. B.

God werd bedekt. Deze zucht, om aan ieder bepaald deel der verschijning en vernedering van Gods Zoon, zooveel mogelijk, eene bijzondere beteekenis toe te kennen was ook aan andere godgeleerden in die dagen niet vreemd; denkt slechts aan de voorstelling van het Avondmaals-formulier: „waar Hij gebonden werd, opdat Hij ons zou ontbinden, enz." Dat zulke onschuldige spelingen, die gemakkelijk te vermenigvuldigen zijn, voor gevoel en verbeelding eene bekoorlijke zijde bezitten, zouden wij niet gaarne ontkennen; met mate gebruikt, kan men die door een beroep op het Bijbelsch spraakgebruik dekken, dat ons o.a. herinnert, hoe wij „door de striemen van Christus genezen zijn." Maar nooit mogen zij tot de geheel willekeurige voorstelling leiden, alsof tegenover iedere schrede van den Heer op den weg der vernedering eene juist dáárop terugwijzende schrede des geloovigen op den weg der verlossing zou staan; zoodat wij b.v. door zijne heilige geboorte bepaaldelijk van onzen erfsmet; door zijne dadelijke gehoorzaamheid van onze dadelijke zonden; door zijn zwijgend lijden van de straf der zonden onzer tong; of door zijne bespotting van de door ons verdiende bespotting bevrijd worden. Tot zulk eene voorstelling, waarbij het ontboeid vernuft zich niet zelden in het ongerijmde verliest en juist daardoor spot en wederspraak uitlokt, geeft ons noch het woord van den Heer, noch het voorbeeld der Apostelen vrijheid. In haar geheel beschouwd is, naar de leer van het Evangelie, de volmaakte gehoorzaamheid van Gods Zoon, die reeds met zijne menschwording aanvangt en in zijn kruisoffer haar ontzettend toppunt bereikt, de eenige maar ook voldoende grond voor de wederaanneming des verloren zondaars voor God; en wat Hij zelf heeft tezamengevoegd vermag de mensch niet willekeurig te scheiden. De heilige ontvangenis en geboorte des Heeren staat dus met ons heil in rechtstreeksch verband, alleen en voor zoo ver zij de eerste vrijwillige schrede op den weg eener vernedering en gehoorzaamheid was, die voor zondaren, reeds in onreinheid geboren, niets minder zijn moest dan „de verheffing huns aangezichts."

B. *Het werk van Christus.* (Vr. 37—52).

37. Vraag. *Wat verstaat gij bij het woordje: Geleden?*

Antw. Dat Hij aan lichaam en ziel den ganschen tijd zijns levens op de aarde, maar inzonderheid aan het einde zijns levens, den toorn Gods tegen de zonde des ganschen menschelijken geslachts gedragen heeft, opdat Hij met zijn lijden, als met het eenige zoenoffer, ons lichaam en ziel van de eeuwige verdoemenis verloste, en ons Gods genade, gerechtigheid, en het eeuwige leven verwierve.

Inzonderheid = in het bijzonder. Zoenoffer = offer tot verzoening der zonden voor God.

Antw. Christus heeft geleden, d. i. den toorn Gods tegen de zonde gedragen.

a) Waarin heeft Christus geleden? Aan lichaam en ziel.

b) Wanneer heeft Christus geleden? Den ganschen tijd zijns levens op aarde maar in het bijzonder aan het einde.

c) Wat heeft hij geleden? Den toorn Gods tegen de zonde van het gansche menschelijke geslacht.

d) Waartoe heeft hij geleden? Opdat hij met zijn lijden — verwierve.

I. HET LIJDEN VAN CHRISTUS.

1. Tot het verlossingswerk van Christus behoort zijn leven, lijden en sterven. Als de Catechismus het openbare leven hier voorbijgaat dan ligt dit in de Twaalf Geloofsartikelen. De gemeente heeft het openbare leven van Jezus altijd uit dit oogpunt bezien, dat het lijden was om der zonde wil, en dit blijft de grondtoon van zijn leven, al hebben ook de oogenblikken niet ontbroken, waarin hij zich verheugde in den geest. Daarom wordt het hier samengevat onder het lijden; want 1. was het doel zijner menschwording, dat hij ons door zijn lijden en sterven verlossen zou,

en 2. is zijn geheele leven een lijden, dat aanving met zijn geboorte en met zijn dood eindigde.

Dalton: „Wat is in vergelijking van zijn lijden de smart van den kunstenaar, als hij niet slechts de verhevene, heerlijke scheppingen der toonkunst moet derven, maar zich nog de straf ziet opgelegd, een straatlied te moeten aanhooren van het schreeuwendste wangeluid? Wat beteekent, bij zijn lijden vergeleken, de siddering en ontzetting van de onschuldige maagd, die eensklaps aan de zedelijke sfeer van het ouderlijk huis ontrukt, zich omgeven ziet van al de gemeenheid en verdorvenheid, die er heerscht in de holen der ontucht? Ja zelfs de kreet van smart is niet zoo hevig, die den lijder wordt afgeperst, wanneer een zenuw van de haar bedekkende huid wordt ontdaan en onmiddellijk aan de scherpe buitenlucht wordt blootgesteld".

Olevianus. „Op twee dingen in het leven van Christus ziet het geloof. Ten eerste, dat deze persoon de beloofde Heiland zijn moet, met wien alles heeft plaats gehad, wat God door zijn profeten van hem voorzegd en daarbij met zulke wonderteekenen bevestigd heeft (b.v. dat de blinden ziende worden en de dooden opgewekt), als noch de satan noch een ander schepsel kan nadoen. Dit doel moet men wel voor oogen hebben in de geschiedenis van het leven van Christus. Het tweede, dat het geloof aanschouwt en zich toeeigent in het leven van Christus is de gehoorzame vernedering, die de Heere Christus in onze persoon (in onze plaats en in ons vleesch en bloed) den Vader heeft getoond door zijn geheele leven. Want hoewel onze zaligheid voornamelijk wordt toegeschreven aan de gehoorzaamheid, die Christus in het sterven heeft aan den dag gelegd, zoo wordt toch het andere gedeelte zijns levens niet uitgesloten, daar hij door zijn geheele leven een dienstknechtsgestalte en onze ellende gedragen heeft, gelijk ook de Apostel Paulus de vernedering van den Zone Gods heeft opgevat als eene van den aanvang tot het einde, als hij zegt: En heeft zich zelf vernederd gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, ja tot den dood des kruises."

2. Christus heeft geleden:

a) in het lichaam. Ps. XXII: 15—17: Ik ben uitgestort als water; al mijne beenderen hebben zich vaneen gescheiden; mijn

hart is als was, het is gesmolten in het midden mijns ingewands; mijne kracht is verdroogd als een potscherf en mijne tong kleeft aan mijn gehemelte — zij hebben mijne handen en voeten doorgraven.

b) in de ziel. Mt. XXVI : 38: Mijne ziel is geheel bedroefd tot den dood toe.

c) „den ganschen tijd" zijns levens op aarde. Jes. LIII : 23: Hij had geene gedaante noch heerlijkheid; als wij hem aanzagen, zoo was er geene gestalte, dat wij hem zouden begeerd hebben; hij was veracht en de onwaardigste onder de menschen, een man van smarten en verzocht in krankheid.

d) „inzonderheid (in bijzondere mate) aan het einde zijns levens." Bedoeld is zijn lijden, dat aanvangt in Gethsemane en op Golgotha eindigt.

3. In bijzonderheden is dit in de levens- en lijdensgeschiedenis van Jezus op te merken.

A. Den geheelen tijd zijns levens:

a) In het lichaam: 1. De geboorte in den stal; 2. de vlucht naar Egypte; 3. honger, dorst, vermoeienis; 4. armoede, 2 Cor. VIII : 9: Dat hij om uwentwil is arm geworden, daar hij rijk was; 5. onveiligheid, Lk. IX : 58: De Zoon des menschen heeft niet, waar hij het hoofd nederlegge.

b) In de ziel: 1. de verzoeking door den duivel (Mt. IV); 2. de haat zijner vijanden. Hebr. XII : 3: Die zoodanig een tegenspreken van de zondaren tegen zich verdragen heeft. Hij werd gescholden voor een vraat en een wijnzuiper (Mt. XI : 19), een godslasteraar (Mt. IX : 3), een kind des duivels (Mt. XII : 24), Beëlzebul (Mt. X : 25); verstooten uit zijn vaderstad Nazareth (Lk. IV : 29); vervolgd (Mt. XXI : 46); bedreigd met steeniging (Joh. VIII : 59); 3. de veranderlijkheid van het volk (Joh. VI : 14 en VII : 20); 4. de ontmoeting met zooveel ellende en met den dood (Mt. XIV : 14; Joh. XI : 33, 35); 5. de ontrouw van velen (Joh. VI : 66); 6. het kleingeloof zijner discipelen (Mt. VIII : 26); 7. de angst voor zijn lijden (Lk. XII : 50).

B. Aan het einde zijns levens:

a) In zijn lichaam: 1. zijn zweet werd tot bloeddruppelen (Lk. XXII : 44); 2. hij werd gebonden (Joh. XVIII : 12); 3. in het aangezicht gespogen en met vuisten geslagen (Mt. XXVI : 67); 4. gegeeseld en met doornen gekroond (Mt. XXVII : 26,

29); 5. moest zelf zijn kruis dragen (Joh. XIX : 17); 6. werd aan het kruis genageld (Joh. XIX : 18); 7. lijdt brandende dorst (Joh. XIX : 28); sterft een pijnvollen dood (Mt. XXVII : 50).

b) In de ziel: 1. zijn strijd in Gethsemane (Mt. XXVI); 2. de Judaskus (Lk. XXII : 48); 3. door alle discipelen verlaten (Mk. XIV : 50); 4. door Petrus verloochend (Lk. XXII : 61); 5. door de krijgsknechten bespot (Mt. XXVII : 29); 6. door zijn volk verworpen (Mt. XXVII : 22); 7. door de menigte gehoond (Mk. XV : 29, 30); 8. door God verlaten (Mt. XXVII : 46).

Bij de behandeling in het onderwijs zal het zijn nut hebben met de leerlingen een overzicht te nemen van het geheele lijden op zulk een wijze, dat de verschillende onderdeelen ieder op hun plaats komen te staan, de schijnbare tegenstrijdigheden der evangeliën eerst opgemerkt en daarna zooveel mogelijk uit den weg geruimd worden, de gang van het proces tot zijn recht komt, de verschillende karakters der personen duidelijk worden, niet om op hen af te geven, maar om te doen gevoelen, dat wij zondaren zijn als zij, terwijl de kruiswoorden een afzonderlijke behandeling verkrijgen.

II. De beteekenis van dit lijden.

1. Om de behandeling van dit onderwerp vruchtbaar te maken blijve men bij de soberheid, die ook den Catechismus kenmerkt, zonder te vergeten, dat onze tijd zijn bijzondere eischen stelt. Allereerst moeten uitdrukkingen als: „Christus is voor onze zonden gestorven", „verzoening", „vergeving", „verlossing" goed verstaan worden, waartoe het onderwijs geen leerstelsel moet voordragen, maar zich aan den Bijbel moet aansluiten, op zulk een wijze, dat de bekende beschuldiging van „bloedtheologie" van zelf wegvalle. Spitsvondigheden en berekeningen over de waarde van één droppel van het bloed van Christus moeten verre blijven. Zondeschulden mogen niet als geldschulden behandeld worden, noch de dood van Christus als een kwitantie met zijn bloed geteekend voor voldaan. Men zorge, dat de verzoening in het onderwijs blijft, wat zij voor de christelijke kerk van ouds geweest is, n.l. het antwoord op de gewetensvraag naar vrede met God bij de diep gevoelde behoefte,

dat de daartoe aangewezen weg noch de zonde vergoelijken noch de heiligheid Gods verduisteren mag.

2. Wie heeft geleden? „Hij", d. i. Gods mensch geworden Zoon. Duizend anderen hebben ook geleden, gewelddadig geleden als hij, ook plaatsvervangend, in dien zin, dat zij de straf op de gevolgen droegen van anderer zonden, maar wat hij geleden heeft, bezit bijzondere beteekenis omdat het is het lijden van Gods Zoon. Toen hij mensch werd in deze zondige wereld, kwam er lijden, moest er lijden komen, niet door zijne zonden, maar door de onzen. Dat werpt hij niet van zich maar draagt Hij, want God spaart het hem niet maar legt het hem op, zoo zelfs, dat hij aan het kruis de verachtste en de onwaardigste onder de menschenkinderen wordt. Jes. LIII:3, 4: Hij was veracht en de onwaardigste onder de menschen — wij achtten hem, dat hij geplaagd, van God geslagen en verdrukt was. 2 Cor. V:21: Dien, die geene zonde gekend heeft, heeft God zonde voor ons gemaakt (als de persoonlijke zonde behandeld).

3. Christus zelf heeft aan zijn lijden en sterven groote beteekenis en waarde toegekend als *a*) een bange strijd, Lk. XII:50: Hoe word ik geperst totdat het volbracht zij! — *b*) onvermijdelijk, Joh. III:14: Gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alzoo moet ook de Zoon des menschen verhoogd worden. — *c*) het gebod van zijn Vader (zonder dat is de aflegging van het leven een daad van zondige willekeur), Joh. X:17: Daarom heeft de Vader mij lief, overmits ik mijn leven afleg, opdat ik hetzelve wederom neme. — *d*) de behoudenis voor anderen, Mt. XX:28: Gelijk de Zoon des menschen niet is gekomen om gediend te worden maar om te dienen en zijne ziel (zijn leven, zichzelven in den dood) te geven tot een rantsoen (losprijs) voor velen. — *e*) in verband staande met de vergeving der zonde, Mt. XXVI:28: Dit is mijn bloed, het bloed des nieuwen testaments, hetwelk voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonde, — *f*) een verlaten zijn van God, Mt. XXVII:46: Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten? — *g*) een weg, waarvan de satan hem zocht af te houden, Mt. XVI:23: Maar hij zeide tot Petrus: Ga weg achter mij, satanus! gij zijt mij een aanstoot, want gij verzint niet de dingen, die Gods zijn, maar die der menschen zijn. — *h*) de voorwaarde voor de vruchtbaarheid van zijn werk. Joh. XII:24: Indien het

tarwegraan in de aarde niet valt en sterft, zoo blijft hetzelve alleen, maar indien het sterft zoo brengt het veel vrucht voort.

4. De Apostelen hebben de lijn voortgezet. Zij brengen voortdurend het lijden van Christus met onze zonden en onze verlossing in verband. 1 Petr. III : 18: Christus heeft ook eens voor de zonden geleden, hij rechtvaardig voor de onrechtvaardigen, opdat hij ons tot God zou brengen. Rom. IV : 25: Welke overgeleverd is om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking. 1 Joh. II : 2: Hij is eene verzoening voor onze zonden. Hebr. IX : 28: Christus eenmaal geofferd zijnde om veler zonden weg te nemen.

5. „Zijn lijden een eenig zoenoffer". Ook de Catechismus brengt dit lijden met onze zonden in verband, want onder het O. Verbond werd het zoenoffer gebracht om de zonde weg te nemen. De kracht van dat offer zat in het bloed, als het zoenmiddel. Lev. XVII : 11: De ziel des vleesches is in het bloed; daarom heb Ik het u op het altaar gegeven, om over uwe zielen verzoening te doen, want het is het bloed dat voor de ziel verzoening zal doen. — De wetten en bepalingen er over vindt men verspreid, o. a. Lev. IV, V, VI, VII : 1—10. (Het wordt gesplitst in schuld- en zondoffer, waarvan het eerste meer de voldoening, het andere de uitdelging op den voorgrond brengt). Lev. XVI: het zoenoffer op den Grooten Verzoendag voor het geheele volk. Hoewel de uitlegging der offertheorie onder Israël zeer verschillend is, zoo blijkt toch dat het bloed bij het zoenoffer zulk een belangrijke plaats inneemt (het werd met den vinger gestreken aan de hoornen van het altaar, of op de voorwerpen, die ontzondigd moesten worden, het werd gesprengd tegen het voorhangsel van het Heilige der Heiligen, het werd uitgestort aan den voet van het altaar), omdat het bedekt en bedekkend uitdelgt (Jes. XXVIII : 18), en wel de zondige onreinheid, die den toorn Gods opwekt. Als het bloed geacht werd dit te doen, omdat het de zetel was van de ziel of het leven van het dier, dan werd dit schuldeloos leven dus gebruikt om het schuldige leven te bedekken. Wat de handoplegging, die er aan voorafging beteekent, is niet geheel zeker. Zij was misschien het overdragen van de zonde of de toeëigening van dit offerdier, of beteekende de afzondering of bestemming tot dat soort van offer, dat de offeraar brengen ging. In ieder geval ligt er in, dat het offerdier de plaats vervangt van

den offeraar. En dit alles was den Israëliet een rechtstreeksche ordening Gods, zoodat hij bezat wat de heidenen zochten, eene verzoening der zonden, die door den mensch werd voltrokken, maar van God is uitgegaan. Ps. LXV : 4: Onze overtredingen, die verzoent Gij.

6. Als wij nu in Christus het eenig zoenoffer zien, dan wil dit zeggen, dat zijn lijden in verband staat met onze zonden, alzoo, dat hij eens en voor altijd (eenig") het van God gegeven offer is, waaruit wij de zekerheid ontleenen, dat de toorn Gods is afgewend. *a*) Het altaar is hier het kruis, 1 Petr. II : 24: Die zelf onze zonden in zijn lichaam gedragen heeft op het hout. — *b*) De Christus zelf was priester en offer tegelijk, want zijn offer was vrijwillig. Joh. X : 18: Niemand neemt hetzelve (het leven) van mij, maar ik leg het van mij zelven af. Mt. XXVI : 53: Of meent gij, dat ik mijnen Vader nu niet kan bidden en Hij zal mij meer dan twaalf legioenen engelen bijzetten? Efe. V : 2: Gelijkerwijs ook Christus zich zelven voor ons heeft overgegeven tot eene offerande en een slachtoffer. — *c*) Dit offer is een eenig offer, voor eenmaal, eens en voor altijd voldoende [1]). Hebr. IX : 12: Door zijn eigen bloed eenmaal ingegaan in het heiligdom, eene eeuwige verlossing teweeggebracht hebbende. — *d*) Het is het van God gegeven offer, want dit lijden was naar Gods raad. Hd. II : 23: Dezen door den bepaalden raad en voorkennis Gods overgegeven zijnde, hebt gij genomen en door de handen der onrechtvaardigen aan het *kruis* gehecht en gedood. Hd. IV : 27, 28: Want in der waarheid zijn vergaderd tegen uw heilig kind Jezus, welken Gij gezalfd hebt, beide Herodes en Pontius Pilatus, met de Heidenen en de volken Israëls, om te doen al wat uw hand en uw raad te voren bepaald had, dat geschieden zou. Christus zelf dacht er niet anders over; Mt. XXVI : 24: De Zoon des menschen gaat wel heen gelijk van hem geschreven is.

---

1) Daarom heeft onze Hervormde Kerk, evenals de kerk der eerste eeuwen, geen altaar meer in het huis des Heeren, maar bij de viering van het avondmaal alleen een tafel, zooals ook Christus dit aan een tafel heeft ingesteld. Na de Hervorming is in de plaats van het altaar de kansel gekomen, waarop het woord Gods gepredikt wordt, en zoo behoort het in de christelijke kerk.

e) Dit offer bestaat daarin, dat Christus „den toorn Gods gedragen heeft tegen de zonde". Dit wil niet zeggen, dat God toornig op hem geweest is, maar dat hij in deze zondige wereld indalende onder het lijden, dat daarvan het gevolg was, Gods toorn, Gods afkeer, Gods vloek over de zonde in zijn ziel heeft doorgemaakt. Mt. XXVI : 36 – 46. Mt. XXVII : 46.

f) „Des ganschen menschelijken geslachts". De Catechismus wil hier niet zeggen, dat Christus voor het geheele menschelijke geslacht gestorven is, maar bedoelt alleen, dat dit offer van zoo groote beteekenis en waarde is, dat het den toorn Gods kon dragen tegen de zonde van het gansche menschelijke geslacht, of wel dat het plaatsvervangend kon optreden voor de menschheid. Of het dit ook gedaan heeft, of het voor de menschheid of voor een deel der menschheid gebracht is, dit wordt hier in midden gelaten.

7. Het eene woord verzoening wordt in onzen bijbel gebruikt voor twee verschillende zaken. Er is *a*) een verzoening met God, (2 Cor. V : 18—20), waarmede bedoeld wordt, dat de mensch wordt teruggebracht in de gemeenschap met God, omdat de verwijdering, de vijandschap tusschen den mensch en God is weggenomen. *b*) een verzoening der zonde, omdat het kwaad is geboet en de straf gedragen is. In andere talen heeft men voor deze twee begrippen ook twee verschillende woorden. In het Grieksch: katallage en hilasterion; Duitsch: Versöhnung en Sühne; Fransch: réconciliation en expiation; oud-Nederlandsch: verzoening en zoen. In volgorde moet natuurlijk de tweede aan de eerste voorafgaan en dan ligt tusschen beiden in de vergeving.

8. In de verlossing, onder welk woord geheel het werk van Christus wordt samengevat, hebben wij nu deze vier punten te onderscheiden en te kennen in hun onderling verband: *a*) Christus heeft voor de zonde geleden; *b*) daardoor heeft plaats gehad de verzoening der zonde; *c*) daarin ligt de zekerheid van de vergeving der zonde door God; *d*) daaruit komt voort de verzoening met God.

A. Christus is voor de zonde gestorven. 1 Pet. III : 18; Rom. IV : 25; Hebr. IX : 28. Hij draagt dus in zijn lijden de straf der zonde. Daarvan had Christus, de zondelooze, bevrijd moeten zijn. Het is dus voor onze zonden, dat hij de straf draagt.

Dit plaatsvervangende van het lijden wordt allerwegen in de Schrift geleerd. 1 Petr. II : 2: Die zelf onze zonden in zijn lichaam gedragen heeft op het hout. 2 Cor. V : 15: Indien één voor allen gestorven is. 1 Tim. II : 6: Die zich zelven gegeven heeft tot een rantsoen voor allen. — Dezelfde gedachte ligt reeds uitgedrukt in Jes. LIII, dat meermalen in het N. Testament op Christus wordt toegepast. Dit plaatsbekleedende in het lijden van Christus, als het door God gegeven en aangenomen offer voor onze zonden, laat zich nooit geheel voor ons denken rechtvaardigen. Het blijft het mysterie der verlossing, de dwaasheid van het kruis. Met ons verstand zeggen wij; dat gaat niet, dat is onrechtvaardig. Wij zullen het nooit volkomen duidelijk maken.

Tot opheldering kunnen de volgende opmerkingen dienen.

a) Onze straf wordt niet op Christus gelegd buiten zijn wil, maar door hem zelf overgenomen.

b) Die plaatsvervanging kan niet als een eisch gesteld worden aan Christus, noch door God, noch door de menschen, zooals Kajafas deed (Joh. XI: 50: Gij overlegt niet, dat het ons nut is, dat één mensch sterve voor het volk en het geheele volk niet verloren ga), die zeggen wilde: hij moet sterven voor ons. Maar wel kan zij als weldaad der liefde worden aangeboden, als Christus zegt: ik wil sterven voor u.

c) Deze plaatsvervanging wordt begrijpelijker, als Christus voor ons staat als de tweede Adam, het hoofd der nieuwe menschheid, wiens geheele werk plaatsvervangend is, en die nu als het hoofd de straf draagt voor de leden des lichaams.

d) Het begrip straf kan in zich bevatten vergelding, maar ook bedoelen tuchtiging, die het noodzakelijk gevolg van de zonde is en dus ook op hem komt, die één met ons wordt. Deze beteekenis heeft het o. a. in Jes. LIII : 5: De straf, die ons den vrede aanbrengt, was op hem.

e) Het plaatsvervangend lijden gaat als een wet door de natuur en het menschelijk leven. Het afvallend blad geeft de vruchtbaarheid voor nieuwen groei. De graankorrel sterft en geeft zoo nieuwen oogst. Het vee wordt geslacht tot voedsel voor den mensch. De moeder lijdt voor het kind. Zoo gaat het door. Alles leeft van elkanders dood.

f) Met voorbeelden, die ons dit plaatsvervangend lijden verduidelijken en voor de eischen van ons rechtvaardigheids-gevoel

handhaven moeten, zullen wij uiterst voorzichtig zijn, opdat de geheel eenige grootheid en beteekenis van het lijden van Christus daarmede niet verloren ga.

Ludwig von Gerdtell geeft dit voorbeeld: Men denke zich een koning, een vader des vaderlands, rechtvaardig en mild in zijn bestuur jegens iederen onderdaan. De koning heeft te strijden met een machtige omwentelingspartij, die haar leidsman op den troon wil zetten. Op zekeren dag bemerkt de koning, dat gewichtige staats- en familiepapieren uit zijn schrijftafel gestolen zijn. De koning, vreezende, dat uit misbruik van deze gestolen papieren een politiek schandaal kan voortkomen, laat door herauten terstond de volgende afkondiging doen: Ik zweer bij God en mijn koningseer, dat ik hem, die deze papieren tegen mijn troon en het welzijn van den staat misbruikt, zeker zal laten dooden en dat hij, die zich verstout, een inbraak tot mijne geheime papieren te herhalen, openlijk 100 geeselslagen van den beul ontvangen zal, wie het ook zij. Na eenige dagen worden de moeder en de zusters des konings op de daad zelve gegrepen. Nu juicht zijn tegenpartij. De bladen leggen er nadruk op, dat men nu zien zal of de veelgeroemde gerechtigheid des konings en de rijkswet zal gaan boven zijn zelfzuchtige familiebelangen. Een vreeselijke tijd breekt er nu voor den koning aan. Zijn moeder en zusters vallen aan zijn voeten en bidden om genade en beloven, dat zij allen band met de oproerige partij zullen verbreken. Hij twijfelt niet aan de oprechtheid van haar berouw. Zoo komt hij te staan tusschen den zoon en den regent. Wie zal in hem zegevieren? Als de dag der gerechtstelling aanbreekt leidt de koning na een vreeselijken nacht, zijn moeder aan zijn arm naar het schavot, voor de oogen van zijn volk. Hij beveelt nu den beul te beginnen — maar als deze den geesel opheft, springt de koning op, werpt zich in de armen van den scherprechter en roept uit: Geef mij de honderd slagen, maar laat dezen gaan. Zij worden hem gegeven, hij wordt halfdood in zijn paleis teruggedragen, maar zelfs in de oogen zijner vijanden zag men tranen. Hij herstelt en wordt bemind door zijn volk, én zijn rijk én zijn familie had hij door zijn gerechtigheid en liefde gered.

B. De verzoening der zonde is het gevolg er van als de

straf is gedragen. De ontslagen gevangene kan voor hetzelfde feit niet weer veroordeeld worden. De mensch kan mogelijk in sommige gevallen tegenover de menschen, maar nooit tegenover God zijn zonde zoo boeten, dat hij vrij het hoofd kan opheffen en zeggen: nu heb ik de straf mijner zonden gedragen en ben dus zonder schuld (Ps. CXXX : 3: Zoo Gij, HEERE! de ongerechtigheden gadeslaat; Heere! wie zal bestaan? Ps. XLIX : 8: Hij zal Gode zijn rantsoen niet kunnen geven). Maar als Christus voor onze zonden gestorven is, dan zijn die zonden daarmede ook verzoend of bedekt, namelijk voor God, die ze niet andermaal als schuld kan toerekenen. Men noemt dit ook de voldoening of de genoegdoening van Christus, uitdrukkingen, die in het N. Testament niet voorkomen en zeer vatbaar zijn voor misverstand. 1 Joh. II : 2: Hij is eene verzoening voor onze zonden. Gal. III : 13: Christus heeft ons verlost van den vloek der wet. Hebr. II : 17: Opdat hij een barmhartig en getrouw Hoogepriester zou zijn, in de dingen, die bij God *te doen waren*, om de zonden des volks te verzoenen.

C. De vergeving der zonden. Christus verzoent, God vergeeft de zonde, en de zekerheid van dit laatste bezitten wij in het eerste, omdat Christus door God zelf tot een verzoening gegeven is. — Sommigen meenen, dat vergeving zonder verzoening veel mooier is; dat wij, vergevende, ook niet vragen mogen eerst naar verzoening, en zij beroepen zich op de gelijkenis van den verloren zoon. Maar ook onze vergeving is aan verzoening gebonden. Daar is iemand, die u beleedigd heeft, maar hij erkent dat niet en voelt het niet en heeft er geen berouw over. Zeg nu maar tot hem: ik vergeef u. Het is vergeefs, hij lacht er om en gaat zijns weegs, er komt geen verzoening tusschen u en hem. Gij kunt uwe vergeving niet kwijt raken, omdat er geen boete bij hem is. Het berouw zou zijn boete of verzoening (Sühne) geweest zijn, maar als die ontbreekt, is de vergeving onmogelijk. Dit bewijst ons ook de verloren zoon, die zijn zonde had geboet, berouw had en vergeving ontving. Wil men daarmede bewijzen, dat berouw ook voldoende verzoening is tegenover God dan vergeet men: 1°. in dit beeld, aan de menschelijke verhoudingen ontleend, kon alleen de verzoening in den vorm van berouw een plaats vinden; 2°. men beroept zich dan op één gelijkenis om de prediking der verzoening te weerspreken, die door geheel de

Schrift gaat; 3° men vergeet, dat het berouw over de zonde een vraag is, maar het antwoord, de zekerheid der vergeving, van God moet komen. In de gelijkenis gaf dit geen bezwaar, maar in de werkelijkheid onzer verhouding tegenover God hebben wij wat anders noodig dan een gelijkenis, om die zekerheid te verkrijgen en onder alle twijfelingen te bewaren. Hoe dieper iemand zijn zonde opvat en hoe zwaarder hij zijn schuld gevoelt, des te grooter zal zijn behoefte aan zekerheid zijn (Luther in het klooster te Erfurt). Een evangelie zonder verzoening zou een oppervlakkige opvatting van de schuld der zonde in de hand werken. Dat evangelie zou luiden: „God vergeeft de zonde" en de mensch zou denken: „dat gaat gemakkelijk; de zonde is zeker geen groot kwaad in de oogen Gods". Zulk een evangelie stelt de rechtvaardigheid Gods op den achtergrond en spreekt alleen maar van genade. Ook wanneer het daarbij de noodzakelijkheid van het berouw predikt, brengt het niet tot de zekerheid der vergeving voor het hart, dat heeft leeren rekenen met de gerechtigheid Gods. De straf volgt op de zonde. Dat zien wij voortdurend, dat zegt ons ons geweten, dat predikt ons ook de Schrift. Daarom vraagt het hart, dat de gerechtigheid Gods erkent, naar zulk een vergeving, die de rechtvaardigheid openbaart, en dat is de vergeving, waaraan de verzoening voorafgaat. Die vergeving nu vinden wij alleen in het evangelie van Jezus Christus. Dat bedoelt de Hebreërbrief als hij zegt (IX : 22): Zonder bloedstorting (of verzoening) geschiedt geene vergeving. Zoo leert ook Paulus Rom. III : 25, 26: Welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening, door het geloof in zijn bloed, tot eene betooning van zijne rechtvaardigheid, door de vergeving der zonden, die te voren geschied zijn, onder de verdraagzaamheid Gods; tot eene betooning van zijne rechtvaardigheid in dezen tegenwoordigen tijd; opdat Hij rechtvaardig zij, en rechtvaardigende dengenen, die uit het geloof van Jezus is. Hier wordt Christus genoemd „eene verzoening" bet. vert. zoenmiddel, in of door zijn bloed of zijn lijden en sterven, waarvan de kracht door het geloof genoten of gekend wordt. Dit zoenmiddel is niet door de menschen uitgedacht of daargesteld. God zelf heeft het voorgesteld of van tevoren vastgesteld, want de vergeving wordt er niet door verworven, omdat zij is een daad der genade Gods. Paulus betoogt, dat die genade alleen de oorzaak is van de behoudenis des zondaars. Zij

gaat vooraf. Zij wordt niet afgedwongen door dit zoenmiddel, maar in die genade is ook begrepen het geven van dit zoenmiddel. En dat heeft God gedaan tot openbaring van — niet alleen zijn liefde maar — zijn rechtvaardigheid. Tevoren, d. i. vóór de komst van Christus, had de verdraagzaamheid Gods de zonden (niet: „vergeven", zooals verkeerd vertaald is) over het hoofd gezien. Paulus heeft daarbij het oog op de heidenwereld. Nu — in den tegenwoordigen tijd zal de genade, de vergeving, komen en aan de menschen gepredikt worden: God rechtvaardigt den zondaar, d. i. spreekt hem vrij van de zonde. Maar die vergeving is niet als de verdraagzaamheid. Daarbij ziet God de zonde niet over het hoofd. In die vergeving en rechtvaardiging zal God rechtvaardig zijn en dat ook duidelijk openbaren. Daartoe nu gaf Hij het zoenmiddel. Dat wordt Christus, als hij de zonde boet, de straf der zonde draagt. Wie in hem gelooft als in het zoenmiddel dat voor zijn zonden gegeven is, in den Zaligmaker, die voor zijn schuld heeft geboet, ziet in de vergeving ook Gods rechtvaardigheid en deze vergeving kan hem nooit brengen tot een geringschatting der zonde. Daarom kent de Schrift geen vergeving zonder verzoening.

D. De verzoening met God. Daarom is het eigenlijk in het verlossingswerk te doen. De mensch, door de zonde van God vervreemd, moet tot God teruggebracht worden. De goddelijke vergeving baant daartoe den weg. Ook bij verwijdering tusschen menschen, kan de rechte verhouding eerst hersteld worden door volkomen vergeving (voorbeeld: Josef's broeders, de verloren zoon). De verwijdering is aan de zijde des menschen vijandschap geworden (Rom. VIII : 7: Het bedenken des vleesches is vijandschap tegen God), maar God blijft liefde. God moet dus niet met den mensch, maar de mensch moet met God verzoend worden; God moet niet tot ons, maar wij moeten tot God teruggebracht worden. 1 Petr. III : 18: opdat hij ons tot God zou brengen. 2 Cor. V : 19: God was in Christus de wereld met zichzelven verzoenende, hunne zonden hun niet toerekenende.

9. Men spreekt van de bijzondere en de algemeene verzoening.

a) De leer der bijzondere verzoening is, dat Christus naar de bedoeling Gods alleen voor de uitverkorenen gestorven is. Dit was de leer der Gereformeerde kerken, die daarin vrijwel alleen

stonden temidden der christenheid, terwijl zij ook onderling van elkander verschillen. Zij is meer gebouwd op redeneeringen dan op de Schrift en zij beroept zich op de Schrift, omdat deze de zegeningen, de gevolgen en de uitwerking der verlossing alleen toekent aan de geloovigen, aan de gemeente van Christus.

Pareüs [1]), naar de geschriften van Ursinus, zegt over de vraag: voor wien is Christus gestorven? het volgende: „Wat zegt de Schrift? Op sommige plaatsen, dat Christus gestorven is voor allen en voor de geheele wereld. 1 Joh. II:2; Hebr. II:9; 2 Cor. V:15; 1 Tim. II:6. Daartegenover zijn er niet weinig plaatsen, waarin gezegd wordt dat Christus gestorven is, gebeden heeft, zich heeft overgegeven enz. slechts voor velen, voor de uitverkorenen, voor zijn volk, voor de gemeente, voor zijne schapen enz., en niet voor de wereld, voor de ongeloovigen enz. Joh. XVII:9: Ik bid voor hen, ik bid niet voor de wereld, maar voor degenen, die Gij mij gegeven hebt, want zij zijn uwe, d. i. alleen voor de uitverkorenen. Mt. XX:28: Tot een rantsoen voor velen. Mt. I:21: Hij zal zijn volk zalig maken van hunne zonden. Mt. XXVI:28: Dit is mijn bloed, dat voor velen vergoten wordt. Hebr. IX:28: Om veler zonden weg te nemen. Jes. LIII:11: Door zijne kennis zal mijn knecht, de rechtvaardige, velen rechtvaardig maken. Efez. V:25: Gij mannen, hebt uwe eigene vrouwen lief, gelijk ook Christus de gemeente liefgehad heeft en zich zelven voor haar heeft overgegeven. — Hoe nu? Weerspreekt de Schrift zich zelve? In geenen deele. Maar er zijn hier twee overwegingen.

a) „Eenigen leggen die algemeene uitspraken uit van het totaal der geloovigen, of van allen, die gelooven, omdat de beloften des Evangelies eigenlijk betrekking hebben op allen, die gelooven, en omdat de Schrift die beloften tot hen beperkt. Joh. III:16; Rom. III:22; Hd. X:43. Zoo legt ook Ambrosius (de kerkvader, gest. 397, in zijn boek De voc. gent. I, 3) het uit: „Het volk Gods bezit zijne volheid en hoewel een groot deel der

1) David Pareüs, een beroemd Gereformeerd godgeleerde, van geboorte een Silleziër als Ursinus, was sedert 1590 Professor in de theologie te Heidelberg en gaf in 1598 het groote catechetische werk van Ursinus uit.

menschen de genade des Verlossers óf niet acht óf terugwijst, zoo is er toch in de uitverkorenen en voorverordineerden en in de van het algemeen in zijn geheelheid genomen onderscheidenen een zekere bijzondere algemeenheid te zien, zoodat uit de geheele wereld de geheele wereld bevrijd en uit alle menschen alle menschen verlost zijn, enz. Op deze wijze bestaat er geen tegenspraak. Want alle geloovigen, dat zijn die velen, dat volk, die gemeente, die schapen, die uitverkorenen, die aan Christus gegevenen, voor wie Christus zich heeft overgegeven.

b) „Anderen de genoegzaamheid en de uitwerking van den dood van Christus; het offer van Christus is genoegzaam voor alle menschen, maar van kracht alleen voor de uitverkorenen of geloovigen".

Olevianus: „Wij moeten ons niet verwonderen, dat alleen de uitverkorenen en deze gezamenlijk deel hebben aan het wezen van het genadeverbond. Want voor de kerk of voor alle uitverkorenen op den aardbodem, en voor hen alleen, heeft Christus zich overgegeven. Voor hen alleen bidt hij en treedt hij tusschen beide, hen alleen heiligt hij (Joh. XVII : 9, 19—21; X : 15, 26)".

Lampe [1]) zegt (Geheimnis des Gnadenbundes, I, 185 e. vv.) dat „het eigenlijke doel van Christus in zijn gehoorzaamheid alleen geweest is om genoeg te doen voor de uitverkorenen. Onder andere gronden voert hij ook aan: „dat het losgeld zijner bloedige gehoorzaamheid al te kostelijk was, dan dat het tevergeefs betaald had kunnen worden. Maar het zou tevergeefs betaald zijn, als „het voor eene enkele ziel ware opgewogen, zonder dat zij werkelijk uit de strikken des verderfs zou losgemaakt zijn, gezwegen daarvan, dat het voor alle menschen zou zijn gebracht, terwijl de meesten er geen nut van gehad hadden. — Hoe kon Christus voor alle menschen sterven, terwijl velen reeds in de verdoemenis lagen, voor wie werkelijk (feitelijk) alle hoop op het leven was afgesneden? — Moeten wij niet nog volkomener daarvan overtuigd worden, als wij acht geven op de woorden van zijn hoogepriesterlijk gebed? Joh. XVII : 9 heet het: Ik bid niet voor de wereld, maar voor degenen, die Gij mij gegeven hebt. Wie

1) Frederik Adolf Lampe, geb. 1683 te Detmold, gest. 1729 als prof. der theologie en predikant te Bremen.

zijn die gegevenen anders dan zij die in den raad des vredes tot zijn volk bestemd waren? Hoe duidelijk zijn zij onderscheiden van de wereld, waarvoor hij nu eenmaal niet bidden wil! Voorwaar, voor hen, voor wie men niet bidden wil, is men nog veel minder van plan om te lijden. Want het is toch veel meer, voor iemand te lijden dan voor hem te bidden. — In hetzelfde gebed, dat, omdat het onmiddellijk voor zijn lijden op den weg naar Gethsemane gedaan werd, het doel van dat lijden het duidelijkst kan openbaren, sluit de Heiland werkelijk iemand uit, n.l. Judas. Joh. XVII : 12: Niemand uit hen is verloren gegaan, dan de zoon der verderfenis, opdat de Schrift vervuld worde. Wie durft zeggen, dat de Heere Jezus voor Judas geleden heeft, terwijl hij zelf hem als verloren beschouwt? Heeft hij nu niet eens willen lijden voor dien discipel, die tot het verderf bestemd was, hoeveel te minder dan nog voor hen uit die overige menigte der menschen, die een veel geringer voorrecht ontvangen hebben?"

b) De leer der algemeene verzoening is, dat Christus gestorven is voor de zonden der wereld en de wereld met God heeft verzoend. Zij beroept zich niet op redeneering, maar uitsluitend op de Schrift. Joh. I : 29: Des anderen daags zag Johannes Jezus tot zich komende, en zeide: Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt! 1 Joh. II : 2: Hij is eene verzoening voor onze zonden; en niet alleen voor de onze, maar ook voor *de zonde* der geheele wereld. 2 Cor. V : 19: Want God was in Christus de wereld met zich zelven verzoenende. Zij weigert dit woord „wereld" te verklaren als „de uitverkorenen uit de geheele wereld". Hebr. II : 9: Opdat hij door de genade Gods voor allen den dood smaken zou. De Catechismus laat in deze 37e vraag dit verschil onbeslist en zegt alleen, dat „de dood des Zoons van God van oneindige kracht en waardigheid, overvloediglijk genoegzaam tot verzoening van de zonde der gansche wereld is" (Leerregels van Dordrecht II, 3).

c) Dat Christus de wereld met God verzoend heeft, beteekent niet, dat naar Gods bedoeling daardoor alle menschen zalig worden zullen (1 Tim. II : 4: Welke, n.l. God, wil, dat alle, d. i. allerlei menschen, ook koningen enz., verg. vs. 2, zalig worden); dit is de leer der algemeene zaligheid; — ook niet, dat Christus voor alle menschen, hoofd voor hoofd genomen, gestorven is,

want dit zou de zaligheid van allen ten gevolge moeten hebben; dit is de leer der algemeene genade. Maar het wil dit zeggen. De wereld, d. i. het menschelijk geslacht, staat als één geheel voor God; zoo ook is de zonde, die in verschillende daden uiteengaat, één booze macht, één ongedeeld beginsel, dat woont in het gansche menschelijke geslacht. Daartegen richt zich de toorn Gods. Dien toorn tegen de zonde van het gansche menschelijke geslacht heeft Christus gedragen. Dus niet de personen, hoofd voor hoofd, maar het gansche menschelijke geslacht is met God verzoend. Tot ieder, ook tot den grootsten zondaar in deze wereld, mag ik dus zeggen: Christus is voor u gestorven. Geen voorwaarden mogen er aan verbonden worden, als dezen: wanneer gij een deugdzaam mensch zijt, wanneer gij u bekeert, wanneer gij gelooft in Christus, dan is hij voor u gestorven. De beteekenis van den zoendood van Christus is niet van uw geloof afhankelijk. De wereld is met God verzoend, gij behoort ook tot die wereld, de weg staat open, het ligt voor uw verantwoording of gij van dien weg gebruik wilt maken (Hebr. XII:24, 25); maar dit gebruik maken bestaat in het onbepaald vertrouwen op het verlossingswerk van Christus, d. i. in het geloof in hem.

III. Het nut van het lijden van christus.

Dit nut is tweevoudig: 1. dat Christus daardoor „ons lichaam en ziel van de eeuwige verdoemenis verloste"; 2. „ons Gods genade gerechtigheid en het eeuwige leven verwierve".

1. Hij heeft ons verlost van de zonde en daardoor de eeuwige verdoemenis van ons afgewend en wel volkomen voor lichaam en ziel. Rom. VIII:1: Zoo is er dan nu geene verdoemenis meer voor degenen, die in Christus Jezus zijn. Gal. III:13: Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons. Efez. I:7: In welken wij hebben de verlossing door zijn bloed, *namelijk* de vergeving der misdaden. 1 Cor. XV:55, 57: Dood! waar is uw prikkel? Hel! waar is uwe overwinning? Gode zij dank die ons de overwinning geeft door onzen Heere Jezus Christus.

2. Hij heeft ons verworven:

a) Gods genade, n.l. de zekerheid van het welbehagen Gods. 1 Joh. IV:10: Hierin is de liefde, niet dat wij God liefgehad

hebben, maar dat Hij ons liefgehad heeft en Zijnen Zoon gezonden heeft *tot* eene verzoening voor onze zonden. Rom. V : 2: Door welken wij ook de toeleiding (toegang) hebben door het geloof tot deze genade (van den vrede met God), in welke wij staan en roemen in de hoop der heerlijkheid Gods.

b) Gerechtigheid, de rechtvaardiging door het geloof. 2 Cor. V : 21: Opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in hem.

c) het eeuwige leven, dat niet eerst met den dood begint, maar reeds hier, zoodra wij zijn wedergeboren, zooals ieder leven, met de geboorte aanvangt. Omdat dit leven bestaat in het leven in gemeenschap met God, zijn wij het aan hem verschuldigd, die ons met God heeft verzoend. Joh. III : 14, 15: Gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alzoo moet de Zoon des menschen verhoogd worden, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. 1 Joh. IV : 9: Opdat wij zouden leven door Hem. Deze drie stukken vinden wij bij elkaar in hunne onderlinge verhouding. Rom. V : 21: Opdat, gelijk de zonde geheerscht heeft tot den dood, alzoo ook de genade zou heerschen door rechtvaardigheid tot het eeuwige leven, door Jezus Christus, onzen Heere.

Nu volgen eenige bijzonderheden over het lijden van Christus. (Vr. 38—41).

38. Vraag. *Waarom heeft Hij onder den rechter Pontius Pilatus geleden?*

Antw. Opdat Hij, onschuldig onder den wereldlijken rechter veroordeeld zijnde, ons daarmede van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zou, bevrijdde.

Dat over ons gaan zou, Lat. vert. heeft: dat allen wachtte.

Antw. Christus heeft onder Pontius Pilatus geleden, opdat hij onder den wereldlijken rechter zou veroordeeld worden.

a) Hoe heeft Christus geleden? Onschuldig.

b) Waarom moest hij voor de openbare rechtbank veroordeeld worden? Opdat hij daarmede ons van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zoude, bevrijden zou.

I. Dat Christus onschuldig geleden heeft.

1. Pontius Pilatus, de romeinsche stadhouder, was de hoogste keizerlijke beambte en rechter in het joodsche land. Hij alleen mocht het doodvonnis laten voltrekken, waartoe de hoogste joodsche rechtbank, het Sanhedrin, of de joodsche raad, geen macht meer had, sinds het land aan de Romeinen behoorde.

2. Christus is niet door den verraderlijken dolk van een moordenaar, ook niet bij een volksoploop gedood, maar langs ordelijken weg openlijk veroordeeld door den wettigen rechter en wel door een heiden, nadat de oversten der Joden hem ook tot den dood veroordeeld hadden, opdat daarin openbaar werd, hoe de wereld in haar geheel en wel door haar officieele vertegenwoordigers hem uitwierp. De godsdienst en de staat hebben hier elkander geholpen.

3. De Apostelen hechten er gewicht aan, dat Christus voor Pilatus gestaan heeft. Hd. III : 13, 14: Welken gij overgeleverd hebt voor het aangezicht van Pilatus, als hij oordeelde, dat men *hem* zoude loslaten. Hd. IV : 27: Want in der waarheid zijn vergaderd tegen uw heilig kind Jezus, welken Gij gezalfd hebt, beide Herodes en Pontius Pilatus, met de Heidenen en de volken Israëls. Hd. XIII : 28: Geene oorzaak des doods vindende, hebben zij van Pilatus begeerd, dat hij zou gedood worden. 1 Tim. VI : 13: Christus Jezus, die onder Pontius Pilatus de goede belijdenis betuigd heeft.

4. In dit artikel der apostolische geloofsbelijdenis wordt het historisch karakter der lijdensgeschiedenis uitgesproken. Ook ligt daarin de belijdenis der onschuld van Jezus. Pilatus toch betuigt driemaal de onschuld van Jezus, bovendien beroept hij zich op het gelijkluidend oordeel van Herodes en bevestigt eindelijk dit gevoelen door de zinnebeeldige handeling van het wasschen zijner handen, dus in het geheel vijfmaal; daarbij komt nog de boodschap zijner vrouw Claudia Procula. Mt. XXVII. Lk. XXIII. Joh. XVIII en XIX.

II. Dat Christus voor ons veroordeeld werd.

1. Voor den wereldlijken rechter is de onschuld van Jezus erkend en uitgesproken, maar toch is hij veroordeeld geworden. De menschelijke beweeggronden waren het stormachtig dringen zijner vijanden en de onzekere houding van Pilatus, die vreesde afgezet te worden (Joh. XIX: 12); ook had hij een kwaad geweten wegens vele daden van geweld (Lk. XIII: 1) en geldafpersingen. Maar de laatste grond (ook voor de Joden verborgen. Hd. III: 17: Ik weet, dat gij het door onwetendheid gedaan hebt, gelijk als ook uwe oversten) was de raad en wil Gods, dat de onschuldige het oordeel des doods voor ons zou ondergaan. Ook Christus ziet daarin den wil der door God verordende overheid. Joh. XIX: 11: Gij zoudt geene macht hebben tegen mij, indien het u niet van boven gegeven ware. Toch blijft de schuld der veroordeeling op Pilatus rusten, die met water wel zijn handen, maar niet zijn geweten rein kon wasschen; en op het volk, dat riep: Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen (Mt. XXVII: 24, 25).

2. Door de veroordeeling van Christus voor den wereldlijken rechter, die zijn onschuld betuigde, zijn wij des te meer verzekerd, dat Christus niet voor zijne eigen, dus voor onze zonden geleden heeft en „ons daarmede van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zoude, bevrijdde". 2 Cor. V: 21: Dien, die geene zonde gekend heeft, heeft God zonde voor ons gemaakt (de onschuldige is voor ons schuldigen in het oordeel gekomen), opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in hem. Rom. VIII: 1: Zoo is er dan nu geene verdoemenis (veroordeeling) meer voor degenen, die in Christus Jezus zijn. Joh. V: 24: Wie mijn woord hoort en gelooft hem, die mij gezonden heeft, die heeft het eeuwige leven en komt niet in de verdoemenis (komt in geen oordeel), maar is uit den dood overgegaan in het leven.

3, Olevianus: „Op God moet men zien, die het oordeel uitspreekt door den mond van Pilatus. Want het gericht is Godes (2 Kron. XIX: 6). Toen Christus op aarde als een misdadiger voor het gericht gesteld werd, werd hij voor Gods gericht gesteld, beladen met uwe en mijne zonden, ja die der geheele wereld, opdat hij het gericht van onze veroordeeling en

straf over zich zou laten gaan. Want dewijl wij voor den rechterstoel Gods gesteld en daar het oordeel der verdoemenis ontvangen moesten, maar Christus onze veroordeeling op zich genomen had, zoo moest hij als in onze persoon voor het gericht gesteld en van God zelf door den rechter Pilatus, die toch in vele opzichten anders dacht (namelijk om hem los te laten), ten doode veroordeeld worden. Het nut is nu, naardien onze zonden nu eenmaal door God zelf, terwijl door Pilatus het oordeel geveld wordt, volgens de hoogste gestrengheid van het goddelijk recht veroordeeld en gestraft zijn geworden aan den Zoon van God, dat wij nu om der wille van deze onze zonden niet bij den rechterstoel Gods voor het recht (van de wet) gesteld worden, om daaraan rekenschap te geven, nog veel minder om daardoor verdoemd te worden. Men moet dus het gemoed tot God zelf opheffen, die de voorzitter van deze rechtbank is en het oordeel uitspreekt tegen zijn Zoon."

39. Vraag. *Heeft dat iets meer in, dat Hij gekruist is geweest, dan of Hij met eenen anderen dood gestorven ware?*

Antw. Ja het; want daardoor ben ik zeker, dat Hij de vervloeking, die op mij lag, op zich geladen heeft, want de dood des kruises van God vervloekt was.

Vervloeking, = vloek of zware straf.

Antw. Dat Christus gekruist is, is meer dan dat hij met een anderen dood gestorven ware.

a) Welken troost verkrijgt gij daaruit? Daardoor ben ik zeker, dat — geladen heeft.

b) Waarom zijt gij door den kruisdood van Christus verzekerd, dat hij uw vloek op zich genomen heeft? Omdat de dood — vervloekt was.

1. Het was niet naar Gods raad en wil, dat Christus „een anderen dood" b.v. door krankheid of zwakte des ouderdoms

zou sterven, want aan dat sterven zou de beteekenis van het offer ontbroken hebben. Een *gewelddadigen* dood heeft hij ondergaan.

2. De kruisdood wordt als het zwaarste van alle sterven en lichamelijke straffen beschouwd.

a) Het was de *smartelijkste* en verschrikkelijkste dood, omdat de gekruisigde door de vreeselijkste pijnen in zijn ledematen uitgeput en door koortsbrand verteerd werd, terwijl ook zijn ziel het diepste lijden doormaakte. Ps. XXII : 15: Ik ben uitgestort als water, en al mijne beenderen hebben zich van een gescheiden.

b) Het was de *verachtelijkste* dood; slaven, oproermakers en straatroovers (als de beide met Christus gekruisigden) werden aan het kruis terechtgesteld. Jes. LIII : 3: Hij was veracht en de onwaardigste onder de menschen.

c) Het was de *vloekdood*, want hoewel het een romeinsche straf was en onder de Joden meer de steeniging werd toegepast, zoo staat er toch ook Deut. XXI : 23: Een opgehangene is Gode een vloek. Na de terechtstelling werd het lijk opgehangen, maar mocht niet overnachten, want het gansche land werd er door verontreinigd. Dit geeft Paulus aanleiding om te zeggen Gal. III : 13: Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een *vloek geworden zijnde* voor ons, want daar staat geschreven: Vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt. Jes. LIII : 4: Wij achtten hem, dat hij geplaagd, *van God geslagen en verdrukt* was.

d) Daardoor is de profetie in het O. Testament van het smartelijkst lijden (Jes. LIII, Ps. XXII) vervuld geworden, gelijk ook de voorzeggingen van Christus zelf. Joh. XVIII : 32: Opdat het woord van Jezus vervuld wierd, dat hij gezegd had, beteekenende hoedanigen dood hij sterven zou.

3. De *leiding Gods* in de veroordeeling van Jezus is opmerkelijk. De oversten hadden gezegd: niet in het feest (Mt. XXVI : 5), maar het is toch op het feest geschied, opdat Christus ons Pascha zijn zou. Judas wil verraden en de Hoogepriester met geweld gevangen nemen, maar de omstandigheden worden zoo geleid, dat Christus zich gevangen *geeft* (Joh. XVIII), want hij was het offer, dat zich zelven overgaf. De Joden willen hem om Godslastering ombrengen; daarop stond de dood (Lev. XXIV : 16); maar hij wordt veroordeeld, omdat hij de koning Israëls is (Mt. XXVII : 37); op oproer stond de kruisstraf. Zoo draagt hij tegelijk de hoogste

en laatste straf van de wet van Mozes, waarbij de gedoode ook nog werd opgehangen.

4. Het was naar Gods raad en wil, dat Jezus sterven zou (Hd. IV : 28), maar die hem aan het kruis brachten, droegen de schuld hunner zonde. Pilatus zal door zelfmoord een einde aan zijn leven gemaakt hebben, nadat hij naar Rome was gezonden om zich te verantwoorden over de wandaden van zijn bestuur. De Joden, die geroepen hadden: Zijn bloed kome over ons en onze kinderen, moesten, toen Jerusalem belegerd werd, in grooten getale de stad wegens hongersnood ontvluchten, maar in handen des vijands gevallen, werden zij bij honderden door Titus in het aangezicht der stad gekruisigd. Jeruzalem zelf werd verwoest en het volk verstrooid in alle landen. Het was de dag des toorns en der openbaring van het rechtvaardig oordeel Gods.

5. Het kruis, de grootste schande, is door Christus tot de hoogste eere gebracht. Hoog verheven boven op torens en kerken. Ridderkruisen. Het roode kruis, het witte kruis, het groene kruis, in Duitschland ook het blauwe kruis (voor de geheelonthouders). Ook dikwijls tot een bijgeloovig teeken gemaakt, waaraan wonderkracht werd toegeschreven. 1 Cor. I : 18: Het woord des kruises is wel dengenen, die verloren gaan dwaasheid, maar ons, die behouden worden, is het eene kracht Gods. 1 Cor. II : 2: Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus en dien gekruisd. — Toen iemand aan Talleyrand een nieuwen godsdienst uiteenzette, dien hij wilde stichten, kreeg hij ten antwoord: De stichter van het christendom liet zich kruisigen, ik raad u dit ook te doen.

6. Olevianus: „Christus is waarlijk voor ons een vloek en vervloeking geworden aan het kruis, niet alleen voor de menschen, maar ook voor God, zooals de Heilige Geest (Gal. III : 13) zegt: Christus is voor ons een vloek geworden. En dat bewijst ons de Apostel uit den mond Gods, die gezegd heeft (Deut. XXI : 23): Vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt. Zeker, God wist wel, toen Hij dat zeide, welken dood zijn Zoon sterven zou, ja de dood des kruises (dien hij toen vervloekte) was reeds voor Christus in den eeuwigen raad Gods verordend, zooals Hd. IV : 28 te zien is. Want daarin ligt al onze hoop, daarin ligt de goddelijke liefde jegens ons, dat Hij waarlijk en niet in schijn

zijn toorn heeft uitgestort op zijn Zoon en hem waarlijk vervloekt, opdat Hij ons niet waarachtig zou kunnen (moeten) vervloeken, maar daarentegen (heeft Hij) ons met Zijne zegening (het tegenovergestelde van vervloeking) en genade vervuld. Ja zoo waarlijk is Christus voor ons vervloekt geworden (opdat wij zeker zouden zijn, dat bij het jongste gericht niet tot ons zou gezegd worden: Gaat heen gij vervloekten, in het eeuwige vuur), dat, als Christus niet tegelijk waarachtig God geweest was, hij dan in eeuwigheid onder de vervloeking had moeten blijven en verzinken, waaraan hij ons ten goede ontkomen is. — Den Zone Gods is het evenwel niet tot een schande, dat hij voor ons een vloek en vervloeking Gods geworden is; want wij gelooven dat Christus eens anderen, n.l. onze vervloeking op zich genomen en gedragen heeft, in welke daad hij zijn volkomene gehoorzaamheid jegens God den Vader en zijn volkomene liefde jegens ons getoond heeft. Daarbij ook heeft hij zijn goddelijke macht geopenbaard, als hij onze vervloeking, die hij op zich genomen had, overwonnen en uitgedelgd heeft."

---

40. Vraag. *Waarom heeft Chrtstus zich tot in den dood moeten vernederen?*

Antw. Daarom, dat vanwege de gerechtigheid en waarheid Gods niet anders voor onze zonden kon betaald worden dan door den dood des Zoons Gods.

B e t a a l d = voldaan worden, Lat. satisfacere.

Antw. Christus heeft daarom moeten sterven, omdat voor onze zonden niet anders kon betaald worden, dan door den dood des Zoons Gods.

Waarom kon voor onze zonde niet anders betaald worden? Vanwege de gerechtigheid en waarheid Gods.

1. V a n w e g e G o d s g e r e c h t i g h e i d. Zij eischt straf op de zonde en die straf is de dood. Gen. II:17: Ten dage als gij

daarvan eet zult gij den dood sterven. Rom. VI : 23 : De bezoldiging der zonde is de dood.

2. Vanwege Gods waarheid. Zij vordert, dat de eisch der gerechtigheid ook vervuld worde. Rom. V : 12: De dood is doorgegaan tot alle menschen, omdat (Stat. Vert. in welken) allen gezondigd hebben.

3. Als Christus komt aanvaardt hij de gevolgen der zonde, die ook in zijn lijden op hem aanloopen. Zoo draagt hij de straf der zonde. Maar de ellende door de zonde voleindigt zich in den dood. Deze eisch van Gods gerechtigheid en waarheid kan dus ook hem niet bespaard worden. Als het sterven niet noodzakelijk ware voor Christus, zou het voor ons ook niet noodzakelijk zijn.

4. Zonder het sterven was zijn offer niet volkomen geweest, zijn gehoorzaamheid zou het laatste niet verricht hebben, hij had dan niet zichzelven, zijn ziel, gegeven tot een losprijs; den vloek der zonde had hij niet geheel ondergaan en hij had niet kunnen zeggen: Het is volbracht.

5. Zonder den dood te ondergaan was hij ook niet in de opstanding de overwinnaar des doods geworden.

6. Olevianus: „Christus heeft den dood moeten ondergaan, opdat hij aan het rechtvaardig oordeel Gods over onze zonden zou voldoen. En omdat de zonde naar dat oordeel Gods tweeërlei macht over ons had gekregen: eerstelijk om ons in den eeuwigen dood te brengen; ten tweede, dat zij in ons de macht had te heerschen en ons van de eene zonde in de andere te drijven en dat naar het rechtvaardig oordeel Gods, die zonde met zonde straft; zoo heeft Christus, als hij aan het oordeel Gods in zijn dood voldaan heeft, die tweeërlei macht aan de zonde ontnomen, opdat er niets verdoemelijks meer zij in degenen, die in Christus Jezus zijn (Rom. VIII : 1). Daartoe ook, dat de zonde niet meer in de geloovigen heerschen kan als tevoren; daarom voegt de Apostel er bij: die niet naar het vleesch wandelen maar naar den Geest. Deze beiden verbindt de Apostel aan elkander (2 Cor. V : 15; Rom. I : 18, 21; VI : 6, 7; 1 Joh. III : 8)".

41. Vraag. *Waarom is Hij begraven geworden?*

Antw. Om daarmede te betuigen dat Hij waarachtiglijk gestorven is.

Waarachtiglijk = werkelijk.

Antw. De begrafenis van Christus betuigt, dat hij waarlijk gestorven is.

I. De begrafenis van Christus.

1. De wijze waarop zij heeft plaats gehad, wordt ons uitvoerig in de Schrift verhaald. Mt. XXVII:57–66; Mk. XV:42–47; Lk. XXIII:49–56; Joh. XIX:31–42. Daarbij valt op te merken:

a) de speersteek — een vernedering nog aan zijn lichaam aangedaan, maar die hem bewaard heeft voor de beenbreking, zoodat zijn lichaam, voor de opstanding bestemd, ook ongeschonden in het graf kon gelegd worden. „Er kwam bloed en water uit", een geheel onverklaarbaar verschijnsel, dat ook niet bedoeld is als bewijs van de zekerheid van Jezus' dood.

b) hij is begraven niet door zijne discipelen, zooals Johannes de Dooper, maar door vrienden en vriendinnen. De liefde blijft, al schijnt het geloof te vluchten. Er is fijn lijnwaad, er zijn specerijen, er is een nieuw graf voor hem gereed.

c) zijn graf zal volgens de legende ontdekt zijn, omdat men drie kruisen gevonden heeft, waarvan het middelste bleek genezende kracht te hebben. Toen heeft men daar een kerk gebouwd, waar Grieksche, Roomsche en Koptische christenen in bijgeloovige vereering samenkomen en elkander het bezit betwisten. Er ontbreekt maar één ding aan, de zekerheid, dat het de juiste plaats is.

II. De beteekenis dezer begrafenis.

1. Voor den Christus zelf. *a*) Hij wordt begraven, niet weggeworpen, zooals dit bij den kruiseling was te verwachten. Toch is begraven worden ook een vernedering, het is een aan het oog onttrekken van het verwoestingsproces, dat na den dood intreedt. Dus ligt er eer en toch ook vernedering in voor den Christus.

b) Het is de vervulling van zijn woord. Mt. XII : 40, zijn vergelijking met Jona; Joh. XII : 24, met den zaadkorrel. *c*) Het is de noodzakelijke voorwaarde voor zijn opstanding.

2. Voor de gemeente, van groote beteekenis. Daarom verhaalt de Schrift het uitvoerig, noemt Paulus het 1 Cor. XV : 4 uitdrukkelijk als een deel van het evangelie, „door hetwelk gij zalig wordt" en maakt de Apostolische geloofsbelijdenis er een geloofsartikel van. In dat artikel spreekt de gemeente uit

a) de verzekering, dat Christus waarlijk gestorven is, en niet bewusteloos of schijndood geweest is, want daarin ligt de waarheid der verlossing. Mozes ontsliep op den berg en niemand wist zijn graf. Elia werd weggerukt en zijn lichaam werd niet meer gevonden. Maar die onzekerheid mocht niet bestaan aangaande Christus.

b) den troost, dat door zijn begrafenis ons de vrees voor het graf afgenomen en de grafrust geheiligd is. Het graf werd door de heidenen geschuwd, die voortgejaagd worden door angst voor afgestorvene geesten, door de Joden onrein geacht (daarom wit gepleisterde graven, opdat men ze zou kunnen onderscheiden) en de aanraking er van maakte onrein; wij beplanten het graf, bezoeken het, zingen er bij, leggen het in de schaduw der kerk, eertijds in het kerkgebouw zelf. — De lijkverbranding wordt aanbevolen om hygiënische redenen, doch ook weer om dezelfde redenen bestreden. De christen behoeft er geen principieele bezwaren tegen te hebben, want het nieuwe, geestelijke, lichaam, dat wij in den dag der opstanding verwachten, zal evenmin uit de verteerde stof als uit die verbrande asch samengesteld zijn. Welke verwachting zou er anders kunnen zijn voor de tallooze martelaren, die op den brandstapel gestorven zijn? Maar om der wille van hem, die het graf geheiligd heeft, zal de christen er zeker de voorkeur aan geven, dat zijn lijk niet crematorisch weggedaan, maar begraven worde, en de ontbinding daarvan den gewonen natuurlijken loop volge.

c) de vermaning, om aan de begrafenis, de diepste vernedering voor Christus in het bijzonder en voor den mensch in het algemeen, niet den eenvoud te ontnemen, die daarbij past. Het begraven in de aarde of in spelonken is een der oudste gebruiken der menschheid. Wij kunnen het eenigszins, als naar de bedoeling Gods zijnde, in verband brengen met het woord Gen. III : 19:

Totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt. De eerste begrafenis, waarvan de Schrift spreekt, is die van Sara in de spelonk van Machpela, Gen. XXIII. Niet alleen Israël, maar ook de oudste beschaafde volken, de Assyriërs, Babyloniërs, Egyptenaren begroeven hunne dooden. Het verbranden is eerst later in het heidendom opgekomen. Afkeurenswaardige gebruiken op geloovig standpunt zijn: lijkredenen, die vallen onder het woord: „lijkrede — leugenrede"; begrafenismaaltijden; de lijkbaar onzichtbaar maken met bloemen („en hij werd begraven" (Lk. XVI : 23) n.l. met pracht en praal, dit wordt gezegd van den rijken man, die verloren ging); overtollige opsiering van het graf; inwijding van het kerkhof; inzegening van het lijk, want tot het ontvangen van een zegen is de ziel onmisbaar; de formule: „de vrede Gods ruste op dit graf", want die vrede is een geestelijk goed, dat niet op een aardkluit rusten kan; de aanbeveling der gescheiden ziel aan de genade Gods, daar zij van geen nut is noch aan de ziel der geloovigen, noch aan die der ongeloovigen.

d) haar geloof, dat de geloovige uit kracht van zijn doop zich beschouwen mag en moet als geestelijkerwijze met Christus begraven, zooals hij met Christus gekruisigd en met Christus gestorven is. De band met zonde en wereld is voor hem in Christus verbroken. Rom. VI : 4: Zoo zijn wij dan met hem begraven door den doop in den dood.

Olevianus: „De eerste nuttigheid, die wij er uit hebben is de bevestiging van ons geloof, dat wij niet twijfelen, omdat Christus voor ons gestorven en begraven is, en zich dermate voor ons vernederd heeft, dat noch dood noch begrafenis ons zouden kunnen schaden, omdat de toorn des Vaders waarlijk gestild is. Want evenals de onstuimigheid der zee ophield en stil werd, zoodra Jona (daarin een voorbeeld van Christus geworden) is uitgeworpen en door den visch verslonden was, zoo heeft ook Christus tevoren gezegd, dat hij uit het getal der levenden uitgeworpen en in den schoot der aarde gelegd zou worden, omdat hij den Vader voor ons verzoenen en het onweder zijns toorns stillen zou".

„Gelijk nu deze nuttigheid dient tot versterking van ons geloof en vertrouwen in God, dat wij het vaderlijke en verzoende hart Gods des te beter erkennen kunnen, zoo dient de andere tot

waarachtige verbetering van ons leven. Want evenals Christus, der zonde gestorven, in het graf rust, zoo zullen wij ook, uit kracht der gemeenschap, die wij met Christus hebben, het daarvoor houden, dat onze oude mensch met Christus begraven is, door het geloof in hem en het getuigenis van den heiligen doop, dat naardien ons geweten nu door Christus tot rust gebracht is, wij voortaan van onze booze werken vieren en God zijn werk laten verrichten, en dat wij alzoo den eeuwigen sabbat (Jezus lag den sabbat over in het graf) hier beneden in ons geweten aanvangen, totdat hij in het eeuwige leven volkomen worde, waar wij met Christus in de eeuwige rust zullen ingaan".

---

42. Vraag. *Zoo dan Christus voor ons gestorven is, hoe komt het, dat wij ook moeten sterven?*

Antw. Onze dood is geene betaling voor onze zonden: maar alleen eene afsterving der zonden en een ingang tot het eeuwige leven.

Betaling = voldoening, Lat. satisfactio. Ingang, Lat. transitus = overgang, doorgang.

Antw. Door den dood van Christus is ons sterven iets anders geworden, dan het van nature is.

Wat is de dood des christens geworden?

1. Hij is geen betaling voor de zonden, maar
2. een afsterving der zonden en
3. een ingang tot het eeuwige leven.

I. De tijdelijke dood is niet in tegenspraak met de verlossing in Christus.

1. De verlossing in Christus mag niet ontheffen van den tijdelijken dood. Als de geloovigen bleven leven, dan zou dit, en niet de verlossing van de zonde, de prikkel worden, waarom men Jezus zocht. Joh. VI:26: Gij zoekt mij, niet omdat gij teekenen gezien hebt, maar omdat gij van de brooden gegeten hebt en

verzadigd zijt. Lk. VI: 16: Een groot profeet is onder ons opgestaan en God heeft zijn volk bezocht.

2. De verlossing in Christus **behoeft** niet te ontheffen van den tijdelijken dood, want deze dood is wel (een straf (dat de zondaar sterft en niet eeuwig hier op aarde blijft voortleven is een voldoening aan de gerechtigheid Gods; Gen. I: 12; Rom. VI: 23),) maar hij is niet een **betaling** der zonde. Een genoegdoening, waardoor de schuld der zonde wordt weggenomen kan onze lichamelijke dood (van deze alleen is hier sprake) niet zijn. Sommigen zouden dat willen. Als zij alle dooden zalig spreken, dan schijnt het sterven alleen in hun oog voldoende om de zonden weg te nemen. Deze voldoening is ons in Christus gegeven, en ook zonder dat zij ontheft van den lichamelijken dood blijft dus deze verlossing waarlijk verlossing.

3. De verlossing in Christus **kan** den dood niet wegnemen. Deze dood is een stoffelijk proces, de ontbinding van het lichaam; de zonde is een geestelijk beginsel, een verwoesting der ziel en van daar uit die van het lichaam. Ook volgens de Schrift is de dood **een natuurlijk proces**, waaraan alles onderworpen is wat uit vergankelijk stof gemaakt is (de dieren en planten), dus ook de mensch. Gen. III: 19: In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert, **waaruit gij genomen zijt**. 1 Cor. XV: 50: Doch dit zeg ik, broeders, dat vleesch en bloed (het stoffelijk lichaam) het koninkrijk Gods niet beërven kunnen en **de verderfelijkheid beërft de onverderfelijkheid niet**. Hebr. IX: 27: Gelijk het den mensch gezet is eenmaal te sterven. 1 Cor. XV: 46: Doch het geestelijke is niet eerst, maar het natuurlijke, daarna het geestelijke.

4. **Onze** dood, d. i. die van den geloovige, is toch een andere dan die van den ongeloovige. Hij sterft niet **in** zijn zonden. Door den dood van Christus is er de straf of het oordeel uit weggenomen. Stefanus (Hd. VII: 60), Paulus (Fil. I: 21). Als natuurlijk verschijnsel voor al het stoffelijke, als natuurwet blijft de dood; als bezoldiging der zonde is hij door Christus weggenomen.

II. De tijdelijke dood is een voltooiing van de verlossing door Christus.

1. De tijdelijke dood is een verlossing voor den geloovige. Die

dood maakt een einde aan allen uitwendigen en inwendigen nood en aan alle ellende, die hij in het lichaam dezes doods op aarde te dragen heeft. Rom. VII: 24: Wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods? 2 Cor. IV: 10: Altijd de dooding van den Heere Jezus in het lichaam omdragende, opdat ook het leven van Jezus in ons lichaam zou geopenbaard worden.

2. De tijdelijke dood is

a) een afsterving der zonde. Eerst door den dood wordt de geloovige volkomen en voor altijd bevrijd van het vleesch, waarin de zonde woont. Rom. VI: 7: Want die gestorven is, die is gerechtvaardigd van de zonde. Hebr. IV: 10: Want die ingegaan is in zijne (Gods) rust, heeft zelf ook van zijne werken gerust.

b) een ingang tot het eeuwige leven, d. i. tot de vrijheid der heerlijkheid der kinderen Gods (Rom. VIII: 21). Joh. XII: 26: Waar ik ben daar zal ook mijn dienaar zijn. — De geloovige gevoelt dit aardsche leven als een „uitwonen van den Heer". 2 Cor. V: 8, 9: Wij weten, dat wij inwonende in het lichaam uitwonen van den Heere — en hebben meer behagen om uit het lichaam uit te wonen en bij den Heere in te wonen.

3. De tijdelijke dood is den geloovige een slaap voor het lichaam. Hd. VII: 60: Als hij (Stefanus) dat gezegd had, ontsliep hij. 1 Cor. XV: 20: Dergenen, die ontslapen zijn; — een gewin voor de ziel. Fil. I: 21: Want het leven is mij Christus, en het sterven is *mij* gewin. 2 Tim. IV: 7, 8: Ik heb den loop geeindigd, — voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid; — een rust van den arbeid. Hebr. IV: 10: Want die ingegaan is in zijne (Gods) rust, heeft zelf ook van zijne (eigene) werken gerust, gelijk God van de zijne; — een vernedering voor den verloste, die hij gaarne ontgaan zou, maar niet vreest. 2 Cor. V: 4: Nademaal wij niet willen ontkleed, maar overkleed worden, opdat het sterfelijke van het leven verslonden worde. Fil. I: 23: Hebbende begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn; — een vijand, maar die ten slotte toch voor hem overwonnen is of worden zal. 1 Cor. XV: 26, 54: De laatste vijand, die teniet gedaan wordt is de dood — de dood is verslonden tot overwinning. Dat alles heeft hij te danken aan de zekerheid der verlossing in Christus.

43. Vraag. *Wat verkrijgen wij meer voor nuttigheid uit de offerande en den dood van Christus aan het kruis?*

Antw. Dat door zijne kracht onze oude mensch met Hem gekruist, gedood en begraven wordt, opdat de booze lusten des vleesches in ons niet meer regeeren, maar dat wij ons zelven Hem tot eene offerande der dankbaarheid opofferen.

Door zijne kracht, Lat.: door de kracht van zijn dood.

Onze oude mensch, = onze persoonlijkheid, zooals die van nature is, door de zonde bedorven.

Tot eene offerande der dankbaarheid, oorspr.: eene dankbaarheid, tot dankzegging.

1. Na de vrucht van het lijden van Christus met betrekking tot onzen dood, behandelt nu de Catechismus de gevolgen daarvan voor ons leven op aarde, omdat het onze heiliging uitwerkt, waarvan het eerste stuk is de afsterving des ouden menschen.

Ursinus: „Wat beteekent het te gelooven, dat Christus gestorven is? Het is gelooven, dat Christus niet alleen de grootste smarten maar ook den dood zelf geleden heeft; en dat hij door zijn sterven mij heeft verworven vergeving der zonden en verzoening met God en dientengevolge ook den Heiligen Geest, die een nieuw leven in mij aanvangt, opdat ik een tempel Gods worde en ten laatste het eeuwige leven verkrijge, waarin God eeuwiglijk van mij geprezen moet worden".

2. Zooals in Christus onze verhouding tot den dood veranderd wordt, zoo wordt ook ons leven zelf een ander. Zooals door Christus' dood onze dood in leven is omgezet, zoo moet ook ons natuurlijk zondig leven in den dood gegeven worden. De „oude mensch" is niet het lichaam, en den ouden mensch aan den dood overgeven beteekent niet het lichaam door vasten en kastijdingen aanvallen; maar de „oude mensch" is de zondige persoonlijkheid, van nature behebt met de aangeboren neiging tot zondigen. (Als men de gebruikelijke spreekwijze: „onze, zijn oude mensch" volgt,

dan bedoelt men het vleesch dat bij den geloovige strijdt tegen den Geest; maar Paulus acht het onvereenigbaar, dat iemand tegelijk een oude en nieuwe mensch is. Col. III:9: Dewijl gij uitgedaan hebt den ouden mensch met zijne werken en aangedaan hebt den nieuwen mensch. De oude mensch en de nieuwe mensch zijn van elkander gescheiden door de bekeering.) Voor alles zijn het de zoogenaamde lievelings- of boezemzonden, d. i. de ons bijzonder eigene neigingen tot menigerlei wijze van zondigen, b.v. tot onwaarheid, toorn, afgunst, zinnelijkheid. Efez. IV:22: *Te weten* dat gij zoudt afleggen, aangaande de vorige wandeling, den ouden mensch, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding.

3. De oude mensch moet en kan niet slechts uitwendig afgelegd worden evenals een kleed, maar, omdat hij innerlijk met ons samengegroeid, ja ons eigen Ik is, kunnen wij alleen door afsterving, die van onze zijde door het dooden van dien ouden mensch moet bewerkt worden, van hem bevrijd worden. Op welke wijze dit geestelijk geschieden moet, wordt door een heenwijzing naar den dood van Christus aangeduid. Hij wordt „gekruist", „gedood", „begraven". Deze uitdrukkingen bezigt de Schrift van de afsterving des ouden menschen.

a) Gekruist. Rom. VI:6: Dit wetende, dat onze oude mensch met *hem* gekruisigd is, opdat het lichaam der zonde teniet gedaan worde, opdat wij niet meer de zonde dienen. Gal. V:24: Maar die van Christus zijn, hebben het vleesch gekruist met de bewegingen en begeerlijkheden. Gal. VI:14: Door welken de wereld mij gekruisigd is en ik der wereld.

De kruisdood is de smartelijkste dood. Zoo ook in geestelijken zin bij het afsterven van den ouden mensch. Mt. XVIII:8: Indien uwe hand of uw voet u ergert (een voortdurende aanleiding tot de zonde en een verhindering voor de zaligheid is), houwt ze af en werpt ze van u — en indien uw oog u ergert, trekt het uit en werpt het van u. Joh. XII:25: Die zijn leven liefheeft, zal hetzelve verliezen; en die zijn leven haat in deze wereld, zal hetzelve bewaren tot het eeuwige leven. Lk. XIV:26: Indien iemand tot mij komt en niet haat zijn vader en moeder, en vrouw, en kinderen, en broeders, en zusters, ja ook zelfs zijn eigen leven (op dit laatste komt het aan; Rieger: „alles buiten ons verkrijgt eerst zijn schadelijke macht door de liefde tot het

eigen leven, want in deze vonk blazen de anderen en maken zich aangenaam door de zorg om dat eigen leven te beveiligen", als zij zelven niet van Christus zijn; en zoo wordt het duidelijk hoe wij dat haten hebben op te vatten en hoe moeilijk de strijd voor den christen kan worden), die kan mijn discipel niet zijn.

De kruisdood is ook de smadelijkste dood en zoo moet ieder, die in Christus Jezus leven wil, bereid zijn den smaad des kruises van Christus op zich te nemen, die hem van die zijde der wereld kan ten deele vallen. Lk. XXI : 17: Gij zult van allen gehaat worden om mijns naams wil. 1 Cor. IV : 13: Wij zijn geworden als uitvaagsel der wereld en aller afschrapsel tot nu toe. Hd. V : 41: Zij dan gingen heen van het aangezicht des raads, verblijd zijnde, dat zij waardig geacht geweest waren, om zijns naams wil smaadheid te lijden.

b) Gedood. Col. III : 5, 8, 9: Doodt dan uwe leden, die op de aarde zijn, *namelijk* hoererij, onreinigheid, *schandelijke* beweging, kwade begeerlijkheid en de gierigheid. Legt ook gij dit alles af, *namelijk* gramschap, toornigheid, kwaadheid, lastering, vuilspreken uit uwen mond; liegt niet tegen elkander, dewijl gij uitgedaan hebt den ouden mensch met zijne werken.

c) Begraven. Rom. VI : 4: Wij zijn dan met hem begraven door den doop in den dood. Col. II : 12: Zijnde met hem begraven in den doop.

4. Sterf eer gij sterft, opdat gij niet sterft als gij sterft.

II. Hoe de afsterving van den ouden mensch geschiedt.

1. Met Christus, d. w. z. door de kracht van zijn offer en dood. Voorbeeld zijn hier de discipelen. Door den dood van Christus zijn zij bevrijd van den invloed der wereld. Het sterven van Christus, dien zij zoo liefhadden, was hun sterven. Wat verwachting kunnen zij nog koesteren, nu de wereld hem heeft verworpen. Evenals iemand geen lust meer heeft in een huis, waar zijn kind vermoord is, kunnen zij geen lust meer hebben in de wereld en de zonde, die de misdaad der kruisiging van Christus hebben begaan.

2. Deze werking van den offerdood van Christus wordt voor ons nog sterker, als wij verstaan, dat dit lijden gedragen is om onzer zonden wil. Dat kunnen wij niet gelooven of de afkeer

van de zonde wordt daaruit geboren, een strijd tegen, een afsterven van de booze lusten des vleesches.

3. Daarbij komt de kracht der dankbaarheid jegens hem, die zich zelf voor ons geofferd heeft en dien wij nu ons zelven met dankzegging offeren. Fil. II : 5: Want dat gevoelen zij in u hetwelk ook in Christus Jezus was.

4. De booze lusten des vleesches doen zich nog wel gevoelen in den geloovige, maar zij mogen in hem niet regeeren, d. i.: niet de overhand nemen. Rom. VI : 12, 14: Dat dan de zonde niet heersche in uw sterfelijk lichaam — want de zonde zal over u niet heerschen.

5. Wat beteekent het: „der zonde en der wereld afgestorven zijn"? Met deze vraag kwam eens een jongeling tot een ouden ervaren christen. Toen zeide de oude man: „Ga heen naar het kerkhof en roep de dooden, dat zij uit de graven komen." De jongeling verwonderde zich en zeide: „De dooden zullen niet komen". — „Ga dan heen en roep hen en prijs hen daarbij en doe hun allerlei beloften". — Maar de jongeling zeide: „De dooden zullen niet komen". — „Ga dan en scheld hen uit en dreig hen". Maar de jongeling zeide: „Het zal alles vergeefs zijn, de dooden zullen niet hooren". — „Zoo leer dan van deze dooden", sprak de grijsaard, „wat het zegt in Christus der zonde en wereld afgestorven en begraven te zijn, n.l. de stem der zonde en wereld standvastig te wederstaan en noch door lokken, noch door prijzen, noch door schelden zich te laten bewegen haar te volgen".

6. Olevianus: „Christus heeft met zijn dood der zonde haar kracht ontnomen, zoodat zij in de geloovigen, die deel hebben aan den dood van Christus, sterven moet. Deze afsterving aan de zonde geschiedt niet op eens, maar van dag tot dag wordt aan de zonde al meer haar kracht in ons ontnomen, naardat de kracht van den dood van Christus door den Heiligen Geest bij ons toegepast wordt en werkt, totdat ons leven den dood nadert. Dan hindert de dood niet de afsterving der zonde in ons, maar bevordert haar, omdat God juist den tijdelijken dood als een werktuig daartoe gebruikt, dat onze verdorven aard geheel en al wordt afgelegd, die volkomen moet vernietigd zijn, voordat het lichaam ingaat tot de eeuwige heerlijkheid".

44. Vraag. *Waarom volgt daar: Nedergedaald ter helle?*

Antw. Opdat ik in mijne hoogste aanvechtingen verzekerd zij, en mij ganschelijk vertrooste, dat mijn Heere Christus, door zijne onuitsprekelijke benauwdheid, smarten, verschrikking en helsche kwaal, in welke Hij in zijn gansche lijden, maar inzonderheid aan het kruis, gezonken was, mij van de helsche benauwdheid en pijn verlost heeft.

De Duitsche tekst geeft een (veel) korter antwoord: „Dat ik in mijn hoogste aanvechtingen verzekerd zij, dat mijn Heere Christus mij door zijne onuitsprekelijke angst, smarten en verschrikking, die hij ook in zijne ziel aan het kruis en tevoren geleden heeft, van de helsche angst en pijn verlost".

Lat. vert. mist het woord: helsche kwaal, en heeft voor helsche benauwdheid en pijn: de angsten en pijnen der hel.

Antw. Door zijn onuitsprekelijke zieleangst aan het kruis en tevoren heeft Christus ons van de helsche angst en pijn verlost.

1) Dit artikel is het moeilijkst van alle artikelen te verklaren. Het behoort tot het later ingelaschte gedeelte en wordt het eerst aangetroffen in de belijdenis der gemeente van Aquileja (een belangrijke Romeinsche colonie aan de N. kust der Adriatische zee) uit het laatst der 4e eeuw. Daarin luidt het dan: „die gekruist onder Pontius Pilatus, en begraven, nedergedaald is in de hel". Van daaruit is het allengs ook elders overgenomen, maar in de 5e eeuw nog zeldzaam in gebruik.

2. De aanleiding daartoe heeft gelegen in de gedachte, die men destijds had over den toestand na den dood. Alle dooden gingen naar de onderwereld, hades. Daarom dacht men vroeger bij de uitdrukkingen: „gestorven", „begraven", „nedergedaald ter helle", aan hetzelfde, aan den dood en zijn gevolgen. Dien toestand moest ook Christus, als waarachtig mensch, na den dood gedeeld hebben. In die onderwereld waren dan twee plaatsen, het paradijs, Abrahams schoot, de plaats der gezaligden, en de plaats der rampzaligen. Daar wachten de zielen tot den opstan-

dingsdag en het oordeel, dat men in dien tijd zeer nabij achtte. Maar sommigen konden niet aannemen, dat ook de geloovigen, de gezaligden, in de onderwereld zouden zijn. Een kerkvader leert, dat Christus naar de onderwereld zou gegaan zijn om althans de patriarchen en profeten met zich daaruit op te voeren tot heerlijkheid. Straks wordt ook voor de martelaren een uitzondering gemaakt. De gedachte ontwikkelt zich, dat de heidenen in den onderaardschen kerker bleven, maar voor de zijnen is deze hades door Christus overwonnen. Zij zijn na hun dood bij Christus en wachten daar de opstanding, maar daarbij blijft men staan. Hoe en waar, in welken toestand zij daar zijn, dat wordt niet nader ontwikkeld. Allerlei gedachten verbinden zich daaraan, b.v. dat Christus door die nederdaling in het doodenrijk de geloovigen des O. Verbonds verlost heeft, dat hij daar heeft gepredikt, dat hij alle geloovigen daaruit bevrijd heeft. Hoofdzaak bij de invoeging van dat artikel zal wel geweest zijn, dat men het sterven van den christen en dat van den heiden, al gaan beiden naar hetzelfde doodenrijk, toch inderdaad iets anders achtte, want dat ook in die onderwereld de geloovige niet zonder Christus is.

3. Het woord „hel" moet hier dan verstaan worden in den zin van het Hebr. „Sjeool", het Gr. „Hades", d. i. doodenrijk of onderwereld. Dat beteekent het woord hel overal in het. O. Testament. Ps. XVIII : 6: Banden der hel, (d. i. des doods) omringden mij. Ps. CXVI : 3: Angsten der hel (d. i.: des doods) hadden mij getroffen. Ps. XVI : 10: Gij zult mijne ziel in de hel (het doodenrijk) niet verlaten. In het N. Testament geeft de Statenvertaling aanleiding tot verwarring, omdat zij zoowel het woord „hades" als „gehenna", met „hel" vertaalt. Het eerste is het doodenrijk, het laatste de plaats der verdoemden. In laatstgenoemde beteekenis komt het o. a. voor. Mt. V : 29: Uw geheele lichaam in de hel geworpen worden; X : 28: Die beide ziel en lichaam kan verderven in de hel. — Eerstgenoemde beteekenis heeft het Mt. X : 23: Gij zult tot de hel (het doodenrijk) toe nedergestooten worden; XVI : 11: De poorten der hel (van het doodenrijk) zullen dezelve niet overweldigen; Lk. XVI : 23: En als hij (de rijke man) zijne oogen ophief in de hel (het doodenrijk), zijnde in de pijn; 1 Cor. XV : 55: Hel! waar is uwe overwinning? — en voorts overal waar dat woord voorkomt in de Handelingen der Apostelen en in de Openbaring van Johannes.

4. De dood is de scheiding van ziel en lichaam, ons even onverklaarbaar als het leven. Wij weten niet wat er met de ziel des afgestorvenen geschiedt. De oude christelijke kerk heeft nu met dit artikel willen uitdrukken, dat Christus waarlijk de geheele vernedering heeft doorgemaakt, die noodzakelijk met het sterven verbonden is. Zijn lichaam is begraven, zijn ziel is nedergedaald in het doodenrijk.

Vigilius (bisschop van Tapsus in de 5e eeuw): „Het staat vast, dat onze Heere Jezus Christus in de zesde ure gekruisigd is en op dienzelfden dag naar het doodenrijk is heengegaan, op denzelfden dag in het graf is gelegd, op denzelfden dag tot den moordenaar heeft gesproken: Heden zult gij met mij in het paradijs zijn. Zijn lichaam was dus op dien dag niet in het paradijs of in het doodenrijk, maar lag ontzield in het graf. De ziel was gedurende die drie dagen in het doodenrijk en niet in het graf."

Fulgentius (bisschop van Ruspe in de 6e eeuw): „De ware menschheid van den Zone Gods was noch geheel in het graf noch geheel in het doodenrijk, maar in het graf lag de doode Christus naar vleesch, naar de ziel was hij gegaan in het doodenrijk. Naar de ziel is hij van daar tot zijn lichaam, dat in het graf lag, teruggekeerd. Naar zijn godheid, die noch aan een plaats vastgehouden, noch door een graf ingesloten wordt, was hij geheel in het graf met het vleesch, geheel in het doodenrijk met de ziel".

Zwingli: „Als Christus niet gestorven en begraven was, wie zou dan gelooven, dat hij een waarachtig mensch was? Daarom hebben de Apostolische vaderen in het symbool ingevoegd: „nedergedaald ter hel." Zij bedienen zich van deze uitdrukking als een omschrijving om den waarachtigen dood te kennen te geven. Want in het doodenrijk zijn, wil zeggen gescheiden te zijn uit het menschenleven, en het toont aan, dat de kracht zijner verlossing ook tot in het doodenrijk is doorgedrongen".

Olevianus: „Zijn ziel rustte niet in het graf, dwaalde ook niet rond op aarde, maar zoodra zij van haar lichaam gescheiden was, is zij daarheen gegaan, waar de zielen der geloovigen, die van hun lichaam verlost zijn, in vreugde en zaligheid leven, namelijk in het paradijs".

De groote (presbyteriaansche) Westminster-Catechismus:

„De vernedering van Christus na den dood bestond daarin, dat hij begraven werd en in den toestand der dooden en onder de macht des doods tot den derden dag bleef, wat ook zeer goed met deze woorden is uitgedrukt: nedergedaald ter helle'".

5. Over deze nederdaling ter hel zocht men vergeefs licht in de drie volgende plaatsen:

a) Efez. IV : 9: Nu dit: Hij is opgevaren; wat is het, dan dat hij ook eerst is nedergedaald in de nederste deelen der aarde. Dit kan zien op een nederdaling in het doodenrijk, maar ook op de begrafenis van Christus of op zijn komst op aarde in het vleesch. De meeste uitleggers kiezen het laatste. Als het eerste bedoeld is dan zou deze nederdaling een overwinning over de hel beteekenen.

b) 1 Petr. IV : 6: Want daartoe is ook den dooden het evangelie verkondigd geworden, opdat zij wel zouden geoordeeld worden naar den mensch in het vleesch (d. w. z. sterven zouden), maar leven naar God in den geest. Petrus heeft het hier dus over dooden, die toen hun het evangelie gepredikt werd nog sterven moesten. Bij hun leven is het hun verkondigd, want ieder valt onder het oordeel van Christus (zie vs. 5). Van den tijdelijken dood heeft nu dat evangelie hen niet gered, maar zij hebben er het leven naar God in den geest door (zie vs. 2); dus verzwakt het de vermaning, die de schrijver hier geeft, niet, dat zij na de kennis van dat evangelie ontvangen te hebben toch gestorven zijn.

c) 1 Petr. III : 19, 20: In denwelken (n.l. in den geest) hij ook, henengegaan zijnde, den geesten, die in de gevangenis *zijn*, gepredikt heeft, die eertijds ongehoorzaam waren, wanneer de lankmoedigheid Gods eenmaal verwachtte, in de dagen van Noach, als de ark toebereid werd. Dit kan betrekking hebben op een prediking van Jezus in de onderwereld tusschen zijn dood en opstanding, maar het is niet noodzakelijk, zelfs niet waarschijnlijk, want 1° de volgorde is dan in dezen tekst: sterven, opstanding, nederdaling in de hel, opvaring ten hemel; 2°. het heeft geen redelijken grond, waarom dit dan alleen de tijdgenooten van Noach moest betreffen. De betere uitlegging is deze: In den geest was Christus, toen hij nog niet in het vleesch was, dus vóór zijn menschwording, en als bewijs van zijn werkzaamheid vóór dien tijd kon gevoeglijk de waarschuwing aangehaald worden, die,

zooals bekend was, de tijdgenooten van Noach, lang voordat de zondvloed kwam, hebben gekregen in den tijd der lankmoedigheid Gods over hen. En evenals toen de ark, zoo behoudt nu de doop degenen die naar de prediking luisteren, zooals Christus die nu laat brengen.

6. De roomsche kerk leert een „vagevuur", een voorburcht van de hel, waar de zielen gelouterd worden en meent, dat dit de plaats is, waar Christus is heengegaan. De Luthersche kerk leert, dat Christus zijn triomf is gaan vieren over duivel en hel en beschouwt dus dit artikel als de eerste trap der verhooging. De Gereformeerde kerken zoeken, misschien wel uit vrees voor het roomsche vagevuur, deze nederdaling in het lijden, dat Christus op aarde heeft doorgemaakt. Zoo verklaart ook de Catechismus het. Daartegen valt op te merken, dat deze opvatting *a*) de orde in de 12 Artikelen verstoort en na het „begraven" nog eens weer tot het kruislijden teruggaat; *b*) speelt met het woord hel, dat in het geloofsartikel „doodenrijk" beteekent en in de verklaring: „helsche kwalen", „helsche benauwdheid", de pijn der verdoemden; *c*) geheel in strijd is met de historie van dit artikel, zooals wij die boven hebben leeren kennen.

Calvijn (Catechismus van Geneve): „Welke beteekenis heeft de bijvoeging: „nedergedaald ter helle? Dat hij (Christus) niet alleen den natuurlijken dood geleden heeft, die bestaat in de scheiding van lichaam en ziel, maar ook de smarten des doods, zooals Petrus (Hd. II : 24) ze noemt. Onder deze uitdrukking versta ik de vreeselijke angst, waardoor zijn ziel werd aangegrepen".

7. Sterven is de scheiding van ziel en lichaam, maar waar de ziel heengaat, die niet bij het ontzielde lichaam in het graf is, dat blijft ons een onopgeloste vraag. Daarom valt ook de verklaring van dit artikel buiten ons bereik. Het wil zeggen dat ook Christus deze scheiding heeft doorgemaakt, niet als de Zone Gods, maar als Gods mensch geworden Zoon. Ook hier wachte men zich Godheid en menschheid van elkander te scheiden. Zijn ziel was niet in het graf, dus was hij in het rijk der dooden. Nergens wordt ook gezegd, dat Christus is opgestaan uit den dood, maar uit de dooden. Als wij nu vragen naar het hoe en waar, dan krijgen wij ten opzichte van Christus evenmin ant-

woord, als wij dit hebben met betrekking tot eenigen afgestorvene. Het artikel is dus een toelichting van het „begraven", zooals dit een toelichting is van het „gestorven".

---

45. Vraag. *Wat nut ons de opstanding van Christus?*

Antw. Ten eerste heeft Hij door zijne opstanding den dood overwonnen, opdat Hij ons de gerechtigheid, die Hij door zijnen dood ons verworven had, kon deelachtig maken. Ten andere worden ook wij door zijne kracht opgewekt tot een nieuw leven. Ten derde is ons de opstanding van Christus een zeker pand onzer zalige opstanding.

Pand of onderpand is een voorwerp, dat men iemand geeft of van iemand verkrijgt tot verzekering eener belofte.

Ook wij, Duitsche tekst: ook wij nu; Lat. vert.: ook wij reeds.

Antw. Uit de opstanding van Christus verkrijgen wij een drievoudig nut, dat zeer duidelijk door de woorden: Ten eerste, ten andere, ten derde wordt aangegeven.

I. De Berichten over de opstanding van Christus.

1. Zoo uitvoerig als de evangeliën zijn over het lijden, zoo haastig zijn zij in hun berichten over de opstanding. De schrijvers spoeden naar het einde en vatten, vooral Mattheüs, dit laatste gedeelte kort samen. Daarom zijn er tegenstrijdigheden in, waarop het ongeloof gaarne wijst, en die niemand vereffenen kan [1]). Men brenge deze punten op den voorgrond:

1) Opmerkelijke punten van verschil zijn: Mt. XXVIII: 5 en Mk. XVI: 5 één engel — Lk. XXIV: 4, Joh. XX: 12 twee engelen. Mattheüs en Markus spreken alleen van een verschijning in Galilea, Johannes eerst in het later bijgevoegde Hoofdst. XXI. Lukas heeft alleen verschijningen in en om

a) Niemand was bij de opstanding zelve tegenwoordig; Mt. XXVIII : 4.

b) De opstanding was door Christus voorzegd, de discipelen hebben haar toch niet verwacht en dus de voorzegging niet begrepen, maar de vijanden hebben haar wel begrepen en onthouden. Lk. XVIII: 33, 34: Hij zal ten derde dage weder opstaan. En zij verstonden geen van deze dingen; en dit woord was voor hen verborgen en zij verstonden niet hetgeen gezegd werd. Lk. XXIV : 37: En zij verschrikt en zeer bevreesd geworden zijnde, meenden, dat zij een geest zagen. Joh. XX : 25: Ik zal geenszins gelooven. Mk. XVI : 14: Daarna is hij geopenbaard aan de elven, daar zij aanzaten, en verweet *hun* hunne ongeloovigheid en hardigheid des harten, omdat zij niet geloofd hadden degenen, die hem gezien hadden, nadat hij opgestaan was. Joh. XX : 9: Want zij wisten nog de Schrift niet, dat hij van de dooden moest opstaan. Mt. XXVII : 62, 63. Des anderen daags vergaderden de overpriesters en de farizeeën tot Pilatus, zeggende: Heer, wij zijn indachtig dat deze verleider, nog levende, gezegd heeft: Na drie dagen zal ik opstaan.

c) De volgorde der verschijningen en hare bedoeling:

1. Aan Maria Magdalena, Joh. XX : 11—18, om haar te troosten in haar smart en te heiligen in haar liefde. (vs. 17: Raak mij niet aan = grijp mij niet vast, houd mij niet vast, want ik blijf toch niet bij u, maar ik vaar op) en

2. Aan de andere vrouwen Mt. 28 : 9, 10 ongeveer terzelfder tijd en dus waarschijnlijk bedoeld als dezelfde verschijning.

4. Aan de Emmausgangers, Lk. XXIV : 13—35, om uit de profetieën aan te toonen, dat de Christus moest lijden. Vs. 25: O onverstandigen en tragen van hart, om te gelooven alwat de profeten gesproken hebben, d. w. z. gij verstaat en gelooft alleen

---

Jeruzalem en wijst niet naar Galilea. Het evangelie van Lukas zou den indruk kunnen geven, dat Jezus dadelijk na de avondverschijning is ten hemel gevaren. In Handelingen (I : 3) wordt gesproken van 40 dagen tusschentijd. Volgens Mattheüs (XXVIII : 6) deelt de engel aan de vrouwen de opstanding mede, volgens Lukas (XXIV : 10) was Maria Magdalena daarbij en volgens Johannes (XX : 14) denkt zij dat het lichaam gestolen is. De volgorde der verschijningen naar de evangeliën is moeilijk in overeenstemming te brengen met die van Paulus in 1 Cor. XV.

de profetieën, die spreken van de heerlijkheid, niet die van het lijden.

5. Aan de tien discipelen, Joh. XX : 19—25, die nu van discipelen apostelen worden.

6. Aan de elf discipelen met Thomas, Joh. XX : 26—29, om dezen discipel uit zijn somberen twijfel op te heffen.

7. Aan de zee van Tiberias, Joh. XXI : 1—19, om Petrus als apostel te herstellen.

8. Aan meer dan 500 broederen, 1 Cor. XV : 6, van groot belang voor ons, omdat Paulus in zijn algemeen als echt erkenden brief aan de Corinthiërs over die menschen spreekt als hem persoonlijk bekend. Volgens sommigen dezelfde verschijning als die op den berg in Galilea, waarvan Mattheus (XXVIII : 16—20) ons een bericht geeft aan het eind van zijn evangelie.

9. Aan Jacobus, 1 Cor. XV : 7: welken Jacobus? de zoon van Zebedeus, of van Alfeus, of de broeder van Jezus? Misschien tot voorbereiding van de laatste verschijning.

10. Bij de hemelvaart, Mk. XVI : 19; Lk. XXIV : 50; Hd. I : 4—9.

d) Na de hemelvaart vermeldt de Schrift nog drie verschijningen: aan Stefanus (Hd. VII : 55); aan Paulus (1 Cor. XV : 8, Hd. IX, XXII, XXVI); aan Johannes (Openb. I : 12—18).

Ter beoordeeling van de waarde en den waarheidszin der bijbelsche opstandingsverhalen, vergelijke men eens hoe een apocrief evangelie de opstanding beschrijft, het Evangelie van Petrus, dat omstreeks 200 n. C. als een echt evangelie gebruikt werd en in 1892 weer gedeeltelijk werd teruggevonden. Dit verhaalt de opstanding van Christus aldus: „In den nacht nu, waarin de dag des Heeren aanbrak, terwijl de soldaten met hun tweeën de wacht hielden, klonk een sterke stem in den hemel en zagen zij den hemel geopend en twee mannen vandaar nederdalen in helderen glans en het graf naderen. En de steen, die voor de deur gezet was, wentelde zich van zelf weg op zijde, en het graf opende zich, en de beide jongelingen gingen binnen. De soldaten dan het ziende, maakten den centurio wakker en de oudsten — want ook dezen waren daar op wacht — en, terwijl zij verhaalden wat zij gezien hadden, zagen zij weer drie mannen uit het graf komen, waarvan twee den derde opgericht hielden, en het kruis

achter hen aankomen! en (zij zagen), dat van die twee het hoofd tot aan den hemel reikte en dat van hem, die door hem bij de hand geleid werd, het hoofd boven de hemelen uitstak, en zij hoorden een stem uit den hemel zeggende: Hebt gij den dooden gepredikt? En van het kruis werd een antwoord gehoord: Ja! Zij nu overlegden samen heen te gaan en dit aan Pilatus te berichten, en terwijl zij nog overdachten, vertoonden zich weder de hemelen geopend en een mensch, die neerdaalde en het graf binnenging. Dit ziende haastten zich de centurio en zij die bij hem waren des nachts naar Pilatus; het graf, dat zij bewaakten, alleen latende, en verhaalden alles wat zij gezien hadden in grooten angst en zeggende: Deze was in waarheid Gods zoon", enz. Deze schrijver is in de fout vervallen, dat hij de opstanding zelve heeft willen beschrijven. Hoe gunstig komt daarbij uit de eenvoud der bijbelsche verhalen.

IIde De voorstelling der opstanding van Christus.

1. Zij is een lichamelijke opstanding. De evangeliën kennen niet de gedachte eener geestelijke opstanding, d. i. dat Christus is herleefd in zijn kerk door den invloed van zijn woord of voortleefde in de nagedachtenis der zijnen. Hoe sterk zij staan in de voorstelling der lichamelijke opstanding, bewijst o. a. het verhaal der avondverschijning bij Lukas (XXIV : 36—43), waarover wij evenwel bij Johannes (XX : 19—23) een ander bericht ontvangen. Als wij vragen, wat er dan naar de gedachten der bijbelschrijvers met het nog niet verteerde lichaam zal geschied zijn, dan schijnt Paulus daarop het antwoord te geven, als hij verwacht, dat zij, die het laatst overgebleven zullen zijn in den dag des oordeels, in een punt des tijds zullen veranderd worden (1 Cor. XV : 51, 52).

2. Het lichaam, waarmede Jezus is opgestaan, wordt ons voorgesteld als hetzelfde lichaam, waarmede hij in het graf gelegd is, maar nu zonder zwakheid of sterfelijkheid. Joh. XX : 27: Daarna zeide hij tot Thomas: Breng uwen vinger hier en zie mijne handen en breng uwe hand en steek 'ze in mijne zijde. Rom. VI : 9: Wetende, dat Christus, opgewekt zijnde uit de dooden, niet meer sterft. Hd. II : 31: Dat zijn ziel niet is verlaten in de hel, noch zijn vleesch verderving gezien heeft.

3. Ten derden dage is Jezus opgestaan, niet vroeger, opdat

zijn werkelijke dood bewezen zou zijn. Hij is op Vrijdag, even voordat de duisternis inviel, begraven en op Zondag opgestaan. (De uitdrukking Mt. XII : 40: „drie dagen en drie nachten in den schoot der aarde", is moeilijk daarmede te vereenigen. Sommigen verdedigen het gevoelen, ook op grond van de chronologie der lijdensweek naar het evangelie van Johannes, dat Jezus op Donderdag zou gestorven en begraven zijn.)

4. De opstanding van Christus wordt ook een opwekking genoemd en dan toegeschreven aan God; de bijbelschrijvers, diep overtuigd van de eenheid van den Zoon met den Vader, voelen daarin geen tegenspraak met de uitdrukking, dat Jezus is opgestaan. Hd. II : 32: Dezen Jezus heeft God opgewekt. Hebr. XIII : 20: De God nu des vredes, die den grooten Herder der schapen uit de dooden heeft wedergebracht. 1 Cor. VI : 14: God heeft ook den Heere opgewekt en zal ons opwekken door zijne kracht. Hd. III : 26: God opgewekt hebbende zijn kind Jezus.

5. In dat verheerlijkt lichaam wordt Christus eerst niet, en dan weer wel herkend (Maria Magdalena, de Emmausgangers, aan de zee van Tiberias), komt hij door de gesloten deuren, draagt hij de kruisteekenen, en vaart hij op naar den hemel. Paulus spreekt ook met het oog op de opstanding van Christus van een geestelijk lichaam (1 Cor. XV : 44, 49).

II. De waarheid der opstanding van Christus.

1. Zij is een wonder in onze oogen en zal dat blijven, want, zoolang wij niet weten wat sterven is, zullen wij ook niet de mogelijkheid der opstanding verstaan. Daarom is zij door velen betwijfeld. De christen beproeve niet haar te bewijzen. De tegenwerping, dat de verhalen verschillen en tot ons komen uit een tijd, die als onhistorisch bij de wetenschap in verdenking is, laat zich niet wegredeneeren. Maar zijn wij er, als wij het feit der opstanding bewezen hebben? Want dit feit der verrijzenis maakt niet zalig, maar het geloof in den Verrezene. Tot dat geloof in hem dringt ons de behoefte van het hart en de getuigenis der evangeliën aangaande Christus. Met dat geloof is de opstanding ons geen moeilijkheid weer. Zij moet er zijn in het leven van hem, op wien wij ons vertrouwen zullen stellen voor tijd en eeuwigheid, tegenover zonde en dood. In het leven van zijn

Zaligmaker is voor den geloovige het sterven grooter wonder dan de opstanding. Bij den ongeloovige zal het juist tegenovergesteld zijn. Het hangt hier dus alles af van het standpunt, dat men tegenover den Christus inneemt. Is hij ons een mensch, meer niet, dan kunnen wij zijn opstanding niet aanvaarden. Maar getuigt ons reeds zijn leven op aarde en de kracht, die er nu zoovele eeuwen van dien Christus is uitgegaan, van zijn geheel eenige persoonlijkheid, dan is zijn opstanding postulaat des geloofs en voor ons niet afhankelijk van uitwendige bewijzen.

2. Tegenover de ontkenning der opstanding kunnen wij wijzen op het volgende:

a. De tegenspraak der verschillende berichten, die ieder onbevooroordeelde moeten doen zeggen, dat er toch iets moet gebeurd zijn. (Als vier dagbladen een onderling verschillend bericht geven van een ongeluk, dan hebben wij meer zekerheid dat er een kern van waarheid in is, dan wanneer één bericht geheel eensluidend door alle dagbladen gaat. Want dan rijst het vermoeden, dat zij allen van elkaar afhankelijk zijn.)

b. Wie de opstanding loochent, moet dan toch den oorsprong van het opstandingsgeloof verklaren, want dit geloof vond Paulus reeds bij de allereerste christenen (1 Cor. XV). De wijze, waarop men dit beproefd heeft, getuigt er van hoe men daarmede verlegen zit. Ziehier de verschillende pogingen:

a) Jezus zal schijndood geweest zijn, of in bewusteloosheid verzonken en daaruit opgestaan, den zwaren steen afgewenteld, zich aan de jongeren vertoond, op den Olijfberg afscheid genomen en daarna zich in de stilte teruggetrokken hebben (de rationalistische verklaring, Bahrdt, Paulus e. a.).

b) Wij zullen moeten denken aan opzettelijk bedrog: het lichaam is gestolen door de discipelen of door het Sanhedrin, of door Jozef van Arimathea, die er spijt van kreeg, dat hij een gekruisigde in zijn familiegraf had neergelegd (de bedrogshypothese, Reimarus, Reville).

c) De Apostelen zullen de opstanding hebben verwacht, en wel zoo sterk, dat zij in visioenen, de een onder suggestie van den ander, zich verbeeld hebben Jezus te zien (de visioens-hypothese. Strausz. e. a).

d) De verschijningen zullen op spiritistische wijze verklaard moet worden. (De spiritistische verklaring, Keim).

e) De opstanding van Christus is niet de eerste maar een latere phase van het christelijk geloof, waarin het de voorstelling uitsprak van de herleving van het christendom en zijn omzetting van Joodsche gemeente in wereldkerk (de symbolische verklaring, A. D. Loman).

f) Er moet iets gebeurd zijn, maar wat er gebeurd is, waaruit het opstandingsgeloof op eens en zoo sterk in de gemeente is opgeschoten, laat zich niet meer uitmaken. Dat wil zeggen: wij hebben er geen verklaring voor.

c. De houding der Apostelen was na het sterven als van verslagenen, vreesachtig, zonder moed wegschuilende, en later zijn zij de moedigste getuigen, die met volle zekerheid prediken de opstanding van Christus, waardoor zij zijn wedergeboren tot een levende hope. Die verandering is alleen verklaarbaar, als zij voor zich zelven volle zekerheid van die opstanding gehad hebben.

d. De zegen, die er van de gemeente is uitgegaan. Wij mogen niet vergeten, dat de gemeente haar ontstaan te danken heeft aan de prediking der opstanding van Christus, want als zij aan het evangelie ontbroken had, zou het geen ingang gevonden hebben. „Dezen Jezus heeft God opgewekt" (Hd. II: 32), daarop komt het ten slotte aan, dat doet in Jezus gelooven. De opstanding van Christus is de hoeksteen van het geloof der eerste gemeente geweest. Alwat de menschheid aan het christelijk geloof te danken heeft gehad, zal dan, als Christus niet is opgewekt, in zijn laatsten grond de vrucht zijn van een onwaarheid, opzettelijk of onwillekeurig ontstaan. Hier moet dan een kwade boom goede vruchten, en wel zeer goede en zeer velen, hebben voortgebracht, en nog voortgaan te brengen.

III. De beteekenis der opstanding van Christus.

1. Voor den persoon van Christus. Zijn woorden, zijn daden, de beteekenis die hij zich zelf heeft toegekend („Ik ben het brood des levens, het licht der wereld, de opstanding en het leven", enz.) verliezen hun waarde en zegel, als hij in het graf gebleven is en dus niet meer dan mensch geweest is. Hij is ons dan niet langer de openbaring Gods, Rom. I: 4: Die krachtiglijk bewezen is te zijn de Zoon van God uit de opstanding der dooden.

2. Voor de waardeering der Apostelen, die met zoo grooten zegen gearbeid hebben. 1 Cor. XV : 15: Zoo (indien Christus niet is opgewekt) worden wij ook bevonden valsche getuigen Gods; want wij hebben van God getuigd, dat Hij Christus opgewekt heeft, dien Hij niet heeft opgewekt, zoo namelijk de dooden niet opgewekt worden.

3. Voor den inhoud van het Evangelie. 1 Cor. XV : 14: Indien Christus niet is opgewekt, zoo is dan onze prediking ijdel, en ijdel is ook uw geloof. — IJdel beteekent hier ledig, zonder inhoud, want wat blijft er van het evangelie over als de opstanding er uit is weggenomen? Dan valt weg de beteekenis van Christus' persoon als de openbaring Gods, van zijn dood als het offer voor onze zonden, van zijn leven als de openbaring van het eeuwige leven, van zijn macht als van den Verlosser, op wien wij onze hope kunnen stellen ook tegenover den dood.

4. Voor het geloofsleven des Christens, die leeft in gemeenschap met zijn Heiland. Het is door de ervaring van dat geloofsleven, dat de opstanding van Christus voor den geloovige ook boven allen twijfel verheven is. Gal. II : 20: Ik leef, *doch* niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vleesch leef, dat leef ik door het geloof des Zoons van God.

IV. Het drievoudig nut van de opstanding van Christus.

A. *Het eerste nut is onze rechtvaardiging.*

1. Christus heeft door zijn dood onze straf gedragen en onze schuld weggenomen en ons zoo „de gerechtigheid verworven", d. w. z. dat wij door hem weer recht gesteld zijn voor God. Maar van dit laatste zijn wij eerst zeker, als hij is opgestaan. Die opstanding zet het zegel op de beteekenis van zijn dood als een dood voor onze en niet voor zijne zonden. Door die opstanding is deze gekruiste Heiland gerechtvaardigd van het vonnis dat zijn sterven over hem bracht. En zoo zijn wij met hem gerechtvaardigd, indien wij door het geloof met hem zijn verbonden als de zijnen. 1 Cor. XV : 17: Indien Christus niet is opgewekt, zoo is uw geloof tevergeefs, zoo zijt gij nog in uwe zonden. Rom. IV : 25: Welke overgeleverd is om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking.

2. Die gerechtigheid „deelachtig maken", zoodat wij daarin wandelen, kan alleen het geloof in een levenden Heiland. Rom. VI: 11, 13: Alzoo ook gijlieden, houdt het daarvoor, dat gij wel der zonde dood zijt, maar Gode levende zijt in Christus Jezus onzen Heer; en stelt uwe leden niet der zonde tot wapenen der ongerechtigheid, maar stelt u zelven Gode, als uit de dooden levend *geworden* zijnde, en *stelt* uwe leden Gode tot wapenen der gerechtigheid.

3. Olevianus: „Het eerste nut is, dat de opstanding van Christus ons een stellig getuigenis is, dat God ons zoo rechtvaardig houdt in zijne oogen, als het lichaam van Christus was, toen hij uit al onze zonden is opgestaan van de dooden, hetwelk Paulus leert: Indien Christus niet ware opgestaan van de dooden, zoo waart gij nog in uwe zonden (1 Cor. XV: 17). Daaruit volgt, dat, omdat Christus is opgestaan, de geloovigen niet meer in hunne zonden zijn; niet dat er geen zonde meer in hen is, maar dat zij hun vergeven is en niet toegerekend wordt. Want dewijl Christus niet in zijne, maar in al onze zonden, tot in ons graf, gestorven is, dus ook uit al deze, onze zonden opstaat, zoo moet daaruit volgen, dat niet een van al onze zonden, die alle tezamen op het lichaam van Christus geworpen waren, is overgebleven, die niet volkomen gestraft en betaald zou zijn. Anders zou Christus niet hebben kunnen opstaan, want waar nog één zonde over is, is nog de bezoldiging der zonde, n.l. de dood".

B. *Het tweede nut is onze heiliging.*

1. Dood en opstanding van Christus zijn geen proces of rechtshandel, of een toovermiddel, die de zaak buiten ons tot stand brengen; maar de vrucht van zijn dood en opstanding kunnen wij niet deelachtig zijn, of wij moeten de kracht daarvan ook inwendig doorleven en ondervinden. Zij dienen ons ook nu reeds, d. i. in dit leven, tot onze geestelijke opstanding, waardoor wij uit het leven der zonde worden opgewekt tot een nieuw leven. Dat geschiedt „door zijne kracht" (van Christus). Wij kunnen niet gelooven in den Christus, die zonde en dood heeft overwonnen en toch blijven onder de macht van zonde en dood. Ook de

discipelen zijn door de opstanding van Christus opgestaan en andere menschen geworden. Langs dien weg gaat het ook met ons. Het geloof in hem, dat uit den Heiligen Geest is, zal ons levend maken en ons heiligen. Zooals de afsterving des ouden menschen, door de kracht van den dood van Christus, het eerste stuk onzer heiliging is, zoo is de opstanding van den nieuwen mensch, door de kracht van de opstanding van Christus, het tweede stuk. Rom. VI : 4, 6: Wij zijn dan met hem begraven door den doop in den dood, opdat, gelijkerwijs Christus uit de dooden opgewekt is tot heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden; vs. 11: Alzoo ook gijlieden, houdt het daarvoor, dat gij wel der zonde dood zijt, maar Gode levende zijt in Christus Jezus onzen Heer. Efez. I : 19, 20: Welke de uitnemende grootheid zijner kracht zij aan ons, die gelooven naar de werking der sterkte zijner macht, die Hij gewrocht heeft in Christus, als Hij hem uit de dooden heeft opgewekt. Efez. II : 6: Maar God, ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft *ons* levend gemaakt met Christus, en heeft *ons* mede opgewekt. 2 Cor. V : 17: Zoo dan, indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel. Fil. III : 9—14.

2. Olevianus: „Het andere nut is het levend maken. Want evenals Christus, toen hij van de dooden opgewekt werd, gerechtvaardigd en vrijgesproken werd van al onze zonden (1 Tim. III : 16) en tegelijk werd levend gemaakt door de kracht Gods; zoo ook, wie door dezelfde kracht Gods een waarachtig geloof in Jezus Christus verkrijgt (want het geloof komt van dezelfde groote kracht Gods, waardoor Hij Jezus heeft opgewekt), die is gerechtvaardigd en vrijgesproken in Christus van al zijne zonden en is met Christus reeds levend gemaakt ten eeuwigen leven (Efez. II : 4—10). Daarbij komt, dat wij door de opstanding van Christus gewis en zeker zijn, dat wij in het oprecht geloof, dat wij door zijn kracht verkregen hebben, zullen blijven en volharden tot het einde, en niet van Christus zullen afvallen. Want evenals Christus niet meer sterft, maar in zulk een leven leeft, dat in hem nooit kan ophouden of verstoord worden (Rom. VI : 10), zoo verkrijgen ook zij, die door het geloof Christus ingelijfd zijn, een geestelijk leven, dat de Geest van Christus, die tegelijk in Christus en in hen woont, in hen werkt. Dit

leven kan daarna nimmermeer, ook niet als lichaam en ziel van elkander scheiden, uitgeroeid worden (1 Petr. I: 3, 5, 9; Gal. II: 20). Daar nu het leven van Christus in de geloovigen aangevangen is, een leven van Christus, dat den aard en de natuur heeft, dat het nooit kan ophouden, zoo moeten zij ook zeker zijn, dat hij het tot volmaaktheid zal brengen".

C. *Het derde nut is onze verheerlijking.*

1. Omdat Christus sterker bleek te zijn dan de dood, die hem niet houden kon, en wel de mensch Christus Jezus, hebben wij daarin het pand, den waarborg, van de mogelijkheid en de zekerheid onzer opstanding. In het geloof van den christen heeft niet meer de dood maar het leven het laatste woord. Zijn opstanding waarborgt ons, dat ook ons lichaam, als het aan den tijdelijken dood vervalt, verheerlijkt kan worden en dat dit zal geschieden, als wij in hem gelooven. Joh. XI: 25, 26: Ik ben de opstanding en het leven. 2 Tim. I: 10: Die den dood heeft teniet gedaan en het leven en de onverderfelijkheid aan het licht gebracht door het evangelie. 1 Cor. XV: 20, 21: Maar nu Christus is opgewekt en is de eersteling geworden dergenen, die ontslapen zijn; want dewijl de dood door een' mensch is, zoo is ook de opstanding der dooden door een' mensch. In het Oude Verbond werden tot God gebracht de eerstelingen van de vruchten des veld, waardoor alle overige vruchten van den oogst geheiligd werden (Deut. XXVI). Zoo is ook Christus de eerste volkomen gerijpte vrucht der nieuwe menschheid, die den geheelen oogst heiligt. Ook in zijn opstanding is hij de Christus voor ons, onze plaatsvervanger, ons hoofd, dat aan al zijne leden eeuwige heerlijkheid waarborgt.

2. Een tweevoudige opstanding wordt aan het einde der wereld verwacht, een tot het eeuwige leven en een tot den eeuwigen dood (Joh. V: 29). Aan de zalige opstanding kan slechts deelhebben, die reeds hier geestelijk is opgewekt tot een nieuw leven en daarin wandelt. Rom. VIII: 11: Indien de Geest dergenen, die Jezus uit de dooden heeft opgewekt, in u woont, zoo zal Hij, die Christus uit de dooden opgewekt heeft, ook uwe sterfelijke lichamen levend maken door zijnen Geest, die in u woont.

3. Olevianus: Het derde nut is, „dat de opstanding van Christus een zeker pand is, dat ons lichaam ook zal opstaan ten eeuwigen leven. Want, omdat niet alleen onze zielen, maar ook onze lichamen leden van Christus zijn (1 Cor, VI : 15), maar het smadelijk (tot schande) voor het lichaam van Christus zou wezen, zijn leden altijd in zulk een vuilen toestand (in de verderving) te laten, zoo moet daaruit volgen dat door denzelfden Geest, die het lichaam van Christus heeft opgewekt uit de dooden en die ook in ons lichaam woont, ons lijk uit de dooden zal worden opgewekt (Rom. VI : 8, 11), en wel gelijk aan zijn verklaard en heerlijk lichaam met volkomen overwinning over de zonde en den dood, en volkomen gerechtigheid en reinheid (Fil. III : 21). Derhalve is ons reeds de blijde, zalige opstanding van ons vleesch en daarop volgende onsterfelijkheid door God toegekend, toen Hij onzen Middelaar van de dooden heeft opgewekt (2 Tim. I : 10)".

---

46. Vraag. *Wat verstaat gij daarmede: Opgevaren ten hemel?*

Antw. Dat Christus voor de oogen zijner jongeren van de aarde ten hemel is opgeheven, en dat Hij ons ten goede daar is, totdat Hij wederkomt om te oordeelen de levenden en de dooden.

Antw. Christus is van de aarde ten hemel opgeheven.

a) Hoe is Christus opgenomen? Zichtbaar, voor de oogen zijner jongeren.

b) Waarheen is Christus opgenomen? Naar den hemel.

c) Wat hebben wij daaraan? Hij is ons ten goede daar.

d) Hoelang zal hij in den hemel blijven? Totdat hij wederkomt om te oordeelen de levenden en de dooden.

Ursinus: „Hier vraagt de Catechismus alleen naar de gebeurtenis der hemelvaart en wat zij beteekent. Het nut en de troost, die wij daaruit hebben, en tot welke heerlijkheid en majesteit Christus is ten hemel gevaren, dat alles wordt in de volgende vragen en in het artikel van het zitten ter rechterhand Gods verklaard".

1. De berichten over de hemelvaart vinden wij Mk. XVI : 19: De Heer dan, nadat hij tot hen gesproken had, is opgenomen in den hemel en is gezeten aan de rechter*hand* Gods. Lk. XXIV : 50, 51: En hij leidde hen buiten tot aan Bethanië, en zijne handen opheffende, zegende hij hen. En het geschiedde, als hij hen zegende, dat hij van hen scheidde, en werd opgenomen in den hemel. En zij aanbaden hem, en keerden weder naar Jeruzalem met groote blijdschap. Hd. I : 9—11: En als hij dit gezegd had, werd hij opgenomen, daar zij het zagen, en eene wolk nam hem weg van hunne oogen. En alzoo zij hunne oogen naar den hemel hielden, terwijl hij heenvoer, ziet, twee mannen stonden bij hen in witte kleeding, welke ook zeiden: Gij Galileesche mannen! wat staat gij en ziet op naar den hemel? Deze Jezus, die van u opgenomen is in den hemel, zal alzoo komen, gelijkerwijs gij hem naar den hemel hebt zien heenvaren. Toen keerden zij wederom naar Jeruzalem, van den berg, die genaamd wordt de Olijfberg, welke is nabij Jeruzalem, liggende vandaar eene Sabbatsreize.

Ook in de prediking der Apostelen en hunne brieven wordt deze hemelvaart telkens vermeld. Hd. II : 33; Efez. IV : 9; Hebr. IV : 14; 1 Petr. III : 22.

2. Naar de bijbelsche voorstelling had deze hemelvaart plaats veertig dagen na de opstanding, van den Olijfberg, waar Gethsemane, Golgotha, Jeruzalem, de plaatsen van zijn lijden dichtbij waren; zichtbaar, voor de oogen zijner jongeren, dus in het lichaam, zooals het na de opstanding verheerlijkt was, alzoo zonder aflegging van de menschelijke natuur; maar een wolk nam hem weg, zoodat de jongeren niet anders zagen dan dat Jezus werd opgenomen en engelen hun verkondigen, dat Jezus is ten hemel gegaan.

3. Ursinus: „Onder den hemel verstaat de Schrift drieërlei: *a*) De wolkenhemel of de lucht. Gen. I : 1: In den beginne schiep God den hemel en de aarde.

b) De sterrenhemel of de aether. Ps. VIII : 4: Als ik uwen hemel aanzie, de maan en de sterren, die Gij bereid hebt.

c) De hemel der heerlijkheid, de plaats der gezaligden, die onmetelijke, lichtvolle, prachtige ruimte buiten en boven deze wereld en den zichtbaren hemel, de woning van God, van de engelen en gezaligden, waarin God zich onmiddellijk en heerlijk openbaart in alle eeuwigheid en zich bekend maakt aan de zalige engelen en menschen, waar de woonplaats onzer zaligheid met Christus en de heilige engelen bereid is. Als gezegd wordt, dat God in dezen hemel woont, zoo is dat niet te verstaan, als zou Hij besloten zijn binnen eenige ruimte. maar omdat Hij zich daar het duidelijkst openbaart en zijn heerlijkheid aan de zalige engelen en menschen wordt medegedeeld. Dit wordt in de Schrift genoemd de toekomende wereld, de nieuwe hemel, het nieuwe Jeruzalem. Deze hemel is niet overal, maar in de hoogte, van de aarde en de hel gescheiden. Naar dien hemel is Elia weggenomen (2 Kon. II : 11). Van dezen hemel is de Heilige Geest op het Pinksterfeest uitgestort (Hd. II : 2). Paulus noemt hem den derden hemel (2 Cor. XII : 2). Deze hemel is ook hier (vr. 46) bedoeld. Naar dezen hemel, d. i. den hemel der zaligen, is Christus opgevaren; daar is hij en vandaar zal hij wederkomen naar het getuigenis der Schrift.

„God wil dus, dat wij de plaats weten, waarheen Christus is opgevaren: 1. opdat vaststa, dat hij waarachtig mensch is en dat hij niet verdwenen (opgelost), maar gebleven is en voor altijd een waar mensch in den hemel blijft; 2. opdat wij weten, waarheen wij onze gedachten te richten hebben en waar wij hem zoeken moeten (Col. III : 1), en opdat zoo de afgodendienst gemeden worde; 3. opdat wij ons tehuis kennen, waarin Christus ons zal binnenleiden en wij met Christus wonen zullen".

4. Al weten wij, dat Jezus naar den hemel ging, dan blijven er twee vragen te doen. *a*) Waar is de hemel? Bij de vóór-copernicaansche wereldbeschouwing was dit geen vraag, voor ons wél, die op een draaienden wereldbol door de ruimte zweven. Sommigen zoeken hem op de sterren, die onmetelijke brandende gasbollen van een vlammenzee omringd. Kunnen daar de gezaligden zijn? Vele hemellichamen zijn zoover van ons verwijderd, dat hun licht jaren noodig heeft om tot ons te komen. In hoeveel

tijd zullen de gestorvenen dien afstand afleggen? Ook leert de Schrift zelve, dat het heelal vergankelijk is en ook de hemelen als een kleed zullen verouden. In den bijbel zelf vinden wij reeds een meer geestelijke opvatting. 1 Kon. VIII : 27: Zie de hemel, ja de hemel der hemelen zouden U niet begrijpen (omvatten); verg. Jes. LXVI: 1; Ps. CXXXIX : 8—10. Ook de wolk bij de hemelvaart laat ons in het onzekere. *b*) W a t is de hemel? De Schrift spreekt er van als een bepaalde plaats. Behoort dit nu ook tot de menschvormige uitdrukkingen, die de bijbel gebruikt van God en de geestelijke dingen? Wij zijn overtuigd, dat achter de zinnelijke wereld een geestelijke ligt. Daarin zoeken wij den hemel. Maar wat weten wij van den aard dezer wereld? Heeft een geest een bepaalde plaats noodig. Heeft hij afmetingen en ruimte, lengte en breedte? Wij weten er niet van en hebben dus op dit gebied, zoowel in onze ontkenningen als bevestigingen, de grootste voorzichtigheid in acht te nemen. Aan het woord „hemel" verbindt zich de gedachte van heerlijkheid, verre verheven boven het aardsche leven en daarom blijven wij naar boven wijzen, al weten wij, dat wij wijzen naar de oneindige ruimte en niet naar een bepaalde plaats.

5. Getuigenissen voor de hemelvaart van Christus.

a) Christus zelf heeft er van gesproken. Joh. XVI : 28: Ik ben van den Vader uitgegaan en ben in de wereld gekomen, wederom verlaat ik de wereld en ga heen tot den Vader. Joh. XX : 17: Ik vaar op tot mijnen Vader en uwen Vader.

b) De Apostelen. Hd. II : 33 (Petrus): Hij dan door de rechter*hand* Gods verhoogd zijnde. Efez. IV : 10: Die nedergedaald is, is dezelfde ook die opgevaren is ver boven alle hemelen. 1 Petr. III : 22: Welke is aan de rechter*hand* Gods, opgevaren ten hemel.

c) De latere verschijningen van den hemel uit aan Stefanus (Hd. VII : 55), Paulus (Hd. IX : 3), Johannes (Openb. I : 7).

6. Christus is ons ten goede daar. Joh. XIV : 3: Ik ga heen om u plaats te bereiden. Rom. VIII : 34: Die ook ter rechter*hand* Gods is, die ook voor ons bidt.

7. Christus blijft in den hemel, d. w. z. voor ons oog verborgen, totdat hij wederkomt en zijn heerlijkheid openbaar wordt aan de geheele wereld. Hd. III : 21: Welken de hemel moet ontvangen tot den tijd der wederoprichting aller dingen. Mt. XXIV : 30:

Alsdan zal in den hemel verschijnen het teeken van den Zoon des menschen. 1 Petr. I:1: Denwelken (Christus) gij niet gezien hebt en *nochtans* liefhebt, in denwelken gij nu, hoewel *hem* niet ziende, maar geloovende, u verheugt met een onuitsprekelijke en heerlijke vreugde. Fil. III:20: Onze wandel (ons burgerrecht) is in den hemel, waaruit wij ook den Zaligmaker verwachten.

8. Olevianus: „Ik geloof: Christus is opgevaren in den hemel, d. i. ik geloof, dat Christus, die naar zijn godheid altijd in den hemel was, nadat hij alles op aarde volbracht had wat hem was opgelegd, en veertig dagen lang zijne jongeren over zijn ware opstanding en het Godsrijk onderwezen had, met dit zijn waarachtig lichaam, dat van dezelfde substantie is als ons lichaam (uit dezelfde stof bestaat), dat hij heeft aangenomen uit de substantie (het vleesch en bloed der maagd Maria), dat aan het kruis gehangen, gestorven en begraven is en onsterfelijk is opgestaan, dat hij, zeg ik, met datzelfde waarachtige lichaam in vereeniging met zijn menschelijke ziel van deze aarde is opgevaren in den hemel, waar de woonplaats van alle geloovigen na dit leven is (Joh. XIV: 2)".

---

47. Vraag. *Is dan Christus niet bij ons tot aan het einde der wereld, alzoo Hij ons beloofd heeft?*

Antw. Christus is waarachtig mensch en waarachtig God. Naar zijne menschelijke natuur is Hij niet meer op aarde; maar naar zijne Godheid, majesteit, genade en Geest, wijkt Hij nimmermeer van ons.

1. Christus is niet meer op aarde. Mt. XXVI:11: Want de armen hebt gij altijd met u, maar mij hebt gij niet altijd. Joh. XVI:28: Ik ben van den Vader uitgegaan en ben in de wereld gekomen, wederom verlaat ik de wereld en ga heen tot den Vader. Hebr. VIII:4: Indien hij op de aarde ware, zoo zou hij zelfs geen priester zijn.

2. Toch is hij bij ons (Mt. XXVIII : 20: Ik ben met uliedcn al de dagen tot de voleinding der wereld. Mt. XVIII : 20: Waar twee of drie vergaderd zijn in mijnen naam, daar ben ik in het midden van hen) en wel naar zijn

a) Majesteit — d. i. zijn heerlijkheid, en dat hij daarmede niet geweken is, bewijst de macht, die hij uitoefent in de leiding en bewaring zijner gemeente, in de overtuigende kracht, die er van zijn evangelie uitgaat, in de overwinning der wereld door het geloof in hem. Joh. XVI : 23: Hebt goeden moed, ik heb de wereld overwonnen. 1 Joh. V : 4: Dit is de overwinning, die de wereld overwint, *namelijk* ons geloof. Fil. IV : 13: Ik vermag alle dingen door Christus, die mij kracht geeft.

b) Genade, d. i. zijn liefde, die hij blijft openbaren in de redding van zondaren, terwijl hij daarmede ook de zijnen, die dagelijks zondigen, blijft omringen, hetgeen hij bewijst in de bewaring, vertroosting en heiliging, die zij verkrijgen door het geloof in hem. Joh. XIV : 23: Zoo iemand mij liefheeft, die zal mijn woord bewaren en mijn Vader zal hem liefhebben en wij zullen tot hem komen en woning bij hem maken.

c) Geest, d. i. de Christus in ons, die de band der gemeenschap is tusschen hem en ons, en zich daarin bewijst, dat hij de zijnen verlicht, in alle waarheid leidt, naar zijn beeld vernieuwt en van het eeuwige leven verzekert. Joh. XIV : 18: Ik zal u geene weezen laten, ik kom weder tot u (waarmede hij blijkens het verband bedoelt het komen door zijnen Geest). Gal. IV : 6: Overmits gij kinderen zijt, zoo heeft God den Geest zijns Zoons uitgezonden in uwe harten. 2 Cor. III : 18: Wij allen worden *naar* hetzelfde beeld (van Christus) in gedaante veranderd, van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest.

3. Was het wenschelijker geweest dat de Christus op aarde gebleven ware? — Deze vraag wordt door Christus beantwoord Joh. XVI : 7: Ik zeg u de waarheid; het is u nut, dat ik wegga, want indien ik niet wegga, zoo zal de Trooster tot u niet komen, maar indien ik heenga, zoo zal ik Hem tot u zenden en die gekomen zijnde zal de wereld overtuigen. Dit vierderlei nut valt dus terstond in het oog. Zuiver geestelijk wordt nu

a) het werk van Christus, want de beperking valt weg, waaraan Jezus op aarde onderworpen was. Joh. XI : 32: Heere, indien gij

hier geweest waart, zoo ware mijn broeder niet gestorven. Mt. XXVIII : 6: Hij is hier niet.

b) het gaan tot Christus, want het is nu niet verbonden aan een zich verplaatsen, misschien naar een ver land, hetgeen voor de meesten niet mogelijk zou geweest zijn, en wellicht nog te vergeefs. Mk. II : 4: Niet kunnende tot hem genaken overmits de schare.

c) het Godsrijk, dat zich nu over de wereld kan uitstrekken, terwijl het anders zich had moeten vormen om de plaats, waar Jezus was, en dus tegen zijn bedoeling een aardsch rijk zou geworden zijn.

d) het geloof, dat nu van het zien geheel losgemaakt, zich tot zijn volle kracht kan ontwikkelen. Joh. XX : 29: Omdat gij mij gezien hebt, Thomas, zoo hebt gij geloofd, zalig *zijn zij*, die niet zullen gezien hebben en *nochtans* zullen geloofd hebben.

---

48. Vraag. *Maar zoo de menschheid niet overal is waar de Godheid is, worden dan de twee naturen in Christus niet van elkander gescheiden?*

Antw. Ganschelijk niet; want mitsdien de Godheid onbegrijpelijk en overal tegenwoordig is, zoo moet volgen, dat zij wel buiten hare aangenomen menschheid is, en nochtans ook in dezelve is, en persoonlijk met haar vereenigd blijft.

Mitsdien = naardien, omdat. Nochtans ook, Hoogd. en Lat.: en toch niettemin ook in dezelve, n.l. in dezelve menschheid.

1. Deze vraag is gericht tegen de Luthersche leer, die als gevolg van haar Avondmaalsopvatting, dat Christus lichamelijk bij het Avondmaal tegenwoordig is, de alomtegenwoordigheid van Christus naar zijn menschheid moest leeren. Volgens haar hadden de goddelijke eigenschappen zich bij de menschwording aan de menschelijke natuur medegedeeld en kreeg Christus het volle ge-

bruik daarover na zijn verhooging. Dus kon hij nu ook naar zijn menschheid alomtegenwoordig zijn.

2. De verwerping van deze dwaling, waarover in den tijd der Hervorming, vooral van de zijde der Lutherschen op zeer scherpe wijze, strijd gevoerd werd, geeft ons een voorbeeld van de schoolsche (scholastieke) behandeling eener vraag, die alleen door geestelijk te onderscheiden uit den weg kan geruimd worden.

3. Het valt niet te ontkennen, dat het antwoord van den Catechismus, „dat de Godheid buiten de aangenomen menschheid en nochtans in dezelve is", de zaak eerst recht duister maakt, de eenheid der persoonlijkheid van Christus aanrandt, de twee naturen van elkaar scheidt, hoewel met de bedoeling om de vereeniging te handhaven. Dit kan ons dus niet meer bevredigen.

4. De beste oplossing der vraag zou te vinden zijn in het woord van Christus Joh. III:13: Niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel is nedergekomen, *namelijk* de Zoon des menschen, die in den hemel is. (Deze laatste woorden, hoewel in sommige handschriften gemist, worden gehandhaafd door Tischendorf en Nestle.) Hieruit blijkt, dat voor het bewustzijn van Jezus zoowel de verwijdering als de tegenstelling tusschen hemel en aarde in hem zoodanig is opgeheven, dat hij op aarde zijnde in den hemel is. Zoo kan hij dus ook in den hemel levende op aarde zijn. Maar dit behoort niet tot de dingen, die door het kortzichtig menschelijk verstand in een leerbepaling kunnen vastgelegd worden. Geestelijk onderscheidende voelen wij geen enkel bezwaar, dat Christus door den Heiligen Geest, zijn plaatsvervanger, zich niet in zijn majesteit, genade en geest zou kunnen openbaren op aarde, hoewel hij in den hemel is.

5. De beste behandeling dezer vraag op de Catechisatie is, dat zij niet behandeld wordt. Het strijdpunt boezemt ons geen belangstelling meer in en komt zoo goed als nooit ter sprake.

---

49. Vraag. *Wat nut ons de hemelvaart van Christus?*

Antw. Ten eerste, dat Hij in den hemel voor het aangezicht zijns Vaders onze Voorspreker is; ten andere,

dat wij ons vleesch in den hemel tot een zeker pand hebben, dat Hij, als het Hoofd, ons zijne lidmaten ook tot zich zal nemen; ten derde dat Hij ons zijnen Geest tot een tegenpand zendt, door welks kracht wij zoeken dat daar boven is, waar Christus is, zittende ter rechterhand Gods, en niet dat op de aarde is.

Voorspraak = advocaat, pleitbezorger, iemand, die een ander vervangt of voor een ander iets vraagt. Pand = een voorwerp, dat men geeft tot waarborg eener belofte. Tegenpand = een voorwerp, dat men van een ander tot verzekering zijner belofte ontvangt. (Verg. de ringen, die bruid en bruidegom elkander geven tot verzekering van de wederzijdsche belofte van liefde en trouw.) Ons vleesch = onze familie, omdat Christus onzer een geworden is, toen hij de menschelijke natuur aannam.

Antw. Door de hemelvaart van Christus verkrijgen wij een drievoudig nut:

a) dat hij in den hemel — Voorspreker is.
b) dat wij ons vleesch — tot zich zal nemen.
c) dat hij ons — zendt.

I. Christus is onze voorspreker in den hemel.

1. Christus is onze voorspraak voor het aangezicht des Vaders, niet omdat hij nog de gunst Gods verwerven moet. Hij is zelf de openbaring der genade Gods. Maar nu vervangt hij ons, wier hoofd hij is, en die met hem één lichaam zijn (voorb.: een gezant van een vreemde mogendheid bij ons hof behoeft niet nog vrede met ons te maken, maar zijn tegenwoordigheid is het bewijs, dat er een goede verstandhouding is; hij is alleen de tusschenpersoon, als onze regeering met die mogendheid of een harer onderdanen eenige zaak heeft te behandelen). Daarom heeft zijn voorspraak ook alleen betrekking op zijn gemeente. Hebr. IX : 24: Christus is niet ingegaan in het heiligdom, dat met handen gemaakt is, maar in den hemel zelven, om nu te verschijnen voor het aangezicht van God voor ons. Rom. VIII : 34: Wie is het, die verdoemt? Christus is het, die ook ter rechter*hand*

Gods is, die ook voor ons bidt (bet. vert.: intreedt). Hebr. VII : 25: Waarom hij ook volkomenlijk kan zaligmaken degenen, die door hem tot God gaan, alzoo hij altijd leeft om voor hen te bidden (bet. vert.: tusschen te treden, n.l. bij God). 1 Joh. II : 1: Indien iemand gezondigd heeft (zondigt), wij (geloovigen) hebben een voorspraak bij den Vader, Jezus Christus, den rechtvaardige. Joh. XVII : 9: Ik bid voor hen, ik bid niet voor de wereld, maar voor degenen, die Gij mij gegeven hebt.

2. In den naam van den Voorspreker moeten wij dus ook onze gebeden opzenden tot God en dan hebben wij ook de zekerheid der verhooring. Joh. XIV : 13: Zoo wat gij begeeren zult in mijnen naam, dat zal ik doen, opdat de Vader in den Zoon verheerlijkt worde.

3. Olevianus. „Omdat Christus door zijn eigen bloed ingaat in het heiligdom, dat niet met handen gemaakt is, in den hemel zelf, is dit een zeker bewijs, of daardoor wordt de wereld met kracht overtuigd, dat door Christus een eeuwige gerechtigheid is teweeggebracht, zooals Daniël (IX : 24) heeft geprofeteerd. Alzoo is dit niet alleen een getuigenis onzer gerechtigheid, dat Christus eenmaal in het hoogste heiligdom is ingegaan, maar ook, dat hij daar blijft en onafgebroken verschijnt voor den Vader in onzen naam is een voortdurende voltrekking of voltooiing onzer gerechtigheid; omdat hij namelijk in de kracht zijner eenige offerande, waardoor hij in eeuwigheid onze zonden in zijn lichaam heeft uitgedelgd, onophoudelijk gerechtvaardigd verschijnt voor het aangezicht Gods".

II. Ons vleesch in den hemel als een pand.

1. Christus is in ons vleesch, d. i. in onze menschelijke natuur, die hij heeft aangenomen en ook in zijn verheerlijking nog met ons deelt, in den hemel verhoogd. Dit zegt ons waartoe de mensch bestemd is, en dat hij, als geloovige het eigendom van Christus zijnde, ook in den hemel zal komen, omdat de leden behooren bij het hoofd. Ons vleesch, wij zouden kunnen zeggen, onze familie hebben wij in den hemel. Bij aardsche bloedverwantschap is dit voor sommigen reeds een liefelijke gedachte. Zij hebben een vader of moeder in den hemel. Maar dit geeft geen

waarborg, want vleesch en bloed kunnen het koninkrijk Gods niet beërven (1 Cor. XV : 50). Maar evenals de kinderen met den vader in den adelstand worden verheven, zoo deelen de leden der nieuwe menschheid in de heerlijkheid van hun hoofd. Joh. XIV : 3: En wanneer ik heen zal gegaan zijn en u plaats zal bereid hebben, zoo kom ik weder en zal u tot mij nemen, opdat gij ook zijn moogt waar ik ben. Efez. II : 6: God heeft *ons* mede opgewekt en heeft *ons* mede gezet in den hemel in Christus Jezus (d. w. z. geestelijk gezien, zijn wij al in den hemel, want wij zijn ook al met hem opgewekt uit onzen geestelijken dood). Fil. III : 20: Want onze wandel (bet. vert.: burgerschap) is in de hemelen. Col. II : 19: Het Hoofd (n.l. Christus) niet behoudende, uit hetwelk het geheele lichaam door tezamenvoegselen en zamenbindingen voorzien en zamengevoegd zijnde, opwast met Goddelijken wasdom. Col. III : 3: Want gij zijt gestorven en uw leven is met Christus verborgen in God.

2. Olevianus. „Door zijn hemelvaart heeft Christus de hemelsche erfenis van wege (in naam) van al zijn broederen verkregen, zoodat wij nu het vleesch van Christus, dat ons vleesch is, in den hemel tot een zeker pand hebben, dat hij, als het hoofd, ook ons, zijne leden, tot zich zal nemen, gelijk hij beloofd heeft. Joh. XIV : 2, 3; XVII : 24".

III. De geest van Christus als een tegenpand op aarde.

1. Evenals de tegenwoordigheid van Christus ons een pand in den hemel is, is zijn Geest op aarde ons een tegenpand. Hemel en aarde hebben dus een pand tegen elkaar uitgewisseld. Dat tegenpand is dus de Heilige Geest, dien God op aarde gezonden heeft in de plaats van Christus. Christus en de H. Geest worden dan ook beiden met hetzelfde woord „parakleet" aangeduid, dat in onze Statenvertaling in 1 Joh. II : 1 met Voorspraak, in Joh. XIV : 16 met Trooster vertaald is. Het beteekent eigenlijk advocaat, iemand die onze belangen behartigt. Dat doet Christus in den hemel bij den Vader, de H. Geest op aarde tegenover de wereld, de zonde, het vleesch, ja Hij beschermt ons tegen ons zelven. Het is door Hem, dat de geloovige zich onderscheidt van den natuurlijken mensch, hierin dat hij

gezind is tot, tracht naar, en verzekerd is van het eeuwige, hemelsche leven. 2 Cor. I : 22: Die (God) ons ook heeft verzegeld en het onderpand des Geestes in onze harten gegeven. Mt. VI : 21: Want waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn. Col. III : 1, 2: Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoo zoekt de dingen, die boven zijn, waar Christus is, zittende aan de rechter*hand* Gods; bedenkt de dingen, die boven zijn, niet die op de aarde zijn. Rom. VIII : 16, 17: Dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn, erfgenamen van God en medeërfgenamen van Christus. Efez. I : 13, 14: In welken gij ook, nadat gij geloofd hebt, zijt verzegeld geworden met den Heiligen Geest der belofte, die het onderpand is van onze erfenis.

2. Olevianus. „Christus heeft ons daarentegen een ander tegenpand (tegenover het pand van ons vleesch in den hemel), dat hij niet van ons (als zijn vleesch) maar van den Vader ontvangen heeft, gezonden, namelijk zijnen Heiligen Geest, opdat Hij zou wonen in ons lichaam en onze ziel en een onverbreekbare band zou zijn tusschen het hoofd, dat in den hemel is, en ons zijne leden, die op aarde zijn, en ons als een huurpenning of handgeld (verzekering voor een afgesloten koop) verzekeren zou van het eeuwig erfgoed in den hemel".

---

50. *Waarom wordt daartoe gezet, zittende ter rechterhand Gods?*

Antw. Dat Christus daarom ten hemel gevaren is, opdat Hij zichzelven daar bewijze als het Hoofd zijner Christelijke Kerk, door hetwelk de Vader alle ding regeert.

Door hetwelk (n.l. Hoofd), zoodat de lezing: „door welke" of „door welken", die in sommige uitgaven gevonden wordt, foutief is.

Antw. Christus bewijst zich sedert zijn hemelvaart als het hoofd zijner christelijke kerk en als Heer over alles.

a) Wat is dus Christus in den hemel? Het hoofd zijner christelijke kerk.

b) Wat geschiedt door hem? Door hem regeert de Vader alles.

I. Wat het zitten ter rechterhand Gods beteekent.

1. Ursinus: „Het zitten ter rechterhand Gods is te onderscheiden van het opvaren ten hemel; het een kan zonder het andere niet plaats vinden, daarom zijn beiden niet hetzelfde. Dit artikel onderscheidt zich van het voorgaande op drievoudige wijze. 1. Hierin wordt het doel der hemelvaart uitgesproken; want Christus is daarom ten hemel gevaren, opdat hij zou zitten ter rechterhand Gods. 2. Christus zit voortdurend ter rechterhand Gods, maar is slechts eenmaal ten hemel gevaren. 3. Ook de engelen varen ten hemel, en ook wij zullen ten hemel varen, maar wij, noch zij, zullen ooit ter rechterhand Gods zitten. Hebr. I : 13: Tot welken der engelen heeft Hij ooit gezegd: Zit aan mijne rechter*hand*. Nog veel minder heeft hij dit ooit gezegd tot eenig mensch, uitgenomen Christus.

2. Het zitten aan de rechterhand is van oude tijden af een eerbewijs. Ook nu nog laat men iemand, dien men eere bewijzen wil, aan zijn rechterhand gaan of zitten.

a) Het hoogste eerbewijs is, als een koning iemand aan zijn rechterhand doet zitten. Zoo Bathseba bij Salomo (1 Kon. II : 19); het verzoek van de moeder der zonen van Zebedeus (Mt. XX : 21).

b) De profeten des O. en N. Testaments zien in hun visioenen God zitten op een troon in den hemel, hetgeen zijn majesteit en heerlijkheid te kennen geeft. 1 Kon. XXII : 19: Ik (Micha) zag den Heere zittende op zijnen troon en al het hemelsche heir staande nevens Hem aan zijne rechter- en aan zijne linkerhand. Jes. VI : 1: Zoo zag ik (Jesaja) den Heere zittende op eenen hoogen en verhevenen troon. Openb. VII : 10: De zaligheid zij onzen God, die op den troon zit en het Lam.

c) De rechterhand wordt gewoonlijk in het leven als van meer beteekenis beschouwd, omdat wij haar het meest gebruiken en zij daarom sterker dan de linker is. In zijn rechterhand houdt de koning zijn scepter.

Ursinus: „Als van de rechterhand Gods gesproken wordt, wordt dit ontleend aan de menschelijke verhoudingen, zooals de Schrift ook van andere ledematen van het menschelijk lichaam spreekt in betrekking tot God. Daarmede wordt tweeërlei bedoeld:

1. De hoogste macht en kracht of de almacht Gods; Ps. CXVIII: 16: De rechterhand des HEEREN is verhoogd, de rechterhand des HEEREN doet krachtige daden; Exod. XIV : 6: O HEERE, uwe rechterhand is verheerlijkt geworden in macht, uwe rechterhand, o HEERE, heeft den vijand verbroken. 2. De hoogste waardigheid en eere of de majesteit Gods. Dit laatste is hier bedoeld".

d) Van dit zitten ter rechterhand Gods wordt gesproken door

1) de Messiaansche profetie; Ps. CX : 1: De HEERE heeft tot mijnen Heer gesproken: zit aan mijne rechterhand, totdat Ik uwe vijanden zal gezet hebben tot een voetbank uwer voeten.

2) Christus zelf; Mt. XXVI : 64: Doch ik zeg ulieden: van nu aan zult gij zien den Zoon des menschen, zittende ter rechter*hand* der kracht *Gods* en komende op de wolken des hemels.

3) de evangelisten en apostelen; Mk. XVI : 19: De Heere dan is opgenomen en is gezeten aan de rechter*hand* Gods. Hd. II : 34—36: David is niet opgevaren in de hemelen, maar hij zegt: De Heere heeft gesproken, enz. (Ps. CX : 1); zoo wete dan zekerlijk het gansche huis Israëls, dat God hem tot eenen Heere en Christus gemaakt heeft, *namelijk* dezen Jezus, dien *gij* gekruist hebt. Hebr. VIII : 1: Wij hebben zoodanigen Hoogepriester, die gezeten is aan de rechter*hand* van den troon der Majesteit in de hemelen.

4) Stefanus; Hd. VII : 56: Ik zie de hemelen geopend en den Zoon des menschen, staande (d. i. opgestaan om zijn getrouwen knecht te ontvangen) ter rechter*hand* Gods.

3. Het zitten beteekent ook rust na den arbeid.

4. Zijn hemelvaart was de troonsbestijging, het zitten ter rechterhand Gods beteekent zijn regeering. Daarin verkrijgt Christus dus de hoogste eer, de hoogste macht, de hoogste taak. Wanneer wij nu bedenken, dat deze gegeven zijn aan den mensch Jezus Christus, dan ligt daarin voor ons de verheffende gedachte, dat niet aan een engel, maar aan hem, die onzer een is, de hoogste plaats in den hemel is ingeruimd.

5. Olevianus: „Zoo gelooven wij, dat Christus niet alleen daarom in zijn menschelijke natuur is ten hemel gevaren, opdat hij daar zelf, zooals ook de engelen, in eeuwige zaligheid zou leven, maar opdat hij zich daar in den hemel zou zetten ter

rechterhand Gods, dat is, zich daar op den troon Gods bewijze als de koning der engelen en zaligen en als het Hoofd zijner christelijke gemeente, door hetwelk de Vader alle dingen regeert, welke waardigheid die van alle engelen en schepselen verre overtreft. Hebr. I : 13; Ps. CX : 1".

II. Waarover de regeering van Christus gaat.

A. Christus bewijst zich allereerst als „het Hoofd zijner Christelijke Kerk".

1. Hij regeert de kerk, die zijn lichaam is, zooals door het hoofd de ledematen des lichaams door verstand en wil geregeerd worden. Col. I : 18: Hij is het Hoofd des lichaams, *namelijk* der gemeente. Efez. I : 22, 23: En heeft hem der gemeente gegeven tot een Hoofd boven alle dingen, welke zijn lichaam is.

2. Olevianus: „Derhalve is de verhooging van Christus in zijn koninkrijk dat hij in de hoogste eere gesteld wordt, zoodat deze Christus, tevoren met een doornenkroon gekroond, nu openlijk in den hemel voor alle engelen en gezaligden in het schoonste heil verschijnt, als een koning der christelijke kerk en als het hoofd van alle engelen en uitverkorenen, opdat hij vandaar veel krachtiger in al zijn uitverkorenen werke dan toen hij nog op aarde in het lichaam bij hen was, de zaligheid in hen bewerke en dagelijks bevordere door den dienst zijner kerk, naar de ordening, die hij haar in zijn woord heeft voorgeschreven, en door de kracht zijns Geestes, waarmede hij zijn kerk regeert en in haar wonen wil".

3. De paus te Rome beweert, dat hij het zichtbare opperhoofd der kerk is, de „plaatsvervanger Gods", de stedehouder van Jezus Christus" op aarde. De ware kerk — zoo redeneert men van die zijde [1]) — door Christus gesticht moet één zijn en tot die eenheid is een zichtbaar opperhoofd noodig, waartoe Christus Petrus heeft aangesteld, die dus noodzakelijk tot het einde toe wettige opvolgers hebben moet. — Hier zijn evenveel fouten als beweringen.

---

1) M. van der Hagen, S. J. Waar is de Kerk van Christus?

a) De eenheid der kerk, in de Schrift bedoeld, is een geestelijke eenheid, gegrond in het geloof in den éénen Heiland. De uitwendige eenheid was er reeds niet in de dagen der apostelen, en op het Apostel-concilie werden voor de heiden-christenen dan ook andere voorschriften gegeven dan onder de Joden-christenen golden (Hd. XV).

b) Christus heeft geen opperhoofd gewild, maar veeleer gezegd (Mt. XX : 25): Gij weet, dat de oversten der volken heerschappij voeren over hen en de grooten gebruiken macht over hen, doch alzoo zal het onder u niet zijn.

c) Ongeldig is het beroep op Mt. XVI : 18, 19: Gij zijt Petrus en op deze petra zal ik mijne gemeente bouwen, en de poorten der hel zullen dezelve niet overweldigen. En ik zal u geven de sleutelen van het koningrijk der hemelen; en zoo wat gij zult binden op de aarde, zal in de hemelen gebonden zijn; en zoo wat gij ontbinden zult op de aarde, zal in de hemelen ontbonden zijn. Dezelfde sleutelmacht heeft de Heer ook aan de andere jongeren gegeven (Joh. XX : 22). Bovendien is het onzeker, of Christus met „deze petra" den apostel zelf bedoelt of alleen zijn belijdenis, die hij kort tevoren had uitgesproken.

d) Het is voor het minst twijfelachtig of Petrus te Rome geweest is; dat hij er bisschop geweest is, wordt door de oudste getuigen weersproken, die Linus als eersten bisschop noemen; dus hangt de bewering, dat de pausen opvolgers van Petrus zijn in de lucht. In ieder geval zouden zij het toch alleen als bisschoppen zijn zonder het recht om zich toe te eigenen, wat aan Petrus in zijn waardigheid als apostel (iets geheel anders dan het bisschopsambt) door den Heer was toegekend.

e) De geschiedenis, die ons verhaalt hoe er onzedelijke booswichten op den stoel der pausen gezeten hebben, drijft den spot met de bewering, dat zij opvolgers van Petrus en plaatsvervangers van Christus zouden geweest zijn.

f) Christus heeft voor zijn heengaan tot den Vader beloofd, dat hij tot zijn plaatsvervanger op aarde den Heiligen Geest zenden zou; Hij is dus de eenige en ware „stedehouder van Christus". De ware geloovige verlangt geen ander.

B. Door Christus als het Hoofd der christelijke kerk regeert de Vader alle dingen.

1. God heeft de wereldregeering en het wereldgericht gegeven

in de handen van Christus. Mt. XXVIII: 19: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Hebr. I: 3: Dewelke (Christus) alle dingen draagt door het woord zijner kracht. Hebr. II: 7, 8: Gij hebt hem gesteld over de werken uwer handen, alle dingen hebt Gij onder zijne voeten onderworpen. Efez. I: 20—27: En (God) heeft *hem* gezet tot zijne rechter*hand* in den hemel, ver boven alle overheid en macht en kracht en heerschappij en allen naam, die genaamd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende, en heeft alle dingen zijnen voeten onderworpen. Joh. V: 22: Want ook de Vader oordeelt niemand, maar heeft al het oordeel den Zoon gegeven.

2. De Godsregeering (behandeld bij de Voorzienigheid) heeft — dit is ons christelijk geloof — Christus als middelaar en zijn werk als middenpunt. Zij staat dus in dienst der verlossing. Haar doel is het Godsrijk, en de geloovige heeft dus de stellige verwachting, dat het einde zal zijn van Christus. Mt. XXIV: 22: Om der uitverkorenen wil zullen die dagen verkort worden. Efez. I: 23: Welke (de gemeente) zijn (Christus') lichaam is *en* de vervulling desgenen, die alles in allen vervult (d. i. de volheid Gods, die in de gemeente woont, zal van daar uit de wereld doordringen). Hebr. I: 1: Welken (Christus) Hij gesteld heeft tot een erfgenaam van alles. Openb. XI: 15: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van zijnen Christus en hij zal als koning heerschen in alle eeuwigheid.

---

51. *Wat nuttigheid brengt ons deze heerlijkheid onzes Hoofds Christus?*

Antw. Eerstelijk, dat Hij door zijnen Heiligen Geest in ons, zijne lidmaten, de hemelsche gaven uitgiet; daarna, dat Hij ons met zijne macht tegen alle vijanden beschut en bewaart.

Antw. Het zitten van Christus ter rechterhand Gods brengt ons een tweevoudig nut.

a) Welke is de eerste nuttigheid? Dat hij door zijnen Heiligen Geest — uitgiet.

b) Welke is de tweede nuttigheid? Dat hij ons — beschut en bewaart.

I. De gaven des hemels.

1. Hoewel Christus voor onze oogen onzichtbaar is, bestaat er toch tusschen hem en zijn leden, de geloovigen, de innigste gemeenschap, die door den Heiligen Geest, die in Christus en in ons woont, tot stand gebracht wordt. De Heilige Geest is het koninklijk genadegeschenk, dat hij beloofd had te zullen zenden na zijn heengaan tot den Vader, opdat door diens gaven en krachten reeds hier de verheerlijking zijner leden zou beginnen. Hd. II:32: Hij dan, door de rechterhand Gods verhoogd zijnde, en de belofte des Heiligen Geestes ontvangen hebbende van den Vader, heeft dit uitgestort, dat gij nu ziet en hoort. Efez. IV:8: Als hij opgevaren is in de hoogte, heeft hij den menschen gaven gegeven.

2. De gaven des Heiligen Geestes zijn:

a) gewone, die ieder geloovige tot zijn heil noodig heeft, b.v. kennis, geloof, liefde, hoop, enz. Gal. V:22: De vrucht des Geestes is liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid, matigheid.

b) buitengewone, voor een bijzondere roeping of tijd, b.v. profeteeren, enz. Wij vinden ze opgenoemd. 1 Cor. XII:4—11. Mk. XVI:17, 18: En degenen, die geloofd zullen hebben, zullen deze teekenen volgen: in mijnen naam zullen zij duivelen uitwerpen; met nieuwe tongen zullen zij spreken; slangen zullen zij opnemen, en al is het, dat zij iets doodelijks zullen drinken, het zal hun niet schaden; op kranken zullen zij de handen leggen, en zij zullen gezond worden. De vervulling zien wij bv in Hd. II:4, 11; X:46; XVI:18; XXVIII:5, 8. — Bijzondere opmerking verdient de gave, waarvan Paulus spreekt in 1 Cor. XIV, n.l. het spreken in een taal of tong, de glossolalie. (Onze statenvertaling heeft er verkeerdelijk het woord „vreemde" bijgevoegd, omdat men meende hier met hetzelfde verschijnsel te doen te hebben als op den Pinksterdag. Dit werkt verwarrend.) Het is niet duidelijk meer wat dit was. Paulus is er niet bijzonder mede ingenomen.

Hij stelt het tegenover het profeteeren, het spreken met het verstand, en geeft aan dit laatste verre de voorkeur. Het verstoort blijkbaar de orde in de gemeente en is vrijwel nutteloos in zijn oogen. De inhoud van dit spreken was onverstaanbaar.

Deze bijzondere gaven waren in den apostolischen tijd in bijzondere mate voorhanden. Zij komen in onze dagen maar een enkele maal voor. Zoo is Pastor Blumhardt bekend geworden door de gave der gezondmaking. Maar de grootste voorzichtigheid moet op dit gebied worden in acht genomen. (Men denke aan de gezondheids-bidders, aan de beweging van Dowie, aan de secte der Christian Science, enz., die allen door reclamezucht en geldzucht zich kenmerken.) Hier herinnere men zich het woord van Johannes (1 Joh. IV: 1): Gelooft niet een iegelijken geest, maar beproeft de geesten of zij uit God zijn. Christus waarschuwt, dat wij ons ook door het aanvankelijk succes niet zullen laten verleiden. Mt. VII: 22: Velen zullen te dien dage tot mij zeggen: Heere, Heere! hebben wij niet in uwen naam vele krachten gedaan? en dan zal ik hun openlijk aanzeggen: Ik heb u nooit gekend; gaat weg van mij, gij, die de ongerechtigheid werkt! — Toch meenen sommigen, dat bij vernieuwing van het geestelijk leven daarmede ook de openbaring der bijzondere gaven des H. Geestes gepaard moet gaan en zij bidden daarom. Dit verlangen gaf in de gemeente van den predikant Edward Irving te Londen in het jaar 1831 aanleiding tot den terugkeer van de gave der glossolalie, zooals men meende, en onder den indruk zijner prediking stonden eenige zenuwachtige vrouwen op en spraken onverstaanbare klanken uit. De komst van Christus was nu aanstaande, zoo dacht men, en deze beweging voerde tot de stichting der Apostolische kerk. — Bijzondere opwekkingen kunnen ook tot de bijzondere gaven des Heiligen Geestes behooren, maar men overschatte haar waarde niet en wachte er zich voor, ze met een zekeren dwang te voorschijn te roepen.

3. „Hij", n.l. Christus, giet de hemelsche gaven uit. Dit is allereerst de maatstaf ter beoordeeling van alles wat zich als hemelsche gave, gewone en buitengewone, bij ons aandient. Zij moet verbonden zijn aan de erkenning van Christus, zoodat in geen geval de mensch, maar de Heer er de eere van ontvangt. Voorts hebben wij het nuchtere standpunt van Paulus er tegenover in te nemen, waarmede hij het hoofdstuk over de glos-

solalie besluit (1 Cor. XIV:40): Laat alle dingen eerlijk (welvoegelijk) en met orde geschieden.

4. Olevianus: Het eerste nut is, „dat de Vader door geen ander dan door dezen Christus en om zijnentwil den H. Geest geeft, regeert en de uitverkorenen levend maakt door de prediking van zijn heilig evangelie en de kracht zijns Heiligen Geestes, en niet alleen de geheele kerk versiert met menigerlei gaven, als tot eer en glorie van het hoofd, tot stichting van het geheele lichaam en tot heil en zaligheid zijner leden genoeg is, en zooveel als hij, de Koning zelf in ieder lid tot zijn eer en tot stichting der andere leden werken wil, zooals hij zegt Joh. XV:16: Ik heb u gesteld, dat gij zoudt heengaan en vrucht dragen. Dus draagt ieder lid zooveel vrucht, als Hij die het „gesteld" heeft, wil dat het dragen zal. Geen lid laat Hij zonder de tot zijn heil noodzakelijke gaven, en geen lid laat Hij geheel ledig blijven, dat het niet eenigermate zou dienen tot Gods eer en tot het welzijn van het lichaam van Christus".

II. De bewaring der geloovigen.

1. Vijanden van alle zijden, van binnen en van buiten, dat is het geval op aarde met een ieder, die van harte in Jezus Christus gelooft en hem in woord en wandel belijdt. Lk. XXI:17: Gij zult van allen gehaat worden om mijns naams wil.

2. Maar wij hebben een machtig hoofd in den hemel, dat zijn leden op aarde beschut en bewaart

a) tegen hun eigen vleesch. Rom. VI:14: De zonde zal over u niet heerschen.

b) tegen de wereld. Joh. XVI:33: In de wereld zult gij verdrukking hebben, maar hebt goeden moed, ik heb de wereld overwonnen.

c) tegen den satan. Rom. XVI:20: De God des vredes zal den satan haast (weldra) onder uwe voeten verpletteren.

d) tegen den dood. 1 Cor. XV:26: De laatste vijand, die teniet gedaan wordt is de dood.

3. Evenmin als deze vijanden het Hoofd in den hemel, kunnen zij zijn leden op aarde overwinnen. 1 Petr. I:5, 6: Die in de kracht Gods bewaard wordt door het geloof tot de zaligheid, die

bereid is om geopenbaard te worden in den laatsten tijd, in welken gij u verheugt, nu een weinig *tijds* (zoo het noodig is) bedroefd zijnde door menigerlei verzoekingen. Joh. X:28: Ik geef hun het eeuwige leven en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid en niemand zal dezelve uit mijne hand rukken.

4. Olevianus: Het tweede nut is „de bescherming der kerk tegen alle vijanden; tegen de zonde, het vleesch, de wereld, tirannen, onreine geesten en hun verborgen en openbare werktuigen, die de hemelsche Vader allen tezamen vijanden van Christus noemt, en daarom met dagelijksche voorbeelden zijn macht bewijzende, om hen ter aarde te doen storten. — En alles bijeengenomen, wij zijn 's Konings leden, leden, zeg ik, van zijn eigen lichaam, veel zekerder dan uw hand een lid van uw lichaam is. Dezen koning zijn alle hindernissen, die in de geheele wereld tegen ons zijn, zijnen voeten onderworpen, dat zij ons niet schaden kunnen; zoodat ook de gedachten en raadslagen van alle koningen, vorsten en heeren door zijn macht aangevangen, volvoerd of verbroken worden en hij ze allen zoo regeert, dat zij moeten dienen tot zijn eer en tot de zaligheid zijner geloovigen (Efez. I:21—23). Daarom kan den geloovige van den duivel noch van eenig ander schepsel iets wedervaren, zonder de bewilliging van den Heere Jezus Christus, die in den hemel zit ter rechterhand des Vaders".

5. Voorbeeld uit het leven van Frederik den Vrome van de Paltz, den vader van den Heidelbergschen Catechismus.

De Catechismus was nauwelijks in de Paltz ingevoerd, toen zich van alle zijden vijandschap tegen den keurvorst openbaarde, vooral van de zijde zijner luthersche medevorsten en hunne theologen. Hij werd aangeklaagd voor den keizer en het rijk en het werd er op aangelegd, in vereeniging met de katholieke vorsten, hem van zijn regeering vervallen te verklaren; ja, men sprak er van, dat het hem zijn hoofd kon kosten. Aan zijn broeder Richard, die hem dit mededeelde, schreef Frederik toen: „Ik sta voor mijn getrouwen, geliefden Vader in den hemel met de troostrijke hoop, dat zijn almacht mij tot een werktuig zal gebruiken, om zijn naam in het heilige rijk der Duitsche natie

in deze laatste tijden openlijk, niet alleen met den mond maar ook met der daad te belijden. — Ook weet ik, dat Hij zoo machtig is, dat Hij mij armen, eenvoudigen (ongeleerden) kleinen man wel bewaren en zeker door zijnen Heiligen Geest behouden zal, ook als het daartoe zou moeten komen, dat het bloed kost, waarover, als het mijnen God en Vader in den hemel aldus behaagt mij tot zulk een eer te gebruiken, ik zijn almacht nooit genoeg zou kunnen danken, noch hier in den tijd, noch ginds in de eeuwigheid". Toen hij op den spoedig daarop gevolgden rijksdag 1566 door den roomschen keizer werd opgeroepen om zijn Catechismus en andere gereformeerde instellingen in zijn land weder af te schaffen, verklaarde hij voor de geheele vergadering: „Wat de religie betreft en dat ik haar veranderen en afschaffen moet, zoo betuig ik, dat ik in gewetens- en geloofszaken niet meer dan éénen Heer erken, die een Heer aller heeren en een Koning aller koningen is, en spreek het dus uit, dat het niet om een helm vol vleesch (d. i. zijn hoofd) te doen is, maar dat het de ziel en hare zaligheid betreft, die mij door mijn Heer en Heiland Christus is aanbevolen, en ik ben schuldig en verplicht, haar voor hem te bewaren. Daarom kan ik uwe Keizerlijke Majesteit niet toestaan, dat zij, maar alleen dat God, die haar geschapen heeft, over haar gebiedt. Wat mijn Catechismus aangaat, ik belijd dien als mijn overtuiging. Hij is ook aan den rand met gronden uit de H. Schrift (teksten) zoodanig gewapend, dat hij niet kan omgestooten worden en naar ik hoop, met Gods hulp nog lang onomstootelijk blijven zal. Overigens troost ik mij daarmede, dat mijn Heer en Heiland Jezus Christus mij met al zijn geloovigen deze gewisse belofte gedaan heeft, dat alles, wat ik om zijn eer en naam zou verliezen, mij in de toekomende wereld honderdvoudig zal wedergegeven worden. Daarmede mij op de meest onderdanige wijze uwer Keizerlijke Majesteit bevelende." — Met recht zegt later Boquinus in zijn lijkrede over den keurvorst: „Als het bij het martelaarschap op de rechtvaardigheid der zaak, op de stemming der ziel en op de blijde bereidwilligheid tot het lijden aankomt, dan mogen wij dezen voortreffelijken keurvorst tot de martelaren van Christus rekenen". Hoewel de Keizer, nadat de keurvorst uit den rijksdag afgereisd was, zeide, dat men „dat ongedierte verdelgen" moest,

waagde men het toch niet iets tegen den moedigen belijder te ondernemen. De Heer ter rechterhand des Vaders in den hemel, die hem de hemelsche gave van het geloof en den belijdenismoed gegeven had, hield zijn hand over hem, dat hij hem „met zijne macht tegen alle vijanden beschutte en bewaarde". Ditzelfde is ook duidelijk in de bewaring der gemeente in haar geheel door allerlei vervolging en strijd henen tot op onzen tijd.

---

52. Vraag. *Wat troost u de wederkomst van Christus om te oordeelen de levenden en de dooden?*

Antw. Dat ik in alle droefenis en vervolging met opgerichten hoofde even denzelfde, die zich te voren om mijnentwille voor Gods gericht gesteld en al den vloek van mij weggenomen heeft, tot eenen Rechter uit den hemel verwachte, die al zijne en mijne vijanden in de eeuwige verdoemenis werpen, maar mij met alle uitverkorenen tot zich, in de hemelsche blijdschap en heerlijkheid nemen zal.

Even denzelfde — tot een Rechter, Duitsch: juist dien Rechter uit den hemel verwachte. Al den vloek = straf der zonde.

Antw. De troost van de wederkomst van Christus ten oordeel berust op drie gronden:

a) dat de Rechter dezelfde persoon is als de Verlosser, „die zich tevoren — weggenomen heeft".

b) „dat hij zijne en mijne vijanden — werpen".

c) „dat hij mij — nemen zal".

I. De belofte aangaande de wederkomst.

1. De verwachting der wederkomst van Christus spreekt zich in de Schrift zeer duidelijk uit. De eerste gemeente leefde

daarin. 1 Cor. I : 8: Welke *God* u ook zal bevestigen tot het einde toe, *om* onstraffelijk *te zijn* in den dag van onzen Heere Jezus Christus. 1 Thess. II : 19: Welke is onze hoop of blijdschap of kroon des roems? Zijt gij die ook niet voor (bet. vert.: of zijt gij het niet? — voor het aangezicht van) onzen Heere Jezus Christus in zijne toekomst (Grieksch: parousie, d. i. aankomst [1]). 2 Thess. II : 8: Denwelke (ongerechtigen) de Heere verdoen zal door den Geest zijns monds, en teniet maken door de verschijning zijner toekomst. Tit. II : 13: Verwachtende de zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van den grooten God en onzen Zaligmaker, Jezus Christus. 1 Petr. IV : 13: Opdat gij ook in de openbaring zijner heerlijkheid u moogt verheugen. Openb. I : 17: Ziet, hij komt met de wolken en alle oog zal hem zien, ook degenen, die hem doorstoken hebben. 1 Tim. VI : 14: Dat gij dit gebod houdt, onbevlekt en onberispelijk, tot op de verschijning van onzen Heere Jezus Christus. Col. III : 4: Wanneer *nu* Christus zal geopenbaard zijn, die ons leven is, dan zult ook gij met hem geopenbaard worden in heerlijkheid. (Vergel. nog 1 Cor. XV : 23; 1 Thess. III : 13; IV : 15;

---

1) Parousie beteekent niet „wederkomst", maar aankomst, bezoek (Latijnsch woord: advent) en werd in den nieuw-testamentischen tijd algemeen gebruikt voor het bezoek van een keizer of koning. Bij zulk een gelegenheid werden munten geslagen, of een nieuwe tijdrekening aangevangen of werd de eisch opgelegd aan de bevolking een zekere hoeveelheid graan op te brengen tot dekking van de parousie-kosten, of den koning een gouden krans aan te bieden. Op een papyrus uit 113 v. C. lezen wij: „Wij waren ijverig bezig nacht en dag het ons opgelegde te volbrengen en de buitendien voor de parousie des konings dit was Ptolomaeus de tweede, die zich ook Heiland liet noemen, uitgeschreven korenleverantie van 80 artaben op te brengen" (verg. Lk. XVIII : 7. 8). In een inscriptie uit de 3e eeuw v. Chr. lezen wij van een parousie van den god Asklepios in Epidauros: „Asklepios openbaarde zijn parousie". De woorden parousie en epiphanie (verschijning) vervangen elkaar in deze berichten en zijn gelijkluidend evenals in het N. Testament. Stond zulk een keizerlijke parousie ook aan de Thessalonicensen voor den geest, toen Paulus hen schreef (2 Thess. II : 8) van de parousie van den mensch der zonde, die zou teniet gemaakt worden door de verschijning van de parousie van Christus? Veel de bijbelsche voorstellingen wordt ons door dit gebruik van het woord opgehelderd. Verg. A. Deissmann, Licht vom Osten, blz. 279 e. vv.

V : 23; 2 Thess. II : 1, 8; Jac. V : 7; 2 Petr. I : 16; III : 4, 12; 1 Joh. II : 28; 2 Thess. I : 7; 1 Petr. I : 7, 13; 2 Tim. IV : 8). Men lette op de verschillende uitdrukkingen, die voor dezelfde verwachting gebruikt worden.

2. Jezus spreekt van zijn komen in meer dan één beteekenis. Joh. XIV : 18: Ik zal u geene weezen laten, ik kom *weder* tot u (n.l. door den Geest der waarheid, zie vs. 17). Joh. XVI : 22: Gij dan hebt nu wel droefheid, maar ik zal u wederom zien (n.l. na de opstanding). Joh. XIV : 3: Zoo wanneer ik heen zal gegaan zijn en u plaats zal bereid hebben, zoo kom ik weder (n.l. bij uw sterven), en zal u tot mij nemen, opdat gij ook zijn moogt, waar ik ben. Mt. XXVI : 64: Van nu aan zult gij zien den Zoon des menschen, zitttende ter rechter*hand* der kracht *Gods* en komende op de wolken des hemels (d. i. dat zijn verhooging zich openbaren zal van den dag zijner vernedering af).

3. Van zijn wederkomst ten laatsten dage, waarmede het oordeel en de openbaring der heerlijkheid van het Godsrijk gepaard gaat, heeft Christus dikwijls gesproken. Men denke aan de gelijkenissen van het onkruid onder de tarwe, het vischnet (Mt. XIII), de talenten, de wijze en dwaze maagden (Mt. XXV). Mt. XVI : 27: Want de Zoon des menschen zal komen in de heerlijkheid zijns Vaders met zijne engelen en alsdan zal hij een iegelijk vergelden naar zijne werken. (Dit was te Cesarea Philippi toen het aanstaand lijden hem duidelijk voor den geest kwam, vs. 21, omdat de schare na de wonderbare spijziging hem had verlaten). Twee redevoeringen over zijn wederkomst zijn ons bewaard, de groote Mt. XXIV en XXV, Lk. XXI : 5—36 en de kleine Lk. XVII : 20—XVIII : 8.

4. Tot het recht verstaan dezer profetie hebben wij hierop te letten:

a) In den vorm harer voorstellingen (haar inhoud staat veel hooger) bedient zij zich van de apocalyptische beelden des Ouden Testaments of van latere Joodsche geschriften, zooals Daniël, het boek Henoch, het 4e boek van Ezra. Verg. Dan. IX : 27, XI : 31, XII : 11 met Mt. XXIV : 15; de beeldspraak der Openbaring van Johannes met die van Daniël. Tot dien vorm rekenen wij de verduistering van zon en maan, het nedervallen van de sterren, het bazuingeschal; dit alles hebben wij niet letterlijk, maar als beeldspraak te beschouwen. Evenmin hebben wij de ver-

schijnselen aan het firmament en op de aarde, waarvan deze profetie spreekt, letterlijk te verstaan.

b) Zij is door Christus vastgemaakt aan de profetie over de verwoesting van Jeruzalem. Mt. XXIV:29: Terstond na de verdrukking dier dagen. Mt. XVI:28: Voorwaar zeg ik u, er zijn sommigen van die hier staan, dewelke den dood niet smaken zullen, totdat zij den Zoon des menschen hebben zien komen in zijn koningrijk. Mt. XXIV:34: Voorwaar ik zeg u: dit geslacht zal geenszins voorbijgaan totdat al deze dingen zullen geschied zijn. — Maar hij veronderstelt ook, dat er uitstel kan komen. Mt. XXV:5: Als nu de bruidegom vertoefde. Mt. XXV:19: En na langen tijd kwam de heer van dezelve dienstknechten. Mt. XXIV:48: Mijn heer vertoeft te komen. Lk. XXI:24: Totdat de tijden der Heidenen vervuld zullen zijn.

c) Zij wordt door Christus aangekondigd als iets plotselings en onverwachts. Mt. XXIV:43, 44: Maar weet dit, dat zoo de heer des huizes geweten had, in welke nachtwake de dief komen zou — want in welke ure gij het niet meent, zal de Zoon des menschen komen. Lk. XXI:35: Want gelijk een strik (waarmede een jager een dier overvalt) zal hij komen over al degenen, die op den ganschen aardbodem gezeten zijn. Mt. XXIV:26: Want gelijk de bliksem uitgaat van het oosten en schijnt tot het westen, alzoo (even duidelijk waarneembaar en plotseling) zal ook de toekomst van den Zoon des menschen wezen. Maar hij zegt ook Mt. XXIV:33: Alzoo ook gijlieden, wanneer gij deze dingen zult zien, zoo weet, dat *het* nabij is, voor de deur; en hij kondigt voorteekenen aan.

5. De Apostelen prediken dan ook die verwachting, leven er in, maar houden ook iets onzekers in hunne denkbeelden over. Hand. I:11: Deze Jezus, die van u opgenomen is in den hemel, zal alzoo komen, gelijkerwijs gij hem naar den hemel hebt zien henenvaren. Petrus' prediking op en na den Pinksterdag is toekomstprediking (Hd. II:20; III:21; X:42). Ook Paulus wijst er herhaaldelijk op. 1 Cor. XVI:22: Indien iemand den Heere Jezus Christus niet liefheeft, die zij eene vervloeking, Maranatha! (Dit laatste is een Arameesche uitdrukking die beteekent: Onze Heer komt). Maar Paulus verwacht eerst de parousie nog bij zijn leven. 1 Thess. IV:15: Wij, die levend overblijven zullen tot de toekomst des Heeren. En in 2 Thess. II:1, 2 stelt hij die

gemeente gerust met de mededeeling, dat de toekomst des Heeren nog niet aanstaande is. 1 Cor. XV: 51: Ziet ik zeg u eene verborgenheid: wij zullen wel niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden, in een punt des *tijds*, in een oogenblik, met de laatste bazuin.. Later verwacht hij den dood; 2 Cor. V: 1; Fil. I: 23. De lezers van den tweeden Petrusbrief worden gewaarschuwd voor spotters, die zeggen: Waar is de belofte zijner toekomst? en de schrijver zocht verklaring te geven over het „vertragen der belofte" (2 Petr. III: 3—10).

6. Deze wederkomst gaat gepaard met:

a) de opstanding der dooden. 1 Cor. XV: 22, 23: Alzoo zullen zij ook in Christus allen levend gemaakt worden, maar een iegelijk in zijne orde, de eersteling Christus, daarna die van Christus zijn in zijne toekomst. — Die nog in leven zijn zullen veranderd worden. 1 Cor. XV: 51, 52: Ziet, ik zeg u eene verborgenheid: wij zullen wel niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden. In een punt des tijds, in een oogenblik, met de laatste bazuin: want de bazuin zal slaan, en de dooden zullen onverderfelijk opgewekt worden, en wij zullen veranderd worden (verg. 1 Thess. IV: 17). De Openbaring van Johannes onderscheidt een eerste opstanding van de martelaren, een tweede van alle dooden. Openb. XX: 6: Zalig en heilig is hij, die deel heeft aan de eerste opstanding.

b) het duizendjarig rijk. Openb. XX. De Satan wordt gebonden, duizend jaren (een symbolisch getal), de uit het graf wedergekeerde martelaren heerschen met Christus, dan wordt de satan weer voor een korten tijd losgelaten tot verleiding en daarna voor eeuwig geworpen in den poel des vuurs, waarna de opstanding van alle dooden volgt.

c) De volheid der heidenen en de bekeering van Israël. Lk. XXI: 24: Totdat de tijden der Heidenen vervuld zullen zijn. Rom. XI: 26: En alzoo zal geheel Israël zalig worden.

d) Het laatste oordeel. Openb. XX: 12: Ik zag de dooden, klein en groot, staande voor God en de boeken werden geopend.

e) De voleindiging van het middelaarswerk van Christus. 1 Cor. XV: 28: Wanneer hem alle dingen zullen onderworpen zijn, dan zal de Zoon zelf onderworpen worden Dien, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen.

7. De beteekenis dezer profetieën is zeer vatbaar voor

misverstand, zoodat de grootste soberheid en voorzichtigheid bij hare verklaring moet in acht genomen worden.

a. Het chiliasme (van het Grieksche woord chilioi, duizend; 't ziet dus op het 1000 jarig rijk) noemt men de beschouwing, die eenzijdig het zwaartepunt van het christelijk geloof legt in deze toekomst-verwachting. Dit heeft aanleiding gegeven tot het ontstaan van secten:

1) De Montanisten in Phrygië (kl. Azië), genoemd naar Montanus ± 150 n. C., beriepen zich op bijzondere openbaringen, zagen in hun profeet den H. Geest en verkondigden, dat de wederkomst van Christus aanstaande was. Zij werden door de kerk uitgebannen; hunne eigene gemeenten zijn allengs verdwenen. 2) De Wederdoopers, die onder aanvoering van Jan Matthijsen en Jan van Leiden een tijdlang groote beroering teweegbrachten (omstr. 1530), zooals dit in Duitschland onder aanvoering van Thomas Münzer was geschied. Het werk der Hervorming ging voor deze woelgeesten te langzaam. De wederkomst van Christus was aanstaande, het duizendjarig rijk moest worden gesticht, zelfs met geweld van wapenen. Een oogenblik hebben zij de stad Munster in bezit gehad. Zij zijn later in partijen verscheurd en uit de geschiedenis verdwenen. 3) De Irvingianen, naar Edward Irving, die zich hebben vereenigd tot, wat zij noemen, de Apostolische Kerk, die (1833) in de verwachting dat de wederkomst van Christus aanstaande was en de bijzondere gaven des H. Geestes zich in haar midden hadden vernieuwd, door de stem der profetie 12 Apostelen aanstelden. Zij leefden in de meening, dat de Christus bij het leven dezer Apostelen zou terugkomen. Maar deze allen zijn gestorven. Nu wordt ook deze secte door scheuring te gronde gericht. 4) De Mormonen of „de kerk van Christus van de heiligen der laatste dagen". Reeds hun naam geeft te kennen, dat ook zij het einde der wereld aanstaande achten. Gesticht door Jozef Smith 1830 in N. Amerika, hun profeet, die 15 jaar oud een openbaring ontving, later meerdere. Daarin werden hem metalen platen aangewezen, verborgen in een heuvel, waarop o.a. het boek van Mormon, een profeet uit de 5e eeuw, voorkomt en bevattende de mededeeling van de handelingen Gods met de volken van het Westen, zooals de bijbel over de volken van het Oosten handelt. Zij erkennen

ook den bijbel. Hun vier beginselen zijn: het geloof, de bekeering, de doop door onderdompeling en de oplegging der handen. Smith is bij een volksoploop om zijn onzedelijkheid om het leven gebracht. Zij erkenden de polygamie, werden om die reden uit verschillende staten van Amerika verdreven en hebben zich ten laatste in Utah gevestigd, dat, op voorwaarde van verbod van polygamie, bij de Amerikaansche staten kwam. Een gevaarlijke secte, die sterke propaganda drijft; voor Nederland en België alleen waren er in 1908 73 zendelingen werkzaam.

b. Deze profetieën zullen, evenals 't met die aangaande de eerste komst van den Messias het geval was, eerst na de vervulling volkomen duidelijk verstaan worden. Openb. I : 3: Zalig is hij, die leest (voorleest), en zijn zij die hooren de woorden dezer profetie en die bewaren hetgeen in dezelve geschreven is (van uitleggen en begrijpen wordt hier niet gesproken); want de tijd is nabij. — *a*) Ter verklaring van het verschil aangaande de tijdsbepaling in de onderscheidene voorzeggingen dient het woord van Christus, Mk. XIII : 32: Van dien dag en die ure weet niemand, noch de engelen, die in den hemel zijn, noch de Zoon, dan de Vader. Het oogenblik der wederkomst behoort dus niet tot hetgeen geopenbaard is. Profetieën daarover moeten falen. — *b*) Het uitstel, dat aan de wederkomst is gegeven, wordt in 2 Petr. III : 3—16 verklaard daaruit, dat bij den Heer geen tijd is, maar één dag als duizend jaren en duizend jaren als één dag, en uit de lankmoedigheid Gods over die belijders („over ons"), die nog niet tot bekeering gekomen zijn. — *c*) De vervulling van deze profetieën kunnen wij gedeeltelijk nagaan. De valsche Messiassen (Mt. XXIV : 5) vinden wij terug in een Theudas (Hd. V : 36) en in den Egyptenaar (een Egyptischen Jood, Hd. XXI : 38), die een oogenblik een schare achter zich hadden door de verwachtingen die zij opwekten. Bekend zijn ook de buitengewone rampen (Lk. XXI : 11) als hongersnood (Hd. XI : 28), aardbevingen, pestilentiën (waarvan Tacitus, een heidensche schrijver, bericht geeft). De vervolgingen begonnen terstond na den Pinksterdag. Valsche profeten of leeraars moet Paulus bestrijden in zijn brieven. Den „gruwel der verwoesting" (Mt. XXIV : 15) herkennen wij in den val van Jeruzalem. — *d*) Maar nu de

wederkomst zelve? Is het te stout gedacht, dat God haar heeft uitgesteld? Er zijn uitgestelde of afgewende oordeelen (verg. Jer. XVIII: 70 vv.; Jer. XXVI: 3; Amos VII: 1 e. vv.; Exod. XXXII: 10 e. vv.; Num. XIV: 11 e. vv.; 1 Kon. XXI: 21 e. vv.). Kan dat ook niet hier het geval zijn? Als de heidenwereld, die dit niet van zich liet verwachten (Rom. I: 18 e. vv.), het evangelie aanneemt, dan wordt het Godsrijk tijd gelaten zich in die wereld volkomen te ontwikkelen. Kan dus de bepaling van het einde niet mede afhangen van de houding der wereld tegenover het Godsrijk. De profetie is geen orakelspreuk van Delphi, die zich onherroepelijk moet vervullen. Zij wordt in de wijze harer vervulling ook bepaald door de gevolgen, die zij heeft voor het geloof en de bekeering der menschen. Sommigen wagen de gissing, dat de gebrekkige toestand der gemeente God heeft verhinderd Jezus ter bestemder tijd te doen wederkomen, omdat zij toen reeds zoo onzuiver geworden was en de eerste liefde verlaten had.

F. Barth: „God houdt onbepaald vast aan zijne zedelijke wereldorde, waarnaar de mensch maaien zal wat hij gezaaid heeft, en aan zijn heilsraad, het Godsrijk te stichten en de menschen te helpen. Met betrekking tot deze gezindheid zijner heilige liefde wordt van Hem gezegd (Num. XXIII: 19): God is geen man, dat Hij liegen zou, noch eens menschenkind, dat het Hem berouwen zou. Zou Hij het zeggen en niet doen of spreken, en niet bestendig maken? Maar in de wijze, waarop God als de heilige liefde met ons omgaat, handelt Hij vrij als de Vader, wien de verhouding zijner kinderen tot Hem niet onverschillig is, als de Schepper, die zijn evenbeeld, niet door dwang, maar door opvoeding in de menschheid tot uitdrukking wil brengen."

e) Deze profetieën geven ons aangaande de persoonlijkheid van Christus het nieuw en overtuigend bewijs van zijn verheven zelfbewustzijn. „Zelfs de waanzinnige hoogmoed der romeinsche keizers, die voor hun borstbeelden godsdienstige vereering eischten, heeft zich niet tot zulk een ongehoorde gedachte verdwaasd, en hier spreekt de ootmoedigste van alle menschen. Dit woord moet waarheid zijn, want er is hier geen middenweg tusschen waarheid en waanzin" (Luthardt). — *f*) Hoofdzaak in deze profetieën blijft, dat zij ons de verwachting wekken op de zegepraal van het Godsrijk en dat vandaar uit het oordeel over de wereld zal komen.

II. HET OORDEEL BIJ DE WEDERKOMST.

1. Het zal gaan over alle menschen, de levenden en de dooden. Hd. XVII : 31 : Daarom dat Hij eenen dag gesteld heeft, op welken hij den aardbodem rechtvaardiglijk zal oordeelen door eenen man, dien hij daartoe verordend heeft, verzekering daarvan doende aan allen, dewijl Hij hem uit de dooden opgewekt heeft. Mt. XXV : 32: En voor hem zullen alle volken vergaderd worden. Openb. XX : 12, 13: Ik zag de dooden, klein en groot, staande voor God en de boeken werden geopend, en de dooden werden geoordeeld uit hetgeen in de boeken geschreven was, naar hunne werken en de zee gaf de dooden, die in haar waren en de dood en de hel (onderwereld) gaf de dooden die in hen waren.

2. Het zal gaan over *a*) de gedachten, 1 Cor. IV : 5: Zoo dan oordeelt niets voor den tijd, totdat de Heere zal gekomen zijn, welke ook in het licht zal brengen hetgeen in de duisternis verborgen is, en openbaren de raadslagen der harten; *b*) de woorden, Mt. XII : 36: Maar ik zeg u, dat van elk ijdel woord, hetwelk de menschen zullen gesproken hebben, zij van hetzelve zullen rekenschap geven in den dag des oordeels. *c*) de werken, 2 Cor. V : 10: Want wij allen moeten geopenbaard woorden voor den rechterstoel van Christus, opdat een iegelijk wegdrage hetgeen door het lichaam *geschiedt*, naardat hij gedaan heeft, hetzij goed, hetzij kwaad.

3. Het oordeel geschiedt naar verschillenden maatstaf. *a*) Bij de heidenen naar de wet in hunne harten, naar het geweten, Rom. II : 12, 15. *b*) Bij de Israëlieten naar de wet van Mozes, Lk. XVI : 29: Zij hebben Mozes en de profeten, dat zij die hooren. Rom. II : 12: Zoovelen als er onder de wet gezondigd hebben, zullen door de wet geoordeeld worden. *c*) Bij de naamchristenen naar het evangelie, dat zij gehoord maar niet aangenomen hebben. Joh. XII : 48: Die mij verwerpt, en mijne woorden niet ontvangt, heeft, die hem oordeelt: het woord, dat ik gesproken heb, dat zal hem oordeelen ten laatsten dage. *d*) Bij de ware christenen naar hetgeen zij uit den drang des geloofs, onbewust, om der wille van Christus gedaan hebben. Mt. XXV : 34—40 („Ik", „mij", „wanneer"?).

4. Het oordeel zal rechtvaardig en onpartijdig zijn. 1 Petr. I : 17: Die zonder aanneming des persoons oordeelt naar eens

iegelijks werk. Openb. VI:15—17. (Het zal gaan over alle standen.)

5. Dat oordeel zal onherroepelijk zijn. Mt. XXV:46. Deze zullen gaan in de eeuwige pijn, maar de rechtvaardigen in het eeuwige leven.

6. Voorbeelden van het oordeel zijn: de zondvloed (Mt. XXIV:37), de verwoesting van Sodom en Gomorrha, Mt. XI:23, Lk. XVII:32; de verwoesting van Jeruzalem (Mt. XXIV).

III. Het wachten op de wederkomst.

1. De Heer vermaant de zijnen daarop te wachten en dat wachten moet tegelijk zijn een waken en bereid zijn, d. i. zoo staan in het geloof en leven, dat men ieder uur met blijdschap den onverwacht verschijnenden Rechter kan tegengaan. Mt. XXV:1—13 (de gelijkenis der wijze en dwaze maagden): Zoo waakt dan want gij weet den dag niet, noch de ure, in dewelke de Zoon des menschen komen zal. Mt. XXIV:44: Daarom zijt ook gij bereid, want in welke ure gij het niet meent, zal de Zoon des menschen komen. 1 Joh. II:21: En nu, kinderkens, blijft in hem, opdat, wanneer hij zal geopenbaard zijn, wij vrijmoedigheid hebben en wij van hem niet beschaamd gemaakt worden in zijne toekomst. 1 Joh. IV:17: Hierin is de liefde bij ons volmaakt, opdat wij vrijmoedigheid mogen hebben in den dag des oordeels, *namelijk* dat, gelijk Hij is, wij ook zijn in deze wereld.

2. Dit sluit ook in zich, dat wij acht geven op de voorteekenen, die ons door den Heer en de Apostelen zijn aangegeven. Ja, wij moeten op de teekenen der tijden letten (Mt. XVI:3; XXIV:3; Lk. XII:54—56). Mt. XXIV:32: Leert van den vijgeboom; wanneer zijn tak nu teeder wordt en de bladeren uitspruiten, zoo weet gij, dat de zomer nabij is, alzoo ook gijlieden, wanneer gij al deze dingen zult zien, zoo weet, dat *het* nabij is, voor de deur.

a) Verblijdend voorteeken. Mt. XXIV:14: Dit evangelie des koninkrijks zal in de geheele wereld gepredikt worden tot eene getuigenis aller volken (het behoeft dus niet hunne bekeering ten gevolge te hebben), en dan zal het einde komen.

b) Bedroevend voorteeken. 2 Thess. II:3: *Die* (dag) *komt niet*, tenzij dat eerst de afval gekomen zij en dat geopenbaard zij

de mensch der zonde, de zoon des verderfs, die zich tegenstelt en verheft boven al wat God genaamd of *als God* geëerd wordt, alzoo, dat hij in den tempel Gods als een God zal zitten, zich zelven vertoonende, dat hij God is. 1 Joh. II : 18: Kinderkens, het is de laatste ure, en gelijk gij gehoord hebt, dat de antichrist komt, *zoo* zijn ook nu vele antichristen geworden, waaruit wij kennen, dat het de laatste ure is (verg. 1 Joh. II : 22; IV : 3; 2 Joh. vs. 7). 2 Petr. III : 3: Dit eerste wetende, dat in de laatste tijden spotters komen zullen, die naar hunne eigene begeerlijkheid zullen wandelen. De mensch der zonde is vlg. sommigen een bepaalde persoonlijkheid, de keizer v. Rome, de paus; vlg. anderen een geest van afval van en vijandschap tegen het geloof.

IV. De verlossing door de wederkomst.

1. De wederkomst van Christus is als oordeelsdag vreeselijk voor de wereld. Zij wacht er ook niet op maar spot er mede, want wie de waarheid dezer verwachting erkent, bekeert zich ook tot den Heer. Hebr. X : 27: Eene schrikkelijke verwachting des oordeels en hitte des vuurs, dat de tegenstanders zal verslinden. Mt. XXIV : 38, 39: Want gelijk zij waren in de dagen voor den zondvloed, etende en drinkende, trouwende en ten huwelijk uitgevende, tot den dag toe, in welken Noach in de ark ging; en bekenden het niet, totdat de zondvloed kwam, en hen allen wegnam: alzoo zal ook zijn de toekomst van den Zoon des menschen.

2. De gemeente, die de verlossing der zonde door de eerste komst van Christus volbracht weet, verwacht de volkomene verlossing der ellende bij zijn wederkomst. Lk. XXI : 28: Als nu deze dingen beginnen te geschieden, zoo ziet omhoog en heft uwe hoofden opwaarts, omdat uwe verlossing nabij is.

2. Voor de eerste christenen en in de dagen der hervorming was die ellende vooral de vervolging. Onder dien indruk is ook dit antwoord gesteld. Maar de bedoeling is niet uiting te geven aan een wraakgevoel [1]), dat den christen niet betaamt.

---

1) Hoe men in den tijd der vervolging zich onder de verdrukking kon verootmoedigen kan blijken uit het Gebed voor allen nood der Christenheid, in de Liturgie achter onze Kerkbijbels.

„Zijne" vijanden, dat gaat voorop, en die daarom ook „mijne" vijanden zijn. De laatste drukking ware, om misverstand te vermijden, beter achterwege gebleven. Een geloovige heeft zich te houden aan Mt. V : 22—24; vs. 38-48; Rom. XII : 17—21.

3. De vijanden van Christus zijn niet alleen zij, die hem openlijk met woord en daad verwerpen en lasteren, maar ook die bij de kennis van het evangelie in de vleeschelijke gezindheid volharden, die naar Rom. VIII : 7 vijandschap is tegen God. Ook zijn vijanden zij, die het goede woord Gods gesmaakt hebben, maar wederom afvallen en zich zelven den Zoon van God wederom kruisigen en openlijk te schande maken. 2 Thess. I : 9, 10: Dewelke zullen tot straf lijden het eeuwig verderf van het aangezicht des Heeren en van de heerlijkheid zijner sterkte; wanneer hij zal gekomen zijn, om verheerlijkt te worden in zijne heiligen, en wonderbaar te worden in allen, die gelooven (overmits onze getuigenis onder u is geloofd geworden) in dien dag. Joh. XIX : 37: Zij zullen zien in welken zij gestoken hebben.

4. Van de vijanden van Christus heeft ook de Christen vijandschap te wachten. Dat openbaarde zich vooral in den tijd der vervolging. In dien zin kan de christen spreken van „mijne vijanden", want zelf mag hij geen vijandschap hebben, noch tegenover zijne vijanden, noch tegenover die van Christus. Hij mag haten de wereld, de zonde, den duivel. Dat zijn de vijanden, waarvan de christen weet, dat Christus ze in de eeuwige verdoemenis werpen zal. 1 Joh. II : 12: De wereld gaat voorbij en hare begeerlijkheid. Ps. CIV : 35: De zondaars zullen van de aarde verdaan worden en de goddeloozen zullen niet meer zijn. Loof den HEERE, mijne ziel! Halleluja! Openb. XX : 10: De duivel, die hen verleidde, werd geworpen in den poel des vuurs en sulfers.

5. De troost van deze wederkomst is er dus alleen voor hem, die vaststaat en leeft in het geloof in Christus. De rechter is zijn verlosser. Rom. VIII : 34, 35: Wie is het die verdoemt? Christus is het, die gestorven is. — Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? 2 Thess. I : 6: Alzoo het recht is bij God verdrukking te vergelden dengenen, die u verdrukken, en u, die verdrukt wordt, verkwikking met ons, in de openbaring van den Heere Jezus van den hemel met de engelen zijner kracht.

V. De verheerlijking na de wederkomst.

De verheerlijking strekt zich uit niet alleen tot de kinderen Gods, maar ook tot de schepping Gods.

A. *De verheerlijking der kinderen Gods.*

1. Ook de geloovigen, hoewel zij niet in het gericht komen, zullen toch ook verschijnen voor den rechterstoel van Christus, opdat ook hunne werken, die in God gedaan zijn, openbaar worden, niet tot hunne verheerlijking, maar alleen tot verheerlijking van hun hoofd Christus. Joh. III : 18: Die in hem geloofd, wordt niet veroordeeld. 2 Cor. V : 10: Wij allen moeten geopenbaard worden voor den rechterstoel van Christus. Mt. XXV : 34: Alsdan zal de Koning zeggen tot degenen, die tot zijne rechterhand zijn: Komt, gij gezegenden mijns Vaders! beërft dat koninkrijk, hetwelk u bereid van de grondlegging der wereld. 2 Tim. IV : 8: Voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid, welke mij de Heere, de rechtvaardige rechter, in dien dag geven zal; en niet alleen mij, maar ook allen, die zijne verschijning liefgehad hebben.

2. In drieërlei beeldspraak. Mt. XXV handelt Christus bepaaldelijk van de scheiding tusschen de ware en de schijngeloovigen.

a) De gelijkenis van de wijze en dwaze maagden. Mt. XXV : 1—13. Het onderscheid is hier dat van waarheid en schijn in het geloof. Zij gingen allen uit den bruidegom tegemoet, verlangden allen deel te hebben aan de bruiloft, hadden allen brandende lampen, sliepen allen in, maar de wijzen hadden zich met zorgvuldigheid toebereid, de dwazen toonden door hare lichtvaardige opvatting der zaak, dat zij toch de ware vriendinnen van den bruidegom niet waren.

b) De gelijkenis der talenten, Mt. XXV : 14—30. De maatstaf der scheiding is hier de trouw en ontrouw in het leven. Het loon wordt bepaald door de getrouwheid, waarmede men gearbeid heeft voor den Heer met de verleende talenten, ieder „naar zijn vermogen" toevertrouwd. Wie daarin ontrouw, „boos en lui", „onnut" geweest is, wordt verworpen, al werd hij ook op aarde geteld onder de knechten des Heeren.

c) De scheiding van de schapen en bokken, Mt. XXV : 31—46. Hier heeft de scheiding plaats, naar den eenvoud in

de dienende liefde, die zonder er zich zelve van bewust te zijn, met alle uitsluiting van loonzucht dus, om Christus' wil hebben welgedaan.

3. De zaligheid in Christus wordt nu volle heerlijkheid voor de geloovigen of „uitverkorenen" (over de beteekenis van dit woord wordt bij vraag 54 gehandeld). Zij wordt voorafgegaan door de opstanding, zoodat de geheele mensch naar ziel en lichaam in die heerlijkheid deelen zal. Zij is onbeschrijfelijk. Openb. XXI en XXII waagt een beschrijving van de hemelstad met een oostersche beeldspraak en gloed, die worstelen met de beperktheid onzer menschelijke taal. Zonder beeldspraak wordt deze heerlijkheid genoemd een zien van God, een kennen van God, een dienen van God (Openb. XXII : 3), een heerschen met Christus (2 Tim. II : 12), een altijd met den Heer wezen (1 Thess. IV : 17), eene onverderfelijke en onbevlekkelijke en onverwelkelijke erfenis (1 Petr. I : 4). 1 Joh. III : 2: Geliefden! nu zijn wij kinderen Gods, en het is nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen. Maar wij weten, dat als hij zal geopenbaard zijn, wij hem zullen gelijk wezen; want wij zullen hem zien gelijk hij is.

4. „Met alle uitverkorenen". Deze gedachte is heerlijkheid, want de geloovige heeft behoefte aan gemeenschap. Ook de hemel zou hem geen heerlijkheid zijn, als hij er alleen was. Daarin ligt de verwachting, dat die heerlijkheid geen ledigheid is. Een hemel voor de luiaards is geen heerlijkheid voor den geloovige. De vraag is gedaan, of men elkaar in die heerlijkheid, of reeds terstond na den dood, zal wedervinden en herkennen. Sommigen vinden troost in deze liefelijke gedachte. Men meent daartoe te kunnen besluiten volgens Mt. XVII : 3; Lk. XVI : 9, 23; Joh. XVI : 22; 1 Thess. II : 19, 20. Maar daar staat tegenover, dat de Schrift er nergens duidelijk van spreekt; dat het wedervinden van elkaar de vreugde verhoogen, maar het gemis haar zou kunnen verstoren; dat vleesch en bloed het koninkrijk Gods niet beërven en dus in de heerlijkheid alleen de geestelijke band geldt; dat voor Paulus het altijd met den Heer wezen, het hoogste was.

5. Olevianus: „Het artikel van de wederkomst van Christus dient tot meerdere bevestiging van ons geloof, want terwijl Christus in den hemel ter rechterhand des Vaders zit en alzoo zijn koninklijke macht en gericht uitoefent, gaat hij voort ten

eerste de zijnen te beschermen, door onder het kruis en velerlei overmacht der vijanden middelerwijl de in hen overgebleven zonden uit te roeien; vervolgens aan de goddeloozen zijn geduld en lankmoedigheid te bewijzen door hen zoo te bedwingen en te bestraffen, dat hij middelerwijl veel in dit leven ongestraft laat. Derhalve, opdat wij niet door de overgebleven ellende en het kruis, waaronder Christus ons in dit leven tot afsterving der zonden en zoo tot ons bestwil laat blijven, afgemat worden, noch ook tezeer zouden vreezen voor de trotschheid en stoutheid der goddeloozen, zoo wil hij, dat wij onze harten en hoofden opheffen en verwachten zijn zalige toekomst, die niet voortdurend zal toelaten, dat de goddeloozen tegen de geloovigen geweld gebruiken, maar wanneer zij het minst er aan denken, zal hij wraak aan hen oefenen en de zijnen volkomen redden en alle tranen van hunne oogen afwisschen. Jes. XXXV : 10; 1 Petr. III : 13—15".

B. *De vernieuwing der schepping.*

De heerlijkheid der geloovigen is het eindpunt niet van hunne verwachting, maar dit, dat ten laatste ook de natuur in die verheerlijking deelen zal.

1. De Schrift leert, dat er aan deze schepping een einde komt, en wat zou er onredelijks zijn in de gedachte, dat deze aarde, die een begin had, ook een einde zal hebben? 1 Cor. VII : 31: De gedaante dezer wereld gaat voorbij. Mt. XXIV : 35: De hemel en de aarde zullen voorbijgaan, maar mijne woorden zullen geenszins voorbijgaan. 2 Petr. III : 7: Maar de hemelen, die nu zijn en de aarde worden ten vure bewaard tegen den dag des oordeels en der verderving der goddelooze menschen. Ps. CII : 27: Zij allen zullen als een kleed verouden. Jes. LI : 6: Heft ulieder oogen op naar den hemel, en aanschouwt de aarde beneden: want de hemel zal als een rook verdwijnen, en de aarde zal als een kleed verouden, en hare inwoners zullen van gelijken (Leidsche vert.: als muggen) sterven; maar mijn heil zal in eeuwigheid zijn, mijne gerechtigheid zal niet verbroken worden.

2. Het hart, dat waarlijk naar die heerlijkheid verlangt, hoort ook in de natuur een zuchten naar verlossing. Geen diepzinniger natuurbeschouwing dan die wij bij Paulus vinden Rom. VIII : 19—22: Want het schepsel, als met opgestoken hoofde, ver-

wacht de openbaring der kinderen Gods. Want het schepsel is der ijdelheid onderworpen, niet gewillig, maar om diens wil, die het der ijdelheid onderworpen heeft; op hoop, dat ook het schepsel zelf zal vrijgemaakt worden van de dienstbaarheid der verderfenis, tot de vrijheid der heerlijkheid der kinderen Gods; want wij weten, dat het gansche schepsel tezamen zucht, en tezamen als in barensnood is tot nu toe.

3. De geloovige verwacht dan ook een nieuwe schepping, waarin de zonde niet meer gevonden wordt, maar het verlossingswerk van Christus voltooid zal wezen. 2 Petr. III : 13: Maar wij verwachten naar zijne belofte, nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, in dewelke gerechtigheid woont. Openb. XXI : 1: Ik zag een nieuwen hemel en een nieuwe aarde, want de eerste hemel en de eerste aarde was voorbijgegaan, en de zee was niet meer. Vs. 5: En die op den troon zat zeide: Ziet, Ik maak alle dingen nieuw. 1 Cor. XV : 28: En wanneer hem alle dingen onderworpen zijn, dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden Dien, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles en in allen.

Uit kracht dezer verwachtingen sluit de Schrift met het woord (Openb. XXII : 20): Die deze dingen getuigt, zegt: Ja, ik kom haastiglijk, Amen. Ja kom, Heere Jezus! — En de gemeente, ook als zij geen droefenis en vervolging te lijden heeft, blijft deze bede herhalen door alle eeuwen.

Van God den Heiligen Geest.

---

53. Vraag. *Wat gelooft gij van den Heiligen Geest?*

Antw. Eerstelijk, dat Hij tezamen met den Vader en den Zoon waarachtig en eeuwig God is. Ten andere, dat Hij ook mij gegeven is, opdat Hij mij door een oprecht geloof Christus en al zijne weldaden deelachtig make, mij trooste en bij mij eeuwig blijve.

Waarachtig en eeuwig God: Hoogd.: „eeuwig God". Mij gegeven is — blijve, naar den Lat. tekst; Hoogd.: „mij gegeven is, mij door een oprecht geloof Christus en al zijne weldaden deelachtig maakt, mij troost en bij mij blijven zal tot in eeuwigheid."

Antw. Mijn geloof in den Heiligen Geest heeft dus een tweevoudigen inhoud.

a) Wat is het eerste? Dat Hij waarachtig God is.

b) Wat is het tweede? Dat Hij ook mij gegeven is.

c) Wat werkt de H. Geest bij u? Hij maakt mij door een oprecht geloof Christus en al zijn weldaden deelachtig en troost mij.

d) Hoe lang zal Hij bij u blijven? Tot in eeuwigheid.

Men wachte zich op de catechisatie er voor, den H. Geest te behandelen als een theologisch begrip waarvan een definitie in het geheugen wordt ingeprent, zoodat Hij een raadselachtig wezen blijft, over wien het verstand niet nadenkt, aan wien het hart geen behoefte heeft en door wien het leven niet aangeraakt wordt. Als wij het woord „geest" gebruiken, weten wij allen, wat wij er onder verstaan, maar niemand kan er een bepaling van geven. Wij denken bij dat woord aan persoonlijkheid (want een zaak heeft geen geest), en wel aan het innerlijke der persoonlijkheid, haar zelfbewustzijn, haar leven, haar kracht, waardoor haar eigen leven beheerscht en invloed op anderen uitgeoefend wordt. Hoe sterker de geest is, des te grooter is de invloed. Lk. I:17: Hij (Johannes de Dooper) zal voor Hem henengaan in den geest en de kracht van Elias. Veel verder kunnen wij het niet brengen in het verstaan van dit woord. Hoeveel minder zal ons dit gelukken, als wij spreken over den Geest Gods. Hier bovenal zal het onderwijs zich nauw moeten aansluiten aan de H. Schrift.

I. De beteekenis van de uitstorting des Heiligen Geestes.

1. De uitstorting van den Heiligen Geest op den Pinksterdag openbaarde zich in het geluid van den wind, in het vuur en in het spreken in vreemde talen; deze teekenen geven te kennen de geheimzinnige maar duidelijk waarneembare, alles doordringende kracht, de loutering, de opheffing der scheiding

tusschen Israël en de volken, die bij deze nieuwe bedeeling des Geestes openbaar zouden worden. De personen, op wie de Geest werd uitgestort, waren niet de twaalven alleen, maar de vergadering van 120 geloovigen te Jeruzalem bijeenkomend (Hd. I: 15). Daaronder waren de discipelen, de broeders des Heeren, ook vrouwen. Toen zij den H. Geest ontvingen waren zij bijeen als geloovigen in Christus. Dit geeft te kennen, dat niet op de Apostelen alleen, ook niet op de geloovigen ieder voor zich, maar dat op de gemeente van Christus in haar geheel de H. Geest werd uitgestort. De rede van Petrus geeft te kennen, dat op „alle vleesch" (Hd. II : 17; d. i. niet „alle", maar „allerlei" menschen) de Geest is uitgestort, zonder onderscheid van geslacht, van leeftijd, van stand („zonen en dochteren", „jongelingen en ouden", „dienstknechten en dienstmaagden") en dat deze uitstorting het bewijs is van de verhooging van Christus en de aankondiging van den jongsten dag.

2. Christus en de Geest Gods. Over Christus wordt gezegd, dat hij van den Heiligen Geest is ontvangen (Lk. I: 35), dat hij van den H. Geest is vervuld (Joh. III: 34: „niet met mate"), dat hij den Geest op zich zag nederdalen gelijk eene duif (Mk. I: 10); dat Hij op hem blijft (Joh. I: 33: „en op hem blijven"); dat deze beiden zoo één zijn, dat zij niet beiden tegelijk op aarde kunnen wezen (Joh. VII: 39: Dit zeide hij van den Geest, denwelken ontvangen zouden, die in hem gelooven, want de Heilige Geest was nog niet, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was), en Paulus zegt 2 Cor. III: 17: De Heer nu is de Geest. — Door Christus wordt gezegd, dat hij den Geest tot zijn jongeren zenden zal als zijn plaatsvervanger, die hen bekwaam zal maken tot hun taak, en hij noemt dat zijn eigen wederkomen tot hen. Mt. X: 20; Joh. XIV: 16, 17, 18, 26; XV: 26; XVI: 7—15; XX: 19; Hd. I: 8.

3. Onder het Oude Verbond was de kennis van den Geest Gods beperkt. Hij wordt genoemd bij de schepping (Gen. I: 2) als zwevende over den chaos om door zijn kracht het daarin neergelegde leven tot ontwikkeling te brengen; zoo wordt ook aan Hem toegeschreven de herleving der natuur in de lente (Ps. CIV: 30). Door Hem worden de oudsten (Num. XI: 25), de kunstenaars (Exod. XXXI: 3), de richters (Richt. VI: 34), de koningen (1 Sam. XVI: 13) en vooral de profeten (Num. XI: 29) bekwaam

gemaakt voor hun taak en ambt. — Het woord in het Hebreeuwsch gebruikt voor „Geest" doet denken aan adem, aanblazing, wind; bedoeld wordt de persoonlijke invloed, die van God uitgaat.

4. Het onderscheid in de openbaring des Geestes tusschen het O. en N. Verbond ligt dan hierin, dat daar de Geest werkzaam was in beperkte mate, alleen onder Israël, gegeven aan enkele tot een groote taak geroepen personen; dat zijn werking tijdelijk was, en dus alwat buitengewoon was in het natuurlijk leven (groeikracht, kundigheid, dapperheid) aan Hem in dezelfde mate wordt toegeschreven als de geestelijke gave (b.v. de profetie). — Nu is de H. Geest gegeven aan de gemeente als geheel en in haar geheel. Hij woont in haar en werkt op de wereld. Hij vervangt voor haar de plaats van Christus op aarde en blijft bij haar tot in eeuwigheid. In die gemeente zijn wij geboren. Hij kan dus ook ons deel zijn of worden, en Hij doet zich daaraan kennen, dat dan in ons leven het leven met God in Christus openbaar wordt.

II. De persoon en het werk des Heiligen Geestes.

Uit het N. Testament leeren wij nu den Heiligen Geest kennen in:

1. zijn namen: de Heilige Geest, omdat Hij de Geest van God is, die zelf heerlijk, boven alles verheven, van het niet goddelijke onderscheiden, tegen al het zondige overstaat; de andere Trooster (Joh. XIV:16) of parakleet, voorspraak, pleitbezorger; de Geest der Waarheid (Joh. XI:17), omdat Hij ons de waarheid doet kennen en betrachten; de Geest der heiligmaking (Rom. I:4; bet. vert.: der heiligheid), omdat hij de volkomene heiligheid werkt, zooals die in Christus openbaar werd; de Geest der heerlijkheid (I Petr. IV:14), omdat Hij ons voert tot de ervaring en de openbaring der heerlijkheid van Christus; de eeuwige Geest (Hebr. IX:14), die daarom aan het werk van Christus tegenover het tijdelijk offer des O. Verbonds eeuwige beteekenis geeft; de Geest van God, de Geest van Christus, de Geest des Heeren (Rom. VIII:9, Fil. I:19, 2 Cor. III:17), welke uitdrukkingen door elkaar gebruikt worden.

2. de werken, die hem worden toegeschreven, namelijk:

a) de wedergeboorte. Joh. III:6: Hetgeen uit den Geest geboren is, dat is geest. Tit. III:5: Door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes.

b) de ontdekking der zonde. Joh. XVI:8—10: Die gekomen zijnde zal de wereld overtuigen van zonde en van gerechtigheid en van oordeel; van zonde (n.l. dat de Christus-verwerping zonde is) omdat zij in mij niet gelooven; en van gerechtigheid (door Christus geopenbaard, maar door de wereld niet opgemerkt of erkend, zoolang Jezus op aarde was), omdat ik tot mijnen Vader heenga en gij zult mij niet meer zien; en van oordeel (het oordeel, dat in Christus gebracht is over de zonde en den satan), omdat de overste dezer wereld geoordeeld is.

c) de geestelijke kennis. Efez. I:17, 18: Opdat de God van onzen Heere Jezus Christus, de Vader der heerlijkheid, u geve den Geest der wijsheid en der openbaring, in zijne kennis, namelijk verlichte oogen uws verstands, opdat gij moogt weten, welke zij de hoop van zijne roeping, en welke de rijkdom zij der heerlijkheid van zijne erfenis in de heiligen. Joh. XVI:13: Hij zal u in al de waarheid leiden.

d) de erkenning van Jezus Christus als den Heer. 1 Cor. XII:2: Niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest.

e) de heiliging. 1 Petr. I:2: Den uitverkorenen naar de voorkennis van God den Vader in de heiligmaking des Geestes tot gehoorzaamheid en besprenging des bloeds van Jezus Christus.

f) de verzegeling, d. i. de zekerheid, die Hij uitstort in het geloovig hart, aangaande het bezit van het eeuwige leven. Efez. I:13: In welken (Christus) gij ook, nadat gij geloofd hebt, zijt verzegeld geworden met den Heiligen Geest der belofte, die het onderpand is van onze erfenis. Rom. VIII:16: Dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn. (Toen Olevianus op sterven lag, kwam zijn ambtgenoot Alsted bij hem en vroeg: „Lieve broeder, gij zijt zonder twijfel zeker van uwe zaligheid in Christus, zooals gij die aan anderen geleerd hebt?” Toen legde de stervende de hand op het hart en zeide: „Certissimus!” d. i. volkomen zeker. Dit was zijn laatste woord.)

g) het rechte bidden. Efez. VI:18: Met alle bidding en smeeking, biddende te allen tijd in den Geest. Rom. VIII:26: En desgelijks komt ook de Geest onze zwakheden mede te hulp: want wij weten niet, wat wij bidden zullen, gelijk het behoort, maar de Geest zelf bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen.

h) Bovendien is hij niet uitgesloten van het werk der schepping (Gen. I: 2), noch van dat der verlossing (Hebr. IX: 14).

i) Bornemann: „Laat ons uit de volheid van het N. Testament hier op enkele hoofdpunten opmerkzaam maken. De Heilige Geest wordt genoemd de gever der bijzondere christelijke gaven, ambten en krachten (charismen): 1 Cor. XII—XIV; Rom. XII; Hd. II en VIII; in het bijzonder van de voorzegging; Hd. XI: 28; XX: 23; XXI: 4, 11; Openb. I: 10; II: 7, 11; IV: 2; XIV: 13; 1 Petr. I: 11; 2 Petr. I: 21; 1 Cor. XII: 14; van het apostelambt en de zending: Hd. XIII: 3 4; XVI: 6, 7; XX: 22; Hebr. II: 4; 1 Thess. III: 5; Efez. III: 5; Rom. XV: 19; 1 Cor. II: 4; VII: 40; 2 Cor. III: 3; van het christelijk getuigenis en van de verkondiging des evangelies: Hd. IV: 8, 31; V: 32; VI: 3, 8; XVII: 11, 24. 1 Joh. II: 27; V: 6, 8; Efez. VI: 17; 2 Cor. IV: 13; als de grond der goddelijke beslissings-macht der gemeente: Hd. XV: 28; XX: 28; 1 Cor. II: 10 e. vv.; V: 4. Hij wordt genoemd als een algemeen bezit der geloovigen en het kenmerk van het nieuwe leven. 1 Thess. II: 6; V: 19; Gal. III: 2, 5, 14; V: 25; VI: 1; Efez. III: 16; V: 18; Rom. VIII: 1—27; XII: 11; XIV: 17; Tit. III: 5, 6; Hebr. VI: 4; X: 29; 1 Joh. III: 24; 1 Petr. I: 2, 12, 22; Jud. vs. 20. In het bijzonder berust op dit bezit des Geestes de werkelijke, innerlijke vrijheid van wet, zonde, schuld: Rom. VII: 6; VIII: 1—27; 2 Cor. III: 6 e. vv.; de ware Godsgemeenschap, het kindschap Gods en de dienst van God: Gal. IV: 6; Efez. II: 22; Filip. III: 3; Rom. V: 5; VIII: 1—27; 1 Cor. II: 16; VI: 17—19; 2 Cor. III: 17; 1 Joh. IV: 10; het gebed: Joh IV: 43; Openb. XXII: 17; Efez. VI: 18; Rom. VIII; Gal. IV: 6; het christelijk geweten: Rom. IX: 1; de christelijke Godskennis: 1 Cor. II: 10—16; de christelijke zedelijkheid en de christelijke deugden: 2 Thess. II: 13; Gal. V: 22; Efez. V: 9; 2 Cor. VI: 6; de christelijke gemeenschap, eensgezindheid en liefde: Efez. II: 18; IV: 4; 1 Cor. XII: 4; Fil. I: 27; Rom. XV: 20; de overwinning, de heerlijkheid in het laatste oordeel: 2 Thess. II: 8; 1 Petr. IV: 14; Rom. VIII; en in het algemeen de geheele christelijke hoop („erfgenaam" „onderpand", „eerstelingen"): Gal. V: 5; Efez. I: 13—18; IV: 30 Fil. I: 19; Rom. VIII: 15, 18; 2 Cor. I: 22."

3. De beteekenis, die Hem wordt toegekend. Mt. XXVIII: 19: Dezelve doopende in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. 2 Cor. XIII: 13: De genade van den Heere Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen. Hier wordt Hij dus met den Vader en den Zoon op één lijn gesteld. — Hd. V: 3, 4: En Petrus zeide: Ananias, waarom heeft de satan uw hart vervuld, dat gij den Heiligen Geest liegen zoudt,... gij hebt den menschen niet gelogen maar Gode. Hier worden de namen God en de H. Geest door elkander gebruikt. — 1 Cor. II: 10, 11: Want de Geest onderzoekt alle dingen ook de diepten Gods; want wie van de menschen weet hetgeen des menschen is dan de geest des menschen, die in hem is? alzoo weet ook niemand hetgeen Gods is dan de Geest Gods. Hier wordt dus de Geest Gods als het centraalpunt van Gods wezen gedacht. — Een gebed tot den H. Geest wordt niet gevonden. — Omdat aldus over den H. Geest gesproken wordt als over God en Hij onderscheiden wordt van den Vader en den Zoon, heeft de kerk hem genoemd „de derde persoon in het drieëenig goddelijk wezen".

Ursinus: „De Heilige Geest is de derde persoon der waarachtige en eenige Godheid, uitgaande van den Vader en den Zoon, als de Vader en de Zoon even eeuwig in wezen en eigenschappen, van deze beiden gezonden in de harten der uitverkorenen, om hen tot het eeuwige leven te heiligen".

4. Wij kunnen dus dit onderscheid maken: de Vader: God boven ons; de Zoon: God met ons; de Heilige Geest: God in ons. Op dit laatste komt het meer aan dan op een nauwkeurige leerstellige bepaling aangaande zijn wezen. De eerste christenen waren zich bewust het leven uit en met God deelachtig te zijn. God woont door den Heiligen Geest in het hart der geloovigen, vernieuwend en heiligend, en werkt van daar uit, natuurlijk overwinnend, want Hij is de Geest Gods, op het vleesch, de zonde, de wereld.

5. Olevianus: „In het eerste deel (van de Artikelen van het christelijk geloof) werd geleerd van God den Vader en de Schepping en hoe Hij uit louter liefde jegens ons, die Hij tot zijn

kinderen heeft aangenomen, alles geschapen heeft en nog onderhoudt; in het tweede, hoe de Zoon van den Vader in de wereld gezonden, mensch geworden, op aarde heeft uitgewerkt wat tot onze zaligheid noodig was, en nu in den hemel is om onzentwille, totdat hij wederkomt ten oordeel. Opdat echter de liefde Gods des Vaders en de genade van onzen Heere Jezus Christus in onze harten ingedrukt worde, geeft ons de Vader door den Zoon den Heiligen Geest, die ons de barmhartigheid des Vaders en de genade van Jezus Christus deelachtig maakt."

6. Ursinus: „Het ambt des Heiligen Geestes is de heiliging, die van den Vader en den Zoon onmiddellijk door Hem zelf gewerkt wordt, waarom Hij de Geest der heiliging genoemd wordt. De voornaamste stukken van dit ambt zijn: leeren, wederbaren, met Christus en God vereenigen, leiden, troosten en bevestigen.

III. Onze verhouding tot den Heiligen Geest.

Onze houding tegenover Hem kan zeer verschillend zijn.

A. Wij kunnen

1) Hem lasteren. Mt. XII:31, 32: Daarom zeg ik u: alle zonde en lastering zal den menschen vergeven worden; maar de lastering tegen den Geest zal den menschen niet vergeven worden; en zoo wie eenig woord gesproken zal hebben tegen den Zoon des menschen, het zal hem vergeven worden; maar zoo wie tegen den Heiligen Geest zal gesproken hebben, het zal hem niet vergeven worden, noch in deze eeuw, noch in de toekomende.

Dit is wat Johannes noemt (1 Joh. V:16) de zonde tot den dood. De opzettelijke en moedwillige verharding, tegen beter weten in, onder de volle openbaring van de kracht van Christus. Hebr. VI:4—6 spreekt er van als een toestand, waarbij geen vernieuwing tot bekeering meer mogelijk is.

2) Hem weerstaan. Hd. VII:51: Gij hardnekkigen en onbesnedenen van hart en ooren! gij wederstaat altijd den Heiligen Geest, gelijk uwe vaderen *alzoo* ook gij. Stefanus beschuldigt de Joden er van in hun houding tegenover de verschillende openbaringen Gods, die zij ontvangen hadden.

3) onkundig blijven van Hem. Hd. XIX:2: Paulus zeide tot hen (die hij te Efeze aantrof): Hebt gij den Heiligen Geest ontvangen als gij geloofd hebt? En zij zeiden tot hem: Wij hebben

zelfs niet gehoord of er een Heilige Geest is. — Dat is nu in onzen tijd wel niet waarschijnlijk, maar het zou mogelijk kunnen zijn. Gebrek in de kennis des Geestes leidt zeker tot dwaling.

4) Hem uitblusschen. 1 Thess. V:19, 20: Bluscht den Geest niet uit, veracht de profetieën niet. — Dit is meer het werk der traagheid dan de bewuste vijandschap, als men zich onttrekt aan den indruk des Geestes, zooals die in profetieën, d. w. z. in de een of andere krachtige geloofsgetuigenis op of onder den kansel gegeven, tot ons komt.

5) om Hem bidden. Lk. XI:13: Indien dan gij, die boos zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel te meer zal de hemelsche Vader den Heiligen Geest geven dengenen, die Hem bidden? — Dit gebed heeft dus de belofte der verhooring.

6) Hem bedroeven. Efez. IV:30: Bedroeft den Heiligen Geest Gods niet, door welken gij verzegeld zijt tot den dag der verlossing. — Dit geschiedt als de geloovige, die verzekerd is van zijn deel aan Christus, zich een christen noemt, maar in zijn wandel aan de verlossing niet beantwoordt. Menigeen, die de vrijmoedigheid des geloofs, den inwendigen vrede en de blijdschap mist, kan hier de oorzaak vinden. Ook kan in sommige gevallen de kwijnende toestand van het gemeentelijk leven daaruit verklaard worden.

B. Hoe staat de christen tegenover den H. Geest?

1. „Dat hij ook mij gegeven is". Dit mag hij zeggen als lid der gemeente, over wie de H. Geest is uitgestort om bij haar te blijven. 1 Cor. III:16: Weet gij niet, dat gij Gods tempel zijt en de Geest Gods in ulieden woont? — Nochtans is deze verhouding ook een persoonlijke. Gal. IV:6: Overmits gij kinderen zijt, zoo heeft God den Geest zijns Zoons uitgezonden in uwe harten, die roept: Abba, Vader! Rom. VIII:9: Zoo iemand den Geest van Christus niet heeft, die komt hem niet toe (voorbeeld: een gas- en waterleiding gaat door de geheele stad, maar gij moet u aansluiten om er van te genieten. Aansluiting aan de gemeente wil zeggen medeleven in haar kring, haar arbeid, haar belangen, haar samenkomsten, haar avondmaal, haar bedestonden, haar evangelieprediking, haar strijd, dus leven niet in de sfeer der wereld, maar in die der gemeente).

2. Drie gevolgen noemt de Catechismus op:

a) „door een oprecht geloof Christus en al zijne weldaden deelachtig maken", m. a. w. het kenmerk van den H. Geest is, dat hij ons brengt in gemeenschap met Christus. Joh. XVI : 14: Die zal mij verheerlijken, want Hij zal het uit het mijne nemen en u verkondigen. 2 Cor. XIII : 5: Onderzoekt u zelven of gij in het geloof zijt, beproeft u zelven; of kent gij u zelven niet, dat Jezus Christus in u is? tenzij dat gij eenigszins verwerpelijk zijt.

b) „mij troosten" Hd. IX : 31: wandelende in de vreeze des Heeren en de vertroostingen des Heiligen Geestes.

c) „bij mij eeuwig blijven". Joh. XIV : 16: Opdat Hij bij u blijve in der eeuwigheid. Efez. I : 14: Die het onderpand is van onze erfenis. Ps. LI : 13: Neem uwen Heiligen Geest niet van mij.

IV. De nuttigheid van het geloof in den Heiligen Geest.

Hier meer nog dan bij sommige andere artikelen, dient de vraag gedaan te worden: Wat nuttigheid bekomt gij uit het geloof in den Heiligen Geest? Van de toepassing van dit artikel moeten wij ons rekenschap geven.

Het wil zeggen:

a) voor mijn persoonlijk geloofsleven, dat ik met een eigen gemaakt geloof niet tevreden ben, en dat mijn geloof geen theorie is, maar leven Gods in mij; ik geloof in mijne verzoekingen bijstand, bij mijne beslissingen leiding, tot de beproeving der geesten of zij uit God zijn bekwaamheid, in mijn strijd met het vleesch, de wereld en den satan de overwinning, op mijn arbeid in den Heer vrucht en in mijn in- en uitwendig leven een voortgaande vernieuwing en heiliging te kunnen en te zullen verkrijgen, zoodat ik onder alle bezwaren en tegenstand met blijden moed mijn weg kan vervolgen tot het einde.

b) voor het leven der gemeente, dat ik vertrouw, dat zij door geen tijdgeest zal overwonnen, door geen menschelijke geloofsformules vastgeketend, den rijkdom der waarheid haar in Jezus Christus gegeven steeds meer zal kunnen ontvouwen, en dat zij door allen strijd van buiten en verdeeldheid van binnen zal worden heengevoerd tot de volmaking der heiligen, tot de opbouwing van het lichaam van Christus, zonder dat de menschelijke verkeerdheden waaraan zij onderworpen is dit zullen kunnen verhinderen.

c) voor de toekomst van het Godsrijk, dat het schijnbaar zwakker dan de wereld, in werkelijkheid de sterkere is, dat ik nu vertrouwen kan op de zegepraal der waarheid over de leugen, der gerechtigheid over de zonde, der liefde over de zelfzucht, dat ik van alle wereldsche middelen om de komst van het Godsrijk te verhaasten, afzie, en dat ik verzekerd ben, dat het evangelie zijn bestemming voor de menschheid bereiken zal, omdat God zelf er is met de kracht zijns Geestes, om in de bedeeling van de volheid der tijden alles wederom tot één te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel en dat op de aarde is, in welken wij ook een erfdeel geworden zijn, in welken gij ook, nadat gij geloofd hebt, zijt verzegeld geworden met den Heiligen Geest der belofte, die het onderpand is onzer erfenis, tot de verkregene verlossing, tot prijs zijner heerlijkheid (Efez. I : 10, 14).

Olevianus: „In hoofdsom: De Heilige Geest is de eenige band, waardoor Christus in ons en wij in hem blijven, en gelijk de rank die in den wijnstok is ingeënt, kracht en leven uit den wijnstok verkrijgt, zoo zijn wij in Christus door den Heiligen Geest ingeënt, zoodat wij waarachtige gemeenschap met hem hebben en het eeuwige leven uit hem verkrijgen.

„Waaruit weten wij, dat wij den Heiligen Geest hebben? Uit zijn werking. Want evenals gij den wind niet ziet maar zijn werking ondervindt, zoo wordt ook de Heilige Geest uit zijn werking gekend. De voornaamste werken des H. Geestes zijn deze. Allereerst het geloovig gebed, kinderlijk vertrouwen en zuchten tot onzen hemelschen Vader (Rom. VIII : 15, 26). — Ten tweede is de haat tegen de zonden en de liefde tot de gerechtigheid, dat is de strijd tegen de zonde, een zekere aanwijzing dat de mensch den H. Geest heeft. Want vleesch en bloed heeft het niet geopenbaard, dat wij de zonde tegenstaan, omdat hun aard (n.l. van het vleesch en bloed) is, in alle zonden voort te gaan, maar God werkt het door zijnen H. Geest, zooals Paulus leert (Rom. VII : 5). Daarom moet de strijd tegen de overige (ons nog aanklevende) zonden, die ons bedroeven, ons niet doen versagen, maar juist tot een oorzaak worden ons tegen de zonde, die ons het eene harteleed na het andere brengt, te troosten, omdat de strijd in ons een zeker teeken is, dat wij den H. Geest hebben. Hebben wij den H.

Geest zoo zijn wij leden van Christus, wiens volkomene gerechtigheid, die hij ons in den dood verworven heeft, de overige aanvechtingen en zonden, waartegen wij strijden, voor Gods aangezicht bedekt, alzoo dat God die noch zien noch in eeuwigheid meer gedenken wil. Alleenlijk, dat wij met een waarachtig geloof voortvaren in dezen geestelijken strijd, dan zal ons de overwinning niet ontbreken, zooals de Apostel Paulus zegt (Rom. VII : 19, 20, 24, 25), besluitende met dezen troost: Zoo is er nu geene verdoemenis meer voor degenen, die in Christus Jezus zijn, die niet naar het vleesch wandelen maar naar den Geest, d. i. die in hun leven de zonden des vleesches tegenstaan door den Geest Gods. — Ten derde zijn de werkingen des H. Geestes de belijdenis van Christus en zijn waarheid, opdat Christus geëerd worde; dankzegging en hoop op de hulpe des Heeren. Dit zijn gewisse kenteekenen, dat de Geest Gods woont in het hart eens menschen (Rom. X : 9, 10; 1 Cor. XII : 3; Efez. V : 18—21). Eindelijk is de hoop zulk een werk des Geestes, dat daaruit ieder besluiten kan, dat hij een kind van God en van de eeuwige zaligheid is en dus ook den Geest van het kindschap en het onderpand der eeuwige zaligheid heeft. Dit volgt uit de schoone beloften als in Ps. II : 12: Welgelukzalig zijn allen, die op Hem (Christus) betrouwen, en Rom. V : 1—5".

---

54. Vraag. *Wat gelooft gij van de heilige algemeene Christelijke Kerk?*

Antw. Dat de Zoon Gods uit het gansche menschelijke geslacht zich eene gemeente, tot het eeuwig leven uitverkoren, door zijn Geest en Woord in eenigheid des waren geloofs van den beginne der wereld tot aan het einde vergadert, beschermt en onderhoudt en dat ik van haar een levendig lidmaat ben en eeuwig zal blijven.

Zich eene gemeente — door zijn Geest, Duitsche tekst: „zich eene uitverkorene gemeente ten eeuwigen leven door zijn Geest," enz.

Antw. De algemeene christelijke kerk is de uit het gansche menschelijke geslacht ten eeuwigen leven uitverkorene en in het ware geloof vereenigde gemeente.

a) Wat heeft er allereerst met deze gemeente plaats gehad? Zij is uitverkoren ten eeuwigen leven.

b) Wie verzamelt haar? De Zoon Gods.

c) Waardoor verzamelt hij haar? Door zijn Geest en Woord.

d) Wanneer verzamelt hij haar? Van den beginne der wereld tot aan het einde.

e) Wat doet hij nog meer aan zijn gemeente? Hij beschermt en onderhoudt haar.

f) Wanneer gaat u dat aan? Als ik een levend lid der gemeente ben.

g) Waarom kan u dat tot troost zijn? Omdat ik het dan ook eeuwig blijven zal.

De geloofsbelijdenis zegt niet: Ik geloof in eene kerk. Dat is het roomsche standpunt, waarbij men zich aan de kerk toevertrouwt ter zaligheid. Gelooven in geeft een persoonlijke verhouding des menschen te kennen van persoon tot persoon. Daarom bewijst de roomsche kerk, als zij geloof in de kerk eischt, dus geloof in iets en niet in iemand, dat zij de ware beteekenis van het geloof niet kent. Het is dan voor haar ook allereerst een verstandelijke toestemming van hetgeen de kerk leert. Ik geloof eene, heilige algemeene christelijke kerk, beteekent: ik geloof dat er is eene heilige algemeene christelijke kerk. Wij kunnen gelooven aan een iets en in een iemand. Hier is de Heilige Geest de persoon; in de kerk heeft Hij het bijzondere terrein zijner werkzaamheid; de goederen, die Hij daar mededeelt zijn de gemeenschap der heiligen, de vergeving der zonden, de wederopstanding des vleesches en het eeuwige leven. Ik geloof in den H. Geest, in Hem ben ik verzekerd van de heilsgoederen, aan welken ik geloof.

De Christelijke kerk en de Uitverkiezing.

A. *De Christelijke kerk.*

I. De namen en het wezen der kerk.

1. Het woord: kerk, van het Grieksche woord „kuriakè", beteekent: „des Heeren". Er moet wat bijgedacht, n.l. het woord: ecclesia (Fransch: église), dat in onze statenvertaling overal met het woord: „gemeente" is overgezet (Het woord: „kerk" komt in onzen bijbel niet voor). In Jezus' dagen maakte men onderscheid tusschen de uitdrukkingen: synagoge, waarmede de uitwendige openbaringsvorm der plaatselijke gemeente bedoeld werd, en ecclesia, dat gebruikt werd met het oog op de gemeente Israëls in haar geheel. Onder de Grieken beteekende het oorspronkelijk: de regeerende volksvergadering der vrije burgers, die tot het nemen van beslissingen werd bijeengeroepen; later meer algemeen een vergadering die het volk vertegenwoordigde (Hd. XIX : 32), niet zoo maar een of andere vereeniging van menschen, waarvoor men andere uitdrukkingen had. De Joodsche uitdrukking synagoge, hoewel een enkele maal voorkomende in het N. Testament (Jac. II : 2), werd door de gemeente losgelaten. In het woord „ecclesia" drukte zij uit, ook als het van een plaatselijke gemeente gebruikt werd, dat zij is de vergadering van de christenheid, onverschillig of zij groot was of klein, een kerkgemeente of huisgemeente, ja als er twee of drie zamenkomen in Jezus' naam, zijn zij de ecclesia kuriakè, de gemeente des Heeren, de volksvergadering van het Nieuw-Testamentische Israël [1]). Het meest wordt het woord ecclesia in het N. T. gebruikt voor de plaatselijke gemeente. Als uitdrukking voor de geheele christenheid vinden wij het 1 Cor. XII : 28; 1 Cor. XV : 9; Gal. I : 13; Fil. III : 6; Col. I : 18, 24; 1 Tim. III : 15; vooral in den Efezerbrief (I : 22; III : 10;

1) Verg. F. Kattenbusch, *Das Apostolische symbol* II, 692.

V : 23—32). Wij gebruiken nu beide woorden: kerk en gemeente afwisselend zoowel van de plaatselijk, als van de in een volkskerk of in het Godsrijk over geheel de wereld vereenigde geloovigen. Wij gebruiken het woord „kerk" voor: kerkgebouw („ik ga naar de kerk"); kerkgenootschap („ik ben lidmaat van de kerk"); de gemeente des Heeren (zoo in dit geloofsartikel). Wij maken onderscheid tusschen de zichtbare en de onzichtbare kerk.

2. Christus heeft gewild, dat er een vergadering zijner geloovigen tot een gemeenschap zijn zou, al was het niet zijn roeping, reeds gedurende zijn aardsche omwandeling een kerk te stichten. Dit zien wij uit de afzondering zijner Apostelen, uit het onderwijs dat hij hun gaf, uit de avondmaalsinstelling, uit Mt. XVI : 18: En ik zeg u ook, dat gij zijt Petrus, en op deze petra zal ik mijne gemeente bouwen; — waar hij spreekt van de gemeente in haar geheel, en uit Mt. XVIII : 17: En indien hij denzelven geen gehoor geeft, zoo zeg het der gemeente; en indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zoo zij hij u als de heiden en de tollenaar; — waar Christus de plaatselijke gemeente in het oog heeft. Ook het geheele optreden der zijnen na zijn heengaan waarborgt ons dit. De instelling der kerk is dus niet een instituut van menschelijke vinding, een afdwaling der christenheid van de gedachte van het Godsrijk. Kerk en Godsrijk zijn niet hetzelfde. Zij steunen elkander. Dat rijk heeft Christus gebracht en hij heeft gewild, en verwacht, dat zich daardoor die nieuwe gemeenschap zou vormen, die zijn gemeente is.

3. De stichtingsdag der gemeente is de Pinksterdag (Hd. II). Dan treedt de eerste gemeente te Jeruzalem op. Zij breidt zich uit over het Joodsche land en komt dan vooral door Paulus onder de heidenen tot openbaring. Zoo ontstaan vele gemeenten, wier eenheid alleen geestelijk is (Efez. IV : 4—6). Niemand dacht er nog aan ze tezamen tot één groote kerk te vereenigen. De verwachting op de naderende parousie alleen reeds sluit dit voornemen uit. De plaatselijke gemeenten kregen allengs hare ambten, maar de prediking was aan ieder toegelaten en werd bovendien verricht door de reizende Apostelen, profeten, leeraars. Men was zeer vrij in zijn organisatie en eeredienst, zelfs had men niet hetzelfde N. Testament. Later trad meer de begeerte naar eenheid op den voorgrond in den strijd tegen het Joden-christendom, het heiden-

dom en de kettersche afwijkende gevoelens. De geestelijken der hoofdsteden stellen zich boven de omliggende gemeenten en de bisschoppen, die nu in synoden samenkomen, worden de vertegenwoordigers van de eenheid en het gezag der kerk, die zich allengs meer gaat organiseeren naar de wijze van den staat. Zij is niet meer die geestelijke eenheid, waarin men tezamen het oog heeft op het toekomstig heil; zij wordt een instituut, dat allerlei leden omvat, maar zich, een in organisatie, als de eene heilige algemeene christelijke kerk beschouwt. Dat streven naar eenheid bereikt zijn toppunt in het gezag, dat de roomsche bisschoppen zich over geheel de kerk gaan aanmatigen. De Oostersche kerk scheidt zich daardoor af (1054), omdat de patriarch van Constantinopel, die vooral van den staat afhankelijk was, zich aan den paus niet onderwerpen wilde. Dit was de eerste splitsing der Kerk. Daardoor vormt zich de Oostersche of Grieksch-orthodoxe kerk, die nu de Russische staatskerk is.

De Roomsch-Katholieke kerk gaat dan over in een pauselijk rijk, een kerkelijke staat naast en boven alle andere staten, die met goddelijk gezag beschikt over tronen, rijken en vorsten. Ieder middel is goed om dit gezag te bevorderen. De paus wordt de plaatsbekleeder van Christus op aarde. Het bijgeloof wordt krachtig in de hand gewerkt. Het karakter der kerk is geheel verloren.

Nu komt de Hervorming (Luther en Melanchton of de Duitsche, Zwingli en Calvijn of de Zwitsersche hervorming). De pauselijke heerschappij wordt afgeschud. De vrijheid des geloofs wordt verworven ten koste van veel martelaarsbloed. Maar er ontstaan allerlei kerken, zooals de Luthersche, de Gereformeerde, de Engelsche staatskerk, de Doopsgezinden. In ons land komt de scheiding tusschen de Gereformeerden en de Remonstranten. Allerlei kleinere kerken en gemeenten vormen zich hier en elders, o. a. de Apostolische kerk en de gemeente der Darbisten of Plymouthbroeders. Uit de Ned. Hervormde kerk, zooals zij na den Franschen tijd door Willem I is georganiseerd, gaan henen eerst de Christelijk-Gereformeerden, dan de Gereformeerden, die zich later vereenigen; maar niet zonder dat hier en daar weer kringen zich afscheiden, die zich de Christelijk-Gereformeerden blijven noemen. En zoo gaat het voort. Telkens vormen zich nieuwe kerken en groepen, die de zichtbare eenheid der kerk al meer teniet doen.

4. De kerk, die wij hier belijden, is dus de gemeente van Christus, de onzichtbare kerk.

a. Waarom gelooven wij, dat zij er is en altijd zal wezen? Omdat zij is „tot het eeuwige leven uitverkoren", d. i.: de gemeente is gegrond in de verkiezing Gods, in den eeuwigen, onveranderlijken wil en raad Gods ter verlossing in Christus geopenbaard. Daarom zijn wij verzekerd, dat noch het ongeloof, noch het naam-christendom de christelijke gemeente dermate zal overvleugelen, dat zij geheel vernietigd zal worden. Rom. XI : 5: Alzoo is er dan ook in dezen tegenwoordigen tijd (evenals in dien van Elia) een overblijfsel geworden naar de verkiezing der genade. Mt. XVI : 18: De poorten der hel zullen dezelve (mijne gemeente) niet overweldigen.

b. Wat gelooven wij aangaande die kerk? Dat zij is

1) een, terwijl de zichtbare kerk gedeeld is. Die eenheid zoekt Rome in het uitwendige, maar voor ons is zij geestelijk van aard en daarom ook bestaanbaar bij uitwendige kerkelijke gedeeldheid. Efez. IV : 3—6: U benaarstigende te behouden de eenigheid des Geestes door den band des vredes. Eén lichaam is het, en één Geest, gelijkerwijs gij ook geroepen zijt tot ééne hoop uwer beroeping. Eén Heere, één geloof, één doop. Eén God en Vader van allen. die daar is boven allen, en door allen, en in u allen.

2) heilig, d. w. z. afgezonderd van de wereld, terwijl alle zichtbare kerken met de wereld vermengd zijn en er niet één bestaat alleen uit geloovigen. 1 Cor. III : 17: Want de tempel Gods is heilig, welke gij zijt.

3) algemeen, d. i.: bestemd voor alle menschen, gelijk zij ook reeds over geheel de wereld verbreid is. Mk. XVI : 15: Gaat heen in de geheele wereld, predikt het evangelie aan alle kreaturen. 1 Cor. I : 2: Aan de gemeente Gods, die te Corinthe is, met allen, die den naam van onzen Heer Jezus Christus aanroepen in alle plaats. Gal. III : 28: Want gij allen zijt één in Christus Jezus. Openb. V : 9: Want gij zijt geslacht en hebt ons Gode gekocht met uw bloed uit alle geslacht en taal en volk en natie.

Evenals de Mohammedaan het panislamisme belijdt en de geheele wereld opeischt voor zijn godsdienst ook met de macht van het zwaard, zoo ziet de christen de geheele wereld aan als het gebied, dat aan Christus toekomt, maar hij gebruikt niet het

zwaard, doch alleen het woord tot uitbreiding der kerk. Ook hij moet de geestdrift hebben zijn godsdienst tot een wereldgodsdienst te maken, al heeft hij niet de verwachting dat daarom allen de zaligheid zullen deelachtig worden. Mt. XXIV: 14: Dit evangelie des koninkrijks zal in de geheele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken.

5. Deze gemeente wordt nu ook voorgesteld onder het beeld van een wijnstok, waarvan Christus de stam is en wij de ranken (Joh. XV: 1—6), een lichaam, waarvan Christus het hoofd is en wij de leden (1 Cor. XII: 12—27); een tempel, waarvan Christus het fundament is en wij de levende steenen (Efez. II: 19—22); een kudde, waarvan Jezus de herder is en wij de schapen (Hd. XX: 28); de bruid, wier bruidegom Christus is (Joh. III: 29; Openb. XXI: 9); het huis Gods, waarin God woont door zijn Geest (1 Tim. III: 15, 1 Cor. III: 17).

6. De Augsburgsche belijdenis, Art. VII: „De heilige christelijke kerk is de vereeniging van alle geloovigen, bij wie het evangelie zuiver gepredikt en de heilige sacramenten overeenkomstig het evangelie uitgereikt worden."

7. Calvijn. De kerk is „de verzameling der heiligen en de moeder der geloovigen". — „Waar het woord Gods zuiver gepredikt wordt en de sacramenten bediend worden overeenkomstig de instelling van Christus, is zonder twijfel een kerk Gods." — „De algemeene kerk is een menigte menschen, verzameld uit alle volken, die plaatselijk gescheiden is, en toch in dezelfde waarheid der goddelijke leer overeenstemt en door den band derzelfde Godsvereering vereenigd is. Daaronder worden alle bijzondere kerken (kerkelijke gemeenten), die in de steden en dorpen naar de behoeften der menschelijke verhoudingen zijn ingericht, zoo samengevat, dat ieder van haar den naam en het aanzien eener kerk met recht bezit."

8. Belijdenis des Geloofs der Gereformeerde Kerken in Nederland, Art. XXVII: „Wij gelooven en belijden eene eenige Katholieke of algemeene Kerk, welke is eene heilige vergadering der ware Christ-geloovigen, alle hunne zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewasschen door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door den H. Geest. . . . Ook mede is deze H. Kerk niet

gelegen, gebonden of bepaald in eene zekere plaats of aan zekere personen, maar zij is verspreid en verstrooid door de geheele wereld; nochtans tezamen gevoegd en vereenigd zijnde met hart en wil in eenen zelfden Geest, door de kracht des geloofs."

II. De vorming en bewaring der kerk.

De werkzaamheid van Christus ten opzichte der kerk wordt ons nu door den Catechismus aldus omschreven:

a. Hij „vergadert" haar, want de gemeente bestaat door den wil Gods, krachtens de uitverkiezing, maar wordt nu bijeengebracht door Christus. Joh. VI:44, 45. Niemand kan tot mij komen, tenzij dat de Vader, die mij gezonden heeft, hem trekke; een iegelijk, die het van den Vader gehoord en geleerd heeft, die komt tot mij. Joh. X:3: De schapen hooren zijne stem en hij roept zijne schapen bij name en leidt ze uit. Joh. X:16: Ik heb nog andere schapen, die van dezen stal niet zijn, deze moet ik ook toebrengen en zij zullen mijne stem hooren, en het zal worden éene kudde en één herder.

b. Hij „beschermt" haar. Lk. XXII:31, 32: De satan heeft ulieden zeer begeerd te ziften als de tarwe, maar ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude. Mt. XXVIII:20: Ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld.

c. Hij „onderhoudt" haar. Efez. IV:11, 12: En dezelve heeft gegeven sommigen tot apostelen, en sommigen tot profeten, en sommigen tot evangelisten, en sommigen tot herders en leeraars; tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwing des lichaams van Christus; totdat wij allen zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zoon Gods, tot eenen volkomenen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus.

d. „Door zijn Geest en woord," als de kracht en het middel waarvan Christus zich bedient, die bij elkander behooren, maar niet anders dan door redelijke overtuiging werken. Alle middelen van geweld wijst Christus af. Joh. VI:63: De Geest is het die levend maakt, het vleesch is niet nut; de woorden die ik tot u spreek zijn geest en zijn leven. 2 Thess. II:14: Waartoe Hij u geroepen heeft door ons evangelie. — Zoo behoort tot de werkzaamheid van Christus ook het werk der zending, naar het

bevel door Christus aan de apostelen gegeven (Mt. XXVIII: 19) en door de gemeente uitgevoerd (Hd. XIII). Dus hebben wij, die over den Geest niet beschikken kunnen, geen andere macht om de kerk te vergaderen, te beschermen en te onderhouden dan het woord, maar die macht moet ons genoeg zijn. Indien wij maar zorgen, dat het evangelie gepredikt wordt onder de christenheid en in de heidenwereld, dan zal Christus het overige doen.

e. „In eenigheid des waren geloofs". Daarin ligt dus het doel aangegeven, waartoe Christus vergadert, waarvoor men niets anders mag in de plaats stellen, als b.v. in eenheid der onderwerping aan ééne priesterheerschappij (de roomsche kerk); in eenheid van versteende kerkelijke traditie (de Grieksche kerk); in eenheid van de wijze der bekeering (het methodisme); in eenheid van levensrichting door zelfonthouding (ascese); in eenheid van eene op alle punten vaststaande leer (confessionalisme); in eenheid van verwachting der nabijzijnde wederkomst van Christus (Irvingisme, Darbysme, Mormonisme); in eenheid van kerkvorm en eeredienst (kerkisme). Daartegenover kent de Catechismus maar één hoofddoel: de eenigheid des waren geloofs, zooals dit vroeger omschreven is in vraag 21.

f. „Van den beginne der wereld tot aan het einde". Ook de geloovigen des O. Verbonds zijn dus in deze kerk begrepen, want alleen het geloof des harten, het vertrouwen in God en zijne verlossing, beloofd of vervuld, dat is het geloof, hetwelk alle kinderen Gods van alle tijden vereenigt tot de ééne kerk, die Christus zich vergadert op aarde en samenbrengt in den hemel.

III. De kerk van Christus en de christelijke kerken.

1. De zichtbare kerk of de christenheid, waartoe behooren allen die gedoopt zijn in den naam des drieëenigen Gods en niet openlijk met alle geloof en godsdienst gebroken hebben, is verdeeld in verschillende grootere en kleinere gemeenschappen, die men kerken en secten noemt. Zij hebben ieder haar eigen karakter en inrichting of organisatie.

1) De Roomsch-katholieke kerk, gevormd uit het streven van den bisschop te Rome naar het oppergezag, is uit haar aard een kerkelijke staat, veelmeer dan een kerk. Zij moet krachtens haren oorsprong streven naar politieke macht. Het gaat

alles om het aanzien der kerk. Daarop is gebouwd haar krachtige organisatie, haar schoone eeredienst, haar bevorderen van het bijgeloof, haar zucht naar rijkdom, haar optreden op elk gebied. Niet het heil der zielen maar de eere der kerk staat op den voorgrond, die, omdat zij zich beschouwt als de alleen zaligmakende kerk, waar zij de macht heeft, geen andere kerk nevens zich duldt.

2) De Grieksch-orthodoxe kerk is caesaropapistisch, d. w. z. de Czaar of keizer van Rusland is er het hoofd van. Eenmaal heeft deze kerk, als staatskerk van het Oostersch-romeinsche rijk, zich aan het pauselijk gezag onttrokken en is toen door Rome afgesneden. Zij is staatskerk gebleven, moet dienen om door eenheid van godsdienst de eenheid in het groote Russische rijk te helpen handhaven en vindt zoo haar roeping in het vasthouden van de eenheid des geloofs in oude overleveringen en vormen, waaronder het leven des Geestes zoo goed als geheel gebluscht is.

3) De Hervormde kerken, ook de protestantsche kerkgenootschappen genoemd, naar het protest in 1529 ingediend op den rijksdag te Spiers tegen het ontnemen van de op een vorigen rijksdag verleende rechten. Ware protestanten zijn dus niet zij, die tegen alle geloof, tegen het evangelie of tegen allen gewetensdwang, maar die voor de rechten van het geloof in het evangelie protesteeren. De protestanten of hervormden zeggen, dat zij tot de ware, oude, apostolische kerk zijn teruggekeerd en de vraag van den roomsche: waar was dan uw kerk vóór de Hervorming? kan men gerust met de wedervraag beantwoorden: waar was van morgen uw gezicht voordat gij het gewasschen hadt? — Waarlijk hervormd zijn zij, die hervormd zijn naar Joh. III en vernieuwd in den geest des gemoeds naar Efez. IV : 23.

a. De Luthersche kerk noemt zich naar een mensch, naar Luther, hetgeen voor een kerk nooit is aan te bevelen. Bij Luther ging de hervorming uit van de vraag: hoe krijg ik vergeving van zonden, die hij beantwoord vond in de Schrift door de rechtvaardiging des geloofs. Zijn hervorming gaat dus uit van de behoefte des menschen en daarmede is in overeenstemming, dat ook in den eeredienst en de inrichting der kerk die behoefte meer bleef medespreken dan wenschelijk was. Het sacrament behield daardoor grooter beteekenis, als het voertuig der genade; de predikant, die het brengt ook aan huis, behoudt iets priesterlijks; in

het kerkbestuur bleef de staat staan boven de kerk, de landheer was de patroon der gemeente („cujus regio illius religio") en de keizer is nog altijd de opperste landheer.

b. De Gereformeerde kerken ontvingen haar type van de Zwitsersche hervorming eerst onder Zwingli, later onder Calvijn. Hier is niet de behoefte van den mensch maar de wil van God het uitgangspunt (niet anthropologisch, maar theologisch), die men vond uitgedrukt in de Schrift. Daarom werd hier de leer der praedestinatie het hart der kerk. Vrees voor bijgeloof bevorderde een ruime geestelijke opvatting der sacramenten en de eeredienst moest zooveel mogelijk bevorderlijk zijn aan de aanbidding Gods in geest en in waarheid (geen altaar, kaarsen, beelden, knielen, orgels), terwijl ook in het kerkbestuur geen gezag van menschen, ook niet van den staat, mocht worden geduld. De kerk moest zich zelve besturen door haar wettige vergaderingen en ambtsdragers. Deze kerken hebben zich vooral in Zwitserland, Frankrijk en de Nederlanden ontwikkeld.

c. De Nederlandsche Hervormde kerk, de voortzetting der Gereformeerde kerken, heeft na den Franschen tijd haar nieuwe organisatie ontvangen van Koning Willem I in 1816, welke later op allerlei punten is gewijzigd. De kerk is nu geheel vrij van den staat, die alleen nog krachtens oude rechten der kerk op goederen, die door den staat genaast zijn, en volgens art. 171 der Grondwet gedeeltelijk de tractementen der predikanten betaalt. Aan het hoofd eener gemeente staat de kerkeraad, bestaande uit predikant(en), ouderlingen en diakenen. Deze kerkeraden vormen samen, naar een vaste indeeling, een classis, die haar classikaal bestuur verkiest, terwijl de classes eener provincie een provinciaal kerkbestuur samenstellen, dat wederom naar een bepaalden regel zijn afgevaardigde(n) naar de synode zendt, het hoogste kerkelijk besturend lichaam, dat eenmaal per jaar in den Haag samenkomt.

d. De Gereformeerde kerken. Zij zijn gevormd door hen, die met de kerkelijke toestanden in de Ned. Herv. kerk geen vrede hadden, terugkeering verlangden tot belijdenis en kerkbestuur, zooals die door de Dordtsche Synode van 1618—19 waren vastgesteld; in hun handelingen kwamen zij met de kerkelijke reglementen in botsing en zijn gedeeltelijk uit de kerk gezet, gedeeltelijk uit de kerk gegaan. Eerst heeft zich (1839) de Christelijk Gereformeerde kerk gevormd, daarna sinds 1886,

de doleerende, later de Gereformeerde kerken, en sinds hebben beide zich vereenigd in 1892. Deze kerken sluiten zich in belijdenis en kerkbestuur streng aan bij de synode van Dordrecht van 1618. Zij hebben tot besturing der kerk, kerkeraden, classikale vergaderingen, provinciale synoden, een synode, die eens om de drie jaar samenkomt. Haar predikanten worden opgeleid aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en aan de Theologische school te Kampen.

e. Behalve deze kerken zijn er nog een aantal andere kerken en secten (kleinere gemeenschappen, die zich van de kerk hebben afgescheiden), welke niet zelden ieder voor zich er aanspraak op maken de ware kerk van Christus te zijn.

2. De zichtbare kerken worden gekend aan deze drie kenmerken: haar belijdenis, haar eeredienst, haar organisatie.

a. Haar belijdenis. Geen kerk zonder belijdenis. Reeds in het N. Testament vinden wij de eerste sporen eener belijdenis, o. a. 1 Joh. IV : 3: En alle vleesch, die niet belijdt, dat Jezus Christus in het geest gekomen is, die is uit God niet.

Over de belijdenisschriften der algemeene christelijke kerk en over die der gereformeerde kerken, de formulieren van eenigheid, is gehandeld bij vraag 23.

b. Haar eeredienst. Deze is bij de verschillende kerken zeer onderscheiden en wordt bepaald door het karakter der kerk zelve. Daarom is zij bij de roomschen, waar de eere der kerk het middelpunt is, zeer uitgebreid. Bij de Gereformeerden, die het om de prediking van Gods woord te doen is, zeer eenvoudig. Men vindt die liturgie vervat in de formulieren en gebeden, die te vinden zijn achter in onze groote kerkbijbels. Velen meenen, dat onze eeredienst te koud is en te weinig spreekt tot het gevoel. Nu en dan worden pogingen gedaan daarin verbetering te brengen. Uit verkeerde behoudzucht alleen mag niemand zich daartegen verzetten. Maar de goede liturgie moet den indruk der prediking verhoogen, niet verdringen.

c. Haar organisatie. Er is drieërlei stelsel van kerkbestuur. Het hiërarchische, dat der roomsche kerk, waarbij de kerk van boven af wordt bestuurd door de geestelijkheid en de kerk zelve als een onmondige behandeld. Het episcopale, dat der Engelsche en Duitsche staatskerk, waarbij de vorst des lands, als opperbisschop der kerk, met of zonder het Parlement, het hoogste gezag uitoefent. (Zoo moest eenige jaren geleden het Parlement in

Engeland beslissen of er een komma in het Onze Vader zou worden verplaatst.) Het presbyteriale (van presbyter, ouderling), waarbij de kerk zich zelve bestuurt door haar oudsten of ouderlingen, van welke sommigen ook arbeiden in de leer (de predikanten) en anderen met hen in de regeering der kerk (ouderlingen). Dit is naar de beginselen, door A. Lasco ingevoerd in de Nederlandsche gemeente te Londen en van daar overgenomen in onze kerk. Er laat zich geen Goddelijk voorschrift aanwijzen aangaande de uitwendige inrichting der kerk, waarom ook de hervormers Luther, Zwingli, Calvijn, A Lasco er zeer verschillend over dachten. Een beroep op bijbelteksten helpt ons hier niet, want de bijbel is geen handboek voor kerkrecht. De wijze van inrichting der eerste christen-gemeenten is nog niet voor alle tijden de meest verkieselijke. Slechts die kerkelijke inrichting kan voldoen, welke niet met het wezen der kerk als het lichaam van Christus in strijd is en het minst belemmerend — want vaste vormen in leer, eeredienst en organisatie zullen altijd min of meer hinderlijk blijven — voor de ontwikkeling van het geestelijk leven der gemeente.

3. Hoe moet nu de verhouding van de zichtbare tot de onzichtbare kerk zijn? De zichtbare kerk moet zooveel mogelijk trachten te zijn de openbaring van het lichaam van Christus. Toch zal zij dit niet volkomen kunnen wezen. De onzichtbare kerk bestaat uit waarachtig geloovigen. Zij is dus niet de som der gedoopten, zij is niet begrensd binnen één zichtbare kerk. Een onderscheid tusschen de ware en de valsche kerk maakten onze gereformeerde vaderen, met de laatste Rome bedoelende (verg. Belijdenis des geloofs der Geref. kerk in Nederl., Art. XXIX). Deze scheidslijn laat zich nu op protestantsch gebied niet meer zoo trekken. De zichtbare, die de ware kerk wil heeten, moet ook heilig, d. i. volkomen afgescheiden van de wereld zijn. Laat zich nu aangaande de plaats waar de ware kerk vergadert niets bepalen? Zij wordt daarin zichtbaar, dat zij als kerk van Christus gekend wordt door en gebonden is aan de genademiddelen. Waar het woord Gods wordt gepredikt en het sacrament bediend wordt overeenkomstig de instelling van Christus, daar is te verwachten, dat ook ware leden der gemeente van Christus aanwezig zijn. De vraag of men een zichtbare kerk mag verlaten, hangt daarmede ten nauwste samen, opdat niet het lichaam van

Christus gedeeld worde en de veelheid van kerken den afstand, die haar scheidt van de éene heilige, algemeene, christelijke kerk, hoe langer zoo grooter make.

4. De onzichtbare kerk is dus de vereeniging der ware geloovigen.

Men onderscheidt een strijdende en een triomfeerende kerk. De strijdende is de kerk hier op aarde, die in deze wereld strijdt onder de banier van Christus tegen het vleesch, de wereld en den duivel (Efez. VI : 11, 12). De triomfeerende is de kerk, die nu reeds juicht voor den troon van God en na de opstanding tot volle heerlijkheid komen zal (Openb. VII : 9—12).

Men kan ook het drievoudig onderscheid maken naar het voorbeeld van den oud-testamentischen tempel: *a*) in het voorhof zijn de nog onbekeerden; *b*) in het heilige de wedergeborenen, die hier nog in geloof wandelen; *c*) in het heilige der heiligen de verlosten in den hemel voor het aangezicht Gods.

IV. De leden der kerk.

1. De vraag waarop het aankomt is nu: Hoe staat gij tot de kerk en welken troost hebt gij uit dit geloofsartikel? Deze zekerheid, „dat ik van dezelve een levend lidmaat ben en eeuwig zal blijven".

2. Er zijn doode, geveinsde en ware of „levende" leden.

a) Doode leden zijn zulke christenen, die onverschillig zijn jegens de geopenbaarde waarheid of alleen een verstands-geloof hebben, maar niet een geloof des harten. Jac. II : 17: Alzoo ook het geloof, indien het de werken niet heeft, is bij zich zelven dood. Openb. III : 1: Gij hebt den naam dat gij leeft en gij zijt dood. Gez. 205 : 4: De doode ranken zijn voor 't vuur!

b) Geveinsde leden zijn zulke christenen, die den naam des Heeren in den mond hebben en van „kennis" en „bevinding" weten te spreken, maar met de zonde niet ernstig gebroken hebben. Mt. VII : 21: Niet een iegelijk, die tot mij zegt: Heere, Heere! zal ingaan in het koninkrijk der hemelen, maar die daar doet den wil mijns Vaders, die in de hemelen is. 2 Tim. III : 5: Hebbende eene gedaante van godzaligheid, maar die de kracht derzelve verloochend hebben.

Calvijn: „Onder de leden der (zichtbare) kerk zijn vele geveinsden, die niets van Christus hebben dan den naam en den schijn; het zijn eerzuchtigen, gierigaards, afgunstigen, smaadzuchtigen, sommigen van onreinen wandel, die tijdelijk geduld worden, hetzij omdat er geen overtuigend bewijs tegen hen kan worden ingebracht, hetzij omdat de kerkelijke tucht niet altijd met de noodige gestrengheid gehandhaafd wordt".

c) De ware en levende leden zijn de ware geloovigen, de heiligen en beminden Gods, de uitverkorenen, die het levend geloof in het hart hebben en in het leven vrucht brengen. Gal. V:6: Want in Christus Jezus heeft noch besnijdenis eenige kracht noch voorhuid, maar het geloof door de liefde werkende. Col. III:12—14: Zoo doet dan aan, als uitverkorenen Gods, heiligen en beminden, de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, goedertierenheid, ootmoedigheid, zachtmoedigheid, lankmoedigheid; verdragende elkander, en vergevende de een den ander;... en boven dit alles doet aan de liefde, dewelke is de band der volmaaktheid.

3. Dat ik een levend lidmaat ben, ligt niet aan mijn wil en mijn kracht maar aan de vrije genade Gods in Christus. Efez. II:8—10: Uit genade zijt gij zalig geworden en dat niet uit u, het is Gods gave — want wij zijn zijn werk, geschapen in Christus Jezus tot goede werken, welke God voorbereid heeft.

Gekend wordt zulk een levend lid aan het geloof (Mk. XVI:16: Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden), aan een godvruchtigen wandel (2 Tim. II:19: Het vaste fundament Gods staat, hebbende dezen zegel: De Heere kent degenen, die zijne zijn; en: Een iegelijk, die den naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid), en aan het inwendig getuigenis des Heiligen Geestes (Rom. VIII:16: Dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn). Ook de levende leden der kerk hebben gedurende hun leven op aarde met de zonde te strijden en vallen wel eens in zware zonden (als David en Petrus), maar zulk een val voert hen tot oprecht berouw en groote voorzichtigheid, opdat zij in het geloof mogen volharden.

4. Ursinus: „Wat beteekent dus: Ik geloof eene heilige algemeene kerk? Het wil zeggen: te gelooven, dat er altijd zulk een kerk geweest is en zijn zal in deze wereld, en dat in

de zichtbare vergadering der kerk altijd eenige waarachtig bekeerden zullen wezen en dat ik onder hun getal ben; daarbij ook, dat ik een levend lidmaat der onzichtbare en zichtbare kerk ben en eeuwig zal blijven."

5. Olevianus: „Het artikel van de heilige algemeene kerk bevat de vrucht van het meesterwerk, dat God met alles wat in de vorige artikelen is vermeld geworden, heeft tot stand gebracht; namelijk, dat de Vader uit barmhartigheid den Zoon gezonden heeft; dat de Zoon alles, wat in die artikelen is vermeld, gehoorzaam heeft volbracht; dat de Heilige Geest beloofd en gegeven wordt; dit is alles om het groote meesterwerk, dat God uit het geheele menschelijk geslacht zich een nieuw volk, dat Hij tevoren uit genade heeft uitverkoren, wil maken door de prediking van zijn woord en de stem van zijn Zoon, en overvloediger dan tevoren aan dit volk de schatten en den rijkdom zijner genade mededeelen tot prijs zijner heerlijke genade (Efez. I: 6). Zoo moet ook dit meesterwerk van de nieuwe schepping der kerk verre overtreffen het eerste meesterwerk Gods, namelijk de schepping des menschen in het paradijs (1 Cor. XV: 44—49). En zoo wil God dit volk in eeuwigen ondertrouw opnemen, zoodat het niet meer vau Hem afvallen zal (Jer. XXXII: 40). — Ik geloof, dat ik van deze kerk of dit volk Gods een lid ben en eeuwig zal blijven (Joh. X: 28), omdat ik in Christus geloof, in zijn naam gedoopt ben en mij vertroost met de belofte: Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden. Ik geloof en ben gedoopt; dus volgt daaruit, dat ik moet zalig worden. Dit en niets anders; want Christus heeft het alzoo beloofd."

6. Van de volharding der heiligen zegt vr. 53: Ik geloof, „dat de Heilige Geest eeuwiglijk bij mij blijft;" en vraag 54: Ik geloof, dat ik „een levend lid der gemeente ben en eeuwig zal blijven." In het eerste is de eene zijde van de leer der volharding der heiligen uitgedrukt, namelijk de bewaring door den Heiligen Geest, die nooit geheel of voor altijd van de geloovigen wijkt. In het tweede de andere zijde, namelijk de daardoor gewerkte volharding en heilsverzekering. De volharding der heiligen, waarover uitvoerig in de Dordtsche Synode gehandeld is (zie Leerregels, Hoofdst. V), is niet anders

dan een noodzakelijk gevolg van het geloof aan de uitverkiezing. Zij wordt geleerd Joh. X : 28: Ik geef mijne schapen het eeuwige leven en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid en niemand zal ze uit mijne hand rukken. 1 Cor. I : 8, 9: Welk *God* u ook zal bevestigen tot het einde toe, om onstraffelijk *te zijn* in den dag van onzen Heere Jezus Christus; God is getrouw, door welken gij geroepen zijt tot de gemeenschap van zijnen Zoon Jezus Christus, onzen Heere. 1 Petr. I : 5: Die in de kracht Gods bewaard wordt door het geloof tot de zaligheid. 1 Joh. II : 19: Zij zijn uit ons uitgegaan, maar zij waren uit ons niet; want indien zij uit ons geweest waren, zoo zouden zij met ons gebleven zijn; maar *dit is geschied*, opdat zij zouden openbaar worden, dat zij niet allen uit ons zijn.

a) Ursinus: „De uitverkorenen, als zij eenmaal werkelijk tot de gemeente der heiligen zijn toegetreden, kunnen wel tijdelijk afvallen, maar nooit scheiden zij zich geheel en beslist van haar af. Niet geheel, omdat zij nooit zóó afvallen, dat zij vijanden Gods en der kerk worden; niet beslist, omdat zij niet in den afval volharden maar zeker ten slotte in berouw wederkeeren. Jes. XLII : 3: Het gekrookte riet zal hij niet verbreken en de rookende vlaswiek zal hij niet uitblusschen. Joh. X : 28: Mijne schapen zal niemand uit mijne hand rukken. Alle verworpenen en huichelaars evenwel zullen ten slotte uit de gemeente uitgaan en met de gave, die zij hadden, verliezen zij ook de gaven, die zij schenen te hebben. 1 Joh. II : 19."

b) Het Bremensche Ministerie (de gezamenlijke predikanten) zegt in de „Belijdenis" van 1595: „Allen die door een waar geloof Christus ingelijfd en geheiligd zijn door den Geest van het kindschap Gods en verzegeld zijn met den Heiligen Geest als met het onderpand hunner erfenis tot den dag hunner verlossing, zullen zoowel van hun volharding in het geloof en, als zij vallen, van de genadige vergeving hunner zonden en hun wederoprichting of bekeering, zoowel als van de eeuwige heerlijkheid in Christus verzekerd zijn. — Wanneer de uitverkorenen zwaar zondigen, laden zij daarmede Gods toorn en de verdoemenis op zich, dat is, zij vertoornen God schrikkelijk in en door zulke zware zonden, en zooveel in hen is maken zij zich der eeuwige verdoemenis schuldig, waarin zij ook zouden moeten

verderven, als God hun die zonde toerekende en hen niet wederom door berouw oprichtte, zooals de klachten der heiligen in de Psalmen dit betuigen. — Evenwel vallen de uitverkorenen in zulke struikelingen niet geheel uit de genade en liefde Gods, waarmede Hij ze heeft liefgehad van eeuwigheid en zij verliezen niet geheel den Geest van het kindschap, het geloof en de vernieuwing. Hoewel de werkelijke kracht van zulke gaven een tijdlang in hen verloren gaat en niet aan den dag komt, totdat God ze in en door waarachtige bekeering wederom te voorschijn brengt. Zoo breekt het leven der boomen in den winter, of het verstand, het gezicht en het gevoel van den mensch, die in onmacht valt, of de zonneschijn achter de dikke wolken en het onweder verborgen, te zijner tijd weder door. — En deze zaak kan niet duidelijker en helderder gemaakt worden dan wanneer men het beeld van kinderen en ouders voor oogen houdt. Want omdat de geloovigen uitverkorene kinderen Gods zijn en God eeuwiglijk hun Vader is in Christus Jezus, zondigen zij ook als kinderen en niet als vijanden, en het gaat hun ook met God hun Vader, als de kinderen, wanneer zij hun vader door ongehoorzaamheid vertoornen. De kinderlijke liefde blijft in hen (hoewel het oogenschijnlijk anders is), die in de kastijding weder zichtbaar wordt, als zij zich voor den toornigen vader onder zijne roede verootmoedigen en in vast vertrouwen het vaderlijke hart om genade biddende haar ook verkrijgen. Alzoo vallen de heiligen in hunne struikelingen nooit geheel van God af, komen nooit daartoe, dat zij God haten, zijn vijanden worden of Hem trotseerende zondigen, maar dit doen zij of uit onwetendheid of uit zwakheid des vleesches, niet volkomen, maar naar het vleesch, niet van ganscher harte, maar onder tegenspraak des gewetens."

B. *De Uitverkiezing.*

De leer der gereformeerde kerk van de uitverkiezing is in den Heidelbergschen Catechismus, evenmin als in dien van Genève door Calvijn, in een afzonderlijke vraag behandeld, omdat beide Catechismussen in de eerste plaats leerboeken voor de jeugd moesten zijn en hun vervaardigers voor dat doel met juiste bedachtzaamheid zich gehouden hebben aan de onderscheiding, dat melk aan kinderen, vaste spijs aan volwassenen gegeven wordt (Hebr. V:

13, 14). In onzen Catechismus komt deze leer maar tweemaal (vraag 52, 54) aan het licht, en dan nog als terloops. Het is bekend, dat het eerste ontwerp, hetwelk door Ursinus gemaakt maar afgekeurd was, deze leer veel meer naar voren bracht. Toch ligt zij ook aan dezen Catechismus ten grondslag. Ursinus behandelt haar in zijn Schatboeck Der Verklaring over den Nederlandtschen Catechismus bij deze vraag en alle uitleggers zijn hem daarin gevolgd.

In de leer van de uitverkiezing (d. i. van de vrijmacht der verkiezing en de almacht der genade) stemmen de Reformatoren overeen, met uitzondering van A Lasco, aan wien onze kerk veel, o. a. voor een groot deel haar liturgie te danken heeft, en Melanchton in zijn lateren tijd, maar zonder dat daardoor hunne broederlijke verhouding tot Calvijn verstoord werd, hetgeen ook ons tot een voorbeeld moet dienen.

I. Beschouwingen over de uitverkiezing.

1. Ursinus (die met Calvijn daarmee geheel overeenstemt): „De praedestinatie (voorbeschikking of uitverkiezing) onderscheidt zich van de voorzienigheid als het geslacht van de soort. Want de voorzienigheid is de raad Gods over alle schepselen, de voorbeschikking alleen over de menschen, die verlost zullen worden, en de engelen. De voorbeschikking is daarom het eeuwige, rechtvaardige, onveranderlijke raadsbesluit Gods de menschen te scheppen, hun val in de zonde en den eeuwigen dood toe te laten, zijn Zoon tot een zoenoffer in het vleesch te zenden, eenigen door den Heiligen Geest en het woord om der wille van den Middelaar in waarachtig geloof en bekeering te redden, door hen om zijnentwil rechtvaardig te maken, tot heerlijkheid op te wekken en hun het eeuwige leven te schenken; anderen echter in de zonde en den dood te laten, op te wekken tot het oordeel en in de eeuwige verdoemenis te verstooten. Deze omschrijving der praedestinatie heeft geen betrekking op de engelen, maar alleen op de menschen, omdat daarbij over de verlossing der menschen gehandeld wordt.

„De twee deelen der praedestinatie zijn de verkiezing en de verwerping. De verkiezing is het eeuwig en onveranderlijk raadsbesluit Gods, naar hetwelk Hij besloten heeft, eenigen uit

genade tot Christus te bekeeren, bij het geloof en de bekeering te bewaren en hen door zich zelven het eeuwige leven te schenken. De verwerping is het eeuwig onveranderlijk raadsbesluit Gods, waarnaar Hij besloten heeft eenigen naar zijn rechtvaardig oordeel in de zonde te laten, hen met blindheid te straffen en, Christus niet deelachtig gemaakt zijnde, eeuwig te verdoemen. Dat dit tweevoudig raadsbesluit Gods bestaat, bewijzen deze en dergelijke uitspraken: Ik weet welke ik uitverkoren heb (Joh. XIII : 18); (de) genade, die ons gegeven is in Christus Jezus vóór de tijden der eeuwen (2 Tim. I : 9); Ik zal Mij ontfermen, diens Ik Mij ontferm (Rom. IX : 15). Naar den raad en den wil van God is de verkiezing en de verwerping geschied; beide is besluit (decreet) en wel een eeuwig, omdat in God niets nieuws maar alles van eeuwigheid is, en de Schrift klaar en duidelijk zegt, dat God ons van eeuwigheid of vóór de grondlegging der wereld heeft uitverkoren. Omdat Hij ons heeft uitverkoren, dientengevolge verwerpt Hij de anderen. Dat toont reeds het woord „verkiezen"; want hetgeen wordt uitverkoren wordt uitverkoren met verwerping der andere dingen.

„Het nut van de leer der praedestinatie is: 1. Dat aan God uitsluitend de eere gegeven wordt; wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? (1 Cor. IV : 7.) 2. Dat wij een vasten en zekeren troost hebben. Dezen troost zullen wij hebben, als wij aan hetgeen hier geleerd wordt niet twijfelen, en 't meest, als een ieder van ons vasthoudt, dat het raadsbesluit Gods van de verlossing der uitverkorenen volstrekt onveranderlijk is, evenzoo, dat hij zelf tot het getal der uitverkorenen behoort, namelijk als een levend lid der onzichtbare kerk, en daarom ook nooit zich scheiden zal van de kerk der heiligen."

Het verdient opgemerkt te worden, hoe Ursinus in de inleiding van een brief (deze brief in het latijn geschreven aan Jacob Monau, een aanzienlijke te Breslau, staat in het aanhangsel der *Explicationes catecheticae*), waarin hij de leer der verkiezing uitvoerig behandelt, zich aldus uitlaat: „Mij schijnt het niet, zooals gij schrijft, het zwaarste deel der leer te zijn, dat van de praedestinatie handelt, als wij de heilige Schrift maar lezen zonder vooroordeelen, zonder hartstocht, en met het ernstig streven God niet om te zetten naar onze fantasieën, maar van Hem zelf over

Hem zelf te leeren, Hem alle eer te geven, ons van ons zelven af en alleen tot Hem te keeren. Zoo is mij veel gemakkelijk geworden, wat zwaar scheen te zijn zoolang ik van de meeningen der menschen afhankelijk was, die noch hen zelven, noch mij vooruitbrachten. Er is geen stuk der heilige leer, waarover meer plaatsen in de profetische en apostolische geschriften gevonden worden dan juist van de voorzienigheid, de verkiezing, den vrijen wil, zoodat ik mij verwonder hoe geleerde en christelijke mannen daarin niet vooruitkomen."

„Doe, wat ik gedaan heb; ik heb eens met het eenig doel om alles, wat over dit punt zoowel in de uitspraken als in de voorbeelden der Schrift vervat is, te verzamelen, te overwegen, te vergelijken, den bijbel van het eerste Boek van Mozes tot de Openbaring van Johannes zoo zorgvuldig mogelijk doorgelezen (aan het einde van den brief worden 60 bewijsplaatsen uit het Oude en 30 uit het Nieuwe Testament aangehaald). Toen ik dit gedaan had, zag ik gedeeltelijk en verwenschte ik voor een ander deel dien warboel van verhandelingen en nevel van drogredenen, die tevergeefs gesteld worden tegenover dezen bliksem (van de leer der verkiezing). (Gij hebt er nu juist in Italië gelegenheid voor.) Vele goedgezinden hadden geen gelegenheid dat te doen, anders zouden zij zeker niet zoo gedwaald hebben. Maar onthoud nu wat ik zooeven zeide. Als niet dadelijk u alles helder en duidelijk wordt, laat u daardoor niet in verwarring brengen, maar overdenk alles zorgvuldig en ernstig in uwe harten, terwijl gij God om bijstand aanroept en den grondslag vasthoudt, die bij de vromen buiten allen twijfel is: dat niet gij, maar God de bewerker is van geheel uwe zaligheid en van alles, wat gij zijt, hebt of goeds doet, hetzij groot, hetzij klein. Zoo zult gij niet in een of ander gevaar verdwalen voor uw geweten of uwe zaligheid, ook als gij niet alle knoopen ontwarren en losmaken kunt, zooals gij het zoudt wenschen. De kennis maakt opgeblazen, maar de liefde sticht."

Aan het slot van dezen latijnschen brief staat nog in het Duitsch de bekende uitspraak van Ursinus over zijn verzekerdheid van de zaligheid: „Voor honderd duizend werelden zou ik niet zoover van mijn Christus willen zijn, dat ik niet met zekerheid wist of ik zijn eigendom ben of niet".

2. Olevianus: „Ik geloof eene heilige algemeene kerk, dewijl God allen, aan wie Hij van den aanvang af het heilig geloof gegeven heeft, zonder hetwelk niemand een waarachtig lid van den Zoon Gods is, daarom alzoo heeft begiftigd, omdat Hij hen tevoren om niet naar zijn onveranderlijk raadsbesluit uitverkoren en aan zijnen Zoon Jezus Christus gegeven heeft (Joh. XVII : 9). Naardien Hij ook mij met het allerheiligst geloof begiftigd heeft, zoo geloof ik, dat ook ik uit genade uitverkoren, aan zijnen Zoon gegeven ben, en daarom niet kan verloren gaan. Want door het evangelie voert Hij het onveranderlijk raadsbesluit zijner verkiezing uit, omdat Hij door de prediking of bediening van het woord, als het middel, den Heiligen Geest geeft, die het geloof, op den tijd waarop, en in den persoon in wien Hij het wil, werkt, d. i. in alle uitverkorenen en in hen alleen op den tijd, waarop 't Hem goeddunkt.

„De bron van ons heil is dat eeuwig onveranderlijk raadsbesluit Gods, volgens hetwelk Hij ons, namelijk hen, die Hij besloten heeft met het geloof te begiftigen, in zijn eengeboren Zoon tot kinderen aanneemt; de anderen evenwel, aan wie Hij besloten heeft het geloof niet te geven, door zijn rechtvaardig oordeel te straffen. Beiden doet Hij tot zijn eere, namelijk tot prijs van zijn oneindige barmhartigheid aan hen, die Hij behoudt, en van zijn rechtvaardigen toorn over hen, die Hij rechtvaardig met het eeuwig verderf straft.

„Het eerste nut der verkiezing is, dat ons geloof een fundament heeft, dat vaster is dan de geheele wereld, namelijk het onveranderlijk raadsbesluit Gods zonder voorwaarden van verrichtingen onzerzijds. Het tweede nut van de leer der verkiezing bestaat daarin, dat alle roem alleen aan God gegeven wordt en ons niets dan schande. (Ezech. XVI : 62, 63; XXXVI : 32.)

„Wie gelooft is ook uitverkoren, want de Schrift betuigt, dat alle en ieder waar geloovige is uitverkoren van eeuwigheid af tot het eeuwige leven (Ps. I : 2; Rom. VIII : 28, 30; Efez. I : 11, 13). Derhalve moet gij ook in de allerzwaarste aanvechting over de vraag, of gij uitverkoren zijt, u niet verdiepen in den raad Gods, maar u aan het woord houden, hetwelk belooft, dat alle geloovigen uit genade zijn uitverkoren tot het eeuwige leven en dat zij, die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, geloovig zijn.

Evenals men dan door de drieërlei werking van den Christus in ons (1. het getuigenis des Heiligen Geestes, 2. de dooding van den ouden mensch, 3. de levendmaking des Geestes of de opstanding van den nieuwen mensch) als langs trappen kan opklimmen, zoo laat zich daaruit besluiten, dat, als wij de werking van Christus in ons hebben (hoe zwak zij ons ook moge toeschijnen), wij ook de oorzaak der werking, namelijk Christus, door het geloof bezitten. Hebben wij het geloof, dan zijn wij ook uitverkoren; want het geloof wordt aan niemand dan aan de uitverkorenen gegeven (Tit. I : 1)".

3. Luther schrijft in de meermalen herdrukte voorrede voor den Romeinerbrief met betrekking tot de leer der verkiezing: „In het 9e, 10e en 11e hoofdstuk leert Paulus van de eeuwige voorzienigheid Gods, waarin de oorsprong ligt van het feit, dat iemand gelooft of niet gelooft, van de zonde bevrijd of niet bevrijd kan worden, waarmede het geloovig worden uit onze handen uitgenomen en alleen in Gods hand gesteld is. En dat is ook hoog noodig, want wij zijn zoo zwak en onvast, dat, als het aan ons stond, niet één mensch zou zalig worden, maar de duivel zeker allen zou overweldigen. Maar God is zeker, dat Hem zijn voornemen niet zal ontgaan, noch iemand Hem weren kan, en daarom hebben wij nog hoop tegenover de zonde. — Maar hier moeten wij den vermetelen en hoogmoedigen geesten een perk stellen, die bij voorkeur er met hun verstand voor gaan staan om uit de hoogte de diepte der goddelijke verkiezing te doorzoeken, zich vruchteloos verontrustende, om te weten of zij tot de uitverkorenen behooren. De meesten storten dan zelven omlaag, want óf zij versagen óf zij laten het maar komen zooals het wil. — Maar doe gij als deze brief op de navolgende wijze: bekommer u eerst over Christus en het evangelie, opdat gij uw zonde en zijn genade leert kennen. Strijd dan met de zonde, zooals u de hoofdstukken I—VIII geleerd hebben. Als gij dan in het 8e hoofdstuk gekomen zijt, onder het kruis en het lijden, zal u dit de verkiezing Gods in het 9e, 10e en 11e hoofdstuk leeren en hoe vertroostend zij is. Want zonder lijden, kruis en doodsnood kan men de verkiezing niet zonder schade en heimelijken toorn tegen God behandelen. Daarom moet Adam eerst dood zijn, voordat hij deze dingen kan verdragen en den sterken wijn

drinken. Pas dus op, dat gij den wijn niet drinkt, als gij nog een zuigeling zijt. Iedere leer heeft haar maat, doel en ouderdom".

4. Zwingli: „Er is geen ander offer tot verzoening der zonden dan Christus; er is geen ander onderpand der goddelijke goedheid en genade, dat zekerder is, en geen andere naam, waardoor wij zalig worden, dan van Jezus Christus. Hier valt dus weg zoowel de rechtvaardiging en genoegdoening door onze werken, als ook aller heiligen verzoening en plaatsvervanging bij de goedheid en barmhartigheid Gods; want hier is een eenig Middelaar tusschen God en de menschen, Christus Jezus, God en mensch. Maar de goddelijke verkiezing staat en blijft vast, want die Hij uitverkoren heeft vóór de grondlegging der wereld (Efez. 1 : 4), heeft Hij zóó uitverkoren, dat Hij hen door zijnen Zoon heeft aangenomen; want gelijk Hij goedertieren en barmhartig is, zoo is Hij ook heilig en rechtvaardig. In al zijn werken bemerkt men barmhartigheid en gerechtigheid. Zoo ziet men beiden ook in de verkiezing. Goedertierenheid is het te verkiezen, die Hij wil; maar gerechtigheid, de uitverkorenen als kinderen aan te nemen en met zich te vereenigen door zijnen Zoon, die een offer geworden is om der goddelijke gerechtigheid voor ons genoeg te doen."

5. Luther (in zijn geschrift „Van den knechtelijken wil"): „Twee dingen noodzaken er toe, dat dit (de uitverkiezing) gepredikt worde. Vooreerst opdat onze trots gebogen worde en wij de genade Gods erkennen, vervolgens het christelijk geloof. Ten eerste: God heeft zijn genade alleen aan de ootmoedigen, d. i. hun, die aan zich zelven vertwijfelen, toegezegd. Zich waarlijk verootmoedigen kan de mensch eerst dan, als hij weet, dat zijn heil niet afhangt van eigen kracht, raad, ijver, wil of werk, maar alleen van het voornemen, den raad, den wil en het werk van een ander, namelijk van God alleen. Zoolang namelijk een mensch van gevoelen is, dat hij ook maar het allergeringste tot zijn zaligheid kan bijdragen, in het vertrouwen op zich zelf blijft volharden, en niet geheel en al aan zich zelf vertwijfelt, buigt hij zich niet voor God, maar stelt zich plaats, tijd of een of ander werk voor, waardoor hij eindelijk tot het doel zal geraken, of hoopt of wenscht althans, dat het hem gelukken zal. Wie evenwel niet in het geringste twijfelt, dat onze zaligheid uit-

sluitend in den wil Gods vaststaat, die vertwijfelt geheel aan zich zelf, verkiest niet iets zelf te doen, maar verwacht, dat God in hem werken zal. Deze is het dichtst bij de genade, die hem zalig maakt. Daarom moet die leer (der verkiezing) om der uitverkorenen wil verkondigd worden, opdat zij, op deze wijze tot verootmoediging en kennis hunner nietigheid gebracht, zalig worden. De overigen wederstreven deze verootmoediging, ja zij verwerpen het, dat zulk eene vertwijfeling aan zich zelven hun geleerd wordt, en willen, dat men hun toch een klein weinig toestaat, wat zij zelven kunnen. Deze blijven in het hart trotsch en tegenstanders der genade Gods. Dat is, zooals gezegd is, de ééne grond, n.l. dat de vromen de genade Gods in ootmoed erkennen, zoeken en aannemen.

„De andere grond is deze, dat het geloof te doen heeft met de onzichtbare dingen. Opdat het geloof er zij, moet alles wat er het voorwerp van is, verborgen blijven. Maar iets kan niet dieper verborgen zijn, dan onder hetgeen oogenschijnlijk het tegenovergestelde is. Zoo doodt God ons, als Hij ons wil levend maken; wil Hij ons rechtvaardigen, dan maakt Hij ons tot schuldigen; wil Hij ons ten hemel leiden, dan stoot Hij ons in de hel. Zoo verbergt God zijn eeuwige goedheid en barmhartigheid onder eeuwigen toorn, zijn gerechtigheid onder ongerechtigheid. Dit is de hoogste trap des geloofs: gelooven, dat een God barmhartig is, die zoo weinigen zaligmaakt en zoovelen verdoemt; gelooven, dat een God rechtvaardig is, die naar zijnen wil ons met noodwendigheid tot der verdoemenis waardigen maakt, zoodat het schijnt, als had Hij, om met Erasmus te spreken, een welgevallen in het lijden der verlorenen en verdiende Hij alzoo eerder gehaat dan bemind te worden. Als ik dus met het verstand kon begrijpen, hoe dezelfde God barmhartig en rechtvaardig is, die zoo grooten toorn en ongerechtigheid toont, had ik het geloof niet noodig. Omdat dit nu evenwel niet kan begrepen worden, biedt dit gelegenheid het geloof te oefenen, als dit gepredikt en verbreid wordt, zooals, wanneer God doodt, het geloof zich daarin oefent in den dood het leven te zien."

6. Calvijn (Institutie, III, 23 in uittreksel): „Christus verlangt, dat wij in hem gelooven zullen, en toch zegt hij ook, dat niemand tot hem kan komen, tenzij het hem gegeven zij van zijnen Vader. Daarin ligt geen tegenspraak, maar door de prediking moeten de

uitverkorenen tot het geloof geroepen worden en het erkennen der voorverordineering Gods moet hen er van terughouden zichzelven op hun geloof te beroemen en aansporen God de eere te geven. Moet men nu om der wille der goddeloozen en huichelaars de waarheid Gods aangaande de uitverkiezing, waarvan de kennis voor de geloovigen heilzaam en noodig is, verzwijgen? Zij moet, zooals ook Augustinus zegt, geleerd worden, opdat, wie ooren heeft om te hooren, hoore. Deze ooren heeft men alleen, als men ze ontvangen heeft van Hem, die beloofd heeft ze te geven. Wie zulke ooren niet ontvangen heeft, mag dan deze leer verwerpen; wie ze wel ontvangen heeft, verneme haar en gebruike haar ten leven. Want evenals men de goede werken prediken moet, opdat God geëerd worde, moet ook de verkiezing gepredikt worden, opdat wie ooren heeft om te hooren de genade Gods en niet zich zelf roeme.

„Daarbij komt het er natuurlijk op aan geen onverstandig drijver dezer leer te wezen. Het ware een vloekwaardige verkeerdheid, als iemand zijn hoorders zou toeroepen: Als gij niet gelooft, komt het daaruit voort, dat God u reeds tot den eeuwigen dood heeft veroordeeld; of: Gij zult toch niet gelooven, omdat gij verworpen zijt. Volgens Augustinus moet aan zulke menschen de kansel verboden worden. De prediker heeft de openbaring Gods te verkondigen, en God is het die door de prediking de harten bewerkt, zooals en waar Hij wil, en geen mensch kan de krachtige trekking weerstaan, evenmin als hij zich uit vrijen wil tot het goede kan keeren."

7. Fred. Adolf Lampe: „Wien het zegel zijner verkiezing duidelijk in zijne ziel getoond is, mag zich wel daarbij zijn verplichting tot onophoudelijke dankbaarheid herinneren en met Paulus uitroepen: Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, die ons heeft uitverkoren (Efez. I : 3, 4). Want hoe kan de grootte dezer weldaad genoeg overdacht worden, dat de Heer met de vaststelling van onze zaligheid is bezig geweest, eer er iets was? — dat Hij een zoo groote zaligheid heeft willen bestemmen voor hen, in wie Hij tevoren niets zag dan vloekwaardigheid? — dat Hij zoovele millioenen heeft willen voorbijgaan, die niet slechter waren dan wij, ja die meer natuurlijke voorrechten konden toonen?

„Willen wij ons nu goed oefenen in den plicht onzer dankbaarheid voor zulk een onuitsprekelijke weldaad, dan moeten wij God zelf ons tot een voorbeeld nemen. Heeft Hij ons tot zijn eigendom uitverkoren, dan moeten wij Hem ook tot ons eigendom verkiezen. Kiest u heden wien gij dienen zult, maar aangaande mij en mijn huis wij zullen den HEERE dienen (Joz. XXIV : 15). Heeft Hij ons in zijn verkiezing voorgetrokken voor alle verworpenen, wat is billijker dan dat wij Hem voortrekken voor alle schepselen? Heeft Hij ons in zijn vrederaad het volkomenste bewijs zijner liefde gegeven, zoo is 't billijk, dat alles wat in ons is aangevuurd worde, om Hem wederkeerig voortdurend lief te hebben. Want verre van daar, dat de leer der uitverkiezing zorgeloosheid veroorzaken moet, is zij veeleer de krachtigste spoorslag tot heiligheid. En niets is kostelijker, dan wanneer Gods kinderen zich bevlijtigen zulk een lastering der tegenstanders met de daad te weerleggen. Voor hen zelf kunnen uit deze waarheid meer dan uit eenige andere alleen stroomen der vertroosting vloeien. Men beschuldigt ons, dat wij een troostelooze leer brengen, dat wij Gods genade beperken. Verre van daar! Wie is spaarzamer, hij, die aan weinigen een onfeilbare verzekering der allerheerlijkste rijkdommen mededeelt, of hij, die aan meerderen een onzekere hoop op zulke goederen geeft, waarvan zij nog altijd te betwijfeleu hebben, of zij ze wel ooit zullen ontvangen? Zijn zij, die nooit tot het rijk Gods geraken, er mede geholpen, dat men hun een tijdlang de inbeelding heeft gegeven, dat zij er kunnen ingaan?

„Ondertusschen is het aan den anderen kant er zoo ver vandaan, dat de leer der verkiezing voor de kinderen Gods troosteloos zou zijn, dat zij veeleer zonder haar geen vasten grond van eenigen troost kunnen hebben. Want als er geen verkiezing is, kan er geen zekerheid der zaligheid zijn. Wie echter ten opzichte zijner zaligheid nog onzeker is, wat kan hij voor troost hebben? O, gij bondgenooten Gods, laat u dat niet ontnemen, wat u zooveel tranen kost, wat u zooveel kracht in alle verzoekingen geeft! Want wie in dit leven daartoe gekomen is, waartoe vele geloovigen gekomen zijn en ieder waarachtig Christen door Gods genade komen kan, dat men van zijn verkiezing zeker is, bij hem is reeds de aanvang van den hemel in het geweten aanwezig,

omdat hem met 't volste recht gezegd wordt: W e l g e l u k z a l i g i s h e t v o l k, d a t H ij z i c h t e n e r v e v e r k o r e n h e e f t (Ps. XXXIII : 12); W e l g e l u k z a l i g i s h ij, d i e n G ij v e r k i e s t e n d o e t n a d e r e n (Ps. LXV : 5); V e r b l ij d t u v e e l m e e r, d a t u w e n a m e n g e s c h r e v e n z ij n i n d e h e m e l e n (Lk. X : 20).

„Dan zijn alle beschuldigingen des gewetens weggenomen. Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? (Rom. VIII : 33). — De verklager der broederen is voor eeuwig tot zwijgen gebracht. Satan stond ter rechterzijde van den hoogepriester Jozua om hem te weerstaan, maar hoe beschaamd moest hij aftrekken, toen de Heer hem den raad der verkiezing voorhield. De HEERE schelde u, gij satan! — zoo heet het — ja de HEERE schelde u, die Jeruzalem verkiest (Zach. III : 1, 2). — De hemel is open voor de gebeden der uitverkorenen. Zij hebben niet alleen recht de goederen van het eeuwige testament Gods op te eischen, maar zij weten ook uit de onveranderlijkheid van dat testament, dat zij niet te vreezen hebben onverhoord te zullen blijven. Z a l G o d d a n g e e n r e c h t d o e n z ij n e n u i t v e r k o r e n e n, d i e d a g e n n a c h t t o t H e m r o e p e n, h o e w e l H ij l a n k m o e d i g i s o v e r h e n? I k z e g u, d a t H ij h u n h a a s t e l ij k r e c h t d o e n z a l. — Worden zij door menigerlei zwakheid van hun veranderlijke onmacht overtuigd, wat Gods genade naar dit zijn voornemen in hen gelegd heeft, blijft onveranderlijk. H e t i s o n m o g e l ij k, dat de u i t v e r k o r e n e n verleid kunnen worden (Mt. XXIV : 24). — Hoeveel smarten er ook in het jammerdal van dit leven over hen komen, w ij w e t e n, d a t d e n g e n e n, d i e G o d l i e f h e b b e n, a l l e d i n g e n m e d e w e r k e n t e n g o e d e, n a m e l ij k d e n g e n e n, d i e n a a r z ij n v o o r n e m e n g e r o e p e n z ij n (Rom. VIII : 28).

„Ja, God zal niet eerder ophouden hen met zijn kracht te ondersteunen, totdat zijn geheele testament in en aan hen vervuld zal zijn, totdat de Testamentmaker in de toekomstige eeuwigheid zal uitdeelen, wat in de voorbijgegane [?] [1]) eeuwigheid is

1) Hoewel wij deze aanhalingen, evenals alle anderen, zonder eenige opmerking onzerzijds overnemen, ons voor den inhoud niet aansprakelijk stellende, zoo moeten wij toch hier een uitzondering maken. De moeilijkheid van het probleem, dat een eeuwig besluit Gods in den tijd wordt

beschikt geworden. Dan zullen alle zegelen van Gods raad opengebroken zijn en als het slot van alles in de wolken gehoord worden: Komt, gij gezegenden mijns Vaders! beërft dat koninkrijk, hetwelk u bereid is van de grondlegging der wereld. (Mt XXV : 34.)"

II. Bespreking van de uitverkiezing.

1. De beteekenis van het woord „uitverkiezing" is niet overal dezelfde. Jes. XLV : 4: Om Jacob, mijns knechts wil, en Israëls, mijns uitverkorenen, (n.l. als volk uit de volken). Joh. XV : 16: Gij hebt mij niet uitverkoren, maar ik heb u uitverkoren (n.l. tot discipelen). Mozes heet een uitverkorene, met het oog op zijn buitengewone roeping (Ps. CV : 26); de knecht des Heeren heet een uitverkorene (Jes. XLII : 1, Ps. LXXXIX : 20) met het oog op de bijzondere beteekenis van zijn persoon en werk. Paulus heet een uitverkoren vat (Hd. IX : 15) terwille van zijn apostelschap. Maar de Schrift spreekt ook van een uitverkiezing ter zaligheid. Rom. VIII : 29, 30: Want die Hij te voren gekend heeft, die heeft Hij ook te voren verordineerd, den beelde zijns Zoons gelijkvormig te zijn, opdat hij de eerstgeborene zij onder vele broederen. En die Hij te voren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen: en die Hij geroepen heeft, deze heeft hij ook gerechtvaardigd; en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt. Deze „gulden keten onzer zaligheid" (zoo noemen de leerregels van Dordrecht dezen tekst) stelt vóór het voorverordineeren het kennen; men kan dit opvatten als de voorwetenschap Gods aangaande hen, die Hem zouden liefhebben of zouden gelooven; maar ook als een kennen in liefde, waarvan het besluit der voorverordineering (of de voorbereidende genade, die hen van te voren geschikt maakt) het gevolg is. In ieder geval sluit dit „kennen Gods" alle gedachte aan willekeur uit. De uitverkiezing mag niet voorgesteld worden als een greep in den blinde. De bedoeling der uitverkiezing is de heerlijkheid in Christus („om

---

uitgevoerd, zonder de verantwoordelijkheid en vrijheid des menschen te vernietigen, wordt zeker niet opgelost, wanneer men op de naïeve wijze, als hier boven geschiedt, den tijd in de eeuwigheid inschuift en over de eeuwigheid spreekt alsof zij tijd was.

den beelde zijns Zoons gelijkvormig te zijn", d. i. opdat zij, niet hem gelijk zijn, maar hem, zijn beeld, gelijken en vertoonen) en de heerlijkheid van Christus (opdat hij de eerstgeborene zij onder vele broederen, d. i. in dat voorverordineeren Gods ligt de waarborg, dat Christus niet op zich zelf zal blijven, maar eene gemeente, „velen", hebben zal als zijn broederen. Efez. I: 4, 5: Gelijk (dit is, zie vs. 3, de eerste „zegening" die Paulus gaat opnoemen) Hij (n.l. God) ons uitverkoren heeft in hem (n.l. Christus) voor de grondlegging der wereld (dus van eeuwigheid), opdat wij zouden heilig en onberispelijk (onbesmet) zijn voor Hem (d. i. voor het aangezicht Gods) in de liefde; die (n.l. God) ons te voren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen door Jezus Christus, in zich zelven (naar de nu algemeen aangenomen lezing: in hem, betere vert.: tot hem, naar hem toe, d. i. volgens sommigen naar Christus toe, die ook in Rom. VIII: 30 het doel der uitverkiezing is; volgens anderen: naar God toe, want door de aanneming tot kind komen wij in betrekking tot God), naar het welbehagen van zijnen wil. — In de uitverkiezing belijden wij dus, dat zij, die zalig worden, door God van eeuwigheid af daartoe zijn bestemd. — De leer der verwerping, n.l. dat zij die niet zalig worden, van eeuwigheid af tot de verdoemenis bestemd zijn, schijnt de noodzakelijke gevolgtrekking daarvan te zijn, wordt door sommige godgeleerden geleerd, maar is nooit in dezen vorm door onze kerk beleden, en in den bijbel ook niet te vinden. Ezech. XXXIII: 11: Zeg tot hen: *Zoo waarachtig als* Ik leef, spreekt de Heere HEERE, zoo Ik lust heb in den dood des goddeloozen, maar daarin *heb ik lust*, dat de goddelooze zich bekeere van zijnen weg en leve. Joh. III: 16: Alzoo lief heeft God de wereld gehad.

Rom. IX—XI handelt over de verwerping van Israël en de aanneming der heidenen. Dit hebben wij in het oog te houden, als in dit betoog het woord verkiezing gebruikt wordt, dat blijkens het verband dus niet op een persoonlijke, maar op een verkiezing van het volk Israël doelt, waardoor er ook in tijden van afval een geloovig overblijfsel bleek te zijn (IX: 11; XI: 5, 7). Dit verhindert niet te erkennen, dat Paulus hier opkomt voor de volstrekte souvereiniteit Gods, die hij staaft met oud-testamentische uitspraken (door ons dus ook als oud-testamentische taal te verstaan b.v. IX: 13: Ezau heb ik gehaat). Dadelijk

daarop gaat hij over tot de verklaring der handelingen Gods, want Israël heeft door zijn onverstand er aanleiding toe gegeven. Maar dan haast de Apostel zich (XI) om duidelijk uit te spreken, dat dit geen eeuwige verwerping is, want hij ziet ook nog in de toekomst de zaligheid der Joden komen, als de aanneming der heidenen hen tot jaloerschheid zal verwekt hebben. Want God heeft hen allen onder de ongehoorzaamheid besloten, opdat Hij hun allen zou barmhartig zijn (XI : 32). Hier is dus niets van die harde denkbeelden over God te vinden, die men later ook op grond van dit betoog heeft neergelegd in de leer der eeuwige verwerping.

De twist tusschen de Contra-Remonstranten en Remonstranten vóór en op de Dordtsche Synode (1618—19) liep, voor zoover zij de leer betrof, over deze vijf punten: de verkiezing, de bijzondere verzoening, de onmacht des zondaars, het geloof als gave Gods, de volharding der heiligen. Het stond dus alles in verband met de uitverkiezing, „het onveranderlijk voornemen Gods, door hetwelk Hij vóór de grondlegging der wereld een zekere menigte van menschen, niet beter of waardiger zijnde dan de anderen, naar het vrije welbehagen van zijnen wil tot de zaligheid uit loutere genade, uitverkoren heeft in Christus" (Leerr. van Dordrecht). De verwerping wordt dan omschreven als het besluit, de anderen „in de algemeene ellende te laten, in dewelke zij zich zelven door hun eigen schuld hebben gestort". Daaruit volgt dan, dat Christus alleen voor de uitverkorenen is gestorven, de mensch buiten deze uitverkiezing onmachtig is de zaligheid aan te grijpen, het geloof dus een gave is voor de uitverkorenen alleen, en zij als uitverkorenen ook in dat geloof zullen volharden. Dit is een welsluitend systeem zooals de bijbel ons niet geeft en men dus niet heeft durven doortrekken op het punt der verwerping. Ook de Dordtsche vaderen zijn dualisten gebleven: alle schuld der verwerping is aan de zijde des menschen, alle eer der zaligheid aan de zijde Gods. Dit blijft hun roem, dat zij zijn opgekomen voor de Souvereiniteit Gods, al kunnen wij niet iedere redeneering meer onderschrijven, waarmede zij dat zochten te doen.

2. Beantwoord zijn dus de vragen: W i e heeft uitverkoren, van w a n n e e r en w a a r t o e? Maar nu komt de vraag: w i e is

uitverkoren? Deze uitverkiezing is in Christus. Zooals Israël als volk was uitverkoren in Abraham, zooals Juda's koningen tot het koningschap waren uitverkoren in David, zijn de geloovigen tot de zaligheid uitverkoren in Christus. De gemeente van Christus is dus uitverkoren. Daarom spreken ook de apostolische brieven dezelfde gemeenten, die zij over groote zonden hebben te berispen, als uitverkorenen aan (1 Petr. I : 2; 1 Petr. II : 9; Col. III : 12).

3. De persoonlijke toepassing der uitverkiezing:

a. Vraag. Wat heb ik nu van mij zelf te denken?

Antw. Van deze uitverkiezing in Christus kan ik voor mij zelf alleen zeker zijn door het geloof in Christus, waardoor ik weet dat ik zijn eigendom ben.

b. Vraag. Wat moet ik van mij zelf denken, als mij deze zekerheid des geloofs ontbreekt?

Antw. Dan kan ik slechts van eene veronderstelling uitgaan; en dan is tweeërlei mogelijk, dat ik geen uitverkorene of dat ik een uitverkorene ben, een derde is er niet.

c. Vraag. Mag ik uitgaan van de veronderstelling, dat ik geen uitverkorene ben?

Antw. Neen. Want ik ben Gode zij dank geboren in de christelijke kerk en daarin gedoopt, zoodat ik van de eerste veronderstelling uitgaande mijn doop zou teniet doen.

d. Vraag. Volgt daaruit, dat alle christenen en alle gedoopten uitverkorenen zijn?

Antw. Neen, maar alleen, dat ik, tenzij ik mocht wenschen niet te behooren tot de christelijke gemeente en dus beslist allen band met haar te verbreken, in mijn christen-zijn een verhindering heb om met twijfel aangaande mijn uitverkiezing te beginnen.

e. Vraag. Welke gevolgtrekking kan dus een christen nooit uit de uitverkiezing afleiden?

Antw. Deze: als ik niet uitverkoren ben, dan zal het mij niet baten of ik al met inspanning van alle kracht naar de zaligheid in Christus zoek.

f. Hoe moet ik dus zoeken naar de genade Gods in Christus en mijn leven aanleggen?

Antw. Als een uitverkorene, met de gedachte aan hetgeen het Doopsformulier zoo goed zegt: Indien wij uit zwakheid in zonde gevallen zijn, zoo zullen wij aan Gods genade niet vertwijfelen

noch in de zonde blijven liggen, overmits de doop een zegel en ongetwijfeld getuigenis is, dat wij een eeuwig verbond der genade met God hebben.

g. Vraag. Welke vrucht zal dus de leer der uitverkiezing bij mij brengen, ook al heb ik nog niet de zekerheid des geloofs?

Antw. Dat ik nu de genade Gods in Christus niet behoef te zoeken met de veronderstelling, dat ik haar mogelijk nooit vinden zal, omdat ik misschien in het raadsbesluit Gods niet ben opgenomen, want zulk een zoeken kan niet recht van harte gaan en zal nooit tot het vinden geraken.

h. Vraag. Waartoe zal ik als lid der gemeente van Christus veeleer door de waarheid der uitverkiezing gedrongen worden?

Aniw. Om als een uitverkorene in Christus te leven en te wandelen en te zoeken naar de genade Gods, totdat ik van haar verzekerd ben. Dit leert ons 2 Petr. I: 10: Daarom broeders, benaarstigt u te meer, om uwe roeping en verkiezing vast te maken, want dat doende zult gij nimmermeer struikelen.

i. Vraag. Welke troost ligt er dan voor mij in deze waarheid?

Anw, Dat ik, evenals door het geloof aan de voorzienigheid mijn tijdelijk leven, zoo ook mijne eeuwige zaligheid veilig weet, omdat zij ligt in de hand Gods en niet eens menschen.

j. Wanneer zal ik met de geloovigen de volle heerlijkheid van dezen troost kennen?

Antw. Als ik mij met beslistheid aan Jezus Christus heb overgegeven.

4. Waarschuwingen voor eene verkeerde behandeling der uitverkiezing:

Leerregels van Dordrecht: „Voorts gelijk deze leer van de Goddelijke verkiezing, naar Gods wijzen raad door de Profeten, Christus zelfs en de Apostelen zoowel in het oude als nieuwe Testament, gepredikt is, en daarna in de Heilige Schriften voorgesteld en nagelaten, alzoo moet zij ook ten huidigen dage te zijner tijd en plaats in de kerke Gods (dewelke zij bijzonderlijk is toegeëigend) voorgesteld worden, met den geest des onderscheids en Goddelijke eerbieding, heiliglijk, zonder nieuwsgierige onderzoeking van de wegen des Allerhoogsten, ter eere van Gods heiligen naam en tot eenen levendigen troost van zijn volk".

J. H. L. Roozemeijer: „De groote vraag, die eigenlijk de diepste grond is van ieder mysterie, namelijk: hoe kan een eindige persoonlijkheid naast God, hoe kan een menschelijk willen naast het Goddelijk willen bestaan? — die vraag beantwoordt de Schrift niet. En daarom evenmin die, welke van de eerste een uitvloeisel is: hoe komt het dat de één gelooft en zalig wordt en de ander niet? De leer der uitverkiezing nu, gelijk zij in de scholen gevormd is, en in haar ruwsten vorm leeft onder de menigte, is niets anders dan een poging om dit onoplosbare op te lossen en een antwoord te vinden op de vraag, waarop het der goddelijke wijsheid niet goedgedacht heeft ons antwoord te geven. Ze is een streven om verder te gaan, dan aan menschelijken ootmoed past; daarom kon het niet anders, of hare uitwerking moest verderfelijk zijn. We moeten dus met al den ernst, die in ons is, dit philosofeeren over het ondoorgrondelijke ter zijde stellen, waar wij de beteekenis willen vatten, van wat de Schrift over de uitverkiezing leert."

P. D. Chantepie de la Saussaye: „Terecht hoorde ik eens iemand zeggen: de uitverkiezing, die als een keursteen binnen in 't heiligdom staat waar men aanbidt, is door ruwe handen als een steen des aanstoots gewenteld voor de poort, zoodat de menschen er over struikelen in plaats van in te gaan".

H. Bavinck: „De verkiezing dient niet, gelijk ze zoo dikwerf gepredikt wordt, om velen af te stooten maar om allen uit te noodigen tot den rijkdom van Gods genade in Christus. Niemand mag gelooven dat hij een verworpene is, want elk wordt ernstig en dringend geroepen en is verplicht te gelooven in Christus tot zaligheid. Niemand kan het gelooven, want zijn leven zelf en al wat hij geniet is een bewijs, dat God geen lust heeft in zijnen dood. Niemand gelooft het ook werkelijk, want zoo had hij de hel reeds op aarde. Maar de verkiezing is een bron van troost en kracht, van nederigheid en ootmoed, van vertrouwen en beslistheid. De zaligheid des menschen ligt onwankelbaar vast in het genadige en almachtige welbehagen Gods".

55. Vraag. *Wat verstaat gij door de gemeenschap der heiligen?*

Antw. Eerstelijk, dat alle en elk geloovigen als lidmaten aan den Heere Christus en alle zijne schatten en gaven gemeenschap hebben; ten andere, dat elk zich moet schuldig weten, zijne gaven ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten gewillig en met vreugde aan te leggen.

Wat verstaat gij door = wat verstaat gij onder. Alle en elk geloovige, beter Nederlandsch: alle geloovigen en elk hunner. Gemeenschap hebben aan iets = daaraan deelhebben. Zich schuldig weten = zich daartoe verplicht voelen. Aanleggen = aanwenden, gebruiken.

Antw. De gemeenschap der heiligen is eene gemeenschap aller geloovigen met Christus en met elkander.

a) Hoe hebben de geloovigen gemeenschap met Christus? Als leden van zijn lichaam hebben zij aan den Heere Christus en al zijn schatten en gaven gemeenschap.

b) Waarin bestaat de gemeenschap der geloovigen onderling? Daarin dat elk — aan te leggen.

Ook dit artikel is, evenals het „nedergedaald ter helle" en anderen, een latere bijvoeging (maar vóór het jaar 400 n. C.), waarschijnlijk uit Gallië afkomstig, waar ze het eerst wordt aangetroffen. In de Afrikaansche kerk is zij nooit in gebruik genomen. Dit artikel diende waarschijnlijk ter verklaring van „de heilige kerk", toen deze uitdrukking door de onzuiverheid der kerk verklaring begon noodig te hebben. Wij vinden dan tweeërlei opvatting naast elkander, die door het Latijnsche spraakeigen mogelijk was („sanctorum" kan evengoed van zaken als van personen bedoeld zijn). Deze gemeenschap wordt dan beschouwd als een gemeenschap aan de hemelsche of heilige dingen, vooral de sacramenten, en als een gemeenschap aan de hemelsche personen, de heiligen. Dit voelde niemand als een tegenstelling. Later worden er ook allerlei andere verklaringen van gegeven.

Het wordt opgevat als de gemeenschap met de gezaligden, het deel hebben in hope aan hun heerlijkheid, of als de vereeniging der geloovigen, uitvloeisel van het artikel over de eenheid der kerk, of als de gemeenschap der heiligen onder elkander, of als de gemeenschap aan de zegeningen der kerk, die van het hoofd Christus wordt medegedeeld aan al zijn leden door de sacramenten (Thomas Aquinas). Van al de verklaringen is dit het opmerkelijkste, dat zij zoo weinig overeenstemmen, waaruit blijkt, dat de oorspronkelijke beteekenis al vroeg onzeker was en het artikel dus vrij oud moet zijn.

De „Gemeenschap der heiligen" moet van de kerk zelve, waarover in het vorige artikel gehandeld wordt, worden onderscheiden, als de verhouding der levende leden tot Christus hun hoofd eenerzijds en tot de levende medeleden anderzijds. Als leden hebben zij recht op alles, wat Christus door zijn menschwording voor hen verworven heeft; als medeleden hebben zij plichten jegens allen, die met hen door het bloed van Christus verlost en door een waarachtig geloof hem ingelijfd zijn. De verhouding tot Christus, als het hoofd (Efez. V : 23), en tot de andere leden is te vergelijken met de gemeenschap van goederen, die er tusschen man en vrouw in het huwelijk bestaat.

„Heiligen" zijn niet zij, die slechts uitwendig leden der kerk zijn, noch zij, die daartoe door den paus heilig verklaard zijn, noch ook die zich zelven vertrouwen, dat zij rechtvaardig of vroom zijn en anderen niets achten (Lk. XVIII : 9), maar de waarachtig geloovigen, die door Gods Geest wedergeboren en in Christus van de wereld afgezonderd zijn. Deze worden op vele plaatsen der Schrift „heiligen" genoemd (Col. III : 12; Efez. I : 1; VI : 18; Fil. I : 1).

I. De gemeenschap aan Christus en zijne schatten — een troost voor ons.

1. De geloovigen zijn „leden" van Christus. Efez. V : 30: Wij zijn leden zijns lichaams, van zijn vleesch en van zijn beenen. Zij zijn daardoor ook „leden", d. i. verbonden, onder elkander. 1 Joh. I : 3: Opdat ook gij met ons gemeenschap zoudt hebben, en deze onze gemeenschap ook *zij* met den Vader en met zijnen Zoon Jezus Christus.

2. „Alle en elk geloovigen", d. i. de geloovigen tezamen en ieder voor zich; het bezit en genot der genadegoederen zoowel als de verplichting der wederkeerige liefde heeft betrekking op allen tezamen en ieder in het bijzonder (voor zijn persoon). Ieder geloovige, ook hij, die nog maar een beginsel des geloofs bezit, heeft volkomen deel aan Christus; ieder geloovige, of hij veel of weinig zijn eigendom noemt, is het zijne verschuldigd jegens de andere leden naar de mate zijner krachten.

3. De gemeenschap met Christus, de persoonlijke geloofsbetrekking met hem, is de grond, waarop wij recht en aandeel hebben aan zijn schatten en gaven. Col. II : 19: Het hoofd (Christus) uit hetwelk het geheele lichaam door de samenvoegselen en samenbindingen voorzien en samengevoegd zijnde, opwast met Goddelijken wasdom. Rom. VIII : 32: Die ook zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft hem voor ons allen overgegeven, hoe zal Hij ons ook met hem niet alle dingen schenken?

a) „Schatten" van Christus, d. i. alles, wat het eigendom van Christus is, behoort ook aan zijne geloovigen. Zijn Vader (Joh. XX : 17), zijn liefde (Joh. XVII : 23—26), zijn naam (Openb. III : 12), zijn rechtvaardiging (Rom. IV : 25), zijn erfenis, zijn hemel en zijne heerlijkheid (Rom. VIII : 17; Joh. XII : 26; XVII : 24) zijn ook van ons.

b) „Gaven" van Christus zijn: vergeving der zonden, gerechtigtigheid en eeuwig leven. Efez. I : 3: Gezegend zij de God en Vader van onzen Heer Jezus Christus, die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegening in den hemel in Christus. Joh. I : 16: Uit zijne volheid hebben wij allen ontvangen, ook genade voor genade (de eene genade voor de andere, de volheid der genadegaven Gods in Christus).

4. Dat is voor ons een groote troost, dat wij arme zondaren zulk een rijken heer hebben en aan al zijn schatten deel hebben. 2 Cor. VIII : 9: Dat hij om uwentwil is arm geworden daar hij rijk was, opdat gij door zijne armoede zoudt rijk worden.

5. Maar wie aanspraak op al deze schatten maakt, voelt natuurlijk ook den plicht, zich hoe langs zoo meer, geheel en al, met lichaam en ziel hem over te geven. 1 Cor. III : 23: Zij zijn allen uwe, doch gij zijt van Christus, en Christus is Gods. 2 Tim. II : 11, 12: Indien wij met *hem* gestorven zijn, zoo zullen wij ook met *hem* leven, indien wij verdragen, wij zullen ook met *hem* heerschen.

II. De gemeenschap met alle geloovigen — eene vermaning voor ons.

1. „Elk", een ieder, moet zich schuldig weten, d. i. weten waartoe hij verplicht is jegens andere leden en daarnaar handelen. Gal. III : 28: Want gij allen zijt één in Christus Jezus. 1 Cor. XII : 26: En hetzij dat één lid lijdt, zoo lijden al de leden mede.

2. „Gaven", dat is alles wat wij hebben, waardoor ons herinnerd wordt, dat wij niets van ons zelven bezitten, maar alles ons van God gegeven is. 1 Cor. IV : 7: Want wie onderscheidt u? en wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? en zoo gij het ook ontvangen hebt, wat roemt gij, alsof gij het niet ontvangen hadt?

3. Die gaven zijn lichamelijke en geestelijke.

a) Lichamelijk. Rom. XII : 13: Deelt mede tot de behoeften der heiligen. Jes. LVIII : 7: Is het niet, dat gij den hongerige uw brood mededeelt, en de armen, verdrevenen in huis brengt? als gij een naakte ziet, dat gij hem dekt, en dat gij u voor uw vleesch niet verbergt? (Mt. XXV : 35, 36).

b) Geestelijke. 1 Thess. V : 11: Vermaant elkander en sticht de een den anderen, gelijk gij ook doet. 1 Joh. V : 16: Indien iemand zijnen broeder ziet zondigen eene zonde niet tot den dood, die zal *God* bidden en hij (de Stat. Vert. zet hier: Hij, alsof dit op God ziet, nadat zij zelve eerst het woord: God, dat er niet in voorkomt, in den tekst heeft ingevoegd) zal hem het leven geven (door de voorbede), dengenen, *zeg ik*, die zondigen niet tot den dood.

4. „Ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten aanleggen", d. i. aanwenden of gebruiken. Wat God ieder gegeven heeft, lichamelijke en geestelijke dingen, heeft Hij gegeven niet alleen tot eigen bezit en genot, maar opdat men daarmede ook de broeders zou dienen en helpen. „Ten nutte en ter zaligheid", dit behoort naar de beschouwing des christens bij elkander, waarom hij zich ook moet rekenschap geven, hoe hij aan beide voldoet. Dit geschiedt in het algemeen daardoor, dat ieder zijn beroep getrouw uitoefent, dan ook, dat men aan de andere lidmaten, als de nood dit vordert en het eigen vermogen er toe in staat is, mededeelt, maar op zulk een wijze, dat hun dit niet tot schade en verderf, maar tot nut en zaligheid dient. 2 Cor.

VIII: 14: Maar *opdat* uit gelijkheid, in dezen tegenwoordigen tijd, uw overvloed *zij* om hun gebrek *te vervullen*, opdat ook hun overvloed zij om uw gebrek *te vervullen*, opdat er gelijkheid worde. (Paulus wil zeggen: gij zult niet om anderen te ontlasten u zelven belasten, maar de eene keer zal uw overvloed hun gebrek, de andere keer hun overvloed uw gebrek vervullen, en daaruit zal gelijkheid voortkomen). Men zie de geheele aanbeveling der kollekte voor Jeruzalem 2 Cor. VIII en IX en wat Paulus daarin zegt van de christenen in Macedonië.

5. „Gewillig en met vreugde", d. i.

a) niet uit dwang, 2 Cor. IX : 7: God heeft eenen blijmoedigen gever lief;

b) niet uit onzuivere beweegredenen, zooals de Farizeërs deden, die daarom hun loon weg hadden. Mt. VI : 3: Als gij aalmoes doet, zoo laat uwe linker*hand* niet weten, wat uwe rechter doet (de aalmoes moet dus met de rechter- en niet met de linkerhand als met verachting gegeven worden, maar zij moet in het verborgene zijn);

c) maar uit liefde, die de band der broederlijke gemeenschap is. Col. III : 14: En boven dit alles, *doet aan* de liefde, dewelke is de band der volmaaktheid. Gal. VI : 10: Laat ons goed doen aan allen, maar meest aan de huisgenooten des geloofs. (De spreuk van de Gustaaf-Adolfvereeniging).

6. Dit te weten, n.l. wat wij allen geloovigen schuldig zijn, geeft ons voortdurend de onmisbare vermaning, dat wij van nature diep in de zelfzucht verzonken zijn en haar zoo moeilijk overwinnen. Fil. II : 4: Een iegelijk zie niet op het zijne, maar een iegelijk *zie* ook op hetgeen der anderen is. Fil. II : 21: Want zij zoeken allen het hunne, niet hetgeen van Christus Jezus is.

Voorbeelden: De eerste christengemeente te Jeruzalem. Hd. II : 44, 45: En allen, die geloofden, waren bijeen, en hadden alle dingen gemeen, en zij verkochten hunne goederen en have en verdeelden dezelve aan allen, naar dat elk van noode had. Hd. IV : 32—37. Dit was bedoeld als christelijk socialisme en onderscheidt zich daarin van het communisme dat het zegt: „al het mijne is het uwe", en niet: „al het uwe moet het mijne zijn". Het stond ieder vrij zijn goederen al of niet te verkoopen en het geld te behouden (Hd. V : 4). Toch heeft de gemeente ook deze gemeenschap van goederen spoedig moeten opgeven. — De gaven, die

Paulus voor zich zelf ontving van de gemeente te Filippi (Fil. IV : 10, 16). — De onbaatzuchtigheid waarmede Paulus het evangelie verkondigt (2 Cor. XI : 8). — De gaven die Paulus voor de gemeente te Jeruzalem verzamelde (Hd. XI : 29, Rom. XV : 26). — Het gemeenschapsleven der eerste christenen, van wie de heidenen getuigden: Ziet, hoe lief zij elkander hebben.

7. Bij de scheuringen, twisten en verdeeldheden, waaraan de kerken in het algemeen en de geloovigen in het bijzonder zich jegens elkander schuldig maken, zullen wij niet vergeten, dat de gemeenschap der heiligen hier op aarde behoort tot de artikelen des geloofs. Wij zien ze menigmaal niet. Toch kunnen wij dit niet als geloof belijden, zonder ook ernstig er naar te streven het in onzen wandel te bevestigen. Daarom zullen ware christenen jegens elkander meer op den voorgrond brengen wat hen vereenigt dan wat hen verdeelt, en wie kerkelijke verdeeldheid op de spits drijft, ziet het verband tusschen dit en het voorafgaande geloofsartikel over het hoofd. Wie waarlijk aan de kerk gelooft, gelooft ook aan de gemeenschap der heiligen en beoefent haar.

56. Vraag. *Wat gelooft gij van de vergeving der zonden?*

Antw. Dat God, om het genoegdoen van Christus wille al mijne zonden, ook mijnen zondigen aard, waarmede ik al mijn leven lang te strijden heb, nimmermeer wil gedenken, maar mij uit genade de gerechtigheid van Christus schenken, opdat ik nimmermeer in het gericht Gods kome.

Antw. Van de vergeving der zonden geloof ik, dat God mijn zonden nimmermeer wil gedenken, maar mij de gerechtigheid van Christus schenkt.

a) Waarom wil God mijn zonde niet meer gedenken? Om het genoegdoen van Christus wille.

b) Welke zonden wil Hij niet meer gedenken? Mijne zondige daden en mijnen zondigen aard.

c) Welke nuttigheid bekomt gij uit de vergeving der zonden? Dat ik nimmermeer in het gericht van God kom.

De drie volgende artikelen (van de vergeving der zonden, de opstanding des vleesches en het eeuwige leven) handelen over de weldaden van Christus, die wij als levende lidmaten der kerk ontvangen.

Olevianus: „De overige artikelen des geloofs bevatten en verklaren ons uitdrukkelijk de weldaden, die Christus door de kracht des Heiligen Geestes aan zijn kerk, d. i. aan alle geloovigen, mededeelt. Die weldaden van Christus kunnen wij op tweeërlei wijze beschouwen: ten eerste wat het bezit betreft, dat wij in dit leven er van hebben en waarin wij staan (Rom. V : 1, 2); ten andere wat betreft het volkomen genot, dat wij zeker in het toekomstig leven ontvangen zullen. Het bezit der weldaden in dit leven versta ik aldus: evenals er geen heil is buiten de kerk, die het lichaam van Christus is, zoo hebben en bezitten nu allen, die ware en levende lidmaten zijn, de ware zaligheid, welke zaligheid wij volkomen samenvatten in de vergeving der zonden, zooals de Apostel Rom. IV : 7 en 8 bewijst uit Ps. XXXII : 1, 2: Welgelukzalig is hij, wiens overtreding vergeven, wiens zonde bedekt is."

I. De grond der vergeving.

1. Geen mensch kan zich zelf of een ander de zonden vergeven, ook de kerk en hare dienaren kunnen dat niet; zij kunnen de vergeving der zonden aan de geloovigen alleen verkondigen en verzekeren. God alleen kan de zonden vergeven. Daarin hadden de Schriftgeleerden gelijk. Mk. II : 7: Wie kan de zonden vergeven dan alleen God?

2. Want alle zonden, ook die tegen menschen, zijn jegens God bedreven, omdat zonden niet anders zijn dan overtredingen van zijn wet. Ps. LI : 6. Tegen U, u alleen, heb ik gezondigd en gedaan dat kwaad is in uwe oogen. Lk. XV : 21: Ik heb gezondigd tegen den hemel en voor u. 1 Joh. V : 17: Alle ongerechtigheid (wat tegen de wet Gods is) is zonde.

3. De **grond** der vergeving is alleen Gods liefde, zijn welbehagen. Aan de geloovigen des Ouden Verbonds werd van dat welbehagen verzekering gedaan door de wet en door de profeten en de psalmen. Door de wet, want het zoenoffer in het heiligdom sprak er van. Door de profeten in hun prediking aangaande Gods gezindheden jegens zijn volk en de belofte der toekomstige verlossing. Door de psalmen, waarin de ervaring der geloovigen aangaande de ontvangen vergeving zich uitspreekt. De geloovigen des Nieuwen Verbonds ontvangen deze verzekering op veel duidelijker wijze in Jezus Christus en zijn verzoenend lijden en sterven. Lev. XVI : 34: En dit zal u tot een eeuwige inzetting zijn om voor de kinderen Israëls van al **hunne zonden** eenmaal des jaars verzoening te doen. Jes. XLIII : 25: Ik, ik ben het, die uwe overtredingen uitdelg **om mijnentwil** en Ik gedenk uwer zonden niet. Ps. XXXII : 5: Gij vergaaft de ongerechtigheid mijner zonde. Efez. I : 7, 9: In welken wij hebben de verlossing door zijn bloed *namelijk* de vergeving der misdaden, naar den rijkdom zijner genade, — ons bekend gemaakt hebbende de verborgenheid van zijnen wil.

II. De mate der vergeving.

1. „**Al mijne zonden**"; de groote en de kleine, zonder uitzondering, vergeeft God. De zonde tegen den Heiligen Geest (Mt. XII : 31) kan door de ware geloovigen niet begaan worden, want de H. Geest leeft en regeert in hen. Rom. VIII : 1: Zoo is er dan nu geene verdoemenis (veroordeeling) voor degenen, die in Christus Jezus zijn. Hd. XIII : 38, 39: Dat door dezen u vergeving der zonden verkondigd wordt en dat van **alles**, waarvan gij niet kondt gerechtvaardigd worden door de wet van Mozes.

2. „**Ook mijnen zondigen aard, waarmede ik al mijn leven lang te strijden heb.**" De zondige aard is de booze lust, welke ook den geloovigen, zoolang zij in dit lichaam des doods leven, nog altijd aankleeft en hen traag maakt (Hebr. XII : 1) in het vervullen van den wil van God in alles; ook die aard is zonde. Juist na den strijd met zijn zondigen aard beschreven te hebben roept Paulus uit: Ik dank God, door Jezus Christus onzen Heer (Rom. VII : 25). Zoo is ook de misschien onjuist vertaalde uitspraak waarheid, Num. XXIII : 21: Hij

schouwt niet aan de ongerechtigheid in Jakob, ook ziet Hij niet aan de boosheid in Israël. Ps. CIII : 3: Die al uwe ongerechtigheid vergeeft, die al uwe krankheden geneest.

III. De wijze der vergeving.

1. Zonde vergeven beteekent niet een zondige daad ongedaan maken, wat niet mogelijk is, ook niet bij God. God vergeeft de zonde, terwijl Hij haar „nimmermeer gedenkt" (in tijd en eeuwigheid), d. i. haar niet bezoeken of straffen zal. Jer. XXXI : 34: Ik zal (in het nieuwe verbond) hunne ongerechtigheid vergeven en hunner zonden niet meer gedenken. Jes. XXXVIII : 17: Gij hebt al mijne zonden achter uwen rug geworpen (zoodat God ze niet meer ziet). Mich. VII : 19: Ja, Gij zult al hunne zonden in de diepten der zee werpen.

2. God vergeeft niet alleen de zonden, „maar Hij schenkt ons uit genade de gerechtigheid van Christus", d. w. z. dat deze vergeving samenvalt met de rechtvaardiging, waardoor wij geplaatst worden in de rechte verhouding tot God. De uitdrukking: „kleed der gerechtigheid" is ontleend aan Jes. LXI : 10: Hij heeft mij bekleed met de kleederen des heils, den mantel der gerechtigheid (wat hier een andere uitdrukking of nadere omschrijving is van het woord: heil) heeft Hij mij omgedaan. 1 Joh. I : 7: Het bloed van Jezus Christus, zijnen Zoon, reinigt ons van alle zonde (dat wil hier niet zoozeer zeggen, van de schuld, maar van de macht der zonde), want dat bloed kunnen wij niet belijden zonder in het licht te wandelen, „gelijk hij, n.l. Christus, in het licht is".

IV. De gevolgen der vergeving.

„Opdat ik nimmermeer in het gericht van God kome",

a) tijdelijk niet, want de gevolgen der zonden in het aardsche en lichamelijke leven blijven wel bestaan ook voor den geloovige, maar God kan ze wijzigen en verzachten; zij zijn in ieder geval geen straf of gericht meer voor hem, maar een kwaad dat hem tot verootmoediging, waarschuwing en alzoo tot zijn heiliging dient. Ps. XXXII : 6: Hierom zal u ieder heilige aanbidden in vindenstijd; ja, in een overloop van groote wateren zullen zij hem niet aanraken.

b) eeuwig niet, want uit kracht dezer vergeving moet in het eeuwig oordeel de vrijspraak volgen. Joh. V : 24: Voorwaar, voorwaar zeg ik u: die mijn woord hoort en gelooft Hem, die mij gezonden heeft, die heeft het eeuwige leven en komt niet in de verdoemenis (het oordeel), maar is uit den dood overgegaan in het leven. Rom. VIII : 33: Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods?

V. Het geloof aan de vergeving.

1. Deze vergeving, ons op allerlei wijze, maar vooral in Christus, zoo duidelijk bevestigd, moet geloofd worden. De krachtige verzekering, ons dienaangaande gedaan, maakt het niet-gelooven tot schuld. 1 Joh. V : 10: Die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl hij niet geloofd heeft de getuigenis, die God getuigd heeft van zijnen Zoon. — Wie deze vergeving niet bezit, heeft dit dus te wijten aan zijn eigen ongeloof.

2. Dit niet-gelooven ontstaat wanneer ons ontbreekt:

a) de begeerte naar de vergeving. Het geloof aan de vergeving kan niet samengaan met een voortleven in de zonde. Achter den twijfel aan de vergeving verbergt zich daarom dikwijls de onwil om zich te bekeeren.

b) de behoefte aan de vergeving. Dit is het geval als de kennis der zonden, dus het berouw ontbreekt.

c) het vertrouwen op de vergeving, als men nog duidelijker bevestiging verlangt door een inwendige stem of gevoel, dan God gegeven heeft in zijnen Zoon. De zekerheid der vergeving blijft een zaak des geloofs, volgt op het geloof en gaat er niet aan vooraf. Toen Luther in het klooster te Erfurt zich zelf kastijdde over zijn zonden en ten laatste, vermagerd, als een schim door de kloostergangen ging, al zuchtende: „mijne zonden, mijne zonden!" zeide een kloosterbroeder tot hem: „Ik geloof de vergeving der zonden", en voor het eerst ging aan Luther het licht op.

1. Joh. S. Büttner: „De theologie van het concilie van Trente heeft het standpunt, dat Rome met betrekking tot deze vraag (de zekerheid der vergeving der zonden) in de belijdenis der kerk inneemt, vastgesteld. De bekende canon IX in zitting VI zegt: Als iemand zou zeggen, dat ieder mensch voor het verkrijgen der

zondenvergeving noodig heeft, vast en zonder eenigen twijfel te gelooven, dat de zonden zijner eigen zwakheid en ongeschiktheid hem vergeven zijn, die is vervloekt. In Caput IX bevestigt men dat anathema aldus: Zooals geen vrome aangaande Gods ontferming, de verdienste van Christus en de kracht en werking der sacramenten in twijfel mag zijn, zoo kan daarentegen ieder, zoodra hij zich zelf, zijn eigen zwakheid en onbekwaamheid aanziet, met betrekking tot den staat zijner genade slechts sidderen en met angst vervuld zijn, omdat niemand met een zoodanige geloofsverzekerdheid, waarin niets onwaars meer heimelijk verborgen kan zijn, weten kan, of hij Gods genade ontvangen heeft. Deze woorden zijn duidelijk en zeer beslist. Zij verwerpen het verlangen over den genade-staat een waarlijk vertrouwbare heilszekerheid aan het hart te geven, als noodlottig en verdoemelijk. Zij gronden die verwerping daarop, dat bij het vasthouden aan de eeuwige realiteiten, zooals die der roomsche kerk, bij allen nadruk op de genade-middelen en hunne werking, ten gevolge van den aard van het geloof en de ongeschiktheid van ons hart eigen is, eene heilszekerheid altijd een toestand van gevaarlijke dwaling is. Dat de nieuwere roomsche theologie van deze hare verwerping der leer van de persoonlijke heilsverzekerdheid niet één jota heeft afgedaan, kan bewezen worden met het woord van den alleszins kundigen Möhler, die in zijn „Symbolik" (p. 197) zegt: „Ik geloof, dat ik mij niet op mijn gemak zou voelen in het gezelschap van iemand, die verklaarde, dat hij van zijn zaligheid onder alle omstandigheden zeker is, en ik zou mij waarlijk niet kunnen onttrekken aan de gedachte, dat er iets duivelachtigs onder liep."

2. Ursinus: „De vergeving der zonden is de wil van God, waarnaar Hij den geloovigen en uitverkorenen geen zonde toerekent, maar hen van de schuld en straf der zonde ontheft en hen daarna zoo liefheeft als hadden zij nooit gezondigd, hen van alle straf der zonde bevrijdt en hen uit genade het eeuwige leven schenkt om der wille der verdienste en plaatsvervanging van zijnen Zoon, onzen Middelaar. Hoewel nu God om der wille van de verdienste van zijnen Zoon ons de zonden vergeeft, bedroeft Hij ons toch nog in dit leven, niet om ons te straffen, maar om ons vaderlijk te tuchtigen. Ook mag men niet denken,

dat de zonden Hem zelf niet mishagen. Want ook de zonden der allerheiligsten mishagen Hem zeer, hoewel Hij ze aan hen niet straft, omdat Hij ze aan zijnen Zoon gestraft heeft. God vergeeft namelijk niet de zonden alzoo, alsof Hij de zonde niet voor zonde aanzag en daarover niet toornen zou, maar inzooverre Hij ze ons niet toerekent, niet aan ons straft en ons rechtvaardig verklaart om der wille van de genoegdoening van een ander, dien wij in het geloof aangrijpen".

3. Olevianus: „Ik geloof de vergeving der zonden, dat wil zeggen: ik geloof, dat alles, wat zonde is en genaamd wordt, de overgeblevene (in de geloovigen nog aanwezige) zonde, als daar is de verdorvene, booze pestilentie, die mij voortdurend aankleeft, dat ik geen uur God liefheb met mijn gansche hart en mijnen naaste als mij zelf, maar ook de werkelijke zonden, als daar zijn gedachten, woorden en werken, die tegen Gods geboden zijn; ik geloof, zeg ik, dat dit alles, hoezeer het mij ook aankleeft, mij vergeven is en vergeven blijft in eeuwigheid uit genade, door het geloof aan de belofte Gods, die 't mij in het evangelie heeft toegezegd, door het offer van Christus aan het kruis; ja in die mate vergeven, dat ook alle gedachtenis, beide van de overtreding en de straf, voor God is uitgedelgd, zoo zeker, alsof ik nooit gezondigd had, of ook geen zonde meer had. En daarom vertrouw ik God door Christus, dat ik nu in dit leven zalig ben, zooals de Heilige Geest door David zegt: Welgelukzalig is hij, wiens zonde bedekt is (Ps. XXXII: 1, 2)."

„Niets valt ons zwaarder dan te gelooven de vergeving der zonden; maar wij hebben oorzaak en grond, waarop het geloof moet steunen, dat den geloovigen de zonden zekerlijk vergeven zijn. De belofte en de eed Gods, die in den dood van Christus metterdaad bevestigd zijn, zooals in de vorige artikelen over Christus werd verklaard, is de oorzaak en de grond, dat wij zekerlijk door Christus vergeving van zonden hebben, zonder een voorwaarde als deze, dat wij de geboden Gods moeten gehouden hebben, maar als vrije gift, door het geloof of het vertrouwen op de verdienste van Christus, zonder verdienste der werken. Op deze vrijwillige belofte en eed Gods in Jezus Christus, d. i. om der wille van zijn verdienste (want in hem zijn alle beloften Gods ja en amen), moet het geloof onophoudelijk zien, zooals de

brief aan de Hebreën VI : 17—20 zegt: Waarin God willende den erfgenamen der beloftenis — Hoogepriester geworden zijnde in der eeuwigheid."

„Het genadeverbond en de eed Gods bevat voornamelijk in zich dit hoofdartikel, dat God onze zonden niet meer gedenken wil. Dat Verbond of Testament is vast geworden door den dood van Hem, die het testament gemaakt en beloofd heeft, God zelf (1 Petr. IV : 1; Hebr. X : 16; Jer. XXXI : 33; Hebr. VIII : 6; IX : 17; Hd. XX : 28). — Wat kan er grooter en vaster zijn en in den hemel en op aarde gezegd of gedacht worden, dan dat dit artikel (Ik geloof de vergeving der zonden) door den dood van den eeuwigen God, dien Hij in het vleesch ondergaat, dat Hij in eenigheid des persoons heeft aangenomen, in eeuwigheid bevestigd en bekrachtigd is: dat Hij namelijk onze zonden niet meer wil gedenken en ons tot het eeuwige leven vernieuwen."

„Dat is ook de oorzaak, waarom de heilige apostel Paulus wil, dat wij in het heilig avondmaal den dood des Heeren zullen verkondigen, totdat Hij komt (1 Cor. XI : 26). Dit wonder aller wonderen, dat God zelf den dood ondergaat om zijn belofte van de gewisse vergeving der zonden te bevestigen, moet verkondigd, geloofd en hoog geprezen worden. Dit is toch eene verzekering boven alle verzekeringen, een trouw boven alle trouw."

„Zullen wij nu, omdat wij weten en gelooven, dat ons de zonden vergeven zijn, voortgaan met zondigen? Dat zij verre! Want zoovelen wij door het geloof Christus ingelijfd zijn, ontvangen wij van Christus en bezitten in dit leven tweeërlei weldaden, waarvan de eerste in dit leven volkomen is, de andere onvolkomen; namelijk ten eerste, dat ons de zonden in dit leven volkomen vergeven zijn; daarna ook, dat wij tegelijk met den Heiligen Geest begiftigd worden, die in dit leven begint onze harten van de zonde en het rijk des duivels af te keeren en ons tot Christus te trekken, opdat niet de zonde, maar de Geest van Christus in ons heersche tegen de zonde, om God den Heer en niet de zonde te gehoorzamen (Rom. VI : 6, 11, 12)."

57. Vraag. *Wat troost geeft u de opstanding des vleesches?*

Antw. Dat niet alleen mijne ziel na dit leven van stonden aan tot Christus, haar Hoofd, zal opgenomen worden; maar dat ook dit mijn vleesch, door de kracht van Christus opgewekt zijnde, wederom met mijne ziel vereenigd en aan het heerlijk lichaam van Christus gelijkvormig zal worden.

Antw. De opstanding des vleesches troost mij op drievoudige wijze: 1. dat mijn vleesch, d. i. mijn lichaam, van den dood zal opstaan; 2. dat het weder met mijne ziel vereenigd; 3. dat het verheerlijkt wordt.

a) Waarheen gaat uwe ziel na den dood? Zij wordt van stonde aan tot Christus haar hoofd opgenomen.

b) Wat zal opstaan? Mijn vleesch, d. i. mijn lichaam.

c) Door wiens kracht? Door de kracht van Christus.

d) Hoe zult gij verheerlijkt worden? Mijn ziel zal met het lichaam verheerlijkt en dit aan het heerlijk lichaam van Christus gelijkvormig worden.

Blijkens het verband van dit artikel met het voorafgaande en volgende, wordt hier alleen gehandeld over de verwachting der geloovigen, de levende leden van het lichaam van Christus. Wat er met de ongeloovigen geschiedt, is uitgesproken in Art. VIII over de wederkomst van Christus.

I. Het voortbestaan der ziel.

1. Het onsterfelijkheids-geloof is bij de heidenen algemeen. Zij gelooven aan het ronddwalen van de geesten der afgestorvenen, aan hun wedergeboorte in menschen of dieren, aan een onderwereld, waarin het leven veel op dat dezer aarde gelijkt. Het bekende wordt tot maatstaf genomen van het onbekende. De zinnelijke wereld keert in deze verwachtingen als wereld der fantasie terug. Zij spreken van een boot, waarmede de af-

gestorvenen worden overgezet. Men geeft hen spijze mede of wapenen om zich tegen vijandelijke machten te verdedigen. De Grieken gaven hen een obool in den mond om het veergeld te betalen. Dan kwamen zij in een schaduw-leven, het schimmenrijk. De Egyptenaren spraken van een doodengericht, waarbij de ziel gewogen werd door de godin der waarheid; ook na den dood bleef er betrekking bestaan tusschen ziel en lichaam, vandaar het balsemen (mummies). De Germanen, onze voorvaderen, stelden zich voor, dat in het andere leven de man zijn vrouw terugkreeg en weer ten strijde kon trekken en bier zou drinken uit de schedels der verslagen vijanden.

2. Onder Israël vinden wij geen duidelijke voorstelling van den toestand na den dood. Dikwijls schijnt de verwachting niet verder dan dit leven te gaan. Ps. XXXIX : 14: Wend U van mij af, dat ik mij verkwikke, eer dan ik heenga en ik niet *meer* zij. Job. VII : 9, 10; XVI : 22. — Een lang leven is de grootste zegen van God, Gen. XV : 15: Gij zult tot uwe vaderen gaan met vrede, gij zult in goeden ouderdom begraven worden. — De onsterfelijkheid der ziel kende men niet, maar wel heeft Israël, gelijk alle volken, geloofd aan een voortbestaan des menschen. (De doodenopwekkingen; het weggenomen worden van Henoch en Elia; Ps. XVI : 10; Ps. LXXIII : 24; Job. XIX : 25, 26: Want ik weet mijn Verlosser (Goël) leeft, en Hij zal de laatste over het stof opstaan en als zij na mijn huid dit doorknaagd zullen hebben, zal ik uit mijn vleesch God aanschouwen. (De vertaling is door het gebrekkige van den tekst moeilijk en onzeker, maar Job geeft hier toch te kennen, dat zijn Goël zijn recht zal handhaven en hij na zijn sterven daarvan den zegen zal hebben).

Maar er ligt weinig vertroostends en verheffends in deze verwachting. De dooden heeten dooden, Refaïm (onvertaalbaar woord; de Stat. Vertaling zet het over met „overledenen": Ps. LXXXVIII : 11; Jes. XXVI : 14, 19; of met „dooden": Job XXVI : 5); een naam, dien zij na de ballingschap gekregen hebben. De naam „zielen" [1]) en „geesten" wordt niet van de dooden gebruikt. —

1) Men vergete niet, dat mijne, zijne ziel dikwijls niet anders beteekent dan wat wij uitdrukken met de persoonlijke voornaamwoorden: ik, mij, hij; Num. XXIII : 10; Richt. XVI : 30; 1 Kon. XIX : 3; Jona IV : 8.

De plaats, waar de dooden heengaan, heet de Sjeool (de beteekenis van dit woord is onzeker, misschien: het onverzadelijk eischende, of het hol zijn, of het diepe; de Statenvertaling zet het over met „hel" of met „graf"). Meermalen wordt deze plaats niet onderscheiden van het graf (St. Vert.: kuil) Ps. XXX : 4: HEERE, Gij hebt mijne ziel (d. i. mij) uit het graf (sjeool) opgevoerd (ik was bijna gestorven), Gij hebt mij bij het leven behouden, dat ik in den kuil (het graf) niet ben nedergedaald (Verg. Job. X : 21, 22; Ps. XXVIII : 1; XCIV : 17; CXV : 17; Dan. XII : 2). De sjeool is niet onvermijdelijk een plaats der rampzaligheid. Gen. XXXVII : 35: Ik (Jacob) zal rouw bedrijvende tot mijnen zoon in het graf (sjeool) nederdalen. Ps. XVI : 10: Gij (God) zult mijne ziel (mij) in de hel (sjeool) niet verlaten. Zij wordt voorgesteld als een diepte (Ps. LXXXVI : 13: Gij hebt mijne ziel uit het onderste des grafs (sjeool) uitgerukt), in de onderste plaatsen der aarde (Ezech. XXXII : 18); — als duisternis (Job X : 22: De duisternis zelve, de schaduwe des doods); — een rusten in de stilte (Ps. XC : 17: Mijne ziel had bijna in de stilte gewoond); het land der vergetelheid (Ps. LXXXVIII : 13), waar geen werk, noch verzinning, noch wetenschap, noch wijsheid is (Pred. IX : 10). Ezech. XXXII : 17—32 geeft er een beschrijving van. — Het is dus geen leven, maar het gemis van alles wat tot het leven behoort, een schimmenrijk, waarin men niet denken, spreken, handelen kan en ook God niet meer kan loven. (Ps. LXXXVIII : 12, 13: Zullen zij (de dooden) U loven? Zal uwe goedertierenheid in het graf verteld worden, uwe getrouwheid in het verderf? Zullen uwe wonderen bekend worden in de duisternis en uwe gerechtigheid in het land der vergetelheid?) — Terugkeer tot het leven is niet meer mogelijk (Job XIV : 7—14); men wordt er tot zijne vaderen of volken verzameld (Gen. XXV : 17; 2 Kron. XXXIV : 28). — Maar waar God is kan de dood niet het laatste woord hebben. Daarom breekt in de profetische prediking de gedachte der opstanding door, want de souvereiniteit Gods, die zij op den voorgrond stelt, brengt ook mede, dat Hij Heer is over leven en dood. Deze gedachte van de opstanding, die eerst meer in betrekking staat tot het heil dat aan Israël in zijn geheel als Gods volk wordt aangezegd (Jes. XXVI; Ezech. XXXVII, de vallei der doodsbeenderen), wordt daarna overgebracht op de vromen en, verbonden aan de gedachte van het oordeel, ook op de godde-

loozen (Dan. XII : 2: Velen van die, die in het stof der aarde slapen, zullen ontwaken, dezen ten eeuwigen leven, genen tot versmaadheden *en* tot eeuwige afgrijzing). Wij zien dan ook dat in Jezus' dagen de verwachting der opstanding een vaststaand artikel van het rechtzinnig Joodsche geloof was en de voorstelling over het leven hiernamaals zich had ontwikkeld tot de gedachte van het persoonlijk zelfbewuste voortleven in de plaats der zaligheid. Joh. XI : 24: Ik weet, dat hij opstaan zal in de opstanding ten laatste dage. Mt. XXII : 28; Hd. XXIII : 6, 7; Mt. XVI : 14; verg. op vr. 44, blz. 301.

3. Men heeft gezocht naar bewijzen voor de onsterfelijkheid der ziel, maar het gaat daarmede als met de bewijzen voor het bestaan van God. De onsterfelijkheid is niet waar te nemen; Pred. III : 19—21. Het zieleleven is nauw verbonden met en in vele opzichten onderworpen aan het lichamelijk leven. Dit is voor velen genoeg om de mogelijkheid van het afzonderlijk bestaan der ziel te loochenen. Door een aandoening in de hersenen wordt iemand van zijn verstand beroofd. De stemming bij nierlijders is een geheel andere dan bij teringlijders. Zoo is dezelfde persoon met een leege maag anders gestemd dan met een volle. Men raakt iemand aan met een potlood, maar overtuigt (suggereert) hem, dat het een gloeiend ijzer is en er ontstaan brandwonden. Men plakt iemand een postzegel op den rug, hij meent, dat het een spaansche vlieg is en er ontstaan blaren. Psychologie (zielkunde) is de wetenschap, die het zieleleven des menschen zoekt te kennen en zij ziet zich geplaatst voor allerlei vragen. Beheerscht de ziel het lichaam of het lichaam de ziel, en hoever gaat dan het een of het ander? Zijn beiden twee uurwerken, die precies gelijk gaan, omdat zij beiden door dezelfde kracht, dezelfde electrische geleiding in beweging gebracht worden; twee evenwijdig loopende lijnen die alleen in den oorsprong, den achtergrond van het leven met elkaar in verband staan, of liggen zij zoo dicht bij elkaar, dat zij nu en dan, of dat zij onophoudelijk met elkaar in aanraking zijn? Zijn zij misschien in elkaar overgegaan, zoodat zij éêne lijn zijn geworden en wat is dan de mensch, is hij eigenlijk ziel (geest) of is hij lichaam? Het antwoord op deze vragen hangt grootendeels af van iemands standpunt. Wij aanvaarden de schepping des menschen en gelooven dat hij voor de eeuwigheid is geschapen. Wie dit meent te kunnen ontkennen, plaatsen wij voor:

a. de algemeenheid van het geloof aan een voortbestaan des menschen. Wij vinden dit bij alle volken en dat geeft te denken. Deze algemeenheid laat zich alleen verklaren uit het besef des menschen, dat hij niet voor dezen tijd alleen is in het aanzijn geroepen, maar de verwerkelijking van deze verwachting is niet gewenscht voor hem, die van de eeuwigheid niets te hopen maar alles te vreezen heeft. Wortelt de ontkenning niet dikwijls in deze vrees?

b. den aanleg des menschen; zijn verstand en zijn hart bezitten te groote gaven dan dat zij met den dood hun einddoel bereikt hebben.

c. het onbevredigende van dit leven. Het boek Job en vooral de Prediker kunnen ons daaraan herinneren. Het pessimisme heeft gelijk, als wij niet verder kunnen zien dan het graf.

4. De verwachting des Christens is gegrond in de gemeenschap met Christus. Wat de heidenen vermoeden, waarvan de Joden spreken, dat gelooft de christen, omdat hij behoort bij zijn Heiland.

Christus is zijn hoofd. Col. 1:18: Hij is het hoofd des lichaams, *namelijk* der gemeente, hij, die het begin is, de eerstgeborene uit de dooden, opdat hij in allen de eerste zou zijn;

hij wordt tot Christus opgenomen. Joh. XII:32: En ik, zoo wanneer ik van de aarde zal verhoogd zijn, zal ze allen tot mij trekken. 2 Cor. V:8: Maar wij hebben goeden moed en hebben meer behagen om uit het lichaam uit te wonen en bij den Heere in te wonen. Fil. II:23: Hebbende begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn, want *dat* is zeer verre het beste. Stefanus, Hd. VII:55—60.

van stonden aan. Lk. XXIII:43: En Jezus zeide tot hem: Voorwaar zeg ik u: heden zult gij met mij in het Paradijs zijn. Openb. XIV:13: Zalig zijn de dooden die in den Heere sterven van nu aan.

5. Een eerste scheiding treedt na den dood in tusschen de rechtvaardigen en de goddeloozen. Lk. XVI:26: Tusschen ons en ulieden is een groote klove gevestigd. Hd. I:25: Dat hij (Judas) heenging in zijne eigene plaats. Hebr. IX:27: Gelijk het den menschen gezet is eenmaal te sterven en daarna het oordeel. (Voor stervenden kunnen wij bidden, maar niet meer voor gestorvenen).

II. De afgescheiden staat.

1. De dood is dus de scheiding van ziel en lichaam, en zoolang lichaam en ziel, die bijeen behooren, gescheiden blijven, een onvolkomen toestand. Het is een bevrijding van de zwakheid, den nood en het leed, die met het leven in „het lichaam dezes doods" verbonden zijn. De ziel kan dus deelhebben aan de zaligheid, maar nog niet aan de heerlijkheid.

2. De Schrift is over dien tusschentoestand niet duidelijk. Het O. Testament kent de sjeool of hades, een onderwereld in de diepte der aarde. Ook het N. Testament zoekt daar het verblijf der dooden; Lk. XVI, de gelijkenis van den rijken man en Lazarus, gaat ook van die beschouwing uit. Christus spreekt van „Abrahams schoot", van „den Hades", en van het „Paradijs", dat niet hetzelfde is als de hemel. Verg. bij vr. 44: „nedergedaald ter helle".

3. De roomsche kerk leert, „dat de zielen van hen, die in de liefde Gods zijn gestorven, maar toch bij den dood niet geheel gezuiverd waren van kleine fouten of van tijdelijke straffen, eerst aan Gods rechtvaardigheid moeten voldoen, alvorens den hemel te kunnen binnengaan". De plaats waar de zielen die straffen hebben te lijden, noemt men het „Vagevuur" d. i. zuiverings of louteringsvuur, Lat. purgatorium d. i. zuiveringsplaats. Zij beroept zich daartoe op het apocriefe boek 2 Maccabeën XII, waar verteld wordt, dat Judas de Maccabeër 12000 drachmen naar Jeruzalem zond om offeranden te doen brengen voor zijne gesneuvelde soldaten, en dan staat er bij: „Het is dus een heilzame en heilige gedachte voor de overledenen te bidden, opdat zij van hunne zonden ontslagen worden". De verdoemden komen in de hel, de heiligen in den hemel, maar voor hen die daartusschen zijn is er nog een derde plaats. De H. Schrift leert daarvan niets. De beschouwing gaat uit van het noodlottige onderscheid tusschen groote en kleine, doodzonden en vergefelijke zonden, en is zeker niet onvoordeelig voor de roomsche kerk, die altijd bereid is om tegen behoorlijke betaling zielmissen te laten lezen voor de afgestorvenen en hen uit het vagevuur te verlossen. Deze leer is in strijd met de volkomenheid der verzoening door Christus, die de straf gedragen heeft.

4. De Hervormers hebben wel het vagevuur verworpen maar zonder ten aanzien van hun eigen voorstelling tot duidelijkheid te

komen. De onsterfelijke ziel (geest) of persoonlijkheid zal zeker met het sterven haar zelfbewustzijn, haar eigenaardig karakter, hare herinnering (Lk. XVI : 25: kind, gedenk) behouden. Misschien zal de afgescheiden staat, waarin zij verkeert, haar tot verdere volmaking dienen. Sommigen meenen, dat daar de gelegenheid zal geschonken worden het evangelie te leeren kennen aan hen, die hiervan op aarde waren uitgesloten, b.v. de heidenen. Maar wij ontvangen geen duidelijk antwoord op de vragen, waar en hoe dit voortbestaan der zielen wezen zal? En als de nieuwsgierigheid daarin zoekt binnen te dringen, o. a. door het spiritisme, dan blijft het even wijs. De ware geloovige beveelt met Christus zijn geest in de handen zijns Vaders en heeft daaraan genoeg. Deut. XXIX : 29: De verborgene dingen zijn voor den Heere onzen God, maar de geopenbaarde zijn voor ons en voor onze kinderen.

III. De opstanding des vleesches.

1. De opstanding des vleesches is een van God geopenbaarde waarheid, die, onder het O. Verbond vermoed, ons in de opstanding van Christus gewaarborgd is.

2. „Dit mijn vleesch", d. i. mijn lichaam. Alle tegenwerpingen van het natuurlijk verstand worden weerlegd door de voorstelling, die Christus zelf en daarna Paulus er van geeft. Mt. XXII : 29: Gij dwaalt, niet wetende de Schriften noch de kracht Gods, want in de opstanding zijn zij als engelen Gods in den hemel. 1 Cor. XV : 44: Een natuurlijk lichaam wordt er gezaaid een geestelijk lichaam wordt er opgewekt.

3. Zoo mag men deze opstanding niet zinnelijk opvatten, ook al schijnt hier of daar de Schrift er aanleiding toe te geven. Joh. V : 28: De ure komt in dewelke allen, die in de graven zijn zijne stem zullen hooren en zullen uitgaan. Wat de stem van Jezus hoort, is toch niet hetgeen in het graf ligt, maar de ziel die in het rijk der dooden is.

4. „Door de kracht van Christus" wordt ons deze opstanding gewaarborgd, niet door de almacht Gods. Dat wil zeggen, dat wij haar niet rechtvaardigen met een beroep op de mogelijkheid der wonderen, maar met het feit der opstanding van Christus. Zijn verlossing is een volkomen overwinning van den dood geweest en deze moet zich dus ook openbaren bij de

zijnen. Rom. VI : 8, 9: Indien wij nu met Christus gestorven zijn, zoo gelooven wij, dat wij ook met hem leven zullen — de dood heerscht niet meer over hem. Rom. VIII : 11: Indien de Geest desgenen, die Jezus uit de dooden opgewekt heeft, in u woont, zoo zal Hij, die Christus uit de dooden opgewekt heeft, ook uwe sterfelijke lichamen levend maken, door zijnen Geest, die in u woont. Daarom is deze opstanding niet te rechtvaardigen met de doodenopwekkingen door Jezus Christus (dochtertje van Jaïrus, Mt. IX; jongeling te Naïn, Lk. VII; Lazarus, Joh. XI), want deze waren van geheel andere beteekenis en aard.

5. „Weder, met mijne ziel vereenigd", dus nu wordt de geheele mensch gebracht tot het genot van de zaligheid en heerlijkheid. Deze verwachting is nu het specifiek christelijke, nieuw voor de heidenen, en tegenover het onbestemde van de Joden een wel omschrevene. Een Christen is niet bevredigd met een tijdelijk voortbestaan na den dood totdat men zich ten laatste oplost in het geheel (Brahmanisme, Boeddhisme), zelfs niet met een eeuwig voortbestaan, de leege gedachte der onsterfelijkheid, allerminst met een dooden- of schimmenrijk. De geheele mensch naar lichaam en ziel zal de heerlijkheid beërven.

6. „Aan het heerlijk lichaam van Christus gelijkvormig". Het lichaam van Christus na zijn opstanding is dus hier het voorbeeld. Het dient tot zijn verberging (Lk. XXIV : 16; Joh. XXI : 4; Mt. XXVIII : 17) en tot zijn openbaring (Joh. XX : 27). Hij verschijnt en verdwijnt, hij komt door de gesloten deuren, hij openbaart zich daarin van uit den hemel (Hd. VII : 55; 1 Cor. XV : 8). Alles wijst ook hier op een geestelijk lichaam. Een andere voorstelling ligt o. a. in het verhaal der avondverschijning, zooals het Lukas-evangelie die geeft XXIV : 36—43 (Joh. XX : 19—23 geeft een geheel andere voorstelling van die verschijning), vooral vs. 39: Een geest heeft geen vleesch en beenen, gelijk gij ziet, dat ik heb. Dit doet ons aan een stoffelijk lichaam denken, maar kan toch niet opwegen over de vele andere getuigenissen. 1 Cor. XV : 49: Gelijkerwijs wij het beeld des aardschen gedragen hebben, *alzoo* zullen wij ook het beeld des hemelschen dragen; vs. 50: De verderfelijkheid beërft de onverderfelijkheid niet.

7. Dit geestelijk of verheerlijkt lichaam zal zijn *a*) zonder zinnelijke lusten, hartstochten of begeerlijkheden, Mt. XXII : 30:

Zij zullen zijn als de engelen Gods in den hemel; *b*) zonder vermoeienis of behoefte aan spijs, drank en slaap, 1 Cor. VI : 13: De spijzen zijn voor den buik en de buik *is* voor de spijzen, maar God zal beiden, dezen en die, tenietdoen; *c*) de zuivere weerspiegeling, niet, zooals nu, de gebrekkige openbaring of verberging, van wat er in den geest omgaat; *d*) verheerlijkt en dus gereinigd van alles, wat door de zonde op het gelaat gegroefd wordt; *e*) geschikt om het werktuig te zijn tot de kennis der geestelijke dingen, juist door het aardsche lichaam beperkt, 1 Cor. XIII : 12: Want wij zien nu door een spiegel in eene duistere rede, maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht; nu ken ik ten deele, maar alsdan zal ik kennen gelijk ook ik gekend ben; *f*) onverderfelijk, niet verouderend, niet onderworpen aan lijden of doodsgevaar, Lk. XX : 36: Want zij kunnen niet meer sterven, want zij zijn den engelen gelijk en zij zijn kinderen Gods, dewijl zij kinderen der opstanding zijn.

8. Beelden en vergelijkingen: 1. Het zaad dat in de aarde valt en sterft, 1 Cor. XV : 42—44. 2. De vlinder, die uit de ingepopte rups ontstaat. 3. Het bouwvallige huis, dat instort en weer opgebouwd wordt, 2 Cor. V : 1.

9. De orde der opstanding wordt ons aldus voorgesteld: 1 Cor. XV : 23: Een iegelijk in zijne orde, de eersteling Christus, daarna die van Christus zijn, in zijne toekomst, daarna zal het einde zijn. Openb. XX : 6: Zalig en heilig is hij, die deel heeft aan de eerste opstanding. Joh. V : 28, 29: Verwondert u daar niet over, want de ure komt, in welke allen, die in de graven zijn, zijne stem zullen hooren en zullen uitgaan, die het goede gedaan hebben, tot de opstanding des levens, en die het kwade gedaan hebben, tot de opstanding der verdoemenis.

10. Doel en einde der opstanding is de eer en verheerlijking Gods. 1 Cor. XV : 28: En wanneer hem alle dingen zullen onderworpen zijn, dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden Dien, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen. Vs. 54: Alsdan zal het woord geschieden dat geschreven is: De dood is verslonden tot overwinning.

11. Wat „troost" u de opstanding des vleesches? Dat ik op goeden grond mag hopen op zulk een volkomen verlossing, dat ik in het uitzicht daarop het lijden van dezen tijd geduldig kan dragen. Rom. VIII : 18, 23: Want ik houd het daarvoor, dat het

lijden dezes tegenwoordigen tijds niet is te waardeeren tegen de heerlijkheid, die aan ons zal geopenbaard worden; ook wij zelven, die de eerstelingen des Geestes hebben, wij ook zelven, *zeg ik*, zuchten in ons zelven, verwachtende de aanneming tot kinderen, *namelijk* de verlossing onzes lichaam.

12. Een bewijs van dezen troost vinden wij in het opstandingslied: Jezus is mijn toeverlaat, dat vervaardigd is door *Louise Henriette van Brandenburg*, *Prinses van Oranje*, een sieraad der gereformeerde kerk, waarin zij was opgevoed. Het lied is als Gezang 269 opgenomen in den Vervolgbundel onzer evangelische Gezangen.

13. Als voorbeeld, hoe men dit geloofsartikel vroeger onderwees, diene het volgende. Karl Fischer, een Duitsch arbeider, verhaalt op 62 jarigen leeftijd deze herinnering uit zijne jeugd [1]: In de school (te Rothenburg a. O.) moest een jongen de geloofsbelijdenis opzeggen. Hij deed het vlot, met luider stem, maar als hij komt tot dit artikel zegt hij: de vergeving der zonden, de wederopstanding der dooden en een eeuwig leven. Zoo had hij het geleerd in de vrije gemeente, die vooral om der wille van dit artikel zich van de landskerk had afgescheiden. De onderwijzer, die ook voorzanger in de kerk was, stond naast den lessenaar, met zijn stok in de hand en werd vuurrood van toorn, en begint met harde stem de jongens uit te schelden: „Jullie, ellendige schepselen! wat gelooven jullie dan nog! Denken jullie dat je me de ziel uit het lichaam zult ergeren! Ik heb al lang gedacht, dat dit gebeuren zou, maar ik zal je leeren!" — Hij schrijft nu haastig iets op een stukje papier en zendt daarmee den oudsten jongen naar den burgemeester van het dorp. Dan gaat hij pennen versnijden en doet alsof er niets gebeurd is. Spoedig komt de jongen terug met de boodschap: Mijnheer, de burgemeester zal dadelijk komen. Kort daarop gaat de deur open, de burgemeester treedt binnen, een groote, krachtige man, „en hij was ook van adel", anders zeer vriendelijk, maar nu zag hij er boos uit. „Welke jongen is het, meester?" — vraagt hij. De jongen moet opstaan. Niet verlegen zegt hij: „Mijnheer de

---

1) Denkwürdigkeiten und Erinnerungen eines Arbeiters, herausgegeben von Paul Göhre, Diederichs. Leipzig, 1904.

burgemeester, mag ik eens wat zeggen. Dominee Schön (van de vrije kerk) heeft mijn vader gezegd, dat het zóó moest wezen en mijn vader heeft mij bevolen, dat ik het zóó en niet anders mocht opzeggen". Daar wordt weer geklopt, de deur gaat open en de oude veldwachter komt binnen met een stok in zijne hand. „Sla dien jongen hier eens duchtig", beveelt de burgemeester. De veldwachter grijpt den jongen bij den kraag, rukt hem uit de bank, drukt hem omlaag, zoodat hij op handen en knieën ligt en begint er op te slaan. De jongen schreeuwde vreeselijk. De burgemeester doet of het geval hem niet aangaat, maar na een poos keert hij zich en zegt: „nu is het genoeg". De jongen grijpt zijn pet en boeken en vliegt de deur uit. De burgemeester vraagt, of de meester nog andere bezwaren heeft, en als deze neen zegt, gaat de burgemeester met den veldwachter heen en het onderwijs herneemt zijn gewonen gang, alsof er niets gebeurd was.

14. Olevianus: „Onze zielen, zoodra zij dit lichaam verlaten, gaan in tot de vreugde des Heeren. Wat den moordenaar aan het kruis gezegd is, dat is tot alle geloovigen gezegd. Wanneer echter aan het einde der wereld onze lijken weder opgewekt en met de ziel vereenigd worden, dan zullen wij volkomen, naar lichaam en ziel de eeuwige zaligheid genieten en wel in deze lichamen, die wij nu hebben, die van alle zwakheid en gebrekkigheid ontledigd, aangedaan worden met kracht en onbegrijpelijke heerlijkheid, zooals Christus op den berg getoond heeft, toen hij voor zijn jongeren verheerlijkt werd, Mt. XVII : 2. Daarom worden ook de lichamen der geloovigen na de opstanding verklaarde lichamen genoemd, vanwege de heerlijkheid van het hemelsch licht, waarin zij helder en klaar zullen glanzen. En zij worden ook genoemd verheerlijkte lichamen, vanwege de heerlijkheid, die zich in de klaarheid van die lichamen openbaren zal, zooals op het aangezicht van Mozes. En zij worden genoemd geestelijke lichamen, vanwege den Geest van Christus, die hen levend maakt en versiert, maar vleesch en been hun niet ontneemt. Zoo is te verstaan, wat Paulus leert 1 Cor. XV.

„De opstanding der rechtvaardigen en der onrechtvaardigen heeft in de H. Schrift als grondslag de almacht en den rechtvaardigen en onwankelbaren wil van God. Ten eerste zijn almacht. Want evenals Hij uit de aarde het lichaam geschapen heeft, toen het er nog

niet was, zoo kan Hij ook datzelfde lichaam, wanneer het reeds weder tot stof geworden is, weder opwekken (Fil. III : 21; Hebr. XI : 17—19). Vervolgens ook den wil van God, omdat Hij zijn gerechtigheid openbaren wil, die eischt, dat de lichamen der goddeloozen, die schande en laster hebben aangericht, gestraft worden, daarentegen dat de geloovigen de verkwikking en zaligheid, die Hij hun in zijn genadeverbond heeft beloofd, ook in hun lichaam ontvangen (Mt. XXII : 32). Zooals ook de Apostel dezen vasten grond aanwijst 2 Thess. I : 6—8. — Alzoo, wat God kan en ook doen wil, moet geschieden. Dewijl nu God dit kan doen, dat Hij de doode lichamen opwekt, vanwege zijn almacht, en ook doen wil vanwege zijn onwankelbare gerechtigheid en waarheid, zoo moeten de lichamen der rechtvaardigen en der onrechtvaardigen beiden opstaan."

---

58. Vraag. *Wat troost schept gij uit het Artikel van het eeuwige leven?*

Antw. Dat, nademaal ik nu het beginsel der eeuwige vreugd in mijn hart gevoel, ik na dit leven volkomene zaligheid bezitten zal, die geen oog gezien, geen oor gehoord heeft en in geens menschen hart gekomen is en dat, om God daarin eeuwiglijk te prijzen.

Het beginsel der eeuwige vreugd, Lat. des eeuwigen levens.

Antw. Het artikel van het eeuwige leven geeft mij den troost, dat ik na dit leven volkomene zaligheid bezitten zal.

a) Waardoor wordt gij van dezen troost der volkomene zaligheid verzekerd? Daardoor, dat ik reeds nu het beginsel der eeuwige vreugd in mijn hart gevoel.

b) Hoe zal die volkomene zaligheid zijn? Geen oog heeft haar gezien, geen oor heeft haar gehoord en in geen 's menschen hart is zij opgekomen.

c) Waartoe zal u deze zaligheid gegeven worden? Om God daarin eeuwiglijk te loven.

Ook dit artikel behoort tot de latere bijvoegingen. Het schijnt afkomstig uit de doopsbelijdenis der Afrikaansche kerk. De reden kan geweest zijn, dat men het vorige artikel wilde aanvullen en er mee uitdrukken, dat op die opstanding dus geen dood meer volgen zou.

Dit artikel nu is het slot van hetgeen de gemeente in de vier laatste artikelen belijdt aangaande de weldaden des geloofs. Hoe sober is zij daarin, in onderscheiding van hetgeen de joodsche fantasie droomde aangaande het Messiaansche heil of de christelijke verbeelding aangaande de toekomstige heerlijkheid zich voorstelde (chiliasme). Zij vat alles samen in deze drie: de kerk, de vergeving der zonden en de opstanding des vleesches en dit drietal wordt nu weer samengevat in dit allerlaatste: het eeuwige leven.

Dit eeuwige leven ontvouwt zich in twee trappen: hier in den tijd een begin en voorsmaak, ginds in de eeuwigheid de voltooiing en volheid der zaligheid.

I. Het beginsel der eeuwige vreugd.

1. Leven en eeuwig zijn beiden woorden, die iedereen verstaat en niemand nauwkeurig kan definieeren. Hun inhoud laat zich alleen door ervaring kennen. Daarom kan het bestaan van dit eeuwige leven niet aan anderen worden bewezen, maar blijft het eene zaak van het persoonlijk geloof en van de persoonlijke ervaring.

2. Dit eeuwige leven — geheel iets anders dan de onsterfelijkheid, of het voortleven na den dood — is alleen aan het evangelie eigen, dat daarin het beloofde heil samenvat. Mt. XXV : 46: Deze zullen gaan in de eeuwige pijn, maar de rechtvaardigen in het eeuwige leven. Joh. X : 28: Ik geef hun (mijne schapen) het eeuwige leven. Hd. XIII : 46: Nademaal gij (Joden) u zelven des eeuwigen levens niet waardig oordeelt, ziet, wij (Paulus en Barnabas te Antiochië) keeren ons tot de Heidenen. Rom. VI : 23: Want de bezoldiging der zonde is de dood, maar de genadegifte Gods is het eeuwige leven door Jezus Christus onzen Heer.

3. Dit eeuwige leven wordt omschreven: 1. hier op aarde als rust (Mt. XI : 21: Ik zal u rust geven); vrede (Joh. XIV : 27: Vrede laat ik u, mijnen vrede geef ik u); licht (Joh. VIII : 12: Die mij volgt zal in de duisternis niet wandelen, maar het licht des levens hebben); troost (Mt. V : 14: zij zullen vertroost worden);

vrijheid (Joh. VIII : 36: zoo zult gij waarlijk vrij zijn); vreugde (Rom. XIV : 17: want het koninkrijk Gods is rechtvaardigheid en vrede en blijdschap door den Heiligen Geest); rijkdom (Mt. VI : 21: waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn); macht over alles (1 Cor. III : 22: zij zijn allen uwe); — 2. hiernamaals, als een huis (2 Cor. V : 1: Want wij weten, dat wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt maar eeuwig in de hemelen); een feestmaal (Mk. XIV : 25: Dien dag, wanneer ik dezelve (vrucht des wijnstoks) nieuw zal drinken in het koninkrijk Gods); een bruiloft (Mt. XXV : 10: Die gereed waren gingen met hem in tot de bruiloft); een kroon (1 Cor. IX : 25: Deze dan *doen* wel *dit*, opdat zij een verderfelijke kroon zouden ontvangen, maar wij eene onverderfelijke); een arbeid (Mt. XXV : 21: Over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik u zetten, ga in, in de vreugde uws heeren); reinheid (Openb. VI : 11: Aan een iegelijk werden lange witte kleederen gegeven); heerlijkheid (Rom. VIII : 21: Tot de vrijheid der heerlijkheid der kinderen Gods).

4. Dit eeuwige leven kan hier niet volkomen zijn, omdat wij hier nog in strijd zijn met de verzoeking en zondigen en te lijden hebben door allerlei moeite en verdriet. Rom. VIII : 24: Want wij zijn in hope (op de heerlijkheid) zalig geworden. 1 Cor. XV : 19: Indien wij alleen in dit leven op Christus zijn hopende, zoo zijn wij de ellendigste van alle menschen.

5. Het evangelie, leven belovende, leert ons ook dat dit leven aanvangt in eene nieuwe geboorte en dus in dit leven begint. 1 Petr. 1 : 3: Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, die naar zijne groote barmhartigheid ons heeft wedergeboren tot eene levende hope door de opstanding van Jezus Christus uit de dooden. Joh. III : 36: Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven.

6. Het wordt gekend aan het beginsel der eeuwige vreugd. Het is dus, al wordt het onder smart geboren, in zijn aard blijdschap en niet neerslachtigheid, zooals sommigen denken. 1 Petr. I : 8: In denwelken gij nu, hoewel *hem* niet ziende maar geloovende, u verheugt met eene onuitsprekelijke en heerlijke vreugde. Joh. XV : 11: Opdat mijne blijdschap in u blijve en uwe blijdschap vervuld (vol) worde. Joh. XVI : 21—22.

Somtijds begenadigt de Heer de zijnen met bijzondere ervaringen der eeuwige vreugde, zooals den Apostel Paulus. 1 Cor. XII : 2—4.

II. De volkomene zaligheid.

A. Het karakter der volkomene zaligheid.

1. Zij is volkomen, 1 Cor. XIII:10: Maar wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, zoo zal hetgeen ten deele is tenietgedaan worden.

a) naar haren aard, want zij bestaat 1° in een volkomen bevrijding van alle lijden des lichaams en der ziel. Openb. XXI:4: En God zal alle tranen van hunne oogen afwisschen; en de dood zal niet meer zijn; noch rouw, noch gekrijt, noch moeite zal meer zijn; want de eerste dingen zijn weggegaan; 2° in het volle genot van alles goeds. Openb. XXI:3: Ziet, de tabernakel Gods is bij de menschen en Hij zal bij hen wonen, en zij zullen zijn volk zijn en God zelf zal bij hen zijn *en* hun God zijn.

b) naar hare werking. want het is de volkomene vernieuwing van de vermogens, 1° der ziel n.l.: van het verstand. 1 Cor. XIII:12: Nu ken ik ten deele, maar alsdan zal ik kennen, gelijk ook ik gekend ben; van het gevoel. 1 Joh. IV:18: De volmaakte liefde drijft de vrees buiten; van den wil. Openb. XXII:3: Zijne dienstknechten zullen Hem dienen. Fil. III:12: Niet dat ik het alreede gegrepen heb, of alreede volmaakt ben, maar ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mocht. 2° en des lichaams. 1 Cor. XV:53: Dit verderfelijke moet onverderfelijkheid aandoen.

c) naar haren duur, want zij is eeuwig. Mt. XXV:46.

2. Zij is onbeschrijfelijk. 1 Cor. II:9: Gelijk geschreven is: Hetgeen het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord en in het hart des menschen niet is opgeklommen, hetgeen God bereid heeft, dien die Hem liefhebben. (Als dit waar is van het evangelie des kruises, waarop Paulus het toepast, dan ook van hetgeen ons door dat evangelie geschonken wordt). Ook hier is toepasselijk 1 Kon. X:7: De helft is mij niet aangezegd. Lk. XX:36: Zij zijn den engelen gelijk. Col. III:3: Met hem (Christus) geopenbaard worden in heerlijkheid. Het gansche boek der Openbaring van Johannes geeft er het bewijs van.

3. Zij is verschillend. De heerlijkheid zal niet voor alle geloovigen gelijk zijn, al genieten allen dezelfde zaligheid. Mt. XX:14: Ik wil dezen laatsten ook geven, gelijk als u. 1 Cor. XV:41: De *eene* ster verschilt in heerlijkheid van de *andere* ster, alzoo zal het ook zijn in de opstanding der dooden. Col. I:16: Hetzij

troonen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten (ook in de hemelen), alle dingen zijn door hem en tot hem geschapen.

4. Zal er arbeid zijn? In ieder geval geen hemel der luiaards, der verveling. Mt. XXV: 21: Over veel zal ik u zetten, ga in, in de vreugde uws heeren. Lk. XII: 44: Waarlijk ik zeg u, dat hij hem over al zijne goederen zetten zal.

B. De zekerheid aangaande deze volkomene zaligheid hangt af van de verzekerdheid des geloofs, van het vertrouwen dat wij hebben op de beloften Gods en het werk van Christus (1 Joh. V: 10, 11: Die in den Zoon van God gelooft, heeft de getuigenis in zich zelven. En dit is de getuigenis, *namelijk* dat ons God het eeuwige leven gegeven heeft; en ditzelve leven is in zijnen Zoon. Die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zoon van God niet heeft, die heeft het leven niet). Deze verzekerdheid is gegrond in de ervaring, dat het beginsel des eeuwigen levens in ons hart aanwezig is. Dit beginsel openbaart zich in strijd tegen den dood (2 Cor. V: 4), verlangen naar verlossing (Rom. VIII: 23), behoefte aan de dingen die boven zijn (Col. III: 1), en heiliging van het aardsche leven (1 Joh. III: 3). „Wien tijd is als eeuwigheid, en eeuwigheid als tijd, die is bevrijd van allen strijd" (Böhme).

C. Het doel der volkomene zaligheid: „God daarin eeuwiglijk te loven en te prijzen." Dit doel, de aanbidding Gods, is de hoogste en edelste werkzaamheid voor een naar Gods beeld vernieuwden mensch, Openb. VII: 9, 10, 15.

D. De „troost". Rom. VIII: 18: Want ik houde het daarvoor, dat het lijden dezes tegenwoordigen tijds niet is te waardeeren tegen de heerlijkheid, die aan ons zal geopenbaard worden.

1. Ursinus: „Het eeuwige leven is de eeuwige inwoning Gods in de uitverkorenen door den H. Geest en de door dienzelfden Geest in hun verstand ontstoken kennis van God, van zijnen wil en van al zijne werken; ware en volle wijsheid en gerechtigheid; volkomene overeenstemming des harten, van den wil en van alle krachten en werken met het hart en den wil van God; evenzoo vreugde in God naar ziel en lichaam, aan de uitverkorenen uit genade van God geschonken, door Christus en om der wille van Christus, in dit leven aanvangende, in het andere leven volkomen, om God in alle eeuwigheid te loven en te prijzen.

„In dit leven kunnen wij niet alleen, maar moeten wij ook van het eeuwige leven verzekerd zijn, of wij hebben het niet. Want het wordt alleen den geloovigen, maar ook hun allen gegeven. Een eeuwig leven gelooven wil dus zeggen, verzekerd zijn dat niet alleen anderen het deelachtig zullen worden, maar ook ik."

2. Olevianus: „Ik geloof niet alleen, dat er een eeuwig leven is, maar ook, dat het mij beloofd en geschonken is, en zooals het nu in mij is aangevangen door het geloof in Christus, dat het ook volkomen in mij geopenbaard zal worden. Dit is de belofte, die Hij ons beloofd heeft, het eeuwige leven (1 Joh. II : 25). En dat dit eeuwige leven ons eigendom en reeds in ons aangevangen is door het geloof in den Zoon van God, in wien het leven van den beginne is, en volkomen in ons moet geopenbaard worden, dat betuigt het woord Gods 1 Joh. V : 9—13 en 1 Joh. III : 2. Dus: Ik geloof, dat hetzelfde leven, dat op dit oogenblik in Christus is, ook in mij moet geopenbaard worden. Col. III : 3, 4: Uw leven is met Christus verborgen in God; wanneer *nu* Christus zal geopenbaard zijn, die ons leven is, dan zult ook gij met hem geopenbaard worden in heerlijkheid.

„In de laatste twee artikelen (van de opstanding des vleesches en het eeuwige leven) wordt ons het volkomen genot van Christus en van zijn weldaden voorgesteld. Eerstelijk daarom, opdat de geloovige wete, dat hun volkomene zaligheid niet op aarde is, welke kennis ons tot twee dingen van nut is. Ten eerste, dat wij door deze wereld zullen gaan als door een vreemd land en onophoudelijk gedenken, dat wij het moeten verlaten, opdat wij met onze gedachten niet blijven vasthouden aan deze aardsche, vergankelijke dingen, zooals Paulus leert 2 Cor. V : 6—9 en Rom. VIII : 19—24. Het andere nut dezer kennis is, dat zij geduld brengt en voor versagen bewaart. Want als de geloovigen ondervinden, dat het beginsel der zaligheid, dat zij bezitten in den troost des Heiligen Geestes, nog niet het volkomen genot der zaligheid is vanwege den veelvoudigen strijd met allerlei aanvechtingen, die God als werktuigen gebruikt om de zonde in hen te dooden en hen te bereiden tot de eeuwige heerlijkheid (1 Petr. I : 3—6), zoo moeten zij middelerwijl niet kleinmoedig worden, noch versagen, maar de oogen van hun gemoed richten op de zalige opstanding en het eeuwige leven en met geduld wachten

op den dag dat onze zaligheid volkomen zal geopenbaard worden. Lk. XXI : 17—19; Hebr. XIII : 14. Deze tweede nuttigheid moet in het bijzonder de predikers der goddelijke waarheid met geduld wapenen tegen de ondankbaarheid der wereld, aan welke zij goed doen tegen haren wil; ook tegen armoede, verbanning en andere gevaren, die niet zullen uitblijven, opdat, als de zware last der droefheid hen drukt en bezwaart, zij gedachtig zijn, dat zij op de andere zijde der weegschaal moeten leggen het groote gewicht der eeuwige heerlijkheid, die hun bereid is en zoo overvloedig zal zijn, dat het de andere bezwaren, hoe moeilijk zij ook voor het vleesch zijn, zal licht maken. Daarom vertragen wij niet, zegt de Apostel (2 Cor. IV : 16, 17), maar hoewel onze uitwendige mensch verdorven wordt, zoo wordt nochtans de inwendige vernieuwd van dag tot dag, want onze lichte verdrukking, die zeer haast voorbij-*gaat*, werkt ons een gansch zeer uitnemend eeuwig gewicht der heerlijkheid. Ook moet hun helder en altijd voor oogen staan de belofte, die voornamelijk aan de leeraren (herders) tot versterking is gegeven, hoewel zij overigens allen geloovigen betreft. Dan. XII : 3: De leeraars nu zullen blinken als de glans des uitspansels, en die er velen rechtvaardigen gelijk de sterren altoos en eeuwiglijk. (Verg. 2 Tim. II : 10 en Openb. II : 20). Zij mogen zich ook niet laten verblinden door de gunst en het goed der wereld, om de waarheid te verzwijgen en zwak te worden, opdat zij op dien dag niet het vreeselijke woord van Christus hooren moeten, waarbij het eeuwiglijk blijven zal: Voorwaar, voorwaar, zeg ik u, zij hebben hun loon weg (Mt. VI : 2, 5, 16).

„Ten andere is het evenwel niet genoeg, dat de geloovigen weten, dat hunne volkomene zaligheid niet op aarde is. Wat dan, als zij het doel, namelijk het eeuwige leven, niet bereikten mochten? Wie gelooft, dat het eeuwige leven hem bereid is, die gelooft ook (want God heeft het hem beloofd), dat God hem bij het ware geloof bestendig zal bewaren, totdat Hij hem zal gebracht hebben in het eeuwige leven; anders kan hij niet naar waarheid zeggen, dat hij gelooft het eeuwige leven, n.l. dat het zijn eigendom is. Getuigenissen der Schrift hebben wij op vele plaatsen: 1 Petr. I : 3, 4, 23; 1 Joh. III : 9; 1 Cor. X : 13; Fil. II : 13; Rom. VIII : 35—39; Joh. X : 28—30; Fil. IV : 7."

Van de Rechtvaardiging door het geloof.

59. Vraag. *Maar wat baat het u nu, dat gij dit al gelooft?*

Antw. Dat ik in Christus voor God rechtvaardig ben en een erfgenaam des eeuwigen levens.

Dit al = dit alles.

Antw. Tweeërlei nut heb ik van het geloof.

a) Wat wordt onder „dit alles" verstaan? Alles wat in de Artikelen des christelijken geloofs begrepen is en als de korte inhoud van het evangelie beschouwd wordt.

b) Wat is het eerste nut? Dat ik in Christus voor God rechtvaardig ben.

c) Wat is het tweede nut? Dat ik een erfgenaam des eeuwigen levens ben.

Nadat de Artikelen des christelijken geloofs zijn uitgelegd, keert de Catechismus met de 59e vraag weer tot de 22e terug. Vraag 20 sprak over de noodzakelijkheid van het geloof, vraag 21 over den aard, vraag 22 over den inhoud, die vraag 24—58 nader uitgelegd werd. Nu handelt vraag 59 over de vrucht of de uitwerking van het ware geloof.

Men kan de opmerking maken, dat hier het zaligmakend en het leerstellig geloof niet voldoende onderscheiden worden, maar dit ligt in den geest des tijds. De onderscheiding zelve was voldoende aangegeven in vraag 21, zoodat het zeker naar de bedoeling van ons leerboek is, als wij onder „dit alles" de korte samenvatting verstaan van den inhoud van het geloof in Christus. Dit toch alleen en niet het geloof aan al de artikelen en stukken der leer is het zaligmakend geloof.

Wanneer nu aan de bespreking der rechtvaardigmaking door het geloof een zestal vragen gewijd worden (vr. 59—64), dan

spreekt zich daarin het protestantsch karakter van ons leerboek uit. Dit is het leerstuk, waarom het bij de Duitsch-Luthersche hervorming ging, en dat dus met zorg moest en nog altijd moet behandeld worden.

De vrucht des geloofs.

1. De rechtvaardiging en de zekerheid des eeuwigen levens worden hier nauw met elkander verbonden, omdat de laatste niet bestaan kan zonder de eerste. Tit. III : 7: Opdat wij gerechtvaardigd zijnde door zijn genade erfgenamen zouden worden naar de hope des eeuwigen levens. De Schrift en de belijdenis spreken van verzoening met God, want wij zijn vijanden Gods; van vergeving door God, want wij zijn schuldenaren; van rechtvaardiging voor God, want wij zijn overtreders en hebben dus veroordeeling te vreezen, als wij voor God in het gericht komen.

2. Rechtvaardig „voor God": niet voor zich zelf, want niemand kan zijn eigen rechter zijn; ook niet voor de menschen, die geen macht hebben over de zaligheid of de verdoemenis. Jac. IV : 12: Er is een eenig wetgever, die behouden kan en verderven. — „in Christus", want in en door ons zelven zouden wij het alleen zijn, als wij de geheele wet in ons geheele leven volkomen gehouden hadden, d. i. als wij geen zonden hadden; 1 Joh. III : 7: Kinderkens, dat u niemand verleide, die de rechtvaardigheid doet, die is rechtvaardig, gelijk hij (Christus) rechtvaardig is.

3. Het is vooral de Apostel Paulus, die met name in den brief aan de Galatiërs en in dien aan de Romeinen, deze gedachte op den voorgrond stelt. Gal. II : 16: Doch wetende, dat de mensch niet gerechtvaardigd wordt uit de werken der wet, maar door het geloof van Jezus Christus, zoo hebben wij ook in Christus Jezus geloofd, opdat wij zouden gerechtvaardigd worden uit het geloof van Christus en niet uit de werken der wet, daarom, dat uit de werken der wet geen vleesch zal gerechtvaardigd worden. Rom. III : 28: Wij besluiten dan, dat de mensch door het geloof (Luther voegt er hier niet ten onrechte bij het woordje: alleen) gerechtvaardigd wordt, zonder de werken der wet.

Tot dit besluit komt Paulus aldus. Hij toont eerst aan, dat de heidenen God hadden kunnen kennen uit de natuur, maar

Hem niet gekend hebben en alzoo in afgoderij en allerlei vreeselijke zonden gevallen zijn (I : 18—32). Daarna betoogt hij dat de Joden eveneens staan onder den toorn Gods, want zij hebben de wet, maar onteeren God door de overtreding der wet (II—III : 8). Zoo zijn allen onder de zonde en is de geheele wereld verdoemelijk (III : 9—20). Maar nu is Christus door God gegeven tot een zoenmiddel en krijgen wij dus de rechtvaardiging uit genade door de verlossing, die in Christus Jezus is. Het geloof in hem is de weg der rechtvaardiging (III : 21—28). Deze waarheid nu wordt in den Romeinerbrief verder ontwikkeld en toegepast.

4. Christus en de Apostelen. Gerechtigheid is het karakteristieke van het koninkrijk Gods, en zoo staat ook Jezus evenals Paulus tegenover het Farizeïsme. Mt. V : 20: Want ik zeg u: tenzij uwe gerechtigheid overvloediger zij, dan die der schriftgeleerden en der farizeën, dat gij in het koninkrijk der hemelen geenszins zult ingaan. Mt. VI : 33: Zoekt eerst het koninkrijk Gods en zijne (d. i. Gods) gerechtigheid. Christus legt meer nadruk op de gezindheid des menschen in, Paulus op de goddelijke erkenning van de gerechtigheid. Christus spreekt meer van de bekeering, Paulus meer van het geloof als de weg tot de gerechtigheid. Evenals Christus de vergeving der zonden (Mt. XXVI : 20), verbindt Paulus de rechtvaardiging met het offer van Christus (Rom. III : 24). Ook in het Evangelie van Johannes ontbreekt de grondgedachte der rechtvaardiging niet, hoewel daar meer het eeuwige leven als de zaligheid wordt voorgesteld. Joh. III : 36: De toorn Gods blijft op hem. Bij Petrus staat de behoudenis in de vergeving der zonden door de bekeering op den voorgrond (Hd. II : 38; 1 Petr. I : 9); hij spreekt meer van de heiliging (1 Petr. II : 24) dan van de rechtvaardiging door het geloof, maar de grondgedachte vinden wij terug in 1 Petr. III : 21, dat alleen aan dien doop kracht en beteekenis toekent, die niet een uitwendig werk maar de vraag van een goed geweten tot God is.

5. Olevianus: „Er is maar één weg ten eeuwigen leven, namelijk de gekruiste Christus, door een waar geloof aangenomen (1 Cor. II : 2), omdat dan het geloof, dat een gave des H. Geestes is, Christus als zijn eigendom bezit met al zijn goederen, als die ons van God tot een eigendom geschonken zijn door het geloof.

Daaruit moet één van beiden volgen, óf dat Christus niet alles heeft, dat tot onze zaligheid van noode is, óf zoo hij alles heeft, moet ook hij, die Christus den gekruisigde met een waarachtig geloof heeft aangenomen, ook dat alles in Christus bezitten.

„Nu is echter tot nu toe door alle artikelen des christelijken geloofs bewezen, dat alles wat tot onze eeuwige zaligheid van noode is, in Jezus Christus aanwezig is, en dat hij niet een halve maar een volkomen Jezus of Zaligmaker is, die alles volkomen volbracht heeft, wat tot onze zaligheid van noode is. Derhalve, wie Christus door een waarachtig geloof is ingelijfd, heeft en bezit alles in hem, wat tot zijne zaligheid van noode is." —

„Het geloof ontvangt voornamelijk twee weldaden van Christus. Eerstelijk, dat de mensch door het geloof voor God rechtvaardig is, zonder verdienste zijner werken. Ten tweede, dat hij uit genade zonder verdienste opnieuw geboren, of vernieuwd en als opnieuw geschapen wordt in Christus tot goede werken, niet om te verdienen, maar zich dankbaar te toonen. Efez. II : 4—6.

„De uitdrukking: gerechtvaardigd te worden door het geloof, beteekent in de Schrift niet: zoo vroom gemaakt te worden in ons zelven, dat wij geen zonde hebben, want als wij zeggen dat wij geen zonde hebben zoo misleiden wij ons zelven en de waarheid is niet in ons (1 Joh. I : 8, 10); maar het beteekent: voor het gericht Gods vrijgesproken te worden van onze zonden, die wij begaan hebben en die ons aankleven, en dat om der wille van de gerechtigheid eens anderen, eene gerechtigheid, die niet in ons maar in Christus is, en die ons eigendom en ons toegerekend wordt om niet, als een vrijwillig geschenk, door het geloof. Zulk eene wijze van spreken is gebruikelijk in de Schrift, als Rom. VIII : 33: Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het die rechtvaardig maakt. Hier wordt het rechtvaardig maken gezet tegenover het beschuldigen, terwijl God zijn geloovigen rechtvaardig verklaart en als onschuldig erkent tegenover alle aanklacht des duivels om Christus' wil, zooals er volgt (vs. 34): Wie is het die verdoemt? Christus is het, die gestorven is enz. Dat is gemakkelijk te verstaan uit Spr. XVII : 15: Wie den goddelooze rechtvaardigt en den rechtvaardige verdoemt zijn den HEERE een gruwel, ja die beide. Zeker, de rechter zou voor God geen gruwel zijn, die uit een goddeloozen een

rechtvaardigen vromen mensch maken kan, want hij zou een goed werk daaraan doen; maar de rechter, die den goddelooze rechtvaardigt, dat is, die den goddelooze voor rechtvaardig, vroom, onschuldig verklaart, die is evenzoo goed een gruwel voor God, zegt Salomo, als die een vromen man voor goddeloos verklaart en veroordeelt.

„Daaruit kunnen wij zien, dat, als God door Paulus zegt (Rom. IV : 5): Dengene, die niet werkt, maar gelooft in Hem, die den goddelooze rechtvaardigt, wordt zijn geloof gerekend tot gerechtigheid, God dien goddelooze rechtvaardig verklaart om eene gerechtigheid, die niet de zijne is, namelijk die in Christus is en niet in hem zelf. Want de Schrift noemt hem, die door Christus moet gerechtvaardigd worden, een goddelooze. Daarom spreekt ook David niet zalig die geen zonden hebben, want niemand onzer is zonder zonde (1 Joh. I : 8), maar wien God, hoewel zij zonden hebben en tot aan het graf daarmede strijden moeten, nochtans hunne ongerechtigheid vergeven en hunne zonden bedekt heeft, namelijk met de gehoorzaamheid van Christus, gelijk Paulus dit woord van David (Ps. XXXII : 1, 2) juist met het oog op het vorige aanhaalt (Rom. IV : 7, 8)."

60. Vraag. *Hoe zijt gij rechtvaardig voor God?*

Antw. Alleen door een oprecht geloof in Jezus Christus; alzoo dat al is het dat mij mijn geweten beklaagt, dat ik tegen al de geboden Gods zwaarlijk gezondigd, en geen derzelven gehouden heb en nog steeds tot alle boosheid geneigd ben, nochtans God, zonder eenige verdienste van mij, uit loutere genade mij de volkomen genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus schenkt en toerekent, evenals had ik nooit zonde gehad noch gedaan, ja, als had ik zelf al de gehoorzaamheid volbracht, die Christus voor mij volbracht heeft, zooverre ik zulke weldaad met een geloovig hart aanneem.

Beklaagt = aanklaagt. Zwaarlijk = zwaar. Geen derzelven = nooit eenig gebod. Nooit zonde = nooit eenige zonde.

Zooverre, Hoogd.: „wanneer ik maar", and.: „bijaldien"; de bedoeling is om uit te drukken, dat de rechtvaardiging alleen door het geloof ons eigendom wordt.

Antw. Ik ben rechtvaardig alleen door het waarachtig geloof in Jezus Christus.

a) Hoe kunt gij als zondaar rechtvaardig zijn? Door de toerekening van de gerechtigheid van Christus.

b) Over welke zonden strekt zich die rechtvaardiging uit? Dat, ofschoon — geneigd ben.

c) Hoe rechtvaardig zijt gij dan? Als had ik — volbracht heeft.

d) Langs welken weg heeft die rechtvaardiging plaats? Voor zoover ik — aanneem.

e) Opmerking verdient, dat de vraag niet is: hoe wordt gij, maar hoe zijt gij rechtvaardig voor God? Ook wordt niet gevraagd: Hoe rechtvaardigt God? — maar hoe hebt gij de zekerheid, dat gij rechtvaardig zijt, m. a. w. hier wordt gevraagd naar de rechtvaardiging als eene behoefte des zondaars, niet beschouwd van de zijde Gods, maar van den kant des menschen.

I. Wat de rechtvaardiging is.

1. De rechtvaardiging moet onderscheiden worden van de vergeving. De laatste is een daad der genade en sluit in zich de erkenning van schuld. De eerste is een daad van recht en zij is de ontkenning van schuld. Zij is dus een rechterlijke handeling. Het evangelie drukt er mede uit, dat de vergeving wordt geschonken in den weg van het recht. Dit is het wonderbare. Voor ons begrip zijn genade en recht met elkander in strijd, maar in het evangelie zijn ze tot één geworden. Dat is het mysterie der verzoening door Christus.

2. De rechtvaardiging als een rechterlijke handeling Gods tegenover den zondaar kunnen wij aanschouwelijk maken door hetgeen er voor het gerecht geschiedt met een aangeklaagde.

a. De rechter is God (het is altijd de Vader, nooit wordt de Zoon of de H. Geest genoemd als degene die rechtvaardigt). Rom. VIII:33: God is het, die rechtvaardig maakt. Ps. L:6: God

zelf is rechter. Jes. I : 18: Komt dan en laat ons samen rechten, zegt de HEERE.

b. De aangeklaagde is de zondaar. Rom. II : 1: Daarom zijt gij niet te verontschuldigen o mensch, wie gij zijt, die anderen oordeelt, want waarin gij een ander oordeelt, veroordeelt gij u zelven. Rom. III : 9: Wij hebben tevoren beschuldigd beiden Joden en Grieken, dat zij allen onder de zonde zijn.

c. De aanklager is het geweten, temeer als het door de wet, nog meer als het door Christus is voorgelicht. Rom. II : 15: Hun geweten medegetuigende. Joh. V : 45: Die u verklaagt is Mozes, op welken gij gehoopt hebt. Jes. VI : 5: Toen zeide ik: Wee mij, want ik verga, dewijl ik een man van onreine lippen ben en ik woon in het midden eens volks, dat onrein van lippen is. Mt. V : 47, 48: Wat doet gij boven anderen? Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is.

d. De aanklacht is, dat wij Gods geboden met woorden, werken en gedachten overtreden hebben. Rom. III : 23: Want zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods.

e. De getuigen zijn óf de menschen, óf ons eigen geweten, óf God zelf (Hebr. IV : 13: Alle dingen zijn naakt en geopend voor de oogen desgenen, met welken wij te doen hebben), óf de satan (Openb. XII : 10: De verklager onzer broederen, die hen verklaagde voor onzen God dag en nacht, is nedergeworpen), óf het evangelie (2 Cor. VI : 1: Dat gij de genade Gods niet tevergeefs moogt ontvangen hebben).

f. Het vonnis zou moeten zijn volstrekte veroordeeling en verwerping van God. Rom. III : 10: Er is niemand, die rechtvaardig is, ook niet één. Ps. CXXX : 3: Zoo gij, HEERE, de ongerechtigheid gadeslaat, Heere, wie zal bestaan?

3. Rechtvaardiging is dus het tegenovergestelde van veroordeeling. Gerechtvaardigd is hij die van de aanklacht wordt vrijgesproken. Rechtvaardig maken is een verkeerde uitdrukking, waartoe het latijnsche justificare aanleiding heeft gegeven, maar die in het oorspronkelijke grieksche dikaiein geen grond heeft. Bedoeld is een rechtvaardig verklaren.

II. Hoe de rechtvaardiging geschiedt.

„Alleen door een oprecht geloof in Jezus Christus."

1. De rechtvaardiging des zondaars wordt met nadruk in verband gebracht met Christus. Rom. III : 24: En worden om niet gerechtvaardigd uit zijne genade door de verlossing die in Christus Jezus is. Gal. II : 21. Rom. III. Rom. V : 9: Zijnde nu gerechtvaardigd door zijn bloed.

2. In Christus alleen worden wij gerechtvaardigd, want hij is het hoofd der nieuwe menschheid, gelijk Adam der oude. De menschheid is in Adam zondig dus verdoemelijk geworden, maar in Christus is hersteld wat in Adam bedorven was. Daar nu alleen het geloof in Christus ons met hem in betrekking brengt, worden wij dus ook alleen daardoor gerechtvaardigd, Rom. V : 12—21.

3. Daarom wordt de rechtvaardiging in 't bijzonder in verband gebracht met de opstanding van Christus. Rom. IV : 25: Welke overgeleverd is om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking. Onze zonden hebben zijn dood veroorzaakt, maar als nu de straf dier zonden gedragen is, dan moet ook de vrijspraak volgen, die ontbroken zou hebben als Jezus in het graf gebleven ware. Hij is gevonnisd in zijn sterven, maar vrijgesproken in zijn opstanding. Als nu zijn dood ons oordeel is, dan is ook zijn vrijspraak onze rechtvaardiging.

4. De Catechismus spreekt van toerekening der gerechtigheid van Christus. Dit is geen bijbelsche uitdrukking, maar de bedoeling mag deze zijn: Evenals de verzoening, de vergeving, de verlossing is ook de rechtvaardiging een gave Gods in Christus, ons verzekerd in het sterven van Christus om onze zonden. Die rechtvaardiging is dus evenals de verzoening gegeven in den dood van Christus. Rom. III : 22: De rechtvaardigheid Gods door het geloof van Jezus Christus tot allen en over allen, die gelooven, want er is geen onderscheid. Maar zij wordt ons eigendom door het geloof in Christus. De rechtvaardiging is een daad Gods buiten ons. Wij kunnen haar niet beleven. Maar de zekerheid is een zaak des geloofs en wel alleen van het geloof in Christus. Door dat geloof worden wij leden van Christus' lichaam, deelen wij in zijn gerechtigheid. Rom. III : 28: Wij besluiten dan, dat de mensch door het geloof (Luther voegt er bij: alleen) gerechtvaardigd wordt.

5. De verschillende opvattingen der rechtvaardiging zijn de volgende:

a) De roomsche kerk vat haar op als een voortdurend instorten der goddelijke gerechtigheid, die verdiend moet worden door het geloof, dat zich aan de kerk onderwerpt, dus als de zedelijke verbetering des zondaars, als het antwoord op de vraag: hoe kan ik zondig mensch voor God zedelijk goede werken doen? Zij verwart haar dus met de heiliging.

b) Luther maakte nog weinig onderscheid tusschen rechtvaardiging en vergeving en verbond haar met den doop, die de rechtvaardiging mededeelt.

c) Calvijn legt er den nadruk op, dat deze rechtvaardiging een daad Gods is van eeuwigheid, die betrekking heeft op de uitverkorenen, welke God dus ook begiftigt met het geloof, dat tot de rechtvaardiging noodig is.

d) Het piëtisme doet de rechtvaardiging samenvallen met de bekeering.

III. Op wien de rechtvaardiging betrekking heeft.

1. De zondaar wordt gerechtvaardigd. Rom. X : 3: Want alzoo zij de rechtvaardigheid Gods niet kennen en hunne eigene gerechtigheid zoeken op te richten, zoo zijn zij der rechtvaardigheid Gods niet onderworpen. Rom. IV : 5: Die (n.l. God) den goddelooze rechtvaardigt. — De zonde behoeft dus niet de verhindering te zijn voor onze rechtvaardiging, omdat zij alleen plaats heeft door het geloof. Dit drukt de Catechismus zeer goed uit met de woorden: „alzoo dat al is het dat mij mijn geweten beklaagt, dat ik tegen al de geboden Gods zwaarlijk gezondigd en geen derzelven gehouden heb en nog steeds tot alle boosheid geneigd ben." Erger kan het al niet. Dit is het ontroerend getuigenis van het hart, dat zich zelf kent en dus nooit hoop kan hebben zich zelf te rechtvaardigen.

2. „Nochtans". Zoo kan het geloof alleen spreken, dat, indien ergens, allermeest hier ingaat tegen alles wat men weet of ziet. Rom. X : 10: Met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid. Rom. VIII : 3: Want hetgeen der wet onmogelijk was, dewijl zij door het vleesch krachteloos was, heeft God, zijnen Zoon zendende in de gelijkheid des zondigen vleesches en *dat* voor de

zonde de zonde veroordeeld in het vleesch. Rom. III : 26: Opdat God rechtvaardig zij en (tegelijkertijd) rechtvaardigende (den zondaar, iets wat naar ons oordeel nooit gepaard kan gaan) dengene, die uit het geloof van Jezus is. — Dit blijft het groote mysterie, alleen door het geloof opgelost, dat tegen alles in blijft jubelen: „Nochtans!"

3. De grond van dat geloof is „de volkomene genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus". d. i. het geheele verlossingswerk van Christus, waarin hij de zonde veroordeeld, de wet vervuld, de straf gedragen heeft. Rom. V : 19: Gelijk door de ongehoorzaamheid van dien éénen mensch velen *tot* zondaars gesteld zijn geworden, alzoo zullen ook door de gehoorzaamheid van éénen velen *tot* rechtvaardigen gesteld worden. 2 Cor. V : 15: Als die dit oordeelen, dat, indien één voor allen gestorven is, zij dan allen gestorven zijn.

4. „Evenals had ik nooit zonde gehad noch gedaan, ja als had ik zelf al de gehoorzaamheid volbracht, die Christus voor mij volbracht heeft". Dat is de toestand, waarin de zondaar verplaatst wordt voor God. Evenals de vergeving, is ook de rechtvaardiging eene volkomene. 2 Cor. V : 21: Dien die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods (dus eene rechtvaardigheid die voor God geldt) in hem. Rom. V : 20: Waar de zonde meerder geworden is *daar* is de genade veelmeer overvloedig geweest. Jes. I : 18: Al waren uwe zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw, al waren zij rood als karmozijn, zij zullen worden als *witte* wol.

IV. Wie aan de rechtvaardiging deel heeft.

„Zoover ik zulk een weldaad met een geloovig hart aanneem."

1. Dit wil niet zeggen, dat de mate der rechtvaardiging afhangt van de mate des geloofs, dat dus de een meer en de ander minder gerechtvaardigd is. Want iemand is gerechtvaardigd, of hij is het niet; gedeeltelijk gerechtvaardigd te zijn is niet mogelijk.

2. Het geloof alleen is in staat ons deel te geven aan Christus en dus de zekerheid der rechtvaardiging te schenken, want het

a) erkent de noodzakelijkheid dezer rechtvaardiging,

omdat het uitgaat van de gerechtigheid Gods. 2 Tim. II : 13: Hij kan zich zelven niet verloochenen. Rom. II : 6: Welke een iegelijk vergelden zal naar zijne werken. Rom. III : 25: Tot eene betooning van zijne rechtvaardigheid.

b) verlangt naar de gerechtigheid, zooals een hongerende naar brood en een dorstende naar water. Mt. V : 6: Zalig *zijn* die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid.

c) neemt zijn toevlucht tot Christus. Rom. III : 21: Maar nu is de rechtvaardigheid Gods (n.l. de rechtvaardigheid voor God) geopenbaard geworden, namelijk de rechtvaardigheid Gods door het geloof van Jezus Christus tot allen en over allen, die gelooven.

d) verheugt zich over en roemt in de rechtvaardiging uit genade. Rom. VIII : 31—34: Zoo God vóór ons is, wie zal tegen ons zijn?

3. Ursinus: „Onze gerechtigheid, waardoor wij voor God rechtvaardig zijn in dit leven, is niet onze overeenstemming met de wet, niet de goede werken, niet het geloof, maar alleen de genoegdoening van Christus, die hij (in onze plaats) tegenover de wet heeft volbracht, of de straf, die Christus voor ons op zich genomen heeft, namelijk de vernedering van Christus van den aanvang zijner ontvangenis tot zijn verheerlijking, d. i. de aanneming van ons vleesch, de dienstknechtsgestalte, de ontbering, den smaad, de zwakheid, het lijden en den dood, wat hij alles vrijwillig op zich genomen heeft; kortom alles wat hij gedaan en geleden heeft, waartoe hij zelf als de rechtvaardige en als Gods Zoon niet verplicht was, is zijn genoegdoening, die hij voor ons heeft tot stand gebracht en de gerechtigheid, die ons, den geloovigen, uit genade door God wordt toegerekend. Deze rechtvaardiging voldoet zoowel ten opzichte van de vervulling der wet door de gehoorzaamheid, als ten opzichte van het ondergaan van de eeuwige straf der zonde, daar wij tot beiden door de wet verplicht waren. 1 Cor. II : 2; Col. II : 10; Rom. V : 19; Jes. LIII : 5, 6; Lk. XXII : 20; Rom. III : 24, 25; IV : 7; V : 9, 10; 2 Cor. VIII : 9; Gal III : 13; Efez. I : 7; Col. I : 14; 1 Joh. I : 7."

4. Olevianus: „Niemand kan bij God wonen, die niet rechtvaardig en onschuldig voor Hem is (1 Petr. I : 16; Ps. XV). Zoo is hij door de werken rechtvaardig voor God, in wiens natuur, leven en gedachten, woorden en werken zulk een heiligheid en

rechtvaardigheid gevonden wordt, dat God hem niet aanklagen of beschuldigen kan, dat hij zijn geheele leven lang tegen eenige zijner geboden zou gezondigd of ook maar de geringste aangeborene zonde zou gehad hebben. Want als hij tegen een of meer geboden gezondigd heeft, is hij niet meer rechtvaardig door zijn werken, alzoo God zelf reeds het vonnis heeft uitgesproken: Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al wat geschreven is in het boek der wet om dat te doen (Deut. XXVII : 26).

„Daarentegen wordt hij gerechtvaardigd door het geloof, die zooveel nood en ellende der zonde in zich vindt, — zooals ieder vinden zal, die zich zelf niet door veinzerij bedriegen wil (Rom. VII : 24; Lk. XVIII : 11) — dat hij door zijn werken voor God niet rechtvaardig of onschuldig is, maar vertrouwt, dat God eenmaal al zijn zonden en ongerechtigheid voor eeuwig in Christus gestraft heeft en eens voor altijd betaling aangenomen heeft van Zijnen Zoon Christus voor al onze zonden en dat Hij in eeuwigheid geen andere betaling van ons eischen zal (Hebr. IX ; 12). Want Christus is van onzentwege den Vader gehoorzaam geworden tot den dood des kruises. En deze gehoorzaamheid van Christus alleen, die nu iederen geloovige uit vrije genade geschonken is, als had hij zelf alles geleden en de gehoorzaamheid volbracht, die Christus voor hem volbracht heeft, is de volkomene gerechtigheid van het geloovige hart voor God. Rom. V : 19; 2 Cor. V : 14, 21. Evenals nu Christus, de rechtvaardige, een zondaar geworden is, zoo zijn wij zondaren rechtvaardig geworden. Nu is echter Christus alzoo een zondaar geworden en tot zonde gemaakt aan het kruis, dat hij niet zonde in zich had, maar dat hij de zonde van anderen op zich genomen heeft (en deze hem toegerekend werd) en hij daarvoor een offer geworden is. Daarom worden wij ook gerechtvaardigd voor God, niet dat wij hebben in ons zelven de gerechtigheid, die voor Gods gericht bestaan kan (dan was Christus tevergeefs gestorven), maar de gerechtigheid van Christus, die hij ons met zijn lijden en sterven verworven heeft, is ons uit vrije genade geschonken, daar God ons het geloof gegeven heeft."

61. Vraag. *Waarom zegt gij, dat gij alleen door het geloof rechtvaardig zijt?*

Antw. Niet, dat ik van wege de waardigheid mijns geloofs Gode aangenaam zij, maar daarom, dat alleen de genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus mijne gerechtigheid voor God is, en dat ik die niet anders, dan alleen door het geloof aannemen en mij toeëigenen kan.

Van wege de waardigheid mijns geloofs = door de meerdere verdienste, die ik heb boven anderen, omdat ik geloof en zij niet.

Antw. Alleen door het geloof ben ik voor God rechtvaardig, omdat het geloof het eenige middel is, waardoor ik de gerechtigheid van Christus kan aannemen en mij toeëigenen.

a) Waarom zijt gij God aangenaam? Niet van wege de waardigheid mijns geloofs.

b) Welke is dan uwe gerechtigheid voor God? Alleen de gerechtigheid van Christus.

c) Hoe wordt deze gerechtigheid de uwe? Niet anders dan alleen door het geloof.

1. Hoewel wij gerechtvaardigd worden om der wille des geloofs, of wat hetzelfde is, door het geloof, zoo sluit dit niet in, dat wij door dat geloof die rechtvaardiging waardig zijn. Want als het geloof ons de rechtvaardiging waardig maakte, dan zou er roem zijn, maar de wet des geloofs sluit allen roem uit. Rom. III : 27: Waar is dan de roem? Hij is uitgesloten. Door wat wet? der werken? Neen, maar door de wet des geloofs. Dit bevestigt Paulus verder met het voorbeeld van Abraham Rom. IV : 3: Want wat zegt de Schrift? En Abraham geloofde God en het is hem gerekend tot gerechtigheid. Nu dengenen, die werkt, wordt de loon niet toegerekend naar genade, maar naar schuld. Doch dengenen, die niet werkt, maar geloofT in Hem, die den goddelooze rechtvaardigt, wordt zijn geloof gerekend tot rechtvaardigheid. — Het blijft dus een rechtvaardiging uit genade, zooals dit bij een rechtvaardiging uit het geloof ook alleen mogelijk is.

Godet-Jonker (Kommentaar op den brief aan de Romeinen): „Waarom hechtte God aan het geloof zooveel waarde? Omdat het

een bewijs was van zijn vertrouwen en van zijn vroomheid? Om de gezindheid van den aartsvader, welke zich daarin openbaarde? Om de gezegende gevolgen? Maar hoe is dit overeen te brengen met het: „die den goddelooze rechtvaardigt" (Rom. IV : 5)? Men moet de verdienste des menschen niet zoeken in een woord, hetwelk alle verdienste uitsluit. Het geloof is vóór alles alleen receptivititeit. Zijn waarde ligt in het voorwerp, hetwelk het aangrijpt en zich toeëigent: God en zijne openbaring. Dat voorwerp is de volmaaktheid zelf. Gelooven is dus: in eens de volmaaktheid grijpen. Het is daarom niets bevreemdends, dat het geloof, hetwelk de volmaaktbeid grijpt, door God tot gerechtigheid gerekend wordt." —

Dat het voorwerp van Abraham's geloof (de geboorte van een zoon) iets geheel anders is dan het voorwerp van der christenen geloof (het werk van Christus en de verzoening der zonden) verandert aan de zaak niets. „De beloften Gods in de geschiedenis des heils zijn schakels van één keten. De geloovige, die zich aan één der schakels vasthoudt, houdt zich aan de keten vast en staat tegenover God gelijk met een ander, die een hoogere schakel grijpt."

2. De gerechtigheid van Christus is eene volkomene, zij heeft geen aanvulling noodig maar sluit haar uit. Zij alleen is onze gerechtigheid. 1 Cor. I : 30, 31: Die ons geworden is wijsheid van God en rechtvaardigheid en heiligmaking en verlossing.

3. Het geloof is het middel, dat ons met Christus in betrekking brengt, het eenig mogelijke en daarom ook het eenige van God verordende. Het is dus gelijk aan de hand, waarmede een bedelaar de aalmoes of het stuk brood, dat hem aangeboden wordt, aanneemt. In dat aannemen ligt niet de verdienende oorzaak. Ook wordt hij niet verzadigd door de hand, waarmede hij het brood aangrijpt, maar door het brood. Efez. II : 8: Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof, en dat niet uit u, het (zalig worden) is Gods gave. Rom. III : 22: Namelijk de rechtvaardigheid door het geloof in Jezus Christus. Hebr. XI : 7: Door het geloof heeft Noach de ark toebereid en is geworden een erfgenaam der rechtvaardigheid, die naar het geloof is.

4. Een gouden ring, waarin een kostbare edelsteen gevat is, heeft zijn waarde niet van wege het goud, maar wegens het kleinood, dat daarin gevat is; zoo maakt ook ons geloof in

Christus ons rechtvaardig niet van wege de waardigheid des geloofs omdat dit een goed werk is, maar wegens het werk van Christus, dat in het goud des geloofs gevat is als de edelsteen in den ring.

5. Ursinus: „Wij zeggen, dat wij alleen door het geloof gerechtvaardigd zijn: 1. omdat wij alleen door het voorwerp des geloofs gerechtvaardigd worden, d. i. door de verdienste van Christus, zonder welke er geen gerechtigheid voor ons is, ook niet een deel daarvan. En alleen daardoor, dat wij de gerechtigheid van een ander gelooven en aannemen, worden wij gerechtvaardigd; niet door een doen of verdienen, maar alleen door de aanneming zijn wij rechtvaardig. Uitgesloten zijn alle werken, ook het geloof zelf, voorzoover het een deugd of werk is. 2. omdat het niet anders dan een daad des geloofs is, de gerechtigheid van Christus aan te grijpen en zich toe te eigenen; ja de aanneming van de gerechtigheid eens anderen is niet anders dan geloof. 3. omdat het geloof alleen het werktuig is om de genoegdoening van Christus aan te grijpen." —

„Alleen door het geloof. Dat mag niet losgelaten worden: 1. om de eere Gods, opdat het offer van Christus niet verzwakt worde; 2. om onzen troost, opdat wij zeker mogen zijn, dat onze gerechtigheid niet van onze werken afhangt (anders zouden wij haar al duizendmaal verloren hebben), maar alleen van het offer en de verdienste van Christus."

6. Olevianus: „De uitdrukking: wij worden alleen door het geloof gerechtvaardigd, is niet aldus te verstaan, dat het geloof zulk een kostelijke deugd is, dat wij van wege ons geloof door God rechtvaardig verklaard worden. Want dan zouden wij het geloof stellen in de plaats van Christus (1 Cor. I : 30), daar toch Christus de gekruisigde alleen onze volkomene gerechtigheid is; maar ik versta het aldus, dat wij door het geloof Jezus Christus aannemen, die onze gerechtigheid is en ons tot kinderen maakt, zooals Johannes 1 : 12 zegt: Zoovelen hem (Christus) aangenomen hebben, dien heeft hij macht gegeven kinderen Gods te worden, *namelijk* die in zijnen naam gelooven. Alzoo vestigt zich het geloof op Christus, die ons beloofd en nu geschonken is tot onze eeuwige gerechtigheid. Dan. IX : 24; Jes. LIII : 11. Verg. Hd. XIII : 28, 39; Lk. XVIII : 13."

62. Vraag. *Maar waarom kunnen onze goede werken niet de gerechtigheid voor God of een stuk derzelve zijn?*

Antw. Daarom, dat de gerechtigheid, die voor Gods gericht bestaan kan, gansch volkomen en der Wet Gods in alle stukken gelijkmatig zijn moet en dat ook onze beste werken in dit leven allen onvolkomen en met zonden bevlekt zijn.

Een stuk derzelve = een gedeelte der gerechtigheid.

Gelijkmatig = aan alle eischen der Wet volkomen voldoende.

Antw. Onze goede werken kunnen noch geheel noch gedeeltelijk onze gerechtigheid voor God zijn, omdat zij niet volmaakt goed zijn.

a) Hoe moet onze gerechtigheid voor God zijn? Volkomen en geheel beantwoordende aan de Wet Gods.

b) Hoe zijn onze beste werken? Allen onvolkomen en met zonde bevlekt.

c) Wat volgt daaruit? Dat wij uit onze goede werken nooit onze gerechtigheid kunnen opbouwen.

1. Zoomin wij van wege het geloof voor God rechtvaardig zijn, omdat deze rechtvaardiging altijd blijft een daad der genade, evenmin van wege onze goede werken, noch op zich zelven, noch met het geloof tezamen (als een „stuk der gerechtigheid").

2. De gerechtigheid uit de werken komt uit den hoogmoed en de onboetvaardigheid van het hart, dat zich niet laat verootmoedigen noch zich iets laat geven met uitsluiting van elke verdienste.

3. De gerechtigheid uit de werken kan niet naast de gerechtigheid uit het geloof bestaan. Zij is voor God onmogelijk. God moet eischen een „gansch volkomene" gerechtigheid, die met zijn wet in het groote en in het kleine geheel overeenstemt. Zij alleen is gerechtigheid, waarom men ook van een „stuk der gerechtigheid" niet spreken kan. Mt. XXII: 37, 39: Gij zult liefhebben den Heere uwen God met geheel uw hart en met geheel uwe ziel en met geheel uw verstand. Gal. III: 10: Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al wat geschreven is in het boek der

wet om dat te doen. Jac. II : 10, 11: Wie de geheele wet zal houden en in een (gebod) zal struikelen, die is schuldig geworden aan allen (geboden). — Want wie steelt zondigt tegen het beginsel der wet, de liefde; als hij nu geen overspel doet, dan heeft hij die zonde niet nagelaten uit liefde, dus ook dit gebod niet vervuld. De wet als openbaring van Gods wil is één onafscheidelijk geheel.

4. Onder de „goede werken" en „onze beste werken" zijn hier niet de werken van den natuurlijken, maar van den wedergeboren mensch bedoeld. Ook deze kunnen voor de eischen der goddelijke wet niet bestaan, omdat zij „onvolkomen" d. i. de eischen niet volkomen vervullende, en „met zonde bevlekt" zijn, in het bijzonder met de zonde der zelfzucht. Fil. III : 12: Niet, dat ik het alreede gegrepen heb of alreede volmaakt ben. Jes. LXIV : 6: Wij zijn allen als een onreine en al onze gerechtigheden zijn als een wegwerpelijk kleed (zooals het kleed van een melaatsche, dat niemand meer wil aantrekken).

5. Het woord Gods verwerpt alle verdienstelijkheid als geheele of gedeeltelijke oorzaak der gerechtigheid duidelijk en beslist. Gal. II : 16: Daarom dat uit de werken der wet geen vleesch zal gerechtvaardigd worden. Rom. XI : 6: En indien het door genade is zoo is het niet meer uit de werken, anderszins is de genade geen genade meer en indien het is uit de werken zoo is het geene genade meer, anderszins is het werk geen werk meer. Gal. II : 21: Indien de rechtvaardigheid door de wet is, zoo is dan Christus tevergeefs gestorven.

6. Tot goede werken (waarover vr. 91 gesproken wordt) hebben wij de kracht niet in ons zelven, omdat zij voortkomen uit het geloof in Christus; wij kunnen ze daarom in den grond niet als onze eigene beschouwen. Joh. XV : 5: Zonder mij kunt gij niets doen. 1 Cor. IV : 7: Want wie onderscheidt u? en wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? En zoo gij het ook ontvangen hebt, wat roemt gij, alsof gij het niet ontvangen hadt?

7. Paulus (Rom. III : 28) en Jacobus (Jac. II : 24) schijnen met elkander in strijd en beiden beroepen zich daarbij op het voorbeeld van Abraham (Rom. IV en Jac. II : 21), zonder dat zij elkander tegenspreken. Paulus als hij van „werken" spreekt, bedoelt de werken der wet, dat zijn de werken, die gedaan worden op het standpunt der wet, omdat wij ze moeten doen, dus als plicht en gebod. Daarop is van toepassing Lk. XVII : 10:

Alzoo ook gij, wanneer gij zult gedaan hebben al hetgeen u bevolen is, zoo zegt: Wij zijn onnutte dienstknechten, want wij hebben maar gedaan hetgeen wij schuldig waren te doen. En welke zondaar kan ooit zeggen, dat hij gedaan heeft al hetgeen hem bevolen is? Door die werken kan dus niemand gerechtvaardigd worden. En als Paulus over het geloof spreekt, dan bedoelt hij het levend geloof, dat door de liefde werkzaam is. Maar als Jacobus van de werken spreekt, dan bedoelt hij de werken des geloofs, de goede werken, zonder welken het geloof geen geloof is en ons dus niet rechtvaardigen kan. Dat noemt hij terecht een „dood geloof". Hij richt zich tegen den mondchristen. Terwijl Paulus dieper gaat in zijn beschouwing, wordt zij door die van Jacobus geenszins weerlegd of tegengesproken.

8. Voorbeelden van zelfrechtvaardiging: de rijke jongeling Mt. XIX, en de Farizeër in de gelijkenis Lk. XVIII.

9. Ursinus: „Tot zoover (vr. 61 en 62) is de gerechtigheid des geloofs in haar karakter en grondslag uitgelegd, nu volgt de verwerping van de valsche leer der papisten, dat wij uit de werken, of gedeeltelijk uit de werken en gedeeltelijk uit het geloof gerechtvaardigd worden. Het bewijs is dit: De gerechtigheid, die voor Gods gericht bestaan zal, moet gansch volkomen en der wet Gods in alle stukken gelijkmatig zijn. Daarom kunnen ook onze beste werken niet onze gerechtigheid voor God, noch geheel noch gedeeltelijk zijn. Het eerste blijkt uit de wet, Lev. XVIII : 5: Ja, mijne inzettingen en mijne rechten zult gij houden; welk mensch dezelve zal doen, die zal door dezelve leven; Ik ben de Heere. Deut. XXVII : 26: Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al wat geschreven is in het boek der wet om dat te doen (Gal. III : 10). Het overige is duidelijk. Want wij doen veel kwaads, dat wij moesten nalaten en wij laten veel goeds na, dat wij doen moesten, ja het goede dat wij doen is met veel kwaad vermengd (bevlekt), d. i. wij doen het goede slecht. Dat getuigen de klachten der heiligen en hun dagelijksche bede: Ga niet in het gericht met uwen knecht, want niemand die leeft zal voor uw aangezicht rechtvaardig zijn (Ps. CXLIII : 2). De onvolkomene werken kunnen dus geen volkomene gerechtigheid zijn.

„De grond, waarom wij door de werken niet kunnen gerechtvaardigd worden is: 1. Omdat namelijk onze gerechtigheid eene

onvolkomene zou zijn, daar onze werken onvolkomen zijn. 2. Ook als onze werken volkomen waren, zijn wij toch schuldig ze te doen, zoodat wij daarmede onze begane fouten niet goed kunnen maken. Lk. XVII : 10: Alzoo ook gij, wanneer gij zult gedaan hebben al hetgeen u bevolen is, zoo zegt: Wij zijn onnutte dienstknechten, want wij hebben *maar* gedaan hetgeen wij schuldig waren te doen. 3. De werken zijn niet onze eigene, maar die van God, die ze in ons werkt. 4. Zij zijn tijdelijk en staan in geen verhouding tot de eeuwige dingen, maar de verdienste moet aan het loon beantwoorden. 5. Zij zijn de gevolgen der rechtvaardiging en dus niet hun oorzaak. 6. Wij zouden dan iets hebben waarop wij ons konden beroemen. Efez. II : 9: Niet uit de werken opdat niemand roeme. 7. Het geweten verloor zijn vasten troost. Rom. IV : 16: Daarom is zij uit het geloof, opdat zij naar genade zij, ten einde de belofte vast zij al den zade (allen geloovigen). 8. Christus zou tevergeefs gestorven zijn. Gal. II : 21: Indien de rechtvaardigheid door de wet is, zoo is dan Christus tevergeefs gestorven. 9. Het zou niet een en dezelfde weg des heils in beide testamenten zijn, wanneer Abraham gerechtvaardigd was alleen uit het geloof en wij uit de werken, zij het daardoor alleen of in verbinding met het geloof. 10. Christus zou geen volkomen verlosser zijn, omdat er buiten hem nog een deel van gerechtigheid en heil bestaan zou."

63. Vraag. *Hoe? Verdienen onze goede werken niet, die nochtans God in dit en in het toekomende leven wil beloonen?*

Antw. Deze belooning geschiedt niet uit verdienste, maar uit genade.

Hoe? dit woordje is in de Hollandsche vertaling ingevoegd, maar staat niet in het oorspronkelijke, noch in de Lat. overzetting.

Antw. Hoewel God onze goede werken beloonen wil in dit en in het toekomstige leven, zoo volgt daaruit niet, dat zij iets verdienen.

Waarom niet? Deze belooning geschiedt niet uit verdienste, maar uit genade.

De 63e en 64e vraag behandelen twee tegenwerpingen, die tegen de leer der rechtvaardiging door het geloof alleen gemaakt worden, de eene (vr. 63) is schijnbaar aan de Schrift, de andere (v. 64) aan het leven ontleend.

I. Er is eene belooning.

1. De onverdienstelijkheid der goede werken ter zaligheid behoeft niet de gedachte te onderdrukken, dat er een belooning is der goede werken. Dit geschiedt als wij het loon alleen kennen als, iets zakelijks, een verdienste, die door recht en bij contract geregeld wordt. Maar het loon is ook vrucht, het natuurlijk gevolg van den arbeid. Joh. IV : 36—38: En die maait, ontvangt loon, en vergadert vrucht ten eeuwigen leven; opdat zich tezamen verblijden, beide die zaait en die maait. Want hierin is de spreuk waarachtig: Een ander is het, die zaait, en een ander, die maait. Ik heb u uitgezonden, om te maaien hetgeen gij niet bearbeid hebt; anderen hebben het bearbeid en gij zijt tot hunnen arbeid ingegaan. — De natuur is in dit opzicht het beeld der genade. Beiden zijn hier onderworpen aan dezelfde wet. Op het zaaien volgt het maaien, op den arbeid het loon. Zoo eischt het de gerechtigheid, zoo waarborgt het de getrouwheid Gods.

2. De Schrift spreekt dan ook dikwijls over het loon. Abraham, Gen. XV : 1: Ik ben u een schild, uw loon, zeer groot. Mozes, Hebr. XI : 26: Achtende de versmaadheid van Christus meerderen rijkdom te zijn dan de schatten van Egypte, want hij zag op de vergelding des loons. Israël, Jes. XLV : 19: Ik heb tot het zaad van Jacob niet gezegd: zoekt Mij tevergeefs. De Prediker (VIII : 12, 13): Zoo weet ik toch, dat het dien zal wel gaan, die God vreezen, die voor zijn aangezicht vreezen, maar den goddelooze zal het niet welgaan en hij zal de dagen niet verlengen. Paulus, 1 Cor. III : 14: Zoo iemands werk blijft, dat hij daarop gebouwd heeft, die zal loon ontvangen. 1 Cor. IX : 24, 26: Weet gijlieden niet, dat die in de loopbaan loopen, allen wel loopen, maar dat één den prijs ontvangt. Ik loop dan alzoo niet als op het onzekere. Christus zelf, Hebr. XII : 2: Dewelke voor de vreugde, die hem voorgesteld was, het kruis heeft verdragen en de schande veracht. — Deze allen hebben dus het loon verwacht. Het was dus dwaasheid toen iemand na de Hervorming

in overrechtzinnigheid begon te leeren, dat de goede werken zelfs schadelijk zijn voor de zaligheid. Een Lutheraan, maar niet in den geest van Luther, bad op zijn sterfbed: Heer, neem mij in genade aan, ik heb nooit eenig goed werk gedaan, ik ben een echte zondaar geweest en derhalve heb ik recht op uwe genade.

3. Meermalen wordt door Christus en de Apostelen op het loon gewezen. Mt. V: 12: Verblijdt en verheugt *u*, want uw loon *is* groot in de hemelen. 1 Tim. IV: 8: De godzaligheid is tot alle dingen nut hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens. 1 Petr. V: 4: Zoo zult gij de onverwelkelijke krone der heerlijkheid behalen. Efez. VI: 2: Eert uwen vader en moeder, hetwelk het eerste gebod is met eene belofte.

4. Het gesprek van Jezus met Petrus over dit punt, Mt. XIX: 27—XX: 16, verdient bijzonder onze aandacht. Hier zien wij op de vraag van Petrus door den Heer het recht op het loon niet ontkend, den aard van het loon omschreven, dat waarlijk wel opwegen kan tegen het verlaten van alles om Jezus' wil, en de uitkeering van het loon verbonden niet aan het oordeel der menschen, maar aan het recht des Heeren om te doen met het zijne, gelijk hij wil, zonder dat hij daarbij iemand onrecht doet.

5. De aard van het verwachte loon is in het O. Testament meer de tijdelijke zegen (voorspoed en lang leven), in het N. Testament bepaaldelijk de heerlijkheid in het hiernamaals; maar in beiden verbonden aan den persoon des gevers en dus bepaald, niet door de veelheid of de beteekenis der daden naar onze schatting, maar door onze persoonlijke verhouding tot hem. Jes. XL: 10: Ziet, zijn loon is bij Hem en zijn arbeidsloon is voor zijn aangezicht. Gen. XV: 1: Ik ben u een schild en uw loon zeer groot. Openb. XXII: 12: En ziet, ik kom haastelijk en mijn loon is met mij, om een iegelijk te vergelden gelijk zijn werk zal zijn. — Daarom is er in het verlangen naar loon bij het leven van den christen, dat op God en Christus gericht is, niets tegenstrijdigs. Ps. LXXIII: 25: Wien heb ik *nevens U* in den hemel, nevens U lust mij ook niets op de aarde.

6. Voorbeeld. De hoofdman Cornelius, Hd. X: 4: Uwe gebeden en uwe aalmoezen zijn tot gedachtenis opgekomen bij God.

II. Deze belooning geschiedt niet uit verdienste.

1. Het is geen loon, dat God ons zou schuldig zijn. Rom. XI : 35: Of wie heeft Hem eerst gegeven en het zal hem wedervergolden worden? — Wij hebben niets van God te eischen, want:

a) Wij zijn tot goede werken verplicht. Lk. XVII : 10: Wij hebben maar gedaan hetgeen wij schuldig waren te doen.

b) God heeft onze goede werken niet noodig. Ps. L : 9, 10: Ik zal uit uw huis geen var nemen *noch* bokken uit uwe kooien, want al het gedierte des wouds is Mijne, de beesten op duizend bergen. Hd. XVII : 25: En wordt van menschenhanden niet gediend *als* iets behoevende.

c) Van hetgeen wij doen komt God de eere toe, die zelf ons alles gaf wat daartoe noodig was. Fil. II : 13: Want het is God, die in u werkt beide het willen en het werken, naar *zijn* welbehagen.

d) Tusschen verdienste en loon is er geen evenredige verhouding. Mt. XXV : 21: Wel gij goede en getrouwe dienstknecht, over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik u zetten, ga in in de vreugde uws heeren.

2. Wie meenen dat de godzaligheid een gewin is (1 Tim. VI : 5), hebben „een verdorven verstand" en zijn „van de waarheid beroofd". Lk. XIII : 25—27: Alsdan zult gij beginnen te zeggen: Wij hebben in uwe tegenwoordigheid gegeten en gedronken, en gij hebt in onze straten geleerd; en hij zal zeggen: Ik zeg u, ik ken u niet van waar gij zijt, wijkt van mij af, alle gij werkers der ongerechtigheid (en zij meenden nog wel „goede werken" gedaan te hebben)! Daarom is alle loonzucht te veroordeelen, want zij maakt van de zaligheid een contract. De werken die beloond worden zijn onbewust gedaan, Mt. XXV : 37—39. De werken die zuiver om het aardsche loon gedaan worden, ter wille van de eere der menschen, worden door Christus verworpen met het woord Mt. VI : 16· Voorwaar ik zeg u, dat zij hunnen loon weg hebben (d. w. z. zij hebben de eere der menschen gezocht en ontvangen, op een ander loon valt niet meer te rekenen). Lk. XVI : 25: Kind, gedenk, dat gij uw goed (het goed dat gij verlangd hebt) ontvangen hebt in uw leven.

III. Deze belooning geschiedt uit genade.

1. Den knecht wordt zijn loon naar verdienste uitbetaald. Dit

is vergelding voor zijn arbeid, waarom zich het loon naar het werk moet richten. „Loon naar werk", zegt het spreekwoord. Deze loonkwestie is in onze dagen aan de orde van den dag. Maar het is iets anders, als de vader zijn kind, dat uit liefde hem trouw dient en werkt, beloont om het zijn liefde te toonen en vreugde te verschaffen. Die belooning is een groote kracht in de opvoeding, grooter nog dan de straf. Daarvan bedient zich ook God in de opvoeding zijner kinderen, zonder dat Hij vreest daardoor de gedachte aan de verdienstelijkheid der goede werken bij hen te wekken. Deze belooning wordt niet bepaald door de mate van den arbeid en daarom blijft het genadeloon. Mt. XX : 14, 15: Ik wil dezen laatste ook geven gelijk als u; of is het niet geoorloofd te doen met het mijne wat ik wil?

2. De Heer belooft het genadeloon aan de zijnen,

a) om zijn welbehagen in de goede werken te betuigen. Mt. XXV : 21: Wel, gij goede en getrouwe dienstknecht! Mt. X : 42: Zoo wie een van deze kleinen te drinken geeft alleenlijk een beker koud *waters* in den naam eens discipels, voorwaar zeg ik u, hij zal zijnen loon geenszins verliezen.

b) Om de zijnen tot volharding op te wekken in het strijden en lijden in deze wereld. 1 Cor. IX : 24: Loopt alzoo dat gij *dien* (den prijs) moogt verkrijgen. 2 Tim. II : 5: Indien ook iemand strijdt, die wordt niet gekroond, zoo hij niet wettelijk gestreden heeft. Openb. II : 10: Zijt getrouw tot den dood en ik zal u geven de kroon des levens.

3. Ursinus: „In de belooning zijn twee stukken te onderscheiden: een verplichting en een vergelding. Een verplichting (van de zijde Gods) is hier niet en de vergelding volgt op de werken uit genade. Er is alzoo een belooning der werken, omdat er een vergelding volgt. En hoofdzakelijk op dezen grond zegt God, dat Hij onze werken beloonen wil, 1. om te toonen, dat Hij een welgevallen heeft in goede werken; 2. om te onderwijzen, dat slechts zij het eeuwige leven te verwachten hebben, die strijden en ijverig zijn in goede werken (Tit. II : 14), daar Hij het loon niet minder zeker wil geven, dan wanneer wij het verdiend hadden".

64. Vraag. *Maar maakt deze leer niet zorgelooze en goddelooze menschen?*

Antw. Neen zij; want het is onmogelijk, dat zoo wie Christus door een waarachtig geloof ingeplant is, niet zoude voortbrengen vruchten der dankbaarheid.

Antw. Deze leer n.l. de leer van de rechtvaardiging des zondaars uit genade door het geloof alleen, maakt niet goddelooze of zorgelooze menschen.

Waarom niet? Omdat het onmogelijk is — dankbaarheid.

I. De tegenwerping.

1. Van de zijde van hen, die de gerechtigheid uit de werken leeren (en dat is niet alleen de roomsche kerk), wordt ingebracht: wanneer men met goede werken voor God geen gerechtigheid verdient en door het geloof zoo gemakkelijk van zijn straf ontheven kan worden, zullen de menschen daardoor „zorgeloos en goddeloos" worden, d. i. zij komen tot gerustheid en lichtzinnigheid.

2. Het is niet te loochenen, dat er zulke menschen zijn en kunnen zijn, die de genade Gods moedwillig misbruiken. Maar daaraan heeft deze leer geen schuld. De oorzaak ligt daarin, dat zulke menschen niet weten wat het geloof is en het waarachtig levend geloof niet hebben.

3. Dezelfde tegenwerping is reeds door den Apostel Paulus gemaakt en afgewezen. Rom. III : 8, 31. En *zeggen wij* niet *liever* (gelijk wij gelasterd worden en gelijk sommigen zeggen dat wij zeggen): Laat ons het kwade doen, opdat het goede *daaruit* voortkome? welker verdoemenis (d. i. veroordeeling) rechtvaardig is. Doen wij dan de wet te niet door het geloof? Dat zij verre, maar wij bevestigen de wet. Rom. VI : 1, 2: Wat zullen wij dan zeggen? zullen wij in de zonde blijven opdat de genade te meerder worde? Dat zij verre. Wij die der zonde gestorven zijn, hoe zullen wij nog in dezelve leven?

4. Zoo zijn er ook in de apostolische gemeenten menschen geweest, die deze leer misbruikten. Jud. vs. 4: Want er zijn sommige menschen ingeslopen, die eertijds tot dit zelve oordeel

tevoren opgeschreven zijn (d. w. z. dat hun oordeel reeds volgens de joodsche apocalypsen, het boek van Henoch, verg. vs. 14, of de boeken Gods, Openb. XX : 12, vaststaat), goddeloozen, die de genade onzes Gods veranderen in ontuchtigheid (bandeloosheid) en den eenigen Heerscher, God, en onzen Heere Jezus Christus verloochenen. — Tegen deze menschen is de brief van Judas gericht, als hij oproept tot strijd voor het geloof, dat eenmaal den heiligen overgeleverd is (vs. 3). Hier lag het gevaar niet in de leer maar in het leven.

II. Het antwoord.

1. Het is onmogelijk, dat de leer der rechtvaardiging, bedoeld is de juiste voorstelling der zaak dat de zondaar alleen uit genade zalig wordt, den waren geloovige tot goddeloosheid verleidt. Hij is in Christus ingeplant en daarmede ook deelachtig zijn geest en zijn leven, den geest en het leven der heiligmaking. Zoo beschouwt Paulus het ook in Rom. VI. Niet minder sterk spreekt Johannes in 1 Joh. III : 9: Een iegelijk die uit God geboren is, die doet de zonde niet, want Zijn zaad blijft in hem, en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren. Zoo groot is de tegenstelling tusschen den wedergeborene en de zonde, dat hij, als hij zondigt, dit doet in tegenstelling met zijn door den Geest Gods vernieuwde persoonlijkheid. Mt. VII : 18: Een goede boom kan geen kwade vruchten voortbrengen.

2. Voor misbruik blijft iedere beschouwing vatbaar. Waartoe de gerechtigheid door de werken leidt, zien wij in het Farizeisme, het Roomsch-katholicisme, en de braafheidsleer der 18e eeuw. Zoo kan de leer der zaligmaking uit genade tot quietisme, lijdelijkheid en doctrinarisme voeren, doch alleen als zij eenzijdig voorgesteld en opgevat wordt en meer tot het verstand dan tot het geweten spreekt. De catecheet heeft voorzichtigheid te betrachten en de behoefte aan deze waarheid te wekken, om haar misbruik te voorkomen. De ervaring en de kerkgeschiedenis leeren, dat zij, die deze waarheid als de slotsom van hun levenservaring beleden, ook het krachtigst geweest zijn in goede werken. Men denke aan Paulus, Augustinus, Luther, von Zinzendorf, Wichern, enz.

3. Even noodzakelijk als de goede vrucht uit den goeden boom, volgen uit de rechtvaardiging door het geloof de goede werken als „vrucht der dankbaarheid". Het is openbaar, dat alleen die

„goede werken" zedelijke waarde voor God hebben, die uit liefde tot Hem en uit dankbaarheid voor de ontvangene genade gedaan zijn, en niet de werken, die gedaan worden om bij God iets te verdienen, dus uit loonzucht en daarom uit zelfzucht. Joh. XV : 5, 8: Ik ben de wijnstok *en* gij de ranken, die in mij blijft, en ik in hem, die draagt veel vrucht. Hierin is mijn Vader verheerlijkt, dat gij veel vrucht draagt. 2 Cor. V : 14, 15: Want de liefde van Christus dringt ons — opdat degenen, die leven, niet meer zichzelven zouden leven, maar dien, die voor hen gestorven en opgewekt is. Tit. III: 7, 8: Opdat wij gerechtvaardigd zijnde door zijne genade erfgenamen zouden worden naar de hope des eeuwigen levens (d. i.: erfgenamen des eeuwigen levens zouden worden overeenkomstig onze hope). Dit is een getrouw woord en deze dingen wil ik, dat gij ernstelijk bevestigt, opdat degenen, die aan God gelooven, zorg dragen om goede werken voor te staan; deze dingen zijn het, die goed en nuttig zijn den menschen.

Van de Sacramenten.

65. Vraag. *Aangezien dan alleen het geloof ons Christus en al zijner weldaden deelachtig maakt, vanwaar komt zulk geloof?*

Antw. De Heilige Geest werkt datzelve in ons hart door de verkondiging van het heilig Evangelie, en sterkt datzelve door het gebruik der Sacramenten.

De Heilige Geest; de gebruikelijke lezing: „van den Heiligen Geest" is een verandering van den oorspronkelijken tekst.

Werkt, Lat. vert.: ontsteekt.

Sterkt, oorspr. Hoogd.: bestätigt, bevestigt.

Antw. De Heilige Geest werkt en versterkt het geloof in ons hart.

a) Waardoor werkt de Heilige Geest het geloof? Door de verkondiging van het heilig Evangelie.

b) Waardoor versterkt de Heilige Geest het? Door het gebruik der sacramenten.

Terwijl de Catechismus reeds heeft gehandeld over de noodzakelijkheid (vr. 20), den aard (vr. 21), den inhoud (vr. 21—58) en de vrucht (vr. 59—64) des geloofs, wordt nu gevraagd naar den oorsprong van het geloof. De Heilige Geest is de bewerker des geloofs in ons hart en bedient zich als middel daartoe 1° van het woord Gods, 2° van de sacramenten; daarom sluit zich de behandeling van de sacramenten aan deze vraag aan. Omdat het woord en de sacramenten de middelen zijn, waarvan dus de H. Geest zich bedient, om ons de genade te verzekeren en te verzegelen, noemen wij ze genademiddelen. Wij bezitten daarin brief (de H. Schrift) en zegel (de sacramenten) der genade Gods in Christus.

I. De oorsprong van het geloof.

1. Het is een oude strijd of het geloof is een gave Gods dan wel een daad des menschen, waarover ook gehandeld werd op de Dordtsche Synode, die het eerste handhaafde.

Leerregels van Dordrecht: „Zoo is dan het geloof eene gave Gods; niet omdat het den vrijen wil des menschen van God wordt aangeboden, maar omdat het den mensch dadelijk wordt medegedeeld, ingegeven en ingestort; ook niet daarom, dat God de macht alleen om te gelooven zoude geven en daarna de toestemming of het dadelijk gelooven van den vrijen wil des menschen verwachten, maar omdat Hij, die daar werkt het willen en volbrengen, ja, alles werkt in allen, in den mensch teweegbrengt beide den wil om te gelooven en het geloof zelf." —

„De wijze van deze werking kunnen de geloovigen in dit leven niet volkomen begrijpen; ondertusschen stellen zij zich daarin gerust, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods met het hart gelooven en hunnen Zaligmaker liefhebben."

2. De vraag hier gedaan is een uiterst moeilijke (z. b. blz. 114):

a. Zij heeft betrekking op het zieleleven, een voor ons veelszins verborgen terrein, en al kenden wij er ook meer van, dan blijft nog de invloed en werking Gods op dat zieleleven voor ons ondoorgrondelijk. De vraag: waarom de een gelooft en de ander niet? blijft dus onopgelost.

b. De Schrift zegt nergens met zoovele woorden, dat het geloof een gave Gods is. Efez. II:8: Het is Gods gave, ziet op het zalig worden, niet op het geloof; Joh. VI:29: Dit is het werk Gods dat gij gelooft in hem, dien Hij gezonden heeft, wil zeggen: dit is het werk, dat aan God behaagt; Fil. II:29: Want u is uit genade gegeven enz., plaatst het gelooven in en het lijden voor Christus zoodanig naast elkander, dat de uitspraak te algemeen is om daarop een welomschreven dogma te bouwen. De zondaar wordt vermaand en bevolen te gelooven, alsof het zijn daad is. Hd. XVI: Geloof in den Heere Jezus Christus en gij zult zalig worden. Het niet-gelooven wordt als schuld aangerekend, waardoor men verloren gaat. Joh. III:18: Die niet gelooft is alreede veroordeeld, dewijl hij niet geloofd heeft in den naam des eeniggeboren Zoons van God. — Maar dat geloof wordt tegelijkertijd ons voorgesteld als een nieuw leven, waartoe de scheppende hand Gods niet kan worden gemist. 2 Cor. V:17: Zoo dan, indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbijgegaan, ziet, het is alles nieuw geworden, en al deze dingen zijn uit God. Efez. II:5: En u *heeft Hij mede levend gemaakt*, daar gij dood waart door de zonden en misdaden. 1 Cor. XII:3: Niemand kan zeggen Jezus den Heer te zijn dan door den Heiligen Geest. Hd. XVI:14: Welker hart de Heere heeft geopend, dat zij acht nam op hetgeen van Paulus gesproken werd.

c. De ervaring der geloovigen geeft ons ook geen voldoende verklaring, omdat zij eensdeels alle eer van het geloof aan God geeft, Gal. I:15: Wanneer het God behaagd heeft, die mij van mijner moeders schoot aan afgezonderd heeft en geroepen door zijne genade, zijnen Zoon in mij te openbaren; anderdeels de schuld van het niet-gelooven in de stem van het geweten doet nawerken, Hd. IX:5: Het is u hard de verzenen tegen de prikkels te slaan.

3. De hoofdzaak is niet, hoe wij tot het geloof zijn gekomen, maar of wij gelooven in Jezus Christus en als op die vraag een

ontkennend antwoord gegeven moet worden, waarom wij dan niet gelooven? Joh. IX : 35: Gelooft gij in den Zoon van God? 2 Cor. XIII : 5: Onderzoekt u zelven of gij in het geloof zijt, beproeft u zelven; of kent gij u zelven niet, dat Jezus Christus in u is? — En het antwoord op die vraag zal wel een bevestiging zijn van hetgeen Jezus tot de Joden zeide, Joh. V : 40: Gij wilt tot mij niet komen.

4. Het eenige wat tot verklaring kan worden bijgebracht is dit, dat 't het geloof in Jezus Christus is, hetwelk geëischt wordt, m. a. w. de openbaring Gods in Christus is gegeven. Zij gaat aan ons geloof vooraf. Ook in zijn oorsprong kan het daarvan niet losgemaakt worden. Wie het tot het geloof wil brengen, moet niet het verborgene van zijn oorsprong, die nooit ontsluierd zal worden, op den voorgrond brengen, maar het geopenbaarde in Jezus Christus, de verzoening met God, de rechtvaardiging voor God, zooals het alles in hem is gegeven. Wie tot het geloof gebracht is, zal alleen God de eere geven. Maar dit laatste heeft als leerstelling alleen geen beteekenis, want ook dan verklaart het nog niets. De catecheet zal wel doen dit in het oog te houden.

5. De wijze waarop God door den H. Geest dit geloof werkt, blijft ook altijd een middellijke. Onmiddellijk is nooit iemand tot het geloof gekomen [1]). Niet op magische wijze gaat de H. Geest daarbij te werk. Hij gebruikt middelen. Zijn werking is altijd een redelijke en zedelijke werking. Joh. VI : 44, 45: Niemand kan tot mij komen, tenzij dat de Vader, die mij gezonden heeft, hem trekke; er is geschreven in de profeten: En zij zullen allen van God geleerd zijn. Een iegelijk dan, die het van den

1) Thelemann haalt het voorbeeld aan van de Wijzen uit het Oosten, als bewijs, dat God ook zonder middelen tot het geloof kan brengen. Maar wij maken met deze Wijzen eerst kennis, als zij te Jeruzalem zijn. Wat daaraan voorafging is ons onbekend. Hoe komen zij tot de vraag: waar is de geboren koning der Joden? Waarom zoeken zij te Jeruzalem den Verlosser, naar wien hun ziel verlangt, wiens ster zij in het Oosten (vs. 9, niet op den weg van het Oosten naar Jeruzalem) gezien hadden? De eenige verklaring is, dat zij met de heilsverwachting der Joden, die ook in die dagen over de geheele wereld verspreid waren, bekend geweest zijn. M. a. w. het middel van het woord is ook hier aan het geloof voorafgegaan.

Vader gehoord en geleerd heeft, die komt tot mij. — Dat „trekken" is dus niet werktuiglijk, zooals een sleepboot de schepen, een locomotief de wagons trekt, maar zedelijk en redelijk, een „gehoord" en „geleerd" hebben, waarbij het „komen" niet is uitgesloten. Zooals een beroemd dokter vele zieken, een bekend redenaar vele hoorders „trekt."

II. Het evangelie als genademiddel.

1. Onder het Evangelie wordt hier verstaan het woord Gods (de Heilige Schrift) naar zijn hoofdinhoud, waarvan de H. Geest zich als genademiddel bedient. (Over den Bijbel als de oorkonde der openbaring is gehandeld bij vr. 19 en 21.) Rom. X : 17: Zoo is dan het geloof uit het gehoor en het gehoor door het woord Gods. 1 Cor. I : 21: Zoo heeft het Gode behaagd, door de dwaasheid der prediking zalig te maken die gelooven. Hebr. IV : 12: Het woord Gods is levendig en krachtig en scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard en gaat door tot de verdeeling der ziel en des geestes en der samenvoegselen en des mergs en is een oordeeler der gedachten en der overleggingen des harten.

2. Het gebruik van het woord geschiedt door het te hooren en te lezen, maar de wijze waarop dit geschiedt is niet onverschillig. Mt. XIII : 3—9, de gelijkenis van den zaaier, leert ons, dat de vruchtbaarheid van het woord afhangt van de wijze waarop het wordt ontvangen. Lk. VIII : 18: Ziet dan, hoe gij hoort.

3. Tot het rechte gebruik behoort, dat men het leest en hoort:

a) met eerbied, omdat het God is, die daarin tot ons spreekt. Exod. III : 5: Trek uwe schoenen uit van uwe voeten, want de plaats waarop gij staat is heilig land.

b) geregeld, d. i. zooveel mogelijk op gezette tijden, want de druppel holt den steen uit, en alleen in het geregeld gebruik van Gods woord ligt een blijvende zegen. Hd. XVII : 11: Die (de Joden te Beréa) het woord ontvingen met alle toegenegenheid, onderzoekende dagelijks de Schriften. Lk. IV : 16: En (Jezus) ging naar zijne gewoonte op den dag des Sabbaths in de synagoge.

c) om het te onthouden en te verstaan, niet werktuiglijk, maar met nadenken, verstandig, zooals men immers ook ieder ander boek tracht te lezen, bij voorkeur dus beginnende met de

gedeelten, die het gemakkelijkst te verstaan zijn, om daarna op te klimmen tot het minder verstaanbare. Hd. VIII : 30: Verstaat gij ook hetgeen gij leest? Lk. II : 19: Maria bewaarde deze woorden alle tezamen, overleggende *die* in haar hart. Lk. XI : 28: Hij (Jezus) zeide: Ja zalig zijn degenen, die het woord Gods hooren en hetzelve bewaren.

d) met heilbegeerte, niet uit nieuwsgierigheid. Hd. XVII : 21: Die van Athene nu besteedden *hun* tijd tot niets anders, dan om wat nieuws te zeggen en te hooren. De prediking van Paulus bleef daar ook grootendeels onvruchtbaar. 1 Petr. II : 2: Als nieuwgeborene kinderkens, zijt zeer begeerig naar de redelijke onvervalschte melk, opdat gij door dezelve moogt opwassen.

e) met toepassing op eigen hart en leven. Ps. CXIX : 105: Uw woord is een lamp voor mijn voet en een licht voor mijn pad. Jac. I : 22—24: Zijt daders des woords en niet alleen hoorders, u zelven met valsche overlegging bedriegende.

f) met gebed om verlichting des Heiligen Geestes. Ps. CXIX : 18: Ontdek mijne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van uwe wet.

4. Gelijk door de stralen derzelfde zon de was smelt maar het leem verhard wordt, zoo heeft ook het woord Gods een onderscheidene werking. 1 Cor. I : 18: Want het woord des kruises is wel dengenen die verloren gaan dwaasheid, maar ons, die behouden worden, is het een kracht Gods. Hd. XIII : 48: En er geloofden (te Antiochië) zoovelen, als er geordineerd (bestemd of geschikt, omdat in hun hart de behoefte aanwezig was), waren tot het eeuwige leven. Hd. XVI : 14: Welker (Lydia) hart de Heere heeft geopend, dat zij acht nam op hetgeen van Paulus gesproken werd.

5. Ursinus: „Het eerste en gewichtigste bewijs voor de goddelijkheid der Heilige Schrift is het getuigenis des Heiligen Geestes in de harten der geloovigen". [1]) —

„Daar de leer der Heilige Schrift de alleen ware en goddelijke is, zoo kan het geweten tot aanvaarding van geen enkele geloofswaarheid verplicht worden, die niet gegrond is in de goed be-

1) Z. b. blz. 99.

grepen getuigenissen der Heilige Schrift; als die geloofswaarheid evenwel daarmede in strijd is, dan moet zij geheel verworpen worden."

6. Olevianus: „In de prediking van het woord Gods zijn op te merken tweeërlei predikers, tweeërlei stemmen, tweeërlei ooren.

„De uitwendige prediker kan niet meer dan dat hij door de uitwendige stem het woord Gods hoorbaar make voor de uitwendige ooren van den uitwendigen mensch; hij kan niet het geloof en de betering des levens in het hart geven wien hij wil, zooals de Apostel Paulus zegt 1 Cor. III : 7: Zoo is dan noch hij die plant iets, noch hij die nat maakt, maar God die den wasdom geeft.

„De inwendige prediker is de Heilige Geest, die door zijn innerlijk spreken den inwendigen mensch het geloof in het hart plant en het hart vernieuwt. (Hd. XVI). En als Hij den inwendigen mensch de ooren niet opent, blijft het hart des menschen verstokt. (Jer. I; Hd. XXVIII).

„Hierbij valt ook op te merken: Hoewel de uitwendige prediking niets doet zonder de werking des H. Geestes, moet zij daarom niet voor overbodig geacht worden, omdat zij een middel en werktuig van den H. Geest is, waardoor Hij in zijne uitverkorenen krachtig is en het geloof tot zaligheid werkt. Daarom wordt ook aan de uitwendige prediking dikwijls toegeschreven, wat eigenlijk toekomt aan de werking des Heiligen Geestes; Rom. I: 16: Het evangelie is een kracht Gods tot zaligheid een iegelijk die gelooft".

II. Het sacrament als genademiddel.

1. De Heilige Geest is het, die zich van het woord, zoowel als van de sacramenten bedient; van het eerste om het geloof te werken, van het tweede om het geloof in de harten te versterken. Het eerste door spreken en hooren, het andere door afbeelden en zien. Dit zien der teekenen moet ons geloof te hulp komen, dat in ons, zinnelijke menschen, dikwijls niet krachtig genoeg is om van het zien geheel onafhankelijk te maken. Daarmede komt dus de Heer onze zwakheden te hulp. Daarbij komt, dat de verkondiging algemeen, maar het sacrament persoonlijk

is, en dus aan de leden der gemeente de gelegenheid geeft, om ook van harentwege hun persoonlijk geloof uit te spreken als antwoord op de prediking en dat in het openbaar. Dit kan immers bij het waarachtig geloof niet worden gemist. Wie dit weigert stelt zich zelf buiten den kring der gemeente. De kerkvader Augustinus noemt het sacrament terecht „het zichtbare woord". Calvijn zegt: „Het staat vast, dat de sacramenten geen ander doel hebben, dan ons Christus aan te bieden en voor te stellen en in hem de schatten der hemelsche genade".

2. Ursinus: „Deze vraag (65) toont ons den samenhang van de leer des geloofs en der sacramenten. Want het geloof, waarover tot nu toe gehandeld is, wordt door den Heilige Geest in ons gewerkt langs ordelijken weg door kerkelijken dienst, die bestaat in de beide stukken Woord en Sacrament. Door het woord ontsteekt Hij het geloof, door de sacramenten voedt, bevestigt en verzegelt Hij het aan het aangevochten geloof. Want met het woord is het als met een oorkonde, met de sacramenten als met de zegelen, die aan de oorkonde bevestigd zijn. De oorkonde is het evangelie (woord Gods) zelf, waaraan de sacramenten toegevoegd zijn, als het zegel van Gods wil. Want alles wat ons in het woord over het verkrijgen van ons heil door Christus beloofd wordt, bevestigen ons meer en meer de sacramenten, die als teekenen en zegelen aan het woord of de oorkonde toegevoegd zijn, om onze zwakheden te hulp te komen".

66. Vraag. *Wat zijn Sacramenten?*

Antw. De Sacramenten zijn heilige zichtbare waarteekenen en zegelen van God ingezet, opdat Hij ons door het gebruik derzelven de belofte des evangelies des te beter te verstaan geve en verzegele, namelijk: dat Hij ons van wege het eenig slachtoffer van Christus, aan het kruis volbracht, vergeving der zonden en het eeuwige leven uit genade schenkt.

Waarteeken = teeken ten bewijze van waarheid. Zegel = stempel ten bewijze van echtheid. Dat Hij ons, de Lat. vert. laat hierop volgen: „niet zoozeer aan de geloovigen in het algemeen, maar ook in waarheid aan ieder in het bijzonder".

Antw. De sacramenten zijn 1. waarteekenen en 2. zegelen van de belofte des evangelies.

a) Welke waarde hebben waarteekenen en zegelen? Zij zijn de zichtbare bevestiging van het gesproken of geschreven woord.

b) Door wien zijn zij ingezet? Door God.

c) Welk doel hebben zij als waarteekenen? Om ons door het gebruik derzelven de beloften van het evangelie te beter te doen verstaan.

d) Welk doel hebben zij als zegelen? Om ons door het gebruik derzelven de belofte van het evangelie te verzegelen en te bevestigen.

e) Wat bevestigen zij ons dus? Dat God ons van wege het eenig offer van Christus aan het kruis volbracht vergeving der zonden en het eeuwige leven uit genade schenkt.

---

67. Vraag. *Zijn dan beiden het Woord en de Sacramenten, daarheen gericht, of daartoe verordend, dat zij ons geloof op de offerande van Jezus Christus aan het kruis als op den eenigen grond onzer zaligheid wijzen?*

Antw. Ja zij toch; want de Heilige Geest leert ons in het Evangelie en verzekert ons door de Sacramenten, dat onze volkomene zaligheid in de eenige offerande van Christus staat, die voor ons aan het kruis geschied is.

Daarheen gericht = hebben zij dat doel? Geschied is, Lat. vert.: aangeboden is.

Antw. Het Woord en de Sacramenten wijzen beiden ons geloof op de offerande van Christus als op den eenigen grond onzer zaligheid.

Wat wil ons dit leeren? Dat alleen de instellingen Gods sacramenten zijn, die ons wijzen op de offerande van Christus als op den eenigen grond onzer zaligheid.

---

68. **Vraag.** *Hoeveel Sacramenten heeft Christus in het Nieuwe Verbond of Testament ingezet?*

Antw. Twee: den heiligen Doop en het heilig Avondmaal.

Antw. Omdat Christus den heiligen Doop en het heilig Avondmaal zelf heeft ingezet, zijn dit de twee eenige sacramenten.

Vr. 66, 67 en 68 handelt dus achtereenvolgens ten opzichte van het sacrament over het begrip, het doel en het aantal.

I. Het sacraments-begrip.

1. Het woord „Sacrament" is geen bijbelsche uitdrukking, maar stamt uit het latijn en beteekent bij de Romeinen den eed, dien de soldaten den keizer zwoeren. In de oude latijnsche bijbelvertalingen wordt het gebruikt om het grieksche woord „mysterie", verborgenheid, iets dat gewijd is, weer te geven. Mysterie beteekent bij de Grieken iets, dat een verborgen beteekenis heeft, eene godsdienstige handeling, alleen aan de ingewijden bekend.

2. Het sacramentsbegrip heeft zich aldus in de kerk gevormd:

Van ouds vinden wij in de heidensche godsdiensten mysteriën, vooral bij de Grieken en Romeinen. Het avondmaal en de doop bij de eerste christenen, alleen voor de ingewijden bestemd, gaven dus den indruk zulk een christelijk mysterie te zijn en de christelijke kerk maakte bij monde van haar eigen leeraren een vergelijking tusschen deze beiden. Door Tertullianus, den schepper van het kerk-latijn, werd het woord mysterie vertaald door sacrament, dat dus de onbepaalde beteekenis kreeg van goddelijke verborgenheid met een onbestemden mystieken zin, geheime krachten en bovennatuurlijke werking. Vooral aan Doop en Avondmaal gaf men die beteekenis. Men gaat onderscheid

maken tusschen de uitwendige handeling (actus carnalis) en de geestelijke werking (effectus spiritualis). — Een nauwkeurige omschrijving van het sacramentsbegrip wordt er dan door den kerkvader Augustinus aan gegeven. Als godsdienstige, kerkelijke gemeenschap heeft de christelijke kerk daarin de middelen, die haar leden verbinden. Daarom zijn zij teekenen der onzichtbare goddelijke dingen, bepaaldelijk van de genade Gods, maar zonder dat de genade, die God zelf uitdeelt, aan het sacrament is vastgemaakt. Het woord is bij het sacrament onmisbaar. Zonder het woord is het water b.v. niets dan water, met het woord wordt het sacrament, d i. beeld der onzichtbare genadewerking van Gods Geest, en wel door het geloof. Het beeld en de genadewerking blijven gescheiden. Noodzakelijk is het sacrament, omdat het invoert of versterkt in de kerkelijke gemeenschap der heiligen en er buiten de kerk geen heil te vinden is. „Contemptus non defectus sacramentorum damnat" (De minachting, niet het gemis der sacramenten veroordeelt). Het getal bleef nog onbepaald. Ook aan andere handelingen wordt de naam sacrament gegeven, maar in engeren zin zijn het vooral doop en avondmaal, die Augustinus in het oog heeft. — Deze beschouwing is later door de kerk eenzijdig ontwikkeld. De scheiding tusschen het teeken en de daardoor afgebeelde zaak, die bij Augustinus alleen voor het geloof wegvalt, wordt opgeheven. Iets anders wordt gezien (b.v. brood en wijn), aan iets anders wordt gedacht (aan de genade Gods), had hij gezegd. Nu heet het: het wordt iets anders. Door dit gevoelen verwekte Radbertus Paschasius in de 9e eeuw nog krachtigen tegenspraak, maar als Berengarius van Tours in de elfde eeuw het sacrament slechts als teeken, beeld en onderpand wilde opvatten, werd hij gedwongen zijn gevoelen te herroepen. Hugo van St. Victor en Petrus Lombardus in de 12e eeuw trachten het begrip nauwkeuriger vast te stellen. Het zijn niet alleen zinrijke teekenen (signa significantia) maar ook de bewerkers der genade (efficacia gratiae). „Ieder sacrament des evangelies werkt uit wat het afbeeldt (omne sacramentum evangelicum id efficit quod figurat)." Het wordt al meer bijgeloovig vereerd en zoo in de hand des priesters de macht en het middel om de genade en de rechtvaardiging uit te deelen. Het sacrament op zich zelf als uitwendige handeling (ex opere

operato) is de bewerkende oorzaak der genade geworden. Maar nu komen ook allerlei vragen aan de orde over de wijze waarop het dit doet. Zijn die goddelijke genadekrachten in het sacrament zelf aanwezig of bij het sacrament werkzaam in de ziel die gelooft? Is de zedelijke toestand van hem die het ontvangt daarbij van beteekenis of niet? Het geloof wordt eerst iets bijkomstigs, straks iets ontbeerlijks. Ten slotte is alleen maar vereischte, dat men er den grendel van het bewust ongeloof en de doodzonde niet voorschuift. De scholastische wetenschap gaat zich nu verder verloopen in allerlei spitsvondigheden. In hoever kan men het sacrament het vermogen toeschrijven van een onvernietigbare uitwerking te hebben (character indelebilis)? Welk sacrament is volstrekt, welk betrekkelijk noodzakelijk tot de zaligheid? En als men niet in de gelegenheid is, is dan het sterk verlangen niet evengoed als het ontvangen zelf? Ook het geloof van den dienaar der kerk is zonder beteekenis, ja het is onzeker of hij de bewuste intentie moet hebben. Hij is slechts instrument. Het geloof der kerk is het alles beslissende.

Zoolang het begrip niet vaststond, moest ook het getal onzeker zijn. De naam werd toegekend aan allerlei handelingen, b.v. de zalving der zieken (naar Jac. V : 14), de voetwassching (naar Joh. XIII : 14), het huwelijk (naar Efez. V : 32), de handoplegging, het zout op de lippen der aanstaande leden gelegd, de gebruiken bij de zalig afgestorvenen, de priesterwijding, kerkinwijding, biecht; ook de boete der gevallenen werd later als sacrament beschouwd. Sommigen hielden vast aan twee, anderen spraken van zes of twaalf of van een onbepaald getal sacramenten. Petrus Lombardus stelde er zeven vast.

Ten laatste heeft het concilie van Trente (1545) de roomsche leer op dit punt vastgelegd, die gewoonlijk de grootste gemeene deeler is der onderscheidene scholastische theologische meeningen, zonder over de verschillen uitspraak te doen. Daarom bleef het begrip vrijwel onbepaald; het getal werd vastgesteld op zeven, die door Jezus Christus heeten ingesteld te zijn; zij deelen als zoodanig (ex opere operato) de genade mede, zijn onmisbaar ter zaligheid, of de vurige begeerte moet althans aanwezig zijn als zij niet verkregen kunnen worden, en hunne werking is onafhankelijk van den zedelijken toestand van den dienaar, die ze

uitdeelt, als hij maar de bedoeling heeft om te doen wat de kerk daarbij doet. Door de sacramenten wordt alle ware gerechtigheid in den mensch of aangevangen, of vermeerderd, of, verloren zijnde, hersteld.

3. De roomsche kerk beroemt er zich op, dat zij met haar sacramenten den mensch het geheele leven door vergezelt van zijn geboorte tot zijn sterven. Voor wie zijn zaligheid van de kerk verwacht, is dit zeker een schoone, maar ook verleidelijk geruststellende gedachte. Bij zijn geboorte wascht zij hem in den doop van de erfzonde en stort de genade in zijn hart. Als hij opgroeit wijdt zij hem door het vormsel tot een geestelijken ridderstand en geeft hem de kracht tot den strijd tegen de zonde. Treedt hij in het huwelijk dan verzegelt de kerk daarbij Gods zegen, maar wenscht hij in ongehuwden staat de kerk te dienen in den geestelijken stand dan verleent de priesterwijding hem de daartoe noodige genadegaven. Bij zwakheid en zonde zal de kerk hem weder oprichten door de biecht en de vergeving der zonde mededeelen in het avondmaal. Dit laatste zal, als hij sterft, hem nog gerustheid geven, ja over den dood heen vergezelt zij hem met dat avondmaal in den vorm van het misoffer voor de zielen in het vagevuur. Als in het sterven hem reeds het bewustzijn ontbreekt, dan heeft de priester in het laatste oliesel nog het middel om hem te helpen. Indien dit alles maar iets meer was dan inbeelding.

4. De onwaarde van deze roomsche beschouwing is duidelijk. Aan stoffelijke dingen wordt hier het vermogen gegeven zedelijke eigenschappen en geestelijke gaven mede te deelen. De onderstelling van zulk een magische, tooverachtige, werking is heidensch. Het geheele roomsche sacraments-begrip wortelt in de opvatting aangaande de kerk als middelaarster bij God, maar is niet gegrond in de Schrift.

5. De Hervorming heeft dus de taak gehad om ook in dit opzicht te zuiveren. Het sacrament, hoewel een kerkelijk, geen bijbelsch begrip, heeft zij behouden, maar heeft het gereinigd van bijgeloovige gedachten.

De sacramenten zijn voor ons:

a) „teekenen en zegelen", dus zij deelen niet mede, maar maar bevestigen, wat eenmaal is gegeven.

b) „zichtbare" waarteekenen, opdat zij op zichtbare, waarneembare wijze het woord, dat door het gehoor vernomen wordt, bevestigen.

c) „heilig" worden zij genoemd, omdat zij tot een heilig, eerbiedig, gewijd gebruik bestemd zijn, en dus het water van den doop en het brood bij het avondmaal, door ons als afgezonderd van het gewone gebruik worden behandeld. 1 Cor. XI : 29: Niet onderscheidende het lichaam des Heeren.

d) „van God ingezet" — hier zouden wij liever lezen: van Christus ingesteld. Dat is de waarde der sacramenten en daaraan ontleenen zij hunne beteekenis en recht.

6. De beteekenis is tweeërlei.

a) Zij geven te verstaan, verduidelijken de belofte des evangelies. Daarom heeft het teeken ook eenige overeenstemming met de afgebeelde zaak; het water van den doop door zijn reinigende kracht, het eten en drinken aan het avondmaal door de innige gemeenschap, die wij daardoor met het brood en den wijn verkrijgen.

b) Zij verzegelen de belofte des evangelies n.l. de vergeving der zonden. Hd. II : 38: Bekeert u en een iegelijk van u worde gedoopt in den naam van Jezus Christus tot vergeving der zonden. Mt. XXVI : 28: Dit is mijn bloed dat voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden.

c) Zij doen dit beide in verband met het middenpunt van het evangelie: „het eeuwig slachtoffer van Christus aan het kruis volbracht." — Ook daarom kan b.v. het huwelijk, al is het een instelling Gods, geen sacrament heeten.

7. Onder het Oude Verbond hadden evenzoo voor den Israëliet sommige plechtigheden een sacramenteel karakter, als teekenen en zegelen van het verbond Gods en de zegeningen daarvan.

a) De besnijdenis, het teeken der opneming in het verbond. Gen. XVII : 7—14: En *dat* (de besnijdenis) zal tot een teeken zijn van het verbond tusschen Mij en tusschen u. Deut. XXX : 6: En de HEERE uw God zal uw hart besnijden en het hart van uw zaad, om den HEERE uwen God lief te hebben met uw gansche hart en met uw gansche ziel, opdat gij leeft. Rom. IV : 11: En hij (Abraham) heeft het teeken der besnijdenis ontvangen *tot* een zegel der rechtvaardigheid des geloofs.

b) Het Pascha, de gedachtenisviering van Israëls verlossing, Exod. XII : 1—28, waardoor de zekerheid werd bevestigd, dat

het volk Gods eigendom was. Exod. XII : 27: Zoo zult gij zeggen: Dit is den HEERE een paaschoffer, die voor de huizen der kinderen Israëls voorbijging in Egypte, toen Hij de Egyptenaars sloeg en onze huizen bevrijdde. Vs. 43: Geen zoon eens vreemdelings zal daarvan eten. 1 Cor. V : 7: Want ook ons pascha is voor ons geslacht, *namelijk* Christus.

c) De Sabbath, een bewijs van het verbond, waarin God met zijn volk stond. Deut. V : 15 brengt den sabbath in verband met de verlossing uit Egypte. In de onderhouding van dien dag ligt het bewijs, dat Israël geen heidensch volk is. Ezech. XX : 12: Daartoe gaf Ik hen mijne sabbatten om een teeken te zijn tusschen Mij en tusschen hen, opdat zij zouden weten, dat Ik de HEERE ben, die hen heilige.

d) Voorts vindt de Israëliet dat sacramenteel karakter in: de wetten en instellingen, die God heeft gegeven (Nehem. IX); de wolk die op het heiligdom rustte (de schechina); de wonderen die God voor het volk gedaan heeft; het koningschap dat in Gods naam regeert; de ceremoniën en offers, den tempel zelf en de heilige stad Jeruzalem. Zoo wordt voor het verbond Gods met Noach aan den regenboog (Gen. IX : 13) deze beteekenis toegekend.

8. Ursinus omschrijft het onderscheid en de overeenstemming tusschen de sacramenten van het Oude en Nieuwe Testament aldus:

a) „Zij stemmen overeen: 1. in den stichter, want ze zijn beiden van God ingesteld; 2. in de afgebeelde zaak of het wezen (substantie), want door de sacramenten der beide Testamenten worden dezelfde zaken afgebeeld, beloofd en aangeboden, namelijk de vergeving der zonden en de gave des Heiligen Geestes en wel alleen door Christus. (Hebr. XIII : 8; 1 Cor. X : 1—4; Col. II : 11, 12 — hier wordt bedoeld, dat wij in den doop dezelfde weldaden ontvangen, die de vaderen in de besnijdenis ontvingen — 1 Cor. V : 7.) Augustinus zegt: „In de teekenen zijn zij verschillend, maar in de zaak, die daardoor wordt afgebeeld, zijn zij gelijk. Allen hebben dezelfde geestelijke spijs gegeten; weliswaar een andere lichamelijke spijs dan wij, namelijk het manna, maar de geestelijke spijs was dezelfde die wij eten." Buiten Christus dus, die de afgebeelde zaak is van alle

sacramenten des Ouden en des Nieuwen Testaments, is niemand zalig geworden, noch wordt iemand zalig. Daaruit volgt, dat de vaderen in het Oude Verbond dezelfde gemeenschap met Christus gehad hebben, die ook wij hebben, en dat deze hun niet minder door het woord en sacrament beteekend is, als zij ons heden ten dage in het Nieuwe Verbond beteekend wordt. Dientengevolge is het niet alleen afgoderij, als men in de sacramenten een andere gemeenschap van Christus zoekt dan in het woord, maar ook als men in de sacramenten des N. Verbonds een andere gemeenschap zoekt dan in de sacramenten des O. Verbonds was gegeven." [1]).

b) „Zij verschillen: 1. naar den vorm der handeling (ritus); want andere vormen hadden de ouden, andere hebben de nieuwen, omdat er door de verschijning van Christus een verandering is gekomen, tengevolge daarvan dat het Nieuwe Verbond in de plaats van het Oude getreden is. 2. Naar het getal. (Ursinus rekent hier ook bij de sacramenten in ruimeren zin, zooals het manna; maar deze waren geen blijvende instellingen, als de besnijdenis en het Pascha). Vroeger waren zij meer in aantal en uitgebreider, nu zijn zij minder in aantal en eenvoudiger. 3. Naar de beteekenis. De oude sacramenten zien op Christus als den komende, de nieuwe op hem als den gekomene. De beteekenis is verschillend, omdat de verhouding van den tijd verschillend is. De ouden wijzen op den toekomstigen tijd van den komenden Christus, de nieuwen op den verleden tijd van den Christus, die in het vleesch is geopenbaard. 4. Naar den duur. Genen mochten maar in stand blijven tot de verschijning van den Messias, de onzen tot zijn wederkomst, d. i. tot het einde der wereld. 5. Naar de verplichting. De ouden golden slechts voor de Joden of de nakomelingen van Abraham. Want zij, die uit de heidenen zich bekeerden, behoefden ze niet te gebruiken. Hd. II : 5. (De zoogenaamde proselieten der poorte.) Tot onze sacramenten is de geheele kerk onder alle volken verplicht. Mt. XXVIII : 19: Alle volken. Mt. XXVI : 27: Drinkt allen daaruit. 6. Naar de duidelijkheid. Genen waren minder duidelijk, omdat zij de aangeboden zaken slechts afschaduwden;

1) Deze volkomene gelijkstelling van het Oude en Nieuwe Verbond was in de dagen van Ursinus algemeen. B.

de onzen zijn duidelijker, omdat zij zaken beteekenen, die in Christus gegeven en vervuld zijn."

II. Het doel der sacramenten.

I. Het doel der sacramenten is de bevestiging van het woord, dus moeten zij betrekking hebben op den hoofdinhoud van het evangelie, de vergeving der zonden en het eeuwige leven. Daar dit door de eeuwige offerande van Christus aan het kruis ons verzekerd wordt, moeten zij ons verzegelen, dat die offerande ons ten goede komt.

2. Het woord en het sacrament wijzen dus op een en hetzelfde, op het offer van Christus, als den eenigen grond onzer zaligheid. 1 Cor. III: 11: Niemand kan een ander fondament leggen, dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus.

a) De kern van het woord Gods is het evangelie, de verkondiging der verlossing. 1 Cor. I: 23: Wij prediken Christus, den gekruisigde.

b) De bedoeling van het sacrament kan dus geen ander zijn dan diezelfde verlossing. Rom. VI: 3: Of weet gij niet, dat zoovelen als wij in Christus Jezus gedoopt zijn, wij in zijnen dood gedoopt zijn? 1 Cor. XI: 26: Zoo dikwijls als gij dit brood zult eten en dezen drinkbeker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren totdat hij komt.

3. Het onderscheid bestaat alleen in de wijze waarop zij op dat offer wijzen.

Ursinus: „Augustinus zegt, dat het sacrament het zichtbare woord is. Als hij zegt, dat het sacrament „het woord" is, dan bewijst hij daarmede de overeenstemming van woord en sacrament, omdat zij een en hetzelfde leeren; als hij zegt het „zichtbare", dan bewijst hij het onderscheid, omdat zij in aard en wijze van leeren verschillend zijn. In het kort: De teekenen deelen ons door handelingen, het woord door reden, den wil Gods mede; door het woord wordt het geloof aangevangen en bevestigd, door de sacramenten wordt het aangevangene versterkt; het woord kan ons nuttig zijn zonder de sacramenten, de sacramenten niet zonder het woord; zonder kennis van het woord worden volwassenen niet zalig, zonder de sacramenten kunnen

zij, voorzoover zij ze niet veronachtzamen of verachten, wedergeboren en zalig worden; het woord strekt zich uit tot allen, de sacramenten alleen tot de geloovigen."

4. Zij zijn dus voor de geloovigen, want zij versterken het geloof. Alleen in de geloovigen werkt de Heilige Geest door het sacrament. Het geloof maakt niet het sacrament, maar het behoort er bij en wordt daardoor bevestigd. Ja, voor hen, die het woord niet gelooven, heeft het sacrament geen waarde. Het koninklijk zegel op den vrijgeleidebrief van Huss verdiende even weinig vertrouwen als de brief zelf, want Huss is toch gevangen genomen en verbrand. Het sacrament maakt dus het geloof niet overbodig, maar onderstelt het geloof, dat daardoor versterkt wordt, en wel het geloof in hem, die eerst de belofte gaf en daarna het zegel er aan hechtte.

5. De sacramenten zijn verbondsteekenen en stellen dus onder een wederkeerige verplichting. God verplicht zich daarin de zonden te vergeven en het eeuwige leven te schenken; wij verplichten ons zelven in Christus te gelooven. Het zijn kerkelijke handelingen in den naam des Heeren verricht; wie ze gebruikt, heeft ze ook als zoodanig te aanvaarden.

6. De sacramenten zijn geen offers..

Ursinus: „Een sacrament is een zaak waardoor God ons iets geeft, namelijk het teeken en de beteekenende zaken, of waardoor God betuigt, dat Hij ons zijne weldaden aanbiedt en geeft. Een offer is een zaak, waarin wij aan God een Hem bevolene gehoorzaamheid of dienst bewijzen. Het is alzoo een onderscheid van geven en ontvangen."

7. Ursinus: „Het hoofddoel der sacramenten bestaat daarin, dat zij teekenen des verbonds en van den wil Gods jegens ons zijn, d. i. dat God ons daardoor betuigt, dat Hij bij een ordelijk gebruik de beloofde zaak ons wil mededeelen en alzoo ons geloof bevestigt; of dat Hij door de sacramenten ons aangaande zijn wil onderwijst en daardoor vermaant de door Christus verworven goederen aan te grijpen, die Hij door die sacramenten ons verzegelt. Zij verzegelen: 1. omdat zij teekenen zijn; 2. omdat zij teekenen zijn, die de bijgevoegde belofte bevatten.

Daarom maakt de Heilige Geest niet minder door deze teekenen en onderpanden der genade dan door het woord onze harten werkzaam."

8. Twee dwaalwegen moeten vermeden worden. Men mag niet teveel en niet teweinig in de sacramenten zien. Men verwarre niet het teeken met de beteekende zaak, en daartegenover staat, dat sacramenten niet als ledige teekenen en uitwendige ceremoniën mogen aangezien worden. Wie dat doet neemt er het sacramenteel karakter uit weg.

III. Het aantal sacramenten.

1. De roomsche kerk heeft zeven sacramenten: de doop, het vormsel, het avondmaal (communie), de biecht, het huwelijk, de priesterwijding, het laatste oliesel (zie blz. 466).

a) Het vormsel, ontstaan uit de handoplegging en de zalving, die in de oude christelijke kerk met den doop gepaard gingen, is in de roomsche kerk geworden de bevestiging van de aanneming tot lidmaat der kerk, welke laatste reeds op zevenjarigen leeftijd moet voltrokken worden. De bisschop, die er uitsluitend de macht toe heeft, maakt den te bevestigen persoon met olie een kruis op het voorhoofd en geeft hem een zachten tik op de wang, dat een geestelijke ridderslag beteekent. Een schijn van grond is er in de Schrift niet voor te vinden, maar het concilie van Trente nam aan, dat het door Christus ingesteld was.

b) De biecht (de oorbiecht) met beroep op Jac. V : 16, Joh. XX : 23, Mt. XVI : 19, eischt minstens eenmaal per jaar belijdenis van zonden voor den priester, waarbij het berouw ondersteld wordt en waarop de absolutie of vergeving volgt met oplegging van de boetedoeningen of kerkelijke straffen, die door het derde stuk, de voldoening, geëischt worden. Hoewel het misbruik, dat Rome er van maakt, bekend is en door de feiten veroordeeld, zoo wordt toch Jac. V : 16: Belijdt elkander de misdaden, door ons protestanten teveel vergeten. Deze wederkeerige, tot iemand dien men vertrouwt uitgesproken, belijdenis kan behoefte, noodzakelijke voorwaarde voor het oprecht berouw, en voor de waarachtige bekeering nuttig en gezegend zijn.

c) Het huwelijk. De bijbelsche grond daarvoor wordt gezocht in Mt. XIX : 6, Efez. V : 32 (waar het grieksche woord mysterie, verborgenheid, in het Latijn met sacramentum vertaald is) en in de bruiloft te Kana. Daaruit vloeit voort het verbod tot echtscheiding. Ieder sacrament heeft een teeken en een zaak, die daardoor verzegeld wordt. Maar waar is dit laatste bij het huwelijk? Ook is het wel zonderling den ongehuwden staat als bijzonder heilig den geestelijken voor te schrijven en het huwelijk zelf tot een sacrament te verheffen.

d) De priesterwijding, die de mededeeling van bijzondere genadegaven des H. Geestes waarborgt. Dat dit een sacrament werd, behoeft ons niet te verwonderen bij de bijzondere beteekenis, die Rome gaf aan den priester als middelaar tusschen God en de menschen, zonder wiens hulp aan niemand de poort des hemels geopend wordt Het mag alleen door den bisschop bediend worden. Met oplegging der handen en zalving met olie en aanbieding van de hostie en den wijn aan den persoon, die gewijd wordt, zegt hij tot hem: „Neem de volmacht aan om aan God het offer te brengen en de missen te doen voor de levenden en dooden", en: „Neem den Heiligen Geest, zoo gij iemands zonden vergeeft dien zijn zij vergeven, zoo gij iemands zonden houdt, dien worden zij gehouden".

e) Het laatste oliesel aan stervenden toegediend, ook als de stervende zijn bewustzijn reeds verloren heeft, met beroep op Jac. V : 14—16, waar van een zalving der kranken gesproken wordt. De priester zalft met op witten Donderdag gewijde olie de oogen, ooren, neus, lippen en handen des stervenden, als de organen, waardoor de zonde tot hem gekomen of bedreven is, en zegt: „Door deze heilige zalving vergeve u God, wat gij gezondigd hebt met de oogen, ooren", enz.

2. De Hervorming heeft het aantal sacramenten tot twee teruggebracht, omdat zij er maar twee door Christus ingesteld vond. Tot vermeerdering heeft de kerk dus geen recht, al zou zij meenen behoefte te hebben aan meer ceremoniën. Dat zijn voor ons b.v. de bevestiging van lidmaten, de huwelijksinzegening, de bevestiging in het predikambt voor de eerste maal met oplegging der handen, allen wel te onderscheiden van de sacramenten.

3. De bediening der sacramenten staat alleen bij de ge-

ordende dienaren des woords, daar zij een kerkelijke handeling is. Zij moeten dus in het midden der gemeente voltrokken worden. Een noodgeval, dat afwijking van deze orde kan vorderen, is er niet. Want, zooals Augustinus zegt: „niet het gemis maar de verachting der sacramenten veroordeelt iemand." De gereformeerde kerken verwierpen daarom ook den nooddoop door minnen of anderen, en evenzoo in beginsel de krankencommunie. Zij laten deze slechts toe, als met den kranke nog anderen aan het Avondmaal deelnemen, opdat het werkelijk eene „communie" (gemeenschap) zij. De hervormde kerken stemmen in dit opzicht met de roomsche overeen, dat zij de beteekenis van het sacrament niet afhankelijk maken van de persoonlijke waardigheid of onwaardigheid van hen, die het uitreikt. Hoewel deze voor den oogenblikkelijken indruk niet zonder beteekenis mag wezen, zoo is het toch methodisme de persoonlijke bekeering van den prediker als den alles beheerschenden eisch hier op den voorgrond te stellen. Het persoonlijk element moet dus zooveel mogelijk op den achtergrond treden. Men zal daarbij zoo weinig mogelijk buiten de orde (b.v. naar een andere gemeente) gaan. Doop en avondmaal blijven wat zij zijn, als zij naar de Schrift worden bediend, onverschillig of de bedienaar van het sacrament een bij ons geliefde prediker is. Ook hangt hun waarde niet af van het letterlijk voorlezen van het formulier. Ik heb geloovige christenen gekend, die bij predikers van een andere richting ten avondmaal gingen, al kwamen zij gewoonlijk niet onder hun gehoor. Dit was hun beter dan het sacrament te missen. Augustinus durfde zelfs zeggen, wat wij hem niet nazeggen zouden: „Ik ben niet bang voor den echtbreker of den dronkaard, waar ik de duif verwacht, die mij zegt: deze (de Christus) is het die doopt."

Van den Heiligen Doop.

69. Vraag. *Hoe wordt gij in den heiligen Doop vermaand en verzekerd, dat de eenige offerande van Christus, aan het kruis geschied, u ten goede komt?*

Antw. Alzoo, dat Christus dit uitwendig waterbad ingezet en daarbij toegezegd heeft, dat ik zoo zekerlijk met zijn bloed en Geest van de onreinheid mijner ziel, dat is, van alle mijne zonden gewasschen ben, als ik uitwendig met het water, hetwelk de onzuiverheid des vleesches pleegt wegtenemen, gewasschen ben.

Van het vleesch, Hoogd.: des lichaams.

Antw. De uitwendige afwassching des lichaams in den doop herinnert mij als waarteeken en verzekert mij als zegel de innerlijke afwassching der ziel van de zonden naar het bevel en de belofte van Christus.

a) In hoever naar het bevel? Omdat Christus den doop heeft ingezet.

b) In hoever naar de belofte? Om hetgeen hij daarbij beloofd heeft.

70. Vraag. *Wat is het: met het bloed en den Geest van Christus gewasschen te zijn?*

Antw. Het is de vergeving der zonden van God uit genade te hebben, om des bloeds van Christus wille, dat Hij in zijne offerande aan het kruis voor ons uitgestort heeft; daarna ook door den Heiligen Geest vernieuwd en tot lidmaten van Christus geheiligd te zijn, opdat wij hoe langer hoe meer der zonden afsterven, en in een godzalig, onstraffelijk leven wandelen.

Antw. Met het bloed van Christus gewasschen te zijn beteekent: vergeving van zonden te hebben om des bloeds, d. i.: het offer van Christus wille; en met den Geest van Christus gewasschen te zijn beteekent: door den Heiligen Geest vernieuwd te zijn.

Waartoe ontvangen wij deze weldaden? Opdat wij hoe langer hoe meer der zonde afsterven en in een godzalig onstraffelijk leven wandelen.

---

71. Vraag. *Waar heeft ons Christus toegezegd, dat Hij ons zoo zekerlijk met zijn bloed en Geest wasschen wil, als wij met het doopwater gewasschen worden?*

Antw. In de Inzetting des Doops, die aldus luidt: Gaat dan henen, onderwijst alle volkeren, dezelve doopende in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. En: Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden; maar die niet zal geloofd hebben, zal verdoemd worden.

Deze beloftenis wordt ook herhaald, daar de Schrift den Doop het bad der wedergeboorte en de afwassching der zonden noemt.

Antw. De verzekering, die wij aan den Doop toeschrijven, ligt in de instellingswoorden van Christus en in hetgeen de Schrift ons verder leert aangaande den Doop.

Waar vinden wij de instellingswoorden van Christus? Mt. XXVIII: 19 en Mk. XVI : 16.

Waar vinden wij wat de Schrift ons verder leert? Dit vinden wij o. a. Tit. III : 5 en Hd. XXII : 16.

I. De doop vóór zijne instelling.

1. Wassching en besprenging met water of bloed waren in de wet des Ouden Verbonds als zinnebeeldige handelingen van

reiniging en wijding voorgeschreven; b.v. met water, Exod. XXIX : 4: Alsdan zult gij (als zij gewijd worden tot priesters) Aäron en zijne zonen doen naderen aan de deur van de tent der samenkomst en gij zult hen met water wasschen. Num. XIX, het water der ontzondiging bereid bij het offer van de roode koe; met bloed, Exod. XXIX : 21, besprenging der kleederen van Aäron en zijne zonen met het bloed van het offer; Lev. XIV : 7, tot reiniging der melaatschen, met bloed en water. Hebr. IX : 19 – 22: — en alle dingen worden bijna door bloed gereinigd naar de wet.

Onder het beeld der besprenging kondigen ook de profeten de toekomstige innerlijke reiniging en vernieuwing des volks door God zelf aan. Jes. XXXVI : 25 – 27: Dan zal Ik rein water op u sprengen en gij zult rein worden — en Ik zal u een nieuw hart geven en zal een nieuwen geest geven in het binnenste van u.

2. De Proselieten-doop. Volgens den Talmud waren drie dingen noodig om den heiden in het Jodendom op te nemen, n.l. besnijdenis, doop en een offer. Nauwkeurig zijn wij over dezen doop niet ingelicht, maar zeer waarschijnlijk moet deze doop in Jezus' dagen ook in gebruik geweest zijn en gelijk te stellen met een Levitische reiniging. (Zie Lev. XI—XV.)

3. De Doop van Johannes den Dooper. Misschien sluit deze doop zich aan bij den proselieten-doop en verklaarde hij daarmede het volk als uit het verbond vervallen en den heidenen gelijk geworden. Mk. I : 4: Johannes was doopende in de woestijn en predikende den doop der bekeering tot (d. i. leidende tot) vergeving der zonden. Door dezen doop werd dus de bekeering afgebeeld, waarom ook alleen door hem gedoopt werden die zich wilden bekeeren, waarbij de profeet verzekerde, dat dit zou voeren tot openbaring van de vergeving der zonden in het koninkrijk Gods, dat hij aankondigde. Zelf onderscheidt hij dan ook zijn doop van dien van Christus, Joh. I : 26. De vernedering waaraan Christus zich onderwierp, was groot, toen hij zich gelijk stelde met hen, die zich bekeeren moesten en uit het verbond met God waren uitgevallen. Paulus beschouwt den Christelijken doop als een geheel anderen, daarom laat hij hen overdoopen, die den doop van Johannes ontvangen hadden. Hd. XIX : 1—7.

Ursinus: „Het is duidelijk, dat ook de doop van Johannes

in de zaak zelve dezelfde doop geweest is, als de onze, want Johannes predikte den doop der bekeering tot vergeving der zonden, opdat zij gelooven zouden in Jezus Christus, die na hem komen zou. Van dien aard is ook onze doop, alleen dat wij nu niet meer gedoopt worden met het oog op den Christus, die komen zou, maar met het oog op den Christus die gekomen is. Alzoo is naar zijn wezen de doop van Johannes en van de Apostelen en de onze dezelfde. Een onderscheid is er alleen met betrekking tot de beteekende zaak. Terwijl Johannes doopte in den naam van den Christus, die zou lijden en opstaan, doopten de Apostelen en doopen wij nu in den naam van den Christus die geleden heeft en is opgestaan. Anders zou men moeten zeggen, dat onze doop niet dezelfde is als de doop dien Christus heeft ondergaan, want Christus is door Johannes gedoopt. — Tegenwerping: Johannes zegt toch: Ik doop u met water, dus is dat maar een waterdoop geweest. Antwoord: Johannes onderscheidt zijn dienst van de werkzaamheid van Christus in den doop; anders zou er uit moeten volgen: Christus is alleen met water gedoopt en wij moeten dus ook met water gedoopt worden anders zouden wij niet een en denzelfden doop hebben met Christus".

4. De doop wordt hier genoemd *uitwendig waterbad*, omdat oorspronkelijk niet met besprenging, maar met *onderdompeling* gedoopt werd. Het woord doopen beteekent ook eigenlijk indoopen, onderdompelen. Zoo deed Johannes het. Daarom kan de doop ook de bekeering afbeelden, een begraven worden in het water en een opstaan tot een nieuw leven. Verg. Rom. VI: 3, 4; Col. II : 12.

II. De instelling des doops.

1. Tweeërlei bericht geven ons de evangeliën over het doopsbevel, dat beide door den Catechismus wordt aangehaald en naast elkander gesteld. Uit de Handelingen en de brieven blijkt niet, dat de Apostelen de formule gebruikt hebben van Mt. XXVIII: 19. Zij doopten *in den naam* (ἐν τῷ ὀνόματι) *van Jezus Christus* Hd. II: 38; X: 48; of *tot, tot in den naam* (εἰς τὸ ὄνομα) *van Jezus Christus*. Hd. VIII: 16; XIX: 5. Of zij spreken van gedoopt zijn *in* (tot, tot in, εἰς) *Christus Jezus* Rom. VI: 3, Gal.

III : 27; in (εἰς, tot) zijnen dood gedoopt zijn Rom. VI : 4. Daarin is de christelijke gemeente de Apostelen niet gevolgd, maar van overoude tijden heeft zij de doopsformule gebruikt van Mt. XXVIII : 19 en daarop haar doopspractijk gevestigd.

2. Het doopsbevel naar Mattheus (XXVIII : 19) luidt: Gaat dan heen, onderwijst (oorspr.: maakt tot mijne discipelen, n.l. door de prediking van het evangelie, die bij ongedoopte volwassenen dus altijd aan den doop moet voorafgaan) alle volken (waaruit valt op te maken, dat Christus het oog heeft gehad op gedoopte natiën), dezelven doopende in den naam (tot, tot in, εἰς τὸ ὄνομα) des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes, (en met het doopen is nu hun taak niet afgeloopen) leerende hen onderhouden alles wat ik u geboden heb.

Dit doopen in (tot) den naam, wordt door sommigen verklaard als: tot belijdenis van den naam, waartoe de doop verplicht, gelijk deze doopsbelijdenis van den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes ook al zeer vroeg in de kerk in gebruik was. Anderen verklaren deze formule aldus: door den doop brengen in gemeenschap met den naam. Zoo zegt Paulus Gal. III : 27: Want zoovelen gij in (tot) Christus gedoopt zijt hebt gij Christus aangedaan. Rom. VI : 3: Of weet gij niet, dat zoovelen als wij in (tot) Christus Jezus gedoopt zijn, wij in (tot) zijnen dood gedoopt zijn. Hier geeft dus het „gedoopt zijn in (tot)" te kennen een gebracht zijn in gemeenschap met Christus en zijnen dood. „Doopen in den naam" wordt dus: door den doop brengen in de gemeenschap met den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest. Wij zijn dan in Zijn naam, d. i. in God zelf, of in Zijn gemeenschap ingedoopt. Zoo opgevat is dus naar het doopsbevel de doop ons de verzekering van Christus' wege, dat hij ons hersteld heeft in gemeenschap met dien God, dien wij door hem kennen en belijden als Vader, Zoon en Heiligen Geest. In de taal van het in de Hervormde Kerk gebruikelijke doopsformulier wordt dit genoemd, dat God aan den gedoopte het teeken des Verbonds in Christus geeft.

3. De belofte des doops vinden wij dan in Mk. XVI : 16: Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden, maar die niet zal geloofd hebben (er staat niet: die niet zal gedoopt zijn, want dan zou iedere ongedoopte alleen door het gemis van den doop verloren gaan) zal verdoemd worden. Zonder het

geloof baat de doop dus niet, maar voor het geloof is hij de vaste waarborg der genade Gods.

4. De doop wordt in verband gebracht met:

a) de afwassching der zonden, d. i.: de vergeving der zonden; natuurlijk, want het is onmogelijk zonder haar in Gods gemeenschap hersteld te zijn. Hd. XXII : 16: Wat vertoeft gij? Sta op en laat u doopen en uwe zonden afwasschen aanroepende den naam des Heeren;

b) de bekeering, Rom. VI : 4: Wij zijn dan met hem begraven door den doop in den dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de dooden is opgewekt tot de heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden. Col. II : 12: Zijnde met hem begraven in den doop, in welken gij ook met *hem* opgewekt zijt. Hd. II : 38: Bekeert u en een iegelijk van u worde gedoopt in den naam van Jezus Christus tot vergeving der zonden, en gij zult de gave des Heiligen Geestes ontvangen;

c) de behoefte naar de gerechtigheid. 1 Petr. III : 21: Waarvan het tegenbeeld (van het water van den zondvloed, dat verderf bracht), de doop, ons nu ook behoudt, niet die eene aflegging is der vuiligheid des lichaams, maar die eene vraag is van een goed geweten tot God;

d) de gemeenschap der geloovigen, 1 Cor. XII : 13: Want ook wij allen zijn door éénen Geest tot één lichaam gedoopt. Efez. IV : 5, 6: Een Heere, een geloof, een doop, een God en Vader van allen, die daar is boven allen en door allen en in u allen;

e) de afzondering der gemeente van de wereld. Efez. V : 26: Opdat hij (Christus) haar heiligen zou, *haar* gereinigd hebbende met het bad des waters door het woord.

5. Ursinus: „De doop omvat: 1. het teeken, dat is het water en de geheele handeling; 2. de door de handeling aangeduide zaken, welke zijn de besprenging des bloeds van Christus, namelijk de dooding van den ouden en de opwekking van den nieuwen mensch; 3. het bevestigen van het bevel en de belofte van Christus, waaraan het teeken zijn kracht ontleent".

Op de tegenwerping, dat de Catechismus in vraag 69 alleen maar leert, dat de doop eene herinnering en verzekering van de vergeving der zonden is, maar niet, dat deze ook door dit sacrament worden aangeboden, uitgedeeld en toegeëigend, ant-

woordt Ursinus: „Het is als vroeger (zie vraag 66) gezegd is, in den doop wordt evenals in het woord de vergeving aan allen aangeboden, die evenwel slechts den geloovigen wedervaart en toegeëigend wordt niet anders dan door het ware geloof; en derhalve is de toeëigening der genade door het sacrament niets anders, dan juist deze betuiging en bekrachtiging des geloofs, dat aan ieder, die gelooft en het sacrament gebruikt de beloofde genade zoo zeker wedervaart als het zichtbaar sacrament. Dit is duidelijk uit de aangehaalde plaatsen der Schrift als: „Johannes predikte den doop der bekeering" (Lk. III : 3) d. i. dat zij zich moesten laten doopen, die zich bekeerden „tot vergeving der zonden, d. i. niet dat hun eerst dan de zonde zou vergeven worden, — want allen, die zich bekeerd hadden van hun zonden hadden reeds de vergeving voor den doop, — maar dat zij daardoor van de ontvangen vergeving verzekerd werden. Dit geldt ook van hen die zich bekeerden in Hd. II; evenzoo van Paulus, (Hd. XXII), die zonder twijfel reeds gerechtvaardigd en van de zonden gewasschen was door het geloof, voordat Ananias tot hem kwam en hij toch tot bevestiging zich liet doopen. Evenzoo kunnen de woorden Tit. III : 5 „Hij heeft ons zalig gemaakt door het bad der wedergeboorte" niet anders verstaan worden dan van de geloovigen en de bevestiging van hun geloof, waardoor zij zalig worden, volgens de inzetting van Christus: „Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden".

6. Olevianus: „In den heiligen doop zijn op te merken tweeërlei wasschingen, tweeërlei predikers en uitdeelers van den heiligen doop en tweeërlei menschen, die gedoopt worden.

„Uitwendig wordt de mensch besprenkeld met het doopwater door den dienaar of prediker, die den Heiligen Geest niet geven kan; zooals Johannes de Dooper zegt: hij doopt met water maar na hem komt een ander die doopen zal met den Heiligen Geest (Mt. III).

„De innerlijke mensch wordt met het bloed van Christus gewasschen door den Heiligen Geest, die het hart verzegelt, dat het vergeving zijner zonden uit genade ontvangen heeft van wege het vergoten bloed van Christus en dat het door den Heiligen Geest hoe langer hoe meer tot een evenbeeld van God vernieuwd en wedergeboren wordt.

„Hier is op te merken, wat het beteekent wederom geboren te worden. Wederom geboren te worden wil niet zeggen andermaal in den moederschoot ingaan en dus nog eens lichamelijk geboren worden, zooals Nicodemus met zijn blinde verstand meende (Joh. III), maar het wil zeggen door het bittere lijden en de bloedstorting van Christus in vereeniging met de werking van den Heiligen Geest van onze zondige geboorte ontledigd en tot kinderen Gods aangenomen worden".

---

72. Vraag. *Is dan het uiterlijk waterbad de afwassching der zonden zelve?*

Antw. Neen het; want alleen het bloed van Jezus Christus en de Heilige Geest reinigt ons van alle zonden.

Antw. Het uiterlijk doopwater kan de zonden niet afwasschen. Waarom niet? Omdat alleen het bloed van Jezus Christus en de Heilige Geest ons reinigen van alle zonden.

---

73. Vraag. *Waarom noemt dan de Heilige Geest den Doop het bad der wedergeboorte en de afwassching der zonden?*

Antw. God spreekt alzoo niet zonder groote oorzaak; namelijk, niet alleen om ons daarmede te leeren, dat gelijk de onzuiverheid des lichaams door het water, alzoo ook onze zonden door het bloed en den Geest van Jezus Christus weggenomen worden, maar veelmeer, dat Hij ons door dit Goddelijk pand en waarteeken, wil verzekeren, dat wij zoo waarachtiglijk van onze zonden geestelijk gewasschen zijn, als wij uitwendig met water gewasschen worden.

Antw. De doop wordt op twee gronden de afwassching der zonden genoemd: 1. wegens de gelijkenis die het water, omdat het afwascht, met het bloed en den Geest van Christus heeft; 2. opdat wij van de reiniging onzer zonden zichtbaar zouden verzekerd worden.

a) Welke gelijkenis heeft het doopwater met bloed en den Geest van Christus? Dat het eerste de onzuiverheid des lichaams, het andere de onzuiverheid der ziel wegneemt.

b) Welke verzekering ligt er dus in den doop? Dat wij zoo waarachtig van onze zonden gewasschen zijn (d. i. vergeving van zonden hebben) als wij uitwendig met het water gewasschen worden.

III. De doop na zijne instelling.

1. Bovenstaande vragen zien op het misbruik dat van den doop gemaakt is, omdat men het teeken met de daardoor voorgestelde zaak verwarde.

2. Begin van dit misbruik vinden wij mogelijk reeds 1 Cor. XV : 29: Anders, wat zullen zij doen, die voor de dooden gedoopt worden. Dit schijnt te wijzen op een gebruik, dat later ook bij de ketters gevonden werd om zich te laten doopen ten name van dooden die ongedoopt gestorven waren. Baljon meent, dat de dooden, voorzoover zij opstaan, m. a. w. de verwachting der opstanding, die door de Apostelen gepredikt werd, sommigen aanleiding gaven zich te laten doopen en dat dus de beteekenis van den doop verviel, als er geen opstanding was. Zeker is het, dat Paulus waarschuwt tegen een te hooge, bijgeloovige waardeering van den doop 1 Cor. I : 14—17: Ik dank God, dat ik niemand van ulieden gedoopt heb dan Crispus en Gajus — voorts weet ik niet of ik iemand anders gedoopt heb, want Christus heeft mij niet gezonden om te doopen, maar om het evangelie te verkondigen. — Wie zoo over den doop spreekt, acht hem zeker niet noodzakelijk tot zaligheid. De afdwalingen van later tijd zijn er niet door tegengehouden. De doop was de handeling, waardoor men werd opgenomen in de gemeente; daarom werden de zegeningen, die men van Christus door het geloof ontving, aan den doop toegeschreven. Hij werd eerst minder, later al meer duidelijk vereenzelvigd met de vergeving der zonden, de mededeeling des

H. Geestes, de wedergeboorte, het eeuwige leven. Een magische, tooverachtige werking werd er aan toegekend, waardoor hij werd uitgesteld tot het sterven. Dit werd bestreden door de kerkleeraars. De kinderdoop werd algemeener, daarbij kon nog geen sprake zijn van de wegneming van dadelijke zonden. Het was dan de erfzonde, die hij wegnam. Het teeken en de voorgestelde zaak werden meer en meer vermengd. Zoo werd de doop noodzakelijk voor de zaligheid. De nooddoop werd geoorloofd van nog niet of nauwelijks geboren kinderen, als zij dreigden te sterven. Ook de door ketters bediende doop werd erkend. Men doopte bezetenen, voorwerpen als b.v. kerkklokken, en de doop werd, zooals nog altijd in de roomsche kerk met allerlei bijgeloof vermengd.

De Hervorming. *Luther* hield eerst het onderscheid vast tusschen het teeken en de zaak. Later liet hij dit varen. De doop is dan de mededeeling der wedergeboorte. Het water is wat anders geworden, zooals men in gloeiend ijzer vuur aanvat hoewel het ijzer blijft en in een geneeskundigen drank wat anders krijgt dan het water, waaruit hij bereid is. Voor *Zwingli* blijft de doop een uitwendig teeken, waardoor de Christen zich verplicht tot een leven in den dienst van Christus, waartoe hij in de kerkelijke gemeenschap wordt opgenomen, maar het teeken zegt niets over zijne innerlijke verhouding tot God. *Calvijn*, wiens beschouwing wij vooral in ons doopsformulier vinden neergelegd, ziet er in een inlijven in het lichaam van Christus, een teeken, dat wij tot de kinderen Gods behooren, zoodat de doop veronderstelt de uitverkiezing en het teeken is des verbonds met de uitverkorenen. Ook bij hem dus blijft de scheiding tusschen de uitwendige handeling en de daardoor aangeduide zaak bestaan, daar wij de laatste alleen door het geloof deelachtig worden. Dr. *A. Kuyper* leert, dat de veronderstelde wedergeboorte de grond van den Doop is.

3. De Catechismus blijft bij de afwijzing van het roomsche gevoelen, want

a) een aardsche stof kan niet iets geestelijks of hemelsch uitwerken.

b) de voorbeelden in de Schrift b.v. de kamerling, de hoofdman Cornelius, Lydia, de stokbewaarder te Filippi leeren, dat het

zaligmakend geloof niet door den doop gewerkt werd, maar aan den doop voorafging.

c) als het water het kon beslissen, dan zouden alle gedoopten zalig zijn.

d) de Schrift schrijft de afwassching, d. i. de vergeving der zonde nergens aan den doop toe. 1 Joh. I : 7: Het bloed van Jezus Christus zijnen Zoon reinigt ons van alle zonden. 1 Cor. VI : 11: Maar gij (onder wie de zonden der heidenen van vs. 10 niet mogen geduld worden, dus als geloovigen) zijt afgewasschen, maar gij zijt geheiligd, maar gij zijt gerechtvaardigd in den naam van den Heere Jezus Christus en door den Geest onzes Gods.

e) In Hd. XXII : 16: Wat vertoeft gij? Sta op en laat u doopen en uwe zonden afwasschen, aanroepende den naam des Heeren, wordt de doop wel in eenen adem genoemd met de afwassching der zonden, maar dat geeft ons niet het recht om daarin iets anders te zien, dan dat ook de doop een teeken daarvan is, dat hij die den naam des Heeren aanroept vergeving van zonden ontvangt. In Tit. III : 5 wordt gesproken van het bad der wedergeboorte en der vernieuwing des Heiligen Geestes, om daarmede de beteekenis niet van den doop, maar van de wedergeboorte te kennen te geven.

Het blijft er dus bij, de Doop mag ons zijn „een goddelijk pand en waarteeken", dat ons niet iets mededeelt, maar verzekert en wel de genade Gods in Christus met alles wat daaruit voor den geloovige voortvloeit en in het evangelie wordt toegezegd. Men kan zeggen: met deze van het zegel des konings voorziene begenadigings-oorkonde heeft de tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde zijn vrijheid verkregen. Toch is het niet de brief en het zegel, maar de genadige wil en het bevel des konings, dat deze bevrijding bewerkt.

4. Kort overzicht van de geschiedenis der Doopsbediening [1]). Zooals Johannes begonnen was met den doop, werd dit in Judea door de discipelen van Jezus voortgezet (Joh. IV : 2) bij de Jordaan. In het N. Testament wordt de Doop toebediend terstond nadat iemand den Christus aanneemt als zijn Heiland,

1) Vrij gevolgd naar Dr. H. Bavinck, *Ouders of Getuigen.*

op allerlei plaatsen, niet alleen door de Apostelen of bejaarde ambtsdragers en wordt hij niet genoemd onder de godsdienstige handelingen der gemeente (Hd. II : 42). In de Didache, de eerste kerkorde (vóór 160 n. C.), schijnt ook het recht om te doopen aan iederen geloovige gelaten te worden. Bij de uitbreiding van het Christendom kwam meer de behoefte op den voorgrond om hen, die zich wilden laten opnemen eerst te onderwijzen. Zoo ontstond in de tweede eeuw het catechumenaat, een tijd van voorbereiding, die dagen, maanden, soms 2 of 3 jaar duurde. De catechumenen of aankomende leerlingen woonden eerst de godsdienstoefeningen niet bij, die door de vervolging een gesloten karakter aannamen. In de tweede eeuw mochten zij het eerste gedeelte der godsdienstoefening, de prediking, reeds bijwonen. Zoo werd de godsdienstoefening gesplitst. De dagelijksche samenkomsten hielden zij eerst in den tempel (Hd. II : 22; III : 13; IV : 10; XX : 42), maar ook kwamen zij in de kringen samen, waar het Avondmaal gevierd werd, gewoonlijk in den avond, als alleen de geloovigen toegang hadden. In de 2e eeuw werd de liefdemaaltijd van het Avondmaal gescheiden en werd het laatste naar de morgengodsdienstoefening overgebracht; deze godsdienstoefening werd in twee deelen gesplitst. Het eerste gedeelte, gezang, voorlezing der Schrift, prediking, werd ook door de catechumenen bijgewoond, het laatste, het Avondmaal, was alleen voor de ingewijden. Zoo werd het Avondmaal in de schatting der menschen wat het mysterie was bij de heidensche godsdiensten. De tijd van het catechumenaat werd allengs verlengd. Men kreeg drie groepen: *a*) die voorloopig onderwijs ontvingen, *b*) de engere catechumenen die de godsdienstoefening mochten bijwonen, *c*) die binnen enkele weken, gewoonlijk op bijzondere gedenkdagen, vooral op het Paaschfeest, zouden gedoopt worden. De opneming in die verschillende groepen ging met allerlei plechtigheden gepaard, als afzwering van het heidendom, exorcisme of uitdrijving van den duivel, aan wien men het heidendom toeschreef, het kruisteeken, de oplegging der handen, het leggen van zout op de lippen („gij zijt het zout der aarde"), vasten, gebed en overpeinzing in de weken, die aan den Doop voorafgingen, zalving, aandoen van nieuwe kleeding, opening van ooren en mond om het evangelie te hooren en te verkondigen. Den doop met bijge-

loovige vereering omkleed, begon men zoo lang mogelijk uit te stellen, opdat men daarna niet met nieuwe zonden zou beladen worden. Zoo stierf daarom keizer Valentinianus II ongedoopt en liet keizer Constantijn de Groote zich op zijn sterfbed doopen. Na de 5e eeuw werd de kinderdoop algemeen gebruik; het catechumenaat verdween en de plechtigheden werden nu op den kinderdoop overgebracht. Men vindt ze nog meer uitgebreid in de roomsche kerk terug. De besprenging of begieting met het water (op dit laatste stelt de roomsche kerk bijzonderen prijs) heeft wegens den ziekendoop de oorspronkelijke, driemaal herhaalde onderdompeling vervangen. Sedert het einde der 13e eeuw begint zij kerkelijke gewoonte te worden, hoewel de Didache het reeds vergunt als het stroomend water ontbreekt.

De kinderdoop, die niet aan de belijdenis kon voorafgaan, heeft de behoefte doen ontstaan aan getuigen, niet ter wille van de opvoeding, maar opdat men zekerheid zou hebben over het feit van den Doop. De kinderen kunnen zeker nog niet gelooven, maar de kerk belijdt voor het kind. Dat geloof had een plaatsvervangend karakter en deze kerk wordt nu door de getuigen vertegenwoordigd. Waren in den eersten tijd de ouders de eerst aangewezen getuigen, de roomsche kerk heeft dit veranderd. Uit de ouders had het kind zijne natuurlijke afstamming, maar de roomsche kerk maakte scheiding tusschen het natuurlijke en het geestelijke en daarom moesten juist niet de vleeschelijke verwanten de getuigen zijn, want in hen moest de geestelijke verwantschap, waarin het kind gebracht wordt, aan het licht treden. In de getuigen neemt de kerk, het instituut der zaligmaking, de kinderen voor hare rekening en begint nu met ze in den Doop de afwassching der zonden mede te deelen, omdat het geloof der kerk in het geloof der getuigen hen ten goede komt. Het gaat dus alles buiten de ouders om. De getuigen werden de geestelijke ouders en moesten op de godsdienstige opvoeding van het kind toezien. Men trachtte er velen en vooral de aanzienlijksten voor te krijgen en de kerk waarschuwde tevergeefs voor het misbruik. — De Hervorming heeft de ouders weer in hun recht hersteld. De Lutherschen behielden nog de dooppeeten, maar de Gereformeerden gaven ook in dit opzicht toe, dat zij de getuigen toelieten. Het getal zochten zij te beperken en in de keuze der personen toe te zien, en allengs

geraakte deze gewoonte in onbruik. Dit hield gelijken tred met de verwerping der gedachte, dat de Doop noodzakelijk is tot de zaligheid, omdat hij de genade mededeelde. Uit kracht van deze dwaling wordt in de roomsche kerk zoo spoedig mogelijk na de geboorte gedoopt. De hervormden bleven deze gewoonte eerst handhaven en de predikant, die anders te vreezen had, dat men met het kind „naar den paep" zou loopen, gaf toe. Dan kon de moeder er in het geheel niet bij tegenwoordig zijn, maar ook de vader bleef dikwijls achterwege. Allengs eischte de kerk althans zijn tegenwoordigheid. Daarom wordt hij uitdrukkelijk in het formulier bij de doopvragen genoemd, en wordt de moeder verzwegen, niet vanwege hare mindere beteekenis bij den Doop, doch alleen in aansluiting aan het destijds gangbare gebruik. Nu deze oude roomsche zuurdeesem geheel is uitgezuiverd, gevoelen wij, dat er geen reden meer is de herstelling der moeder niet af te wachten noch ook haar bij het doen der vragen niet te noemen. Andere misbruiken, die in den loop der tijden verdwenen zijn, vinden wij in de kostbare doopmalen, die sommigen noopten hun kind ongedoopt te laten; den huisdoop, nooddoop en ziekendoop, die het bijgeloof voeden, dat de doop noodzakelijk is ter zaligheid. Het zuivere gereformeerde beginsel is, dat de doopsbediening moet plaats hebben in het midden der gemeente en vergezeld gaan van de prediking. Dit verhindert niet bijzondere doopbeurten in te stellen, waar de doop het middenpunt der prediking is.

---

74. Vraag. *Zal men ook de jonge kinderen doopen?*

Antw. Ja; want mitsdien zij, alzoowel als de volwassenen, in het verbond van God en zijne gemeente begrepen zijn, en dat hun door Christus' bloed de verlossing van de zonden, en de Heilige Geest, die het geloof werkt, niet minder dan den volwassenen toegezegd wordt, zoo moeten ook zij door den Doop, als door het teeken des verbonds, der Christelijke Kerk ingelijfd en van de

kinderen der ongeloovigen onderscheiden worden; gelijk in het Oude Verbond of Testament door de besnijdenis geschied is, waarvoor in het Nieuwe Verbond de Doop ingezet is.

Antw. De kinderdoop is gewettigd om drie redenen:

a) Omdat de kinderen zoowel als de volwassenen in het verbond van God en zijne gemeente begrepen zijn.

b) Omdat hun zoowel als den volwassenen de verlossing der zonden en de Heilige Geest toegezegd is.

c) Omdat ook het teeken des verbonds onder de oude bedeeling, de besnijdenis, aan kinderen werd toebediend.

De kinderdoop.

1. De kinderdoop is gewettigd want wij kunnen ons daarvoor beroepen op:

a) Christus zelf, die de kinderen deel heeft gegeven in zijn koninkrijk en dus ook aan de gemeente het recht hun het teeken daarvan, den Doop, toe te dienen. Mk. X : 14—16: En zij brachten kinderkens tot hem, opdat hij ze aanraken zou; en de discipelen bestraften degenen, die ze tot hem brachten. Maar Jezus, dat ziende, nam het zeer kwalijk, en zeide tot hen: Laat de kinderkens tot mij komen, en verhindert ze niet, want derzulken is het koninkrijk Gods. En hij omving ze met zijne armen, en de handen op hen gelegd hebbende, zegende hij dezelve.

b) de Apostelen, die herhaaldelijk, als het hoofd van het gezin geloovig werd, het geheele gezin met hem doopte. Hd. XVI : 15 (Lydia); vs. 33 (de stokbewaarder); 1 Cor. I : 16 (het huisgezin van Stefanus). Zouden er in geen van die gezinnen kinderen geweest zijn?

c) Paulus, als hij zegt 1 Cor. VII : 14: Want de ongeloovige man is geheiligd door de vrouw en de ongeloovige vrouw is geheiligd door den man, anders waren uwe kinderen onrein, maar nu zijn zij heilig. D. w. z. als een van beide ouders nog heidensch en de ander een christen is, dan wordt de een door den ander geheiligd, d. i. afgezonderd, of gerekend te behooren tot de

christelijke gemeente. Anders zouden de kinderen onrein, d. i. heidenen, zijn, terwijl zij nu heilig zijn, d. i.: mede beschouwd worden als te behooren tot de gemeente. Maar dan mogen zij ook het teeken daarvan in den Doop ontvangen.

d) De verbondsgedachte der Heilige Schrift zegt uitdrukkelijk, dat de nakomelingen mede in het verbond Gods begrepen zijn. Gen. XVII : 7: Ik zal mijn verbond oprichten tusschen Mij en tusschen u, en tusschen uw zaad na u in hunne geslachten tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot eenen God en uw zaad na u. Hd. II : 38: Want u komt de belofte toe en uwen kinderen. Evenals in het Oude, zijn de kinderen ook begrepen in het Nieuwe Verbond.

e) De besnijdenis, het teeken des O.-Verbonds, werd aan kinderen toebediend, waarom dan niet de Doop, het teeken des N. Verbonds?

2. De Doopsgezinden (die ook den eed en het dragen van wapenen verwierpen uit misverstand van Mt. V : 33—37, 39 en Mt. XXVI : 52) verwerpen den kinderdoop, want zij zeggen:

a) hij is in de Schrift niet geboden; maar wij zeggen: hij is ook niet verboden. De Schrift laat er zich dus niet duidelijk over uit, en wij hebben dus alleen te vragen, of de kinderdoop met de beteekenis van den Doop in strijd is.

b) hij is in strijd met het doopsbevel Mt. XXVIII : 19 en Mk. XVI : 16, volgens welke teksten het onderwijs en het gelooven aan het doopen moet voorafgaan. Maar wij zeggen, dat dit doopsbevel de rangorde zoo en niet anders kon stellen, omdat de Apostelen werden uitgezonden, zooals wij nu de zendelingen uitzenden. Het zou wel zonderling zijn, als dezen met doopen, zelfs met het doopen van kinderen, wier ouders nog geheel heidenen zijn, begonnen. Hier moeten zij eerst prediken, onderwijzen; maar de vraag is, of, als de ouders gelooven en deze den doop begeeren met hunne kinderen, zij de laatsten moeten wegzenden. Kan dit de bedoeling van Christus geweest zijn?

c) hij is nutteloos, want hij maakt maar naam-christenen en het is beter te wachten, totdat de kinderen eerst toonen en belijden kunnen, dat zij gelooven; maar wij zeggen, dat de doopsgezinde beschouwing als het ware den band doorsnijdt tusschen ouders en kinderen. Zijn die kinderen van geloovige ouders christenen of niet? Ik weet het niet, zegt de doopsgezinde beschouwing, dat

zal later blijken. Maar de Schrift legt grooten nadruk op dit verband. Exod. XX : 5: Die de misdaad der vaderen bezoekt aan de kinderen. De zonde en hare gevolgen gaat van ouders op kinderen over. Zoo is er ook een lijn der genade. Het kind kiest zijn ouders niet, maar ontvangt ze. De menschheid is nu eenmaal niet gelijk aan een hoop zand, die uit afzonderlijke, niet aan elkaar verbonden korrels bestaat. De doopsgezinde beschouwing zet de menschen, ook ouders en kinderen, als eenlingen naast elkander. Dat doet de natuur niet, dat doet God niet. Karaktertrekken, eigendommen, waardigheid en titels gaan van ouders op kinderen over. De Doop komt ons dit bevestigen ten opzichte van het verbond der genade. De belofte van dat verbond, de vergeving der zonde en het eeuwige leven, heeft betrekking ook op de kinderen der geloovigen. Gelijk een koningskind wordt opgevoed tot het recht gebruik der waardigheid, die het bezit en niet in de onzekerheid of het een koning zal worden, zoo mag een christen zijn kind opvoeden tot kennis, niet van hetgeen het mogelijk krijgen zal, maar van hetgeen het in Christus bezit. Dit is de kracht der christelijke opvoeding, waarin zij door het teeken des doops wordt gesterkt. Daarom zal een Christen het voorrecht van den kinderdoop waardeeren.

De redeneering van ouders, die zeggen: ik wil mijn kind later zelf laten kiezen, en die middelerwijl den doop en de christelijke opvoeding verzuimen, is al zeer dwaas. Waaruit laten zij hun kinderen kiezen, als zij dezen niet eerst het christelijk geloof hebben leeren kennen, maar ze ten opzichte daarvan, groot brengen in onkunde. De kinderen moeten dan kiezen uit niets, want zij hebben niets. Laten zulke ouders hun kinderen ook kiezen in welken stand zij leven, of zij zich beschaafde of onbeschaafde vormen willen toeëigenen? Of zullen zij in dit opzicht hunne kinderen plaatsen in den stand der ouders, al moeten zij het aan de volwassen kinderen overlaten, of dezen die opvoeding misschien zullen afwerpen?

3. Dus blijft doop gewettigd „ook" (zoo staat er in de vraag) voor kinderen. Wij mogen kinderen doopen van geloovige ouders. Daarom wordt er eene geloofsbelijdenis afgevraagd bij de doopsbediening. En de ouders, die deze vragen beantwoorden dus den

doop begeerd hebben, verplichten daarmede zich zelven hun kind ook op te voeden in het christelijk geloof.

4. Het afleggen der belijdenis.

1) Van den aanvang af heeft men in de kerken der Hervorming zorg gedragen voor de heiligheid van het Avondmaal, waartoe ook behoorde, dat slechts werden toegelaten die belijdenis van hun geloof hadden afgelegd. Dit was het noodwendig gevolg van den kinderdoop. Reeds handelt over deze zaak de kerkorde van a Lasco en Micron (1554) en in de Paltzische kerkorde (1563) werd zulk een openbare belijdenis voorgescheven. Zoo werden ook den Keurprins (geb. 1596), later Keurvorst Frederik V, nadat hij door den hofprediker Hendrik Alting naar den Heidelbergschen Catechismus onderwezen en nu 12 jaar oud was, bij zijne belijdenis of „voorstelling" de volgende vragen voorgelegd. Het eerste deel dezer vragen had betrekking op het geloof. 1. Of de prins de geloofsleer, waarin hij tot nu toe onderwezen was, goed begrepen had? Een korte geloofsbelijdenis vormde het antwoord. 2. Of hij in staat was deze leer te verdedigen? Hierop volgden de verschilpunten met de Luthersche kerk (Avondmaal, persoon van Christus, uitverkiezing, voorzienigheid) en dan die met de roomsche kerk. 3. Of hij het geloof dat hij voor het ware erkend had, openlijk voor de geheele gemeente wilde belijden? 4. Of hij besloten was deze belijdenis ook onder vervolgingen getrouw te blijven? — Het tweede deel der vragen had betrekking op den wandel. 1. Of hij wist, hoe een christen moest leven? 2 Of hij zoo leven wilde? 3. Of hij bereid was dit openlijk voor de geheele gemeente te beloven, voordat hij, — en deze toezegging te herhalen, zoo dikwijls hij, tot het Avondmaal ging? 4. Of hij, als hij ooit van dit goede voornemen mocht afwijken, zich uit het woord Gods wilde laten toespreken en de kerkelijke vermaningen en terechtwijzingen laten welgevallen? [1])

---

1) Thelemann herinnert nog aan de „Thorner Erklärung" van 1645, „het jongste der Gereformeerde belijdenisschriften", waarin gezegd wordt: „Wij gelooven, dat het instemming verdient, de leer van de oplegging der handen, die in Hebr. VI : 1, 2 verbonden wordt met de leer van den doop, in betrekking te brengen met deze instelling der kerk, naar welke de kinderen, die in de Catechismus-leer onderwezen worden, voordat men hen tot deelneming aan het H. Avondmaal toelaat, aan de gemeente

2) Voor ons land handelde reeds het convent te Wezel er over (1568). Het onderzoek naar de kennis, dat aan de belijdenis voorafging kon voor volwassenen niet in het openbaar, voor jongelieden ten overstaan van de geheele gemeente plaats hebben. Daags voor het Avondmaal zouden zij, die onderzocht waren, hunne instemming met de hoofdwaarheden des geloofs voor de gemeente belijden. Zoo is het in hoofdzaak gebleven.

De Dordtsche Synode stelde den tijd van drie weken als den tijd van bijzondere voorbereiding tot het ontvangen van naarstig onderricht om rekenschap van het geloof te geven.

Gijsbertus Voetius († 1676) te Utrecht geeft de volgende vragen op, die in zijn tijd gedaan werden bij openbare belijdenis: 1. Verklaart gij dat gij de leer onzer kerk, zoover gij die geleerd, gehoord en beleden hebt, houdt voor de ware zaligmakende leer, overeenkomstig de Heilige Schrift? 2. Belooft gij, dat gij door Gods genade in de belijdenis van die zaligmakende leer volstandig zult blijven en daarin leven en sterven? 3. Belooft gij, dat gij uw leven altijd overeenkomstig deze heilige leer godzalig, eerlijk en onberispelijk zult aanstellen en uw belijdenis met goede werken zult versieren? 4. Belooft gij, dat gij aan de vermaning, bestraffing en kerkelijke tucht wilt onderworpen zijn, indien het gebeurde (wat God verhoede), dat gij in de leer of zeden u te buiten gingt?

De bekende vragen die nu in de Ned. Hervormde kerk zijn voorgeschreven, herinneren in sommige uitdrukkingen aan het onderschrift dat reeds voorkwam onder *Micron's* Corte Ondersoeckinghe en later onder het Kort Begrip van *Faukelius*.

De eerste vraag heeft betrekking op het geloof, bij de tweede getuigt men van zijne gezindheid, zooals die op dat oogenblik aanwezig is (beter dan het: „belooft gij", bij Voetius, daar niemand

---

worden voorgesteld, om van hun geloof rekenschap te geven en met gebed Gode bevolen te worden, onder aanwending van het gebruik van de oplegging der handen, eene bij het bidden en zegenen ten tijde der Patriarchen en in het vervolg gebruikelijke handeling. Wij laten gaarne toe, deze voorbidding en aanbeveling der volwassen geloovigen aan God, na het voorgeschreven onderzoek, bevestiging (confirmatio) te noemen, zooals dan ook dit gebruik zelf in onze gemeenten behoorlijk in acht genomen wordt".

iets aangaande zijne gezindheid in de toekomst beloven kan), terwijl de derde vraag ons eene belofte stelt, die, als zij niet meer mocht kunnen vervuld worden, eene aanwijzing moet wezen om de kerk te verlaten.

Deze vragen hebben hare geschiedenis, te lang om hier te verhalen. Ter kwader ure heeft men bepaald dat zij „wat betreft den geest en de hoofdzaak", dus niet letterlijk, gedaan behoeven worden. Zoo zijn zij dikwijls oorzaak geweest van veel strijd, hoewel men moeilijk gepaster vragen bij het doen der belijdenis kan voorleggen. Zij gaan niet uit boven de bevatting noch boven het vermogen van de aankomende leden der gemeente. Zij stellen op den voorgrond, wat in het christelijk geloof ten allen tijde de hoofdzaak geweest is, de belijdenis van den Vader, den Zoon en den H. Geest, vragen naar de gezindheid des harten en eischen de onderwerping, die iedere kerk zonder de vrijheid van het geweten aan te randen, eischen mag.

3) De benaming dezer plechtigheid is zeer verschillend. Bij de Luthersche kerk heet zij confirmatie. Ook wij spreken van bevestiging der nieuwe leden. Als hier iets te bevestigen valt, dan is het niet de Doop, die op zich zelf ons een zegel der genade is, maar alleen de aanneming, die reeds vanwege de kerk in het bijzonder onderzoek is geschied, dat naar de kennis en de gezindheid der nieuwe leden door den predikant en de ouderlingen in naam van den kerkeraad is ingesteld. Daarom werd zij ook toelating, admissio genoemd, zooals o. a. in de Paltzische kerkorde van 1563, de Hessische kerkorde van 1574, terwijl men in Lippe (1686) sprak van voorstelling en bevestiging. Ook noemt men het wel het afleggen der openbare belijdenis.

4) De beteekenis dezer handeling mag niet overschat worden. Zij wordt niet in de H. Schrift voorgeschreven, maar is eene kerkelijke instelling. Zij dient om de onmondige kinderen nu mondig te verklaren en toelating te geven tot het H. Avondmaal. Daarom behoort ze kort vóór de aangekondigde avondmaalsbediening plaats te hebben. Het is niet goed gezien haar voor te stellen als een belijdenis aangaande de zekerheid der bekeering. Zulk een eisch mag men aan jonge leden der gemeente niet voorleggen. Ook is dit een eisch, die alleen een zuivere kerk zou mogen stellen, welke er niet is. Toch mag deze geloofsbelijdenis niet als een verstandszaak, nog minder als een bloote vorm worden

opgevat, maar zij bevat eene beslissing, die niet dan met diepen ernst en onder heilige aandoening mag worden uitgesproken. Het best vertolkt men deze vragen in de woorden van Ps. XXV : 6 (berijmd): Wie heeft lust den Heer te vreezen, 't Allerhoogst en eeuwig goed? — Maar het niet-afleggen der geloofsbelijdenis is ook een getuigenis. De gedoopte, die dit nalaat, spreekt daarmede uit, dat hij liever niet gedoopt ware geweest en behoord had tot de christelijke kerk. Een eindeloos uitstellen dezer handeling is daarom niet goed te keuren. De leeftijd daarvoor in ons land is gewoonlijk de achttienjarige, dat is de volwassen leeftijd. Daarmede hebben wij veel voor boven Duitschland, waar men het doet in het 14e, in Zwitserland op het 16e levensjaar. Een volslagen veruitwendiging van den godsdienst is het, als Rome bepaalt, dat reeds de kinderen van 7 jaar tot de communie moeten komen.

Van het heilige Avondmaal onzes Heeren Jezus Christus.

75. Vraag. *Hoe wordt gij in 't heilige Avondmaal vermaand en verzekerd, dat gij aan de eenige offerande van Christus, aan het kruis volbracht, en aan al zijn goed gemeenschap hebt?*

Antw. Alzoo, dat Christus mij en allen geloovigen tot zijne gedachtenis van dit gebroken brood te eten, en van dezen drinkbeker te drinken bevolen heeft, en daartoe ook beloofd, eerstelijk, dat zijn lichaam zoo zekerlijk voor mij aan het kruis geofferd en gebroken en zijn bloed voor mij vergoten is, als ik met oogen zie, dat het brood des Heeren mij gebroken en de drinkbeker mij medegedeeld wordt; en ten andere, dat Hij zelf mijne ziel met zijn

gekruist lichaam en vergoten bloed zoo zekerlijk tot het eeuwige leven spijst en laaft, als ik het brood en den drinkbeker des Heeren (als zekere waarteekenen des lichaams en bloeds van Christus) uit des dienaars hand ontvang, en mondelijk geniet.

De dienaar, d. i. de dienaar des Heeren en der kerk, de predikant, die het Heilig Avondmaal uitreikt. Waarteeken = teeken dat waarborgt de zaak die het betreft. Mondelijk, in Lat. Vert.: „met den mond des lichaams"; Hoogd.: „lichamelijk".

Antw. Het uitwendig genot van brood en wijn in het Avondmaal herinnert mij als een waarteeken en verzekert mij als een zegel de geestelijke gemeenschap van het lichaam en bloed van Christus naar zijn bevel en naar zijn belofte.

a) Hoe naar zijn bevel? Alzoo, dat Christus mij en allen geloovigen — bevolen heeft.

b) Hoe naar zijne belofte? En daartoe ook beloofd — geniet.

---

76. Vraag. *Wat is dat te zeggen, het gekruiste lichaam van Christus eten, en zijn vergoten bloed drinken?*

Antw. Het is niet alleen, met een geloovig hart het gansche lijden en sterven van Christus aannemen en daardoor vergeving der zonden en het eeuwige leven verkrijgen, maar ook daarbenevens door den Heiligen Geest, die tezamen in Christus en in ons woont, alzoo met zijn heilig lichaam hoe langer hoe meer vereenigd worden, dat wij, al is het dat Christus in den hemel is en wij op aarde zijn, nochtans vleesch van zijn vleesch en been van zijn beenen zijn, en dat wij van éénen Geest (als de leden onzes lichaams van ééne ziel) eeuwig leven en geregeerd worden.

Heilig lichaam, Hoogd.: „gebenedijd", d. i. gezegend lichaam.
Antw. Het gekruiste lichaam van Christus eten en zijn vergoten bloed drinken wil zeggen: 1. in Christus gelooven, 2. door het geloof met hem vereenigd worden.

a) Hoe eten wij het gekruiste lichaam door het geloof? Als wij met een geloovig hart — verkrijgen.

b) Waardoor worden wij met Christus vereenigd? Door den Heiligen Geest, die tegelijk in Christus en in ons woont.

c) In hoeverre worden wij door het geloof met hem vereenigd? Alzoo, dat wij — geregeerd worden.

---

77. Vraag. *Waar heeft Christus beloofd, dat Hij de geloovigen zoo zekerlijk alzoo met zijn lichaam en bloed wil spijzen en laven, als zij van dit gebroken brood eten en van dezen drinkbeker drinken?*

Antw. In de inzetting des Avondmaals, welke aldus luidt: De Heere Jezus, in den nacht, in welken Hij verraden werd, nam het brood; en als Hij gedankt had brak hij het en zeide: Neemt, eet, dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt, doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks *nam* Hij ook den drinkbeker na het eten des avondmaals en zeide: Deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijn bloed; doet dat, zoo dikwijls als gij *dien* zult drinken, tot mijne gedachtenis! Want zoo dikwijls als gij dit brood zult eten en dezen drinkbeker zult drinken zoo verkondigt den dood des Heeren, totdat Hij komt. 1 Cor. 11 : 23—26.

Deze toezegging wordt ook herhaald door den Apostel Paulus, waar hij spreekt: De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is die niet eene gemeen-

schap des bloeds van Christus? Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams van Christus? Want één brood *is het*, *zoo* zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allenééns broods deelachtig zijn. 1 Cor. 10 : 16, 17.

I. De instelling van het Avondmaal.

1. De instelling van het Avondmaal wordt ons bericht door Mattheus, Markus, Lukas en Paulus. Het Evangelie van Johannes zwijgt er van, zooals van andere belangrijke dingen uit Jezus' leven, waarschijnlijk omdat het als een algemeen gebruik reeds bekend was bij de gemeente. De mededeelingen zijn niet eensluidend, bewijs te meer voor de zekerheid, dat het feit heeft plaats gehad. Maar de voorstellingen loopen uiteen, de instellingswoorden zijn niet dezelfde, het Avondmaal ontvangt er een tweevoudige beteekenis in, één die gekeerd is naar het lijden en één die gekeerd is naar de wederkomst van Christus, en de vraag is nu welke van deze beiden op den voorgrond moet treden. Gewoonlijk wordt het eenzijdig verbonden aan de gedachtenis van het lijden. De eerste Christengemeente schijnt dat niet gedaan te hebben. In een geschrift, zeker niet ouder dan ± 150 n. C. „De leer der twaalf Apostelen" genoemd, de oudste ons bekende kerkorde (buiten het N. Testament), komt een voorschrift voor het Avondmaal voor, dat ons met de opvatting der gemeente in den na-apostolischen tijd bekend maakt. Daarin wordt de herinnering aan het sterven van Christus voor onze zonden geheel gemist, maar de gedachte aan de voltooiing van het Godsrijk staat er in op den voorgrond. In zijn geheel luidt het hier gegeven voorschrift aldus:

„Bij de eucharistie dankt aldus; ten eerste bij den beker:
Wij danken U, onze Vader,
Voor den heiligen wijnstok van David, uwen knecht,
Dien Gij ons bekend gemaakt hebt door uwen knecht Jezus.
„Verder bij het gebroken brood:
Wij danken U, onze Vader,
Voor het leven en de kennis,
Die Gij ons hebt bekend gemaakt door Jezus, uwen knecht.
U zij de eere in eeuwigheid!

Gelijk dit gebroken brood verstrooid was op de bergen en tezamengebracht één werd,

Zoo laat ook uwe kerk van de einden der aarde in uw rijk tezamengebracht worden,

Want U is de heerlijkheid en de kracht door Jezus Christus in eeuwigheid.

„Niemand echter ete of drinke van uwe „Eucharistie", dan die gedoopt is in den naam des Heeren. Want hiervan heeft de Heer gezegd: Geeft het heilige den honden niet.

„Nadat gij echter gegeten hebt, dankt dan aldus:

Wij danken U, Heilige Vader,

Voor uwen heiligen naam,

Dien Gij een woonplaats bereid hebt in onze harten,

En voor de kennis en voor het geloof en voor de onsterfelijkheid,

Die Gij ons hebt verkondigd door Jezus uwen knecht.

U zij de eere in eeuwigheid!

Gij, almachtige Heerscher, hebt alles geschapen om uws naams wil.

Spijs en drank hebt Gij den menschen tot gebruik gegeven, opdat zij U danken;

Ons hebt Gij uitgedeeld geestelijk voedsel en drank en eeuwig leven door uwen knecht.

Voor alles danken wij u, omdat Gij machtig zijt.

U zij eere in eeuwigheid!

Gedenk, Heer, uwe kerk

Om haar te verlossen van alle kwaad

En haar te voltooien in uwe liefde,

En breng haar, de geheiligde, van de vier winden tezamen in uw rijk,

Dat Gij haar bereid hebt.

Want uw is de kracht en de heerlijkheid in eeuwigheid.

De genade kome, de wereld verga.

Hosanna, den God Davids!

Wie heilig is kome nader, wie het niet is doe boete.

Maranatha.

Amen."

Ook Paulus brengt 1 Cor. XI : 26—32 de viering van het Avondmaal uitdrukkelijk in verband met de wederkomst van Christus. Volgens Lukas (XXII : 15—18: En hij zeide tot hen:

Ik heb grootelijks begeerd, dit pascha met u te eten, eer dat ik lijde, want ik zeg u, dat ik niet meer daarvan eten zal, totdat het vervuld zal zijn in het koninkrijk Gods. En als hij eenen drinkbeker genomen had, en gedankt had, zeide hij: Neemt dezen, en deelt hem onder ulieden. Want ik zeg u, dat ik niet drinken zal van de vrucht des wijnstoks, totdat het koninkrijk Gods zal gekomen zijn.) gaat ook bij Christus de gedachte aan zijn heerlijkheid bij de instelling van het avondmaal vooraf aan de gedachtenis van zijn lijden. Bij Markus en Mattheus volgt die gedachte onmiddellijk op de instellingswoorden. Dit element in de Avondmaalsviering is dus naar haar instelling nauw er mede verbonden. De eerste gemeente stelde het op den voorgrond, later vergat men het geheel of stelde het op de tweede plaats. Het Avondmaal is dus de prediking van de toekomst van Christus verborgen in zijn lijdensgeheim.

2. Van de wijze der eerste Avondmaalsviering kunnen wij alleen een rechte voorstelling verkrijgen door het verband in het oog te houden met den paaschmaaltijd. Den aanvang vinden wij Lk. XXII: 14—18. Daarbij zal de eerste beker zijn rondgegaan. Bij de Joden geschiedde dit ook bij het begin met een lofzegging Gods, daarop werden de handen gewasschen en de spijzen opgedragen. Dat waren de platte ongezuurde paaschbrooden, bittere kruiden, een schaal met azijn, het paaschlam en de charoseth, een dikke brij uit appelen, noten, vijgen, amandelen, en honing, in wijn en azijn opgekookt, soms in tichelsteen-vorm opgedaan. Bij den gewonen maaltijd stond nu de zoon op en vroeg den vader naar de beteekenis dezer dingen, waarop de vader het verhaal van den uittocht doet. Met het zingen van het eerste gedeelte van het Hallel, in het geheel de zes Psalmen van CXIII—CXVIII, wordt deze maaltijd besloten. Dit alles wordt in de evangeliën zwijgend voorbij gegaan. Inmiddels is er twist over de vraag: wie de meeste zal wezen (Lk. XXII : 24), die Jezus beantwoordt met de voetwassching (Joh. XIII: 4—11). De tweede beker wordt dan rondgedeeld. Het paaschbrood wordt gebroken, gezegend en daarover God gedankt, waarna aan elk een stukje in bittere kruiden gewikkeld, nadat het in den charoseth gedoopt is, wordt toegedeeld. Er was dus niets bijzonders in de bete die de Heer, nadat Hij haar ingedoopt had, aan Judas toereikte, die nu naar buiten gaat.

De maaltijd, die dan volgde en door vroolijkheid gekenmerkt was, wordt bij Christus vervangen door de instelling van het avondmaal, waarbij de gebruikelijke derde beker, die der dankzegging genoemd, rondging. De gebruikelijke lofzegging en de 2e handenwassching wordt daarbij niet vermeld, maar wel de lofzang, het tweede gedeelte van het Hallel, waarmede de disch werd geëindigd. Bij het Joodsche paschen volgde dan nog een vierde beker met een lofzegging Gods en als de tijd nog niet was verstreken — want de maaltijd mocht niet langer duren dan de eerste nachtwake, die ongeveer 11 uur eindigt — zong men nog wel eens het groote Hallel (Ps. CXX—CXXVII) met het rondgaan van den vijfden beker.

3. De instellingswoorden worden door den Catechismus ontleend aan het bericht van Paulus 1 Cor. XI, omdat men destijds meende, dat dit het oudste bericht was. Dit is evenwel niet zeker. Dat van Markus kan evengoed het oudste en, indien het uit den mond van Petrus is opgeteekend, van een ooggetuige zijn. De afwijkingen zijn niet zonder beteekenis. Zoo ontbreekt bij Paulus, Markus en Mattheus de bijvoeging: „dat voor u gebroken (gegeven) is"; bij Markus en Mattheus: „doet dit tot mijne gedachtenis"; het bevel: „eet", „drinkt" vinden wij alleen bij Mattheus, niet bij Markus en Lukas en Paulus (waaraan sommigen de gevolgtrekking ontleenen, dat de Heer de instellingswoorden na het rondgaan der teekenen zal gesproken hebben). Het zal niet meer gaan het juiste te vinden en ons Avondmaalsformulier heeft dan ook de instellingswoordeu laten varen, om bij de bediening aan te bevelen de woorden van Paulus ontleend aan 1 Cor. X : 16.

II. De beteekenis van het Avondmaal.

1. De naam van den maaltijd:

a) Avondmaal of Nachtmaal, naar den tijd waarop het werd ingesteld.

b) Disch des Heeren, omdat de Heer zelf de gastheer is, niet de gemeente of de predikant, die het alleen in den naam van Christus bedient.

c) **Eucharistie**, d. i. dankzegging, werd het in de oude kerk genoemd, want van Christus wordt gezegd (Mt. XXVI : 27, Mk. XIV : 23): „gedankt hebbende (eucharistèsas) gaf hij hun dien (beker)".

d) Communie, d. i.: gemeenschap, wordt het genoemd bij de Roomschen en Lutherschen.

2. Het eigenlijk karakter van dit sacrament ligt daarin dat het een maaltijd is. Dat wijst op de nauwe vereeniging, die er door eten en drinken ontstaat. Men kan waardevolle voorwerpen dragen of in een kast bewaren; spijs en drank worden met het lichaam vereenigd. Het eene is een uitwendig, dit een innerlijk bezit onafscheidelijk van ons eigen leven. Zooals het lichaam stoffelijke, kan de ziel geestelijke spijs opnemen. De stoffelijke gaven nemen wij bij het Avondmaal met den mond in ons lichaam op, de geestelijke of hemelsche gave, welke ons door het verbroken lichaam en het vergoten bloed van Christus ten deel valt, door het geloof in onze ziel. Als slechts stoffelijke gaven ontvangen worden, is het een gewoon eten en drinken; als geestelijke gaven, het woord en de Geest Gods en de weldaden van Christus ontvangen en genoten worden, is het een geestelijk genieten. Waar beiden met elkander verbonden zijn, noemen wij dit een sacramenteele handeling.

3. Dat Christus het Avondmaal in aansluiting aan het Paaschfeest heeft ingesteld is noch toevallig noch willekeurig. Dat was het feest der verlossing en als zoodanig de sacramenteele maaltijd onder het O. Verbond, waar de „voorbijgang" van den engel des verderfs was te danken aan het bloed van het paaschlam. 1 Cor. V : 7: Ook ons Pascha is voor ons geslacht, *namelijk* Christus. — Maar Christus neemt niet het lam, maar het brood, omdat Hij tegelijk het sacrament van het Oude Verbond als ceremonie opheft en iets nieuws, dat geheel aan het afgebeelde beantwoordt, in zijn plaats stelt.

4. De beteekenis van het Avondmaal is voor ons drieërlei: een gedachtenis-maaltijd, een verbonds-maaltijd, een gemeenschaps-maaltijd.

a) Gedachtenis-maaltijd. Deze beteekenis ontleent het aan Lk. XXII : 19 en 1 Cor. XI : 25: Doet dat tot mijne gedachtenis; 1 Cor. XI : 25: Doet dat, zoo dikwijls als gij *dien* zult drinken tot mijne gedachtenis. Een gedachtenis aan Jezus Christus, die in ons avondmaalsformulier alleen in betrekking tot zijn lijden gebracht wordt, maar waarbij zijn wederkomst de hoofdzaak moet zijn.

b) Verbonds-maaltijd. Deze beteekenis ligt in de door alle

berichten medegedeelde woorden: „Dit is mijn lichaam", „dit is mijn bloed", of „het Nieuwe Testament (Verbond) in mijn bloed". Daarin ligt de verzekering, dat Christus zich voor ons in den dood heeft gegeven en daarmede dat Nieuwe Verbond heeft bezegeld, dat God in Hem met ons heeft gemaakt. (De onderscheidene verklaringen dezer woorden bespreken wij onder vraag 78.)

c) Gemeenschaps-maaltijd. Deze beteekenis ligt in hetgeen wij doen, als wij dat brood en dien wijn eten en drinken. Wij nemen die teekenen aan, wij aanvaarden dat verbond, wij zeggen daarmede dat wij gemeenschap hebben met dien Christus, zoo nauwe gemeenschap, als wij lichamelijk met de teekenen vereenigd worden, zooals ook de offeraar onder het O. T. gemeenschap had met het offer, waaraan de offermaaltijd verbonden was. Daaruit vloeit voort de erkenning onzer gemeenschap onderling, omdat wij hetzelfde brood eten en denzelfden wijn (niet uit denzelfden beker, want dat is niet noodzakelijk) drinken. 1 Cor. X : 16, 17: De drinkbeker der dankzegging, dien wij *dankzeggende* zegenen, is die niet eene gemeenschap des bloeds van Christus? Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams van Christus? Want één brood *is het*, *zoo* zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen eens broods deelachtig zijn.

5. Ursinus: „Deze handeling of dit gebruik door Christus kort vóór zijn dood ingesteld, wordt des Heeren Avondmaal of de Maaltijd des Heeren genoemd (1 Cor. XI : 20), naar de omstandigheid, dat de eerste inzetting bij den (Paasch-)maaltijd geschiedde; met de haar gegeven vrijheid heeft de kerk ten opzichte van den tijd eene verandering gemaakt. Want het was het gevolg van iets bijkomstigs, namelijk van het feit, dat de wet als tijd voor het eten van het paaschlam den avond had bepaald, dat Christus dit Sacrament van het Nieuwe Testament, waardoor dat van het Oude Testament moest worden opgeheven, des avonds gedurende den maaltijd, en niet des morgens of des middags ingesteld heeft."

„De maaltijd des Heeren is (volgens eene kortere definitie) de uitdeeling en de ontvangst van brood en wijn, door Christus aan de geloovigen opgedragen, om door deze teekenen te betuigen, dat hij voor hen zijn lichaam tot den dood heeft overgegeven en zijn bloed vergoten heeft, en dat hij deze (zijn lichaam en zijn

bloed) hen als spijs en drank des eeuwigen levens te eten en te drinken geeft, en dat hij in hen wil wonen, hen wil onderhouden en wil levend maken tot in eeuwigheid.

Dit sacrament bestaat derhalve in het gebruik en in de aan het gebruik toegevoegde belofte, of in de teekenen en de door de teekenen aangeduide zaken. Gebruik of teekenen zijn het brood, dat gegeten en gebroken wordt, de wijn, die uitgedeeld en genuttigd wordt, of, het breken en eten des broods, het uitdeelen en nuttigen des wijns. De door de teekenen aangeduide zaken zijn het gekruisigde lichaam van Christus en het vergoten bloed van Christus, en het eten en drinken daarvan, dat is onze vereeniging met Christus door het geloof, waardoor wij zijner en alle zijne weldaden deelachtig worden en waardoor wij uit Hem, zooals de ranken uit den wijnstok, het eeuwige leven putten.

Aan deze onze vereeniging met Christus herinnert ons allereerst de overeenkomst van de teekenen met de door de teekenen aangeduide dingen, vervolgens ook de aan het teeken toegevoegde belofte. Want door deze overeenkomst wordt ons hoofdzakelijk tweeërlei voor oogen gesteld: het offer van Christus en de gemeenschap met Christus, daar het brood niet alleen gebroken, maar ook ons te eten gegeven wordt. Het breken van het brood echter is een deel van het gebruik, omdat een deel van de door het teeken aangeduide handeling daarop betrekking heeft, nl. het breken van het lichaam van Christus, hetgeen Paulus betuigt in 1 Kor. 11 vers 24: Dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt. Zoo doelt ook de uitreiking van wijn en van brood afzonderlijk op het gewelddadige van zijn dood, waarbij Zijn bloed uit Zijn lichaam vergoten werd".

6. Olevianus zegt in eene prediking: „De eerste oorzaak en de oorsprong van alle misverstand over het heilige avondmaal, zooals ook over alle sacramenten, is het feit, dat weinig menschen weten, dat dit het doel is, waarop alle sacramenten (n.l. van het Oude zoowel als van het Nieuwe Testament) en inzonderheid het heilige avondmaal, de verwachting van ons hart richten, n.l. op het eenige (= alleen op het) lijden en sterven van Jezus Christus aan het kruishout; dat alleen, alleen zeg ik, in het lijden van Jezus Christus, en buiten dat nergens, de vergeving der zonden te zoeken is en dat hun, die de verwachting

van hun hart daarop richten, die vergeving zekerlijk geschonken wordt, krachtens de belofte Gods; en dat de heilige sacramenten van deze groote weldaden de gedachtenis, de zegelen, en de heilige teekenen zijn, die ons vertrouwen niet op ons zelf wijzen, maar ons bij de hand nemen en voortleiden, n.l. naar den onschuldigen dood van Christus, dat door zijnen onschuldigen dood alleen, al onze schuld en zonden volkomen zijn betaald en het eeuwige leven verworven is, en dit leven ook aan een ieder in het bijzonder, die zijn vertrouwen daarop zet, beloofd en geschonken heeft, zoo zeker als hij voor zijn eigen persoon de heilige sacramenten als gewisse teekenen en zegelen ontvangt.

7. Keurvorst Frederik de Vrome, de vader van den Heidelbergschen Catechismus, betuigt van het heilige Avondmaal in zijn door hem zelf opgestelde en na zijn' dood door zijnen zoon Johan Kasimir uitgegeven testament: „Om van het hoogwaardige heilige nachtmaal onzes Heeren Christus te spreken: wij gelooven en bekennen met alle Christenen gaarne, dat de Heere Christus voor het eerst zulk een Avondmaal heeft ingesteld en het zelf met zijne jongeren gehouden heeft, waarom het ook door de Christenen niet veracht, maar veelmeer hoog in eere gehouden moet worden; want de Heere Christus heeft deze uitdeeling en nuttiging van brood en wijn daartoe ingesteld, dat zij zijner daarbij zouden gedenken en zijnen dood zouden verkondigen, totdat hij komt, dat wil zeggen, dat zij daarbij allereerst daaraan zouden herinnerd worden en er zeker van zijn, en vervolgens ook hierdoor, voor God en de menschen, deze allerhoogste weldaad zouden bekennen en prijzen, n.l. dat het lichaam van Christus voor hen in den dood is gegeven en zijn bloed voor hen vergoten is, hun tot eene vergeving der zonde, en, als zij dit met een waarachtig geloof aangrijpen en aannemen, dat deze hun in waarheid tot geestelijke spijs en drank des eeuwigen levens worden, zooals het zichtbare brood en de zichtbare wijn een spijs en drank van het tijdelijke leven zijn, daar zij in Christus, als leden in het lichaam en als de rank in den wijnstok, door zijnen Geest worden ingelijfd, en alzoo om zijnentwil en door hem vergeving der zonden, gerechtigheid en eeuwig leven verwerven. Wij gelooven ook, dat wij heden ten dage, geen ander avond- of nachtmaal hebben, dan zooals de Heere Christus het in

zijn laatste avondmaal zelf heeft ingesteld en met zijne jongeren gehouden heeft en dat wij ook geen ander hebben, veel minder houden moeten, tenzij wij moedwillig het bevel en de instelling van Christus willen weerstreven.

„Nu is het echter onloochenbaar — en dat moet door allen, die niet moedwillig en halstarrig willen twisten, erkend worden — dat Christus de Heer zijnen jongeren niet zijn natuurlijk, wezenlijk lichaam (waarmede hij nog niet gekruisigd aan tafel gezeten was) gegeven heeft om, volgens zijn bevel met den lichamelijken mond, dat te eten, veel minder zijn bloed, dat hij nog in zijn lichaam had en dat nog niet vergoten was, gegeven heeft om te drinken (waarover men in dezen tijd eene groote verwoesting in de kerk van Christus aanricht, dat men het lichaam, en het bloed van Christus in het Avondmaal natuurlijk, wezenlijk en met den lichamelijken mond wil eten en drinken; en die dat niet gelooven en bekennen willen en met een zuiver geweten niet gelooven kunnen, moeten sacramentschenders en de snoodste Godslasteraars zijn) maar veeleer zijn lichaam, dat den volgenden dag aan het kruis genageld, en zijn bloed, dat allereerst (= eerst nog) vergoten moest worden, gegeven heeft, om, op zijn bevel, te eten en te drinken, zooals de woorden van Christus genoegzaam te kennen geven. Dus bestaat er bij ons geen twijfel, dat de jongeren tevoren in Kapernaüm voldoende mededeelingen ontvangen hebben, hoe het met het eten van zijn lichaam, en het drinken van zijn bloed gesteld was, zoodat zij geen reden hadden, om ook maar eenigszins te twijfelen. Zooals ook Petrus aldaar een heerlijk getuigenis aflegt, zeggende: Heer, tot wien zullen wij heengaan? Gij hebt de woorden des eeuwigen levens en wij hebben geloofd en bekend, dat Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods. Uit welk getuigenis van Petrus, dat hij niet enkel in naam van zichzelf maar in naam van alle twaalf apostelen afgelegd heeft, blijkt, dat hem door deze prediking te Kapernaüm genoeg daarover is medegedeeld, zoodat noch hij noch de andere elf apostelen reden hadden te vragen, wat de Heere Christus met deze instelling bedoelde.

„Daarom gelooven en bekennen wij, dat in het heilige nachtmaal van onzen Heer Jezus Christus, indien het volgens zijn eigen instelling gehouden wordt, aan de geloovigen, wien dit avondmaal

alleen bevolen is, evengoed als aan de jongeren in het eerste avondmaal, het ware vrijwillig geofferde en gekruisigde lichaam van Christus, met al zijne hemelsche schatten en goederen, welke hij door zijnen dood voor de zijnen verworven heeft, tot een spijs voor hun hongerige zielen, en zijn bloed, hetwelk Hij vergoten heeft tot eene vergeving der zonden, tot een drank door Christus zelf toegereikt en gegeven wordt.

En evenmin als vroeger „distantia temporis" zijne jongeren gehinderd heeft, d. w. z. het verschil in den tijd, n.l. dat hij zijn lichaam nog niet overgegeven had en had laten kruisigen en zijn bloed nog niet vergoten had, en zij, de jongeren, toch volgens het bevel van Christus, zijn natuurlijk, menschelijk lichaam, dat uit de reine maagd Maria geboren werd, en voor hen allereerst (= voor zijne jongeren eerst nog) moest worden overgegeven, en zijn werkelijk bloed, dat voor hen eerst nog moest vergoten worden, aten en dronken alsof het reeds voor hen overgegeven en vergoten wàs: zoo min hindert ook ons en allen geloovigen „distantia loci", dat is het verschil in de plaats, nl. dat wij met de apostelen volgens de instelling des Heeren dat lichaam van Christus eten en zijn bloed drinken, hoewel hij, de Heere Christus, met dat zijn natuurlijk lichaam thans niet hier op aarde, maar in den hemel aan de rechterhand Gods, zijns hemelschen Vaders zit, vanwaar hij komen zal, om te oordeelen de levenden en de dooden, zooals de artikelen van ons christelijk geloof leeren en bevestigen.

Wij behoeven hier niet de vraag te stellen, of hij met dit zijn natuurlijk lichaam lichamelijk op aarde, zoowel bij het eerste avondmaal bij zijne jongeren, alsook in ons Nachtmaal bij ons, tegenwoordig zijn kon, maar het is ons genoeg, dat wij uit zijn woord weten dat hij met een zoodanig lichaam als het zijne, zichtbaar noch onzichtbaar, grijpbaar noch ongrijpbaar, als het is, op aarde niet zijn wil.

Daarom is hij niet minder, als de almachtige Zoon Gods, ten allen tijde en aan alle plaatsen met zijne genade en heiligen Geest bij de zijnen, voornamelijk gedurende zijn heilig Avondmaal, wanneer hij daar werkt en hun spijze is. En zooals de dienaar der kerk (prediker) de hoogwaardige „Sacramenta", „Sigilla" (zegelen) en teekenen, het heilige brood en drinkgereedschap (in

de Züricher bijbelvertaling voor „kelk") des Heeren uitdeelt, zoo deelt hij de Heer, zijnen geloovigen zich zelf mede tot een spijs en drank, niet voor het tijdelijke leven, zooals de heilige teekenen brood en wijn de natuurlijke spijs en drank zijn des menschen, maar veelmeer hunnen hongerigen en dorstigen (dat is, verslagen door de erkenning van hunne zonden en van den toorn Gods) zielen tot een spijs en drank voor het eeuwige, zalige leven.

„En als nu de vraag zich voordoet: broeder, hoe kan Christus de Heer, die met zijn lichaam boven in den hemel is, terwijl wij hier op aarde zijn, ons dan toch met zijn lichaam spijzigen? — dan antwoorden wij met den heiligen Ambrosius aldus: Ofschoon wij met onze voeten hier op aarde zijn, zijn wij toch met ons hoofd daarboven in den hemel. En met den heiligen Paulus: Wij zijn door éénen Geest tot één lichaam gedoopt en zijn allen tot éénen geest gedrenkt.

Wanneer Christus zijn heiligen Geest in de harten zijner uitverkorenen zendt, om hen deelachtig te maken aan eenzelfde gemeenschap met hun hoofd, Christus, en aan al zijne hemelsche goederen, zoo zal zulk eene gemeenschap der heiligen niet door een zichtbaar of onzichtbaar ingaan van het lichaam van Christus in onze lichamen geschieden, maar door de inwoning en de werking van den Geest van Christus, in hem en in ons. Ook wij, die tot het Nachtmaal des Heeren komen, zullen geen andere gemeenschap en inwoning van Christus in ons kunnen hebben, dan die alle geloovigen, zoowel zij die van het begin der wereld zalig zijn geworden, als zij die niet tot het Avondmaal kunnen komen, nù hebben en eeuwig behouden.

Immers zal ook Christus in zijn Avondmaal zich niet anders aan ons mededeelen en ons te genieten geven, dan voor zoover en zooals hij, ook na het gebruik van het Avondmaal, niet alleen in dit, maar ook in het toekomstige leven, in eeuwigheid in ons blijven en wonen wil. Daarom is het zeker en gewis, dat hij ons zichzelf te nuttigen geeft, niet opdat hij spoedig weer van ons weggaat, zooals het in het paapsch geloof, niet zonder groote smaad tegenover Gods Zoon, is verzonnen, maar opdat hij eeuwiglijk in en bij ons blijve."

8. Calvijn: „Nademaal God ons eenmaal tot leden van zijn

gezin heeft aangenomen en Hij ons werkelijk als kinderen wil behouden, neemt Hij het op zich, alle vaderplichten aan ons te vervullen, ons meer en meer te sterken en te voeden gedurende den geheelen tijd onzes levens. En daar Hem dit nog niet genoeg was, heeft Hij ons een pand gegeven, dat ons van deze zijne genade zóó zeker maakt, dat wij onmogelijk meer door twijfel of ongeloof haar kunnen verliezen. Door de hand van zijn eeniggeboren Zoon heeft Hij het tweede sacrament aan de kerk toegereikt, n.l. het geestelijke maal, waarin Jezus Christus ons betuigt, dat hij het levende brood is (Joh. 6 : 51), dat onze zielen spijzigt en toebereidt tot de zalige onsterfelijkheid. En met dezen maaltijd staat het nu zoo. Brood en wijn zijn teekenen, die de onzichtbare voeding, welke wij uit het vleesch en het bloed van Christus ontvangen, voorstellen. Want zooals God in den doop, dewijl Hij ons vernieuwt, ons in de gemeenschap zijner kerk inplant en tot zijne kinderen maakt, zoo betoont Hij zich een zorgvuldig vader, doordat Hij ons voortdurend spijze toereikt, waardoor Hij ons in dat leven, waarin Hij ons door zijn woord verwekt heeft, sterkt en onderhoudt. Voorts is Christus de eenige spijs voor onze ziel; en daarom noodigt de hemelsche Vader ons daartoe, opdat wij door de mededeeling daarvan verkwikt en steeds meer gesterkt worden, totdat wij het eeuwige leven in den hemel verkregen hebben. Daar echter dit geheim van de verborgen vereeniging van Christus met de geloovigen in zijn wezen onbegrijpelijk is, heeft Hij ons daarvan eene voorstelling gegeven welke Hij ons afbeeldt in zichtbare teekenen, die het meest geschikt zijn voor ons voorstellingsvermogen; Hij maakt ons als het ware door onderpanden en teekenen, die Hij ons geeft, zoo zeker daarvan, alsof wij ze met eigen oogen zagen; immers deze vergelijking met een overbekend voorbeeld is ook voor het zwakste verstand begrijpelijk, dat n.l. onze zielen niet anders met Christus gevoed worden, dan zooals brood en wijn het natuurlijke leven onderhouden. Het sacrament doelt er in de allereerste plaats op, ons te verzekeren, dat het lichaam van Christus eenmaal op zulk eene wijze voor ons geofferd is, dat wij hem nu eten en door het te eten de werking van dit eenig offer in ons ondervinden; dat zijn bloed eenmaal op zulk eene wijze voor ons vergoten is, dat het voor altijd onze drank zij. Zoo luiden ook de woorden der belofte: Neemt, eet,

dit is mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt. Het lichaam dus, dat eens tot onze verlossing geofferd is, moeten wij in ontvangst nemen en eten, opdat wij, ziende, dat wij hetzelve deelachtig worden, het voor zeker houden, dat de kracht van zijn levendmakenden dood in ons werkt. Daarom noemt hij ook de kelk het verbond in zijn bloed. Want het verbond, hetwelk hij eenmaal door zijn bloed heeft tot stand gebracht, vernieuwt hij zekerlijk of liever: hij zet het voort, tot versterking van ons geloof, zoo dikwijls hij zijn heilig bloed, dat voor ons vegoten moest worden, ons toereikt." (Het volgende geven wij in excerpt.)

„Op deze wijze worden wij door dit sacrament zeker hiervan: Christus is zóó in ons ingelijfd, en wij in Hem, dat alles, wat zijn eigendom is, ook ons behoort, en alles wat ons eigendom is, ook hem behoort. Het is een bewonderenswaardige uitwisseling, welke de eeuwige liefde zóó tusschen hem en ons heeft tot stand gebracht. Naar de aarde nederdalend, heeft hij een weg opwaarts tot den hemel gemaakt; doordat hij zoon des menschen wordt, maakt hij ons tot kinderen Gods.

„Op de uitreiking van het lichaam van Christus zonder eenige diepere beteekenis komt het in het sacrament allerminst aan; maar de hoofdzaak daarbij moet de bevestiging en vervulling van deze belofte zijn: Want mijn vleesch is waarlijk spijs en mijn bloed is waarlijk drank; die mijn vleesch eet en mijn bloed drinkt, die zal leven in eeuwigheid.

„En daarom wijst ons dan nu het sacrament vóór alles op het kruis van Christus, waar dit woord volkomen waar geworden en geheel in vervulling is gegaan. Want wij ontvangen Christus dàn alleen met vrucht, wanneer wij hem als den gekruisigden ontvangen, en ons daarbij diep laten doordringen van de kracht zijns doods. Christus begint niet pas met het sacrament voor ons het brood des levens te worden, maar reeds door zijn evangelie en zijnen Geest wordt hij dat voor ons; het sacrament is in dit opzicht slechts de duidelijkste prediking, de krachtigste opwekking des geloofs, de stem, die het meest dringend tot onze ziel spreekt, dat wij moeten gedenken, wat hij voor ons geworden is en altijd meer voor ons worden wil.

„Men heeft zich daarbij voor twee dwaalwegen te hoeden: Ten eerste hiervoor, dat men de uiterlijke teekenen te veel van

hunne beteekenis doet verliezen, hen volkomen losmaakt van de verborgenheden, waarmede zij één zijn en zoo hunne werking verzwakt. Ten tweede hiervoor, dat men de teekenen in plaats van de zaak zelf neemt, en zoo doende de innerlijke kracht van de handeling verduistert. Ieder, die, in het algemeen genomen, christelijk gezind is, betuigt, dat Christus het brood des levens is, waardoor de geloovigen gespijzigd worden tot het eeuwige leven: maar niet allen zijn het er over eens, op welke wijze dit geschiedt. Sommigen zeggen: het vleesch van Christus eten en zijn bloed drinken beteekent in één woord: aan hem gelooven. Maar het schijnt mij toch toe, dat de Heer door zijn woord nog op iets hoogers heeft willen wijzen. Een nuttigen van den Heer is zonder twijfel zonder geloof ondenkbaar, maar daarmede is nog niet gezegd, dat eten en gelooven één en hetzelfde is. Veeleer zal dit de juiste voorstelling van de zaak zijn: Dewijl wij gelooven, eten wij het vleesch van Christus en dit eten is een vrucht des geloofs. Of, om het nog duidelijker uit te drukken: voor hèn is het geloof reeds het eten. Ik daarentegen zeg: het geloof brengt tot het eten. Volgens de woorden schijnt het onderscheid niet groot, maar in den grond van de zaak is het zeer veelbeteekenend. Want wanneer de apostel leert, dat Christus door het geloof in onze harten woont, dan zal niemand dat zoo uitleggen, alsof het geloof reeds dit inwonen-zelf is, maar elkeen zal inzien, dat hij daarmede zeggen wil, dat het de Heer is, die zijnen geloovigen de onuitsprekelijke genade wil bewijzen, om in hen in te gaan. En zoo is het ook met de gave van het sacrament in hare verhouding tot ons geloof.

„En zoo voldoet ook de bewering van hen niet, die weliswaar van eene zekere gemeenschap met het lichaam van Christus spreken, maar die ten slotte niets anders bedoelen, dan dat wij zijn' Geest deelachtig worden. Alsof de woorden „vleesch en bloed" daar voor niets stonden. Alsof wij van het grootste, dat ergens ook maar genoemd wordt, van het één-worden met geheel onzen Heer, en het ingaan van zijn vleesch en bloed in ons vleesch en bloed zonder meer afstand moesten doen! — Dit is zekerlijk waar: de heilige Geest werkt mede bij het sacrament en bij het zich toeëigenen zijner gave, zooals hij het overal is, die tezamen brengt en vereenigt, wat nog zoo ver uit elkander ligt. De Heer zit in

heerlijkheid aan de rechterhand des Vaders; maar van daarboven deelt hij zich aan ons mede door zijnen Geest, wiens kracht alle denken en begrijpen te boven gaat. Door zijnen Geest wordt hij één met ons, en evenals door een kanaal het water geleid wordt, waarheen men het hebben wil, zoo stroomt door hem de Heer en alles, wat Hij bezit, tot ons neder. Wij zien, hoe ver de zon van ons af is, en toch is haar licht bij ons en verwarmt ons en beschijnt de aarde; waarom zou de Geest van Christus niet evenzoo kunnen neerstralen en zijn geheele wezen in ons binnendragen? Waar de Schrift daarom van onze gemeenschap met Christus spreekt, brengt zij de geheele uitdeeling en kracht daarvan terug op den heiligen Geest.

„Ik zeg dit ook tegen hen, die zich op hunne beurt weder geene andere tegenwoordigheid van het lichaam van Christus bij het Avondmaal kunnen denken, dan wanneer dit met het brood vereenigd is. Deze sluiten dus den Geest uit en loochenen zijne kracht. Als de Heer niet zelf nederdaalt, dan is hij volgens hen ook niet aanwezig. Alsof 't ook niet in zijn macht staat, ons tot hem op te heffen en ons daardoor evengoed zijne tegenwoordigheid te laten genieten! — Waarlijk, wanneer nu iemand nog meer van mij wil weten, dan schaam ik mij niet te bekennen, dat de verborgenheid te groot is, dan dat mijn geest het volkomen zou kunnen begrijpen of mijne woorden het geheel zouden kunnen uitdrukken. Door de ervaring mijner ziel weet ik in mijn hart daarvan meer dan mijne gedachten duidelijk kunnen maken. Voor het overige houd ik mij getroost aan het woord des Heeren. Hij beveelt mij aan zijn tafel deel te nemen en zijn vleesch te eten en zijn bloed te drinken; welaan, dan bied ik hem mijne ziel aan, opdat ik die voeding mag ontvangen en twijfel niet, dat ik haar ontvang, dat hij mij geven zal, wat hij mij beloofd heeft. Alleen de dwaze misbruiken en menschelijke inbeeldingen, die zijne majesteit tegenspreken of de waarheid van zijne menschelijke natuur opheffen, verwerp ik daarbij; en dat doe ik des te meer, naarmate zij met het woord Gods in tegenspraak zijn."

III. De waarde van het Avondmaal.

Deze is het best te kennen uit de verklaring der inzetting zooals ons die geeft de Apostel Paulus. Wij geven die hier naar Ursinus.

1. Ursinus: „De Heere Jezus. Hij heeft het ingesteld, vandaar dat het naar hem Avondmaal des Heeren genoemd wordt. Men moet er dus acht op geven, wat de Heer daarbij gedaan, gezegd en bevolen heeft, zooals ook Cyprianus vermaant: Wanneer Christus alleen gehoord kan worden, dan moeten wij niet denken om wat een van ons gemeend heeft, dat gedaan moest worden, maar om wat Christus, die vóór allen was, tevoren gedaan heeft.

„In den nacht, in welken hij verraden werd. Deze omstandigheid wordt er bijgevoegd, opdat wij weten, dat Christus bij het laatste Paaschmaal zijn Avondmaal wilde instellen, om te toonen: 1. dat het nu met de oude sacramenten gedaan was en dat hij in hunne plaats het nieuwe sacrament instelde, dat voortaan blijven zou, dewijl het Pascha afgeschaft was en dewijl het hetzelfde beteekende, uitgezonderd het onderscheid in den tijd. Want het Pascha beteekent het toekomstige, het Avondmaal het volbrachte offer van Christus. 2. om de jongeren en ons beter opmerkzaam te maken op de aanleiding van de instelling en ons er aan te herinneren, hoe ernstig Christus ons dezen maaltijd wil aanbevelen, daar men kort voor den dood slechts de meest ernstige dingen behandelt. Vandaar dat hij het in het aangezicht van den dood heeft ingesteld, opdat het als het ware zijn testament en laatste wil zou schijnen.

„Nam hij het brood. Het was ongezuurd tafelbrood, zooals het tevoren bij het Paaschmaal, waarvan alle zuurdeeg ver gehouden werd, gegeten werd. De omstandigheid, dat bij de instelling van het avondmaal ongezuurd brood gebruikt werd, is daarvoor even weinig kenmerkend, als het avonduur, waarin het ingesteld werd. Intusschen onderscheidt zich het brood des Avondmaals van het gewone brood door het gebruik; want dit laatste dient tot voeding van het lichaam, het andere tot voeding van de ziel, dat is, tot bevestiging van het geloof en van de vereeniging met Christus. Hier dient opgemerkt te worden, dat, zooals het in deze woorden gezegd wordt, Christus het brood van de tafel genomen heeft, en wel met zijn hand. Hij heeft dus niet zijn lichaam genomen, ook niet met, in en onder het brood, maar slechts op sacramenteele wijze. Want zijn lichaam lag niet op de tafel, maar zat er aan.

„Dankte. Daarin ligt geen wijding. Christus dankte namelijk

zijnen Vader, niet het brood, voor de geestelijke weldaden, dat is, voor de verzadiging der ziel, die door den dood, die hem te wachten stond, voor de uitverkorenen moest verworven worden.

„Brak het, het brood namelijk, dat hij, na het van de tafel genomen te hebben, in stukken brak en onder hen verdeelde, niet iets, dat onzichtbaar in het brood verborgen was. Niet zijn lichaam brak hij, maar het brood, weshalve Paulus zegt: Het brood, dat wij breken, enz. Eén brood echter verdeelde hij onder velen, omdat wij velen één lichaam zijn. Hij breekt dus het brood niet enkel om het te kunnen uitdeelen, maar ook, om daar eene beteekenis aan te kunnen vastknoopen. Het moet aanduiden: 1. de pijnen van het lichaam en de scheiding van lichaam en ziel van Christus, 2. de gemeenschap van velen met zijn lichaam en de band van de vereeniging en de wederzijdsche liefde, zooals er geschreven staat: Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams, van Christus? Want één brood is het, zoo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen ééns broods deelachtig zijn (1 Cor. 10 : 16). Vandaar dat het breken des broods een noodzakelijke plechtigheid is, zoowel ter wille van hare beteekenis als ook van de versterking van het geloof, en het moet daarom bij de avondmaalsviering vastgehouden worden, en wel op de volgende gronden: 1. vanwege het bevel van Christus: doet zulks; 2. om der wille van het inzicht en het voorbeeld van de apostolische kerk, die naar de gewoonte van het breken de geheele handeling het breken des broods noemt; 3. vanwege onzen troost, opdat wij weten, dat het lichaam van Christus even zeker voor ons gekruisigd is, als wij zien, dat het brood voor ons gebroken wordt; 4. opdat het waandenkbeeld van de transsubstantiatie (dat het brood in het lichaam van Christus wordt veranderd) en van de consubstantiatie (dat het lichaam van Christus in het brood is opgenomen) uit de zielen verdreven worde.

„Neemt, eet. Dit bevel geldt niet enkel de jongeren, maar de geheele kerk van het Nieuwe Testament. Daaruit volgt: 1. dat de paapsche mis, waarin de mispriester de gemeente niets laat nemen en eten, niet het Avondmaal des Heeren, maar uitsluitend een maaltijd voor den priester en niets dan eene vertooning (histrionicus lusus) is; 2. dat wij niet werklooze toeschouwers bij het Avondmaal moeten zijn, maar het moeten

nemen en eten; 3. dat het Avondmaal des Heeren slechts in gemeenschap met meerderen moet gevierd worden, die het nemen en eten; 4. eindelijk dat het een teeken van de genade Gods is, die ons gewisse weldaden toereikt die wij door het geloof kunnen aannemen, zooals wij de teekenen met hand en mond nemen.

„Dit is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt. Wil men dit woord in den letterlijken zin nemen, dan kan het slechts beteekenen: dit, dat is dit brood is mijn lichaam, dat voor u gebroken en in den dood gegeven wordt, wat niets anders beteekent, dan: de substantie van dit brood is de substantie van mijn lichaam. Maar dit woord zóó te begrijpen, is zonder twijfel ongerijmd. Want het brood is eene levenlooze massa, van tarwe gebakken, niet met den Zoon Gods (den Logos) persoonlijk vereenigd: het lichaam van Christns is eene levende substantie, is geboren uit de maagd Maria en persoonlijk met den Zoon Gods (den Logos) vereenigd. Christus noemt het brood zijn lichaam, dat is, het teeken van zijn lichaam volgens sacramenteele spreekwijze, volgens welke het teeken den naam van de door-het-teeken-aangeduide-zaak krijgt, omdat hij dit brood bestemt tot een teeken en sacrament van zijn lichaam, zooals ook Augustinus het uitlegt (Cont. Adim. c. 12): De Heer maakte geen bezwaar te zeggen: dit is mijn lichaam toen Hij het teeken van zijn lichaam gaf. Maar het zij verre te zeggen, dat Christus zichtbaar het brood en onzichtbaar in het brood zijn lichaam genomen heeft. Want Hij zegt niet: hierin is mijn lichaam, of: dit brood is mijn onzichtbaar lichaam; maar: dit brood is mijn lichaam, namelijk het werkelijke en zichtbare, dat voor u overgegeven wordt."

„De volgende woorden zijn als belofte aan dit sacrament toegevoegd, opdat wij weten, wat het brood in dit gebruik is, namelijk het lichaam van Christus, dat is, wat Christus toereikt en geeft aan hen, die dit brood nemen en deze belofte gelooven n.l.: zijn lichaam of het vleesch, waarvan hij in het evangelie beloofd heeft, dat hij het geven zou voor het leven der wereld. Want deze belofte is niet anders dan wat hij vroeger van zijn vleesch en van het eten daarvan geleerd had, Joh. 6. Hier wordt alleen het sacramenteele gebruik aan toegevoegd, waarmee de belofte omgeven en bezegeld wordt, alsof hij zeide: In het

evangelie heb ik het eeuwige leven beloofd aan allen, die mijn vleesch zullen eten en mijn bloed zullen drinken. Nu bevestig en bezegel ik diezelfde belofte door een uiterlijk gebruik, opdat voortaan zij, die deze belofte gelooven en dit brood eten, er zonder allen twijfel zeker van zijn, dat zij werkelijk mijn vleesch, dat voor het leven der wereld gegeven is, eten en het eeuwige leven hebben."

„Door deze belofte is dus het brood tot het sacrament van het lichaam van Christus en het lichaam van Christus de door-het-teeken-aangeduide zaak van het sacrament geworden; en deze beiden, n.l. het teeken en de aangeduide zaak, worden vereenigd in dit sacrament, niet door eene physische verbinding, of door een lichamelijk of plaatselijk aanwezig-zijn van het eene in het andere, nog veel minder door verandering van de substantie van het eene in die van het andere, maar door de aanduiding, de bezegeling en toereiking van het eene d o o r het andere, dat is, door de sacramenteele vereeniging, welker verbinding de belofte is, die aan het brood toegevoegd is en die het geloof van hen, die het nuttigen, eischt. Daaruit blijkt, dat deze dingen bij een methodisch gebruik steeds tezamen uitgereikt en ontvangen worden, maar niet zonder het geloof aan de belofte, door hetwelk men het oog moet slaan op de beloofde, in het sacrament aanwezige zaak, en die moet begrijpen; echter niet, alsof zij in het teeken tegenwoordig of ingesloten was, zooals in een vat, maar als tegenwoordig in de belofte, welke het hoogste deel en de ziel van het sacrament uitmaakt. Het is een dwaas geschreeuw, dat het lichaam van Christus alleen in het sacrament aanwezig kan zijn, wanneer het in en onder het brood is. Alsof het brood op zichzelf, gescheiden van de belofte, het sacrament of het gewichtigste deel van het sacrament was!

„D a t v o o r U, namelijk mijne jongeren, dat is, tot heil van u en van de gansche kerk.

„G e b r o k e n w o r d t. Maar het lichaam van Christus was niet gebroken en het zou immers niet gebroken worden? Daarop is te te antwoorden, dat Paulus het teeken van het breken des broods in het oog heeft. Dit breken nu beteekent de pijnen en de verwonding van het lichaam van Christus, en de scheiding van ziel en lichaam in twee deelen. Want zooals het brood in tweeën

gebroken wordt, zoo werd aan het kruis ziel en lichaam van Christus van elkander gescheiden. Om naar sacramenteele wijze te spreken wordt dus het kenmerkende van het teeken op de door-het-teeken-aangeduide zaak overgebracht.

„Doet zulks. Een bevel voor de instandhouding van het ingestelde gebruik. Doet dit, nl. wat gij mij ziet doen, ook hier voortaan in de gemeente: wanneer gij vergaderd zijt, neemt het brood, dankt, breekt het, reikt het uit en eet het, enz. Hiermee wordt de geheele handeling bedoeld en bevolen, en wel aan ons, geloovigen, niet aan de Joden die hem zelf zouden kruisigen.

„Tot mijne gedachtenis. Dat is, terwijl gij mijne weldaden gedenkt, die ik u bewezen heb, en die u door dit gebruik in de gedachtenis moeten teruggeroepen worden, en terwijl gij ook werkelijk in uw hart gevoelt, dat ik u deze weldaden bewezen heb, gij daarom deze ook door een openlijke bekentenis voor God en de heilige engelen, zelfs ook voor de menschen viert, en u op deze wijze daarvoor dankbaar toont. Het doel van het Avondmaal is dus de gedachtenis aan Christus, welke niet alleen een herinnering is aan het geschiedkundig feit, maar [die bestaat in] een oprecht gedenken aan den dood en de weldaden van Christus, en in het geloof, waardoor wij Christus en zijn' verdienste deelachtig worden, en in de dankbaarheid of de openlijke bekentenis van de weldaden van Christus. De gedachtenis is als het ware het geheel, welks deelen zijn de gedachtenis van het geloof en die van de dankbaarheid. Daaruit volgt, dat het Avondmaal daartoe ingesteld is, dat het ons een gedachtenis aan Christus zij, dat is, het sacrament van de herinnering, dat ons in het geheugen roept, door welk een bitteren dood en door welk groot lijden Christus zoo groote dingen voor ons verworven heeft, en dat het geloof in ons bevestigt, waardoor wij die dingen ontvangen. Men moet hieruit dus niet besluiten: Christus heeft het Avondmaal tot zijne gedachtenis ingesteld: dus niet tot bevestiging van ons geloof. Deze tegenwerping is even nietswaardig, als wanneer ik zeggen zou: „De Heilige Geest bevestigt ons geloof, derhalve doet het Avondmaal het niet". Want de gedachtenis omvat de herinnering en de weldaden, het geloof en de dankzegging. Door de teekenen echter herinnert Christus ons aan zichzelf en aan zijn weldaden, maakt het vertrouwen in Hem in ons levendig en versterkt het.

„Drinkt allen daaruit. Dit bevel verzet zich tegen de godslastering van den paus, die de kelk aan de leeken onthoudt en tegen de uitvinding van de sophisten [die zeggen] dat het bloed tegelijk met het lichaam aanwezig is in de gestalte van het brood. Christus beveelt allen te eten en te drinken; de paus wil, dat niet allen drinken, maar alleen de priesters; de leeken moeten alleen eten, omdat zij door te eten tegelijkertijd drinken. Deze onmogelijke veronderstelling wordt door het bevel van Christus teruggewezen: drinkt allen daaruit. Men bedient zich van de uitvlucht, dat het bevel alleen betrekking heeft op de aanwezige jongeren, die geen leeken, maar priesters geweest zijn. Maar 1° maakt men dwaselijk de jongeren tot mispriesters; 2° kent de Schrift, die alle geloovigen priesters Gods noemt, geen onderscheid tusschen priesters en leeken (Openbaring I, 6; 1 Petr. II : 9); 3° kon onder dit voorwendsel het Avondmaal in zijn geheel aan leeken ontnomen worden, n.l. aan de vrouwen, wanneer het er zoo mee gesteld was, dat alleen het soort menschen tot het avondmaal toegelaten mag worden, dat bij het eerste avondmaal vertegenwoordigd was.

„Het uitvindsel, dat het bloed van Christus tegelijk met zijn lichaam bij de nuttiging van het brood vereenigd is, is een goddeloos voorwendsel, dat Christus zelf weerlegt, daar hij het brood speciaal zijn lichaam en de kelk zijn bloed noemt, en aan zijne jongeren beveelt elk van beiden afzonderlijk te eten en te drinken, en op deze wijze ook voor 't vervolg beveelt, dat ze afzonderlijk uitgedeeld moeten worden.

„Deze beker is het Nieuwe Testament of Verbond. Het Nieuwe Verbond, dat is, het vernieuwde of vervulde verbond, de vernieuwde bondsluiting. Het Nieuwe Verbond is de verzoening met God, de gemeenschap aan Christus en aan al zijne weldaden door het geloof aan het volbrachte offer van Christus, zonder dat de ceremoniën van het oude Pascha gehandhaafd worden. Het Avondmaal wordt dit Nieuwe Verbond genoemd in die beteekenis, dat het teeken en zegel van het Verbond is, omdat daarin onze verzoening met God en onze vereeniging met Christus afgebeeld is. Terwijl aan den eenen kant het Avondmaal zoowel de belofte als ook den eisch, die daarin uitgesproken wordt, nl. van geloof en boete, omvat, houdt het ook voor ons de ver-

plichting tot een christelijk leven in. Aan den anderen kant toont het het onderscheid tusschen het Oude en het Nieuwe Verbond. Het Avondmaal beteekent het volbrachte offer van Christus, het Pascha het offer, dat nog moet volbracht worden, maar het een zoowel als het ander [beteekent] onze verbinding met Christus.

Ook hieruit zien wij, dat het drinken van het bloed van Christus niet lichamelijk geschiedt; want het Nieuwe Verbond is een éénig verbond, waartoe ook alle uitverkorenen behooren, die voor Christus' geboorte leefden.

„In mijn bloed, hetwelk voor u vergoten wordt tot vergeving der zonden. Het bloed van Christus beteekent de dood van Christus. In het bloed van Christus beteekent in den dood of wegens den dood van Christus. Het vergieten van het bloed van Christus is de verdienste van Christus, om wiens wil wij, wanneer wij het geloovig aangegrepen hebben, vergeving der zonden ontvangen.

„Zoo dikwijls gij dit brood eet en dezen drinkbeker drinkt. Dus het Avondmaal moet dikwijls herhaald worden, wat ook duidelijk wordt door zijne bestemming, daar het moet geschieden tot eene gedachtenis en tot viering van den dood des Heeren.

„Zoo verkondigt den dood des Heeren. Gelooft, dat Christus gestorven is, en dat ook voor u; en legt dan openlijk voor allen getuigenis daarvan af.

„Totdat hij komt. Dus het Avondmaal moet gehouden worden tot aan het einde der wereld, en er is geen andere uiterlijke vorm van viering te verwachten tot aan het gericht.

De woorden van de instelling ontvangen nog meerder licht door de woorden van den apostel: De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is die niet eene gemeenschap des bloeds van Christus? Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams van Christus?

„De drinkbeker der dankzegging wordt hij genoemd, omdat hij te dien einde ontvangen wordt, dat wij Christus voor zijn lijden en sterven dankzeggen, of omdat wij hem daartoe zullen gebruiken, dat we ons de weldaden van Christus in de herinnering roepen, en hem daarvoor danken.

„Is de gemeenschap met het bloed van Christus. Gemeenschap is het gezamenlijk deelhebben aan iets. De gemeenschap des lichaams en des bloeds van Christus beteekent: aan Christus en al zijne weldaden deel hebben door het geloof, daar dezelfde Geest, die in Christus is, ook in ons is, en hetzelfde in ons werkt, wat hij in Christus werkt; of het beteekent de geestelijke vereeniging van de geloovigen met Christus, zooals die van de leden met het lichaam en van de ranken met den wijnstok (Joh. XV; Eph. V; 1 Joh. I.) Brood en wijn beteekenen de gemeenschap, d. w. z., zijn teekenen en getuigenis van onze gemeenschap met Christus. Deze gemeenschap echter bestaat volgens de woorden van den apostel daarin, dat velen één lichaam zijn.

Daaruit kunnen we gemakkelijk opmaken, dat de gemeenschap met Christus niet bestaat in een lichamelijk eten. Want die gemeenschap wordt slechts door het geloof en den Heiligen Geest tot stand gebracht. Christus is het hoofd, wij de leden, en wij allen, die de leden zijn, hebben gemeenschap met alle weldaden van Christus. Is dus het hoofd voor allen gemeenschappelijk, dan zijn zijne weldaden ook voor allen; daaruit volgt, dat ook alle leden onder elkander een gemeenschap vormen, waaruit wederkeerige liefde ontstaat.

2. Olevianus: „Laat ons zien, hoe het Heilige Avondmaal ons hart en ons vertrouwen op den Heiland wijst.

„In de eerste plaats dat Christus door zijn Avondmaal ons hart op zijn bitter lijden wil wijzen, kunnen wij gemakkelijk daaruit zien, dat hij dit heilige sacrament onmiddellijk vóór zijn lijden, namelijk in den nacht, waarin hij verraden werd, ingesteld heeft, en wel in de plaats van het paaschlam, dat op het toekomstige lijden van Christus wees, zooals het heilige Avondmaal op het reeds volbrachte. Bovendien is het ook te bewijzen uit de uiterlijke teekenen, welke Christus heeft ingesteld, en uit de woorden van het nachtmaal.

Want in de eerste plaats is het breken des broods een zeker en heilig teeken, dat het lichaam van Jezus Christus voor ons gebroken, d. i. met hevige pijnen gemarteld en door geweld van zijne ziel gescheiden is.

In de tweede plaats: dat de heilige wijn tot een gedachtenis aan zijn bloed naast het brood in 't bijzonder door Christus is

ingesteld, stelt ons ook zijnen dood voor oogen, dat nl. zijn bloed zoo waarachtig aan het kruis is afgescheiden en vergoten tot eene vergeving der zonden, als Christus naast het breken des broods dezen heiligen wijn tot een gebruik heeft ingesteld.

In de derde plaats: wanneer gij de woorden van de instelling nauwkeurig beschouwt, dan zult gij zien, dat de Heere Jezus uw hart en uw vertrouwen op zijn bitter lijden wijzen wil. Want Christus zegt niet alleen (kortweg): „Dit is mijn lichaam," zooals sommigen roepen, maar hij voegt eraan toe: „dat voor u gegeven wordt." Hij zegt ook niet alleen: „dit is mijn bloed," maar hij voegt eraan toe: „dat voor u vergoten wordt tot vergeving der zonden.

Christus had wel kunnen zeggen: dit is mijn lichaam, dat uit Maria geboren is, of dit is mijn lichaam, dat verheërlijkt moet worden. Zoo echter heeft hij niet willen spreken, maar aldus: dit is mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt, namelijk in den dood; opdat hij daarmee ons hart en ons vertrouwen op zijn lijden en sterven wil wijzen, als op den eenigen grond en het fundament onzer zaligheid, daar hij voor onze hongerige en dorstige zielen waarlijk tot spijs en drank des eeuwigen levens geworden is, zooals Christus op andere plaatsen leert (Joh. 6.), wanneer hij zegt: „Het brood, dat ik geven zal, is mijn vleesch, hetwelk ik geven zal voor het leven der wereld."

Eindelijk betuigt de apostel het duidelijk met de woorden, waardoor hij de hoofdoorzaak aanwijst, waarom men het heilige Avondmaal moet houden. Want, zegt hij, zoo dikwijls als gij dit brood zult eten en dezen drinkbeker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren, totdat hij komt. (1 Kor. 11).

Den dood des Heeren verkondigen beteekent: in uw hart vertrouwen en uiterlijk met de ontvangst van het heilige Avondmaal betuigen en bekennen voor God, zijne heilige engelen en de menschen, dat door niets anders dan door den bitteren dood van Jezus Christus al uwe zonden u reeds vergeven zijn, dat daaraan in eeuwigheid door God niet zal gedacht worden, dat gij tot een lid van den Heere Christus aangenomen zijt door den Heiligen Geest en dat gij als zoodanig bewaard zult worden, en een erfgenaam des eeuwigen levens zijt, hetwelk Christus door zijnen dood voor u verworven heeft en door de belofte van het heilige Evan-

gelie u beloofd heeft en met deze zichtbare gedachtenis herhaalt en bevestigt; dat gij nu van uw kant openlijk bekent, dat gij zoodanig geschenk met een waarachtig geloof hebt aangenomen, en nog aanneemt en dat in eeuwigheid niet denkt te verzaken en met oprechte vreugde Christus voor zijn bitteren dood, waaruit al deze weldaden voortkomen, lof, eere en dank toebrengt.

IV. De viering van het Avondmaal.

1. Omdat door het éene offer van Christus aan het kruis alle offers vervuld zijn en de offerdienst is opgeheven, is ook daarmede het altaar als offerplaats voor de christelijke kerk weggevallen, gelijk ook de christelijke gemeenten der eerste eeuwen geen altaren kenden. De gereformeerde kerk viert daarom het Avondmaal aan de tafel des Heeren, zooals de Heer zelf het aan een tafel heeft ingezet en gehouden.

2. In de gereformeerde kerk zijn twee vormen gebruikelijk, die waarbij de gasten aanzitten en die waarbij zij langs de tafel gaan. De eerste, waarbij men òf aan de tafel òf op zijn plaats zittend elkander brood en wijn toereikt, terwijl de prediker daarbij een kort woord spreekt of uit de Schrift voorleest, is de vorm die het meest aan het eerste Avondmaal beantwoordt. Toch is de andere vorm niet af te keuren. Wel verwerpt de gereformeerde kerk eenstemmig het knielen bij het ontvangen der teekenen, omdat dit tot roomsch bijgeloof aanleiding geeft. Bij het eerste Avondmaal knielden de jongeren ook niet, maar zaten of lagen aan aan den disch.

3. Het Avondmaal zal ook niet privatim, door een persoon alleen, gevierd worden:

Ursinus: „Omdat het een gemeenschap en een teeken der gemeenschap is. „Privaat-communie" is eene in zichzelve tegenstrijdige uitdrukking. 2. Omdat Christus met zijn weldaden niet privatim aan een alleen, maar aan allen gemeenzaam is; de privaatcommunie maakt daarom een openbaar goed tot een privaat bezit. 3. Omdat Christus al zijn huisgenooten tot het Avondmaal heeft uitgenoodigd, daarom is privaat-communie tegen de instelling van Christus. 4. Eindelijk, als iemand zich van het Avondmaal onthoudt of het tot eene krankheid uitstelt, dan geschiedt dit zonder

twijfel om een verwerpelijke reden, òf omdat men niet met anderen wil aanzitten, òf omdat men zich er nog niet waardig genoeg toe acht. Maar allen zijn waardig genoeg, die gelooven, dat zij door den dood van Christus van de eeuwige verdoemenis verlost zijn, en begeeren in een godzaligen wandel toe te nemen. Kortom, als slechts door een enkelen persoon het Avondmaal ontvangen wordt, zoo is dit tegen het gebruik, den naam, de inzetting en het wezen van het sacrament." [1])

Iets anders is de bediening van het Avondmaal aan huis, als er wettige redenen toe zijn en zich daar eene huisgemeente verzamelt. De kranken-communie is door de gereformeerden niet onvoorwaardelijk afgekeurd, hoewel men een sterke neiging had de uitdeeling der sacramenten alleen te doen plaats hebben in de openbare samenkomsten.

4. Wij gebruiken bij het Avondmaal gewoon brood en niet ouwels of hostiën, gelijk Christus het brood dat voorhanden was, genomen heeft. Dit was ongezuurd, omdat dit bij het paaschmaal des O. Verbonds, dat nu vervallen is, gebruikt werd. Paulus

---

1) Luther laat zich over de privaat-communie in een brief van 28 Nov. 1539 aan den predikant Anton Lauterbach aldus uit: „Wat gij, lieve heer Anton, vraagt aangaande de kranken-bezoeken, moet u uit de wijze van handelen in onze kerk genoegzaam bekend zijn, als waarin (n.l. bij Luther te Wittenberg) gij zoo lang hebt geleefd. Ik dacht evenwel en wilde, dat de *privaat-communie* overal eenvoudig afgeschaft was en dat men het volk in de prediking zeide, dat zij drie of viermaal 's jaars tot het sacrament moeten gaan en daarna door het woord gesterkt, rustig sterven, bij welke gelegenheid deze bediening dan ook geschieden mocht. Want deze privaat-communie zal nog tot een onverdraaglijke en onmogelijke last worden, bijzonder in tijden van de pest. Het is ook niet billijk, dat de kerk met de sacramenten zoo gaat knechten, in het bijzonder bij hen, die haar den geheelen tijd verachten, en daarna in ieder geval tot een klaar-staanden knecht willen hebben, aan wien zij nooit zich iets lieten gelegen liggen. Maar omdat deze zaak nog niet geordend is, doet, zooals gij kunt, en communiceert de zwakken alleen (privaat), wanneer gij niet wilt handelen, zooals gij hier gedaan hebt (in Wittenberg), doch met protest, dat dit slechts tijdelijk geschiedt en niet voortaan altijd bij hen geschieden zal, omdat er zeker toch iets in deze zaak moet beslist worden. Vaartwel." — De Luthersche kerk heeft de zaak in tegenspraak met Luther zoo verordend, dat de privaat-communie als instelling definitief behouden en zeer bevorderd wordt.

brengt dit reeds onder het N. Verbond over in zijne geestelijke beteekenis 1 Cor. V : 8: Zoo dan laat ons feest houden, niet in den ouden zuurdeesem, noch in den zuurdeesem der kwaadheid en der boosheid, maar in de ongezuurde brooden der oprechtheid en der waarheid. Ook de oude christelijke kerk bediende zich van gewoon brood.

5. Het breken van het brood geschiedt naar het voorbeeld van Christus en heeft de zinnebeeldige beteekenis verkregen van het voor ons verbroken lichaam. Van den vergoten wijn te spreken, heeft geen zin, omdat hij niet vergoten of geplengd wordt, en niet aan een plengoffer maar aan een zoenoffer herinnert.

6. „Neemt", „doet dit" veronderstelt dat wie Avondmaal viert niet lijdelijk maar handelend is. Daarom verwerpen wij het gebruik om den avondmaalganger het brood in den mond te geven of de kelk aan den mond te zetten, wat een teeken van priesterlijke voogdijschap is.

7. De consecratie of wijding der teekenen is wegens het roomsche bijgeloof vervallen. De Heer zegende het brood volgens Mattheus en Markus, wat bij Lukas en Paulus „danken" genoemd wordt. Bij den drinkbeker wordt niet van zegenen, alleen van danken gesproken.

8. Voor de uitdeelingsformule worden in ons Avondmaalsformulier niet de inzettings-woorden uit de evangeliën, maar de woorden van Paulus, 1 Cor. X : 16 over de teekenen overgenomen. Om den aanstoot te ontgaan, die over de beteekenis der instellingswoorden ontstaan was, werd dit bepaald op aanraden van Melanchton in de kerkorde van de Paltz van 1563.

9. Hoe dikwijls zal men het Avondmaal in de gemeente doen plaats hebben? Deze vraag wordt in de Schrift niet beantwoord. Sommigen meenen uit Hand. II : 46 te moeten opmaken, dat de Jeruzalemsche moedergemeente het onder de leiding der Apostelen dagelijks zal gedaan hebben, maar het is zeer de vraag of met het „brood breken", waarvan daar sprake is, het Avondmaal bedoeld is. Sommige sekten doen het dan ook bij elke samenkomst. Onze gewoonte, viermaal per jaar, hebben wij overgenomen uit Genève. Calvijn gaf de voorkeur aan een maandelijksche viering[1]). In enkele gereformeerde gemeenten in Duitschland

1) In een brief van het jaar 1561 zegt hij: „Wij zouden 't meest ge-

(als in Lippe) wordt het gedurende den wintertijd maandelijks, in den zomer minder zeldzaam gevierd. In groote stadsgemeenten kon wel elken Zondag gelegenheid bestaan tot de viering van het Avondmaal, voor hen, die dit om bijzondere redenen mochten wenschen en daarom niet tot de volgende, drie-maandelijksche viering kunnen wachten. Bij familie-reunies, bij vertrek voor vele jaren van een der leden, bij huiselijke gedenkdagen en andere gelegenheden kan dit voorkomen.

10. Hoe dikwijls zal men ten Avondmaal gaan? Daarover spreekt Calvijn in zijn *Tractaat van het heilig Avondmaal* zich aldus uit:

„Wat de *tijd* betreft, waarop wij ten Avondmaal gaan zullen, die laat zich niet voor allen bepaald vaststellen, want er zijn dikwijls bijzondere verhinderingen voor iemand, die hem verontschuldigen, als hij terugblijft. Bovendien hebben wij geen uitdrukkelijk bevel, dat alle christenen verplicht het op elken dag, waarop de gelegenheid geboden wordt, ook te gebruiken. In elk geval, als wij het doel goed in het oog houden, waartoe de Heer ons leidt, zullen wij erkennen, dat het gebruik menigvuldiger moest zijn, dan het gewoonlijk plaats heeft. Want hoe meer onze zwakheid zich aan ons voelbaar maakt, des te menigvuldiger moeten wij ons in datgene oefenen, wat tot bevestiging in het geloof en tot toeneming in een heilig leven ons kan en moet dienen. Daarom moet in alle welgeordende kerken de

---

wenscht hebben het heilig Avondmaal alle maanden te vieren, doch zoo, dat eene te veelvuldige viering geene nalatigheid ten gevolge heeft, want *als het grootste aantal der gemeente zich aan het Avondmaal onttrekt, is de kerk eenigermate opgelost* [1]). Toen ik hier in Genève was, werd het maar driemaal in het jaar gevierd, zoodat tusschen Pinksteren en Kerstfeest zeven maanden zonder het genot van het Avondmaal voorbijgingen. Ik wenschte de maandelijksche viering in te voeren; toen ik er echter slechts zoo weinig vond, die zich lieten overtuigen, scheen het mij beter, de geloofszwakheid van het volk te ontzien, dan die hardnekkig te bestrijden. Ik zorgde er echter voor, dat in de openbare acten werd aangeteekend, dat ons gebruik foutief was, opdat de na ons komenden meer vrijheid en gemakkelijkheid zouden hebben het te verbeteren."

---

1) Cursiveering van ons. H. H. B.

gewoonte bestaan, dat het Avondmaal zoo dikwijls gevierd wordt, als het naar de verhoudingen der gemeente geschieden kan. En ieder voor zich moet, zooveel in hem is, bereid zijn het te gebruiken, zoo dikwijls het in de gemeente gevierd wordt. Alleen zeer gewichtige gronden mogen hem er van terughouden. Hoewel wij geen bepaald bevel hebben, waardoor ons een tijd of bepaalde dag is voorgeschreven, moet ons toch de wetenschap genoeg zijn, dat het in de bedoeling van onzen Heer ligt, dat wij het dikwijls genieten; anders miskennen wij het nut, dat er voor ons uit voortkomt.

„De verontschuldigingen, die eenigen er tegen inbrengen, zijn volkomen onhoudbaar. De een zegt, hij bevindt zich onwaardig, en onder dit voorwendsel onthouden zij zich het gansche jaar van het Avondmaal. Anderen beperken zich er niet toe hunne eigene onwaardigheid te bedenken, maar geven voor, dat zij niet met vele anderen, die zij zonder de ware bekwaamheid zien naderen, communiceeren kunnen. Weder anderen houden het menigvuldig gebruik voor overtollig, omdat, als wij eenmaal Christus hebben aangenomen, deze gemeenschap niet zoo dikwijls vernieuwing behoeft. De eersten, die zich met hunne onwaardigheid verontschuldigen, vraag ik, hoe hun geweten het verdragen kan, een jaar lang en meer in een zoo ellendigen toestand te blijven, zonder het te wagen God recht aan te roepen? Want zij zullen mij toegeven, dat het eene vermetelheid is, God als onzen Vader aan te roepen, als wij niet leden van Jezus Christus zijn. 't Laatste is echter niet mogelijk, als niet wat in het Avondmaal ons wordt aangeboden, werkelijk en waarlijk in ons gestalte verkregen heeft. Wanneer wij nu de zaak (Christus zelf) hebben, moeten wij dan onwaardig zijn het teeken te ontvangen? Men ziet dus, dat hij, die zich van het genot van het Avondmaal als onwaardig uitsluiten wil, zichzelf van het groote voorrecht berooft tot God te bidden. Overigens wil ik het geweten geen geweld aandoen, dat door eenige, hemzelf niet recht verklaarbare bedenking wordt verontrust; veelmeer raad ik hem aan, in zulke gevallen te wachten, totdat de Heer hem daarvan verlost. Evenzoo wil ik een uitstel niet verwerpen, als er een bepaalde grond tot verhindering aanwezig is. Ik wil slechts aantoonen, dat niemand lang daarbij rust mag hebben, zich van het Avondmaal om zijne

onwaardigheid te onthouden. Want daarmede berooft hij zich van de kerkelijke gemeenschap, waarop ons geheele geluk berust. Hij strijde veeleer beslist tegen alle verhinderingen, die de duivel hem in den weg legt, opdat hij niet van een zoo groot geluk en van alles, wat het met zich brengt, zich uitsluite! — De anderen hebben een zekeren schijn vóór zich, als zij het volgende aanvoeren: als het niet geoorloofd is, het gewone brood met hen te eten, die zich wel is waar onze broeders noemen, maar een onordelijk en tuchteloos leven leiden (waarschijnlijk met een beroep op 1 Cor. V : 11), hoeveel meer moeten wij ons wachten, met hen gemeenschappelijk het brood des Heeren te gebruiken, daartoe geheiligd, dat het ons het lichaam van Christus voorstelle en uitdeele. Maar het antwoord daarop is niet moeilijk. Het is niet de taak van ieder op zich zelf te beoordeelen en te beslissen, wie naar zijn meening toegelaten of uitgesloten moet worden. Dit is veel meer het voorrecht der kerk in haar geheel of ook van den predikant met de ouderlingen, die zijne helpers bij de leiding der gemeente zijn. Ook eischt Paulus niet, dat men de anderen, maar dat ieder zichzelf beproeven zal. Wel is het onze plicht hen te vermanen, van wie wij zien, dat zij een onordelijk leven leiden, en als zij ons niet hooren willen ze den predikant aan te brengen, opdat hij volgens zijn kerkelijk ambt optrede. Maar het is niet de rechte weg, de gemeenschap der kerk op te geven, omdat wij ons van het gezelschap der slechte menschen moeten terugtrekken. Daarbij zal het meermalen voorkomen, dat de misgrijpen niet zoo openbaar zijn, dat men tot uitsluiting van het Avondmaal kan overgaan. Want hoezeer ook de predikant in zijn hart iemand onwaardig acht, geenszins kan hij hem openlijk als zulk een kenmerken en van het Avondmaal terugwijzen, als hij zich niet op een beslissing van het kerkelijk bestuur (presbyterium) beroepen kan. In zulk een geval hebben wij geen ander middel dan God te bidden, dat Hij hoe langs zoo meer zijne kerk van alle ergernissen moge bevrijden, en te wachten op den jongsten dag, waarop het kaf volkomen van het koorn uitgezift wordt. — Voor het derde voorwendsel laat zich zelfs geen schijn van grond aanvoeren. Want dit geestelijke brood is ons niet gegeven, opdat wij terstond daardoor oververzadigd zouden worden, maar opdat, nadat wij den smaak zijner zoetigheid hebben ontvangen, wij

altijd meer er naar verlangen en het gebruiken zoo dikwijls het ons aangeboden wordt. Want zoolang wij in dit sterfelijk leven vertoeven, wordt Christus nooit op zulk een wijze ons medegedeeld, dat onze ziel voor altijd met hem verzadigd wordt, maar hij wil voortdurend ons voedsel zijn."

---

78. Vraag. *Wordt dan uit brood en wijn het wezenlijk lichaam en bloed van Christus?*

Antw. Neen; maar gelijk het water in den Doop niet in het bloed van Christus veranderd wordt, noch de afwassching der zonden zelve is (waarvan het alleen een goddelijk waarteeken en verzekering is), alzoo wordt ook het brood in het Nachtmaal niet het lichaam van Christus zelf, hoewel het, naar den aard en de eigenschap der Sacramenten, het lichaam van Jezus Christus genaamd wordt.

Het brood, Hoogd.: „het heilige brood". Eigenschap, Hoogd.: „gebruik"; Lat. vert. „en naar de bij den H. Geest gebruikelijke wijze om over deze dingen te spreken."

Antw. In het heilig Avondmaal wordt het brood en de wijn niet veranderd in het lichaam en bloed van Christus.

Waaruit bewijst gij dat? Uit de vergelijking met het water in den Doop.

---

79. Vraag. *Waarom noemt dan Christus het brood zijn lichaam en den drinkbeker zijn bloed of het Nieuwe Verbond in zijn bloed, en Paulus de gemeenschap des lichaams en bloeds van Christus?*

Antw. Christus spreekt alzoo niet zonder groote oorzaak;

namelijk, niet alleen om ons daarmede te leeren, dat, gelijk als brood en wijn dit tijdelijk leven onderhouden, alzoo ook zijn gekruist lichaam en zijn vergoten bloed de waarachtige spijs en drank zijn, waardoor onze zielen ten eeuwigen leven gevoed worden; maar veelmeer, om ons door deze zichtbare teekenen en panden te verzekeren, dat wij zoo waarachtig zijns waren lichaams en bloeds door de werking des Heiligen Geestes deelachtig worden, als wij deze heilige waarteekenen met den lichamelijken mond tot zijne gedachtenis ontvangen; en dat al zijn lijden en gehoorzaamheid zoo zekerlijk ons eigen zijn, als hadden wij zelven in onzen eigen persoon alles geleden en God voor onze zonden genoeg gedaan.

Antw. Het brood bij het Avondmaal wordt het lichaam en de wijn het bloed van Christus genoemd, vanwege de gelijkenis en de verzekering die er in ligt.

a) Waarin bestaat de vergelijking? Gelijk als brood en wijn — gevoed worden.

b) Waarin bestaat de verzekering? Dat wij zoo waarachtig — genoeg gedaan.

V. De afwijkingen betreffende het Avondmaal.

Deze beide vragen stellen ons voor de afwijkingen aangaande het Avondmaal, beschouwd in verband met de instellingswoorden en geven aanleiding tot behandeling van den ontwikkelingsgang der avondmaalsleer.

1. *In den apostolischen en na-apostolischen tijd.*

De nieuw-testamentische mededeelingen aangaande het Avondmaal bevatten, zooals wij zagen, verschillende gedachten, die in later tijd eenzijdig werden uitgewerkt. Als gedachtenis-maaltijd teekent ons de apostel Paulus (1 Cor. XI : 23—29) het Avondmaal, waarbij ook de bedoeling zich uitspreekt iets mede te deelen,

wat met den dood van Christus in verband staat (dit is mijn lichaam, mijn bloed), zoodat de gemeenschap des geloofs van Christus met de zijne en van de geloovigen onderling daar tot uitdrukking komt (1 Cor. X : 16, 17). De eerste misbruiken, ons bekend geworden, vinden wij reeds in de gemeente te Corinthe (1 Cor. XI : 20—22). Men maakte er een gewonen maaltijd van. Ook bestonden er (Hd. II : 46, 47) andere maaltijden, waar men met verheuging des harten in de verwachting der wederkomst van Christus aanzat. Dat waren de liefdemaaltijden, waar de rijken gaven medebrachten voor de armen. Deze gaven werden, evenals de gebeden aan den maaltijd als offers der dankbaarheid beschouwd. In hoever nu deze maaltijden met het Avondmaal verbonden of zelfs daarmede vermengd waren, valt niet met zekerheid te zeggen. In het midden der 2e eeuw werden ze van elkander gescheiden, maar niet dan nadat de gedachte van offer aan het Avondmaal was verbonden. De cultus-maaltijden der heidenen waren immers ook offermaaltijden. Het avondmaal zelf werd weldra een offer genoemd. Was aanvankelijk de gedachtenis van Jezus' wederkomst daaraan verbonden, nu trad uitsluitend die van Jezus' dood op den voorgrond. Zoo kwam het al meer tot de sacramenteele beteekenis. Het gebruik van brood en wijn werd een eten en drinken van het lichaam en bloed van Christus. Lichaam en vleesch waren synoniem in die dagen. Zoo werd Joh. VI op het Avondmaal toegepast, dat nu als een wondere mystieke vereeniging met den verheerlijkten Christus beschouwd werd.

In de door Ursinus vervaardigde „Belijdenis der Theologen en Kerkdienaren te Heidelberg" (1575) worden ook, om de opvattingen der oude kerk in het oog te houden, de volgende plaatsen uit de kerkvaders aangehaald:

Justinus Martyr († 166): „Dit alles is een offer, hetwelk den Christenen geboden is te brengen, opdat zij door brood en wijn herinnerd worden, wat de Zone Gods om hunnentwil geleden heeft." (Coll. c. Tryph.)

Tertullianus († 220): „Christus heeft het brood genomen, zijn jongeren uitgedeeld en tot zijn lichaam gemaakt, toen hij zeide: Dit is mijn lichaam, d. i. een zinnebeeld van mijn lichaam". (Lib. 4 contra Marc.)

Origenes († 254): „Dit brood, waarvan de Zone Gods zegt, dat het zijn lichaam is, is een woord, waardoor onze zielen gevoed worden." (In Matth. 23, Hom. 35).

Cyprianus († 258): „Die het Avondmaal ingezet heeft, is dezelfde, die gezegd heeft, als wij hem niet eten en zijn bloed niet drinken, zoo hebben wij het leven niet in ons. Daarmede heeft hij ons een geestelijk onderwijs gegeven en de kennis dezer zaak geopend, opdat wij zouden weten, dat dit eten beteekent, dat wij in hem blijven', en dit drinken zooveel als hem ingelijfd worden, dat wij hem in gehoorzaamheid, met onzen wil en ons hart onderworpen en met hem vereenigd zijn." (Serm. de Coena Dominici). — De Heer heeft aan de tafel in het laatste Avondmaal met zijn eigene handen brood en wijn gegeven, maar aan het kruis heeft hij zijn lichaam ter verwonding gegeven in de handen der krijgsknechten, wat de jongeren aan de volken [aldus] hebben uitgelegd, dat brood en wijn zijn lichaam en bloed waren en dat er een overeenkomst is van het sacrament met hem, die het heeft ingezet; en dat daarom een sacrament uit twee dingen wordt gevormd en daarom met tweeërlei naam genoemd wordt en aan het afgebeelde en het beeld zelf eenerlei naam wordt gegeven." (Serm. de Chrism.)

Gregorius († 390): „Brood en wijn zijn zinnebeelden van het kostbare lichaam en bloed van Christus." (Orat. de Pasch.)

Ambrosius († 397): „Omdat wij door den dood des Heeren verlost zijn, zijn wij daaraan gedachtig en zien in het eten en drinken het vleesch en bloed des Heeren, dat voor ons geofferd is." (In 1 Cor. 11.) — „Het is niet brood, dat in het lichaam ingaat, maar het brood des eeuwigen levens, dat onze zielen onderhoudt. (De Sacram. I, 5, c. 4.)

Augustinus († 430): Als de sacramenten geen gelijkenis hadden met de dingen, waarvan zij de sacramenten zijn, dan waren het geen sacramenten. Om deze gelijkenis werden zij gewoonlijk genoemd met de namen der gaven, die daardoor bevestigd worden" (Ep. 28 ad Bonif.). — „Daaraan gelooven is het levende brood eten. Wie aan die sacramenten gelooft, eet ze en wordt onzichtbaar gespijzigd, gelijk hij ook onzichtbaar wordt wedergeboren. — Deze spijs eten en dezen drank drinken wordt genoemd „in Christus blijven" en dat „Christus in ons woont." (In Joh. Tract. 26).

2. *In de middeneeuwen.*

Werd zoo aanvankelijk het onderscheid tusschen beiden nog in het oog gehouden, weldra worden het zinnebeeld en de zaak met elkander vermengd. Brood en wijn worden het lichaam en bloed van Christus genoemd, dan er mee vereenzelvigd. Men verwacht een magische werking dezer teekenen, want Christus deelt zich zelf aan het Avondmaal mede. De gedachte van het dankoffer (eucharistie) wordt door die van het zoenoffer van Christus verdrongen, waarvan het eerst gedachtenis, daarna eene herhaling wordt. De bij het Avondmaal gebruikte liturgie werkte deze wijzigingen in de hand of hield daarmede gelijken tred. De offerteekenen werden gewijd, terwijl Christus ze gezegend, d. i. er over gedankt had. Zoo was het brood niet meer gewoon brood, het was veranderd in het lichaam, de wijn in het bloed van Christus. Het brood wordt een ouwel, opdat er geen kruimel van het lichaam van Christus ter aarde valle, en de beker wordt in de 12e eeuw, wat nog in de 5e eeuw door de pausen heiligschennis genoemd was, aan de leeken onthouden, opdat er geen druppel van het bloed gestort worde. De tafel wordt een altaar en de geestelijke, die naar de hierarchische heerschappij stond, had nu als priester een offer, want het veranderde brood werd aan God aangeboden als een onbloedige herhaling van het bloedig offer van Christus. In de 9e eeuw verwekte *Radbertus Paschasius*, toen hij deze leer der transsubstantiatie krachtig op den voorgrond bracht, nog een hevigen strijd. Vele uitnemende godgeleerden traden er tegen op. Maar toen in de 11e eeuw *Berengarius van Tours* het waagde deze leer in een brief aan *Lanfranc van Bec* aan te tasten, werd hij op verschillende synoden veroordeeld en gedwongen zijn gevoelen te herroepen. Paus Innocentius III († 1216) verhief deze dwaling tot een onveranderlijk geloofsartikel, dat later op het concilie van Trente (1545—1563) nog eens duidelijk werd bevestigd. — Deze beschouwing heeft allerlei spitsvondigheden en bijgeloovigheden met zich gebracht. De godgeleerden moeten zich beijveren moeilijkheden uit den weg te nemen door behandeling van vragen als deze: of de dieren (muizen, honden) ook het lichaam van Christus genieten als zij de hostie opeten? Of het ééne lichaam tegelijk in den hemel en op vele plaatsen op aarde zijn kon? Of de verandering plotseling tot stand komt? Of

vleesch en bloed ook beiden in den ouwel aanwezig konden zijn? Verhalen deden de rondte, dat uit een gebroken ouwel een druppel bloed was gekomen, dat een in het vuur geworpen ouwel niet was verbrand; dat zieken door het gebruik van den ouwel genezen werden; terwijl naar de kerkleer, door het brengen van deze offerande in de mis, afgestorvenen uit het vagevuur werden verlost. De mis werd tot allerlei doeleinden gebruikt, om stormen en onweders af te wenden, tegen rampen te beveiligen, harten van geliefden tot elkander te brengen, enz.

3. *De Hervorming.*

Zij bracht een grooten strijd tusschen de Duitsche en Zwitsersche hervorming, waarin men voorbijzag, wat men gemeen had, om met groote scherpte vooral van Luthersche zijde het verschil op den voorgrond te brengen.

a) Luther leerde de *consubstantiatie* aldus: De waarde van het Avondmaal ligt daarin, dat het Gods bevel en ordening is. Brood en wijn veranderen niet, maar worden tot een sacrament, omdat zij in het woord Gods, d. i. het woord der instelling, gevat en daarmede verbonden zijn. Daarbij legt hij allen nadruk op: dit **is**. Met, in en onder brood en wijn ontvangen wij het lichaam en bloed van Christus, die dus hier, in onderscheiding van de prediking des woords, lichamelijk tegenwoordig is. De kracht der teekenen ligt in het: „voor u gegeven tot vergeving der zonden." Door en in dit sacrament ontvangen wij dus de vergeving der zonden, maar omdat deze schat door het woord er aan toegevoegd wordt en dit woord alleen door het geloof kan aangenomen worden, ontvangt de ongeloovige niets. Er is hier een vermenging van de zinnelijke roomsche met de meer geestelijke protestantsche opvatting.

Bekend is wat er voorviel op den Wartburg (1529), het slot van den Graaf Filips van Hessen, die daar de twistende partijen tot een samenspreking had uitgenoodigd. Zij werd gevoerd tusschen Luther aan de ééne, Zwingli en Oecolampadius aan de andere zijde. De laatsten trachtten vooral uit Joh. VI de „Kapernaïetische" opvatting van Luther te bestrijden en de onmogelijkheid aan te toonen van de alomtegenwoordigheid van het lichaam van Christus. Maar Luther meende, dat Joh. VI met het Avondmaal niet in

verband stond, dat men zich aan het woord moest onderwerpen, dat hij op het bevel des Heeren ook sparappels en mest zou eten en wees op het woord, dat hij met krijt op het tafelkleed had geschreven: dit *is* mijn lichaam. Hoewel het gesprek niet op bijzonder heftigen toon gevoerd was, herhaalde Luther: „Gij hebt een anderen geest dan wij", terwijl Zwingli onder tranen zeide: „Er zijn geen menschen op aarde, met wie ik liever vereenigd zou zijn dan met de Wittenbergers". Een christelijke broederschap met hen achtte Luther niet mogelijk, alleen christelijke liefde, „zoover ieders geweten dit zou toelaten". Maar wat kon er van die christelijke liefde komen, als Luther zelf Ps. 1 : 1 aldus toepaste: „Welgelukzalig is de man, die niet wandelt in den raad der sacramentisten, noch staat op den weg der Zwinglianen, noch zit in het gestoelte der Zürichers."

b) Zwingli, minder diep dan Luther door een zieleworsteling om de vergeving der zonden geleid, en zoo ook op andere punten van hem verschillende, stelde in het sacrament niet op den voorgrond wat God aanbiedt, maar wat de gemeente daarin belijdt en belooft. De teekenen in het Avondmaal zijn hem daarvan symbolen; „dit is" — eene figuurlijke spreekwijze, zooals op zoovele plaatsen (b.v. Ik ben het brood, de ware wijnstok, dat is des Heeren Pascha) — verklaart hij als „dit beteekent" en het Avondmaal is hem vooral gedachtenismaaltijd aan Jezus Christus. Zoo wordt het sacramenteele er uit weggenomen.

c) Calvijn laat geen magische werking van het woord op de teekenen toe, maar doet het alleen dienen om de beteekenis ervan te doen verstaan. Het sacrament brengt niet den Heiligen Geest, maar de Heilige Geest bedient zich van het sacrament. Bij het Avondmaal is dit brood en wijn, die onveranderd zijn, maar waarbij Christus zich zelf aanbiedt. Deze door het geloof aannemende, wordt onze ziel gespijzigd met het vleesch en bloed van Christus, d. w. z. dat dit de vrucht des geloofs schenkt, n.l. de innige vereeniging met Christus. In het: „voor u gebroken" ligt dan de kracht van het sacrament, want het eten van Christus zou niet baten, als hij niet eerst ter onzer verlossing ware overgegeven.

De Mis.

80. Vraag. *Welk onderscheid is er tusschen het Avondmaal des Heeren en de Paapsche Mis?*

Antw. Het Avondmaal des Heeren betuigt ons, dat wij volkomen vergeving van alle onze zonden hebben door de eenige offerande van Jezus Christus, die hij zelf eenmaal aan het kruis volbracht heeft, en dat wij door den Heiligen Geest Christus worden ingelijfd, die nu naar zijne menschelijke natuur niet op de aarde, maar in den hemel is, ter rechterhand Gods zijns Vaders, en daar wil van ons aangebeden zijn. Maar de Mis leert, dat de levenden en de dooden niet door het lijden van Christus vergeving der zonden hebben, tenzij dat Christus nog dagelijks voor hen van de mispriesters geofferd worde, en dat Christus lichamelijk onder de gestalte des broods en wijns zij, en daarom ook daarin moet aangebeden worden. En alzoo is de Mis in den grond anders niet dan eene verloochening van de eenige offerande en het lijden van Jezus Christus en eene vervloekte afgoderij.

Paapsche, Hoogd.: „pauselijke".

Die nu naar zijne menschelijke natuur — zijns Vaders, Hoogd.: „die nu met zijn waarachtig lichaam in den hemel ter rechterhand zijns Vaders is."

Mis komt van het latijnsche woord missa. In de oude kerk werd, nadat de godsdienstoefening, die ook door de ongedoopte leerlingen werd bijgewoond, geëindigd was, door den priester gezegd: ite, missa est (ecclesia), gaat heen, de vergadering is

gescheiden. De roomsche priester herhaalt dit nog altijd, als de mis gedaan is.

Mispriesters worden hier de priesters genoemd, waarin een zekere verachting wordt uitgedrukt.

Antw. Het onderscheid tusschen het Avondmaal des Heeren en de paapsche Mis bestaat in drie stukken: het eerste betreft het offer voor de zonde, het tweede onze vereeniging met Christus, het derde de aanbidding van Christus.

1. *a*) Wat verzekert het Avondmaal van het offer voor de zonde? Dat wij volkomene vergeving — volbracht heeft.

b) Wat verzekert het Avondmaal van onze vereeniging met Christus? Dat wij door den Heiligen Geest — ter rechterhand Gods zijns Vaders.

c) Wat verzekert het Avondmaal van de aanbidding van Christus? Dat hij in den hemel van ons wil aangebeden zijn.

2. *a*) Wat leert daarentegen de Mis van het offer voor de zonde? Dat de levenden en de dooden — van de mispriesters geofferd worde.

b) Wat leert ons de Mis van de vereeniging met Christus? Dat Christus lichamelijk onder de gestalte van brood en wijn is.

c) Wat leert ons de Mis van de aanbidding van Christus? Dat Christus in de gestalte van brood en wijn moet aangebeden worden.

3. Waarvoor is dus de paapsche Mis te houden?

De Mis is in den grond anders niet dan eene verloochening — afgoderij.

I. De geschiedenis van deze vraag.

De 80e vraag heeft hare eigene geschiedenis, die wij daarom hier in herinnering brengen.

1. In de eerste uitgave van den catechismus 1563 ontbrak zij. In de tweede uitgave in hetzelfde jaar is het aantal vragen van 128 op 129 gebracht, d. w. z. deze 80e vraag is er ingevoegd en aan het einde van het boek staat dan de mededeeling: „Aan den christelijken lezer. Wat in den eersten druk is over het hoofd gezien, voornamelijk folio 55, is er nu op bevel van Zijne Keurvorstelijke Genade bijgevoegd geworden." Dan komt weer in hetzelfde jaar een derde uitgaaf, en is deze vraag weer uitgebreid. Twee invoegingen zijn er bij gekomen: En dat wij door den H.

Geest — aangebeden zijn, en: En dat Christus lichamelijk — aangebeden worde. Bovendien is de laatste zin verscherpt tot den tegenwoordigen vorm. In de vorige uitgave luidde die: En alzoo is de Mis in den grond een afgodische verloochening van het eenig offer en lijden van Jezus Christus. Bovendien heeft de drukker gezorgd, dat het aantal bladzijden daardoor niet vermeerderde door een zeker aantal bladzijden zóó samen te persen, dat maar een zevental daardoor de verandering ondervond. De Catechismus sluit met hetzelfde naschrift als boven vermeld.

2. De verklaring dezer verandering heeft veel moeite gekost. Men meende in haar het eigen werk van den keurvorst te moeten zien. Men dacht aan opzettelijke verberging der laatste uitbreiding. Na veel onderzoekingen staat nu vast, dat niet Frederik III, de keurvorst, maar Olevianus het initiatief genomen heeft tot deze verandering. Hij heeft er den keurvorst op gewezen, dat het leerboek op dit punt aanvulling noodig had. De reden zal wel gelegen hebben in de besluiten, een jaar tevoren op het Trentsche concilie genomen en in de behoefte om zich te rechtvaardigen tegenover de vervloekingen, aldaar over de Protestanten uitgesproken. De bijvoegingen zullen dus zijn werk geweest zijn en het naschrift geeft te kennen, dat men daarbij niets zocht te verbergen. De samenpersing der bladzijden komt voor rekening alleen van den drukker. De goedkeuring van den Keurvorst, zelf zoo tegen de Mis gekant, dat hij geweigerd heeft haar bij de keuze van koning Maximiliaan ook maar als toeschouwer bij te wonen, werd gemakkelijk verkregen.

3. De beteekenis der toevoegingen in de derde uitgave betreft de loochening der lichamelijke tegenwoordigheid van Christus bij het Avondmaal en de aanbidding van Christus in den hemel. De opmerkzame lezer ziet, dat hier niet alleen rechtstreeks de Roomsche, maar ook zijdelings de Luthersche leer getroffen wordt. De verscherping van den laatsten zin geeft uiting aan den toenemenden afkeer van de Mis en is het waardig antwoord op de anathema's van het Trentsche concilie.

4. De strijd over dit antwoord, later in de Paltz verwekt, is groot geweest. Dat was vooral in de 17e eeuw, toen het land onder een roomschen vorst was gekomen. De Jesuiten hebben toen deze 80e vraag hevig aangevallen. De Gereformeerden werden

vervolgd, gekweld, uitgedreven. Buitenlandsche mogendheden, waaronder ook de Republiek der Nederlanden, traden voor de vervolgden in het krijt. Dat hielp voor eenigen tijd. Maar in het begin der 18e eeuw ontbrandde de strijd opnieuw. De keurvorst eischte een uitgave zonder vr. 80 en andere voor de roomschen aanstootelijke dingen. De gereformeerden beloofden in het bijzonder bij de behandeling van de 80e vraag het onderscheid tusschen de leer en den persoon in het oog te houden; gelijk zij zich zorgvuldig van verdoemen onthielden. Wederom .kwamen de mogendheden tusschen beiden. Repressieve maatregelen werden in hun landen tegen de roomschen genomen en er werd gedreigd, dat men nog krachtiger tegen hen zou optreden, totdat ten slotte de keizer optrad en den keurvorst tot toegeven dwong. Maar de keurvorst bleef aandringen op verandering van vraag 80, waarvan men dacht dat zij eerst in 1584 in den Catechismus was opgenomen. Samensprekingen hadden plaats tusschen de gezanten en de regeering. De keizer gelastte ten slotte voorstellen te doen om verandering van vraag 80. De gereformeerden weigerden dit, maar hielden vol dat zij onderscheid maakten tusschen de personen en de leer. Het drukken van den Catechismus werd nu toegestaan maar zonder een keurvorstelijk wapen en vermelding van de keurvorstelijke vergunning. Na een zwakke poging der Jesuiten bleef het daarbij; de strijd over de 80e vraag eindigde, maar niet de kwellingen tegen de gereformeerden gericht, die men waarlijk niet om die vraag alleen zoo vervolgd had.

II. De liturgie van de mis.

Opdat wij weten wat wij bestrijden en althans de catecheet voor zich zelf een rechte voorstelling van de mis moge hebben, geven wij er hier een korte beschrijving en verklaring van.

De priester begeeft zich tevoren in de stilte en gaat in de sacristie om de kleederen aan te trekken (zooals Gods Zoon de menschheid heeft aangenomen om opperste priester te worden). Zij zijn zes in getal. 1. De *amikt*, een witte linnen doek, bedekt de schouders, zooals de godheid van Chr. de menschheid overschaduwt, en wordt met twee koorden om de lendenen op de borst gebonden, beteekenende de goede bedoelingen des priesters,

ook is dit kleedingstuk symbool van den helm der zaligheid. 2. De *albe*, lang wit kleed tot den voet, ziet op de reinheid, waarin de priester dient; sommigen denken aan het blinkend kleed door Christus van Herodes ontvangen. 3. De *gordel* of cingel, die de albe opschort, beteekent, dat Christus zich heeft gegord om onder de menschen te kunnen wandelen, en herinnert aan den gordel van den krijgsknecht of wordt het beeld der zelfbeheersching. 4. De *manipel*, zijden strook gedragen aan den linkerarm, waarvan de oorsprong en beteekenis onzeker is. Zij wordt beschouwd als symbool van de vruchten der goede werken, die alleen door strijd en lijden verkregen worden. 5. De *stool*, een smalle strook van den hals tot aan de knieën en gekruist op de borst, oorspronkelijk waarschijnlijk een monddoek, langer dan het vorige kleed, symbool der voorbijgaande droefheid, omdat zij het kleed der onsterfelijkheid is. 6. De *kazuifel*, het opperkleed, waarop een kruis, dat voor het grootste gedeelte op den rug valt, want met het N. T. is het grootste gedeelte van het lijden overwonnen. Van voren heeft het één kolom, d. i. de geeselpaal en het geheel doet denken aan het purperen kleed van Christus. Het wordt ook beschouwd als het koninklijk kleed der goddelijke liefde, die alles omsluit en overtreft. Elk stuk wordt met een daarbij passende gebedsformule aangedaan.

Als de priester gekleed is, gaat hij naar het altaar met den subdiaken (de profeten en geloovigen des O. V., die daarom wel het manipel, de droefheid, maar geen stool, de blijdschap, heeft) en den diaken (de Apostelen en evangelisten des N. V.). De priester komt achter hen.

De Introitus.

Terwijl de introitus gezongen wordt, dat is Psalm XLII, de begeerte naar het altaar, komt de priester binnen en blijft staan aan den voet voor de drie trappen (de drie deugden, geloof, hoop en liefde) van het altaar. Hij spreekt eerst het *confiteor* of de belijdenis van zonden, daarbij aanroepende Maria, de Apostelen en de heiligen, om voorbede bij den Heer tot vergeving der zonden, waarop met het Amen geantwoord wordt.

De Mis is een beurtzang tusschen den priester, den diaken of

misdienaar, die het volk vertegenwoordigt en mede-offeraar is en het koor, daarbij komt o. a. meer dan eens deze wisselgroet voor: „de Heer zij met u" — „en met uwen geest."

Alles in de Mis is symbolisch, maar de beteekenis der handelingen wordt niet door allen op dezelfde wijze uitgelegd. Zoo keert de priester zich nu eens tot het volk dan weer tot het altaar, in het geheel zevenmaal, waardoor zijn middelaarsschap wordt te kennen gegeven. Als hij het altaar bij het binnenkomen kust in het midden, daarbij met beide handen op het altaar steunende, is dit de liefde tot den dienst van God, die vergezeld moet zijn van de werken. Nu wordt driemaal het kyrie eleison, Heer erbarm u, gezongen, de vraag der patriarchen en profeten des O. Verbonds, waarop in het Gloria in excelsis, den zang der engelen, het antwoord volgt door de komst van Christus in het vleesch gegeven.

Nu wordt de collecte (d. i. verzameling) gelezen, een reeks van gebeden, waarin is samengevat, wat de kerk aan God vraagt, dus verschillend van inhoud, naar de tijdsorde van den miskalender. De priester heft daarbij de handen omhoog (als Mozes) maar niet hooger dan de schouders (de ootmoed), vouwt ze dan samen en sluit met de woorden: „door uwen Zoon onzen Heer, Jezus Christus."

De zuidzijde (linkerkant) van het altaar stelt voor de joodsche Synagoge; daar wordt nu door den subdiaken het Epistel gelezen, een Schriftgedeelte uit het O. of N. Testament (zooals ook Johannes de Dooper somtijds het Oude, en somtijds het Nieuwe Testament bediende). De indruk, daardoor gewekt, wordt uitgesproken in beurtzangen, grootendeels ontleend aan de psalmen en ingericht naar de beteekenis van den feestdag.

Nu verlegt de Diaken het evangelieboek, waarbij hij den zegen des priesters vraagt en ontvangt, van het Zuiden naar het Noorden (de rechterzijde) des altaars, dat de heidensche wereld vertegenwoordigt. Dit beteekent dan de verwerping van het evangelie door de Joden en de aanneming door de heidenen. Het teeken des kruises, daarbij door den priester en het volk gemaakt op het voorhoofd, den mond en de borst, geeft te kennen, dat men het evangelie moet dragen tot een voorbeeld, met belijdenis der lippen en in het hart. Bij het Epistel is de subdiaken vergezeld van

één dienaar; men mag blijven zitten en er branden weinig kaarsen. Als het Evangelie gelezen wordt door den diaken is hij vergezeld van vele dienaren; er branden vele kaarsen, die omhoog gehouden worden; hij keert zich daarbij naar de gemeente en men hoort het staande aan. Dit alles terwille van de voortreffelijkheid van het N. boven het O. Verbond. Na de lezing wordt het boek geopend tot den priester gebracht, die het kust en zegt: „Dat door de woorden van het evangelie onze zonden worden uitgewischt."

Dit alles was slechts de voorbereiding. Het Credo, d. i. de belijdenis van Nicea, waarbij de priester met de handen over de borst gevouwen neerknielt, vormt den overgang tot den eigenlijken inhoud, tot de Mis zelve. Zij wordt verdeeld in drieën: het offertorium (de aanbieding), de consecratie (de wijding) en de communie (de deelneming aan het offer). Het wordt nu de missa fidelium, die van ouds op de missa catechumenorum volgde.

a. Het offertorium.

Dit is de opdracht van de hostie.

De priester heft de pateen (een gouden of verguld schaaltje), waarop de ouwel gelegd is, omhoog, biedt dit God aan en spreekt daarbij het offergebed. Daarna plaatst hij de pateen met den ouwel onder de corporale, een linnen doek, of onder het velum, dat de subdiaken in de hand houdt (beteekenis: de windselen van het kind in de kribbe of het lijnwaad bij de begrafenis). Middelerwijl ontvangt de priester uit de hand van den dienaar ook den kelk. Hij schenkt wijn er in en voegt er water bij. (Dit ziet op het voorbeeld van Christus bij het eerste Avondmaal of op de vereeniging der beide naturen in Christus of op het water en bloed uit de zijde van Christus). Na een tweede gebed volgt de opdracht: Wij offeren u o Heer! den kelk der zaligheid; enz. en daarna wordt ook de kelk met de palla, een stijf linnen vierkant deksel (met dezelfde beteekenis als de corporale), bedekt. Nadat gevraagd is de zegening van den aartsengel Michaël, worden hostie, kelk en altaar bewierookt. De priester wascht de handen, doet gebeden, vermaant de gemeente tot gebed en de dienaar antwoordt: „De Heer aanvaarde dit offer van uwe handen."

Nu is de priester langen tijd in de stilte (stilte waarin Christus zich heeft voorbereid voor zijn lijden, Joh. XI : 54), waarin hij leest de secreta of stille gebeden, die als de collecte zich wijzigen naar de bedoeling van de Mis. Daarmede is het eerste gedeelte geeindigd.

b. De consecratie.

De stilte wordt afgebroken door een beurtzang, waaronder het Sursum corda (de harten omhoog). De priester heft daarbij de handen op, om ze daarna weer op het altaar te leggen, als het bewijs dat alle gedachten aan de tijdelijke dingen nu zijn weggevallen. Nu volgt de Praefatie (voorrede), waarvan de inhoud naar de beteekenis van den dag gewijzigd wordt (er zijn er elf), die overgaat in een lof en dankzegging Gods naar het lied der serafijnen volgens Jes. VI. Zoo is de overgang gemaakt tot den Canon, d. i. regel, de onveranderlijke gebedenreeks, waarin sinds Paus Gregorius I 590—601 geen wijziging is gebracht. Hij bevat de voornaamste deelen der Mis. Hij wordt door de consecratie gesplitst in twee deelen en bestaat uit gebeden en dankzeggingen, die in de stilte door den priester gelezen worden (beeld van de droefheid en het zwijgen van Christus in zijn lijden), die nu als de Hoogepriester ingaat in het Heilige der heiligen. In het eerste gedeelte spreekt hij vijf gebeden (voor de levenden met name genoemd voor wie de mis geschiedt, tot gedachtenis der heiligen). Nu breidt hij de handen uit over hostie en kelk en vraagt Gods zegen, eindelijk spreekt hij een laatste bede tot God, „opdat deze offergave moge worden het lichaam en bloed van uwen allerliefsten Zoon onzen Heer Jezus Christus". Daarbij maakt hij er een vijfvoudig kruisteeken over (volgens sommigen: de vijf zinnen van het lichaam van Christus; volgens anderen: de vijf dagen van Palmzondag af vóór het lijden; weer anders: drie over beide teekenen, de Drieëenheid, twee voor ieder teeken afzonderlijk, het voedsel des lichaams wordt spijs voor de ziel).

De consecratie zelve heeft plaats, nadat een schelletje op het altaar tot aandacht en aanbidding vermaand heeft en de priester duim en wijsvinger gereinigd heeft, onder het uitspreken der instellingswoorden van het Avondmaal. Bij: „dit is mijn

lichaam" wordt het wonder der wezensverandering geacht tot stand gebracht te zijn. De priester valt op de knieën en aanbidt Christus onder de gedaante van het brood. Dan heft hij de hostie omhoog (zooals de priesters onder het O. V. het offer ophieven, of het beteekent de verhooging van Christus aan het kruis), opdat zij door allen als medeofferaars aangebeden worde. Als ditzelfde zich herhaald heeft met den kelk, volgt het tweede gedeelte van den canon. Het zijn weer gebeden en dankzeggingen tot God, opdat Hij dit offer aanvaarde, voor de afgestorvenen en voor de levenden. Verschillende symbolische handelingen worden daarbij met de teekenen verricht. Als zij toegedekt worden met de corporale en palla beteekent dat de begrafenis van Christus. Het drievoudig kruisteeken over de teekenen mag nu niet meer wijding aanbrengen, maar is belijdenis van de volheid van Christus. Een vijfvoudig kruisteeken wordt met de hostie zelve gemaakt, drie over den kelk (Drieëenheid), twee buiten de kelk (den aanbidding van den Vader en den H. Geest, of het ziet op de vijf kruiswonden). Met het Amen als antwoord van de gemeente of den dienaar wordt de canon gesloten.

c. De communie.

Door nieuwe gebeden bereidt de priester zichzelf en het volk voor tot het nuttigen van het sacrament. De stilte is voorbij. Het Onze Vader (naar Lk.) wordt als een beurtzang gebeden. De priester neemt de pateen, drukt er een kus op en neemt de hostie in handen. Hij breekt haar in drie deelen, één voor de hemelingen, één voor de zielen in het vagevuur, één voor de geloovigen op aarde (dit is de kruisdood, die allen ten goede komt, of de broodbreking naar het voorbeeld van Christus), met het laatste deel maakt hij drie kruisteekens over den kelk en laat het onder het zingen van een beurtzang er in vallen. Zoo worden lichaam en bloed vereenigd.

Nu wordt het Agnus Dei (Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt) driemaal gezongen, waarna andere gebeden, vergezeld met de kus op het altaar, zinnebeeld der verzoening met God, een zegen over de nuttiging vragen. Als de priester daartoe zal overgaan, knielt hij neder, aanbidt het brood en spreekt driemaal de woorden van den Hoofdman te Kapernaum:

Heer ik ben niet waardig, dat gij onder mijn dak zoudt inkomen, spreek alleenlijk één woord en mijn ziel zal genezen zijn. Als hij nog eens zich met den ouwel gekruist heeft spreekt hij nog: Het lichaam van onzen Heer Jezus Christus beware mijne ziel ten eeuwigen leven, Amen. Na het nuttigen spreekt hij zijn dank uit met de woorden van Psalm CXVI en gebruikt den wijn, met dezelfde formule. Onder gebed worden de kruimels verzameld, de kelk met wijn gezuiverd en de vingers van den priester met water en wijn.

Na den wisselgroet wordt de Postcommunie gelezen, naar de formulieren voor de onderscheidene missen, beantwoordende aan de collecte en de secreten, een zeer korte dankzegging. Het misboek wordt weer naar de Zuidzijde overgedragen (bekeering van Israël); de priester zegt: Ite, missa est, of Benedicamus Deo, laat ons den Heer loven, buigt zich nog eens onder kort gebed met een kus op het altaar en eindigt met zijn zegen te geven.

Na dit einde volgt meermalen nog een wisselgroet. Joh. I: 1—14 wordt gelezen (de vleeschwording van het Woord is de grondslag der mis), er worden nog een paar gebeden gedaan, o. a. tot Maria en den aartsengel Michaël, en ten slotte: Heilig Hart van Jezus, ontferm u onzer! (3 maal).

Het formulier sluit met de mededeeling: „Z. H. de Paus Leo XIII verleent drie honderd dagen aflaat aan degenen, die deze gebeden, na een gelezen Mis, geknield zullen lezen."

III. De beteekenis van de mis.

1. De beteekenis van de Mis is de onbloedige herhaling van het bloedig offer van Christus, want brood en wijn veranderen, als de priester de instellingswoorden uitspreekt, in het lichaam en bloed van Christus. De aanbieding van deze teekenen aan God, waarin Christus' lichaam en bloed gescheiden, dus het heilig offerlam als vernietigd en machteloos ternederligt, is een offerande door den priester, d. i. door Christus zelf (offer en priester beide) gebracht.

2. De gronden, waarop deze beschouwing rust, zijn:

a) de Schrift. Dit is mijn lichaam en bloed, wordt in eigenlijken zin verklaard, waaruit volgt, dat brood en wijn niet uit-

wendig maar in wezen (substantie) veranderen. De leer der transsubstantiatie.

b) de overlevering, dat is het eenparig getuigenis der kerkvaders. (Zie b.v. de ontwikkeling van het sacramentsbegrip.)

c) de menschelijke rede, die vanwege hare verduistering door de zonde in dit geheim niet mag medespreken.

3. De aanbidding van de hostie en den kelk, door de kerk geboden, is dus in de oogen van den roomsche geen afgoderij, want die teekenen zijn Jezus Christus zelf.

4. De Mis wil dan ook niet zijn een verloochening maar een blijvende vertegenwoordiging en vernieuwing van Jezus' zoendood, waardoor alles volbracht is, maar waarvan de toepassing nu in de Mis gegeven wordt.

5. Zoo wordt de Mis een middel tegen de dagelijksche zonden en een voorbehoedmiddel tegen de doodzonden.

6. De leer der accidentia zegt, dat vorm, smaak, reuk enz., d. w. z. de uiterlijke eigenschappen van den ouwel en den wijn overblijven, omdat een algeheele verandering afschuw zou wekken en het geloof moet beproefd worden, dat ontvangt wat het niet aanschouwt.

7. De leer der concomitantia zegt, dat lichaam en bloed in beide teekens aanwezig zijn, dat zij dus ieder op zich zelf den geheelen Christus bevatten. Daarom kan men den kelk uit vrees voor het storten aan de leeken onthouden, want de Apostelen hebben daaraan deel gehad als priesters. De vrees voor verkruimeling heeft ook het brood doen veranderen in den ouwel.

IV. De beoordeeling van de mis.

1. Deze beoordeeling nu kan van protestantsche zijde niet anders dan een volkomen verwerping zijn. Tot welke gevolgtrekkingen geeft deze wonderlijke beschouwing al niet aanleiding? „Hier maakt men zijn god, dan aanbidt men hem en vervolgens eet men hem op." Waartoe komt men, als men overal in de Schrift het woordje zijn zoo eigenlijk wil opvatten (ik ben het brood des levens, de ware wijnstok)? Het is ook de vraag of dit woordje in de volkstaal, waarin Jezus gesproken heeft (het Arameesch) wel door hem is gebruikt. Hebben niet de pausen Leo I en Gelasius I in de vijfde eeuw nog met excommunicatie bedreigd

hen, die het Avondmaal maar onder één teeken genieten wilden? Welk denkbeeld krijgt men van het lichaam van Christus, dat op duizende altaren tegelijk aanwezig is en toch in den hemel? Wat gebeurt er nu met het lichaam van Christus, bij spijsverteering of bederf der teekenen, als er een muis aan geknaagd heeft of een mug in den kelk verdrinkt? Inderdaad hebben de roomsche kerkleeraars aan deze vragen hun aandacht geschonken, maar het is geen wonder, dat in de dagen der Hervorming met dien „broodgod" de spot gedreven werd.

a. De roomsche Mis is een zoodanige verminking van het Avondmaal, dat dit daarin niet of nauwelijks te herkennen is.

b. Zij is eene verloochening van het offer van Christus, omdat zij doet vertrouwen op deze dagelijksche onbloedige herhaling van zijn onbloedig offer.

c. Zij geeft aanleiding tot valsche gerustheid, want het bijwonen van de Mis of het laten lezen van zielmissen voor gestorvenen is voldoende, terwijl Christus bekeering des harten eischt.

d. Maar het vreeselijkste is, dat men voor een ouwel op de knieën valt en die aanbidt en „ons Heer" noemt, omdat die door den priester gewijd is. Dat is afgoderij. Het fanatisme, waarmede de dwaling van de Mis de harten vervult, wordt vooral bij de processies in roomsche landen openbaar, waar niet-roomschen dikwijls gedwongen worden hun hoofd voor den monstrans te ontblooten.

e. Naar het woord Gods kan de Mis niet zijn. Hebr. X : 10, 12, 14: In welken wil wij geheiligd zijn door de offerande des lichaams van Jezus Christus, eenmaal *geschied*; — want met ééne offerande heeft hij in eeuwigheid volmaakt, degenen, die geheiligd worden. Hebr. VIII : 1: Wij hebben zoodanigen Hoogepriester, die gezeten is aan de rechter*hand* van den troon der Majesteit in de hemelen (niet een, die zich in een monstrans op het altaar laat vertoonen en aanbidden).

2. Ursinus wijst op dit onderscheid tusschen het Avondmaal en de paapsche Mis:

„1. Het Avondmaal betuigt, dat alleen het offer van Christus rechtvaardig maakt; de mispriesters zeggen, dat hun Mis rechtvaardig maakt door de verrichting van het werk op zich zelf (ex opere operato).

„2. Het Avondmaal leert, dat Christus daardoor, dat hij zich zelf heeft opgeofferd, ons heeft verlost, maar de mispriesters zeggen, dat men verlost wordt door den Christus, die door hen geofferd wordt.

„3. Het Avondmaal leert, dat ons hart door het éène offer van Christus volbracht is; de mispriesters zeggen, dat het door ontelbare missen volbracht wordt.

„4. Het Avondmaal leert, dat wij door de werking des H. Geestes Christus worden ingelijfd door het geloof; de Mis doet het voorkomen, alsof Christus lichamelijk in ons ingaat en wij in Christus door een lichamelijke vereeniging ingeplant worden.

„5. Het Avondmaal leert, dat Christus, nadat zijn offer volbracht was, in den hemel is binnengegaan; de mispriesters zeggen, dat hij met zijn lichaam op het altaar is.

„6. In het Avondmaal blijft brood brood en wijn wijn, en wordt hun wezen niet veranderd, omdat de sacramenten het wezen van het teeken behouden en niet veranderen.

„7. Het doel van het Avondmaal is de bevestiging van het geloof in Christus en zijn eenige offerande; het doel van de Mis is de bevestiging van de dwaling van de verdienstelijkheid der uitwendige verrichting van een werk en eene verloochening van het offer van Christus.

„8. Het Avondmaal leert, dat Christus boven in den hemel moet aangebeden worden; de mispriesters aanbidden hem onder de gestalte van brood en wijn.

„Deze punten van verschil toonen aan, dat de paapsche Mis in den grond niet anders, is, dan eene verloochening van de eenige offerande van Christus en eene vervloekte afgoderij."

3. Olevianus: „De antichrist wil het brood en het Avondmaal, dat geheiligd is tot een gedachtenis van het lichaam van den Zone Gods, waardoor wij verlost zijn, als Christus zelf erkend en geëerd hebben. Hoe kan de Zoon Gods meer gesmaad worden? Is dat niet ten eenenmale de eer van den onvergankelijken Zoon van God verkeeren in een gelijkenis van het vergankelijke element? Rom. I. Is dat niet het schepsel eeren in plaats van den Schepper?

„Ik sidder en schrik er voor te zeggen, wat zij zich niet schamen openlijk te schrijven, namelijk: dat de priester is een

schepper van zijn schepper. En in het boek van de waardigheid des priesters staat uitdrukkelijk: „Hij, die mij geschapen heeft zonder mij, wordt nu door mij als een werktuig geschapen." Maar daartegen zegt de Heer bij den profeet Jeremia (Hoofdst. XVI): Hoe kan een mensch, die zelf geen god is, een God maken?

„Daarom zien wij, dat die troep de bedoeling van den Zoon Gods van de blijde gedachtenis van zijn dood geheel heeft omgekeerd en een gruwel heeft gesteld in de plaats van de gemeenschap met den waren Christus. Daardoor komt het ook, dat hunne harten niet alleen van alle liefde vervreemd, maar ook nog bovendien met zulk eene gruwelijke tyrannie vervuld zijn, dat zij de kinderen Gods, die de knieën voor dien gruwel der Mis niet buigen willen, met vuur verbrand hebben en nog heden ten dage verbranden." (Zooals het in de eeuw der Hervorming ontelbare malen is geschied.)

4. Voor den slotzin van de 80e vraag worden in de oudste uitgaven van den Catechismus de volgende twee teksten aangehaald. Dan. XI : 38, 39: Maar hij (de koning van het Noorden, wat dan op den paus van toepassing gemaakt wordt) zal den god Maüzzim (dat is: den god der vesting) in zijne standplaats eeren; namelijk den god, welken zijne vaders niet gekend hebben, zal hij eeren met goud, en met zilver, en met kostelijk gesteente, en met gewenschte dingen, en hij zal de vastigheden der sterkten maken met den vreemden god; dengenen, die hij kennen zal, zal hij de eer vermenigvuldigen en hij zal ze doen heerschen over velen, en hij zal het land uitdeelen om prijs. Deut. XXVII : 15: Vervloekt zij de man, die een gesneden of gegoten beeld, een gruwel des HEEREN, een werk van 's werkmeesters handen, zal maken en zetten in het verborgene! en al het volk zal antwoorden en zeggen: Amen.

5. Men heeft den Catechismus verweten, dat hij in den slotzin der 80e vraag te harde uitdrukkingen gebruikt. Luther noemt in de Schmalkaldische artikelen (dl. II art. 2) de „Mis in het pausdom" den „grootsten en verschrikkelijksten gruwel" en „boven en vóór alle andere paapsche afgoderijen de grootste"... „Boven dat alles heeft deze Drakenstaart (verg. Openb. XII : 3, 4 en XX : 2), de Mis, veel ontuig en uitvaagsel van allerlei afgoderij voortgebracht.".... „Alzoo zijn en blijven wij eeuwig gescheiden en tegen elkander overstaan. Zij weten het wel, waar de Mis valt,

ligt het pausdom; eer dat zij dit toelaten, dooden zij ons allen, waar zij het kunnen." (Dat is niet alleen voor dien tijd toepasselijk geweest).

Wat Luther hier, in een belijdenisschrift der Luthersche kerk, zegt, is geheel in overeenstemming met den Heid. Catechismus, alleen nog wat krasser uitgedrukt.

De Avondmaalganger.

81. Vraag. *Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?*

Antw. Voor diegenen, die zich zelven van wege hunne zonden mishagen en nochtans vertrouwen, dat dezelven hun om Christus' wil vergeven zijn, en dat ook de overblijvende zwakheid met zijn lijden en sterven bedekt zij; begeerende ook hoe langer hoe meer hun geloof te sterken en hun leven te beteren. Maar de hypocrieten en die zich niet met waren harte tot God bekeeren, die eten en drinken zichzelven een oordeel.

Voor wie, enz. Hoogd.: Wie moeten tot de tafel des Heeren komen? Antw. Die zich zelven, enz.

Om Christus' wil, staat niet in het Hoogd., maar is ingevoegd uit de Lat. vertaling.

Maar de hypocriet, Hoogd.: Maar de onboetvaardigen en huichelaars. Datheen vertaalde: Maar die zich met een waar hart tot God niet bekeeren.

Een oordeel, Hoogd.: het oordeel.

Antw. Drie stukken worden geëischt van hen, die tot het Avondmaal komen.

a) Dat zij zich vanwege hunne zonden mishagen.

b) Dat zij nochtans vertrouwen, dat hunne zonden vergeven zijn en de overblijvende zwakheid bedekt is.

c) Dat zij ook begeeren zich te beteren.

d) Wie moeten verwijderd blijven van het Avondmaal? De huichelaars en onboetvaardigen.

e) Waarom? Omdat zij zich zelven een oordeel eten.

De vragen 81 en 82 behooren inzoover bij elkander, dat de eerste de tucht van ons zelven, de andere de tucht van de kerk bij de viering des Avondmaals eischt.

I. De plicht tot het Avondmaal.

1. De vraag luidt oorspronkelijk: Wie moeten tot de tafel des Heeren komen? Dus van die verplichting gaat de Catechismus uit. Dit spreekt vanzelf, als men het Avondmaal als een te gedwongen instelling of gebod des Heeren beschouwt. 1 Cor. XI : 21: Doet dat tot mijne gedachtenis. Avondmaalsverzuim is dus ongehoorzaamheid, niet een zonde minder, maar een zonde meer.

2. De Avondmaalsplicht is gegrond: *a*) in de eer van den Heer. Hij wordt niet verheerlijkt, als de genoodigden zich verontschuldigen en wegblijven. Lk. XIV : 24: Want ik zeg ulieden, dat niemand van de mannen, die genood waren mijn avondmaal smaken zal; *b*) in het karakter der gemeente, die niet openbaar wordt als gemeente van Christus, wanneer zij het Avondmaal verzuimt; *c*) in de beteekenis onzer belijdenis, want wat beteekent een geloof, dat niet verlangt naar de verzekering van de vergeving der zonden?

3. Oudtijds paste men in de Gereformeerde kerken de kerkelijke censuur toe op de gemeenteleden, die het Avondmaal verzuimden. In het formulier voor den bejaardendoop komt dan ook de vraag voor: Of gij belooft dat gij in de gemeenschap van onze christelijke kerk, niet alleen in het gehoor des woords, maar ook in het gebruik des Avondmaals zult volhouden?

II. De eisch van het Avondmaal.

Het Avondmaal eischt:

1. Oprechtheid. „Huichelaars" of „hypocrieten", die met opzet

den schijn aannemen van geloovigen te zijn, zijn den Heer niet welkom. Judas is door den Heer ontdekt en weggezonden, voordat het Avondmaal werd ingesteld. Rom. II : 5: Naar uwe hardigheid en onbekeerlijk hart vergadert gij u zelven toorn als een schat in den dag des toorns en der openbaring van het rechtvaardig oordeel Gods.

2. Beslistheid, want elke Avondmaalsviering is wederom eene beslissing, die door den levenswandel niet mag worden tegengesproken. 1 Cor. X : 21: Gij kunt den drinkbeker des Heeren niet drinken en den drinkbeker der duivelen; gij kunt niet deelachtig zijn aan de tafel des Heeren en aan de tafel der duivelen.

3. Zelfbeproeving. 1 Cor. XI : 28: Maar de mensch beproeve zich zelven en ete alzoo van het brood en drinke van den drinkbeker.

4. Die zelfbeproeving moet én volgens den Catechismus én volgens het Avondmaalsformulier gaan over drie punten, die evenwijdig liggen met de drie stukken van den Catechismus: ellende, verlossing en dankbaarheid.

a. Het eerste is, „dat zij zich zelven van wegen hunne zonden mishagen." Dat heeft plaats, als zij in kinderlijke vreeze leeren kennen zoowel hunne zonden, omdat zij de hoofdsom der wet Gods overdenken (zie vr. 4), als hun verloren toestand, omdat zij den vloek Gods over de zonde in het oog vatten (zie vr. 10 en 11). Ps. LI : 19: De offeranden Gods zijn een gebroken geest; een gebroken en verslagen hart zult gij, o God! niet verachten.

b. Het tweede is, dat zij in deze kennis hunner zonden „nochtans vertrouwen, dat hun al hunne zonden vergeven zijn", niet door de avondmaalsviering vergeven worden. Want de zekerheid dezer vergeving steunt op het lijden en sterven van Christus. Het: „om Christus' wil" is dus hier niet overbodig. „Dat ook de overblijvende zwakheid", d. i. de smartelijke ervaring van de macht der zonde in hen, „bedekt" (n.l. voor God) is. Dit punt heeft dus betrekking op het geloof in Christus. Het is niet zelden de aanleiding voor kleinmoedigen om zich te onthouden. Toch mag daarom dit punt niet worden weggedoezeld. Alleen moet het in verband beschouwd worden met het eerste. Als er berouw is, mag er ook geloof zijn, en voorts mag niet vergeten worden, dat klein geloof ook geloof is en zich reeds uitspreekt in de behoefte aan Christus. 1 Joh. I : 7: Het bloed van Jezus

Christus, zijnen Zoon, reinigt ons van alle zonden. 2 Cor. XIII : 5: Onderzoekt u zelven of gij in het geloof zijt, beproeft u zelven.

c. Het derde is, dat zij begeeren hoe langer zoo meer 1) „hun geloof te sterken en 2) hun leven te beteren".

1) Bij eene oprechte en nauwkeurige zelfbeproeving wordt het geloof, het vertrouwen op Christus, altijd zwak bevonden. Gesterkt wordt het door vlijtig bidden tot God om den H. Geest door het oefenen van dit geloof in het leven en door het gebruik der middelen, waardoor God het geloof werkt en versterkt, namelijk door het hooren, lezen en betrachten van het woord Gods en het gebruik van het heilig Avondmaal (zie vr. 65). Lk. XVII : 5: De Apostelen zeiden tot den Heer: Vermeerder ons het geloof.

2) De in het heilig Avondmaal ons verzekerde vergeving onzer zonden, moet ons aanvuren de zonde altijd meer te verzaken en te wederstaan. Dat is het leven, den wandel, beteren. Daartoe behoort in het bijzonder, dat wij „alle vijandschap, haat en nijd van harte willen afleggen en in liefde met onzen naaste leven willen" (Avondmaalsformulier). 2 Tim. II : 19: Een iegelijk die den naam van Christus noemt (hoeveel te meer, die Avondmaal viert), sta af van ongerechtigheid. In het bijzonder waarschuwt de Apostel Paulus voor de liefdeloosheid. 1 Cor. X : 17: Want één brood *is het, zoo* zijn wij velen één lichaam dewijl wij allen eens broods deelachtig zijn.

III. Het oordeel door het Avondmaal.

1. Van dat oordeel spreekt Paulus, 1 Cor. XI : 28: want die onwaardiglijk eet en drinkt, die eet en drinkt zich zelven een oordeel niet onderscheidende het lichaam des Heeren. Deze veelszins misbruikte bijbelplaats moet goed verstaan worden. Een oordeel is hier een straf, niet het eeuwig oordeel. Onwaardiglijk eten beteekent niet als een onwaardige eten (wie is de genade des Avondmaals waardig?), maar eten op een onwaardige wijze, zoodat men in de wijze zijner avondmaalsviering toont niet te onderscheiden de bijzondere beteekenis die het Avondmaal heeft. Paulus zegt dit naar aanleiding van het gedrag der Corinthiërs, dat buiten mate oneerbiedig was.

2. De aard der straf wordt door Paulus zelf aangegeven. 1 Cor. XI : 30: Daarom zijn onder u vele zwakken en kranken, en velen slapen. Inderdaad hangt de geestelijke toestand der gemeente ten nauwste samen met haar al of niet getrouw zijn in de avondmaalsviering. En zoo is het ook met den geloovige op zich zelf.

3. Dit oordeel mag hen, die door en na de zelfbeproeving tot kennis hunner zonden komen, niet verhinderen, ook als zij op die drie genoemde punten zich zelven niet kunnen voldoen. Want het Avondmaal is niet voor de volmaakten, evenmin als Jezus voor de rechtvaardigen in de wereld gekomen is. De onboetvaardigen worden hier door den Catechismus afgewezen.

4. Tot leiding in de zelfbeproeving wordt in de Gereformeerde kerk voorbereiding gepredikt in een aan het Avondmaal voorafgaande godsdienstoefening, gelijk daarna Dankzegging of Nabetrachting gehouden wordt. De Voorbereiding komt als kerkelijke instelling reeds voor in de eerste uitgaven van de Paltzische kerkorde (1563).

5. Thelemann: „Bij de viering des Avondmaals zal men komen:

a) met uitwendige welvoeglijkheid, zoodat men, gelijk het bij de godsdienstoefening betaamt, zoowel slordigheid als pronkzucht in de kleeding vermijdt en gedurende den dienst zijn blik niet door de kerk laat dwalen.

b) met innerlijke aandacht, zoodat men zijn hart geheel op den Heer Jezus Christus richt en zijne gedachten op de groote zegeningen, die ons door hem verworven zijn en aan zijn disch bevestigd en verzegeld worden.

„Men blijve daarbij, dat volgens de oude gewoonten onzer gereformeerde kerken de avondmaalsgasten in eenvoudig zwarte, ten minste donkere kleeding verschijnen en bont-gekleurde kleeding daarbij niet gezien worde. Het was mij altijd treffend en stichtelijk, als in de vroeger gereformeerde dorpsgemeente van mijn Paltzisch land de vrouwen in zwarte dracht met eenvoudige witte muts en de mannen in donkere kleeding met langen jas, den „Dreimaster" onder den linkerarm en het gezangboek in de hand, tot den disch des Heeren naderden. Het herinnerde mij aan het eerste Pascha, dat Israël at, Exod. XII : 11, als die „met haast" uittrokken."

6. De vraag, die zich in onze dagen van besmettings- en bacillenvrees op den voorgrond dringt, of het gebruik van één beker voor velen niet is af te keuren, is wel geschikt om sommige al te angstige gemoederen in verwarring te brengen. Mocht zij doorwerken op velen, dan zal het verstandig zijn, als de kerk aan dit bezwaar tegemoet komt, hoewel dit in groote gemeenten niet gemakkelijk zal zijn. De symbolische beteekenis ligt niet in het drinken uit één beker, maar in het drinken van één wijn. Overigens staat die vraag op dezelfde lijn met deze: of men zich in den weg van plicht en geloof mag blootstellen aan gevaren, in de zekerheid, dat God machtig is ons daarvoor te beveiligen. Hoeveel besmettingsgevaren trotseeren velen dagelijks op hun reizen, in de comedie, in de koffiehuizen, en zal dan de christen voor dit gevaar terstond uit den weg gaan en er het Avondmaal voor verzuimen?

---

82. Vraag. *Zal men ook tot dit Avondmaal laten komen, die zich met hunne bekentenis en leven als ongeloovige en goddelooze menschen aanstellen?*

Antw. Neen, want alzoo wordt het Verbond Gods ontheiligd en zijn toorn over de gansche gemeente verwekt. Daarom is de Christelijke Kerk schuldig, naar de ordening van Christus en zijne Apostelen, zulken (totdat zij betering huns levens bewijzen) door de sleutelen des hemelrijks uit te sluiten.

Ontheiligd, Hoogd.: smaadheid aangedaan.

De sleutelen des hemelrijks, Hoogd.: het ambt der sleutelen.

Antw. Wie openlijk bekend zijn als ongeloovigen en goddeloozen, moeten tot het Avondmaal niet worden toegelaten maar door de kerk er van uitgesloten worden.

a) Waarom mogen zij niet toegelaten worden? Omdat door

hun deelname het verbond Gods gesmaad en Gods toorn opgewekt wordt.

b) Hoe moeten zij uitgesloten worden? Naar de ordening van Christus en zijne Apostelen.

c) Hoe lang? Tot de betering van hun leven.

d) Waardoor moeten zij uitgesloten worden? Door het ambt der sleutelen.

IV. De uitsluiting van het Avondmaal.

1. Zij moet gaan over hen, „die zich als ongeloovigen en goddeloozen aanstellen," d. w. z. in het openbaar aan allen bekend zijn als menschen, die niet op een of ander onderdeel der christelijke belijdenis eenige bedenking hebben of in hun leven eenige verkeerde dingen doen, maar die in leer en leven met den grondslag van het christelijk geloof in strijd zijn en daarom in den vollen zin des woords „ongeloovigen" en „goddeloozen" heeten kunnen. Het mag dus niet de bedoeling zijn om alle onbekeerden van het Avondmaal te weren, want zij moet dienen tot het voorkomen van openbare ergernis en over het hart mag niet geoordeeld worden.

2. Zij moet twee dingen voorkomen:

a) „Dat het verbond Gods ontheiligd (d. w. z. smaadheid aangedaan) worde." Het Avondmaal is een verbondsmaal; het drukt uit het verbond Gods met de gemeente. Als zich onder haar goddeloozen mengen, openlijk bekend, dan wordt daardoor van zelf smaadheid gebracht over de gemeente, over het verbond en over God zelf. Ps. L : 16, 17: Maar tot den goddelooze zegt God: Wat hebt gij mijne inzettingen te vertellen en neemt mijn verbond in uwen mond? Dewijl gij de kastijding haat en mijne woorden achter u henenwerpt. 1 Kor. XI : 20: Dat is niet des Heeren Avondmaal eten.

b) „Dat Gods toorn over de gansche gemeente verwekt worde." Het verbond is een verbond met de gemeente in haar geheel. Daarom kan zulk eene openbare ergernis Gods toorn brengen over de geheele gemeente. 1 Cor. XI : 30. Verg. 1 Cor. X : 1—5.

3. Zij geschiedt, „totdat zij betering huns levens bewijzen." Zij heeft dus ten doel de behoudenis en niet de

veroordeeling. 2 Cor. II: 7: Den zoodanige is deze bestraffing genoeg, die van velen *geschied is*, alzoo dat gij daarentegen hen liever moet vergeven en vertroosten, opdat de zoodanige door al te groote droefheid niet eenigszins verslonden worde.

4. „Naar de ordening van Christus en zijne Apostelen." Dit kan niet beteekenen, dat er in dit opzicht over de uitsluiting des Avondmaals een bepaald voorschrift van Christus en de Apostelen bestaat, maar dat in het algemeen deze tucht moet worden uitgeoefend in den geest van Christus en de Apostelen. De wijze waarop, wordt in de volgende vragen behandeld.

5. „Door de sleutelen des hemelrijks," of beter: door het ambt der sleutelen. Dus deze tucht is een kerkelijke zaak, die alleen door de wettige vertegenwoordigers der gemeente mag uitgeoefend worden. Zij zal in onzen tijd maar zelden noodig zijn, want de belangstelling voor het Avondmaal is waarlijk niet meer zoo groot en de hier bedoelde personen sluiten gewoonlijk zich zelven reeds uit. Evenwel mag zij niet geheel ontbreken, hoe moeilijk de uitvoering ook wezen kan, want een kerk, die haar tucht geheel laat varen, heeft haar karakter verloochend.

Het ambt der sleutelen.

83. **Vraag.** *Wat zijn de sleutelen des hemelrijks?*

Antw. De verkondiging des heiligen Evangelies en de christelijke ban of uitsluiting uit de christelijke gemeente, door welke twee stukken het hemelrijk den geloovigen opengedaan, en den ongeloovigen toegesloten wordt.

De sleutelen des hemelrijks, Hoogd.: ambt der sleutelen. De christelijke ban of uitsluiting uit de christelijke gemeente, Hoogd.: de christelijke boetetucht, Lat.: ecclesiastica disciplina, kerkelijke tucht.

Antw. Het ambt der sleutelen is 1. de prediking van het heilig evangelie, 2. de christelijke ban.

Wat wordt door dit ambt verricht? Het hemelrijk wordt den geloovigen ontsloten en den ongeloovigen toegesloten.

---

84. Vraag. *Hoe wordt het hemelrijk door de prediking des Heiligen Evangelies ontsloten en toegesloten?*

Antw. Alzoo, als achtervolgens het bevel van Christus, allen geloovigen en een' iegelijk van hen verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun, zoo dikwijls zij de belofte des Evangelies met een waar geloof aannemen, waarachtiglijk al hun zonden van God, om de verdienste van Christus, vergeven zijn; daarentegen allen ongeloovigen, en die zich niet van harte bekeeren, verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zoo lang zij zich niet bekeeren: volgens welk getuigenis des Evangelies God beide in dit en in het toekomende leven oordeelen wil.

Die zich niet van harte bekeeren, Hoogd.: huichelaars.

Antw. Door de prediking van het evangelie het hemelrijk ontsluiten wil zeggen, den geloovigen vergeving hunner zonden verkondigen; het toesluiten wil zeggen, den ongeloovigen Gods toorn en de verdoemenis aanzeggen.

a) Wien moet het hemelrijk worden ontsloten? Allen geloovigen en elk van hen.

b) Wanneer en hoe geschiedt dit? Zoo dikwijls — aannemen.

c) Wien moet het hemelrijk worden toegesloten? Den ongeloovigen — bekeeren.

d) Hoelang? Zoolang zij zich niet bekeeren.

e) Welke gevolgen heeft dit ontsluiten en toesluiten? Dat God naar dit getuigenis beiden de geloovigen en ongeloovigen, in dit en het toekomende leven oordeelen wil.

---

85. *Hoe wordt het hemelrijk toegesloten en ontsloten door den christelijken ban?*

Antw. Alzoo, als achtervolgens het bevel van Christus degenen, die onder den christelijken naam onchristelijke leer of leven voeren, nadat zij ettelijke malen broederlijk vermaand zijnde, van hunne dwalingen of schandelijk leven niet afstaan willen, der gemeente, of dengenen, die van de gemeente daartoe verordineerd zijn, aangebracht worden; en, zoo zij naar de vermaning niet vragen, van henlieden door het verbieden van de Sacramenten uit de christelijke gemeente, en van God zelven uit het rijk van Christus gesloten worden, en wederom als lidmaten van Christus en van zijne gemeente aangenomen, wanneer zij waarachtige betering beloven en bewijzen.

Christelijken ban, zie boven onder vraag 83.

Antw. Door den christelijken ban of boetetucht het hemelrijk toesluiten, beteekent een mensch uit de kerk uitsluiten; ontsluiten beteekent weder in de kerk aannemen.

a) Wien moet het hemelrijk door de boetetucht worden toegesloten? Degenen die — leven voeren.

b) Wanneer moet dit geschieden? Nadat zij ettelijke malen — afstaan willen.

c) Hoe is dit uitsluiten te beschouwen? Dat zij van God zelf uit het rijk van Christus worden gesloten.

d) Wien moet het weer ontsloten worden? Hen, die waarachtige betering beloven en bewijzen.

1. Van ouds is in de christelijke kerk tucht uitgeoefend, waarvan wij het eerste voorbeeld zien Hd. V:1—11, Ananias en Saffira. Deze vreeselijke tucht wordt toegepast eerst door God zelf, daarna door Petrus, over de leugen in het midden der gemeente. Daarna 1 Cor. V:1—5 door Paulus over de zonde der onzedelijkheid. Voorts vinden wij eenige vermaningen daartoe

2 Thess. 3 : 14, 15; 1 Tim. VI : 3—5; Tit. III : 10, 11; 2 Joh. vs. 7—11; Openb. II : 14.

2. In de kerk van den na-apostolischen tijd heeft de kerkelijke tucht zich allengs meer ontwikkeld. Toen de gemeente grooter werd, het uitsluiten niet meer zoo gemakkelijk was en hare zuiverheid meer en meer teloor ging, begon men onderscheid te maken tusschen zonden, die voorgoed uit de gemeente uitsloten, zonden, die wederopneming toelieten, en zonden, die daarbuiten vielen en dagelijks voorkwamen (Pastor van Hermas). Allengs werd de eerste klasse van zonden beperkt tot afval, moord en ontucht. Martelaren als bijzonder heilig beslisten over de wederopneming in zulke gevallen. Over andere gevallen besliste reeds vroeg de bisschop. Die te Rome beriep zich daarbij op zijn recht als opvolger van Petrus. Na de vervolging van Keizer Decius, waarin velen afvielen, ontstond er een strijd en kwam er zelfs een niet onbelangrijke scheuring (de Novatiaansche) in de kerk over de vraag, of men de afgevallenen weder in de kerk mocht opnemen. Men behandelde ze toen naar een vast stelsel; waarbij de zondaar vier tijdperken moest doorloopen, hetgeen jaren kon duren. Hij moest eerst als smeekeling staan aan de kerkdeur, daarna mocht hij een gedeelte der godsdienstoefening (schriftlezing en prediking), vervolgens ook knielend het gebed, eindelijk staande het avondmaal bijwonen, om ten slotte met absolutie en broederkus weder in de gemeente te worden opgenomen. Door veranderde omstandigheden geraakte dit strenge stelsel allengs in onbruik. Een nieuwe scheuring (de Donatistische) 315 n. C. in Noord-Afrika maakte daarvan gebruik en beschuldigde de katholieke kerk van onzuiverheid in de tucht, omdat zij onder hare geestelijken personen had, die zich aan afval of doodzonden hadden schuldig gemaakt. De beroemde kerkvader Augustinus handhaafde het beginsel, dat men ook om eene gebrekkige kerkelijke tucht de kerk niet mag verlaten. Maar die tucht wordt nu hoe langer zoo onzuiverder. De zonden kunnen slechts na het doen van boetewerken vergeven worden. De zonden waarvoor dit noodig is worden omschreven. De kerk regelt de straffen, die de voorwaarde worden der goddelijke vergiffenis. De priester geeft de verklaring der vergeving en aflaat van straffen, die door de kerk worden opgelegd in plaats van het vagevuur. De eisch van oprecht berouw werd wel in theorie gehandhaafd,

maar viel in de practijk nagenoeg weg. De tucht zelve wordt vooral een middel om de heerschappij der kerk te handhaven. De ban wordt uitgesproken door den paus over bijzondere personen, het interdict, waardoor o. a. het klokgelui, de kerkelijke begrafenis enz. werd ontzegd, werd op een landstreek gelegd. Maar middelerwijl woekerde de onzedelijkheid voort, niet het minst in den geestelijken stand, terwijl de kloosters, die als toevluchtsoorden der ware vroomheid bedoeld waren, kweekplaatsen der ongerechtigheid werden. De tucht der kerk in den goeden zin des woords was verloren gegaan.

3. De Hervorming had dus ook op dit punt veel te zuiveren. Met de boete doet Luther dit reeds in de eerste zijner 95 stellingen: „Onze Heer en Meester Jezus Christus, als hij zegt: „Doet boete enz," heeft gewild dat het geheele leven der geloovigen boete zij." Zoo wordt ook de tucht tot haar geestelijk karakter teruggebracht. Haar middelen worden ontzegging van het sacrament of uitsluiting uit de gemeente. In de Luthersche kerk meer krachtens het behoud van de biecht opgevat als zielzorg en opvoedingsmiddel, heeft zij in de Gereformeerde kerk vooral de zuiverheid der gemeente in het oog, waarom zij daar ook tot het wezen der kerk gerekend wordt. Daarmede heeft zij zich in beide kerken niet van grove misbruiken, o. a. het dienstbaar maken aan persoonlijke doeleinden of het uiting geven aan persoonlijken afkeer, weten vrij te houden. Ook behield zij de gedachte, dat de kerk het zwaard der overheid mocht tehulp roepen. Zoo werd de tucht betrokken in allerlei politieke verhoudingen, hetgeen hare zuiverheid niet ten goede gekomen is. Toen nu de Fransche revolutie scheiding bracht tusschen staat en kerk en over de volkskerk allerlei wind van leer henenging, kon althans een deel der tucht, de leertucht, moeilijk tot haar recht komen. In ons land werd dit als motief aangevoerd voor eene afscheiding eerst in 1830, daarna in 1886, en nog altijd is dit een punt waarover veel wordt gestreden. De geschiedenis bewijst dus dat de toepassing der kerkelijke tucht ten allen tijde tot groote moeilijkheid heeft aanleiding gegeven en aan veel verschil van inzicht onderworpen was.

4. De beginselen der kerkelijke tucht.

a. Het ambt der sleutelen. De uitdrukking is ontleend aan Mt. XVI:19: En ik zal u geven de sleutelen van het koninkrijk der hemelen, en zoo wat gij zult binden op de aarde

zal in de hemelen gebonden zijn, en zoo wat gij ontbinden zult op de aarde zal in de hemelen ontbonden zijn. Wat hier tot Petrus gezegd is, wordt herhaald tot al de discipelen Mt. XVIII: 18: Voorwaar zeg ik u, al wat gij op de aarde binden zult zal in den hemel gebonden wezen, en al wat gij op de aarde ontbinden zult, zal in den hemel ontbonden wezen. — Wat zijn deze sleutels? De roomsche kerk vat ze op als de sleutels die openen en sluiten het koninkrijk Gods of den hemel, d. i. dus de vergeving of niet-vergeving der zonden. Het kunnen zijn sleutels van den huisbezorger (hofmeester, Jes. XXII) of dien van den deurwachter (Openb. I : 18, III : 7, waar van één sleutel sprake is). In het eerste geval handelt het niet over den toegang tot, maar over de dingen en beschikkingen in het koninkrijk Gods. Joh. XX: 23 zegt Christus in verband met het woord: Ontvangt den Heiligen Geest, tot al de discipelen: Zoo gij iemands zonden vergeeft, dien worden zij vergeven, zoo gij iemands *zonden* houdt, *dien* zijn zij gehouden. Uit dit alles zou kunnen volgen, dat de gemeente waarvan de Apostelen hier de vertegenwoordigers zijn, voorzoover zij zich vereenigt in de Petrusbelijdenis en den Heiligen Geest bezit, de macht heeft ontvangen het godsrijk te openen of te sluiten, en dat zij daarin uitoefent het oordeel des hemels. De beschouwing, die steunt op een algeheel vereenzelvigen van kerk en Godsrijk, eischt van de kerk, die zich daarop beroept, dat zij zich ook in alles openbaart als de ware gemeente van Christus.

b. De kerkelijke tucht kan ook uitgaan van de gedachte, dat de gemeente zich zelve moet reinigen. Dan is zij niet meer een daad der dienaren in naam van Christus (Calvijn), maar een daad der gemeente die haar oorsprong vindt in de broederlijke liefde (a Lasco), want tucht is zoowel uitvloeisel van liefde als van recht. In de banformulieren van onzen kerkbijbel is de eerste beschouwing gevolgd.

3. De Catechismus onderscheidt leertucht en levenstucht.

a. „Die onder een christelijken naam een onchristelijke leer voeren". Het christendom is eene gegeven zaak, het feit der verlossing in Jezus Christus. Men kan zich (maar let nu op den ruimen zin van dat woord: „christelijk") er buiten of tegenover stellen; dan is tucht onnoodig; men voert geen christelijken naam meer. Men kan zich er boven stellen, door

aan te nemen wat met eigen inzicht of karakter of geliefde begrippen overeenkomt, en dat gaat gepaard met den christelijken naam, dien men dan voor zich opeischt. Daardoor komt men gewoonlijk tot afzondering en partijvorming. Dat bedoelt Paulus Tit. III : 10: Verwerp een ketterschen mensch, d. i. een scheurmakenden mensch, die — zie vs. 9 — lust heeft in twistingen en strijdingen, die onnut zijn en ijdel. Van zijn eigen meening maakt hij het schibbolet der vroomheid. Tot een zuivere leertucht zou een zuivere, vaststaande, voor alle eeuwen geldende formuleering der waarheid vereischt zijn, vooral als men meent in deze tucht het oordeel Gods uit te spreken. Christus zegt dan ook van de valsche profeten (Mt. VII : 16): Aan hunne vruchten (en daarmede wordt wat anders bedoeld dan hun leer) zult gij ze kennen. Paulus heeft de loochenaars der opstanding in de gemeente van Corinthe (1 Cor. XV) weerlegd maar niet uitgebannen.

b. „Die onder een christelijken naam een onchristelijk leven voeren". Ook hier mag de persoonlijke opvatting niet den doorslag geven. De maatstaf ligt in het christelijk zedelijk leven, zooals wij dit leeren kennen uit het Evangelie, en waar verschil van opvatting is tusschen christenen onderling, kan dit geen aanleiding tot tuchtoefening geven.

4. Deze tucht is moeilijk: vanwege den maatstaf, want zoowel bij de leer- als bij de levenstucht is er zoo oneindig veel verschil van opvatting; — vanwege het gevaar, dat zij aanbiedt voor hen die haar eischen of uitoefenen, om te komen tot eigengerechtigheid en geestelijken hoogmoed; — vanwege de bewijzen, die niet mogen bestaan in een „men zegt", maar overtuigende kracht moeten bezitten; — vanwege den vrijheidszin van onzen tijd, die zich aan een kerkelijke tucht niet meer onderwerpt; — vanwege den eisch, dat zij vóór alles aan ieder den indruk moet geven van rechtvaardig te wezen en toch zoo licht gevaar loopt den arme te treffen en den rijke voorbij te gaan.

5. Bij de wijze der toepassing hebben wij in het oog te houden, dat

a) de middelen der christelijke tucht alleen geestelijk niet van wereldlijken aard mogen zijn (b.v. moet zij zooveel mogelijk vermijden, dat zij vermindering van verdienste of verlies van een betrekking zou ten gevolge hebben). Joh. XIX : 36: Mijn koninkrijk

is niet van deze wereld. 2 Cor. X : 4—6 : Want de wapenen van onzen krijg zijn niet vleeschelijk, maar krachtig door God, tot nederwerping der sterkten; dewijl wij de overleggingen ternederwerpen, en alle hoogte, die zich verheft tegen de kennis van God, en alle gedachte gevangen leiden tot de gehoorzaamheid van Christus; en gereed hebben *hetgeen dient* om te wreken alle ongehoorzaamheid, wanneer uwe gehoorzaamheid zal vervuld zijn.

b) de behandeling moet zijn naar het woord van Christus. Mt. XVIII : 15—17 : Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft, ga heen en bestraf hem tusschen u en hem alleen; indien hij u hoort, zoo hebt gij uwen broeder gewonnen; maar indien hij u niet hoort, zoo neem nog een of twee met u, opdat in den mond van twee of drie getuigen alle woord besta; en indien hij denzelven geen gehoor geeft, zoo zeg het der gemeente; en indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zoo zij hij u als de heiden en de tollenaar. De woorden „tegen u" moeten waarschijnlijk uit dezen tekst als onecht worden verwijderd; anders zou hij meer betrekking hebben op de behandeling van persoonlijke dan van gemeentelijke verhoudingen. In ieder geval blijkt er uit hoe de uiterste liefde en lankmoedigheid in de wijze der behandeling moet worden betracht en het laatste middel niet zonder het eerste mag worden toegepast. Tit. III : 10 : Verwerp een ketterschen mensch na de eerste en tweede vermaning. 2 Thess. III : 6, 14, 15 : En wij bevelen u, broeders, in den naam van onzen Heer Jezus Christus, dat gij u onttrekt van een iegelijk broeder (dus aangesloten bij de gemeente), die ongeregeld wandelt en niet naar de inzetting, die hij van ons ontvangen heeft; maar indien iemand ons woord door dezen brief *geschreven*, niet gehoorzaam is, teekent dien, en vermengt u niet met hem, opdat hij beschaamd worde; en houdt *hem* niet als eenen vijand, maar vermaant *hem* als eenen broeder.

c) zij strikt rechtvaardig moet worden aangewend. Beter geen tucht, dan eene die den indruk geeft, dat zij sommigen om hun positie verschoont, want met zulk een tucht kan de kerk slechts haar aanzien verzwakken en doet zij zelve Christus smaadheid aan.

6. Van Toorenenbergen: „Het valt in het oog, hoezeer de ijverende hand van Datheen hier de leer van den Catechismus

verscherpt en bedorven heeft. „De christelijke boettuchte", zooals de Emdensche vertaling van 1563 heeft, bestaat ook naar antw. 85 toch niet enkel in een „christelijk bannen". Opmerkelijk is, dat de uitgave te Emden van 1566 ook te dezen aanzien, gelijk in zoo menig opzicht, naar den Datheenschen tekst gewijzigd werd. Men zag toen en later teveel naar „dat één", hetwelk Datheen leerde en dreef. Mocht men nu willen letten op dat andere, hetwelk 's mans geschiedenis ons leert [1]), namelijk, dat het zelotisme, ook der orthodoxie, teeken van innerlijke zwakheid en voorlooper van twijfel en ongeloof is. Twintig jaren later, toen de „boetetucht" op hem zelven moest toegepast worden, verklaarde Dathenus in het onderhoud, dat Gerobulus, Pezelius en Menso Alting met hem te Staden hadden: Anders hebben de Apostelen, anders de martelaren gedaan; dat hij ook niet goedkeurt, dat hij zelf teveel aan de ceremoniën heeft gehecht, met verwaarloozing van wat het voornaamste was, n.l. dat het volk tot een innerlijke boete teruggeroepen worde".

7. De tucht in Genève onder Calvijn is bekend om haar strengheid. Gestraft werd b.v. wie Woensdag's onder kerktijd zich op straat bevond; een ruiter wordt aangetroffen op Zondagmorgen rijdende door de stad en wordt vermaand ter kerke te gaan. „Houdt gij dan mijn paard vast" is het antwoord, waarvoor hij 3 dagen hechtenis krijgt. Alle optochten, maskerades, tooneelvoorstellingen, ook het oude volksvermaak, het papegaaien schieten, zijn verboden, evenzoo het dragen van wambuizen en wijde broeken, zooals onze Nederlandsche burgers die hadden.

8. De Catechismus onderscheidt twee sleutels:

A. *De eerste sleutel.*

1.) Hij bestaat in de prediking, d. i. de macht van het

1) Het is bekend, dat Datheen vooral te Gent het Gereformeerde geloof niet met bezadigdheid heeft gedreven op zulk een wijze, dat hij door zijn hevige uitdrukkingen over den Prins van Oranje en diens ontwerp van godsdienstvrede, zich diens ongenade voor goed op den hals gehaald heeft en ten slotte daarom uit het land heeft moeten wijken onder een vreemden naam. Zelf heeft hij zich later tot sectarische gevoelens laten medesleepen en werd daarover door bovengenoemde afgevaardigden der Haagsche Synode bezocht.

woord. Daarvan moeten wij niet gering denken. Zij heeft een overtuigende kracht beter dan een gebrekkige kerkelijke straf, en is het middel, waardoor ook Christus zijn kerk regeert (zie vr. 54). Het is de prediking van het evangelie, niet van de wet, dus de aanbieding der verlossing in Jezus Christus. Die prediking op den man af gebracht „allen en elk geloovige", met haar zegen, „de vergeving der zonden" en haar vloek, „de eeuwige verdoemenis" en haar eisch, „de bekeering". Aan het woord is de Geest verbonden, die daardoor zijn werking uitoefent. Aan deze tucht des H. Geestes geeft het geweten getuigenis en het is door dezen sleutel, dat Hij overtuigt van zonde, van gerechtigheid en van oordeel. Hebr. IV: 12: Want het woord Gods is levend en krachtig en scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard, en gaat door tot de verdeeling der ziel en des geestes en der samenvoegselen en des mergs en is een oordeeler der gedachten en der overleggingen des harten.

2.) Het gebruik van dezen sleutel is niet aan personen of een ambt verbonden (het is de „prediking" en niet de predikers), maar het is beslissend, en geeft het recht aan hem, die dezen sleutel wel gebruikt, in den naam van God een hemel te beloven of met een hel te dreigen. „Naar welke getuigenis van het Evangelie God beide in dit en in het toekomende leven oordeelen wil." Deut. XI: 26: Ziet ik stel ulieden beiden voor, zegen en vloek. Lk. X: 16: Wie u hoort, die hoort mij; en wie u verwerpt, die verwerpt mij, en wie mij verwerpt, die verwerpt Dengenen, die mij gezonden heeft. Rom. II: 16: In den dag, wanneer God de verborgene dingen der menschen zal oordeelen door Jezus Christus naar mijn evangelie.

B. *De tweede sleutel.*

Naar de beginselen van A Lasco bestaat deze tucht in behandeling van de openbare gevallen voor het presbyterium; bij schuldbelijdenis is de zaak terstond uit, maar zoo deze ontbreekt wordt het avondmaal ontzegd, en wordt er met den persoon gesproken; bij volharding van zijn zijde wordt zijn naam van den kansel afgelezen, er wordt voor hem gebeden en ten laatste wordt hij afgesneden, om niet dan na openbare belijdenis van berouw weder te worden opgenomen.

Waar na lang verval deze kerkelijke tucht weer zal opgericht worden, mag men wel met groote wijsheid handelen en „is evenzoo in het oog te houden, wat de toestand van iedere gemeente kan dragen, als dat alles moet gericht worden op hare verbetering en stichting" (Lippische Kerkorde van 1684). Men houde ook in het oog, wat de Heer zegt Lk. XIV : 28—30.

Eindelijk vergete men niet, dat een volkskerk geheel anders staat tegenover het vraagstuk der tucht dan een vrije of kleinere kerk.

Roozemeijer: De innerlijke kracht, waarvan waarlijk geestelijke tucht moest uitgaan, bezat slechts de door vervolging gelouterde, betrekkelijk reine kerk. Is zulke betrekkelijke reinheid niet aanwezig, dan ontaardt die kerkelijke tucht in een bestraffen van louter uitwendige zonden, waardoor de schijn ontstaat, alsof alleen dát kwaad is, wat in het oogloopend is. Daar komt nog meer bij. Geenerlei tucht kan worden uitgeoefend, tenzij betrouwbare getuigen een zaak komen aanbrengen bij de bevoegde kerkelijke overheid; zeer zelden nu wil iemand zegsman zijn, ook waar hij ijverig is in het overbrengen van een kwaad gerucht. Zoo ontbreekt dan in de meeste gevallen het allereerste vereischte tot tuchtoefening. Voorts, het zijn meestal niet de meest schuldigen, die gestraft kunnen worden. Of wie is schuldiger, de tot ontucht verleide, of wel de niet met zekerheid aan te wijzen verleider? De mensch, die in het openbaar aan dronkenschap schuldig wordt bevonden, doch misschien slechts een enkele maal zich misging, of wel, degene, die zich gedurig aan dronkenschap overgeeft, maar daarbij zorgt binnen zijne woning te blijven? Tuchtoefening, die het mindere straft en het grootere vrijlaat, verbastert het zedelijk oordeel, bederft den zedelijken dampkring. Vandaar dan ook gewis het opmerkelijk verschijnsel, dat zij, die in woorden de oefening der tucht zoo onmisbaar keuren, de woorden niet tot daden laten worden, waar zij zelven tot handelend optreden in staat zouden zijn."

Calvijn: „Als geen gemeenschap, ja ook niet een huis met nog zoo kleine familie zonder tucht in goeden staat gehouden kan worden, zoo is deze nog veel noodzakelijker in de kerk, wier toestand op de beste wijze moet geregeld zijn. Evenals de zaligmakende leer van Christus de ziel der kerk is, zoo vormt de kerkelijke tucht haar zenuwen en spieren; door haar wordt

bewerkt, dat de leden des lichaams, een ieder op zijn plaats onderling vereenigd blijven. Wie daarom verlangt, dat de kerkelijke tucht wordt opgeheven of wie haar herstelling verhindert, hetzij met vol bewustzijn of uit onverstand, werkt langs den zekersten weg tot de volkomene oplossing der kerk. Want waartoe moet het leiden, als ieder kan doen wat hij goed vindt? Maar daartoe komt het, als niet de verkondiging der leer wordt gesteund door persoonlijke vermaning en bestraffing van ieder in het bijzonder en andere hulpmiddelen, die de prediking steunen en maken dat zij niet vergeefs is. De kerkelijke tucht is dus als een teugel, om hen, die zich tegen de leer van Christus verzetten, omlaag te houden en te breidelen, of als een prikkel, om hen, die teweinig ijver in zich zelf hebben, aan te zetten, of als een vaderlijke roede, waarmede zij die zich zwaar bezondigd hebben, zacht en op de wijze van den geest van Christus, getuchtigd worden. Als wij nu zien, dat zekere verschijnselen eener beginnende en te vreezen tuchteloosheid in de kerk reeds te voorschijn treden, zoo eischt, omdat men daartegen niets doen kan, de nood zelf een hulpmiddel. En het eenige is de van Christus verordende en onder de zijnen steeds uitgeoefende kerkelijke tucht."

Het doel der kerkelijke tucht is volgens Calvijn drievoudig: 1° opdat geen smaad op den naam van God en van zijn kerk valle, als daarin een onordelijke en schandelijke wandel geduld wordt; 2° tot schrik van anderen, omdat een weinig zuurdeeg het geheele deeg doorzuurt; 3° tot verbetering der zondaars, naar 1 Cor. V : 3-5, waar de Apostel den ontuchtige den satan overgeeft tot verderf des vleesches, opdat de geest behouden moge worden in den dag van den Heere Jezus.

Voorbeelden van kerkelijke tucht.

1. Toen de romeinsche keizer Theodosius de Groote, die tot bestraffing van een oproer in Thessalonika duizende grootendeels onschuldige inwoners had laten ombrengen, kort daarna in Milaan de godsdienstoefening wilde bijwonen, werd hij bij den ingang der kerk geweerd door den bisschop Ambrosius, die hem zijn zonde voorhield. Theodosius legde toen al de teekenen zijner keizerlijke waardigheid af, beleed in de kerk voor de gemeente zijn zonde en vroeg onder tranen vergeving.

2. Een van de voornaamste mannen in Genève en leider der Libertijnen, met name Berthelier, was door het consistorie om zijn goddelooze taal en zijn ergerlijken wandel van het Avondmaal uitgesloten, maar op zijn verzoek had de magistraat, de hoogste wereldlijke overheid van den staat, dit besluit ongeldig verklaard. Zich daarop verhoovaardigend wilde Berthelier met zijn aanhang toch deelneming aan de herfst-bediening van het avondmaal (1553) eischen. Maar Calvijn bleef standvastig en sloot de aan het avondmaal voorafgaande prediking aldus: „Wat mij betreft, zoo weet gij, dat God mij een standvastigen moed gegeven heeft, nadat ik dien van zijn genade heb afgesmeekt, en zoolang ik hier ben, zal ik gebruik daarvan maken, hoe de dingen ook mogen zijn. Er is geen andere regel voor mijn houding dan die van mijn meester, en wat deze nog voorschrijft, is mij duidelijk en zeker. Reeds Chrysostomus heeft ons geleerd liever te sterven dan de heilige teekenen uit te reiken aan hen, die der gemeenschap met het lichaam van Christus onwaardig verklaard zijn. Welnu dan, als iemand aan dezen disch wilde aankomen, wien het consistorium dit verboden heeft, dan betuig ik hiermede van tevoren bij mijn leven, dat ik mij toonen zal, zooals ik moet zijn en het mij bevolen is." Toen waagde het geen der uitgeslotenen, maar zij verlieten de kerk. Calvijn had het gevoel, dat men hem nu wel verbannen zou, nam in den namiddag afscheid van zijne gemeente en schreef den volgenden dag aan Viret te Lausanne: „Als God den satan zulk een vrijheid laat, dat de vrijheid van mijn ambtelijk werken door maatregel van geweld onderdrukt wordt, dan heb ik uitgediend. Hij echter, die de wonde sloeg, zal ook het geneesmiddel vinden. Daar deze straffeloosheid der boosdoeners nu reeds vele jaren de overhand heeft, zoo bereidt de Heer misschien een of ander gericht, hetwelk ik niet waard ben aan te zien. Ten slotte wat er gebeure, het is onze plicht, ons aan zijn oordeel te onderwerpen."

Hoe beslist Calvijn was in de excommunicatie-vraag, die de oorzaak was van den strijd, waardoor Genève langeren tijd in haar fundamenten bewogen werd, zien wij uit de vertrouwelijke en openlijke uitingen van den Hervormer in die dagen. Aan een vriend schrijft hij: „Ja, het gemor en de ontevredenheid in het bijzonder onder de jeugd is niet weinig, en hier en daar breekt

het vergif, dat in hun harten zich heeft verzameld, ook openlijk tegen ons uit. Maar dat is alles ten laatste toch alleen rook; zij hebben meer moed en beslistheid in ons (zijne collegas en medeouderlingen) gevonden dan zij vermoedden, en zoo zijn al hun dreigingen niet anders dan winderige beschimpingen Moabs, waar niemand bang voor is. Wanneer het overigens nog erger wordt, dan verwonder ik mij daarover niet Nog geheel andere onlusten zijn vroeger tegen Mozes en de profeten losgebroken, hoewel zij over het volk Gods gesteld waren; en zulke beproevingen zijn ons heilzaam. Bid den Heer maar voor ons, dat zijn genade niet van ons wijke en wij door zijn kracht de gehoorzaamheid jegens God hooger schatten zelfs dan ons leven. O, hoeveel meer moesten wij toch vreezen Hem te beleedigen dan de woede der goddeloozen op te wekken, en als ik soms bang word, dat de moed der zwakken en vreesachtigen door die voortdurende aanvallen gebroken zal worden, zoo ben ik toch aan den anderen kant getroost door het vertrouwen, dat de Heer de stormen weer zal stillen voordat het zoover komt. Tot nu toe heeft Hij tenminste zoowel ons den goeden wil gegeven tegen het kwaad stand te houden, als ook aan hen, die naast ons staan de standvastigheid verleend aan onze zijde te volharden. Alleen dit éëne is er noodig, dat de trouwe Heer voortga zijn werk te beschermen en te leiden." — In een preek roept Calvijn voor het aangezicht zijner bijeengekomen vijanden uit: „Als ik mijn neiging zou volgen, dan zou ik God bidden, mij van deze aarde weg te nemen. Geen drie dagen zou ik langer willen leven in deze verwarring, die men hier ziet. En daarbij willen wij ons nog beroemen eene reformatie gevestigd te hebben. Geen dienaars Gods, blinden zullen onze rechters zijn, want met de handen kunnen wij deze (der burgers van Genève) nietswaardigheid tasten. Maar wat geef ik om mij zelf! Ik en wij allen zullen niet nalaten onzen plicht te vervullen en huis en kerk te reinigen van alles, wat de genade Gods onder ons in den weg staat."

Een voorbeeld van leertucht is ook geweest het verbranden van Servet onder medewerking van Calvijn.

4. Op een tocht der Hugenoten in den oorlog van 1586—1589 had koning Hendrik van Navarra (later Hendrik IV van Frankrijk) een dochter van eerbare gereformeerde ouders te

Rochelle verleid. Spoedig daarop (20 October 1587) zou er bij Coutras een slag geleverd worden. Toen deze beginnen zou en de koning, zooals bij de Hugenoten gebruikelijk was, met zijn manschappen tot het gebed wilde nederknielen, trad de predikant Chandieu, die de troepen begeleidde, op hem toe en verlangde, dat de koning tevoren openlijk voor zijn leger, waaraan zijn wandaad bekend was, boete zou doen. Hendrik deed het onder tranen. Het was misschien ook om deze strenge tucht der gereformeerden te ontgaan en den voor zijn vleeschelijken zin zoo lastigen vermaner kwijt te worden, dat hij later zoo gemakkelijk van de zaak van het evangelie is afgevallen.

Bijdrage tot de leer der sacramenten.

Voordat door het formulier van eendracht (1577) de scheiding der beide richtingen in de kerken der Hervorming in een Luthersche en Gereformeerde voltrokken werd, ontbrak het aan de zijde der Gereformeerden niet aan pogingen zich te verstaan met het andere deel. Zij betroffen hoofdzakelijk de leer van het H. Avondmaal waarin men 't meest uit elkander ging. De Keurvorst Frederik de Vrome was onophoudelijk bezig onder zijne mede-vorsten een vereeniging te beproeven en de vervaardigers van den Heid. Catechismus streefden, ook als zij zich tegen de aanvallen van de andere zijde te verweeren hadden, naar hetzelfde doel bij godgeleerden, overheden en gemeenten in het Duitsche rijk. Zulk een poging tot overeenstemming hebben wij nog in OLEVIANUS „Voorslag, hoe Dr. Luther's leer van de heilige sacramenten in zijn kleinen Catechismus vervat, uit Gods woord met de gereformeerde kerk in overeenstemming te brengen is."

In een kort voorwoord, dat hij „aan de christelijke overheden en gemeenten der Duitsche natie" richt, wijst hij er op, dat de overal tegen het evangelie zich verheffende vervolgingen tot eenheid vermanen, en zegt ten slotte: „Voor het overige belijd ik hier rondweg dat ik Dr. Luther zaliger voor niet anders houd dan voor een groot dienaar Gods, dien ik ook van harte liefheb, en dat ik niet anders dan met eere van hem spreek.

Ik twijfel ook niet, als de goede eerlijke man nog leefde en deze beschouwing zag, of hij zou daarmede als overeenkomstig de Schrift tevreden zijn. Ook zou hij het niet anders dan goed opnemen, als wij datgene doen, waarom hij zelf in de voorrede zijner boeken met deze woorden verzocht heeft: „Voor alle dingen vraag ik den christelijken lezer en vraag ik om onzes Heeren Jezus Christus wil, dat hij deze mijne geschriften met bedachtzaamheid en oordeel, ja ook met veel erbarming en medelijden moge lezen en weten, dat ik vroeger een monnik geweest ben, enz." Dit zijn wijlen Dr. Luther's woorden. Daar nu Gods genade gegeven had, dat de vervolgde christenen in de kruisschool met meer licht door Christus waren begenadigd geworden, wie zou dan zulk een licht moedwillig willen dooven en u daartoe dringen dit niet te bekennen, daar toch alle gaven juist daarom ons worden medegedeeld, dat zij zonder iemands schade vrucht brengen tot Gods eer en stichting der kerk. Dien allesbestierenden God en Heiland u allen tezamen trouwelijk aanbevelend."

Het volgende is nu de voorslag tot vereeniging in de leer der sacramenten, waar ook tegelijk het onderscheid der wederkeerige leer aan het licht komt.

I. Het Sacrament van den Heiligen Doop, hoe een huisvader dat aan zijn onderhoorigen eenvoudig voordragen moet.

Luther's woorden.	Verklaring.
Ten eerste.	Ten eerste.
Wat is de Doop? De Doop is niet alleen eenvoudig water, maar het water in Gods gebod vervat en met Gods woord verbonden.	Wat is de Doop? De Doop (Mt. XXI : 25; Lk XX : 4; Mt. III : 14; 1 Cor. VI : 11) is niet eenvoudig water in Gods gebod vervat en met Gods belofte verbonden, namelijk (Hd. II : 38, 39; Gal. III : 17; Rom. VI : 3; 1 Cor. I : 13; 1 Joh. I : 7; Openb. I : 5) dat het bloed van Christus Gods Zoon ons reinigt

	van al onze zonden, en dat hij door den H. Geest (Hd. II : 38; Joh. I : 33) ons vernieuwen wil ten eeuwigen leven.
Wat is dan dat woord Gods? Wat onze Heere Christus zegt, Mt. XXVIII : 19: Gaat heen, onderwijst alle volken dezelven doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.	Wat is dan dat gebod Gods? Wat onze Heere Christus zegt, Mt. XXVIII : 19: Gaat heen, onderwijst alle volken, dezelven doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.
Ten andere.	Ten andere.
Wat geeft of nut ons de Doop? Hij werkt vergeving der zonden, verlost van dood en duivel en geeft de eeuwige zaligheid aan allen, die gelooven, zooals het in de woorden en belofte Gods luidt.	Wat geeft of nut ons de Doop? De H. Geest verzekert ons daardoor, dat Christus zich met ons verlooft (Jes. LIV : 5; Efez. V : 25, 26, 30; Hos. II : 20; 2 Cor. XI : 7) en dat alzoo in hem hebben vergeving der zonden (Hd. II : 38), verlossing van dood en duivel en de eeuwige zaligheid allen, die gelooven, zooals het in woord en belofte Gods luidt.
Welke zijn die woorden en belofte Gods? Wat onze Heere Christus zegt; Mk. XVI : 16: Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden, maar wie niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden.	Welke zijn die woorden en belofte Gods? Wat onze Heere Christus zegt, Mk. XVI : 16: Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden, maar wie niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden.
Ten derde	Ten derde.
Hoe kan water zulke groote dingen doen? Water doet het weliswaar niet	Hoe kan water zulke groote dingen doen? Water doet het weliswaar niet

maar het woord Gods, dus met en bij het water is er het geloof dat zoodanig woord Gods in het water vertrouwt, want zonder woord Gods is het water alleen water en geen doop, maar met het woord Gods is het een doop, dat is een genaderijk water des levens en een bad der wedergeboorte in den Heiligen Geest, zooals de heilige Paulus Tit. III zegt: Door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes, denwelken Hij over ons rijkelijk heeft uitgegoten door Jezus Christus onzen zaligmaker, opdat wij gerechtvaardigd zijnde door zijne genade erfgenamen zouden worden naar de hope des eeuwigen levens. Dit is zeker waar.

Ten vierde.

Wat beteekent dan zulk een waterdoop?

Het beteekent, dat de oude Adam in ons door dagelijksch berouw en boete moet verdronken (ersäuft) worden en sterven met alle zonden en booze lusten, en dat wederom dagelijks er uit moet komen en opstaan een nieuwe mensch, die in gerechtigheid en reinheid voor God eeuwig leeft.

(1 Petr. III : 21), maar de H. Geest (1 Cor. XII : 13; Hd. II: 28) door de belofte en het geloof (Hd. VIII: 21), indien het zulk een woord Gods vertrouwt en van den Heiligen Geest alleen voortkomt. Want zonder het woord der belofte is het water alleen water en geen doop; maar met de belofte Gods is het een doop des levens en een bad der wedergeboorte in den Heiligen Geest. Zooals de heilige Paulus Tit. III zegt: Naar zijne barmhartigheid heeft hij ons zalig gemaakt door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes, denwelken Hij over ons rijkelijk heeft uitgegoten door Jezus Christus onzen Zaligmaker, opdat wij gerechtvaardigd zijnde door zijne genade erfgenamen zouden worden naar de hope des eeuwigen levens. Dit is zeker waar.

Ten vierde.

Wat beteekent dan zulk een waterdoop?

Het beteekent niet alleen, maar daarmede wordt beloofd (Rom. VI : 5; Efez V : 30), dat de oude Adam in ons door dagelijksch berouw en boete, door de kracht des Heiligen Geestes in den dood van Christus moet verdronken worden en omkomen met alle zonden en booze lusten en dat

wederom opstaan en dagelijks tevoorschijn moet komen een nieuwe mensch door de kracht der opstanding van Christus, die in gerechtigheid en reinheid voor God eeuwig leeft.

Waar staat dat geschreven?

De heilige Paulus, Rom. VI, zegt: Wij zijn dan met Christus begraven door den doop in den dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de dooden opgewekt is tot heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.

Waar staat dat geschreven?

De heilige Paulus, Rom. VI, zegt: Wij zijn dan met Christus begraven door den doop in den dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de dooden opgewekt is tot heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.

II. Het Sacrament des Altaars, hoe een huisvader dit zijnen onderhoorigen eenvoudig moet voorhouden.

Wat is het Sacrament des altaars?

Het is het ware lichaam en bloed van onzen Heere Jezus Christus onder brood en wijn ons christenen te eten en te drinken gegeven, van Christus zelf ingezet.

II. Van des Heeren Nachtmaal of het Sacrament der dankzegging.

Wat is des Heeren Nachtmaal?

Het is een Sacrament van het ware lichaam en bloed van onzen Heere Jezus Christus (1 Cor. X : 16, 17), met brood en wijn ons christenen in waar geloof te eten en te drinken gegeven van Christus zelf tot zijne eer (1 Cor. XI : 26) en onzen troost ingezet.

Of, naar bovengemelde beschrijving van den heiligen Doop, aldus:

Het is (1 Cor. XI : 34) niet alleen brood en wijn, maar brood en wijn in Gods gebod vervat en met Gods belofte verbonden: Eerstelijk dat hij zijn lichaam

eenmaal aan het kruis (Mt. XXVI : 28; Mk. XIV : 24; Lk. XXII : 19, 20; 1 Cor. XI : 24) voor ons gegeven en zijn bloed voor ons vergoten heeft; en ten andere, dat hij ons met zich zelf door den Heiligen Geest vereenigt (1 Cor. X : 17; XII : 13; 1 Joh. III : 24; IV : 13; Joh. XIV : 16), opdat wij dit zijn offer deelachtig worden.

Waar staat dat geschreven?

Dat schrijven de heilige evangelisten Mattheus, Markus, Lukas en de heilige Paulus: dat de Heere Jezus in den nacht, in welken hij verraden werd, het brood nam; en als hij gedankt had, brak hij het, en zeide: Neemt, eet, dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks nam hij ook den drinkbeker, na het eten des avondmaals, en zeide: Deze drinkbeker is het nieuwe testament in mijn bloed; doet dat, zoo dikwijls als gij dien zult drinken, tot mijne gedachtenis.

Waar staat dat geschreven?

Dit schrijven de heilige evangelisten Mattheus, Markus, Lukas en de heilige Paulus: dat de Heere Jezus in den nacht, in welken hij verraden werd, het brood nam; en als hij gedankt had, brak hij het, en zeide: Neemt, eet, dat is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot mijne gedachtenis. Desgelijks nam hij ook den drinkbeker, na het eten des avondmaals, en zeide: Deze drinkbeker is het nieuwe testament in mijn bloed; doet dat, zoo dikwijls als gij dien zult drinken, tot mijne gedachtenis.

Deze woorden des Heeren: „Dit is mijn lichaam, dat voor u verbroken wordt, dit is mijn bloed, dat voor u vergoten wordt," zijn het woorden der schepping of woorden der belofte?

Het zijn geen woorden der schepping maar der belofte.

Waarom zijn het niet woorden der schepping?

Omdat Christus niet zegt: „Dit zij mijn lichaam," zooals hij zeide: „Daar zij licht" en het werd licht.

Ten tweede, het was niet noodig, dat hij een lichaam schiep, want hij had reeds een lichaam.

Ten derde zou het ook tegen den eed Gods geweest zijn, als een lichaam, uit brood geschapen, voor ons gegeven was; omdat de eed Gods vereischte, dat het lichaam des Hoogepriesters, dat voor ons moest geofferd worden, niet uit graankorrels, maar uit het zaad Davids zou voorkomen. Ps. CXXXII : 9.

Wat zijn het dan voor woorden der belofte, waarin dit brood en wijn vervat is?

Ten eerste belooft Hij daarmede, dat hij zijn lichaam voor ons en alzoo in onze plaats geven wil en zijn bloed voor ons laat vergieten.

Ten andere, dat hij met het offer zijns lichaams en bloeds voor ons in den hemel verschijnen wil.

Ten derde, dat hij zich met ons door zijnen Heiligen Geest wil vereenigen, als het hoofd met de leden.

Ten vierde, dat hij niet anders dan tot ons heil, met het lichaam, dat hij voor ons gegeven heeft, ten jongsten dage wederkomen en ons tot zich nemen wil, enz.

Luther's woorden.

Wat nut ons dan zulk eten en drinken?

Dat toonen ons de woorden: *Voor u verbroken en vergoten tot vergeving der zonden*, namelijk, dat ons in het Sacrament vergeving der zonden, leven en zaligheid door zulke woorden gegeven wordt. Want waar vergeving der zonden is, daar is ook leven en zaligheid.

Verklaring.

Wat nut ons dan zulk eten en drinken?

Dat betuigen ons deze woorden der belofte: *Dit is mijn lichaam, dat voor u verbroken wordt, dit is mijn bloed, dat voor u vergoten wordt tot vergeving der zonden*, namelijk, dat ons door het gebruik van het sacrament niet alleen vergeving der zonden, leven en zaligheid in zoodanige belofte gegeven wordt, maar ook de vereeniging met den gekruisten Christus, als ons hoofd Want in hem is vergeving der zonden en waar vergeving der zonden is daar is ook leven en zaligheid.

Hoe kan lichamelijk eten en drinken zulke groote dingen doen?

Eten en drinken doet dat weliswaar niet, maar de woorden die er staan: Voor u gebroken en vergoten tot vergeving der zonden. Deze woorden zijn naast het lichamelijk eten en drinken als het voornaamste stuk in het sacrament en wie deze woorden gelooft, heeft wat zij zeggen en zooals zij luiden, namelijk vergeving der zonden.

Maar hoe kan lichamelijk eten en drinken zulke groote dingen doen?

Eten en drinken van het brood en den wijn des Heeren doet het weliswaar niet, maar de Heilige Geest door het geloof in de woorden der belofte: Dit is mijn lichaam, dat voor u verbroken wordt; dat is mijn bloed, dat voor u vergoten wordt tot vergeving der zonden. Deze woorden zijn naast het lichamelijk eten en drinken van het brood en den wijn des Heeren het voornaamste stuk in het sacrament, en wie deze woorden gelooft, heeft wat zij zeggen en zooals zij luiden, namelijk vereeniging met het lichaam en bloed van Christus, vergeving der zonden, leven en zaligheid..

Wie ontvangt dan zulk een sacrament waardiglijk?

Vasten en lichamelijk zich bereiden is wel een schoone uitwendige tucht, maar hij, die het geloof heeft aan deze woorden: Voor u verbroken en vergoten tot vergeving der zonden is recht waardig en reeds bereid. Maar wie deze woorden niet gelooft of twijfelt, die eet onwaardiglijk en niet bereid. Want het woord: voor u eischt niets dan geloovige harten.

Maar wie ontvangt dit sacrament waardiglijk?

Vasten en lichamelijk zich toebereiden is wel een schoone uitwendige tucht; maar hij is waardig en recht bereid, die gelooft de woorden der belofte, dat Christus zijn lichaam voor ons gegeven en zijn bloed voor ons vergoten heeft tot vergeving der zonden en ons eigendom zijn wil. Wie echter deze belofte niet gelooft of twijfelt, die eet onwaardiglijk en niet bereid; want het woord voor u eischt niet alleen slechts geloovige harten, maar sterkt ook het geloof.

Gelooft gij, dat mijne vergeving Gods vergeving is?
Ja, Mijnheer.

Verklaring.

Gelooft gij dat mijne vergeving Gods vergeving is?

Eerstelijk, omdat uwe absolutie eene verkondiging van het Evangelie van Jezus Christus is, dat den geloovigen en boetvaardigen zondaren vergeving belooft, zoo en niet anders geloof ik, dat het Gods absolutie is. Als gij evenwel zoudt willen komen op het (door mij) gedane werk, dan zou zulk eene absolutie niet Gods absolutie zijn. Want God vergeeft niet van wege een gedaan werk, maar van wege het lijden van Jezus Christus.

Ten andere: Als ik niet reeds geloofde in Jezus Christus, dan bleef toch het evangelie, dat gij verkondigt, Gods absolutie; maar voor mij zou het geen absolutie zijn.

HET DERDE DEEL.

Van de Dankbaarheid.

Vraag 86 en daarmede het derde deel „Van de dankbaarheid," wijst terug op het eerste deel, dat van onze ellende en op het tweede deel, dat van onze verlossing („zonder eenige onzer verdienste, uit genade, door Christus") handelt, en wordt vastgeknoopt aan de rechtvaardiging alleen uit het geloof (vraag 59—64), om nu aan te toonen (in dit deel), hoe het leven in het geloof moet wezen als vrucht van de rechtvaardiging en de heiliging en als bewijs der dankbaarheid. Met de rechtvaardiging is ook de heiliging gegeven, want wie gerechtvaardigd is, die is ook geheiligd (1 Cor. VI: 11), en het zou geheel tegen de opvatting van onzen Catechismus zijn, als men wilde zeggen, dat het derde deel handelt over den wandel in de heiliging, d. i. van den heiligen wandel der geloovigen, van den handel en wasdom der in Christus geheiligden. De goede werken zijn juist werkingen, gevolgen, kenteekenen der rechtvaardiging en heiliging, en goede werken doen beteekent niets anders dan: naar Gods heiligen wil en in zijn gemeenschap leven. Daarom kunnen alleen wedergeborenen waarlijk goede werken doen en valt hun dit niet zwaar, omdat zij de kracht des Heiligen Geestes hebben. 1 Joh. V: 3: Want dit is de liefde Gods, dat wij zijne geboden bewaren en zijne geboden zijn niet zwaar. Mt. XI: 30: Mijn juk is zacht en mijn last is licht. — Zij „moeten" echter goede werken doen, niet om daarmede iets te verdienen, ook niet om zelven hunne heiliging te bewerken, maar uit dankbaarheid.

Ursinus: „De christelijke dankbaarheid, die hier geleerd wordt, is de erkenning en de belijdenis van de verlossing van

zonde en dood door Christus uit genade en het ernstige streven de zonde te mijden en het geheele leven naar den wil Gods in te richten, ook al het goede van Hem alleen in waarachtig geloof te bidden, te verwachten, te ontvangen en voor het ontvangene zich Hem dankbaar te toonen."

De dankbaarheid betoont zich: 1. in de ware bekeering en een godzaligen wandel naar de geboden Gods, en 2. in de ware aanroeping Gods en het geloovig gebed naar aanleiding van het gebed des Heeren. Daarom bevat dit derde deel van den Catechismus deze twee stukken: 1. het gebod, en 2. het gebed.

Voorafgaande opmerkingen.

Met dit deel komen wij van de geloofsleer tot de zedeleer, die uitvoerig door den Catechismus behandeld wordt (vr. 86 — 129).

De Hervorming beleed, dat het ware christelijke geloof den mensch zalig maakt. De kracht, die door de roomsche kerk was toegeschreven aan zaken als de sacramenten of de zichtbare kerk, werd door de Hervorming toegekend alleen aan het geloof. Als nu dit geloof niet weder op zijn beurt als zulk een zaak zou behandeld worden, dan moest het zich kunnen openbaren als een kracht tot nieuw leven en dus ook tot een nieuwen wandel. Zoo verkreeg de zedeleer een nieuwe beteekenis, die, hoewel onmiddelijk gevoeld, daarom niet terstond tot volle ontwikkeling kwam.

Men had daarbij te doen met de zedelijkheid des Christens. Voor het buiten-christelijk denken bestaat het zedelijk gedrag óf in het volkomen in werking stellen der menschelijke natuur, óf in de gehoorzaamheid aan met goddelijk gezag bekleede wetten. De eerste is vooral de Grieksche, de tweede de Joodsche opvatting. Geen van beiden zijn zuiver christelijk. De christelijke zedeleer bepaalt de gedragslijn, waartoe de mensch zich gedrongen gevoelt in wien het „oprecht geloof" levendig is.

Men onderscheidt daarom tusschen een philosofische en een christelijke zedeleer.

De eerste gaat uit van de rede, het denken des menschen, onderzoekt den zedelijken mensch en tracht door empirisch onderzoek en logische redenering vast te stellen wat zedelijkheid is.

Zij kan komen en doet dit ook dikwijls tot de erkentenis, dat

het christelijk zedelijke de hoogste trap is, maar zij kan ook de Boeddhistische zedelijkheid aanprijzen (opheffing van de dorst naar het leven door vernietiging dezer begeerte).

Zij is natuurlijk zeer verschillend naar de wereldbeschouwing, waarvan men uitgaat. Het materialisme, dat het bestaan van den geest ontkent, geeft de volle heerschappij aan de stof en vernietigt dus het begrip zedelijkheid. Het pantheisme, dat het onderscheid opheft tusschen God en het heelal, laat geen andere verantwoordelijkheid over dan die van den mensch tegenover zich zelf, God in hem. Alleen op theïstisch standpunt kan er sprake zijn van een christelijke zedeleer. Wie het geheele wereld-gebeuren alleen uit evolutie verklaren wil, vernietigt de gedachte aan zonde en schuld, en als dan de strijd om het bestaan ook als beginsel moet worden overgebracht op het terrein der zedelijkheid, wordt het recht van den sterkste het allesbeheerschende. De wil tot macht wordt ook inderdaad door Nietzsche gepredikt als het beginsel van het waarachtig zedelijke, waarvan hij ons het ideaal teekent in den „bovenmensch”, wiens eigen wil alleen zijn wet is. Slecht is wat dien wil verzwakt. Slecht zijn daarom godsdiensten als het Jodendom, het Boeddhisme, maar vooral het Christendom, die berusting prediken en het leven leeren verachten. Goed is een godsdienst als de Dyonisus-dienst der oude Grieken (hij was de god van het vrolijk en dartel levensgenot), die het bestaan verheldert. Slecht zijn de ootmoed, de zachtheid, de zelfvernedering, de droefheid, het medelijden. Dat alles is slavenmoraal, goed voor de kudde, de menigte, niet voor wie een bovenmensch zijn wil. Maar goed is moed, list, strengheid en hardheid, het niets ontziende egoïsme, dat zich in het besef zijner kracht boven anderen verheft. Zoo keert de bovenmensch alle zedelijke waarden om en wordt de liefde, die ons altijd als de hoogste gegolden heeft, verworpen.

Ook neemt de philosofische zedeleer de nieuwere psychologie (zielkunde) in haar dienst. Deze verzamelt een machtig aantal van feiten en verschijnselen op zielkundig gebied, registreert en classificeert ze en zoekt zoodoende ons het nauw verband tusschen ziel en lichaam duidelijker te doen kennen. Zij beschouwt dan die feiten en verschijnselen als ziekten van het zenuwleven, van de hersenen, van het organisme des lichaams of als noodwendig gevolg van afstamming, of van het alcoholisme of van iets anders. Gaat zij

nu verder dan beschrijving der afwijkingen, om ook de verklaring der zielsverrichtingen en zielstoestanden te geven, en zoekt zij die in het organisme, dan vernietigt zij het begrip zonde en zedelijk besef, maar toont daarmede tegelijkertijd, dat op dezen weg geen recht wedervaart aan de menschelijke natuur in haar geheel, waarin ook het zedelijk besef is neergelegd.

De christelijke zedeleer gaat uit van het christendom in de erkenning, dat zijn zedeleer boven elke andere uitgaat en geeft wat de philosofische zedeleer zoekt. Zij belijdt het christendom als den eenig waren godsdienst en acht, dat ons in Christus Jezus, den hoogsten profeet in woord en werk, de hoogste openbaring gegeven is ook op het gebied van het zedelijk leven. Zij onderzoekt dus het wezen van het christelijk-zedelijke, zooals het zich moet uitspreken en uitspreekt bij hem, in wien het christelijk geloof als levenskracht aanwezig is.

Beide beschouwingen wortelen dus ieder in een verschillenden bodem, maar hebben ook noodzakelijk vele dingen gemeen. Zij onderzoeken beiden naar het wezen van het zedelijke, en op velerlei gebied, vooral op dat van het maatschappelijk leven, raken zij elkander. Ook zijn er algemeene waarheden, b.v. deugd, gerechtigheid, liefde, enz. die voor beiden gelden. Maar als twee hetzelfde doen, doen zij nog niet hetzelfde. De eerste ziet in het christendom hoogstens slechts een gradueel verschil met de andere godsdiensten en is tevreden, als men humaan handelt; de andere erkent in het christelijk geloof eene bijzondere kennis Gods te bezitten en wil christelijk gehandeld zien. De eerste verloopt gemakkelijk in burgerlijke braafheid en zedelijkheid (het oude onderscheid: justitia civilis en justitia spiritualis), maar voert ook niet zelden haar adepten tot edele daden, die menigen christen tot schaamte moeten brengen. De philosofische ethiek heeft toch in den mensch zijn zedelijken aanleg, zijn zedelijk besef, zijn geweten tot grondslag en bondgenoot, die ook door de christelijke zedeleer niet mogen miskend of verwaarloosd worden; maar eerstgenoemde zoekt daaruit op te bouwen eene zedelijkheid onafhankelijk van den godsdienst (morale indépendante). Deze haar roem is voor den christen haar zwakheid. Het dunne ijs kan een enkele dragen, maar niet een groote menigte. Ook neemt onbewust deze zedeleer niet zelden elementen in zich op en behoudt ze langen tijd, die haar vreemd zouden wezen, als zij niet in de christelijke

atmosfeer was geboren. Zoo draagt men de verwarmde temperatuur van de kamer nog eenigen tijd onder zijn kleederen met zich mede, ook als men naar buiten gaat in de koude.

Maar bij alle onderscheid heeft toch de christelijke zedeleer dikwijls veel van de philosofische en de wijze harer behandeling overgenomen, vóór en ook na de Hervorming. Dit was het geval als men haar in een deugden-, plichten- en beoefeningsleer samenvatte, waarvan de inhoud, hoewel met het gezag der H. Schrift gedekt, toch aan de gangbare beschouwingen in de samenleving ontleend was. Ook de Catechismus, als hij de Wet der tien geboden tot richtsnoer neemt, en daarin den leefregel voor den christen vindt, is aan dat bezwaar niet geheel ontkomen. Zoo kan de christelijke zedeleer ook het bezit van het hoogste goed (christelijk eudaemonisme) teveel op den voorgrond brengen, of zich verloopen in casuïstiek, d. i. die beschouwing, die de verschillende casus of gevallen, waarin een geloovige geraken kan, behandelt, om hem zoo voor te schrijven, wat hem geoorloofd is of niet (b.v. behoort een christen in de comedie? mag een christen kaartspelen?). Het is voor onzen tijd bewaard gebleven, het onderscheid tusschen deze tweeërlei zedeleer, de philosofische en de christelijke, hoe langer zoo duidelijker te zien.

Gaat dus de christelijke zedeleer uit van haar eigen standpunt, dan volgt zij ook haar eigen methode en rust op haar de taak hare voortreffelijkheid boven de philosofische te doen uitkomen. Bij de bespreking van den Catechismus moet dit in het oog gehouden worden. Dat zal niet altijd gemakkelijk zijn, omdat de vraagstukken voor ons anders komen te staan dan in vroeger dagen. Maar onmogelijk is het niet. Al hebben de Hervormers niet dadelijk in alle opzichten het juiste gegrepen, toch is het onderscheid onbewust duidelijk gevoeld, hoewel niet in volle klaarheid uitgewerkt.

Zoo kunnen wij nog de leiddraad van den Catechismus met vrucht volgen. Het christelijk-zedelijke zien wij ons hier achtereenvolgens voorgesteld in zijn uitgangspunt (de verlossing in Christus, vr. 86, 87), zijn voorwaarde (de bekeering, vr. 88—90), zijn karakter (de goede werken, vr. 91), zijn richtsnoer (de wet, vr. 92—113), zijn strijd (het onvolmaakte in de geloovigen, vr. 114, 115), zijn kracht (het gebed, vr. 116—129).

I. Het uitgangspunt van het Christelijk-zedelijke. (vr. 86 en 87).

86. Vraag. *Aangezien wij uit onze ellendigheid, zonder eenige verdiensten van ons, alleen uit genade, door Christus verlost zijn, waarom moeten wij dan nog goede werken doen?*

Antw. Daarom, dat Christus, nadat hij ons met zijn bloed gekocht en vrijgemaakt heeft, ons ook door zijnen Heiligen Geest tot zijn evenbeeld vernieuwt, opdat wij ons met ons gansche leven Gode dankbaar voor zijne weldaden bewijzen en Hij door ons geprezen worde; daarna ook dat elk bij zich zelven zijns geloofs uit de vruchten verzekerd zij, en dat door onzen godzaligen wandel onze naaste ook voor Christus gewonnen worde.

Dan nog, deze woorden komen niet voor in den Hoogd. tekst.

En vrijgemaakt, wordt ook niet gevonden in den Hoogd. tekst.

Dat elk bij zich zelven, enz. Hoogd.: dat wij bij ons zelven van ons geloof uit zijne vruchten verzekerd zijn en met onzen godzaligen wandel onze naasten ook voor Christus gewinnen.

Antw. Nadat wij door Christus verlost zijn, moeten wij goede werken doen en wel om een viervoudige reden: 1. van wege onze rechtvaardiging en heiliging; 2. om Gods wil; 3. om onszelfs wil; en 4. om onzes naasten wil.

a) In hoever van wege onze rechtvaardiging en heiliging? Omdat Christus ons met zijn bloed gekocht en door zijnen Heiligen Geest tot zijn evenbeeld vernieuwd heeft.

b) In hoever om Gods wil? Opdat wij ons met ons gansche leven — geprezen worde.

c) In hoeverre om onszelfs wil? Daarna ook dat elk — verzekerd zij.

d) In hoever om onzes naasten wil? Dat door onzen godzaligen wandel — gewonnen worde.

Waarom moeten wij goede werken doen?

I. De philosofische ethiek heeft tal van verschillende antwoorden gegeven.

a. Om de vrucht, die het goede afwerpt; om het geluk (eudaemonisme), om het genot (hedonisme), om het nut (utilisme), dat er uit voortvloeit. Maar het is duidelijk, dat men het hoogste zedelijke standpunt niet bereikt, als men vooral het oog heeft op het loon, dat aan de deugd verbonden is.

b. Omdat het behoefte is onzer menschelijke natuur. Het zedelijk besef, dat in ons is, eischt het. Het is onze plicht. Dat plichtsgevoel noemde Kant de categorische imperatief. Wij hebben niet te vragen naar hetgeen er door bereikt wordt. Wij hebben alleen uit eerbied voor de zedewet, die in ons is, niet uit liefde en neiging tot wat deze handelingen zullen voortbrengen, de deugd te betrachten. Men spreekt spottend van „den Koningsberger Korporaalstok," waarmede de hardheid van deze zedeleer is aangeduid.

c. Omdat de gemeenschap het vordert (het sociale eudaemonisme), zeker op zich zelf een goed beginsel, indien maar het welzijn der gemeenschap niet slechts in de tijdelijke dingen en dan in het grootst mogelijk geluk van het grootste aantal gezocht werd, waardoor men op dit standpunt gevaar loopt het individu aan de gemeenschap ten offer te brengen.

II. De Joodsche zedeleer, geeft ten antwoord: omdat de wet het zegt, die met goddelijk gezag bekleed, haar straf en belooning met zich brengt. Op dit standpunt komt men uit de dienstbaarheid niet uit, die ook als zij dienstbaarheid aan God is de ware zedelijkheid niet wezen kan. Lk. XV : 29: Ik dien u *nu* zoo vele jaren en heb nooit uw gebod overtreden. Rom. VIII : 6: Maar nu zijn wij vrijgemaakt van de wet.

III. De christelijke zedeleer heeft een ander antwoord.

A. Haar centraalpunt ligt niet

a) in het gevoel van plicht, dat is het algemeen menschelijke, of ook het joodsche of wettische standpunt. Paulus spreekt dan van: „werken der wet." Christus zegt er van, Mt. V : 20: Want ik zeg u, tenzij uwe gerechtigheid overvloediger zij dan die der schriftgeleerden en farizeën, dat gij in het koninkrijk der hemelen geenszins zult ingaan. Lk. XVII : 10: Alzoo ook gij,

wanneer gij zult gedaan hebben al hetgeen u bevolen is, zoo zegt: wij zijn onnutte dienstknechten, want wij hebben *maar* gedaan, hetgeen wij schuldig waren te doen,

b) in de zucht naar belooning of vrees voor straf, al behoeft de christen de gedachte daaraan niet geheel weg te cijferen. Maar daarbij kan zich zelfzucht mengen. Mt. XIX : 27: Zie wij hebben alles verlaten en zijn u gevolgd, wat zal ons dan geworden? — De oudste zoon in Lk. XV.

c) in de gehoorzaamheid aan God, hoewel het geloof ook gehoorzaamheid is, want alleen het motief der gehoorzaamheid beslist over haar waarde. Gen. XXVIII: 20—22, Jacobs gelofte te Bethel.

d) in onze liefde tot God, want waaruit komt die liefde voort? Uit de ervaring van of de hoop op zijne zegeningen, óf is zij waarlijk de vrucht van het verlossingswerk? Daarvan hangt de waarde dezer liefde af. En omdat onze liefde altijd gebrekkig blijft, zou des christens zedelijkheid dus ook een gebrekkig beginsel hebben. 1 Joh. IV : 16: Wij hebben bekend en geloofd de liefde, die God tot ons heeft.

B. Het eenig juiste antwoord geeft ons de Catechismus: „Daarom dat Christus — vernieuwt."

Dit wijst op het verlossingswerk van Christus als het uitgangspunt van het christelijk-zedelijke. Dat werk is geen toovermiddel, dat de zaak buiten ons tot stand brengt, maar noodzakelijk moet de verlossing door zijnen Heiligen Geest ook in ons worden voltrokken. Is zij werkelijkheid of is zij dat niet? Zoo ja, dan moet zij zich in goede werken openbaren, niet gedwongen of kunstmatig, niet gezocht, maar vanzelf, zooals de bladeren het leven van den boom openbaren. Rom. VI : 1 — 11 leert Paulus, dat de christen als gedoopt in Christus Jezus daarbij begraven is met hem; maar in dat met Christus begraven zijn ligt ook de zekerheid der opstanding, zoodat hij vanzelf zich bewijzen zal dood voor de zonde, maar Gode levende.

IV. De vrucht der goede werken is drieledig:

1. Het bewijs der dankbaarheid jegens en der verheerlijking van God. Hebr. XII : 28: Daarom, alzoo wij een onbewegelijk koninkrijk ontvangen, laat ons de genade vasthouden, door dewelke wij welbehagelijk Gode mogen dienen met eerbied en godvruchtigheid. 1 Cor. VI : 20: Want gij zijt duur gekocht; zoo

verheerlijkt dan God in uw lichaam en in uwen geest, welke Godes zijn. Mt. V : 16: Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zij uwe goede werken mogen zien, en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken.

2. De verzekerdheid van ons geloof, want elke zonde of tekortkoming, waarvan ons geweten ons aanklaagt, ontneemt of bestrijdt ons deze verzekerdheid. Dan komt de rechtmatige vrees, dat ons geloof inbeelding, een geloof van het hoofd of van de lippen, niet van het hart is. Mt. VII : 17, 18: Een goede boom brengt voort goede vruchten, een goede boom kan geen kwade vruchten voortbrengen en een kwade boom kan geen goede vruchten voortbrengen. — Vanwaar komen dan nog de zonden bij den wedergeborene? Hij is in dit leven gelijk aan een veredelden boom; de vruchten, die uit de ingeënte kroon voortkomen zijn goede vruchten, maar wanneer uit den ouden stam waterlooten uitspruiten en krachtig worden, dan dragen die slechte vruchten. Jac. II : 17: Alzoo ook het geloof, indien het de werken niet heeft, is bij zichzelven dood. 1 Joh. II : 3, 4, 5: En hieraan kennen wij, dat wij Hem gekend hebben, zoo wij zijne geboden bewaren; die daar zegt: Ik ken hem, en zijne geboden niet bewaart, die is een leugenaar, en in dien is de waarheid niet. 2 Petr. I : 10: Daarom broeders! benaarstigt u te meer, om uwe roeping en verkiezing vast te maken: want dat doende zult gij nimmermeer struikelen.

3. Het getuigenis voor den naaste, dat bij hem de begeerte zal wekken ook in Christus te gelooven en zoo een kind Gods te worden. Dit bewijst dan de liefde tot den naaste en het besef van onzen plicht tot uitbreiding van Gods koninkrijk. „Onze godzalige wandel" zal tot nut strekken van

a) hen, die met ons in het geloof vereenigd zijn. Rom. XIV : 19: Zoo dan laat ons najagen hetgeen tot den vrede en hetgeen tot stichting onder elkander *dient*,

b) hen, die in een uitwendige verhouding tot ons staan, maar nog ongeloovig zijn. 1 Petr. III : 1, 2: Opdat ook, zoo eenigen den woorde ongehoorzaam zijn, zij door den wandel der vrouwen zonder woord mogen gewonnen worden.

c) hen, die nog vijandig staan tegenover het geloof. 1 Petr. II : 12: Houdt uwen wandel eerlijk onder de heidenen, opdat in hetgeen zij kwalijk van u spreken als van kwaaddoeners, zij uit

de goede werken, die zij in *u* zien, God verheerlijken mogen in den dag der bezoeking. Spreekw.: Leeringen wekken maar voorbeelden trekken.

Olevianus: „De goede werken dienen niet daartoe, dat zij ons voor God geheel of gedeeltelijk rechtvaardigen; maar daartoe dienen zij wel, dat, nadat wij door de toerekening der gerechtigheid van Christus uit genade en om niet gerechtvaardigd worden, wij ons met goede werken den Heer dankbaar betoonen, opdat God door ons geprezen worde, waartoe wij oorspronkelijk geschapen en weder verlost zijn. Lk. I : 74: Dat wij verlost zijnde uit de hand onzer vijanden Hem dienen zouden zonder vreeze, in heiligheid en gerechtigheid voor Hem al de dagen onzes levens. Zoo zijn die werken goed ook voor dat andere doel, dat wij uit de werken als vruchten des geloofs verzekerd worden, dat wij niet een gehuicheld maar een waar geloof hebben. En ten derde, dat wij door goede voorbeelden der goede werken anderen voor Christus gewinnen en die reeds gewonnen zijn niet afvallig maken maar bij Christus bewaren en hoe langs zoo meer opbouwen."

De eerste Bazelsche geloofsbelijdenis (1535) Art. 9: „Wij verkrijgen vergeving der zonden door het geloof in Jezus Christus, den gekruisigde, en hoewel dit geloof zonder onderlaten door de werken der liefde zich oefent, openbaart, en bevestigt, zoo schrijven wij toch de gerechtigheid en de genoegdoening voor onze zonden niet aan de werken toe, die de vruchten des geloofs zijn, maar alleen aan het waarachtig vertrouwen en het geloof in het vergoten bloed van het Lam Gods. Want wij bekennen vrijuit, dat ons in Christus, die is onze gerechtigheid, heiligheid, verlossing, weg, waarheid, wijsheid en leven, alle dingen geschonken zijn. Daarom worden de werken der geloovigen niet gedaan tot genoegdoening hunner zonden, maar alleen, opdat zij daarmede God den Heer voor die groote weldaad, die ons in Christus bewezen is, zich eenigermate dankbaar betoonen."

87. Vraag. *Kunnen dan die niet zalig worden, die in hun goddeloos, ondankbaar leven voortvarende, zich tot God niet bekeeren?*

Antw. In geenerlei wijze, want de Schrift zegt, dat geen onkuische, afgodendienaar, echtbreker, dief, gierigaard, dronkaard, lasteraar, noch roover, noch dergelijke, het rijk Gods beërven zal.

Die in hun goddeloos — bekeeren, Hoogd.: die zich van hunnen ondankbaren, onboetvaardigen wandel tot God niet bekeeren.

Want de Schrift zegt, Hoogd.: Want, gelijk de Schrift zegt: geen onkuische enz.

Antw. De onboetvaardigen kunnen niet zalig worden.

Waaruit weet gij dat? Wie in de zonden voortleeft kan het rijk Gods niet beërven en de eeuwige zaligheid niet verkrijgen, waarom ook de Schrift dit zegt.

1. Evenals de goede werken, d. i. een godzalige wandel, vruchten der wedergeboorte, bewijzen der verlossing en kenteekenen van het ware geloof zijn, zoo zijn de booze werken, d. i. een goddelooze wandel, vruchten des vleesches, bewijzen van de dienstbaarheid der zonde en kenteekenen van gemis aan geloof. Mt. VII: 16: Aan hunne vruchten zult gij hen kennen. Leest men ook eene druif van doornen of vijgen van distelen?

2. Van de openbare zonden worden er hier slechts eenige genoemd. De lijst is ontleend aan 1 Cor. VI: 9, 10. Een andere lijst geeft Paulus Gal. V: 19—21. Er ligt in het opnoemen van zulk een lijst altijd een gevaar, dat men de zonden, die van het koninkrijk Gods uitsluiten tot de opgenoemde beperkten gaat. Daarom eindigen zij volledigheidshalve met het woord: „en dergelijken." De rijke jongeling, de farizeër in de gelijkenis vallen er niet onder, en bleven toch uitgesloten. Evenmin als de christelijke zedelijkheid bestaat in het beoefenen van eenige deugden, bestaat het onzedelijke in eenige met name te noemen zonden. Paulus noemt die op, die in de heidensche wereld het meest op den

voorgrond kwamen. Voor onze gekerstende wereld zou hij waarschijnlijk een andere lijst gegeven hebben. Het Avondmaalsformulier vat al de niet genoemde zonden ten slotte samen onder de uitdrukking: „en al degenen, die een ergerlijk leven leiden.” Maar dan komt de vraag: wat is een ergerlijk leven? — want het is bekend, dat er is een ergernis nemen en een ergernis geven. Het zondebegrip omvat niet voor allen hetzelfde. Wie moeten wij verder op de lijst zetten? Kan ik er kaartspelers, schouwburgbezoekers, zondagsfietsers, beursspeculanten bijvoegen? Den catecheet zij hier voorzichtigheid aanbevolen, opdat de daden niet losgemaakt worden van het beginsel des harten. ’t Hart geeft aan het werk zijn waarde (Gez. 203 vs. 9) — ook aan het kwade werk.

3. Men wordt niet zalig door of van wege, maar ook niet zonder de goede werken; want wie zonder goede werken, d. i. zonder een godzaligen wandel is, heeft niet het ware geloof noch het leven uit God. 1 Thess. IV : 7: Want God heeft ons niet geroepen tot onreinigheid maar tot heiligmaking. — En de slechte daden verdienen de verdoemenis. Openb. XX : 13: En zij werden geoordeeld een iegelijk naar hunne werken. Gal. VI : 7: Zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien.

4. Een bijzonder zwaar oordeel zullen zij ontvangen, die het geloof huichelen en den naam van Christus te schande maken door booze werken. 2 Petr. II : 2, 3: Door welken de weg der waarheid zal gelasterd worden — over welken het oordeel van over lang niet ledig is en hun verderf sluimert niet. Mt. XXIII : 33: Gij slangen, gij adderengebroedsels, hoe zoudt gij de helsche verdoemenis ontvlieden?

5. Zij die zich niet bekeeren kunnen niet zalig worden; maar zij, die in zulke zonden en schande leven, kunnen zalig worden, als zij zich bekeeren en door den Geest Gods laten veranderen. 1 Cor. VI : 11: En dit (hoereerders, afgodendienaars, enz.) waart gij sommigen; maar gij zijt gerechtvaardigd, in den naam van onzen Heere Jezus Christus en door den Geest onzes Gods. De gelijkenis van het bruiloftskleed (Mt. XXII) leert immers, dat wij komen mogen zooals wij zijn, maar om ons te laten maken door Christus tot datgene, wat wij zijn moeten.

II. De voorwaarde tot het christelijk-zedelijke. Vr. 88—90.

---

88. Vraag. *In hoeveel stukken bestaat de waarachtige bekeering des menschen?*

Antw. In twee stukken: in de afsterving des ouden, en in de opstanding des nieuwen menschen.

De waarachtige bekeering, Hoogd.: de waarachtige boete of bekeering.

In de afsterving, Hoogd.: in afsterving.... en opstanding.

Antw. De bekeering bestaat in twee stukken.

a) Wat is het eerste stuk? De afsterving des ouden menschen.

b) Wat is het tweede stuk? De opstanding des nieuwen menschen.

89. Vraag. *Wat is de afsterving des ouden menschen?*

Antw. Het is een hartelijk leedwezen, dat wij God door onze zonden vertoornd hebben, en dezelven hoe langer hoe meer haten en vlieden.

Het is — vertoornd worden, Hoogd.: Een hartelijk leedwezen hebben over de zonden.

Antw. De afsterving des ouden menschen bestaat in twee stukken.

a) Wat het eerste? Een hartelijk leedwezen, dat wij God door onze zonden vertoornd hebben.

b) Wat is het tweede? De zonden hoe langer hoe meer haten en vlieden.

90. Vraag. *Wat is de opstanding des nieuwen menschen?*

Antw. Het is een hartelijke vreugde in God door Christus, en lust en liefde om naar den wille Gods in alle goede werken te leven.

Lust, of naar het Lat.: een ernstige en duidelijke lust (serium et promptum studium).

Antw. De Opstanding des nieuwen menschen bestaat in twee stukken.

a) Wat is het eerste? Een hartelijke vreugd in God door Christus hebben.

b) Wat is het tweede? Een lust en liefde om naar den wille Gods in alle goede werken te leven.

Van de bekeering des menschen.

A. *Dat zij noodzakelijk is.*

1. De Schrift en de Catechismus verklaren den mensch onmachtig ten goede en de ervaring hecht daaraan haar zegel. Daarom veronderstelt het Evangelie, als het zijn doel, de verlossing, bereiken zal, de noodzakelijkheid eener vernieuwing des menschen. Het heeft niets te zeggen tot hen, die deze noodzakelijkheid niet gevoelen. Maar wie kan haar ontkennen? Het geweten, het besef der zedelijke verplichting waaronder wij staan, wordt nooit geheel uitgeroeid. Als het ernstig zich laat gelden, brengt het in eene spanning, die zeer sterk aangrijpen kan. Wij moesten goed zijn en wij gevoelen, dat wij het niet zijn. Dezelfde mensch, die tot de hoogste krachtsinspanning wordt opgeroepen, is tegelijk de mensch tegen wien die krachtsinspanning zich keeren moet. Wij gevoelen, dat wij veranderen moeten, en wij kunnen het niet. Tot menschen, die in dezen strijd zijn, richt zich het Evangelie, en het christendom is niet anders dan de tot standkoming van die verandering. Rom. VII. Mk. I : 15: Bekeert u en gelooft het evangelie. Rom. VI : 4: Alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden. 2 Cor. V : 17: Zoo dan, indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel; het oude is voorbijgegaan, ziet het is alles nieuw geworden.

2. In dit opzicht staat het christendom alleen en staat dus ook het christelijk-zedelijke alleen. Zijn voorwaarde is specifiek verschillend van elke andere zedelijkheid. De heidensche moraal zocht het in beoefening van sommige deugden. De cardinale deugden van Plato waren de wijsheid (het juiste inzicht), de dapperheid, de gerechtigheid en de matigheid. De wijsgeer Kant ging ,uit van den zedelijken wil, de categorische imperatief. In de vorige eeuw verwachtte men alles van veredeling, verbetering, beschaving (schaven doet men het doode hout alleen). Het christelijk-zedelijke laat zich dus krachtens zijn voorwaarden met niets anders vermengen, want ook de deugden, die het schijnbaar met de algemeene zedelijkheid gemeen heeft, krijgen daardoor een ander karakter. Joh. XV : 5: Want zonder mij kunt gij niets doen.

3. Over de bekeering des menschen handelt de Catechismus, omdat zij voor alle menschen, rijk en arm, hoog en gering, geleerd en onkundig, deugdzaam en diep gevallen, even onmisbaar is. Rom. III : 22: Want er is geen onderscheid, want zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods. — Als Lk. XV : 7 gesproken wordt van hen, „die de bekeering niet van noode hebben," dan schijnt hier die bepaalde bekeering bedoeld te zijn, die in het beeld van het verloren schaap, den verloren penning, den verloren zoon wordt geteekend. De oudste zoon had niet deze, maar een andere wijze van bekeering noodig.

4. Deze vernieuwing wordt genoemd met verschillende uitdrukkiugen, die haar telkens van een andere zijde doen kennen, maar in den grond hetzelfde te kennen geven. Zij heet wedergeboorte, bekeering, geloof.

a) Wedergeboorte. Het wordt genoemd een geboren worden van boven (Joh. III : 7) of uit God (1 Joh. III : 9) of uit den Geest (Joh. III : 8) of wederom op nieuw (Tit. III : 5). In Mt. XIX : 28 wordt van eene andere wedergeboorte aan het eind der eeuwen gesproken, de vernieuwing der wereld. De klassieke plaats is hier. Joh. III : 1—10, het gesprek van Jezus met Nicodemus. „Wedergeboren worden uit water" ziet waarschijnlijk op den doop van Johannes den Dooper. Dat was het uitwendig beeld van hetgeen innerlijk door den Geest gewerkt wordt. Bij dien doop, den doop der bekeering, ving de doopeling voor het uitwendige een nieuw leven, een nieuwen wandel aan. Met wedergeboorte wordt dus de verandering aangeduid als het begin van

een nieuw innerlijk leven. Dit woord doet deze vernieuwing kennen als een daad Gods in den mensch. Niemand baart, niemand wederbaart zich zelf. En gelijk de zekerheid van ons geboren zijn ligt in de gewisheid dat wij leven, zoo ligt de zekerheid onzer wedergeboorte in het bewustzijn van ons leven met God.

W. Hermann: „Een duidelijke voorstelling van zulk een inwendige omzetting kunnen wij slechts daardoor hebben, dat wij haar beleven. Met deze bewering eener wedergeboorte wordt iets gezegd, dat strijdt tegen alle andere ervaring, iets, wat alzoo niet geconstrueerd, maar slechts beleefd worden kan. Zijn wij christenen, dan moet ons duidelijk voor oogen staan, waarin ons eene vernieuwing van ons geheele bestaan gegeven is. Dat hebben wij noodig, om het hem eigene handelen van een christen naar zijn innerlijkste motieven en krachten te kunnen daarstellen. Maar wij hebben het ook noodig om in het algemeen als christen te kunnen leven. Want wie niet de blijdschap des levens schept uit het bewustzijn, dat hij door het beleven van een wonderbaar iets vernieuwd is, is geen christen.

„Zoolang echter de voorstelling wordt vastgehouden, dat in zaken, als in heilige gebruiken en leerwijzen der kerk, een kracht der verlossing steekt, blijft ook de voorstelling der genade als een onbepaalde, onpersoonlijke kracht bestaan. Dan zal men zich het beleven der verlossing ook alleen voorstellen niet als iets dat men te verstaan, maar te ondergaan heeft. Dit verschijnsel vergezelt dan ook het katholieke christendom bij ons, zoowel als in de roomsche kerk. Christenen, die voortvaren het hun onbegrijpelijke als heilsmiddelen te vereeren, maar naar een inwendige verandering verlangen, zullen altijd daartoe vervallen, dat zij meenen een oogenblik van buitengewone gevoelsopwekking te moeten doorleven, waarin het oude verzinkt en een nieuw leven geboren wordt Zij doen dan hun best zulk een oogenblik van innerlijko revolutie te voorschijn te roepen en meenen op zulk een wijze met de christelijke gedachte der wedergeboorte ernst te maken.

„Maar de wedergeboorte. waarvan de discipelen van Jezus zich bewust zijn, is noch een tooverwerk, dat de mensch zich inbeelden, noch een ongewoon sterke gevoelsopwekking, die de mensch beleven moet. Het daarmede bedoelde geestelijke bezit kan bij

een christen aanwezig zijn, die dit niet terugbrengt tot zulk een storm van gevoelsaandoening. En het wordt zeker nooit gewerkt door zaken, want een inwendige verandering kunnen wij slechts door datgene ervaren, waartoe wij innerlijk worden opgeheven, terwijl wij het geestelijk aanvatten of verstaan. De redding van het persoonlijk leven, dat in ons tegen den ondergang worstelt, kan niet uit zaken, maar slechts uit een persoonlijk leven ons toekomen."

b) Het geloof [1]), opgevat naar de Schrift is de innerlijke, persoonlijke verhouding tot God door Jezus Christus. Zoo hebben ook de Hervormers het verstaan. Dan is „geloof" een andere uitdrukking voor de vernieuwing des christens. 1 Joh. I : 5: Een iegelijk, die gelooft, dat Jezus is de Christus, die is uit God geboren.

A. Deissmann: „Het geloof van Jezus Christus" is het „geloof in Christus" [2]) en talrijke andere religieuse kerkbegrippen zijn evenzoo met den mystieken genitivus verbonden, wat in de Duitsche taal [en ook in de onze] 't best door een samengesteld woord wordt weergegeven. Naast het Christus-geloof staat bij Paulus de Christus-liefde (2 Cor. V : 14; Efez. III : 19; Rom. VIII : 35), de Christus-hoop (1 Thess. I : 3), de Christus-vrede (Col. III : 15), de Christus-zachtmoedigheid (2 Cor X : 1), de Christus-barmhartigheid (Fil. I : 8), het Christus-geduld (2 Thess. III : 5), de Christus-gehoorzaamheid (2 Cor. X : 5), de Christus-waarheid (2 Cor. XI : 10), de Christus-vrees [de Stat. Vert. heeft hier de andere lezing: vreeze Gods], de Christus-besnijdenis (Col. II : 11), het Christus-lijden (2 Cor. I : 5; Fil. III : 10), de Christus-verdrukkingen (Col. I : 24) en andere dergelijke technische uitdrukkingen meer (Christus-

1) Over het geloof is gehandeld bij vraag 21, maar dan meer als eisch en voorwaarde tot zaligheid, hier komt het ter sprake als een toestand.

2) Het is bekend, dat Paulus drie uitdrukkingen gebruikt: het geloof van Christus Jezus (Gal. II : 16, 20; III : 22; Efez. III : 12; Fil. III : 9; Rom. III : 22, 26), het geloof in Christus Jezus (Gal. III : 26; V : 6. Col. I : 4; II : 5. Efez. I : 15. 1 Tim. I : 14; III ; 13. 2 Tim. I : 13; III : 15), gelooven in (hier wordt in het Grieksch weer een andere praepositie, εἰς, tot, gebruikt) Christus Jezus (Gal. II : 16. Fil. I : 29).

kracht, Christus-rijkdom, Christus-zegen, Christus-volheid). Overal is daarbij verondersteld, dat de op zichzelven staande ervaringen of zielstoestanden des Christen's in de mystiek-geestelijke gemeenschap met Christus plaatsvinden.

„Zoo is het „Christus-geloof", het in de gemeenschap met den in geestelijken toestand verheerlijkten (pneumatischen) Christus levend geloof, en wel het geloof in (Grieksch: ἐπί, op) God, naar zijn inhoud gelijk aan het geloof, dat in den heiligen vóór-tijd Abraham had, dus onbepaald vertrouwen op den levenden God trots alle verzoekingen om te twijfelen." — „Het geloof van Paulus is dus de in de gemeenschap met Christus daargestelde verbinding met God, dat een onverwrikt Abrahams-vertrouwen op de genade Gods is."

W. Hermann: „Menschen, die in hun private leven de leugen ontvlieden, spelen het in den vermeenden dienst van het Christendom klaar, aan anderen de bijbelsche overlevering met het gebod voor te houden, dat zij alles gelooven moeten, en vermengen alzoo een onzedelijken eisch met de verkondiging van het evangelie. In tegenstelling met de rationalistische dwaling wordt veel van de heilsfeiten gesproken. Maar velen, die dat onvermoeid doen, schijnen er het gevoel voor verloren te hebben, dat slechts feit, dus ook heilsfeit, voor een mensch kan zijn, wat zich als werkelijkheid aan hem opdringt, waarvan hem dus niet behoeft gezegd te worden, dat hij het „moet gelooven", omdat hij het in het bewijs zijner werkelijkheid voor oogen heeft. Met de uitdrukking „heilsfeiten" wil men terecht zeggen, dat er voor een mensch slechts daardoor verlossing is, dat hij feiten beleeft, die tegen alles strijden, wat tot nog toe zijn levensinhoud was. Dan kan toch evenwel als verlossing niet zulk een geloof worden erkend, waarvan wij ons door ons besluit den inhoud van leer en berichten tot feit zoeken te maken; want in zulk een geloof werkt niet de kracht van een feit, dat ons overweldigt en ons werpt uit onze tot nog toe gevolgde baan, maar een kracht, die wij zelven uitoefenen en die zich uitdrukt in ons besluit om aan den inhoud van overgeleverde leer en berichten de beteekenis van een feit toe te schrijven. Wij worden daardoor dus niet veranderd, maar, in hetgeen wij waren, verhard. Zal het christelijk geloof onze

zedelijke verlossing beteekenen, dan moet het zich aan ons voordoen als iets dat wij doorleven, iets waarin wij door een overweldigend feit worden verplaatst"

c) Bekeering. Mt. III:2 en IV:17: Bekeert u, want het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen. Hd. II:38: Bekeert u en een iegelijk van u worde gedoopt. Het woord beteekent in onze taal: „omkeering," in het oorspronkelijke „zinsverandering", dus niet een uitwendige maar innerlijke verandering, het nieuw worden van onze gezindheid, die zich naar buiten openbaart. Het andere woord in het N. T. er voor gebruikt beteekent: „ergens heenwenden." Zij wordt den mensch als eisch gesteld, en plaatst dus het menschelijk aandeel in deze vernieuwing op den voorgrond. Christus teekent haar in de gelijkenis van den verloren zoon (Lk. XV) als inkeer in zich zelf, afkeer van de zonde en toekeer tot God.

d) De onderlinge verhouding van dit drietal heeft men zeer verschillend bepaald, omdat de Schrift er niets van zegt. Want in den Bijbel zijn het drie verschillende woorden voor dezelfde vernieuwing. Velen plaatsen dan de wedergeboorte voorop, zooals de geboorte bij het natuurlijke leven, omdat zij daad Gods en God de eerste is in de bewerking van ons heil. Daarin ontvangt de zondaar het geloofsvermogen, dat op de prediking van het woord geloof wordt, en dit geloof openbaart zich dan in de bekeering. Maar Petrus laat de prediking van het evangelie aan de wedergeboorte voorafgaan, 1 Petr. I:23: Gij die wedergeboren zijt, niet uit vergankelijk maar uit onvergankelijk zaad, door het levende en eeuwig blijvende woord van God. Somtijds wordt de bekeering vóór het geloof gesteld, Mk. I:15: Bekeert u en gelooft het evangelie.

B. *Dat zij een feit is.*

I. Vele dingen worden in onze dagen in twijfel getrokken, zelfs wordt de vraag gedaan of Christus ooit heeft geleefd, — maar het feit der bekeering kan niet geloochend worden en is zoo op zichzelf reeds een voorwerp van wetenschappelijk onderzoek en een krachtig getuigenis voor de waarheid en heerlijkheid van het evangelie.

1. Persoonlijke bekeeringen.

a) Bijbelsche voorbeelden. O. T. Jacob (te Bethel Gen. XXVIII: 11—22, te Pniël Gen. XXXII: 24—32); David (2 Sam. XII); Manasse (2 Chron. XXXIII: 13); de zeven boetpsalmen VI, XXXII, XXXVIII, LI, CII, CXXX, CXLII. — N. T. Zacheus (Lk. XIX: 1—10), Nathanael (Joh. 1: 50), Paulus (Hd. IX), Cornelius (Hd. X), Lydia, en de stokbewaarder (Hd. XVI), enz.

b) Uit de ongewijde geschiedenis. De meest bekende voorbeelden zijn Augustinus, Luther, Pascal, Graaf van Zinzendorf, August Herm. Francke. (Aanbeveling van het lezen der levensbeschrijving van deze mannen). De ons bekende personen in onzen eigen kring.

2. Massale bekeeringen.

Hoewel wij met de beoordeeling daarvan voorzichtig moeten zijn, zoo kunnen wij toch niet loochenen, dat door de prediking van het woord Gods menigmalen in vroeger en later tijden geestelijke opwekkingen onder de menigte gewekt zijn, die blijvende vrucht achterlieten. Alleen laten zich zulke opwekkingen niet kunstmatig te voorschijn roepen noch stelselmatig overplaatsen van het eene land naar het andere, omdat vooral hier Joh. III: 8 van toepassing is.

Voorbeelden: Joz. XXIV. 1 Kon. XVIII: 39. Mt. III: 5. Hd. II.

Uit de ongewijde geschiedenis: Het optreden van Bernard van Clairveaux, de Flagellanten, Moody en Sankey in Amerika en Engeland, de opwekkingen in Wales, het Reveil; niet te vergeten de Hervorming zelve.

II. Het eenstemmig getuigenis dat wij uit deze feiten ontvangen is niet, dat hier eenige verbetering aangebracht, eenige deugden aan- en eenige zonden afgeleerd werden, maar zij spreken van eene geheele verandering of vernieuwing en bevestigen het woord 2 Cor. V: 17: Zoo dan indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbijgegaan, ziet, het is alles nieuw geworden.

C. *Hoe zij verklaard wordt.*

1. De psychologische verklaring, zocht met of zonder loochening van den bovennatuurlijken factor de bekeering te verklaren uit den achtergrond van ons wezen. Evenals het zielkundig

te verklaren is, dat een driftig mensch zich onder dezelfde bejegening anders gedraagt dan een traag karakter, zoo meent men ook langs dezen weg de verklaring te moeten zoeken, waarom de een door bekeering op de prediking van het evangelie reageert en de ander niet. Maar indien men langs dezen weg veel kan bijbrengen tot de verklaring van de wijze der bekeering, die zeker in overeenstemming zal zijn met het karakter der persoonlijkheid, de bekeering zelve verklaart men niet.

P. D. Chantepie de la Saussaye: „Wij zullen herhaaldelijk ons voordeel doen met de studiën, die uit dit oogpunt zijn ondernomen, maar wij moeten toch opmerken, dat de verklaring niet bevredigt, ja in 't geheel geen verklaring is. In den grond blijft alles in het donker achter ons bewustzijn schuilgaan Die werking Gods is een gansch onbekende factor, en van 't geen uit het verborgene naar buiten treedt zien wij de verschijnselen, oorzaak en samenhang kennen wij niet. De vernieuwing, die daarbij tot stand komt, is ook eigenlijk geen vernieuwing; slechts wat tot nog toe onderlag triomfeert, 't is een verschuiving in ons wezen, men kan er desnoods in zekeren zin bij spreken van omkeer, bekeering, niet van wedergeboorte."

2. De dogmatische verklaring. De roomsche en de luthersche kerk verklaart haar uit de genade, die bij den doop wordt medegedeeld. De gereformeerde vindt haar oorzaak in de leer der uitverkiezing, dikwijls gedreven op een wijze, die aan den eisch tot bekeering de spits afbreekt, en terecht doet vragen, of het dan nog wel iets anders dan eene vertooning is, als deze eisch in de Schrift aan den zondaar gesteld wordt.

3. De verklaring van de ervaring des geloofs. Alle geloovigen schrijven eenstemmig hunne vernieuwing, hetzij zij die zien als wedergeboorte of als geloof of als bekeering, aan Gods genade toe. Paulus, Gal. I : 15: Maar wanneer het Gode behaagd heeft, die mij van mijner moeders lijf aan afgezonderd heeft, zijnen Zoon in mij te openbaren. Tit. III : 5: Naar zijne barmhartigheid door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes. Petrus, 1 Petr. I : 3: Die naar zijne groote barmhartigheid ons heeft wedergeboren. Johannes, 1 Joh. IV : 19: Wij hebben Hem lief omdat Hij ons eerst heeft liefgehad. 1 Joh.

II: 29: Indien gij weet, dat Hij rechtvaardig is, zoo weet gij, dat een iegelijk, die de rechtvaardihheid doet uit Hem geboren is. — Dit geldt zelfs van de bekeering van Israël als volk, Ezech. XXXVI: 26, 27: En ik zal u een nieuw hart geven, en zal eenen nieuwen geest geven in het binnenste van u; en Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen, en zal u een vleeschen hart geven; en Ik zal mijnen Geest geven in het binnenste van u: en Ik zal maken, dat gij in mijne inzettingen zult wandelen, en mijne rechten zult bewaren en doen. — Maar dit heft de verantwoordelijkheid des menschen niet op. Hd. XXVI: 19: Daarom ben ik dat hemelsch gezicht niet ongehoorzaam geweest. Lk. XIII: 3. Indien gij u niet bekeert, zoo zult gij allen desgelijks vergaan. — Gods werk en 's menschen verantwoordelijkheid worden eenvoudig naast elkander gezet. De verklaring van het samenvallen van deze beiden zullen wij moeten opgeven, zoolang wij, waartoe wij wel nimmer komen zullen, de verschijnselen van het zieleleven niet tot op den bodem toe kunnen doorvorschen. Beter geen verklaring dan een eenzijdige, die op den dwaalweg leidt. Hooger komen wij niet dan het woord vau Paulus Fil. II: 12, 13: Werkt uws zelfs zaligheid met vreeze en beven, want het is God die in u werkt beide het willen en werken naar *zijn* welbehagen.

D. *Waarin zij bestaat.*

1. De Catechismus ontleent zijn beeldspraak aan Paulus. Efez. IV: 22, 24: Te weten dat gij zoudt afleggen, aangaande de vorige wandeling, den ouden mensch, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding. En dat gij zoudt vernieuwd worden in den geest uws gemoeds. En den nieuwen mensch aandoen, die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid.

A. Deissmann: „Dit (2 Cor. V: 17) is het andere kapittel der Paulinische Genesis, op welks eerste blad het opflitsen van het licht van Damascus geschreven staat. In Christus levend, verdeelt Paulus zijn leven in twee groote perioden, die van den ouden Paulus en die van den nieuw geschapen Paulus. De „oude mensch" heeft in andere sfeeren geleefd: „in" het vleesch (Rom. VII: 5; VIII: 8, 9), „in" de zonden (1 Cor. XV: 17), „in" Adam (1 Cor. XV: 22) en zijn doodslot, „in" de wet (Rom. II: 12,

Gal. II : 12), „in" de wereld (Efez. II : 12), „in" het lijden (2 Cor. VI : 4), — de „nieuwe mensch" staat in Christus binnen dat heilige district, waartoe al die duistere oude dingen niet geraken kunnen".

a) De oude mensch is de mensch, zooals hij van nature is, in wien de zondige aard, de lust tot de zonde woont. Mensch wordt hij genoemd, omdat die zondige natuur den geheelen mensch naar lichaam en ziel vervult en beheerscht. Oud heet hij, omdat hij van Adam afstamt (daarom „de oude Adam") en de zondige natuur ons aangeboren is.

b) De nieuwe mensch is de mensch, die door den Heiligen Geest vernieuwd is, in wien de gezindheid en geneigdheid ten goede is ingeplant. Mensch wordt hij genoemd, omdat deze vernieuwing den geheelen mensch betreft en hem naar lichaam en ziel beheerschen moet. Nieuw heet hij, in tegenstelling tot zijn vroeger, natuurlijk, zondig bestaan. 1 Thess. V : 23: En de God des vredes zelf heilige in geheel en al; en uw geheel oprechte geest en ziel en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus.

2. Afsterving en opstanding.

a) Afsterving is niet in dien zin bedoeld, alsof zij een vanzelf afnemen is door krankheid of zwakte des ouderdoms, maar veeleer als dooding, ten dood overgeven en altijd meer dood maken. Efez. IV : 22: Dat gij zoudt afleggen den ouden mensch. Col. III : 5: Doodt dan uwe leden, die op de aarde zijn.

b) Op dezelfde wijze is ook opstanding eigenlijk levendmaking, waarmede een toeneming, een wasdom des levens verbonden is. Efez. IV: Den nieuwen mensch aandoen. Vergel. Rom. VI : 4—6.

3. De afsterving van den ouden mensch is

a) „een hartelijk leedwezen, dat wij God door onze zonden vertoornd hebben."

De bekeering onderstelt dus een waarachtig berouw. Voorbeelden daarvan zijn David, Psalm LI, en voorts al de boetpsalmen. De Verloren Zoon, Lk. XV : 18, 19: Ik zal opstaan en tot mijn Vader gaan en ik zal tot hem zeggen: Vader, ik heb gezondigd tegen den hemel en voor u; en ik ben niet meer waardig uw zoon genaamd te worden, maak mij als eenen van uwe huurlingen; Petrus, Mt. XXV : 75: En Petrus naar buiten gaande weende bitterlijk.

De kenmerken van een oprecht berouw zijn dus, dat het is 1° droefheid des harten (2 Cor. VII : 10: De droefheid naar God, d. i. naar Gods wil, werkt een onberouwelijke bekeering tot zaligheid. Jac. IV : 9: Gedraagt u als ellendigen en treurt en weent, uw lachen worde veranderd in treuren en *uwe* blijdschap in bedroefdheid); 2° over de zonde als zonde tegen God (Ps. LI : 6: Tegen u, u alleen heb ik gezondigd. Jer. III : 13: Alleen ken uwe ongerechtigheid, dat gij tegen den HEERE uwen God hebt overtreden), afgezien van de gevolgen; 3° met aanvaarding van de gevolgen der zonde en van de daarop verdiende straf (Ps. LI : 6: Opdat Gij rechtvaardig zijt in uw spreken en rein zijt in uw richten. 2 Sam. XVI : 10: Laat hem vloeken, want de HEERE toch heeft het hem gezegd. Lk. XV : 19: Maak mij als een van uwe huurlingen), met behoefte aan belijdenis der zonde (Dan. IX : 7: Bij U, o HEERE, is de gerechtigheid, maar bij ons de beschaamdheid der aangezichten, Ps. XXXII : 3, 5) en met het gevolg, dat men zich van de zonde afkeert (Ezech. XVIII : 26: Maar als de goddelooze zich bekeert van zijne goddeloosheid, die hij gedaan heeft, en doet recht en gerechtigheid, die zal zijne ziel in het leven behouden).

b) Bij de belijdenis der zonden valt op te merken, dat zij allereerst moet geschieden voor God tegen wien wij gezondigd hebben en van wien wij de vergeving ontvangen moeten. Maar ook voor de menschen is zij onmisbaar ten opzichte van hen tegen wien wij gezondigd hebben, als bewijs van de oprechtheid van ons berouw, en zij is aantebevelen, niet in den zin van de roomsche biecht, die noodzakelijk haar tot een vertooning maakt, maar van wege de behoefte, die elke aan zich zelf ontdekte zondaar voelt opkomen, aan raad en bijstand van een vertrouwd en ervaren christen. Men zij dus vrij maar ook voorzichtig in de keuze van den persoon, dien men daartoe kiest, maar bedenke ook dat een belijdenis in de binnenkamer dikwijls gemakkelijker maar ook misleidender is en het oprechte berouw ook aan den mensch zich zal willen uitspreken. Een openbare belijdenis kan in elk geval alleen vereischte zijn als de zonde ook in het openbaar geschied is en mag nooit in een meeting-vertooning ontaarden, die tot stichting van anderen, zoo nu en dan eens wordt herhaald. Zij moet het stempel der waarheid dragen, d. i. dat de verslagenheid des harten, die zich daarin uitspreekt, ook

op het oogenblik zelf aanwezig moet zijn. „De verdichte zondaars maakt God niet zalig" (Luther). 1 Joh. 1 : 9: Indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons de zonden vergeve. Spr. XXVIII : 13: Die zijne overtredingen bedekt, zal niet voorspoedig zijn, maar die ze bekent en laat, die zal barmhartigheid verkrijgen. Ps. XXXII : 3, 15: Toen ik zweeg werden mijne beenderen verouderd, — mijne zonde maakte ik U bekend, en Gij vergaaft de ongerechtigheid mijner zonde. Jac. V : 16: Belijdt elkander de misdaden. Voorbeeld: David voor Nathan.

c) Zooals er een schijngeloof is, zoo is er ook een valsch berouw. Voorbeelden daarvan zijn. Exod. VIII : 8, 15: En Farao zeide: Bidt vuriglijk tot den HEERE — toen nu Farao zag, dat er verademing was, verzwaarde hij zijn hart. 1 Sam. XVI : 30: Hij (Saul) dan zeide: Ik heb gezondigd, eer mij nu toch voor oudsten mijns volks en voor Israël. 1 Kon. XXI : 27: Het geschiedde nu, als Achab deze woorden hoorde, dat hij zijne kleederen scheurde en een zak om zijn vleesch leidde en vastte, hij lag ook neder in den zak en ging langzaam. Mk. XXVII : 3: Toen heeft Judas, die hem verraden had, ziende dat hij veroordeeld was, berouw gehad. De kenmerken van het valsche berouw zijn dus, dat het meer is vrees voor straf, spijt over de gevolgen, voortkomende uit de hoop, dat men die gevolgen er door zal afwenden, en dus niet liefde tot God of afkeer van de zonde. Het is dus geen werkelijke droefheid des harten, of als 't dit laatste wel is, zooals bij Judas, voert die droefheid tot wanhoop en vertwijfeling, omdat het hart het getuigenis in zich zelf heeft, dat het met opzettelijke verharding tegen beter weten in zich heeft verzet en zoodanig de waarheid in zich heeft ten onder gehouden, dat het nu de kracht en de vrijmoedigheid mist om met zijne zonde tot God te gaan. 2 Cor. VII : 10: De droefheid der wereld werkt den dood.

d) Bij het rechte berouw behoort vanzelf dat wij „de zonde hoe langer zoo meer haten en vlieden." Tot haat tegen het kwade worden wij gedrongen, al moeten wij den zondaar liefhebben. Ps. XLV : 8: Gij hebt gerechtigheid lief en haat goddeloosheid. Ps. CXIX : 104: Uit uwe bevelen krijg ik verstand, daarom haat ik alle leugenpaden. — Daaruit volgt het „vlieden," want dan wachten wij er ons voor als met vuur te spelen, maar

vermijden zorgvuldig elke gelegenheid, die ons tot verzoeking kan worden. Zoo ontvlucht de zondaar wat hij vroeger gezocht heeft. 2 Tim. II : 19: Een iegelijk die den naam van Christus noemt sta af van ongerechtigheid Spr. XXVIII : 13: Die zijne overtreding bedekt zal niet voorspoedig zijn, maar die ze bekent en laat zal barmhartigheid verkrijgen. Efez. V : 4: Maar hoererij en alle onreinigheid of gierigheid laat ook onder u niet genoemd worden, gelijkerwijs het den heiligen betaamt, noch oneerbaarheid, noch zot geklap, of gekkernij (lichtvaardig gepraat), welke niet betamen. 1 Tim. VI : 11: Maar gij o mensch Gods, vlied deze dingen. — „Hoe langer zoo meer," want de erkenning der zonde is de aanvang der bekeering, maar niet de volkomene bekeering. Evenals men met het toenemend daglicht de dingen om zich heen altijd duidelijker dan in het begin der schemering ziet, zoo groeit ook hoe langer hoe meer de kracht om de zonden te haten en te vlieden. Omdat ook de geloovigen nog dagelijks zondigen, moeten zij voortdurend den ouden mensch dooden in hun strijd tegen de zonde, die hun altijd aankleeft en traag maakt. Efez. III : 16: Opdat Hij u geve naar den rijkdom zijner heerlijkheid met kracht versterkt te worden door zijnen Geest in den inwendigen mensch.

4. De opstanding van den nieuwen mensch is

a) „een hartelijke vreugde in God door Christus," de vreugde namelijk uit de banden der zonden verlost, de ervaring der genade Gods d. i. der vergeving der zonden te hebben door Christus; eene vreugde, die wel niet bij alle bekeerden en op alle tijden even groot is, omdat er uren der aanvechting zijn, maar die toch telkens weer terugkeert. Jes. LXI : 10: Ik ben zeer vrolijk in den HEERE, mijne ziel verheugt zich in mijnen God, want Hij heeft mij bekleed met de kleederen des heils, den mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omgedaan. Rom. VIII : 1: Zoo is er dus nu geene verdoemenis meer voor degenen, die in Christus Jezus zijn, die niet naar het vleesch wandelen maar naar den Geest. Ps. CXXX : 5: Ik verwacht den HEERE, mijne ziel verwacht en ik hoop op zijn woord.

b) „lust en liefde naar den wille Gods in alle goede werken te leven." De hartelijke vreugd, de toestand des harten, openbaart zich vanzelf in lust en liefde tot goede werken, het feitelijke bewijs voor de oprechtheid en waarachtigheid van

het berouw. Rom. VIII: 5: Die naar den Geest zijn, bedenken dat des Geestes is. Joh. XVII: 16: Zij zijn niet van de wereld, gelijkerwijs ik van de wereld niet ben. Jac. I: 27: De zuivere en onbevlekte godsdienst voor God en den Vader is deze: weezen en weduwen bezoeken in de verdrukking en zichzelven onbesmet bewaren van de wereld. Lk. XIX: 8: En Zachéus stond en zeide tot den Heere: Zie de helft van mijne goederen, Heere, geef ik den armen, en indien ik iemand iets door bedrog ontvreemd heb, dat geef ik vierdubbel weder.

5. Omdat de geloovigen nog dagelijks zondigen, moet hun leven een dagelijksche bekeering, d. i. heiligmaking zijn. Deze afsterving en opstanding gaat dus het geheele leven door, omdat het geheele leven een strijd blijft tegen de zonde, die ons aankleeft en traag maakt (Hebr. XII: 1).

Het eerste woord der Hervorming, de eerste der 95 stellingen van Luther luidt: „Onze Heer en Meester Jezus Christus, als Hij zegt: „Doet boete, enz." [1]), heeft gewild, dat het geheele leven der geloovigen boete zij."

Ursinus: „De ware boete of zinsverandering of bekeering is de van den Heiligen Geest gewerkte verandering of vernieuwing des menschen, waarin de mensch ingevolge de rechte kennis van God en zijnen heiligen wil, zooals deze in de wet en het evangelie geopenbaard is, en van zijne eigene verdorvenheid en schuld ernstig verschrikt voor den toorn Gods tegen de zonde, en betreurt, dat hij door zijne zonden God beleedigd heeft en nog beleedigt; nochtans echter ook in gehoorzaamheid des geloofs in Christus en met betering zijns levens rust in de barmhartigheid Gods in de belofte der genade door het vertrouwen op Christus als den Middelaar; en, omdat hij zich door Hem met God verzoend weet, zich aan hem overgeeft en onderwerpt, zooals een zoon eenen welgezinden vader, en voor deze aanneming in genade zich in alle eeuwigheid aan God dankbaar toont.".

E. *Langs welke wegen zij tot stand komt.*

1. Bekeerings-geschiedenissen zijn bij velen zeer geliefd. Dat zijn de wegen Gods met een ziel. Maar dan zij men

1) Matth. IV: 12.

ook uiterst voorzichtig met verdichte bekeerings-geschiedenissen in christelijke romans, samenspraken voor jongelingsvereenigingen, stichtelijke volksbladen. Zij geven dikwijls een zeer onware, onpsychologische voorstelling en voeren anderen op een dwaalweg. De Schrift is op dit punt zeer sober (voorbeelden: Manasse 2 Kron. XXXIII. Nathanael. Joh. I; Zacheus. Lk. XIX; de moordenaar aan het kruis, Lk. XXIII. Lydia en de Stokbewaarder Hd. XVI); Jacob (Gen. XXXII) en Paulus (Hd. IX, XXII, XXVI, waarbij wij het verschil opmerken tusschen de mededeeling eener bekeeringsgeschiedenis die verhaald wordt door een ander en die door den persoon zelf) maken een uitzondering. Ook zijn deze bekeeringen allen verschillend, gelijk geen twee bladeren van één boom geheel op elkander passen. Zoo is het ook met de bekeeringen van Augustinus, August Herm. Francke, von Zinzendorf, da Costa e. a. Methodisme noemen wij het, als men de bekeering bij allen tracht op te wekken naar een bepaalde methode en geen andere bekeering erkent (Wesley, Whitefield, het Heilsleger, enz.). Het is van Engelschen oorsprong.

P. D. Chantepie de la Saussaye: „Ja, elks weg is ten slotte anders, dan die van alle anderen. Het blijkt ons wanneer wij letten op Paulus, Augustinus, Luther, die men niet zonder grond tot eenzelfde type brengt. Inderdaad zijn zij de meest representatieve gestalten van 't christelijk leven, beheerscht door de tegenstelling: zonde en genade. Doch hoezeer verschilt hetgeen aan hun bekeering voorafging en mitsdien ook hetgeen er op volgde. De ijveraar Saulus had in blind fanatisme Jezus vervolgd en werd plotseling gestuit en bekeerd. Noch bij Augustinus, noch bij Luther is zulk een moment aan te wijzen. Allengs keerde de kerkvader zich af van zijn zinnelijk leven, en met de plooi, die rhetoriek en sofistiek aan zijn intellect hadden gegeven, vermocht hij nooit geheel te breken. Hij bleef, wat noch Paulus, noch Luther ooit geweest zijn, kultuur-mensch èn in den hoogeren èn in den meer geraffineerden zin van het woord. Luther ondervond de vergeefschheid van monniken-heiligheid, die hij met zooveel ernst nastreefde, en daarbij bleef de ziekelijk zwaarmoedige trek, ook met physieke oorzaken er achter hem steeds aankleven. Paulus met zijn extatisch-visionairen aanleg, Augustinus met zijn onbluschbaren levensdrang, Luther met het „derbe" conservatisme van

den zoon uit het volk: zij blijven drie. Maar allen hadden zij die vereeniging van diep innerlijk leven, hartstochtelijkheid en heerschersnatuur, zonder welke men geen scheppenden invloed op de menschen — en op de eeuwen — oefent. En alle drie hadden zij in Christus hun vollen levensinhoud gevonden."

2. Het onderscheid tusschen de bekeeringen houdt verband met iemands persoonlijk karakter, ontwikkeling, opvoeding en met de leidingen in zijn leven. Daarmede hangt ook samen het verschil tusschen de plotselinge (de moordenaar, Paulus, de stokbewaarder) en de geleidelijke bekeering (Nicodemus, Timotheus). Bij den één zijn het de zegeningen, bij den ander de beproevingen, bij den derde de ervaringen van Gods liefde — bij allen zal de erkenning van zonde en schuld aanwezig moeten zijn.

Calvijn: „Deze vernieuwing wordt niet in één oogenblik of dag of jaar voltooid, maar door voortdurenden of soms ook langzamen vooruitgang verstoort God in zijne uitverkorenen de lusten des vleesches, reinigt ze van bezoedelingen en heiligt ze tot zijn tempels, terwijl Hij al hunne zinnen tot waarachtige reinheid vernieuwt, waartoe zij zich hnn geheele leven lang in boete en bekeering moeten oefenen; ook weten zij, dat deze krijgsdienst slechts met den dood een einde zal nemen."

3. Voorwaarde voor de mogelijkheid der bekeering is bij allen, dat de openbaring Gods tot hen gekomen is. In het O. Testament wordt de eisch der bekeering gericht tot het volk Gods, maar bij de heidenen heeft Paulus eerst de prediking van het evangelie doen voorafgaan. Joël II : 12: Nu dan ook spreekt de HEERE, bekeert u tot Mij met uw gansche hart, scheurt uw hart en niet uwe kleederen. Hd. II : 38: En Petrus zeide tot hen (de Joden): Bekeert u en een iegelijk van u worde gedoopt. Hd. XXVI : 17, 18: De Heidenen tot dewelke ik u nu zend, om hunne oogen te openen en hen te bekeeren. Mt. IV : 17: Bekeert u, want het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen. Mt. XI : 21: Want zoo in Tyrus en Sidon de krachten geschied waren, die in u geschied zijn, zij zouden zich eertijds in zak en asch bekeerd hebben.

4. Eenige bijzonderheden. De leeftijd laat zich niet be-

palen. Sommigen meenen, dat de meeste bekeeringen vallen in den overgangstijd van kind tot jongeling of jongedochter. Ook kinderen kunnen en moeten zich bekeeren, omdat zij gedoopt zijn, maar naar de wijze aan hun leeftijd eigen. Te vroege rijpheid vooral in geestelijke dingen heeft zich menigmaal bitter gewroken. Voorbeelden: Jozef (Gen. XXXIX : 9), Samuel (1 Sam. II : 26), Obadja (1 Kon. XVIII : 12), Josia (2 Kron. XXXIV : 1), Timotheus (2 Tim. I : 5, III : 15). — Enkelen weten dag en uur op te geven (Joh. I : 40). — Bij sommigen gaat het met zware schokken (Paulus), of een opwekkingsmeeting hebben zij noodig, bij anderen geleidelijk (Nicodemus) en in de stilte van het verborgen leven. — Bij niemand mag ontbreken de begeerte om zooveel mogelijk te herstellen wat men vóór zijne bekeering bedorven heeft. Manasse (2 Kron. XXIII : 15, 16), Zachéus (Lk. XIX : 8). Eindelijk: men kan het oogenblik zijner bekeering verzuimen door uitstel en onwil om met de zonde te breken (Felix, Hd. XXIV : 25).

5. Van een tweede bekeering spreken sommigen, niet hetzelfde als de heiligmaking, maar een tweede beslissend oogenblik in het leven van de ziel, die zich reeds aan God en Christus verbonden heeft. Jacob (Bethel en Pniel), Job (XLII : 5: Met het gehoor des oors heb ik U gehoord, maar nu ziet u mijn oog). Petrus (Lk. XXII : 32: En gij, als gij eens bekeerd zult zijn, zoo versterk uwe broederen). Paulus (2 Cor. XII : 1 —5). De gemeente te Efeze (Openb. II : 4: Maar ik heb tegen u, dat gij uwe eerste liefde verlaten hebt).

P. Huet: „Dit is het oogenblik van de tweede bekeering, als de ziel ophoudende van alle poging om tot hare eigene heiliging iets toe te brengen, hare heiligmaking ziet in hetzelfde: „Het is volbracht". Niemand houde dit voor goede bespiegelingen zonder waarde voor de practijk, zonder vrucht voor het leven. Want juist hier is de bron, waaruit alle geestelijke zegeningen ontstroomen. Hier ligt het kenmerk des waren ootmoeds. Het is niet het gezicht onzer eigen onvolkomenheid, het bewustzijn onzer zondigheid, maar het is het geloof alles in Christus ontvangen te hebben, dat de ziel in ware kleinheid voor God en menschen doet verkeeren. Hier ligt de bron van alle blijmoedigheid. Wat drukt de ziel meer ter neder dan het voortdurend gevoel van schuld

bij de gedurig mislukte poging om Gode welbehagelijk te leven? Maar de overtuiging in Christus Gode welbehagelijk te zijn, stort vreugde in het hart en verspreidt den glans der heilige blijdschap op het gelaat. Hier ligt het geheim der zonde-overwinning. Niet in eigen werk of krachts-inspanning, maar in het geloof, en dientengevolge in de ervaring dat de zonde in Christus overwonnen is. Hier is het leven van ware afhankelijkheid tevens. Nu vangt een ander tijdperk voor u aan, in schijn veel zwaarder, in werkelijkheid veel liefelijker en gemakkelijker, waarin gij alles in handen laat van dien Andere, die al Uw werk op zich genomen heeft en door wien gij u slechts hebt te laten gorden en leiden".

Ursinus: „Onze bekeering tot God wordt nooit voltooid in dit leven, maar is hier in een voortdurenden voortgang, totdat zij in het hemelsche leven hare voltooiing vindt (1 Cor. XIII: 9). Dit betuigen ook de aandoeningen, klachten en gebeden der heiligen (Ps. XIX : 13; Rom. VII : 24; Mt. VI : 12). Evenzoo de strijd tusschen vleesch en geest, waarvan Rom. VII en Gal. V handelen, alsook de vermaningen der profeten en apostelen, dat de bekeerden zich altijd meer bekeeren moeten (Openb. XXII : 11). Ook de ervaring leert het al zeer duidelijk, dat noch de dooding des vleesches noch de levendmaking des geestes, dus de geheele bekeering, in dit leven bij de heiligen een volkomene is. Van de afsterving is het bekend, omdat de heiligen niet slechts voortdurend strijden met de lust des vleesches, maar ook in dezen strijd dikwijls tijdelijk onderliggen, dikwijls zondigen, vallen en God beleedigen, hoewel zij hunne zonden niet verdedigen, maar verachten, beklagen en zoeken te mijden. Van de onvolkomenheid der opstanding getuigt dezelfde strijd, en omdat die erkenning slechts allengs ontstaat, zal dit zeker ook met de vernieuwing van den wil en het gemoed alzoo zijn.

„Het zijn duidelijk twee oorzaken, waarom de wil in de bekeerden niet ten volle op het goede in dit leven gericht is: 1. Omdat in dit leven de vernieuwing der natuur nooit een volkomene wordt, noch ten opzichte van de kennisse Gods, noch ten opzichte van de neiging om God te gehoorzamen, wat alzoo de klacht van een hoogbegenadigd man als Paulus bevestigt: Ik weet, dat in mij, dat is in mijn vleesch geen goed woont (Rom. VII : 18). 2. Omdat de bekeerden niet altijd van den Heiligen

Geest geregeerd worden, maar soms tot beproeving, soms tot tuchtiging, soms tot hunne eigene verootmoediging een tijdlang door God verlaten, doch weer tot bekeering geroepen worden, opdat zij niet omkomen (Mk. IX : 24; Ezech. XVI : 61).

„Om twee oorzaken is het, dat God in dit leven de bekeering niet voltooit, hoewel Hij het zou kunnen: 1. Opdat de heiligen in geloof, geduld, gebed en strijd tegen het vleesch geoefend worden en niet trotsch zouden zijn op vermeende volkomenheid maar dagelijks bidden: Ga niet in het gericht met uwen knecht (Ps. CXLIII), en: Vergeef ons onze schulden (Mt. VI). 2. Opdat zij altijd meer naar de volkomenheid trachten en haar te vuriger begeeren. 3. Opdat zij deze wereld verachten en altijd meer verlangen en zich uitstrekken naar het hemelsche leven, hoe meer zij erkennen, dat hun daar de volkomenheid wacht (Col. III : 2; 1 Joh. III : 2)."

Ursinus: „Alle uitverkorenen worden in dit leven waarachtig bekeerd en hun zegepraal in den strijd van het vleesch met den geest is niet twijfelachtig. Want bij hen, in wie de waarachtige bekeering eenmaal begonnen is, houdt zij nooit geheel op, hoewel zij somtijds diep vallen uit menschelijke zwakheid en door hetgeen van den ouden mensch of de zonde hun in dit leven nog aankleeft, zoodat zij in hun val weder opstaan en eindelijk zalig worden (Mt. VII : 24; Fil. I : 6; 1 Joh. II : 19; III : 9). — Intusschen mag niemand uit dezen wil Gods zich een vrijbrief tot zondigen maken, noch het berouw over zijne zonden tot later tijd verschuiven. Want hun, die niet in vleeschelijke zekerheid maar in waarachtige bekeering en vreeze Gods leven, betreft de belofte van de tegenwoordige en eeuwige genade Gods. Niet slechts wegens de onzekerheid van den duur des menschelijken levens, maar allermeest wegens den toorn Gods tegen hen, die in gerustheid en tegen hun geweten zijne barmhartigheid misbruiken, is er gevaar voor alle gerusten, dat zij naar het rechtvaardig oordeel Gods verlaten en verhard zullen worden en zonder bekeering uit dit leven weggerukt voor eeuwig verloren gaan. (Mt. XXIV en XXV)."

III. Het karakter van het christelijk-zedelijke (vr. 91).

---

91. Vraag. *Maar wat zijn goede werken?*

Antw. **Alleen die uit waren geloove, naar de Wet Gods, Hem ter eere geschieden, en niet die op ons goeddunken of menschen-inzettingen gegrond zijn.**

Uit waren geloove = uit waar of waarachtig geloof, niet hetzelfde als het ware geloof.

Ons goeddunken = wat ons goeddunkt of wij voor goed houden, alleen omdat het ons zoo welgevallig is.

Menschen-inzettingen = wat menschen in afwijking van Gods verordeningen of in tegenspraak daarmede als wet vaststellen.

Antw. Drieërlei eigenschappen behooren tot de goede werken.

a. de eerste, hun bron moet zijn waar geloof,

b. de tweede, hun richtsnoer moet zijn de wet van God,

c. de derde, hun doel moet zijn de eere Gods,

d. daarmede veroordeeld zijn alle werken, die alleen gegrond zijn op ons goeddunken of menschen-inzettingen.

De goede werken.

1. In de alleroudste tijden der menschheid, gelijk heden ten dage bij de natuurvolken ontmoeten wij reeds zeden, gewoonten, wetten en menschen, die om hun gedrag boven anderen geacht zijn. Er is bij hen een onderscheid tusschen het betamelijke en het onbetamelijke, hetgeen geprezen en hetgeen gelaakt wordt, het goede en het kwade. Maar de opvattingen en beschouwingen loopen zeer uiteen (b.v. bloedwraak, veelwijverij, slavenhandel). Over dezelfde dingen wordt zeer verschillend geoordeeld. Wat is nu zedelijk goed? Zijn alle zeden zedelijk? Is het zedelijk goede iets onzekers, betrekkelijks (relatiefs), of iets, dat vaststaat (absoluuts). Hangt het maar af van het goeddunken der menschen of niet?

De eersten, die dit zochten te bepalen, waren de Sofisten (5e eeuw v. C.) en na hen hebben de Grieksche wijsgeeren zich voortdurend met deze vraag bezig gehouden. Reeds Socrates 400 v. C. voelde dat het goede iets moest zijn dat vaststond. Ook Plato achtte het onafhankelijk van de wisselende begeerte des menschen. Het goede en het schoone stelde hij naast elkander. Aristoteles (350 v. C.) zocht het goede in het zuiver rein menschelijke. Goed is wat de goede daartoe verklaart. Epicurëisch (naar Epicurus, 300 v. C.) noemt men de beschouwing, die het genot dat wij van de dingen hebben tot den maatstaf maakt van het goede. De Stoïsche wijsgeeren (300—200 v. C.) leerden, dat de natuur redelijk is, dus is goed het leven overeenkomstig de natuur. Wat werkelijk is, is redelijk en goed, dus goed is vreugde en smart, gezondheid en krankheid, leven en dood beiden. Daaruit volgt de eisch tot het verachten van smart en dood, tot strengheid en gevoelloosheid, tot het zich buigen onder het lot. Als iets kwaad wordt, dan ligt dit aan de aandoeningen, die de dwaze mensch daardoor in zich laat opwekken, maar de wijze beheerscht die. Daarom spreekt men van Stoïcijnsche kalmte. De nieuw-platonische wijsbegeerte (200 n. C.) vond den zetel van het slechte in de materie, zoodat het zich losmaken van alle lust, van de zinnelijkheid, dus onthouding (ascese, d. i. zelfoefening door onthouding) de weg tot zedelijkheid is.

De heidensche zedeleer verheft zich niet boven de stelling van Protagoras 480 v. C.: De mensch is de maatstaf aller dingen. Daarom blijft zij zoo onbestemd in de bepaling van hetgeen goed en kwaad is. Dan loopen de beschouwingen zeer uiteen. De deugd is een weten, dat van zelf tot het doen leidt (Socrates). Plato stelde deze vier hoofddeugden: wijsheid, moed, gematigdheid en gerechtigheid. Aristoteles noemt de deugd een vaardigheid of bekwaamheid, die door oefening wordt verkregen en het juiste midden houdt tusschen de twee tegenovergestelde ondeugden. In de nieuwere wijsbegeerte zegt de een: streef naar meerdere volmaaktheid; de ander: volg uw aanleg; een derde: handel zoo, dat uw eigen grondbeginsel een algemeen beginsel worden kan. Dat alles is te onbepaald. Het geeft uitdrukking aan het bewustzijn in den mensch, dat er onderscheid is tusschen goed en kwaad. Maar wat zedelijk en onzedelijk is, wordt niet duidelijk

aangegeven. Daarom zeggen sommigen, dat de zedewet in den mensch geen inhoud heeft, maar dien van buiten ontvangen moet. De christen ontleent dien dan aan de bijzondere openbaring, de wijsbegeerte aan de menschelijke natuur.

De beste methode om te bepalen wat zedelijk goed is, zal wel zijn, dat men niet er vooraf over gaat redeneeren, maar door eerst de zedelijkheid te onderzoeken het zedelijke tracht vast te stellen, en dan vindt men geen hoogere dan de christelijke zedelijkheid. Aan haar moeten wij zoeken te kennen wat goed is en kwaad.

2. Het valt niet te ontkennen, dat de bepaling door den Catechismus aangaande het christelijk-zedelijke gegeven welgeslaagd mag worden genoemd. Zij geeft ons de bron, het richtsnoer, het doel er van aan.

a. „Uit waren geloove."

1) Men leze hier niet: „Uit het ware geloof". Het waarachtig zedelijke wordt niet bepaald door de geloofsformule waarvan men uitgaat, want in naam ook van het christelijk geloof zijn dikwijls zeer onzedelijke en slechte daden verricht. Ook ging in Jezus dagen het farizeïsme uit van „het ware geloof." Rom. XIV : 23: Al wat uit het geloof (de vaste overtuiging aangaande het zedelijk goed) niet is, dat is zonde. Hebr. XI : 4: Door het geloof heeft Abel een meerdere offerande geofferd dan Kaïn. Hebr. XI : 6: Zonder geloof is het onmogelijk God te behagen. — Het beginsel moet dus zuiver zijn en dit is het eerst, als de christen in hetgeen hij doet volkomen in zichzelf overtuigd is, dat het goed is. In dubiis abstine, in twijfelachtige zaken onthoud u. Rom. XIV : 5: Een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd. Jac. I : 25: De volmaakte wet, die der vrijheid is. Jac. II : 12: Spreekt alzoo en doet alzoo, als die door de wet der vrijheid zult geoordeeld worden.

2) Voor dit beginsel hebben wij den strijd der plichten (collisio officiorum) te beslechten, waarin de mensch, vooral de christen in deze zondige wereld geraken kan. Men denke zich den christen in de kunst, in de staatkunde, in den oorlog, in den handel, in de onware vormen der samenleving, in de tegenstrijdige verhoudingen, waarin hij komen kan. Deze strijd zal hem, als hij dien met dat beginsel doormaakt, dienen tot versterking van zijn zedelijke kracht. Elke andere oplossing verzwakt die kracht.

W. Hermann: „Het waarlijk zedelijke gebod is altijd een eisch, die de mensch zelf aan zichzelf stelt. Het kan tot onze opvoeding dienen, als wij van anderen hooren, wat zedelijk gebod voor hen is, en hun eisch vernemen. Maar voor ons worden deze woorden eerst daardoor uitdrukking van de zedewet, dat wij tot onszelven kunnen zeggen: ook als niemand, hetzij God of mensch, ons dit voorschreef, zouden wij het toch onszelven opleggen als iets waarvan wij het noodzakelijke zelven inzien. Daarentegen hebben wij in diezelfde woorden slechts de uitdrukking eener zede of rechtsorde, zoodra wij in de stilte zeggen: als wij ons niet naar de anderen moesten richten, zouden wij uit onszelven iets geheel anders willen. Het is alzoo tegen de zedewet zelve, als wij alleen van anderen willen te weten komen wat zij gebiedt. Gelijk wij ons van de zedewet als van den geestelijken achtergrond bewust worden in een vertrouwensverhouding, zoo moet ons ook duidelijk worden, dat dit ons oplegt, den inhoud harer eischen van-onszelven-uit te vinden.

b. „Naar de Wet Gods."

1) De christen, die in zichzelf verzekerd zal zijn, uit het geloof handelen zal, moet dus ook aangaande den inhoud der zedewet zekerheid hebben. Zijn richtsnoer heeft hij buiten zich. Voor hem is het goede hetzelfde als de wil van God, en geloof is gehoorzaamheid. Rom. I:5: Door welken wij hebben ontvangen genade en het apostelschap tot gehoorzaamheid des geloofs. Mt. VII:21: Die daar doet den wil mijns Vaders, die in de hemelen is. Rom. VII:7: Ik had de begeerlijkheid niet geweten *zonde te zijn*, indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeeren.

2) De Wet = de wet der 10 geboden. Maar onder Israël had deze uitdrukking ook een ruimere beteekenis. Mt. V:17: De wet en de profeten, d. i. dus de vijf boeken van Mozes met al de geschiedenissen daarin verhaald. Ps. CXIX wordt het woord wet doorgaande synoniem gebruikt met de getuigenissen, toezeggingen, woord Gods.

3) Als wet is zij afgeschaft en vervangen door het evangelie. Joh. I:17: De wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid zijn door Jezus Christus geworden. 1 Cor. III:13: En *doen* niet gelijkerwijs Mozes, *die* een deksel op zijn aangezicht leide, opdat de kinderen Israëls niet zouden te sterk zien op het einde van hetgeen teniet gedaan wordt.

4) De vervulling der wet hebben wij in Christus. Hij is dus nu ons hoofd en wet. Mt. V: 20: Ik zeg u: Tenzij uwe gerechtigheid overvloediger zij dan die der schriftgeleerden en farizeën, dat gij in het koninkrijk der hemelen geenszins zult ingaan. Joh. XIII: 15: Want ik heb u een voorbeeld gegeven; vs. 34: Een nieuw gebod geef ik u, dat gij elkander liefhebt, gelijk ik u liefgehad heb. Gal. VI 16: En zoovelen als er naar dezen regel (in de voorafgaande verzen aangegeven) zullen wandelen, over dezelven *zal zijn* vrede en barmhartigheid. 1 Cor. XI: 1: Weest mijne navolgers, gelijkerwijs ook ik van Christus.

5) Daarom is het moeilijk altijd den wil Gods te kennen, omdat onze verhoudingen niet dezelfde zijn als die van Christus en niet in het nadoen, maar in het navolgen van Christus het christelijk-zedelijke ligt. Met het aanhalen van teksten is niets gedaan. Dat deed de satan ook bij de verzoeking in de woestijn. Wie onzer zou in de eerste verzoeking terstond zonde gezien hebben? Mt. IV: 1—11.

6) Moeten wij nu het christelijk-zedelijke bij alles te pas brengen? Is er christelijke rekenkunde en werktuigkunde? Adiaphora noemt men de dingen, die niet met de zedelijkheid in eenig verband staan. Zij zijn er voor den christen niet, of liever alle dingen zijn voor hem adiaphora (d. w. z. onverschillig) want voor hem ligt het zedelijke of onzedelijke niet in het ding op zich zelf maar in de persoonlijkheid. 1 Cor. III: 23: Hetzij tegenwoordige, hetzij toekomende dingen, zij zijn allen uwe, doch gij zijt van Christus en Christus is Gods.

7) Daarom blijft er ook onder christenen verschil van opvatting over vele dingen, b.v. de wijze van zondagsviering, den vereischten eenvoud in kleeding, in spijs en drank, in geoorloofde ontspanning, enz. Col. II: 20—23; Rom. XIV: 2: De een gelooft wel, dat men alles eten mag, maar die zwak is eet moeskruiden.

8) Tot ieder persoonlijk komt de wet Gods, zooals zij in Christus voor ons staat, in het door die openbaring verlichte geweten en in onze levensleidingen. Ook deze laatsten bevatten een zedewet voor ons. Om dien wil Gods te zien hebben wij dikwijls een goeden raadgever noodig. Maar wij mogen ten slotte niemand toelaten te heerschen over ons geweten. Rom. XIV: 4: Wie zijt gij, die eens anderen huisknecht oordeelt? Hij staat of valt zijn eigen Heer.

9) Zulk een raadgeving of leiddraad kan ons de verklaring der tien geboden geven, maar niet alsof er geen andere zonden waren, dan die daar genoemd worden, geen andere deugden dan waartoe wij daar worden opgewekt. De Catechismus legt dan ook herhaaldelijk den nadruk op de gezindheid des harten, want daarop komt het bij het christelijk-zedelijke aan. Mt. V—VII, de bergrede. Rom. VIII : 5: Die naar het vleesch zijn bedenken, dat des vleesches is, maar die naar den Geest zijn, *bedenken* dat des Geestes is.

10) Casuistiek noemt men de behandeling van het zedelijke naar de verschillende gevallen (casus) waarin de mensch komen kan. Wij vinden haar bij de Farizeën (Mk. VII : 7—13) en vooral bij de Jezuïten.

c. „Hem ter eere."

1) De philosofische zedeleer stelt het doel van het goede in het geluk, het genot, het nut dat er uit voortkomt voor onszelven of voor anderen, voor de maatschappij of de menschheid. Zij ontleent aan het christendom het gebod van den naastenliefde, maar met verwerping van elken achtergrond des geloofs (Altruisme). Indien wij nu maar altijd wisten wat onzen naaste tot heil zal strekken en wij bovendien niet geneigd waren dit heil te beperken tot de aardsche, tijdelijke dingen.

2) De christen ziet zich ten doel gesteld de eere Gods. 1 Cor. VI : 20: Want gij zijt duur gekocht, zoo verheerlijkt dan God in uw lichaam en uwen geest. Mt. V : 16: Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zij uwe goede werken mogen zien en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken.

3) Dit doel bepaalt de middelen, die de christen gebruikt. Dit is het tegenovergestelde van de moraal der Jezuïten: het goede doel maakt ook het middel goed (of zooals wij het gewoonlijk zeggen: het doel heiligt de middelen). — Ter eere Gods zijn ketters verbrand, oorlogen gevoerd, slimmigheden gebruikt, dwalingen verdedigd. Ook ware christenen kunnen mistasten, maar over hunne bedoelingen zullen zij voor God en het eigen geweten verantwoording hebben af te leggen. Dit zal hen terughouden van alle wegen van ruw geweld en oneerlijkheid, en ontzegt het zedelijk karakter aan alle eigenwilligheid in den godsdienst. Joh. VIII : 39: Indien gij Abraham's kinderen waart, zoo zoudt gij de

werken van Abraham doen, maar nu zoekt gij mij te dooden eenen mensch, die u de waarheid gesproken heb, welke ik van God gehoord heb, dat deed Abraham niet. Joh. VIII : 50: Ik zoek mijne eer niet. 1 Cor. IV : 3, 4: Doch mij is voor het minst, dat ik van ulieden geoordeeld worde, of van een menschelijk oordeel, ja ik oordeel ook mijzelven niet, want ik ben mijzelven van geen ding bewust, doch ik ben daardoor niet gerechtvaardigd, maar die mij oordeelt is de Heer. 1 Sam. XV : 22: Doch Samuël zeide: Heeft de HEERE lust aan brandofferen en slachtofferen als aan het gehoorzamen van de stem des HEEREN? Zie gehoorzamen is beter dan slachtoffer, opmerken dan het vette der rammen.

4) In Christus zien wij de volmaakte toepassing van dit streven, maar ook, wat het ons in deze zondige wereld brengt, n.l. het kruis. Dit kruis van Christus is voor God het groote middel om de zonde te overwinnen. Daar ligt dus ook de toetssteen voor hem, wien het te doen zal zijn om de eere Gods. Rom. VIII : 3: Want hetgeen der wet onmogelijk was, dewijl zij door het vleesch krachteloos was, heeft God zijnen Zoon zendende in gelijkheid des zondigen vleesches, en *dat* voor de zonde, de zonde veroordeeld in het vleesch. Mt. XVI : 24: Zoo iemand achter mij wil komen, die verloochene zichzelven en neme zijn kruis op en volge mij. Joh. XVII : 4. Ik heb u verheerlijkt op de aarde.

d. „Niet die op ons goeddunken of menschen-inzettingen gegrond zijn.”

1) Op menschen-inzetting gegrond is de zedeleer der roomsche kerk. Kerk en Godsrijk zijn hier een. Goede werken zijn werken die de kerk voorschrijft. Behalve de wet Gods zijn er evangelische raadgevingen (als voorbeeld dient de rijke jongeling, die de wet had onderhouden, maar den raad kreeg alles te verkoopen). Zoo wordt de deur opengezet voor willekeur. Er is dan tweeërlei zedelijkheid, een hoogere voor de geestelijken, een lagere voor alle menschen. De vijf geboden der kerk voor allen betreffen het houden der feestdagen, het bijwonen van de mis, het onderhouden van de vastendagen, het eenmaal 's jaars biechten en communiceren, het niet houden van bruiloft op verbodene tijden. Door de kloostergelofte van armoede, gehoorzaamheid en coelibaat verkrijgt men een hoogere heiligheid. De zedelijkheid voor de leeken bestaat in de 7 hoofddeugden n.l. de 4 Platonische (zie blz. 612)

en de drie christelijke: geloof, hoop en liefde, en voorts in het opvolgen van de geboden der kerk. Zoo zijn goede werken het bijwonen van de mis, het biechten, het bidden van den rozenkrans, bedevaarten, een legaat aan de kerk, het bouwen van roomsche kerken, scholen of gestichten. Ten slotte heeft de paus het hoogste zedelijke gezag in de kerk en kan van allerlei zedelijke geboden — zelfs der goddelijke wet — ontslaan. De zedeleer der Jezuïten is bekend en berucht. Ook de reservatio mentalis, d. i. de geheime terughouding. Men geeft b.v. aan de woorden, die men gebruikt een andere beteekenis, dan hij tot wien men spreekt er aan hechten moet. Ook mag men door een kleinere zonde (iemand dronken maken) een grootere (een moord) afwenden. Het probabilisme, de waarschijnlijkheids-theorie, leert, dat men een meer waarschijnlijke meening ter zijde kan stellen, wanneer een of andere kerkvader een andere meening heeft voorgedragen. Zoo kan diefstal, moord, echtbreuk door de omstandigheid worden goed gepraat, of het afleggen van een valschen eed, of verberging van de waarheid.

2) Op ons goeddunken is gegrond alles wat de willekeur der menschen tot goed en kwaad heeft gestempeld. Een groote macht in dit opzicht is de conventie, zoowel in het maatschappelijk als in het godsdienstig leven. Christus heeft er zich in zijne dagen niet aan gestoord (zijn strijd tegen de sabbatsviering), en profeten en apostelen hebben er tegen getuigd. Vormen moeten er zijn, maar als deze op zichzelven reeds tot een maatstaf genomen worden van hetgeen goed en kwaad is, dan verlaat men het standpunt van het christelijk-zedelijke. Jes. XXIX : 13: Daarom dat hunne vreeze, waarmede zij Mij vreezen, menschengeboden zijn, die hun geleerd zijn. „De inzettingen der ouden" worden door Jezus verworpen Mt. VI : 1—7; XV : 1—14. Ook Paulus strijdt er tegen, Col. II : 20—23. — Ook in den arbeid voor het koninkrijk Gods (vooral de inwendige zending) heeft men tegen eigenwilligheid op zijn hoede te zijn.

IV. Het richtsnoer van het christelijk-zedelijke. (vr. 92—113).

92. Vraag. *Hoe luidt de Wet des Heeren?*

Antw. God sprak al deze woorden (Ex. 20 : 2. Deut. 5 : 6.):

Ik ben de HEERE uw God, die u uit Egypteland, uit het diensthuis, uitgeleid heb.

HET EERSTE GEBOD.

Gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben.

HET TWEEDE GEBOD.

Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenis maken *van hetgene* dat boven in den hemel is, noch *van hetgene* dat onder op de aarde is, noch *van hetgene* dat in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen; want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde *lid* dergenen, die Mij haten; en doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die Mij liefhebben en mijne geboden onderhouden.

HET DERDE GEBOD.

Gij zult den naam des HEEREN uws Gods niet ijdelijk gebruiken, want de HEERE zal niet onschuldig houden, die zijnen naam ijdelijk gebruikt.

HET VIERDE GEBOD.

Gedenkt den Sabbatdag, dat gij dien heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen. Maar de zevende dag is de Sabbat des HEEREN uws Gods, *dan* zult gij geen werk doen; gij, noch uw zoon, noch uwe dochter, *noch* uw dienstknecht, noch uwe dienstmaagd, noch uw vee, noch uw vreemdeling, die in uwe poorten is; want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en

de aarde gemaakt, de zee, en al wat daarin is, en Hij rustte ten zevenden dage; daarom zegende de HEERE den Sabbatdag, en heiligde denzelven.

HET VIJFDE GEBOD.

Eert uwen vader en uwe moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geeft.

HET ZESDE GEBOD.

Gij zult niet doodslaan.

HET ZEVENDE GEBOD.

Gij zult niet echtbreken.

HET ACHTSTE GEBOD.

Gij zult niet stelen.

HET NEGENDE GEBOD.

Gij zult geen valsche getuigenis spreken tegen uwen naaste.

HET TIENDE GEBOD.

Gij zult niet begeeren uws naasten huis; gij zult niet begeeren uws naasten vrouw, noch zijnen dienstknecht, noch zijne dienstmaagd, noch zijnen os, noch zijnen ezel, noch iets, dat uws naasten is.

VAN DE WET.

I. DE WETGEVING.

1. De Wet bij den berg Sinaï door middel van Mozes aan het volk gegeven, is voor dat volk de wet van God zelf, het getuigenis van het verbond, dat God sloot met zijn uitverkoren volk, en dat door dit volk ook van zijne zijde met blijdschap aanvaard wordt.

2. De vorm is die van gebod en verbod. — Met het gij is allereerst het volk in zijn geheel en dus ook ieder lid van dat volk op zich zelf bedoeld.

3. Deze wet blijft ook van kracht onder het Nieuwe Verbond, omdat zij zedewet is, dat is, omdat zij tot het gebied

der zedelijkheid behoort. Daarom kan zij naar de uitlegging er van door Christus gegeven ons zeer goed dienen als leiddraad van het christelijk-zedelijke. Mt. V : 17: Meent niet, dat ik gekomen ben, om de wet en de profeten te ontbinden, ik ben niet gekomen om *die* te ontbinden maar te vervullen. Rom. III : 31: Doen wij dan de wet teniet door het geloof? dat zij verre, maar wij bevestigen de wet.

II. De tien geboden.

1. De Wet wordt ook genoemd „de tien woorden” (Dekaloog) Ex. XXXIV : 28. De verdeeling wordt in de Schrift niet aangegeven. De luthersche kerk telt het 1e en 2e gebod bijeen en splitst dan het 10e gebod achter het woord „huis.” Paulus beschouwt het 10e gebod als één gebod (Rom. VII : 7), terwijl de vereeniging van het 1e en 2e gebod aan beider beteekenis tekort doet. Wij houden ons aan de verdeeling, die de Joden reeds hadden.

2. Het opschrift is als bij de wet eens aardschen konings, omdat elke wet hare beteekenis ontleent aan den persoon, door wien zij wordt uitgevaardigd. Dit begint met het Ik van Hem, die het te zeggen heeft, den koning der gansche aarde, de Heere, Jehova (Jahve), die zich onder dien naam aan Mozes heeft geopenbaard, de onveranderlijke, uw God, die dus de God van Israël is, met dit zijn volk in het verbond getreden (Lev. XXVI : 12: Ik zal u tot een God zijn en gij zult Mij tot een volk zijn); „die u uit Egypteland uit het diensthuis uitgeleid heb,” die dus niet alleen uit kracht zijner majesteit en macht, maar meer nog uit kracht der verlossing, die door zijne hand het volk geschonken is, mag verwachten, dat dit volk Hem gehoorzamen zal. — Maar dan mag Hij dit nog eerder verwachten van het volk des N. Verbonds, dat roemen mag in een nog geheel andere verlossing.

3. De korte inhoud der geboden is deze:

Het eerste gebod betreft de zonde der afgoderij, het tweede den beeldendienst of de wijze der Godsvereering, het derde de heiligheid van Gods naam en het vierde van Gods dag. Het vijfde gebod heeft betrekking op het ouderlijke, het aardsche gezag, dat ons in Gods naam regeert; het zesde op 's naasten

leven; het zevende op het huwelijksleven; het achtste op het eigendom; het negende op den naam des naasten en het tiende gebod heeft het oog op de bronwel der zonde, de booze lust des harten.

---

93. Vraag. *Hoe worden deze tien geboden gedeeld?*

Antw. In twee tafelen, waarvan de eerste leert, hoe wij ons jegens God zullen houden, de andere, wat wij onzen naaste schuldig zijn.

Zullen = moeten.

De eerste; Hoogd. volgt dan: „in vier geboden."

De andere; Hoogd. volgt dan: „in zes geboden."

Antw. De tien geboden worden in twee tafelen gedeeld.

Wat leeren die beide tafelen? De eerste leert ons onze plichten kennen tegenover God, de tweede die tegenover den naaste.

III. De indeeling der wet.

1. De indeeling in twee tafelen is overeenkomstig het bijbelsch verhaal der wetgeving. De eerste maal worden die steenen tafelen door God zelf gegeven (Exod. XXIV : 12) aan beide zijden beschreven, de tweede maal worden de tafelen door Mozes medegebracht van beneden en door God beschreven (Exod. XXIV).

2. Reeds onder het O. Verbond worden de beide tafelen naar haar inhoud onderscheiden volgens de liefde tot God en de liefde tot den naaste. En evenzoo doet Christus zelf dit. Deut. VI : 5; Exod. XIX : 18; Mt. XXII : 37—40.

3. De naaste. Voor den Israeliet gold als naaste de Israëliet, zijn volksgenoot, doch dan niet alleen de bevriende Israëliet, maar ook de persoonlijke vijand, aan wien men liefde te bewijzen had. Lev. XIX : 18: Gij zult niet wreken, noch *toorn* behouden tegen de kinderen uws volks: maar gij zult uwen naaste (uw volksgenoot) liefhebben als uzelven: Ik ben de Heere. Maar Christus zegt in de bergrede, Mt. V : 43: Gij hebt gehoord dat gezegd is (n.l. door de Schriftgeleerden, als gevolgtrekking uit dit gebod): Gij zult uwen naaste liefhebben en uwen vijand zult gij haten. Inderdaad worden de heidenen, de Kanaänieten en de

andere volken in het O. Verbond als vijanden Gods voorgesteld, die Israël om hunne gruwelen moest verafschuwen en haten en meer dan eenmaal met een verdelgingsoorlog had te bestrijden, opdat het door die volken niet verleid of overheerscht zou worden. Lev. XXVI : 7: Gij zult uwe vijanden vervolgen en zij zullen voor uw aangezicht door het zwaard vallen. — Toch bevatte de wet gunstige bepalingen tegenover den vreemdeling, die in het land woonde en zich aan de wet en de ordeningen des volks onderwierp. Zoo in het 4e gebod. Lev. XIX : 33, 34: En wanneer een vreemdeling bij u in uw land als vreemdeling verkeeren zal, gij zult hem niet verdrukken. De vreemdeling, die als vreemdeling bij u verkeert, zal onder u zijn als een inboorling van ulieden; gij zult hem liefhebben als uzelven: want gij zijt vreemdelingen geweest in Egypteland: Ik ben de HEERE uw God!

4. Het antwoord van Christus, gegeven op de vraag: Wie is mijn naaste? (Lk. X : 29 37), is zeker veel ruimer en geestelijker. Dat antwoord in de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan komt hierop neer, dat wij dit woord „naaste" allereerst hebben te nemen in de letterlijke beteekenis van: naastebij, dichtst bij. Dat was niet de Priester, die tegenover den verslagen Jood voorbijging, hoewel hij zijn volksgenoot was, ook niet de Leviet, al kwam hij wat dichter bij, maar de Samaritaan, die „tot hem ging." Zoo wordt onze naaste al wie op een of ander oogenblik tot ons komt, ons nadert, hetzij wij hem persoonlijk ontmoeten, hetzij wij over hem spreken ook zonder dat hij in onze tegenwoordigheid is, hetzij wij aan hem denken. Daarbij is het dus niet meer de vraag of het een volksgenoot of familiebetrekking, een bekende of onbekende, een vriend of vijand is. Niet alle menschen zijn onze naaste, maar wij hebben ons den naaste te gevoelen van elk mensch, tot wien wij in eenige betrekking komen.

5. Behoort het vijfde gebod tot de eerste of tot de tweede tafel? Het antwoord hangt af van de vraag, of men in de ouders de plaatsvervangers Gods of de eersten der naasten ziet. Dit gebod vormt den overgang tusschen de beide tafels. De Catechismus plaatst het op voorbeeld van Calvijn in den Catechismus van Genève op de tweede tafel; zoodat op de eerste tafel staan de geboden, die rechtstreeks op God betrekking hebben, op de tweede, die het leven der menschen onderling regelen.

94. Vraag. *Wat gebiedt God in het eerste gebod?*

Antw. Dat ik, zoo lief als mij mijner ziele zaligheid is, alle afgoderij, tooverij, waarzegging, bijgeloof, aanroeping der heiligen of anderer schepselen, mijde en vliede, en den eenigen waren God recht leere kennen, Hem alleen vertrouwe, in alle ootmoedigheid en lijdzaamheid mij Hem alleen onderwerpe, van Hem alleen alles goeds verwachte, Hem van ganscher harte liefhebbe, vreeze en eere; alzoo dat ik eer van alle schepselen afga en die varen late, dan dat ik het allerminste tegen zijnen wil doe.

Wat gebiedt God; Hoogd.: Wat eischt de Heer?

Zoo lief als mij mijner ziele zaligheid is; Hoogd.: „bij verlies van mijner ziele heil en zaligheid."

Waarzegging; Hoogd.: bijgeloovigen zegen. Waarschijnlijk moet hier aan de „waarzeggers" gedacht worden, „die vee of menschen mitsgaders andere dingen zegenen, en die aan zulke zegening geloof geven," waarvan het Avondmaalsformulier spreekt.

Mij Hem alleen onderwerpen ontbreekt in 't Hoogd.

Van alle schepselen afga en die varen late; Hoogd. übergebe, alle schepselen prijsgeve.

Antw. Dit gebod verbiedt dus vier zonden en gebiedt zeven deugden.

a) De vier zonden zijn: Afgoderij, tooverij, waarzegging (bijgeloof) en aanroeping der heiligen.

b) De zeven deugden zijn: kennis Gods, vertrouwen op God, onderwerping aan God, hope op God, liefde tot God, vreeze voor God, vereering van God.

c) In welke mate wordt dit geëischt? Dat ik eer alle schepselen prijsgeve dan iets tegen Gods wil doe.

d) Wat staat daarbij op het spel! Mijner ziele heil en zaligheid.

95. Vraag. *Wat is afgoderij?*

Antw. Afgoderij is, in de plaats des eenigen waren Gods, die zich in zijn Woord geopenbaard heeft, of benevens Hem, iets anders versieren of hebben, waarop de mensch zijn vertrouwen zet.

Versieren; Hoogd.: „dichten", = verdichten.

Antw. Afgoderij is op iets zijn vertrouwen stellen in de plaats, of nevens God.

Het eerste gebod.

A. *Het verbod spreekt alleen van afgoderij.*

1. De afgoderij in haar grofsten vorm, vinden wij bij de Heidenen. Baäl en Astarte, Moloch en Dagon, Wodan en Thorr hebben voor ons niets verleidelijks meer. Zij is ons belangrijk als de openbaring van het zoeken der menschheid naar God en dus van de godsdienstige behoefte, die er woont in het menschenhart. Hd. XVII : 22: Paulus staande in het midden van de *plaats genaamd* Areopagus, zeide: Gij mannen van Athene, ik bemerk, dat gij alleszins gelijk als godsdienstiger zijt. 1 Cor. VIII : 4: Wij weten, dat een afgod niets is in de wereld en dat er geen ander God is dan een. Rom. I : 23: En hebben de heerlijkheid des onverderfelijken Gods veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijk mensch, en van gevogelte en van viervoetige kruipende *gedierten*. De spotternij van Elia (1 Kon. XVIII : 27) en Jesaja (XL : 19, 20) er over.

2. In meer algemeenen zin wordt de afgoderij in antw. 95 omschreven. Op het vertrouwen komt het aan, dat men stelt in iets of iemand naast of boven God.

a) Op geld en goed, kapitaal- of landbezit, d. i. mammonsdienst. Voorbeelden: de rijke jongeling Mt. XIX : 22; de rijke dwaas Lk. XII : 19. Mt. VI : 24: Gij kunt niet God dienen en den Mammon. Col. III : 5: De gierigheid, welke is afgodendienst. — Een landedelman, die met zeker zelfbehagen tot iemand zeide: „Dat is nu alles van mij zoover uw oog reiken kan," kreeg ten antwoord,

terwijl de aangesprokene den vinger omhoog hief: „En de hemel, is die ook van u?”

b) Op de menschen. Jes. XVII: 5: Zoo zegt de HEERE: Vervloekt is de man, die op een mensch vertrouwt en vleesch tot zijn arm stelt en wiens hart van den HEERE afwijkt. Ps. CXLVI: 3: Vertrouwt niet op prinsen, op des menschen kind bij hetwelk geen heil is.

c) Op zichzelf, op eigen slimheid, gezondheid, kracht, of genie. Een merkwaardige uiting van zelfvergoding is het bekende vers van Willem Kloos:

Ik ben een God in diepst van mijn gedachten,
en zit in 't binnenst van mijn ziel ten troon
over mij-zelf en 't al, naar rijksgeboôn
van eigen strijd en zege, uit eigen krachten, —
en al een heir van donker-wilde machten
joelt van mij op en valt terug, gevloôn
voor 't heffen van mijn hand en heldre kroon:
ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.

3. Verfijnde afgoderij is:

a) de verdeeldheid des harten tusschen God en de wereld. Mt. VI: 24· Niemand kan twee heeren dienen. 1 Cor. X: 21: Gij kunt den drinkbeker des Heeren niet drinken en den drinkbeker der duivelen, gij kunt niet deelachtig zijn aan de tafel des Heeren en aan de tafel der duivelen.

b) de kerk in de plaats van God te stellen. Dat doet de roomsche, omdat zijn geweten gebonden is aan de voorschriften der kerk. Israel deed het in Jeremia's dagen. Jer. VII: 4: Vertrouwt niet op valsche woorden, zeggende: des HEEREN tempel, des HEEREN tempel, des HEEREN tempel zijn deze! — Daarom zoeken de hervormde kerken hare leden op te leiden tot het besef hunner zelfstandige verantwoordelijkheid tegenover God en heerschen zij niet over de gewetens der menschen.

c) liefde tot kinderen of ouders, bloedverwanten of vrienden meer dan tot God, waardoor deze liefde zich openbaart als zelf-of eigenliefde of zelfzucht. Mt. X: 37: Die vader of moeder liefheeft boven mij, is mijns niet waardig. Gen. XXII: 12: Nu weet ik, dat gij Godvreezende zijt en uwen zoon, uwen eenige, van Mij niet hebt onthouden.

d) zoo van de heerlijkheid der natuur, of der kunst, of der wetenschap vervuld te zijn, dat zij geen plaats voor godsdienst in ons leven meer overlaten (aesthetische Godsdienst). Mt. XIII : 45, 46: gelijkenis van de parel van groote waarde.

4. Bijzonder genoemd worden door den Catechismus, als in zijn tijd op den voorgrond tredende, de volgende afwijkingen:

a) Tooverij, d. i. op een wijze of door middelen, die aan de geheime kracht eens menschen worden toegeschreven, te willen leeren kennen, wat verborgen is, of te verkrijgen wat men verlangt. Daartoe behoort ook de waarzeggerij (uit de lijnen der hand, uit koffijdik, door kaarten-leggen of te werken met het ei, door gesmolten lood uit te gieten op oudejaarsavond, enz.). Het zijn overblijfselen van het heidendom, waarin de toovenaars personen van grooten invloed zijn, nog altijd de heftigste tegenstanders van het christendom. Hd. XIII : 8, Elymas; Hd. VIII : 9, Simon; Hd. XVIII : 19, de tooverboeken. Veel berust daarbij op bedrog, maar niet alles laat zich daaruit verklaren. Israël werd er tegen gewaarschuwd in de wet, Deut. XVIII : 9—12. 1 Sam. XXVIII, de profetes te Endor. Voor den Christen, die de openbaring Gods in Christus bezit, heeft de toovenarij geen waarde. (Vergelijk over het spiritisme blz. 161).

b) Waarzegging, bijgeloof (bijgeloovig zegenen). De aanwending van geheime formules (b.v. het bestrijken van den kreupelen voet van een paard in den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes), van in de roomsche kerk met wijwater besprengde of gewijde voorwerpen; het wijden van voorwerpen als altaren, crucifixen, kaarsen, orgels, klokken, kerkgereedschap, wat alles voor den protestant geen beteekenis heeft.

c) Het aanroepen van heiligen en andere schepselen, de Maria- en heiligendienst, de Mis enz., waarbij aan het schepsel goddelijke eer wordt toegebracht.

B. *Het gebod.*

1. De afgoderij zegt ons, dat onder de heidenen godsdienst en zedewet ten nauwste verbonden waren. Ook des christens zedelijkheid begint met de erkenning van het recht Gods, en zoo worden wij in dit eerste gebod opgeroepen tot

a) de kennis van God. Zonder Godskennis geen kennis van

het waarachtig goede. „Den eenigen waren God recht leeren kennen" is geen lichte zaak. Het menschelijke mengt zich er zoo gemakkelijk in. Dat zien wij zelfs onder het O. Verbond (Job II : 3; 2 Sam. XXIV : 1; Richt. V : 23). De zuivere bron dezer kennis voor ons is dus Jezus Christus. De rechte Godskennis ligt in de toepassing van die openbaring in ons eigen leven. Jer. IX : 23, 24: Zoo zegt de HEERE: Een wijze beroeme zich niet in zijne wijsheid, en de sterke beroeme zich niet in zijne sterkheid; een rijke beroeme zich niet in zijnen rijkdom; maar die zich beroemt, beroeme zich hierin, dat hij verstaat, en Mij kent dat Ik de HEERE ben, doende weldadigheid, recht en gerechtigheid op de aarde; want in die dingen heb Ik lust, spreekt de HEERE. Hos. IV : 6: Mijn volk is uitgeroeid, omdat het zonder kennis is. Joh. XVII : 3: Dit is het eeuwige leven, dat zij u kennen, den eenigen waarachtigen God en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt. — Dus dit gebod vraagt mij: Is het u er waarlijk om te doen God (niet het een en ander over of aangaande God) recht te leeren kennen en waaruit blijkt dit?

b) het vertrouwen op God. Hem alleen vertrouwen. Dat is de bevestiging van ons geloof, dat is het geheele leven des christens; vertrouwen onder gevaar (Mk. IV : 40: Wat zijt gij zoo vreesachtig? hoe hebt gij geen geloof?), onder lijden (Rom. VIII : 28: Wij weten, dat dengenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede), voor onze nooddruft (Mt. VI : 25: Daarom (omdat gij anders den dienst van God en van den Mammon zoudt zoeken te vereenigen) zeg ik u: zijt niet bezorgd). Voorbeeld: Abraham; tegenvoorbeeld: David 1 Sam. XXVII : 1; en Asa, 2 Kron. XVI : 12. Jes. XXVI : 4: Vertrouwt op den HEERE tot in der eeuwigheid, want de HEERE HEERE is een eeuwige rotssteen. — Is dus uw vertrouwen gevestigd op God en op God alleen?

c) de onderwerping aan God, wat ons verhindert wijzer te willen zijn dan Hij, of meer te eischen, dan Hij voor ons noodig keurt. Die onderwerping ontbreekt, waar twijfel ontstaat, als Gods wegen anders zijn dan onze wegen. Lev. X : 3: Doch Aäron zweeg stil. Jes. LV : 9: Want *gelijk* de hemelen hooger zijn dan de aarde, alzoo zijn mijne wegen hooger dan uwe wegen en mijne gedachten dan ulieder gedachten. — Hoever hebt gij het nu in die onderwerping gebracht? Zij is alleen mogelijk door oefening in ootmoedigheid en lijdzaamheid.

d) de hope op God. „Van Hem alleen alles goeds verwachten." Fil. I : 19: Want ik weet, dat dit mij ter zaligheid gedijen zal. 2 Tim. IV : 18: En de Heer zal mij verlossen van alle boos werk en bewaren tot zijn hemelsch koninkrijk. 1 Petr. I : 13: Hoopt volkomenlijk op de genade, die u toegebracht wordt in de openbaring van Jezus Christus. — Is uw hope niet veelmeer gebouwd op andere menschen, op uzelf, uw inzicht, uw inspanning? „Help uzelf en God zal u helpen" (?).

e) de liefde tot God. „Hem van ganscher harte liefhebben." Dat is de zedewet in haar geheel voor het christelijk geloof, dat uitgaat van Joh. III : 16. Al wat God aan ons doet, doet Hij uit liefde. De zucht naar genot of eer of macht mag bij den Christen geen hooger plaats innemen.

f) de vreeze voor God. Dit is niet bedoeld als angst (dat brengt geveinsde godsvrucht voort, Ps. XVIII : 45), maar als eerbied, voor zijn macht, voor zijn straffende hand, zooals een kind zijn vader vreest. Ps. XXXIV : 10: Vreest den HEERE gij zijne heiligen. Gen. XL : 9: Hoe zoude ik dan dit een zoo groot kwaad doen en zondigen tegen God? — Dus geen vrees voor de menschen, Mt. X : 28: Vreest niet voor degenen, die het lichaam dooden. Ook niet de vrees om de gunst der menschen te verliezen. Bismarck: „wij Duitschers vreezen niemand dan God?" Ook de allerheiligste zal deze vreeze Gods nooit afleggen, komt er niet boven uit. Gen. XVIII : 27: Abraham antwoordde en zeide: zie toch, ik heb mij onderwonden te spreken tot den Heere, hoewel ik stof en asch ben. — Tegenvoorbeeld: Pilatus, Petrus' verloochening.

g) de verheerlijking van God. „Hem eere." Daarom is iedere zaak of weg veroordeeld, waarin wij onze eigene eer zoeken, al zullen wij die in Gods weg wandelende meermalen ontvangen. Ps. LXXXIV : 12: De HEERE zal genade en eere geven, Hij zal het goede niet onthouden, dengenen, die in oprechtheid wandelen. Joh. V : 23: Die den Zoon niet eert, eert den Vader niet die hem gezonden heeft: Tegenvoorbeeld: Saul, Nebukadnezar, de Farizeërs.

2. De eenige, die met recht goddelijke eere ook voor zich opeischen kan, is Jezus Christus. Joh. V : 23: Opdat zij allen den Zoon eeren, gelijk zij den Vader eeren. Die den Zoon niet eert, eert den Vader niet, die hem gezonden heeft. Daarom stelt hij

denzelfden goddelijken eisch: Mt. X:37: Wie vader of moeder liefheeft boven mij, is mijns niet waardig.

3. De vervulling van dit gebod is dus voor den christen gelegen in de erkenning en navolging van Christus, in wien wij de volmaakte vervulling van dit gebod aanschouwen. Bij hem zien wij de volkomen kennis van God, Mt. XI:27: Niemand kent den Vader dan de Zoon; betrouwen op God, Joh. XVI:32: Nochtans ben ik niet alleen, want de Vader is met mij; vreeze voor God, Joh. II:4: Mijne ure is nog niet gekomen, Joh. XVIII:36: Mijn koninkrijk is niet van deze wereld ...... (anders), zoo zouden mijne dienaren gestreden hebben; onderwerping aan God, Mt. XXVI:39: Niet gelijk ik wil, maar gelijk Gij wilt; verheerlijking van God, Joh. XVII:4: Ik heb u verheerlijkt op de aarde. — Toch is juist de Christus aangeklaagd van godslastering, maar door de menschen.

4. „Dat ik eer van alle schepselen afga en die varen late (prijsgeve), dan dat ik in het allerminste tegen zijnen wil doe." Hier komt een moeilijkheid. De schepselen zijn ook Gods werk, en wij kunnen God eeren ook in zijn schepselen. Christus verheugde zich in den aanblik der vogelen en der leliën, het opgaan der zon en het groeien van het zaad. Ook onttrok hij zich niet aan den omgang der menschen. Wij vinden hem op de bruiloft te Kana, en hij zat meermalen aan aan den maaltijd bij aanzienlijken. Men schold hem zelfs voor vraat en wijnzuiper, omdat hij zich niet als Johannes de Dooper in de woestijn aan de wereld onttrok. Nu is het waarlijk niet gemakkelijk de eere Gods en het gebruik der wereld, zonder dat dit misbruik wordt, met elkaar te vereenigen. Want het is een zondige wereld. Toch leert het christendom geen ascetisme, wel ascese. De wereld, waarin Christus is neergedaald, zullen wij niet verachten, maar haar liefhebben en ons over haar verblijden. Geen monniken-heiligheid, maar oefening om in de wereld te verkeeren zonder ongehoorzaam te worden aan den wil Gods. Dit is de voortdurende strijd des christens. De wil Gods moet zijn eigen wil worden en uit kracht van dien wil moet hij boven de schepselen staan. 1 Cor. VI:12: Alle dingen zijn mij geoorloofd, maar ik zal onder de macht van geenen mij laten brengen.

C. *De beteekenis van dit gebod.*

Zij is, dat „mijner ziele zaligheid" er bij betrokken is, want in dit gebod ligt de maatstaf voor het karakter van ons geloof. Men kan geen christen zijn zonder de besliste begeerte om daaraan te beantwoorden. Alle geloovigen uit de Schrift en de geschiedenis bevestigen dit. Voorbeelden: Henoch (Gen. V : 24), Noach (Gen. VI : 9), Abraham (Gen. XXII), Jozef (Gen. XXXIX), Mozes (Hebr. XI : 25), David (in zijn zorg voor den eeredienst), Jesaja (in zijn prediking van Gods heiligheid), Jeremia (in zijn getrouwheid onder wantrouwen) Daniël en zijne vrienden (Dan. III, VI), de uitingen van godsbetrouwen in de Psalmen, Johannes de Dooper tegenover Herodes, Petrus (Hd. V : 29), Paulus (Fil. III : 4—8), de martelaren der eerste eeuwen en der hervorming.

---

96. Vraag. *Wat eischt God in het tweede gebod?*

Antw. Dat wij God op geenerlei wijze afbeelden, noch op een andere wijze vereeren, dan Hij in zijn Woord bevolen heeft.

Noch op een andere wijze; Hoogd.: noch op eenige andere wijze.

Antw. Het tweede gebod verbiedt God af te beelden en gebiedt Hem naar zijn woord te vereeren.

97. Vraag. *Mag men dan ganschelijk geene beelden maken?*

Antw. God kan noch mag in geenerlei wijze afgebeeld worden; maar de schepselen, al is het dat zij kunnen afgebeeld worden, zoo verbiedt toch God hunne beeltenis te maken en te hebben, om die te vereeren of God daardoor te dienen.

Kunnen = mogen.
Antw. God mag men niet afbeelden, maar van de schepselen mag men beeltenissen maken, maar men mag die niet vereeren.

98. Vraag. *Maar zoude men de beelden in de kerken als boeken der leeken niet mogen lijden?*

Antw. Neen; want wij moeten niet wijzer zijn dan God, dewelke zijne christenen niet door stomme beelden, maar door de levendige verkondiging zijns Woords wil onderwezen hebben.

Lijden; Hoogd.: „geduld worden."
Stomme beelden; Hoogd.: „stomme afgoden," dus eene verzwakking in onze vertaling, overeenkomstig het latijn: „simulacris" afbeeldingen.
Leeken (het woord komt van het grieksche laos volk, laïkos van het volk), zoo noemt de roomsche en luthersche kerk de gemeenteleden, die niet behooren tot den geestelijken stand.

Het tweede gebod.

A. *Verbod.*

1. Het onderscheid tusschen het 1e en het 2e gebod is, dat het eerste de afgoderij, het tweede den beeldendienst verbiedt.
2. Het onderscheid laat zich in Israëls geschiedenis het best verduidelijken met Achab's voorbeeld, die den Baälsdienst, dus afgoderij, een anderen god en godsdienst voorstond, en dat van Jerobeam, die den kalverdienst invoerde, maar niet om een anderen god te doen aanbidden.
3. Dit verbod van beeldendienst is merkwaardig, als wij zien hoe algemeen de heidenen zich daaraan schuldig maken. Het getuigt dus van een hoogere geestelijke opvatting, dan wij bij de andere volken vinden, als wij bij Israël een heiligdom zonder godsbeeld aantreffen. Ps. XCVII : 7: Beschaamd moeten wezen (schamen moeten zich) allen, die de beelden dienen.

4. De inhoud van dit gebod is duidelijk. Het spreekt van hetgeen boven in den hemel is, d. i. zon, maan, sterren (de Chaldeërs zijn bekend als sterrenvereerders), of onder op de aarde, de dieren- of menschvormige godenbeelden b.v. in Egypte of de Molochsdienst; in de wateren onder de aarde, zooals de krokodil, of Dagon (half god half visch) bij de Filistijnen. De bedreiging wil het gevaarlijke doen gevoelen van den beeldendienst, die trouwens leidt tot afgoderij en dus tot volslagen afval van God. (De beeldendienst van Jerobeam heeft voorbereid den Baälsdienst onder Achab). De belofte strekt zich verder uit dan de bedreiging. Het geheel is gericht tot het volk en voor Israël als natie ligt er in dit gebod een erfelijke zegen en een erfelijke vloek.

5. Israël heeft aan de verzoeking tot overtreding niet altijd weerstand kunnen bieden. Dat vinden wij niet bij de aartsvaders, maar het begint reeds bij den Sinaï (gouden kalf. Exod. XXXII). Gideon's God (Richt. VIII : 27), het heiligdom in Dan (Richt. XVII), Nob (1 Sam. XXI : 10), bij Abjathar (1 Sam. XXIII : 6). In Michal's huis was een terafim of huisgod (1 Sam. XIX : 13). Ook de koperen slang is tot afgoderij misbruikt (2 Kon. XVIII : 4).

6. Fijner vorm van overtreding is het, als men zich zelf zijn voorstelling, zijn godsbegrip, maakt en dit stelt in de plaats van den in Christus geopenbaarden God.

Wij kunnen niet nalaten al wij tot Hem bidden, ons een voorstelling van God te maken. De beeldendienst is de uiting van deze behoefte des menschen. Ook de Schrift spreekt op menschelijke wijze van God (zijn handen, voeten, oogen, berouw enz.). Indien wij de voorstelling dan maar niet stellen in de plaats van den ons geopenbaarden God zelf, en altijd geneigd blijven haar te toetsen aan en te wijzigen naar de openbaring Gods in Christus gegeven. Onze God mag niet harder en ook niet barmhartiger zijn dan Hij zich in de Schrift doet kennen. Zijn liefde, zijn heiligheid, zijn toorn mag niet anders worden voorgesteld. En stuiten wij dan op hetgeen wij niet in overeenstemming kunnen brengen, dan zal de christen zich liever bij het onbegrepene neerleggen, dan zich een God of een Godsbegrip te vormen, dat mogelijk aan alle eischen van het menschelijk denken voldoet, maar nu, even als een beeld van goud of steen, een gewrocht is van menschenmaaksel.

7. De beeldendienst in de christelijke kerk heeft allerlei phasen doorloopen.

a. De beeldenstrijd. Sinds de vervolgingen waren opgehouden en de kerk staatskerk geworden was, drong ook meer en meer de zucht naar pracht en praal zich op den voorgrond. De prachtige kerken, waar de martelaren en hunne reliquiën vereerd werden, versierde men ook met beelden, die men allengs begon te vereeren. Dit misbruik nam ten slotte buitensporige afmetingen aan. Van vele beelden zeide men, dat zij van hemelschen oorsprong waren. Men gebruikte de beelden als doopgetuigen. Men had Christus- of Maria-beelden, waarbij uit de wonden versch bloed, uit de oogen werkelijk tranen vloeiden. Het volk had daar behagen in. De geestelijken moedigden dit aan. Men hield bedevaarten en had wonderdoende beelden. Daartegen trad nu Keizer Leo de Isauriër op (727 n. C.), vooral omdat de Mohamedanen (evenals de Joden) dit over afgoderij hielden en daaraan een wapen tot onderdrukking van het christendom ontleenden. Het volk werd weldra in twee partijen verdeeld, Ikonodoelen (beeldendienaars) en Ikonoklasten (beeldstormers). Heftige volksoploopen hadden plaats, als de keizer de beelden wilde verwijderen. Het werd een ware burgeroorlog, waarbij de keizer met het leger tegenover de geestelijken en het volk stond. De schoone maar valsche keizerin Irene wist den beeldendienst te herstellen, die op het 7e algemeene concilie te Nicea 787 werd gehandhaafd, maar eerst in 842 was een synode te Konstantinopel onder keizerin Theodora in staat de vereering der beelden weer in te voeren. De dag van dat besluit 19 Febr. is voor de oostersche kerk de dag van het feest der orthodoxie.

In het Westen heeft onder Karel de Groote een kerkvergadering te Frankfort 794 zich tegen de vereering van beelden verklaard, maar tot opwekking van godsvrucht en tot versiering der kerken werden zij toegelaten.

b. De roomsche kerk beroept zich nu op het concilie van 787 en maakt onderscheidt tusschen de aanbidding, die alleen God toekomt, en de vereering, die wij den mensch mogen brengen. Die vereering mag ook bestaan in neerknielen en kussen en geldt dan niet het beeld, maar den persoon, die er door voorgesteld wordt. Aan deze spitsvoudige theorie beantwoordt de practijk niet. Of heeft de kerk niet zoogenaamde wonderdoende beelden en

reliquiën (als de heilige rok van Trier), waarbij wel waarlijk de afbeelding is getreden in de plaats van den persoon.

c. Bij de Hervorming heeft de beeldendienst aanleiding gegeven tot beeldstormerij te Wittenberg 1522, waartegen Luther optraden in ons land in 1566 op verschillende plaatsen, waarvan een deel der schuld, zegt men, valt op den Catechismus en zijn vertaler Dathenus, die er toe zouden aangezet hebben. Zeker is, dat men in katholiseerende verdraagzaamheid ook te ver kan gaan, en de veelszins veroordeelde beeldstormerij althans de uiting was van een zuiver gevoeld protestantsch beginsel.

d. De Luthersche en de Gereformeerde kerken gaan in de toepassing van dit gebod uit elkander, omdat de eerste uitgaat van de behoefte des menschen om zalig te worden, de laatste meer bijzonder van den wil van God. Daarom heeft de eerste, beelden, altaren, waschkaarsen, crucifix en schilderijen in de kerken behouden, de laatste heeft alles verwijderd wat niet rechtstreeks in Gods woord geleerd wordt. Van de kerk heeft zij een gehoorzaal gemaakt, waarin het zoo goed als alleen om de prediking te doen is en alles wat eenigszins tot bijgeloof leiden kan moet verwijderd worden.

e. In onze dagen begint men meer te gevoelen voor de versiering der kerken, wat sommigen gevaarlijk vinden, doch niet is af te keuren. De Israëlitische eeredienst en tempel was vol zinnebeelden en met groote pracht toegerust. (Bezaleël en Aholiab kregen wijsheid van den Heer, Exod. XXVI : 1; Davids wensch, 2 Sam. VII : 2, zal niemand als een slechten wensch kunnen veroordeelen). De eerste christenen versierden hunne graven met symbolen (visch, haan, ten hemel zeilend schip) en begonnen dus reeds de kunst te stellen in dienst van het christelijk geloof. Waarom mag dat niet?

f. „God wil zijne christenen niet door stomme beelden onderwezen hebben," d. w. z. dat de natuur ook een boek der openbaring Gods is, en dat de Heiland zelf zoowel in de natuur als in het maatschappelijk en huiselijk leven het aanschouwingsonderwijs vindt voor de kennis van het koninkrijk Gods. Ook de voetwassching was een zinnebeeld. Het Avondmaal zelf en het breken van het brood daarbij is een zinnebeeld. Het was Gregorius de groote, bisschop te Rome, die de beelden „boeken der leeken" genoemd heeft, maar als zij dit worden zonder de

verkondiging des woords, of daarin dingen gelezen worden met het evangelie in strijd, kunnen deze boeken slechts tot bijgeloof en dwaling brengen.

g. Men zal dus in dit opzicht maat hebben te houden. In de middeleeuwen heeft men de kerken met kunstwerken versierd, die voor geen gering deel hunne godsdienstige waarde voor ons verloren hebben. Wij zullen soberheid en eenvoud betrachten. Af te keuren is een beeld van God te maken, zelfs al heeft een Michel Angelo of Rafael dit beproefd.

Bij de beelden van Christus vergeten wij nooit, dat het slechts voorstellingen zijn van de verbeeldingskracht van den kunstenaar. Een portret van Christus hebben wij niet.

Epiphanius bisschop van Salamis († 403) schrijft in een brief aan den bisschop Johannes van Jeruzalem, dien Hiëronymus aan de aandacht der gemeenten aanbeveelt. „Toen wij met elkaar naar de heilige plaats Bethlehem trokken, om daar naar christelijke gewoonte aalmoezen te verzamelen (dus een kollektereis) en toen ik in een dorp kwam met name Anablatha en daar in het voorbijgaan een licht zag branden, vroeg ik, wat dat voor een plaats was. En toen ik hoorde, dat het de kerk was, ging ik er in om te bidden. Daar vond ik een gekleurd, beschilderd doek als voorhangsel aan de kerkdeur, waarop een beeld van Christus of van een anderen heilige was aangebracht; ik herinner mij niet nauwkeurig meer, wat het voorstellen moest. Toen ik echter in een christelijke kerk tegen het gebod der Schrift de beeltenis van een mensch zag hangen, verscheurde ik het en gaf aan de aanwezigen den raad, dat zij maar liever het lijk van een arme daarin wikkelen en begraven moesten.... Ik verzoek u aan de geestelijken dier plaats mede te deelen, dat zij van de overbrengers van dit schrijven een ander voorhangsel, dat wij hierbij toezenden, ontvangen en dat zij zorgen moeten, dat verder in de kerken der christenen zulke voorhangsels, die strijdig zijn met den christelijken godsdienst, niet gebruikt worden. Want het behoort tot uw ambt te zorgen, dat zulke ergernissen vermeden worden, die de christelijke kerk en het volk, dat u is aanbevolen, slecht passen."

Zwingli: „Beelden, die niet tot vereering worden opgesteld of waarbij niet te vreezen is dat zij daartoe zullen dienen, ver-

werp ik niet; veeleer erken ik de schilder- en beeldhouwkunst als een geschenk Gods."

Calvijn (in den Catechismus van Genève): „Het is niet aldus te verstaan, als zou in deze woorden ieder schilder- of beeldhouwwerk in het algemeen verworpen worden; maar ons wordt slechts verboden beelden te maken met het doel, dat wij God daarin zoeken of vereeren, of wat hetzelfde is, ze tot eere Gods vereeren of ze, op welke wijze ook, tot bijgeloof of afgoderij misbruiken."

B. *Gebod.*

1. Geboden wordt de ware dienst van God, of dat wij Hem „op geen andere wijze vereeren, dan Hij in zijn woord bevolen heeft," want God zal zelf te zeggen hebben hoe Hij vereerd wil worden. Dit heeft Hij gedaan onder Israël door Mozes en de profeten (Deut. XII : 32: Al dit woord, hetwelk ik ulieden gebiede, zult gij waarnemen om te doen, gij zult daar niet toedoen en daarvan niet afdoen. Jes. I : 13: Brengt niet meer vergeefs offer, het reukwerk is Mij een gruwel); voor ons christenen door Jezus Christus.

2. De classieke plaats is dan Joh. IV : 24: God is (een) geest en die Hem aanbidden moeten *Hem* aanbidden in geest en waarheid. Die aanbidding Gods is dus niet gebonden aan een bepaalde plaats of vorm maar met de komst van Jezus in een nieuwe periode overgegaan, en zij moet plaats hebben in geest (tegenstelling is uitwendige vorm) en in waarheid (tegenstelling is, niet de ware Godsaanbidding, zooals n.l. God zelf die hebben wil).

3. Eisch dezer Godsaanbidding is dus, dat zij zich niet afhankelijk make van vormen, dat het hart er bij is, dat zij plaats hebbe in het geloof (ook wat den eeredienst betreft geldt de maatstaf van Rom. XIV : 23), in gehoorzaamheid aan Gods wil, en dat zij zich dus van allen menschelijken godsdienst onderscheide door haar geestelijk karakter. Verg. Lk. II : 49 (moet zijn in de dingen des Vaders), Mt. V : 23; Mt. XV : 7, 8, Gal. V : 22. — De middelen dezer Godsaanbidding zijn dus geestelijk, gebed, gezang, de levende verkondiging van zijn woord, het sacrament (niet als mededeelende maar als verzegelende de genade Gods) en de kunst, voorzoover zij ons hart verheft tot God zelf door Christus.

4. Daarmede is niet in strijd, dat er bepaalde plechtigheden, vormen, gewoonten zijn in den godsdienst. De ware godsdienst zit in het hart, zegt men, maar het geestelijke heeft hier op aarde noodwendig aardsche vormen noodig om zich daarin uit te spreken. Deze aanbidding vernietigt dus niet, maar behoeft ook den uitwendigen godsdienst. Men komt tot den laatste niet alleen om te ontvangen maar ook om te brengen. Hij kan niet gemist. Alleen hebben wij over de inrichting er van geen wel-omschreven voorschrift. Daarom is er zooveel verschil van gevoelen, waarover men elkander niet verketteren mag, omdat niemand zich voor het zijne op het woord des Heeren beroepen kan. Er zijn in den godsdienst bepaalde plaatsen, vormen, tijden noodig, als het staketsel waaraan de geestelijke aanbidding opklimt. Zooals in alle leven, moet er ook in onze godsaanbidding orde zijn. Hij is onverstandig, die in overgeestelijkheid alle vormen meent te kunnen missen. „Het zit niet in het kerkgaan" hebben wij zoo dikwijls hooren zeggen, dat wij gaan gelooven, dat het zit in het niet-kerkgaan.

5. De kerk heeft dus de roeping die ware aanbidding te bevorderen en elk lid is gehouden daartoe mede te werken. Dat doen wij onbewust door onze eerbiedige, belangstellende, stichtelijke houding, of bewust door het niet verwaarloozen, noch ook vergoddelijken van kerkelijke vormen. De Farizeën; Gal. II : 11—15, Petrus te Antiochië; Gal. V : 2: Ziet, ik Paulus zeg u, zoo gij u laat besnijden, dat Christus u niet nut zal zijn.

6. Het ware beeld Gods is de mensch naar Gods beeld geschapen, de ware, niet de zondige mensch; dus wij zien dat beeld in Jezus Christus. Col. I : 15: Dewelke (Christus) het beeld is des onzienlijken Gods. Joh. XIV : 9: Die mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien. Daarom aanschouwen wij ook in Christus de ware Godsaanbidding. Zijn strijd ten opzichte van den sabbat, het handenwasschen Mt. XV : 1 v.v., de echtscheiding, Mt. XIX : 3 v.v., het vasten Mt. IX : 14. Daarbij maakt Christus geen onderscheid tusschen de ritueele en de zedelijke geboden. De wet is één geheel, zoowel voor Christus als voor Paulus, maar de vervulling door Christus leert ons haar geestelijken zin verstaan.

7. Rom. XII : 1: Ik bid u dan broeders, door de ontfermingen Gods, dat gij uwe lichamen stelt tot een levende, heilige *en* Gode welbehagelijke offerande, *welke is* uwe redelijke godsdienst (oorspr.

eeredienst). Paulus bedoelt dus dat de eeredienst des christens als hij redelijk zal zijn, moet in overeenstemming zijn met zijn geloof, dus een offerande, een zelfovergave moet zijn van het lichaam aan God. Zoo wordt zijn geheele leven een eeredienst, en dat is de eenig redelijke voor den christen.

Maar wat houden sommigen voor een redelijken eeredienst? Een godsdienst met vrees voor overdrijving, zoodat juist de roomsche beeldenvereerders en bedevaartgangers hen in geestdrift beschamen. — Een gewoonte-, of zondags- of oudejaarsavond-christendom. — Een werktuigelijk bidden, bijbellezen en kerkgaan. — Een bekrompen vormendienst, die aan kleinigheden hangt. — Een godsdienst, die zonder invloed blijft op het dagelijksch leven. — Kerkelijke ijver zonder liefde tot God.

---

99. Vraag. *Wat wil het derde gebod?*

Antw. Dat wij niet alleen met vloeken, of met valschen eed, maar ook met onnoodig zweren, den naam Gods niet lasteren noch misbruiken, noch ons met ons stilzwijgen en toezien zulker schrikkelijke zonden deelachtig maken; en in één woord, dat wij den heiligen naam Gods anders niet dan met vreeze en eerbiedinge gebruiken, opdat hij van ons recht bekend, aangeroepen, en in alle onze woorden en werken geprezen worde.

Dat wij — makende zou in onze hedendaagsche schrijfwijze moeten luiden: „Dat wij noch met vloek of valschen eed, noch ook met onnoodig zweren, den naam Gods lasteren noch misbruiken, noch met ons stilzwijgen of toezien zulke schrikkelijke zonden deelachtig maken.

Opdat hij, nl. de naam Gods, van ons recht bekend, d.i. beleden worden.

100. Vraag. *Is het dan zoo groote zonde Gods naam met zweren en vloeken te lasteren, dat God zich ook over die vertoornt, die, zooveel als hun mogelijk is, het vloeken en zweren niet helpen weren en verbieden?*

Antw. Ja gewisselijk; want daar is geen grooter zonde, noch die God meer vertoornt, dan de lastering zijns naams; waarom Hij die ook met den dood te straffen bevolen heeft.

Antw.: In het derde gebod verbiedt God het misbruik van zijn naam en gebiedt het rechte gebruik er van.

a) Waardoor wordt Gods naam misbruikt? Met vloeken, met een valschen eed, met onnoodig zweren en met ons stilzwijgen en toezien bij zulke zonden.

b) Hoe wordt Gods naam recht gebruikt? Met vreeze en eerbieding, opdat hij van ons — geprezen worde.

Het derde gebod.

A. *Het verbod.*

I. De inhoud van het verbod.

1. De naam is de aanduiding van een persoon in onderscheiding van anderen en had oudtijds ook de bedoeling de uitdrukking te zijn van het wezen. Daarom vindt men zooveel naamsverklaringen in de Schrift.

2. God wordt genoemd met verschillende namen in de Schrift: God (d. i. het hoogste wezen), de Schepper van hemel en aarde, de Almachtige, de Eeuwige, de Heilige, de God Abraham's, Izaäk's en Jacobs, de Heilige Israëls, de Heere der heirscharen (d. i. van de legerscharen van Israël, met zijn volk ten oorlog gaande).

3. Heere is de naam die hier bedoeld wordt, d. i. Jahve of Jehova; Exod. III verklaart de beteekenis aldus: Ik zal zijn, die Ik zijn zal," of: Ik ben, die ik ben [1]). Met dien naam noemt

1) De oorsprong en oorspronkelijke beteekenis is onzeker. Misschien bestond de naam vóór Mozes. De verklaring van Exod. III kan bedoelen den godsnaam niet te openbaren maar te verbergen. Jacob (Gen. XXXII:

Ismaël God, als zijn God, de God des verbonds, die zijn volk heeft uitverkoren en verlost.

4. Onder het N. Verbond wordt God genoemd de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, onze Vader in de hemelen. Mt. V : 48, VI : 32; VI : 9. Het doel van Jezus is de openbaring van den naam, d. i. het wezen Gods. Joh. XVII : 6: Ik heb uwen naam geopenbaard den menschen.

II. De Israëlitische vervulling van dit gebod.

1. De wet bedreigde de doodstraf op de overtreding. Lev. XXIV : 10—16. 1 Kon. XXI : 13 (Naboth).

2. Deze zonde komt dan ook zoo goed als alleen voor bij heidenen. Goliath (1 Sam. XVII); Rabsake (Jes. XXXVI : 20); Belsazar (Dan. V).

3. Zoo groot was de vreeze voor het misbruik, dat de Joden het gebruik zelf van den naam Jahve nalieten, en als zij de Schrift lazen het woord Adonai daarvoor in de plaats uitspraken (daardoor is het gekomen, dat men in den Hebr. Bijbel het woord Jehova voor Jahve leest), een wettische, bekrompen uitlegging, die het gebod slechts op één naam van God van toepassing en dus krachteloos maakt.

4. De ware geloovigen onder Israël onderscheiden zich dan ook door diepen eerbied voor den Heer, zooals wij in den eeredienst, in de gebeden en in de gebruiken duidelijk zien. Gen. XVIII : 30, 31; Dan. VI : 10; 1 Kon. VIII.

III. De verklaring van den Catechismus.

Bij de behandeling van dit onderwerp zal de verstandige catecheet het gevaar ontwijken aan zijn leerlingen vloeken te leeren, die zij nog niet hoorden, noch zal hij alle krachttermen met vloeken gelijkstellen, noch door verzonnen verhaaltjes, waarin de vloeker op de daad zelf gestraft wordt, aan het gebod kracht zoeken bij te zetten. Zulke verklaringen worden straks door het leven weersproken en verliezen hare beteekenis. Men late goed ge-

29) en Manoach (Richt: XIII : 18) ontvangen ook geen antwoord op de vraag naar den naam der Godsverschijning. Verg. Obbink, De godsdienst van Israël, blz. 8.

voelen, dat dit gebod daar staat niet om Godswil maar om onzentwil.

Bernh. Dörries: „Riehl vertelt van een zonderling man, ik geloof, dat het een professor was, die in een avond-gezelschap met groote woorden zijn ongeloof uitgekraamd had. Er komt een onweder op en de armzalige mensch rukt het venster open, balt dreigend zijn vuist en daagt God uit hem op de plaats zelve door een bliksem neer te slaan, als Hij werkelijk bestaat en er de macht toe heeft. Maar de donder des Heeren rolt weg en mijnheer de professor wordt niet getroffen. Zoo alleen is het onzen God waardig. Het is daarom ook niet zonder beteekenis, dat Luther in den tekst van het gebod de bedreiging: want de Heere zal niet onschuldig houden (d. i. ongestraft laten), eenvoudig heeft weggelaten".

1. Vloeken, d. i. onder aanroeping van Gods naam anderen of onszelven verwenschen (Voorb. Simeï, 2 Sam. XVI : 5—8). Bekend is het vreeselijk „gebed des vloekers": God verdoeme mij. (Anders: loop naar den duivel, de duivel hale u, verrek, stik, enz.). Dat is niet naar den geest van Christus, zelfs als het menschen betreft, die ons wat kwaads hebben aangedaan. Lk. IX : 55: Maar zich omkeerende bestrafte hij hen (n.l. Jacobus en Johannes, die de Samaritaansche vlekken wilden verderven met vuur uit den hemel) en zeide: Gij weet niet van hoedanigen geest gij zijt. Spr. XX : 10. De ziel des goddeloozen begeert het kwaad, zijn naaste krijgt geen genade in zijne oogen, Jac. III : 9: Door haar (de tong) vervloeken wij de menschen, die naar de gelijkenis van God gemaakt zijn. Rom. XII : 14: Zegent en vervloekt niet. (Dit was beter, dan toen Paulus schreef 2 Tim. IV : 14: Alexander de kopersmid heeft mij veel kwaads betoond, de Heer vergelde hem naar zijne werken; of toen hij zeide tot den Hoogepriester (Hd. XXIII : 3): God zal u slaan gij gewitte wand.)

Maar hoe staat het nu met de vloekpsalmen? Ps. XXXV, LXIX, CIX, CXXXVII enz. Wij kunnen er alleen van zeggen, dat ze zijn naar den geest van het Oude, niet van het Nieuwe Verbond, en dat zij verklaarbaar zijn op de lippen van den geloovige des O. Testaments, die in deze vijanden de vijanden zijn volks, de vijanden Gods zag, waartegen hij in heiligen ijver toornt. — De vloek Gods is de vloek der liefde en daarom zoo vreeselijk. Zoo

zou het kunnen gebeuren dat een vader, die zijn kind zeer gaarne zou zegenen, dat kind vloeken moet.

2. Valsche eed, of meineed, is onder aanroeping van Gods naam een leugen bevestigen alsof zij de volle waarheid was. Dit is God uitdagen, spotten met Gods almacht en alwetendheid en dus een blijk van verregaande lichtzinnigheid. Lev. XIX : 12: Gij zult niet valschelijk bij mijnen naam zweren, want gij zoudt den naam uws Gods ontheiligen, Ik ben de HEERE.

3. Onnoodig zweren, zie daarover onder vraag 101.

4. Godslastering of den naam Gods misbruiken, dit is het wat wij „vloeken" noemen. Het is God aanroepen zonder dat men dit bedoelt of er bij denkt. Zoo wordt het woord „God" gebruikt als een zinlooze klank, tot uitroep van verwondering, „God hoe mooi!" „God ja," „God neen", „God weet het"; of als stopwoord „God almachtig". — Den militair, den koetsier, den dronkaard hoort gij het doen, of iemand die driftig wordt. Ook in de litteratuur stuit men er voortdurend op, zelfs bij de bekendste schrijvers, want zoo spreekt nu eenmaal het volk en moeten zijne gesprekken worden weergegeven. Ook het gebruik van bastaardvloeken is te vermijden, vooral als zij in hun beteekenis verwant zijn aan God en goddelijke dingen (heerejee, hemel, bij mijn ziel en zaligheid). Of men werpt om zich heen met donder en bliksem, hemel en hel, duivel en verdoemenis, om aan dit alles, waarvoor men innerlijk bang is, zijne beteekenis te ontnemen.

5. Deze zonde is:

a) vreeselijk in haar aard. Zij randt aan de grootheid Gods op de meest lichtvaardige wijze, „Uws Gods" zegt het gebod, om Israel en ons daarbij te herinneren, wat wij aan dien God verplicht zijn. Het is misbruik van den naam des Vaders.

b) ongerijmd in haar beweegredenen. Waarom vloekt men? Andere zonden geven nog voordeel of zinnelijk genot. — „Ik hoor het zelf niet meer" — dus heeft Gods naam alle beteekenis verloren. „Ik doe het alleen in drift" — dus bewijst het, hoe zondig die drift is. „Het zet kracht aan mijn woord bij" — maar de vloeker zelf heeft meer eerbied voor hem, die hem zonder vloeken regeert.

c) verderfelijk is haar gevolg. Deze zonde openbaart het gemis aan eerbied, en wie zelfs geen eerbied heeft, hoe zal hij

liefde tot God hebben. Wie God lief heeft, heeft vanzelf een afkeer van deze zonde, zij doet hem pijn.

6. „Door stilzwijgen en toezien zich zulke schrikkelijke zonde deelachtig maken." Dit geldt alle zonden, dus ook het vloeken. (Vooral Lev. V : 1 en Spr. XXIX : 24 hebben aanleiding gegeven dit er bij te voegen, waar evenwel sprake is van het voor het gerecht verzwijgen van de misdaad, die ons bekend is.) Efez. V : 11: Hebt geen gemeenschap met de onvruchtbare werken der duisternis maar bestraft ze ook veeleer. — Daarin zal men allen schijn zelfs van eigengerechtigheid hebben te vermijden en voorzichtigheid moeten gebruiken.

Voorbeelden: Oberlin had een schoonmoeder, aan wie hij al herhaaldelijk verzocht had Gods naam niet zoo telkens in het gesprek onbedachtzaam te noemen. Op zekeren dag zit zij in den tuin, terwijl O. bezig is rupsen van de kool te zoeken. „Grootmoeder" roept hij op eens. Zij komt aanloopen. „Roept gij mij?" — „o Neen het was alleen maar uit verwondering omdat ik weer een rups gevangen had." — Een oogenblik later zegt hij weer: „Grootmoeder!" — Weer komt zij aanloopen: „Roept gij mij?" — Neen, zegt hij, ik heb u niets te zeggen, het was alleen maar uit blijdschap. Als dat voor de derde maal geschiedt, wordt zij boos. — Ziet, zegt O., gij wordt boos, omdat ik u roep, terwijl ik u niets te zeggen heb. Hoe dikwijls doet gij ditzelfde nu op een dag tegenover God?" Zij had het vloeken voor goed afgeleerd.

Een reiziger in een spoorwegcoupé mengde het gebed des vloekers voortdurend in zijn gesprek. „Mijnheer", zeide eindelijk een medereiziger kort voordat hij de coupé zou verlaten „ik heb in vele opzichten een aangenaam gesprek met u gehad, maar ik wenschte wel, dat u dat bidden hier naliet en het voor de binnenkamer bewaarde, want dat hindert mij hier in het openbaar. „Bidden", zeide de aangesprokene, „ik heb niet gebeden, dat doe ik nooit." — „Bemerkt gij dan niet eens", kreeg hij ten antwoord, „dat gij onophoudelijk bidt, en wel om het vreeselijkste wat er is, om de eeuwige verdoemenis. Ik hoop, dat God barmhartiger is dan gij zelf zijt en uw gebed nooit verhooren zal. Dag, mijnheer!".... en de spreker verliet den trein.

Een diakones verpleegde een heer, die onder het verbinden onophoudelijk Gods naam misbruikt. Dan ziet hij, dat er tranen in de oogen der zuster staan. „Wat hebt gij?" vraagt hij deel-

nemend. „Ach", zegt zij verlegen, „als u Gods naam misbruikt, doet mij dit telkens zoo'n pijn en ik heb het u niet durven zeggen." Het was gedaan met dat misbruik.

B. *Het gebod.*

1. Tegenover het verbod staat het gebod, dat wij den naam Gods recht gebruiken, namelijk op zulk een wijze als het tegenover den heiligen God betaamt en tot het doel, waartoe Hij zijn naam ons heeft geopenbaard. Exod. III : 15: De HEERE, de God uwer vaderen, de God van Abraham en de God van Izaäk en de God van Jacob heeft mij tot ulieden gezonden, dat is mijn naam eeuwiglijk en dat is mijne gedachtenis van geslacht tot geslacht. Joh. XVII : 11: Heilige Vader, bewaar ze in Uwen naam, die Gij mij gegeven hebt, opdat zij één zijn, gelijk als wij.

a) „Met vreeze en eerbied." De spreekwijzen „de lieve God, onze lieve Heer," enz. verleiden dikwijls tot een zwakke voorstelling van God. Jes. VIII : 13: Den HEERE der heirscharen, dien zult gijlieden heiligen en Hij zij uwe vreeze en Hij zij uwe verschrikking. Mt. X : 28: Vreest veeleer Hem, die beide ziel en lichaam kan verderven in de hel. Mal. IV : 2: Ulieden daarentegen, die mijnen naam vreest, zal de zon der gerechtigheid opgaan.

b) „Recht bekend," d. i. dat wij door het gebruik van dien naam voor vriend en vijand openlijk toonen, dat Hij onze God is en wij zijne kinderen in Christus Jezus, en dat wij niet uit menschenvrees ons laten terughouden den naam Gods te noemen. Zoo is het ook verkeerd om voor dien naam in de plaats liever van „hemel" te spreken. Mt. X : 32: Die mij belijdt voor de menschen, dien zal ik ook belijden voor mijnen Vader, die in de hemelen is. 1 Petr. III : 18: Zijt altijd bereid tot verantwoording aan een iegelijk, die u rekenschap afeischt. Rom. X : 10: Met den mond belijdt men ter zaligheid. Boerhave lichtte bij het noemen van Gods naam telkens zijn mutsje af.

c) „Aangeroepen" wordt Gods naam op de rechte wijze, als het gebed in geest en in waarheid is. Ook in het bidden kan men hier zondigen, door het veelvuldig onnoodig herhalen van Gods naam, wanneer het in het openbaar gebed aan woorden en gedachten ontbreekt, of als de waarde van het gebed in de lengte gezocht wordt, of als de toon te vertrouwelijk en oneerbiedig

wordt, of als men in menschen-behagende uitdrukkingen bidt. Mt. VII : 21: Niet een iegelijk, die tot mij zegt: Heere, Heere, zal ingaan in het koninkrijk der hemelen. Mt. VI:7: Zij (de Heidenen) meenen, dat zij door de veelheid van woorden verhoord zullen worden.

d) „In alle onze woorden en werken geprezen" wordt Gods naam, als wij in alles ons naar zijnen wil zoeken te gedragen. Geen vloeker te zijn wil dus nog wat anders zeggen dan dit gebod alleen naar de letter te vervullen. Men denke aan de belofte of eed, dien wij afleggen bij het doen der belijdenis, het huwelijk, het doopen onzer kinderen, het avondmaal, of op welk plechtig oogenblik des levens ook. Ps. CXVI:14: Mijne geloften zal ik den HEERE betalen in de tegenwoordigheid van al zijn volk. Col. III:17: En al wat gij doet met woorden of met werken, *doet* het alles in den naam van den Heere Jezus dankende God en den Vader door hem. 1 Petr. II : 9. Opdat gij zoudt verkondigen de deugden desgenen, die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht.

e) „Helpen weren en verbieden," dit ziet allereerst op de overheid. Vroeger vaardigde de overheid plakkaten uit tegen het vloeken en bedreigde straf daarop. Wij verlangen het kwaad in het algemeen allereerst te bestrijden met zedelijke middelen, want de staatswet kan het kwaad wel beteugelen maar nooit uitroeien. Ook de oud-testamentische beschouwing van de roeping van den staat en de plichten der overheid behooren tot de dingen, die met de komst van het nieuwe verbond zijn voorbijgegaan. Christus is door de overheid van zijn dagen als godslasteraar ter dood veroordeeld. Dit maakt ons voorzichtig om hier de hulp van den rechter in te roepen. Maar met zedelijke middelen moet ieder helpen dit kwaad te weren. Ouders en opvoeders bij kinderen, de militaire overheid bij de langere rangen, allen die door aanzien of stand zijn onderscheiden hebben in dit opzicht door woord en voorbeeld hun invloed ten goede aan te wenden.

2. Het is onnoodig nog aan te wijzen; dat de volkomene vervulling ook van dit gebod ons in Jezus Christus wordt te zien gegeven, wiens geheele leven de heiliging van Gods naam ten doel had, maar zonder dat hij daarbij de overheid heeft tehulp geroepen.

Ursinus: „De deugden, die in het derde gebod bevolen worden, bestaan in het rechtmatig en eerbiedig gebruik van den goddelijken naam en zijn de volgende:

1. De verbreiding van de ware leer over Gods wezen, willen en werken, en dat niet die verbreiding, die door het leerambt in de kerk plaats heeft, en in het vierde gebod bevolen is, maar die, waartoe een ieder, voor zoover het hem toekomt, gehouden is, om anderen te onderwijzen en tot de ware kennis en vereering Gods te brengen; Deut. IV;9; XI:19; 1 Thess. V:11; Lk. XXII:32; Col. III:16.

Daarmede is in strijd: *a*) het nalaten van de gelegenheid om anderen te onderwijzen, Mt. XXV:25; *b*) de angst om met anderen over God te spreken, Ps. CXIX; *c*) de afwijking van de hemelsche leer der waarheid, Jer. XIV:14.

2. De verkondiging en verheerlijking Gods, namelijk de vermelding zijner goddelijke eigenschappen en werken, voor God en voor zijne schepselen, waardoor wij onzen eerbied jegens God aan den dag leggen. Ps. XXII:23; VIII:1; LXIX:35.

Daarmede in strijd is: *a*) het nalaten der Godsvereering, Rom. I:21; *b*) Godslastering Lev. XXIV:16; *c*) het vloeken.

3. De belijdenis der waarheid, d. i. een openlijke verkondiging van onze meening over God en zijn wil, zooals wij haar met zekerheid hebben ontleend aan het woord Gods, God tot eer en den naaste tot heil Rom. X:10; 1 Petr. III:15.

Daarmede is in strijd: *a*) de verloochening en afval van de waarheid, 1 Joh. II:19; Lk. VIII:19; *b*) het huichelen van de waarheid, Joh. XII:42, 43; *c*) het misbruik der christelijke vrijheid of de ergernis, die in de zoogenaamde tusschen-dingen (adiaphora) gegeven wordt, wanneer men door het gebruik de dwalingen van de tegenstanders der waarheid sterkt. Rom. XIV; 1 Cor. VIII en X; *d*) alle ergernissen in den wandel, Rom. II:24; *e*) ongeschikt en ontijdig spreken, Mt. VII:6; Tit. III:10.

4. Het bewijzen van dankbaarheid aan God, Col. III:17; 1 Thess. V:10; Ps. CVII:1.

Daarmede is in strijd: *a*) het nalaten der dankzegging, Rom. I:21; *b*) de verloochening en geringschatting van de weldaden Gods, 1 Cor. IV:7; *c*) de verwaarloozing van de gaven Gods, Mt. XXV:26.

5. De ijver voor Gods eer, die een brandende liefde is tot God en smart over de versmading en verachting Gods en het streven haar onzerzijds tegen te staan. Num. XXV : 9; Rom. XIX : 10.

Daarmede in strijd is: *a*) flauwhartigheid in de verdediging van de eere Gods en *b*) een valsche ijver; Rom. X : 3.

6. De aanroeping Gods in het gebed. Ps. CV: 1; Mt. VII: 7; 1 Joh. V: 14.

Daarmede in strijd is: *a*) het nalaten of de verwaarloozing der aanroeping, Ps. XIV: 4; *b*) iedere onrechtmatige aanroeping (van datgene, wat niet God is); *c*) het bidden niet naar Gods wil, Jac. IV : 3; *d*) het spreken van woorden alleen (battologie), namelijk het lezen of opzeggen van gebeden, zonder dat het hart er bij is; Mt. VI: 16; Jer. I: 15; Jac. I: 6.

7. Het rechtmatig eedzweren als een wijze van aanroeping Gods.

Daarmede is in strijd: *a*) het weigeren van den rechtmatigen eed. Hebr. VI: 16; *b*) meineed; *c*) afgoden-eed (die bij iets anders dan God alleen wordt afgelegd); *d*) de eed met betrekking op iets ongeoorloofds (als Herodes), Mt. XIV : 9; *e*) lichtzinnig zweren).

---

101. Vraag. *Maar mag men ook godzaliglijk bij den naam Gods eenen eed zweren?*

Antw. Ja, als het de Overheid van hare onderdanen, of anderszins ook de nood vordert om trouw en waarheid daardoor te bevestigen, en dat tot Gods eer en des naasten zaligheid; want zulk eedzweren is in Gods woord gegrond en daarom ook van de heiligen in het Oude en Nieuwe Testament recht gebruikt geweest.

102. Vraag. *Mag men ook bij de heiligen of bij eenige andere schepselen eenen eed zweren?*

Antw. Neen; want een recht eedzweren is God aanroepen, dat Hij, als die alleen het hart kent, der waarheid getuigenis wil geven, en mij straffen, indien ik valschelijk zweer; welke eer aan geen schepsel toebehoort.

Om trouw en waarheid, enz.; Hoogd.: trouw en waarheid tot Gods eer en des naasten heil (d. i.: welzijn) daardoor te bewaren en te bevorderen.

Heiligen; hier zijn bedoeld de roomsche heiligen zoowel als zij, die bij hun leven geloovigen en vromen waren.

Eenige andere schepselen; Hoogd.: andere schepselen.

Een recht eedzweren is; Hoogd.: een rechtmatige eed is.

Wil geven; Hoogd.: moge willen geven

Antw. 101. In twee gevallen mag men een eed zweren.

a) Als de overheid het vordert.

b) Als de nood het vordert om trouw en waarheid daardoor te bevestigen.

c) Hoe bewijst gij dit? Het is in Gods woord gegrond en van de heiligen recht gebruikt.

d) Waarop moet zulk een eed gericht zijn? Op Gods eer en des naasten heil.

Antw. 102. Wat is een rechte eed? Een aanroeping Gods.

Als hoedanig wordt God daarbij aangeroepen? Als de eenige hartenkenner, die der waarheid getuigenis wil geven en als de hoogste rechter, die mij straffe, als ik valsch zweer.

De eed.

I. Welke eed geoorloofd is.

1. Wat is een eed? Wie voor de overheid een eed zweert steekt de twee voorste vingers (hij verpandt ziel en lichaam) omhoog; terwijl hij de anderen gesloten houdt (of drie vingers, wat met

de drieëenheid in verband gebracht wordt) en zegt: zoo waarlijk helpe mij God Almachtig! Het is dus een aanroepen van God als getuige der waarheid, van wiens hulp wij afzien, als wij onwaarheid spreken. Men onderscheidt in hoofdzaak tweeërlei eed, eenen vóór (belofte-eed) en eenen ná de verklaring of handeling (bevestigings-eed, of juramentum promissorium en assertorium). Vorsten bij het aanvaarden van de regeering, getuigen voor het gerecht, ambtenaren bij hun aanstelling, soldaten in den krijgsdienst, artsen, voogden, deskundigen met een speciale taak belast en vele anderen worden telkens tot een eed opgeroepen. De eed was in gebruik bij de Egyptenaren, Grieken, Romeinen, evengoed als bij Israëlieten, Christenen en Mohamedanen (bij dezen slechts weinig) en bestaat dus al eeuwenlang bij allerlei volken, waar staat en godsdienst met elkander verbonden waren.

2. Tegen den eed

a) waren de Doopsgezinden, Kwakers en andere secten, die zich daarbij beriepen op de woorden van Christus, Mt. V : 33. Zij verloren daarbij uit het oog, dat Christus geen voorschriften gaf voor het burgerlijk leven, maar ons de zede-wet leerde kennen van het koninkrijk Gods, dat geen aardsch rijk is.

b) zijn heden ten dage velen, die den band tusschen staat en godsdienst verbreken willen en dan op den eed stuiten. Een godsdienstlooze staat kan ook geen eed meer afnemen. Het is eisch der waarachtigheid, dat men dien eed niet verge van hen, voor wien het woord „God" een klank is geworden, noch dat zulk een als overheidspersoon dien eed afneme. Voor dezen verandere men om der waarheidswil dan liever de door de overheid vereischte eed in een belofte, want de christen kan geen dwang voorstaan in geloofszaken, of er blijft niets anders over dan zulk een tot den eed onbevoegd en tot het ambt onbekwaam te verklaren. Zoo zou het kunnen zijn in een christelijken staat, die evenwel door dien uitgeoefenden dwang en de vernietiging van gelijk recht van alle burgers voor de wet weer onchristelijk worden zou. Wij gevoelen dus hoe moeilijk het vraagstuk van den eed is.

3. Wat heeft Christus er van gezegd? Mt. V:33—37. Wederom hebt gij gehoord, dat van de ouden gezegd is: Gij zult den eed niet breken, maar gij zult den Heere uwe eeden houden. Maar ik zeg u: Zweert ganschelijk niet, noch bij den hemel, omdat hij is de troon Gods; noch bij de aarde, omdat zij is de voetbank

zijner voeten; noch bij Jeruzalem, omdat zij is de stad des grooten Konings; noch bij uw hoofd zult gij zweren, omdat gij niet een haar kunt wit of zwart maken: Maar laat zijn uw woord ja, ja; neen, neen: wat boven deze is, dat is uit den booze. — Hier komt Christus op tegen het veelvuldig zweren, waaraan de Israëliet nog heden ten dage wordt gekend; maar om niet bij den naam van Jehova te zweren, zet hij nu allerlei andere dingen daarvoor in de plaats, hier door Christus genoemd. Daardoor verviel de heiligheid van hun eed. Daartegenover stelt Christus nu, dat elke eedsbetuiging, waarbij ook afgelegd, even heilig moet zijn als die bij Gods naam, dat elke eed als getuigenis van onbetrouwbaarheid moet nagelaten worden, en dat de christen den eed niet moet noodig hebben om tot getuigenis der waarheid gedrongen te worden, want dat hij altijd in zijn spreken volkomen betrouwbaar zal zijn. Zoo moet het wezen. Als het Godsrijk zegeviert zal de eed vervallen; de christen wenscht, verwacht en bevordert door zijn waarheidszin de afschaffing van den eed, maar op geheel andere gronden dan bovengenoemd. Maar hij behoeft, zoolang het zoover niet is gekomen, geen bezwaar te hebben tegen het afleggen van een eed, hoewel hij dien altijd als een vernedering om der zonde wil ondergaat. Ook Christus zelf heeft den eed voor de overheid, voor Kajafas, afgelegd, hoewel hij gezegd had: zweert ganschelijk niet.

4. Hoe staat de christen tegenover den eed?

a) De eed is voor den christen een heilige, godsdienstige (religieuse) handeling, waarbij hij zijn geloof in God uitspreekt. Daarom zweert hij niet bij schepselen (zie vr. 102).

b) De christen ondergaat den eed als eene vernedering, omdat de noodzakelijkheid van den eed een getuigenis is van de onwaarachtigheid, die in deze wereld gevonden wordt, maar waaruit de christen belijdt verlost te zijn.

c) Twee gevallen kunnen voor hem den eed noodzakelijk maken.

1) Als de overheid het vordert. Zoo was het al onder Israël. Exod. XXII: 10, 11: Wanneer iemand aan zijnen naaste eenen ezel, of os, of klein vee, of eenig beest te bewaren geeft, en het sterft, of het wordt verzeerd, of weggedreven, dat het niemand ziet; zoo zal des HEEREN eed tusschen hen beiden zijn, of hij niet zijne hand aan zijns naasten have geslagen heeft, en derzelver heer zal dien aannemen, en hij zal het niet wedergeven. Ezra X: 5:

Toen stond Ezra op en deed de oversten der priesteren en de Levieten en gansch Israël zweren te zullen doen naar dit woord en zij zwoeren. Christus voor den Joodschen raad, Mt. XXVI: 63, 64. — „Den eed moet men gebruiken als een zwaard. Dat trekt men niet uit verveling, en men speelt er niet mede als de kinderen met een mes, maar men gebruikt het op bevel der overheid" (Luther).

2) Als de nood het eischt. Zoo Paulus tot bestrijding van het wantrouwen, 2 Cor. I: 23: Doch ik aanroepe God tot een getuige over mijne ziel, dat ik om u te sparen nog te Corinthe niet gekomen ben. (Verg. 2 Cor. XI : 31; Gal. I : 20; Fil. I : 8; 1 Thess. II: 5; 1 Tim. V: 21). Ook de eeden Gods in de Schrift dienen om alle onzekerheid en twijfelachtigheid bij den kleingeloovige weg te nemen. Hebr. VI: 17: Waarin God, willende den erfgenamen der beloftenis overvloediger bewijzen de onveranderlijkheid van zijnen raad, met eenen eed daartusschen gekomen is. Gen. XXII: 16: Ik zweer bij Mij zelven, spreekt de Heere. Ps. CX: 4: De Heere heeft gezworen en het zal Hem niet berouwen. Ezech. XVIII: 11: Zeg tot hen: *Zoo waarachtig als* Ik leef, spreekt de Heere Heere, zoo Ik lust heb in den dood des goddeloozen, maar daarin *heb Ik lust*, dat de goddelooze zich bekeere van zijnen weg en leve.

d) In geheel zijn gedrag zal de christen zijn waarheidszin in alles zoodanig aan den dag leggen, dat hij daarmede toont, dat de eed voor hem overbodig is, en langs dien weg zal hij medewerken tot afschaffing van den eed.

e) Het doel van den eed is bij hem alleen, dat trouw en waarheid tot Gods eer en des naasten heil bevorderd worde, dus ook hier geeft de liefde tot God en den naaste den maatstaf aan voor de noodzakelijkheid van den eed.

Voorbeelden van zulk zweren vinden wij in het O. Testament bij Abraham, Gen. XIV: 22; XXIV: 3; Izaäk, Gen. XXVI: 31; Jacob, Gen. XXXI: 54; David, 1 Sam. XXIV: 22, 23. In het N. Testament bij Christus en Paulus.

II. Welke eed ongeoorloofd is.

Te veroordeelen is dus:

1. de meineed (mein, middelhoogduitsch, = valsch, bedriegelijk)

want hij is een uittarten Gods. Lev. XIX : 12: Gij zult niet valschelijk bij mijnen naam zweren, want gij zoudt den naam uws Gods ontheiligen, Ik ben de HEERE. Voorbeelden: de valsche getuigen tegen Naboth (1 Kon. XXI), tegen Christus (Mt. XXVI : 60), tegen Stefanus (Hd. VI : 11). Daarbij is boos opzet in het spel en de meineedige, ook al volgt er geen uitwendig oordeel, vermoordt zijn eigen geweten en zielsrust. Hertog Rudolf van Zwaben († 1088), den tegenkoning van Hendrik IV, werd in den strijd de rechterhand afgehouwen. Toen riep hij zelf uit: Dat is de hand, waarmede ik eens den keizer trouw gezworen heb.

2. het onvoorzichtig zweren, zonder dat men weet of men in staat is den eed te houden. Jefta (Richt. XI), Herodes (Mt. XIV), de veertig Joden (Hd. XXIII).

3. het veelvuldig zweren. Menschen, die allerlei verzekeringen moeten geven b.v. „op mijn woord van eer," „ik kan er mijn vingers wel voor opsteken," zijn gewoonlijk zeer onbetrouwbaar. Een christen, die eenvoudig gewoon is de waarheid te spreken, heeft zulke verzekeringen niet noodig.

4. het zweren alleen tot zelfbehoud, zonder dat de eer Gods of het belang van den naaste er bij betrokken is. Petrus nam in zijn angst er de toevlucht toe in de zaal van den Hoogepriester.

5. het niet houden van den eed. Een eed moet ons onder alle omstandigheden heilig zijn. Ziet hoe Ezechiël het verbreken van een eed bestraft, XVII : 11—21. — Maar een goddelooze eed, waardoor men zich tot iets zondigs verplicht heeft, mag niet gehouden worden, omdat men dan een dubbele zonde zou begaan met de belofte èn met de daad. Zoo Herodes (Mt. XIV : 7—9), die niet, David (1 Sam. XXV : 32—34), die wel den eed (om Nabal te vermoorden) onvervuld liet. Bij afgedwongen eeden zal men hebben te onderscheiden, of die met Gods eer en 's naasten heil en de bevordering van trouw en waarheid niet strijden.

6. als elke belofte voor den christen niet met een eed gelijk zou staan, vooral als zij aan God gedaan is. Hoe staat het met uwe belofte bij den doop, bij de aanneming tot lidmaat, bij het huwelijk, bij het Avondmaal of voor herstelling uit ziekte gedaan? Ps. L : 14: Offert Gode dank en betaalt den Allerhoogste uwe geloften. Pred. V : 1, 4: Wees niet te snel met uwen mond en uw hart haaste niet een woord voort te brengen voor Gods aangezicht — Het is beter, dat gij niet belooft dan dat gij belooft en

niet betaalt. Jacob te Bethel Gen. XXVIII:20—22, Hanna 1 Sam. I:11, 27, 28. In het lichtvaardig zweren van het Jodendom komt zijn leegheid en holheid aan het licht; in de priesterlijke ontbinding van den eed en in den eed met de reservatio mentalis van het katholicisme zijn zedelijke minderwaardigheid.

Voorbeelden.

Het houden van den eed. Regulus, een romeinsch veldheer, was door de Carthagers gevangen genomen en toen naar Rome gezonden om den romeinsche senaat te bewegen tot vrede. Vooraf moest hij zweren, dat hij in de gevangenschap zou terugkeeren, als de vrede niet tot stand kwam. Te Rome gekomen ried hij den senaat beslist af vrede te sluiten, maar toen men hem nu aldaar wilde houden, was hij daartoe niet te bewegen. Dit zou verbreking van zijn eed geweest zijn. Hij keerde daarom in de gevangenschap terug.

Het breken van een eed. Huss werd naar Praag geroepen onder belofte van keizerlijk vrijgeleide. Maar toen hij er was, werd hij gevangen genomen en verbrand, want de roomsche kerk verzekerde aan keizer Sigismund, dat men zijn aan een ketter gegeven woord niet behoefde te houden.

De eed bij waarheidszin overbodig. De beroemde Italiaansche dichter Petrarca († 1374) verkeerde als vriend aan het hof van den kardinaal Colonna. Toen er eens in dat paleis een hevige strijd ontstond, onderwierp de kardinaal allen aan een eed op het opengeslagen evangelieboek, tot zijn broeder de bisschop van Luca toe. Maar als Petrarca aan de beurt komt, slaat hij het boek dicht en zegt: Petrarca, van u verlang ik geen eed, uw woord is mij genoeg.

De Grieksche wijsgeer Xenocrates, te Athene geroepen om in een rechtzaak getuige te wezen, trad op het altaar toe om zijn getuigenis met een eed te bevestigen, maar de rechters stonden op en verklaarden, dat zijn woord voor hen even sterk was als een eed.

De meineed, zeggen de Grieken, heeft een naamloozen zoon, die handen noch voeten heeft, toch haalt hij den meineedige snel in en richt zijn geslacht te gronde.

III. De geschiedenis van den eed.

De geschiedenis van den eed is een over alle eeuwen en alle geslachten zich uitbreidend getuigenis aangaande de onbetrouwbaarheid des menschen, en het duidelijk bewijs, hoe de poging om maatschappij en kerk daartegen door den eed te beveiligen, heeft gefaald.

Dat de eed reeds in de oudste tijden der menschheid gekend en gebruikt werd, bewijst ons het oudste ons bekende wetboek van Hammoerabi in Babel (vóór 2000 v. C.), dat reeds voorschriften voor een zuiverings-eed bij verdenking van echtbreuk of diefstal bevat. Lang vóór onze jaartelling hebben ook de Grieksche wijsgeeren gehandeld over de vraag, of de eed moest worden goedgekeurd, waaronder met name de Stoïcynsche wijsgeeren den raad geven hem te weigeren. De Romeinen zwoeren bij Jupiter, den Keizer en de huisgoden; de Noormannen bij Freyr, Njord en den almachtigen God, en de Germanen bij bergen, rotsen, steenen, boomen, bronnen, zoo ook bij de aarde, als de moeder der menschheid. Daarbij kwam het voor, dat de zwerende zijn voeten stak onder den losgestoken grasrand, waarin hij zijn zwaard in den grond geplant had, zoodat zijn voeten gewond werden, en hij zijn bloed met de aarde mengde en dan knielend de goden aanriep. In de rechtsspraak kon de aanklager of aangeklaagde zich door eeds-helpers doen bijstaan, waarbij het grootste getal (soms tot honderd gestegen) de uitspraak bepaalde. Oorspronkelijk schijnt hun aantal 7 geweest te zijn, waarom dit „overzevenen" genoemd werd.

In den Bijbel treffen wij het eerste voorbeeld van den eed aan bij Abraham (Gen. XXIV : 2), met de eigenaardige ceremonie, dat Eliëzer de hand legt onder Abraham's heup (verg. Gen. XLVII : 29), daarmede misschien de straf der nakomelingschap, die uit de lendenen zou voortkomen, inroepende, als hij den eed niet houdt. Op vele plaatsen zien wij verder den eed toegepast, maar in de wet slechts voorgeschreven voor enkele gevallen (bepaaldelijk als zuiverings-eed bij mogelijke verdenking van diefstal of echtbreuk, Ex. XXII : 6; Lev. V : 23, 25). Tegen valschelijk zweren wordt met nadruk gewaarschuwd, en geen eed kon de rechte wezen, die niet bij den Heer gezworen was. Deut. X : 20:

Den Heere, uwen God, zult gij vreezen, Hem zult gij dienen en Hem zult gij aanhangen en bij zijnen naam zweren. Toch week men in het gewone leven daarvan af (1 Sam. I : 26; XVII : 55; XX : 3; XXV : 26). Hoemeer nu het latere Jodendom het gebruik van den naam Jahve ontweek, des te meer kwam men tot het zweren bij allerlei menschen of voorwerpen, zooals Jezus dat aantrof in zijn dagen.

Bij de Christenen was in het begin een tegenzin tegen den eed, die zich reeds uitspreekt in Jac. V : 12. Vele kerkvaders, waaronder Athanasius, Gregorius van Nazianze, Ambrosius, Chrysostomus verklaarden zich er tegen. De laatste zeide (20e homilie): „Een ware christen is, wie niet alleen niet dooden, maar ook zelfs niet zonder oorzaak toornen, wie niet alleen niet valsch, maar in het geheel niet zweren wil.” Keizer Anastasius I (491) zal de eerste christen-keizer geweest zijn, die een konings-eed heeft afgelegd, en wel in handen van den patriarch van Konstantinopel op de besluiten van het concilie van Chalcedon 451 n. C. Keizer Justinianus stelde 15 April 535 een uitgebreide eedsformule voor de keizerlijke beambten vast, waarin zij bij ontrouw „hier en in de toekomende wereld” over zich inriepen het oordeel van „Judas en de melaatschheid van Gehazi en het sidderen van Kaïn.” De eed werd gezworen „bij den almachtigen God en zijnen eeniggeboren Zoon Jezus Christus en bij den Heiligen Geest, en bij de heilige roemrijke Moeder Gods, steeds jonkvronw geblevene Maria, en bij de vier evangeliën, die ik in mijne handen heb, en bij de heilige aartsengelen Michaël en Gabriël.” Ook de Bisschoppen moesten den eed van trouw aan den keizer afleggen, zoo was het nog onder Karel den Groote.

Almeer werd van den eenvoudigen eedsvorm afgeweken. Men zwoer bij Petrus, de heiligen, de reliquien, de gewijde hostie. Zooals oudtijds den staf van den rechter, raakte men nu daarbij deze heilige voorwerpen aan of legde de vingers op het evangeliënboek. Dit laatste schijnt reeds in de 7e eeuw in gebruik gekomen te zijn. De bisschoppen alleen behoefden dit later niet te doen. Ook zwoer men van ouds met opheffen der rechterhand. Sommigen maakten zich wijs, dat er geen straf van God op den meineed te vreezen was, als men maar twee of drie vingers had opgestoken of de linkerhand in een bepaalde houding omlaag hield, waardoor

de met de rechter- gezworen eed door de linkerhand weer in de aarde zonk. De leeftijd, waarop men tot den eed recht had was vroeger die van 14, steeg allengs tot 16, 18 jaar. Staat en kerk beiden bedienden zich van dezen waarborg. Vasallen verbonden zich daarmede aan hun vorsten. Bisschoppen zwoeren den eed aan den keizer, maar ook de paus eischte een ambtseed van hen. Dat deze beide niet met elkaar te vereenigen waren, scheen niemand te hinderen. Als het hem lustte ontsloeg de paus van den aan anderen afgelegden eed. Zelfs gaf paus Clemens VI (1342—52) aan den koning van Frankrijk ontbinding van de eeden, die de koning had afgelegd of nog in de toekomst afleggen zou, en, als zij hem ongelegen kwamen, het recht ze om te zetten in andere werken der vroomheid Tot dien ambtseed behoorde ook: „Bijstand en werkdadige hulp te geven tot uitroeiing van de dwaling der kettersche slechtheid." De keizers werden tot den eed van gehoorzaamheid aan den paus gedwongen Landsheeren eischten den eed der gehoorzaamheid van hunne onderdanen, die zij eerst met geweld hadden onderworpen Staatsverdragen werden bij eeden vastgesteld en — korten tijd daarna weer verbroken. De eed werd opgelegd bij verdenking van ketterij en als middel der inquisitie gebruikt. Aan de hoogescholen werden de hoogleeraren slechts bij eede aangesteld. Zoo heeft Luther nog te Wittenberg gezworen: „Nietige, vreemde, door de kerk veroordeelde en vrome ooren beleedigende leer zal ik niet voordragen, maar hem, die ze voordraagt binnen 8 dagen aan den Deken aanbrengen; ook zweer ik gehoorzaamheid aan de Roomsche kerk:.... zoo waarlijk helpe mij God en de Vervaardiger der heilige evangeliën."

M e i n e e d, en eedbreuk werd gestraft met het afhouwen van de hand of de beide voorste vingers.

D e J o d e n waren aan bijzondere vernederende eeds-bepalingen onderworpen. Zij moesten, zoo was het althans in het Schwabenland, daarbij op een zwijnenhuid staan, de rechterhand op de vijf boeken van Mozes leggen en voor het geval van meineed een lange rij van verwenschingen over zich uitspreken, als b.v. dat vuur en zwavel op hen mocht nederregenen als op Sodom en Gomorrha. Onder keizer Karel V waren nog andere bepalingen geldig, die toonen hoezeer men den eed der Joden aan christenen

gezworen mistrouwde. Vele Joden waren dan ook van meening, dat het gebed op den Grooten Verzoendag hen van straf over valsche eeden bevrijden kon, en dat na het verlies van hun land hun eed maar gold voor den tijd van één jaar.

Zoo was de toestand in de middeleeuwen.

De Hervorming deed ook met betrekking tot den eed zijn invloed gevoelen. De roomsche formule moest wijken voor een andere en op den rijksdag te Augsburg 1532 werd deze vastgesteld: „Alzoo helpe mij God en de heilige evangeliën." Zelfs in het roomsche Oostenrijk heeft keizer Frans Jozef II haar ten genoege zijner protestantsche onderdanen aldus gewijzigd (1781): „Zoo waarlijk helpe mij God." Daarmede was het zweren bij de Moeder Gods en de heiligen afgeschaft. De zelfverwensching [1]), in vorige eeuwen er aan verbonden, was reeds lang niet meer in gebruik. Nog eenvoudiger bepaalde men in Frankrijk in het begin der negentiende eeuw de formule, met deze woorden: „Ik zweer het bij mijn eer en geweten." Zelfs de aanroeping Gods is daaruit weggevallen. Ja de eed werd van een godsdienstige allengs meer een zuiver staatsrechterlijke handeling. Toen in 1880 een predikant te Wittenberg den eed aflegde met deze woorden: „Zoo waarlijk helpe mij God door Jezus Christus," gaf deze laatste confessioneele toevoeging den rechter aanleiding dezen eed voor onwettig te verklaren en heeft het heel wat moeite gekost de rechtsgeldigheid daarvan te doen erkennen.

Hoewel Luther zelf en de hervormden zichzelf ontslagen rekenden van den eed aan den paus gedaan, is toch de leer-eed van de roomsche in de protestantsche kerken overgegaan. Zwingli

1) Een merkwaardige vorm er van vinden wij in den beambten-eed aan het Siameesche hof in gebruik: „Het bloed mag uit iederen ader van mijn lichaam wijken, de bliksem mij in twee deelen splitsen, krokodillen mogen mij opvreten, ik mag veroordeeld zijn water in bodemlooze vaten door de vlammen der hel te dragen, ik mag na mijn dood veranderen in het lichaam van een slaaf, die evenveel jaren, als er zandkorrels in de woestijn en droppels in de zee zijn, de hardste behandeling heeft te verduren, ik mag op nieuw als een blinde, stomme, doove, met de ellendigste zweren bedekte bedelaar geboren en dadelijk in de hel gestooten worden, als ik ooit tegen mijn eed handel."

schijnt daarin de eerste geweest te zijn, die zulk een eed van de leden der Synode te Zürich eischte. Datzelfde vorderde men in Luthersche landen op de Augsburgsche confessie, in Genève op de gereformeerde belijdenis. In de Paltz en andere landen stelde men zich tevreden een belofte van de predikanten te eischen. Ook in ons land vroeg men alleen onderteekening der belijdenisschriften.

Deze leer-eed gold niet alleen voor kerkelijke maar ook voor staatsambten. In Oostenrijk kon men tot in de 18e eeuw geen academischen graad of ambt verkrijgen, als men niet eerst onder eede de onbevlekte ontvangenis der maagd Maria beleden had. In Brandenburg werd een eeuw vroeger (1640) de leer-eed voor staatsambten door keurvorst Frederik Wilhelm afgeschaft. Goethe heeft nog als legatie raad bezworen, „dat hij bij de zuivere leer en christelijke belijdenis dezer landen (Saksen-Weimar), zooals deze in de eerste onveranderde Augsburgsche confessie begrepen en in het christelijk Concordiën-boek herhaald was, voortdurend zonder eene oneerlijkheid zou volharden, noch daartegen iets heimelijk of openlijk bedenken;" ja, dat hij zich bij den vorst onmiddellijk zou aanmelden, als „God het mocht beschikken, wat Hij genadiglijk afwende, dat hij door menschen-bedenken of waan zich van de reine leer zou afkeeren." Bekend is ook de fel antipapistische Test-eed (proefeed) in Engeland geëischt van beambten en onderdanen, later voor afgevaardigden in het parlement nog verscherpt met een eed tot besliste verwerping van de transsubstantiatieleer. Hij was te voorschijn geroepen door het van jesuitische zijde aangestookte buskruid-verraad (1505), dat ten doel had het parlementsgebouw met den koning en de afgevaardigden in de lucht te doen springen. Toen Willem III van Oranje tot koning van Schotland gekroond zou worden, moest hij bezweren, de ketters te zullen verdelgen, maar hij verklaarde dit slechts te kunnen doen als deze woorden hem niet noodzaakten tot vervolging. Men nam daarmede genoegen. Maar het is bekend hoe dikwijls ter verkrijging van troon en land met eeden gespeeld is. Louis Napoleon tot president der Fransche republiek verkozen legde dezen eed af: „In de tegenwoordigheid Gods en voor het door de Nationale Vergadering vertegenwoordigde Fransche volk zweer ik de eene ondeelbare democratische

republiek trouw te zullen blijven en alle plichten te vervullen, die de staats-inrichting mij oplegt." Korten tijd daarop wierp hij zich tot keizer der Franschen op en het geheele volk keurde goed, dat hij de bezworene staats-inrichting omverstootte.

De weerzin der kerkvaders tegen den eed heeft zich in de middeleeuwen voortgezet bij sommige secten als de Katharen, Waldensen, Lollarden, Begharden; zij verwierpen hem. In de Hervorming verklaarden de Mennonieten en Doopsgezinden den eed voor den christen ongeoorloofd. Soms werden zij daarover vervolgd, in sommige landen ook vrijgesteld. Zoo was het ook met de Kwakers in Engeland, de Boheemsche broeders in Duitschland.

De eeds-dwang werd in de Vereenigde Staten van Amerika in 1787 afgeschaft, welk voorbeeld Zwitserland in 1874 gevolgd is. Veler godsdienstige, of liever ongodsdienstige overtuiging noodzaakte daartoe. De eed mag door een plechtige gelofte vervangen worden. Andere landen hebben later hetzelfde gedaan. Ook is de politieke eed, waarbij men zich aan een bepaalde staatsinrichting verbindt, in vele landen aangevochten, in sommige afgeschaft, terwijl de soldaten-eed dan beschouwd wordt als een eed van onbepaalde gehoorzaamheid aan den vorst of den bevelhebber.

In de roomsche kerk bleef de middeleeuwsche practijk aangaande den ambts- en leereed gehandhaafd. Bekend is de Modernisteneed sinds 1910 geëischt van de geestelijken, omdat velen hunner verdacht werden door de nieuwere wetenschap tot afwijking van de kerkleer verleid te zijn. Die dezen eed weigerden werden met afzetting bedreigd. De ervaring heeft hier nog geen voorzichtigheid geleerd.

De geschiedenis van den eed is alzoo de geschiedenis van zijn beperking en inkrimping in vorm en toepassing, gevolg van de les der historie, dat in deze zondige wereld ook de eed den waarborg niet geeft voor waarheid en betrouwbaarheid.

103. Vraag. *Wat gebiedt God in het vierde gebod?*

Antw. Eerstelijk, dat de kerkedienst, of het predikambt en de scholen onderhouden worden, en dat ik, inzonderheid op den Sabbat, dat is, op den Rustdag, tot de gemeente Gods naarstiglijk kome, om Gods woord te hooren, de Sacramenten te gebruiken, God den Heere openlijk aan te roepen, en den armen christelijke handreiking te doen; ten andere, dat ik alle de dagen mijns levens van mijne booze werken viere, den Heere door zijnen Geest in mij werken late, en alzoo den eeuwigen Sabbat in dit leven aanvange.

Eerstelijk dat de kerkedienst of het predikambt; Hoogd.: Eerstelijk, dat het predikambt. De invoeging is van van der Heyden in de uitgave van 1580.

Inzonderheid op den Sabbat, dat is op den Rustdag; Hoogd.: „Inzonderheid op den Rustdag." Lat. Vert.: „met anderen voornamelijk op de feestdagen." Datheen heeft er het woord: „Sabbat" ingevoegd, dus dit antwoord in oud-testamentischen geest gewijzigd.

Viere; Hoogd.: feiere, d. i. ruste.

Antw. Er is een tweevoudige heiliging van den Sabbatdag, een uitwendige en een innerlijke.

a) Wat behoort tot de uitwendige? Dat de kerkedienst — naarstiglijk kome.

b) Waarom moet gij tot de gemeente Gods komen? om Gods woord te hooren — handreiking te doen.

c) Wat behoort tot de innerlijke heiliging van den Sabbatdag? Dat ik alle dagen — werken late.

d) Waarom moet de heiliging van den Sabbatdag u daartoe brengen? Opdat ik alzoo den eeuwigen Sabbat in dit leven aanvange.

HET VIERDE GEBOD.

I. HET SABBATSGEBOD.

Men mag niet verzuimen den leerlingen te doen opmerken, dat het vierde gebod in de wet van Exodus XX anders luidt dan in die van Deuteronomium V. Hoe heeft het nu op de steenen tafelen gestaan? Met zekerheid weten wij dit niet. De eene redactie brengt den sabbat in verband met de rust Gods na de schepping, de andere met de verlossing van Israël uit Egypte. Dit blijkt er uit, dat Israël zelf in later dagen den juisten oorsprong en dus ook de oorspronkelijke beteekenis van deze instelling niet meer wist. Het „gedenkt" geeft te kennen, dat de sabbat er al was vóór het gebod. Hij is van buitengewoon groot gewicht geworden. Hij komt meer dan honderd maal in het O. Testament voor. De sabbat is iets bijzonders bij het volk Israël. Bij de heidenen vindt men hem niet. Toen hij stierf, is hij in den Zondag herleefd, die voor de christen-natiën van niet minder belang werd.

II. DE OORSPRONG VAN DEN SABBAT.

De oorsprong van den sabbat wordt door sommige geleerden gezocht in Babel. Israël, dat met de Babylonische beschaving eerst in de woestijn, later in Kanaän in aanraking kwam, zal daaruit den wekelijkschen rustdag hebben overgenomen, niet het minst in den tijd der Babylonische ballingschap. Evenwel is ons van dien Babylonischen sabbat zeer weinig bekend en, wat wij er van weten schijnt ons te zeggen, dat hij den naam sabbat niet droeg, maar gedurende één maand werd gehouden en geen rustdag voor het volk was, maar voor den koning, priesters en artsen, aan wien alle arbeid op dien dag verboden was.

Een andere beschouwing is deze:

Oorspronkelijk stonden in Kanaän de nieuwe maan en de sabbat als rustdagen naast elkander (2 Kon. IV : 23, Amos VIII : 4). Ook feestdagen schijnen het geweest te zijn (Hos. II : 10, Jes. I : 14), maar niet dagen van Jehova. In beide aangehaalde plaatsen spreken de profeten hunne verontwaardiging uit, dat zij niet ter eere van den Heer gevierd worden. Misschien was de sabbat het vollemaansfeest. Ook de naam wijst daarop. Schabat beteekent

klaar zijn, met een zaak ophouden, hetgeen op het klaar of vol zijn van de maan kan zien, zooals chadasch nieuw zijn, den naam geeft aan Chodesh, nieuwe maan. Bij de ontwikkeling van het Jahvisme in Israël heeft dit op deze feesten beslag gelegd. Of liever heeft het eerst deze maanfeesten op zijde geschoven. Dit zal vooral geschied zijn met de hervorming van Josia. De zevende dag na het begin van den oogst is dan ook volgens het wetboek uit zijn dagen een rustdag (Deut. XVI : 8). Een rustdag in den drukken ploegtijd schijnt er vroeger geweest te zijn (Exod. XXXIV : 21; XXIII : 25). Dit was dan bepaaldelijk voor dien tijd van het jaar en voor de dienende volksklasse. Misschien bestond er zulk een dag ook gedurende den herfst. Maar hij was geen „dag van Jehova," den naam sabbat droeg hij niet.

Nu komt de ballingschap, waarin het voortbestaan van Israël als volk bedreigd wordt. Het heeft geen tempel, geen eeredienst meer. Doch reeds is het door de profetie voorbereid om dit vuur te doorstaan, zoodat het niet als het rijk der tien stammen uit de geschiedenis verdwijnt. Twee dingen hebben daartoe niet weinig medegeholpen. Ten eerste de besnijdenis. Hadden de Joden haar met andere volken gemeen, zij werd niet gevonden in Babel. Daar was zij een joodsch onderscheidingsteeken, daar kwam zij als teeken des verbonds tot haar recht en vormde inderdaad een afzondering Israëls van de heidenen. Zulk een teeken des verbonds werden nu de rustdagen, die tot dagen des Heeren gemaakt werden, en het woord sabbat daaraan gegeven, waar het geen maanfeesten meer konden zijn, begon nu te beteekenen: ophouden van den arbeid. Deze rust werd godsdienst. Het is vooral de profeet Ezechiël geweest, die al het mogelijke gedaan heeft, om de sabbatsviering als godsdienstige rustdag te bevorderen (Ezech. XX. Verg. Jes. LVI). Hij verwijt aan de ouderen sabbatsontheiliging, waarmede zij het verbond verbroken hebben, en in plaats van dus in de sabbatsviering een overeenstemming met Babel te zoeken, leeren wij haar juist uit Ezechiël kennen als onderscheidingsteeken van het volk des verbonds, dat zij bezitten in tegenstelling met de Babylonische omgeving.

Toch was daarmede de sabbat nog niet terstond algemeen doorgevoerd. Welk een strijd hebben Ezra en Nehemia er niet voor te strijden gehad (Neh. XIII : 15—22). De Spreuken en de Prediker gaan de instelling stilzwijgend voorbij en in de Psalmen vinden

wij maar eenmaal den sabbat vermeld in een opschrift van later hand (Ps. XCII : 1). Maar de strengere partij heeft niet gerust. Naast de voorstelling van Deuteronomium (V : 14) leest Israël immers in de boeken, die door Ezra verzameld zijn, de instelling van den rustdag bij de Schepping. Zoo hoog staat hij dus, dat hij als dag des Heeren niet met Israël, maar met de wereld begint.

Toen kwam de tijd van Alexander den Groote met zijn Griekschen invloed. Het Hellenisme wordt gevaarlijk. Men verloochent de besnijdenis, men houdt den sabbat niet, men geeft zijn Joodsch karakter prijs. Het schijnt tevergeefs of de vromen zich daartegen verzetten. Totdat de omstandigheden hen helpen in de vervolging van Antiochus Epiphanes (175—164). In dien strijd kan alleen het vasthouden aan den godsdienst hen redden. De sabbat behoort tot de eerste dingen die daarbij tot eere komen. Zelfs weigeren ze eerst zich te verdedigen als zij op sabbat aangevallen worden. Alleen de nood doet hen daarvan afwijken. De Joodsche godsdienst herleeft, maar ontwikkelt nu onder de leiding der wetgeleerden zich tot eene wettische opvatting van den sabbat, dien wij den Joodschen 'sabbat kunnen noemem.

III. De joodsche sabbat.

„Eén sabbat naar behooren en geheel naar zijn waren geest en bestemming oprecht en onvoorwaardelijk algemeen gevierd, ware voldoende, om de menschheid hare toekomstige volmaking nabij te brengen." Zoo oordeelt de joodsche wijze. Dus moest die sabbatsviering nauwkeurig geregeld worden. Zij moet door stilte gekenmerkt worden. Geen arbeid dus, maar hoe wettisch wordt dit nu opgevat. Zoo wordt in het apocriefe Thomas-evangelie door Jozef aan het kind Jezus zeer kwalijk genomen, dat hij vogeltjes van klei maakte op den sabbat. Wat een heiden, die den sabbat niet kan ontheiligen omdat deze alleen het bezit der Joden is, heeft daargesteld, mag de Israëliet gebruiken. Geen vuur of licht mag door hem ontstoken worden, toch is deze dag een feestdag. De sabbats-lamp wordt gereed gemaakt, en het gekookte eten wordt in sabbats-ovens (hooikisten) warm gehouden. Maar zij moeten zoo ingericht zijn, dat daarbij geen warmtevermeerdering plaats hebbe. Koud water mag lauw gemaakt in een ketel, waaruit het kokend water is uitgegoten, maar het mag niet heet gemaakt worden.

Men mag niets dragen (verg. Jer. XVII). Maar wat is dragen? Alleen als men het buiten het afgezette terrein brengt. Geen nood, indien het b.v. gelukt is een geheele straat af te zetten. Anders is de drempel het neutrale gebied. Wie den last op den drempel zet zondigt niet, en wie hem daarop naar binnen draagt zondigt ook niet. Ook werd nauwkeurig overwogen hoe met het geven van een aalmoes moest gehandeld worden. Steekt de arme, die buiten staat, zijn arm naar binnen en *geeft* hij zijn bedelzak in de hand van den heer des huizes of *neemt* hij uit die hand iets en brengt dat naar buiten dan is de arme schuldig, de heer straffeloos. Omgekeerd is de heer schuldig als hij zijn hand uitsteekt en de handeling buiten het huis verricht. De heer moet binnenshuis den bedelzaak nemen uit de hand van den arme of de arme moet buitenshuis den aalmoes nemen uit de buiten gestoken hand van den heer, dan zijn ze beiden straffeloos.

Hoe, als men een gebedsriem b.v. op sabbat vindt? Als hij binnen een bepaalden afstand van hand tot hand wordt overgegeven aan een ander is dit geen dragen. Evenmin als iets gedragen wordt met den voet of den elleboog of den rug van de hand, want daarmede draagt men gewoonlijk niet. Maar wie zooveel hout draagt als noodig is om een zacht ei te koken, is wel schuldig, of als hij iets draagt om het te bewaren, al zou het een sprinkhaan zijn tot vermaak van zijn kinderen bestemd. Men mag niet reizen of zich verplaatsen verder dan een sabbatsreize, 2000 Joodsche ellen (± 18 minuten). Maar als men in de noodzakelijkheid is verder te gaan, dan kan men althans voor eens en tevoren aan het eind der 2000 ellen spijs laten neerleggen. Daar is dus een rustplaats en begint een nieuwe sabbatsreis. Zoo kan de reis van een schip niet gestaakt worden. Wat moet men doen? Mag men zich vrijelijk op dat schip bewegen? Of moet men zich beperken tot maar vier ellen in den omtrek, zooals rabbi Joschua en rabbi Akiba? Russische Joodsche landverhuizers ziet men soms op sabbat hun voeten zetten in een kom met water, dan reizen zij immers te water en niet te land. Men mag op een sabbat zich niet laten genezen (Lk. XIII: 14). Wie op sabbat geboren is, sterft ook op zulk een dag. Moeilijk is ook de vraag over het noodzakelijk werk. Hoeveel stroo mag men opruimen in de schuur, als men gasten overkrijgt? Mag men een kip terug jagen, die het afgesloten terrein te buiten ging? Mag men voor duiven water

neerzetten, die het zelven halen kunnen? En de Herodes-duiven dan, die in huis gekweekt worden? Mag men een valschen tand inzetten? Mag men een peperkorrel in den mond dragen en weer opnemen, als hij er bij ongeluk uitvalt? Mag men ongedierte dooden? Dit zijn de vragen waarmede de Joodsche wijzen zich bezighieden, die in den Talmud behandeld worden, waarover de strengere school van Schammai van die van Hillel verschilde, en die nog altijd de Joodsche sabbatsviering beheerschen.

IV.[a] Jezus en de sabbat.

De sabbatsviering, het hoogtepunt, waarmede de geheele Joodsche godsdienst stond of viel, werd het punt, waarop Jezus meer dan op eenig ander met de Farizeën in strijd moest komen. Maar hij ontweek dien strijd niet. Wettische gebondenheid en evangelische vrijheid ontmoeten hier elkander, en wij kunnen daaruit leeren, wat wij te doen hebben, zoodikwijls die beide beginselen ook op andere punten met elkaar botsen.

Het zijn de daden, vooral de genezingen, die ergernis wekken. Mt. XII : 1—8 (Mk. III : 23, 28; Lk. VI : 1—5): de discipelen plukken aren, wrijven en eten ze. Mt. XII : 9—13 (Mk. III : 1—5, Lk. VI : 6—11): de mensch met de verdorde hand. Lk. XIII : 11—17: de jichtlijderes; Lk. XIV : 1—6: waterzuchtig mensch; Joh. V : 1—9: kranke te Bethseda.

Uit al deze ontmoetingen zien wij het volgende: 1) Jezus heeft niet den sabbat als dag van godsdienst opgeheven. Lk. IV : 16: Hij ging naar zijne gewoonte op den dag des sabbats in de synagoge. 2) Aan de gedachte van rust heeft hij die van ledigheid ontnomen Joh. V : 17: Mijn Vader werkt tot nu toe (altijd) en ik werk *ook*. 3) Het werk, dat als een heilig en goddelijk werk kan worden opgevat, behoeft op den sabbat niet op te houden. Mt. XII : 5: Of hebt gij niet gelezen in de wet, dat de priesters den sabbat ontheiligen in den tempel op de sabbatdagen en *nochtans* onschuldig zijn. Joh. VII : 23: Indien een mensch de besnijdenis ontvangt op den sabbat, opdat de wet van Mozes niet gebroken worde, zijt gij toornig op mij, dat ik een geheelen mensch gezond gemaakt heb op den sabbat? Lk. XIII : 15: Maakt niet een iegelijk van u op den sabbat zijnen os of ezel van de kribbe los en leidt hem heen om te doen drinken? 4) Zoo mogen de eischen van den

eeredienst niet met een onveranderlijke zedewet worden gelijk gesteld, en onder zijn zedelijke voorschriften heeft Jezus den sabbat niet opgenomen [1]). Mt. XII : 3: Hebt gij niet gelezen wat David gedaan heeft toen hem hongerde? 5) De werken, die allereerst hier in aanmerking komen, zijn de werken der barmhartigheid, en ze na te laten om eenig gebod wordt kwaad doen. Mk. III : 4: Is het geoorloofd op de sabbatdagen goed te doen of kwaad te doen, een mensch te behouden of (door niets doen) te dooden? 6) Hij, wiens leven nu louter weldaad bewijzen en heilige arbeid is, is dus ook op den sabbat vrij te doen wat hij wil. Mt. XII : 6, 8: Ik zeg u, dat een meerder dan de tempel hier is; de Zoon des menschen is een Heer ook van den sabbat. 7) Het groote beginsel waardoor de sabbatsviering beheerscht moet worden, is dus de liefde en niet de werkheiligheid. Mt. XII : 7: Doch zoo gij geweten hadt, wat het zij: Ik wil barmhartigheid en niet offerande, gij zoudt de onschuldigen niet veroordeeld hebben.

Uit dit alles is duidelijk, dat Christus den Joodschen sabbat heeft afgeschaft.

IV.– De zondag.

Het beginsel der vrijheid, door Christus beleefd, zien wij ook door Paulus verdedigd. Gal. IV : 10: Gij onderhoudt dagen en maanden en tijden en jaren, ik vrees voor u, dat ik niet eenigszins tevergeefs aan u gearbeid heb. Col. II : 16: Dat u dan niemand oordeele in spijs of in drank, of in het stuk des feest*dags* of der nieuwe maan of der sabbatten. Rom. XIV : 5: De een acht wel den *eenen* dag boven den *anderen* dag, maar de ander acht al de dagen *gelijk*; een iegelijk zij in zijn gemoed ten volle verzekerd.

De sabbatsviering was evenwel het aanknoopingspunt voor de prediking (Hd. XIII : 14, 44; XVI : 13; XVII :; XVIII : 4), of de gemeente kwam alle dagen samen (Hd. II : 46). Maar dit moest spoedig veranderen. De eerste dag der week (n.l. na den sabbat, want zoo telden de Joden de dagen) treedt reeds in het N. Tes-

1) Onder de apocriefe woorden van Jezus op het papyrus-blad van Behnesa, ontdekt in Egypte, behoort ook dit: Als gij den sabbat niet viert, zult gij den Vader niet zien.

tament op den voorgrond. 1 Cor. XVI : 2: Op elken eersten *dag* der week legge een iegelijk van u *iets* bij zichzelven weg. Hd. XX : 7: En op den eersten *dag* der week, als de discipelen bijeengekomen waren om brood te breken, handelde Paulus met hen. Hij wordt dan „dag des Heeren" genoemd (Openb. I : 10). Den naam „Zondag" verkreeg hij later. In het oosten, in Babel noemde men de dagen naar de planeten, welke namen later in het westen door Rome zijn overgenomen en in christelijk gebruik overgegaan, toen ten tijde van Constantijn den Groote de kerk zooveel andere dingen mede van de wereld overnam, die zich na den tijd der vervolging met haar vermengde.

Dat de Zondagsviering den sabbat geheel heeft verdrongen, hangt daarmede samen, dat de groote meerderheid der eerste christenen uit de heidenen waren. Deze hadden geen rustdag. De Grieken kenden geen weekverdeeling, de Romeinen rekenden met een achtdaagschen marktdag. De Zondagsviering nu had voor de eerste christenen terstond de beteekenis der viering van de opstanding van Christus, die op den eersten dag na den sabbat had plaats gehad, en zoo is het vanzelf gekomen, dat deze dag den sabbat verdrongen heeft.

De sabbatisten, de secte, die heden ten dage weer terug wil keeren tot de viering van den Zaterdag, gaat dan van den geest tot de letter der wet; van de christelijke vrijheid tot de wettische gebondenheid terug, neemt dus het standpunt van het Farizeïsme, d. i. van Jezus vijanden in, en al kan zij zich beroepen op de letter van het gebod, het is niet naar den geest des evangelies en met de geschiedenis der christelijke kerk in strijd. Ook kan het niet anders bewerken, dan dat het de Zondagsrust, toch al zoo bedreigd, doet afnemen, zonder ooit den Zaterdag te kunnen maken tot een algemeenen rustdag.

V. De christelijke kerk en de Zondag [1]).

Met de overwinning van den Joodschen sabbat was het wettelijk beginsel nog niet vernietigd. Was de Zondag eerst feestdag, tegenover den Vrijdag, die als sterfdag des Heeren meer boete-

1) Vrij gevolgd naar R. Meinhold, Sabbat und Sonntag.

en vastendag was, al spoedig moest het voorrecht der zondagsviering door een gebod beveiligd worden. De kerkelijke tucht moest haar handhaven en de staatsarm haar beveiligen. Constantijn de Groote gaf reeds een zondagswet (321 n. C.). Andere keizers en kerkvorsten volgden daarmede (betr. het innen van schulden, het opvoeren van tooneelspelen, betere voeding der gevangenen). Ook Karel de Groote gaf strenge verordeningen. Burgerlijke en kerkelijke straffen werden op de overtreding gesteld, want de zondagsviering was immers een goddelijk gebod. Zoo werd het sabbatsgebod daarop overgedragen. Toch bleef men zich nog wel van het onderscheid bewust, maar de kerk, die in het bezit der overlevering in staat was om aan te vullen, wat Jezus en de Apostelen niet hadden geboden, stelde met haar goddelijk gezag den Zondag in de plaats van den sabbat. Nu kon de oud-testamentische beschouwing daarop overgedragen worden en de Joodsche casuistiek worden overgenomen. De kerk bepaalt wat verplicht en geoorloofd is. Zoo is b.v. het werk van gewone lieden (arbeiders, boeren, enz.), „het knechtswerk", een doodzonde. Voorname (b.v. zingen, studeeren, lezen) en gemeenschappelijke bezigheid (b.v. reizen, jagen, visschen, spelen) is geoorloofd, want de kerkelijke wet heeft dat niet verboden. Aldus de roomsche opvatting.

De Hervorming, die krachtens haar beginsel de oude kerkelijke vormen afschudde, kwam bij den Zondag te staan voor een goddelijk gebod. Maar het werd als ceremonieel gebod opgevat en zoo stond Luther er vrij tegenover. Mozes was door Christus, de wet door het evangelie verdrongen. Om godsdienstige redenen behield de Zondag zijn waarde. De oud-testamentische geboden hebben te dien opzichte afgedaan. Een strenge zondagsopvatting verwachte men bij de Luthersche kerk niet. De Gereformeerden gaan van het gebod uit. De opvatting der Schrift als Gods woord, waarbij het onderscheid tusschen het O. en het N. Testament dikwijls over het hoofd gezien werd, deed het sabbatsgebod behandelen alsof het op den Zondag sloeg. Als geheel het O. Testament werd ook de sabbat beschouwd als eene profetie van den Zondag, die daarvan de vervulling brengen moet. Zoo werd hij vooral als gebod Gods opgevat. De zondagswet moest door de kerkelijke tucht en met behulp van de placcaten de overheid gehandhaafd, en het bijwonen der godsdienstige bijeenkomsten als

een plicht beschouwd worden. De geestelijke kant werd daarbij niet vergeten. Ware godsdienst is afstaan van alle boos werk, zoo moet de Zondag de profetie zijn in des christens leven van den eeuwigen sabbat, die het volmaakte brengen zal. Maar dit vermocht niet hem zijn wettisch karakter geheel te ontnemen. Hij was immers, zoo leerde men, door de apostelen onder de leiding des H. Geestes, dus ook door Christus zelf, in de plaats van den sabbat gesteld. Aan strijd over de wijze der zondagsviering en wat al of niet daarbij geoorloofd was, heeft het ten gevolge daarvan niet ontbroken. In Engeland zegevierde de strengere opvatting dat de dag geheel met openlijke of private godsdienstige oefeningen en met werken der liefde moest worden doorgebracht. Wie het anders meende, werd een „atheïst" gescholden. Naar ons land sloeg de strijd uit Engeland over. De mildere Coccejanen (naar Coccejus) en de strengere Voetianen (naar Voetius) verketterden elkander op vele punten, maar niet het minst op de zondagsviering (midden der 17e eeuw), een strijd, die bijna tot in het midden der 18e eeuw aanhield. De geheele kerk werd er door verdeeld. Coccejaansche dames gingen op Zondag opzettelijk met een handwerk voor het venster zitten. Ook zag men het onderscheid der beide partijen aan de beffen en de al of niet gepoederde pruiken der predikanten en aan de meer modieuse of stemmige kleeding der predikantsvrouwen. In Duitschland verwekten de Labadisten door hun verwerping der zondagswet groote ergernis. De strijd in ons land verliep in de 18e eeuw, maar de verschillende opvattingen zijn gebleven, en niet minder de neiging om daarover elkander te veroordeelen.

VI. De verklaring van den catechismus.

Den sabbatdag heiligen, beteekent den dag, die tot rust (of ophouden, beteekenis van het Hebr. woord schabat) bestemd is, afzonderen van de overige dagen der week en aan God toewijden. Die dag is de Zondag voor ons, en nu brengt de Catechismus de zondagsheiliging eerst in betrekking tot den godsdienst, en dan tot het leven.

A. *In betrekking tot den godsdienst behoort er toe*:

a) het bijwonen van den openbaren godsdienst, „naarstiglijk"; Hebr. X : 25: Laat ons onze onderlinge bijeenkomst niet nalaten,

gelijk sommigen de gewoonte hebben, maar *elkander* vermanen, en *dat* zooveel temeer, als gij ziet, dat de dag nadert; — „om Gods woord te hooren" (niet alleen aanhooren), want dat woord en niet de menschelijke wijsheid moet de inhoud der prediking zijn. Rom. X: 17: Zoo is dan het geloof uit het gehoor en het gehoor door het woord Gods. Pred. IV: 17: Bewaar uwen voet als gij tot het huis Gods ingaat en zijt liever nabij om te hooren (niet om dezen of genen daar te zien of te spreken of de kleeding van anderen op te merken), dan om der zotten slachtoffer te geven.

Calvijn schrijft, nadat hij en zijne vrienden uit Genève verbannen en in hun plaats meest onbekwame predikanten gekomen waren, waarom de meer ernstige christenen zich verre hielden van den openbaren godsdienst, aan Farel: „Christenen moeten zulk een afkeer van elke scheuring hebben, dat zij slechts, alleen waar werkelijk het evangelie gevaar loopt, tot dit middel durven besluiten. Overigens moeten zij zooveel eerbied hebben voor den dienst des woords en der sacramenten, dat, waar zij deze beiden vinden, zij ook overtuigd zijn, dat daar een kerk des Heeren bestaat. De uitdeelers dezer genadegaven mogen naar hun persoonlijken aard zijn, wat zij willen, het is altijd een genade Gods dat zij er zijn, en het is plicht de eenheid niet te verbreken. Ook aan de eene of andere onbepaaldheid der leer mag men zich niet stooten; want waar is een kerk, die zich mag beroemen in dit opzicht geheel rein en volmaakt te zijn. Het is genoeg, als de groote grondwaarheden waarop God de kerk gegrondvest heeft bekend worden en haar plaats handhaven. Evenmin mag men zich daardoor in de gemeenschap laten verhinderen, dat men bemerkt, dat de predikant niet op rechtmatige wijze in zijn gemeente gekomen is maar zich daar op verkeerde wijze heeft ingedrongen. terwijl hij een beteren daaruit verdreef. Want het kan onmogelijk de zaak zijn van ieder op zichzelf om daarover te oordeelen, als niet alle gewetens verward zullen worden. Om de sacramenten, die eenheidsbanden der kerk, te verzorgen, moeten er predikanten zijn, en wie zich van hun ambt bedient, loopt daarmede toch waarlijk geen gevaar ook voor hun persoon en hun gedrag verantwoordelijk te zijn. Veeleer toonen de geloovigen door zulk een gedrag geduld en inschikkelijkheid, die den Christen in alle stukken betaamt. Als het naar mijn natuurlijken

mensch gaan moest, dan zou ik niets eerder moeten doen dan u bijvallen en tot afscheiding aanzetten, maar in mijn geweten kan ik er niet van loskomen, dat men zich niet eigenmachtig mag scheiden van een kerk van Christus, die, hoe verdorven hare leden en hoe bevlekt hare leer ook zijn moge, zich niet volkomen heeft losgemaakt van de belijdenis des heils, die Paulus voor het fundament verklaarde. En ik zeg dit niet uit mijzelf, maar ik volg daarmede alleen het voorbeeld van den Heer zelf, die niet weigerde met de Joden deel te nemen aan hun godsdienst, niettegenstaande hun beklagenswaardige onwetendheid en goddeloosheid."

„de sacramenten te gebruiken", d. i. Doop en Avondmaal, want de rust van den Zondag zal meer bevorderlijk zijn voor de rechte stemming dan wanneer men daartoe komt uit het midden zijner drukke werkzaamheden. Het is een der zegeningen van den Zondag, dat daarop de sacramenten worden uitgereikt.

„God den Heere openlijk aan te roepen", want hoe noodig ook de huiselijke godsdienstoefening en het persoonlijk gebed is, zoo ligt toch in die openlijke gemeenschappelijke aanroeping Gods een zegen, waaraan ieder christenhart behoefte heeft, om voor eenzelvigheid bewaard te blijven en de gemeenschap der heiligen te oefenen. Hd. I : 14: Deze allen waren eendrachtelijk volhardende in het bidden en smeeken. Ps. LXVIII : 27: Looft God in de gemeente. Efez. V : 19: Sprekende onder elkander met psalmen en lofzangen en geestelijke liederen, zingende en psalmende den Heere in uw hart (en niet alleen met den mond, zoodat het zingen dikwijls een schreeuwen wordt, dus noch welgevallig aan God noch stichtelijk voor de menschen is. Sporen van zulke geestelijke liederen worden gevonden in Efez. V : 14 en 1 Tim. III : 16.

„den armen christelijke handreiking te doen." — Schooner uitgedrukt dan in het Hoogduitsch: christelijke aalmoezen te geven. Het arme lid der gemeente heeft recht op de hulp der gemeente, al zal hij dit recht niet laten gelden. Omdat bij waar geloof de betooning der liefde niet mag ontbreken, komt de gemeente niet samen, zonder dat haar door de collecte de gelegenheid daartoe gegeven wordt. Het penningske der weduwe, Mk. XII : 41—44. Gal. VI : 10: Laat ons goed doen aan allen, maar meest aan de huisgenooten des geloofs. 2 Cor. VIII en IX, de kollektebrief van Paulus.

b) Dat onderhouden worden

1) de kerkedienst of het predikambt. Dit is de plicht der gemeente. 2 Sam. VII : 2: Zoo zeide de koning tot den profeet Nathan: Zie toch ik woon in een cederen huis en de arke Gods woont in het midden der gordijnen. 1 Cor. IX : 14: Alzoo heeft ook de Heer verordend dengenen, die het evangelie verkondigen, dat zij van het evangelie leven. Gal. VI : 6: Die onderwezen wordt in het woord, deele mede van alle goederen dengene, die *hem* onderwijst.

2) de scholen; zij zijn de plantingen der kerk. Door haar en in haar dienst opgericht, zijn zij allengs gekomen onder de zorg van den staat. De school is geen zelfstandige inrichting, zooals de staat en de kerk, maar zij heeft de leden van den een en van de ander een zekeren tijd onder hare zorg en is eigenlijk de helpster van de ouders, die allereerst tot onderricht en opvoeding hunner kinderen verplicht zijn. Drie factoren hebben bij de school medezeggenschap. De staat heeft er belang bij, dat zijne burgers goed onderwezen worden. De kerk heeft den plicht te zorgen, dat aan de kinderen der gemeente geen ongeloovige en verkeerde beginselen worden bijgebracht. De ouders eindelijk moeten kunnen medespreken, omdat zij het eerste, van God gegeven, recht op hunne kinderen hebben, wat geen staats- of kerkelijke wet hun mag ontnemen, tenzij eene besliste verwaarloozing der kinderen dit noodzakelijk maakt. De rechte verhouding dezer drie factoren te vinden is niet altijd gemakkelijk, en daaruit ontstaat dan de schoolstrijd. De christen mag zich het recht en den plicht niet laten ontnemen zijn kinderen christelijk onderwijs te doen geven. Deut. VI : 7: En gij zult ze (de geboden) uwen kinderen inscherpen en daarvan spreken, als gij in uw huis zit, en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt, en als gij opstaat. Spr. I : 7: De vreeze des Heeren is het beginsel der wetenschap. Efez. VI : 4: Voedt hen op in de leering en vermaning des Heeren.

B. *Met betrekking tot het leven behoort er toe:*

1. dat ik alle de dagen mijns levens van mijne booze werken viere (ruste). Het is merkwaardig, dat de Catechismus geen bijzonderen maatstaf aanlegt voor dezen dag. Wat zonde is op Zondag, is het ook op Maandag. De christen moet in zijn werkkiel en zijn zondagskleed altijd dezelfde zijn. Deze echt

nieuw-testamentische opvatting is een scherpe veroordeeling voor alle zondags-christenen. Gal. IV : 9, 10: Hoe keert gij u wederom tot de zwakke en arme beginselen, welke gij wederom van voren aan wilt dienen? Gij onderhoudt dagen en maanden en tijden en jaren, ik vrees voor u, dat ik niet eenigszins tevergeefs aan u gearbeid heb. Cor. II : 16, 17. Mk. II : 27. Mk. II : 38.

2. den Heer door zijn Geest in mij werken late, want de hoogste arbeid in ons hart is de hoogste rust.

3. en alzoo den eeuwigen sabbat in dit leven aanvange. Zooals wij hier in dit leven het beginsel der eeuwige vreugd in ons hart gevoelen, zoo zullen wij ook met het nieuwe leven uit God den eeuwigen sabbat in dit leven aanvangen.

VII De zondag in onzen tijd.

1. De Zondag wordt bedreigd. De verkeersmiddelen, de nijverheid en handel, de gelegenheden tot vermaak en ontspanning, de sport met zijn zondagswedstrijden leggen er beslag op. Post en telegraaf, spoor- en trambeambten, politiedienaren, stokers in fabrieken wier vuren niet kunnen uitgaan, winkelbedienden, vooral de banketbakkers, de hotels- en koffijhuisbedienden, apothekers, enz. — een heirleger van menschen werkt op Zondag door; al deze betrekkingen zouden dus voor christenen gesloten zijn, als zij niet anders dan met verkrachting van hun geweten zondagsarbeid kunnen verrichten. Zij moeten dan „uit de wereld gaan" (1 Cor. V : 10). Zoo kan de kerk van onzen tijd niet dezelfde eischen stellen, die mogelijk waren onder de maatschappelijke verhoudingen van vroegere eeuwen. De catecheet bezware hier het geweten zijner leerlingen niet, en bedenke, dat voor velen hunner ouders de broodvraag er mede gemoeid is.

2. Zondagsrust is noodig en wordt terecht verdedigd als algemeen menschelijke behoefte. Het gebod is hier in overeenstemming met de menschelijke natuur. Het kan gerechtvaardigd worden uit hygiënisch oogpunt, daar anders de mensch vóór zijn tijd versleten is. Het weerstandsvermogen vermindert door overmatigen arbeid, het geld op Zondag verdiend moet straks uitgegeven aan den geneesheer, ook hangt de reinheid samen met het zondagskleed. In den mensch, die een slaaf van den arbeid wordt, sterft elke hoogere behoefte. Het gezinsleven wordt be-

dorven. („Dien man noemen wij zondags „vader", zeiden eens kinderen van een mijnwerker). Daarmede hangt samen, dat daardoor de maatschappij gemakkelijk wordt overgegeven aan ontbindende krachten, omdat er voor de zedelijke ontwikkeling des volks geen tijd meer overblijft. Een wekelijksche rustdag is een menschelijk recht. Het sabbatsgebod is, in de natuur des menschen gegrond, evengoed als de andere geboden een goddelijk gebod.

Proudhon (socialist): „Maakt men de week een dag korter, dan is de behoefte aan rust nog niet dringend, maakt men haar een dag langer, dan is oververmoeidheid het gevolg; geeft men alle drie dagen een halven dag vrij, dan verliest men ten slotte nog meer tijd, verstoort door deze scheiding de natuurlijke eenheid van den dag en bevordert doelloosheid en ongebondenheid; geeft men daarentegen na een arbeidsweek van twaalf dagen twee rustdagen, dan is men nog verder van het rechte pad, men geeft den werkman dan teveel rust op eens, nadat men hem eerst teveel arbeid na elkander gegeven heeft."

3. Het is het werk van den staat en de plicht der overheid voor de zondagsrust te zorgen, want de zondagswet is eene wet der vrijheid, die den dwang tot zondagsarbeid, door een zelfzuchtige maatschappij op een deel harer leden gelegd, moet beperken. Maar „wat zijn wetten zonder zeden?"

4. De persoonlijke plicht des christens is anderen niet te verplichten, zonder noodzaak voor hem werkzaam te zijn. Achter de zondagsrust staat voor hem het gebod der liefde. Hij rekent niet met wat anderen doen, maar alleen met zijn persoonlijke verplichting. Men toetse daaraan het onnoodig reizen of rijden, het geven van partijen en recepties, het doen van inkoopen, enz.

5. De zondagsheiliging blijft het doel der zondagsrust, niet uit kracht van het gebod, maar uit dankbaarheid. Heiligen, d. i.: toewijden aan God en afzonderen van de wereld. Dat moet de christen doen met geheel zijn leven. Wat zonde is op Zondag is het ook op Maandag. Maar elke dag heeft zijn eigene beteekenis en brengt zijn eigen werk mede. Zoo is de Zondag voor den openbaren godsdienst bestemd. Dat behoort allereerst tot de heiliging. Het is geen Zondag voor ons geweest als wij niet ter

kerke gegaan zijn, tenzij noodzakelijke omstandigheden ons dit hebben verhinderd. Het kerkgaan niet uit gewoonte moet een gewoonte zijn. Het is het zieleleven, dat dit noodig heeft. De zondagsrust mag geen ledigheid, geen zelfzuchtige rust, geen genots-rust wezen, maar eene rust, die aan de heiliging van ons geheele leven ten goede komt. Dat maakt de waarde van den Zondag uit. Tot die heiliging is rust onmisbaar. Zoo zal de christen bij voorkeur niet die betrekkingen zoeken, waarin de zondagsrust onmogelijk is.

6. De vraag: wat een christen alzoo op Zondag doen en niet doen mag? — is een vraag van wettische zedelijkheid. Zij wordt verschillend beantwoord en christenen mogen elkaar daarover niet verdoemen. Rom. XIV : 5. Col. II : 16. Gal. IV : 9, 10 geven het vrije standpunt aan, dat de apostel Paulus innam. Ieder woord van Christus over den sabbat is tegen de wettische opvatting gericht. Jezus wandelde op sabbat. (Mt. XII : 1), zat aan een gastmaal (Lk. XIV : 1).

7. Zoo behoort hij ook voor den christen het karakter van feestdag te hebben, zooals hij dat bij Israël oorspronkelijk had, niet van een last, maar van een lust. Daartoe make men vooral den Zondag voor kinderen, naar het groote beginsel van Christus, Mk. II : 27: De sabbat is gemaakt om den mensch, niet de mensch om den sabbat.

Voorbeelden.

In 1849 en '50 maakten meer dan 50000 personen in Amerika de meer dan 2000 mijlen lange reis naar Californië. Zij reisden in groepen van 500 tot 1000 man. Sommige groepen reisden ook des zondags, anderen hielden rust. Het bleek, dat de laatsten veel vroeger en in beteren toestand het einddoel der reis bereikten dan de eersten.

Twee voerlieden moesten vóór den tijd der spoorwegen goederen uit het oosten naar het westen van Europa overbrengen. Een hield elken Zondag rust en kwam ten slotte eerder en met krachtiger paarden aan het eind der reis, dan de ander, die zondags was doorgereden.

Een dergelijken proef met denzelfden uitslag heeft men ook eens genomen bij den Londenschen omnibus-dienst. De paarden, die 6 dagen werkten, bleven gezond en krachtig, die 7 dagen rijden moesten, werden ziek of zwakker.

Lord Gladstone en Lord Palmerstone schreven hun krachtigen ouderdom toe aan hun wekelijksche zondagsrust.

De Fransche revolutie heeft den rustdag op den 10en dag geplaatst, maar dit is spoedig weer veranderd.

In 1848 werd in Engeland een prijsvraag uitgeschreven over de zondagsviering. Van de 1045 antwoorden werd er een bekroond, van een eenvoudig landmeisje, getiteld: de parel der dagen.

Ursinus: „A. De sabbat wordt geheiligd: 1. door de ware leer; 2. door de uitdeeling der sacramenten naar de goddelijke inzetting; 3. door aanneming van de leer der kerk; 4. door het rechte gebruik van de sacramenten; 5 door de openlijke aanroeping Gods; 6. door betooning van liefde en weldadigheid jegens de armen, het geven van aalmoezen; 7. door eere aan het predikambt (n.l. achting, gehoorzaamheid en dankbaarheid jegens de dienaars des woords).

B. De sabbat wordt ontheiligd door het tegenovergestelde: 1. door nalating en veronachtzaming van het leerambt, Jes. LVI : 10; Ezech. XXXIV : 2; door vervalsching en verdraaiing der leer, 2 Cor. II : 12; 2. door nalating en veronachtzaming van de vermaning tot het gebruik der sacramenten en door eene niet stichtelijke bediening daarvan; 3. door verachting en veronachtzaming van de leer (het wegblijven uit de godsdienstoefeningen of het niet aandachtig hooren van het woord); door veronachtzaming van de Schrift-studie door den prediker, Lk. XII : 48; door zifterij over hetgeen God niet geopenbaard heeft; 4. door nalaten van het gebruik der sacramenten, verachting, ontheiliging of bijgeloovig gebruik daarvan, 1 Cor. XI : 20; 5. door veronachtzaming van het gebed in de kerk en van het innerlijk deelnemen daaraan; 6. door veronachtzaming of verachting der armen en het pronkerig aalmoezen-geven, Mt. VI : 2; 7. door verachting van het predikambt van de zijde der predikers, als zij het door valsche leer of ongoddelijken wandel verachtelijk maken, en van de zijde der gemeenteleden, als zij het ambt niet de eere geven, die zij schuldig zijn."

2 Calvijn: „Gelijk de waarheid den Joden onder uitwendige vormen was overgegeven, zoo is zij ons onbedekt toevertrouwd: 1. opdat wij in ons gansche leven den zin onzer werken op

den eeuwigen sabbat richten, opdat God door zijn Geest in ons werke; 2. opdat een iegelijk zich in de godzalige beschouwing der werken Gods, zoo dikwijls hij tijd heeft, vlijtig oefene; evenzoo, opdat allen tezamen acht geven op de rechtmatige kerkelijke ordening, die het hooren des woords, de verzorging der sacramenten en de openlijke gebeden regelt; 3. opdat wij onze ondergeschikten niet op onmenschelijke wijze verdrukken. — Voor het overige is als algemeene leer hoofzakelijk dit vast te houden: Opdat de vreeze Gods onder ons niet uitgebluscht worde noch verzwakke, moeten de heilige bijeenkomsten vlijtig bezocht worden en de uitwendige middelen, die tot onderhouding van den godsdienst bevorderlijk zijn, naar vermogen uitgereikt worden."

Luther: „God heeft in het O. Testament den zevenden dag afgezonderd en tot rustdag gesteld en geboden dien boven alle anderen heilig te houden; en dit gebod is alleen met betrekking tot deze uitwendige rust aan de Joden gegeven, opdat zij n.l. van zware werken zouden stilstaan en rusten, en beide mensch en dier, meer versterkt en niet door voortdurend arbeiden verzwakt zouden worden. — Daarom gaat dat gebod in zijn grovere opvatting ons christenen niet aan; want het is een uitwendig ding, zooals andere voorschriften des O. Testaments, aan een eigene wijze van handelen, aan persoon, tijd en plaats gebonden, wat nu door Christus alles vrij gelaten is." Maar wij houden rustdag: „eerstelijk om de lichamelijke verzorging en nooddruft, wat de natuur eischt" voor hen die arbeiden; „vervolgens allermeest daarom, omdat men op zulk een rustdag (daar men anders er niet toe komen kan) ruimte en tijd neme godsdienst te houden, zoodat men er in thuis komt Gods woord te hooren en de sacramenten aan te nemen, vervolgens God te loven, te zingen en te bidden." — „Alzoo is het eigenlijke ambt van dezen dag het predikambt, om der wille van het jonge volk en den grooten armen hoop menschen; doch het rusten zij niet zoo strak gespannen, dat daarom andere toevallige arbeid, dien men niet kan nalaten, verboden zou zijn."

De Augsburgsche confessie van 1530 (Art. 28). „Die het daarvoor houden, dat de bestemming van den Zondag tot een sabbat noodzakelijk is, dwalen zeer, want de H. Schrift heeft den sabbat afgeschaft en leert, dat alle ceremoniën der wet na

de openbaring des evangelies mogen nagelaten worden; maar desniettemin, omdat het noodig geweest is een zekeren dag te bestemmen, opdat het volk zou weten, wanneer het moet samenkomen, zoo heeft de christelijke kerk den Zondag daartoe verordend en in deze verandering temeer welgevallen en neiging gehad, opdat de menschen een voorbeeld zouden hebben van de christelijke vrijheid en weten zouden, dat het houden noch van den sabbat, noch van een anderen dag noodzakelijk is."

De tweede Zwitsersche belijdenis van 1566 (Art. 24). Tot uitoefening van den godsdienst, namelijk van het openbaar gebed, de verkondiging des evangelies en de viering der sacramenten, moet een bepaalde tijd bestemd worden. „Daarom zien wij, dat in de oude kerk niet alleen bepaalde uren in de week voor de bijeenkomsten waren vastgesteld, maar dat de zondag zelf sedert de dagen der apostelen daartoe en tot een heiligen rusttijd gewijd was, wat ook nu nog, om der wille van den godsdienst en de liefde, door onze kerken wordt in het oog gehouden. Daarmede geven wij niets toe aan de Joodsche gebruiken en hun bijgeloof, want wij gelooven niet, dat de eene dag heiliger is dan de andere, ook niet, dat de rust op zich zelf Gode welgevallig is. Wij vieren ook den Zondag niet als sabbat, maar naar een vrij gekozen gebruik."

Onder de gereformeerde belijdenisschriften is het nu nog alleen de Westminster (presbyteriaansche) belijdenis van 1648, die zich over de zondagsviering uitspreekt en wel in eene van de bovenstaande afwijkende opvatting, waarop de strengere, zoogenaamde puriteinsche zondagsviering berust, zooals zij in het bijzonder in Schotland en Engeland, evenals in Noord-Amerika bestaat [1]. „Art. 21: Noch het gebed, noch eenig ander stuk van den godsdienst is onder het evangelie aan een bepaalde plaats gebonden, noch wordt het door de plaats waar het wordt verricht aangenamer gemaakt. Maar men moet God aanbidden aan alle plaatsen in geest en in waarheid, dagelijks tehuis een ieder met zijn gezin, en in het verborgene een ieder voor zichzelf; maar feestelijk nog meer in de openlijke samenkomsten, die zekerlijk,

1) Zij is in de laatste jaren in die landen ook in vele opzichten reeds gewijzigd.

zoo dikwijls God door zijn woord of door zijne voorzienigheid ons daartoe roept, noch uit onbedachtzaamheid, noch uit tegenzin verzuimd of verlaten mogen worden. — Zooals het naar de wet der natuur is, dat in het algemeen een geschikte tijd tot de viering van den godsdienst wordt afgezonderd, zoo heeft God en zijn woord door een bepaald en voortdurend zedegebod, dat voor alle menschen en alle tijden bindend is, uit de zeven dagen een dag in het bijzonder tot sabbat bestemd, opdat die Hem geheiligd worde. Deze sabbat was weliswaar sedert de schepping der wereld tot de opstanding van Christus de laatste dag der week; maar daarna werd hij sedert de opstanding van Christus op den eersten dag der week overgebracht, die in de Schrift (Openb. I : 10) dag des Heeren genoemd werd en voortaan tot het einde der wereld als christelijke sabbat [1]) gevierd moet worden."

---

104. *Wat wil God in het vijfde gebod?*

Antw. Dat ik mijn vader en moeder, en allen, die over mij gesteld zijn, alle eer, liefde en trouw bewijze, en mij hunner goede leer en straf met behoorlijke gehoorlijke gehoorzaamheid onderwerpe, en ook met hunne zwakheid en gebreken geduld hebbe, aangezien het God belieft, ons door hunne hand te regeeren.

Hunner; Hoogd.: aller goede leer.

Antw. In het vijfde gebod gebiedt God, dat ik mij jegens mijn vader en moeder en allen, die boven mij gesteld zijn, gedrage zooals het behoort.

a) Hoe moet gij u jegens hen gedragen? Ik moet hen alle eer, liefde — onderwerpe, en ook met hun gebreken geduld hebben.

b) Waarom moet gij hen dit alles bewijzen? omdat het God belieft ons door hunne hand te regeeren.

---

1) Men gevoelde toen de tegenstrijdigheid dezer uitdrukking blijkbaar niet.

Hier komt ter sprake het ouderlijk gezag, het overheids-gezag, het gezag van allen die boven mij gesteld zijn, of m. a. w. het gezag in het huisgezin, in den staat, in de maatschappij.

Het vijfde gebod.

I. Het ouderlijk gezag.

1. Het ouderlijk gezag is gegrond in de natuur, dus in Gods wil. Men vindt het daarom ook bij de heidenen, die meermalen over hun kinderen beschikken als hun eigendom. Bij de Romeinen had de vader over zijne kinderen het recht van leven en dood.

2. Onder Israël werd het door de wet en profeten gehandhaafd en door vele bepalingen beveiligd. Exod. XXI : 15, 17: Zoo wie zijnen vader of zijne moeder slaat, zal zekerlijk gedood worden. Wie ook zijnen vader of zijne moeder vloekt, zal zekerlijk gedood worden. Mal. I : 6: Een zoon zal den vader eeren. — De vader kon zijn zoon en dochter aan Israëlieten verkoopen (2 Kon. IV : 1 verg. Exod. XXI : 8). — De zoon kon ter dood gebracht worden, Gen, XXXVIII : 24, maar Deut. XXI : 18 vv. wordt dit vonnis in handen der rechters gesteld.

3. De belofte aan dit gebod verbonden. Exod. XX : 12: Opdat uwe dagen verlengd worden (Deut. V : 16: en opdat het u welga) in het land, dat u de Heere uw God geeft. Efez. VI : 2: Hetwelk het eerste gebod is met eene belofte. Zij is te verstaan niet als eene individueele, zoodat aan iederen gehoorzamen zoon ook een lang, voorspoedig leven voorspeld wordt (vrome, lieve kinderen sterven dikwijls vroeg), maar als eene nationale. Het welzijn des volks wordt aan het houden van dit gebod verbonden. Inderdaad heeft de handhaving van het ouderlijk gezag er niet weinig toe bijgebracht, dat Israël als apart volk in stand bleef tot op dezen dag.

4. Dat naast den vader ook de moeder (in Lev. XIX : 3 zelfs vóór den vader) genoemd wordt, bewijst, dat ook vóór Christus de vrouw niet de lage plaats innam, die men haar somtijds toeschrijft, althans niet onder Israël.

A. *De plichten der ouders.*

1. Reeds onder Israël mocht hun recht niet in willekeur ontaarden. Het hoogste recht komt aan God toe. Gen. XXII: Abrahams offer. De eerstgeborenen waren aan God gewijd en moesten gelost worden, Num. XVIII : 16. Het dooden van een zoon wordt ontraden. Spr. XIX : 18: Tuchtig uwen zoon, als er nog hoop is, maar verhef uwe ziel niet om hem te dooden. De opvoeding moest zijn in de vreeze des Heeren. Deut. VI : 6: En deze woorden die Ik u heden gebied, gij zult ze uwen kinderen inscherpen. Herhaaldelijk wordt op tucht aangedrongen en van de toepassing der roede is de spreukendichter niet afkeerig. Spr. XIII : 24: Die de roede inhoudt haat zijn zoon, maar die hem liefheeft, zoekt hem vroeg met tuchtiging; Spr. XXII : 15; XXIX : 15, 17; XXIII : 12—14.

2. In het N. Testament wordt de ouderlijke plicht nog duidelijker gesteld in het licht des geloofs. Efez. VI : 4: Gij vaders, verwekt uwen kinderen niet tot toorn, maar voedt hen op in de leering en vermaning des Heeren. Col. III : 21: Gij vaders, tergt uwe kinderen niet, opdat zij niet moedeloos worden. — De gehoorzaamheid, die ouders eischen, moet beginnen met hunne gehoorzaamheid aan God. Daarom moet willekeur, drift bij het straffen, gebod op gebod en regel op regel, alle luim en gril in de opvoeding vermeden worden, maar eveneens een overhalen tot gehoorzaamheid door voortdurend belooningen te beloven. Zij moet opleiden tot vrijheid, want het ouderlijk gezag moet zichzelf overbodig maken. Het woord en de tucht moeten door het voorbeeld der ouders bezegeld worden. Ook moet de ouderliefde zich vrij maken van alle zelfzucht, die of te slap (bedorven kinderen) of teveel beperkend optreedt. Men kan ook zichzelf lief hebben in zijne kinderen. Een mislukte opvoeding is gewoonlijk niet allereerst de schuld van het kind, maar een ernstige aanklacht tegen de ouders. Waarachtige liefde, ook als zij mis grijpt, kan veel maar niet alles herstellen. Het lezen van goede boeken over opvoeding zij hier aanbevolen; het evangelie geeft er den rechten geest aan; het gebed zal er vooral niet bij gemist kunnen worden.

3. De ontzetting uit de ouderlijke macht kent de Schrift niet. Zij is slechts verdedigbaar, als zij alleen wordt toegepast in het uiterste geval, en de overheid, die dit recht zich

toekent, ook tegelijk de zorg voor de kinderen op zich neemt. Maar wie daarvan verwacht, dat men langs dezen weg een geslacht zal kweeken, dat geen ontrouwe ouders meer kent, verwacht van dezen maatregel der orde teveel in den strijd tegen de macht der zonde.

B. De plichten der kinderen.

1. „Alle eer;" zij bestaat daarin, dat men zijn ouders achting toedraagt in het hart en dit ook uitwendig door eerbied in het spreken en handelen aan den dag legt. — „Liefde," dat is de hartelijke toegenegenheid en aanhankelijkheid, zoodat kinderen doen, wat de ouders gaarne willen, zich door niemand tegen de ouders laten opzetten en zich innerlijk aan hen verbonden gevoelen. Waar zij ontbreekt is het al heel droevig gesteld. — „Trouw", dat is, dat kinderen met hunne ouders volkomen eerlijk moeten omgaan, ze als hun beste vrienden moeten beschouwen, alle schade van hen weren, en hen, waar zij maar kunnen, alle hulp en ondersteuning geven moeten.

2. „Mij hunne goede leer en straf met behoorlijke gehoorzaamheid onderwerpe." Kinderen hebben de ouders te beschouwen als plaatsvervangers Gods, die voor hen zorgen, van wie zij afhankelijk zijn. Niemand kiest zijn eigen ouders, zij worden gegeven. Deze gehoorzaamheid is onbepaald, zoolang het kind nog klein is en er min of meer toe kan gedwongen worden. Bij het ontwikkelen van eigen oordeel komt het onderscheid, dat de Catechismus maakt: goede leer en straf met behoorlijke gehoorzaamheid. De gehoorzaamheid aan de ouders heeft haar grens in de gehoorzaamheid aan God (misbruik van dit beginsel bij de Farizeërs, Mk. VII:10—13), doch het zijn geestelijk mismaakte kinderen, die zich bij eenigszins twijfelachtige gevallen daarin een oordeel aanmatigen, voordat zij tot volle rijpheid van ontwikkeling gekomen zijn. Dergelijke gevallen, somtijds in christelijke boeken voorgesteld, kunnen zeer verkeerd werken. De trouw aan God begint bij het kind met gehoorzaamheid aan de ouders. Die gehoorzaamheid is er niet, als met traagheid, of morrend, of met tegenspreken het gebod wordt opgevolgd. De gehoorzame engelen staren op Gods wenken. Efez. V:1: Gij kinderen, zijt uwen ouderen gehoorzaam, want dat is recht. Col. III:20: Gij kinderen, zijt *uwen* ouderen gehoorzaam, want

dat is den Heer welbehagelijk. Mt. X : 37: Wie vader of moeder liefheeft boven mij, is mijns niet waardig. Mt. XXI : 28—31, gelijkenis van de twee zonen.

3. „Ook met hunne zwakheid en gebreken geduld hebben." Dit mogen de volwassen kinderen niet vergeten, en dat niet alleen, als de ouders ziek of oud zijn en daardoor eigenaardigheden hebben, maar ook in gezonde dagen, als zij luimig of niet gemakkelijk van humeur of driftig zijn. Spr. XXX : 17: Het oog *dat* den vader bespot of de gehoorzaamheid der moeder veracht, dat zullen de raven der beek uitpikken en des arends jongen zullen het eten. Spr. XXIII : 22: Hoor naar uwen vader, die u gewonnen heeft en veracht uwe moeder niet, als zij oud geworden is. — Zelfs bij ongodvruchtigen wandel moeten de gebreken der ouders door het kind worden gedragen en bedekt. Noach en zijne zonen, Gen. IX : 21—27.

4. Tot nadere aanprijzing en toepassing van dit gebod kan herinnerd worden aan hetgeen kinderen verschuldigd zijn aan hun ouders (vooral in de hulpeloosheid der eerste levensjaren), aan hunne leermeesters, aan ouderen van jaren, die zich aan hen laten gelegen liggen en hen dienen met hun wijsheid en ervaring; aan den zegen, die er in ligt, als men zijn ouders vreugde bereidt; — aan de vreeselijke smart, die ontrouwe kinderen hun ouders aandoen misschien tot den dood („de kleinen treên op 't kleed, de grooten treên op 't hart"); aan den zegen, die er in een harde opvoeding kan gelegen zijn (voorb. Luther); — aan de noodzakelijkheid om vroeg met de opvoeding aan te vangen; — aan het vreeselijk zelfverwijt der ouders, als zij een kind niet goed hebben opgevoed; — aan het treurig beeld van een gezin, waarin de kinderen tegen de ouders opstaan, tegenover den liefelijken aanblik van het tegenovergestelde. (Verg. Gez. 207).

Voorbeelden: De page van Frederik den Groote, die nachtwaken overneemt van anderen, om met het daarmede verdiende geld zijne moeder te ondersteunen. Op zekeren nacht vindt de koning hem slapende met een brief voor zich, dien hij bezig was te schrijven aan zijne moeder. De koning leest: „Dit is de derde nacht, dat ik de wacht heb. Ik kan het bijna niet meer uithouden, maar ben blijde, dat ik u nu weer 10 Thaler kan zenden." De koning haalt stil twee rollen Louis d'or en laat die in de zakken van den slapenden page glijden. Hoe groot was de schrik van

den jongen man, die evenwel onder koninklijke begunstiging tot hoogen rang gestegen is. — Een landbouwer behandelt zijn armen ouden vader vernederend en laat hem ook apart zijn eten brengen in een houten nap. Op zekeren dag ziet hij zijn zoontje bezig een stuk hout te bewerken met een mes en vraagt: wat doet ge daar? Antwoord: Ik maak een houten nap voor u. Waarom? Moet u er dan niet later uit eten als u oud zijt? — Een moeder vroeg aan een predikant wanneer zij met de opvoeding van haar vierjarig kind moest beginnen en kreeg ten antwoord: Beste vrouw, als gij niet reeds begonnen zijt, zijn er al vier jaren verloren gegaan. Met den eersten glimlach op de wang van uw kind neemt de taak der moeder een begin.

II. Het gezag der overheid.

1. Onder „allen die boven mij gesteld zijn" bekleedt de overheid een bijzondere plaats. „Aangezien het God gelieft ons door hunne hand te regeeren." Dit gold oudtijds ook van de overheid, zonder tegenspreken. De erfelijke koningsmacht beschouwde zich als met goddelijk recht bekleed. De koning regeerde bij de gratie Gods, d. w. z. als zijn plaatsvervanger. Maar die rechten zijn gewijzigd. Het volk voelt zich souverein. Het regeert zichzelf en maakt zijn eigen wetten en kiest zijn eigen overheid. Op dien weg gaan wij met reuzenschreden verder. De democratie, d. i. de macht des volks, is de heerschende. Het algemeen stemrecht wordt geeischt. De helft plus een bepaalt wat recht en wet zal wezen, de richting van het staatsbestuur; zonder te beoordeelen of dit een wenschelijke toestand is, mogen wij vragen wat blijft er over van het goddelijk gezag der overheid?

2. De overheid oefent over de onderdanen uit het gezag van den staat, die zich heeft ontwikkeld uit het gezin, dat tot een stam, een volk, straks tot een staat wordt, maar niet zelden onder velerlei strijd om het gezag, waardoor het recht van den sterkste gewoonlijk zegeviert. De staat is dan de organisatie in de samenleving, dus orde, beperking van individueele willekeur, dus recht, en het tegengaan van het kwade, dat ontbindend op de samenleving werkt, dus zedelijkheid. Zoo is de staat gegrond in de eischen der menschelijke natuur en komt op voor de goederen, die in hunnen aard van goddelijken oorsprong zijn.

Het overheidsgezag komt aldus, evenals het ouderlijk gezag, voor ons te staan als een natuurrecht, dat niet kan strijden met den wil des Scheppers. — Of nu de staat een monarchie (souvereine of constitutioneele), of een republiek is, dat is voor ons in dit opzicht hetzelfde. Het christelijk geloof heeft noch geeft als zoodanig een voorschrift over een bepaalden regeeringsvorm. Mt. XXII:21: Geef dan den Keizer wat des Keizers en Gode wat Gods is. Dit woord van Christus geeft althans te kennen, dat de christen onder iederen staatsvorm den eisch van zijn christelijk leven kan vervullen. — Maar niet altijd berust de staatsmacht bij de juiste personen. De vraag ontstaat dan, of de christen zich ten allen tijde aan elke overheid moet onderwerpen en welke middelen hij gebruiken mag, om daarin verandering te brengen.

3. Allerlei vragen doen zich voor: Is alle gezag uit God, ook dat van den gekroonden roover? Moet een christen elke overheid erkennen? Zoo niet, regeert dan een vorst bij de gratie Gods, of bij de gratie des volks? Moet de christen eischen, dat de overheid d. i. de staat, als zoodanig christelijk zij? en zal dan haar christelijke dwang niet onchristelijk worden voor hen, die er niet van gediend zijn? Moet een christen ook meedoen in den strijd der politieke partijen om macht en succes, of doet hij beter zich daaraan te onttrekken, omdat het koninkrijk Gods niet van deze wereld is? Zal een christen, die het goddelijk gezag der overheid erkent, ooit mogen meedoen aan opstand en omwenteling?

4. Het Oude Testament kan hier niet beslissen, want de theocratie onder Israël is in het Godsrijk vervuld, zooals de offerdienst in Christus, en dus voorbijgegaan. Aldaar waren staat en godsdienst één. Wie nu het onderscheid tusschen O. en N. Testament niet duidelijk in het oog houdt, verlangt nog hetzelfde en draagt b.v. aan de burgerlijke overheid op het straffen der ketters. (Geref. Belijdenis, Art. XXXVI: „Hun (der overheden) ambt is..... ook de hand te houden aan den heiligen kerkendienst om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst). Tyrannenmoord en revolutie worden dan verdedigd met voorbeelden als Ehud, Jehu, Samuel, die heimelijk een anderen koning zalft, als Saul nog op den troon zit.

5. Het Nieuwe Testament doet ons kennen:

a) het voorbeeld van Jezus Christus. Hij bemoeit zich niet met den staat, want zijn roeping was een andere. Godsrijk

en staat hebben voor zijn bewustzijn niets met elkaar te maken. Mt. XXII: 21: Geef den Keizer wat des Keizers is en Gode wat Gods is. Dat kan dus samengaan. Hij ontwijkt het koning te worden. Joh. XVIII: 36: Mijn koninkrijk is niet van deze wereld. Toch onderwerpt hij zich en erkent ook het gezag der Romeinsche overheid, waartegenover de Jood vijandig stond. Joh. XIX: 11: Gij zoudt geene macht hebben tegen mij, indien het u niet van boven gegeven ware. In zijn onderwerping daagt hij toch de overheid voor den eeuwigen Rechter. Mt. XXVI: 64: Van nu aan zult gij zien den Zoon des menschen zittende ter rechter*hand* der kracht *Gods* en komende op de wolken des hemels. Opmerkelijk is zijn minachting voor een Herodes (Lk. XIII: 32; XXIII: 9).

b) de classieke plaats, Rom. XIII: 1—5: Alle ziel (dus niet alleen de geloovigen, maar alle menschen en dat niet alleen in het uitwendige, met schijnonderwerping, maar in het innerlijke zielsbestaan) zij de machten over haar gesteld onderworpen (n.l. niet uit dwang maar vrijwillig), want er is geene macht dan van God (dit is het algemeene beginsel waarvan Paulus uitgaat: de overheids-instelling is van God) en de machten die er (tegenwoordig boven u) zijn (ook de heidensche machten), die zijn van God verordend, alzoo dat die zich tegen de macht stelt (revolutionair tot hare omverwerping) de verordening van God wederstaat, en die ze wederstaan, zullen over zichzelven een oordeel (straf van God of van de menschen) halen. — Want zij (de macht) is Gods dienares (in het uitdeelen van haar lof en van haar straf) u ten goede (andere lezing: voor hem die goed doet). Maar indien gij kwaad doet, zoo vrees, want zij draagt het zwaard (zinnebeeld van macht over leven en dood; het was in Paulus' dagen geen vraag of de overheid het recht tot de doodstraf had) niet tevergeefs; want zij is Gods dienares, een wreekster (even als zij het goede beloont) tot straf (eig. tot toorn, n.l. den toorn Gods), dengene, die kwaad doet. Daarom is het noodig onderworpen te zijn niet alleen om der straf, maar ook om des gewetenswil (want het is eene onderwerping aan God, waarmede altijd het geweten gemoeid is. En als nu het geweten juist die onderwerping verbiedt? op deze bedenking gaat Paulus niet in). Velen der vragen, die wij boven deden, bestonden dus voor Paulus nog niet.

c) de houding der eerste christenen, die niet naar

staatsmacht grijpen, zich onderwerpen, of anders als hun geweten hun dit verbiedt zonder verzet het lijden aanvaarden en voor de overheid bidden, maar ook hun recht doen gelden tegenover die overheid. Hd. V. Petrus en de apostelen voor den Joodschen raad. Hd. XXIII : 5: En Paulus zeide: Ik wist niet broeders, dat het de hoogepriester was, want er is geschreven: Den overste uws volks zult gij niet vloeken. Tit. III : 1: Vermaan hen, dat zij aan de overheden en machten onderdanig zijn. 1 Petr. II : 13: Zijt dan alle menschelijke ordening onderdanig om des Heeren wil. Vs. 17: Vreest God, eert den Koning. 1 Tim. II : 2: Ik vermaan dan voor alle dingen, dat gedaan worden smeekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen, voor alle menschen, voor koningen en allen die in hoogheid zijn. Hd. V : 29: Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen: Hd. IV : 19: Maar Petrus en Johannes antwoordende zeiden tot hen: Oordeelt gij, of het recht is voor God, ulieden meer te hooren dan God? 1 Petr. III : 17: Want het is beter dat gij weldoende, indien het de wil van God wil, lijdt, dan kwaad doende. Hd. XVI : 37: Paulus te Filippi. Hd. XXII : 25: Het beroep van Paulus op zijn romeinsch burgerrecht.

6. De plichten der overheid. De christelijke beschouwing daarvan overweegt het volgende:

a) De overheid moet als Gods dienaresse orde, recht en zedelijkheid handhaven en zal daartoe dwang gebruiken. Toch mag zij de vrijheid der onderdanen niet aantasten. Een duidelijke lijn is hier niet aan te geven. Zij moet zich, zoolang het bovengenoemde drietal niet geschonden wordt, onthouden te heerschen over de gewetens der onderdanen. Haar macht geldt alleen het uitwendige. Ook God dwingt niet tot de rechte gezindheid, maar wekt haar door redelijke overtuiging. Geen dwang dus, rechtstreeks of zijdelings (door b.v. staatsbetrekkingen alleen voor een bepaalde gezindheid open te stellen) tot een of ander geloof. Daarom is de roomsche staat onchristelijk.

b) Sommigen eischen een christelijken staat, of een christelijke overheid. Dit is iets anders dan te wenschen, dat de overheidspersonen christelijke persoonlijkheden mogen zijn. Anderen meenen, dat de christelijke staat een onmogelijkheid is, omdat het Godsrijk nu eenmaal niet van deze wereld is en dus de vermenging van staat en christendom niet anders dan gevaarlijk voor het laatste wezen moet. Een neutrale staat schijnt het

begeerlijkst, omdat daarin de gelijke rechten van alle burgers het meest gewaarborgd schijnen te zijn. Maar ook in zulk een staat zal de overheid bestaan uit personen en de persoon is nooit neutraal. De wensch des christens zal wezen, dat christelijke persoonlijkheden de overheidsambten bekleeden, indien de maatstaf van de beoordeeling dezer persoonlijkheden dan maar niet gezocht wordt in de onderteekening van een of ander staatkundig program, wat al zeer ongeschikt is om tot toetssteen van de christelijke persoonlijkheid te dienen.

c) Zij zal de godsdienstvrijheid hebben te handhaven, die na veel eeuwen strijds ten koste van veel bloeds verworven is. Maar of zij verder gaan moet en hoever dan, is een moeilijke vraag. Bescherming van den godsdienst, dat is van de kerk, is menigmaal een belemmering voor het Godsrijk geworden, dat op geestelijke macht, niet op die van den staat steunen zal.

d) Zij handhaaft de burgerrechten der onderdanen. Daarom moet zij ontwijken alle willekeur, heerschzucht, partijzucht. Het volk is er niet om de overheid, maar de overheid om het volk (en wel in zijn geheel, niet ter wille van een of enkele partijen daarvan). Ook zij moet met haar macht alleen willen dienen. Frederik II, koning van Pruissen, placht te zeggen: Ik ben de eerste dienaar van den staat.

e) Dit bepaalt ook het gedrag der overheidspersonen, ambtenaren, en allen die de overheid vertegenwoordigen. Stugheid en onvriendelijkheid ontsieren hen. Een waarlijk christelijke overheidspersoon zal zich dus door stiptheid, eerlijkheid, welwillendheid onderscheiden; hij is Gods dienaar ook in zijn ambts-werk. Dit verheft hem boven den oogendienst van menschen, ook van zijn meerderen, en dit maakt den koning, al ontleent hij zijn kroon aan de keuze des volks, tot een koning bij de gratie Gods (zooals ieder, die het als roeping Gods vervult, zijn beroep in datzelfde licht mag plaatsen). Deze erkenning van de beteekenis van het koningschap valt ons Nederlanders gemakkelijker, zoolang wij geregeerd worden door het huis van Oranje, dat onder de leiding Gods door een geschiedenis van eeuwen aan ons volk verbonden is.

7. De plichten der onderdanen.

a) De christelijke beschouwing daarvan zal medebrengen, dat de onderdaan zich verplicht gevoelt tot gehoorzaamheid aan de overheid, en dat om des gewetenswil als gehoorzaamheid aan God, die orde, recht en zedelijkheid wil gehandhaafd zien.

b) Toch geeft de christen zijn vrijheid niet prijs God te dienen overeenkomstig zijn geweten. Hij moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de menschen. Dit is de grens zijner gehoorzaamheid. Hij behoudt dus het recht tot verzet en aanvaardt dan het lijden, dat daaruit voortkomt. Zelfs kan er voor hem oorzaak komen tot opstand (onze opstand tegen Spanje). Maar het is niet mogelijk een algemeenen regel te stellen, in welke gevallen hij tot de toepassing van dat recht mag komen, waarvan hij zeker niet dan in den uitersten nood gebruik maken zal.

c) De christen zal dus niet door opruiende woorden, spotprenten, of dergelijken, allerminst uit partijbelang mogen medewerken tot ondermijning van den eerbied, dien men der overheid schuldig is.

d) Onthouding van alle bemoeienis met den staat en de overheid leert het Anabaptisme, en ook anderen hebben dit geleerd; maar de plicht des christens zal toch wel zijn, dat hij mede de belangen van de geordende gemeenschap, waarin hij leeft en waarvan hij de voordeelen geniet, helpt behartigen.

e) Dan komt hij als christen te staan voor de moeilijke vraag, of hij mede kan doen aan het politieke leven, dat zoo bedorven is. Deze vraag zal voor ieder afzonderlijk moeten beantwoord worden, want het kan zijn dat iemands verhoudingen of persoonlijke aanleg hem dit kunnen verhinderen. In elk geval zal hij zich verre moeten houden van een politiek, die het welzijn van den staat ondergeschikt maakt aan de willekeur van één mensch („L'état c'est moi", zeide Lodewijk XIV), of aan de bevordering van een partij.

f) Voor den christen zijn staat en Godsrijk nooit één, dikwijls met elkaar in strijd, want de staat leeft van macht, het Godsrijk van zelfverloochening. Dit zal niet zelden in het leven van den christen een tweestrijd te voorschijn roepen in hem tusschen zijn plichten als staatsburger en de eischen van het christelijk-zedelijke. Kerkelijke bedoelingen kunnen hem hieruit niet redden, want kerk en Godsrijk zijn ook niet hetzelfde.

III. Het gezag in het maatschappelijk leven.

1. „Allen, die over mij gesteld zijn," daaronder behooren behalve ouders en overheid, vele anderen, als onderwijzers en opvoeders, heeren en vrouwen, werkgevers en bazen, de militaire

commandant, en zij allen vallen onder de bepaling: „aangezien het God belieft ons door hunne hand te regeeren.”

2. Men klaagt algemeen over afneming van ontzag voor de gestelde machten. De tuchteloosheid wordt groot. Men heeft er al eene vereeniging tegen noodig geacht. Want er ligt daarin groot gevaar. Gezag is er noodig in elk gezin en land, maar ook in elke zaak of fabriek of onderneming. Ook het maatschappelijk leven wordt alleen daardoor in stand gehouden. De Schrift legt er bij verschillende verhoudingen grooten nadruk op.

3. Het gezag van opvoeders en leermeesters over het kind. Dit treedt in de plaats van het ouderlijk gezag en ouders, die dit onverstandig ondermijnen, zullen er zeker de wrange vruchten van plukken. Lk. II : 46: En het geschiedde, dat zij hem (het kind Jezus) vonden in den tempel, zittende in het midden der leeraren, hen hoorende en hen ondervragende (naar hen luisterende en hen vragende). Ps. CXIX : 99: Ik ben verstandiger dan al mijne leeraren, omdat uwe getuigenissen mijne betrachting zijn (als het eigen inzicht maar niet abusievelijk met den hoogsten Leermeester wordt verward).

4. De militair is gehouden elk bevel op te volgen. Achterna mag hij zich beklagen. Hier vooral treedt de persoonlijkheid op den achtergrond. Stipte gehoorzaamheid is eisch. Men zoekt ook hier het recht van den ondergeschikte ruimer te maken, indien men daarmede het leger maar niet ontwricht. De staat heeft een leger en politie noodig, en als zij er moeten zijn, moeten zij naar hun aard en roeping zijn ingericht. Dit gezag steunt op den eisch macht te kunnen uitoefenen en moet dus door macht zich kunnen handhaven. Het is wel merkwaardig, dat de Schrift ons meer dan een geloovig hoofdman doet kennen.

5. De ondergeschikte (dienstbode, knecht, ambtenaar, werkman) tegenover de boven hem geplaatsten. Dit gezag is weer van een anderen aard. Het ligt in den eisch van het maatschappelijk leven. Hoewel oudtijds de knechten meest slaven waren, wordt, zelfs in het O. Testament, ook deze verhouding gevestigd op zedelijken grondslag. Bepalingen ten gunste der slaven vinden wij Exod. XXI : 1—6, 20, 21, 26, 27 (duur der slavernij zes jaar, bij afgewezen vrijlating werd het oor doorboord, recht van vergelding), nog verzacht in Lev. XXV : 39—42; Deut. XXI : 10—14; weer ruimer gemaakt in den Talmud. Spr. XXIX : 19

waarschuwt zelfs tegen te zachte behandeling. — Het N. Testament stelt de verhouding nog meer in het licht des geloofs. Efez. VI : 1—9; Col. III : 22—IV : 1; 1 Tim. VI : 1: De dienstknechten, zoo velen als er onder het juk zijn, zullen hunnen heeren alle eer waardig achten, opdat de naam van God en de leer niet gelasterd worde; en die geloovige heeren hebben, zullen hen niet verachten omdat zij broeders zijn, maar zullen hen temeer dienen, omdat zij geloovig en geliefd zijn, als die deze weldaad mede deelachtig zijn. Tit. II : 9: *Vermaan* de dienstknechten, dat zij hunnen eigenen heeren onderdanig zijn, dat zij in alles welbehagelijk zijn niet tegensprekende, niet onttrekkende, maar alle goede trouw bewijzende, opdat zij de leer van God onzen Zaligmaker in alles mogen versieren. 1 Petr. II : 18: Gij huisknechten, zijt met alle vreeze onderdanig den heeren, niet alleen den goeden en bescheidenen, maar ook den harden, want dat is genade, indien iemand om het geweten voor God zwarigheid verdraagt lijdende ten onrechte. Verg. den brief aan Filemon. Zoo heeft het evangelie deze verhouding geheiligd. Het christelijk geweten heeft ten slotte zoo krachtig getuigd tegen de slavernij, dat zij onder de christennatieën is afgeschaft.

6). In onze dagen is deze verhouding geregeld bij arbeidscontract, dat ondergeschikten en boven hen geplaatsten als twee gelijke partijen behandeld. Dat had niet moeten noodig zijn en brengt ons verder af van de zedelijkheid van het koninkrijk Gods. De wettelijke verhouding is de dood voor de vertrouwelijke. Christenen moeten geen behoefte hebben onderling er gebruik van te maken (1 Cor. VI : 1—9). Om der zonde wil alleen kunnen zij zich daarvan bedienen. Verg. Mt. XIX : 8.

7. De vraag doet zich hier voor, of werkstakingen geoorloofd zijn van christelijk standpunt. Dit laat zich in het algemeen niet beslissen. Ieder bijzonder geval moet apart beoordeeld worden. Gebruikt als krachtproef, als politiek agitatiemiddel, als middel van weerwraak, en met volkomen verachting van de belangen van duizenden alleen om het eigen belang, is het van christelijk standpunt gewis te veroordeelen. Als conscientiekreet, geslaakt onder onduldbare heerschzucht of onrecht, dwingt het eerbied af. Dan zal het de vrijheid van anderen om te arbeiden niet aantasten (het „posten"). Maar een gevaarlijk wapen blijft het. De werkgevers zich vereenigende stellen dwang tegenover dwang.

Het wordt slechts de vraag, wie de sterkste is, en macht is waarlijk nog niet altijd recht. Vorige misstanden, zooals de slavernij, het drankmisbruik, de gewettigde ontucht zijn door een openbaar beroep op het christelijk geweten bestreden, al is er ook wel het zwaard bij te pas gekomen. Dit is in de lijn van het koninkrijk Gods, dat de misstanden, die niet wijken willen, worden bestraft door de openbare meening, die straks wordt vastgelegd in staatswetten, om het erkende onrecht tegen te gaan.

8. De gerechtigheid van het koninkrijk Gods blijft ook in deze verhouding eisch voor den christen. De barmhartigheid, de weldadigheid mag haar niet trachten te vervangen. De landheer, die een te klein loon betaalt maar dit aanvult met liefdadigheid, onderdrukt de ontwikkeling der persoonlijkheid bij zijn arbeiders. Zoo moet deze eisch ook gehoord worden bij overmatigen arbeid in de fabrieken, mijnen, bij gedwongen winkelnering en onnoodigen zondagsarbeid enz. Vordert nu deze eisch een acht-urigen werkdag, de afschaffing van den arbeid van vrouwen en kinderen, ook van den nachtarbeid? — dit zijn vragen die de sociologie moet bebehandelen. Maar de christen behoeft er niet op te wachten om gerechtigheid te betrachten. Zij moet er zijn ook aan de zijde van den arbeider, die met zijn rechten ook zijn plichten niet mag voorbijzien. Is zij er, als men het recht van den patroon ontkent leider te blijven in zijn eigen zaak, en het recht van den medearbeider verkort te blijven werken als anderen willen staken? Het socialistisch gebruik van de woorden „solidair," „onderkruiper," „besmet werk" „loonslaven" zondigt dikwijls tegen dezen eisch.

9. De bewering, dat alle menschen gelijk zijn, ondermijnt het gezag en is onwaar. Zij verschillen in aanleg, ijver, karakter. Uit dat verschil zijn geboren de verschillende standen. Deze hebben ieder hun eigen gebreken en deugden. Zij zijn niet te vernietigen (zooals de Fransche revolutie dit heeft beproefd), maar zij hebben elkander noodig en mogen dus geen heerschappij over elkaar willen voeren. Elk mensch de waarde toe te kennen, die hem toekomt, dit eischt de christelijke zedelijkheid van ons (Napoleon ging met zijne gemalin aan den kant van het pad staan om een werkman met een zwaren last door te laten en zeide: eerbied voor den arbeid), maar het pogen om de standen en menschen gelijk te maken, zal nooit gelukken, al zullen hunne grenzen en onderlinge verhouding zich wijzigen. De stand wordt

bepaald door geboorte en beroep, in onzen tijd vooral door het laatste. Hoewel ieder beroep „een goddelijk beroep" zijn kan, is toch het eene beroep van meer beteekenis dan het andere. Den „klassenstrijd" aan te wakkeren kan geen punt zijn op het christelijk program, dat veeleer de vervulling zoekt van het woord Spr. XXII:2: Rijken en armen (hier genomen als verschil van stand en niet van geld-bezit) ontmoeten elkander, de HEERE heeft hen allen gemaakt. De Schrift geeft voor de twee standen, die er destijds waren, nuttige wenken, zonder een van beiden te ontzien. Christus ging met beide standen om en heeft zelf in zijn discipelkring een onderscheid te voorschijn geroepen, door drie er van bijzondere eere te geven. Jac. V:1—5; de onderworpenheid van Lazarus in de gelijkenis Lk. XVI:20, 21. Opmerking verdient ook de raad van Paulus, 1 Cor. VII:20—24: Een iegelijk blijve in die beroeping, waarin hij (tot het geloof in Christus) geroepen is.... die blijve in hetzelve met God.

Chantepie de la Saussaye: „De meest wondeplek in moreel opzicht is wel die waarop Vinet den vinger legt, als hij aan het socialisme verwijt, dat het beurtelings een beroep doet op haat en op medelijden, afgunst zaait en oproer predikt bij de proletariërs, altruïsme, liefde eischt van de bezitters, de werkgevers; het volk wordt met den kreet van klassenhaat ten strijde geroepen, de regeerders en leiders moeten door gemeenschapszin weerloos gemaakt worden."

10. Ook het gezag op het gebied van het gemeentelijk en geestelijk leven wordt ons in de Schrift voorgehouden. 1 Petr. V:2, 3: Weidt de kudde Gods, die onder u is, hebbende opzicht daarover, niet uit bedwang maar gewilliglijk, noch om vuil gewin, maar met een volvaardig gemoed, noch als heerschappij voerende over het erfdeel *des Heeren*, maar *als* voorbeelden der kudde geworden zijnde. Tit. II:7: Betoon u zelven in alles een voorbeeld van goede werken. 1 Tim. V:12: Wij bidden u broeders, erkent degenen, die onder u arbeiden en uwe voorstanders zijn in den Heer en u vermanen, en acht hen zeer veel in liefde om huns werks wil. Hebr. XIII:17: Zijt uwen voorgangeren gehoorzaam en zijt hun onderdanig. — Maar dwaas is het, in plaats van de wettige leeraren te erkennen, zich bij voorkeur aan het gezag der

onwettigen te onderwerpen. Hoe scherp zegt Paulus tot de Corinthiërs, 2 Cor. XI : 20: Want gij verdraagt het, zoo u iemand dienstbaar maakt (b.v. aan zijn eigen belang of eer), zoo *u* iemand opeet, zoo iemand *van u* neemt, zoo zich iemand verheft, zoo u iemand in het aangezicht slaat. — Ook zonder priesterheerschappij te wettigen moet toch de verschuldigde eere gegeven worden aan degenen, die door de wettige beroeping der gemeente en mitsdien door God met het ambt bekleed zijn.

IV. De verplichting des christens tegenover het gezag.

1. Veel van de opgeworpen vragen moeten in bijzondere gevallen ter beslissing worden overgelaten aan het geweten, voorgelicht door het evangelie. Zeer goed vat de Catechismus de groote beginselen, waardoor de christen zich moet laten leiden, samen in dit drietal: „alle eer, liefde en trouw."

a. „Alle eer." Men is haar niet alleen den goeden, ook den kwaden heeren verschuldigd. En dat niet uit vrees, maar uit beginsel. Men zal dus nooit een ander mogen vernederen ook als men er de macht toe heeft. De kinderen der wereld mogen niet beleefder zijn, dan de kinderen des lichts in hun geslacht. („Met den hoed in de hand komt men door het gansche land.") Rom. XIII : 7: Eer dien gij de eer *schuldig* zijt. Lev. XIX : 32: Voor het grauwe haar zult gij opstaan en gij zult het aangezicht des ouden vereeren. Verg. de beleefdheid van Abraham, Gen. XXIII.

b. „Alle liefde." Dit is het eerste gebod van de tweede tafel, waar de liefde tot den naaste behandeld wordt. Aan dien eisch is ook onderworpen onze houding tegenover het boven ons gestelde gezag. 1 Joh. IV : 18: De volmaakte liefde drijft de vrees buiten. Zij leert ons dienen zonder vernedering. Voorb.: de voetwassching.

c. „Alle trouw." Daarop komt het ten slotte aan. Daaraan moet de christen ten allen tijde gekend worden. Men kan het zijn ook met den onrechtvaardigen Mammon, dus ook in den niet-christelijken staat, de niet-christelijke fabriek, het niet-christelijke leger, in elke veelvuldige aanraking met de maatschappij, die op zichzelf niet-christelijk is. Maar is het nu trouw van den christen alleen het stoffelijke in het oog te houden, alleen zich gebonden te voelen aan den gemeenschappelijken strijd om verbetering van toestanden, alleen te verzorgen de eigen standsbe-

langen met vertreding van zoovele anderen? Lk. XVI : 11: Zoo gij dan in den onrechtvaardigen Mammon niet getrouw zijt geweest, wie zal u het ware vertrouwen? — „Zie zoo," zeide een knecht tot een mededearbeider, „Mijnheer is weg, nu kunnen wij luieren." „Maar de mijne is er nog," was het antwoord, want hij dacht aan God.

2. „Omdat het God gelieft ons door hunne hand te regeeren." Dat blijft de reden voor den christen, voor wien de leidingen Gods in zijn leven ook wat te zeggen hebben. Hij onderwerpt zich uit geloof, om des gewetens wil. Het conflict begint voor hem daar, waar hij ten eenenmale verhinderd wordt God te gehoorzamen. Het punt, waarop dit ontstaat, blijve aan de bepaling van ieders geweten overgelaten. Het menschelijk gezag zal daarbij niet tusschen beide treden, zoolang orde, recht en zedelijkheid niet gekrenkt worden. De geloovige mag bidden en verwachten bij de beslissing geleid te worden door den H. Geest, waarbij ook in zijn weigering alle verschuldigde eer, liefde en trouw niet zullen geschonden worden.

Voorbeelden.

1. Kinderen, *a*) vromen: Jezus (Lk. II : 49; Joh. XIX : 26, 27), Sem en Jafet (Gen. IX : 23), Jozef (Gen. XXXVII : 2, 13, 14; XLV : 9—11; XLVI : 29), Ruth (I : 16, 17).

b) goddeloozen: Cham (Gen. IX : 21), Ezau (Gen. XXVIII : 6—9), Hofni en Pinehas (1 Sam. II : 12 vv.), Absalom (2 Sam. XV : 16 vv.).

2. Ouders, *a*) trouwe: Van Mozes (Exod. II : 1 vv.), van Samuel (1 Sam. I : 20—28), van Jezus (Mt. II : 13—15; Lk. II : 44—46; Joh. XIX : 25).

b) gewetenlooze: Eli (1 Sam. III : 13).

3. Dienstboden, *a*) goede: Eliezer (Gen. XXIV : 9, 12; XXVI : 56), Jozef (Gen. XXXIX : 2 vv.).

b) Slechte: Gehazi (2 Kon. V : 20 vv.), de knechten en maagden van Job (Job XIX : 15, 16).

4. Hooger geplaatsten, *a*) goede: de hoofdman te Kapernaum (Lk. VII : 2 vv.)

b) slechte: Laban (Gen. XXXI : 38—41).

5. Gemeenteleden, *a*) trouwe: de Filippenzen (Fil. IV : 1, 10, 14).

b) verkeerde: Alexander de kopersmid (2 Tim. IV : 14, 15).

6. Predikers en Leeraren, *a*) trouwe: Paulus (Hd. XX:31; Efez. III : 14 vv.; Fil. I : 3—5).

b) ontrouwe: de valsche profeten (Jer. XIV : 14; VIII : 10, 11; Mt. VII : 15, 16), de dwaalleeraren (Gal. II : 4, 5; 2 Petr. II : 1—3; 1 Joh. I : 1—3).

7. Onderdanen, *a*) gehoorzame: Christus (Mt. XXII : 15—21; XVII : 24—27; David (1 Sam. XXIV).

b) Oproerige: Korach e. a. (Num. XVI).

8. Overheden, *a*) goede: Salomo (1 Kon. III : 3—10), Hiskia (2 Kon. XVIII : 3—7), Josia (2 Kron. XXXIV).

b) goddelooze: Achab (1 Kon. XVI—XXI), het Sanhedrin (Mt. XXVI : 59 vv.).

1. Ursinus: „De vervulling van de geboden der tweede tafel heeft evenzoo betrekking op God als die der eerste, niet onmiddellijk maar middellijk. Het vijfde gebod staat op de tweede tafel vooraan, omdat het de grondslag en de zenuw is van de vervulling van de overige geboden dezer tafel en omdat het een bijzondere belofte heeft. Het heeft de vaststelling ten doel van de wederkeerige plichten der hooger geplaatsten en ondergeschikten, waartoe behooren ouders, voogden, leeraren en predikers, overheden en de ouderlingen. Deze allen en wie anders nog boven ons gesteld is, zijn onder den naam der ouders begrepen en door ons te eeren, omdat God deze allen ons geeft in de plaats der ouders, zij het ambt der ouders bekleeden en evenzoo plaatsvervangers Gods zijn, terwijl zij ons regeeren en beschermen, door God zelf in de plaats der ouders daartoe verordend, toen de boosheid der menschen begon te groeien.

„De voor deze verschillende levensverhoudingen hier voorgeschrevene gemeenschappelijke deugden zijn: 1. algemeene, 2. bijzondere gerechtigheid (vervulling der algemeene en der bijzondere standsplichten), Rom. XIII : 7; 3. Vlijt in de nauwgezette plichtsvervulling, 1 Thess. IV : 11; Rom. XII : 8; Efez. V : 6; Pred. IX : 10; 4. Liefde; 5. Dankbaarheid; 6. Achting, Pred. III : 2; Gal. VI : 4; Tit. II : 7; 7. Bescheidenheid; Gal. VI : 3; 8. Billijkheid, 1 Petr. II : 18."

2. Calvijn handelt in het laatste hoofdstuk van zijn „Institutie" over de verhouding tusschen overheid en onderdanen. Voor

alles legt hij er nadruk op, dat het geestelijk rijk van Christus en de staat twee geheel verschillende terreinen zijn, die niet vermengd mogen worden. Het pausdom zoowel als het Anabaptisme, ieder op zijn wijze, maken zich aan deze vermenging schuldig. Zeker staat de christelijke staat in betrekking tot het rijk van Christus en heeft de bedoelingen daarvan te bevorderen, zoo al niet op dezelfde wijze als de kerk, dan toch in gemeenschap met de kerk. „Hoewel verschillend van elkaar, staan zij toch niet tegen elkaar over. De staat heeft niet alleen zijn burgers tot rechtvaardige zeden op te voeden en vrede en orde te bewaren, maar ook den godsdienst te beschermen en het welzijn der kerk te bevorderen." — „Het wereldlijk bestuur is voor de menschen zoo noodzakelijk als brood en water, als zon en lucht." — Tot een geordenden staat behoort drieërlei: een overheid, die regeert; een volk, dat onderdaan is; en wetten, waarnaar de overheid regeert en het volk gehoorzaamt.

Het ambt der overheid heeft God zelf met het hoogste aanzien bekleed. De rechters worden in de Schrift „goden" genoemd, wat niet anders zeggen wil, dan dat zij van God bevel en macht hebben, ja Gods plaatsvervangers op aarde zijn. Verder betuigt de Schrift (Spr. VIII: 15 vv.), dat door God de koningen regeeren en bewaard worden. „Dat wil zeggen: niet door menschelijk onverstand, maar door Gods voorzienigheid en heilige beschikking hebben de koningen en vorsten macht op de aarde, omdat het Hem welbehagelijk is, dat de openbare aangelegenheden der menschen door hen verzorgd worden, waarom Hij hen ook zijn raad en wijsheid beloofd heeft tot een rechtvaardige wetgeving en bestuur." — „Niemand moet betwijfelen, dat de staatsmacht niet alleen een voor God geheiligde en rechtmatige zaak is, maar een die het minst mag gekwetst worden en met het hoogste aanzien bekleed is." Met alle beslistheid treedt Calvijn tegen hen op, „die Anarchie willen aanbrengen onder het voorwendsel, dat de vroegere ruwe toestand der volken wel de heerschappij van koningen en rechters verdragen heeft, maar dat de tegenwoordige vooruitgang zich niet meer verdraagt met zulk een regeeringsvorm voor slaven. Daardoor leggen zij niet alleen hun onverstand, maar ook hun duivelsche hoovaardij aan den dag, terwijl de vooruitgang en de volmaaktheid, waarmede zij pronken, juist aan henzelven in het minst niet is waar te nemen."

Hoe hooger de waarde van het overheids-ambt is, des te grooter is de verantwoording, waarmede het bekleed is. De overheden zijn plaatsvervangers van God op aarde, en moeten als zoodanig ook voor de menschen afbeeldingen te zien geven van goddelijke voorzichtigheid, waakzaamheid, goedheid, vriendelijkheid en gerechtigheid. Wie zich evenwel tegen de staats-orde en de haar representeerende overheid verzet, die stelt zich niet tegen de menschen, maar tegen God. De Schrift spreekt hierover zeer duidelijk. Rom. XIII en in 1 Petr. II : 17 wordt in het bijzonder op den voorgrond gesteld, dat het uit de goddelijke voorzienigheid is, dat koningen regeeren en het de wil Gods is, dat men ze eert.

Het zou een zeer overtollig werk zijn, als zij, die onder een bestaande staats-inrichting leven, er over wilden strijden, welke van de verschillende staats-inrichtingen de beste is. Als men ze met elkander vergelijkt, is het moeilijk uit te maken, welke de meest nuttige is. De monarchie kan in tyrannie, de aristocratie in oligarchie, de republiek in anarchie ontaarden. „Ik geef gaarne toe, dat er geen gelukkiger staatsvorm is, dan waar de vrijheid met betamelijke perken omgeven en met de noodige waarborgen van ongestoorden duur voorzien is. Ja, de overheden zelven moeten met de grootste zorgvuldigheid er naar streven, dat de vrijheid, waarover zij de aangestelde wachters zijn, niet verminderd noch beleedigd worden; als zij daarin nalatig werden, zouden zij hun plicht verzuimen en verraders des vaderlands worden. Maar wanneer zij, aan wie God een andere staatsinrichting gegeven heeft, dit op zichzelven van betrekking wilden maken, zoodat zij eene verandering wilden bewerken, zoo zou dit niet alleen een dwaas maar ook een schandelijk ondernemen zijn. Dezelfde staatsvorm past niet voor alle landen en volken. Wanneer het God behaagd heeft aan het hoofd der monarchieën koningen en van de vrijstaten senatoren te zetten, zoo betaamt het ons, aan hen als de bestaande overheden gehoorzaamheid te bewijzen."

Wat de verhouding van christelijke onderdanen tot een goddeloos en tyranniek koning betreft, zulk een behoort onder de goddelijke tuchtroeden, maar dezen moet „evengoed als den besten koning de schuldige eer en gehoorzaamheid bewezen worden."

Men mag niet zien op de waarde of onwaarde van de persoon, maar op het van God verordende ambt, dat hij bekleedt, en het overige moet men aan God overlaten, die de Rechter en Heer ook der koningen is. Waar evenwel personen of standen zijn, die daartoe de wettige bevoegdheid hebben, deze moeten naar hun plicht de buitensporigheden van den koning tegengaan. Voor de onderdanen is er maar een geval, waarin zij den koning en andere overheden de gehoorzaamheid mogen opzeggen, namelijk wanneer hun iets tegen Gods woord en hun geweten te doen of te laten bevolen wordt. Maar dan moet de christen alles geduldig lijden, wat om die reden over hem komen zal, ook als het gaat naar Salomo's woord, dat de grimmigheid des konings is een bode des doods. Zulk een opzeggen van de gehoorzaamheid is gegrond in den apostolischen regel, Hd. V:29: Men moet Gode meer gehoorzamen dan de menschen, en 1 Cor. VII:23: Gij zijt duur gekocht, wordt geen dienstknecht van menschen. — (Dit zijn in uittreksel Calvijn's gedachten en woorden).

---

105. Vraag. *Wat eischt God in het zesde gebod?*

Antw. Dat ik mijnen naaste, noch met gedachten, noch met woorden of eenig gelaat, veel weiniger met de daad, door mijzelven of door anderen, onteere, hate, kwetse of doode; maar dat ik alle wraakgierigheid aflegge, ook mijzelven niet kwetse of moedwilliglijk in eenig gevaar begeve; waarom ook de Overheid het zwaard draagt om den doodslag te weren.

Veel weiniger = veel minder.

Eenig gelaat, Hoogd.: gebaren.

Onteere — doode, Hoogd.: smade, hate, beleedige of doode.

Mijzelven niet kwetse, Hoogd.: niet beschadige.

106. Vraag. *Maar dit gebod schijnt alleen van het doodslaan te spreken?*

Antw. God, verbiedende den doodslag, leert ons, dat Hij den wortel des doodslags, als nijd, haat, toorn en wraakgierigheid haat, en zulks alles voor eenen doodslag houdt.

En zulks alles — houdt, Hoogd.: zulks alles voor Hem een heimelijke doodslag is.

107. Vraag. *Maar is het genoeg, dat wij onzen naaste, als gezegd is, niet dooden?*

Antw. Neen; want God, verbiedende den nijd, haat en toorn, gebiedt, dat wij onzen naaste liefhebben als onszelven, en jegens hem geduld, vrede, zachtmoedigheid, barmhartigheid en alle vriendelijkheid bewijzen, zijne schade, zoo veel ons mogelijk is, afkeeren, en ook onzen vijanden goeddoen.

Want — toorn, Hoogd.: want terwijl God den nijd, haat en toorn verdoemt.

Gebiedt, Hoogd.: wil Hij van ons hebben.

Vraag 105. Antw. In het zesde gebod van doodslag verbiedt God zeven zonden.

a) Hoe kan men den naaste onteeren, haten en kwetsen? Met gedachten — woorden — gebaren — de daad — zelf of door anderen.

b) Welke zijn de zeven ondeugden, die hier verboden worden? Onteeren (smaden) — haten — kwetsen (beleedigen) — dooden — wraakgierigheid — zich zelf kwetsen — zich moedwillig in gevaar begeven.

c) Welk recht heeft de overheid om dit gebod te handhaven? Het recht om het zwaard te dragen.

Vraag 106. Op twee gronden wordt dit gebod beschouwd als verbiedende ook nijd, haat, toorn en wraakgierigheid;

a) omdat deze ondeugden de wortel des doodslags zijn.

b) omdat dit door God als heimelijke doodslag wordt aangegeven.

Vraag 107. Antw. God gebiedt daarbij acht deugden.

Welke zijn dat? Den naaste liefhebben — jegens hem geduld — vrede — zachtmoedigheid — barmhartigheid — en vriendelijkheid bewijzen — zijn schade afkeeren — onzen vijanden goeddoen.

Nadat in het vijfde gebod het menschelijk, zooals in het eerste gebod het goddelijk gezag is gehandhaafd, worden nu door de vier volgende geboden achtereenvolgens beschermd het leven, de familie, het eigendom en de eer van den naaste.

Het zesde gebod.

I. Wat het zesde gebod verbiedt.

1. De doodslag of moord, d. i. een mensch het leven benemen. Er is een moord, die het lichaam, en een, die de ziel vernietigt. Het gebod ziet voornamelijk op het eerste, den uitwendigen doodslag. Die kan op grover of fijner wijze plaats hebben; n.l. door uitwendig geweld of doodelijke middelen, of door de gezondheid van den naaste zoo te ondermijnen en te schaden, dat de dood er op volgt. Niet iedere doodslag is van dezelfde beteekenis. Hij kan plaats hebben met opzet, uit drift, uit onvoorzichtigheid. Kaïn, Saul tegen David, Joab tegen Abner. — Hoe het geweten daarbij spreken kan bewijzen Kaïn (Gen. IV : 14), Judas (Mt. XXVII : 4); men zegt, dat een moordenaar als door een geheimzinnige macht altijd weer wordt gedreven naar de plaats van zijn moord. Deze zonde, bij sommige heidensche volken zeer in zwang (koppensnellers), verwekt nu bij ons een grooten afschuw. Wie tegen deze zonde niet opziet, schijnt al zeer diep gevallen.

2. Dit gebod schijnt geheel gegrond in de menschelijke natuur. Wij hebben daarom een zekere vrees en afschuw van

een moordenaar. Toch is dit bij vele heidensche volken zoo niet. (Koppensnellers, het dooden van weduwen in Voor-Indië). De beteekenis van dit gebod wordt bepaald door de waarde, die wij aan het menschelijk leven toekennen. Vele heidensche volken hechten er niet veel waarde aan. Op het standpunt van het materialisme heeft dit leven maar een voorbijgaande beteekenis. De christen ziet het als een gave van God, waarmede hij dus niet doen mag wat hij wil. Het is de voorwaarde voor alle andere, ook de eeuwige zegeningen Gods. Door zijn komen in het vleesch heeft de Christus zelf de onschatbare waarde van dit leven aan het licht gebracht, en aan Hem ziet de christen, wat er van dit leven bij gehoorzaamheid aan God te maken is. Zoo staat dus dit gebod in het licht des geloofs voor ons.

2. De uitlegging van Christus en de Farizeërs. Mt. V : 21: Gij hebt gehoord dat *tot* de ouden (de voorvaderen) gezegd is: Gij zult niet dooden, maar zoo wie doodt (op dit woord moet de nadruk vallen, waardoor alles wat niet bepaald doodslag is in bijzonderen zin buiten dit gebod komt te staan), *die* zal strafbaar zijn door het gericht (deze laatste omschrijving is van de oude schriftgeleerden bij het gebod gevoegd, maar voor de Joden had dit hetzelfde gezag als het gebod). Door deze letterlijke opvatting was dus het gebod krachteloos gemaakt. Vs. 22: Maar ik zeg u: zoo wie (St. Vert.: ten onrechte) op zijn broeder toornig is (bedoeld is de toorn als hartstocht, drift), die zal strafbaar zijn door het gericht; en wie tot zijnen broeder zegt: Raka (d. i. domkop, ook hier hebben wij waarschijnlijk te doen met een bepaling der Joodsche wet), die zal strafbaar zijn door den grooten raad, maar (ik zeg u): wie zegt: Gij dwaas (booswicht, in den zin van Ps. XIV), die zal (omdat hij zich aan het goddelijk gebod der liefde schuldig maakt) strafbaar zijn door het helsche vuur. De Schriftgeleerden leggen nadruk op de daad, Christus op de gezindheid.

3. Dus onder dit gebod valt den naaste te

onteeren, smaden; daaronder valt: uitschelden, of kwaad tegen of over den naaste spreken. De jongens te Bethel tegen Elisa (2 Kon. II : 23), Simeï tegen David (2 Sam. XVI : 7), de dwaalleeraars tegen Paulus.

haten, d. i. het hart vervuld hebben van booze gedachten en vijandschap tegen den naaste. Gen. XXVII : 41: En Ezau haatte Jacob om dien zegen. Spr. X : 12: Haat verwekt krakeelen, maar

de liefde dekt alle overtredingen toe. 1 Joh. III : 15: Die zijn broeder haat, is een doodslager. (Hierbij vergelijken Ps. CXXXIX: 22 en Lk. XIV : 26).

kwetsen, beleedigen, door vernederende uitingen of daden (slaan, spuwen in het aangezicht) krenken. Saul (1 Sam. X : 27); Christus zelf. Maar als een vriend ons de waarheid onder het oog brengt, mag dit niet als een beleediging worden opgevat. Het is de gezindheid, die alles beslist. — Met gedachten, want dan is het beginsel der zonde aanwezig: woorden, want ook daarmede kunnen wij den naaste nog pijnlijker wonden dan met het zwaard; gelaat, minachtend gebaar, dat somtijds gebruikt wordt, als men het om een reden liever niet met woorden of daden doet. Dan komt er de onoprechtheid nog bij; door mij zelf of anderen, zooals David door Joab Uria liet dooden; Achab met Naboth; Herodes met Johannes.

4. Mijzelf niet kwetsen of moedwillig in eenig gevaar begeven.

a) De waarde van dit leven als voorbereiding voor de eeuwigheid en de onmisbare voorwaarde om te voldoen aan de taak, die den christen hier is gegeven, stelt hem zelfbewaring en zelfbehoud ten plicht. Men kan uit overgeestelijkheid het tijdelijke leven waardeloos achten, of uit zorg voor de ziel het lichaam kwetsen. Dit is voorgekomen, maar te veroordeelen. Het is zelfs de vraag of het verlangen naar den dood den christen mag overheerschen. Elia, Jeremia, Jona; anders Simeon, Paulus, Fil. I : 22.

b) De verplichting tot levensbewaring strijdt niet met den eisch des evangelies tot zelfverloochening, want men moet wat zijn om wat te kunnen zijn voor anderen. Zoo mag men eigen leven niet tekort doen, uit gierigheid, door overmatigen arbeid uit eerzucht of geldzucht, onmatigheid in eten of drinken, onzedelijkheid, ongezonde kleederdracht ter wille van de mode; maar men moet het verzorgen (bij krankheid de beste geneeswijze zoeken toe te passen; de gezondheid niet in de waagschaal stellen door ongezonde levenswijze of anderszins; de sport als hij middel blijft en geen doel van het leven wordt; de reinheid). Rom. XIII : 14: Verzorgt het vleesch niet tot begeerlijkheden. 1 Cor. VI : 19: Of weet gij niet, dat ulieder lichaam een tempel is van den Heiligen Geest (dit is wel de hoogste beschouwing), en dat gij uws zelfs niet zijt.

c) De zelfmoord neemt volgens statistieke gegevens ontzachelijk toe. Als het gevolg van ziekte of krankzinnigheid vraagt hij om medelijden. Maar uit onverschilligheid, vertwijfeling, goddeloosheid of een door zingenot overprikkeld zenuwleven voortkomend, doet hij den zondaar sterven als een moordenaar. De zelfmoord is lafheid en geen moed, een afwerpen van het leven waartegen men geen kracht heeft; vruchteloos, want men werpt zich den rechter in de armen, dien men ontloopen wil; vreeselijk, omdat men met een moord op het geweten de eeuwigheid ingaat zonder tijd tot bekeering te hebben. Saul, Judas uit vertwijfeling, Achitofel uit gekrenkte hoogmoed. Alleen op ongeloovig standpunt kan hij verdedigd worden. Een Romein opent zich de aderen en sterft, als hij genoeg van het leven heeft. Een Japanner acht zelfmoord in sommige omstandigheden plicht, maar een christen heeft er vrees voor en een afkeer van.

5. De wortel des doodslags is

a) nijd of afgunst, die zoo gemakkelijk aanleiding geeft tot de gedachte: als hij maar dood was, — en tot de daad van den doodslag. Saul tegen David; Jozef's broederen; Kajafas tegen Jezus; Demetrius te Efeze tegen Paulus. De klassenstrijd onzer dagen. Spr. XIV : 30: Nijd is verrotting der beenderen.

b) haat, zie boven.

c) toorn, waarmede niet bedoeld kan zijn de rechtmatige verontwaardiging over het kwade, maar drift, de toorn als hartstocht. Paulus Hd. XXIII : 3. Efez. IV : 26: Wordt toornig en zondigt niet. Hd. XVIII : 17: En Gallio trok zich geen van deze dingen aan. Jac. I : 19: Zoo dan, mijne geliefde broeders, een iegelijk mensch zij rasch om te hooren, traag om te spreken, traag tot toorn, want de toorn des mans werkt Gods gerechtigheid niet. Ook Christus toornde, Mk. III : 5: Als hij hen met toorn rondom aangezien had, meteen bedroefd zijnde over de verharding van hun hart.

d) wraakgierigheid, d. i. de begeerte een werkelijk of vermeend onrecht aan een ander te vergelden of vergolden te zien. „De wraak is zoet" zegt de wereld. 1 Thess. V : 15: Ziet, dat niemand kwaad voor kwaad iemand vergelde; Rom. XII : 19: Wreekt u zelven niet beminden, maar geeft den toorn (van God) plaats (n.l. om het oordeel te voltrekken), want er is geschreven: Mij *komt* de wraak (het recht der vergelding) *toe*, Ik zal het

vergelden, zegt de Heere. — De wraak des christens is Rom. XII:20: Indien dan uw vijand hongert, zoo spijzigt hem, indien hem dorst, zoo geeft hem te drinken, want dat doende zult gij kolen vuurs op zijn hoofd hopen. (Hoe licht ook de geloovige in sommige oogenblikken de rechte lijn kan kwijt raken, zien wij in de vloekpsalmen).

e) Ook uit nalatigheid (de geneesheer, de architect loopt er gevaar voor); door verleiding tot zonden; door drift; door overmatigen arbeid te laten verrichten; door onbarmhartig afwijzon van een arme, enz. kunnen wij schuldig worden aan doodslag.

II. Wat het zesde gebod toelaat.

1. Het recht der overheid, die het zwaard draagt om den doodslag te weren. De doodstraf heeft bestrijders en verdedigers. De eersten laten de argumenten spreken van het gevoel: men mag iemand niet het leven en de gelegenheid voor berouw ontnemen, ook wordt vergissing in de rechtspraak dan zoo vreeselijk. De laatsten stellen zich op het standpunt, dat de staat de rechtsorde moet handhaven en daarbij dus het recht heeft de verbreking dier orde te straffen, ook als het noodig is met den dood. Sommigen beroepen zich daartoe op Rom. XIII:4: Zij (de overheid) draagt het zwaard niet tevergeefs; waar Paulus zegt, dat de overheid haar ambt en recht, ook dat van het zwaard, van God heeft ontvangen. Oudtijds werd doodslag met doodslag gestraft. Gen. IX:6: Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mensch vergoten worden. Dit is de uitspraak van het recht der wedervergelding, hetgeen door Christus is verworpen Mt. V: 38—42. Onder Israël was de instelling der vrijsteden (Num. XXXV: 10—34) voor hem, die onopzettelijk iemand gedood had.

2. De oorlog. Ook dit is een moeilijk vraagstuk. Ons christelijk gevoel komt er tegen op. Ook het antimilitarisme van onze dagen. Men verlangt, dat alle geschillen tusschen de staten zullen beslist worden door een hof van arbitrage (Vredespaleis in den Haag). Wie zou het niet wenschelijk vinden, maar zal het mogelijk zijn daardoor ook die oorlogen tegen te houden, waartoe de gang der geschiedenis noodzakelijk voert. Israël beschouwde zijn oorlogen altijd als oorlogen des Heeren, dat is, door Jehova gewild en tot zijn eer.

Wij kunnen onderscheiden tusschen veroverings- en verdedigingsoorlogen. Beide kunnen noodzakelijk zijn, maar dan zijn zij toch altijd een noodzakelijk kwaad. De christen, wiens geloof vrede op aarde verwacht door Christus, kan er zich niet mede vereenigen. Dit is iets anders dan zwakke sentimentaliteit, die alleen op de wreedheden en ruwheden van den oorlog let. Toch kunnen er wettige oorlogen zijn; want geweld is niet anders dan met geweld te keeren, en de staat is daartoe verplicht. Dit is dan ook de eenige grond voor de wettigheid van den oorlog, dat hij een eisch is van den staat, die, als hij er is en zijn moet, zich ook moet kunnen handhaven. Men verdedigt hem ook, omdat hij aan de vorming van groote karakters ten goede komt; omdat hij een idealisme wekt, dat tot edele daden van zelfopoffering in staat stelt; omdat hij een plaats inneemt in Gods wereldbestuur. Dit laatste kan men ook van de zonde zeggen in het algemeen. Uit het kwade komt onder de leiding Gods dikwijls het goede voort, maar daarom mogen wij met dat kwade geen vrede hebben. De christen staat tegenover den oorlog als b.v. tegenover de kleeding, het geld; zij zijn noodzakelijk, maar door het verlies van den paradijs-toestand, d. i. door de zonde. Hij kan, hij mag er zich niet aan onttrekken, maar hij moet het in het gebruik heiligen. De invloed van den christelijken geest laat zich bespeuren in de verzachting der oorlogs-zeden en in de verpleging der gewonden. Onbepaald afkeuring verdient de oorlog als machtsmiddel tot verdediging en uitbreiding van het Godsrijk. Dit ligt in het woord van Christus: Allen, die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan (Mt. XXVI : 52). Dan wordt de oorlog overgebracht in de sfeer, waarin hij geen recht heeft.

3. Noodweer. Dit is het recht van zelfverdediging, nu niet van de gemeenschap, maar van den enkelen persoon. Mag een christen daarvan gebruik maken? Tolstoï predikt als eisch van het christelijk geloof de weerloosheid. Mt. V : 38—48: Maar ik zeg u, dat gij den booze (d. i. den mensch, die u kwaad doet) niet wederstaat, enz. De Heiland heeft het hier over het recht der wedervergelding, die op zichzelf eene beperking is van den moedwil in het zoeken van zijn recht. Hij trekt de lijn nu door tot den eisch, die in het koninkrijk Gods moet gelden, n.l. geen wedervergelding, dan van het kwade met het goede. Dat Christus niet de letterlijke vervulling bedoelt, bewijst hij met zijn eigen

voorbeeld Joh. XVIII : 23. Maar de lijdzaamheid hier aanbevolen heeft Christus toch volkomen betracht. Ook de eerste gemeente stelt daar prijs op. Rom. XII : 14: Zegent hen, die u vervolgen, zegent en vervloekt niet. 1 Petr. II : 20: Indien gij verdraagt als gij weldoet en *daarover* lijdt, dat is genade bij God. Jac. I : 4: De lijdzaamheid hebbe een volmaakt werkt. Ook bewaart de martelaars-geschiedenis er vele voorbeelden van, dat weerloosheid hunne eere was. — Maar wij vergeten daarbij niet, dat het hier gaat om een lijden om des geloofs wille. Het wordt iets anders als wij komen in toestanden, waarbij de staat niet bij machte is ons te verdedigen en wij dus geheel aan onze zelfverdediging zijn overgelaten. Mag dan geweld met geweld gekeerd worden? De noodweer kan dan betreffen het leven, het bezit en de eer. Hoe krachtig heeft Paulus het eerste en laatste verdedigd. (2 Cor. I : 23). Maar zullen wij ook middelen van geweld daarbij gebruiken? (1 Cor. VI : 7: Waarom lijdt gij niet liever ongelijk? Waarom lijdt gij niet liever schade?) De christen zal daarvan niet dan in de uiterste noodzakelijkheid gebruik willen maken, maar als dan daarbij de aanvaller het leven moet laten, zal niemand dit een doodslag noemen. Grooter is het zeker den booze te winnen door zachtmoedigheid, dan hem neer te slaan door hardheid.

4. Het dooden van dieren, hoewel niet in dit gebod begrepen, kan hier mede ter sprake komen. Plichten tegenover dieren zijn er niet. Zij zijn ter dienste der menschen. Gen. IX : 2, 3. En uwe vrees, en uwe verschrikking zij over al het gedierte der aarde, en over al het gevogelte des hemels; in al wat zich op den aardbodem roert, en in alle visschen der zee: zij zijn in uwe hand overgegeven. Al wat zich roert, dat levend is, zij u tot spijze; Ik heb het u al gegeven, gelijk het groene kruid. Ps. VIII : 7: Gij hebt alles onder zijne voeten gezet, schapen en ossen, allen die, ook mede de dieren des velds.

Het vraagstuk der vivisectie wordt beheerscht door de andere vraag, of zij noodig is voor de medische wetenschap, dus voor het behoud van 's menschen leven. Dit is ook het geval met het vegetarianisme, dat alleen een voedingsvraagstuk is. Het Boeddhisme verbiedt het dooden van dieren, zelfs van ongedierte. Dieren zonder noodzaak te dooden, of ze te martelen, is openbaring van wreedheid, die zich straks ook tegen de menschen richt. Menige moordenaar, die op het schavot zijn leven eindigde, heeft

bekend, dat hij in zijn jeugd reeds met wreedheden tegen kleine dieren begonnen was. Men verhaalt dat ook van den wreeden keizer Nero. Spr. XII : 10: De rechtvaardige kent het leven van zijn beest.

III. Wat het zesde gebod gebiedt.

1. Het gebod predikt dus de naasten-liefde, die zich openbaren zal in (Col. III : 12, 13. Zoo doet dan aan, als uitverkorenen Gods, heiligen en beminden, de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, goedertierenheid, ootmoedigheid, zachtmoedigheid, langmoedigheid, verdragende elkander, en vergevende de een den anderen, zoo iemand tegen iemand eenige klacht heeft; gelijkerwijs als Christus u vergeven heeft, doet ook gij alzoo):

a) geduld, niet hetzelfde als gemakzucht of traagheid, want het veronderstelt zelfbeheersching, om zich niet te laten prikkelen door de gebreken van anderen op eene wijze dat men zijn zelfbedwang verliest. 1 Thess. V : 14: En wij bidden u broeders, zijt lankmoedig jegens allen. — Hoeveel geduld moet God niet met ons hebben! — Geduld is een kruid, dat te schooner riekt, naarmate men het langer wrijft. — Een predikant maakt zich haastig gereed om uit te gaan, maar daar ontbreekt een knoopje aan zijn overhemd. Ongeduldig zegt hij tot zijn vrouw: wanneer zult gij nu eindelijk die knoop er aan zetten, ik heb het u als een paar maal gevraagd. En hij windt zich hoe langer hoe meer op. Hij gaat dan uit, doet zijn ziekenbezoeken en vindt menigen kranke geduldig. Thuis gekomen vertelt hij dat aan zijn vrouw en zegt: „De genade is toch een wonderbaar iets, zij alleen vermag alles." — „Ja, maar één ding niet" — „wat dan?" — „U geduldig maken, als uw hemdsknoopje losgaat."

b) vrede, hoewel Christus gezegd heeft Mt. X : 34, 35: Ik ben niet gekomen om den vrede te brengen op aarde maar het zwaard. Doch zonder verloochening van den Christus, moet de christen de eensgezindheid zoeken te bewaren, waartoe noodig is, dat hij alle lichtgeraaktheid vermijdt, anderen niet prikkelt, en geneigd is te verdragen en waar mogelijk te verzoenen; maar aan den vrede moet de waarachtigheid ten grondslag liggen. Rom. XII : 18: Indien het mogelijk is, zoo veel in u is, houdt vrede met alle menschen; Mt. V : 9: Zalig zijn de vreedzamen (die vrede maken),

want zij zullen Gods kinderen genaamd worden. Efez. IV : 2: Verdragende elkander in liefde.

c) zachtmoedigheid, niet als de vrucht van een aangeboren karakter, maar van zelfoefening, om met afstaan van alle vergeldingszucht, den naaste niet met bitterheid, maar zachte woorden van zijn onrecht te overtuigen en terecht te brengen. Mt. V : 7: Zalig zijn de zachtmoedigen (niet de brutalen, die de halve wereld hebben) want zij zullen het aardrijk beërven. Gal. VI : 1, 2: Broeders! indien ook een mensch overvallen ware door eenige misdaad, gij, die geestelijk zijt, brengt den zoodanige te recht met den geest der zachtmoedigheid; ziende op u zelven, opdat ook gij niet verzocht wordt. Draagt elkanders lasten, en vervult alzoo de wet van Christus.

d) barmhartigheid, d. i. medelijden, of beter nog mede lijden met den naaste, Mt. V : 7: Zalig zijn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden. De gelijkenis van den onbarmhartigen dienstknecht, Mt. XIX : 23—35. Rom. XII : 15: Weent met de weenenden. — De 7 werken der barmhartigheid naar de middeleeuwsche opvatting zijn: spijzigen, drenken, herbergen, kleeden, kranken en gevangenen bezoeken (Mt. XXV), en begraven.

e) vriendelijkheid, in woord, daad en gebaar bij het verkeer met den naaste, wat niet behoeft te ontaarden in de onware vleierijen van den wereldschen conversatie-toon, noch ook hetzelfde is als de gemakkelijkheid in den omgang, die niet altijd gepaard gaat met een groot karakter. Zij moet gegrond zijn in de achting aan onzen naaste verschuldigd, ook den laagst geplaatste en den diepst gezonkene, omdat hij een schepsel Gods is, een zondaar voor wien Christus op aarde kwam. Mt. V : 47: Indien gij uwe broeders alleen groet, wat doet gij boven anderen? Doen ook niet de tollenaars alzoo?

f) zijne schade, zooveel ons mogelijk is, afwenden. Spr. XXIV : 11: Red degenen, die ter dood gegrepen zijn, want zij wankelen ter dooding, zoo gij u onthoudt. Hier kan men zondigen door nalaten. 2 Thess. V : 15: Jaagt allen tijd het goede na, zoo jegens elkander als jegens allen. — Zelfs kan het noodig zijn, dat wij ons eigen leven in de waagschaal stellen om het leven van den naaste te redden. Joh. XV : 13: Niemand heeft meerder liefde dan deze, dat iemand zijn leven zette voor zijne vrienden.

g) ook onzen vijanden goed doen. Ik mag niemands vijand zijn, maar wie mijn vijand is, hem zal ik kwaad met goed vergelden. Exod. XXIII : 4, 5: Wanneer gij uws vijands os, of zijnen dwalenden ezel ontmoet, gij zult hem denzelven ganschelijk wederbrengen. Wanneer gij uws haters ezel onder zijnen last ziet liggen, zult gij dan nalatig zijn, om het uwe te verlaten voor hem? gij zult het in alle manier met hem verlaten. Mt. V : 44: Hebt uwe vijanden lief, en bidt voor degenen die u vervolgen. Rom. XII : 20: Indien dan uw vijand hongert, zoo spijzigt hem. Voorbeelden: Eliza te Dothan; David tegen Saul; Stefanus; bovenal Christus zelf.

2. Er is dus een doodslag des harten en der lippen, zoowel als der hand. Ook kan men zich aan zielemoord schuldig maken. De Schrift noemt dit „ergeren." Mt. XVIII : 7: Wee der wereld der ergernissen, doch het is noodzakelijk, dat de ergernissen komen, enz. Ouders kunnen hier schuldig worden tegenover hunne kinderen, vrienden en betrekkingen evenzoo jegens elkander. Wie kan de verwoestingen nagaan misschien door één woord gewerkt in het zieleleven van een ander? Zoo kan men ook eigen zieleleven dooden. Men kan uit nalatigheid, zorgeloosheid, gierigheid, drift, zelfzucht, zondelust en zinnelijkheid tot overtreding van dit gebod naar de letter of den geest worden gebracht. Eindelijk staan wij als zondaren allen schuldig aan dien grooten moord, die eenmaal aan Jezus Christus volbracht is, want dezelfde zonden, die daarvan de oorzaak geweest zijn, wonen ook in ons hart. Ja om onzer zonden wil heeft hij geleden. Gij kunt, evenzoo als de doodslager, alleen door genade in den hemel komen. Deze gedachte zal ons verhinderen, onszelven ook boven een moordenaar te verheffen, alsof wij beter waren dan zulk een. Mt. XV : 19: Want uit het hart komen voort booze bedenkingen, doodslagen.

---

108. Vraag. *Wat leert ons het zevende gebod?*

Antw. Dat alle onkuischheid van God vervloekt is, en dat wij daarom dezelve van harte vijand zijnde, kuisch en tuchtelijk leven moeten, hetzij in den heiligen huwelijken staat, of buiten denzelven.

Antw. In dit zevende gebod van den echtbreuk verbiedt God alle onkuischheid en gebiedt tucht en kuischheid.

a) Waarom verbiedt God alle onkuischheid? Omdat zij van Hem vervloekt is.

b) Hoe moeten wij haar mijden? Door haar van harte vijand te zijn en kuisch en tuchtelijk te leven.

c) Moet dat alleen in den huwelijken staat? Neen, ook daarbuiten.

109. *Verbiedt God in dit gebod niet meer dan echtbreken en dergelijke schanden?*

Antw. Dewijl ons lichaam en ziel tempelen des Heiligen Geestes zijn, zoo wil Hij, dat wij ze beide zuiver en heilig bewaren. Daarom verbiedt Hij alle onkuische daden, gebaren, woorden, gedachten, lusten, en wat den mensch daartoe trekken kan.

Schanden = schanddaden.

Trekken, Hoogd.: aanzetten.

Antw. De van God verbodene onkuischheid is zoowel de uitwendige als de inwendige.

a) Waarom verbiedt God beiden? Omdat ons lichaam en onze ziel tempelen des Heiligen Geestes zijn, moeten wij ze zuiver en heilig houden.

b) Wat verstaat gij door de uitwendige onkuischheid? Alle onkuische daden, gebaren, woorden.

c) Wat verstaat gij onder de inwendige onkuischheid? Alle onkuische gedachten en lusten.

d) Wat hebben wij dan nog meer te vermijden? Alles wat den mensch daartoe aanzetten kan.

Het zevende gebod.

De behandeling van dit gebod eischt zoowel op de catechisatie als op den kansel groote voorzichtigheid, omdat men bij de be-

spreking niet tever mag gaan in de beschrijving der geslachtszonden. Toch mag men vanwege hare moeilijkheid de zaak zelve niet voorbijgaan, vooral in een tijd, waarin de zonden des vleesches zoo vreeselijk de overhand nemen en de jeugd bij toenemende verweekelijking kan komen in den ban der geheime zonden. Men spreke daarom met ernst en schroom, maar toch eenvoudig en onbevangen. Thelemann zegt: „Bij menigen leerling heb ik dit punt in het onderhoud, dat ik vóór de aanneming met ieder in het bijzonder onder vier oogen op mijn kamer hield, in het oog gehouden."

I. De huwelijke staat.

1. Dit gebod komt op voor de heiligheid van het huwelijk, en bewijst, hoe ook op dit punt Israël als het openbaringsvolk wordt afgezonderd van de heidenen. Hoewel er heidensche volken zijn, waar het huwelijk in eere was (o. a. Egyptenaren en oude Romeinen, en vooral de Germanen), zoo vindt men noch bij de Oostersche volken, noch bij de Grieken en Romeinen, zelfs niet bij de wijsgeeren, een hooge waardeering er van. Hoe het b.v. met de zedelijkheid onder hen stond in Paulus' dagen vinden wij geteekend in Rom. I.

Lemme-Vellenga: „De moderne evolutieleer stelt het voor, alsof de ontwikkelingswet ook voor het huwelijk geldt, en dat het huwelijk een hooger vorm is van de animale paring. Maar dat is reine phantasie en geheel in strijd met den gang der historie. In de oudste tijden vindt men zelfs een tamelijk rein huwelijksleven, terwijl met de ontwikkeling van het cultuurleven meestal degradatie van het huwelijk gepaard gaat. De oudste monumenten van Egypte geven een betrekkelijk hoogen dunk van het huwelijksleven in die vroegste tijden. Huwelijkstrouw stond bij de oude Romeinen en niet minder bij de oude Germanen (Tacitus) hoog. Eerst langzamerhand, ten gevolge van machtsuitbreiding en slavenbezit, daalde het zedelijke peil. Overmacht deed ontucht en polygamie ontstaan."

2. Ook onder Israël heeft het lang geduurd, voordat dit gebod algemeen erkend werd. In de verhalen der patriarchen vinden

wij de polygamie voorgesteld als iets heel gewoons. Ook bij Elkana, David (wien 't wordt verweten 2 Sam. XII : 8, dat hij bij het hebben van zooveel vrouwen „uws heeren" ook nog Uria de zijne ontstal) en Salomo komt zij voor. Het recht der Joodsche gekochte concubine werd zelfs bij de wet geregeld (Exod. XXI : 7—11) en in Deut. XXI : 15 het erfrecht der zonen van verschillende vrouwen. Toch leerde reeds het scheppingsverhaal de gelijkstelling van man en vrouw. De wet in Deuteronomium bepaalde uitdrukkelijk, in welk geval een man door een scheidbrief zich van zijn vrouw mocht ontslaan (Deut. XXIV). Meer stemmen verhieven zich. Zoo in de verhouding, die Hosea aannam tegenover zijne vrouw, als in Psalm 128, Maleachi II : 14, terwijl Spr. XXXI een loflied zingt op de deugdelijke huisvrouw. Spr. XII : 4; XIX : 14.

3. Hoe Christus en de Apostelen den huwelijken staat geëerd hebben blijkt uit vele plaatsen. Joh. II, de bruiloft te Kana is door Jezus met zijne tegenwoordigheid vereerd. Mt. XIX : 3—12, waar Christus zich uitdrukkelijk uitspreekt tegen echtscheiding, die vanwege de hardigheid des harten was toegelaten. Efez. V : 22 - 33 waar aan de huwelijksliefde de liefde van Christus ten voorbeeld gesteld wordt. Col. III : 18, 19, waar eveneens eene vermaning voor de rechte verhouding gegeven wordt. 1 Petr. III : 7. 1 Tim. III : 2, 12, waar van den opziener en den diaken gevraagd wordt, dat hij ook in het huwelijk onberispelijk wezen zal. 1 Tim. IV : 3: Verbiedende te huwelijken (zegt Paulus van de leugensprekers).

4. Eene andere beschouwing van het huwelijk schijnt geleerd te worden op sommige plaatsen in het evangelie. Mt. XIX : 12 schijnt Christus te doelen op eene vrijwillige onthouding „om het koninkrijk der hemelen," wat verder niet nader bepaald wordt, waarover de beslissing dus geheel aan het persoonlijk geweten wordt overgelaten. Ook 1 Cor. VII drukt op het huwelijk het stempel, alsof het alleen om zinnelijke redenen noodig was en de ongehuwde staat geschikter was om bezig te zijn met de dingen des Heeren dan de gehuwde. Men vergete niet, dat Paulus er uitdrukkelijk bijvoegt: „naar mijn gevoelen," en onderscheid maakt tusschen hetgeen hijzelf zegt en hetgeen de Heer zegt. Openb. XIV : 4, waarvan de beteekenis niet zeer duidelijk is, schijnt toch ook den maagdelijken staat te verheffen.

5. Het coelibaat of de verheffing van den ongehuwden staat,

uit het Oosten in de christelijke kerk binnengedrongen, vond reeds vroeg ingang door de Gnostieken, Manicheërs en de nieuw-platonische wijsbegeerte, die allen het huwelijk plaatsten onder de zinnelijke minderwaardige begeerten. Zoo kregen monnik en non hoogere heiligheid, terwijl het huwelijk werd toegelaten aan de lager staanden. Ten slotte verviel de roomsche kerk in deze inconsequentie, dat zij het huwelijk aan de geestelijken ontzegt en het tegelijkertijd maakt tot een heilig sacrament. De gevolgen dezer beschouwing zijn niet achtergebleven. De onzedelijkheid, die dit gedwongen coelibaat met zich brengt, is in de kloosters openbaar geworden, en ook met de onontbindbaarheid van het huwelijk gaat de kerk naar welgevallen te werk, getuige b.v. de ontbinding van het huwelijk van Napoleon. Met de hervorming, vooral met de moedige daad van Luther om zelf in het huwelijk te treden, keerde de rechte beschouwing terug.

6. De christelijke beschouwing gaat bij het huwelijk uit van de scheppingsorde Gods in het geslachtsverschil tusschen man en vrouw duidelijk aan het licht tredende. Gen. II : 18: Ook had de HEERE God gesproken: Het is niet goed, dat de mensch alleen zij, Ik zal hem eene hulpe maken, die als tegen hem over zij. Dus is het huwelijk door God gewild. Maar de mensch is geen dier, dat bevrediging vindt in de voldoening zijner zinnelijke behoeften. De geestelijke hoedanigheden des menschen moeten hem dit verhinderen. Ook kan met dat doel alleen het huwelijk niet als door God gewild worden voorgesteld, want die geestelijke eigenschappen heeft de mensch ook van God. Zoo is hem het huwelijk een zinnelijk-geestelijke gemeenschap, die dus twee factoren heeft, welke geen van beiden over het hoofd mogen gezien worden, als de ware eenheid daarin tot stand zal komen. Het zinnelijke en het geestelijke, dat anders in het leven des menschen dikwijls tegenover elkander komt te staan, kan en moet hier tot eenheid gebracht worden. De eene voor de andere zijde te negeeren wordt altijd gevaarlijk; als het de geestelijke is, wordt de zinnelijke zijde dierlijke lust; als het de zinnelijke is wordt de geestelijke zijde ongezonde overspanning. Paulus wijst er op 1 Cor. VII : 5.

7. Als het huwelijk aan deze twee-eenheid van zijn wezen zal voldoen, moet dus bij de keuze van echtgenoot of vrouw het volgende worden in acht genomen:

a) ware genegenheid moet de grondslag zijn, want een

huwelijk om geld, positie of naam aangegaan, dat is dus uit zelfzucht en niet uit liefde, kan die eenheid niet tot stand brengen.

b) de lichamelijke gesteldheid moet in aanmerking genomen, want het is misdadig ziektekiemen als b.v. van de tering of nog erger geheime ziekten over te planten. Op dien grond is ook het huwelijk tusschen bloedverwanten af te keuren, waaruit niet zelden ongelukkige kinderen voortkomen. Tegen het laatste maakt de staat zijn wetten, het eerste te verbieden valt niet onder zijn bevoegdheid.

c) groot verschil van leeftijd, stand, ontwikkeling moet de ware eenheid in den weg staan, wat bij verschil van rijkdom op zichzelf genomen minder het geval zal wezen.

d) het persoonlijk karakter, vooral zooals het in den huiselijken kring zich doet kennen, moet nauwkeurig in het oog gevat worden. Menig huwelijk wordt alleen door een boos humeur bedorven.

e) bij tegenstrijdigheid van levensopvatting moet het huwelijksgeluk gevaar loopen. Pretzucht en huiselijke zin laten zich moeilijk huwen. Weeldezucht, gemakzucht, het verwend zijn vooral bij de vrouw kan zeer schadelijk werken op de eenheid van het huwelijk.

f) verschil van godsdienst, mogelijk ook verschil van belijdenis en kerk (gemengde huwelijken) kan een hinderpaal wezen. Vooral is de roomsche kerk in dit opzicht gevaarlijk, die haar biechtvader plaatst tusschen den man en de vrouw.

8. De christen erkent, dat de ware eenheid zal wortelen in het geloofsbeginsel. Daarom zal hij zijn huwelijk willen sluiten in den Heer. Hij doet dit biddende. Hier zal de onderlinge liefde wortelen in de liefde tot Christus. Waar dit ontbreekt, blijft het voor den christen een naast, niet met elkander leven, en ten slotte wordt het aan de éene zijde een alleen staan, dat moedeloos en verdrietig maakt. Des christen's huwelijk zal bestand zijn tegen al de ontbindende krachten, die zich in deze zondige wereld daartegen keeren. De zinnelijk-geestelijke gemeenschap, wordt steeds meer een geestelijke, het wordt een huwelijk voor den hemel gesloten. Voorb.: Zacharias en Elisabeth; Jozef en Maria.

9. De plicht tot het huwelijk wordt veelszins over het hoofd gezien. Toch bestaat hij, omdat het een instelling Gods is. Vooral in onze dagen moet deze plicht op den voorgrond gebracht

worden, nu zoovelen dien niet willen verstaan. Hoewel nu, wat ons huwelijksformulier als den voornaamste grond daarvoor bij de kerkelijke inzegening noemt, dáár niet op zijn plaats is, zoo is het toch waar, dat het huwelijk een bolwerk is tegen onzedelijkheid. Het coelibataire leven wortelt niet zelden in zelfzucht. Men verlangt niet den dwang en de zorgen van het gehuwde leven op zich te nemen en zoekt op andere wijze bevrediging. Als men oud geworden, nu geen familiekring om zich heen heeft, wreekt zich dat in een gevoel van eenzaamheid en verlatenheid. De statistiek wijst aan, dat er doorgaans meer jongens dan meisjes geboren worden, maar het grootere sterftecijfer der eersten in het getal gewoonlijk verandering brengt. Het is dus geen eisch der natuur, dat er zooveel vrouwen ongehuwd moeten blijven. Toch staat voor de vrouw, die afwachten moet, de zaak anders dan voor den man. Gelukkig is het te noemen, dat zoowel door de maatschappij, als door de gemeente b.v. in haar Diakonessenhuizen, een terrein is geopend, waarop de ongehuwde vrouw in opvoeding, onderwijs, ziekenverpleging enz. een arbeid vinden kan, die haar bevredigt. Overigens kunnen redenen, waarom men zich van den plicht des huwelijks kan ontslagen achten, gelegen zijn in het lichaamsgestel, gebrek aan middelen, roeping tegenover ouders, die verzorging behoeven, of gemis aan gelegenheid om een huwelijk uit ware liefde te sluiten. Maar men wachte zich teveel voorzienigheid te spelen bij zijn beslissing, al moet het onberaden huwelijk ook worden afgekeurd. Met het vervullen van dezen plicht hangt de toekomst samen van het volk, den staat, de gemeente op aarde, zoodat men zich daaraan niet willekeurig onttrekken mag, evenmin als zelfzuchtige of al te bekommerde ouders hun kind er van mogen terughouden. Mt. XIX: Wat God tezamengevoegd heeft, scheide de mensch niet.

10. De onderlinge verhouding der echtgenooten heeft zich allengs gewijzigd. Het huwelijksformulier zet zeer sterk de heerschappij des mans en de onderdanigheid der vrouw op den voorgrond. Ontegenzeggelijk is de man het hoofd des gezins, niet om te heerschen, maar om te dienen. „De vrouw streeft naar heerschappij en als zij die verkregen heeft is zij toch ongelukkig.” Zij is een andere dan de man; „somtijds echter zij de meerdere” (ten Kate), en waar de meerderheid is, zal ook wel het overwicht moeten zijn. Maar geen van beiden zal er naar streven. De ware

band is de dienende liefde. Het elkaar dagelijks wederzijds voor zich winnen is de eenige weg om elkaar wederzijds bij voortduring te bezitten. Col. III : 18: Gij vrouwen, zijt uwen eigenen mannen onderdanig, gelijk het betaamt in den Heer (de nadruk valle op dit laatste); gij mannen, hebt uwe vrouwen lief en wordt niet verbitterd tegen haar. 1 Petr. III : 7: Gij mannen, insgelijks, woont bij *haar* met verstand; aan het vrouwelijke vat, als het zwakste, eere gevende, als die ook medeërven der genade des levens *met haar* zijt, opdat uwe gebeden niet verhinderd worden. Het scheppingsverhaal reeds gaat uit van de gelijkstelling der vrouw met den man. Paulus vergelijkt die verhouding bij die van Christus en de gemeente, Efez. V : 22—33.

11. De beteekenis der kerkelijke inzegening, wordt zeer verschillend opgevat. Het burgerlijk huwelijk moet erkend, omdat het onmisbaar is voor de orde in de maatschappij. Maar de geloovige zal aan dezen dikwijls zeer kouden vorm niet genoeg hebben. Is nu het kerkelijk huwelijk voor den christen het eigenlijke huwelijk, of niet anders dan de godsdienstige wijding van een reeds voltrokken echtverbindtenis? Rome staat onverdeeld op het eerste standpunt, de meeste protestanten kiezen voor het laatste. Men zou ook kunnen zeggen, dat de staat hier heeft aan zich getrokken, wat eigenlijk aan de kerk toekomt, en de noodzakelijkheid er van erkennen, zonder dat men daarom aan niet kerkelijk ingezegende huwelijken zijn erkenning behoeft te weigeren. In Amerika is nog uitsluitend het kerkelijk huwelijk in gebruik. Als instelling Gods behoort het toch bij de kerk.

12. De echtscheiding is een moeilijk vraagstuk. De grondregel door Christus gesteld, Mt. V : 32 en Mt. XIX: nooit anders dan bij overspel, kan streng beperkt opgevat worden. Men kan dien ook verklaren naar analogie van Mt. V : 34: Zweert ganschelijk niet. De eed wordt verboden vanwege het misbruik van den eed in Jezus' dagen, maar daarom nog niet onder alle omstandigheden en in elken tijd. Zoo wordt echtscheiding verboden vanwege het misbruik dat er van den scheidbrief gemaakt werd, maar dit zegt nog niet, dat er ook geen andere wettige redenen kunnen zijn dan alleen overspel. Toch blijft het huwelijk een band voor het leven. Trouwen komt van trouw. Een hoogst lichtzinnige opvatting breekt zich baan in de litteratuur en in de practijk van het leven. Het huwelijk is voor velen niet meer

dan een contract, dat men moet kunnen opzeggen. Ja, het wordt zedelijker genoemd, als de liefde er niet meer is, geen valschen schijn te bewaren. Zoo ziet men iemand met zijn tweede vrouw zeer genoegelijk een visite maken bij zijn eerste vrouw, van wie hij zich scheiden liet. Ook wordt de „wilde echt" gepredikt als de beste openbaring der liefde, die alle andere banden verwerpt. Het is duidelijk waarop dit alles uitloopt. De christen zal, als zijn huwelijk ongelukkig wordt, dit zoolang mogelijk aanvaarden en dragen als een gevolg van zijn eigen daad, en in dat dragen meer karakter toonen, dan wanneer men maar onmiddellijk de schadelijke gevolgen van hetgeen men zelf misdeed van zich afwerpt. Maar er is een grens, en ieder zal voor zichzelf hebben te beslissen, wanneer hij voor God tot echtscheiding gerechtigd is. De staat zal wel doen, als hij zichzelf niet wil ondermijnen, die scheiding niet al te gemakkelijk te maken.

13. Een tweede huwelijk wordt niet zelden veroordeeld, hoewel alleen met gevoelsargumenten. De omstandigheden kunnen er toe leiden, ja dwingen, en meermalen heeft er Gods zegen op gerust. Een gelukkig huwelijk is een lot uit de loterij, zoo zegt men. Wie voor de tweede maal dat lot moet trekken, zal dubbele voorzichtigheid gebruiken. De tweede vrouw vooral zal moeten verstaan, dat zij de liefde van den man en van de kinderen, als die er zijn, ook na het huwelijk voor zich moet winnen en niet eischen, en dat daartoe niet dienstig is, als zij poogt het gezegend aandenken der eerste vrouw en eigene moeder zooveel mogelijk te doen vergeten. Voor zulk een huwelijk wordt dus dubbele zelfverloochening gevraagd. 1 Cor. VII : 39: Indien haar man ontslapen is, zoo is zij vrij om te trouwen, dien zij wil, alleenlijk in den Heer.

14. Het kinderlooze huwelijk was oudtijds een schande voor de vrouw (Sara, Gen. XVI : 2; Hanna, 1 Sam. I : 6; Michal, 2 Sam. VI : 23), want het groote doel des huwelijks werd in de voortplanting gezocht (1 Tim. II : 15: Doch zij zal zalig zijn in kinderen te baren). Het gemis is daarbij ook groot. Maar het doel is daarbij nog niet gemist, als er eene gezindheid is als bij Elkana tegenover Hanna, 1 Sam. I:5, 8: Ben ik u niet beter dan tien zonen?

II. Wat hier verboden wordt.

1. Overspel, dat is de verboden omgang van gehuwden met een ander dan met eigen man of vrouw. Echtbreuk, dat is het verbreken van den huwelijksband, omdat men met een anderen man of vrouw zich wenscht te verbinden. Ontucht, dat is de verboden omgang onder ongehuwden. Prostitutie, dat is zulk een verboden omgang tot levensberoep kiezen. David met Bathseba; Herodes met Herodias; Spr. V : 1—27.

2. Geheime zonden, genoeg bekend aan wie ze bedrijven, die helaas door jonge menschen somtijds bedreven worden en de verborgen oorzaak zijn, dat het oog zoo glazig, het verstand zoo dof, en de wangen met een verraderlijk blosje geteekend zijn. Efez. V : 12: Hetgeen heimelijk van hen geschiedt is schandelijk ook te zeggen. — Ook de vreeselijke zonden, waardoor Sodom zich berucht gemaakt heeft (Gen. XIX; Rom. I : 27).

3. Het neo-malthusianisme, zoo genoemd naar Malthus 1834, prof. in de nationaal-oeconomie, leerde, dat de aanwas der bevolking te sterk was gerekend naar den aanwas der onderhoudsmiddelen, waarom beperking van het aantal kinderen noodzakelijk was. Wanneer nu deze beperking in onthouding van de huwelijks-gemeenschap gezocht wordt, dan blijft dat voor ieders persoonlijke verantwoording. Maar een misdaad en onzedelijkheid wordt het, als de neo-malthusiaansche bond, op grond dezer door velen betwiste stelling, middelen aanprijst in allerlei ruim verspreide geschriften, die op geweldadige wijze de geboorte van het kind, dat verwacht wordt, voorkomen. Deze middelen geven vrij spel aan de onzedelijkheid, zonder dat men de gevolgen daarvan behoeft te dragen. Zoo is een sterke afneming van het geboortecijfer vooral in de groote steden daarvan het gevolg, hetgeen in Frankrijk reeds dreigende afmetingen aanneemt. Van christelijk standpunt gezien is het gebruik dezer middelen gelijk aan een moord aan het nog ongeboren kind gepleegd, en het geheele stelsel, al kleedt het zich ook in een wetenschappelijk gewaad, is een voorzienigheid spelen, dat den mensch altijd slecht bekomen moet.

4. Alle onkuische daden, gebaren, woorden, gedachten en lusten. De onkuischheid dus in elken vorm. Ik denk hier aan het spel der oogen, dubbelzinnige scherts, vuile gesprekken, alles waaraan onreine lusten en gedachten ten grondslag liggen. Er

is een overspel met de daad maar ook met het hart. Mt. V:28: Maar ik zeg u, dat zoo wie eene vrouw *aan*ziet om haar te begeeren, die heeft alreede overspel in zijn hart met haar gedaan.

III. Wat dit gebod eischt.

De ware zedelijkheid:

1. in haar beginsel: alle onkuischheid van harte vijandig zijn — dus niet alleen uit vrees voor de schande of de gevolgen, omdat de gelegenheid ontbreekt voor de daad, terwijl de gedachten, de smaak, de droomen, de eenzaamheid getuigt, dat men aan de zinnelijke hartstochten vrij spel laat.

2. in haar omvang. 1 Petr. II:11: Geliefden, ik vermaan *u* als inwoners en vreemdelingen, dat gij u onthoudt van de vleeschelijke begeerten, welke krijg voeren tegen de ziel, en houdt uwen wandel eerlijk onder de heidenen. Fil. IV:8. Voorts broeders, al wat waarachtig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wel luidt, zoo er eenige deugd is en zoo er eenige lof is, bedenkt datzelve. 1 Cor. VI:18, 20: vliedt de hoererij; alle zonde, die de mensch doet, is buiten het ligchaam; maar die hoererij bedrijft, zondigt tegen zijn eigen ligchaam. Of weet gij niet, dat ulieder ligchaam een tempel is van den Heiligen Geest, die in u is, dien gij van God hebt, en dat gij uws zelfs niet zijt? Want gij zijt duur gekocht; zoo verheerlijkt dan God in uw ligchaam en in uwen geest, welke Godes zijn. Gal. V:16: Wandelt door den Geest en volbrengt de begeerlijkheden uws vleesches niet.

3. in hare handhaving door God, door den staat, door de gemeente. Want de onkuischheid is:

a) van God vervloekt. Hebr. XIII:4: Hoereerders en overspelers zal God oordeelen. Efez. V:5: Want dit weet gij, dat geen hoereerder, of onreine, of gierigaard. die een afgodendienaar is, erfenis heeft in het koninkrijk van Christus en van God. Voorb.: David, want het kind uit Bathseba stierf en zijn kinderen komen in tweedracht en opstand; Salomo, wiens regeering eindigde in de scheuring van het rijk; Agrippa met Bernice. Tegenbeeld: de trouw van Jozef gezegend. — De onzedelijkheid brengt verval mede en ziekten in het lichaam, waaronder het derde en vierde geslacht nog kwijnt. De eerlijkheid en trouw gaat verloren. De zelfbeheersching verdwijnt. Al wat edel en goed is verstikt. Het

geheele karakter wordt bedorven. Wat er nog van godsdienst is, wordt geveinsdheid. Het gebed wordt onmogelijk.

b) door den staat beteugeld, want zij behoort tot die zonden, die zelfs voor staat en maatschappij hoogst gevaarlijk zijn.

Wij hebben dan ook zedelijkheidswetten, die niet de zedelijkheid kunnen voorschrijven, maar de openbare onzedelijkheid moeten tegengaan. De gewettigde ontucht is daarom terecht afgeschaft en de publieke huizen zijn verboden, ook de pornografie en onzedelijke uitstallingen in de winkels. Al zal men in de formuleering en toepassing dezer wetten wel eens mistasten, dit is minder erg, dan den stroom der onzedelijkheid zich maar ongebonden te laten uitstorten over land en volk.

c) door de gemeente bestreden. Zij vooral heeft hier hare roeping. De wijze waarop zij die vervullen moet, is zeer schoon aangegeven in de ontmoeting van Jezus met de overspelige vrouw, Joh. VIII : 1—11. Niet de veroordeeling van den zondaar of de zondares, maar van de zonde, en dat met erkenning van eigen zonden. Dus zonder hardheid, met liefde. Daarom zoeke de gemeente haar kracht in het voorkomen dezer zonde door opvoeding der verwaarloosden, het terechtbrengen der gevallenen, het medewerken tot wegneming der maatschappelijke oorzaken, door sommigen ook gezocht in armoede en slechte woningen. De gestichten te Zetten, de vele doorgangshuizen, de middernachtzending, de vereenigingen die arbeiden op dit gebied, (o. a. de Ned. Vrouwenbond tot verhooging van het zedelijk bewustzijn, opgericht 1876), namen als van Mevrouw Josephine E. Butler, O. G. Heldring e. a., deze allen brengen ons den reuzenstrijd voor den geest, dien de gemeente tegen het monster der onzedelijkheid heeft aangebonden. — Daarbij moet zij vooral waken voor hare eigene reinheid, want dan alleen heeft haar getuigenis kracht en waarde. Verg. 1 Cor. V.

4. in haar strijd:

a) met de wereld. Zij is doortrokken van de onkuischheid. Haar kunst, litteratuur, mode, haar maatstaf van het zedelijke, de verzoekingen, waarmede zij vervuld is. De Spreukendichter (Hoofdst. VII) waarschuwde al tegen de vreemde vrouw.

b) met het hart des menschen. Mt. XV : 19: Want uit het hart komen voort booze bedenkingen, doodslagen, overspelen, hoererijen, dieverijen, valsche getuigenissen, lasteringen.

5. in hare toepassing. Deze heeft betrekking niet alleen op de onkuischheid in den engen zin, maar ook op al wat den mensch daartoe trekken kan. Van zulke dingen zijn wij omringd, en wij komen daarmede in aanraking. Maar de invloed er van hangt van de personen af. Wat den een trekt, zal mogelijk den ander afstooten of niet schaden. Maar als het schaadt, geldt het woord des Apostels Rom. XIV : 5: Een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd. Ik denk hier aan opwindende muziek en slechte liederen, aan hetgeen niet zelden in bioscopen of op het tooneel te zien wordt gegeven, aan de toiletten der dames op danspartijen, aan verhittende dranken (Lot, Gen. XIX : 33), aan lectuur die de verbeelding bezoedelt, aan zucht naar opschik en laffe vleijerij. Ook luiheid en ledigheid (David, 2 Sam. XI : 2 v.v.) leiden er toe. 2 Cor. VII : 1: Laat ons onszelven reinigen van alle besmetting des vleesches en des geestes. Jud. vs. 23: Haat ook den rok, die van het vleesch bevlekt is. 1 Cor. XV : 33: Dwaalt niet, kwade samensprekingen verderven goede zeden. Rom. XIII : 13, 14: Laat ons als in den dag eerlijk wandelen, niet in brasserijen en dronkenschappen, niet in slaapkameren en ontuchtigheden, niet in twist en nijdigheid, maar doet aan den Heere Jezus Christus en verzorgt het vleesch niet tot begeerlijkheden. Spr. XXIII : 31—33. Efez. V : 18: En wordt niet dronken in wijn, waarin overdaad is, maar wordt vervuld met den Geest. Efez. IV : 29: Geen vuile rede ga uit uwen mond.

6. in haar hulpmiddelen:

a) vermijding van alles wat tot onreinheid prikkelt. Volgens generaal de Wet bestond het rechte strijden in verkennen, vechten, vluchten (drie Vs). Jozef, (Gen. XXXIX : 12).

b) waakzaamheid over zichzelf. Job XXXI : 1: Ik heb een verbond gemaakt met mijne oogen, hoe zou ik dan acht gegeven hebben op eene maagd? Spr. IV : 23: Behoed uw hart boven al wat te bewaren is, want daaruit zijn de uitgangen des levens.

c) een voortdurend gedenken aan de nabijheid Gods, die in het hart en in het verborgene ziet, Ps. CXXXIX : 1—4.

Luther: „Het beste middel om kuisch van hart te blijven is, de onreine gedachten in de geboorte te verstikken. Ps. CXXXVII : 9 zegt: Welgelukzalig zal hij zijn, die uwe kleine kinderen (de allereerste gedachten) grijpen en aan de steenrots verpletteren zal.

Wie echter zulke kinderen laat opgroeien en tot groote sterke reuzen worden, hoe kan hij ze dan nog verslaan? De strijd der kuischheid is vergeefs, als men niet dezen regel des Heiligen Geestes houdt, dat namelijk Christus de rots is; onze kleine kinderen, die wij tegen dezen steen moeten slaan, zijn de booze begeerten. Probeer het maar, dan zult gij zien, hoe vrolijk het is, de begeerte aldus te verpletteren, want zoodra uw hart Christus den gekruiste aanraakt, wijkt al het booze terug."

Ursinus: „Het huwelijk is de wettige en onlosmakelijke vereeniging van een man en eene vrouw, door God gesticht tot voortplanting van het menschelijk geslacht, opdat wij erkennen, hoe Hij zelf rein is en alle lusten vervloekt, en uit het menschelijk geslacht op zulk een rechtmatige wijze zich een eeuwige gemeente wilde verzamelen, waardoor Hij recht gekend en geëerd worden zou, en dat de gehuwden onder elkander gemeenschap van arbeid, zorgen en gebed zouden hebben.

„De stichter van het huwelijk is God zelf. Want het hnwelijk is niet een menschelijke uitvinding, maar een goddelijke ordening, ingesteld vóór den val des menschen in het paradijs.

„De grond en het doel van het huwelijk worden uit deze definitie gekend. Het moet zijn: 1. het middel tot rechtmatige voortplanting van het menschelijk geslecht; 2. een verzameling der kerk; 3. een beeld der vereeniging tusschen God en de kerk; 4. tot vermijding van onderworpen begeerten; 5. eene vereeniging van de gehuwden tot arbeid en gebed. Deze vereeniging is inniger dan alle anderen, en daarom zijn de gebeden der gehuwden ook vuriger. Want vuriger ondersteunen wij met onze gebeden hen, met wie wij inniger verbonden zijn, zooals ouders vuriger bidden voor hunne kinderen, dan de kinderen voor de ouders; omdat, zooals men gewoonlijk zegt, de liefde afdaalt en niet opklimt."

J. Herderschee (Het zevende gebod op de Catechisatie): „Zeer nauwkeurig moet gij ook toezien met wie gij verkeert. Sommige jongens (ook volwassenen) houden allerlei onfatsoenlijke praatjes en willen u uw schaamtegevoel ontnemen; zij maken belachelijk wat gij over tucht hebt geleerd en spotten met de deugd, alsof het verkeerd ware nog schaamte en deugdzaamheid te bezitten. Zij spiegelen u allerlei heerlijke genietingen voor,

wanneer gij doet gelijk zij. Gelooft hen niet. De beker van het zingenot is door den duivel aan den rand met honig bestreken, maar binnenin is niets dan bitterheid. Laat hen loopen. Zoo deed Publius Rufus, die, toen een vriend hem tot iets verkeerds aanzette, dezen een weigerend antwoord gaf; en toen zijn vriend zich daarover verstoord toonde en zeide: „Wat heb ik aan uwe vriendschap als gij niet doen wilt wat ik vraag?" liet hij dit juiste wederwoord hooren: „En wat heb ik aan uwe vriendschap, als gij mij iets onbehoorlijks vraagt?" Hij bracht in toepassing wat Jezus eens zeide over de rechterhand, die ergert. Met die hand wordt een vriendschapsverbond bevestigd. Als zij u verleidt tot iets kwaads, houw haar af. Laat varen wat u lief is, verbreek zelfs dierbare banden, wanneer uwe ziel bedreigd wordt.

Frederik Wilhelm, later „de groote keurvorst" van Brandenburg en schoonzoon van prins Frederik Hendrik, vertoefde eens als jongeling in den Haag. Op zekeren avond was hij in voornaam gezelschap genoodigd. Allengs begon men zich daar minder betamelijk te gedragen. De jonge prins stond op om heen te gaan. Toen men hem wilde weerhouden sprak hij: „Doet gij wat gij denkt te kunnen verantwoorden; ik echter weet, wat ik aan mijn ouders, mijn land en mijzelf verschuldigd ben." En na dat fiere antwoord keerde hij het gezelschap den rug toe. Geeft zelfs aan verkeerde gedachten geen plaats; doet er mede als met een splinter: dadelijk uittrekken! Hebt eerbied voor het schaamtegevoel; schaamte bewaart voor schande. Er bestaat een plantje, de mimosa, dat bij de minste aanraking zijn blaadjes intrekt. Zoo teeder en fijn van gevoel moet gij ook wezen en voor iedere onreine aanraking terugdeinzen.

„Ik zag eens een mooie plaat: „De thuiskomst van den student." Alle broers en zusters loopen den oudsten broer, die voor den eersten keer met de vacantie thuis komt, blijde tegemoet. Zijn vader staat op de stoep en ziet met een blik van welgevallen naar den flinken student. Zijn moeder legt haar hand op zijn hoofd en staart hem diep in de oogen. Heil hem, die dezen blik kon uithouden, en niet schaamrood zijn oogen behoefde neer te slaan. Hij was rein gebleven. Zoo rein is de lelie, die als zinnebeeld der onschuld haar kelk in teedere blankheid opbeurt; zoo rein de bloem, waarop 's morgens de dauwdroppels glinsteren, welker bladeren nog niet door stof en hitte verwelkt zijn."

110. Vraag. *Wat verbiedt God in het achtste gebod?*

Antw. God verbiedt niet alleen stelen en rooven, hetwelk de Overheid straft, maar Hij noemt ook dieverij alle booze stukken en aanslagen, waarmede wij onzes naasten goed denken aan ons te brengen, hetzij met geweld of schijn des rechts, als met onrecht gewicht, el, maat, waar, munt, woeker, of door eenig middel, van God verboden; daartoe ook alle gierigheid, alle misbruik en verkwisting zijner gaven.

Stelen en rooven, de gewone uitgaaf, naar die van 1580 heeft: „dat stelen en rooven, hetwelk," enz.; Hoogd.: den diefstal en de rooverij, die, enz.

Alle misbruik en verkwisting; Hoogd.: Onnutte verkwisting.

Antw. God verbiedt het stelen, zoowel in zijn groven als fijnen vorm.

a) Wat is de grove vorm? De diefstal en rooverij, die de overheid straft.

b) Wat is de fijne vorm? Alle booze stukken en aanslagen — schijn des rechts.

c) Welke zijn o. a. die booze stukken? Onrecht gewicht — verboden.

d) Wat is nog meer verboden? Gierigheid en verkwisting, want daaruit komt de diefstal voort.

111. Vraag. *Maar wat gebiedt God in dit gebod?*

Antw. Dat ik mijns naasten nut, waar ik kan en mag, bevordere; met hem alzoo handele, als ik wilde, dat men met mij handelde; daarbij ook, dat ik trouwelijk arbeide, opdat ik den nooddruftige helpen moge.

Met hem; Hoogd.: jegens hem.

Helpen moge, d. i. zou kunnen helpen.

Als ik wilde, enz.; Hoogd.: als ik zou willen, dat men met mij handelde; en getrouwelijk arbeide.

Antw. Drie stukken gebiedt God in dit gebod.

a) Dat ik mijns naasten nut — bevordere.

b) Dat ik jegens hem handele — handelde.

c) Dat ik trouwelijk arbeide — moge.

Het achtste gebod.

I. Wat dit gebod veronderstelt.

1. Stelen is iemands wettig eigendom zich toeëigenen op onrechtmatige wijze, wat in de Schrift als een zware zonde tegen God wordt voorgesteld, omdat daar het rechtmatig eigendom als een ordening Gods geldt, die een ieder het zijne toedeelt en ook door dit gebod het eigendom beschermt. Daarom rust ook in onze oogen het kenmerk der schande op deze zonde. Spr. XXX : 9: Opdat ik verarmd zijnde dan niet stele en den naam mijns Gods aantaste. 1 Cor. VI : 10: Dwaalt niet; noch hoereerders,.... noch dieven, noch gierigaards, geen roovers zullen het koninkrijk Gods beërven. Voorb.: Achan, Jos. IX; Judas, Joh. XII : 6.

2. Wat is eigendom en hoe is het ontstaan? Men heeft daarop verschillende antwoorden gegeven. De gewone voorstelling is: wie het eerst iets in bezit neemt heeft het eigendom (Hugo Grotius). Zóó zal het wel dikwijls, maar niet altijd gegaan zijn. Zelfzucht is dan het eenig beginsel. „Eigendom is diefstal" (Proudhon), zoo wordt gezegd en men eischt afschaffing van privaat bezit, want als dit wegvalt is er geen reden tot stelen meer. Het moet gemeenschappelijk bezit worden, in zijn geheel (communisme), of althans gedeeltelijk (n.l. de productie-middelen, waardoor nieuw bezit wordt verworven, b.v. het land, het geld, kapitaal, gereedschappen, machines; collectivisme, Marx). De consumtie-middelen (voedsel, kleeding, genot) blijven dus privaat-eigendom. Men mijde de voorstelling alsof het socialisme alle eigendom gelijkelijk onder de menschen verdeelen wil, maar in den socialistischen staat, zal niemand te veel, niemand te weinig

hebben, want de staat zal voor alles zorgen en alle reden tot stelen is vervallen.

3. De waarheid is:

dat de oorsprong van het privaatbezit niet historisch vast te stellen is;

dat, hoe ook vroeger het eigendom begonnen is, het meer van belang is, vast te stellen hoe wij eigendom krijgen, n.l. door erfenis, geschenk of eigen verdienste (niet b.v. door iets te vinden);

dat het recht op privaateigendom een eisch is der persoonlijkheid, die zich zonder dat niet ontplooien kan, en dus in Gods wil gegrond is, omdat God de persoonlijkheid heeft gewild;

dat het zelfs plicht is zich eigendom te verwerven, omdat men daardoor ook zijn roeping meer vervullen kan tegenover de gemeenschap; dat aller eigendom niemands eigendom is en dus gevaar loopt verwaarloosd te worden; dat het recht van eigendom ook het onderscheid in eigendom medebrengt, waarin niet ligt, dat God meer genot, maar wel dat Hij grooter taak geeft aan den een dan aan den ander (Lk. XII:48: Een iegelijk, wien veel gegeven is, van dien zal veel geëischt worden), daar dit onderscheid ook door het verschil der persoonlijkheid wordt te voorschijn geroepen;

dat de toepassing van het communisme zoowel als van het collectivisme, meermalen beproefd (Robert Owen in Engeland 1815; St. Simon in Frankrijk † 1825, de Ikarische colonien in Amerika 1850, arbeiderskolonie van Van Eeden te Bussum), nog altijd mislukt is.

4. De christen erkent met de Schrift God als den eigenaar van alles, en beschouwt dus zijn eigen eigendomsrecht als beperkt, allereerst door het recht van God en voorts door die rechten, die ook door hem van God worden afgeleid, de rechten nl. van den staat, de kerk, het huisgezin, en den naaste. Aan dezen te onthouden, wat naar Gods recht hun toekomt, is ook stelen. De christen is rentmeester met het volle recht van den eigenaar, zoolang de Heer het rentmeesterschap niet van hem neemt (Lk. XVI:2). De Schrift handhaaft het persoonlijk bezit. 1 Cor. X:26: Want de aarde is des Heeren en de volheid derzelve. Hagg. II:9: Mijne is het zilver en mijne is het goud, spreekt de Heere der heirscharen. Hd. V:4: Zoo het gebleven ware bleef het niet uwe?

en verkocht zijnde was het niet in uwe macht? — Het geloof in Christus, dat ons tot zelfstandigheid roept tegenover de menschen, kan niet in strijd zijn met persoonlijk bezit, dat in zekere mate tot die onafhankelijkheid hier op aarde onmisbaar is.

5. Het evangelie wordt, in hetgeen het aangaande het gebruik van geld en goed ons voorschrijft, dikwijls misverstaan. Sommige voorschriften der bergrede (b.v. Mt. V : 42: Geeft dengenen. die *iets* van u bidt en keert u niet af van dengenen, die van u leenen wil) moeten in de lijst van dien tijd, niet van onzen tijd, worden bezien. — Het gebod aan den rijken jongeling (Mt. XIX : 21) werd aan hem, maar daarom nog niet aan allen gegeven. — Mt. XIX : 24: Het is lichter, dat een kemel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke in het koninkrijk Gods inga, — wordt onmiddelijk gevolgd door dat andere woord: Bij de menschen is dat onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk. Daaruit mag niet de gevolgtrekking gemaakt worden, dat het privaat-bezit is toegelaten, maar het afstand doen toch een hooger heiligheid is (roomsche opvatting, monnikendom). — De gemeenschap der goederen in de eerste christen-gemeente Hd. II : 42—47 en IV : 32—37 was geen communisme, maar een vrijwillige afstand van hun goed door de rijken ten behoeve der armen, en ook in dien vorm kon zij geen stand houden. Het groote levensbeginsel voor den christen, waarvan hij de toepassing zelf moet maken, is neergelegd in woorden als deze: Mt. VI : 21: Waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn; 1 Cor. VII : 30: Die koopen, als niet bezittende. 1 Cor. III : 23: Hetzij tegenwoordige, hetzij toekomende dingen, zij zijn allen uwe; doch gij zijt van Christus en Christus is Gods.

II. Wat dit gebod verbiedt.

1. Men onderscheidt diefstal in den engeren zin van het woord en oneerlijkheid.

A. Tot het eerste behoort:

a) het wegnemen van eens anders eigendom, als van geld, ooft, hout, enz. (Achan, Nathan's gelijkenis).

b) rooverij, het met geweld wegnemen, ook onder bedreiging van lijf en leven (stratenroof). Lev. XIX : 13: Gij zult uwen naaste niet bedriegelijk verdrukken noch berooven.

B. Oneerlijkheid, „alle booze stukken en aanslagen, waarmede wij onzes naasten goed denken aan ons te brengen met geweld of schijn van recht.” Voorb.: Achab met den akker van Naboth; David met de vrouw van Uria; de Farizeërs, die de huizen der weduwen opeten en dat onder den schijn van lang te bidden. Amos VIII: 4—7: Hoort dit, gij, die den nooddruftige opslokt! en dat om te vernielen de ellendigen des lands; Zeggende: Wanneer zal de nieuwe maan overgaan, dat wij leeftocht mogen verkoopen? en de sabbat, dat wij koren mogen openen? verkleinende de efa, en den sikkel vergrootende, en verkeerdelijk handelende met bedriegelijke weegschalen. Dat wij de armen voor geld mogen koopen, en den nooddruftige om een paar schoenen: dan zullen wij het kaf van het koren verkoopen. De Heere heeft gezworen bij Jakobs heerlijkheid: Zoo Ik al hunne werken in eeuwigheid zal vergeten!

Bij wijze van voorbeeld worden hier genoemd:

a) onrecht gewicht, el, maat. Lev. XIX: 35: Gij zult geen onrecht doen in het gericht met de el, met het gewicht, of met de maat; gij zult een rechte wage hebben, rechte weegsteenen, een rechte efa en een rechte hin. Ik ben de Heere uw God, die u uit Egypteland uitgevoerd heb. Spr. XI: 1: Een bedriegelijke weegschaal is den Heere een gruwel; maar een volkomen weegsteen is zijn welgevallen.

b) waar, de verkoop van slechte of bedorven waren en vervalsching van voedingsmiddelen. Hier stelt de concurrentie onzer dagen den christelijken winkelier zware eischen, en daarbij komt nog, dat het koopend publiek de waarheid niet hooren wil, maar liever bedrogen is. Hiertoe behoort ook het leveren van slecht werk (b.v. bij het bouwen, slechte steenen of slecht hout). Bedrog wordt dan wel als slimheid verontschuldigd.

c) munt, niet slechts het maken van valsch geld, maar ook het onder beter weten uitgeven daarvan, als men eerst zelf bedrogen werd.

d) woeker, d. i. bovenmatige rente, maar de grens is moeilijk te bepalen. In het N. T. staat het woord woeker somtijds voor geoorloofde rente, Mt. XXV: 27; Lk. XIX: 23; Lev. XXV: 35, 36: Als uw broeder zal verarmd zijn,... zoo zult gij hem vasthouden... gij zult geen woeker noch overwinst van hem nemen, maar gij zult vreezen voor uwen God, opdat uw broeder bij uw leve. — Wij

zijn hier op het gebied van den geldhandel, die vooral in onze dagen nog meer verzoeking medebrengt, dan andere handel. Verkoop van effecten, waarvan men vermoedt, of weet, dat zij dalen zullen, brengt het verlies ten nadeele van uwen naaste. Zou iedere nota van effectenkoop aan de waarheid beantwoorden? Het ophouden van waren om den prijs te verhoogen. De Trusts in Amerika. Ook denke men aan de huisjes-melkerij.

e) eenig middel van God verboden.

„De heler is zoo goed als de steler." Wat is een heler? Iemand die hetgeen hij weet gestolen te zijn koopt of als geschenk aanneemt, of die iets dat gestolen is bij zich verbergt, of die met een diefstal bekend is, maar het niet uitbrengt. — Het verwaarloozen van iets dat ons toevertrouwd is (b.v. door voogden over minderjarigen, dienstboden, arbeiders). Lev. VI : 2. — Schulden maken, borgen en niet betalen, Ps. XXXVII : 21. — Verkorting van arbeidsloon, Lev. XIX : 13; Jer. XXII : 13; Jac. V : 4. — Het gevondene niet wedergeven, Lev. VI : 7. — Onderkruipen op oneerlijke wijze, — het ontstelen van tijd — onware opgaaf voor de belasting.

C. Verontschuldigingen, die men gebruikt: „Hij wien men iets ontvreemdt, heeft veel meer dan hij noodig heeft"; „het ontvreemde is maar van kleine waarde"; „de nood dreef er toe en nood breekt wet"; „iedereen doet het zoo". „Als men zaken wil doen moet men bij de trappen van de beurs zijn geweten wel achterlaten". Kinderen vinden het niet zoo erg, iets van hun ouders weg te nemen. Maar al deze redenen geven geen vrijbrief.

D. De straf op deze zonde; door de overheid, nl. gevangenis; verlies van de achting en het vertrouwen der menschen; onrechtvaardig verkregen goed gedijt niet; onrustig geweten, angst voor en schaamte bij de ontdekking; uitsluiting uit het Godsrijk, 1 Cor. VI : 10.

E. De wortel van den diefstal en daarmede dus gelijk te stellen is gierigheid en verkwisting.

a) Gierigheid is begeerte naar geld en goed, om dit uitsluitend of bijna geheel voor zichzelf te gebruiken of te behouden. Van den gierigaard, die 's nachts opstaat om zijn geld te tellen en voor de menschen armoede voorwendt, hebben wij een afkeer, maar daarmede is het niet gedaan. De geldzucht is algemeen, jaagt vooral in onze dagen als een koortshitte door de aderen van

het maatschappelijk leven. Waar is de christen, die zich durft beroemen getrouw geweest te zijn in den Mammon? — en dan is hij nog maar getrouw geweest in het minste. Gierigheid onthoudt èn aan God èn aan den naaste, wat hem toekomt.

Voorbeelden: Gehazi, De rijke dwaas, Judas, Ananias en Saffira. Col. III:5: De gierigheid, welke is afgodendienst. 1 Tim. VI:9: Die rijk willen worden, vallen in verzoeking en *in* den strik en *in* vele dwaze en schadelijke begeerlijkheden, welke de menschen doen verzinken in verderf en ondergang, want de geldgierigheid is een wortel van alle kwaad. Lk. XVI:11: Zoo gij in den onrechtvaardigen Mammon niet getrouw zijt geweest, wie zal u het ware (n.l. het geestelijke, eeuwige) vertrouwen?

b) Verkwisting, schijnt het tegenovergestelde, is in den grond hetzelfde als gierigheid, want ook hier is zelfzucht de wortel. De verkwister wil genieten, toegejuicht worden, aan zijn lusten botvieren (de verloren zoon) of langs gemakkelijken weg, spel, loterij, speculeeren, rijk worden; men kan het ook zijn op fatsoenlijke manier. Waar houdt het gebruik op en begint het misbruik? Wat is weelde, geoorloofde en onbetamelijke? Dit alles is zeer persoonlijk. Alle weelde te bannen zou meer na- dan voordeel brengen. De nijverheid leeft er voor een goed deel van. De weelde wordt diefstal, als wij daardoor aan God of den naaste misschien wel aan de eigen kinderen, onthouden wat hun toekomt. De weeldezucht is dikwijls hoogmoed. Men wil voor anderen niet onderdoen. Ook de snoepzucht leidt tot stelen. Menige dief heeft bekend daarmede begonnen te zijn. Spr. XXIII:20, 21: Zijt niet onder de wijnzuipers, noch onder de vleeschvreters, want een zuiper en vraat zal arm worden, en de sluimering (de ledigheid is ook diefstal) doet verscheurde kleederen dragen. Spr. VI:6—11. Hagg. II:2—4: Dit volk zegt: De tijd is niet gekomen, de tijd, dat des Heeren huis gebouwd worde — is het voor ulieden wel de tijd, dat gij woont in uw gewelfde huizen en zal dit huis woest zijn? De onrechtvaardige rentmeester, Lk. XVI. 1 Tim. V:8: Doch zoo iemand de zijnen, voornamelijk *zijne* huisgenooten niet verzorgt, die heeft het geloof verloochend.

III. Wat dit gebod gebiedt.

1. „Dat ik mijns naasten nut, waar ik kan en mag,

bevordere." Men mag dus niet lijdelijk zijn tegenover het onrecht, dat de naaste heeft te dragen, al heeft men er zelf geen schade bij. Hier kan men spreken over de ware solidariteit, die nooit, zooals veelszins bij het socialisme, het uitvloeisel van haat, maar alleen van liefde mag zijn en dus zoowel den werkman als den werkgever insluit, den vijand zoowel als den vriend. Ook heiligt hier het doel de middelen niet (sabotage). Gal. VI : 2: Draagt elkanders lasten en vervult alzoo de wet van Christus. Gal. V : 13: Dient elkander door de liefde.

2. „Met hem handelen, als ik wilde, dat men met mij handelde." Mt. VII : 12: Alle *dingen* dan, die gij wilt dat u de menschen doen zouden, doet gij hun ook alzoo, want dat is de wet en de profeten. — Daartoe behoort ook, dat de dief, die zijn zonde inziet, zooveel mogelijk de schade herstelt, die hij gemaakt heeft. Het komt voor, dat de roomsche dit door middel van zijn biechtvader doet. Voorb.: Zacheus. Lk. XIX : 8. Ezech. XXXIII : 15: Geeft de goddelooze het pand weder, betaalt hij het geroofde, wandelt hij in de inzettingen des levens, zoodat hij geen onrecht doet, hij zal zekerlijk leven, hij zal niet sterven.

3. „Trouwelijk arbeide". Dit is het van God gegeven middel tot verwerving van bezit.

a) Arbeidzaamheid. Gen. III : 19: In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten. 1 Thess. IV : 11: En dat gij u benaarstigt stil te zijn en uwe eigene dingen te doen en te werken met uwe eigene handen, gelijk wij u bevolen hebben. De zegen van den arbeid kan niet duidelijk genoeg worden voorgesteld. — Huwelijksformulier: „Trouwelijk en naarstiglijk in uw goddelijk beroep arbeiden". Elk eerlijk beroep is een goddelijk beroep. Gelukkig wie het zoo opvat. Vooral aan trouw en eerlijkheid zal dan de christen gekend worden, want bij de minste oneerlijkheid wordt het vertrouwen in zijn christelijk karakter geschonden. Jacob, Gen. XXXI : 38—41; Paulus, Hd. XX : 34, 35.

b) Spaarzaamheid. Spr. XIII : 11: Goed van ijdelheid *gekomen*, zal verminderd worden, maar die met de hand vergadert, zal het vermeerderen. Joh. VI : 12: Vergadert de overgeschoten brokken, opdat er niets verloren ga. Het onderscheid tusschen spaarzaamheid en gierigheid ligt in de vraag: handelt men uit plichtsgevoel, om niets van Gods gaven te verkwisten, of uit hebzucht, om veel voor zichzelf te vergaderen.

c) Tevredenheid. 1 Tim. VI: 6—8: De godzaligheid is een groot gewin met vergenoeging, want wij hebben niets in de wereld gebracht, het is openbaar, dat wij ook niet kunnen iets daaruit dragen; maar als wij voedsel en deksel hebben, wij zullen daarmede vergenoegd zijn. Hebr. XIII: 5: *Uw* wandel zij zonder geldgierigheid; en zijt vergenoegd met het tegenwoordige, want Hij heeft gezegd: Ik zal u niet begeven en zal u niet verlaten. — Deze tevredenheid sluit bij den christen niet uit het streven naar beter positie in de maatschappij. Het is maar de vraag in welke stemming en uit welk beginsel hij dit doet. Het zaaien van ontevredenheid met kwistige hand is het machtig maar satanisch middel, dat het socialisme gebruikt.

4. „Opdat ik den nooddruftige helpen moge." Op weldadigheid jegens de armen wordt in de Schrift telkens aangedrongen, die niet gedwongen maar met blijdschap geschieden moet en in het verborgene. 1 Joh. III: 17: Wie nu het goed der wereld heeft en ziet zijnen broeder gebrek hebben, en sluit zijn hart voor hem toe, hoe blijft de liefde Gods in hem. 2 Cor. IX: 7: Niet uit nooddwang, want God heeft den blijmoedigen gever lief. Mt. VI: 3, 4: Maar als gij aalmoes doet, zoo laat uwe linker*hand* niet weten wat uwe rechter doet (want gij moogt hem niet met de linkerhand, met een gebaar van minachting geven, en gij moet ook niet beknibbelen door de gave dan eens in de linker dan weer in de rechter te nemen en te wegen en te overleggen of het niet teveel is), opdat uwe aalmoes in het verborgen zij. De liefdadigheid zal helaas moeten afnemen, naarmate de armenverzorging meer en meer komt in handen van den staat. Het menschelijk gevoel zoowel als de christelijke liefde zullen al minder terrein over houden voor de openbaring van die beginselen, die naarmate zij meer worden toegepast ook de menschheid rijker maken aan geestelijke goederen, die niet vergaan. Maar het pauperisme stelt ons in onze dagen voor een vraagstuk. De wijze van armenverzorging werd geheel gewijzigd. De kerkelijke diakonieën mogen niet meer volstaan met het geven van aalmoezen in geld. De particuliere armenzorg doet dikwijls goed niet in het verborgene te blijven, opdat bedrog voorkomen worde. De armenzorg moet methodisch worden ingericht. Met dankbaarheid mag opgemerkt worden hoeveel er gedaan wordt in onze dagen (onderwijs, voeding, ziekenverpleging, goede woningen, gestichten voor weezen, ouden

van dagen, verwaarloosden, gevallenen), alleen is het de vraag, of de christelijke gemeente hier niet in vele opzichten achteraan komt bij de armenzorg in het algemeen. En oorspronkelijk is de verzorging der armen toch van haar uitgegaan. Let ook op de vele bepalingen, die de wet onder Israël ten gunste der armen bevatte.

Ursinus: „Door dit gebod wordt het onderscheid van bezit of het eigendom geheiligd. Zijn doel is de verzekering van het bezit, dat God ieder voor zich schenkt tot onderhoud des levens. Want als men niet stelen mag, is het noodig, dat ieder voor zich eigendom bezit. God weert daarom alle bedriegerijen, booze stukken en aanslagen, waardoor het eigendom van den naaste beschadigd of verminderd en het bezit aangetast wordt; daarentegen heiligt Hij alle deugden, waardoor het nut van den naaste beveiligd en bevorderd wordt.''

---

112. Vraag. *Wat wil het negende gebod?*

Antw. Dat ik tegen niemand valsch getuigenis geve, niemand zijne woorden verkeere, geen achterklapper of lasteraar zij, niemand lichtelijk en onverhoord oordeele of helpe verdoemen; maar allerlei liegen en bedriegen, als eigene werken des duivels, vermijde, tenzij ik den zwaren toorn Gods op mij laden wil; insgelijks, dat ik in het gericht en alle andere handelingen de waarheid liefhebbe, oprechtelijk spreke en bekenne, ook mijns naasten eer en goed gerucht naar mijn vermogen voorsta en bevordere.

Verkeere d. i. verdraaie.
Oordeele; ontbreekt in het Hoogd.
Voorsta; Hoogd.: redde.
Achterklapper, d. i. iemand, die achter iemands rug, als de

persoon er niet bij is en zich niet verdedigen kan, kwaad van hem spreekt.

Onverhoord d. i. zonder hem over eene beschuldiging zelf te hooren.

Lichtelijk, d. i. lichtvaardig, onbedacht.

Goed gerucht, d. i. goede naam.

Antw. In het negende gebod over het valsche getuigenis worden zeven ondeugden verboden en vier deugden geboden.

a) Welke zijn de zeven ondeugden?

1. Valsch getuigenis over iemand afleggen.
2. Iemands woorden verdraaien.
3. Achterklap.
4. Laster.
5. Iemand onverhoord en lichtelijk veroordeelen.
6. Liegen.
7. Bedriegen.

b) Waarom moet men alle liegen en bedriegen vermijden? — 1. Als eigen werken des duivels, en 2. vanwege den zwaren toorn Gods.

c) Welke zijn de vier deugden?

1. In het gericht en alle andere handelingen de waarheid liefhebben.
2. De waarheid oprecht spreken.
3. Haar bekennen.
4. Des naasten eer en goed gerucht naar mijn vermogen redden en bevorderen.

HET NEGENDE GEBOD.

I. WAT DIT GEBOD ONDERSTELT.

1. De macht van het woord. Door de spraak is de mensch van het dier onderscheiden. Wat men met woorden kan tot stand brengen ziet men aan redenaars, onderwijzers, volksleiders, ook aan allen, die deze gave misbruiken, lasteraars, kwaadsprekers, leugenaars, enz. — wij hebben zelfs tot uitbreiding van het

Godsrijk geen andere macht dan deze. Jac. III : 2—12 spreekt er over. Rom. X : 14, 17 : Hoe zullen zij *in hem* gelooven, van welken zij niet gehoord hebben? en hoe zullen zij hooren, zonder die *hun* predikt? Zoo is dan het geloof uit het gehoor.

2. Het misbruik van het woord is algemeen. Wie voor andere zonden terugschrikt, voor deze niet. Hierin openbaart zich de boosheid van het menschelijk hart. Er worden zoo veel bittere, onvriendelijke, onbedachtzame, ook leugenachtige woorden gesproken met of zonder kwade bedoeling. Jac. III : 2: Indien iemand in woorden niet struikelt, die is een volmaakt man, machtig om ook het geheele lichaam in toom te houden. Mt. XV : 11: Hoort en verstaat, hetgeen ten monde ingaat ontreinigt den mensch niet, maar hetgeen ten monde uitgaat, dat ontreinigt den mensch.

3. De zonden van het woord zijn van groote beteekenis en gevolgen. Menig leven is door laster vernietigd, menig gezin wordt door onvriendelijke woorden verdeeld, menige prediking door onnadenkende woorden van haar indruk beroofd. Vele zonden kan men later nog eenigszins herstellen, die van het verkeerd gesproken woord gewoonlijk niet, want anderen dragen het verder. Mt. XII : 36: Maar ik zeg u, dat van elk ijdel woord, hetwelk de menschen zullen gesproken hebben, zij van hetzelve zullen rekenschap geven in den dag des oordeels; want uit uwe woorden zult gij gerechtvaardigd worden en uit uwe woorden zult gij veroordeeld worden. Ps. LII : 4: Uwe tong denkt enkel schade, als een geslepen scheermes, werkende bedrog. Ps. XII; LV; CXL e. a. bewijzen hoe men onder de valsche tong lijden kan.

II. Wat dit gebod verbiedt.

1. Verboden wordt hier alles, waardoor met ons spreken des naasten eer en goede naam benadeeld wordt.

2. Er zijn twee wegen; men doet het opzettelijk of onopzettelijk; er is laster en kwaadsprekendheid.

a) Laster verbreidt over den naaste het kwaad, dat hij niet gedaan heeft, met het doel om vijandschap, spot of verachting over hem te brengen. Jer. XVIII : 18: Komt aan, laat ons hem slaan met de tong. Spr. IV : 24: Doe de verkeerdheid des monds van u weg en doe de verdraaidheid der lippen verre van u. Efez. IV : 31: Alle bitterheid en toornigheid en gramschap en

geroep en lastering zij van u geweerd met alle boosheid. Tit. III : 2: Dat zij niemand lasteren.

b) Kwaadsprekendheid, achterklap, is de zucht tot verbreiding van het kwaad, dat de naaste wel gedaan heeft. Maar ook dit is zonde, want de liefde bedekt alle dingen. Als gij liefhadt zoudt gij zwijgen. Jac. IV : 11: Broeders, spreekt niet kwalijk van elkander. 1 Petr. II : 1: Zoo legt dan af alle kwaadheid en alle bedrog en geveinsdheid en nijdigheid en alle achterklappingen. Rom. I : 30: Oorblazers, achterklappers, vinders van kwade dingen. 1 Cor. XIII : 6, 7: Zij (de liefde) verblijdt zich in de waarheid; zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen.

3. Daaruit komt voort:

a) Valsch getuigenis geven, voor de rechtbank of daarbuiten. Bij aanbevelingen van onwaardigen of menschen, die men wil tegenwerken. Bij het geven van getuigen over dienstboden, of over de betrekking, die men verlaten heeft. Spr. XII : 22: Valsche lippen zijn den Heere een gruwel, maar die trouwelijk handelen, zijn zijn welgevallen.

b) iemands woorden verkeeren of verdraaien. Opzettelijk; Mt. XXVI : 61: Deze heeft gezegd: Ik kan den tempel Gods afbreken, Mk. XIV : 58: Wij hebben hem hooren zeggen: Ik zal dezen tempel afbreken; — maar Jezus had gezegd Joh. II : 19: Breek dezen tempel af; — doch in dien vorm kon dit woord dezen valschen getuigen niet van dienst zijn. Onopzettelijk; als men een gesprek van anderen overbrengt en zich er geen rekenschap van geeft, dat een kleine wijziging in de woorden een geheel anderen indruk kan teweeg brengen; het navertellen op het hooren zeggen van anderen.

c) lichtelijk en onverhoord oordeelen of helpen verdoemen. Tot het verdoemen heeft men nooit recht. (De pauselijke banbullen). Daarover verblijft het oordeel aan God alleen. Hoeveel wordt hier gezondigd in den politieken, wetenschappelijken, godsdienstigen, kerkelijken strijd. Hoeveel wantrouwen wordt gewekt over christenen, die het niet geheel eens zijn met elkander. Joh. VII : 51: Oordeelt ook onze wet den mensch, tenzij dat ze eerst van hem gehoord heeft en verstaat wat hij doet? Rom. XIV : 10: Maar gij, wat oordeelt gij uwen broeder? Of ook gij, wat veracht gij uwen broeder? Want wij zullen allen voor den rechter-

stoel van Christus gesteld worden. Mt. VII : 1—5: balk en splinter.

d) allerlei liegen en bedriegen (bepaaldelijk met woorden), d. i. opzettelijk en bewust onwaarheid spreken. Liegen is als het ware een spotten met Gods alwetendheid, want het oordeel over ons zal niet gaan door de menschen, die wij misleiden kunnen, maar door God, voor Wien alle dingen naakt en geopend liggen. Hos. IV : 1, 2: Hoort des HEEREN woord, gij kinderen Israëls, want de HEERE heeft een twist met de inwoners des lands, omdat er geen trouw en geene weldadigheid en geen kennis van God in het land is, *maar* vloeken en liegen en doodslaan en stelen en overspel doen (het staat alles op één lijn), zij breken door, en bloedschulden raken aan bloedschulden.

1) Handels- of neringsleugen, waarvan men zich bedient, om door onware voorstelling zijn waar aan den man te brengen, of uit concurrentie-zucht.

2) Politieke en diplomatieke leugens, bij verkiezingen in strooibilletten of prospectussen, bij onderhandelingen van staten en vorsten. Talleyrand heeft gezegd, dat de taal ons gegeven is om onze gedachten te verbergen.

3) Beleefdheids-leugens, conventie-leugens, vleiereien, complimenten, waarbij men iemand op kosten der waarheid iets aangenaams wil zeggen. Ps. XII : 3: Zij spreken valschheid een ieder met zijnen naaste *met* vleiende lippen, zij spreken met een dubbel hart. Ps. LV : 22: Zijn mond is gladder dan boter, maar zijn hart is krijg. Een verstandig mensch weet reeds, dat hij bij deze allen op het terrein der leugen is, en slaat de waarde er van niet hooger aan dan zij verdient.

4) De noodleugen brengt ons voor een moeilijk vraagpunt. Geloovige en beroemde kerkvaders en godgeleerden verschillen op dit punt. Zoo ook Calvijn en Luther. Als zij kan toegelaten worden, dan zal het alleen zijn, als de nood er uit waarachtige liefde tot den naaste toe dringt. (Dus niet uit zelfbeveiliging als Abraham. Gen. XII : 10—19, Izak Gen. XXVI : 6—11, Petrus Mt. XXVI : 69—73). Onder ware christenen, die in het geloof de waarheid ten allen tijde moeten aandurven, kan zij niet noodig zijn. Maar wij leven temidden eener wereld, die de waarheid niet dragen kan. Het latijnsche spreekwoord zegt: Mundus vult decipi, decipiatur ergo (de wereld wil bedrogen zijn, bedrieg haar dus). Zoo komt de christen in dit opzicht nu en dan voor

een strijd der plichten. (Voorbeelden: De doodzieke moeder vraagt naar den toestand van haar reeds gestorven kind, en nu kan de waarheid haar dood zijn. Kinderen, krankzinnigen, domme menschen worden door de kennis der waarheid somtijds geschaad. In tijd van oorlog en vervolging.) Meermalen zal zwijgen ons kunnen redden. Maar wat dan, als dat zwijgen een verkeerden indruk wekt of bestendigt? Het is heel moeilijk en niet uit te maken met de machtspreuk: dat leugen altijd leugen is. De Prediker zegt (VII: 16): Wees niet al te rechtvaardig, noch houd u zelven al te wijs, waarom zoudt gij verwoesting over u (laat ons daarvoor zeggen: over den naaste) brengen? Christus zegt (Mt. X: 16): Ziet ik zende u als schapen in het midden der wolven, zijt dan voorzichtig gelijk de slangen en oprecht gelijk de duiven. Voorb.: De Egyptische vroedvrouwen Exod. I: 17—20; Rachab Joz. II; De Gibeonieten Joz. IX; Samuel 1 Sam. XVI: 2 (waar op oudtestamentische wijze de halve waarheid nog wel den Heere op de lippen gelegd wordt); Michal 1 Sam. XIX; David 1 Sam. XXI: 10—15; Paulus Hd. XXIII: 6. Bijzondere verklaring vraagt, wat Christus zelf gedaan heeft, Joh. VII: 1—10. Zijn broeders, die zelven nog niet gelooven in hem, willen, dat hij te Jeruzalem op het a.s. loofhuttenfeest den beslissenden stap zal doen om zich als den Messias aan allen te openbaren; maar die openbaring zal samen vallen met zijn sterven. Daartoe is het nu de tijd nog niet, doch zijne broederen missen de vatbaarheid, die noodig is om hen dat uit te leggen. Nu zegt Christus vs. 8: Gaat gijlieden op tot dit feest, ik ga niet (de Stat. Vert. heeft „nog niet”, naar eene andere foutieve lezing, die blijkbaar is aangebracht, omdat men de bedoeling van Christus niet begreep en nu door deze verandering overeenstemming zoekt te krijgen met vs. 10) op tot dit feest, want mijn tijd (om op te treden als Messias) is nog niet vervuld. En dan lezen wij vs. 10: Maar als zijne broeders opgegaan waren, toen ging hij zelf op (in een anderen zin) tot het feest, niet openlijk maar als in het verborgen.

4. Waarom men liegen en bedriegen mijden zal?

a) Als eigen werken des duivels, van wien zij afstammen. De waarheid is goddelijk, de leugen duivelsch. Joh. VIII: 44: Gij zijt uit den vader den duivel en wilt de begeerten uws vaders doen, — wanneer hij de leugen spreekt, zoo spreekt hij uit zijn eigen, want hij is een leugenaar en de vader derzelve *leugen*.

b) Vanwege den zwaren toorn Gods. Ps. V : 7: Van den man des bloeds en des bedrogs heeft de HEERE een gruwel. Openb. XXI : 27: In haar zal niet inkomen iets, dat ontreinigt en gruwelijkheid doet en leugen *spreekt*.

III. WAT DIT GEBOD EISCHT.

1. Waarheidsliefde is het beginsel des christens bij de betrachting van dit gebod; niet de schande, die er op volgt, als de leugen ook door de overheid of de publieke opinie bestraft wordt.

2. Zonder waarheidsliefde kan men

a) geen christen worden. Joh. XVIII : 37: Een iegelijk die uit de waarheid is, hoort mijne stem. Joh. VII : 17: Zoo iemand wil deszelfs wil doen, die zal van deze leer bekennen of hij uit God is, dan *of* ik van mijzelven spreek. Oprechtheid is de eerste stap naar den hemel.

b) geen christen zijn. Mt. V : 37: Laat zijn uw woord ja, ja; neen, neen; wat boven deze is, dat is uit den booze. 1 Cor. I : 19: Want de Zoon van God, Jezus Christus, die onder u door ons is gepredikt, was niet ja en neen, maar is geweest ja in Hem. Efez. IV : 25: Daarom legt af de leugen en spreekt de waarheid, een iegelijk met zijnen naaste, want wij zijn elkanders leden.

3. Deze waarheidsliefde brengt niet mede, dat men alles zegt, wat men denkt of weet dat waar is (behalve voor de rechtbank), hetzij men er naar gevraagd wordt of niet (Abraham tot Izak Gen. XXII : 7). „Iemand eens goed de waarheid zeggen" kan voortkomen uit drift of hoogmoed of hardheid. Er is eene wellevendheid, die niet tot leugen behoeft te leiden. Ook is er een plicht der zwijgzaamheid (Willem de Zwijger). Alles wat men zegt, moet waar zijn. Deze waarheidsliefde is ook niet hetzelfde als liefde voor de ware leer en belijdenis, die zeer gemakkelijk met allerlei onwaarheid gepaard gaat.

4. De waarheidsliefde is waarachtigheid, oprechtheid, eerlijkheid. De Christen is waar:

a) tegenover zichzelf. Daarmede begint alle waarheidszin. Sommigen leven is één voortgezette leugen. Het gaat tegen het geweten in. Anderen willen niet komen tot erkenning hunner boezemzonden, of zien voorbij hoe dikwijls zij iets doen, waarbij

het geweten eerst overreed moet worden dat het wel mag. De innerlijke leugen is zoo sterk in ons. Hd. XXIV : 16: Hierin oefen ik mijzelven om altijd een onergerlijk geweten te hebben bij God en de menschen.

b) tegenover de menschen, voor wie hij waar, oprecht, eerlijk en trouw wil wezen. Hij is eenvoudig, haat allen valschen schijn, het onwaar geëerd of gevleid worden, het meer willen schijnen in de oogen van anderen dan men is. Als hij naar links gaat dan is het niet om rechts uit te komen. Zijn bedoelingen zijn zuiver en zijn wegen recht. 2 Cor. V : 11: Doch ik hoop ook in uwe gewetens geopenbaard te zijn.

c) tegenover God. Dit schijnt het gemakkelijkst, maar is inderdaad het moeilijkst. Als de alwetendheid Gods ons niet verschrikt maar vertroosten zal, dan moet het hart al heel zuiver wezen. Op bijzondere punten kan dit het geval zijn, over het algemeen zullen wij dan juist zien, hoe diep de onwaarheid zit in ons hart. 2 Cor. I : 23: Doch ik aanroepe God tot een getuige over mijne ziel, dat ik om u te sparen nog te Corinthe niet gekomen ben. Ps. CXXXIX : 23, 24: Doorgrond mij o God, en ken mijn hart, beproef mij en ken mijne gedachten.

5. Het gevolg der waarheidsliefde is:

a) „dat ik de waarheid oprechtelijk spreke en bekenne". Wat wordt hierin dikwijls gezondigd uit vrees, uit beleefdheid, uit praatzucht, uit de begeerte om interessant te wezen, uit zelfzucht, altijd uit niet-geloof is de kracht der waarheid, d. i. in den God der waarheid. Dit is onvereenigbaar met de bekeering. Col. III : 9: Liegt niet tegen elkander, dewijl gij uitgedaan hebt den ouden mensch met zijne werken en aangedaan hebt den nieuwen *mensch*.

b) „mijns naaste eer en goed gerucht, naar mijn vermogen voorsta en bevordere." Eer en goede naam zijn een kostbaar goed, dat wij niet alleen voor onszelven maar ook voor onzen naaste beveiligen moeten. Dus niet alleen, hem er niet van berooven, maar als hij er van beroofd wordt, voor hem opkomen. Waarmee niet gezegd is, dat men onrecht, dat de naaste doet, moet verdedigen of verontschuldigen. Jes. V : 20: Wee dengenen, die het kwade goed heeten, en het goede kwaad; die duisternis tot licht stellen, en het licht tot duisternis; die het bittere tot zoet stellen, en het zoete tot bitterheid. 1 Sam. XIX : 4: Zoo

sprak dan Jonathan goed van David tot zijnen vader Saul; en hij zeide tot hem: De koning zondige niet tegen zijnen knecht David, omdat hij tegen u niet gezondigd heeft, en omdat zijne daden voor u zeer goed zijn. 1 Sam. XVI: 18: Toen antwoordde een van de jongelingen, en zeide: Zie, ik heb gezien eenen zoon van Isaï, den Bethlehemiet, die spelen kan, en hij is een dapper held, en een krijgsman, en verstandig in zaken, en een schoon man, en de Heere is met hem.

6. Raadgevingen tot onderhouding van dit gebod:

a) bij de opvoeding. Ouders moeten hun kinderen vroeg een afkeer inprenten van het liegen, geen raadgevingen als: „zeg maar dit of dat," wat bezijden de waarheid is, voorzeggen, en vooral zelven den indruk van eigen waarachtigheid geven. In geloofszaken moet dit laatste in het bijzonder op den voorgrond staan, omdat anders een godsdienstige veinzerij gekweekt wordt.

b) in den omgang met de menschen groote voorzichtigheid betrachten, lasteraars en kwaadsprekers uit zijn kring weren, in de gesprekken elk lichtvaardig oordeel vermijden over personen; de nieuwtjesjagerij tegengaan en de leeghoofdigheid door goede lectuur.

c) de gevaren van de leugen ons voor oogen houden; beschaamdheid als gevolg van haar ontdekking; verlies van het vertrouwen bij de menschen, want in hun oogen is eens een leugenaar altijd een leugenaar. Rom. II: 16: In den dag, wanneer God de verborgene dingen der menschen zal oordeelen door Jezus Christus. 1 Cor. IV: 5.

d) waken en bidden zal noodig zijn voor ieder onzer. In het gebed voor God, den Alwetende, helpt geen veinzerij of verontschuldiging, en zoo zal het ons als vanzelf het beste middel zijn om oprecht en waar te worden; de waarachtigheid behaalt dan den zegepraal. Ps. 39: 2: Ik zeide: Ik zal mijne wegen bewaren, dat ik niet zondige met mijne tong; ik zal mijnen mond met een breidel bewaren. Ps. CXLI: 3: Heere zet eene wacht voor mijnen mond, behoed de deur mijner lippen.

Voorbeelden:

van onwaarheid spreken: Jacob, Gen. XXVII; Jozef's broeders, Gen. XXXVII; Naboth's dood, 1 Kon. XXI; Gehazi, 2 Kon. V; Haman, Esth. III; de valsche getuigen tegen Christus,

Mt. XXVI; op den Pinksterdag, Hd. II : 13; de getuigen tegen Stefanus, Hd. VI; de tegenstanders van Paulus in de gemeenten en te Jeruzalem, Gal. II; Hd. XXI; de beide brieven aan Corinthe.

Van waarheidsliefde: Nathan voor David, 2 Sam. XII, Johannes de Dooper over zichzelf en voor Herodes, Joh. I : 19 vv.; Mk. VI : 18; Nathanael, Joh. I : 38; Petrus en Johannes, Hd. V. Paulus, 1 Cor. III : 3, 4.

Christus zelf is het hoogste, eenige volmaakte voorbeeld. Hoe had hij de waarheid lief. Hij stelt altijd de dingen in het rechte licht. De Farizeën, die schijnheilig waren, zijn dan ook zijn grootste vijanden. Hoeveel lasteringen heeft hij te verduren gehad. Hij werd „een vraat en wijnzuiper" gescholden, hij wierp de duivelen uit „door Beëlzebul den overste der duivelen;" „wij weten dat deze mensch een zondaar is" (Joh. IX : 24). Valsche getuigen moesten hem aanklagen, tot op het kruis werd hij met lasteringen vervolgd. Maar nooit heeft hem dit van de waarheid doen afwijken. Hij neemt het op voor de Samaritanen, voor de geminachte heidenen, voor de overspelige vrouw, eet met de verachte tollenaren en vraagt niet naar de goedkeuring der Schriftgeleerden en Farizeën, maar kondigt dezen leidslieden in den godsdienst hun oordeel aan. Zoo getuigt hij tegen het onrecht, ook als het hemzelf wordt aangedaan (Joh. XVIII : 23), en redt hij de eer en het goed gerucht van anderen. Het einde daarvan nu is geweest, dat hij gekruisigd is. Zoo wint dus de waarheid schijnbaar het niet altijd in deze wereld. Wie haar liefheeft met de hoop op belooning, kan teleurgesteld worden. (Jozef komt er voor in de gevangenis, Jeremia moest er veel om lijden). De liefde tot de waarheid is de liefde tot God. Ten slotte zal ze zegevieren, want God zal het winnen. Al zouden wij dat niet persoonlijk ondervinden in ons eigen leven, dan zullen wij nog als christenen in de waarheid volharden, om des gewetens wil. Komt dit niet ons ten goede, dan toch aan het Godsrijk, dat wil zeggen aan het groote doel, waartoe ook Christus gekomen is, het heil der wereld en de verheerlijking Gods.

Andere voorbeelden.

Athanasius werd vervolgd en ingehaald; „zijt gij Athanasius? zoo wordt hem gevraagd en hij antwoordt: „neen." Was dat goed van dezen voorvechter voor het ware geloof, dien de kerk de vader der orthodoxie genoemd heeft?

Augustinus had op zijn tafel geschreven: Wie aan afwezenden den goeden naam berooft. Hem wordt aan dezen disch gewis geen plaats beloofd.

Willem III van Oranje, koning van Engeland, antwoordde eens aan een officier, die hem naar een geheim van zijn veldtocht vroeg: „Kunt gij zwijgen? — „Ja" antwoordde de officier. — „Nu, ik ook" zeide de koning.

Van den Griek Epaminondas 360 v. Chr. getuigt de romeinsche geschiedschrijver Nepos, dat hij zelfs in scherts zich geen onwaarheid veroorloofde.

Ursinus: „Oogmerk en doel van dit gebod is het in stand houden der waarheid onder de menschen. Er wordt verboden valsch getuigenis en elke daarmede verwante soort van leugen. Gij zult geen valsch getuigenis geven tegen of over den naaste. Dit verbod bevat het gebod: Gij zult een waar getuigenis spreken over of voor uwen naaste, d. i. gij zult waar zijn en lust en liefde hebben de waarheid te zeggen en te erkennen. De voornaamste en evenzoo de som van alle hiermede geboden deugden is de waarachtigheid in elke verhouding".

---

113. Vraag. *Wat eischt van ons het tiende gebod?*

Antw. Dat ook de minste lust of gedachte tegen eenig gebod Gods in ons hart nimmermeer kome; maar dat wij ten allen tijde van ganscher harte aller zonden vijand zijn en lust tot alle gerechtigheid hebben.

Wat eischt van ons; Hoogd.: Wat wil. Gewoonlijk luidt de vorm der vragen betreffende de geboden in de Ned. vertaling anders dan in het oorspronkelijke. Alleen bij het 3e, 8e en 9e gebod is zij volkomen eensluidend. Maar de wijziging is van geringe beteekenis, b.v. Wat gebiedt God? Hoogd.: Wat eischt de Heere? — Wat eischt God? Hoogd.: Wat wil God? — Wat gebiedt God? Hoogd.: Wat wil God? — De bedoeling schijnt geen andere te zijn, dan eenige afwisseling in den vorm der vragen te brengen.

Aller zonden; Hoogd.: aller zonde.

Antw. In het tiende gebod van de begeerlijkheid of lust wordt tweeërlei verboden en tweeërlei geboden.

a) Wat is verboden? 1. Elke booze lust en 2. elke gedachte tegen eenig gebod Gods.

b) Wat is geboden? Dat wij ten allen tijde van ganscher harte 1. aller zonden vijand zijn en 2. lust tot alle gerechtigheid hebben moeten.

Het tiende gebod.

Wildeboer: „Er is in vroeger en later tijd, zelfs nog zeer onlangs, over de beteekenis van dat „begeeren" in het 10e gebod heel wat gehandeld. Reeds Luther wil er niet slechts een zonde der gezindheid in zien, maar ook een begin van uitvoering der gedachte in een daad. En b.v. Exod. XXXIV : 24 schijnt zulk een opvatting te begunstigen. Zeker, die scherpe onderscheiding tusschen gezindheids- en daadzonde is hier nog niet aanwezig, en de diepere opvatting b.v. van Ps. CXXXIX is van lateren tijd, en de volle verbreeding en verdieping ook van deze O. T. gedachte is voor de volheid des tijds bewaard gebleven — maar het begin, het goede begin eener juiste kennis der zonde is aanwezig, en Paulus had wel recht, toen hij de beteekenis der Wet roemde in deze woorden: ik zou niet geweten hebben, dat de begeerte zonde was, indien de Wet niet zeide: gij zult niet begeeren (Rom. VII : 7)."

Het verschil in vorm tusschen Exod. XX : 17 en Deut. V : 21 is opmerkelijk, omdat in laatstgenoemde plaats de vrouw niet meer voorkomt onder de bezittingen des mans.

Sommigen vinden in Mk. X : 19: Gij zult niemand te kort doen, de verklaring van dit gebod, en denken dan aan een met schijn van recht of list aan zich brengen van het goed des naasten; maar als het niet met het 8e gebod eensluidend worden zal, dan moet hier de daadzonde op den achtergrond staan.

I. De grondslag van dit gebod.

1. Dit gebod heeft de moeilijkheid, dat het niet zoo dadelijk de toestemming van het geweten heeft, als de andere

geboden. Welke zonde is er in de begeerte, als zij niet tot de daad komt en des naasten goed hem ontrooft? Paulus zegt Rom. VII: 7: Ik kende de zonde niet dan door de wet; want ook had ik de begeerlijkheid niet geweten *zonde te zijn*, indien de wet niet zeide: gij zult niet begeeren. „Gedachten zijn tolvrij?"

2. Hier komen wij dus van de daadzonde tot de gezindheids-, of gedachte-zonde, want zij gaat altijd aan de eerste vooraf, en daarom hebben wij op haar te letten.

3. Zonder begeerte is geen enkel mensch. Wij kunnen er niet buiten. Daaraan dankt de wereld haar ontwikkeling. Het is de begeerte naar kunst, wetenschap, genot, naar hetgeen den goeden smaak bevredigt, naar hetgeen voor het welzijn en de ontwikkeling van het lichaam noodig is, ook de begeerte naar persoonlijk bezit, die de prikkel is tot veel goeds.

Het staats-socialisme, dat alles uit de handen der personen nemen en in dat van den staat leggen wil, zou bij het gelukken zijner plannen ondervinden, hoe de ontwikkeling der wereld vertraagd wordt, als deze prikkel ontbreekt. Een mensch, wien niets meer genoegen geeft, die geen begeerte meer kent, die niets anders zoekt te bereiken dan hetgeen hij is en heeft, kwijnt geestelijk weg. De Fransche taal heeft er het woord „blasé" voor. Een jongen of meisje, die bij alles zegt: „ik heb er geen lust in", is een vervelend kind. Dit is het kenmerk van verwende kinderen. „Er moet altijd nog wat voor den mensch te wenschen overblijven."

4. Verschil van opvatting is er dan ook in de christelijke kerk geweest over de plaats, die de begeerlijkheid inneemt in de menschelijke ziel. Daarbij zijn gedachten als deze uitgesproken: de begeerlijkheid behoort reeds bij den mensch in den staat der rechtheid (Augustinus en Pelagius); zij werd toen geketend door buitenwone goddelijke hulp, die bij de zonde verloren ging (scholastiek); de zonde begint eerst daar waar de wil de begeerlijkheid niet meer beheerscht (Pelagius); door de zonde is zij nu alleen begeerlijkheid des vleesches, onder welker macht de zondaar geboren wordt (Augustinus); de begeerlijkheid, dan als zinnelijke begeerlijkheid alleen opgevat, is het karakter der zonde, zoodat ascetisme de weg is tot verlossing (Tertullianus e. a.); de begeerlijkheid wordt door den doop verzwakt; het is iets toevalligs, als zij geheel wordt weggenomen, maar de terugblijvende begeerlijkheid dient slechts als aanleiding tot strijd en voert dus tot grootere

heerlijkheid, zij is alleen maar zonde in oneigenlijken zin (roomsche opvatting). — Dit verschil hangt samen met de opvattingen over allerlei andere dogmatische onderwerpen, als den staat der rechtheid, de beteekenis van den val, de leer der erfzonde, de kracht van den doop, enz.

5. De juiste beschouwing zal wel deze zijn: De begeerlijkheid behoort bij het wezen van den mensch, maar als blinde drijfkracht moet zij haar inhoud en leiding van elders ontvangen. Op zichzelve niet zondig, had zij vóór den val de goede richting, maar daarna is zij met alle andere gaven van den mensch in den dienst der zonde gebracht. Dan wordt de begeerlijkheid de wortelzonde. Bij den christen, uit den H. Geest wedergeboren, wordt de richting des levens naar God hersteld. Het zondig karakter der begeerlijkheid is dus niet gelegen in hetgeen begeerd wordt, maar in den persoon, die begeert. De christen en de werelddienaar kunnen beiden begeeren naar een goede positie in de maatschappij, naar persoonlijk bezit, naar kunst- of ander genot, enz., maar het beginsel der begeerlijkheid, als eene buiten God, maakt het bij den laatste zondig, bij den eerste niet. Zoo zullen er dus begeerten bij hem zijn, die de christen, die met God wil wandelen, ten allen tijde te bestrijden heeft.

II. De inhoud van dit gebod.

A. Wat verboden wordt:

1. „De minste lust of gedachte tegen eenig gebod Gods." Daarmede begint de zonde, die de christen heeft na te speuren in haar diepste oorzaak. Niet de daad alleen, de begeerte reeds bewijst de zondigheid van het hart. Eva, Gen. III : 6: En de vrouw zag, dat die boom goed was tot spijze en dat hij een lust was voor de oogen, ja een boom, die begeerlijk was om verstandig te maken. Hoe de zonde ontstaat teekent Jacobus I : 14, 15. De begeerlijkheid, zooals zij nu door de zonde gericht is op de dingen dezer wereld, trekt af en verzoekt en, als zij dan zaad ontvangt uit de wereld daarbuiten, brengt zij als haar vrucht de zonde voort. (Voorb.: Iemand is kooplustig, gaat langs de uitstallingen der winkels, zijne begeerlijkheid wordt geprikkeld en hij gaat in het koopen te ver, wordt iemand die schulden maakt. Had hij zijne begeerte kunnen wederstaan, de uitstallingen

der winkels zouden hem niet geschaad hebben. Zijne begeerlijkheid alleen draagt de schuld der zonde.)

2. „In ons hart." De wereldsche rechter let op de daden, God op het hart. Mt. XV : 19, 20: Uit het hart des menschen komen voort booze bedenkingen. Ps. CXXXIX : 23: Doorgrond mij o God, en ken mijn hart; beproef mij en ken mijne gedachten.

3. „Nimmermeer." Zoo is de eisch, maar de strijd des christens bewijst dus, hoever hij nog van de vervulling van dien eisch verwijderd is. Ps. CXIX: Aan alle volmaaktheid heb ik een einde gezien, maar uw gebod is zeer wijd. Gal. V : 16, 17: Wandelt door den geest en volbrengt (haar vernietigen, zooals de catechismus eischt, is nog wat anders. Paulus vermaant nog maar tot het mindere) de begeerlijkheid des vleesches niet.

B. Wat geboden wordt:

1. „Aller zonde vijand." Met minder kan een christen het niet stellen, ook al kan hij niet alle zonde overwinnen. Men kan niet het goede liefhebben zonder het kwade te haten, noch het kwade haten zonder het goede lief te hebben. Ps. CXIX : 104: Uit uwe bevelen krijg ik verstand, daarom haat ik alle leugenpaden. Gal. V : 24: Maar die van Christus zijn, hebben het vleesch gekruist met de bewegingen en begeerlijkheden. Mt. VI : 24: Niemand kan twee heeren dienen, of hij zal den eenen haten en den anderen liefhebben.

2. „Lust tot alle gerechtigheid hebben," d. i. tot alles wat is naar den wil van God. Het komt er dus op aan, waarop onze lust of begeerte gericht is. Rom. VIII : 5: Want die naar het vleesch zijn bedenken dat des vleesches is, maar die naar den Geest zijn *bedenken* dat des Geestes is. Ps. XXV : 6 (berijmd): Wie heeft lust den Heer te vreezen? Mt. IV : 15: Maar Jezus zeide tot hem: Laat nu af, want aldus betaamt het ons alle gerechtigheid te vervullen (ook als zij ons vernedert in de oogen der menschen).

3. „Ten allen tijde" en „van ganscher harte." Dit loopt dus uit op den eisch der volmaaktheid, en geen mindere dan deze kan de eisch zijn van den heiligen God. Mt. V : 48: Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is.

III. De betrachting van dit gebod.

Daartoe behoort:

1. Dat wij letten op het hart, op de gezindheid en niet op de daden alleen. Wat de mensch is, bepaalt de waarde van hetgeen hij doet. Mt. V:20: Want ik zeg u; tenzij uwe gerechtigheid overvloediger zij dan der schriftgeleerden en der farizeën, dat gij in het koninkrijk der hemelen geenszins zult ingaan. Ps. LI:12: Schep mij een rein hart, o God! Mt. V:8: Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien.

2. Dat wij in de opvoeding en leiding van anderen de begeerlijkheid recht gebruiken. De eerzucht, geldzucht, genotzucht, de jaloerschheid zijn de verkeerde uitwassen er van. Toch kan de prikkel der begeerlijkheid ook ten goede worden aangewend. Den jongen, die in de mast klimt, zal een: „Jantje komt er wel!" eerder tot inspanning van alle krachten brengen, dan een ontmoedigend: „je kunt het toch niet." Vooral bij trage naturen kan de begeerlijkheid ten goede werken. Maar het is misdadig, als de socialist, den prikkel der begeerlijkheid alleen op het aardsche te richten en de ontevredenheid als den eenigen hefboom te gebruiken tot bereiking van zijn doel.

3. Dat wij erkennen, hoe onze begeerlijkheid onder de macht der zonde staat. Tot de Joden zegt Jezus Joh. VIII:44: Gij zijt uit uwen vader den duivel en wilt de begeerten uws vaders doen. Van de heidenen zegt Paulus Rom. I:24: Daarom heeft hen God ook overgegeven in de begeerlijkheden hunner harten. Tot christenen zegt Johannes. 1 Joh. II:15, 16: Hebt de wereld niet lief — want al wat in de wereld is, *namelijk* de begeerlijkheid des vleesches en de begeerlijkheid der oogen en de grootschheid des levens, is niet uit den Vader maar uit de wereld. Jacobus noemt haar het zondig beginsel 1:14, 15: Een iegelijk wordt verzocht, als hij van zijne eigene begeerlijkheid afgetrokken en verlokt wordt, daarna de begeerlijkheid ontvangen hebbende baart zonde. De begeerlijkheid is dus de moeder en de zonde haar kind.

4. Dat wij vermijden, wat voor onze zondige begeerlijkheid noodwendig gevaarlijk moet wezen. De ascese, zelfoefening door onthouding, is hier op haar plaats; niet als zij wordt opgevat op roomsche of boeddhistische wijze tot dooding der begeerlijkheid

zelve. Dat is met de menschelijke natuur in strijd. Maar wel mag geëischt, dat de christen zoekt meester te zijn en te blijven over zijne begeerte. Onthouding kan dus de eisch worden, die ons moet gesteld worden vanwege onze zwakheid. Efez. V : 15: Ziet dan hoe gij voorzichtiglijk wandelt, niet als onwijzen maar als wijzen. 1 Cor. X : 12: Die meent te staan, ziet toe, dat hij niet valle. Gen. IV : 7: Is er niet, indien gij weldoet, verhooging? en zoo gij niet weldoet, de zonde ligt aan de deur. Luther heeft gezegd: Gij kunt niet verhinderen, dat de vogels u om het hoofd vliegen, maar wel dat zij zich op uw hoofd neerzetten.

5. Dat wij veel gebed en waakzaamheid noodig achten. In eigen kracht zal het niet gaan. Met goede voornemens is de weg naar de hel bevloerd. Mt. XXVI : 41: Waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking komt, de geest is wel gewillig maar het vleesch is zwak.

6. Dat wij met beslistheid gewapend zijn. Mt. V : 29: Indien dan uw rechteroog u ergert, trekt het uit en werpt het van u. Efez. IV : 22: Teweten, dat gij zoudt afleggen aangaande de vorige wandeling den ouden mensch, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding. Gal. V : 16: En ik zeg: wandelt door den Geest en volbrengt de begeerlijkheid des vleesches niet.

7. Dat wij zien en laten zien, hoe begeerlijk datgene is wat de geloovige begeert. Het kwade dus ook hier overwinnen door het goede. Ps. XXXVII : 4: Verlustig u in den Heere zoo zal Hij u geven de begeerten uws harten. Ps. I : 2: Zijn lust is in des Heeren wet. Verg. Ps. LXXIII : 23—28 en Psalm CXIX. Fil. III : 14: Maar een ding *doe ik*, vergetende hetgeen achter is en strekkende mij tot hetgeen voor is, jaag ik naar het wit tot den prijs der roeping Gods, die van boven is in Christus Jezus. 2 Cor. V : 2: Verlangende met onze woonstede, die uit den hemel is overkleed te worden.

Voorbeelden: Lot, die het beste land koos; Laban, die het grootste deel verlangde; Jacob die bedroog om het eerst-geboorterecht; David die Bathseba tot zich nam; Achab, die den wijngaard van Naboth begeerde.

Het tegenovergestelde bij Agur (Spr. XXX : 8, 9); de Sunamitische (2 Kon. IV : 13), Paulus (Fil. IV : 11, 12).

Ursinus: „Het is duidelijk, dat het gebod der begeerte één gebod is en niet twee:

1. uit de beide plaatsen Exod. XX : 17 en Deut. V : 21;
2. uit de verbinding tot één afdeeling op beide plaatsen;
3. uit de uitlegging van den Apostel Paulus (Rom. VII : 7), die de geheele plaats in één gebod samenvat;
4. omdat zich geen wezenlijke scheiding in twee geboden laat maken tusschen de begeerte naar het huis en die naar de vrouw des naasten;
5. naar het voorbeeld der oude, zoowel joodsche als christelijke uitleggers.

„Oogmerk, en doel van het tiende gebod is de regeling aller begeerten met betrekking op God, den naaste en zijn eigendom, en die innerlijke gehoorzaamheid, die ook in alle andere geboden vervat is.

„Hier is op te merken, dat niet alleen de booze lust, maar ook de slechte gedachte zonde is, inzoover altijd eenige neiging, het kwade uit te voeren, daarmede verbonden is. Het kan niet twijfelachtig zijn, of de booze lust, hoewel ons aangeboren, een kwaad of zonde is. Want of iets zonde is, dat is niet uit de natuur maar uit de wet uit te maken. Wat met haar tegenstrijdig is, is zonde, of het ons aangeboren is, of niet."

V. De strijd van het christelijk-zedelijke.
(Vr. 114, 115).

---

114. Vraag. *Maar kunnen degenen, die tot God bekeerd zijn, deze geboden volkomenlijk houden?*

Antw. Neen zij; maar ook de allerheiligsten, zoolang als zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid; doch alzoo, dat zij met een ernstig voornemen niet alleen naar sommige, maar naar alle de geboden Gods beginnen te leven.

Beginsel; Hoogd.: aanvang, begin.

Antw. De bekeerden, ook de allerheiligsten, kunnen de geboden Gods niet volkomen houden.

Waardoor onderscheiden zij zich dan? Dat zij met een ernstig voornemen — beginnen te leven.

1. De zonden der christenen zijn ten allen tijde een struikelblok geweest. Zij zijn niet zelden een bron van spotternij voor de kinderen Belials, een wapen voor de wereld, een smaad voor het geloof. Sommigen slaan er door aan het twijfelen, voor anderen blijven zij een raadsel, de psychiater maakt er in onzen tijd zijn studie van, en voor den geloovige zelf zijn zij niet zelden een oorzaak van innerlijke ongerustheid en onzekerheid over zijn staat.

2. De oprechtheid en eenvoudigheid, waarmee de Catechismus deze zonden erkent, geeft dan ook aanstoot.

Hermanus Herberts († 1607), eerst kloosterbroeder te Groenlo later predikant te Dordrecht en Gouda, had bezwaar tegen den eisch den Catechismus van den kansel te prediken, en met name kant hij zich tegen vr. 114, de leer, dat het onmogelijk is door de kracht van Christus de zonde te overwinnen, want het is immers dwaasheid soldaten aan te moedigen tot den strijd en hen daarbij te zeggen, dat de overwinning onmogelijk is. Voor verschillende synoden gedaagd, verklaarde hij de volkomenheid des christens niet zoo te drijven, dat de allerchristelijkste niet dagelijks om schuldvergeving te bidden had. Den Catechismus wilde hij aannemen, maar antwoord 114, het „klein beginsel," verstaan hebben van het beginsel der allervolkomenste heiligheid in het eeuwige leven. Hij wordt om zijne gevoelens, vooral om zijn geschrift over Rom. II : 28, veroordeeld, maar door tusschenkomst der staten wordt hij gehandhaafd en komt er eene verzoening tot stand.

3. Deze vraag plaatst ons voor het groote vraagstuk: de zedelijke eisch en de vrijheid van den menschelijken wil. Die vraag heeft de Catechismus met het oog op den natuurlijken mensch reeds behandeld in vr. 5. Maar ook buiten het christendom is daarover nagedacht. De mensch gevoelt in zichzelf het oordeel, waarmede hij zijnen eigenen wil veroordeelt of billijkt, en zijne

eigene ervaring stelt hem dus voor de vraag of hij het zedelijk goede kan volbrengen.

Determinist noemt men hem, die zegt, dat de menschelijke wil bepaald wordt door den samenhang der dingen, waarin men geplaatst is. Ook die wil ligt aan den loop der dingen vast, als aan een keten van oorzaken en gevolgen, b.v. aan het gestel, het karakter, de omstandigheden van ons leven, die bepaald worden door geboorte, afstamming, enz. Ook over het Godsbestuur kan men deterministisch denken. — De gebondenheid van den wil valt niet te loochenen. Wij staan niet op onszelven. De mensch is in zekeren zin een gewrocht der omstandigheden en van den tijd waarin leeft. Zijn vrijheid van handelen, van kiezen, van willen wordt op velerlei wijze beperkt. Toch ligt in ons een onuitroeibaar verantwoordelijkheidsbesef. Geen determinisme kan dat vernietigen, maar evenmin verklaren. Doch het is geheel iets anders zich door God bepaald te weten, dan door een keten van oorzaken en gevolgen. Met dat eerste blijft de vrijheid voor ons besef onaangetast. Dat besef kunnen wij als wij zedelijk goed zullen handelen niet missen. Het eenig waarlijk goede, heeft Kant gezegd, is de goede wil.

4. Het evangelie belooft verlossing. Joh. VIII: 36: Indien de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zoo zult gij waarlijk vrij zijn. Gal. V: 1: Staat dan in de vrijheid, met welke ons Christus vrijgemaakt heeft. Rom. VIII: 9, 10: Doch gijlieden zijt niet in het vleesch maar in den Geest, en indien Christus in ulieden is, zoo is wel het lichaam dood om der zonde wil, maar de geest is leven om der gerechtigheid wil.

5. In den geloovige is een „voornemen", d. i. niet maar een indruk of aandoening, maar een wilsbeslissing; „ernstig", d. i. niet oppervlakkig, voorbijgaande, ontsprongen uit onedele motieven, maar weldoordacht, beslist, beproefd in zijn beginselen; om te „beginnen", dus zonder aarzeling of uitstel, te „leven", d. w. z. niet met een belijdenis tevreden te zijn, maar de belijdenis omzettende in de daad, het geloof in den wandel te openbaren, „niet alleen naar sommige maar naar alle de geboden Gods"; d. w. z. dat zij ernst maken met den geheelen omvang der zedewet, zooals zij het verborgen en openbare leven, de drijfveeren en de

daden omvat. Ps. CXIX : 106: Ik heb gezworen en zal het bevestigen, dat ik onderhouden zal de rechten uwer gerechtigheid. Vs. 96: In alle volmaaktheid heb ik een einde gezien, *maar* uw gebod is zeer wijd. Jac. II : 10: Wie de geheele wet zal houden en in één (gebod) zal struikelen, die is schuldig geworden aan allen.

6. Dit groot beginsel brengt het tot een klein begin (niet beginsel; Duitsch: Anfang), ook bij de allerheiligsten, zoolang zij in dit leven zijn. Dit wordt gezegd niet uit geringschatting van de kracht des geloofs in Christus (zie wat de geloofshelden in Hebr. XI vermochten); maar dit antwoord is geboren uit de ervaring der geloovigen zelven en geeft getuigenis aan de diepe opvatting der zonde, die wij alleen in de Schrift en bij de ware geloovigen vinden. Ps. CXXX. 1 Tim. I : 16: Daarom is mij barmhartigheid geschied, opdat Jezus Christus in mij, die de voornaamste ben, al *zijne* lankmoedigheid zou betoonen, tot een voorbeeld dergenen, die in hem gelooven zullen ten eeuwigen leven.

W. Hermann: „Uit de meest krachtvolle verheffing der ziel ontwikkelt zich altijd weer de erkenning van de diepste onmacht."

7. De gedachte is niet zeldzaam, dat sommige zonden niet, andere wel bestaanbaar zijn in den geloovige.

P. D. Chantepie de la Saussaye: „Hier doet zich dan de twijfel voor aan de mate van zonde, die bij de christenen toe te laten is. Het is duidelijk, dat wij ook deze niet materieel kunnen vaststellen. De christen is de verloste, zonde is in hem, voorzoover zij niet meer heerscht, beleden, bestreden wordt, de verzoening dus niet teniet doet. Daar nu elke zonde ons ten slotte van God scheidt, zoo is hier geen ander criterium te vinden, dan dat het kwaad dagelijks door den christen overwonnen worde in de kracht Gods. Ongerijmd daarentegen en tragisch belachelijk is de materieele schatting in dezen, die daarenboven zeer laksch pleegt te zijn. Dat ontucht, dronkenschap, diefstal en de zonden, die onder de strafwet vallen, met 't geloof onbestaanbaar zijn, geldt algemeen. Leugen en gierigheid zijn allen toe te laten, als zij niet al te ergerlijk worden in vorm of mate. Maar er is een heel stel van fatsoenlijke zonden, speciaal voor het gebruik van „christenen": eigenliefde, wereldzin, ijdelheid

baatzucht, geveinsdheid. Niemand denkt er aan, dat deze van de gemeenschap Gods uitsluiten. „Es menschelt überall". Daarenboven is het niet eens geloovig om zedelijk al te streng te wezen; 't komt immers op „geloof" aan en niet op „werken" of „gezindheden", die „subjectief" zijn. Waar zou het ook heen, als wij geloofden wat Jezus zegt, dat wie eer van menschen neemt God verzaakt, Joh. V : 44? Dat is goed om over te preeken; maar het ook tot waarheid te maken in 't leven.....

Zoo is het voortduren der zonden bij geloovigen een uiterst hachelijk onderwerp. Voegen wij er hier nog slechts ter loops bij, dat ook het christelijk leven zelf nieuwe verleidingen meebrengt. Wij vinden ze in Bunyan's *Pilgrims progress* aanschouwelijk voorgesteld. De moedeloosheid, die den pelgrim aanstonds aan 't begin van zijn tocht bezet, de vele omwegen, die hem lokken om zijdelings den weg te verlaten en in de stad des verderfs terug te keeren, de vele personen, die hij juist op dien weg des levens ontmoet en die hem trachten af te keeren; ziedaar, wat in 't geloofsleven zelf gevaar van afval brengt."

8. Als wij het in dit leven niet verder brengen dan een klein begin der volkomene gehoorzaamheid, toont ons dit, hoe noodig en waar het is, dat onze heiliging niet rust op onze goede werken, maar alleen gegrond is op de rechtvaardiging uit genade door het geloof alleen. Dat is ook onze troost bij alle zwakheid en onvolkomenheid van ons inwendig leven en van onzen wandel. 1 Joh. II : 1: Indien iemand (die „uit ons" is) gezondigd heeft, wij hebben eenen Voorspraak bij den Vader, Jezus Christus, den rechtvaardige en hij is eene verzoening voor onze zonden.

9. Ursinus: „De vraag is of de vervulling der wet mogelijk is en of zij door de wedergeborenen volkomen vervuld kan worden. Tot een juist begrip van deze vraag moet men onderscheid maken tusschen de menschelijke natuur naar haren oorspronkelijken aard en die na den val en na hare herstelling. Aan de oorspronkelijke natuur was de volkomene gehoorzaamheid aan de wet in alle stukken evenzoo goed mogelijk als aan de engelen. Want de mensch was geschapen naar het evenbeeld Gods in ware gerechtigheid en heiligheid. — Aan de na den val verdorven natuur is de vervulling der wet zoo onmogelijk, dat zij tot eene gehoorzaamheid

als God eischt niet eenmaal een begin kan maken. Gen. VIII : 21; Jer. XIII : 23; Mt. VII : 18; Rom. XIV : 23; Efez. II : 1; 2 Cor. III : 5. — Den wedergeborenen is het mogelijk: 1. zoover 't betreft den uitwendigen wandel; 2. de toerekening der gerechtigheid van Christus of de weldaad der rechtvaardiging en vernieuwing, die beiden op het geloof volgen; 3. het begin der inwendige en uitwendige gehoorzaamheid in dit leven. 1 Joh. V : 3. Wie zonder zulk een begin, d. i. zonder vernieuwing zich beroemt, dat hij God kent en eert, is een leugenaar. — Maar onmogelijk is de vervulling der wet voor de wedergeborenen in het oog van God, namelijk de volkomene in- en uitwendige gehoorzaamheid (Ps. CXLIII : 3): 1. omdat zij dikwijls tegen de wet zondigen; 2. omdat ook dat, wat zij naar de wet doen gebrekkig is. Want in de wedergeborenen zijn en blijven vele zonden, zooals de erfzonde en vele werkelijke zonden, onwetendheid, nalatigheid, zwakheid en dergelijken, welke zij zelven als zonden in zich erkennen en betreuren. Jes. LXIV : 6. — Toch is er een groot onderscheid tusschen de wedergeborenen en de niet-wedergeborenen als zij zondigen: 1. in God blijft het voornemen, zijne uitverkorenen te bewaren, onveranderd; 2. de wedergeborenen komen ten slotte zeker weer tot boete; 3. ook als zij in zonden vallen blijft bij de wedergeborenen nog een begin of zaad van het ware geloof en de bekeering achter. Aangaande de goddeloozen bestaat evenwel zulk een voornemen in God niet en evenmin is het zeker, dat zij ten laatste bekeerd worden, noch ook hebben zij eenig begin der ware gehoorzaamheid, maar zij zondigen met hun ganschen wil en verzetten zich tegen God en gaan ten slotte verloren, als zij niet bekeerd worden."

---

115. Vraag. *Waarom laat ons dan God alzoo scherpelijk de tien geboden prediken, zoo ze toch niemand in dit leven houden kan?*

Antw. Eerstelijk, opdat wij ons leven lang onzen zondigen aard, hoe langer hoe meer leeren kennen en des te begeeriger zijn, de vergeving der zonden en de gerechtigheid in Christus te zoeken; daarna, dat wij zonder

onderlaten ons benaarstigen en God bidden om de genade des Heiligen Geestes, dat wij langs zoo meer naar het evenbeeld Gods vernieuwd worden, totdat wij tot deze voorgestelde volkomenheid na dit leven geraken.

Zoo ze; Hoogd.: terwijl, hoewel.

Des te begeeriger = zooveel meer begeeriger.

Zonder onderlaten = onafgebroken.

Totdat wij, enz.; Hoogd.: totdat wij het doel der volkomenheid na dit leven bereiken.

Antw. Om twee oorzaken laat God ons de tien geboden prediken.

a) Welke is de eerste? Opdat wij ons leven lang — in Christus te zoeken.

b) Welke is de tweede? Dat wij zonder onderlaten — vernieuwd worden.

c) Wanneer zullen wij de voorgestelde volkomenheid bereiken? Na dit leven.

1. Melanchton onderscheidt drieërlei gebruik van de wet: 1. de burgerlijke, 2. de opvoedende (om door kennis der zonde tuchtmeester tot Christus te zijn) en 3. de onderwijzende beteekenis (usus civilis, paedagogicus en didacticus).

2. Het begrip wet brengt ook mede den eisch harer vervulling. Rom. X : 5: Want Mozes beschrijft de rechtvaardigheid, die uit de wet is, *zeggende*: De mensch, die deze dingen doet, zal door dezelve leven. Zoo was het dan ook onder het O. Verbond. Ezech. XVIII : 5 — 9: Wanneer nu iemand rechtvaardig is en doet recht en gerechtigheid, in mijne inzettingen wandelt en mijne rechten onderhoudt, om trouwelijk te handelen, die rechtvaardige zal gewisselijk leven spreekt de Heere Heere.

3. De Apostel Paulus is het geweest, die de positieve beteekenis der wet in een negatieve heeft omgezet, deze namelijk, dat zij niet brengt tot het leven, maar tot de kennis der zonde en zoo tot de behoefte aan Christus. Rom. III : 20: Door de wet is de kennis der zonde. Gal. III : 24: Zoo dan de wet is onze tuchtmeester geweest tot Christus. Rom. X : 4: Het einde der wet is Christus, tot rechtvaardigheid een iegelijk, die gelooft.

Calvijn zegt op deze plaats: „De Apostel zegt, dat hij (evenals de Joden vs. 3) een verkeerde uitlegger der wet is, die door hare werken wil gerechtvaardigd worden, daar toch de wet juist daartoe gegeven is om ons tot eene andere gerechtigheid te voeren, ja alles wat de wet leert, wat zij eischt, wat zij belooft, altijd Christus tot doel heeft, waarom zij in alle stukken op hem van betrekking gemaakt moet worden, Maar dat kan slechts geschieden, als wij van alle gerechtigheid ontkleed, van de kennis der zonde doordrongen, van hem alleen de gerechtigheid uit genade afsmeeken. Verg. Mt. V : 17. Rom. X : 4 kan daarom niet beteekenen, dat Christus de wet Gods afgeschaft heeft; hij heeft haar vervuld in zijne volkomene gehoorzaamheid en onze overtredingen verzoend in zijn lijden en sterven, en daarmede ons, die in hem gelooven, de gerechtigheid, die voor God geldt, verworven."

4. De geloovige of bekeerde heeft daarom met de wet niet afgerekend. Zij blijft haar kracht behouden, ja heeft die vermeerderd. Dit is het onderscheid, dat zij van een gebod buiten hem is overgegaan tot een wet in hem, die hij toestemt, en uit eigen overtuiging zoekt te betrachten. Het „gij zult" is geworden tot een „ik wil." Ps. CXIX : 174: Uwe wet is al mijne vermaking. Jer. XXXI : 33: Ik zal mijne wet in hun binnenste geven en zal die in hun hart schrijven.

5. Maar die wet in zijn hart geschreven stelt hem voor het onderscheid tusschen zijn willen en zijn kunnen. Gal. V : 17: Het vleesch begeert tegen den Geest en de Geest tegen het vleesch en deze staan tegen elkander over, alzoo, dat gij niet doet hetgeen gij wildet. Mt. XXVI : 41: De geest is wel gewillig maar het vleesch is zwak.

6. De prediking van de zedewet dient nu om den geloovige, wiens gehoorzaamheid volmaakt zijn moet, te houden in die spanning, die noodig is tot zijne heiligmaking, daar zonder haar de prediking der genade en der verlossing in Christus misbruikt kan worden tot een oorkussen der traagheid. Daarom mag de eerste niet bij de laatste in beteekenis worden achtergesteld of met een minachtend gebaar als deugdprediking ter zijde geschoven worden. Wij hebben hier het voorbeeld van Christus (de bergrede) en van de Apostelen (de brieven van Paulus sluiten gewoonlijk met een reeks zedelijke vermaningen).

7. „Scherpelijk", omdat de spanning tot het hoogste punt moet worden opgevoerd, moet de zedewet gepredikt worden, d. w. z. in haar vollen eisch, waartoe ons als christenen de vervulling moet worden voorgehouden zooals wij die in Christus zien, en niet zoo, dat de zonden der wereldlingen bestraft, die der geloovigen vergoelijkt worden. Mt. V : 48: Weest dan gijlieden volmaakt. 1 Petr. I : 15: Gelijk Hij die u geroepen heeft, heilig is, *zoo* wordt ook gij zelven heilig in al *uwen* wandel. Mt. V : 47: Wat doet gij boven anderen? Fil. II : 2: Want dat gevoelen zij in u, hetwelk ook in Christus Jezus was. 1 Petr. IV : 17: Want het is de tijd, dat het oordeel beginne van het huis Gods.

8. „De voorgestelde volkomenheid na dit leven." Perfectionisme noemt men de dikwijls voorgedragen beschouwing, dat de geloovige reeds in dit leven kan komen tot den toestand van het niet-zondigen. Zij kan zich daarbij beroepen op uitspraken als: 1 Joh. III : 9: Een iegelijk, die uit God geboren is, die doet de zonde niet, want zijn zaad blijft in hem en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren (men meent in deze plaats de teekening te zien van het ideaal waarnaar de christen moet streven, niet van de werkelijkheid); Hebr. X : 14: Want met ééne offerande heeft hij in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden. (Col. II : 10: Gij zijt in hem volmaakt, beteekent iets geheel anders, n.l. vervuld van de volheid die in Christus is.) Col. I : 28: Opdat wij zouden een iegelijk mensch volmaakt stellen in Christus Jezus (waarbij dan verondersteld moet worden, dat dit mogelijk is). Maar daartegenover staan andere uitspraken als: Jac. III : 2: Want wij struikelen allen in velen. Indien iemand in woorden niet struikelt, die is een volmaakt man. 1 Cor. XIII : 9, 10: Want wij kennen ten deele en wij profeteeren ten deele; doch wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, dan zal hetgeen ten deele is tenietgedaan worden. 1 Joh. I : 8: Indien wij zeggen, dat wij geene zonde hebben, zoo verleiden wij onszelven en de waarheid is in ons niet. Fil. III : 12: Niet dat ik het alreede gegrepen heb of alreede volmaakt ben; vergel. vs. 15: Zoovelen dan als wij volmaakt zijn, laat ons dit gevoelen. — Ook teekent de Schrift ons nergens een volmaakt mensch, maar doet ons gebreken zien in de grootste heiligen. De twee lijnen loopen hier naast elkander en mogen geen van beiden worden uitgewischt, evenals die van Gods albestuur en onze vrijheid, de noodzakelijk-

heid van het geloof en de noodzakelijkheid van de werken. Maar dit geeft nog geen recht de volmaakbaarheid der geloovigen te leeren, alsof niet ieder van hen behoefte heeft aan het gebed: Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren. 2 Tim. IV : 6, 7: De tijd mijner ontbinding is aanstaande, ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden. Gez. 54 : 4: Ach! zal dit booze vleesch nog woelen, Wanneer mijn laatste stond genaakt, En zal ik stervend nog gevoelen, Dat zonde mij ellendig maakt?

9. De vrucht van de prediking van de zedewet, bij den natuurlijken mensch een andere (vr. 5), zal bij den wedergeborene voeren tot:

a. kennis van onzen zondigen aard, dus tot ootmoed. Dit moet wel de vrucht zijn bij hen, die onder de prediking der zedewet in voortdurende spanning verkeeren tusschen het vleesch en den Geest. De geloovigen in de Schrift worden allen daaraan gekend. Abraham. Daniël. Paulus. Ook hiertoe is noodig de opvatting van de wet in nieuw-testamentischen zin, anders werkt zij zooals onder de Joden hoogmoed (Farizeïsme). De hardnekkigheid, de verkeerdheid van het vleesch, de verborgen zonden treden dan meer en meer aan het licht en dat is ons dan welkom. Ps. XIX : 13: Reinig mij van mijne verborgene afdwalingen. Fil. II : 3: Door ootmoedigheid achte de een den ander uitnemender dan zichzelf.

b. verlangen naar gerechtigheid. Mt. V : 6. Zalig *zijn* die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid want zij zullen verzadigd worden.

c. zonder onderlaten ons bevlijtigen. 2 Cor. VII : 1: Dewijl wij dan deze belofte hebben, laat ons onszelven reinigen van alle besmetting des vleesches en des geestes, voleindigende de heiligmaking in de vreeze Gods. Deut. XXXI : 11—13.

d. dat alles „hoe langs zoo meer". Tot tweemaal komt deze uitdrukking in ons antwoord. Een toeneming moet er zijn in deze dingen. 1 Cor. IX : 26: Ik loop dan alzoo niet als op het onzekere, ik kamp alzoo niet als de lucht slaande.

e. de zekerheid der voorgestelde volkomenheid na dit leven, en het verlangen daarnaar. 2 Tim. I : 12: Ik weet wien ik geloofd heb en ik ben verzekerd, dat Hij machtig is mijn pand bij *Hem* weggelegd te bewaren tot dien dag. Rom. VIII : 23, 24:

ook wij zelven, die de eerstelingen des Geestes hebben, wij ook zelven zuchten in ons zelven, verwachtende de aanneming tot kinderen *namelijk* de verlossing onzes lichaams.

f. Het gebed om de genade des Heiligen Geestes. Efez. III: 16: Dat Hij u geve, naar den rijkdom zijner heerlijkheid met kracht versterkt te worden door zijnen Geest naar den inwendigen mensch. Ps. CXLIII: 10: Leer mij uw welbehagen doen, want Gij zijt mijn God, uw goede Geest geleide mij in een effen land.

VI. De kracht van het christelijk-zedelijke.
(Vr. 116—129).

---

116. Vraag. *Waarom is het gebed den Christenen van noode?*

Antw. Daarom, dat 't het voornaamste stuk der dankbaarheid is, welke God van ons vordert, en dat God zijne genade en den Heiligen Geest alleen dien geven wil, die Hem met hartelijk zuchten zonder ophouden daarom bidden en daarvoor danken.

Antw. Den christen is het gebed noodig om tweeërlei reden:
1) omdat 't het voornaamste stuk — vordert.
2) omdat God zijne genade — daarvoor danken.

VAN HET GEBED.

I. Het recht tot het gebed.

1. Aan de handhaving van het recht tot het gebed werd in de dagen van de Hervorming niet gedacht, omdat het door niemand werd betwijfeld.

2. Tegenwerpingen van het menschelijk verstand: Het geloof aan gebedsverhooring was goed voor vroeger eeuwen, toen God wonderen deed ter wille van de menschen, die gebeden hadden, maar zulke bewijzen kan niemand nu meer bijbrengen. — Wij rekenen er op, dat God naar de causaliteitswet (van oorzaak en gevolg) de wereld bestuurt en waar blijft dan plaats voor het gebed? — God zal toch zijn wil niet afhankelijk maken van ons menschen. — Wat wij noodig hebben geeft God in zijn liefde uit zichzelf en daarom behoeft Hij niet gebeden te worden. — Zijne alwetendheid maakt het gebed eigenlijk overbodig. — Zijne wijsheid weet beter te bepalen wat ons noodig is, dan wij zelven. — Zijn onveranderlijke raad kan Hij toch niet wijzigen naar ons gebed, een christen kan dat zelfs niet wenschen. — Het gebed kan dus zijn waarde behouden, omdat het de rechte stemming en gezindheid brengt in ons binnenste, maar gebedsverhooring in eigenlijken zin is een illusie. — Als zij er is, dan is het omdat in den raad Gods bij dat bijzondere geval ook het gebed was opgenomen, maar niet omdat uw gebed den raad Gods heeft veranderd.

3. Beantwoording der tegenwerpingen. Deze en dergelijke beschouwingen moeten doodelijk werken op het gebed, want bij het gebed is het om de verhooring te doen. Onze behoefte aan het gebed is een algemeen menschelijke en daarmede reeds gerechtvaardigd. Het recht des christens op het gebed is gegrond in onze belijdenis van het werk der verlossing, waardoor wij de zekerheid hebben, dat wij kinderen Gods zijn en kinderen mogen toch tot hun vader spreken. Maar nu komen die tegenwerpingen, die aan het menschelijk verstand ontleend inderdaad niet zijn tegen te spreken en te weerleggen. Wat nu? Ons blijft niet anders over dan het tegenstrijdige (paradoxale) te aanvaarden. Een God, die alles bestuurt naar zijn wil en een God, die als persoonlijk wezen voor den omgang des menschen geheel toegankelijk is. Zullen wij het bidden nalaten? Maar dat kunnen wij niet,

ons gemoed heeft er geen vrede bij. Zullen wij beweren, dat al die bezwaren gemakkelijk te weerleggen zijn? Dat kunnen wij ook niet, want dan zou dat alreede geschied zijn. Het gebed bewijst, dat de verstandelijke beredeneering der geestelijke dingen ons de hoogste waarheid en juiste voorstelling niet brengt aangaande de wederkeerige betrekking tusschen Gods wil en den wil des menschen. Het is de bevrijding van een drukkenden last, die ons godsdienstig en gebedsleven zoo dikwijls omlaag houdt, als wij het onvoldoende dezer redeneeringen hebben ingezien en ze dus als op den dwaalweg voerende op zijde kunnen schuiven. Rothe gebruikt hier als beeld de vergelijking van een veldheer, die zich bij de uitvoering van zijn krijgsplan aanpast aan de bewegingen van den vijand; van een catecheet, die het onderwijs vragenderwijze door de toevalligheden van het onderhoud heen weet te leiden tot het van tevoren door hem vastgesteld doel [1]).

II. De noodzakelijkheid van het gebed.

Tweeërlei: 1. „omdat God het vordert"; 2. omdat wij Gods „genade en den Heiligen Geest alleen" daardoor deelachtig worden; dus omdat het gebed is een plicht en een behoefte.

A. God vordert het.

1. De Schrift stelt op vele plaatsen den eisch des gebeds. Ps. L : 15: Roept Mij aan in den dag der benauwdheid, Ik zal er u uithelpen en gij zult Mij eeren. Ps. XXVII : 8: Mijn hart zegt tot u: *Gij zegt*: zoek mijn aangezicht, ik zoek uw aangezicht o Heere. Fil. IV : 6: Laat uwe begeerten in alles door bidden en smeeken met dankzegging bekend worden bij God. Mt. VII : 7: Bidt en u zal gegeven worden.

2. Deze eisch is zonder voorwaarde van tijd of personen. Niemand is er van uitgesloten om zijn wijsheid of macht of voortreffelijkheid, en het zal niet tot enkele tijden beperkt zijn. 1 Thess. V : 17: Bidt zonder ophouden. 1 Tim. II : 8: Ik wil dan, dat de mannen bidden in alle plaatsen, opheffende heilige handen.

---

1) Bij het bovenstaande vergelijke men F. Ménégoz, Das Gebetsproblem im Anschlusz an Schleiermachers Predigten und Glaubenslehre neu gestellt und untersucht, Leipzig 1911.

Rom. XII : 12: Volhardt in het gebed. Lk. XVIII : 1: Hij zeide ook eene gelijkenis tot hen, daartoe strekkende, dat men altijd moet bidden en niet vertragen.

3. Voorbede, dankzegging, lofgebed is daaronder begrepen. Jac. V : 16: Bidt voor elkander, opdat gij gezond wordt, een krachtig gebed des rechtvaardigen vermag veel. 2 Thess. III : 1: Voorts broeders, bidt voor ons. Ps. CVII. Col. I : 3: Wij danken den God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, altijd voor u biddende. Ps. CL : 6 (en geheel): Alles wat adem heeft love den HEERE, Hallelujah!

4. Het voornaamste stuk der dankbaarheid is het, want 1. daarin komt de dankbaarheid op de meest onmiddellijke wijze tot uitdrukking; 2. omdat het gebed de eere is, die wij God en Hem alleen verschuldigd zijn; 3. omdat de werken zonder het gebed geen vrucht der dankbaarheid zijn, evenmin als gebeden zonder werken. Ps. L 14: Offert Gode dank en betaalt den Allerhoogste uwe geloften.

5. Dit gebod sluit ook in zich, dat wij nooit zeggen zullen: wij mogen, wij durven, wij kunnen niet bidden. Enkele gevallen zijn uitzonderingen als Jer. VII : 16: Gij dan bid niet voor dit volk en hef geen geschrei noch gebed voor hen op en loop Mij niet aan, want Ik zal u niet hooren. 1 Joh. V : 16: Er is eene zonde tot den dood, voor dezelve *zonde* zeg ik niet, dat gij bidden zult. Voor het niet-bidden wordt ons door het gebod elke verontschuldiging ontnomen. Bid maar en gij kunt het, en gij durft het en gij moogt het.

B. Wij hebben het gebed noodig:

1. Van wege den nood des levens en onze afhankelijkheid.

a. De moeilijkheden, de wisselvalligheden, de zorgen, de strijd des levens roepen onophoudelijk tot het gebed, want dagelijks ervaren wij onze afhankelijkheid van de omstandigheden, en achter die omstandigheden staat God. Spr. XVI : 9: Het hart des menschen overdenkt zijnen weg, maar de HEERE stiert zijnen gang. Ps. XXXVII : 5: Wentel uwen weg op den HEERE. Jac. I : 17: Alle goede gave en alle volmaakte gift is van boven, van den Vader der lichten afkomende. Jac. I : 5: Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere. 1 Petr. V 7: Werpt al uwe bekommernis op Hem, want Hij zorgt voor u. Ps. CXLIII : 9: Bij U schuil ik.

Voorbeelden: De Psalmen, het gebed van Hanna.

b. Die behoefte spreekt zich uit over de geheele wereld. Onder alle volken wordt gebeden, al is het dan ook tot een God of goden, die zij niet kennen. Het is dus een algemeen menschelijke behoefte. Jona I : 6: En de opperschipper naderde tot hem (Jona) en zeide tot hem: Wat is u gij hardslapende? sta op en roep tot uwen God, misschien zal die God aan ons gedenken dat wij niet vergaan.

c. Die behoefte te willen onderdrukken is dus een vernietiging van de menschelijke natuur. De dieren bidden niet. Het wreekt zich dan ook als het gevaar te machtig wordt. Dan gaat ook de goddelooze en de godloochenaar dikwijls bidden. Jes. I : 15—18: Als gijlieden uwe handen uitbreidt, verberg ik mijne oogen voor u, ook wanneer gij het gebed vermenigvuldigt, hoor Ik niet. Wascht u en reinigt u, leert goed te doen, komt dan en laat ons samen rechten.

2. Van wege de behoefte der ziel en onze onmacht.

a) „De genade Gods en de gave des Heiligen Geestes" wordt alleen ons deel door het gebed. God wil er om gevraagd zijn, want genade kan alleen haar werking doen, als er om gevraagd word en zij dus als loutere genade wordt aangenomen. Lk. XI : 13: Indien dan gij die boos zijt weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel temeer zal de hemelsche Vader den Heiligen Geest geven, dengenen, die Hem bidden. Hd. I : 14: Deze allen waren eendrachtelijk volhardende in het bidden en smeeken. Hd. X : 2: (Cornelius) God geduriglijk biddende.

b) Met hartelijk zuchten zonder ophouden. Dat bidden moet dus niet iets voorbijgaands zijn; want de kracht der begeerte moet gekend worden aan het aanhoudend gebed. Lk. XVIII : 7: Zal God dan geen recht doen zijnen uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen, hoewel Hij langmoedig is over hen (d. i. het somtijds langen tijd uitstelt)?

c) Daarom bidden en daarvoor danken. Ook na het ontvangen houdt het gebed niet op. Ps. L: 23: Wie dank offert, die zal Mij eeren en wie *zijnen* weg *wel* aanstelt, dien zal ik Gods heil doen zien.

Voorb.: De dankbare Samaritaan Lk. XVII : 11—19.

3. Van wege den eisch van het geloofsleven en onzen strijd.

Niet alleen als er wat te vragen of te ontvangen is, tijdelijke of geestelijke gaven, is het gebed ons noodig. Het gebed is gemeenschapsoefening met God. God spreekt tot ons door zijn woord, wij spreken tot Hem door het gebed. Zoo is er omgang tusschen Hem en ons. Jac. IV : 8: Naakt tot God en Hij zal tot u naken.

Onze geloofsstrijd neemt daardoor af, want de ervaring van Gods gemeenschap is de beste, ja eenige beveiliging daartegen. Efez. VI : 10—17. De geheele wapenrusting Gods geeft dan eerst beveiliging als hij aangedaan wordt, vs. 18: met alle bidding en smeeking, biddende ten allen tijd in den geest. 1 Sam. XVII : 45: David daarentegen zeide tot den Filistijn (Goliath): Gij komt tot mij met een zwaard en met een spies en met een schild, maar ik kom tot u in den naam van den HEERE der heirscharen.

Het gebed is de ademhaling van den nieuwen mensch. Het eerste levensteeken van den bekeerden Paulus was het gebed. Hd. IX : 11: Want zie, hij bidt.

Het gebed is de thermometer (warmtemeter) van het innerlijk leven, waaraan de christen zelf bemerken kan, hoe het staat met zijne gemeenschap met den levenden God. Rom. VIII : 26: Maar de Geest zelf bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen.

Het gebedsleven van de vromen onder Israël kan ons hier ten voorbeeld zijn, waarin zich de verbonds-betrekking tot hun God duidelijk uitspreekt. Men vergelijke het loflied van Mozes. Exod. XV, het boetelied van David Ps. LI, de Psalmen in het algemeen, Salomo's gebed 1 Kon. VIII, Daniël Dan. VI, enz.

Ursinus: „Het gebed is de aanroeping van den waren God, die voortkomt uit de erkentenis en het gevoel onzer behoefte en uit het verlangen naar de goddelijke weldadigheid, in waarachtige bekeering des harten en in het vertrouwen op de belofte der genade om der wille van den Middelaar Jezus Christus, in welke bekeering men van God de noodige gaven, lichamelijke en geestelijke, afsmeekt of na ze ontvangen te hebben Hem dankt. De samenvatting van het begrip gebed in zijn geheel is de aanroeping of aanbidding. Aanbidding wordt evenwel dikwijls als aanwijzing van den godsdienst in zijn geheel gebruikt. Want Wien wij aanbidden, houden wij voor den waren God. Gebed is een wijze of deel der aanroeping, God aanroepen wil namelijk zeggen, van den waren God alles, wat ons voor lichaam en ziel

noodig is bidden, en Hem voor het ontvangene danken. Het is dientengevolge tweeërlei: gebed en dankzegging. — Paulus onderscheidt vier wijzen van bidden (1 Tim. II : 1); deze onderscheiding berust op het doel des gebeds. Men onderscheidt het gebed ook met betrekking tot de persoon en de plaats in het persoonlijke en het openbare gebed. Het persoonlijke gebed is het gesprek van de geloovige ziel met God, die alleen voor zich of anderen om zekere goederen bidt of voor het ontvangene dankt. Dit is niet gebonden aan plaats of woorden. Want dikwijls stoot het beangstigde hart in plaats van woorden slechts zuchten en steunen uit, en de Apostel beveelt, dat de mannen in alle plaatsen bidden, opheffende heilige handen. Openbaar is het gebed, dat door de geheele gemeente gemeenschappelijk tot God gericht wordt, met bepaalde woorden, die door den dienaar (predikant) worden voorgezegd, zooals het in den openbaren godsdienst pleegt te geschieden. Daartoe behoort het uitspreken, waarvan Christus zegt (Lk. XI : 2): Wanneer gij bidt, zoo zegt, enz. Want daartoe is ons de spraak gegeven, dat God door haar geprezen worde, en uit de volheid des harten spreekt de mond. Eindelijk moeten ook anderen daardoor worden opgewekt God te prijzen.

„De oorzaken, waarvoor het gebed noodig is, zijn tweeërlei: 1. Het gebod Gods; omdat God verlangt, dat wij Hem aanroepen, en Hij voor allen op deze wijze van ons wil geëerd en geprezen worden. (Ps. L : 15; Mt. VII : 7; Lk. XI : 2). 2. Onze nood en behoefte. Want die tot ons welzijn onmisbare goederen verkrijgen wij slechts van God, als wij ze van Hem zelf bidden. Want Hij heeft ze alleen hun beloofd, die Hem bidden. Daarom is het duidelijk, dat het gebed ons zoo noodig is, als den bedelaar het smeeken om een aalmoes.

„Wat evenwel van de noodzakelijkheid van het gebed gezegd wordt, geldt evenzeer van de noodzakelijkheid der dankzegging. Want zonder dankzegging verliezen wij weder wat ons gegeven is, en ontvangen niet, wat ons moet gegeven worden. In niemand, die er niet naar verlangt of er om bidt, wordt het geloof ontstoken en vermeerderd. Niemand heeft het geloof, die er niet voor dankt; maar die met een waar geloof zijn begiftigd, smaken de genade Gods, en die de genade Gods smaken, toonen

zich den Heer daarvoor dankbaar en bidden om altijd meer. Rom. V : 5 : De liefde Gods is uitgestort in onze harten door den Heiligen Geest, die ons is gegeven. Ook de Heilige Geest zelf wordt verkregen op het gebed; want Hij wordt niemand gegeven, die hem niet begeert en er om bidt."

III. De gebruiken bij het gebed.

1. Welke moeten onze vaste gebedstijden zijn?

a) Van ouds hadden de geloovigen drie gebedstijden; 's morgens, 's middags en 's avonds. Het tafelgebed heeft ook Jezus in den kring zijner jongeren gehouden. Mk. XIV : 22; Lk. XXIV : 30, 35. — Izaäk gaat 's avonds in het veld om te bidden, Gen. XXIV : 63; Daniël bidt driemaal daags, Dan. VI : 10; Petrus en Johannes hielden zich aan de gebedsuren van het volk Israël, Hd. III : 1.

b) Het is evenwel ook tijd tot gebed, zoo dikwijls wij een belang voor God hebben te brengen. Ps. LXII : 9 : Stort ulieder hart uit voor zijn aangezicht. Ps. LXIII : 7 : Als ik uwer gedenk op mijne legerstede, zoo peins ik aan U in de nachtwaken.

2. Waar moeten wij bidden?

a) Alleen, in het verborgene. Mt. VI : 6 : Maar gij, wanneer gij bidt, gaat in uwe binnenkamer en uwe deur gesloten hebbende, bidt uwen Vader, die in het verborgen is. — Wie daartoe geen plaatsje in zijn huis heeft, hij zoekt met Izaäk (Gen. XXIV : 63) of met Jezus (Mt. XIV : 23) buiten een plaats.

b) In den openbaren godsdienst, met de gemeente. In het gezang bidt men luid, het door den predikant gesproken gebed bidt men stil in het hart mede. Ps. CXI : 1 : Ik zal den Heere loven van ganscher harte, in den raad en vergadering der oprechten. Hd. I : 14 : Deze allen waren eendrachtelijk volhardende in het bidden en smeeken.

c) In den huiselijken godsdienst met de huisgemeente, d. i. de huisgenooten, waartoe niet alleen de familieleden maar ook de dienstbaren behooren.

3. Op welke wijze moeten wij bidden?

a) Luid of stil? Dat schikt zich naar de omstandigheden. Lk. VI : 45 : Uit den overvloed des harten spreekt de mond. Hanna bidt zacht, 1 Sam. I : 13. De Catechismus spreekt van een hartelijk (in het hart) zuchten zonder ophouden.

b) Met welke uitwendige gebaren? Daarvan hangt de waarde en de verhooring van het gebed voor God niet af, maar zij hebben hunne beteekenis. Israël bad staande of knielende, met uitgestrekte handen, bij het boetegebed lag men met het aangezicht ter aarde. 1 Kon. VIII: 54: Het geschiedde nu, als Salomo voleind had dit gansche gebed en deze smeeking tot den HEERE te bidden, *dat* hij van voor het altaar des HEEREN opstond van het knielen op zijne knieën met zijne handen uitgebreid naar den hemel. Dan. VI: 10: Hij knielde drie tijden daags op zijne knieën en hij bad. Volgens Lk. XVIII: 11, 13 stonden de Farizeër en de tollenaar bij het gebed. Num. XVI: 22: Zij (Mozes en Aäron) vielen op hunne aangezichten en zeiden: O God, God der geesten van alle vleesch, een eenig man zal gezondigd hebben en zult Gij u over deze gansche vergadering grootelijks vertoornen? De christenen bidden zittend, staande of knielend, met saamgevouwen handen, de uitdrukking der onderwerping, en met gesloten oogen, tot ongestoorden aandacht. Knielend hebben gebeden: de Heere Jezus zelf, Lk. XXII: 41; Stefanus, Hd. VII: 59; Petrus, Hd. IX: 40; Paulus, Hd. XX: 36; Efez. III: 14: Om deze oorzaak buig ik mijne knieën tot den Vader van onzen Heere Jezus Christus; de eerste christenen, Hd. XXI: 5; Johannes zag het van de gezaligden, Openb. IV: 10; XII: 16. Ook de gereformeerden hebben in hun godsdienstoefeningen in het begin na de Hervorming knielend gebeden, naar het voorbeeld van Zürich en Genève.

De kerkorde der Gereformeerde kerk van Frankrijk (la discipline des églises reformées de France) bepaalt Hoofdst. X (over de godsdienstige bijeenkomsten der geloovigen) in het eerste artikel, dat men zoowel in den openbaren als in den huiselijken godsdienst bij het gebed het hoofd ontblooten en de knieën buigen zal. „De predikanten, gelijk ook de ouderlingen en de hoofden van het gezin worden bevolen zorgvuldig daarop acht te geven, dat gedurende het gebed ieder zonder eenige uitzondering en zonder aanzien des persoons door deze uiterlijke teekenen getuigenis geve van den ootmoed zijns harten en den eerbied voor God, tenzij hij door ziekte of om andere redenen, waarvan de beoordeeling aan het getuigenis van zijn eigen geweten blijft overgelaten, er van teruggehouden wordt."

Bij het godsdienstgesprek te Poissy (1561) verschenen voor Koning

Karel IX en zijne moeder Catharina de Medici 10 predikanten en 22 gemeenteleden als vertegenwoordigers der gereformeerde kerk met Theodorus Beza, den vriend en helper van Calvijn aan het hoofd. Toen hem bij den aanvang der onderhandeling het woord werd gegeven van achter het hek, dat hem van de vergadering scheidde, knielde hij met zijne broederen neder, terwijl de roomsche prelaten stonden, en sprak met vaste en heldere stem een gebed uit, dat diepen indruk maakte. Daarna verhief hij zich en hield zijne rede tot verdediging der gereformeerde leer

c) Tegen lange gebeden en zulken, die gedaan worden om van de menschen gezien te worden, waarschuwt Christus uitdrukkelijk, Mt. VI : 5—8.

4. Het vrije gebed is iemands gebed met zijn eigen woorden, in onderscheiding van het voorlezen van een gebed. Men heeft gebedenboeken voor huiselijk, formulier-gebeden voor kerkelijk gebruik. Deze laatsten zijn wegens den eisch der gelijkvormigheid bij de godsdienstoefeningen of kerkelijke plechtigheden niet af te keuren, als men ook maar aan het vrije gebed bij de godsdienstoefening zijn plaats geeft. Gebedenboeken voor huiselijk gebruik zijn te vergelijken met krukken, en het is altijd beter, dat iemand op krukken loopt, dan dat hij in het geheel niet loopen kan. Daarom is het gebruik van gebedenboeken niet af te keuren, daar zij ook menigmalen voor iemand den overgang kunnen zijn tot het vrije gebed. Vaste regels voor het gebed kunnen niet gegeven worden. Hier is de Heilige Geest de beste leermeester (Rom. VIII : 26), de psalmen en gezangen geven hier meermalen een voorbeeld; ook de Catechismus tracht hier een hulpmiddel te zijn, waarom hij de verklaring van de beden van het Onze Vader in gebedsvorm uitlegt.

5. Heidensche gebruiken bij het gebed. Overal in de wereld wordt gebeden op de meest verschillende wijze. Men bidt staande, knielend of met het aangezicht op den grond, de handen uitgestrekt of gevouwen, het hoofd bedekt of ontbloot. „De Griek slaat het oog ten hemel, de Romein bedekt het hoofd, want het gebed van den eerste is aanschouwing, dat van den laatste gedachte" (Mommsen). Zooals de Jood het gelaat naar Jeruzalem, de Mohammedaan naar Mekka, bidt de Sintoist (in Japan) met het aangezicht naar Ise. In den inhoud klimt het

heidensch gebed tot dat van Socrates, die bad om het goede in het algemeen, omdat de goden het best wisten wat het goede was. Dit is een andere geest dan het gebed bij Homerus, dat somtijds in woede-uitbarsting van den bidder ontaardt. Sommige heidenen spuwen hun god een sirih-pruim in het gelaat, als hun wenschen niet vervuld worden. De Congo-neger drijft een spijker in het afgodsbeeld, dat hij heeft aangebeden, misschien om daarmede te herinneren aan het getal zijner gebeden. In centraal-Afrika, vindt men in bijna ieder dorp een gebeds-boom, waarbij de offers gebracht worden, en die ook wel met kleedingstukken als offergaven behangen wordt. Niet zelden is het heidensch bidden (o. a. bij de Hindoes) het eenige honderde malen achtereen uitroepen van den naam der godheid. Bekend zijn de gebedswieltjes in Tibet (voor-Indië). Een molentje, door de hand of den wind bewogen is bevestigd om een cylinder, waarop het gebed is geschreven, gewoonlijk alleen deze korte formule: „O, kleinood in den Lotus, Amen". Iedere omwenteling is een gebed. Hoe de Baälspriesters baden lezen wij in 1 Kon. XVIII. — De Mohammedaan bidt behalve zijn vrije en andere formuliergebeden vijfmaal daags zijn salât: „Allah is groot! ik getuig dat er geen God is behalve Allah! ik getuig dat Mohammed de gezant van Allah is!" enz., waarbij hij zich vooraf naar vaste voorschriften reinigt.

6. Joodsche gebruiken bij het gebed. Zij bewijzen tot welken vormendienst het was afgedaald reeds ten tijde van Christus en later nog meer. De Joden hebben twee hoofdgebeden waarvan het een tweemaal, het andere [1]) driemaal per dag 's morgens, 's middags, 's avonds moest gebeden worden. Op de minuut af werd de tijd dezer gebeden bepaald. Vragen als deze werden gedaan: of men onder het bidden op de straat groeten mocht en wel met onderscheiding van de groeten uit vrees, uit eerbied en het iedereen groeten, en of men teruggroeten mocht? — is bij onhoorbaar bidden aan de wet voldaan? Als men zich vergist heeft moet men van voren aan beginnen; voor de tafelgebeden maakte men bijzondere formules voor het gebrnik van boomvruchten, wijn, melk en kaas, enz. Moet men bij elke hoeveelheid der spijzen bidden?

1) Zie onder vraag 119.

Ja, als zij den omvang hebben van een olijf, of van een ei. Hoe moet iemand doen die het tafelgebed vergeten heeft? — Bekend zijn de gebedsriemen, een doosje waarin een klein perkamenten rolletje is, waarop geschreven was Exod. XIII : 1—10; XIII : 11—16 en Deut. VI : 4—9, met een riem bevestigd aan den linkerbovenarm; een ander doosje op dezelfde wijze om het voorhoofd bevestigd. Dit grondt zich op Deut. VI : 8. Men stond bij het gebed met het aangezicht naar Jeruzalem; de Esseërs keerden zich daarbij naar de zon.

---

117. Vraag. *Wat behoort tot zulk een gebed, dat God aangenaam is, en van Hem verhoord wordt?*

Antw. Eerstelijk, dat wij alleen den eenigen waren God, die zich in zijn Woord geopenbaard heeft, om al hetgene, dat Hij ons geboden heeft te bidden, van harte aanroepen; ten andere, dat wij onzen nood en ellendigheid recht en grondig kennen, opdat wij ons voor het aangezicht zijner majesteit verootmoedigen: ten derde, dat wij dezen vasten grond hebben, dat Hij ons gebed, niettegenstaande dat wij zulks onwaardig zijn, om des Heeren Christus wil zekerlijk wil verhooren, gelijk Hij ons in zijn Woord beloofd heeft.

Recht en grondig kennen; Hoogd.: recht grondig erkennen.

Om des Heeren Christus wil; Hoogd.: toch om des Heeren Christus wil.

Antw. Tot een Gode welgevallig gebed behooren drie stukken, namelijk dat wij weten: 1. wien wij aanroepen, 2. wat, en 3. hoe wij bidden moeten.

a) Wien moeten wij aanroepen? Alleen den eenigen — geopenbaard heeft.

b) Wat moeten wij bidden? Om al hetgene Hij ons bevolen heeft te bidden.

c) Hoe moeten wij bidden? 1. God van harte aanroepen; 2. dat wij onzen nood — verootmoedigen; 3. dat wij dezen vasten grond hebben — verhooren.

d) Waardoor zijt gij van zulk eene verhooring gewis? Omdat God het ons in zijn Woord beloofd heeft.

IV. Het wezen van het gebed.

1. Wat is bidden? Niet alleen een denken aan God, maar een spreken des harten met God, bepaaldelijk met het doel Hem wat te vragen en voor het ontvangene te danken. Dat blijkt uit alle voorbeelden des gebeds in de H. Schrift.

2. Uitgesloten is dus:

a) Alle bidden, dat taal der lippen en niet des harten is. Mt. XV : 8: Dit volk genaakt Mij met hunnen mond en eert Mij met de lippen, maar hun hart houdt zich verre van Mij.

b) Alle bidden, dat alleen bestaat in een zeker vroom gevoel, eene verheffing des harten tot het onzienlijke.

c) Alle bidden tot de Engelen, Maria en de heiligen, de menschen. Hd. X : 26: Maar Petrus richtte hem op zeggende: Sta op, ik ben ook zelf een mensch. Openb. XIX : 10: En hij (een Engel) zeide tot mij: Zie dat gij *dat* niet *doet*, ik ben uw mededienstknecht, aanbid God.

3. Het bidden tot Christus komt in de Schrift voor als tot den verheerlijkten Heer. Hd. VII : 59: En zij steenigden Stefanus, aanroepende en zeggende: Heere Jezus, ontvang mijnen geest. 1 Cor. I : 2: Allen, die den naam van onzen Heere Jezus Christus aanroepen in alle plaats. Ook het gebed van Paulus 2 Cor. XII : 8 was tot Christus. Openb. V : 8—14 wordt het Lam aangebeden door de gezaligden.

4. Drie dingen zijn tot het waarachtig gebed noodig.

a) Kennis van God. Bidden tot „den eenig waren God die zich in zijn Woord geopenbaard heeft" (Dat wil niet hetzelfde zeggen als een bidden met dogmatische formules, waarmede God ook in de Schrift nergens wordt aangeroepen. Wie het gebed gebruikt tot vertooning zijner rechtzinnigheid doet een farizeesch gebed). Wij hebben dus de kennis van God in Christus. Alle bidden gaat uit van geloof aan God, den Alomtegenwoordige, den Almachtige, die dus kan hooren, die ons zijne liefde heeft geopen-

baard in Christus, en dus wil hooren. Zonder deze kennis van God is het rechte bidden onmogelijk. — De Atheners hadden een altaar voor den onbekenden God, Hd. XVII : 23. Wat kan dat voor bidden geweest zijn? Ps. CXV : 4—7: Hunlieder afgoden zijn zilver en goud, het werk van des menschen handen, zij hebben oogen maar zien niet, ooren hebben zij maar hooren niet. Ps. XCIV : 9: Zou Hij, die het oor geplant heeft niet hooren? zou Hij, die het oog formeert niet aanschouwen? Efez. III : 20: Hem nu, die machtig is meer dan overvloedig te doen, boven al wat wij bidden of denken.

b) Ootmoed voor God. „Dat wij onzen nood en ellende rechtgrondig erkennen, opdat wij ons voor het aangezicht zijner majesteit verootmoedigen." Daardoor worden de gebeden in de Schrift gekenmerkt. Ezra (IX : 6: Mijn God ik ben beschaamd en schaamrood, om mijn aangezicht tot U op te heffen); Jesaja (VI : 2—5: Wee mij, dewijl ik een man van onreine lippen ben); de Psalmen. Daarbij behoort dan eerbied, Abraham Gen. XVIII : 27: Ik heb mij onderwonden te spreken tot den Heere, hoewel ik stof en assche ben. — aandacht, Klaagl. III : 41: Laat ons onze harten opheffen mitsgaders de handen tot God in den hemel. — waarheid, Ps. CXLV : 18: De HEERE is nabij allen, die Hem aanroepen, allen, die Hem aanroepen in der waarheid. — onderworpenheid, zoodat men alle eigenwilligheid in het bidden wegdoet, 2 Cor. XII : 9: Hij heeft tot mij gezegd: Mijne genade is u genoeg.

c) Vertrouwen in God. „Dat wij dezen vasten grond hebben, dat Hij ons gebed om des Heeren Christus wil zekerlijk wil verhooren." Tot het ware gebed is dus geloof noodig aan de verhooring. Hebr. IX : 6: Want die tot God komt, moet gelooven, dat Hij is, en een belooner is dergenen, die Hem zoeken. Jac. I : 6: Maar dat hij *ze* begeere in het geloof, niet twijfelende. 1 Joh. V : 15: En indien wij weten, dat Hij ons verhoort, wat (waarom) wij ook bidden, zoo weten wij, dat wij de beden verkrijgen, die wij van Hem gebeden hebben.

1) De beloften Gods in de Schrift zijn talrijk en de pleitgrond van het gebed des zondaars. Ps. XCI : 15: Hij zal mij aanroepen en Ik zal hem verhooren. Jes. LXV : 24: En het zal geschieden, eer zij roepen zoo zal ik antwoorden, terwijl zij nog spreken zoo zal Ik hooren. Jac. IV : 2: Gij hebt niet, omdat gij niet bidt. Mt. VII : 7: Bidt en u zal gegeven worden.

2) Bidden in Jezus' naam heeft de vaste belofte der verhooring. Joh. XVI : 23: Voorwaar, voorwaar ik zeg u; al wat gij den Vader zult bidden in mijnen naam, *dat* zal Hij u geven. Tot nog toe hebt gij niet gebeden in mijnen naam, bidt en gij zult ontvangen, opdat uwe blijdschap vervuld zij. — Jezus zendt ons hier naar God in zijn naam, zooals een koning zijn gezant uitzendt naar een vreemde mogendheid, maar om dan natuurlijk te zeggen, wat hem is opgedragen. Het is dus bidden om hetgeen Jezus bevolen heeft te bidden en in het vertrouwen, dat het gezag van hem, die ons zendt, ons zekerlijk verhooring verschaffen zal. Efez. III : 12: In denwelken wij hebben de vrijmoedigheid en den toegang met vertrouwen door het geloof aan hem. — Wij zoeken dan onzen grond niet in den persoon des bidders, noch in de wijze van het bidden, maar alleen in Christus.

3) Onverhoorde gebeden weerspreken dit alles niet. Soms is het uitstel. Joh. II : 4: Mijne ure is nog niet gekomen. Hab. II : 3: Zoo Hij vertoeft, verbeid Hem, want Hij zal gewisselijk komen, Hij zal niet achterblijven. — Soms geheele afwijzing. Mozes toen hij in Kanaän wilde binnengaan. Deut. III : 26: Spreek niet meer tot Mij van deze zaak. David, toen zijn kind ziek was en stierf, 2 Sam. XII : 16: En David zocht God voor dat jongsken en David vastte een vasten en ging in en lag den nacht over op de aarde. Salome toen zij voor hare beide zonen vroeg dat zij zouden zitten ter rechter- en linkerhand van Christus in zijn koninkrijk, Mt. XX : 22—24. Paulus 2 Cor. XII : 8: Hierover heb ik den Heere driemaal gebeden, dat hij van mij zou wijken. Wij zouden er ook het gebed van Jezus in Gethsemane toe kunnen brengen, hoewel Christus gezegd heeft, Joh. XI : 41, 42: Vader, Ik dank U, dat Gij mij gehoord hebt, doch ik wist, dat Gij mij altijd hoort. Het is dan omdat ons gebed of onverstandig, of schadelijk, of met het oog op Gods koninkrijk niet voor inwilliging vatbaar is. Daarom bidt de geloovige met zijn Heiland: Niet mijn wil, maar de uwe geschiede.

Voorbeelden van gebedsverhooring: Abraham (Gen. XVIII : 23—32, Lot werd gered); Jacob, Gen. XXXII : 9 e. vv.; Mozes bij de plagen en op de woestijnreize; Hanna (1 Sam. I : 2); Hiskia (Jes. XXXVIII),

Toen Luther 28 Juni 1540 in Weimar kwam, trof hij daar

Melanchton aan als in stervenden toestand. De beroemde arts Stürz, dien de Keurvorst gezonden had, wist geen raad meer. Melanchton's oogen schenen reeds gebroken, en het bewustzijn, de spraak en het gehoor verdwenen te zijn; zijn gelaat was ingevallen. Luther schrok, toen hij zijn vriend daar zoo zag nederliggen en zeide: „God beware, hoe heeft de duivel mij dit orgaan geschonden!" Toen keerde hij zich naar het venster en bad. Zelf verhaalde hij er later van: „Daar moest God mij de hand toesteken, want ik wierp Hem den zak voor de deur en wreef Hem de ooren met al zijn beloften over de verhooring van het gebed, die ik maar in de heilige Schrift wist te vinden, zoodat Hij mij moest verhooren als ik zijne beloften vertrouwen zou." Luther greep Melanchton bij de hand, en hij zeide hem goedsmoeds te zijn, want hij zou niet sterven; hoewel God reden had om te dooden, zoo wilde God toch niet den dood des zondaars, maar dat hij zich bekeere en leve. Melanchton mocht geen plaats geven aan den geest der smart en zelfmoordenaar worden, maar hij moest den Heer vertrouwen, die kon dooden en weder levend maken, slaan en weder heelen. Toen begon deze weer adem te halen, kon nog geruimen tijd niet spreken, zag daarna Luther strak aan en vroeg, hem niet op te houden maar te laten wegtrekken, omdat hij op een goede reis was en hem niets beters meer kon overkomen. Maar Luther antwoordde: „Volstrekt niet, gij moet onzen Heere God nog verder dienen", liet hem spoedig wat eten brengen en dreigde hem, als hij het niet wilde nemen: „Hoor, Filippus, gij moet eten of ik doe u in den ban." Zoo begon Melanchton wat te eten en kwam van dat oogenblik af allengs weer op krachten. Luther beklaagt zich later in een schrijven aan zijne vrouw, dat wij toch zulk een schandelijk ongeloof hebben, terwijl het hier te zien en te tasten was, hoe God, de lieve Vader, het gebed hoort. (Naar J. Köstlin, Martin Luther).

Besser: „Wanneer God eenmaal den spaarpot zal leegschudden, waarin Hij voor zijne kinderen de verhooring hunner gebeden bewaard heeft, dan zal het blijken, dat Hij er dikwijls een thaler heeft ingelegd, terwijl zij slechts om een penning gebeden hadden.

Spener had een zoon, Johan Jacob, later prof. te Jena, die plotseling in zware ziekte werd neergeworpen. Weken lang lag hij stil en roerloos in innerlijken strijd. Plotseling hief hij met

kracht zijn handen omhoog en riep: „De gebeden mijns vaders omringen mij als de bergen!" De kracht der ziekte was gebroken, naar lichaam en geest was hij gered.

Eenen negerjongen hoorde een zendeling in Noord Amerika bidden: „Heere Jezus, ik dank u, dat gij een schip met slechte menschen naar mijn land hebt gezonden om mij weg te halen en hier te brengen, zoodat ik van u kon hooren en u liefkrijgen. Maar nu bid ik u: zend nog weer slechte menschen, dat zij ook mijn vader en moeder hier brengen, dan kunnen ook zij u liefkrijgen." Eenige dagen later ziet de zendeling den jongen bij de zee zitten. „Wat doet ge hier?" vraagt hij, „Ik zie of de Heere Jezus mijn gebed verhoort."

Van Augustinus is bekend, dat hij als knaap bad geen straf te mogen krijgen op de school; maar dan gedroeg hij zich met opzet onbetamelijk. Als de straf dan niet achter bleef, gaf dit hem aanleiding om met het gebed te spotten. Doen vele volwassenen ook niet alzoo?

---

118. Vraag. *Wat heeft ons God bevolen van Hem te bidden?*

Antw. Alle geestelijke en lichamelijke nooddruft, welke de Heere Christus begrepen heeft in het gebed, dat Hij zelf ons geleerd heeft.

V. Het onderwerp van het gebed.

1. Onderwerp van het gebed moet zijn „alle nooddruft", d. i. alles wat wij tot ons welzijn naar lichaam en ziel noodig hebben. Daarom te bidden is ons niet alleen geoorloofd, maar bevolen. Fil. IV: 6: Weest in geen ding bezorgd, maar laat uwe begeerten in alles door bidden en smeeken met dankzegging bekend worden bij God. Mt. VI: 8: Want uw Vader weet, wat gij van noode hebt, eer gij Hem bidt.

a) Geestelijke nooddruft is alles wat tot Gods eer en tot onze zaligheid van noode is, als vergeving der zonden, vernieuwing des Heiligen Geestes, wandel naar den wil van God, het eeuwige leven. Ps. LI : 11, 12: Verberg uw aangezicht van mijne zonden en delg uit al mijne ongerechtigheden. Schep mij een rein hart, o God, en vernieuw in het binnenste van mij een vasten geest. Ps. CXLIII : 10: Leer mij uw welbehagen doen, want Gij zijt mijn God, uw goede Geest geleide mij in een effen land.

De geestelijke nooddruft gaat voor de lichamelijke, omdat de onsterfelijke ziel hooger waarde heeft dan het sterfelijke lichaam, en het eeuwig welzijn gaat boven het tijdelijke. Mt. VI : 33: Zoekt eerst het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid. Mt. XVI : 26: Want wat baat het een mensch zoo hij de geheele wereld gewint en lijdt schade zijner ziel?

b) Lichamelijke nooddruft is alles, wat wij tot onderhoud van een betamelijk leven noodig hebben, als gezondheid, voedsel, kleeding, have en goed, vreedzame tijden, enz. Spr. XXX : 8: Armoede of rijkdom geef mij niet, voed mij met het brood mijns bescheiden deels. Jac. V : 15: Het gebed des geloofs zal den zieke behouden en de Heer zal hem oprichten.

c) Het gebed om geestelijke nooddruft mogen wij onvoorwaardelijk tot God richten; de lichamelijke nooddruft moeten wij voor God brengen onder de voorwaarde, als en wanneer het God behagen zal daarin te voorzien. Mt. VIII : 2: Heere, indien gij wilt, gij kunt mij reinigen.

d) Zoo is het dus ook bij ziekte. De gebedsgenezing en de gezondheidsbidders, stellen ziekte als ongeloof of kleingeloof voor. Zij beroepen zich daarbij op Jac. V : 15: Het gebed des geloofs zal den zieke behouden (redden, staat er in het Grieksch, niet genezen); Mk. XVI : 17, 18: En degenen, die geloofd zullen hebben, zullen deze teekenen volgen: op kranken zullen zij de handen leggen en zij zullen gezond worden. 1 Cor. XII : 9: Eenen anderen de gaven der gezondmakingen door denzelfden Geest; en op vele andere plaatsen, ook op de gezondmakingen door Christus en de Apostelen. Maar het is ook waar, dat Paulus schrijft 2 Tim. IV : 20: Trofimus heb ik te Milete krank gelaten. 1 Tim. V : 23: Drink niet langer water *alleen*, maar gebruik een weinig wijns om uwe maag en uwe menigvuldige zwakheden. Het is bekend dat Blumhardt door het gebed vele genezingen deed, maar dit zal

wel altijd een bijzondere gave blijven, die men niet als eisch kan stellen aan alle geloovigen. En zeker is het wantrouwen volkomen gerechtvaardigd, als men van het gezond-bidden zijn beroep maakt, er geld voor neemt, of de herstelde zieken op een platform aan de vergadering ten toon stelt.

2. Het gebed om geestelijke en lichamelijke nooddruft moet geschieden naar de aanwijzing van Christus in het gebed, dat hij ons geleerd heeft, Mt. VI : 9—13; Lk. XI : 2—4.

a) Toen de discipelen hem vroegen: Heer, leer ons bidden, gelijk ook Johannes zijnen discipelen geleerd heeft (Johannes had hun zeker ook een vaststaanden gebedsvorm gegeven), heeft Jezus gezegd: Wanneer gij bidt, zoo zegt. Daaruit volgt, dat zij het woordelijk gebruiken zullen.

b) Maar Jezus leert hen daarmede niet alleen een gebed, maar „bidden". Zoo is dus dit niet alleen een gebedsformule, maar naar inhoud en vorm een voorbeeld des gebeds. En dat de Apostelen zelven het zoo hebben opgevat, blijkt reeds daaruit, dat dit gebed bij Lukas in een anderen, van Mattheus afwijkenden, vorm wordt medegedeeld. Evenwel blijft dit het gebed aller gebeden en omvat alles, wat wij naar lichaam en ziel, voor tijd en eeuwigheid noodig hebben.

Ursinus: „Met betrekking tot het vertrouwen op de verhooring moet men tusschen de dingen, waarom men bidt, een onderscheid maken. Eenige dingen zijn noodzakelijk tot het heil, namelijk de geestelijke; andere zijn lichamelijke, zonder welke wij ook zalig kunnen worden. Gene moeten wij eenvoudig met geloofsvertrouwen vragen, omdat wij ze ontvangen zullen, gelijk wij er om bidden. Om deze moet ook gebeden worden, maar onder de voorwaarde, dat het Gods wil is, omdat Hij ze ons wil geven, wanneer ze tot zijn verheerlijking dienen of ons nuttig zijn, of omdat Hij ons andere, betere dingen geven zal, nu eens dadelijk, dan weer op een anderen tijd. Wij moeten bij dit bidden ons den melaatsche tot voorbeeld nemen, die zeide (Mt. VIII : 2): Heer, indien gij wilt, gij kunt mij reinigen. Want de uitverkorenen verlangen voor zich anders geen verhooring, omdat wij dikwijls om iets bidden, wat ons misschien meer schadelijk dan nuttig zou zijn, als wij verhoord werden.

„De ons van Christus voorgeschrevene gebedsformule is onge-

twijfeld de beste, zekerste en volkomenste. Want zij is van hem gegeven, wiens de wijsheid Gods is en wiens woorden de hemelsche Vader altijd erkent en verhoort. Zij omvat ook op 't kortst alles, waarom ons voor ziel en lichaam noodig is te bidden. Eindelijk is zij een regel, waarnaar al onze gebeden moeten ingericht worden. Evenwel heeft Christus ons deze gebeden niet gegeven, opdat wij volstrekt aan deze woorden zouden gebonden zijn, maar opdat wij weten, 1. wat, 2. hoe wij bidden moeten. Het is alzoo een algemeene vorm voor de wijze en de onderwerpen des gebeds. Maar dikwijls hebben wij ook bijzondere weldaden noodig, die wij nog in het bijzonder van God moeten bidden, naar de woorden: Alles, wat gij den Vader zult bidden in mijnen naam, zal Hij u geven (Joh XIN : 13). Indien iemand wijsheid ontbreekt, dat hij *ze* van God begeere (Jac. I : 5). Bidt, dat uwe vlucht niet geschiede des winters (Mt. XXIV : 20). Naar de woorden zijn deze gebeden niet in het Onze Vader vervat. Datzelfde zien wij in vele voorbeelden van gebeden in het Oude en in het Nieuwe Testament, die naar de woorden van deze formule verschillen, zooals van Josafat (2 Kron. XX), Salomo (2 Kon. VIII), Daniel (Dan. IX), Christus zelf (Joh. XVII), de Apostelen (Hd. IV), e. a., en toch van God verhoord zijn geworden. Daaruit volgt, dat wij niet tot het woordelijk gebruik van de door Christus voorgeschrevene formule beperkt moeten zijn."

---

119. Vraag. *Hoe luidt dat gebed?*

Antw. Onze Vader die in de hemelen zijt, Uw naam worde geheiligd. Uw koninkrijk kome. Uw wil geschiede gelijk in den hemel alzoo ook op de aarde. Geef ons heden ons dagelijksch brood, en vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren. En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze. Want Uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid, in der eeuwigheid. Amen.

Onze Vader, d. i. mijn Vader en die van alle geloovigen.

Uw naam, onder Gods naam wordt in de Schrift verstaan: God zelf, al zijne eigenschappen en werken, zijn wil en gebod.

Worde geheiligd, d. i. als heilig erkend en geprezen.

Uw koninkrijk, d. i. het Godsrijk, waardoor God regeert in de harten der menschen, dat door Christus op aarde gebracht, in dit leven aanvangt en in het eeuwige leven wordt voltooid.

Uw wil geschiede, d. i., dat wij ons laten welgevallen wat u welbehagelijk is, dat wij doen wat Gij ons bevolen hebt.

Gelijk in den hemel, n.l. door de heilige Engelen en door de gezaligden.

Alzoo ook op de aarde, d. i. door ons en iedereen.

Ons dagelijksch brood, het rechtmatige, heden, want morgen leeft God ook nog.

Vergeef, d. i. reken ons niet toe.

Schulden, d. i. zonden en misdaden.

Onzen schuldenaren, d. i. hun, die ons beleedigd hebben.

Verzoeking, d. i. de aanleiding tot zondigen, die ons te sterk mocht worden.

Uw is, d. i. gij hebt en bezit.

Het koninkrijk, d. i. de macht als Koning des heelals, waarbij het doel uwer wereldregeering is het Godsrijk, dus de mededeeling der zegeningen waarom wij vragen.

De kracht, d. i. het vermogen om uwe macht uit te oefenen en ten spijt van alle bezwaren het gebed te verhooren.

De heerlijkheid, die van ons eischt, dat wij om het noodige tot u bidden, en die door de verhooring van dit gebed gezien wordt aan uwe kinderen.

1. De naam van het gebed: „het gebed des Heeren", omdat Christus zelf het heeft geleerd aan zijn discipelen; „het Onze Vader" naar de aanvangswoorden („Vader ons" zeggen bij ons alleen de roomschen); „het allervolmaaktste gebed," omdat het alles in zich bevat, wat wij noodig hebben te bidden, en ons tot voorbeeld dient voor alle andere gebeden.

2. Dat van ouds de vorm van het gebed niet vaststond, blijkt reeds uit de vergelijking van Mt. VI : 9—13 en Lk. XI : 2—4. Wij zullen een verschil opmerken bij de vierde en vijfde bede.

Ook ontbreekt bij Lukas het slot van het gebed, dat door velen gehouden wordt voor een liturgisch toevoegsel van lateren tijd [1]).

3. De indeeling van dit gebed in drie deelen:

a) Het begint met de aanspraak: Onze Vader, die in de hemelen zijt.

b) Het bevat zes beden. De drie eerste hebben betrekking op de eere Gods, de drie laatsten op onze behoeften, waaronder twee zien op onze geestelijke, een op onze lichamelijke nooddruft. (De 4e betreft het lichaam — brood; de 5e de ziel — zonden; de 6e ziel en lichaam beide — de verzoeking). De eerste drie beden komen overeen met de eerste, de laatste drie met de tweede tafel der wet. Sommigen, die zeer hechten aan het getal zeven, nemen ook de aanspraak onder de gebeden op, of verdeelen de laatste bede in tweeën. Het een noch het ander verdient aanbeveling.

c) Het eindigt met een lofprijzing van God (doxologie).

In het geheele gebed wordt niet gesproken van „mijn" maar van „ons", waardoor de gebeden tegelijk voorbeden worden en wij er aan worden herinnerd, dat wij met alle geloovigen in één gemeenschap des gebeds vereenigd zijn. De voorbede maakt het hart ruim en verstikt de zelfzucht.

4. De vergelijking van dit gebed met heidensche, Joodsche, Mohammedaansche gebeden.

a) Heidensche gebeden. Zij worden gekend door veelheid

1) Het is bekend, dat dit ook bij Mattheüs in de oude handschriften ontbreekt. Het wordt niet gebruikt in de roomsche kerk en evenmin in sommige protestantsche kerken (b.v. vroeger in Zürich onder Zwingli, nog heden is Luthersche gemeenten). Volgens verbeterde tekstuitgave (van Nestle) valt bij Lukas dan nog weg: Onze vóór „Vader"; die in de hemelen zijt; uw wil geschiede, gelijk als in den hemel, alzoo ook op de aarde. In de oudste kerkorde, de Didache, uit het begin der 2e eeuw n. C. vinden wij het gebed naar den vorm van Mattheüs, alleen ontbreekt daar „het koninkrijk" in de doxologie. Uit alles blijkt dus, dat helaas zelfs dit gebed niet onveranderd is bewaard gebleven. Wij blijven ons in het kerkelijk gebruik houden aan den tekst zooals wij dien bij Mattheüs vinden, die blijkbaar reeds vroeg bij de gemeente in gebruik was. Niet als een wettelijk voorschrift van Christus aanvaarden wij het Onze Vader, maar het allervolmaaktste gebed blijft het ons, omdat het in korte en zoo juiste uitdrukking geheel in den geest van Christus samenvat datgene, waarom hij ons geleerd heeft te bidden.

van woorden en eene opeenhooping van zinlooze uitdrukkingen, zooals wij o. a. kunnen zien in de tooverboeken. Uit één daarvan [1]) halen wij het volgende aan:

„Ik bezweer u bij den God der lichtdragers, den onbedwingelijke, die dat, wat in het hart van ieders leven is, weet, die uit stof schiep het geslacht der menschen, die uitleidde uit het verborgene en dicht maakte de wolken, en regenen liet op de aarde, en hare vruchten zegende, wien zegent iedere hemelsche macht der engelen, der aartsengelen. Ik bezweer u bij den God Sabaoth, om wiens wil de Jordaanstroom terugweek en de roode zee; Israël trok er door en toen stond het op een ongebaanden weg. Want ik bezweer u bij Hem, die geopenbaard heeft de honderd en twintig tongen en ze verdeeld heeft door zijn bevelend woord. Ik bezweer u bij Hem, die den stijfhalzigen Gigant met zijn vuurstralen verbrand heeft, wien bezingt de hemel der hemelen, wien bezingen de vleugelen der Cherubim. Ik bezweer u bij Hem, die bergen gezet heeft rondom de zee, een muur met zand, en haar geboden heeft ze niet te overschrijden, en de diepte der zee gehoorzaamde Hem. Zoo gehoorzaam ook gij, welke demonische geest gij ook zijt, want ik bezweer u bij Hem, die de vier winden beweegt van de heilige Aeonen uit, bij den hemelgelijke, zeegelijke, wolkengelijke, lichtdrager, onbedwingelijke", enz.

b) Joodsche gebeden munten dikwijls uit door schoonen inhoud. In het hoofdgebed Schmone-Esre d. i. „Achttien gebeden", het Joodsche Onze Vader, dat, ook door vrouwen en kinderen en slaven, moest gebeden worden driemaal daags is opmerkelijk de veelheid der titels, waarmede God wordt aangeroepen. Ook komt daarin herhaaldelijk voor de aanroeping: „Onze Vader". Dit gebed is zeer oud, van vóór het einde der 2e eeuw n. C.

---

1) Het zoogenaamde Parijsche boek, geschreven pl.m. 300 n. C., bewaard in de Bibliothèque nationale te Parijs. Hoewel niet zuiver heidensch meer, kan het toch als voorbeeld dienen van hetgeen Christus zeide Mt. VI:7 over het ijdel verhaal van woorden. Zie A. DEISSMANN, Licht vom Osten, blz. 186.

Wij laten hier één, het 18' gebed, volgen, waaruit men den inhoud en de lengte van het geheel eenigszins kan opmaken:

„Wij prijzen U, want gij zijt de Heer onze God en de God onzer vaderen in alle eeuwigheid, de rots van ons leven, het schild onzes heils. Gij zijt het voortdurend. Wij prijzen U en vertellen uw lof, voor ons leven, dat in uwe hand gegeven is, en voor onze zielen, die u aanbevolen zijn, en voor uwe wonderen elken dag bij ons en voor uwe machtsopenbaring en voor uwe weldaden ten iederen tijd, 's avonds en 's morgens en 's middags Algoede, wiens barmhartigheid geen einde heeft; Barmhartige, wiens genade niet ophoudt; voortdurend wachten wij op u. En voor dit alles zij geprezen en grootgemaakt uw Naam, onze Koning, tot in alle eeuwigheid. Alles wat leeft prijze u, Sela; en love uwen naam in waarheid; gij God van ons heil en onze hulpe, Sela. Geloofd zijt gij Heer; Algoede is uw naam en U komt lof toe."

c) Het Mohammedaansche gebed, het Onze Vader van den Islam, waarmede de Koran geopend wordt luidt aldus:

„Allah leide den biddende op het rechte pad, den weg van hen, aan wie Allah een welgevallen heeft, niet den weg van hen, over wie hij toornt, den weg der dwalenden."

5. Het misbruik van dit gebed vinden wij in de roomsche kerk, hetgeen Luther aanleiding gaf, dit gebed den grootsten martelaar te noemen. Wat Christus wilde voorkomen, de veelheid der woorden, het heidensche bidden, is daar weer teruggekeerd door de eindelooze herhalingen, waarmede dit gebed wordt gebeden, met den rozenkrans in de hand, omdat men anders zelf de tel kwijt raakt. En als dit dan opgelegd wordt als kerkelijke straf of boetedoening, dan verraadt dit al een zeer zonderling paedagogisch gebruik van hetgeen den christen niet een last, maar het hoogste voorrecht mag zijn en blijven. Zoo leert de roomsche kerk aan hare leden, wat bidden is.

120. Vraag. *Waarom heeft ons Christus geboden, God alzoo aan te spreken: Onze Vader?*

Antw. Opdat Hij van stonde aan in het begin onzes gebeds, in ons de kinderlijke vreeze en toevoorzicht tot God verwekke, welke beiden de grond onzes gebeds zijn; namelijk, dat God onze Vader door Christus geworden is, en dat Hij ons veel minder afslaan zal hetgeen dat wij Hem met een recht geloof bidden, dan onze vaders ons aardsche dingen ontzeggen.

Toevoorzicht, d. i. vertrouwen voor de toekomst.

Beiden ontbreekt in het Hoogduitsch.

Antw. Door de aanspraak: „Onze Vader" moet terstond bij den aanvang van ons gebed in ons gewekt worden een kinderlijke vreeze en toevoorzicht.

a) Waarom is zulk een kinderlijk toevoorzicht in het begin van het gebed noodig? Omdat het de grond van ons gebed moet zijn.

b) Waarin bestaat zulk een toevoorzicht? Dat God onze Vader — ontzeggen.

---

121. Vraag. *Waarom wordt hier toegedaan: die in de hemelen zijt?*

Antw. Opdat wij van de hemelsche majesteit Gods niet aardsch gedenken, en van zijne almachtigheid alle nooddruft des lijfs en der ziel verwachten.

Niet aardsch., Lat.: eenigszins gering of aardsch.

Antw. De woorden: „die in de hemelen zijt" hebben twee redenen.

a) Welke is de eerste? Opdat wij — gedenken.

b) Welke is de tweede? En van zijne almachtigheid — verwachten.

I. Onze Vader.

1. De heerlijkheid van deze aanspraak. Zoo bidt geen heiden of Jood, omslachtig als ze zijn in hun aanspraken tot hun God. Zij treft door haar

a) eenvoud. Zoo bad Christus zelf (waaruit zou kunnen volgen, dat de vorm bij Lukas: Vader, meer het oorspronkelijke nabij komt dan die bij Mattheüs: Onze Vader) b.v. in het hoogepriesterlijk gebed Joh. XVII : 1; in Gethsemane Lk. XXII : 42; aan het kruis Lk. XXIII : 46.

b) innigheid. Het geeft de innige betrekking te kennen, waarin en waarom wij tot God naderen. Niet als zijn schepselen, zijn dienstknechten, zijn onderdanen, maar als zijn kinderen zullen wij komen. Mt. VI : 32: Uw hemelsche Vader (dien niet de heidenen, maar gij als zoodanig kent) weet, dat gij al deze dingen behoeft. De verloren zoon. Lk. XV : 18: Vader, ik heb gezondigd.

2. De waarheid er van, wordt op allerlei wijze in de Schrift geleerd. Als Schepper is Hij de Vader van alle menschen. Lk. III : 38: Adam, den *zoon* van God. Als Schepper van zijn volk is hij de Vader van Israël, Hos. XI : 1: Als Israël een kind was, toen heb Ik hem liefgehad en Ik heb mijn zoon uit Egypte geroepen. Jes. LXIV : 8: Doch nu Heere, Gij zijt onze Vader, wij zijn leem, Gij zijt onze pottebakker en wij allen zijn uwer handen werk. Als Schepper zijner gemeente uit kracht harer uitverkiezing is Hij de Vader der geloovigen, Efez. I : 5: Die ons tevoren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen door Jezus Christus in zichzelven naar het welbehagen van zijnen wil. Ook de zondaar blijft zijn kind. Lk. XV : 31: Kind, gij zijt altijd bij mij en al het mijne is uwe (de verkeerdheid van dezen zoon ligt hierin, dat hij juist die kinderlijke betrekking heeft miskend en zijn vader „gediend” heeft).

3. De werkelijkheid er van. „Dat God onze Vader door Christus geworden is” d. w. z. niet dat God veranderd is in zijne verhouding tot ons (evenmin als de vader in de gelijkenis jegens den verloren zoon), maar dat wij zondaren, die het recht op het kindschap verbeurd hebben, alleen door Christus de zekerheid terugkrijgen, dat God ons toch als kinderen erkent. Dus alleen door Christus kunnen wij God zoo aanspreken. 1 Joh. III : 1. Ziet, hoe groote liefde ons de Vader gegeven heeft,

namelijk dat wij kinderen Gods genaamd zouden worden. Joh. I : 12: Zoovelen hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden.

4. De bedoeling er van, om bij ons te verwekken

a) kinderlijke vreeze, dus geen angst voor God. Rom. VIII : 15: Gij hebt niet ontvangen den Geest der dienstbaarheid wederom tot vreeze, maar gij hebt ontvangen den Geest der aanneming tot kinderen, door welken wij roepen: Abba, Vader! 1 Petr. I : 17: En indien gij tot een Vader aanroept dengene, die zonder aanneming des persoons oordeelt naar eens iegelijks werk.

b) kinderlijk toevoorzicht; Gal. IV : 6; Overmits gij kinderen zijt, zoo heeft God den Geest zijns Zoons uitgezonden in uwe harten, die roept: Abba, Vader!

c) „dat Hij ons veel minder zal afslaan, hetgeen, dat wij met een recht geloof van Hem bidden, dan onze vaders ons aardsche dingen ontzeggen.” Lk. XI : 11—13. Jes. XLIX : 15: Kan ook eene vrouw haren zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontferme over den zoon haars schoots? Ofschoon deze vergate, zoo zal ik toch u niet vergeten.

5. De omvang er van. Onze Vader, niet mijn Vader. Wij zeggen dit voor onszelven, maar ook voor anderen en denken dan aan alle medegeloovigen, maar ook aan de verlorenen, die misschien heel ver zijn afgedwaald, waarboven wij ons, allerminst als wij voor God staan, verheffen zullen. Lk. XV : 30, 32: Deze uw zoon, ... deze uw broeder.

Van Oosterzee: „Verder, altijd verder breiden met zijn blikken de gedachten zijns harten zich uit; hij denkt aan al die verloren zonen en dochters, die in het vreemde land des Vaders goed hebben doorgebracht, maar daarom nog niet aan des Vaders oog en hart zijn ontzonken; aan die deerniswaardigen zelfs, die niet eenmaal van den éénigen Waarachtigen hoorden, en toch ook naar zijn beeld zijn geschapen; aan de menschheid in één woord, die achter de christenheid staat en toch eenmaal met haar, naar luid van Gods beloften, tot het zalig huisgezin des Vaders behooren zal, en hij heeft den moed niet om een van die allen onvoorwaardelijk uit te sluiten, waar hij in vereeniging met allen, die den Heer in onverderfelijkheid liefhebben, eenstemmig en onbekrompen zijn Onze Vader doet hooren.”

II. Die in de hemelen zijt.

1. De hemelen, dit meervoud (in de derde bede staat het enkelvoud) herinnert ons aan het joodsche onderscheid van den wolkenhemel, den sterrenhemel, den hemel der heerlijkheid (2 Cor. XII : 2).

2. Hoewel God alomtegenwoordig is, zoo roepen wij Hem toch aan als in den hemel zijnde, om daarmede gedachtig te zijn aan zijne majesteit, n.l. zijne verhevenheid en heerschappij over alle schepselen. Dit mag er toch wel bij, al vervallen wij niet in die reeks van eere-praedikaten, die wij in de joodsche gebeden vinden. De vertrouwelijkheid mag geen gemeenzaamheid worden in het gebed, dat den eerbied voor God niet uit het oog wil verliezen. Ps. CXIII : 5, 6: Wie is gelijk de Heere onze God, die zeer hoog woont, die zeer laag ziet, in den hemel en op de aarde?

3. Tweeërlei nut vloeit uit deze bijvoeging voort:

a) „Dat wij van de hemelsche majesteit Gods niet aardsch gedenken." Het aardsche strekt ons dikwijls tot beeld voor het hemelsche. Daarin gaat de bijbel ons voor, zelfs de vadernaam is er een uiting van. Hoe menschelijk spreekt de Schrift van God, maar dit vermindert niets aan de heerlijkheid, die hier aan God wordt toegeschreven. Aardsch gedenken de heidenen van hun goden (een heiden, die boos op zijn god hem in het aangezicht spuwt; een chinees, die een papieren scheepje vooruit de zee in zendt, dat mag zijn god dan hebben, als hij het groote schip dat daarop volgt nu maar veilig overbrengt; de Grieken als zij jaloerschheid toeschrijven aan hun goden tegenover de menschen). Aardsch dacht Jacob, toen hij voorwaarden stelde voor zijn gelofte, Gen. XXVIII : 20—22; Gideon, toen hij zijn afgod maakte en dus een zelfgemaakten godsdienst wilde invoeren, Richt. VIII; de Farizeërs in hun schijnheiligheid, alsof zij God met zulke gebeden konden misleiden; Saulus, toen hij meende Gode een dienst te kunnen doen, enz. Maar bij Christus is het gedenken Gods zuiver geestelijk. Hij alleen kan het ons leeren.

b) „Van zijne almachtigheid alle nooddruft des lichaams en der ziel verwachten." Gen. XVIII : 14: Zou iets voor den Heere te wonderlijk zijn? Jes. XXVIII : 29: Hij is wonderlijk van raad, Hij is groot van daad. Ps. CXV : 3: Onze God toch is in hemel, Hij doet al wat Hem behaagt. Rom. X : 12:

Want eenzelfde is Heer van allen, rijk zijnde over allen, die Hem aanroepen. — Wat ons evenwel geen recht geeft, om van zijne almacht wonderen te eischen of de vervulling voor te schrijven van eigenwillige wenschen.

Ursinus: „Die in de hemelen zijt, d. i. hemelsch zijt. De hemel beteekent hier de woning van God, van de heilige engelen en gezaligden, waarvan God zegt (Jes. LXVI: 1): De hemel is mijn troon, en Christus (Joh. XIV: 2): In het huis mijns vaders zijn vele woningen. God is weliswaar naar zijn oneindig wezen overal. Maar er wordt gezegd, dat Hij in den hemel is en woont, omdat Hij daar heerlijker is dan in de wereld en zich daar onmiddellijk openbaart. Ook beveelt ons de Heer den Vader aldus aan te spreken: die in de hemelen zijt:

1. Opdat hij de tegenstelling zou aantoonen van de aardsche vaders en dezen Vader, of opdat hij Hem van de aardsche vaders onderscheiden zou en wij Hem als zulk een vader erkennen: *a*) die niet aardsch maar hemelsch is, heerlijk in den hemel wonend; *b*) die met hemelsche heerlijkheid en majesteit overal regeert, alle dingen in zijn macht heeft en de geheele door Hem geschapen wereld met zijne voorzienigheid bestuurt: *c*) die zonder eenig gebrek of verandering is; *d*) die ook daar, namelijk in den hemel zich op de machtigste wijze aan de engelen openbaart en toont, wat voor een Vader Hij is, hoe goed, hoe machtig, hoe rijk.

2. Wegens het toevoorzicht: opdat Hij in ons een toevoorzicht op de verhooring wekke, omdat, als Hij onze Vader is, en wel vol van de hoogste goedheid, die Hij in den hemel het meest openbaart, Hij ook alles, wat tot ons heil noodig is, ons geven wil, en wanneer deze onze Vader de Heer in den hemel is en in het bezit der almacht, waardoor Hij ons helpen kan, ons zeer gemakkelijk die gaven zal kunnen geven, die wij van Hem bidden.

3. Wegens den eerbied; opdat Hij eerbied over Hem in ons wekke, want, omdat deze onze Vader een zoo groot Heer is, ja een hemelsche Heer, die overal regeert, die lichaam en ziel kan verderven in de hel, moeten wij zijne zoo groote majesteit vereeren en in diepste onderwerping van lichaam en ziel vóór Hem treden."

122. Vraag. *Welke is de eerste bede?*

Antw. Uw naam worde geheiligd. Dat is: Geef ons eerstelijk, dat wij U recht kennen en U in al uwe werken, in welke uwe almachtigheid, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid en waarheid klaarlijk schijnt, heiligen, roemen en prijzen; daarna ook, dat wij al ons leven, gedachten, woorden en werken alzoo schikken en richten, dat uw naam om onzentwil niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde.

Kennen; Hoogd.: erkennen.

Klaarlijk schijnt; d. i. duidelijk zich openbaart.

Al ons leven; d. i. ons gansche leven.

Alzoo schikken en richten; Hoogd.: daarheen richten.

Antw. In de eerste bede begeeren wij, 1. dat de naam Gods door onszelven geheiligd worde, en 2. dat anderen door ons tot heiliging van den naam worden aangevuurd.

a) Wat bidden wij in deze bede? Dat God geve dat wij Hem recht erkennen en Hem in al zijne werken heiligen, roemen en prijzen.

b) Wat moeten wij in zijne werken roemen en prijzen? Zijne almachtigheid — waarheid.

c) Hoe zullen anderen daartoe gebracht worden? Dat wij al ons leven — geprezen worde.

De eerste bede.

1. De beteekenis.

a) „Uw naam" d. i. God zelf, zijn persoon, voor ons christenen dus de God, die zich aan ons in Christus geopenbaard heeft, dien wij belijden als den Vader, den Zoon en den H. Geest. Wij kennen de menschen, als wij hun naam weten en hen bij name noemen kunnen. De „naam" Gods wil dus uitdrukken, dat wij

God kennen; Jacob (Gen. XXII: 29) en Mozes (Exod. III: 13) vroegen naar dien naam. Voor de aartsvaders was de naam de Almachtige (Exod. VI: 2), voor Israël Jehova (Jahve) voor ons is die naam vervat in de openbaring in Christus. Joh. XVII: 6: Ik heb uwen naam geopenbaard den menschen, die Gij mij gegeven hebt (waarmede niet een of andere bepaalde naam van God bedoeld wordt, ook niet den Vadernaam, maar God zelf). 1 Joh. V: 20: Hij heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen. Ezechiël XXXIX: 7: Ik zal mijnen heiligen naam (d. i. Mij zelf) in het midden van mijn volk bekend maken. — Wij kunnen dus deze bede opzenden, omdat God geen onbekende voor ons is.

b) „Heiligen", d. i. gewoonlijk afzonderen van de wereld en toewijden aan God. Hier waar het God zelf betreft beteekent het dus, dat God de plaats moge ontvangen, die Hem toekomt, Hem den Allerhoogste. De heiligheid Gods is in het O. T. de verhevenheid, de heerlijkheid Gods. Jes. VI: 13 verbindt heiligheid en heerlijkheid. Ps. CXV: 1: Niet ons o HEERE, niet ons, maar Uwen naam geef eer. — Israël verwachtte die heiliging vooral door strafgerichten over de volken en over de zonden in Israël. Jes. V: 16: De HEERE der heirscharen zal verhoogd worden door het recht en God, die Heilige, zal geheiligd worden door gerechtigheid. — Voor ons heeft die heiliging een diepere, meer geestelijke beteekenis verkregen. 1 Petr. III: 15: Heiligt God den Heer in uwe harten, en zijt altijd bereid tot verantwoording.... en hebt een goed geweten. Joh. XVII: 4: Ik heb U verheerlijkt op de aarde.

2. De voorrang, dien deze bede heeft, beantwoordt aan het eerste gebod en is begrijpelijk, want

a) de verheerlijking Gods is het hoogste en laatste doel van alle schepselen; Rom. XI: 36: Uit Hem, door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid.

b) wie in het gebed tot God wil naderen, moet den indruk hebben van zijne heerlijkheid en heiligheid. Lev. X: 3: Dit is het wat de HEERE gesproken heeft, zeggende: In degenen, die tot Mij naderen zal Ik geheiligd worden en voor het aangezicht van al het volk zal ik verheerlijkt worden.

3. De bedoeling dezer bede:

a) dat wij U recht kennen of erkennen. Dus erkennen in het recht dat Hij heeft op ons, de liefde die Hij ons bewijst, de

leidingen, die Hij met ons houdt. Dat wij ons onderwerpen aan Hem, Hem vertrouwen en volgen, zonder murmureeren zijn wil over ons laten heerschen, en dat alles op grond daarvan, dat wij Hem kennen in Jezus Christus.

b) in al Uwe werken, dus in de schepping, in de voorzienigheid, in de verlossing, hoeveel raadselen zij ons ook voorleggen; want den geloovige spreken zij van zijne

almachtigheid, waarmede Hij heerscht over het werk zijner handen en doet wat Hem behaagt;

wijsheid, waardoor Hij alles inricht op de beste wijze;

goedheid, waardoor Hij weldoet aan alle schepselen en onder de menschen boozen en goeden zegent;

gerechtigheid, hier genomen in den zin van rechtvaardigheid, waardoor Hij toornt over de goddeloosheid en ongerechtigheid der menschen;

barmhartigheid, waarin Hij met medelijden bewogen is over onzen ellendigen toestand;

waarheid, of trouw, waardoor Hij nooit beschaamt degenen, die op Hem vertrouwen.

(De Catechismus doet hier maar eenige grepen uit de volheid Gods, waarbij wij missen zijne liefde en genade, omdat die alleen uit het werk der verlossing en niet uit „alle zijne werken" openbaar wordt).

c) heiligen, roemen en prijzen, dan is er geen plaats meer voor bedillen, twijfelen, bezorgd of bevreesd zijn, aanvechtingen van kleingeloof of wantrouwen;

d) al ons leven, dus niet alleen op den Zondag in de kerk, bij het bijbellezen en bidden zelf, want geheiligd wordt God, als wij geheel ons leven van onze booze werken vieren. De school en de speelplaats, het kantoor en de werkplaats, de huiskamer en de keuken, de conversatie en de lectuur, het moet alles Godverheerlijkend zijn. Geen scheiding meer tusschen het wereldsche en het geestelijke.

e) in gedachten, woorden en werken, d. w. z. dat de heiliging moet uitgaan van den innerlijken mensch, die zich in alles gebonden voelt aan zijn God;

f) dat Uw naam om onzentwil niet gelasterd, want dat geschiedt, als wij tegenspraak brengen in ons geloof en ons leven, en de eere voor onszelven nemen, en onder ons leven nog andere bedoelingen schuiven dan alleen de eere Gods.

g) maar geëerd en geprezen worde. Dat moge dus het gevolg zijn van ons leven, de indruk dien wij maken en achterlaten, niet als iets gewilds of gewrongens, maar als onbewust en vanzelf. Ps. LI : 15: Zoo zal ik den overtreders uwe wegen leeren en de zondaars zullen zich tot U bekeeren. Mt. V : 16: Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zij uwe goede werken mogen zien en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken.

4. De behoefte aan dit gebed.

Tegenover dezen eisch blijft ons niets anders over, dan om de vervulling te bidden. Wij kunnen ons daartoe inspannen en moeten dat ook, indien ons gebed geen leugen zal worden; maar wanneer zullen wij het bereiken? Christus heeft daarom het gebod tot een gebed gemaakt, want biddende worden wij zelven geheiligd en heiligende persoonlijkheden voor anderen. 2 Thess. I : 11, 12; Waarom wij ook altijd bidden voor u, dat onze God u waardig achte der roeping, en vervulle al het welbehagen zijner goedigheid, en het werk des geloofs met kracht; opdat de naam van onzen Heere Jezus Christus verheerlijkt worde in u, en gij in hem, naar de genade van onzen God en den Heere Jezus Christus.

F. W. Robertson: „Een natie kan tot een toestand komen, waar de eeuwige Naam gebruikt wordt om een meening kracht bij te zetten of gewone conversatie wat op te sieren, zonder dat dit het oor beleedigt door het hooren van godslastering, omdat ter goeder trouw de Naam niet langer dient voor den Allerhoogste, maar voor eene gebruikelijke opvatting, een afgod van het verduisterd verstand. Bijvoorbeeld, in een vreemde taal, de taal van een lichtvaardig en ongodsdienstig volk, kan de eeuwige Naam gebruikt worden als een oppervlakkig stopwoord en een conversatie-uitroep zonder eenig religieus gevoel te schokken. Gij kunt dat niet doen in het Engelsch [ook niet in het Nederlandsch?] Het zou klinken als een lastering te zeggen in onbeduidend gepraat: „Mijn God", of „goede God". Gij zoudt daarbij als gij het hoordet kippenvel krijgen. Maar in die taal heeft het woord zijn heiligheid verloren, omdat het zijn beteekenis verloren heeft. Het beteekent niet meer dan Jupiter of Baäl. Het beteekent een wezen, wiens bestaan een kindersprookje geworden is. Geen wonder, dat ons geleerd wordt te bidden: „Uw naam worde geheiligd". Wij kunnen geen dieper gebed bidden voor ons land

dan te zeggen; Nooit moge die Naam in het Engelsch staan voor een lager idée dan hij nu staat voor het tegenwoordige. Daar is een heilige macht in woorden, omdat woorden zijn de uitdrukking van een karakter. Uit uwe woorden zult gij geoordeeld worden."

Ursinus: „Wij bidden, dat de naam Gods geheiligd worde, niet alleen door ons, maar ook in ons, d. i. wij bidden 1. dat God door de erkenning van zijne heiligheid en van zijn allerheiligsten naam ons verlichte, of zooals de Catechismus zegt, dat wij Hem recht erkennen — roemen en prijzen. 2. Dat zijn naam ook in ons verheerlijkt worde en ons altijd meer heilige en vernieuwe, zoodat wij in ons gansche leven ons wachten, aanleiding te geven, dat zijn allerheiligsten naam gesmaad wordt, en hem veeleer op allerlei wijze verheerlijken. Kortom, wij bidden: 1. dat Hij ons door de ware erkenning zijner heiligheid verlichte; 2. dat Hij ons waarachtig geloof en bekeering schenke en ons vernieuwe door zijnen Heiligen Geest, opdat wij heilig zijn, gelijk Hij heilig is; 3. dat Hij ons moed schenke, de heiligheid van zijn goddelijken naam met woord en daad te verkondigen, tot zijn lof en prijs, opdat Hij door ware kennis, zuivere belijdenis en een daarmede overeenstemmend leven door ons verheerlijkt worde en wij van allen afgodendienst en wereldleven ons verre houden."

De tweede bede.

123. Vraag. *Welke is de tweede bede?*

Antw. Uw koninkrijk kome. Dat is: Regeer ons alzoo door uw woord en uwen Geest, dat wij ons langs zoo meer U onderwerpen; bewaar en vermeerder uwe Kerk, verstoor de werken des duivels en alle geweld, dat zich tegen U verheft, mitsgaders alle booze raadslagen, die tegen uw heilig woord bedacht worden, totdat de volkomenheid uws Rijks toekome, waarin Gij alles zult zijn in allen.

Langs zoo meer = hoe langer zoo meer.

Geweld d. i. macht.

Antw. In de tweede bede bidden wij om een tweevoudig komen van het rijk Gods; 1. in ons; 2. rondom ons; of wel wij bidden dat gebed voor onszelven en voor anderen.

a) Wat bidden wij voor het Godsrijk in ons? Regeer ons alzoo — onderwerpen.

b) Wat bidden wij voor het Godsrijk buiten ons? Bewaar en vermeerder uwe kerk — bedacht worden

c) In welke verwachting bidden wij dit? Dat de volkomenheid van dat rijk komen zal, waarin God zal zijn alles in allen.

1. Het koninkrijk Gods. Wat dit is, hebben wij uitvoerig besproken onder vraag 31, blz. 213—216.

2. Het Godsrijk is er en het komt. Al wat leeft moet toenemen, als het niet afnemen zal, stilstand is er in het leven niet. Het Godsrijk is er in de werking, die de Christus uitoefent op de harten der menschen en daardoor op de wereld. Het komt, d. w. z., dat wijzelven en de wereld steeds meer van die werking doordrongen worden, totdat beiden gesteld zijn in het volkomen bezit van hetgeen er is.

3. De beteekenis van dit gebed

a) voor onszelven. „Regeer ons alzoo door uw woord en uwen Geest, dat wij ons hoe langer hoe meer U onderwerpen." Om de heerschappij van dat Godsrijk in ons is het te doen. Het wordt gekend aan de gehoorzaamheid jegens God, en dat wel „hoe langer hoe meer" Col. III : 15: De vrede Gods heersche in uwe harten. Hebr. XII : 28: Daarom, alzoo wij een onbewegelijk koninkrijk ontvangen, laat ons de genade *vast*houden, door welke wij welbehagelijk Gode mogen dienen met eerbied en godvruchtigheid. Ps. CXXXIX : 23, 24: Doorgrond mij o God, en ken mijn hart, beproef mij en ken mijne gedachten, en zie of bij mij een schadelijke weg zij en leid mij op den eeuwigen weg. Mt. 14 : 33: Zoekt eerst het koninkrijk Gods en zijne (Gods) gerechtigheid.

b) voor de kerk, die hier genomen wordt in de beteekenis van gemeente des Heeren, of liever van het Godsrijk zelf. „Buiten de kerk geen heil" (Extra ecclesiam nulla salus).

1) vermeerdering. Hd. II : 47: En de Heer deed dagelijks

tot de gemeente, die zalig werden. Hd. XIII : 48 : En er geloofden (te Antiochië in Klein-Azië) zoovelen als er geordineerd waren tot het eeuwige leven. — Het gebed bedoelt dus de uitwendige uitbreiding van het Godsrijk. — De gelijkenis vun het mosterdzaad.

2) *verstoring van de werken des duivels.* Tegenover de waarheid Gods stelt de duivel zijn leugen. Tot die werken behooren alle dwaling, twijfelzucht, bijgeloof en ongeloof, booze lusten en zonden, ook bitterheid en twist tusschen de kinderen des koninkrijks. Mt. XIII: De gelijkenis van het onkruid op den akker, vs. 39: De vijand die hetzelve (onkruid) gezaaid heeft is de duivel. Efez. IV : 27 : En geeft den duivel geene plaats. 1 Joh. III : 8 : Hiertoe is de Zoon van God geopenbaard, opdat hij de werken des duivels verbreken zou. Rom. XVI : 20 : De God des vredes zal den satan haast onder uwe voeten verpletteren.

3) en *alle macht en booze raadslagen* tegen dat koninkrijk. Dat is geschreven in den tijd der vervolging, maar ook nu nog op zijn plaats. De wereld staat nog altijd vijandig tegen dat Godsrijk over, ook de gekerstende wereld. Ps. II : 2 : De koningen der aarde stellen zich op en de vorsten beraadslagen tezamen tegen den HEERE en tegen zijnen Gezalfde. Farao; Herodes; de geschiedenis der geheele christelijke kerk van Julianus den afvallige af tot Lodewijk XIV en de tyrannen der revolutie. Lk. XII : 32 : Vreest niet, gij klein kuddeken, want het is uws Vaders welbehagen ulieden het koninkrijk te geven. De booze raadslagen zijn ook nu nog niet ten einde. Zij zijn ook in de gemeente. Fil. III : 18 : Vijanden des kruises van Christus.

4. „*Totdat de volkomenheid uws Rijks toekome; waarin Gij zult zijn alles in allen.*" Dat is door de Schrift uitgesproken, door de profeten en apostelen, ook door Christus zelf. Jes. XI : 6—9, het vrederijk, de aarde zal vol zijn van de kennisse des HEEREN, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken. 1 Cor. XV : 24 : Daarna zal het einde zijn, wanneer hij het koninkrijk aan God en den Vader zal overgegeven hebben; vs. 28: Wanneer hem alle dingen zullen onderworpen zijn, dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden dien, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen. Mt. XXV : 31 : En wanneer de Zoon des menschen zal komen in zijne heerlijkheid en al de heilige engelen met hem, dan zal hij zitten op den troon zijner heerlijkheid.

5. De onderstelling van dit gebed bij ons is:

a) verlangen naar de komst van het Godsrijk, want waar het komt brengt het den eisch met zich van de heerschappij Gods in ons eigen leven en in de wereld. Achaz. Jes. VII, toen hij het aangeboden teeken weigerde, verlangde er niet naar. Evenmin Achab, 1 Kon. XXII, toen hij den profeet Micha liet komen; de rijke jongeling; de farizeeërs. Maar wel Paulus, als hij zegt Fil. III: 8: Ja gewisselijk, ik acht ook alle dingen schade te zijn, om de uitnemendheid der kennis van Christus Jezus mijnen Heer. Vooral de Christus zelf, die gezegd heeft Joh. XII: 24: Indien het tarwegraan in de aarde niet valt en sterft, zoo blijft hetzelve alleen. 1 Cor. XV: 50: Doch ik zeg u broeders, dat vleesch en bloed het koninkrijk Gods niet kunnen beërven. Rom. XIV: 17: Want het koninkrijk Gods is niet spijs en drank, maar rechtvaardigheid en vrede en blijdschap door den Heiligen Geest.

b) belangstelling in de komst van het Godsrijk. De uitbreiding van het Godsrijk heeft hare geschiedenis, dat is de geschiedenis van de christelijke kerk en de geschiedenis der Zending. Hoe weinig weten velen daarvan. Onbekend maakt onbemind. Hoe kunnen wij dan recht het Onze Vader bidden? Het is zoowel de inwendige als de uitwendige zending, die ons de verhooring van dit gebed doet zien en waarin God zich doet kennen als de „Vermeerderaar des rijks." Wij kunnen dat zien ook uit de volgende getallen. Thelemann geeft op, dat in de zending onder de heidenen arbeiden (dat was dus in 1887) 6500 evangelische zendelingen, 4000 ongehuwde zendingszusters, 4500 inlandsche predikanten, 60000 inlandsche onderwijzers en evangelisten. Sedert 100 jaar zijn elf millioen heidenen tot het christendom bekeerd. Het getal heidenen wordt nog op ongeveer 1000 millioen geschat. — De zendings-statistiek van onze dagen (wij ontleenen haar aan de World Atlas of Christian Missions, uitgegeven van wege the World Missionary Conference at Edinburgh 1910) geeft de volgende cijfers: geordende zendelingen 6308, ongehuwde zendingszusters 5377, totaal van mannelijke en vrouwelijke arbeidende personen met inbegrip der medische zending 21307. Geordende inlandsche leeraars 5799, totaal van inlandsche arbeiders mannen en vrouwen 103066; Zondagsscholen 28957. Gedoopten 3447790; jaarlijksche ontvangsten *f* 74908428,—.

c) arbeid voor de komst van het Godsrijk. Ook hier moet

bidden en werken gepaard gaan. Exod. XVII : 10: Jozua nu deed, als Mozes hem gezegd had, strijdende tegen Amalek; doch Mozes, Aäron en Hur klommen op de hoogte des heuvels. — Die arbeid moet beginnen bij uzelf, door weg te nemen en te verzaken alles wat de komst van dat Godsrijk in uw leven tegenstaat (Gelijkenis van den schat in den akker en den koopman in paarlen); dan in uw huisgezin, den kring der bekenden, de christelijke maatschappij, door onze persoonlijke getuigenis en voorbeeld voor anderen. Ook zijn wij geroepen met ons geld en onzen arbeid de komst van het Godsrijk te bevorderen.

d) zekerheid over de komst van dat Godsrijk. Voor onszelven; 2 Tim. IV : 18: De Heer zal mij verlossen van alle boos werk en bewaren tot zijn hemelsch koninkrijk. Voor de wereld; gelijkenis van het zuurdeesem. Deze zekerheid steunt op den aard van dat koninkrijk, op de belofte Gods, op het geloof in Christus. Gods zaak moet triomfeeren. Die zekerheid mag ons bestreden worden, als wij in mistroostige oogenblikken gaan vreezen, dat de wereld het Godsrijk zou kunnen overvleugelen, maar zij behoeft ons nooit te ontvallen. De toekomst-verwachting is de kracht geweest van de prediking van Petrus (b.v. op het eerste Pinksterfeest), van Paulus (verg. de brieven aan de Thessalonicensen), van de eerste christenen en van alle geloovigen, vooral in tijden als die gemeente weer ontwaakt tot nieuw leven. Ook in de prediking van Christus zelf treedt zij op den voorgrond. Zij beheerscht geheel het boek der Openbaring van Johannes. Zij spreekt zich uit in zoo menig christelijk lied. Zij zal vooral daarin bestaan, dat alle kinderen des koninkrijks, van alle zwakheid, die hen nu nog aankleeft, zoowel als van alle verzoeking en strijd verlost worden, en God zal zijn alles in allen. 2 Petr. III : 13: Maar wij verwachten naar zijne belofte nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, in dewelke gerechtigheid woont. Openb. XXII : 20: Die deze dingen getuigt, zegt: Ja ik kom haastiglijk, Amen. Ja kom, Heere Jezus!

Ursinus: „Uw koninkrijk kome. De beteekenis is: Uw koninkrijk, dat gij, o God, in de kerk hebt, moge door voortdurenden wasdom sterker onder ons worden en door steeds nieuwe toename uitgebreid en vermeerderd.

I. Wat het koninkrijk Gods is. Een rijk is in 't algemeen. Zulk een staatsvorm, waarin het hoogste gezag en bestuur bij één

persoon berust, die door gaven en deugden boven de anderen uitmuntend, alles bestuurt volgens rechtvaardige, eerbare en bepaalde wetten, tot verdediging van de goeden en bestraffing van de slechten. Het rijk Gods is het rijk waarin God alleen regeert en de heerschappij uitoefent over alle schepselen, voornamelijk echter Zijne kerk bestuurt en onderhoudt. Dit rijk is het algemeene. Het bijzondere rijk echter, dat in de kerk bestaat, is 1e de zending van den Zoon door den Vader, en wel van het begin der wereld, opdat hij 2e het rijk waardoor hij werkt zou oprichten en onderhouden, 3e de kerk uit het menschelijk geslacht door het woord en den heiligen Geest zou bijeengaren, 4e zou bestieren, 5e onderhouden en haar zou bewaren voor de vijanden, 6e zou opwekken van den dood, en eindelijk, nadat 7e de vijanden in de eeuwige verdoemenis geworpen zijn, haar 8e zou kronen met eeuwige heerlijkheid, dat God zij alles in allen en door de kerk in eeuwigheid worde geprezen.

Daaruit kan men zien, dat dit rijk geen wereldsch maar een geestelijk rijk is, wat ook door verschillende gelijkenissen in het Evangelie geleerd wordt en wat Christus aanduidt, als hij Pilatus antwoordt: Mijn koninkrijk is niet van deze wereld. Dat dus dit rijk moge komen, uitgebreid en beschermd worden, vragen wij in deze bede.

II. Over het verschillend karakter van het koninkrijk Gods. Dit rijk is op zichzelf één geheel; maar er is verschil in de manier van besturen. Want anders wordt het in dit leven bestuurd, anders in den hemel. Daarom maakt men gewoonlijk onderscheid tusschen het rijk der genade en der heerlijkheid. Het is hetzelfde wanneer men ook zegt, dat het in dit leven wordt voleindigd. Wij vragen hier beide n.l. dat het rijk Gods onder ons in dit leven worde gesticht en eindelijk in ons na dit leven worde voleindigd. Want het is een en hetzelfde rijk, dat slechts in zijne afzonderlijke deelen en in de manier van besturen verschillend is. Het begonnen rijk heeft hulpmiddelen noodig, het voleindigde rijk behoeft deze niet, omdat de kerk geheel zal zijn verheerlijkt, zonder smet van schuld en straf, en God alles in allen zal zijn.

Wat bedoelt Paulus, wanneer hij zegt: Hij, (Christus) zal het

koninkrijk aan God en den Vader overgeven (1 Kor. XV : 24)? Dit heeft betrekking op den vorm van bestuur; Christus zal het koninkrijk aan den Vader overgeven na de verheerlijking der kerk, d. w. z. hij zal ophouden, het ambt van Middelaar waartenemen. Want dan is er geen bekeering, geen reiniging van zonden, geen verdediging tegen vijanden meer noodig; hij zal de kerk niet bijeenverzamelen, niet de dooden opwekken, niet verheerlijken, niet voleindigen, omdat zij volmaakt zullen zijn; hij zal niet leeren, omdat zij allen van God zullen geleerd zijn: de profetieën, de talen, de kennis zal teniet gedaan worden omdat, wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, datgene, wat ten deele is, teniet zal gedaan worden. (1 Kor. XIII : 8, 10.) Want deze middelen, waardoor nu de kerk bijeenvergaard en onderhouden wordt, zullen niet meer noodig zijn. Er zal geen vijand meer zijn, de kerk zal met Christus heerlijk regeeren, en God zal alles in allen zijn, d. w. z., Hij zal zich rechtstreeks aan de zaligen openbaren en geven. Openb. XXI : 22, 23: In die stad (die het voleindigde rijk Gods is) zag ik geen tempel, want de Heere de almachtige God, is haar tempel en het Lam. En de stad behoeft de zon en de maan niet, dat zij in haar zouden schijnen; want de heerlijkheid Gods heeft haar verlicht en het Lam is haar kaars.

III. Van den koning en het hoofd in het koninkrijk Gods. Één is slechts hoofd en koning in dit rijk, omdat er slechts één God is, de Vader, de Zoon, en de heilige Geest. De Vader regeert door den Zoon en den heiligen Geest. Op bijzondere wijze echter is Christus het hoofd van dit rijk: 1. omdat hij God is, zittende ter rechterhand des Vaders d. w. z. met dezelfde macht en heerlijkheid me den Vader alles regeerend; 2. omdat hij Middelaar is, d. w. z. de persoon, door wien de Vader onmiddelbaar als God werkt en den heiligen Geest geeft. (Joh. XV : 26; Efeze I : 22.)

IV. Van de burgers en onderdanen in het rijk Gods. De burgers van dit rijk zijn: 1. de heilige engelen in den hemel, die in de waarheid gebleven zijn; 2. de zalige menschen in den hemel, die men de triumfeerende kerk noemt; 3. de vrome en bekeerde menschen in dit leven, wien nog veel zwakheid des vleesches en zonden aankleven, en die men de strijdende kerk noemt; 4. de huichelaars, die namelijk slechts leden der zichtbare

kerk zijn als geroepenen, niet als uitverkorenen. Zij zijn in schijn, maar niet in werkelijkheid burgers van het rijk van Christus, maar alleen naar den naam. In werkelijkheid zijn ze slaven van den duivel; want burgers van dit rijk worden zij maar genoemd, evenals Christus van de Joden spreekt als van kinderen des koninkrijks (Matth. VIII: 12). Van hen geldt het woord; vele eersten zullen de laatsten zijn, d. w. z. zij zullen verklaard worden als niet tot het koninkrijk Gods behoorend.

V. Van de wetten van dit koninkrijk. De wetten waardoor dit koninkrijk bestuurd wordt zijn: 1. het Woord Gods of de leer van de wet en het evangelie; 2. de werking van den heiligen Geest, die door het woord in de harten der uitverkorenen werkt en regeert.

VI. Welke goederen de koning aan zijne onderdanen meedeelt. Er bestaat geen koninkrijk, dat niet het voordeel van de onderdanen voor oogen zou hebben. Zoo heeft ook dit rijk zijne goederen. Het zijn de geestelijke en eeuwige weldaden van Christus, zooals, oprecht geloof, bekeering, vergeving der zonden, gerechtigheid, volharding, de heilige Geest, verheerlijking en eeuwig leven. (Joh. I: 36; Rom. XIV: 17; Joh. XIV: 27).

VII. Van de vijanden van het koninkrijk Gods. De vijanden van het koninkrijk Gods zijn de duivel en de goddelooze menschen. Van hen zijn er verscheidenen in de kerk, zooals de huichelaars, die zich naam en titel van de burgers van het koninkrijk aanmatigen, daar zij in 't geheel niet tot dezulken hooren; anderen staan buiten de kerk, zoowel openlijke vijanden als ook allen, die dwalingen verdedigen tegen den grond van het geloof in.

VIII. Van het bestuur van dit rijk. Dit rijk wordt ten opzichte zijner stichting en vergadering hier op aarde bestuurd, doch zoo, dat het niet tot een bepaalde plaats, provincie of volk beperkt, maar over den geheelen aardbodem verstrooid is (1 Tim. II: 8; Mt. XVIII; 20). Van dit rijk kunnen wij ons nooit afzonderen, wanneer wij in het ware geloof blijven. In den hemel wordt dit rijk bestuurd met het oog op de voltooiing en volmaaktheid. (Joh. XIV: 3; XII: 26; XVII: 24; 1 Thess. IV: 17).

IX. Van den duur van het rijk Gods. De oprichting en het stichten van dit rijk duurt van het begin der wereld tot aan

het einde, omdat er ten allen tijde geweest is, is en zijn zal een aantal leden der ware kerk, hetzij velen of weinigen, die uit deze wereld aan het rijk Gods worden toegevoegd. De voltooiing of volmaaktheid van dit rijk zal alzoo duren van de verheerlijking der vromen af tot in eeuwigheid. 1 Kor. XV : 24: Daarna zal het einde zijn, wanneer hij het koninkrijk aan God en den Vader zal overgegeven hebben; namelijk wat den vorm van bestuur betreft, zooals hier boven aangetoond is.

X. Hoe het koninkrijk Gods tot ons komt. Dit gebeurt op viervoudige wijze; 1. door de prediking van het Evangelie, waardoor het licht van de ware en hemelsche leer openbaar wordt; 2. door de bekeering, daar sommigen zich tot God bekeeren en Hij hun geloof en berouw schenkt; 3. door het voortgaan of wassen, wanneer de vromen vooruitgaan of de bijzondere gaven der geloovigen door voortdurenden wasdom in den bekeerde vermeerderd worden. Openb. XXII : 11: Die rechtvaardig is, dat hij nog gerechtvaardigd worde, en die heilig is, dat hij nog geheiligd worde; 4. door de voltooiing en verheerlijking der kerk bij de wederkomst van Christus. Ja kom, Heere Jezus! (Openb. XXII : 20).

XI. Waarom wij moeten bidden, dat het koninkrijk Gods kome.

Wij moeten bidden dat het koninkrijk Gods kome, zoowel het aangevangen als het voltooide: 1. ter wille van de eere Gods of om de heiliging van den naam Gods. Want opdat wij den naam Gods zouden heiligen, is het noodzakelijk, dat Hij zelf ons met zijn woord en Geest bestuurt. Wanneer God niet zijn koninkrijk in ons opricht en ons aan het koninkrijk van den duivel ontrukt, zullen wij nooit zijn naam heiligen, maar veelmeer dien bezoedelen. Daarom moet deze tweede bede bij de eerste gevoegd worden; 2. voor ons heil en onze troost, omdat God slechts dengenen dit koninkrijk wil geven, die Hem daarom bidden, evenals Hij ook den heiligen Geest alleen dengenen geeft, die Hem daarom bidden.

Wij bidden hiermede dus, dat God door zijnen Zoon, den Middelaar, die in deze wereld gezonden is en wel van 't begin af aan, 1. het ingestelde herdersambt beware; 2. de kerk door den dienst van het woord en de werking des heiligen Geestes vergadere; de bijeenvergaarde kerk en ons als hare leden met zijnen heiligen Geest regeere, onze harten verteedere, onzen wil

vernieuwe en ons geheel en al zichzelf gelijkvormig make; 3. ons en de geheele kerk tegen vijanden en tyrannen bescherme; 4. de vijanden in de eeuwige verdoemenis werpe; 5. ten slotte de kerk en ons allen van de zonden verlosse en in het eeuwige leven verheerlijke.

E. Dryander: „Het rijk Gods beteekent de innerlijke vestiging van zijne heerschappij in de harten der menschen, niet in de inrichtingen, niet in de dingen. Maar de inrichtingen en de dingen worden door de menschen gemaakt, en zij worden anders op het oogenblik, waarop voor deze menschen het rijk Gods een macht is geworden. Het rijk Gods heeft niets te maken met de inrichting onzer maatschappij, met de regeling van het loon, met de luchtverversching in de werkplaatsen, met den duur van den werktijd. Maar waar die macht Gods de menschen overreed heeft, daar kunnen zij niet anders dan ook de inrichtingen van het maatschappelijk leven in den zin der humaniteit, der menschenwaarde, der barmhartige liefde regelen. Het rijk Gods heeft niets te maken met de kromme wegen der politiek, met den belangenstrijd der volken of der rassen en hun gevolg van zelfzucht, onwaarheid en wreedheid. Maar zoodra de menschen burgers van het Godsrijk worden, vervuld van de bede: het kome steeds meer tot ons! daar houdt ook hun politiek op zelfzuchtig en wreed te wezen. Hier is van toepassing de gelijkenis van het zuurdeesem."

De derde bede.

---

124. Vraag. *Welke is de derde bede?*

Antw. Uw wil geschiede gelijk in den hemel alzoo ook op de aarde. Dat is: Geef, dat wij en alle menschen onzen eigen wil verzaken en uwen wil, die alleen goed is, zonder eenig tegenspreken, gehoorzaam zijn, opdat alzoo een iegelijk zijn ambt en beroeping zoo gewilliglijk en getrouwelijk moge bedienen en uitvoeren, als de engelen in den hemel doen.

Beroeping = beroep.

Moge bedienen en uitvoeren; Hoogd.: vervulle.

Antw. In de derde bede begeeren wij van God: 1. dat wij onzen eigen wil verzaken; 2. Gods wil gehoorzamen; 3. ons ambt en beroep vervullen als de engelen in den hemel, d. i. gewillig en getrouw.

1. De zin dezer bede.

a) Gods wil geschiedt, of wij er om bidden of niet. Hij is de Almachtige en zijn raad zal bestaan. Dus dit gebed schijnt, zoo opgevat, vrijwel overbodig.

b) Gods wil. Men heeft voor het woord wil in de Grieksche taal twee uitdrukkingen. Het éene, hier gebruikt, beteekent wil als wensch, welbehagen, gebiedende wil van God. Het andere beteekent meer raad, voornemen. Men vindt beide uitdrukkingen naast elkander in Efez. I : 11: Die alle dingen werkt naar den raad (het voornemen) van zijnen wil (dat in zijn wil tot uitdrukking komt). — Hier is dus bedoeld die wil, waarnaar God krachtens zijn raad de natuur en den mensch beiden bestuurt.

c) Die wil geschiede op aarde gelijk als in den hemel. (Sommigen maken dit van toepassing op de drie eerste beden tezamen). Op dit laatste valt de klemtoon. In den hemel zijn de engelen, zij dienen God zonder eenig gebrek, gewillig, volvaardig. Daar is het geen buigen voor zijn macht maar een erkenning zijner heerlijkheid. Ps. CIII : 20, 21: Looft den HEERE, zijne engelen, gij krachtige helden, die zijn woord doet, gehoorzamende de stem zijns woords; Looft de HEERE al zijne heirscharen, gij zijne dienaars, die zijn welbehagen doet. Ps. LXVI : 3: Om de grootheid uwer sterkte zullen zich uwe vijanden geveinsdelijk aan U onderwerpen.

d) Op aarde wordt de wil van God zeer dikwijls wederstaan, zoodat Hij dien dan door zijn macht moet handhaven. Maar dit is nooit de bedoeling eens „Vaders", die alleen door de gewillige onderwerping zijner kinderen verblijd wordt. Daarom bidden wij hier, dat alles wat den wil van God wederstaat, verwijderd moge worden, zoodat alle tegenstand tegen dien wil worde gebroken en ophoude. Dit gebed wordt dan een aanvulling van de beide vorigen, eene aanwijzing van den weg, waarlangs Gods naam geheiligd wordt en zijn koninkrijk komen zal.

2. De noodzakelijkheid dezer bede.

a) „Onzen eigen wil” — „uwen wil”. Twee willen dus zijn er op aarde, de wil Gods en de wil der menschen. Dat heeft God zelf zoo gewild, want God heeft den mensch naar zijn beeld geschapen, waartoe ook behoort, dat de mensch evenals God zelf een wil heeft en niet slechts zooals de dieren bij instinct handelt.

b) In onzondigen toestand zou het zelfs den mensch kunnen gebeuren, dat deze twee willen niet overeenkomen. Armoede, ziekte, lijden, daarbij afgezien van de zonde, kan nooit naar den wil des menschen zijn, maar Gods wil kan het noodig keuren. Jezus in Gethsemane. Mt. XXVI : 32: Niet gelijk ik wil maar gelijk Gij *wilt.*

c) In den zondigen toestand is de wil onder de macht van de zonde en als zoodanig dus óf te zwak tot óf gericht tegen het doen van den wil van God. Rom. VII; Rom. VIII : 6.

3. De grondslag dezer bede.

„Uw wil, die alleen goed is.” Die overtuiging leeft in het hart van elken geloovige. Waarom? omdat wij God in Christus kennen. Men onderscheidt wel eens tusschen een geopenbaarden en een verborgen wil van God. Als men maar niet veronderstelt, dat tusschen deze beiden ook maar eenig ondeelbaar klein verschil zou bestaan. Dit zou onwaarachtigheid overbrengen in God, dit is godslasterlijk. Den geopenbaarden wil kennen wij in Christus. Maar er zijn bijzondere gevallen in het leven, waarbij wij in het onzekere zijn, wat wij doen moeten. In dat opzicht kunnen wij spreken van een verborgen wil. Reden temeer om van dien wil een onderwerp des gebeds te maken. Rom. XII : 2: En wordt dezer wereld niet gelijkvorming, maar wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds, opdat gij moogt beproeven welke de goede en welbehagelijke en volmaakte wil van God zij (bet. vert.: welke de wil van God zij, *namelijk* het goede en welbehagelijke en volmaakte). 2 Cor. III : 5: Niet dat wij van onszelven bekwaam zijn iets te denken, maar onze bekwaamheid is uit God.

4. De omvang dezer bede. Zij betreft:

a) „Ons en allen menschen”; „op de aarde”; dus niemand uitgezonderd, want „zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods”. Rom. III : 23. Pred. XII : 13: Van alles, wat gehoord is, is het einde van de zaak: Vrees God en houd zijne geboden, want dit *betaamt* allen menschen.

b) „Onzen eigen wil verzaken”. Dit is iets anders dan:

van het willen zelf afstand doen. (Boeddhisme, Schopenhauer), iets wat een onmogelijke eisch is, omdat het verkrachting onzer natuur zou zijn. Deze gewaande heiligheid is geen heiligheid, maar vernietiging der persoonlijkheid, zooals zij door God geschapen is.

c) „Uwen wil zonder eenig tegenspreken gehoorzamen." Dus onderwerping van onzen wil aan dien van God; willen wat God wil. Ook als die wil ingaat tegen de begeerten des vleesches, in lijden brengt en volkomen onbegrijpelijk voor ons is. Efez. VI : 6: Als dienstknechten van Christus, doende den wil Gods van harte. 1 Petr. IV : 19: Zoo dan die lijden naar den wil van God, dat zij hunne zielen *Hem*, als den getrouwen Schepper, bevelen met weldoen. Exod. XVI : 8 : Uwe murmureeringen zijn niet tegen ons maar tegen den HEERE.

d) „Opdat een iegelijk zijn ambt en beroeping gewilliglijk en getrouw moge bedienen." Hier openbaart zich de nuchtere zin van den Catechismus. Velen zoeken het doen van Gods wil in opzienbarende, buitengewone dingen. Begin met getrouwheid in uw ambt en beroep, onverschillig of het 't beroep van een straatveger of het ambt van een koning is. Deze verhevene opvatting van het dagelijksch beroep hebben wij aan de Hervorming, vooral aan Luther te danken.

5. De gezindheid dezer bede.

a) Zij onderstelt diepe afhankelijkheid, vertrouwen onder alles, ook als wij „niet zien"; wensch en lust tot onbepaalde gehoorzaamheid en volgzaamheid ook in den weg des lijdens; met opoffering van ons gemak, ons vermaak, onze lust, onzen hoogmoed; zij veroordeelt ons jagen naar eigen roem en eer, alle zelfzucht en aardschgezindheid; zij betreft ons leven als huisvader, broeder of zuster, beambte, dienstbode, schoolknaap; zij legt beslag op geheel ons leven en roept ons tot voortdurende zelfverloochening. Daarom wordt zij terecht de moeilijkste bede van het Onze Vader genoemd. Niets valt den mensch zoo zwaar als het ten offer brengen van zijn eigen wil. (Het is het Gethsemane-gebed. Hd. XXI : 14: En als hij (Paulus) zich niet liet afraden, hielden wij ons tevreden; zeggende: De wil des Heeren geschiede. Jac. IV : 15: In plaats, dat gij zoudt zeggen: Indien de Heer wil en wij leven zullen wij dit of dat doen.)

b) Het groote voorbeeld is hier Jezus Christus zelf, die zich in alles aan den wil des Vaders heeft onderworpen, in zijn

ure, zijn werken, zijn woorden, zijn eischen, de keuze zijner discipelen, zijn lijden en sterven. Joh. V : 19: De Zoon kan niets van zichzelven doen, tenzij hij den Vader dat ziet doen. Joh. IV : 34: Mijne spijs is, dat ik doe den wil desgenen, die mij gezonden heeft en zijn werk volbrenge.

6. De vrucht van dit gebed. Wij zullen, als wij alzoo bidden, onzen eigen wil, ook bij den allerheiligste ten goede nog zoo zwak, gesterkt zien, wanneer het ons daarmede ernst is. Spr. XV : 8: Het gebed der oprechten is zijn welgevallen. Hebr. X : 36: Want gij hebt lijdzaamheid van noode, opdat gij den wil van God gedaan hebbende, de beloftenis moogt wegdragen.

Ursinus: 1. Onder „den wil Gods" wordt in de Schrift verstaan: 1. het bevel Gods (Ps. CIII : 21, 1 Thess. IV : 3); 2. de gebeurtenissen, of liever het besluit Gods over de toekomstige gebeurtenissen, waarin Hij zijn bevel openbaart.

2. Uw wil geschiede. De beteekenis is: bewerk en verleen, dat wij menschen, niet onzen wil, die verkeerd is, maar uwen wil, die alleen rechtvaardig en heilig is, doen en U gehoorzamen. Wij bidden dus:

a) Om onze zelfverloochening, die in twee stukken bestaat: 1. dat wij bereid zijn, al onze begeerten, die met de goddelijke wet in strijd zijn, te laten varen; dat wij ook bereid zijn, ons kruis op ons te nemen en ons in alles gaarne aan God onderwerpen. Wij bidden dus, dat God ons zijn genade moge schenken, waardoor wij onzen zondigen wil laten varen en alles kunnen afleggen wat tegen zijn wil is.

b) Om de juiste en zorgvuldige uitoefening van ons ambt: opdat een ieder in zijn beroep God van harte dienen kan en zijn wil kan volbrengen zoowel in zijn algemeen als in zijn bijzonder ambt. Het algemeen ambt is, wat niet van ons alleen, maar van alle christenen geeischt wordt, dat de voor alle vromen noodzakelijke deugden omvat, zooals daar zijn geloof, bekeering, vroomheid, liefde, matigheid, enz. Het bijzonder ambt is dat, wat ons en eens ieders bijzonder beroep betreft. Met het oog op deze beide bidden wij hier, dat een ieder in het hem opgedragen algemeene en bijzondere beroep blijve en zijn ambt uitoefene, maar aan God de zorg voor een goede uitkomst overlate.

c) Om uitkomsten, die niet in strijd zijn met den wil van God, dat namelijk bereikt worde, wat Gode welgevallig is.

d) Om een gelukkig verloop van onze zaken en plannen, d. i. dat God daar zijn oneindige goedheid onzen arbeid, onze moeite, voornemens en ons werk naar zijne genade zoo leide en begunstige, dat zij geen andere uitkomst hebben dan zulk een, die tot zijn eer en tot ons heil het beste kan dienen. De uitkomst moeten wij geheel in Gods hand stellen, terwijl wij trouw onzen plicht doen. Kortom, wij bidden, dat God in ons begrave de booze neigingen, en zelf en alleen in ons werke door zijnen heiligen Geest, opdat wij daardoor in vertrouwen op zijne genade onze plichten vervullen.

3. Christus voegt er om tweeërlei redenen bij: gelijk in den hemel. 1. Opdat hij ons een voorbeeld van volmaaktheid geve, waarnaar wij moeten streven. 2. Opdat wij uit het verlangen naar volmaaktheid er zeker van zouden zijn, dat God ons hier een begin wil geven en in het andere leven de volmaaktheid. Matth. XIII: 12: Wie heeft, dien zal gegeven worden en hij zal overvloediglijk hebben. In den hemel geschiedt de wil Gods het meest volmaakt: 1. door den Zoon Gods zelf (Ps. XL: 8, 9), 2. door de heilige engelen en de gezaligden. Door de engelen geschiedt de wil Gods in den hemel aldus, dat iedere engel voor het aangezicht Gods staat, gereed om dat te volbrengen, wat God hem opdraagt. Zij doen den algemeenen en den bijzonderen wil Gods zoo nauwkeurig mogelijk; niemand weigert den dienst, niemand treedt in het gebied van een ander, niemand schaamt zich om te dienen, hoewel wij hen door den slechten reuk van onze zonden kwetsen en God beleedigen. Want ze zijn gedienstige geesten. (Hebr. 1 : 14). Wij bidden dus dat wij God mogen gehoorzamen, opdat wij zijn wil op aarde mogen uitvoeren, zooals de heilige engelen dien in den hemel volbrengen.

4. De eerste drie beden hangen zoo samen, dat de eene niet zonder de andere bestaat, maar de tweede de eerste ondersteunt. Want de naam Gods wordt niet geheiligd als zijn koninkrijk niet komt. Het koninkrijk Gods komt alleen door de bevolen middelen, waardoor het bevorderd wordt. De middelen echter zijn de uitoefening van het beroep van een ieder. Aan den anderen kant onderscheiden zich deze beden op de volgende wijze. In de eerste

bede bidden wij om de heiliging of de rechte kennis en vereering van God, om de kennis van al zijn werken en besluiten; in de tweede bede om de bijeenbrenging, bewaring en regeering der kerk, dat God ons regeere door zijn Geest en woord, beware, en verlosse van alle kwade gevolgen der schuld en straf; in de derde bede, dat in 't bijzonder ieder afzonderlijk in zijn beroep God gehoorzame d. w. z. dat een ieder in zijnen eigen werk nauwgezet arbeide, alles richte op de eere Gods en alles als goed aanneme, wat God hem zendt."

---

125. Vraag. *Welke is de vierde bede?*

Antw. Geef ons heden ons dagelijksch brood. Dat is: Wil ons met alle nooddruft des lichaams verzorgen, opdat wij daardoor bekennen, dat Gij de eenige oorsprong alles goeds zijt, en dat noch onze zorg, noch arbeid, noch ook uwe gaven, zonder uwen zegen ons gedijen, en dat wij derhalve ons vertrouwen van alle schepselen aftrekken en op U alleen stellen.

Nooddruft des lichaams; Hoogd.: lichamelijke nooddruft.

Opdat wij daardoor bekennen; Hoogd.: erkennen.

Noch onze zorg, enz.; Hoogd.: noch onze zorg en arbeid, noch uwe gaven.

Ons gedijen, d. i. ons helpen, tot onzen welstand bevorderlijk zijn.

In de vierde bede vragen wij van God om alle lichamelijke nooddruft.

Waarom bidden wij dat? Om daardoor te erkennen; 1. dat God de eenige oorsprong van alles goeds is; 2. dat ons niets zonder zijn zegen gedijen kan; 3. dat wij ons vertrouwen alleen op God stellen.

De vierde bede.

Uitlegging.

De bede bij Lukas luidt: Geef ons elken dag ons dagelijksch brood; waarbij dus in éene bede de dag van heden en elke toekomende dag begrepen is en in die éene bede een herhaald geven wordt gevraagd. De vorm bij Mattheus veronderstelt een dagelijksch herhalen van dit gebed. De tekst staat dus niet vast en is voor verschillende uitlegging vatbaar. Daarbij komt, dat het grieksche woord, door „dagelijksch" vertaald, een in de vóór-christelijken letterkunde onbekend woord is, dat nu door de meeste uitleggers wordt opgevat als ziende op den dag van morgen [1]. Eindelijk heeft het zeer oude Arameesch-Hebreeuwsche Evangelie bij de Joden-christenen in gebruik dezen tekst: Ons brood voor morgen geef ons heden. Dit zal waarschijnlijk de juiste zin dezer bede weergeven, dien wij bij de bespreking in het oog te houden hebben.

I. Wat wij bidden?

1. Ons dagelijksch brood.

a) Brood. Dit was voor den Israëliet het voornaamste voedingsmiddel, en zoo wordt daarin samengevat, wat hij tot zijn onderhoud noodig heeft, zonder dat wij bij de letterlijke beteekenis behoeven te blijven. 2 Thess. III : 8: En wij hebben geen brood bij iemand gegeten voor niet. Lk. XIV : 1: En het geschiedde, als hij gekomen was in het huis van een der oversten der farizeën op den sabbat om brood te eten (d. i. aan den maaltijd aan te zitten).

b) Een geestelijke verklaring daarvan gaven de oude kerkvaders, omdat de eenvoudige zin niet strookte met hun ascetische opvatting van de vroomheid. Dan werd 't het Avondmaal of Christus zelf (Joh. VI : 48) en eerst in de laatste plaats het lichamelijk brood.

c) De Catechismus vat daaronder samen de lichamelijke nooddruft. Wat behoort daartoe? Dit is zeer verschillend voor

---

1) De uitlegging van sommigen, alsof daarmede het (voor het onderhoud) noodige of toereikende brood bedoeld wordt, geeft een nietszeggende, onnoodige herhaling. Verg. Zahn. Commentaar op Mattheüs, t. p.

een koning en voor een handwerksman, voor een zieke of voor een gezonde, voor een kind of voor een volwassene. Luther geeft in zijn kleinen Catechismus een lijst van 22 verschillende dingen aan:

„Eten, drinken, kleeding, schoeisel, huis, hof, akker, vee, geld, goed, vrome echtgenoot, vrome kinderen, vrome dienstboden, vrome en getrouwe vorsten en heeren, goed bestuur, goed weder, vrede, gezondheid, tucht, eer, goede vrienden, getrouwe buren en dergelijken."

2. Ons brood, dat ons eigendom is op rechtmatige wijze, dat wij ons niet door diefstal, woeker, bedrog, bedelen, afpersing, onderdrukking, of uitzuiging van anderen, door oneerlijke concurrentie, of andere onedele wegen verschaffen. Hier denken wij aan den strijd tusschen kapitaal en arbeid, want de arbeider zegt in onze dagen tot den kapitalist: uw brood is niet het uwe, maar het mijne. Ons brood is, wat door arbeid, wettige erfenis, eerlijken handel verkregen wordt en door het kapitaal dat gesteld wordt in den dienst der menschheid; wat geschiedt, niet als het maar wordt weggegeven, dit zou de bedelarij in de hand werken, maar als het anderen dient, die er mede en er door arbeiden. Twijfelachtige gevallen moeten ter beslissing aan ieders eigen conscientie worden overgelaten. Gen. III: 19: In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten. 2 Thess. III: 12: Doch de zoodanigen bevelen en vermanen wij door onzen Heere Jezus Christus, dat zij met stilheid werkende hun eigen brood eten.

3. Dagelijksch, want wij hebben het elken dag weer noodig. „Jezus heeft zich niet als bidders voorgesteld vagebondeerende bedelaars, die er aan gewoon geraakt zijn, 's morgens nog niet te weten, of zij 's middags iets te eten zullen hebben, maar geloovigen, die arbeiden en bidden, opdat zij in zulke ellende niet komen" (Zahn). Daarom bidden wij vandaag voor het brood van morgen. Dit is geen verkeerde bezorgdheid (Mt. VI: 25—34), want het gebed is juist het wapen tegen de bezorgdheid. Dat heden en morgen kan ook langer dan een dag of een maand of een jaar uit elkander liggen. Door dit gebed zullen wij geheel ons tijdelijk leven stellen in de hand van God. Fil. IV: 6: Weest in geen ding bezorgd, maar laat uwe begeerten in alles door bidden en smeeken met dankzegging bekend worden bij God.

4. Geef.

a) Dit is het eerste van de drie gebeden, waarin wij waarlijk vragen aan God. De drie vorige beden zijn meer uitgesproken wenschen, waarmede ook ons heil, maar meer de eere Gods bedoeld is. Hier komen onze behoeften op den voorgrond.

b) Er is een kindsrecht op brood. Er wordt veel omgesold met de uitdrukking „menschwaardig bestaan", maar de mensch heeft recht op brood. Het ligt in de maatschappelijke verhoudingen of in 's menschen eigen schuld, als hij in dat recht tekort komt, en niet in de beschikkingen Gods. Niemand kan bewijzen, dat de aarde te klein is om het menschdom te voeden. Mt. VII : 11: Indien dus gij, die boos zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel temeer zal uw Vader, die in de hemelen is, goede *gaven* geven, dengenen, die ze van Hem bidden. Mt. VI : 25: Is het leven niet meer dan het voedsel en het lichaam dan de kleeding? (De beteekenis dezer vraag is, dat Hij, die het meerdere gaf, u ook het mindere, dat er bij behoort, niet zal onthouden.)

5. Heden, d. i. ter rechter tijd, als ik het noodig heb, om voor gebrek of bezorgdheid beveiligd te zijn. De rijkste heeft dat gebed noodig, want ook hij zal, als hij geloovig is, erkennen dat de toekomst zonder God onzeker is; de armste, die van de weldadigheid der menschen afhangt, wordt er in dubbele mate toe gedrongen. Spr. XXVII : 1: Beroem u niet over den dag van morgen, want gij weet niet, wat de dag baren zal.

6. Ons. Wij zullen in dit gebed niet alleen aan onszelven denken, maar ook aan anderen. Jes. LVIII : 7: Is het (ware vasten, wij zouden ook kunnen zeggen: het ware bidden) niet, dat gij den hongerige uw brood mededeelt en de armen, verdrevenen, in huis brengt? als gij een naakte ziet, dat gij hem dekt, en dat gij u voor uw vleesch niet verbergt?

II. Wat dit gebed ons leert.

1. Eenvoud te betrachten, het bidt om de nooddruft. Wij scheppen ons dikwijls zooveel behoeften. Het gevolg daarvan is ontevredenheid. Op weinig aanspraak maken is niet juist een kenmerk van onzen tijd. De broodvraag is bij velen een weeldevraag. Zij stelt aan menigeen eischen, die zijn stand te boven

gaan. Dan bidt men ook nietmeer om de vervulling van die behoeften, noch dankt God als ze vervuld zijn, maar de verzoeking wordt groot om met menschelijke middelen van geweld of niet al te stipte eerlijkheid zich dat meerdere te verschaffen. Allen ontvangen wij in deze bede dus een niet te verwaarloozen les. Spr. XXX : 8: Armoede of rijkdom geef mij niet, voed mij met het brood mijns bescheiden deels. 1 Tim. VI : 8: Als wij voedsel en deksel hebben, wij zullen daarmede vergenoegd zijn, doch die rijk willen worden vallen in verzoeking en *in* den strik en *in* vele dwaze en schadelijke begeerlijkheden, welke de menschen doen verzinken in verderf en ondergang.

2. Zorg te hebben voor het dagelijksch brood. Christus wil niet, dat wij dit vergeten zullen. In onze dagen is de broodvraag op den voorgrond gebracht. De christen zal zich aan de behandeling daarvan niet onttrekken, allerminst als zij anderen betreft. Het hemelsche zal hem niet ongeschikt maken voor het aardsche. De gemeente, die het Onze Vader bidt in oprechtheid, leere hare roeping verstaan. En dat niet slechts door het oefenen van barmhartigheid, maar ook door op te komen voor de eischen der gerechtigheid. Jac. V : 4: Ziet, de loon der werklieden, die uwe landen gemaaid hebben, welke van u verkort is, roept en het geschrei dergenen, die geoogst hebben, is gekomen tot in de ooren van den Heere Sabaoth. 1 Tim. V : 8: Doch zoo iemand de zijnen, en voornamelijk *zijne* huisgenooten niet verzorgt, die heeft het geloof verloochent en is erger dan een ongeloovige. — Die zorg in het gebed opgenomen beveiligt ons voor de bezorgdheid. Mt. VI : 25—34 (zeven redenen, waarom de bezorgdheid is af te keuren. Zij is Mammonsdienst, vs. 24; onnoodig, vs. 25*b*; weersproken door de zorg Gods in de natuur, vs. 26 en 28—30; vergeefsch, vs. 27; heidensch, vs. 32; eene omkeering der heilsorde, vs. 33; loopt onnoodig vooruit, vs. 34).

3. Gods hand te erkennen in het alledaagsche. De natuur geeft het brood langs geheel natuurlijken weg. Het groeit op den akker van den goddelooze, zoowel als op dat van den godvruchtige. Het is de vrucht van menschelijken arbeid. Werken is daarbij voor velen van meer waarde dan bidden. Maar dit gebed zegt ons, dat in het natuurlijke de hand des Scheppers is. Ook achter den gewonen loop der dingen staat God.

Matthias Claudius, Over het gebed: „Of nu het gebed eener bewogen ziel iets vermag en uitwerken kan, dan of de nexus rerum (de natuurlijke verbinding van oorzaak en gevolg) iets dergelijks niet toelaat, zooals eenige geleerde heeren meenen, daarover wil ik niet strijden. Ik heb alle respect voor den nexus rerum, maar ik kan niet laten daarbij aan Simson te denken, die den nexus der poortdeuren onbeschadigd liet, maar, zooals bekend is, de deuren zelven den berg opdroeg. Kortom, ik geloof, dat de regen wel komt als het droog is, en het hert niet tevergeefs schreeuwt naar de waterstroomen, als iemand slechts waarlijk bidt en de rechte gezindheid heeft."

4. Het juiste verband te zien tusschen het lichamelijke en het geestelijke. De gezindheid, waarin dit gebed gedaan wordt, is aangegeven door de drie beden, die daaraan voorafgaan. Eerst Gods naam, Gods rijk, Gods wil. Als die vooraanstaan in ons leven, dan wordt het gebed van de lichamelijke nooddruft niet door aardschgezindheid ingegeven. Maar dan mag dit gebed weer op zijn beurt voorafgaan aan de geestelijke behoeften, omdat anders de tijdelijke zorgen voor deze laatsten een beletsel kunnen zijn. Toch blijven genen een kleine plaats in het gebed innemen, één bede daarvoor tegenover vijf anderen, opdat wij zouden weten, dat deze eene bede ons geen recht kan geven om voor het aardsche het hemelsche te vergeten. Joh. VI : 27: Werkt niet om de spijs die vergaat, maar om de spijze die blijft tot in het eeuwige leven. Mt. IV : 4: Daar staat geschreven: De mensch zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord, dat door den mond Gods uitgaat.

III. Waarop dit gebed steunt.

De Catechismus wijst op de drieërlei erkenning, waarvan dit gebed uitgaat:

1. „Dat God de eenige oorsprong alles goeds is", m. a. w. dat wij het dagelijksch brood van God moeten ontvangen. Of zullen wij dit van onszelven verwachten? Maar de gezondheid, de kracht, de gelegenheid om te arbeiden, het welgelukken van het werk, de meerdere of mindere gaven van verstand, zijn wij niet in dit alles van God afhankelijk? Ps. CXLV : 15: Aller oogen wachten op U, en Gij geeft hun hunne spijs te zijner tijd. Jac.

I : 17 : Alle goede gaven en alle volmaakte gift is van boven, van den Vader der lichten afkomende. Hd. XIV : 17 : Hoewel Hij nochthans zichzelven niet onbetuigd gelaten heeft, goed doende van den hemel, ons regen en vruchtbare tijden gevende, vervullende onze harten met spijs en vrolijkheid. — Deze overtuiging leeft zoo diep in het menschenhart, dat men in tijden van verlegenheid menschen tot God de toevlucht ziet nemen, die er anders niet aan denken.

2. „Dat noch onze zorg en arbeid, noch Gods gaven zonder zijnen zegen ons gedijen".

Een voldoende hoeveelheid dagelijksch brood is niet genoeg, er moet ook een zegen van God in liggen. „Aan Gods zegen is 't alles gelegen". „Zoo gewonnen, zoo geronnen". Men kan aan den rijksten disch nog onverzadigd blijven. Lk. XII : 15 : Het is niet in den overvloed *gelegen*, dat iemand leeft uit zijne goederen (de overvloed waarborgt het leven niet). Spr. XVII : 1 : Een drooge bete en rust daarbij is beter dan een huis vol van geslachte beesten met twist. Spr. X : 22 : De zegen des Heeren, die maakt rijk, en Hij voegt er geene smarte bij. — De christen zal dan ook alleen zulke middelen tot zijn levensonderhoud kiezen, waarop hij Gods zegen met vrijmoedigheid vragen en verwachten kan. — Het is ons dezelfde reden, dat wij ons tafelgebed bidden, ook al staan de spijzen reeds vóór ons.

3. „Dat wij ons vertrouwen van alle schepselen aftrekken en op God alleen stellen".

Bij nood en behoefte neemt menigeen de toevlucht tot menschen, of hoopt op den natuurlijken loop of de wissselvalligheid der dingen. Maar dan bidt men dit gebed niet in de rechte gezindheid en de verhooring is niet onafhankelijk van de gezindheid des gebeds. Het onderstelt dat de bidder zijn vertrouwen alleen op God vestigt. waarom ook menig waar christen huiverig was menschen met zijne behoeften ook maar bekend te maken. Ps. CXLVI : 3 : Vertrouwt niet op prinsen, op des menschen kind bij hetwelk geen heil is. Ps. LV : 23 : Werp uwe zorg op den Heere en Hij zal u onderhouden, Hij zal in eeuwigheid niet toelaten, dat de rechtvaardige wankele.

Voorbeelden: George Müller te Bristol: Herman August Francke te Halle; die beide moeilijke oogenblikken hebben doorgemaakt, maar in de verzorging hunner verpleegden merkwaardige gebedsverhooringen mochten ondervinden.

Ursinus: „Wij moeten zoowel de stoffelijke goederen als de geestelijke van God bidden.

I. Waarom wij om stoffelijke goederen moeten bidden.

1. Omdat God het bevolen heeft, wat, wanneer er ook geen andere reden voor was, voor ons voldoende zou moeten zijn. Wij hebben echter zoowel een algemeen als een bijzonder gebod. In het algemeene zegt Christus: Bidt en u zal gegeven worden (Matth. VII : 7). Het bijzondere gebod bevat de bede (Matth. VI : 9. Gij dan bidt aldus enz.), waarin hij ons beveelt, dat wij het brood of de stoffelijke goederen van God zullen bidden. Wanneer echter Christus zegt: „Daarom zijt niet bezorgd, zeggende wat zullen wij eten" (Matth. VI : 31), en: „al deze dingen zullen u toegeworpen worden", dan wijst hij daarmee niet het gebed om het dagelijksch brood of de bezorgdheid voor het beroep af, maar het gebrek aan vertrouwen.

2. Wegens de belofte; omdat God beloofd heeft ons alles, wat wij noodig hebben te geven, en juist daarom beloofd heeft, opdat wij er om zouden vragen en opdat wij zeker zouden zijn niet naar het vleesch, maar naar den geest, dat wij alles, wat wij noodig hebben zullen ontvangen; want onze hemelsche Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft, Matth. VI : 32.

3. Om de eere Gods, opdat ook de bede om stoffelijke goederen een erkenning en een belijdenis zij. God wil, dat Hij daarin worde geeërd, omdat Hij zelf de bron van alle gaven is, en opdat wij niet zouden meenen, dat deze ons door toeval zouden deelachtig worden.

4. Ter wille van onzen troost; opdat zij ons zouden zijn teekenen van zijn vaderlijk welgevallen jegens ons, omdat de goederen, die ons tot zegen dienen, slechts aan de kinderen Gods beloofd zijn en gegeven worden. Wanneer zij ons dus gegeven worden, dan moeten wij bewijzen dat wij tot het getal dergenen behooren, aan wie God beloofd heeft ze te geven.

5. Opdat het afbidden en het afwachten van deze goederen voor ons een oefening in vertrouwen en hopen zij; want wij kunnen niet op de stoffelijke goederen rekenen, wanneer wij niet ten opzichte van onszelf zeker zijn van de geestelijke goederen en het goddelijk welgevallen; wij kunnen niet de stoffelijke goederen van God bidden, wanneer wij niet toonen, dat wij bij Hem in genade zijn aangenomen.

6. Ter wille van onze behoefte; opdat wij den wil van God op aarde kunnen doen, wat wij zonder het dagelijksch brood niet vermogen. De dooden zullen den Heer niet prijzen (Ps. CXV : 17).

II. Hoe men om de stoffelijke goederen bidden moet.

1. In vertrouwen op de belofte der genade, d. w. z. in het geloof; want anders worden wij niet verhoord. Ook kunnen de gaven anders niet bij ons gedijen en kan God ons antwoorden, dat wij niet tot degenen behooren, wien Hij zelf ze beloofd heeft.

2. Onder voorwaarde van den goddelijken wil: dat God datgene, waarom wij vragen, geeft wanneer Hij wil en voorzoover dat tot ons heil en tot zijne eere strekt, omdat God niet beloofd heeft, deze goederen onder alle omstandigheden te geven, zooals Hij dat met de geestelijke doet, die Hij geven wil aan allen, die er Hem om bidden.

3. Met het vertrouwen op verhooring: opdat wij gelooven, dat God ons zooveel zal geven als wij noodig hebben.

4. Met het doel, dat wij God en onzen naaste dienen, niet voor onze genietingen en verkwisting.

Die niet op deze wijze bidden, worden niet verhoord. Ook wanneer zij ontvangen wat zij bidden, worden zij toch niet werkelijk verhoord, omdat het ontvangen hun zelf niet tot zegen strekt.

Om twee redenen moeten wij om de stoffelijke goederen onder voorwaarde bidden:

1. Omdat wij dikwijls niet weten, wat wij bidden en wat voor ons nuttig is. God echter weet het. Bij de geestelijke goederen kunnen wij ons niet vergissen, omdat die onder alle omstandigheden nuttig voor ons zijn. 2. Opdat wij zouden leeren ons tevreden te stellen, met wat wij er van ontvangen, en ten allen tijde onzen wil onderwerpen aan zijn raadsbesluit."

III. Ter verklaring der afzonderlijke woorden in de vierde bede geeft Ursinus het volgende:

„De uitdrukking brood moet men hier figuurlijk opnemen. Christus verstaat daaronder alle stoffelijke en voor dit leven noodzakelijke goederen, zooals daar zijn alle voedingsmiddelen, kleeding, goede gezondheid, vreedzame tijden enz. Dit gebruik komen wij dikwijls in de Schrift tegen b.v. Gen. III: 19; Ps. XLI: 10. En niet alleen ligt daarin opgesloten het begrip van het noodzakelijke,

maar ook de beperking, dat dit heilzaam voor ons is; want brood zonder het heilzame gebruik is een steen gelijk te achten.

Christus beveelt ons om ons, niet om mijn, uw of iemands brood te bidden: 1. opdat wij om datgene zouden bidden wat ons door God zal worden gegeven; want ons brood is datgene wat noodig is tot levensonderhoud, en het onze wordt het, wanneer het ons door God wordt gegeven. Geef ons ons brood, beteekent dus: Geef ons het brood dat ons door U toebedacht is, waarvan Gij wilt dat het het onze zal zijn; aan ieder deelt God als Vader des gezins zijn deel uit. 2. opdat wij om de noodige dingen vragen, die wij ons door geoorloofden en eerbaren arbeid ons zullen verwerven, d. w. z. die wij door de wettige middelen en op rechtmatige wijze moeten ontvangen, terwijl Gods hand van uit den hemel ons deze geeft (2 Thess. II : 10). 3. Opdat wij daarvan met een goed geweten en met dankbaarheid kunnen gebruik maken.

Christus noemt dit brood het dagelijksch brood: 1. omdat hij wil, dat wij dagelijks om zooveel zullen bidden, als wij voor iederen dag afzonderlijk noodig hebben; 2. omdat hij onze tevergaande begeerten wil tegengaan. (Matth. VI : 32, Ps. XXXVII : 16). Geef ons ons dagelijksch brood beteekent dus: geef ons het brood dat toereikend is, geef ons zooveel stoffelijke gaven als voor een ieder in zijn beroep noodig is, om U en den naaste te dienen.

Christus voegt er het woordje heden bij: 1. opdat hij ons ongeloof en onze zucht naar meer tegen zou houden; 2. opdat wij van hem alleen zouden afhangen, zoowel gisteren als heden en morgen altijd het noodzakelijke uit Gods hand verwachten; opdat wij weten, dat het ons van God wordt gegeven en het ons niet wordt bereid door onzen arbeid of onze vlijt, en opdat wij zouden betuigen, dat ook de ontvangen gaven zonder Gods zegen niet bij ons kunnen gedijen; 3. opdat de oefening in het geloof en het gebed onafgebroken bij ons worde voortgezet; want zoolang het „heden" heet, zoolang wil hij, dat wij in gebed blijven, opdat wij gehoorzaam zouden zijn aan het bevel: „Bidt zonder ophouden" (1 Thess. V : 17).

IV. Is het geoorloofd iets voor de toekomst weg te leggen? Het is geoorloofd volgens het bevel van den Heer: „Vergadert

de overgeschoten brokken, opdat niets verloren ga" (Joh. VI : 12). Ook dit is in het woord „ons" opgesloten. Want ons is bevolen tot nut van 't algemeen, waar gebrek is, bij te dragen, en de armen te ondersteunen. Daarom moeten wij iets overleggen, waarvan wij dit doen, en wel van het onze. Hierop hebben alle voorschriften betrekking over de spaarzaamheid, en zuinigheid, die wij daardoor in praktijk kunnen brengen, dat wij met onze zaken heel zuinig omgaan en alle weelde, alle verkwisting en verspilling van de gaven Gods vermijden. Ook leert de Apostel, dat het de plicht van de ouders is voor hunne kinderen iets te verzamelen; want de kinderen moeten niet schatten vergaderen voor de ouders, maar de ouders voor de kinderen. 2 Kor XII : 14.

Hierbij is echter drieërlei te bemerken: 1. dat datgene wat weggelegd wordt, op rechtvaardige wijze en door geregelden en eerlijken arbeid verworven moet zijn; 2. dat wij daarop niet ons vertrouwen stellen; 3. dat wij het voor ons zelf en anderen voor een rechtmatig en noodzakelijk gebruik besteden, namelijk voor een eerlijk levensonderhoud voor ons, ons gezin en onze vrienden, voor de instandhouding van kerk en staat, ten slotte tot ondersteuning der armen en der hulpbehoevende broeders. (Met de laatsten zijn zeker bedoeld de geloofsgenooten in andere landen). Daarop heeft het woord van David betrekking: Vertrouwt niet op onderdrukking, noch op rooverij; wordt niet ijdel, als het vermogen overvloedig aanwast en zet er het hart niet op (Ps. LXII : 11). En het woord van den Apostel Paulus Efez. IV : 28."

---

126. Vraag. *Welke is de vijfde bede?*

Antw. Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren. Dat is: Wil ons, armen zondaren, alle onze misdaden, en ook de boosheid, die ons altijd aanhangt, om des bloeds van Christus wille niet toerekenen, alzoo wij ook dit getuigenis uwer genade in ons bevinden, dat ons gansche voornemen is onzen naaste van harte te vergeven.

De boosheid; Hoogd.: het booze.

Altijd; Hoogd.: nog altijd.

Antw. In de vijfde bede vragen wij van God vergeving onzer schulden.

a) Wat verstaan wij onder onze schulden? Alle onze misdaden ook het booze, dat ons nog altijd aanhangt.

b) Op welken grond verwachten wij de verhooring dezer bede? Om des bloeds van Christus wil.

c) Waaruit blijkt onze behoefte aan deze schuldvergeving? Dat ons gansche voornemen is onzen naaste te vergeven.

d) Hoe is deze onze vergeving? Van harte.

e) Als hoedanig beschouwen wij onze vergeving? Als het getuigenis uwer genade in ons.

De vijfde bede.

Onder vraag 12 hebben wij gezien, dat zonde schuld is. Onder vraag 56 hebben wij over de vergeving der zonden gehandeld. Hier wordt het geloofsartikel omgezet in een gebed. Dus eerst is behandeld de zonde van het standpunt van het recht of de wet, toen de zonde van het standpunt des geloofs, nu de zonde als onderwerp van het gebed. Volgens Lukas luidt deze bede: Vergeef ons onze zonden, want ook wij vergeven eeniegelijk, die ons schuldig is.

I. De behoefte aan dit gebed.

1. Aan het gebed om vergeving moet de kennis der zonde als schuld tegenover God voorafgaan. De Catechismus spreekt van

a) misdaden. Exod. XX : 5: De misdaden der vaderen bezoeken aan de kinderen. Jer. XVI : 10: Welke is onze misdaad en welke is onze zonde, die wij tegen den Heere onzen God gezondigd hebben. Rom. V : 17: Want indien door de misdaad van eenen de dood geheerscht heeft door dien eenen. Efez. II : 1: Daar gij dood waart door de misdaden en de zonden.

b) het booze, dat ons nog altijd aanhangt. Dit is de

wortel der misdaden en zonden. (Verg. Hebr. XII : 1 : De zonde, die ons zoo lichtelijk omringt.) Gen. VIII : 31 : Het gedichtsel van 's menschen hart is boos van zijne jeugd aan. Verg. vraag 60.

2. Dit bewustzijn spreekt zich dan ook uit bij alle geloovigen. Onder het O. Verbond, b.v. in de boetepsalmen (VI; XXXII; XXXVIII; LI; CII; CXXX; CXLIII). (Merkwaardig is 't daarbij te vergelijken de Babylonische boetepsalmen, waarschijnlijk ongeveer uit de 30e eeuw v. Chr., opgegraven in het midden der vorige eeuw uit de ruïnen der koninklijke paleizen te Kujundschik. Bähr zegt er van: „Niet in het minst kan met dit standpunt (van de boetepsalmen onder Israël) in vergelijking komen de babylonische opvatting der zonde als het nalaten van eene godsdienstige handeling, want dat de zonde hier slechts aldus wordt opgevat en niet volgens de enkele plaatsen der boetepsalmen, die een intensiever zondenbewustzijn laten doorschemeren, leert het voortdurend toevlucht nemen des zondaars tot de magie der priesters. Maar de ethische beschouwing der zonde als een misdaad jegens de godheid, die slechts door ernstig berouw geboet kan worden, wordt niet eens bij de dichters der Babylonische boetepsalmen gevonden, nog veel minder bij het gewone volk." Daarin staat onder de volken Israël alleen, als openbaringsvolk. — In het N. Testament is het niet anders. Ook daar spreekt zich dezelfde behoefte uit. Bij Paulus (1 Tim. I : 16); Johannes (1 Joh. I : 8); Petrus (Lk. V : 8): den Hoofdman (Mt. VIII : 8); het gebed van den tollenaar (Lk. XVIII : 13). Alleen op de lippen van Jezus ontbreekt elke vraag om vergeving.

3. Met deze behoefte is de kracht van het gebedsleven ten nauwste verbonden. Het kwijnt, waar zij slaapt, en waar zij geheel gemist wordt, is het weldra met het gebed gedaan. (Het oude boeddhisme en het nieuwere van onze dagen en de Theosofie.)

4. Dagelijks hebben wij behoeften aan dit gebed. Dit was ook de beteekenis van het morgen- en avondoffer bij het volk Israël.

5. Onze schulden, want ook dit gebed bidden wij mede voor anderen met insluiting van onszelven, voor de geheele gemeente, het gansche volk, ook voor onze vijanden. Neh. I : 6 : Laat toch uw oor opmerkende en uwe oogen open zijn, om te hooren naar het gebed uws knechts, dat ik heden voor uw aangezicht bid, dag en nacht, voor de kinderen Israëls, uwe knechten: en ik doe belijdenis over de zonden der kinderen Israëls, die wij tegen

U gezondigd hebben: ook ik en mijns vaders huis, wij hebben gezondigd. Mt. V: 44: Bid voor degenen, die u geweld aandoen en u vervolgen.

6. Schulden (Matth.); zonden (Luk.) Het verschil dezer woorden kunnen wij het duidelijkst gevoelen, als wij denken aan de aanspraak. Wij bidden tot „onzen Vader", niet tot onzen Rechter, om vergeving onzer misslagen. Wij bidden in het gevoel van hetgeen wij verschuldigd zijn aan zijne liefde, maar staan hier niet op het standpunt van het recht. En de erkenning dier liefde ons in Christus geopenbaard maakt het besef onzer tekortkoming tegenover die liefde, waaraan wij door volkomen gehoorzaamheid beantwoorden moesten, tot een aanhoudend gebed om schuldvergeving.

II. De veronderstelling van dit gebed.

Gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.

1. Gelijk (Lk. want) kan niet bedoelen hier een grond aan te geven, waarom wij de verhooring verdienen, want dan wordt het geheele gebed om vergeving overbodig.

2. Hier en elders legt het evangelie een verband tusschen Gods vergeving jegens ons en onze vergeving jegens den naaste. Col. III: 13: Vergevende de een den anderen, zoo iemand tegen iemand *eenige* klacht hoeft; gelijk als Christus u vergeven heeft, doet ook gij alzoo. Matth. VI: 14, 15; Want indien gij den menschen hunne misdaden vergeeft. zoo zal uw hemelsche Vader ook u vergeven. Maar indien gij den menschen hunne misdaden niet vergeeft, zoo zal ook uw Vader uwe misdaden niet vergeven.

3. De gelijkenis van den onbarmhartigen dienstknecht (Mt. XVIII: 23—35) doet ons ook dit verband kennen, als wij vooral in het oog vatten den verschillenden omvang der schuld (10.000 talenten (= 25 millioen gulden); denk u de waarde dezer som in Jezus' dagen; en 100 penningen, denaren, = 40 gulden). Dit is dus de verhouding van onze schuld aan God tegenover die van den naaste aan ons. Kunnen wij dus deze laatste niet vergeven, dan is dit een bewijs, dat wij, biddende om vergeving tot God, niet beseffen hoeveel grooter onze schuld is. D. w. z. dat de rechte kennis onzer schuld, dus het rechte berouw, ontbreekt. En

omdat vergeving alleen geschonken en aangenomen kan worden, als het berouw er is, moet zonder dat wij deze betuiging er bij kunnen voegen, ons gebed om schuldvergeving vergeefs zijn.

4. Moeilijk valt die schuldvergeving ons, dat zien wij Mt. XVIII : 21, 22. Toen kwam Petrus tot hem, en zeide: Heere! hoe menigmaal zal mijn broeder tegen mij zondigen, en ik hem vergeven? tot zevenmaal? Jezus zeide tot hem: Ik zeg u niet, tot zevenmaal, maar tot zeventigmaal zevenmaal.

5. „Getuigenis uwer genade" noemt de Catechismus het daarom, want waarachtige vergeving is het bewijs, dat de liefde Gods in ons werkzaam is. Tit. III : 3: Want ook wij waren eertijds in boosheid en nijdigheid levende, hatelijk zijnde en elkander hatende.

H. Pierson. „Nog heugt mij jaren geleden een vrouw, die bij haar aankomst (in Steenbeek te Zetten) met heete tranen haar schuld scheen te beweenen, zoodat zij mij althans den indruk gaf van diep berouw, schoon wel wat hartstochtelijk. Zij had zich uit een slecht huis moeten loswringen, want men wilde haar niet laten gaan. In den aanvang ging het goed, maar van lieverlede kwam haar ware aard aan het licht. Driftig stoof zij op bij de minste aanmerking en was een toonbeeld van de meest overdreven lichtgeraaktheid. Eindelijk durfde zij zoo onbeschaamd mogelijk een der christelijke vrouwen, welke uit liefde voor den Heer zich aan dezen arbeid wijden, toevoegen: „Ik kom althans eerder in de wereld terecht dan gij, want gij zijt hier ook omdat gij niet beter kunt." En vanwaar die woede? Om niets, om een kleinigheid, der moeite niet waard te vertellen. Sedert heb ik bespeurd, dat bij de diepstgezonkenen lichtgeraaktheid een van de hoofdzonden is en ik heb er ontmoet, die moorden op het geweten hadden en jaren lang met alle geboden Gods den spot dreven en wier kitteloorigheid aan krankzinnigheid grensde. Er ging mij een licht op. In zulke schelgekleurde karakters kunnen wij als in een spiegel ons eigen beeld herkennen. Wat dezulken in het overdrevene toonen, ziet God wellicht in ons hart op ditzelfde oogenblik, en de slotsom, waartoe wij daardoor komen in deze: de lichtgeraakte heeft geen berouw."

III. De verwachting bij dit gebed.

1. „Vergeef ons onze schulden". Wij nemen daarmede onze toevlucht tot de genade Gods, terwijl wij ons schuldig weten en geen anderen uitweg hebben. Ps. LI: 3: Zijt mij genadig, o God! naar uwe goedertierenheid, delg mijne overtreding uit naar de grootheid uwer barmhartigheden.

2. „Om des bloeds van Christus wil" vult de Catechismus aan, omdat genade vrij is en wij van haar alleen zekerheid hebben door de openbaring, die in Christus is. Efez. I: 7: In welken wij hebben de verlossing door zijn bloed, *namelijk* de vergeving der misdaden, naar den rijkdom zijner genade.

3. „Niet toerekenen"; maar de volkomene vergeving is nog meer, n.l. de volkomene herstelling in de gunst Gods, in zijn vaderliefde. Ps. XXXII: 2: Welgelukzalig is de mensch dien de Heere de ongerechtigheid niet toerekent. Efez. I: 3: Gezegend zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegening in den hemel in Christus.

Cyprianus (Bisschop te Karthago † 258): „Op de bede om voedsel volgt de bede om vergeving der schulden, opdat hij, die door God wordt gespijzigd, in God zou leven, en niet slechts op het tegenwoordige en tijdelijke leven, maar ook op het eeuwige leven bedacht zou zijn, waartoe hij slechts kan geraken, wanneer hem zijne zonden vergeven zijn. Deze bede is echter eene voortreffelijke belijdenis der kerk, die hare zonden erkent en betreurt, en tegelijk een troost, omdat zij daarop de vergeving der zonden ontvangt volgens de belofte van Christus; ten slotte is zij ook een verplichting tot wederzijdsche vergeving onder elkaar. Christus beoogt dus met deze bede: 1. dat wij onze zonde erkennen; 2. dat wij naar vergeving der zonden dorsten, omdat deze slechts hun ten deele valt, die deze begeeren en die niet het bloed van den Zoon Gods onder den voet vertreden; 3. dat ons geloof geoefend worde, omdat deze bede zoowel uit het geloof voortvloeit als ook het geloof weer versterkt, want het geloof is de oorzaak van deze bede, en de bede weer de oorzaak van het geloof, omdat zij in verband staat met den groei daarvan."

Ursinus: „1. Schulden noemt Christus al onze zonden,

de erfzonde en de werkelijke (d. w. z. daad-) zonden, de opzettelijke en de onbewuste, de zonden van het nalaten en de zonden van het doen, zooals hij het zelf uitlegt bij Lukas XI: 4: Vergeef ons onze zonden, want ook wij vergeven aan een iegelijk die ons schuldig is. („Zonden" en „schuldig" worden hier in één en dezelfde beteekenis gebruikt). Schulden worden ze echter genoemd, omdat zij ons tegenover God tot schuldenaars maken, zoowel door de veronachtzaamde gehoorzaamheid, als door de verdiende straf. Want, wanneer wij zondigen, geven wij God niet wat wij Hem schuldig zijn. Zoolang wij Hem dit echter niet doen toekomen, blijven wij zijne schuldenaren en zijn wij door de straf tot genoegdoening verplicht. Deut. XXVII: 26. Van deze schuld kunnen wij in eeuwigheid niet bevrijd worden, wanneer God ons niet de zonden kwijtscheldt.

2. Men zegt, dat een schuldeischer den schuldenaar de schuld kwijtscheldt, wanneer hij deze van hem niet eischt, en haar niet weer inschrijft. Zooals men kan zien in de gelijkenis van den koning die den dienstknecht, die er hem om smeekte, de schuld van 10000 talenten kwijtschold. (Matth. XVIII: 23) Zoo vergeeft God ons de schulden, door ze ons niet aan te rekenen en ons niet om dezelven te straffen, en dat daarom, omdat hij ze aan zijn Zoon, onzen middelaar gestraft heeft. De vergeving der zonden bestaat dus daarin, dat God ons geen zonde wil toerekenen, maar ons in genade opneemt, ons voor rechtvaardig verklaart, en ons als zijne kinderen aanziet, uit louter onverdiende barmhartigheid terwille van de voldoening die Christus voor ons gegeven heeft, die ons wordt toegerekend en die wij in het geloof aangrijpen. Daarom wil Hij ons niet om onze zonden straffen, maar wil Hij ons rechtvaardigheid en een eeuwig leven schenken, omdat de vergeving der zonden de straf van de zonden opheft.

3. Om vergeving der zonden moeten wij bidden: 1. terwille van onze zaligheid, opdat wij zalig worden. Want zonder vergeving der zonden kunnen wij niet zalig worden. Deze weldaad geeft God echter slechts aan hen, die Hem daarom bidden. 2. Opdat wij daaraan worden herinnerd, dat ook aan den heiligste nog de zonde kleeft, opdat onze boetedoening steeds meerder worde. 3. Opdat wij ook de voorafgaande (stoffelijke) goederen zouden kunnen vragen en ontvangen, omdat deze zonder ver-

geving der zonden ons of niet gegeven worden of ons tot verderf strekken. Daarom ontvangen de goddeloozen deze wel dikwijls, maar niet tot hun geluk, maar ze strekken hun tot verdoemenis.

4. Dus worden de zonden zoo vergeven, zooals ook wij vergeven onzen schuldenaren. Dit voegt Christus er echter bij: 1. om reeds door den vorm van het gebed ons te dwingen, tot God te treden en van Hem vergeving te smeeken in waarachtig geloof en boetedoening, waarvan de liefde tot den naaste het teeken is, 2. tot onzen troost, opdat wij zeker zouden zijn van de vergeving der zonden, wanneer wijzelven ook anderen vergeven en bewijzen kunnen, dat wij Gode behagen, hoewel nog veel overblijfselen van zonden ons aankleven.

---

127. Vraag. *Welke is de zesde bede?*

Antw. Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze. Dat is: Dewijl wij van ons zelven zoo zwak zijn, dat wij niet één oogenblik kunnen bestaan, en daartoe onze doodvijanden, de duivel, de wereld en ons eigen vleesch, niet ophouden ons aan te vechten; wil ons toch behouden en sterken door de kracht uws Heiligen Geestes, opdat wij in dezen geestelijken strijd niet onderliggen, maar altijd sterken wederstand doen, totdat wij eindelijk ten eenenmale de overhand behouden.

Van ons zelven; Hoogd.: uit ons zelven.

Behouden of bewaren.

In dezen strijd niet onderliggen — doen; Hoogd.: hun vasten wederstand mogen (d. i. kunnen) bieden en in dezen geestelijken strijd niet onderliggen.

Ten eenenmale de overhand behouden; Hoogd.: de zegepraal volkomen behalen.

De zesde bede.

1. In deze eene bede zijn er eigenlijk twee (waardoor wij dus het heilig getal zeven zouden krijgen). De andere beden, door het woordje en verbonden, zijn alzoo als schakels, die aan elkaar vastgehecht, een sterke keten vormen, waaraan de christen zich niet tevergeefs zal vasthouden. Deze beiden zijn met maar verbonden, wat den Catechismus aanleiding geeft, er één bede in te zien. Misschien laat dit maar zich beter beschouwen, als de inleiding tot de laatste bede, die ook de hoogste, de samenvatting van geheel het gebed is.

2. „Leid ons niet in verzoeking"

a) Bedenking. Doet God dit dan? Jac. I : 13: Niemand als hij verzocht wordt, zegge: Ik word van God verzocht, want God kan niet verzocht worden met het kwade (is onverzoekbaar over het kwade, in welken vorm ook) en Hij zelf verzoekt niemand. Dit schijnt weer in strijd met Gen. XXII : 1: En het geschiedde na deze dingen, dat God Abraham verzocht. En nog meer met 2 Sam. XXIV : 1: En de toorn des Heeren voer voort te ontsteken tegen Israël en Hij porde David aan tegen henlieden, zeggende: Ga, tel Israël en Juda; wat evenwel reeds 1 Kron. XXI : 1 aan den satan wordt toegeschreven (verg. De leer van den satan blz. 160). Mt. IV : 3: En de verzoeker (d. i. de satan) tot hem gekomen zijnde.

b) De bedoeling zal wel zijn, dat alle omstandigheden des levens zijn onder de leiding Gods en in die omstandigheden zoo dikwijls voor ons groote verzoekingen gelegen zijn. Zoo was het zelfs bij Jezus, als zij hem koning willen maken of toejuichen of sarren om af te komen van het kruis. Zoo kende Christus zelf het gevaar dezer verzoekingen, die evenwel in deze zondige wereld onvermijdelijk zijn (1 Cor. V : 10: Anders zoudt gij moeten uit de wereld gaan) en zelfs door God kunnen noodig gekeurd worden. Dan verzoekt God, maar in den zin van beproeving. Het groote verschil zit dus in de bedoeling der verzoeking en deze bedoeling bepaalt ook den aard der goddelijke verzoeking. Het is niet noodzakelijk, dat wij vallen. Zij wordt niet aangelegd tot onzen ondergang, maar tot ons behoud.

c) Het heilzame besef onzer zwakheid spreken wij hier dus uit. Merkwaardig, dezelfde Christus, die zulke hooge eischen

aan zijn discipelen stellen kan (Mt. V : 29, 47, 48), onderstelt, als hij die eischen in een gebed omzet, de grootste zwakheid. Sommigen voegen er daarom bij: „in verzoeking, die ons te zwaar zou vallen". Maar dit staat er niet. Elke verzoeking is voor ons zondige menschen een gevaar. Daarom moeten wij bidden en mogen wij zelfs dit bidden op gevaar af, dat het God onder eene verdenking brengt. Aldus heeft Christus voor ons willen zorgen. Hebr. II : 18: Want in hetgeen hij zelf verzocht zijnde geleden heeft, kan hij dengenen, die verzocht worden, tehulp komen. 1 Cor. IV : 7: Maar wij hebben dezen schat in aarden vaten, opdat de uitnemendheid der kracht zij van God en niet uit ons.

d) De eisch van dit gebed. Dat wij beginnen met de verzoeking te ontvlieden en er ons wel voor wachten haar op te zoeken. De een kan in dit opzicht meer verdragen dan de ander. Zoo is voor den drankzuchtige noodig geheel-onthouding — maar allen hebben wij dus te weten, waardoor de zwakke zijde van ons hart het meest gevaar loopt, waardoor onze zondige natuur het meest wordt geprikkeld. Ascese is hier noodig. De bedoeling der verzoekingen Gods toch is ons te sterken in de gehoorzaamheid. Jac. I : 12: Zalig is de man, die de verzoeking verdraagt, want als hij beproefd zal geweest zijn, zal hij de kroon des levens ontvangen. Lk. XI : 24—26: Het laatste van dien mensch wordt erger dan het eerste. Hebr. V : 8: Hoewel hij de Zoon was, *nochtans* gehoorzaamheid geleerd heeft, uit hetgeen hij geleden heeft.

e) Ons, ook dit gebed bidden wij mede voor anderen, wat wederom met zich brengt, dat de gemeente anderen (wij denken hier vooral aan de jonge menschen) niet onbeschermd mag overlaten aan de verzoekingen des levens. Spr. XXIV : 11: Red degenen, die ten dood gegrepen zijn, want zij wankelen ter dooding zoo gij u onthoudt.

3. „Maar verlos ons van den booze."

a) Den booze. De grieksche tekst laat evengoed de vertaling toe: het booze. Maar dan is het toch in ieder geval niet „het kwade", de tegenspoeden, maar het zedelijk kwaad in zijn geheelen omvang, de zonde gedacht als een geestelijke macht over ons. Het verschil tusschen beide vertalingen is dus al zeer gering.

b) Van den booze, d. w. z. dat wij niet bidden om redding uit de gevolgen der zonde, maar om geheele bevrijding uit hare macht.

c) Als gebed der gemeente, d. i. der verlosten schijnt het ons iets te doen vragen wat wij al hebben. Het evangelie zegt: gij zijt verlost (1 Cor. VI: 11), het is volbracht; toch moeten wij nog verlost worden. Onze koningin was in haar kinderjaren al koningin, toch moest ze nog koningin worden. Wij vragen dus om in het bezit gesteld te worden van de verlossing, de volkomene verlossing, die in Christus is.

d) De behoefte aan dit gebed zal leven bij ieder, 1. die de gevolgen der zonde in zijn leven ondervindt; 2. die den strijd met de zonde naar Rom. VII heeft aanvaard; 3. die het beginsel der eeuwige vreugd in zijn hart gevoelt.

e) Ons heeft hier een eigene waarde. Wat is één gezonde temidden van zieken, één gelukkige temidden van rampzaligen? Wij zijn niet verlost, als wij alleen verlost zijn. Hierin bovenal is er behoefte aan gemeenschap. De liefde doet ons dit voor anderen bidden, maar ook onze eigene verlossing hangt er mee samen, dat wij ons vooral op dit punt niet apart stellen.

4. „Beide" beden als éene beschouwd plaatsten ons voor den strijd der zonde, waarbij wij, volgens het antwoord van den Catechismus, letten op de strijders, de vijanden, de hulp, den strijd en de overwinning.

a) De strijders; „van onszelven zoo zwak, dat wij niet één oogenblik kunnen bestaan." Mt. XXVI: 41: De geest is wel gewillig maar het vleesch is zwak. Joh. XV: 5: Zonder mij kunt gij niets doen. Waarschuwend voorbeeld is Petrus.

b) De vijanden. Doodvijanden, omdat zij het onherroepelijk op onzen ondergang aanleggen.

1) De duivel. Dit hebben wij te bedenken, dat de aanval geleid wordt door een geestelijke macht en niet door de omstandigheden. Daarom geschiedt hij met overleg, op de gevaarlijkste oogenblikken, op de zwakste plaatsen en met een bepaald doel. 1 Petr. V: 8: Uw tegenpartij, de duivel, gaat om als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden. Lk. XXII: 31: De Heer zeide: Simon, Simon, ziet, de satan heeft ulieden zeer begeerd te ziften als de tarwe. — Niet altijd komt hij als een brieschende leeuw, maar dikwijls ook als een engel des lichts, als bij de verzoeking van Christus bijbelwoorden gebruikende. 2 Cor. XI: 14: Want de satan zelf verandert zich in een engel des lichts. Als zijne wapenen gebruikt hij leugen en

bedrog, nood en droefheid, voorspoed en weelde, vleiende influisteringen of vreesaanjagende bedreigingen, om door hoogmoed, of twijfel of aardschgezindheid of op welke andere wijze ook ten val te brengen.

Voorbeelden: „Domineé, wat hebt u vandaag mooi gepredikt", zeide iemand voor de kerkdeur. „Dat heeft de duivel mij ook reeds gezegd, toen ik van den kansel kwam" gaf de predikant ten antwoord.

Fliedner kreeg eens in zijn Kaiserswerther Diakonessenhuis bezoek van een vorstin, die herhaaldelijk, hoewel hij duidelijk toonde, dat dit hem niet beviel, hem prees over het vele, dat hij hier had tot stand gebracht. Ten slotte kon hij het niet langer uithouden en antwoordde: „Wil ik u zeggen, wat u doet, u zijt een giftmengster, want u mengt de eere der menschen in hetgeen alleen aan God toekomt," — en hij liep weg en riep zijne vrouw, opdat die verder de vorstin zou ontvangen, zeggende, dat hij zelf al afscheid genomen had.

Toen John Knox († 24 Nov. 1572), de hervormer van Schotland, op zijn sterfbed lag, vond hem een vriend aan den avond voor zijn sterfdag in een onrustigen, door zware zuchten afgebroken sluimering. Na het ontwaken, vroeg hij hem, waarom hij zoo diep gezucht had. Knox antwoordde: „Ik heb in mijn leven reeds vele aanvechtingen van den satan verdragen, als hij mij mijn zonden verweet, om mij tot vertwijfeling te brengen, maar God gaf mij kracht zijne verzoekingen te overwinnen. Nu evenwel had de listige slang, die nooit nalaat te verzoeken, een anderen weg ingeslagen, terwijl hij zocht mij te overtuigen, dat mijn vele arbeiden in mijn geestelijk ambt en mijn trouw in den dienst van God, mij den hemel en het eeuwige leven verworven hadden. Maar geloofd zij de Heer, die mij kracht gaf, zijn vurigen pijl te blusschen, terwijl Hij mij aan de Schriftplaatsen herinnerde: Wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? en: Door de genade Gods ben ik, dat ik ben. Voor deze woorden is de satan beschaamd teruggeweken en zal niet meer terugkeeren, want ik ben verzekerd, dat het einde van mijn strijd nabij is, en dat ik weldra zonder smart en onrust dit sterfelijke en ellendige leven tegen het zalige en eeuwige leven verwisselen zal".

2) De wereld, d. i. de omgeving waarin wij verkeeren. De wereld, die in het booze ligt, die ons altijd weer zoekt terug te trekken in haren kring, ook als wij ons aan haar geest en invloed zoeken te onttrekken. Spr. I: 10: Mijn zoon, indien de zondaars u aanlokken bewillig niet. Joh. XV : 19: Indien gij van de wereld waart, zoo zou de wereld het hare liefhebben, doch omdat gij van de wereld niet zijt, maar ik u uit de wereld heb uitverkoren, daarom haat u de wereld.

3) Ons eigen vleesch, d. i. de ook in Gods kinderen nog aanwezige neiging tot zondigen. Gal. V: 17: Het vleesch begeert tegen den Geest en de Geest tegen het vleesch, en deze staan tegen elkander, alzoo, dat gij niet doet, hetgeen gij wilt. Jac. I: 14: Maar een iegelijk wordt verzocht, als hij van zijne eigene begeerlijkheden afgetrokken en verlokt wordt.

c) De hulp in den strijd. „De kracht uws Heiligen Geestes", op het gebed.

1) Het gebed. Mt. XXVI: 41: Waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking komt.

2) De kracht des Geestes. Efez. III: 16: Opdat Hij u geve naar den rijkdom zijner heerlijkheid met kracht versterkt te worden door zijnen Geest in den inwendigen mensch.

3) De uitwerking van deze hulp toont zich daarin, dat wij door deze aanvechting niet verzwakt, maar veeleer versterkt worden. 2 Thess. III: 3: Maar de Heer is getrouw, die u zal versterken en bewaren van den booze.

Deze werking zien wij duidelijk in de discipelen van Christus, nadat zij den Heiligen Geest ontvangen hebben. De nog voor enkele weken vreesachtige mannen zijn tot helden geworden, die smaad en vervolging, gevangenis en slagen lijden, en van wie het daarna nog heet (Hd. V: 41): Zij dan gingen heen van het aangezicht des raads verblijd zijnde, dat zij waren waardig geacht geweest om zijns naams wil smaadheid te lijden.

d) De strijd.

1) „Altijd sterken wederstand bieden". Dus tot onophoudelijken strijd is de christen geroepen. Niet toegeven, maar wederstaan, en dat wel den duivel (Jac. IV: 7: Wederstaat den duivel en hij zal van u vlieden); de wereld (1 Joh. II: 15: Hebt de wereld niet lief, noch hetgeen in de wereld is); het eigen vleesch (Col. III: 5: Doodt dan uwe leden, die op de aarde zijn).

2) „In dezen geestelijken strijd niet onderliggen", want niettegenstaande de beloofde en geschonken hulp van God zijn er nog vele nederlagen in dezen strijd, als wij die hulp niet goed gebruiken of niet waakzaam genoeg zijn. Dan is het gebed dubbel noodig, opdat de Heer ons oprichte van onzen val. De blik van Jezus' oogen heeft den gevallen Petrus weer opgericht, Lk. XXII: 61, 62.

3) Een laatsten strijd, niet alleen voor de geloovigen, maar voor de geheele gemeente verwacht de Schrift nog aan het einde der dagen, als de Anti-christ zich zal openbaren, d. i. de geest die zich tegen den Christus stelt. 2 Thess. II: 3: Dat u niemand verleide, want *die komt niet*, tenzij dat eerst de afval gekomen zij, en dat geopenbaard zij de mensch der zonde, de zoon des verderfs. Openb. III: 10: Omdat gij het woord mijner lijdzaamheid bewaard hebt, zoo zal ik ook u bewaren uit de ure der verzoeking, die over de geheele wereld komen zal, om te verzoeken, die op de aarde wonen.

e) De overwinning: „totdat wij eindelijk ten eenenmale de overhand behouden"; daarom bidden wij, en de Heer, de Koning der heerlijkheid, zal haar ons zeker geven

1) over den booze en over het booze. Rom. XVI: 20: De God des vredes zal den satan haast onder uwe voeten verpletteren. Lk. X: 18: Ik zag den satan als een bliksem uit den hemel vallen. 1 Thess. V: 23: De God des vredes zelf heilige u geheel en al, en uw geheel oprechte geest en ziel en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus.

2) over den dood. Lk. XXIII: 46: Vader in uwe handen beveel ik mijnen geest. 1 Cor. XV: 55: Dood, waar is uw prikkel? Hel (doodenrijk), waar is uwe overwinning?

3) over alle kwaad. 2 Tim. IV: 18: En de Heer zal mij verlossen van alle boos werk en bewaren tot zijn hemelsch koninkrijk; denwelken zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid. Amen.

Calvijn bij Jak. I: 13: „Het is genoegzaam bekend, dat de van buiten komende verzoekingen, die de Apostel tot hiertoe (vers 2—14) opsomt, ons van God worden gezonden. In deze beteekenis verzocht God Abraham (Gen. XXII) en verzoekt Hij ons dagelijks, d. w. z. Hij stelt ons op de proef, door ons gelegenheid te geven onze gezindheid te openbaren. Maar het is iets

heel anders naar buiten te lokken wat in de harten verborgen is, dan innerlijk de harten tot booze hartstochten te prikkelen. Op deze plaats gaat het nu om de innerlijke verzoekingen, die niets anders zijn, dan de ongeoorloofde begeerten, die ons tot zondigen aanzetten. Terecht ontkent de Apostel, dat de bewerker daarvan God is, omdat zij voortkomen uit ons verdorven vleesch. Deze aanmaning is daarom noodzakelijk, omdat niets bij de menschen gebruikelijker is, dan de schuld van het kwade, dat iemand begaat, aan een ander toe te schrijven, maar zich het meest als ontheven te beschouwen, wanneer zij deze schuld op God zelf wentelen. Deze kunstgreep, om zich in den rug te dekken, heeft reeds de eerste mensch gebruikt, en wij doen het hem ijverig na. Daarom drijft Jakobus ons tot de belijdenis van onze eigen schuld, opdat wij niet aan God zouden toeschrijven, dat Hij zelf ons tot zondigen heeft aangezet. Deze meening schijnt echter volkomen in strijd te zijn met de geheele leer van de Schrift, die zegt, dat de menschen door God verblind, in verkeerden zin neergestooten en tot schandelijke en oneerlijke bewegingen overgegeven zijn. Daarop antwoord ik, dat misschien juist door deze meening Jakobus aanleiding genomen heeft te ontkennen, dat wij door God verzocht worden, omdat de goddeloozen zich gaarne met getuigenissen uit de Schrift wapenen, om zichzelf vrij te pleiten. Maar tweeërlei valt hier op te merken. Wanneer namelijk de Schrift de verblindheid en verstoktheid des harten aan God toeschrijft (Ex. IX : 12), kenmerkt zij Hem daarmee noch als den aanstichter noch als den bewerker, zoodat de schuld op Hem zou moeten vallen. Bij Jakobus komt het slechts op deze twee stukken aan. De Schrift zegt, dat de verworpenen door den Heer tot oneerlijke bewegingen zijn overgegeven (Rom. I : 26); misschien omdat de Heer hun hart zou verleiden en verderven? In 't geheel niet; want het wordt aan de booze begeerlijkheden onderworpen, omdat het reeds verdorven en zondig is. Of wanneer God verblindt of verstokt, is Hij dan de bewerker of de dienstknecht der zonde? Veeleer straft Hij op deze wijze de zonden en geeft den goddeloozen, die zich door Zijn Geest niet laten regeeren, hun rechtmatig loon. Hieruit volgt dus, dat noch de oorsprong van de zonde in God ligt, noch Hem de schuld daarvan kan toegekend worden, alsof Hij

in het slechte zijn lust zou hebben. Kortom, het is een vergeefsche uitvlucht, wanneer een mensch de schuld van zijn zonden op God zoekt te werpen, omdat al het kwaad van allerlei aard van geen anderen kant komt dan van den verdorven aard des menschen. En dus is het dan werkelijk zoo gesteld, dat wij niet van een anderen kant aangezet worden, maar een ieder door zijn verdorven lusten geleid en gedreven wordt. Dat God echter niemand verzoekt, bewijst Hij daardoor, dat Hij zelf met het kwade niet verzocht wordt. Daarom is het alleen de duivel, die ons tot zondigen prikkelt, omdat hij door een brandende lust tot zondigen geheel ontvlamd is; God echter heeft geen lust in het kwade en is ook niet de bewerker, wanneer wij kwaad doen."

Luther (in zijn „Groote Catechismus", bij de 7e bede): „In het Grieksch luidt dit stukje alzoo: Verlos of behoed ons van het zondige en kwade, en ziet er juist uit, alsof het van den duivel sprak, alsof het alles op één hoofd wil leggen, zoodat de geheele inhoud van alle gebeden tegen onzen hoofdvijand gericht is. Want hij is degene die alles, waarom wij bidden, onder ons tegenhoudt, Gods naam of eer, Gods rijk en wil, het dagelijksch brood, een blij gerust geweten, enz. Daarom vatten wij ten slotte dit alles samen en zeggen: Lieve Vader, help toch, dat wij in alles van de ellende bevrijd worden. Maar desniettemin is ook mee ingesloten, alles wat ons kwaads mag wedervaren, onder het rijk des duivels, als armoede, schande, dood, en kortom alle onzalige jammer en harteleed, dat zoo veelvuldig is op aarde. Want de duivel, omdat hij niet alleen een leugenaar maar ook een doodslager is, staat ons onophoudelijk naar het leven en koelt zijn kleinen moed aan ons, waar hij ons maar met ongeval en schande aan het lijf kan komen. Vandaar, dat hij veel menschen gek maakt, velen zoover drijft, dat zij zich om het leven brengen enz. Daarom hebben wij op aarde niets te doen, dan zonder ophouden te bidden tegen dezen voornaamsten vijand; want als God ons niet bewaarde, waren wij geen uur voor hem veilig."

Calvijn (bij Matth. VI : 13): „Verlos ons van den booze". „Booze" kan hier zoowel in het onzijdig als in het mannelijk geslacht genomen worden. Chrysostomus brengt het in betrekking tot den duivel, die de bewerker van al het kwade is en als de

verbitterde vijand van ons heil ons aanvecht. Maar evengoed kan het worden verstaan van de zonde. Daarover moet men niet strijden, omdat het wat den zin betreft bijna hetzelfde zegt, namelijk dat wij aan den duivel en de zonde zijn prijsgegeven, wanneer de Heer ons niet bewaart en redt."

Ursinus: „Deze bede is noodzakelijk: 1. om de veelheid en de macht der vijanden, de grootte der zonden en onze zwakheid; 2. om de voorafgaande bede, opdat wij daarmede kunnen voortgaan, daar de zonden ons niet vergeven worden, wanneer wij niet volharden in geloof en boetedoening. Wij zouden echter niet volharden, wanneer wij boven onze kracht verzocht werden, wanneer wij in zonden vielen en eindelijk van God afvielen."

Ten slotte uit Ursinus zich over de opeenvolging en den samenhang der zes beden op de volgende wijze. 1) De Heer beveelt ons God te bidden om ware kennis en belijdenis, die de grondslag van alle overige weldaden is. 2) Dat Hij ons regeere door zijnen Geest en ons zoo in deze kennis voortdurend beware en beveilige. 3) Dat een ieder daardoor zijn plicht in zijn beroep vervulle. 4) Dat Hij ons datgene geve, waardoor het een ieder mogelijk is, zijn beroep uit te oefenen. Ook de vierde bede hangt dus samen met de voorafgaande. Want wanneer wij in ons beroep onzen plicht zullen doen, moeten wij leven en datgene hebben, wat voor het leven noodig is. 5) Aan de bede om geestelijke en stoffelijke goederen is de heilzame vermaning van onze onwaardigheid verbonden: opdat gij ons de geestelijke en stoffelijke goederen zoudt kunnen geven, vergeef ons onze schulden. De 5e bede is daarom de grondslag van alle overigen; waar deze ontbreekt, zijn de anderen gebrekkig. 6) Ten slotte volgt de bede om bevrijding van tegenwoordig en toekomstig kwaad. Van deze laatste bede keeren wij weer tot de eerste terug. Verlos ons van alle kwade gevolgen van schuld en straf, zoowel de tegenwoordige als de toekomende, opdat wij U als onzen volkomen Heiland erkennen en daardoor Uw naam door ons worde geheiligd".

128. Vraag. *Hoe besluit gij uw gebed?*

Antw. Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid, in der eeuwigheid. Dat is: zulks alles bidden wij van U, daarom, dat Gij, als onze Koning en aller dingen machtig, ons alles goeds te geven den wil en het vermogen hebt; en dat alles, opdat daardoor niet wij, maar uw heilige naam eeuwiglijk geprezen worde.

Uw gebed; Hoogd.: dit gebed.

Ons alles goeds — vermogen hebt; Hoogd.: ons alles goeds geven wilt en kunt.

En dat alles opdat daardoor; Hoogd.: en dat daardoor.

Antw. Dit besluit geeft te kennen, dat wij al de gevraagde zegeningen van God mogen verwachten op drieërlei grond:

a) Dat God als onze Koning van het Godsrijk den wil heeft ons alles goeds te schenken.

b) Dat God, als aller dingen machtig ook het vermogen heeft daartoe.

c) Dat God de bedoeling daartoe heeft, omdat de heerlijkheid, die Hem toekomt, daardoor van onzentwege Hem zal worden toegebracht.

Het besluit van het gebed.

Deze lofprijzing Gods (doxologie) ontbreekt bij Lukas, wordt niet gevonden in de beste handschriften, is als behoorende tot het gebed nog onbekend aan vele kerkvaders, en waar wij haar aantreffen, wordt zij in verschillenden vorm gevonden. Dit geeft voldoenden grond om haar te houden voor een later toevoegsel. In de Didache (de oudste ons bekende Chr. kerkorde, omstr. 150 n. C.) komt zij voor in dezen vorm: „Want uw is de kracht en de heerlijkheid in der eeuwigheid." Het zal door de gemeente tot afronding van het gebed er aan toegevoegd zijn en allengs

eerst dezen vasten vorm verkregen hebben. Zoo is het bij Mattheüs in den tekst gebracht, waar het evenwel den gedachtegang verbreekt, die met vs. 14 weer wordt opgenomen.

Zulk een doxologie tot besluit was niet vreemd ook bij Israël. Men vindt haar b.v. aan het einde der vijf bundels, waaruit het Psalmboek is samengesteld (Ps. XLI: 14; LXXII: 19; LXXXIX: 53; CVI: 48). Men vergelijke vooral 1 Kron. XXIX: 9—13. Het redegevende want (grieksch: omdat) verbindt deze doxologie aan het gebed, als de grondslag waarop wij met ons gebed durven komen en de verhooring verwachten mogen.

1. God wil ons verhooren. „Want uw is het koninkrijk". Wij denken hier niet zoozeer aan de heerschappij Gods over het heelal, dan wel aan de heerschappij, die God uitoefent door dat koninkrijk, dat Hij onder Israël heeft voorbereid en in Christus op aarde gebracht heeft. Dat gegeven koninkrijk is de waarborg, dat God de in dat gebed gevraagde gaven ook geven wil, want het zijn de zegeningen des koninkrijks. Zoo is het dan waarlijk een gebed in Jezus' naam, ook zonder dat deze uitdrukking als een formule daarin voorkomt.

2. God kan ons verhooren. „En de kracht". Want bij God zijn alle dingen mogelijk en Hij kan doen, wat tot ons welzijn, naar lichaam en ziel noodig is, ja niemand kan hem verhinderen, als Hij besloten heeft ons te helpen. Ieder waarachtig gebed gaat uit van het vertrouwen op de almacht Gods, rijk zijnde over allen, die Hem aanroepen (Rom. X: 12).

3. God zal ons verhooren; „En de heerlijkheid". In de verhooring bewijst Hij zijne macht en genade aan zijne kinderen en daarmede is zijne heerlijkheid gemoeid. Daarom bad ook Israël reeds: „Om uws naams wil". (Ps. CXV: 1; Ps. LXXIX: 9; Jes. XXXVII: 20). Zoo zullen wij dus ook bij en door ons gebed geen ander doel mogen hebben, dan dat Gods naam verheerlijkt worde, en den wensch tot verhooring aan dat doel hebben te onderwerpen.

4. „Tot in eeuwigheid", d. w. z. dat God in zijne verhooring aan geen tijd gebonden is, waarom wij ook niet versagen, als God niet dadelijk verhoort. En als de voleinding er zijn zal, zullen wij God niets meer bidden, maar het gebed zal niet zwijgen in eeuwigheid, het wordt dan dankzegging en aanbidding (Openb. V: 13; VII: 12).

5. „Hemelsche Vader, dien wij erkennen als den Koning van hemel en aarde, gij zijt ook onze Koning. Gij hebt ons verwaardigd, ons te maken tot onderdanen van uw rijk; daarom hebben wij het kinderlijk vertrouwen, dat Gij ons als uwe onderdanen naar lichaam en ziel zult verzorgen, regeeren, heiligen, beschermen en bewaren, totdat Gij ons uit het rijk der genade zult overbrengen in het rijk der heerlijkheid.

„Wij eeren en aanbidden uwe oneindige kracht en almacht. Gij kunt doen boven alles, wat wij bidden en denken. Gij kunt ons alles goeds geven, want Gij zijt aller dingen machtig. Gij hebt daartoe slechts één woord te zeggen, want Gij spreekt en het is er, Gij gebiedt en het staat er. Daarom twijfelen wij niet, dat gij ons niet zoudt geven, wat tot uwe eer en onze zaligheid dient.

„Alles wat wij bidden en begeeren, dat begeeren wij alleen tot prijs uwer heerlijkheid. Als Gij ons de genade geeft uwen naam te heiligen, uw koninkrijk te bevorderen, uwen wil te doen, als Gij ons geeft ons dagelijksch brood, de vergeving onzer schulden met de genade onzen schuldenaren te vergeven, en van den booze verlost, dan dient dit alles tot uwe eer en heerlijkheid. Verhoor ons dus, omdat de eer van uw naam er mede verbonden is, dat onze beden vervuld worden. Gij zijt de oneindig heerlijke en prijsenswaardige God en daarom alleen reeds waardig met den allerdiepsten eerbied van ons aangebeden, geloofd en geprezen te worden. Omdat ons hart ons getuigenis geeft, dat wij met al deze gebeden slechts het oog hebben op uwe eer en heerlijkheid, hebben wij goeden grond, dat Gij ons gebed zekerlijk zult verhooren.

„En aangezien uw koninkrijk, kracht en heerlijkheid duren zullen tot in alle eeuwigheid en Gij daarom ook van ons wordt aangebeden, geloofd en geprezen, geef ons wat wij hier in den tijd van U bidden, opdat wij U mogen loven en prijzen in eeuwigheid."

Ursinus: „Het slot van dit gebed dient tot versterking van ons geloof of van ons vertrouwen op verhooring, daar God zonder twijfel geven wil en kan, wat wij vragen.

„Uw is het koninkrijk. De eerste reden ligt in den plicht van een koning, om zijne onderdanen te verhooren, te beschermen en te behouden. Daarom, daar gij o God, onze koning zijt, die machtiger zijt dan alle menschen en die alles in uwe macht hebt,

het goed en het kwaad; het kwaad, opdat gij het zoudt kunnen tegenhouden, het goed, opdat niets zoo groot is, dat Gij het niet zoudt kunnen geven, in zoover het met uw wil overeenkomt; daar wij echter uwe onderdanen zijn, zoo sta ons bij met uw macht en bewaar ons, daar Gij uwe onderdanen lief hebt en uwe bescherming en bewaring slechts heilzaam is.

„En de kracht. De tweede oorzaak ligt in Gods kracht. Verhoor ons, o God, en schenk ons datgene waarom wij bidden, omdat Gij machtig, ja alleen machtig zijt. Slechts in uwe hand staat deze macht, verbonden met de hoogste goedheid.

„En de heerlijkheid. De derde oorzaak ligt in het einddoel Gods. Dat bidden wij terwille van uwe heerlijkheid, van U alleen, den waren God en hoogsten koning, bidden en verwachten wij al het goede; U belijden wij als bewerker en bron van al het goede; en juist omdat deze eer U toekomt, daarom bidden wij U. Verhoor ons dus om uwe heerlijkheid wil. Want dat wij het goede zoo van U bidden en verwachten, is niets anders, dan dat wij U roem en eer brengen; het meest, omdat gij ook ter wille van uw eer ons dat geven wilt waarom wij bidden. Want wat tot uwe eere strekt, dat wilt Gij doen. Wat wij echter vragen, strekt tot uwe eer, daarom wilt Gij het ons ook geven. Geef ons dus wat wij vragen, en het wordt U tot heerlijkheid, wanneer Gij ons verlost. Want daardoor wordt uw rijk, uwe kracht en uwe heerlijkheid geopenbaard".

---

129. Vraag. *Wat beduidt het woord: Amen?*

Antw. Amen is te zeggen: het zal waar en zeker zijn; want mijn gebed veel zekerder van God verhoord is, dan ik in mijn hart gevoel, dat ik zulks van Hem begeer.

Het woord; Hoogd.: het woordje.

Antw. In het woordje Amen drukken wij nog eens de zekerheid der verhooring uit.

Het woordje amen.

1. Amen is een hebreeuwsch woord, waarvan de stam beteekent, betrouwbaar zijn. Als zelfstandig naamwoord: waarheid, getrouwheid; als bevestiging van de woorden van een ander: waarlijk, gewis. Het is in dezelfde beteekenis overgegaan in de grieksche taal.

2. Het gebruik daarvan is door ons overgenomen uit de Schrift. Num. V : 22 komt het voor als de toestemming der vrouw om zich aan de reinigingsproef te onderwerpen; 1 Kron. XVI : 36 als antwoord des volks op den lofzang der priesters bij het opbrengen der ark; Neh. V : 13 als bevestiging des volks op Nehemia's vloek over allen, die hun eed niet houden zouden. In de Psalmen komt het voor aan het slot der verschillende bundels (zie onder de uitlegging van de vorige vraag). Bij de Joodsche gemeente was dit woord in gebruik. Zoo vinden wij het ook meermalen in de brieven van het N. Testament. Christus zelf bezigde het tot nadere bevestiging, om de een of andere bijzondere uitspraak nog meer nadruk te geven; Joh. XVI : 23: Voorwaar, voorwaar (amen, amen) zeg ik u, al wat gij den Vader bidden zult in mijnen naam, *dat* zal Hij u geven.

3. Het is dus niet een wensch: zoo zij het; maar de verzekering: het zal waar en zeker zijn. In dien zin wordt God zelf de God van het Amen genoemd (Jes. LXV : 16: Wie zweren zal op aarde, die zal zweren bij den God der waarheid, Hebr.: van het Amen). Christus zelf wordt (Openb. III : 14) de Amen, de trouwe en waarachtige getuige Gods genoemd. 2 Cor. I : 20: Want zoovele beloften Gods als er zijn, die zijn in hem ja en zijn in hem amen, Gode tot heerlijkheid door ons.

4. Het woord is een formule geworden en heeft daarom voor velen zijn kracht en beteekenis verloren. Dikwijls wordt naar het Amen verlangd, want — het heeft voor velen geen anderen zin meer — dan is het uit. „Van eeuwigheid tot amen" is een spreekwoord geworden aan het slot van dit gebed ontleend, d. i. „altoos dezelfde dingen", omdat het Onze Vader zoo dikwijls herhaald werd. „Bij hem is het altijd ja en amen" d. i. hij stemt alles maar toe. Zoo gebruiken wij het meermalen gedachteloos.

5. Recht gebruikt moet het uitdrukking er aan geven, dat wij reeds in en door ons bidden zelf worden opgevoerd tot de

zekerheid der verhooring. Dan moet het, als wij ons gebed er mede besluiten willen, verhinderen alle gedachteloos bidden, alle bidden, waarin wij hooger bieden dan de eisch der waarheid en werkelijkheid gedoogt, het vragen om allerlei zaken, waarvan het twijfelachtig is of God ze geven kan of wil. Alleen dat gebed, dat op zichzelf reeds geloofsversterking is, kan met een oprecht amen besloten worden. Maar dit beteekent niet, dat wij den zegen des gebeds afhankelijk zullen maken van onze aandoeningen en ons gevoel. Het blijft altijd een zaak van het geloof, waarbij wij ons verlaten op de beloften Gods. Maar als iemand mocht meenen, dat dit woord dus alleen past na een volmaakt gebed, dan wete hij, dat een gebrekkig gebed ook een gebed is, een klein geloof ook geloof, en dat een zwak maar oprecht Amen ook een Amen is.

6. De eisch, dien dit Amen ons stelt, mag niet vergeten worden. Eerst dan is het oprecht gesproken, als wij ook in den wandel des geloofs het Amen des geloofs zoeken te bevestigen.

Ursinus: „Dit woordje wordt niet als een deel van het gebed er aan toegevoegd, maar het geeft te kennen: 1. een wensch of een waar en oprecht verlangen, waarnaar wij begeeren, n.l. dat wij verhoord zullen worden, dat wat wij bidden vast en zeker zij en dat God op ons gebed zal antwoorden; 2. eene zekerheid en eene uitdrukking van vertrouwen of een bekentenis van ons geloof, waarmede wij vertrouwen, dat wij verhoord zullen worden. Amen wil dus zeggen: 1. het zal geschieden wat wij bidden; 2. waarlijk en zeker zal God, gedachtig aan zijne belofte, ons verhooren".

Efez. III : 20, 21:

Hem nu, die machtig is meer dan overvloediglijk
te doen, boven al wat wij bidden of denken,
naar de kracht, die in ons werkt,
Hem zij de heerlijkheid in de gemeente, door Christus Jezus,
in alle geslachten, tot in alle eeuwigheid.
AMEN.

ZONDAGSAFDEELINGEN.

Zondag.	Vraag.	blz.
I	1—2	1
II	3—5	11
III	6—8	28
IV	9—11	54
V	12—15	75
VI	16—19	87
VII	20—23	112
VIII	24—25	132
IX	26	153
X	27—28	175
XI	29—30	192
XII	31—32	201
XIII	33—34	228
XIV	35—36	249
XV	37—39	265
XVI	40—44	288
XVII	45	305
XVIII	46—49	316
XIX	50—52	327
XX	53	353
XXI	54—56	364
XXII	57—58	411
XXIII	59—61	429
XXIV	62—64	444

—

Zondag.	Vraag.	blz.
XXV	65—68	454
XXVI	69—71	475
XXVII	72—74	482
XXVIII	75—77	495
XXIX	78—79	528
XXX	80—82	535
XXXI	83—85	556
XXXII	86—87	584
XXXIII	88—91	591
XXXIV	92—95	619
XXXV	96—98	631
XXXVI	99—100	639
XXXVII	101—102	648
XXXVIII	103	661
XXXIX	104	680
XL	105—107	700
XLI	108—109	711
XLII	110—111	726
XLIII	112	735
XLIV	113—115	745
XLV	116—119	762
XLVI	120—121	786
XLVII	122	791
XLVIII	123	795
XLIX	124	804
L	125	810
LI	126	820
LII	127—129	827

KORT REGISTER.

Adiaphora 615.
Belijdenis-doen 492.
Berouw 602.
Boom der kennis 35.
Bijbel, oorkonde der Godsopenbaring 95.
Bijbel, als genademiddel 458.
Casuistiek 583, 616.
Chiliasme 343.
Christusbeschouwingen 234.
Doodenrijk 301.
Doodstraf 706.
Duivel 5.
Eed (geschiedenis van den) 655.
Eigenschappen Gods 146.
Ellende 11.
Engelen 158.
Erfschuld 56.
Erfzonde 46.
Evangelie van Petrus 307.
Evolutie-leer 169.
Evolutie en zedelijkheid 581.
Gaven des H. Geestes 333.
Gebed (recht tot het) 763.
Gebed (Gebruiken bij het) 769.
Geloof in Christus 595.
Geologie 167.
Goed en slecht 612.
Hades 301.
Hel 301, 413.
Hemel 317.
Koninkrijk Gods 213, 799.
Loon 448.
Mantel der gerechtigheid 406.
Messiaansche profetie 104.
Naaste 20.
Natuurwet 176.
Neo-malthusianisme 720.
Noodleugen 739.
Noodweer 707.
Onsterfelijkheidsgeloof 411.
Oorlog 706.
Overheid 685, 706.
Parousie 339.

Paus te Rome 330.
Philosofische zedeleer 581, 585.
Sacramentsbegrip (ontwikkeld in de kerk) 463.
Satan 160.
Scheppingsverhaal van Babel 164.
Schrift (opdat de- vervuld worde) 101.
Schriftkritiek 95.
Sjeool 301, 413.
Spiritisme 161.
Staats-socialisme 747.
Standen 693.
Strijd der plichten 613.
Typiek van het O. T. 107.
Uitverkiezing 381.
Verloren Zoon 275.
Vernieuwing der schepping 352.
Wedergeboorte 593.
Wederzien in den hemel 351.
Weerloosheid 707.
Werkstaking 692.
Wil (vrijheid van den) 753.
Wonder 176.
Ziel en lichaam 414.
Zonde en Godsbestuur 183.

ERRATA.

Blz. 72. reg. 15 v. b. onzer ellende; lees: onze.

Blz. 87. onder 1. Daar is noodig; lees: Daartoe is ons gegeven.

Blz. 100. regel 6 v. b. Want hij herkent hem; lees: Want gij herkent hem.

Blz. 133 en 146. Wie beide opschriften bij I en II hadden ter onderscheiding een ander lettertvpe moeten hebben.

Blz. 144. reg. 6 v. o. De HEERE nu is de Geest; lees: De Heer nu is de Geest.

Blz. 296. boven 1. dit opschrift te plaatsen: I. De afsterving van den ouden mensch.

Blz. 306 tusschen 2 en 4 in te voegen: 3. Aan Petrus, Lk. XXIV : 34; 1 Cor XV : 5; om den berouwvollen discipel op te richten uit zijn val.

Blz. 351. reg. 3 v. b hebben welgedaan; lees: heeft welgedaan.

Blz. 382. reg. 3 v. b. door Ursinus gemaakt maar afgekeurd; lees: door Ursinus gemaakt, maar afgekeurd.

Blz. 418 reg. 7 v. o. niet opwegen over; lees: niet opwegen tegen.